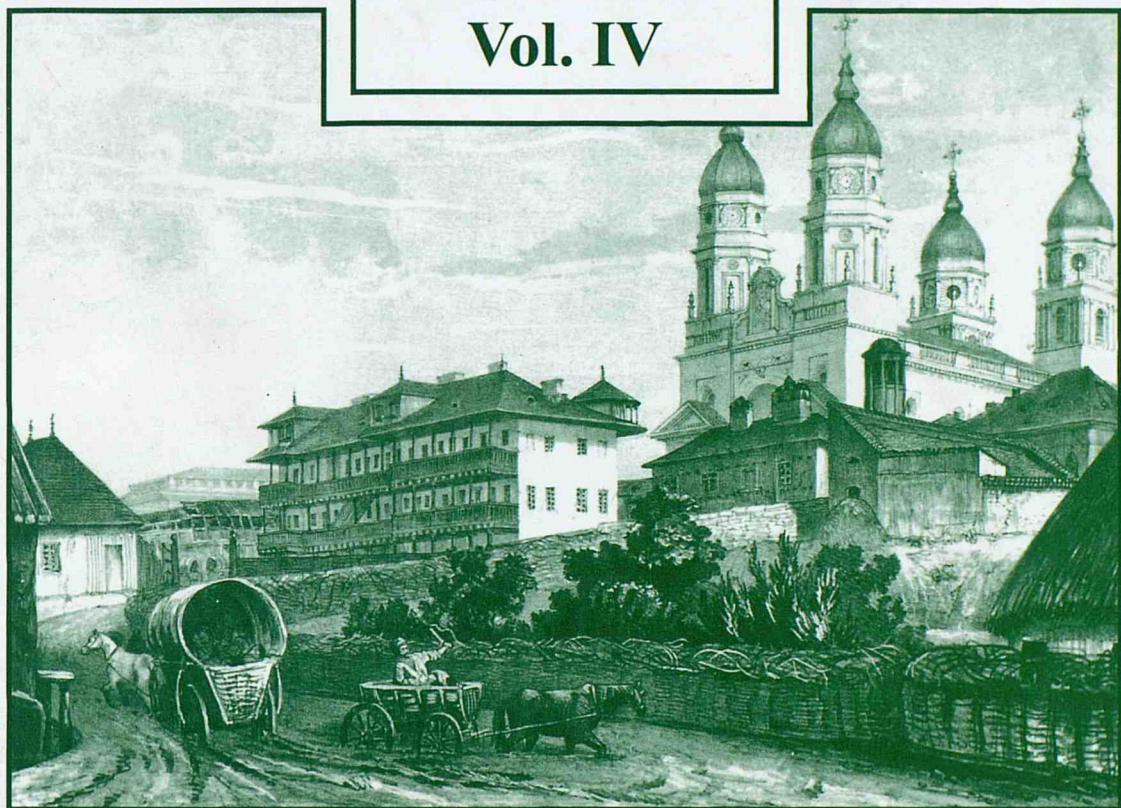

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Vol. IV

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

**CĂLĂTORI STRĂINI
DESPRE
ȚĂRILE ROMÂNE
ÎN SECOLUL AL XIX-LEA**

Serie nouă

Vol. IV

**FOREIGN TRAVELLERS ABOUT
THE ROMANIAN COUNTRIES
IN THE XIXTH CENTURY**

New series

Vol. IV

**CARTEA A APĂRUT CU SPRIJINUL
AUTORITĂȚII NAȚIONALE PENTRU CERCETARE
ȘTIINȚIFICĂ**

ACADEMIA ROMÂNĂ

Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Vol. IV
(1841–1846)

Coordonatorul colecției **PAUL CERNOVODEANU**

membru de onoare al Academiei Române

Coordonatorul volumului: DANIELA BUȘĂ

Autori: DANIELA BUȘĂ, **PAUL CERNOVODEANU**, ADRIANA
GHEORGHE, ADRIAN-SILVAN IONESCU, BOGDAN POPA,
MARIAN STROIA, RALUCA TOMI, ȘERBAN RĂDULESCU
ZONER

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2007

Copyright © 2007. Editura Academiei Române.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.
Coperta, selecția ilustrațiilor și reproduceri: ADRIAN-SILVAN IONESCU
Coperta I: J. Rey, *Vederea Mitropoliei*, litografie, BAR.

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sector 5,
050711, București, România,
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
e-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea:

Serie Nouă / vol. îngrij. de: Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu,
Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia...;
red. responsabil: Paul Cernovodeanu... - București;
Editura Academiei Române, 2004-
vol.

ISBN 973-27-1129-9

Vol. 4: (1841-1846) / Paul Cernovodeanu, Daniela
Bușă (coord.), Adriana Gheorghe, ... - 2007. - ISBN
978-973-27-1590-1

I. Cernovodeanu, Paul (red.)

II. Bușă, Daniela (coord.)

III. Gheorghe, Adriana

82.09:913(498)

82-992=135.1

913(498)(0:82-992)

94(498)"13/..."

Referenți: **CONSTANTIN BALAN**, FLORIN CONSTANTINIU

Redactor: ANA BOROȘ

Bun de tipar: 11 2007. Format: 16/70 × 100

Coli de tipar. 45,25. Planșe 36

C.Z. pentru biblioteci mari: 91(498) (082)

C.Z. pentru biblioteci mici: 91.04(00.498) (082)

PREFAȚĂ

Ca și în deceniile anterioare, și în deceniul cinci al secolului al XIX-lea orientarea spre apus a societății românești continuă, dar de această dată adoptarea și adaptarea modelului european este mult mai evidentă, iar pașii mai siguri și mai numeroși. Anii '40 au constituit atât pentru principate cât și pentru Transilvania o epocă de adâncire a prefacerilor anunțate anterior, în care înnoirile, modificările, schimbările deveneau mai evidente și căpătau consistență, o epocă în care confruntarea între vechi și nou se resimțea acut și pregnant. În plină schimbare, societatea românească continua să fie marcată de contraste, de la limbaj, la îmbrăcăminte, obiceiuri, mod de trai, urbanism, educație. Tradiția orientală și birocrăția, încetățenite pe filieră orientală, pierdeau vizibil teren în favoarea modelului occidental. Deși Regulamentul organic fusese gândit ca model de constituție cu prevederi novatoare, menite a moderniza statul și cea mai importantă fiind desigur separarea puterilor, în privința vieții politice și sociale acesta era restrictiv, anacronic și perimat, generând nemulțumiri și convulsii împotriva domnului, plasat în centrul vieții politice, simbol al centralizării și susținător al boierimii conservatoare proțaristă. Exponenții partidei naționale, care făceau opoziție înverșunată și puternică atât în țară cât și pe lângă persoane influente din capitalele europene, au fost cei care au inițiat și organizat acțiuni, și aici menționăm pe Ion Câmpineanu în Țara Românească și Mihail Kogălniceanu în Moldova, prin care au reușit nu numai să atragă atenția asupra realităților românești, dar chiar să provoace schimbări, cum a fost cazul în Țara Românească unde în urma eforturilor conjugate ale puterii suzerane, Imperiul Otoman, și puterii protectoare, Rusia, s-a pus capăt tensiunilor prin înlocuirea domnului Alexandru D. Ghica cu Gheorghe Bibescu (1842). Domnul Moldovei, Mihail Sturdza, s-a salvat prin transformarea peste noapte în adept al descentralizării și adoptarea unei atitudini favorabile liberalizării, infirmate în fapt de acțiunile sale în direcția întăririi puterii personale.

Din păcate, în relațiile agrare Regulamentul organic nu adusesese schimbări benefice, ci complicase situația, sporind dependența țăranilor de interesul proprietarilor de moșii. Astfel, prevederea care dădea drept deplin moșierilor asupra unei treimi din moșii, permitea concentrarea puterii în mâinile marii

boierimi prin faptul că suprafețele de pământ atribuite țăranilor erau alocate, mai nou, în funcție de cantitatea de muncă și de alte servicii prestate pe moșie și nu de nevoi ca până atunci. Liberalizarea comerțului după 1829 și cererile mari de cereale pe piața externă au avut drept consecință exploatarea cât mai strânsă a moșilor, care au devenit pentru unii singura sursă de venit. În aceste condiții ei au căutat să-și asigure mână de lucru multă și ieftină, consecința fiind ceea ce în epocă s-a numit „robia clăcii” și de aici dese ne mulțumiri și nesupuneri, amintite de străinii care au trecut prin principate.

Stimulată de desființarea monopolului breslelor, industria începea să se infiripe timid, însă fără a depăși stadiul de manufactură. Creșterea producției agricole a impulsionat schimbul de mărfuri cu străinătatea, iar regimul de port franc al porturilor dunărene Brăila și Galați și mai cu seamă progresele înregistrate de navigație au contribuit decisiv la diversificarea ariei exportului românesc. Tot mai interesate de spațiul locuit de români, dar mai ales de Dunăre, gurile ei și Marea Neagră, Marea Britanie și Franța încearcă vizibil să se substituie Imperiului Otoman și Austriei, fiind tot mai prezente în zonă prin nave, consuli, case de comerț, angroșiști, intermediari sau simpli turiști, unii veniți pentru a cântări la fața locului șansele, alții din pură curiozitate sau în simplă trecere.

În acest context se constată progrese și în modernizarea orașelor din punct de vedere edilitar-gospodăresc, cele mai vizibile fiind pavarea ulițelor, iluminatul public, calitatea unora dintre construcții, amplasamentul.

Cultura și învățământul au continuat și adâncit progresele din deceniile trecute. Instituțiile de învățământ create anterior în marile orașe s-au dezvoltat, a sporit numărul elevilor și implicit al cadrelor didactice, s-au deschis noi școli publice și particulare, atât în cele două capitale cât și în alte orașe, s-a diversificat programa de învățământ. Tot mai mulți boieri au devenit conștienți de rolul educației și studiului, optând pentru ca fiii lor să-și continue instruirea în recunoscute centre universitare apusene, cele din Franța fiind evident preferate. Întorși în țară, ei au fost cei mai perseverenți și consecvenți contestatari ai regimului și s-au situat în fruntea mișcării de înnoire și modernizare a societății.

În Transilvania, perioada premergătoare revoluției de la 1848 a constituit o etapă în care deficiențele regimului instituțional rigid au devenit mai vizibile și mai supărătoare. Li se reproșa tot mai vehement guvernanților lipsa de coerență a politicii, faptul că dietele se întruneau rar, numai la dorința unora dintre componenți și atunci fără eficiență, părtinirea și lentoarea justiției, inechitatea fiscalității. Tendința curții de la Viena de întărire a autorității politice asupra principatului s-a accentuat, cancelaria imperială, guvernatorul și înalții

funcționari numiți direct de împărat fiind cei care stabileau impozite, contingente militare și vegheau la apărarea spiritului public de elemente cu „idei subversive”. Existau reminiscențe anacronice și restrictive în exploatarea pământului, ca și prevederi cu antecedente medievale, lipsite de flexibilitate în interiorul breslelor. Dar cel mai grav era faptul că autoritățile continuau să persiste în îngrădirea libertăților populației române majoritare, dând dovadă de lipsă de viziune și contribuind astfel la sporirea tensiunilor sociale și naționale. Spiritul revoluționar al românilor coroborat cu aspirațiile lor firești și legitime spre unitate și libertate a fost întreținut și cultivat de intelectualitate cu ajutorul școlii, bisericii, presei.

Toate aceste prefaceri prin care trecea societatea românească se oglindesc pe deplin în diferitele lor aspecte, forme și fenomene, în relatările de călătorie. Numărul mare al călătorilor care au străbătut teritoriul locuit de români în anii '40, amploarea însemnărilor lor cât și importanța și implicațiile revoluției de la 1848 ne-au determinat să optăm în volumul de față pentru peregrinii care au străbătut sau au locuit vremelnice în spațiul românesc în perioada 1841–1846, urmând ca etapa 1847–1850 să constituie obiectul volumului V. O altă mențiune care se impune este faptul că, în pofida eforturilor editorilor, pentru unii călători a fost dificil sau aproape imposibil de stabilit câteva date biografice, ceea ce știm cu certitudine fiind faptul că au trecut prin spațiul locuit de români.

Dacă în perioada medievală au dominat misionarii clerici, aristocrații, membri ai unor ilustre familii ale Europei veniți în scopuri diplomatice sau din simplă curiozitate, militari, cărturari, în perioada 1841–1846 majoritatea drumeților au fost burghezi și au avut diverse profesii: geografi, geologi, literați, redactori, profesori, medici, avocați. Lor li se adaugă și puținii aristocrați veniți din curiozitate, din motive personale sau în trecere spre Orient. Drumeții etapei menționate au fost mai numeroși decât în deceniile precedente¹, s-au caracterizat printr-o mare diversitate socială²,

¹ În primele două decenii ale secolului al XIX-lea, 42 de călători au lăsat impresii despre români, în deceniul 1821–1830 numărul lor s-a ridicat la 30, între 1831–1840 a ajuns la 46, pentru ca între 1841–1846 să fie 31. Vezi impresiile lor în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1822), Editura Academiei Române, București, 2004, *Ibidem*, vol. II (1822–1830), București, 2005; *Ibidem*, vol. III, București, 2006.

² Spre deosebire de deceniile trecute, numai trei călători proveneau din rândurile aristocrației, vicontele francez Alexis de Valon (1843), baroneasa germană Aloise-Christine de Carlowitz (1846) și Anne Gabrielle de Cisternes de Courtiras, vicontesă de Poiloue de Saint-Mars, cunoscută în lumea literară sub pseudonimul de contesa Dash, toți simpli drumeți. Ultima a ajuns în principate într-o ipostază deosebită, și anume ca viitoare soție a unui dintre fii domnului Moldovei (1845). Dar marea majoritate a călătorilor provenea din rândul burgheziei, unii aveau origini modeste (P.D. Holthau), iar despre alții dispunem de date extrem de sumare (italianul Giorgio Smancini – 1843, Robert Snow – 1841) încât nu ne putem pronunța asupra originii lor sociale.

profesională³, etnică, religioasă⁴, printr-un grad de cultură diferit, au provenit cu predilecție din centrul și apusul Europei, iar unii de peste ocean din America de Nord⁵. Realitățile din Țara Românească, Moldova și Transilvania, cărora le-au dedicat, în funcție de durata șederii, scopul și interesul ei, tomuri sau numai câteva rânduri, au atras un număr sporit de vizitatori în anii imediat premergători revoluției de la 1848. Astfel, din cei 31 de călători ale căror relatări fac obiectul volumului de față, o treime au trecut în intervalul 1845–1846, ceea ce denotă interesul pentru starea de spirit care domnea în lumea românească. De asemenea, se cuvine relevat faptul că pe lângă impresii superficiale, pe lângă informații disparate, scrise în grabă, de suprafață și fără importanță, uneori clișee preluate din lecturi anterioare, există însemnări și descrieri ample, de o certă valoare documentară, ce includ date statistice, analize referitoare la viața economică și politică a Principatelor, la aspectele sociale, etnice, culturale, urbanistice. Așa de pildă Jean Alexandre Vaillant, Hippolyte Félix Desprez, Johann Daniel Ferdinand Neigebaur, C. A. Kuch, Nicolai Karlovici Giers, Ivan Botianov ne oferă un tablou real al țărilor române în anii '40 în care găsim date istorice, demografice, dar și analize pline de substanță ale mediului politic, claselor sociale, situației economice, realizărilor învățământului și culturii, ca și informații cu caracter edilitar-urbanistic. Impresiile literare, anecdotice, lăsate de simpli turiști, și aici menționăm pe cunoscutul autor de povestiri pentru copii Hans Christian Andersen, pe viconte Alexis de Valon, pe baroana Aloïse-Christine de Carlowitz, contesa Dash, pe Giorgio Smancini, Valentine Mott, Xavier Marmier, întregesc informațiile despre moravurile și viața

³ Majoritatea călătorilor străini, care fie au traversat teritoriul locuit de români, fie au stat un timp aici, au provenit din rândurile burgheziei occidentale și central-europene și au avut profesii dintre cele mai diverse. Unii au fost diplomați ca: Nikolai Karlovici Giers (1841–1847) care a parcurs toate treptele profesionale, ajungând ambasador al Rusiei în diferite capitale europene și asiatice și apoi ministru al Afacerilor Străine, C.A.Kuch și Johann Daniel Ferdinand Neigebaur, consuli al Prusiei la Iași (1826–1842), respectiv în Principate (1843–1845), Hippolyte Félix Desprez (1846), ambasador al Franței la Berlin și pe lângă Sfântul Scaun; alți medici ca: Valentine Mott (1841), Karl Emil Koch (1843), Ernst Anton Quitzmann (1846), avocați: Csatári Ottó (1844) și Erdélyi János (1843); ingineri: Xavier Hommaire de Hell (1846), botaniști, profesori, publiciști, redactori, literați, poeți ca: Carol Guebhart (1842), Ioachim Vuici (1842), Jean Alexandre Vaillant (1844), Hippolyte Félix Desprez (1846), Xavier Marmier (1846), Friedrich Uhl (1846). În rândul celor din urmă se disting prin contribuțiile literare danezul Hans Christian Andersen (1841), reputat dramaturg, romancier și autor de povești pentru copii și Petőfi Sándor, cel mai mare poet liric maghiar. Nu au lipsit nici preoții și misionarii catolici sau protestanți, ca reverendul George Fisk (1842), abatele Domenico Zanelli (1841), polonezul Anton Wasniewski (1846), preotul unitarian Urmosy Sándor (1842) sau călugărul ortodox Porfirie Uspenski (1846). Acestora li se adaugă polcovnicul Ivan Botianov (1846) și croitorul PD Holthaus, aflat la a treia călătorie în spațiul românesc (1830, 1838)

⁴ Printre cei 31 de călători ale căror însemnări fac obiectul prezentului volum, întâlnim catolici, protestanți, ortodocși. Aceștia erau francezi, englezi, prusieni, austrieci, ruși, unguri, secui, italieni, americani

⁵ Medicul Valentine Mott, care s-a distins printr-o activitate deosebită, devenind președinte al Academiei Medicale din New York.

cotidiană. Pentru a ilustra toate acestea am selectat în prezentarea noastră acei călători care nu au făcut obiectul *Introducerii generale* la volumul I și al *Prefetei* la vol. II al prezentei serii și care se remarcă atât prin personalitatea lor cât și prin informațiile oferite⁶.

Ca și în trecut și de această dată cei mai mulți călători au venit din apusul și centrul Europei, iar dintre ei cei numeroși au fost francezii și germanii (câte șase de fiecare). Dintre francezi se distinge prin bogăția și diversitatea informației ca și prin modul cum a surprins starea de lucruri din societate publicistul cu vederi liberale, eminentul dascăl și neprețuitul prieten al românilor, Jean Alexandre Vaillant, cel care a locuit în principate timp de 12 ani (1829–1841). Crescut în atmosfera revoluționară a capitalei franceze, aflat în legătură cu elita culturală și politică din Țara Românească și Moldova, apreciindu-i în egală măsură pe boierul liberal Ion Câmpineanu, dar și pe tinerii Dimitrie Filipescu, Nicolae Bălcescu, Vaillant a participat cu fervoare la activitatea societăților secrete, ce prefigurau anul revoluționar 1848, fiind unul dintre liderii mișcării din 1840, în urma deconspirării căreia a fost nevoit să părăsească Țara Românească. Nu vom zăbovi mai mult asupra lui deoarece personalitatea, activitatea și scrierile sale au fost pe larg evidențiate de regretatul istoric Paul Cernovodeanu în *Introducerea generală* la prezenta serie⁷.

Un alt călător francez, este Hippolyte Félix Desprez diplomat de carieră (în 1878 a fost reprezentantul Franței cu rang de ambasador la Congresul de la Berlin, iar doi ani mai târziu ambasador pe lângă Sfântul Scaun), cunoscut filoromân, adept convins al latinității și continuității poporului român, care considera că, „valahii – sunt descendenți ai coloniștilor romani, iar numele de *români* reprezintă și astăzi denumirea lor etnică”⁸. Înainte de 1848 el a făcut parte din cercul lui Jules Michelet, fiind un simpatizant al cauzei poloneze și române, despre ultima fiind informat pe larg de prietenii săi, Nicolae Bălcescu și Al. G. Golescu, veniți la studii în capitala Franței. Articolele sale dedicate mișcării de eliberare națională a românilor, apărute în prestigioasele publicații „Revue des Deux Mondes” și „La Revue Indépendente”, denotă influența pe care au exercitat-o asupra sa scrierile cărturarilor români și ale călătorilor francezi în principate, mai cu seamă Vaillant, a cărui lucrare *La Roumanie* a recenzat-o sub pseudonimul de Saint-Martin. De altfel, lucrările lui Desprez circulau în principate în preajma revoluției de la 1848. Rolul său în

⁶ Personalitatea, activitatea și scrierile lui Johann Daniel Ferdinand Neigebaur și Jean Alexandre Vaillant au fost pe larg evidențiate de Paul Cernovodeanu în *Introducerea generală*, vol I, p. 23–25, respectiv 26–30. Același istoric relevă, în *Prefața* vol. II al noii serii, importanța relatărilor de călătorie ale lui Nicolai Karlovici Giers (p. 16–17), Ivan Botanov (p. 17–18), Anton Quitzmann (p. 16) și Robert Snow (p. 12–14).

⁷ Vezi *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, vol I, p. 26–30.

⁸ Hippolyte Félix Desprez, *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*, extras din „Revue des Deux Mondes”, Paris, 1 janvier 1848, p. 4.

propaganda problemei românești a fost recunoscut de liderii revoluționari de la București în vara lui 1848, când au intervenit pe lângă Alphonse de Lamartine, ministrul de externe al Republicii franceze și Adam Czartoryski, conducătorul emigrației poloneze, pentru ca filoromânul să fie numit agent diplomatic al Franței la București.

Considerațiile lui Desprez despre realitățile din principate sunt întărite și de observații făcute la fața locului. În toamna lui 1845, iarna și vara anului 1846, însoțit de emigrantul polonez Woronicz, Desprez a făcut prima călătorie în regiunile Europei răsăritene cu scopul de a obține informații despre Galiția, urmând itinerariul: Zagreb, Semlin, Belgrad, Banat, Transilvania până la Bistrița. În iarna lui 1846 a cutreierat prin Transilvania, prilej de a discuta cu liderii revoluționari maghiari despre eventuala cooperare cu românii, sârbii și polonezii în vederea unei acțiuni comune. Rezultatele acestor călătorii sunt articolele închinete țărânimii și regimentelor de graniță din Austria. Portretul fizic și moral al țăranul român realizat în culori vii denotă înțelegerea și compasiunea autorului pentru starea actuală a acestuia. „Țăranul român, dureros oprimat de maghiari și saxoni în Transilvania și de către boieri în principate, a păstrat pe fruntea lată, încadrată de un păr lung negru și în ochii blânzi, împodobiți cu sprâncene dese, toate semnele unei inteligențe vioaie și pătrunzătoare. Sărăcia, în loc să-l descurajeze, i-a ascuțit spiritul glumeț, prin care știe să se răzbune pe suferințele îndurate. Imaginația vie și sprintenă se detașează de răul prezentului și se refugiază în timpurile de altădată, unde regăsește bucuria pe tărâmul miraculosului. Țăranul român regăsește în sine o prețioasă îmbinare între entuziasm și ironie. În fine, grație acestei atmosfere orientale în care continuă să trăiască, a reușit să-și mențină acea gravitate amabilă și simplă, caracteristică popoarelor antice și pe care astăzi nu o întâlnim decât la barbari”⁹.

Dorind să înțeleagă mai bine cauza românilor, Desprez a cercetat izvoarele istorice și a căutat să se documenteze cât mai corect la fața locului. Astfel, în vara lui 1846 a revenit în Transilvania, trecând de această dată prin Oradea, Cluj, Alba Iulia, pentru ca apoi să se îndrepte spre București. Documentarea l-a ajutat să verifice latinitatea poporului român, să constate justetea cauzei lui și să susțină cu convingere mișcarea pentru drepturi și libertăți. Acest lucru este evidențiat de faptul că prin „România ideală” înțelegea o țară a românilor dintre Tisa, Nistru, Dunăre, Marea Neagră: „România sau Moldo-Valahia formează partea cea mai mare a teritoriului ocupat altădată de către daci, pe care scriitorii latini l-au denumit Dacia. Este mărginită la nord cu Transilvania și Polonia, la Vest cu Serbia, la Est de Basarabia și de Marea Neagră, la Sud de Dunăre și de Bulgaria. Populația sa este de aproximativ patru milioane locuitori”¹⁰.

⁹ *Ibidem*, p. 7

¹⁰ Idem, *La Roumanie ou la Moldo-Valachie* (semnat cu pseudonimul de Saint-Martin), în „La Revue Indépendante”, Paris, t. 19, 10 decembrie 1847, p. 292

Cât privește conștiința apartenenței de neam a românilor, Desprez constata că, în pofida oprimărilor la care au fost supuși, ea nu s-a sufocat ci „s-a redeșteptat cu putere. Încercuți în nord de slavi – ruși și polonezi –, în sud de slavii din Bulgaria și Serbia, la vest de cehi și de maghiari, românii și-au format o conștiință clară a individualității lor. Drept consecință naturală a originii și civilizației lor latine, ei au fost, de altfel, mai mult decât orice popor al Europei orientale dispuși să sesizeze și să asimileze cu promptitudine ideile noi care triumfau cu strălucire în Europa latină; primeau cu inima deschisă încurajările care le veneau din Franța. Inspirați, ca și maghiarii, cehii, polonezii, slavii, grecii, de sentimentul național, românii au început să caute civilizația în progresul logic și în desăvârșirea naționalității lor, bucurându-se de o simpatie vie printre toate populațiile de același sânge românesc, împărțite între cele trei imperii: Turcia, Rusia și Austria”¹¹.

În acest context, dovedind o bună cunoaștere a luptei pentru emancipare a românilor, el sublinia că mișcarea românească constituie o „acțiune politică a savanților, scriitorilor români din principate, Transilvania, Basarabia și Bucovina, pentru unirea celor opt milioane de români, care au supraviețuit celor șaptesprezece secole de crude încercări. Din punct de vedere al principiului naționalităților, acest popor mutilat nu formează în prezent decât un singur corp și vasta unitate teritorială pe care locuiește se numește România, dacă nu în limba tratatelor cel puțin în cea a patriotismului”¹². În ceea ce privește viitorul stat, Hippolyte Desprez considera că nucleul îl constituiau principatele Țara Românească și Moldova în jurul cărora aveau să se unească și românii din celelalte provincii istorice și anume transilvănenii care „jigniți de pretențiile maghiare, au intrat în luptă după câțiva ani de odihnă, și merg cu îndrăzneală în aceeași direcție cu românii din principate. Bucoveninii alipiți regatului Galiției, puțin numeroși și slab organizați pentru luptă, s-au alăturat acestora [...] În fine basarabenii, deși legați de Rusia prin cucerire și lipsiți de instituțiile ce le-au fost garantate în perioada anexiunii, iau parte activă la opera literară a principatelor și a Transilvaniei și, oricât de severă era cenzura într-o țară aflată sub un astfel de guvernământ ei au știut totuși să servească ideea comună a românismului, prin cultivarea pașnică a limbii naționale și prin cultul tradițiilor. Întreaga Românie este credincioasă acestei credințe, care face din toți românii un singur popor și care, dându-le tinerețe și viață, le promite unitatea politică. Principatele rămân până în prezent punctul spre care se îndreaptă și în care se rezumă această mare activitate a spiritelor și aceasta este cauza pentru care, în ciuda eforturilor contrare ale fanarioților și rușilor, ideea națională are cele mai multe șanse de a se preface în curând în fapt”¹³.

¹¹Idem, *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*, p. 5.

¹² *Ibidem*, p. 6.

¹³ *Ibidem*, p. 27.

Tabloul vieții politice și culturale a principatelor realizat de Desprez este cuprinzător și real, bazat pe constatări proprii, dar și pe opinii ale locuitorilor despre situația internă și dorințele lor. Românii, în special cei de la oraș, își exprimau deschis, fără teamă, impresiile și antipatiile, ceea ce-i permite călătorului francez să constate „repulsiunea instinctivă și naturală, pe care societatea românească o simte față de ruși”. În condițiile în care Rusia era prezentă în viața politică a țării și uza de intrigi pentru a-și accentua influența românii, era de părere Desprez, erau nevoiți „să se arunce în brațele turcilor, unde ei ar vrea să găsească un bun adăpost contra mângâierilor sau amenințărilor diplomației moscovite”¹⁴. Totodată el surprinde cu exactitate și contradicțiile dintre programul „partidului bătrânilor” și cel al „junilor români”, ultimii fiind percepuți drept înfăptuitori ai statului național român. Dintre aceștia, ține să remarce trei personalități, care „se numeau: Câmpineanu, Bălăceanu, Buzoianu” și „reprezentau dorințele și ideea națiunii întregi, și găseau un ecou atât de natural și de puternic în sufletul tineretului cult...”¹⁵.

Un alt martor al realităților spațiului locuit de români a fost și împătimitul călător francez Xavier Marmier care a vizitat Elveția, Belgia, Germania, țările nordice, Polonia, dar și Rusia, Siria, Egipt, Algeria. Sosit la bordul unui vapor austriac, Marmier a fost fascinat de frumusețea și sălbăcia cursului Dunării, de dificultatea navigației în zona Cataractelor și deosebit de impresionat de situația socială a Țiganilor, cărora le dedică un capitol în volumul I al lucrării *Du Rhin au Nil*. Observator obiectiv și documentat, călătorul francez a sesizat contrastul, evident de altfel, dintre bogățiile naturale ale pământului românesc și sărăcia locuitorilor și a arătat cauza acesteia. În opinia sa, lipsa de pământ și dependența de boieri, îi transformase pe țărani în simple unelte, apatice, lipsite de perspectivă, fără nici un fel de drepturi. De fapt, ei se aflau în situația de „șerb mai mult sau mai puțin, neposedând nimic sau aproape nimic, supus autorității absolute a unui stăpân care a făcut să apese asupra lui greutatea impozitelor, povara corvezilor, luându-i partea cea mai bună din recoltă și tratându-l cu un profund dispreț”¹⁶. În capitolul dedicat Țiganilor, a descris condițiile de trai ale acestei etnii și a încercat să facă o comparație între statutul celor din Ungaria și al celor din Țara Românească. Cei dintâi sunt nomazi, fiind atent supravegheați de autorități și „sunt încă supuși regulamentului sever al poliției. Ei nu pot intra într-un sat sau oraș fără autorizația magistraților”. În zona de graniță, ei obțineau drept de rezidență în schimbul plății unui mic impozit. Cei din Țara Românească și Moldova, „sunt în jur de 35 000 de familii de țigani, dintre care numai câteva mii au o viață sedentară”¹⁷. Cei mai mulți

¹⁴ *Ibidem*, p. 30.

¹⁵ *Ibidem*, p. 19.

¹⁶ Xavier Marmier, *Du Rhin au Nil*, t.I, Paris, 1846, p. 289.

¹⁷ *Ibidem*, p. 268

erau robi, cărora călătorul francez le descrie categoriile, obiceiurile, statutul și atribuțiile conducătorilor lor (bulibașă).

Situația deosebit de grea, înapoierea și sărăcia țăranului român, fără pământ, lipsit de cele mai elementare mijloace de trai, era constatată și de diplomatul C. A. Kuch, fost ofițer la Breslau și consulul Prusiei la Iași, între 1826–1842, autorul importante monografii asupra Principatelor Dunărene intitulată *Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843*. El reproșa Regulamentului organic faptul că avusese ocazia să îndrepte această stare de lucruri „dintr-un punct de vedere mai umanitar. Dacă s-ar fi cedat acestor nefericiți, luând măsurile de cuviință, un lot cât de mic de pământ, desigur că ar fi fost scoși din starea de ticăloșie în care trăiesc de veacuri întregi, fără să aibă măcar conștiința de sine. Ei ar fi început să trăiască pentru dâșii și pentru familia lor, s-ar fi străduit să gospodărească puținul lor avut cu economie și cu sârguință, ajungând nu numai să se apere împotriva lipsei desăvârșite, la cazuri de nevoie, dar chiar spre a-și făuri pentru totdeauna o viață îndestulată. Familiile care rătăcesc acum de colo-colo s-ar fi statornicit și prin urmare s-ar fi și înmulțit în proporții mai mari. Cu sporirea locuitorilor însă s-ar fi pus capăt unui rău de care țara va avea încă multă vreme de suferit, <anume> lipsa de brațe ca să o cultive, exploatând bogăția sa în folosul tuturor”¹⁸.

Prezența îndelungată la Iași a contribuit în bună parte la contactul nemijlocit cu realitățile moldave și i-a permis să se situeze pe o poziție critică față de unele probleme și aspecte, de la organizarea administrativă defectuoasă, administrația coruptă, agricultura înapoiată, la învățământ și organizare sanitară deficitară. Desigur că multe din aceste critici sunt justificate, dar marea lor majoritate sunt perfect valabile și pentru Țara Românească. Prin contrast, aici orice măsură a ocârmuirii domnitorului Grigore Alexandru Ghica este prezentată favorabil, iar despre domn și felul de guvernare are numai cuvinte de laudă, ceea ce pune la îndoială obiectivitatea diplomatului prusian. „Grigore Ghica a fost așadar domnul care a pus temelia stării de înflorire prezentă și viitoare a Țării Românești și dacă ne gândim cu câte greutatea avea de luptat pe vremurile acelea, atunci cu atât mai bine vom recunoaște meritele deosebite pe care acest domn le-a dobândit în fața patriei sale”. Și în ceea ce îi privește pe locuitori, caracterizarea făcută de Kuch este pârinoare, inexactă și chiar ofensatoare, iar argumentația dovedește necunoașterea în profunzime a istoriei. Astfel muntenii sunt percepuți mai destoinici, mai bine înzestrați fizic și mai pregătiți pentru reforme, datorită trecutului și vecinătății benefice cu Austria, spre deosebire de moldoveni care prețuiesc numai ce vine din Franța: „Locuitorii din Țara Românească se apropiaseră încă de mai multă vreme de Transilvania, provincie învecinată austriacă, învățând limba și căutând să se folosească de multe din instituțiile de acolo, care li se păreau

¹⁸ C. A. Kuch, *Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843*, von..., Leipzig, Leopold Michelsen, 1844, p. 83.

că ar putea fi potrivite pentru dâșii, ceea ce a exercitat o înrâurire binefăcătoare asupra administrației din țara lor, pe câtă vreme moldovenii nici nu băgau în seamă modul de administrație al vecinilor din Austria, disprețuind și batjocorind tot ce nu venea din Franța. În sfârșit, locuitorii din Țara Românească sunt și mai robuști și mai ageri la minte decât cei din Moldova. Și mai că s-ar putea crede că deosebirea morală ce există între amândouă popoarele, datează încă din vremea stăpânirii romanilor, care se întinsese asupra Țării Românești și a unei părți a Moldovei, pentru că tocmai locuitorii acelor părți ale Moldovei, care se știe că au fost colonie romană, se deosebesc chiar până astăzi de ceilalți prin spiritul lor mai viu și mai războinic și prin oarecare omenie și sinceritate în caracterul lor. Dominația turcească n-a apăsât prin urmare atât de greu asupra lor ca asupra celorlalți. Se poate crede așadar că și din punct de vedere intelectual, muntenii erau mai destoinici și mai pregătiți spre a primi reformele ce urmau să se introducă, decât locuitorii din Moldova”¹⁹.

Cei 16 ani petrecuți în Moldova i-au oferit lui Kuch prilejul să constate nu numai deficiențele, dar și progresele făcute în domeniul învățământului, mai ales de școlile publice, dar și de cele particulare, eforturile „Eforiei Școlilor”, aflată sub conducerea lui Gheorghe Asachi și „înalta priveghere a Mitropolitului”²⁰, în direcția înființării de școli pentru învățământul elementar atât la orașe cât și la sate. Din păcate, în mediul rural proiectul întâmpina o serie de obstacole, deoarece, nota Koch, „mai lipsesc încă oameni pregătiți pentru ocuparea acestor posturi, precum și mijloacele pentru întreținerea lor”²¹. Totodată el relevă momentul, importanța și consecințele înființării Academiei Mihăilene și contribuția ei la modernizarea procesului de învățământ. Și în acest caz diplomatul prusian consideră că numai pe filieră austriacă, adică prin adoptarea planului de învățământ din imperiu și prin aducerea „din provinciile învecinate Austriei, profesori care cunosc limba țării și țin de credința ortodoxă”, se poate ajunge la performanțe demne de luat în seamă. Aflat sub conducerea „Eforiei școlilor”, ca și în Moldova, învățământul public din Țara Românească a înregistrat progrese asemănătoare, numărul elevilor ridicându-se „în medie la 36 000 pe an”. Pe lângă școlile publice din București și din reședințele de județ, diplomatul prusian consemna existența în capitală a multor „institute private, ținute de profesori francezi sau greci. O mențiune specială merită să se facă școlii comunității evanghelice protestante din București, pentru care pastorul are o deosebită grijă și școlii catolice ce este întreținută de misiunea <bisericească> din Roma. În amândouă școlile, copiii germanilor stabiliți în Capitală, învață cunoștințele neapărat trebuitoare profesiei de meseriași pe care o îmbrățișează”²². Ca atare, constata cu satisfacție Kuch, „cunoașterea limbii germane este aici mai

¹⁹ *Ibidem*, p. 185

²⁰ *Ibidem*, p. 104

²¹ *Ibidem*, p. 105.

²² *Ibidem*, p. 206.

răspândită decât în Moldova”. Din păcate, în cele două principate continuau să existe prejudecăți datorate mentalității încă retrograde, care făceau ca marii boieri să nu-și trimită copiii la școala publică, fiind „prea mândri pentru a-i pune alături de copiii boiernașilor sau ai negustorilor, într-o intimitate prea mare, după cum se stabilește de obicei între camarazii din aceeași școală. Din această cauză ei țin de obicei câte un profesor francez în casă, de la care însă elevii, în afara limbii materne, arareori învață alta, vorbită doar papagalicește pe dinafară”²³.

Principatele române au fost vizitate în intervalul 1841–1846 și de călători ruși și anume: diplomatul Nicolai Karlovici Giers, colonelul Ivan Vasilievici Botianov, fiu al unui boiernaș moldovean emigrat în Rusia, trimis al Petersburgului în principate între 23 iulie 1846–decembrie 1847 și bizantinologul Porfirie Uspenski. Acesta din urmă a urcat treptele ierarhice de la simplu călugăr până la episcop. Plecat în 1846 în vizită la Locurile Sfinte el a trecut și prin Țara Românească, unde a fost primit de vicar și a vizitat, cu permisiunea mitropolitului, mănăstirile din București și împrejurimi. Interesul și observațiile sale privind lăcașurile de cult, în special sub aspect arhitectonic sunt deosebit de prețioase, mai cu seamă că multe din ele astăzi nu mai există. În scurtul său periplu s-a întâlnit cu personalități ale vremii ca, de exemplu, Ioan Eliade Rădulescu, care l-a invitat să-i viziteze tipografia și a rămas impresionat de unele dintre așezăminte monahale, ca de pildă mănăstirea Colțea unde pe lângă spitalul, „organizat bine și întreținut curat”, se afla și o școală care pregătea felceri.

Natura, oamenii, religia, cultura, obiceiurile românilor i-au determinat și pe vecinii de la granița vestică să întreprindă călătorii de documentare, de informare, de sondare a stării de spirit a populației. Dintre aceștia remarcăm pe maghiarii Csátári Ottó, pasionat pelerin, impresionat de frumusețea peisajului văii Crișului Repede, Erdélyi János, literat consacrat, redactor, în 1848, al ziarului democrat „Respublica” și simpatizant al revoluției maghiare fapt pentru care a fost nevoit să se expatrieze o vreme, Petöfi Sándor, cel mai mare poet liric maghiar, figură proeminentă a revoluției de la 1848 pentru cauza căreia s-a jertfit și preotul unitarian Űrmösy Sándor. Acesta din urmă a făcut două călătorii de informare peste Carpați, prima în mai–iunie 1841, când a vizitat comunitățile religioase maghiare din orașele Târgoviște, Pitești, Râmnic și Brăila și a doua între 30 iunie – 24 iulie 1843. În ambele deplasări a căutat să vină în contact cu cât mai mulți membri ai comunității maghiare din diferite orașe, a participat la sărbători, s-a interesat de școlile maghiare, de programa școlară, a discutat cu profesorii. Timp de o săptămână a fost oaspetele Bucureștilor și martor al serbării zilei generalului rus Pavel Kiselev, al schimbării ministrului și al zilei apostolilor Petru și Pavel, a vizitat spitalul militar, câteva școli ale comunității, dar și „înalta școală” cum era denumit colegiul de la Sfântul Sava. Informațiile sale referitoare la educația și învățământul diferitelor comunități de emigranți transilvăneni sunt utile și interesante. El consemnează existența școlilor maghiară și germană, dar și aportul românilor ardeleni la dezvoltarea învățământului public. Școala catolică de la Bărăție, aflată în curtea bisericii, era frecventată de „40–50 de copii, ce sunt instruiți tot în limba noastră

²³ *Ibidem*, p. 207.

maghiară de un profesor de naționalitate slovacă, care după cât am observat, își desfășoară munca cu puțin succes în grădina Domnului. Ar fi poate mai bine dacă s-ar ocupa cu vânzarea pânzei sau cu legarea cu sârmă a oalelor. Primește un salariu frumos [...] Copiii sunt instruiți numai cu privire la religie și uneori învață să citească puțin și nu cu mult mai multă aritmetică”. În apropiere se afla biserica evanghelic-reformată, despărțită de cea luterană „doar de un trotuar îngust.... În partea de apus a curții bisericii este casa frumoasă a preotului, iar în partea de răsărit sala de clasă, care este mică de tot, îngustă și aproape necorespunzătoare pentru locuit, cu atât mai puțin pentru sală de clasă. Profesorii școlii se schimbă des..”

Etalon al învățământului din principate, școala de la Sfântul Sava, reunea un mare număr de elevi, dar și profesori destoinici, mulți dintre ei emigrați din Transilvania. „Unii profesori ale acestei instituții sunt transilvăneni, care făcându-și studiile la Blaj, poate au fost chemați de Ghica în țară sau ei singuri s-au oferit. Sunt iubiți de toți și vestiți. Tocmai de aceea l-am și căutat pe unul dintre profesorii de latină și de alte litere, pe care, intrând în camera lui frumoasă, l-am găsit șezând lângă masă și citind o carte latinească. L-am salutat în limba latină, la care el a răspuns în aceeași limbă. M-a invitat să stau jos [...] a început să mă întrebe în ungurește despre scopul călătoriei mele, pe care dezvăluindu-l, m-a rugat să-mi spun observațiile mele despre națiunea sa.”

Ürmösy Sándor ne oferă informații detaliate și cu privire la diversitatea religioasă întâlnită în capitala Țării Românești și relația dintre biserici: „...în București sunt trei religii: romano-catolică, evanghelic-reformată și săsească. Acestea au toate biserici, preoți și școli. Numărul acestor <credincioși> este sporit de fiii altor națiuni, după cum urmează: biserica catolică prin bulgari, <biserica> reformată prin unitarieni și maghiarii luterani, iar <biserica> săsească prin cei veniți din Saxonia”

Un călător asupra căruia dorim să zăbovim este Hans Christian Andersen, reputat romancier, autor de piese de teatru, dar mai ales de povești pentru copii care l-au făcut cunoscut pretutindeni pe glob. El a călătorit în mai multe rânduri în diferite state ale Europei fiind și un apropiat al unor capete încoronate între care menționăm pe marele duce de Saxa-Weimar, pe regele Bavariei și pe viitorul împărat Franz Joseph al Austriei. În aprilie 1841, după ce a sărbătorit Paștele ortodox la Atena, s-a îndreptat spre Smirna și Constantinopol, pentru ca apoi să pornească spre meleagurile românești. Intenția sa era de a vizita ținuturile de la Dunărea de jos, urmând să se întoarcă pe fluviu până la Viena.

Conflictul izbucnit între populația creștină și autoritățile locale musulmane, generat de refuzul celor din urmă de a aplica hătișeriful de la Guilhané, din 1839, ce acorda drepturi civile creștinilor, a degenerat, în primăvara anului 1841, în ciocniri violente, astfel că linia Dunării nu mai prezenta siguranță. Cu toate acestea, Andersen și-a continuat călătoria și la începutul lunii mai 1841 era la Constanța. De aici a traversat Dobrogea până la Cernavodă, de unde s-a reîmbarcat. Din scurta călătorie au rămas câteva pagini de însemnări despre Dobrogea, Dunărea inferioară și localitățile limitrofe de pe cele două maluri ale fluviului Silistra, Turtucaia, Giurgiu, Russe, Zimnicea, Nicopole, Vidin, Lom-Palanka, Cladova (Schela Cladovei), vârtejurile și

„cazanele” Dunării, Mehadia, Orșova Veche, cu carantina din apropiere de la Jupalnic, fortăreața turcă din Orșova Nouă. Înzestrat cu talent literar și spirit de observație, Andersen a consemnat date despre particularitățile ținuturilor românești, vestigiile istorice precum, coloanele romane din marmură din Constanța. Peisajul din Dobrogea cu câmpii și coline, tufișurile și pădurile de fagi și mesteceni îi amintea de Danemarca natală, iar păstorii și turmele accentuau sentimentul unei călătorii într-un ținut necunoscut. „Vedeam turme de vite, cari din depărtare se înfățișau ca o tabără mare de război. Păstorii munteni sămănau cu totul oamenilor sălbatici; ei purtau cojoace lungi de oaie, cu lână scoasă în afară, pălării gigantice sau o căciulă strâmtă de blană aspră, părul lor lung, negru și zbârlit le atârna peste umere; toți purtau un topor greu. Soarele ardea precum nu-l simțisem încă niciodată. Căldura ne amețea, ne topeam aproape de sete. Cei mai mulți dintre noi întindeau basmalele lor deasupra unor mocirle, în care mișunau animale mici și sorbeau apa; eu am putut să-mi ud numai buzele și în această căldură, în această arșiță de soare, păstorii munteni stăteau liniștiți în cojoacele lor grele de piele rezemați pe ciomegele lor. Sărmanii nomazi!! Auzeam cântecele lor; pare că aud încă melodia lor”²⁴.

Majoritatea călătorilor care au străbătut principatele române au poposit și în cele două capitale. Astfel abatele italian Domenico Zanelli, scriitor și publicist, director al ziarului „Il giornale di Roma”, specialist în probleme orientale, a făcut o călătorie de documentare în 1841 în Țara Românească de la est la vest, pe Dunăre, și anume de la Giurgiu la Orșova, concretizându-și impresiile în note publicate în „L’Album, giornale letterario e di Belle-Arti” din Roma în anii 1841–1842. După ce a trecut prin satele din Câmpia română „care în definitiv nu sunt decât niște păcătoase cocioabe de scânduri în mijlocul unor șesuri întinse, părăginite de cele mai multe ori”, a poposit și în capitală. Prima impresie a Bucureștilor a fost aceea a unui sat mult mai mare. „Orașul București are aspect de sat mare; pe ici pe colo, casele sunt despărțite între ele prin grădini nesfârșite. Luând ca model acest oraș, poți fixa limita dintre orașele orientale și cele occidentale; deoarece Bucureștii are ceva și din primele și din celelalte, are cam 6 000 de case zidite pe unde a apucat fiecare, fără nici un plan, în așa neorânduială că, alături de un frumos palat vezi o magherniță de scânduri; iar din această cauză orașul are un aspect puțin satisfăcător”²⁵. Doi ani mai târziu, scriitorul și dramaturgul sârb Ioachim Vuici, călătorind prin Ungaria, țările române și Crimeea, descria succint orașul ca având „10 889 case și locuitori, afară de clerici, 80 000, dintre care 3 173 supuși străini, 2 500 evrei și 4 609 țigani”²⁶. În vara anului 1846, baroana austriacă Aloïse Christine de Carlowitz, însoțită de magnatul maghiar Mandoszy și contele Karl de Weisbach, treceau la rândul-le prin București. Orașul era perceput ca având un aspect

²⁴ E I Păunel, *Trecerea lui H. C. Andersen prin România în 1841*, în „Convorbiri literare”, 1927, p. 69.

²⁵ Alexandru Marcu, *Un alt abate italian la noi în țară Domenico Zanelli și relațiunea sa din 1841*, „Analele Dobrogei”, IV, 1924, nr. 2, p. 162. În același *Anuarul Principatelor române*, București, 1842, p. 55 menționează 12 000 de case, p. 57 apud Idem.

²⁶ Ștefan Berechet, *Călătoria lui Ioachim Vuici prin Temușana, Muntenia, Moldova și Basarabia 1840, Extrasă din sârbește de...*, București, f. a., p. 9.

cosmopolit imprimat mai ales de „bazar”, ulița lungă și relativ largă, podită cu bușteni, de-a lungul căreia se înșirau dughene din lemn în care diferiți negustori își vindeau marfa. Imaginea este completată de bisericile cu arhitectură neuniformă, cofetării, cafenele, zone de plimbare, frecventate în special de lumea avută. Bucureștii aveau, potrivit baroanei austriece, 77 de cartiere și 80 000 de locuitori.

O descriere a capitalei moldave la începutul anilor 40 ne-a lăsat-o Jean Alexandre Vaillant, care în cei peste 12 ani petrecuți în principate a constatat toate înnoirile urbane: „Așezat la vest, pe o colină de unde pare că alunecă spre Bahlui, ca și când și-ar spăla picioarele, el este la fel de risipit ca și capitala Țării Românești în câmpia sa liniștită. Dacă nu are ca aceasta miile de boschete care o acoperă de umbră și de răcoare, în schimb are în față tabloul muntelui Bordei, al cărui versant oriental îi oferă unul dintre cele mai pitorești parcuri în stil englezesc ce se pot imagina [...] Casele încep să se alinieze puțin câte puțin, și dacă nu cele ale boierilor, cel puțin cele ale negustorilor; noroaiele din aprilie dispar până în octombrie, numai dacă câteva rafale puternice de ploaie nu le duc spre Bahlui, sau dacă vântul nu le ridică în nori de praf [...] Oricum centrul este mai european, ulițele sunt mai bine conturate, are cu câteva case frumoase mai mult decât București, și dacă se aseamănă în curățenie, cele trei mari mahalale ale sale împreună, Păcurari, Sărărie, Tătărași nu valorează cât un colț din Gorgan și Sfânta Vineri. Primul este arid, altul infect, iar al treilea nu a progresat din timpul lui Timuș²⁷ [...] Ca rezultat, Iașii au distrus natura, Bucureștii au înfrumusețat-o; primul va putea deveni un oraș de agrement, al doilea va rămâne un oraș al plăcerilor [...] Eu prefer Tătărași, cu gropile și bordeiele sale, cu țișanii și câinii săi, ulițe prăfuite palatelor cu treizeci de ferestre dintre care numai una este luminată la căderea serii, valeților ce-și târăsc prin noroi jalnica strălucire, cailor care mă strivesc și mă improașcă, enervându-mă. Dacă eram prinț, aici în Tătărași mi-aș fi înălțat un palat. În așteptare, mă plimb, beau lapte și mănânc iaurt [...] în sfârșit când mă întorc am ca și acum, întregul Iași în fața mea și pot să-l văd în liniște: aici apeductul ce poartă apele la Golia, acolo vechiul palat în ruine, în depărtare turnul lui Vasile Lupu, în spate noua catedrală”²⁸.

Nu putem încheia scurta noastră prezentare fără a menționa și alți peregrini care au străbătut spațiul locuit de români și au ținut ca drumul parcurs ca și impresiile lor să fie cunoscute și altora, cum este cazul preotului polonez Anton Wasniewski, al cunoscutului botanist Carol Guebhart, al austriecei Laura Ida Pfeiffer și, desigur, al scriitoarei franceze cunoscută sub pseudonimul de Contesa Dash. Coroborate, datele și informațiile oferite de drumeții care au străbătut sau au stat vremelnice în teritoriul locuit de români vin să întregesc tabloul atmosferei din principatele române, în preajma revoluției de la 1848.

Daniela Bușă

²⁷ Este vorba de Timuș Hmelnicki, fiul vestitului hatman al cazacilor Bogdan Hmelnicki și ginerelul lui Vasile Lupu

²⁸ Jean Alexandre Vaillant, *La Roumanie ou Histoire, Langue, Littérature, Orographie, Statistique des Roumains*, vol. II, III, Paris, 1844, p. 436–439.

HANS CHRISTIAN ANDERSEN

(1805–1875)

Hans Christian Andersen, reputat romancier, autor de piese de teatru, dar mai ales de povești pentru copii – care l-au făcut cunoscut pretutindeni pe glob –, s-a născut în 1805 în micul orașel Odense, situat pe insula Fühnen sau Fionia din Danemarca, legată printr-un canal navigabil de fiordul cu același nume. Imaginea țării sale, Danemarca, avea să fie asociată cu aceea a micii sirene – personajul unuia din basmele sale – dăltuită în piatră în rada orașului Copenhaga.

Începuturile vieții lui Andersen îi prevesteau, potrivit obârșiei sale, un viitor modest. Tatăl său, Hans Andersen, fiu al unor țărani săraciți, ajunși la oraș, își ratase visul de a învăța într-un colegiu și îmbrățișase meseria de cizmar. În 1816, când Hans Cristian avea 11 ani, tatăl său moare ca urmare a unei boli contractată în urma participării în armata napoleonică la campaniile din 1813–1814. Mama lui Andersen era o femeie din popor, ce rotunjea veniturile familiei spălând rufe în casele bogaților. Singura lor agoniseală era o căsuță ridicată pe terenul unui nobil, având un dormitor care era în același timp și atelier de cizmărie, bucătărie și pod. Mobilă reprezentativă, ce i-a stârnit emoții micului Andersen, era patul părinților, confecționat chiar de tatăl său din scândurile de la catafalcul unui nobil norvegian, învelite încă în catifeaua de doliu, păstrată ca un semn de lux. Atmosfera mohorâtă a camerei era risipită doar de peisajele colorate zugrăvite pe ușa casei și de fereastra micuță sub care era rânduie o policioară ocupată de uneltele tatălui, dar și de o mică colecție de cărți preferate ale acestuia. Într-o lucrare cu caracter autobiografic de mai târziu¹, Andersen a considerat copilăria sa totuși „frumoasă”, datorită atmosferei de lejeritate și căldură în care îl crescuseră părinții, dând libertate de manifestare fanteziei sale native. Lecturile din mica comoară literară a tatălui, cuprinzând legende scandinave, orientale (inclusiv 1001 de nopți), piesele de teatru ale lui Ludwig Holberg (1684–1754), supranumit „Molière al Danemarcei”, câteva din romanele lui Auguste Lafontaine (1758–1831) au fost de natură să-i trezească interesul de a cunoaște oameni, locuri și întâmplări noi. De asemenea, încărcătura spirituală a climatului nativ – nordul scandinav –, unele evenimente, precum și frământările epocii, tulburată de războaiele napoleonice, au contribuit la stimularea înclinațiilor literare și artistice ale copilului Andersen. Apariția pe cer a unei comete în 1811 a sporit agitația în lumea deja tensionată de războaiele vremii, oamenii ieșind pe străzi cu sentimentul sfârșitului lumii. Atmosfera din cercul familiei și prietenilor săi i-a lăsat amintiri tulburătoare. De sărbători, familia se ducea în vizită la bunicii dinspre mamă care lucrau și locuiau la spitalul de alienați din oraș sau la câțiva prieteni la fel de modești, ce își câștigau pâinea ca paznici ai închisorii din Odense. La masă erau serviți câteodată de unii deținuți, ce interpretau cântece și colinde tradiționale, pe care micul Andersen le-a reținut. Curiozitatea avea să-i aducă într-una din vizite și o pățanie, când, intrând într-un salon al spitalului, a fost sechestrat de bolnavi.

Puțina învățătură – scris, citit, socotit – a fost dobândită prin frecventarea intermitentă a unor învățători de ocazie. Firava lui instrucție era compensată de o memorie deosebită, Andersen învățând pe de rost o serie de poezii, legende și cântece, pe care le interpreta adeseori în casele unor oameni

¹ *Mit livs eventyr* (Povestea vieții mele), Copenhaga, 1855.

bogați, la ocazii festive. La 14 ani a părăsit orașul natal, plecând la Copenhaga, cu gândul de a se face cântăreț și actor.

Porțile destinului i-au fost deschise de mărinimia unor personalități din elita societății, precum Jonas Collin, mare financiar și funcționar superior în administrația statului danez, Adam Oehlenschläger, șeful școlii literare romantice daneze, profesor la Universitatea din Copenhaga, și înșiși șefii Casei regale: regeii Frederic al VI-lea (1808–1839), Christian al VIII-lea (1839–1848), Frederic al VII-lea (1848–1863) și Christian al IX-lea (1863–1906). Impresionați de talentul și ambiția tânărului, aceștia l-au ajutat să urmeze cursurile unui colegiu și apoi ale Universității din Copenhaga. Viitorul scriitor, apreciind rolul și calitățile elitei în susținerea culturii și minților înzestrate, și-a constituit la rândul său în decursul vieții un cerc de oameni de prestigiu din diferite domenii – artiști, literați, politicieni, inclusiv reprezentanți ai marilor case regale europene –, care i-au fost deopotrivă „prietenii de spirit”, dar și susținători și colaboratori în cariera sa.

Debutul și munca de scriitor a lui H.C. Andersen s-au desfășurat sub impactul a două imperative: primul, al imboldului de a așterne pe hârtie roadele imaginației sale: poeme, piese de teatru, romane, povești pentru copii și cel de al doilea, al rezvoltării trebuințelor materiale ale existenței sale. Talentul literar al lui Andersen a fost însoțit – după propria-i mărturisire într-o carte cu caracter autobiografic, *Lykke Per* (Per cel norocos) – și de o incomensurabilă dorință de a întreprinde călătorii.

La 150 de ani de la nașterea sa, unul dintre autorii lucrării omagiale *Une livre sur le poète danois Hans Christian Andersen, sa vie et son oeuvre* a ținut să sublinieze că „natura”, firea lui Andersen a fost de „pasăre migratoare”, expresia „voyager c'est vivre” reprezentând pentru el un mod de trai și o cerință imperioasă de a-și reîncărca și reînnoi propria natură prin impresiile culese

Faptul că nu a fost căsătorit, fiind refuzat pe rând de cele trei mari iubiri ale sale: Riborg Voigt (1830), Louise Collin (1832), fiica unuia din binefăcătorii săi, și Jenny Lind, reputată cântăreață suedeză de operă supranumită „privighetoarea nordului”, a constituit un motiv în plus pentru a-și întreține cvasipermanentă stare de pelerin. Subvențiile materiale acordate de câțiva protectori suspuși i-au înlesnit înfăptuirea călătoriilor. Primul său mare voiaj pe continentul european a fost în 1832 și s-a prelungit cu alți câțiva ani, răstimp în care a vizitat marile centre urbane și culturale din Germania, Franța, Italia, Spania, Portugalia, Elveția, prilej pentru documentarea și finalizarea unor lucrări. În 1838, regele Frederic al VI-lea, vrând să recompenseze talentul și meritele literare și să-l scutească pe Andersen de grijile existenței, i-a fixat o pensie anuală considerabilă. Urmașul său, regele Christian al VIII-lea, avea să i-o păstreze și să manifeste aceeași atenție față de scriitor, invitându-l adeseori, oficial și neoficial, la Curtea Danemarcei și oferindu-i vacanțe în reședințele și pavilioanele regale de recreere. În 1840–1841, 1842, 1843 Andersen a fost pe continent de mai multe ori, unde a fost primit în intimitatea unor capete încoronate și a familiilor lor (a marelui duce de Saxa-Weimar, a regelui Bavariei și a viitorului împărat Franz Joseph al Austriei) și a legat prietenii cu mari personalități culturale precum Honoré de Balzac, Adalbert von Chamisso – ce avea să-i traducă câteva poeme –, frații Grimm, actrița Rachel, compozitorul Liszt, cu familiile marilor dispăruți Goethe și Schiller.

În iarna anului 1840, pe când se afla la Roma, a vizitat casa sculptorului scandinav Thorvaldsen, biblioteca Vaticanului și a participat la serbările Crăciunului și la Carnaval.

În timpul călătoriilor în Anglia (1847, 1857) s-a apropiat de Charles Dickens, care i-a tradus apoi câteva cărți, făcându-l cunoscut în lumea britanică. În 1856 l-a cunoscut la Zürich, în Elveția, pe compozitorul Richard Wagner. Între alte personalități întâlnite se numără compozitorul Gioachino Rossini, cântăreața Christine Nilsson, pictorii danezi Wilhelm Pedersen și Lorenz Frølich, deveniți ulterior principalii ilustratori ai celebrelor sale povești pentru copii.

În timpul voiajului său la Paris din 1856, Andersen a fost sărbătorit de colonia scandinavă de acolo, în frunte cu poetul norvegian Bjornstjerne Bjornsen, și proclamat personalitatea reprezentativă a nordului european. Avea să revină în capitala Franței în 1867, pentru a vedea Expoziția Universală.

Scriitorul a fost omagiat și în țara natală, în 1867 autoritățile orașului natal, Odense, proclamându-l cetățean de onoare.

În timpul uneia dintre marile călătorii (1840–1841), pe care a descris-o în volumul de amintiri *En Digtters Bazar* (Vitrina unui poet), Copenhaga, 1842, tradus în limba germană de W. C. Christian sub titlul *Eines Dichters Bazar*, Leipzig, 1843, precum și într-o colecție de scrisori, care ulterior a fost, de asemenea, tradusă în limba germană *Der Dichter und die Welt* (Briefe von Christian Andersen), (1832–1875), Weimar, 1917, scriitorul danez a ajuns, navigând cu vaporul, pe Marea Mediterană și în provinciile Imperiului otoman

În aprilie 1841 a participat la Atena la sărbătoarea Paștelui ortodox și a făcut cunoștință cu diplomatul austriac Anton von Prokesh-Osten, poet și călător pasionat. De aici s-a îndreptat spre Smirna și Constantinopol. Impresionat de relațiile compatriotului său întâlnit la Pera, cizmarul Lange, căsătorit cu o româncă din Galați, port unde de altfel stătuse câțiva ani, Andersen a pornit către meleagurile românești, hotărât să-și încheie călătoria cu vizitarea ținuturilor de la Dunărea de Jos și să se întoarcă acasă pe cursul acestui fluviu până la Viena.

Veștile asupra situației politice din provinciile sud-dunărene – Serbia și Bulgaria – erau însă de rău augur. Pe fondul conflictului izbucnit între populația creștină și autoritățile locale musulmane, ce se opuneau aplicării hatiserifului de la Gulhané din 1839 în direcția acordării de drepturi civile creștinilor, în primăvara anului 1841 se declanșară violente ciocniri în ținuturile sud-dunărene (pașalâcurile de Niș, Lescoveț și Vrața). Linia Dunării nu mai prezenta siguranță, pe fluviu înregistrându-se încă ciocniri armate, dar și treceri clandestine ale exilaților bulgari. Totuși Andersen a hotărât să-și continue călătoria. La începutul lunii mai 1841 era la Constanța. După o scurtă ședere, scriitorul, cu bagajele instalate într-o căruță, a străbătut „bărăganul” dobrogean către Cernavodă, de unde s-a reîmbarcat pe vasul „Argo”, primul vapor ce a navigat în zona inferioară a Dunării, îndreptându-se spre frontiera Austriei. Din scurta călătorie au rămas câteva pagini de însemnări despre Dobrogea, Dunărea inferioară și localitățile limitrofe de pe cele două maluri ale fluviului: Silistra, Turtucaia, Giurgiu, Russe, Zimnicea, Nicopole, Vidin, Lom-Palanka, Cladova (Schela Cladovei), vârtejurile și „cazanele” Dunării, Mehadia, Orșova Veche, cu carantina din apropiere de la Jupalnic, fortificația turcă din Orșova Nouă.

Deopotrivă dotat cu spirit de observație și talent literar, Andersen a reușit să redea într-un stil propriu particularitățile ținuturilor românești, vestigiile istorice. Relicve precum coloanele romane din marmură din Constanța, zăcând sfărâmate printre casele și cafenelele săracuțe unde își sorbeau cafeaua câțiva turci, „rămășițele considerabile” ale valului lui Traian, din apropierea urbei, l-au convins pe scriitor de vechimea și legăturile acestor teritorii cu restul lumii. Peisajul „bărăganului” dobrogean, cu câmpii și coline, acoperite intermitent de tufișuri și păduri de fagi și mesteceni, i-a trezit sentimentul apropierii de Danemarca natală. Doar prezența păstorilor români „nomazi” îl aducea la realitatea călătoriei lui într-un ținut străin. Așa-ziși „nomazi” erau de fapt păstorii transhumanți ce-și mânau turmele în funcție de anotimp, dintr-un loc într-altul. Andersen a remarcat ținuta lor aproape sălbatică, dată de „cojoacele lungi de oaie, cu lâna scoasă în afară”, căciula de blană aspră așezată pe „părul lung, negru și zbârlit” și toporul greu așezat la brâu. L-au impresionat în mod deosebit cântecele păstorilor. L-au atras atenția frumusețea costumelor de sărbătoare ale fetelor și femeilor românce din Mehadia, „stațiunea balneară cea mai frumos situată”, precum și ritmurile horei dansate de țărani români din Orșova Veche „în gâtelea lor cea mare” în fața bisericii, pe muzică cântată la vioară și cimpoi de un grup de lăutari. Potrivit lui Andersen, traseul Dunării, presărat cu insule, ostroave cu păduri ale căror vârfuluri ieșeau parțial din apă, obstacole formate din stânci și mai ales vestitele „cazane”, cu vestigii istorice (drumul tăiat în stâncă din ordinul împăratului roman Traian și tabla lui comemorativă de pe malul de nord al fluviului), „întrecea în frumusețe” parcursul Rinului. În serile petrecute în salonul cu oglinzi al vaporului „Argo” cercetarea hărții Dunării devenise principala sa delectare, iar proiectele construirii unei legături între acest fluviu și mare în genul unui canal sau a unei căi ferate, aflate în atenția politicienilor, economiștilor și inginerilor vremii, aveau să fie comentate și susținute și de scriitorul danez.

Pașajele referitoare la călătoria lui H. C. Andersen în regiunea Dunării inferioare și a Mării Negre au fost traduse în limba română după versiunea în limba germană *Eines Dichters Bazar*, Leipzig, 1843, de E.I. Păunel sub titlul *Trecerea lui H. C. Andersen prin România în 1848* și au

apărut în revista „Convorbiri literare”, 1927, p. 65–67, fiind completate cu o prezentare biografică (p. 76–81).

Alte detalii despre acest voiaj se mai află la Marcel Romanescu, în articolul *Andersen în România O călătorie pe Dunăre acum o sută de ani*, extras din „Revista Fundațiilor Regale”, anul VIII, nr. 1, 1941, p. 3–16.

Lucrarea *Mit livs eventyr* (Povestea vieții mele), apărută la Copenhaga, în 1855, a fost tradusă în limba franceză de Cécile Lund și Jules Bernard sub titlul *Le conte de ma vie* (Paris, 1930). Această versiune stă la baza versiunii în limba română, semnată de Teodora Popa Mazilu și apărută în două ediții (ultimă, adăugită cu note explicative și cronologice, a fost publicată la Editura Ion Creangă în 1983).

Lucrări speciale asupra vieții scriitorului danez au fost scrise de B. Nislet Bain, *H. C. Andersen*, Londra, 1895, și Karl Larsen, *H. C. Andersen Leben ohne Dichtung*, Berlin, 1926.

În 1955, cu prilejul aniversării a 150 de ani de la nașterea lui Andersen, sub coordonarea lui Svend Dahl și sub îngrijirea lui C. S. Troensegaard și J. Teynier, s-a tipărit la Copenhaga *Une livre sur le poète danois Hans Christian Andersen*, culegere de studii despre viața și opera acestuia.

Date rezumative asupra lui Andersen se mai află în *Grand Larousse Encyclopédique*, Librairie Larousse, Paris, 1960, vol. I.

HANS CHRISTIAN ANDERSEN

Trecerea lui H.C. Andersen prin România în 1841²

p 66 [...] La 1809 Constanța fiind complet distrusă de ruși, toate păreau ca și când acestea s-ar fi întâmplat acum <câteva> săptămâni. Case sărace, jumătate dărăpănate, formau strada principală, care era destul de lată; ici coala zăceau coloane de marmură și de piatră cenușie, care după înfățișare aparțineau unei epoci mai vechi. La mai multe case acoperișul sau un balcon, atârnat deasupra străzii, erau sprijinite prin vreo bârnă de lemn, așezată pe un capitel antic de marmoră. Minaretul la unica geamie, căzută în ruine, era făcut din scânduri vâruite. O cafenea firește n-a lipsit, însă aspectul era ca și musafirii, foarte săracuți. Aici, pe balcon, erau înținși câțiva turci, ei își fumau ciubucele, își sorbeau cafeaua și ne ignorau pe noi străinii, după cum se părea. [...]

Imediat lângă oraș erau rămășițele destul de considerabile ale valului lui Traian³, care s-ar fi întins de la Marea Neagră până la Dunăre. Cât puteam privi împrejurul nostru, vedeam numai mare sau o stepă imensă, nici o casă, nici un fum de la vreo șiră de lemne a unui cioban, nici o turmă de vite, nici un punct manifestând viață; totul era o câmpie verde fără de sfârșit. În apropierea orașului se

² Textul a fost tradus în limba română de E. I. Păunel după versiunea în limba germană a lui W. C. Christian, *Eines Dichters Bazar*, Leipzig, 1843 (tălmăcire după originalul *Ein Dichters Bazar*, publicat de Andersen la Copenhaga în 1842), sub titlul *Trecerea lui H. C. Andersen prin România în 1841*, apărut în „Convorbiri literare”, 1927, p. 65–75.

³ Andersen este unul dintre puținii călători care localizează cu precizie urmele valului lui Traian, dovadă că a văzut el însuși Constanța și împrejurimile sale.

mai arătau câteva bucăți de loc, neîngrădite, unde creștea grâu, înalt ca iarba și de aceeași culoare.

Mergeam spre mare; o barză moartă chiar la malul ei, sub povârniș, fu primul obiect, asupra căruia au căzut privirile mele. [...]

În vreme ce priveam pasărea, se lăsă iarăși o ceață umedă peste mare și p 67 maluri, atât de deasă și apăsătoare, încât mă temeam un moment că nu voi mai găsi cârciuma; nu puteam vedea nici patru pași și o luai deci drept înaintea trecând peste un zid de pietre, ajungând astfel pe un alt drum, mult mai scurt, la cârciumă, unde ne aștepta o masă excelentă.

După masă lucrurile noastre fură încărcate pe care mari, construite tot din lemn; ele aveau să meargă spre Dunăre și vor avea nevoie, trase fiind de boi, de toată după masa, noaptea și ziua următoare pentru a ajunge la Cernavodă, noi însă eram să înnoptăm la Constanța, pentru ca, pornind dimineața, să ajungem în același timp cu bagajele noastre.

Țărani munteni, în cojoace de oaie și cu pălării negre de pâslă, ale căror boruri atârnavă ca adevărate umbrele gigantice peste spate și umăr, urmau cu carele. Ni se dăduse asigurarea că pe drumul acesta țara ar fi foarte liniștită și că nu vom întâlni în călătoria noastră prin stepă decât nomazi munteni⁴.

O ceață umedă și impenetrabilă se întinse iarăși dinspre mare peste toată regiunea. Carele încărcate, care pleaseră acum, dispărură după puținii pași ca într-un nor; era aici așa de frig ca în largul mării.

Hangiul ne povesti despre acest schimb puternic de vânturi, de uragane strașnice și de frigul ultimei ierni, <când> marea ar fi fost înghețată câteva mile de la mal și puteai să pornești pe ea de la Constanța la Varna. El ne povesti de viscolul, care-i gonește pe păstori cu turmele lor prin stepe, ne povesti de câinii fără stăpân, dintre care am văzut vreo câțiva. Prin toată Bulgaria și prin Rumelia trec mai ales iarna aceste cete cu urletele lor. Adeseori ele dau de lupi și atacul este pe ambele părți de o vehemență egală. [...]

Spre seară vremea era frumoasă. M-am plimbat cu Ainsworth de-a lungul plajei pentru a culege pietre și scoici. [...]

La întoarcere am vizitat una din acele colibe mizerabile de tătari, al căror p. 68 acoperiș de trestie ajunge până la pământ; drept vorbind, am intrat târându-ne în interiorul care se înfățișa ca un coș mare. Pereții luceau de funingeni, toate deasupra noastră se pierdeau în fum. Fata tătarului, nevoalată, stătea la foc și frigea o bucată de carne pe un bețigaș; nu era tocmai frumoasă, trăsăturile feței erau prea aspre, albastrul ochilor era prea deschis, însă statura și ținuta ei făceau un efect bun. Un pictor ar fi putut să-și aleagă motivul pentru un tablou caracteristic, cu lumini duble, una de la focul din colibă, cealaltă de la soarele ce era pe asfințite și strălucea roșu ca sângele prin ușa scundă. [...]

⁴ Este de fapt vorba de fenomenul de transhumanță al păstorilor români în funcție de anotimpuri și zonele de relief.

Plecarea era hotărâtă pentru a doua zi dis-de-dimineață. Țăranii veniră cu caii lor vioi muntenești, care jucară înaintea porții; doi s-au smuls din ceată și au sărit peste zidurile de pietre și s-au bătut cu picioarele dinapoi. Se auzeau țipete și strigăte; între timp am coborât încă o dată până la mare pentru a-i spune adio. Marea deschisă și sărată, pe care o iubesc atât, nu aveam să o mai văd până la coasta daneză.

p 69

În fine cortegiul era aranjat. Hangiul nostru, în uniformă sa veche austriacă, călărea înaintea și noi ceilalți îl urmam în pas repede prin oraș, afară în stepa deschisă, fără margini. La stânga, în cursul zilei întregi se întindea lacul Karasu⁵, despre care se spune că ar fi rămășițele unui canal, prin care Traian ar fi unit Dunărea cu Marea Neagră; n-ar fi greu de refăcut; mai puțin costisitoare ar fi însă, cu siguranță, construirea unei căi ferate pe acest șes⁶; singurul dezavantaj la executarea unui proiect de felul acesta ar fi reclamațiunile din partea turcească. Se spune că, chiar Comitetul pentru navigațiunea pe Dunăre ar fi avut de învins multe greutăți, până ce a primit permisiunea de a înființa aici hanul cu birou și aprobarea ca pasagerii lui să poată lua acest drum mai scurt prin țară. Permisieiunea ar fi fost dată – așa mi s-a spus – pentru familia și prietenii Comitetului pentru navigațiunea dunăreană.

Treceam pe lângă unele redute din ultimul război rusesc. Ele sunt complet invadate de câini sălbatici, care vara se răcoresc în aceste vizuini, atunci soarele arde deasupra stepei fără umbră, iar iarna dâșii găsesc aici adăpost și căldură, când viscolul și zăpada biciuiește deasupra capetelor lor.

În fine ajungem la un sat, fiecare casă avea aspectul unei movile mizerabile pe o masă pietroasă; la dreapta se ridicau câteva coloane de piatră cenușie de la o biserică devastată.

Treceam pe lângă ele și numai stepa, verde și singuratică, se întindea înaintea noastră și în jurul nostru. Trei turci în haine colorate, cu turbane și caftane fâlfâind ne ieșiră în cale, călări, în iuțeală sălbatică; era un tablou exact din cele <pe> care ni le-a dat Horace Vernet: „Allah Ekbar!” era salutul lor. [...]

Vedeam turme de vite, care din depărtare se înfățișau ca o tabără mare de război. Păstorii munteni sămănau cu totul oamenilor sălbatici; ei purtau cojoace lungi de oaie, cu lâna scoasă în afară, pălării gigantice sau o căciulă strâmtă de blană aspră, părul lor lung, negru și zbârlit le atârna peste umere; toți purtau un topor greu. Soarele ardea precum nu-l simțisem încă niciodată. Căldura ne amețea, ne topeam aproape de sete. Cei mai mulți dintre noi întindeau basmalele lor deasupra unor

⁵ Carasu, lac și comună în Dobrogea pe locul căreia s-a dezvoltat orașul Medgidia (jud Constanța)

⁶ Pentru informații privind construcția unui canal între Dunărea de Jos și Marea Neagră vezi Paul Cernovodeanu, *Românii și primele proiecte de construire a canalului Dunăre – Marea Neagră (1838–1856)*, în „Revista de Istorie”, 29 (1976), nr 2, p. 189–209, idem, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803–1878)*, Cluj-Napoca, 1986, p. 79–85

mocirle, care mișuna de animale mici, și sorbeau apa; eu am putut să-mi ud numai buzele și, în această căldură, în această arșiță a soarelui, păstorii munteni stăteau liniștiți în cojoacele lor grele de blană rezemați pe ciomegele lor. Sărmanii nomazi!! Auzeam cântecele lor; pare că aud încă melodia <lor>.

[Urmează un text compus de autor în genul melodiei auzite de la păstorii români] p. 70

Sărmani nomazi! Am trecut în goană pe lângă ei! Un han mic făcut <parcă> pentru noi ne invită la masă [...]; după ce ne-am odihnit, mai departe ne-a dus goana în aceeași direcție. Ne urcăm puțin și, ca o mare verde, se arată la orizont Muntenia, acoperită cu iarbă.

Colinele pe lângă care treceam erau acoperite cu tufișuri joase, fagi și mesteceni. Totul avea caracterul unui peisaj danez, așa de binevoitor și așa de zâmbitor.

Iată-ne ajunși la Cernavodă, model de oraș căzut în ruină. O casă părea că întrece pe cealaltă în frumusețe pitorească, la una acoperișul se compunea din trei-patru șindriile de care un mănunchi de trestie era aninat; o altă casă nu era decât un acoperiș atârând până jos. [...]

Dunărea invadase lunca și apa plescăia sub copitele cailor. Steagul austriac fâlfăia pe vaporul „Argo”, care ne saluta ca o patrie. Aici era o sală cu oglinzi, cărți, mape și canapele elastice, masa era încărcată cu bucate calde, cu fructe și vin. Totul era bine și sănătos pe bord.

Călătoria pe Dunăre

Recitez și dedic această temă dunăreană cu variațiuni litorale: maeștrilor pianului, prietenilor mei, austriacului Thalberg⁷ și ungurului Liszt⁸. //

p 71

De la Cernavodă până la Rusciuc⁹.

La orele trei după prânz începu călătoria noastră pe Dunăre. Echipajul de bord era italian. Căpitanul Marco Dobroslavich, un dalmatian bătrân plin de umor, de altfel excelent om, ne-a devenit tuturora foarte simpatice în scurt timp.

Țimp de mai multe nopți și zile, pe care le-am petrecut aici pe bord până la frontiera militară, nimeni nu era mai activ și nimeni mai bine dispus decât bătrânul nostru căpitan. [...]

⁷ „Sigismund Thalberg (Geneva, 7 ianuarie 1812 – Neapole, 27 aprilie 1871) renumit și virtuos pianist” (n.a.).

⁸ Franz Liszt, compozitor ungur (1811–1886)

⁹ „Tot la patrusprezece zile poți să treci cu vaporul austriac de la Constantinopole peste Marea Neagră și pe Dunăre în sus până la Viena. Aici erau doar drumuri diferite de ales; unul de la Marea Neagră prin gurile Dunării la Galați, unde carantina ține șapte zile, ducând apoi de-a lungul malului muntean, care e plan de tot și numără mai puține orașe până la Orșova; acolo îi așteaptă o nouă însă scurtă carantină. Cealaltă rută, cea aleasă de mine, este mult mai interesantă; nu te duci până la gurile Dunării, ci acostezi la Constanța, de unde treci pe uscat, cale de o zi până la Dunăre lângă orașul Cernavodă. Astfel călătoria pe Dunăre se reduce cu trei zile, care de la gurile Dunării nu oferă decât aspectul unui peisaj mlăștinos cu trestie și stufării; pe de altă parte mai e și avantajul că vaporul se ține pe partea stângă contra curentului, unde malul e mai variat, unde acostezi în mai multe orașe mari bulgărești și unde poți călători pe jos prin pădurile sârbești. La Orșova toată carantina ține în total zece zile, după aceea continui călătoria la Pesta și de acolo la Viena” (n.a.).

Toată călătoria noastră de după-amiază, de la Cernavodă în sus, ducea printre insule inundate, unde capetele sălciiilor și vârful colibelor de trestii ieșeau din apă. În nici un loc nu văzurăm încă Dunărea în întreaga ei lățime. [...]

Am petrecut o seară veselă în cabina luminată și frumoasă. Șampania pocnea! Gustul fainii de secară muiată în adevăratul vin de Tokay mi-a reamintit țara secării, depărtata Danemarcă. Noaptea însă n-a fost ca și seara; sângele nostru trebuia să curgă sub malul bulgăresc! În aceste regiuni mlăștinoase arșița verii dă naștere nu numai la malarie, ci și la miriade de țânțari, care chinuesc pe locuitorii litoralului și pe echipajul vapoarelor fluviale. [...]

p 72

Dimineța, înaintea răsăritului soarelui, eram cu toții pe bord, fiecare obraz sângerând și umflat. Am trecut pe la miezul nopții pe lângă cetatea turcească Silistra¹⁰ și am primit la bord mai mulți turci ca pasageri de clasa a III-a; ei stăteau întinși înveliți în scoarțe și dormeau între sacii cu cărbuni.

Iată-ne în zori de zi! Insulele din Dunăre erau sub apă, ele păreau a fi păduri lucitoare, care sunt gata a se scufunda. Toată partea muntenească oferea aspectul unui plan verde fără margini, singura variațiune era o gheretă atârnată făcută din lut și paie sau un edificiu monoton de carantină, văruiat alb cu acoperiș roșu. Nu vedeai nici o grădină, nici un copac, casa era izolată ca o corabie a unui explorator care plutește pe o mare neumblată și liniștită. [...]

Pe partea bulgărească ne salută primul oraș: Turtucaia¹¹, înaintea fiecărei case era o grădiniță mică; la poala povârnișului alergau copii jumătate goi și strigau „Urolah”. Aici toate indicau pace și nici un pericol; răscoalele din țară n-au ajuns încă până la acest mal. Totuși auzeam de la turcii, care veniseră pe bord în cursul ultimei nopți, că mai mulți refugiați ar fi trecut acolo peste Dunăre pentru a ajunge la București. Dincolo de munți turbau răscoale și moarte¹².

În sus de Turtucaia am trecut printr-un defileu pitoresc deasupra căruia atârnavu mărarăcinișuri bogate de pe povârnișurile înalte până la pământul roșu-gălbui. O cireadă de cai frumoși și negri fu adusă la mal și urma a fi trecută peste râu. [...]

¹⁰ Localitate în Bulgaria.

¹¹ *Tutrakan*, localitate în Bulgaria

¹² Autorul se referă la răscoalele populației creștine din Bulgaria, din primăvara-vara anului 1841, împotriva refuzului autorităților locale otomane de a le acorda drepturile civile înscrise în Charta de la Gülhané (1839) și atrocităților comise de trupele de bașibuzuci asupra unor sate, în zilele Paștelui ortodox din aprilie 1841. În acel context mii de bulgari s-au bejenit spre Serbia și Țara Românească. Autoritățile românești s-au văzut implicate în conflict, fiind nevoite să acorde azil fugarilor, dar să-și oprească să reia din teritoriul muntean o luptă sortită eșecului. Pentru cf. a se vedea C. N. Velich, *România și renașterea bulgară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 87-94. Evenimentele respective au făcut obiectul unei anchete europene inițiată de Franța, iar Adolph Blanqui, membru al Academiei Franceze, a fost însărcinat cu investigațiile. Rezultatul cercetărilor sale a fost dat publicității în două lucrări: *Rapport sur l'état social de population de la Turquie d'Europe*, Paris, 1842, și *Voyage en Bulgarie*, Paris, 1843. Blanqui a fost oripilat de ororile (jafuri, crime, violuri) comise de otomani în Serbia și Bulgaria, mai ales de un „trofeu barbar” încrustat cu câteva mii de crani de creștini. Mirat peste măsură, el a interogut puterile europene, preocupate în acei ani de sclavia neagră, cum de nu-și apără și pe cei 7 000 000 de creștini din Imperiul otoman aflați la „porțile” lor și care sunt tratați „drept câini” de guvernul turc, cu care întrețin raporturi diplomatice.

În fine am zărit totuși un oraș pe partea muntenească, era Giurgiu¹³, ale cărui forturi au fost nimicite de ruși. O parte din orășeni se adunase pe rămășițele acestor metereze; se ridicau strigăte și întrebări despre starea sanitară din Constantinople¹⁴ și // despre răscoalele dinlăuntrul țării. [...]

Paturile noastre fură acoperite cu rețele verzi, ca să putem fi scutiți de roiurile otrăvitoare ale țânțarilor. Societatea mea s-a așezat la cărți; cum nu cunosc însă nici un joc de cărți, harta Dunării era cartea mea; am studiat-o; acest drum nepieritor spre răsărit, care din an în an va fi tot mai mult frecventat și care va purta pe undele sale puternice poeți, care vor înțelege, oare, să ridice comoara de poezie, ascunsă în orice tufiș și în orice piatră? Plutim!

Dimineața, este atât de frumoasă! Ce șes întins și verde! Ce parfum de fân! Suntem oare în Danemarca? Ce bogăție de flori! Privește movilele acoperite cu iarbă, mormânt de uriași, ca în Seelanda; mâini de oameni le-au format! Totul e atât de idilic, ca vara în Danemarca! Șesul verde, unde fânul miroase, e muntenesc ... [...]

Pașa la Orșova

Înainte noastră zăcea cetatea Orșovei turcești¹⁵, reședința unui pașă. Am trecut prin partea cea mai primejdioasă a „Porților de Fier”, ne apropiem de prima stație principală a călătoriei noastre: Carantina.

Ne suim iarăși în barcă, masa era pusă pentru dejun, golim un pahar ca adio pentru semilună și femeile voalate.

Pe malul muntean ca și pe cel sârbesc se ridică stânci acoperite cu păduri. La dreapta, pe o limbă de pământ, se află Orșova nouă cu case vopsite roșu, minarete albe și cu grădini verzi. Edificiul cel mai mare îndreptat spre râu ni s-a spus că ar fi Seraiul Pașei. [...]

Pașa, un bărbat puternic cam de patruzeci de ani, cu o tunică militărească, epoleți mari și aurii, cu un fes, ne salută și stătu de vorbă cu Philippovich. // Cetatea, care avea un aspect dărăpănat, ne-a salutat cu cinci împușcături de tun, atunci când am trecut pe lângă ea.

¹³ „De aici e numai o călătorie de șase ceasuri până la la capitala Munteniei, București” (n a.)

¹⁴ „Acolo nu era ciumă pentru moment, ea bântuia în Alexandria și la Cairo. Am aflat în ultimele zile ale trecerii mele la Pera, dintr-o scrisoare, că în sus-numitele orașe ar muri zilnic mai multe sute de oameni” (n a.) Mai degrabă era vorba de holeră, care, izbucnită în anii 1841-1842 în nordul Indiei, se propaga spre alte zone, între care și Imperiul otoman, teritoriul și capitala sa, Constantinopol, avea să fie atins însă abia în toamna anului 1847; pentru cf. vezi A. Déchambre, *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales*, 1ère série, t. XVI, Paris, 1874, p. 760-764, Gh. Brătescu, Paul Cernovodeanu, *Biciul holerei pe pământ românesc*, Editura Academiei, București, 2002, p. 117-118.

¹⁵ Orșova Nouă, fortăreață turcă instalată pe fosta insulă Ada-Kalé, azi inundată

Vedem acum orașul austriac Orșova-Veche¹⁶ și târgușorul Jupalnic¹⁷, unde se ținea carantina. Am fost nevoiți să plecăm până dincolo de Orșova, așa de puternic era curentul, de abia mult mai în sus trecerea, care durează câteva minute, este posibilă.

Locul de debarcare era îngrădit cu un gard de scânduri ce scârțâia de mulțimea spectatorilor, care stăteau pe dânsul pentru a ne vedea pe noi, străinii infectați.

Care mari înhămate cu boi fură încărcate cu bagajele noastre și se puseră în mișcare. Societatea urma încet, înconjurată de soldați și de servitori de carantină, fiecare înarmat cu un baston lung și alb pentru a ne ține la o distanță de trei pași. Încă o dată aruncăm o privire asupra râului care ne purtase. Cetatea era în umbră, la Orșova nouă însă luceau minaretele, acoperișurile și copacii în lumina cea mai frumoasă de soare. O luntre trecu de-a curmezișul la Seraiul Pașei.

[Urmează descrierea timpului petrecut în carantină].

Azi e Duminică! E Duminică în calendar. Duminică în natura Domnului! Haideți la Mehadia; în munți, stațiunea balneară cea mai frumos situată a Ungariei! Ce desiș de flori în iarba verde și înaltă! Ce lumină de soare pe coastele păduroase ale muntelui. Aerul e atât de albastru, atât de străveziu! Azi e Duminică. Și de aceea toți oamenii pe care îi întâlnim sunt atât de sărbătorește îmbrăcați. Părul împletit, negru și strălucitor al fetelor e împodobit cu flori fragede, o ramură de bobițel sau o garoafă de un roșu adânc; mânecile largi sunt brodate cu verde și roșu; fusta se compune din ciucuri roșii, albaștri și galbeni; chiar bunicuța cea bătrână e îmbrăcată în ciucuri și are flori pe pânza ei albă. Flăcăii și băieții au trandafiri la pălărie, cel mai mic e cel mai măreț! Cămășuica scurtă îi atârnă deasupra pantalonilor de culoare închisă, o ramură de bobițel e aninată pe pălăria care îi acoperă aproape ochii, da, azi e Duminică!

Ce singurătate domnește în acești munți! Viața și sănătatea clocotește în apele acestor izvoare! Muzica se aude din sala de bal mare și decorată. [...]

Suntem iarăși la Orșova! Globul de alamă pe turnul bisericii în razele soarelui, ușa e crăpată! Ce singurătate în biserică.

Înainte bisericii, pe piață, unde teii sunt în floare, e joc mare pentru bătrâni și tineri. În mijlocul cercului sunt așezați lăutarii, unul cântă la cimpoi, altul scârțâie din vioară. Hora merge întâi spre dreapta, apoi spre stânga. Toți sunt în gâteala lor cea mai mare, ciucuri, flori și cu picioarele desculțe; azi e Duminică!

Câțiva băieți mici aleargă îmbrăcați numai în cămașă, însă cu o pălărie de om mare pe cap și pe pălărie e o floare. Notabilitățile, domnii și cucoanele, îmbrăcați ca la Viena, se plimbă și privesc poporul, poporul ce joacă.

Soarele roșu de asfințit lucește pe turnul alb al bisericii, pe Dunărea galbenă-închis și pe munții păduroși sârbești [...]

¹⁶ Orșova, oraș, jud. Mehedinți.

¹⁷ *Xupanek*, sat, com, jud. Mehedinți.

ROBERT SNOW

(? – ?)

Despre Robert Snow nu avem nici o informație biografică: este unul dintre acei gentlemen englezi care cutreierase lumea și dorea să-și facă publice aventurile și experiența acumulată în timpul călătoriei. Ca o variație, străbate întregul curs al Dunării, de la izvoare până la vărsarea în Marea Neagră iar impresiile acestei croaziere le dă la lumină, sub formă de jurnal, în 1842, la Londra, sub titlul *Journal of a Steam Voyage Down the Danube to Constantinople and by Way of Malta and Marseilles to England*. Volumul de 162 de pagini nu are o prefață din care să putem extrage minime date privind autorul și circumstanțele care au stat la baza acestei călătorii. În schimb este ilustrat cu mai multe gravuri, dintre care două sunt dedicate ținuturilor noastre. Este vorba de o vedere a *Orșovei*, cu Dunărea care curge maestuoasă printre pășunile împădurite și de *Călătoria de la Cernavodă la Constanța*, a cărei compoziție este axată pe cei patru cai ai căruței ușoare cu care se deplasează pe acea rută, mânate în mare viteză de un aprig surugiu. Nu știm cui aparțin aceste schițe căci Robert Snow, în cursul memoriilor își exprima regretul că nu este dotat cu talent la desen pentru a putea să imortalizeze frumusețile întâlnite în cale.

Autorul este atent la aspectele etnografice ale locurilor vizitate, deși nu le consacră decât descrieri sumare: constată că vâslași care-l poartă cu bărcile cu fundul plat, de la Cazane la Orșova, au căciuli mari, de oale, ca ale dacilor, îl atrage frumosul port popular al țăranilor din împrejurimile Mehădiei dar zăbovește mai mult asupra veșmintelor călătorilor turci, greci, sârbi și evrei și a vaporului, pe care are ocazia să-l observe în tihnă. Mehădia, stațiune balneară a înaltei societăți maghiare și românești, este, totuși, un oraș de graniță, cu o garnizoană austriacă puternică, în care toate casele par a fi o singură construcție cazonă, administrată cu ordine militărească. Strada principală are, însă, aspect carnavalesc datorită veșmintelor pestrițe, purtate de vilegiaturii veniți din toate părțile, cu specificul modelor locale. În timpul croazierei, Snow notează tipurile de păsări acvatice pe care le vede și, probabil pasionat vânător, doboară un pescăruș cu arma împrumutată de la un conațional. Este, însă, exasperat de înțepăturile țânțarilor – în urma cărora cade chiar bolnav de friguri, timp de vreo două zile, la fel ca și alți tovarăși de drum – ca și de insectele care sălășluiau în păturile din cabinele vaporului sau în cele ale hanurilor și caselor de oaspeți ale Companiei Navale Dunărene. Impresiile sale sunt, în general, favorabile locurilor și oamenilor cu care intră în contact, fără acea pronunțată notă critică și, de multe ori, disprețuitoare a vizitatorilor englezi.

Cu preocupări de naturalist și cunoștințe clasice – din care nu lipseau istoria, arheologia și limbile moarte, la care face adesea referiri –, cu suflet de artist sensibil la frumusețile peisajului pe care îl descria în termeni poetici, uneori dând chiar citate din versurile unor iluștri romantici (ceea ce-i evidențiază lecturile vaste), cu experiență de călător ce știe să cântărească realitățile contemporane social-economice și să le compare, în chip obiectiv, cu locurile deja vizitate, cu înclinație pentru descrierea – fie și sumară – a aspectului și obiceiurilor localnicilor, Robert Snow este unul dintre acei memorialiști britanici cu dezvoltat spirit de observație și plăcere de a-și consemna impresiile de voiaj, dând informații variate despre tot ce văzuse.

Necunoscut până de curând în România, fragmentul de jurnal dedicat ținuturilor noastre a fost publicat întâia dată de Adrian-Silvan Ionescu, sub titlul *A Forgotten British Traveller on the Danube in 1840's Robert Snow* în „Romanian Naval Museum Yearbook”, vol. VII/2004, p. 100–102.

ROBERT SNOW

Jurnalul unei călătorii cu vaporul pe Dunăre spre Constantinopol și de acolo prin Malta și Marsilia în Anglia

p 26 *Duminică 1 august.* La 4 dimineța am părăsit Pesta cu vaporul pentru Drencova. Vasul era înțesat de pasageri iar vremea era foarte fierbinte. Principalele locuri pe lângă care am trecut în timpul zilei au fost Földvár, Folna, Baia și Mohacs [...].

Aspectul fluviului este acum modificat: malurile sunt joase, plate și acoperite cu păduri sălbatice, necălcate de om și, aparent, nesfârșite. La Mohacs au părăsit vasul mulți dintre tovarășii de călătorie ceea ce a fost o mare ușurare pentru noi. Noaptea ne-am întins pe paturile improvizate în cabină și am dormit atâta cât ne-a
p 27 permis delicata clemență a muștelor și // țânțarilor. La Pesta, ne luasem precauția de a confecționa câteva plase de țânțari, din voal, pe care le-am găsit acum de cea mai mare utilitate. O epuizantă febră cauzată de malarie este foarte obișnuită pe malurile joase, mocirloase și împădurite ale Dunării. Bălți de apă stătătoare sunt lăsate, în mlaștini, de retragerea viiturilor de iarnă care, amestecate cu mari cantități de vegetație putredă, fac clima foarte nesănătoasă în anumite anotimpuri.

Luni 2 august. La bordul vaporului. Aceleași păduri nesfârșite și mlaștini sălbatice și urâte [...].

[Sunt amintite localitățile pe lângă care s-a trecut până a ajunge la Belgrad].

Pustietatea malurilor fluviului era uneori tulburată de apariția țăranelor unguri, tuciurii și cu aspect sălbatic și a caselor lor răzlețe și mizerabile. Încă o noapte incomodă la bordul vasului.

Marți 3 august. Dimineța devreme am trecut pe lângă fortăreața ruinată de la Semedria și, pe la ora nouă, lângă Buziaș, am intrat într-un defileu flancat de dealuri înalte, nisipoase, parțial acoperite cu tufișuri pipernicite, cu unul sau doi vulturi
p 28 planând maiestuos peste culmi. Mai departe aspectul dealurilor // seamănă foarte mult cu South Downs¹ lângă Brighton. Și-au făcut apariția mai mulți vulturi. A urmat Moldova [Nouă] și peștera Golumbač; iar apoi, trecând printr-o trecătoare frumoasă a extremității Munților Carpați am ajuns la Drencova pe la ora unu. Aici ne-am imbarcat cu bagajele pe o mare barcă cu vâsle, pentru că trebuia să trecem cataractele, unde nu este destulă apă pentru vas. Fluviul fiind destul de umflat, furia cataractelor nu a fost atât de mare pe cât ne așteptasem iar noi am fost cam dezamăgiți de efectul lor.

Curând după trecerea de cataracte am ajuns la faimosul defileu al Cazanelor. Aici stâncile sunt de calcar tare, ascuțite și abrupte iar adaosul de frunziș este absolut încântător, sporind astfel efectul general ce se formează din oglindirile pe suprafața fluviului, care aici este îngust, totuși perfect liniștit și lin, în consecință, foarte adânc: un total contrast față de decorul cataractelor de dinainte. Când am

¹ South Downs sunt niște dealuri calcaroase acoperite cu iarbă din sudul Angliei.

ajuns în mijlocul defileului soarele a dispărut dar încă lumina vârfurile stâncoase astfel evidențindu-se strălucit pe fondul albastru intens al cerului din spatele lor. Imaginea atât de neașteptată, de liniștită și de frumoasă va rămâne pe vecie în memoria mea.

În prima parte a defileului am întâlnit șase șleपुरi mici trase la edec pe malul sârbesc de grupuri de câte zece până la doisprezece sârbi care, merg, acolo unde este practicabil, de-a lungul resturilor potecii edecului lui Traian, tăiată în peretele abrupt al stâncii. Am putut urmări, pe o mare distanță, ici și colo, găurile pătrate // p. 29 care erau dăltuite de romani în stâncă și în care erau înfipite grinzi de lemn ce susțineau platforma de scânduri așezată peste ele și peste proeminențele stâncii.

Unii dintre cei din grupul nostru preferau ceea ce văzusem azi la Wirbel și Strudel; în ceea ce mă privește, am rămas credincios măreției peisajului fluvial dintre Linz și Viena.

Întregul nostru grup în bărcile cu vâsle era format din circa douăzecișicinci de pasageri, mai mulți dintre ei fiind orientali, șase oameni vâsleau la proră și doi la pupă; încă unul slujea de cârmaci. Vâslașii erau bărbați cu aspect sălbatic purtând căciuli înalte, dacice, din piele de oaie; cu vâsle scurte și proaste, ei trăgeau bine împreună, cu mișcări ritmice, bine calculate pentru o ambarcațiune grea. Pe la opt seara am ajuns la Orșova. [Am tras la] Han (*Cerbul*).

Miercuri 4 august. Deoarece trebuia să așteptăm vasul peste patru zile, după-amiază ne-am dus la băile de la Mehadia. Nimeni să nu regrete vreo întârziere care-i oferă posibilitatea să viziteze băile. Mehadia este la aproape paisprezece mile de Orșova, drumul este frumos peste tot urmând un râu de munte cristalin, numit Cerna, care izvorăște din Carpați. La câteva mile de Orșova, pe latura stângă, aproape de drum, treci pe lângă ruinele unui apeduct turcesc.

Mehadia este frumos amplasată într-o trecătoare adâncă a Carpaților; amintește oarecum de Matloch dar este la o scară mult mai mare. Munții înconjurători sunt extrem de abrupti, înalți de circa 2 000 până la 4 000 // de p. 30 picioare probabil; și, cu excepția doar a câtorva dintre cei mai înalți, sunt acoperiți cu păduri chiar până la vârf. Peisajul este total diferit de ce întâlnisem vreodată înainte: firește, mult inferior Alpilor ca proporție, dar foarte plăcut. Piscurile sunt locuite de numeroși vulturi care planează mereu în jur.

Pe drum ne-am întâlnit cu un mare număr de grupuri de infanteriști austrieci care mergeau la Mehadia unde sunt cazărmi vaste. Grosolanele care au bagaje trase de boi, marșul dezordonat al oamenilor și grupurile răcorindu-se sub pomi erau extrem de pitorești.

Când am ajuns la Mehadia, stațiunea era plină de vizitatori plimbându-se în sus și în jos și privind de la ferestre, dar nimeni nu ne-a dat atenție. Am mers la ceea ce părea a fi cel mai arătos local; ușa era larg deschisă, oameni îmbrăcați în hainele tuturor națiilor umblau pe acolo dar, aparent, nici unul nu aparținea acelui stabiliment. Am intrat și, după ce am trecut printr-un foarte lung coridor și am

p. 31 strigat fără succes, am pătruns, în sfârșit, într-o cameră unde am găsit un personaj cu aspect grav și mai multe oficialități, cu registre contabile în față, pe care l-am luat drept hangiu dar s-a dovedit a fi ofițerul intendent; așa că ne-am făcut plecăciunea și am sfârșit prin a primi cazare în altă parte, spre norocul nostru într-un loc curat. Toate casele din Mehadia s-au dovedit a fi în legătură unele cu altele formând un mare spațiu de locuit greu de definit amintind de han, // pensiune, baie și cazarmă. Casa în care intrasem prima dată fusese construită pentru trupe dar acum era dată cu chirie.

Joi 5 august. La Mehadia. Dimineata ploaie puternică și tunete; după aceea frumos și cald; dar datorită ploii frumosul nostru râuleț Cerna era umflat și mocirlos. Mehadia este marea stațiune balneară pentru înalta societate a ungarilor și a valahilor, dar societatea este compusă din toate naționalitățile iar diversitatea costumelor dă promenadei aspectul unui bal mascat. O fanfară militară cântă dimineata și seara. Chipurile și costumele țărăncilor valahe din Mehadia și din jurul ei sunt în mod special atractive.

Mehadia are câteva minunate izvoare termale, atât cu apă sulfuroasă cât și cu apă fără gust. Izvorul termal țășnește, în torent, cu zgomot puternic din stâncă și, trecând pe lângă un stabiliment de băi pe care îl alimentează, se varsă în Cerna încălzind-o în mod apreciabil pe o distanță considerabilă, de unde se poate face o idee despre marea căldură a apei la izvor. Apa din izvoarele termale sulfuroase este captată într-un lung șir de stabilimente de băi, unde pot fi făcute băi la diverse grade de concentrație și de temperatură.

p. 32 De asemenea, aici se află și o mare baie publică pentru săraci, unde am văzut bărbați și femei aproape goi, scăldându-se împreună în același bazin cu apă sulfuroasă, la fel ca în vechea baie turcească din Pesta, cu excepția faptului că acolo era o despărțitură de lemn în apă care-i separa pe bărbați de femei în timpul cufundării. // Ei rămân în apă timp foarte îndelungat; mulți stăteau întinși în jurul bazinului acoperiți cu cearșafuri pentru a stimula transpirația după baie. Pe lângă aceste izvoare termale, Mehadia este alimentată din abundență cu excelentă apă rece de izvor.

Vineri 6 august. Am făcut o lungă plimbare în jurul Mehadii. Nimic nu poate întrece frumusețile nenumăratelor subiecte de desenat ce se prezintă în toate părțile. Într-o excursie ca a noastră, nimeni nu poate îndestul regreta că nu este dăruit cu inestimabilul talent de a desena. În jurul Orșovei și al Mehadii am observat mai mulți prepeliciari englezi aparținând probabil vreunor domni unguri. Ne-am întors seara la Orșova.

Sâmbătă 7 august. Orșova este un sat militar aparținând Austriei, la granițele cu Ungaria, Țara Românească și Serbia. Împrejurimile sunt interesante iar peisajul Dunării și colinele din imediata vecinătate sunt extrem de frumoase.

În piață la Orșova, pentru prima dată am văzut impuse, în forță, reglementările sanitare ale carantinei. Austriecii au o carantină atât împotriva sărbilor cât și a

valahilor iar valahii o carantină împotriva sârbilor, astfel încât cele trei națiuni nu se amestecă între ele. În consecință, sunt luate măsuri iar regulile sunt aplicate cu strictețe pentru a preîntâmpina contactele; tranzacțiile sunt făcute cu voce tare de cumpărători și vânzători de-o parte și de alta a două pichete și a unei balustrade iar mărfurile cumpărate trec prin oarecari afumări și banii care trec dintr-o mână într-alta sunt puși într-un polonic și trecuți prin oțet de un ofițer anume.//

Astăzi am văzut la Orșova două sau trei canoniere austriece care cutreieră p. 33 Dunărea, Sava și Tisa în sus și în jos. Ele par bine dotate și erau deosebit de pitorești. De-a lungul malurilor Dunării și lângă Orșova și Mehadia am văzut multe dintre posturile primitive și solitare ridicate pentru sentinelele de la granița militară austriacă. Acest *cordon* este apărut de locuitorii din ceea ce se numesc provinciile militare: fiecare din ei, sub o anumită vârstă, este obligat să slujească în armată un număr de zile pe an în schimbul alocării unor terenuri ale statului și astfel sunt îndemnați, în chip firesc, să îndeplinească îndeletnicirile agricole cu cele militare. Această graniță vie a fost inițial instituită ca o pavază împotriva incursiunilor turcilor iar acum nu numai că aplică reglementările vămii și ale carantinei dar joacă și rolul de *antene* sau de *spioni* ai guvernului, răspândiți într-o zonă îndepărtată a imperiului. Îmbinarea deprinderilor militare și agricole explică marșul foarte pitoresc și răzlețit al trupelor pe care le-am văzut între Orșova și Mehadia; totuși, dacă nevoia o cerea, imediat s-ar fi așezat în linie [de bătaie] cu cea mai mare precizie ostășească.

Duminică 8 august. În această dimineață, la ora șapte ne-am luat rămas bun de la creștinătate și încă odată ne-am pus în mișcare pe:

„Râul șerpuitor,

Ce iubește crucea, totuși spre licărul semilunei

Își revelă sânul dornic” (Wordsworth)². //

Părăsind Orșova cu barca cu fundul plat pentru a merge la Cladova, unde am p. 34 ajuns în circa două ore și jumătate. Puțin mai jos de Orșova este o insulă pe care se află o fortăreață turcească prost situată, după cum am socotit noi, ca să reziste unui atac pornit de pe oricare dintre malurile fluviului.

Trecerea prin celebra cataractă numită Porțile de Fier este lungă de aproape o milă și ca o cădere perpendiculară de cincisprezece picioare, după cum, am fost informați. Fundul fluviului este plin de stânci foarte tari și ascuțite, iar apa spumegă și saltă în chip măreț pe întreaga distanță, formând vâltori foarte periculoase; o mică greșeală de cârmire poate produce instantaneu un accident foarte grav. Peisajul pe maluri nu are nimic remarcabil. La Cladova am pus mai întâi piciorul în zona

² William Wordsworth (1770–1850), poet romantic englez, autor al volumului *Balade lirice* (1798), realizat în colaborare cu prietenul său, poetul și criticul literar Samuel Taylor Coleridge. Din 1799 a locuit în districtul Lacului de unde și-a primit numele grupul de poeți orientați spre reverie și comuniune cu natura – „școala lacurilor”. A mai publicat volumele *Poeme* (1807), *Excursii* (1814), *Peter Bell* (1819) și *Preludiul* (1850), lung poem autobiografic.

carantinei. Aici am urcat la bordul vasului care ne aștepta pentru a ne duce în josul fluviului, la Cernavodă.

Curând după aceea am ajuns la rămășițele stâlpilor podului peste Dunăre, făcut de Traian într-o singură vară. Din ceea ce se vede azi pe columna lui Traian de la Roma, drumul peste arcurile podului părea să fi fost neted ca la cele mai noi poduri ale noastre.

p. 35 La Cladova întregul tablou de la bordul vasului a căpătat un aspect mai oriental: erau foarte mulți pasageri turci și greci iar marinarii erau sârbi și bulgari. Limba germană a fost înlocuită cu italiană. Acest vapor era mai curat și mai bine dotat decât cel cu care am venit de la Pesta la Drencova. Obişnuita cerere // de a „nu vorbi cu timonierul” era scrisă în engleză, greacă modernă, turcă și arabă.

La circa o oră de drum de la Cladova am avut o frumoasă priveliște, deși de departe, a Munților Carpați și cred că am văzut zăpadă pe unele dintre piscuri.

Printre tovarășii de călătorie erau trei evreice și o foarte drăguță sârboaică, care jucau domino; evreicele purtau o mare cantitate de monede de aur austriece și turcești legate în jurul gâturilor și la acoperământul de cap; sârboica purta o rochie grecească. Se uitau cu mare interes la una din grupul nostru și erau curioase să o cerceteze. Ne-au amuzat figurile și veșmintele marinarilor și ale pasagerilor de clasa a doua de la prora vasului: mai multe femei frigând găini, un turc bătrân stând picior peste picior și curățindu-și cuțitele și alte personaje, care pentru noi erau nu numai noi ci și distractive.

p 36 Apoi, la distanță, a apărut lanțul Munților Balcani (bătrânii Haemus), și a fost vizibil până la încheierea zilei, când soarele a apus, în chip splendid, în spatele lor. În timpul zilei am văzut câteva stoluri de pelicani, albi ca zăpada spulberată. Pe la șapte seara am ajuns la Vidin și, pentru prima dată, am auzit chemarea la rugăciunea de seară a muezinului din minaretele moscheilor. Noaptea stelele străluceau splendid și nu era vânt dar nici temperatură sufocantă; totuși, în nopți de acestea se răspândește demonica malarie, // nu adusă de furtună ci venind „cu stropi vătămători de rouă răspândiți din mlaștini nesănătoase” precedată de vestitorul ei, trompetul Țăntar.

Într-un raft cu cărți din cabină, destinat distracției pasagerilor, am observat *Schițele lui Boz*³, *Documentele Pickwick*⁴ și câteva dintre cele mai populare scrieri ale d-lui Trollope⁵. Aceste cărți devenind etalonul de recreere la bordul unui vapor pe Dunăre, întrec cu mult descoperirea făcută de doctorul Johnson într-o casă de

³ Volumul de debut al marelui romancier englez Charles Dickens (1812-1870), publicat în 1836 sub pseudonimul Boz

⁴ Unul dintre romanele lui Charles Dickens, publicat în 1837, al cărui titlu complet este *Documentele postume ale clubului Pickwick*

⁵ Anthony Trollope (1815-1882) romancier englez care a descris mediul provincial sau viața socială și politică din epoca victoriană. A semnat romanele *Starețul* (1855), *Turlele din Barchester* (1857), *Doctorul Thorne* (1858), *Parohia Framley* (1861), *Ferma Orley* (1862), *Căsuța din Allington* (1864), *Ultima cronică din Barseț* (1867), *Phineas Finn* (1869), *Diamantele lui Eustace* (1873), *Phineas Redux* (1874).

țară din Hebride, a unuia din volumele sale din *Excursionistul*, pe care o menționează cu atât de mare bucurie în memorialul său de călătorie ca fiind, într-adevăr, popular. Astfel s-a încheiat o zi interesantă și neobișnuită.

Luni 9 august. Am ajuns la orașele Nicopole, Șistov și Rusciuc, la cel din urmă nu înainte de seară. Fortificațiile și minaretele din Rusciuc au un efect minunat văzute de pe fluviu dar debarcând, caracterul sărăcăcios al străzilor și al caselor este de-a dreptul surprinzător pentru cineva care intră pentru prima dată într-un oraș turcesc. Totuși, nu este defel atât de murdar și într-o stare atât de proastă pe cât auzisem că este. Este foarte dens populat și nelipsit de activitate comercială. Dunărea este lată aici de aproape trei mile și pe apă am observat o ambarcațiune de clasă superioară, ca aceea de pe Tamisa, pe la Woolwich, foarte diferită de jalnicele epave pe care le văzusem folosite până acum. Țânțarii au încetat deodată să ne mai chinuiască dar nu putem scăpa de muște. Deși în călătorie de plăcere „am făcut cunoștință cu niște tovarăși de pat ciudați”⁶. // Chiar în afara orașului Rusciuc am prins o frumoasă molie sfinx care împreună cu fluturii de la Blocksberg, sunt singurele insecte frumoase pe care le-am întâlnit.

p. 37

Marti 10 august. La șase dimineața vaporul a ajuns la Silistra iar între ora zece și unsprezece am sosit la Cernavodă.

Cernavodă este un sat bulgăresc cu aspect mizerabil și nu are mijloacele necesare de a oferi călătorilor minimele posibilități de cazare. Malurile bulgărești ale fluviului sunt în general stâncoase iar ținutul învecinat este sălbatic, deschis și arid. Partea valahă este un șes de mare întindere și o zonă foarte insalubră. Termometrul stă la 95⁰ la umbră⁷ iar aceasta este temperatura la care am fost supuși tot drumul de la Orșova până aici. Există o briză care adie întreaga zi, dar atât de uscată încât miezul de pâine expus la vânt o jumătate de oră devine la fel de crocant ca un biscuit. Unul dintre tovarășii noștri de călătorie, un gentleman englez, și-a adus pușca; mi-a dat voie să trag cu ea și am ucis una dintre micile specii de pescăruși; pasărea a căzut în apă iar un bulgar s-a dezbrăcat imediat și a plonjat după ea. Am observat că el bătea apa cu brațele la fel cum bate un câine cu picioarele din față când înoată.

În același timp vasul era descărcat de bagaje grele care au fost încărcate în căruțe mici, fiecare trasă de doi boi, și trimise imediat // la Constanța pe uscat. Mai mulți șoimi mari planau peste stânci și, din când în când, un șir de berze pluteau la mare înălțime în aer. De asemenea, câțiva vulturi și-au făcut apariția de după p 38 marginea dealului, împreună, evident, cu niște câini cu aspect de lupi, pândind pe un bulgar ce jupuia și tranșa o oaie care abia fusese ucisă pe plajă. Băieți turci înotând în Dunăre, turci bătrâni făcându-și spălările rituale și absorbiți de

⁶ Memorialistul se referă la pureci și ploșnițe care, în mod obișnuit, se cuibăreau în așternuturile și lemnăria cabinelor de vas sau în hanurile de pe drumul căruței de poștă.

⁷ Memorialistul britanic dă gradele de temperatură pe scara Fahrenheit care, erau în uz în țara sa: 95⁰ F = 35⁰ C.

rugăciunea de prânz, întorși cu fețele spre Mecca, aspectul animat și aglomerația de la descărcarea vasului, totul sub frumosul cer albastru și splendida strălucire a soarelui. Seara am mers cu toții pe țărm și ne-am amuzat în diferite feluri, cu puști, carnete de schițe și orice alt mijloc aveam sau puteam inventa de a petrece timpul în chip agreabil până la amurg când ne-am întors la vaporul nostru, să dormim.

La Cernavodă ne-am luat rămas bun de la Dunăre după o călătorie de aproape 1 200 de mile în aval, efectuată pe aripile aburului [eufemism pentru a desemna vasul] în douăzeci și șase de zile, inclusiv șapte zile petrecute la Viena, cinci la Pesta și patru la Orșova, astfel că la bord am fost doar zece zile și nopți. Dunărea este foarte aproape de dimensiunea Gangelui și este cel mai mare fluviu din Europa, exceptând Volga. Afluenții săi nu sunt în număr de mai puțini de o sută, dintre care o pătrime sunt râuri navigabile. De la Pădurea Neagră la Marea Neagră, de-a lungul întregului său curs este caracterizată de asocierile cu evenimentele istorice, deși majoritatea acestora // nu au deloc caracterul pașnic care s-ar cuveni cronicii unui fluviu. În amonte de Viena, malurile prezintă cel mai frumos și mai variat peisaj ce
p 39 se poate imagina; și chiar în viteza curentului și în copleșitoarea succesiune de obiective din timpul primelor două zile de călătorie în aval de Ratisbona [Regensburg], este ceva care îți umple mintea cu o plăcută zăpăceală, ca și când o vedenie frumoasă asupra căreia era încântător să stăruie, se spulberase. În aval de Viena aspectul interesant nu scade cu nimic iar priveliștile care se prezintă la diverse intervale sunt printre cele mai extraordinare care pot fi găsite în Europa, pline de motive și de imagini pentru artist și poet. Există, de asemenea, o grandoare lugubră și o notă de sublim în vastele suprafețe singuratice de mlaștini și păduri de pe malurile mărețului fluviu, regiuni lăsate de om în stăpânirea emanațiilor smârcurilor și țăntarilor care spun „Numele meu este Legiune”.

Miercuri 11 august. Dimineața devreme am făcut o baie de rămas bun în Dunăre și la ora șase am plecat din Cernavodă spre Constanța, în trăsură ușoară, fiecare trasă de patru cai mânați de un surugiu. Bagajul fusese trimis peste noapte cu unul dintre carele trase de boi. Cernavodă este la mai mult de patruzeci de mile de Constanța și toată distanța am parcurs-o cu aceiași cai oprindu-se de trei ori, de două ori pentru câteva minute și odată pentru o oră și jumătate. Întreaga călătorie a fost efectuată în mai puțin de șapte ceasuri, inclusiv opririle. Caii // erau mici și vioi și erau mai tot timpul mânați la galop. Nu păreau să sufere câtuși de puțin din cauza
p 40 alergăturii sau din aceea a căldurii soarelui și am ajuns absolut odihniți la Constanța.

Nu exista o șosea continuă iar drumul nostru trecea printr-un ținut de câmpie vălurită, adesea fără un tufiș sau un copac cât zărești cu ochii, așa cum nu mai văzusem înainte. Solul era moale și nisipos, cu iarbă cu fire groase, ciulini și tufe. Am observat o mare cantitate de diverse soiuri de păsări: vulturi, șoimi mari, berze și niște păsări asemănătoare cu potârnichiile; iar în niște lacuri mlaștinoase și cu aspect nesănătos pe lângă care am trecut, erau mulțimi de pelicani, minunat de albi în soarele dimineții, rațe sălbatice, găște, liște, buhai de baltă, bătlani și un mare

număr de nagâți obișnuiți. Am trecut, de asemenea, pe lângă locurile a două sau trei sate bulgărești care fuseseră distruse de ruși⁸ și erau marcate doar de grosolanele pietre ale nefericiților locuitori. În câmpie erau și câteva mari cirezi de bivoli, care aici sunt folosiți în general ca vite de tracțiune, și herghelii de cai care alergau liber.

Unul dintre lacurile pe lângă care am trecut era absolut surprinzător. Era înconjurat de stânci joase de calcar cenușiu și aproape total acoperit de lintiță de culoare roșie-cafenie strălucitoare, dar într-un colț sau golf suprafața apei se întindea lină ca o oglindă și reflecta cu multă strălucire cerul albastru, însoțit, pe când malurile erau înconjurate de mari zone de // papură înaltă, de un verde intens. Am depășit căruțele cu bagaje, care părăsiseră Cernavodă în seara precedentă, cam la zece mile distanță de Constanța, unde am ajuns după-amiaza devreme.

p. 41

Constanța este splendid situată, pe un mic promontoriu care domină Marea Neagră; altădată era un oraș înfloritor dar azi este în stare de ruină fiind aproape distrus de ruși. Se fălește cu câteva antichități, fragmente de coloane din marmură și vestigii de bogate construcții romane se întâlnesc printre ruine iar acordurile străvechiului său nume, Constantina, încă sălășluiește ascuns în denumirea modernă.

Casa la care am tras oferea condiții de locuire mult mai bune decât ne așteptasem. Apartține Companiei Navale Dunărene care a refăcut-o și a utilizat-o în chip modest pentru cazarea pasagerilor. Erau două paturi obișnuite dar, noi toți, am preferat să dormim pe modestele divanuri sau sofale din camere, în mod special de teama insectelor și am petrecut noaptea în chip acceptabil. Dl. Marenovitch, agentul Companiei, care a venit cu noi de la Cernavodă, a condus toate pregătirile cu cea mai mare amabilitate și atenție.

Drumul pe uscat de la Cernavodă la Constanța fusese adoptat doar de curând de Companie. Alternativa este să continui pe Dunăre în jos de la Cernavodă la Galați iar acolo să treci la bordul altui vapor care merge prin gura Sulina a Dunării în Marea Neagră și astfel la Constantinopol; dar călătoria este acum scurtată cu 200 de mile, // este evitată expunerea la țăntării și la insalubrele mlaștini ale Galaților.

Mai mulți din grupul nostru, la fel ca și mine, am avut un atac de friguri și o mare slăbiciune dar ne-am însănătoșit într-o zi sau două. Sunt bucuros să spun că p. 42
sănătatea și buna dispoziție a lui G. nu au avut niciodată nimic de suferit.

Joi 12 august. Vaporul „Ferdinand” ajungând în timpul nopții de la Constantinopol, am așteptat cu nerăbdare să plecăm cât mai repede din Constanța. Totuși, am fost alarmați de o informație că, sosind vestea despre apariția unui caz de ciumă la Constantinopol de unde abia sosise vasul nostru, autoritățile din Constanța nu ar permite vaporului să ne ia la bord, pentru că aceasta presupunea comunicarea cu țarmul. Totuși, dl. Marenovitch, a reușit să treacă peste această dificultate, și ne-am mai îmbarcat odată, pentru ultima oară, înainte de a ajunge la Constantinopol. Dacă nu am fi reușit să ne îmbarcăm la Constanța ar fi trebuit să ne

⁸ Satele fuseseră distruse în timpul războiului ruso-turc din 1828–1829.

întoarcem pe același drum la Cernavodă și să ne reîmbarcăm pe vaporul ce-l lăsasem acolo și astfel să continuăm până la Galați și să așteptăm acolo, în condiții de totală lipsă de confort, până ce „Ferdinand” ar fi putut trece pe la gura fluviului să ne întâlnească. În general am avut vreme bună în timpul călătoriei, dar a fost destul vânt pentru a produce mult rău vasului prin adevăratele binecunoscutului distih al lui Byron⁹, referitor la talazurile din Euxin.

[Urmează sosirea la Constantinopol și descrierea orașului și a continuării călătoriei].

⁹ George Gordon, Lord Byron (1788–1824) celebru poet romantic englez

VALENTINE MOTT (1785–1865)

Valentine Mott, fiul medicului Henry Mott, s-a născut pe 20 august 1785 la Glen Cove, în Long Island în Statele Unite ale Americii. De origine engleză, familia avea o lungă ascendență în Lumea Nouă, unde, în 1660, un strămoș *quaker* se stabilise în Long Island. Tânărul Valentine Mott și-a început studiile la seminarul teologic din Newtown apoi a urmat medicina la Columbia College, absolvind în 1806. A mers apoi să se perfecționeze la Londra, în clasa eminentului medic Sir Astley Cooper, unde beneficiază de multe ore de disecție și de practică în spital. S-a mutat după aceea în Scoția și a urmat un curs la Universitatea din Edinburgh. În 1809 revine în patrie și începe să practice medicina la New York, impunându-se curând ca un abil chirurg. Paralel cu această activitate se va dedica și învățământului medical: în 1810 deschide un curs privat de chirurgie iar în 1811 este invitat ca profesor la catedra de chirurgie de la Școala de Medicină de la Columbia College, unde studiasse el însuși. După doi ani renunță însă la această înaltă poziție și se mută la Colegiul Medicilor și Chirurgilor, unde este ales șef al catedrei de Practică și Principii Chirurgicale. În 1831 se crează o nouă catedră special pentru dr. Mott, Chirurgie Operatorie și Anatomie Patologică. Paralel predă chirurgia clinică la spitalul din New York. Dar această activitate susținută și diversificată l-a epuizat pe dr. Mott, care, în 1834, își ia un concediu prelungit și pornește într-un lung voiaj prin Lumea Veche și Orient. Călătoria se desfășoară de-a lungul a șapte ani, între 1834 și 1841, și are drept rezultat un memorial de voiaj publicat în 1842 la Harper & Brothers din New York, sub titlul *Travels in Europe and the East, Embracing Observations Made During a Tour through Great Britain, Ireland, France, Belgium, Holland, Prussia, Saxony, Bohemia, Austria, Bavaria, Switzerland, Lombardy, Tuscany, the Papal States, the Neapolitan Dominions, Malta, the Islands of the Archipelago, Greece, Egypt, Asia Minor, Turkey, Moldavia, Wallachia, and Hungary, in the Years 1834, '35, '36, '37, '38, '39, '40 and '41.*

Dr. Mott ajunge la frontierele ținuturilor românești în 1841, când se afla pe drumul de întoarcere de la Constantinopol. Călătorește pe Dunăre și, pentru că venea din Imperiul Otoman băntuit atunci de o epidemie de ciumă, nu i se permite accesul în porturile de pe malul nordic, ci doar în cele turcești de pe cel sudic. De aceea el nu își poate face o părere despre aspectul urbanistic și demografic al zonelor noastre. Informațiile date de medicul american sunt extrem de sumare și se rezumă la observarea cordonului sanitar care picheta țărmul românesc. Dr. Mott parcurge întregul traseu al Dunării de Jos și al celei mijlocii, pătrunzând cu vaporul din Marea Neagră, pe la Sulina, până la Orșova – unde face zece zile de carantină reglementară – și de la Porțile de Fier până la Viena, unde debarcă.

În cadrul acestui fragment al memorialului său de voiaj, un lung paragraf este rezervat plătcoaselor zile petrecute în carantină. Regimul la care erau supuși călătorii sosiți din Imperiul Otoman era foarte sever și plin de privațiuni. Dar celebritatea științifică a doctorului Mott depășise demult țărmurile americane și datorită acestei reputații regimul de carantină i se îmbunătățește considerabil, căci chiar și umilul medic al lazaretului auzise de el și-i cunoștea contribuțiile din presa de specialitate.

La reîntoarcerea sa în America, deși catedra îi fusese desființată în 1837, dr. Mott primește titlul de Profesor Emerit și este repus în drepturi, ajungând chiar președintele Academiei Medicale din New York. A deținut mulți ani și funcția de președinte al Facultății de Medicină din cadrul Universității orașului New York și al azilului pentru alcoolici din aceeași metropolă. A fost, de asemenea, membru

în multe organizații savante europene, precum societățile de medicină și de chirurgie din Londra și Bruxelles, Academia Imperială de Medicină din Paris, Colegiul Regal al Medicilor din Irlanda. A fost distins cu ordinul Medjidie pentru că, în timpul vizitei la Stambul, extrapse o tumoare a sultanului Abdul Medjid. Universitatea din Edinburgh i-a conferit titlul onorific de Doctor în Medicină iar, în 1851, Universitatea statului New York pe acela de Doctor în Drept. A fost cel mai important medic american al timpului său. Dr. Valentine Mott a decedat la 26 aprilie 1865.

Până nu demult, succintele impresii de călătorie prin ținuturile românești ale doctorului Mott nu erau cunoscute la noi. Adrian-Silvan Ionescu le-a publicat pentru prima dată în „Studii și materiale de istorie modernă”, tom XVII/2004, p. 57–68, sub titlul *Experiența carantinei dunărene în notele de voiaj a doi călători americani. Vincent Otto Molte și Valentine Mott*

Pentru biografia autorului au fost folosite ca principală sursă de informare *American National Biography* editat de John A. Garraty și Mark C. Carnes (New York, 1999, vol. 16, p. 23–24) și notița biografică semnată de dr. Ira M. Rutkow de la American Medical Association, în 2001, pe pagina de internet <http://archsurg.ama-assu.org>.

VALENTINE MOTT

Bosforul, Marea Neagră și Dunărea

p. 444 Am părăsit capitala otomană pe 20 iulie [1841] și, pe o navă cu aburi austriacă, am pătruns prin Bosfor în Marea Neagră pe care, ulterior, am traversat-o până la una dintre gurile Dunării iar de acolo am continuat în amonte pe acel nobil fluviu, unul dintre cele mai lungi și mai largi din Europa, oprind la Galați, în Moldova pe partea europeană, unde nu ne-a fost permis să debarcăm, și de acolo i-am urmat direcția, acostând în multe orașe de pe partea turcească, unde am avut intrarea liberă, iar după o călătorie de douăsprezece zile și nopți am ajuns, în sfârșit, la locul destinației noastre, *Orșova*, la granița Ungariei. [...]

Ajungând în Marea Neagră am fost șocați de culoarea întunecată a apei sale, comparativ cu aspectul altor mări pe care am călătorit și am considerat că poartă un nume foarte potrivit. Este, cu certitudine, de o nuanță mai neagră chiar și față de întinsul Atlantic și constrastează încă și mai puternic față de apele verde deschise ale Mediteranei. //

p. 445 [Pe mare au avut o zi cu vreme instabilă, cu vânt și apă agitată care le-a produs tuturor o stare de disconfort. După trei sau patru zile au ajuns la gurile Dunării, pe care le-au găsit mult mai înguste decât crezuseră că sunt, dată fiind lungimea fluviului; ulterior și-au dat seama că aceasta se datora existenței Deltei și a celorlalte brațe].

Aspectul general al malurilor Dunării, jos și mlăștinis pe întinderea celor câteva sute de mile pe care le-am urcat de la vărsare, prezenta o imagine total neinteresantă și trăda caracterul nesănătos al întregii regiuni, de al cărui adevăr ne-am convins, din plin, mai târziu prin boala unora din grupul nostru care au suferit rău de febră recurentă.

În stânga noastră am văzut întinsul lanț al Munților Balcani unde, câțiva ani în urmă, armatele rusești au întâlnit și au învins ordiile sultanului și le-au alungat dincolo de Adrianopole.

Malul stâng, sau turcesc, al Dunării, înălțându-se pe toată întinderea sa spre Orșova, este mult mai interesant și mult mai cultivat și are un număr mult mai mare de orașe și sate frumoase decât cel moldovenesc și valah. Numeroasele minarete și moschei de pe malul turcesc contrastează în mod izbitor cu mai modestele și discretele biserici creștine de pe cealaltă parte a fluviului.

Contrar așteptărilor noastre, teritoriul turcesc, // prin starea avansată a p. 446 agriculturii și impresia generală de tihnă, pare să prezinte un grad mult mai înalt de civilizație și de progres social decât acela pe care îl atinseseră vecinii creștini.

Pe întreaga întindere a Moldovei și a Valahiei, malul fluviului este păzit de câte un post militar la distanță de una sau două mile, pentru a preîntâmpina debarcarea călătorilor sau introducerea de mărfuri și a elimina astfel răspândirea ciumei, de a cărei contagiune sunt convinși locuitorii acelor regiuni.

Multe dintre aceste posturi militare sunt înconjurate de mlaștini întinse, care au aspectul hățșurilor de stuf sau papură din râurile noastre americane; iar, judecând după înfățișarea soldaților și a locuitorilor de pe ambele maluri ale Dunării, după tenul palid și cadaveric, nu avem nici o îndoială că suferă mare parte din timp de efectele malariei, care trebuie să fie răspândită pe întreaga cale spre Orșova. Totuși, cu tot aspectul general mlaștinos al malurilor sale, fluviul are un curent puternic care este un mare impediment în urcarea pe cursul său.

Datorită cataractelor care încep câteva mile mai jos de Orșova, vaporul nostru nu a putut urca până la locul de debarcare și am fost trași la edec de-a lungul țărmului turcesc, într-un fel de gabară din care coboram pe mal, din când în când, pentru a ne dezmorți, dar totdeauna cu baioneta la spate, fiind constant sub escortă militară pentru a ne împiedica să fugim sau a împiedica molima să iasă din noi; dar amabila lor protecție era cea mai respingătoare ciumă cu care a trebuit să ne luptăm.

Așa cum eram de încântați punând din nou piciorul pe pământ creștin, nu ne puteam stăpâni, uneori, veselie, râzând pe față de mascarada acestei rigide supravegheri // asupra lucrurilor și a persoanelor noastre. Totuși, ori de câte ori p 447 făceam aceasta, aspectul ridicol al scenei era accentuat de solemnitatea plină de sine cu care eram opriți de gărzile noastre, adesea cu baioneta, pentru a ne ține în rând și, în același timp, având grijă să se ferească ele însele ținându-se la distanță corespunzătoare de contagiune, la capătul celălalt al puștii.

Imediat ce am debarcat am fost duși de la Orșova, în stil militar, la carantină, unde urma să rămânem zece zile pentru a trece prin chinul dezinfectării de pestă. Ne-a amuzat foarte mult să vedem cu câtă grijă eram opriți să ne apropiem chiar și de boii care trăgeau căruța cu bagajele noastre spre stabilimentul carantinei. În momentul când ne apropiam de ele, gărzile se alarmau și făceau uz de bastoane și de puști. În limbajul acestei țări, nu eram vrednici nici măcar cu vitele să ne

amestecăm, fiind considerați noi înșine contaminați. Ideea generală în Răsărit este că pesta este luată, purtată și răspândită cu cea mai mare rapiditate de câini, pisici și toate animalele cu blană, în a căror categorie s-ar părea că sunt incluși și bieții boi.

Stabilimentul carantinei este la circa jumătate de milă de micul oraș Orșova și constă într-un lung șir de clădiri, înconjurare de ziduri înalte și păzite de soldați. Orșova se află în Ungaria <= Banat>, cam la o milă de frontiera Țării Românești și exact în fața principatului Serbiei, care este ultima provincie tributară sultanului. Serbia este atât de independentă încât are un principe propriu, care se află sub controlul Rusiei. În ea se practică o formă de religie creștină similară celei a bisericii grecești dar, în chip ciudat, plătește tribut Porții otomane.

p. 448

Când am ajuns în curtea lazaretului, // s-a arătat însuși doctorul, dar cu bastonul său ne-a ținut la distanță respectabilă, considerându-ne, fără îndoială, mărfuri deteriorate. A atins doar pașapoartele noastre cu vârful bățului său atunci când i-au fost arătate pentru a le citi. Această formalitate fiind terminată am fost închiși în celulele noastre ca de închisoare; pentru că într-adevăr *închisoare* era. Am fost încuiați într-o singură cameră cu un om care să ne păzească și să ne slujească și nu aveam voie să facem un pas fără el în afara curții. Mai mult de atât, ferestrele erau zăbrelete cu bare de fier; iar fereastra camerei unde eram eu avea în plus o rețea de sârmă dincolo de bare pentru a-l împiedica pe locatar să-și ia nepermise libertăți cu mai mulți apetisânți ciorchini de struguri delicioși care atârnavă afară și aproape atingeau gratiile.

Pentru mine era ceva nou să fii pus sub lacăt. La ore fixe eram încuiați precum criminalii osândiți și nu aveam decât privilegiul camerelor noastre și al unei curți mici în fața lor.

Dimineața de după sosirea noastră stăteam la ușile camerelor noastre cu nasurile printre gratii să inhalăm puțin din curatul și liberul aer unguresc (!) din exterior; era, însă, o experiență apăsătoare deși una foarte obișnuită și naturală pentru toți bieții prizonieri aflați în situația noastră.

Mai întâi ni s-a ordonat să ocupăm cu toții o singură cămaruță, spunându-ni-se că nu mai era alta liberă. Pe când cercetam această încăpere și discutam despre inconvenientele unui arest atât de incomod, suficient pentru a genera el însuși ciurma în loc să ne dezinfecteze de microbi, servitorul meu neamț Henry, observând insatisfacția noastră, a plecat din proprie inițiativă în căutarea doctorului; și, aducându-i la cunoștință numele meu, doctorul l-a întrebat, stăruitor, dacă sunt dr.

p. 449

Mott // din New York; fiind informat că acesta era adevărul, și-a exprimat totala uimire că am putut fi dus într-așa o boxă și, comentând că reputația mea profesională îi era bine cunoscută, s-a întors imediat împreună cu servitorul meu pentru a se prezenta.

În timp ce se apropia de celula mea, și-a scos pălăria, cu multă condescendență, iar eu pe a mea, nedorind să fiu întrecut în curtenie nici chiar

într-o închisoare, așa cum îmi este totdeauna regula de a nu lăsa nici o persoană să mă depășească în politețe.

Mi-a spus că se bucură să găsească în mine un confrate și încă unul cu al cărui nume fusese familiarizat de mulți ani din lucrările germane de medicină. M-a rugat, foarte politicos, să-l urmez spunând că-mi va da cel mai bun apartament din stabiliment. Imediat ne-a condus într-o altă parte a clădirii, unde mi-a fost oferită o cameră pentru mine, una pentru tovarășii mei, de asemenea o bucătărie și o odaie mare pentru despachetarea și aerisirea bagajelor, precum și o locuință pentru prevernitorul nostru Henry, fără ale cărui înțelepte atenții și cunoaștere a limbii germane nu am fi avut nimic și am fi dus-o greu, ca și criminalii obișnuiți.

După aceea, în tot timpul detenției noastre, doctorul ne-a vizitat zilnic să ne întrebe de sănătate și să afle dacă eram bine tratați, ceea ce, într-adevăr, eram; acum, găzduirea noastră fiind din toate punctele de vedere confortabilă, atât în ceea ce privea mâncarea cât și cazarea.

În asemenea circumstanțe amabilitățile nu pot fi uitate vreodată. Un prieten la nevoie se cunoaște, așa cum spune banalul dar excelentul proverb; și trebuie să folosesc această ocazie pentru a-mi exprima profundele mulțumiri pentru amabilul și frumosul mod în care medicul // lazaretului de la Orșova i-a întâmpinat pe trudiții p 450 străini din Răsărit, i-a alintat și i-a făcut aproape să uite aruncarea în închisoare.

Încheindu-ne carantina de zece zile, ne-am luat rămas bun de la excelentul nostru prieten, doctorul, care ne-a strâns mâna cordial și ne-a urat drum bun, exprimându-și speranța că ne vom reîntâlni.

Având acuma o zi la dispoziție înainte de a pleca spre Viena, am luat căruța de la hotel și, înaintând printr-un foarte pitoresc peisaj muntos, la distanță de zece mile am ajuns la Mehadia, una dintre stațiunile balneare cele mai la modă din Ungaria (!) Aici am întâlnit multă lume din cea mai bună societate din Ungaria și din alte părți ale Europei.

Apele sunt termale și feruginoase iar amenajările pentru băi sunt încântătoare. Nu am vizitat vreodată un astfel de loc mai frumos ca acesta. Cazarea la hoteluri și în case particulare era de cea mai bună calitate; masa era îmbelșugată, în special pentru noi după primejdile și suferințele noastre; iar frumoasele și romanticele plimbări, promenadele umbroase, aleile cu pietriș, tot ceea ce și-ar putea dori cineva cu gustul cel mai rafinat. Era, într-adevăr, desprinderea de greutatea călătoriei noastre, un Paradis pentru noi, și am petrecut ziua în cel mai încântător chip, uitând toate necazurile trecute, petrecând în mijlocul muzicii, frumuseții și al desfătărilor de tot felul.

Seara ne-am întors, cu părere de rău, la Orșova și ne-am pregătit pentru plecarea din zorii zilei următoare.

În consecință, am pornit într-o căruță neacoperită și am parcurs o distanță de mai bine de 20 de mile printr-o regiune muntoasă în care Dunărea intră într-un defileu asemănător cu Platoul Hudsonului de la noi, // acesta fiind singurul pinten p. 451

muntos pe întreaga întindere a acestui tată al râurilor europene. Prin această trecătoare, numită *Porțile de Fier*, întregul fluviu se comprimă în cataracte învolburate ce-l fac impracticabil și nesigur, atât în amonte cât și în aval, pentru ambarcațiuni.

Câteodată, locuitorii se aventurează în bărci cu fundul plat, cu mari riscuri pentru ei, căci s-au întâmplat frecvent accidente fatale; și chiar recent, după vizita noastră, câțiva concetățeni de-ai noștri, în drumul de întoarcere dintr-o călătorie în Răsărit, au încercat să treacă în acest mod și și-au găsit aici un prematur mormânt acvatic: un final trist care i-a surprins chiar atunci când, fără îndoială, își încheiau lungul voiaj și erau aproape gata să-și îmbrățișeze rudele și prietenii. După o încântătoare călătorie pe un drum frumos și măreț printre munți, o parte a căruia este aproape de țărmul fluviului, am ajuns din nou la Dunăre deasupra cataractelor iar acolo am luat vasul și, după ce am vizitat Pesta, capitala Ungariei, și de asemenea, Presburg [Bratislava], am ajuns la Viena după o călătorie de aproape zece zile.

[Lucrarea se încheie cu entuziastele rânduri ale autorului prilejuite de revederea – după o absență de șase luni, cât durase călătoria în Orient – cu familia pe care o lăsase la Paris, orașul în care dr. Mott își stabilise rezidența în urmă cu șase ani, când își luase concediu și venise în Europa].

DOMENICO ZANELLI

(? – ?)

Născut în Cremona, orașul care rămâne în istoria culturală a Europei prin viorile sale magice, abatele Domenico Zanelli se alătură celebrilor săi înaintași, care au trecut prin țările române și au lăsat posterității descrieri cuprinzătoare: Leonardo Panzini, Ruggiero Giuseppe Boscovich, Domenico Sestini, Vincenzo Vanutelli etc.

Publicist, director al gazetei *Il giornale di Roma*, orator, opera sa cea mai importantă este *La Biblioteca vaticana dalla sua origine fino al presente*, apărută la Roma în 1857

În 1841 străbate Țara Românească de la est la vest. De la Giurgiu la Orșova a călătorit pe Dunăre – impresiile sale, concretizându-se în notele publicate în „L'Album, giornale letterario e di Belle-Arti” din Roma în anii 1841–1842.

Relația abatelui Zanelli se remarcă prin informații riguroase, statistici bine întocmite, ce au la bază date din documentele oficiale ale vremii. Dacă în primul articol face o incursiune scurtă, dar utilă pentru cititorul italian nefamiliarizat cu spațiul geografic și cultural românesc în istoria românilor, derulând principalele evenimente de la cucerirea Daciei de către romani până la sfârșitul domniilor fanariote, în următoarele articole surprinde aspecte diverse ale societății românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Ajuns în București, după ce a străbătut fără plăcere satele din Câmpia română „care în definitiv nu sunt decât niște păcătoase cocioabe de scânduri în mijlocul unor șesuri întinse, părăginite de cele mai multe ori”, nu a fost impresionat de arhitectura orașului despre care spunea că „are aspect de sat mare”. Sesiza ciudatul amestec dintre Orient și Occident, trăsătură subliniată de toți călătorii străini ce au cunoscut capitala Țării Românești. Descria în fraze dense principalele clădiri laice și religioase, ulițele, piețele, hotelurile, parcurile, avântul comercial al unui oraș căruia îi prevedea totuși un viitor prosper – „va fi unul dintre cele mai importante orașe din Orient”.

Trecea în revistă bogățiile naturale, iar în referirile la forma de guvernământ, legislație, administrație, finanțe, armată se arată a fi un bun cunoscător al prevederilor regulamentare. A intuit deosebirea dintre cei doi domni Mihail Sturdza și Alexandru Dimitrie Ghica. Dacă primul era mai bogat, abil față de Rusia și bun gospodar, cel de-al doilea se caracteriza prin dragostea față de cultură, fiind un „om cât se poate de cumsecade”. Surprindea discrepanța dintre boierimea cea fascinată de lux și fast și sărăcia umiltoare a țărănimii, „sclavia rușinoasă a robilor” în condițiile absenței unei clase de mijloc.

Abatele, preocupat de educație – îi apăruse un studiu despre instrucția publică din Grecia – acorda spații largi instituțiilor de învățământ din Principate, în special celor din București, Craiova, Iași. Era plăcut surprins de dragostea de învățătură a celor mulți și a participat chiar la o lecție de franceză la Sfântul Sava. Remarca încercările unor minți luminate de a traduce din literatura universală și a sprijini instituțiile de cultură. Reprezentant al bisericii romano-catolice, abatele Zanelli critica cultul ortodox, preoții ignorați, corupți, care nu erau preocupați de sănătatea morală a enoriașilor. Informațiile abatelui despre Moldova nu sunt obiective, deoarece nu a călătorit în acest principat.

DOMENICO ZANELLI

Relația abatelui Domenico Zanelli din 1841¹

[În primul articol abatele italian prezintă o scurtă istorie a spațiului românesc de la cucerirea Daciei de către romani până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Al doilea articol începe cu o serie de date asupra Țării Românești; suprafața de 21 000 mile pătrate; 22 orașe, 15 târguri și 3 560 de sate². Trece apoi la descrierea capitalei].

p 162

<București>

Numele de București, înseamnă oraș al plăcerii [...] A fost zidit de urmașii lui Radu Negru, așa că nu-i oraș vechi³. Se află într-un șes deschis și frumos, pe malurile Dâmboviței, râu însemnat pentru peștele cel bun și pentru dulceața apei sale, cum spune proverbul popular ce se aude în gura locuitorilor: *Dâmbovița apă dulce, cine bea nu se mai duce*.

Orașul București are aspect de sat mare; pe ici pe colo, casele sunt despărțite între ele prin grădini nesfârșite. Luând ca model acest oraș, poți fixa limita dintre orașele orientale și cele occidentale; deoarece Bucureștii are ceva și din primele și din celelalte, are cam 6 000⁴ de case zidite pe unde a apucat fiecare, fără nici un plan, în așa neorânduială că, alături de un frumos palat vezi o magherniță de scânduri; iar din această cauză orașul ia un aspect puțin satisfăcător.

Dintre edificiile publice, predomină asupra celorlalte palatul locuit de Principele domnitor, palat ce a fost refăcut pe ruinele celui ars în 1803⁵; apoi Turnul de // foc⁶, pe a cărui culme stă zi și noapte un paznic ca să scruteze orașul, dând de veste când s-ar aprinde vreo casă; apoi Biserica Mitropolitană⁷ așezată pe un deal,

¹ Fragmentele sunt preluate din articolul lui Alexandru Marcu, *Un alt abate italian la noi în țară. Domenico Zanelli și relațiunea sa din 1841*, „Analele Dobrogei”, IV, 1924, nr. 2, p. 157–176. Am păstrat subtitlurile din articol și rezumatele din paranteze.

² Datele sunt preluate din scrierile lui Adriano Balbi (conform lui Alexandru Marcu). În *Anuarul Principatelor române*, București, 1842, p. 55 sunt menționate 16 orașe, 17 târguri, 3 533 de sate.

³ Atestat documentar din 1459, din timpul domnitorului Vlad Țepeș

⁴ În același *Anuar*. . sunt menționate 12 000 de case, p. 57.

⁵ Este vorba despre palatul domnesc zidit de Alexandru Ipsilanti în 1775, ars în 1789 și 1812, cunoscut sub denumirea de Curtea Arsă, vezi Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor din București*, București, 1961, p. 37.

⁶ Turnul Colței zidit în 1715 de soldații regelui suedez Carol al XII-lea.

⁷ Începută de Constantin vodă Șerban și terminată de succesorul său Mihai vodă (1658–1659). În timpul călătoriei lui Zanelli avea patru cupole mari, un pridvor și era acoperită cu plumb, vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 242–243.

de unde privirea se rotește în chip plăcut peste orașul din vale și peste o câmpie întinsă și lipsită în cea mai mare parte de vegetație. Biserica are o înfățișare elegantă, iar pe acoperiș se văd trei turle frumoase și o cupolă – toate acoperite cu un metal vopsit în verde; are apoi trei nave, dar destul de strâmte și prea încărcate cu zorzoane; pridvorul este elegant și a fost de curând zugrăvit *a fresco*; dar acele picturi satisfac prea puțin privirea.

În afară de catedrală, București are alte 60 de biserici⁸ care sunt zidite toate după același tip arhitectonic și au toate, alături, casele în care stau preoții. Există și o biserică protestantă⁹, o sinagogă¹⁰ și o biserică catolică¹¹ care stă sub imediata protecție a consulatului austriac. Alte clădiri de oarecare importanță în București mai sunt: Spitalul fondat în 1835 de Doamna Brâncoveanu în care pot încapa 60 de bolnavi¹²; Casa în care stă Consulul Austriei, Camera reprezentanților¹³ și Colegiul Sfântu Sava¹⁴. De altfel unde te întorci zărești dărâmături de bordeie, date la pământ din porunca ocârmuirii <pentru> ca în locul lor să se zidească palate mai arătoase. Totuși unele cartiere sunt elegante, străzile bine pietruite, având case încăpătoare și prăvălii care expun, în ferestre frumos gătite, tot felul de mărfuri aduse mai ales din Rusia. Există și un bazar unde se văd dughene bine așezate și care noaptea sunt închise cu obloane de fier.

Ulița principală a acestui oraș este cea a „pagonomochilor” în care – mai ales în zile de sărbătoare – vezi o mare mișcare de calești cât se poate de luxoase și pe care boierii din București, amatori de un lux care prea adesea trece de puterile lor, le aduc din // Germania sau de la Petersburg. Celelalte străzi, în general, sunt murdare, fără caldarâm; șiroaie de apă infectă și mocirloasă curg pe ele, în vreme ce altele sunt acoperite la mijloc cu scânduri groase și lungi pe sub care se scurge apa, prin niște canale înguste și care deopotrivă scot un miros de îți vine rău.

Piețele sunt puține, iar cele ce există – par lipsite de orice pitoresc; pe una din ele se va ridica în curând o statuie de marmură a lui Kiselev¹⁵, drept semn de recunoștiință pentru numeroasele binefaceri pe care acest viteaz general rus le-a adus Țării Românești câtă vreme a cărmuit-o în numele Rusiei. Hotelurile din

⁸ În *Anuar...* sunt menționate 130 de biserici, p. 57.

⁹ În București existau două biserici protestante: una ridicată de negustorii suedezi în 1752 și alta construită în timpul lui Alexandru Ipsilanti în 1777, vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 245–246.

¹⁰ Conform *Anuarului...* existau 5 sinagogi, p. 62

¹¹ Construită în 1666, arsă în 1698, refăcută în 1812.

¹² Spitalul Brâncovenesc, construit în 1835–1837.

¹³ Sala Adunării Deputaților se afla lângă Biserica mitropolitană, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 144.

¹⁴ Înființat în timpul domnitorului Constantin Brâncoveanu în chiliile mănăstirii Sf. Sava.

¹⁵ Pavel Dimitrievici conte Kiselev (1788–1863), general și diplomat rus, președintele divanurilor din Țara Românească și Moldova în 1830–1833

București sunt taverne păcatoase, în care călătorul se simte destul de prost. De câțiva ani s-a deschis acolo un hotel elegant, condus de un francez, unde găsești odăi comode și curate și un tratament convenabil; acest local servește și de cazino. Cafenelele afară de câteva, în care găsești ziare și biliard, sunt de moda turcească: toate înnegrite de fumul ce neînterupt iese din sutele de lulele pe care le vezi în mâinile mușterilor și care, ca niște automate, stau toată ziua pe băncile cele unsuroase ale cafenelei. Există un teatru mic de tot pentru comedia nemțească și un altul pentru comedia franceză, după care românii se dau în vânt, dat fiind că educația lor este în întregime franceză.

Locurile de întâlnire în zilele de sărbătoare sunt: Herăstrău¹⁶, care se află cam la o milă afară din oraș și unde nu se văd decât boieri și unde nu se aude altă limbă afară decât cea franțuzească; apoi grădina care se află lângă Dâmbovița, unde sunt și locuri de făcut baie, dar tare murdare; aici în fiecare duminică, plătind la intrare câțiva gologani, locuitorii pot petrece, ascultând o muzică militară, dansând ori dându-se în călușei. În aceste două grădini vei găsi foarte mult lux; toți sunt îmbrăcați după moda europeană; se vede mare risipă de bani în livrelele slugilor, în rochiile femeilor și în hamurile cailor. Nespus de multe sunt caleștile boierești ca și p 165 trăsurile puse la dispoziția oricui vrea // să se folosească de ele. Bucureștii are o populație de 75 000 locuitori¹⁷, dar nu mi-a fost dat să văd un cerșetor de meserie; lumea nevoiașă este prost îmbrăcată și flămândă. Există câteva așezăminte de binefacere, printre care două spitale: cel amintit, condus de un medic italian numit Issato și cel al militarilor¹⁸. Pentru instrucția publică, în afară de Colegiul Sfântul Sava, zis curent și „liceul”, există și câteva pensionate private¹⁹, școlile lancasteriene, o bibliotecă cu 7 000 de volume, un Muzeu de Științe Naturale²⁰ și un Seminar pentru instruirea tineretului bisericesc.

Orașul București e <un centru> foarte comercial; acolo își au reședința consulii puterilor străine; sub actualul principe, Bucureștii se face din ce în ce mai frumos, așa încât nu o să treacă prea mulți ani și va fi unul din orașele cele mai importante din Orient.

¹⁶ *Cherestevu*, parc bucureștean, unul dintre principalele locuri de promenadă pentru locuitorii orașului.

¹⁷ Numărul locuitorilor este confirmat de *Anuar...*, p. 57, 80 000.

¹⁸ Este vorba de Colțea, ridicat în 1703–1705; existau și alte spitale decât cele evocate de Zanelli Pantelimon, Dudești, Filantropia.

¹⁹ Se pare că existau în jur de 28 de școli particulare, vezi I. C. Filitti, *Principatele române în timpul ocupației militare rusești 1828–1834*, București, p. 360.

²⁰ Biblioteca de la Sf. Sava avea în 1836 în jur de 10 000 volume; exista și un muzeu și un cabinet de antichități.

<Alte orașe din Muntenia>

[Brăila, pe care îl consideră drept cel mai activ port al țării și care în 1828 a fost asediat și prădat de ruși]. < În oraș> toate casele sunt de lemn, iar bisericile la fel; cea mai mare din toate e a Sf. Nicolae, zidită în mijlocul unei piețe, de actualul împărat al rușilor²¹, față de care, preoții greco-schismatici au cea mai mare venerație. Amintește în treacăt despre Târgoviște, Craiova, Giurgiu].

<Climă, sol, produse>

p. 166

[Clima se caracterizează prin temperaturi extreme]. Aerul e sănătos, din care cauză bolile sunt puține; cele mai obișnuite sunt frigurile intermitente și cele bilioase. [Numărul locuitorilor era de 2 milioane²² și spune că din 1837 populația a crescut cu 200 000].

<Forma de guvernământ>

[În baza tratatului din 1834²³, încheiat între Turcia și Rusia, Țara Românească se guverna pe la 1840 în mod constituțional, având un prinț autohton ales de o adunare națională, compusă din 50 de boieri de rangul I, din 60 de rangul al II-lea, din doi episcopi diocesani și din doi deputați de fiecare județ, plus din delegații orașelor].

<Legislații>

p. 167

[Deși imperfectă față de legislația occidentală, Zanelli constată că cea românească se perfecționase mult; în 1818 se promulgase Codul²⁴ căruia i s-au adus neconținute modificări; legile civile fuseseră deduse din pandecte și Codul Napoleon; Codul de Comerț era tradus după cel francez]. De câtă vreme domnește principele Alexandru Ghica²⁵, nimeni nu a mai fost osândit la moarte; de aici unii au voit să deducă cum că în Țara Românească pedeapsa cu moartea ar fi fost abolită; de fapt aceasta provine din faptul că pedeapsa capitală, pronunțată contra

²¹ Nicolae I (1825–1855).

²² Număr confirmat de *Anuar...*, p. 52.

²³ Este vorba de fapt de prevederile Regulamentului Organic, pe baza cărora Rusia și Poarta au numit primii domni regulamentari.

²⁴ Codul lui Caragea pentru Țara Românească.

²⁵ Alexandru Dimitrie Ghica (1834–1842).

unor anumiți delincvenți, s-a schimbat în închisoare pe viață ori în muncă silnică”.
[Se găseau închisori la București, Giurgiu, Craiova].

<Prințul Alexandru Ghica>

[Educat în Germania și Franța; a înființat la București multe școli lancasteriene, un spital, o casă pentru lăuze și o alta pentru prostituate].

Iubitor al Literelor și al Artelor, îndeamnă și protejează pe cei ce le cultivă; pe unii artiști îi ține pe cheltuiala sa în străinătate, pentru ca acolo să învețe artele și meșteșugurile și pentru ca în cele din urmă, cu ele învățate să fie de folos nației. [Afirmă că Ghica era servil față de împăratul Rusiei și că era lipsit de fina prevedere a Prințului Moldovei²⁶].

p 168

<Administrația și finanțele>

[Dă următoarea statistică: 18 districte, 22 orașe, 15 târguri, 3 650²⁷ sate. Consiliul municipal se compunea din cetățeni care trebuiau să posede cel puțin un imobil în valoare de 2 800 franci. Dă o listă a impozitelor din care se adunau veniturile anuale ale statului. Expune lămurit sistemul cenzitar. Ocnele de sare produceau circa 12 000 000 ocale pe an, din care 4 000 000 ajungeau pentru nevoile interne].

În chipul acesta Statul a avut în 1827 un venit de 14 633 118 piaștri, iar în 1840, de 19 500 000, sumă care servește să se plătească tributul anual de 1 400 000²⁸ piaștri Marelui Sultan și să se plătească cheltuielile națiunii, care acuma sunt totdeauna mai mici ca venitul; în chipul acesta fără nici o datorie publică, față cu atâtea rele îndurate, în fiecare an rămâne un plus întrebuițat la înfrumusețarea Capitalei și la executarea lucrărilor de obștească folosință.

p 169

<Miliția națională>

[Armata are 5 000 de soldați cu 4 regimente de infanterie și unul de cavalerie. Un regiment are două batalioane – 4 companii, fiecare cu 100 de soldați, un căpitan, doi locotenenți. Solda unui soldat: 8 piaștri pe lună în afară de întreținere; solda ofițerului: 7 ducăți de aur; a căpitanului 15; a maiorului 30; a colonelului 60; a generalului, 100. Fiecare comună era obligată să furnizeze un anumit număr de

²⁶ Mihail Sturdza, domn al Moldovei (1834–1849)

²⁷ Vezi nota 2.

²⁸ În *Anuar* . . , p. 125, pentru 1842 tributul era de 1 415 000 lei.

oameni. Îmbrăcămintea soldaților e aproape întocmai ca și a rușilor, iar comenzile de instrucție sunt o prescurtare a limbei ruse. Alte trupe în afară de cele de linie: garda civică, grănicerii de pe frontiera austriacă; un cordon sanitar cu 257 stații, fiecare cu 2 soldați și 6 țărani].

<Instrucția publică, limba și literatura>

Ea e răspândită peste tot; orice sat mare are o școală pentru învățat cititul, scrierea, socotitul, <școală> susținută pe cheltuiala comunei. București are patru școli publice²⁹, foarte multe private, atât pentru băieți cât și pentru fete; există apoi Liceul³⁰ zis și Academie, care e frecventat de 500 de școlari, învățând aici gramatica limbei române, limba franceză, greaca modernă și veche, geografia, istoria, matematica, filosofia, iar unii învață și dreptul, primind diplomă. Totuși eu, care am vizitat această școală, nu pot spune decât că este foarte rău condusă: îmi aduc încă aminte nenumăratele și grosolanele greșeli făcute la ortografia franceză de cel mai bun școlar, care frecventa cea din urmă clasă. Tinerii care vor să-și completeze studiile, trec la celebrele Universități din Germania și la Paris; câțiva sunt trimiși acolo pe cheltuiala guvernului. Și la Craiova este un Colegiu cu oarecare renume.

Spre lauda adevărului, voi spune apoi că dragostea de învățătură se răspândește în această țară și ți-e mai mare dragul să vezi țărani vârstnici, îmbrăcați în dimie groasă, venind de la școală cu cărțile atârinate de gât cu o sfornică //. p 170

Limba românilor e săracă și necioplită, cu toate acestea seamănă cu latina, cu greaca și cu germana; iar de nu m-ar opri îngustimea spațiului, m-ar face plăcere să reproduc aici câteva cuvinte ce seamănă cu italiana [...] Deja s-au și făcut câteva traduceri; unele drame ale lui Victor Hugo³¹, câteva romane ale lui Walter Scott³² și *Werther* al lui Gothe³³ au și fost astfel traduse în română; un oarecare Văcărescu³⁴ a tradus poeziile lui Lamartine³⁵ și câteva părți din *Călătoria în Orient* a aceluiași. O societate de doamne din Iași – capitala Moldovei – unde se vorbește tot limba română, s-a apucat să traducă operele lui George Sand³⁶: Oh! Ce mare câștig ar

²⁹ Școala de la Sf. Gheorghe Vechi; școala de la Colțea; școala de la Măgureanu, școala de la Sf Sava.

³⁰ Colegiul Sfântu Sava.

³¹ Victor Hugo (1802–1885), scriitor francez.

³² Walter Scott (1771–1832), scriitor englez

³³ Johann Wolfgang Goethe (1749–1832), scriitor german

³⁴ Iancu Văcărescu (1792–1863), poet român.

³⁵ Alphonse de Lamartine (1790–1869), poet francez.

³⁶ Aurore Dupin baroană Dudevant (1804–1876), scriitoare franceză.

avea nația română de pe urma acelor opere, atât de nereligioase și de imorale! La București se publică și un ziar în limba română; alte două la Iași; dar până în prezent, mulți oameni sunt nevoiți să se abțină de la publicarea scrierilor din cauza marilor cheltuieli cu tipăritul: la București există o tipografie, dar mai tot timpul lucrează la cărți grecești.

Nici artele frumoase n-au fost uitate: câte un tânăr a arătat vocațiune pentru ele; dar în zadar ar fi căutat vreo călăuză în patria sa, unde nu se vede nici un tablou, nici o statuie, fie chiar și de artiști de rând. Înseși bisericile nu prezintă decât mici icoane, care nu se deosebesc întru nimic de cele zise de școală greacă [...] Principele domnitor, care iubește artele superioare, s-a gândit să trimită pe câțiva tineri care au înclinare, în orașele pe unde există modele faimoase și maeștri de valoare; iar eu știu că pe cheltuiala sa a trimis pe Negulici³⁷ la Paris și pe un oarecare Tommaso Constantin la Roma, astfel că acești tineri vor putea răspândi cultura artelor acolo unde niciodată nu a mai existat.

p. 171

<Religia și moravurile>

[Cultul românilor este grosolan și plin de superstiții; preoții sunt ignoranți și desfrânați; organizarea administrativă a clerului; preoții de rând sunt materialisti; date despre mănăstirile închinat].

Așa că vorbind, roșesc, dar spun adevărul: în această țară prostituția este peste tot și aș ofensa adevărata pudoare intrând în amănunte asupra acestui punct.

În orașe, de-a lungul râurilor, locul de scăldat este albia râului însuși; acolo, bărbați și femei (și nu numai cele din popor) se scaldă în același timp, la depărtare de câțiva pași unii de alții. La București adesea se întâmplă ca, trecând podurile, să vezi bărbați înotând goi în fața lumii, pe sub ferestrele caselor.

Băieți destul de măricei, îndeobște Țigani, despuiați în întregime aleargă în urma trecătorilor cerând de pomană. Oh! Nefericit acel popor care trăiește într-o religie neputincioasă să-l facă moral!

<Clase sociale, firea, îmbrăcămintea>

[Între clasa boierilor și cea a țăranilor vede lipsa clasei negustorești și o explică prin faptul că aceștia erau în majoritate străini. Explică sensul cuvântului boier //, dă detalii asupra celor 4 ranguri boierești]

Boierii sunt excesiv de avizi după lux; le place să aibă multe livrese frumoase și mare risipă de bogăție în jurul caleștii; așa că între ei e veșnic un fel de întrecere, isprăvită în cele din urmă prin sărăcia și căderea lor în mizerie.

³⁷ Ioan D. Negulici (1812–1855), pictor român, cunoscut portretist.

[Țăranul zace în cea mai neagră mizerie, este ignorant și supersitițios. Când omoară un șarpe îl atârnă de copac ca să nu învie de nouă ori; berzele sunt păsări sfinte; este oacheș la față, înalt și bine făcut, semeț la privire, cu apucături grosolane; mănâncă prost și bea mult spirt. Românului îi place munca, se mulțumește cu puțin și este tăcut. Descrie îmbrăcămintea țăranilor și pe cea a țăranșilor].

<Țigani>

[Spune că în 1840 erau 250 000 de țigani în Țara Românească și Moldova; amintește diferitele neamuri de țigani: aurari, ursari, lingurari și se scandalizează de brutalitatea moravurilor lor. Speră ca principele Ghica să-i dezrobească³⁸].

<Agricultura>

p 173

[Solul este roditor; nu există forță de muncă; insistă asupra recoltei grâului și a diverselor varietăți de oi].

Țara Românească ar avea nevoie de o colonie agricolă și Principele actual avea de gând să o aducă; dar mai degrabă ca orice ar putea să facă agricultori din numeroșii robi. De zece ani încoace agricultura s-a îmbunătățit foarte mult, deoarece solul produce îndoit cât înainte.

<Comerțul>

p 174

[Românii fac negoț cu grâne, piei, ceară și lână, mai ales prin porturile Brăila și Galați; majoritatea negustorilor erau greci, nemți și italieni; la Brăila, unde a fost găzduit de consulul austriac Sgardelli, mai existau: un consul francez, unul piemontez³⁹ și unul englez⁴⁰].

Galați este mereu cercetat de un mare număr de nave; se socotesc până la 400 pe fiecare an, încărcând lână, grâne și lemnărie de construcție. Ceara românească are mare trecere în portul Triestului și e atât de abundentă, încât pe fiecare an se pun în comerț 400 000 kg.

[Dă o listă cu prețul lânei: cea țigaie se vindea cu 4 piaștri și 12 parale pe oca; țurcana cu 2 piaștri și 4 parale; sarea costă 1 piastru ocaua]

³⁸ Țigani vor fi dezrobiți în Țara Românească în timpul lui Gheorghe Bibescu, în 1844.

³⁹ B G Pedemonte, consul sard la Brăila (16 dec. 1837–16 iunie 1843).

⁴⁰ St. Vincent Lloyd, viceconsul englez la Brăila (27 nov./ 9 dec. 1837–1848).

Comerțul românesc merge din ce în ce progresând, datorită navigației cu aburi pe Dunăre, care navigație ar fi perfectă, dacă navele ar putea urca cataractele ce se întâlnesc de la Cladova⁴¹ la Orșova Nouă⁴². S-a făcut proiectul unui canal, dar întreprinderea este uriașă; pentru moment se construiește în lungul fluviului o șosea comodă. În Țara Românească drumurile aproape nu se cunosc; străbați acele întinse șesuri pe unde dă Dumnezeu; carele sunt ușoare și, cu toate acestea, trase de câteva perechi de boi. Poștalioanele în schimb sunt făcute într-un chip foarte ciudat: constau dintr-un fel de car, încheiat în cuie de lemn, ca vai de lume; la tot pasul crezi că se tot desface; roțile n-au cercuri de fier; o mână de paie servește de așternut, pe care stai, mai bine zis te culci, deoarece nu este cu puțință să te ții drept în acea goană nebună. Trăsurica este atât de îngustă, încât cu greu încapă în ea un călător cu tot calabalâcul lui, totuși e trasă de 4 cai foarte frumoși, care aleargă ca niște zmei, fiind mereu îmboldiți cu lovituri de biciușcă de către surugiul cel cu plete lungi, cu căciulă și cu haină albă de lână; lui puțin îi pasă dacă sare vreo roată ori se rupe altceva la căruță; poți tu țipa cât vrei, că el cu al său *bine, bine*, te duce așa până la poșta următoare. Primejdie mare totuși nu este, deoarece carul, zis căruță e atât de scund, încât chiar dacă se răstoarnă ori dacă se frânge, nu te poți stâlci căzând; cel mult dacă ai neplăcerea să te trezești pe jos cât ești de lung într-o băltoacă ori într-o clăie de fân

<Statistică – Țara Românească>

Districte 18. Orașe 22. Sate 3 560. Biserici 3 757. Mănăstiri 162. Case, în 1837 p. 175 au fost 339 322; în 1840, 340 500 //.

Cai 202 015, boi și vaci 643.503. Oile și caprele în 1786 au fost: 4 000 000, iar în 1839: 1 432 000.

Populația: în 1837 – 1 751 182; în 1839: 1 950 000 și care se compune din: 1.935 000 greco-schismatici; 6 200 catolico-latini și 5 000 evrei, iar restul protestanți.

Miliție de linie: 5 000 soldați; 500 pentru cordonul sanitar.

Venitul public în 1767 a fost de 2 175 000 piaștri; în 1782 a fost de 3 550 000; în 1837 de 14 824 195; în 1839 de 17 494 000, iar în 1840 de 19 500 000.

Cheltuielile publice: tributul anual la Poartă 1 400 000; lista domnului 700 000; în 1840 cheltuielile au fost mai mici decât veniturile.

<Apendice: Starea Moldovei>

[Suprafața Moldovei este de 2 671 mîle pătrate; populația de 1 milion locuitori. Amintește evenimentele istorice și dă o serie de știri contemporane: 13 județe, 7 orașe.

⁴¹ Schela Cladova, în componența municipiului Drobeta Turnu Severin

⁴² Fortăreața turcească pe insula Ada Kaleh.

În Iași exista un teatru francez⁴³, un liceu⁴⁴, o Societate de științe și litere⁴⁵, două colegii și multe școli].

Poporul moldovean e mai bine educat decât cel din Țara Românească și numără mulți literați distinși. Din cauza populației mai mari decât a Munteniei, ținând în seamă suprafața, agricultura e mult cultivată acolo, și mari cantități de grâu sunt trimise în străinătate. Și păstoritul formează o ramură de industrie mai productivă decât în Țara Românească, căci în 1830 s-au calculat 560 000 cai, 360 000 // boi și vaci și 1 500 000 oi. Principele domnitor are mult spirit de industrie și negoț; este foarte bogat și din an în an îmbunătățește starea țării sale, în care sunt: 1 010 000 greco-schismatici; 40 000 catolici; 50 000 evrei. Tributul anual pe care Moldova îl plătește Porții este de 740 000 piaștri, iar venitul public de circa 10 000 000. p 176

⁴³ Se referă la teatrul condus de frații Fourreaux.

⁴⁴ Gimnaziul vasilian de la Trei Ierarhi.

⁴⁵ Probabil se referă la Societatea de medicină și științe ale naturii, înființată în 1834

NIKOLAI KARLOVICI GIERS (1820–1895)

Provenind dintr-o familie cu ascendență suedeză și germană, de confesiune luterană, stabilită în Rusia la jumătatea secolului al XVIII-lea, Nicolai Karlovici Giers a făcut o carieră strălucită în diplomație urcând, cu tenacitate, toate treptele ierarhiei din Ministerul de Externe, de la cea mai umilă de copist în Departamentul Asiatic la cea de ministru. Fără avere personală, Giers depindea doar de salariul ce-l primea pentru serviciul îndeplinit. Din acest motiv, întreaga viață a fost un om cumpătat, care însă a știut să cultive relațiile înalte și să profite din plin de petrecerile, excursiile și vacanțele la conacele de țară ale prietenilor. După ce servise trei ani la Departamentul Asiatic, prima sa avansare este numirea în octombrie 1841, la consulatul Rusiei din Moldova. Funcția pe care trebuia să o ocupe era aceea de agent al carantinei din Sculeni dar, cum pe această poziție era încadrat un alt coleg ce urma să primească o altă misiune, Giers este trimis pe o poziție inferioară fiind al doilea dragoman al consulatului, cu modesta retribuție de 800 de ruble de argint pe an. Autorul nota în memoriile sale cât de însemnată a fost pentru el această misiune. „Câte însărcinări am avut după aceasta în timpul lungii mele cariere, mult mai importante decât aceasta, dar nici una dintre ele nu a avut asupra mea așa un efect extraordinar precum cea dintâi în Moldova Simțeam că aici se punea fundația pentru întregul meu viitor”.

Giers a avut, cu certitudine o premoniție. Cei șase ani petrecuți în Moldova, între 1841 și 1847, ca foarte tânăr diplomat i-au oferit posibilitatea să cunoască lumea, să își perfecționeze cunoștințele de limbă franceză, să se pună la punct cu chestiunile politice la zi, să se cizeleze în contact cu înalta societate locală și să își facă mulți prieteni. Tot în Moldova își va găsi și aleasa inimii făcând, în 1849, un mariaj strălucit cu Olga Cantacuzino, din vechea și bogata familie a Cantacuzinilor. Giers pătrunde astfel în lumea mare, atât în protipendada moldavă cât și în aristocrația rusească, pentru că soția sa – care îi adusese drept zestre bogata și întinsa moșia Hangu din județul Neamț – era fiica lui Egor Mateevici Cantacuzino și nepoata prințului Alexandr Mihailovici Gorceakov, ministrul de externe al Imperiului rusesc. Această înrudire avea să aibă efecte salutare și în cariera viitoare a memorialistului, după cum se va vedea mai jos.

Abia în luna octombrie a anului 1844 îi este confirmat postul de agent al carantinei din Sculeni pentru care fusese, de fapt trimis în Moldova. Îi crește cu această ocazie și salariul anual la 1 200 ruble de argint. În septembrie 1848, în urma revoluției din Țara Românească, Giers este atașat pe lângă generalul Alexandr Nicolaevici Lüders, la București, în calitate de agent diplomatic. În primăvara anului 1849, își urmează șeful în Transilvania în vremea intervenției rusești împotriva revoluționarilor maghiari. Între 1850 și 1851 este prim-secretar al ambasadei din Constantinopol iar din 2/14 octombrie 1851 până în 1854, revine la Iași în calitate de consul. Când situația politică se deteriorase și trupele rusești ocupă principatele, Giers devine directorul cancelariei diplomatice a comisarului extraordinar și plenipotențiar, general aghiotant Alexandr Ivanovici Budberg la București iar după ce rușii părăsesc ținuturile noastre, el este numit pe aceeași funcție, în septembrie 1854, la Odesa, sub ordinele generalului aghiotant conte Alexandr Grigorevici Stroganov. Din 1856 până în 1858 este consul general în Egipt, Alexandria iar din 1858 până în 1863 deține aceeași funcție la București. Urmează apoi o ascensiune vertiginoasă, în posturi din ce în ce mai importante: ministru plenipotențiar în Persia, la Teheran, între 1863 și 1868, apoi în Elveția, la Berna, între 1868 și 1872 și, în sfârșit, în Suedia, la Stockholm, între 1872 și 1875. Cancelarul Gorceakov și-l ia ca adjunct în 1875 iar din 1878, când bătrânețea șefului său începuse să își spună cuvântul, girează chiar postul de ministru de externe pe care îl va ocupa efectiv din 1882 până la moarte.

Notele memorialistice le-a scris în timpul misiunii la Stockholm, când avea mai multă libertate și serviciul nu-l solicita atât de mult. Din păcate nu a mai avut vreme să le termine fiind prins de acaparanta activitate ca adjunct al ministrului.

Scrise cu ușurință, într-un stil plăcut și atractiv, memoriile sale acoperă perioada copilăriei, a studiilor, a perioadei cât a fost funcționar la Departamentul Asiatic și a anilor petrecuți în Moldova până în vara anului 1845, când pleacă la Constantinopol pentru a-și întâlni unchiul, pe amiralul Feodor Petrovici Litke care îl însoțea pe nevârstnicul mare duce Constantin. Foarte atras de genealogie și pedant în detaliile privind relațiile de rudenie ale diverselor persoane despre care vorbește în memorii, – și în special propriile rude – Giers furnizează informații interesante despre oamenii pe care i-a cunoscut.

Patriot înnăscut, este într-o totală admirație a administrației rusești și nu uită să laude efectele pozitive pe care i se pare că aceasta le-a avut asupra țărilor române. Subiectiv până la apologie când este vorba de ruși, devine critic și chiar ironic atunci când vorbește despre turci, oponenții tradiționali ai țării sale. Pe români îi tratează cu simpatia și înțelegerea celui care se simte reprezentantul unei națiuni puternice, cu veleități civilizatoare, menită să impună ordinea și disciplina propriilor instituții. Față de cei bogați își arată admirația sub care se ascunde și puțină invidie. Pe cei săraci îi tratează cu dispreț și indiferență. Nu se vor găsi în notele sale descrieri prea amănunțite ale aspectelor și obiceiurilor de la țară sau din mediile urbane periferice. În schimb abundă prezentările de reședințe și de conace, de petreceri și excursii vesele în compania elitei societății. Antisemit declarat găsește că toată mizeria orașelor pe care le vizitează se datorește populației evreiești, murdară și abjectă. De altfel, referindu-se la aceștia folosește, cu precădere, termenul insultător de jidani. Pe țigani, – cu excepția lăutarilor – îi privește de asemenea cu dispreț și chiar cu ură, ca pe niște ființe inferioare, nedespriinse de sălbătici. Nu-i agreează nici pe birjarii muscali din secta scopiților, atât pentru autodesfigurările la care se supuneau cât și pentru că-i considera transfugi ai țării sale. Avea mare rezervă față de clerul ortodox, care i se pare lipsit de chemare religioasă și imoral. Imorale i se par și relațiile de familie ale societății înalte, unde adulterul și divorțul erau lucruri comune care nu mai uimeau pe nimeni.

Despre personalitatea și activitatea diplomatică a lui Nicolai Karlovici Giers a scris Paul Cernovodeanu în *Diplomați iluștri* (București, 1986, vol. V, p. 141–225). Referin la pasajele privind vizita în București din iarna lui 1841 a făcut George Potra, în lucrarea sa *Bucureștii văzuți de călători străini (secolele XVI–XIX)* (București, 1992, p. 174–180). Emanoil Hagi-Mosco îl amintește pe memorialist în capitolul *Căsătorii ruso-române din trecut* din cartea sa *Bucureștii. Amintirile unui oraș. Ziduri vechi. Fânțe dispărute* (București, 1995, p. 289). Citate substanțiale din memoriile sale privind eleganța boierimii moldovene sunt date de Adrian-Silvan Ionescu, în lucrarea *Modă și societate urbană în România epocii moderne* (București, 2006, p. 30, 100–101). Traducerea de față s-a făcut după lucrarea *The Education of a Russian Statesman. The Memoirs of Nicholas Karlovich Giers* de Charles și Barbara Jelavich (University of California Press, Berkeley, 1962) care au folosit microfilmul făcut după manuscrisul aflat la aceeași dată în posesia unui descendent, Serge Giers, care locuia în Franța. Microfilmul se păstrează la biblioteca Universității din Berkeley.

NIKOLAI KARLOVICI GIERS

Prima mea călătorie în Moldova (septembrie–octombrie 1841)

[...] Părăsind Kamenîța am luat-o întins, direct spre Moldova. Drumul meu era p. 120 în direcția Hotinului unde s-a păstrat vechea fortăreață turcească, atât de frumoasă în istoria războaielor noastre cu Turcia. Am traversat Nistrul și iată-mă în Basarabia.

Acest ținut prezintă un aspect total diferit față de provincia Podolia. Aici, practic, nu sunt păduri. Pe deasupra, aici arar se întâlnesc sate prospere cu biserici

și marile moșii cu parcuri ale nobilimii. Cu toate acestea, solul este la fel de fertil ca în Podolia și câmpuri splendide de grâu și mai ales de porumb se întind pe multe verste. În timpul acestei călătorii recolta fusese deja culeasă iar câmpurile, înconjurate de dealuri sterpe, aveau un aspect dezolant. Pe oarecare distanță de la Nistru se poate încă auzi limba rusă, mai precis ucraineană, dar încet-încet ea a dispărut și a fost înlocuită, în final de limba română¹. Această parte a Basarabiei a rămas practic neschimbată din vremea anexării la Rusia². Localnicul sau „țăranul” cum este el numit, cu greu înțelege rusește. El își păstrează costumele originare care seamănă cu cele ucrainene. El poartă o cămașă, complet deschisă la gât, care îi arată pieptul păros, și o curea lată în care ține, de asemenea, un cuțit. Vara poartă o pălărie cu un bor neobișnuit de lat iar iarna o căciulă de miel.

Apropierea de Moldova se simțea la fiecare pas. În sfârșit (aceasta s-a întâmplat a doua zi după plecarea din Kamenîța) m-am apropiat de Prut și am oprit la Sculeni, în fața vămi rusești. Rămânea doar să traversez acest râu îngust pentru a păși pe pământul Moldovei.

p 121

Serviciul în Moldova (1841–1847)

p 127

Iași (sfârșitul lui 1841)

În zilele noastre o călătorie în țări străine este cel mai comun eveniment în viața unui rus. Totuși în zilele despre care scriu, acest eveniment era o ocazie atât de memorabilă, în special pentru un tânăr, încât nu este de mirare că-ți înflăcăra imaginația. Prin urmare, inima îmi bătea tare când m-am apropiat de granița moldovenească. Mă așteptam să văd o lume nouă după această graniță. De asemenea, îmi închipuiam începutul carierei mele diplomatice acolo în culorile cele mai strălucitoare și atractive, în pofida modestei mele poziții oficiale.

Oficialitățile noastre vamale de la Sculeni m-au tratat bine și mi s-a permis să trec poarta aproape fără întârziere. Aici am întâlnit oficialitățile carantinei noastre cu care imediat am stabilit relații prietenești datorită solitudinii și ospitalității Inspectorului Carantinei Prutului, Alexandr Grigorevici Rozhalin, un bărbat venerabil și amabil care a deținut acest post aproape douăzeci de ani. Independent de activitatea ce se acumula la consulatul din Iași, datoria mea urma să fie de a merge regulat la Sculeni când sosea poșta de la Constantinopol, pentru a fi prezent când pachetele erau deschise și afumate în carantină, de teamă ca nu cumva cineva

¹ Giers folosește, în chip eronat, termenul de „limbă moldovenească”.

² „Această anexare s-a făcut în conformitate cu Pacea de la București din 1812” (n.a.).

să citească depeșele misiunii sau ale consulatelor. De aceea, Rozhalin m-a familiarizat imediat cu locul și cu procedura în această chestiune, care nu era prea grea. După aceea, m-a condus la râu, unde un ponton mă aștepta să mă ducă pe malul moldovenesc. Aici am fost întâmpinat de șeful vămilor, un anume Haralambie, un grec bătrân, care purta costumul național moldovenesc³ cu indispensabilul accesoriu, o lungă pipă ținută în mână. Întregul personal al acestui demnitar era compus din două sau trei ajutoare, *slujitori* sau jandarmi, îmbrăcați precum cazacii noștri, și câțiva evrei care strângeau taxele vamale pentru o cotizație fixă pe care o plăteau moldovenilor. Inutil să spun că ei nici măcar // nu au atins bagajele mele, pentru că p 128
mă bucuram de imunitate vamală în virtutea poziției mele oficiale.

La sosirea mea toată lumea s-a grăbit să facă rost, cât mai repede, de cai de poștă pentru mine. Dar mare mi-a fost surpriza când am văzut pe vizitii, sau *surugii* cum sunt ei cunoscuți aici, mânând un mare număr de cai mici și vlăguți, care alergau absolut liberi. După ce mi-au examinat trăsura, *surugii* i-au înhămat la ea sau sau mai degrabă, i-au legat cu funii subțiri, de calitate proastă – opt cai în perechi, o pereche în spatele celeilalte. Doi dintre ei erau înșeuati. Cel din stânga, de lângă osie, a fost încălecat de un *surugiu* care părea ceva mai bătrân și care și-a aranjat frâiele de sfoară pentru a conduce primul grup de patru cai iar celălalt surugiu se ocupa, în același fel, de cei patru cai din față. Am protestat împotriva unei asemenea înhămări inutile spunând că nu văzusem în viața mea opt cai înhămați la așa o trăsură ușoară. Dar protestele mele au fost inutile. Totuși, când am realizat că tot ceea ce datoram ca plată pentru călătoria de la această stație la Iași era, în ciuda marelui număr de cai, un fleac peste o rublă în banii noștri, nu m-am mai plâns.

Imediat ce Maxim⁴ și cu mine ne-am așezat în trăsură *surugii* au început să strige cu glasurile cele mai sălbatice, „haide”, în vreme ce pocneau din bicele lor neobișnuit de lungi cu mânere scurte. Alergam cu așa o viteză pe drumul accidentat, care urca tot timpul, încât mă așteptam în fiecare minut ca trăsura să fie răsturnată sau să fie sfărâmată în bucăți. În ciuda tuturor eforturilor noastre a fost absolut imposibil să calmăm furia *surugiilor*. Fără a ne acorda cea mai mică atenție ei își continuau strigătele ascuțite și prelungi acompaniate de asurzitoare pocnete de bici. Moldovenii găseau o deosebită plăcere în asemenea curse, în acea vreme, dar pentru o persoană neobișnuită cu ea experiența părea periculoasă. În scurt timp am traversat Jijia (la aproximativ cinci verste de Sculeni) pe malul căruia se ridică, în toată splendoarea sa, mărețul castel al boierului Nicolae Rosetti-Rosnovanu⁵ de pe moșia Stânca. După ce am gonit încă o jumătate de oră // ne-am oprit brusc. Am p. 129
întrebat, cum am putut mai bine, care este motivul acestei opriri. „Jumătatea

³ De fapt, acest oficial purta vechiul costum fanariot, la care bătrânii boieri încă nu renunțaseră nici la începutul celei de a cincea decade a veacului al XIX-lea.

⁴ Maxim era servitorul lui Giers.

⁵ „Tatăl rudei noastre apropiate, prin căsătorie, contesa Maria Nicolaevna Sologub” (n.a.).

drumului” a răspuns *surugiul*. După o scurtă odihnă, foarte necesară atât cailor cât și vizitilor, cei din urmă profitând de ea pentru a fuma din pipele lor mici, am gonit din nou și curând ne-am aflat pe o înălțime de pe care puteam vedea orașul Iași, frumos situat între dealuri și înconjurat de un râu șerpuitor, Bahluiul.

Vederea Iașului din această poziție avantajoasă a făcut asupra mea cea mai plăcută impresie. Dimineața era senină, clădirea Mitropoliei cu biserica, suburbiile pitorești flancate de grădini, și în mod special frumoasele mănăstiri, Frumoasa și Cetățuia, aproape de oraș, produc o imagine atractivă. Fără îndoială, puține orașe au o vedere atât de frumoasă ca Iașul. Dar numai de la distanță. Imediat ce te apropii de oraș prin mizerabilele mahalale evreiești întregul farmec dispare.

Totuși, de vreme ce de astă-dată am intrat în oraș prin poarta Copoului, care ducea direct într-o stradă largă (Strada Mare) cu unele dintre cele mai bune case, am fost scutit de tot impactul acestei impresii. Cu strigăte asurzitoare și bice pocnind am pătruns în curtea casei consulului. La o întoarcere scurtă trăsurica mea s-a zguduit în așa hal, încât osia s-a rupt în două. Asta înseamnă că voi rămâne aici mult timp, am gândit eu. Iar premoniția mea nu m-a indus în eroare. Nu-mi amintesc exact data sosirii mele în Iași – cred că era 17 sau 18 octombrie 1841.

Coborând din trăsură am cerut să fiu imediat anunțat consulului nostru, Karl Evstafevici Kotsebue, care m-a primit foarte cordial și m-a invitat să stau în casa lui până când aş putea găsi o locuință. Am acceptat oferta aceasta și am început să despachetez în camera ce-mi fusese rezervată.

[Urmează un paragraf în care este prezentat și personalul consulatului rusesc din Iași].

p. 130 Înainte de cină am făcut o scurtă plimbare pe străzile principale ale orașului și am fost încântat de impresia ce mi-au făcut-o. Mi-au plăcut casele particulare ale boierilor, construite în cea mai mare parte cu o grădină într-o parte și o curte în cealaltă. Multe poartă urmele arhitecturii răsăritene – intrarea largă și acoperișul lung le dau un aspect unic. Casa ocupată de consulul rus era în același stil. Doar ocazional am întâlnit clădiri construite după moda europeană. Exceptând Strada Mare, străzile erau neregulate și întortocheate. Lângă unele dintre casele mari puteau fi văzute cele mai sărace cocioabe sau case de pământ. Toate acestea îmi păreau deosebite și mi-au stârnit curiozitatea. Am fost uimit de varietatea costumelor. Mulți dintre boierii mai bătrâni și chiar unii dintre cei din clasa de mijloc încă mai poartă ceea ce era pe atunci costumele naționale – un fel de halat lung de Buhara sub care putea fi văzută o vestă scurtă cu marginile îmblănite și *șalvari* roșii. Unii purtau cizme turcești, colorate, și pe capete, *căciuli* înalte bine făcute din Astrahan gri, într-o formă foarte neobișnuită semănând cu un dovleac. Acest fel de veșminte nu erau, desigur, propice pentru mers pe jos. În consecință, am întâlnit puțini dintre ei pe jos. Toți stau fuduli în calești cu un arnăut pe capră. Când erau angajați de stăpâni mai bogați, acești soldați, înarmați cu pumnale, erau bogat îmbrăcați în haine de postav roșu cusute peste tot cu fir de aur. Un accesoriu

indispensabil al unuia dintre acești lachei, indiferent de veșmânt, era un ciubuc lung cu un muștiuc de chihlimbar pe care îl ține totdeauna în mână, așteptând ordinul stăpânului pentru a-i înmâna pipa. În acele zile moldovenii erau așa pasionați fumători încât adesea se puteau opri în timpul unei plimbări pentru a fuma o pipă. Am întâlnit, de asemenea, câțiva dandy îmbrăcați în ultima modă de la Paris. Erau oameni din noua generație care, în mare parte, își primiseră educația la Paris. Erau foarte puțini pietoni printre ei. Cei tineri // umblau aproape totdeauna în calești p 131 închiriate de Viena, care, în străinătate, erau numite, ca de obicei, incorect, cu termenul rusec de *droșcă*. Ele sunt, trebuie să accept, mult mai frumoase și mai strălucitoare, și mult mai curate decât trăsurile noastre din Petersburg. Aproape toți birjarii din Iași, cel puțin aceia de categorie mai bună, sunt refugiați ruși din secta scapeților. Aceste pocitanii la fel ca și nenumărații evrei întâlniți la tot pasul mi-au frustrat imaginea, de altfel fermecătoare, care mă încânta prin noutatea ei.

Ascultând sunetele discuțiilor oamenilor am fost uimit de numărul mare de cuvinte rusești, sau cel puțin slave, amestecate cu cele latine care compun baza limbii române.

[Urmează un paragraf în care este prezentată familia consulului Rusiei, Karl Evstafevici Kotsebue și persoana acestuia: era un dandy „totdeauna îmbrăcat după ultima modă”, dar avea o mare pasiune pentru jocul de cărți, care i-a adus mai târziu, multe necazuri].

Chiar a doua zi după sosirea mea, Karl Evstafevici m-a prezentat gospodarului⁶ Moldovei, prințul Mihail Sturdza, și principalilor demnitari ai ținutului.

Când am mers să-l vedem pe gospodar el prezida un consiliu de miniștri. Cu toate acestea, când aghiotantul i-a anunțat sosirea consulului rus, // el a părăsit p. 132 imediat consiliul pentru a ne primi. Când ne amintim că, în țările europene, nu numai trimișii speciali dar chiar și ambasadorii trebuie să aștepte, uneori, mult timp pentru a fi primiți de ministrul de externe, poziția inegalabilă și influența de care se bucurau atunci agenții noștri în Principatele Dunărene era uimitoare.

Hospodarul Sturdza locuia în propria sa casă care, în acel moment nu fusese refăcută și semăna prea puțin a palat, dar scenografia era princiară; gardă militară, aghiotanți, ordonanțe, paji în uniforme frumoase și un mare număr de servitori. El avea atunci vreo cincizeci de ani, cu aspect neatractiv, de înălțime mult sub talia medie, cu păr roșcat, o față lungă, ochi mici, picioare strâmbe și oarecum stângaci în mișcări. Pe deasupra avea o voce răgușită și neplăcută. Însă, în pofida acestor defecte fizice, se purta cu demnitate și părea chiar atractiv în conversație. Avea o minte remarcabilă, multe cunoștințe și abilități. Dar zgârcenia și rapacitatea sa nu cunoșteau limite și, în consecință, era urât de majoritatea concetățenilor săi. Cu

⁶ „Acesta este titlul oficial al principilor domnitori ai Moldovei și Valahiei. Erau, de asemenea, numiți *voievozi*, în mod obișnuit scurtat *voda*” (n a).

toate acestea, domnia acestui hospodar a fost una dintre cele mai bune în principat, deși corupția era foarte răspândită și nu exista dreptate în tribunale.

[Urmează un paragraf în care este prezentată familia domnitorului Mihail Sturdza, cele două soții ale sale, cei doi fii din prima căsătorie, beizadelele Dumitrachi și Grigore care în acel moment se aflau la studii în străinătate, și copiii din a doua căsătorie cu Smaragda Vogoridi, fiica logofătului Ștefan Vogoride, bey de Samos, căruia memorialistul presupune că domnitorul îi datora scaunul Moldovei].

p. 133 Vizita noastră la hospodar a fost lungă pentru că, după obiceiul țării, ni s-au servit *dulceți*, cafea și pipe cu minunate muștiuce de chihlimbar. Principele ne-a tratat cu amabilitate dar acum, evident, cu greu îmi mai pot aminti conversația.

Dintre boierii pe care i-am vizitat mai târziu, unii încă mai purtau costumul național⁷ precum, spre exemplu, *Logofeții* Alecu Ghica, Costache Pașcanu (Cantacuzino) Conachi. Alții, ca Nicolae Suțu, Nicolae Canta, George Suțu, Costache Sturdza-Balș, erau în haine europene. Totuși, peste tot ne-au fost servite pipe și aceleași răcoritoare ca la hospodar. Aproape peste tot, subiectul conversației noastre a fost generalul Kiselev, a cărui conducere înțeleaptă a principatelor lăsase acolo o impresie de neșters.

În câteva zile am reușit să găsesc o locuință destul de confortabilă în casa unui negustor evreu, Rosenzweig⁸ pe Strada Mare. Apartamentul era compus dintr-o cameră mare cu vedere la stradă și încă una cu ferestrele spre curte unde stătea Maxim. Mobilarea apartamentului nu m-a costat nici prea mulți bani nici bătaie de cap. Mobilarea somptuoasă nu era cunoscută, în acele zile, în Moldova iar mobila nu era încă importată din Paris. Aproape peste tot lumea era mulțumită cu divanele turcești și cu mobilier de producție indigenă. Dar atunci trăiau mult mai deschiși și dovedeau o ospitalitate, care nici măcar nu poate fi imaginată în actualele condiții de viață. //

p. 134 Datorită lui Karl Evstafevici, curând m-am familiarizat cu înalta societate din Iași și am început să primesc de peste tot invitații la dineuri și recepții. Cel mai frecvent o vizitam pe bătrâna văduvă Smărăgdița Bogdan, care avea zile speciale de primire și de masă. Totdeauna mergeam acolo cu Tumanski și cu Peggold⁹ și arar erau acolo mai puțin de cincisprezece sau douăzeci de persoane la masă. Bătrânei doamne, care-și petrecuse zvâpăiata tinerețe în străinătate, îi plăcea să se înconjoare de tineret și dădea totală libertate conversațiilor cu dublu înțeles. Ce nu putea fi auzit acolo! Duminicile mâncam de obicei în casa *vistierului* Nicolae Rosetti-Rosnoveanu, un adevărat grande

⁷ „Prințul Sturdza purta haine civile europene. La ocazii speciale purta, totuși, o uniformă de general în care apărea stingher” (n.a.).

⁸ „Prețul pentru acest apartament era patruzeci de cervoneți, sau aproximativ o sută douăzeci de ruble pe an” (n.a.).

⁹ Doi funcționari ai consulatului rusesc din Moldova, Feodor Antonovici Tumanski, secretarul consulatului, și Alexandr Kristianovici Peggold, poștașul consulatului.

de Spania, care trăia totalmente în stil european. Petrecuse mult timp la Viena și Petersburg, amestecându-se în cercurile înalte de acolo și adoptase manierele și modul de viață al aristocrației noastre. Cu averea sa și cu prețurile fabulos de mici ale mâncării în Moldova el nu avea dificultăți să trăiască în cea mai mare opulență. Nicolae Rosnoveanu era un om înalt, deosebit de frumos. Se purta foarte demn dar era în același timp politicos și îndatoritor. Educația sa europeană și tactul său monden compensa lipsa darurilor intelectuale, cu care nu fusese prea bogat înzestrat. Totuși nu era prost, și deși în privința moralei nu era deloc desăvârșit, chiar și dușmanii trebuiau să recunoască onestitatea și noblețea caracterului.

[Urmează un pasaj dedicat aventurilor galante ale lui Nicolae Rosetti-Rosnoveanu: divorțul de prima soție, Catinca Ghica, relația cu Anica Filipescu, pe care în final a părăsit-o și scandaloasa legătură cu Marghiolița Sturdza, soția logofătului Costache Sturdza, cu care fuge în Austria, pentru a scăpa de anatema patriarhului de Constantinopol, și unde trec la religia protestantă și se cunună în acel rit, după care se reîntorc în Moldova iar căsătoria le este recunoscută și excomunicarea ridicată].

Cercul cunoștințelor mele s-a lărgit foarte mult. Pe lângă cei de mai sus, i-aș p. 135 menționa printre cele mai importante persoane pe cei trei frați Pașcanu (Costache, Dimitrie și Mihalachi), care au adoptat numele de Cantacuzino pentru că tatăl lor, bunicul lor, un grec Vlasto, a cumpărat documentele titlului și numelui de la unul dintre Cantacuzinii sărăciți. Ei se numeau Pașcanu de la moșia lor, Pașcani, care, de asemenea, aparținuse la un moment dat Cantacuzinilor; cei doi frați Mavrocordat (Alecă și Costache), încă un Alecu, Mavrocordat, Petrache Mavrogheni, Teodor Balș, încă doi sau trei Balși, // George Ghica, Alecu Sturdza (soțul bizarei Elena p. 136 Sturdza care se autointitulează când prințesă, când contesă, sora Mariei Rosnoveanu ale cărei aventuri au fost relatate mai sus), Nicolae Canta, Ion și Alecu Cantacuzino, Costache și Alecu Caracaș, Rosetti, Bașotă și Alecu Rosnoveanu. Toți erau mari *logofeți*, mari *vornici*, mari *vistieri* și compuneau aristocrația ținutului. Voi avea ocazia să vorbesc mai târziu despre familiile lor ca și despre moldovenii în general. Dar, între timp, aș vrea să spun că am fost impresionat de frumusețea doamnelor moldovene și de eleganța lor. Aș adăuga, de asemenea, că multe dintre ele fuseseră crescute în străinătate, în special la Paris, și erau bine educate.

De asemenea, în societatea ieșeană am găsit mai mulți compatrioți care fuseseră lăsați de generalul Kiselev pentru a forma miliția Moldovei. Colonelul Sungurov, un om vrednic și inteligent, era responsabil cu Secțiunea Geniului. Colonelul Mișcenko a format infanteria iar maiorul Kafendzhi cavaleria. Pe lângă ei era, de asemenea, un sârb, consilier titular la pensie, Paul Ivanovici Stoianovici, care avea în grijă serviciul petițiilor pentru domnitor. Toți s-au însurat cu fete localnice¹⁰ și s-au stabilit definitiv în Moldova. Se bucurau să vadă un nou rus și

¹⁰ „Cu excepția lui Constantin Ivanovici Mișcenko care era însurat cu nepoata lui Vașcenko, fostul nostru consul în Moldova și, ulterior, în Serbia” (n a).

m-au primit cu reală amabilitate. Trebuia să prânzesc cel puțin odată pe săptămână în casa fiecăruia dintre ei. Și, de vreme ce aveam două zile fixe când prânzeam în casa lui Kotsebue, și multe alte invitații, arar mâncam la vreun han.

p 137 În acel moment nu era decât un singur restaurant decent în Iași. Proprietarul era Regensburger, un evreu care făcuse avere datorită ofițerilor ruși care se întâlneau regulat acolo în timpul ultimei ocupații a principatului de trupele noastre, și care nu se zgârceau la bani la chefuri. El nu avea alt subiect de conversație decât rușii, pe care îi îndrăgise. „*Wann Kommen meine Russen?*”¹¹ întreba el în repetate rânduri. Adesea, pentru a ne amuza pe socoteala lui, îl asiguram că războiul cu turcii va fi declarat curând și că trupele noastre // deja se adunau pentru a traversa Prutul. Este greu de imaginat încântarea cu care totdeauna bătrânul primea asemenea vești. O cină completă, cu vin (desigur, vin moldovenesc, care ne plăcea mai mult decât soiurile străine) în restaurantul lui Regensburger obișnuia să mă coste cinci piaștri sau lei¹².

Exceptând dățile când eram invitat în altă parte, fiecare seară o petreceam în casa lui Kotsebue. Chiar și după teatru, care de obicei se termina la 10 seara, mă duceam să-l văd și terminam seara acolo. Multă lume obișnuia să se adune în enorma sală de recepții a casei consulului, în special luna când erau invitate și doamnele. Adesea se organizau dansuri cu asemenea ocazii – o plăcere căreia moldovenii i se dăruiau cu mult entuziasm. În alte zile oaspeții jucau cărți. La unul dintre capetele sălii de recepție, Karl Evstafevici era cu totul absorbit de jocul la miză mare cu prietenii săi; pot spune că grămezi de aur treceau din mână în mână. La distanță respectabilă de ei, noi jucam cu soția lui Kotsebue mult mai modestul whist. Partenerii noștri erau, de obicei, Peggold, maiorul Grigore Krupenski sau maiorul Leon (aghiotantul domnitorului) și madam Stoianovici.

p 138 Printre partenerii lui Kotsebue, care începeau prin a juca whist dar invariabil terminau cu faro sau *stos*, erau Costache Sturdza (care era atunci ministru de interne), Constantin Caracaș, Ion Cantacuzino, care a pierdut cele câteva moșteniri pe care le primise // la diverse intervaluri, și mulți alți boieri de frunte ai Moldovei, care iubeau cu toții jocurile de noroc. Cu toate acestea, dintre toți cei prezenți la

¹¹ „Când vin rușii mei?”

¹² „Un piastru sau leu în Moldova este o unitate fictivă echivalentă cu opt copeici de argint. În acel timp principatele nu-și aveau propria monedă pentru că statele vasale nu aveau dreptul să bată bani. Totuși, în țară circulau bani turcești, rusești și, în mod special, austrieci, pentru că cu Austria se făcea cel mai extins comerț. Valoarea cca mai mare o avea *cervonețul* austriac, egal cu 35 lei. Apoi urma *icusarul* sau *irmilicul* turcesc de 14 lei; apoi rubla noastră de argint, care era numită aici *carboanță*, egală cu 12 lei, apoi *sorcovețul* sau *zwanzigerul* austriac, egal cu doi lei și jumătate. Piesa noastră de douăzeci de copeci are aceeași valoare. Sunt, de asemenea multe jumătăți *zwanziger*. Cea mai mică monedă este *paraua* turcească. Un piastru, atât cât îmi mai amintesc, conținea patruzeci de parale. În Moldova nu am găsit aceste *parale* sau *părăluțe* cum sunt numite. Dar în Valahia adesea le-am obținut; totdeauna îmi creau probleme pentru că erau mici și subțiri și adesea îmi alunecau printre degete” (n.a.).

întâlniri, cel care m-a impresionat mai mult decât oricine altcineva prin frumoasa lui înfățișare și prin aerul aristocratic, sau cum spun francezii *son grand air*, a fost prințul Egor Matveevici [George] Cantacuzino, colonel rus în retragere, care trăia atunci pe întinsele sale moșii din Moldova.

[Urmează un paragraf în care este relatată biografia prințului Cantacuzino, ascendența sa ilustră din familia imperială a Bizanțului, legăturile de rudenie în elita nobiliară a imperiului rusc, implicarea sa în luptele purtate de eteriști cu turcii și dizgrația din partea țarului Alexandru I, pentru că participase fără ordin la revoltă, deși era ofițer rus; după 10 ani de exil la una dintre moșiile sale din Basarabia, i se permisesese să se deplaseze unde dorea și el se stabilise în Moldova].

El avea atunci vreo cincizeci și șapte de ani. În ciuda vieții furtunoase pe p. 144 care o dusesse, arăta încă tânăr și lua parte la distracțiile și chiar la năzdrăvăniile tineretului care îl înconjură. Vorba sa directă (*franc parler*) și tratamentul neprotocolar față de oricine, îi zăpăcea, adesea, pe cei prezenți, în special pe doamne, pe care îi făcea plăcere să le facă să roșească. Ceea ce avea în minte avea și în gură. Totuși, fiindcă era spiritual, farsele sale erau nostime și originale. Era neobișnuit de irascibil. De aceea, totdeauna era periculos să îl contrazici. Boierii moldoveni și chiar gospodarul se temeau foarte tare de el. Odată, când juca cărți cu prințul Sturdza, care-i era văr, s-a certat cu el și l-a împroșcat cu așa vorbe de ocară, amintindu-i de toate intrigile și tranzacțiile necinstite, încât boierii prezenți, care totdeauna se purtau servil cu domnitorul, au fost atât de speriați și de jenați încât n-au știut ce să facă. Totuși acestea se terminau totdeauna bine pentru Cantacuzino. În ceea ce mă privește, am fost în grațiile prințului Cantacuzino. Niciodată nu s-a supărat pe mine, chiar și când am fost obligat să îl contrazic. În clipele sale bune era foarte amabil și era plăcut pentru mintea sa ascuțită și pentru curtenia și manierele sale elegante.

Datorită marelui cerc de cunoștințe pe care le-am făcut în scurt timp, am început să duc viața unui om de lume, o viață mult mai diversă decât aceea dusă în Petersburg. Aceasta totuși nu mă împiedică să petrec câteva ore de studiu serios pe zi. Dimineața mă duceam la birourile consulatului unde studiam corespondența oficială și arhiva. După cină, înainte să ies pe undeva seara, citeam cărți politice. În mod special am studiat în profunzime limba franceză. Mai mulți ani m-am aplecat peste *Grammaire de Grammaires*. Pentru a mă perfecționa în stilul diplomatic luam note și făceam rezumate după articolele politice din jurnalele franțuzești.

Era destul de lucru atunci în consulatul nostru din Iași. Deși principatele dunărene erau sub suprema suveranitate a Turciei, dependența de vasalitate față de Poartă era atât de slabă încât se reducea doar la plata tributului. Turcii nu îndrăzneau să se amestece în probleme de administrație internă în Moldova și Țara Românească. // Pentru această poziție privilegiată sunt îndatorate doar Rusiei, care p. 145 a vărsat mult sânge pentru a le elibera de jugul turcesc. La încheierea fiecărui război, noi am câștigat unele noi concesiuni în tratatele cu Poarta. În sfârșit, prin

Tratatul de la Adrianopole, încheiat în 1829, turcii au fost complet îndepărtați din principate. Li s-a interzis chiar să locuiască aici iar fortificațiilor lor din Moldo-Valahia, Giurgiu și Brăila, au fost rase de pe fața pământului. Aceasta a fost cea mai mare binecuvântare pentru principate, pentru că trupele turcești făcuseră jafuri în sate pornind din aceste cetăți și luaseră alimente și vite, pe care uneori le plăteau dar la cele mai mici prețuri. Ca o consecință, minunatele moșii de-a lungul Dunării, care azi sunt grâнарul Europei și o sursă de bogăție pentru principate, nu aduceau nici un profit în aceea vreme. Pe deasupra datorită Tratatului de la Adrianopole, hospodarii Moldovei și Țării Românești, care înainte fuseseră desemnați de Poartă, condiție care dădea naștere la multe abuzuri¹³, acum trebuie aleși de locuitorii principatelor dintre compatrioții lor. Totuși, la început s-a decis să se facă o excepție la regulă, anume să nu se facă alegeri pentru că era presupus că locuitorii nu erau suficient de bine pregătiți pentru ele. Din cauza lipsei de experiență și din alte motive ei puteau să facă o alegere proastă. În consecință, cu introducerea noii ordini, Turcia și Rusia, prin înțelegere de comun acord, au numit ca hospodar al Moldovei pe *vistierul* Mihail Sturdza iar în Țara Românească pe *spătarul* (șeful armatei) Alexandru Ghica. Vom vedea mai târziu în ce măsură aceste opțiuni s-au dovedit fericite. Dar, între timp, este de ajuns să spun că, după 1831, a urmat o nouă administrație în principate, bazată pe ideea auto-guvernării. A fost propusă de p 146 guvernul nostru și supusă discuției // divanurilor sau camerelor Moldovei și Valahiei, care erau compuse din delegații ținutului aflați sub președinția generalului Kiselev. În această constituție, sau Regulament Organic, după cum i se spunea, toate reglementările legate de administrația principatelor au fost realizate în cele mai mici detalii. Acest Regulament care l-a făcut celebru pe generalul Kiselev, a fost aprobat de ambele divanuri. Un dar al Rusiei, a fost primit sub protectoratul sau garanția ei, iar Rusia a devenit oficial *Puterea Protectoare a Principatelor Dunărene*. Consulii noștri au fost introduși pentru a se asigura că reglementările erau urmate cu strictețe. Acest aspect politic al îndatoririlor lor era de mare importanță și le conferea o poziție excepțională în principate.

În plus, jurisdicția consulară, care există până în ziua de azi în Moldova ca și peste tot în Țara Românească și care dă consulilor drept de judecată și pedeapsă asupra concetățenilor lor, ne-a creat multe greutăți la Iași.

Totuși, cea mai mare povară a muncii noastre era corespondența cu autoritățile graniței noastre și cu cele din Basarabia. Anexarea Basarabiei îi făcuse pe proprietarii de pământ persoane cu dublă cetățenie (*proprietaires mixtes*) adică

¹³ „Poarta desemna, de obicei, ca hospodari pe credincioșii greci fanarioți iar dintre aceștia doar Moruzi a lăsat o bună amintire. Alții, precum Caragea, Suțu și Moruzi s-au gândit mai mult la avantajele personale și au copleșit țara cu rudele și prietenii lor, toți reușind să se îmbogățească. Curând grecii au fost urâți în ambele principate. Sub domnitorii fanarioți, greaca a devenit limba clasei dominante. Mai târziu a fost înlocuită de franceză. Am descoperit că mulți boieri încă mai vorbesc grecește între ei” (n.a.).

persoane care posedau moșii atât în Moldova cât și în Basarabia. Fiecare avea câte o pricină la tribunal – pentru un moldovean viața nu merită trăită dacă nu are un proces. Toate acestea erau trimise la consulat iar noi trebuia să fim intermediari în cele mai dezgustătoare acțiuni judiciare în fața tribunalelor, unde nu poți găsi un singur judecător cinstit (mă refer la Moldova ca, din păcate, și la Basarabia).

Din aceasta se poate concluziona că diplomații noștri din Iași treceau printr-o școală ca nicăieri altundeva într-o ambasadă europeană. Este ciudat că atât de puțini dintre ei s-au ridicat în lume – poate fiindcă nu toți au avut norocul necesar și, de asemenea, din cauza ciorovăielilor de la birou care îi distrăgeau de la chestiunile politice. Am încercat să evit asemenea pericole și totdeauna am urmărit foarte atent evenimentele politice.

[Urmează un paragraf în care sunt prezentați alți angajați al consulatului, localnici sau greci care știau rusește și aveau rolul de tălmăci].

Îmi plăcea viața în Iași, în special după ce au început distracțiile din serile de iarnă. Primul mare bal a fost dat de domnitor pe 6 decembrie, cu ocazia zilei onomastice a împăratului Nikolai Pavlovici, prea augustul patron al Moldovei. Acea zi era totdeauna sărbătorită cu neobișnuit fast. După liturghie și slujba din biserica Sf. Spiridon (lângă casa consulului) unde a oficiat însuși mitropolitul împreună cu toți episcopii în prezența domnitorului, a tuturor oficialităților și a unui mare număr de boieri, toți s-au dus la casa consulului, să-l felicite. Un *postelnic* sau secretar de stat ce-l reprezenta pe domnitor, a venit într-o caleașcă princiară de gală, înconjurată de un pluton de lăncieri. O fanfară militară a cântat în curtea casei consulului în timpul recepției. În timpul serii orașul a fost iluminat iar sărbătoarea s-a încheiat cu un bal de gală în casa domnitorului. p. 148

Toată înalta societate și clasa de mijloc din Iași era prezentă la acest bal. M-am pierdut în admirația profuziei de diamante purtate de doamne, în special de cele de vârstă mijlocie. Multe dintre ele aveau diamante care în prezent nu s-ar putea cumpăra cu mai puțin de treizeci sau patruzeci de mii de ruble, iar unele etalau scule chiar și mai scumpe. Toate acestea erau bogății moștenite. Ca peste tot în Răsărit, pasiunea pentru pietre prețioase a fost preponderentă la un moment dat, în principate. Îmbrăcămintea purtată de doamne era făcută după pentru ultima modă. Doamnele moldovence sunt cunoscute pentru manierele și vivacitatea lor, pentru buna-dispoziție, pentru gentilețea și naturalețea elegantă dar puține dintre ele au realmente maniere nobile, // aceea distincție înăscută pe care e dificil să o deprinzi de la alții. Așa cum deja am spus, femeile sunt foarte frumoase. Nu întâlnești deloc sau foarte puțin fete lipsite de distincție, așa cum sunt la alte adunări europene, fără a exclude Petersburgul nostru. În ceea ce privește frumusețile acestea erau foarte multe. Aș vrea să menționez printre ele pe d-na Callimachi, născută Pașcanu¹⁴, d-na Cazimir, născută Kogălniceanu, și cele două fete Spiro. Toate erau brunete. p. 149

¹⁴ „Aceasta este sora mai mare a Pulcheriei Arghîropulo, buna noastră prietenă Sunt fiicele boierului Costache Pașcanu, în mod greșit numit Cantacuzino” (n a).

Practic nu sunt blonde în Moldova. Totuși, d-na Callimachi era o excepție. Ca și sora ei erau cele mai bine educate și cele mai manierate doamne din Moldova. Același lucru poate fi spus și despre bărbați. Am fost uimit de abilitatea lor de a se îmbrăca cu bun-gust. Vorbesc, desigur, despre tinerii care erau educați la Paris. Bărbații de vârstă mijlocie, care au renunțat recent la veșmântul lor național, nu erau în largul lor în haine europene. Această schimbare de îmbrăcăminte nu a avut loc decât cu aproape zece ani înaintea venirii mele, în timpul administrației generalului Kiselev – acel adevărat reformator al principatelor. Este în mod special remarcabil cum tinerii au adoptat uniforme militare de mare ținută pe care le poartă cu veritabilă eleganță. Dintre tineri, atenția mi-a fost atrasă în mod special de Ion Ghica (pentru a-l diferenția de ceilalți Ghiculești, el era numit *brigadier*, pentru că tatăl său avusese rangul rusesc de consilier de stat, corespunzând gradului militar de brigadier, rang demult abolit); Alexandru Sutzo, poreclit Koko, primul *dandy* din ambele principate; Petrache Mavrogheni, cel mai decent și mai sobru dintre tinerii moldoveni; Vasile Alecsandri, un poet remarcabil, fratele său Ion Alecsandri, maiorul Leon (ultimii doi erau aghiotanți ai domnitorului), maiorul Grigore Krupenski, cu care am legat curând o mare prietenie; Vasile Rosetii, care a reușit să risipească o enormă avere la Paris și la Viena, și cei doi frați Docan. Mulți ani am petrecut în compania acestor oameni tineri și totdeauna am avut relații bune.

Puțin după această sărbătorire, Kotzebue a început pregătirile să se ducă la București pentru o întâlnire cu consulul general, Dașkov. Mi-a oferit să-l însoțesc și am acceptat cu plăcere. //

p. 150 Vremea nu era favorabilă pentru această călătorie. Iarna nu se instalase încă dar umezeala făcuse pământul atât de jilav încât, pe unele străzi din Iași care erau puțin sau deloc curățate, noroiul era până la genunchi. În afara orașului, pe câmp, drumul era abominabil. În pofida acestora, Kotzebue a hotărât să plece, pentru că își programase în așa fel timpul încât să se întoarcă de Crăciun. Am plecat înaintea răsăritului. Trăsura noastră de două locuri avea un atelaj de doisprezece cai mânați de trei *surugii*. Întrucât caii erau înhămați în perechi, una după alta, prima pereche era departe, în stradă, în vreme ce trăsura stătea încă în curte, în fața intrării. Am plecat acompaniați de înspăimântătoarele urlete ale *slujitorilor* care ne escortau. În acele zile o deplasare a consulului rus era însoțită în modul cel mai complicat și mai pitoresc. Un curier călărea înaintea noastră pentru a pregăti caii [de poștă]. În orașe eram întâmpinați de întregul detașament de jandarmi și uneori de *ispravnic* (prefect, cum este numit astăzi) și totdeauna erau pregătite fie cazarea pentru o noapte, fie cina sau vreun fel de gustare. Nu aveam ocazia să oprim la cârciumi. Pe deasupra nici nu existau, la acea dată, vreunele suficient de bune în principate. Am fost uimit de generozitatea cu care Kotzebue dădea bacșișuri grase la *surugii*, la *slujitori* și altora care ne serviseră. El credea că este necesar să facă așa pentru a menține statutul consulului. Totuși, costurile pentru aceste călătorii făcute în exercițiul funcțiunii erau înregistrate precum cheltuieli extraordinare ale consulatului și erau

plătite de la buget. În pofida numărului mare de cai abia ne târam prin glod și, după scurte opriri în orașele de provincie Vaslui, Bârlad și Tecuci, care mi s-au părut foarte sărace și murdare, am ajuns la Focșani doar într-a doua zi, spre seară, după ce traversasem râul Siret. Râul Milcov care formează granița dintre Moldova și Țara Românească curge aproape prin mijlocul acestui oraș.

Cu excepția câtorva zone între Iași și Vaslui și poate lângă Bârlad, unde pot fi văzute case atrăgătoare și mici crânguri și livezi, tot restul spațiului până la Focșani este o stepă plicticoasă pentru călător. Doar ici și colo, în apropierea orașelor, am întâlnit câțiva copaci. În acest moment al anului nu e urmă de vegetație în sate și în orașele mai mici. // Toată această regiune seamănă cu sudul Rusiei. Exact ca acolo, p. 151 la intrarea în fiecare orașel este o fântână cu o cumpănă enormă și o căldare pentru scos apa.

La Focșani, care este situat aproape la jumătatea distanței dintre Iași și București, am fost primiți de autoritățile valahe. În ciuda rudeniei dintre cele două națiuni române vecine este vizibilă o oarecare diferență în aspectul lor, în îmbrăcăminte și în vorbire. Munteanul m-a impresionat prin faptul că este mai calm și mai sociabil decât moldoveanul.

Am intrat în ținutul marcat de victoriile lui Suvorov¹⁵ asupra turcilor. Prima sa victorie a fost lângă Focșani iar a doua și cea decisivă asupra marelui vizir a fost lângă Râmnic, pentru care Ecaterina cea Mare i-a conferit titlul de Conte de Râmnic.

Râmnic este capitală de district, la o stație [de poștă] de Focșani, lângă râul cu același nume. Acest râu de munte pe care și o găină îl poate traversa în sezonul secetos al anului, inundă zona pe o mare distanță în perioadele de umflare a apelor și atunci traversarea este, uneori, foarte periculoasă. Unicul fiu al lui Suvorov, generalul locotenent prinț Arkadi Alexandrovici s-a înecat astfel în Râmnic. El comanda o divizie de cavalerie, în timpul războiului cu turcii care s-a încheiat cu Pacea de la București. Aceasta s-a întâmplat în aprilie 1811, adică aproape douăzeci de ani după victoria câștigată în același loc și pentru care tatăl său a primit titlul de conte de Râmnic. Lângă râu se ridică un turn de veghe pentru a comemora acest eveniment nefericit.

Drumul continuă prin câmpia care se întinde până la București. Este chiar mai dezolantă și mai vastă decât câmpia moldovenească. După Râmnic ne-am târât încă vreo trei sau patru stații [de poștă] prin același groaznic noroi până ce am ajuns la Buzău, renumit pentru marea clădire care aparține scaunului episcopal din acel loc. Călătorii opresc de obicei acolo și-i așteaptă cea mai ospitalieră, chiar marea primire. Clădirea a fost ridicată din ordinul guvernului în acest scop, și este întreținută din fondurile bisericii, care sunt foarte mari în principate. Pe episcop nu

¹⁵ Alexandr Vasilievici Suvorov (1729–1800), general rus, s-a distins în campaniile ruso-turce din 1790–1791; în 1799 a condus armatele ruse în campania din Italia contra lui Napoleon, când a reușit o spectaculoasă traversare a Munților Alpi.

p. 152 l-am găsit în Buzău. De obicei el petrece lunile de iarnă în București, unde participă la ședințele adunării legislative unde este considerat // un membru de neînlocuit. În ierarhia ecleziastică a Țării Românești, arhiepiscopul de Buzău ocupă primul loc după mitropolit. Și aici, în apropierea orașului, curge un râu cu același nume care inundă aproape mai mult decât Râmnicul. Este imposibil să construiești un pod peste aceste torente și trebuie să le traversezi cu greu, prin apă. Atunci, apa crescuse considerabil și am traversat greu râul. Apa trecea peste roți.

De la Buzău, unde am fost primiți cu multă considerație și unde ne-au dat o masă excelentă, am plecat noaptea pe așa un întuneric beznă, încât era imposibil să distingî vreun obiect la doi pași. De mai multe ori ne-am rătăcit, deși eram însoțiți de *dorobanți* (jandarmii din Țara Românească echivalentul *slujitorilor* din Moldova). Trăsura noastră se balansa dintr-o parte în alta și până la urmă s-a răsturnat într-un șanț. Kotsebue a fost primul aruncat afară iar eu am căzut peste el. Printr-un ciudat noroc nici unul dintre noi nu a fost rănit. Contuziile noastre erau neînsemnate și, odată în picioare, ne-am continuat drumul ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat. Dimineața am ajuns la cel mai apropiat orașel, Urziceni, pe malul Ialomiței, peste care geniștii noștri au construit un pod acceptabil în timpul ultimei ocupații de către trupele noastre. Distanța până la poșta Urziceni este cea mai lungă pe care am avut vreodată ocazia să o văd în principate. Ar putea lua, cu ușurință, locul a două [poște]. Dacă nu greșesc, de acolo mai rămâneau trei stații până la București, unde am ajuns seara târziu.

Am intrat pe poarta Colentinei, numită după moșia situată în apropiere, cu un splendid conac, ce aparținea atunci *beizadelei* Grigore Ghica. O stradă lungă și largă, Podul Târgului-de-afară, pornea de la această poartă. Am mers pe ea preț de aproape douăzeci de minute până ce am cotit pe altă stradă. Puteam judeca după aceasta că Bucureștiul este mult mai mare decât Iașul. Chiar și atunci avea mai mult de o sută de mii de locuitori în vreme ce capitala Moldovei avea numai cincizeci de mii cu aproximație.

Kotsebue m-a lăsat la hotel „Casino” iar el a continuat până la consulatul general rusesc unde îi fusese pregătit un apartament.

p. 153 Mi s-a dat o cameră destul de acceptabilă la „Casino”. Pentru a ajunge la ea // trebuia să trec printr-o sală mare cu o galerie. Servea pentru balurile publice ale clasei de mijloc iar recepționarul care m-a primit mi-a spus că un asemenea bal avusese loc în noaptea anterioară sosirii noastre. Din fericire, în timpul scurtei mele șederi la București nu a fost nici o petrecere la „Casino” și m-am putut bucura de pace și liniște în camera mea. Cu toate acestea, ea mi-a slujit doar ca loc de dormit pentru că, în timpul zilei, eram ocupat să fac vizite.

În dimineața următoare am trimis după o trăsură și am mers să-i fac o vizită consulului general, Iakov Andreevici Dașkov.

[Urmează un paragraf în care prezintă personalitatea consulului general Dașkov, biografia și evoluția carierei acestuia].

Iakov Andreevici m-a primit în mod amabil și m-a invitat la cină. Între timp am făcut un tur al orașului. În București, exact ca în Iași, aproape toți birjarii sunt ruși scopiți. Am pornit direct la Mitropolie, care este situată pe o înălțime apreciabilă de unde se poate vedea întregul oraș. De acolo Bucureștiul apare foarte pitoresc și seamănă cu Moscova. Cu excepția // străzii principale, Podul Mogoșoaiei, care merge în linie dreaptă prin centrul orașului și, de asemenea, Podul Târgului-de-afară, pe care deja l-am menționat mai sus, practic toate străzile¹⁶ urmează linii neregulate, traversând în multe locuri șerpuitorul râu Dâmbovița. Multe case sunt construite între o grădină și o curte. Ici și colo se întâlnesc cocioabe dar ele sunt mult mai curate și mai prezentabile decât cele din Iași, datorită absenței evreilor căroră, în acea vreme, le era aproape total interzis să se stabilească în Țara Românească. Această etnie este înlocuită aici de bulgari, sârbi, unguri, greci, armeni și albanezi. La fel ca evreii din Moldova, au luat în mâinile lor aproape toată industria, comerțul și afacerile. Aparte de celelalte avantaje pe care le au față de evrei, aceste națiuni creștine se disting în mod special de ei prin curățenie, prin costume frumoase și aspect nobil. Aceasta se observă la sârbi mai mult decât la oricare alții și, de asemenea, la bulgari. Muntenegrenii îi depășesc din acest punct de vedere dar numărul lor este, desigur, nesemnificativ. Cea mai mare parte a ungarilor se ocupă cu creșterea vitelor¹⁷. Armata în Țara Românească purta aceeași uniformă ca aceea din Moldova, singura diferență fiind aceea că gulerile și manșetele erau galbene în loc de roșii. Cavaleria compusă din lăncieri purta, totuși, manșete de postav alb. Militarii noștri ruși obișnuiau să spună că uniforma acestor cavaleriști era exact ca a regimentului nostru de ulani de Harkov. În genere, traficul în oraș era considerabil. Era un mare număr de trăsură pentru că, în lipsa trotuarelor și din cauza noroiului de netrecut, numai prostimea se aventura pe jos. Varietatea costumelor era chiar mai mare în București decât în Iași.

Casa consulului nostru general este pe Podul Mogoșoaiei, în inima orașului. Înainte aparținuse bogatului prinț sârb // Miloș Obrenovici¹⁸ care, în timpul exilului a trăit în Țara Românească unde deținea moșii mari. Dașkov a cumpărat această casă, pentru doar zece mii de cervoneți. Acum valorează de două, dacă nu chiar de trei ori mai mult. p. 155

Un perete simplu și gros de piatră despărțea enorma curte de stradă. În jurul curții erau atenanse scunde: ele cuprindeau hambare, grajduri, o bucătărie,

¹⁶ „Cuvântul *ulitā* este folosit numai în Moldova (acum este înlocuit cu *stradă*). În Țara Românească *pod* este cuvântul folosit pentru stradă. De fapt el înseamnă pod” (n.a.).

¹⁷ „Exista în București o colonie mică de evrei. Era compusă în mod special din așa-numiți evrei spanioli, care sunt răspândiți în Răsărit și care se plasează, din toate punctele de vedere, comparabil mai sus decât evreii polonezi. Între ei sunt oameni foarte respectabili, în mare majoritate bancheri. Cât despre țigani, voi avea ocazia să vorbesc despre ei mai târziu” (n.a.).

¹⁸ „Miloș Obrenovici a fost prinț al Serbiei între 1815 și 1839, când a fost înlăturat de Alexandru Karageorgevici. Miloș a fost repus în drepturi în 1858” (n.a.).

locuințele servitorilor și o cancelarie. Casa, o construcție cu un singur cat într-un stil arhitectonic desuet, se distingea prin acoperișul său înalt. În spatele casei era o grădină foarte drăguță care cobora în trei terase astfel încât, din acest unghi, casa părea că stă pe o stâncă iar vederea de la balcon înspre *mahalalele* Bucureștiului era extrem de pitorească.

[Urmează un pasaj în care se vorbește despre soția lui Dașkov, care părea înspăimântată de soacra sa ce locuia cu ei, o ființă dominatoare și energică de care fiul era puternic influențat și care conducea efectiv gospodăria acestuia].

Nu a fost prea multă lume la cină dar seara, înalta societate a Bucureștiului, s-a adunat în casa lui Dașkov. Acolo am fost prezentat tuturor: Filipescu, Florescu, Văcărescu, Herescu, Bibescu, Băleanu, Bălăceanu, Otetelișanu și alții.

p 156 // În Țara Românească ca și în Moldova aceste terminații în *escu* și *anu* sunt caracteristice pentru numele pur românești. Se întâlnesc, de asemenea, nume locale terminându-se în *un* și *eu*. Toate celelalte nume, toate practic, sunt de proveniență străină. Astfel, Cantacuzino, Moruzi, Sutzo, Mavrocordat, Mavrogheni, Caragea și altele sunt de origine grecească. Sturdza și Balș derivă din ungurește; Ghica din albaneză; Catargiu și Știrbei sunt, fără îndoială, de aceeași origine; Rosetti este, în aparență, de origine italiană, Krupenski de origine poloneză. Numesc doar numele celor mai importanți boieri din principate. În realitate nobilimea este inexistentă aici și nu are blazoane de nici un fel. Numai persoanele deținând un anumit rang poartă numele de boieri. În Moldova toți aceia de la *logofăt* la *agă* iar în Țara Românească (dacă nu greșesc) de la *ban* la *chlucer* aparțin *boierilor mari*¹⁹. Toate celelalte persoane cu titluri erau numite *boiernași* sau, folosind un cuvânt contemporan, „ciocoi”²⁰. Mai sigur, cele mai onorabile titluri și ranguri aparțineau doar câtorva familii bogate care formau aristocrația dar care nu se bucurau de drepturi ereditare speciale. Dacă persoane purtând numele de Sutzo, Știrbei, Ghica, Sturdza și unii dintre Cantacuzini își atribuie, în străinătate, titlul de prinț doar pentru că unul dintre strămoșii lor a fost hospodar, aceasta este complet greșit iar ei au succes în pretențiile lor doar din cauza ignoranței străinilor. Așa cum deja am precizat, titlul princiar de *beizadea* este dat doar ca un semn de curtoazie (*par courtoisie*) fiilor de domnitor. Acest titlu nu poate fi, totuși transmis la a treia generație. Am explicat mai sus condițiile în care numai o ramură a Cantacuzinilor și a Basarab Brâncovenilor au dreptul la titlu princiar. În Țara Românească ambele

¹⁹ Pentru mai multe detalii privind rangurile boierești vezi: A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Iași 1896, vol. X, p. 142; Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești în secolul al XVIII-lea*, București, 1972; Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, București, 1986, p. 224, 235, 289.

²⁰ Termenul de „ciocoi” este nepotrivit folosit de memorialist spre a desemna boiernașii de pe treptele inferioare ale ierarhiei boierești din principatele române, căci prin el erau ironizați arendași și personalul administrativ al gospodăriei boierești, în general oamenii de sorginte modestă, dar ambițioși și hulpavi, cu mare dorință de îmbogățire rapidă prin înșelarea stăpânului și oprimarea supușilor.

nume, în realitate, au dispărut. Aceia care încă poartă aceste nume acolo le-au primit pe linie maternă. Actualul Brâncoveanu, fiul lui Gheorghe Bibescu (fost domnitor pentru o perioadă, așa cum vom vedea) a fost adoptat de ultimul prinț Basarab-Brâncoveanu și a moștenit de la el o enormă avere. Ulterior l-am întâlnit și m-am împrietenit cu el. În timpul despre care scriu el era încă la studii la Paris iar tatăl său era în București. L-am întâlnit în casa lui Dașkov unde l-am întâlnit și pe Barbu Știrbei, fratele lui Gheorghe Bibescu. Amândoi au jucat roluri importante în țara lor și au dobândit faimă europeană.

[Urmează un pasaj în care sunt schițate biografiile și relațiile de rudenie ale fraților Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei ca și a lui Nicolae Mavros].

În aceeași seară i-am întâlnit pe frații domnitorului, Mihalachi și Costache Ghica. Primul era ministru de interne iar cel de-al doilea era *spătar* sau ministru de război. Mihalachi Ghica²¹ avea o proastă reputație și era detestat pentru abuzurile care aduceau reclamații din toată țara. Cu toate acestea ele nu aveau nici un rezultat, din cauza marii influențe pe care el o avea asupra fratelui său, domnitorul. Pe bună dreptate se poate spune că a fost primul răspunzător pentru prăbușirea prințului Ghica, ce a urmat în 1842. Soția sa a fost cândva o frumusețe și prima favorită a generalului Kiselev. Mihalachi Ghica avea un fiu, George, care-i semăna tatălui foarte mult atât fizic cât și moral, și două fiice. Cea mai mare²² s-a măritat cu un ofițer rus, prințul Kolțov-Masalski²³, iar cea mică, Olga, care uimea pe toată lumea cu asemănarea sa cu generalul Kiselev, s-a măritat cu *beizadea* Grigore Sturdza, fiul domnitorului moldovean. Al doilea frate al prințului Ghica, *spătarul* Costachi Ghica²⁴ era un om amabil, onest dar care nu făcea două parale. Nu s-a băgat niciodată în politică și încerca din răspuțeri să apară ca un adevărat militar. Soția sa, Marițica, o frumusețe celebră, l-a părăsit pentru a se mărita cu Bibescu, atunci când

²¹ Mihail Ghica (1792–1850) marele ban și mare vornic al Trebilor Dinlăuntru (1834–1842), președinte al Sfatului Domnesc. Om de înaltă cultură și mare iubitor de frumos, a strâns o importantă colecție de artă. La inițiativa sa a fost înființat, în 1834, muzeul de la Colegiul Sf. Sava. A fost tatăl Elenei Ghica, scriitoare celebră sub pseudonimul Dora d'Istria.

²² Elena Ghica (Dora d'Istria) (1828–1888), literată, filoloagă și folcloristă, pictoriță și muziciană, luptătoare pentru drepturile femeilor și, în general, ale popoarelor asuprite din Orient Autoare a numeroase volume cu o tematică diversă, redactate în franceză și italiană: *La vie monastique dans l'Église Orientale* (1855), *Les femmes en Orient* (1859–60); *La nationalité Roumaine d'après les chants populaires* (1859); *Des femmes par une femme* (1865); *Les Orientaux à Paris* (1867), *Gli albanesi in Rumenia. Storia dei principi Ghika nei secoli XVII, XVIII-XIX sul documenti inediti* (1873); *La poésie des Ottomans* (1877); *La littérature française au XIXe siècle. Esquisses historiques* (1885).

²³ „Ea și-a părăsit curând frumosul și admirabilul dar molaticul bărbat, cu care a trăit un timp la Petersburg. După ce a părăsit definitiv Rusia s-a stabilit în Franța, a avut legături cu tot felul de literați și a devenit ea însăși scriitoare sub pseudonimul Dora d'Istria. A atins oarecare recunoaștere în acest domeniu Totuși, aventurile ei nu o recomandă din punct de vedere moral (n.a.).

²⁴ Constantin D. Ghica (1797–1852) *spătar* al miliției pământene a Țării Românești.

cel din urmă a devenit domnitor. Iar Bibescu, pe de altă parte, a divorțat de soția sa, moștenitoarea lui Brâncoveanu mai sus menționat, asigurându-se ca enorma ei avere să nu treacă în mâinile altcuiva. Aceste exemple pot da o idee despre moravurile țării! Totuși, ca să le facem dreptate valahilor, trebuie să admitem că, în pofida moravurilor lor ușoare, au multe calități admirabile. Bunătatea lor sufletească, ospitalitatea și amabilitatea fac să le fie, uneori, uitate viciile.

A doua zi am fost prezentat domnitorului²⁵. Era un om remarcabil. Figura sa oarecum obosită exprima pasiune și viclenie, combinație întâlnită frecvent în tipurile răsăritene. Nu se putea să nu-i decelezi originea arnăuțească (albaneză). Ca inteligență și educație nu se putea compara cu domnitorul moldovean, p 160 Sturdza, dar era mai onest decât Sturdza // și se gândea mai puțin la avantajul personal. În ciuda acestora, administrația sa era, totuși, slabă. Abuzurile pe care le tolera stârneau mare opoziție în divan. Opoziția era îndreptată mai mult împotriva fratelui său, Mihalachi Ghica dar, de vreme ce el își susținea, cu încăpățănare, fratele, a devenit ținta nemulțumirii generale. După cum vom vedea mai încolo, el a fost suspendat din funcția de domnitor câteva luni după călătoria mea la București. Înainte de ridicarea sa în postul de hospodar, prințul Alexandru Ghica a fost *spătar* adică șeful miliției formată de Kiselev. În consecință el totdeauna purta o uniformă militară.

Am stat în București doar patru zile pe care le-am petrecut foarte plăcut. Din toate părțile am primit invitații la dineuri și petreceri. În acest scurt interval am avut posibilitatea să-i vizitez, pe lângă Dașkov, pe Mavros, Bălăceanu și pe însuși domnitorul. Cel mai plăcut am petrecut în casa lui Bălăceanu²⁶ unde se dansa mult. Fiicele sale erau pe bună dreptate considerate a fi primele frumuseți în Țara Românească. Cea mai mare²⁷ divorțase de primul soț și se măritase cu baronul Rükman care era consulul nostru general în București înaintea lui Titov. În acel moment ce se afla cu el la Petersburg. Dintre celelalte care erau de față, una era măritată cu *banul* Băleanu²⁸ iar cealaltă cu Costachi Lenș. Celelalte erau încă

²⁵ Alexandru D. Ghica (1796–1862) domn al Țării Românești (1834–1842), apoi caimacam (1856–1858).

²⁶ Constantin Bălăceanu (1778–1858) mare boier muntean care a ocupat funcții importante precum: mare ban, mare hatman, membru în Divanul Judecătoresc, efor al Spitalelor, mare logofăt al Trebirilor Bisericești (1838–1842); protector al lui Gheorghe Lazăr și susținător al învățământului în limba română. În 1842 a fost unul dintre candidații la domnia Țării Românești.

²⁷ Maria Bălăceanu (1817–1881) căsătorită mai întâi cu Constantin Glogoveanu se desparte de acesta și, în 1838, se recăsătorește cu baronul Petru Ivanovici Rükman.

²⁸ Emanoil Băleanu (1794–1862), membru în Divan (1829), membru în comisia de redactare a legislației celor două principate române (1829–30), comandant al miliției pământene a Țării Românești (1831), candidat la domnia Țării Românești atât la 1842 cât și în 1858, șeful Departamentului Dinlăuntru (1856) și membru în căimăcămia de trei, împreună cu Ioan Manu și Ion Filipescu (oct 1858 – ian. 1859). Atribuindu-i titlul de *ban*, memorialistul greșește confundându-l cu tatăl său, banul Grigore Băleanu.

nemăritate. Prințul Ghica a aranjat o scară muzicală și, printre cei care au cântat, mi-a atras atenția dr. Meyer²⁹, un om remarcabil și excepțional de frumos cu o voce minunată. El purta uniformă militară de mare ținută pentru că era doctor-șef atașat miliției. Doctorul avea o grozavă experiență practică și era foarte respectat în societate. Este fratele bine cunoscutului pianist și compozitor Leopold Meyer. La această serată muzicală am întâlnit, de asemenea, pe surorile colonelului Blaramberg³⁰ care mi-au devenit prietene apropiate la fel ca și dr. Meyer în timpul ultimei mele șederi în București³¹. Atât cât îmi amintesc, fiicele lui Mavros, unde am luat cina, erau toate nemăritate. Cea mai mică, Paulina (acum măritată cu Ernest Kotsebue) era atunci de circa zece ani.

În Țara Românească ca și în Moldova practic toți boierii bătrâni încă purtau costumul național. Cel care m-a impresionat mai mult decât oricare altul, datorită frumosului său aspect și al hainelor bogate, a fost *baş boierul* (mai marele boierilor, cea mai înaltă distincție din țară), Gheorghe Filipescu³². // Trăsăturile nobile ale feței sale împreună cu barba lungă, complet albă, îl distingea de ceilalți³³. Pe deasupra adera la felul de viață din vremurile trecute. Era totdeauna înconjurat de familie și toți prietenii săi erau bine veniți la masa lui. O altă masă era zilnic întinsă la parterul casei sale pentru săraci. Câteodată se adunau acolo mai multe duzini de oameni. Această ospitalitate mărinimoasă și realmente seniorală i-a zdruncinat atât de tare afacerile încât a fost obligat să-și vândă una câte una marile sale moșii. Cu toate acestea nu ar fi acceptat niciodată să-și schimbe modul de viață. Odată cu moartea lui Gheorghe Filipescu a dispărut acest onorabil exemplu al trecutului și nu putea fi altfel în actualele condiții de viață. Avea doi fii și două fiice. Fiul său cel mare, colonelul Costache Filipescu³⁴, un om bine educat a murit înaintea tatălui

p. 32

²⁹ Dr. Ignaz Meyer (1800–1870) medic. A fost adus din Germania de domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica (1834), numit medic al palatului, medic șef al miliției pământene a Țării Românești (1834–1847) și medic la Spitalul Pantelimon

³⁰ Vladimir Blaramberg (1811–1846), ofițer rus de origine belgiană, venit cu trupele țariste în timpul războiului ruso-turc din 1828, primește aprobarea de a se stabili în Țara Românească pentru a contribui la organizarea miliției pământene. În 1838 avea deja gradul de colonel, era aghiotant domnesc și inginer-șef al statului. A fost autorul *Anuarului Principatului Țării Românești* (1842). A fost însoțit cu Profira Ghica, fiica banului Dimitrie Ghica, ce mai fusese măritată înainte cu Nicolae Mavros.

³¹ Memorialistul se referă la intervalul 1858–1863 când a fost consul general al Rusiei la București.

³² Gheorghe (Iordache) Filipescu (1765–1855) *baş-boier*, mare vornic și mare ban, candidat la tronul Țării Românești (1834), șeful Departamentului Trebilor Dinlăuntrul (1834–1842, 1847, 1849–1854)

³³ „Între hărțile fostului consul general Komcinski am dat întâmplător peste un portret al lui Gheorghe Filipescu. Cred că era pictat de una dintre tinerele doamne din familia Blaramberg și asemănarea era remarcabilă” (n.a.).

³⁴ Constantin Filipescu (1804–1842), mare postelnic și mare logofăt; colonel în miliția pământească a Țării Românești, secretar particular al generalului Pavel Kiselev.

său³⁵ iar al doilea Gheorghe (poreclit Dado)³⁶ a fost educat în Corpul Pajilor noștri și, după ce a servit câțiva ani în regimentul nostru de ulani, și-a continuat serviciul militar în Țara Românească³⁷. Una dintre fiicele sale s-a măritat cu moldoveanul Ion Ghica (numit Brigadier) iar cealaltă cu munteanul Aristide Ghica.

Generalul Kiselev a lăsat câțiva ofițeri ruși în Țara Românească care avuseseră permisiunea de a intra în serviciu aici. Dintre ei l-am menționat pe colonelul Blaramberg. În plus erau coloneii Gorbațki³⁸, Poznanski³⁹ și viconte de Grammont⁴⁰ toți fiind însurați cu localnice. Cel din urmă îndeplinea, cu o comică gravitate și pur rafinament franțuzesc, îndatoririle de mareșal al Curții domnești și maestru de ceremonii iar primii doi erau implicați în organizarea miliției.

p. 162

Amintirea generalului Kiselev, care a trăit cea mai mare parte // a timpului la București, a rezistat mai mult aici decât la Iași. Românii vorbeau despre el cu sincer entuziasm.

³⁵ „A fost înșurat cu o tânără doamnă moldoveancă, numită Balș, de care s-a despărțit sub pretext că este nebună deși nu existau suficiente dovezi în acest sens. Mai sigur avea idiosincrasie dar nu am putut vedea la ea semne de nebunie. Filipescu este acum agent al principatelor la St. Petersburg” (n a).

³⁶ Gheorghe Filipescu (1811–1889) militar format în trupele rusești. A luat parte la Războiul Crimeii și, pentru acte de bravură, i-a fost dăruită o sabie de onoare. Părăsește armata rusă (1859) și intră în cea română cu gradul de căpitan. În 1867 făcea parte din corpul de stat-major și avea rangul de colonel. Deși pensionat de mai mult timp, în 1877, la izbucnirea Războiului de Independență se reactivează și, pentru că vorbea bine rusește, este atașat persoanei marelui duce Nicolae, comandantul suprem al trupelor rusești din Bulgaria.

³⁷ „Dado era un tip ciudat și mare încurcă-lume. În timpul scurtei mele șederi în Odesa s-a înșurat cu fiica unui profesor francez, Tricot. Totuși, curând a părăsit-o. Cu certitudine nici ea nu se distingea prin bună moralitate” (n a).

³⁸ Anton Ignatievici Horbațki (1800-1875) ofițer rus care, în 1833 primește aprobarea de a părăsi oastea țarului spre a intra, cu același grad de maior, în miliția pământenească a Țării Românești; în 1836 era „comandir al batalionului I-ii al palcului nr. 1” iar la 1839 era înălțat la gradul de polcovnic (colonel); contribuie esențial la reprimarea răscoalei bulgarilor de la Brăila (1843), în timpul revoluției de la 1848 este scos din armată dar în 1849 este repus în drepturi, ajunge șef al oștirii și membru în stabul (statul major) domnesc. A fost înșurat cu Maria Hrisoscoleu, fiica paharnicului Constantin Hrisoscoleu.

³⁹ Igantie Poznanski (1801–1861) ofițer rus care, în 1833 primește aprobarea de a părăsi oastea țarului pentru a intra, cu același grad de căpitan, în miliția pământenească a Țării Românești; în 1836 era înaintat la gradul de maior; se distinge în timpul reprimării răscoalei bulgarilor din Brăila (1843); în 1849 a fost înălțat la gradul de polcovnic (colonel), devine comandantul polcului și ajutor al șefului oastei. A fost înșurat cu Zoe Zătreanu, fiica lui Gheorghe Coțofeanu Zătreanu, președintele tribunalului din Craiova.

⁴⁰ Antoine de Grammont (1795–1851) viconte, ofițer rus de origine franceză, aghiotant al generalului Pavel Kiselev; în 1834 primește aprobarea de a părăsi oastea țarului pentru a intra în miliția pământeană a Țării Românești cu rangul de polcovnic, mai înalt decât cel avut până atunci (maior); ajunge aghiotantul domnitorilor Alexandru Dimitrie Ghica și Gheorghe Bibescu; în 1843 este atașat pe lângă persoana prințului Albert al Prusiei, fratele regelui Friedrich Wilhelm IV, când acesta s-a aflat într-o călătorie prin Țara Românească, în 1849 este din nou ales aghiotant domnesc de Barbu Știrbei care, anul următor, îl numește mare logofăt al departamentului Credinței. A fost căsătorit cu Arghira Scufa, fiica negustorului grec Ianache Scufa.

[Urmează un pasaj în care este prezentat personalul consulatului general din București: Evstafi Semionovici Kotov, dragoman principal, Kols, dragoman secund, secretarul grec Dendrino și Durighin. Tot atunci autorul a cunoscut pe ceilalți diplomați străini acreditați în capitala Țării Românești. Toți erau „invidioși” pe poziția privilegiată deținută de diplomații ruși și încercau să le zdruncine bunele relații cu administrația românească prin diverse intrigi și informații denigratoare. Cei mai activi în acest sens erau consulul francez Adolph Billecocque și cel englez Robert Gilmour Colquhoun care, deși foarte virulenți în atacurile lor la adresa rușilor, cu manifeste la cel dintâi, rostite dar mult mai perfide la cel de-al doilea, în particular erau companii plăcute și curtenitoare].

În ziua când am plecat din București, se lăsase un ger ușor care făcuse drumul mai bun. Am pornit cu onorurile obișnuite, însoțiți de *dorobanți*, cu un curier înaintea noastră și am urmat calea din stația Urziceni în direcția Brăilei. Drumul // p. 163 mergea prin câmp și cu greu se întâlnea un singur arbore. Satele sunt puține și prezintă un aspect lamentabil. După trei sau patru opriri am văzut Dunărea, pe al cărui țărm este situată Brăila. Înainte de a ajunge în oraș ne-am oprit să cercetăm un mic monument în forma unei piramide, ridicat în memoria soldaților ruși care au căzut când au luat fortăreața în 1829.

[Urmează câteva considerații critice la adresa asediului cetății Brăila condus de marele duce Mihail Pavlovici, comandantul corpului de Gardă, care nesocotise abilitățile turcilor și fusese luat prin surprindere de detonarea unei mine plasată chiar sub tabăra sa de geniștii otomani, care săpaseră un tunel; explozia avusese drept consecință moartea multor soldați ruși, în amintirea cărora fusese ridicat monumentul].

La Brăila, Dunărea depășește câteva verste [în lățime]. Malul opus, cel bulgăresc, este mai muntos decât cel românesc. În general, de-a lungul Dunării, malul drept îl domină pe cel stâng, ceea ce a dat turcilor un mare avantaj în timpul războaielor noastre cu ei. Un mare număr de mori de vânt dovedesc înflorirea comerțului cu grâne în portul Brăila, unde am descoperit mai multe corăbii. Orașul pare sărac și nu are de arătat nimic remarcabil. Nu am petrecut decât câteva ore acolo și am plecat la Galați, la circa două sau trei stații depărtare de Brăila. La frontieră, unde am fost întâmpinați de autoritățile moldovenești, ne-am luat rămas bune de la însoțitorii noștri valahi.

Am ajuns noaptea la Galați. Îmi amintesc că am auzit lovituri de tun pe când eram încă la mare distanță de oraș. Eram nedumeriți ce ar fi putut cauza aceasta. Am crezut că a izbucnit revoluția în oraș sau că turcii au trecut Dunărea. Totuși, explicația s-a dovedit a fi simplă. După noul stil, era 1 ianuarie iar vasele străine ancorate în port sărbătoreau, exact la miezul nopții, Anul Nou.

[Urmează un pasaj în care este descrisă oprirea la agentul consular rus din Galați, Karneev, care se lăuda cu activitatea sa dar care, în realitate lăsa mult de dorit, fapt observat și de superiorul său direct, consulul Kotsebuie].

Portul Galați este mult mai important decât Brăila. Am găsit acolo mai multe sute de corăbii care rămăseseră să ierneze. Cea mai mare parte a comerțului Moldovei este făcută prin Galați iar afacerile atrag uneori, aici, un mare număr de străini de diverse naționalități, dar preponderent greci. Orașul este construit fără regulă⁴¹, oarecum în stil asiatic iar populația, care atunci deja număra patruzeci și cinci de mii, prezintă o mare diversitate de culori.

Guvernatorul sau *pârcălabul* Galațiului era Vasile Ghica. El avea judecată sănătoasă, agerime negustorească. Din păcate nu era un om pe care te puteai, totuși baza. Soția sa, Cleopatra, o femeie veselă și amabilă, era valahă, una din marea familie Filipescu.

După o ședere de două zile în Galați am pornit din nou la drum iarăși prin câmpie, spre orașul Tecuci, pe care deja îl știam, și de acolo la Iași. În drumul de la Galați la Tecuci am trecut pe lângă Pechea, o moșie imensă care atunci aparținea prințului Moruzi. Până la războiul din 1829 nu aducea nici o copeică venit, dar odată cu expulzarea turcilor de pe malul stâng al Dunării, Pechea a început să aducă în ani cu recoltă bună, mai mult de o sută de mii de ruble de argint. Acesta este unul dintre rezultatele esențiale ale oblăduirii rusești pe care românii nu ar trebui să îl uite!

Am ajuns la Iași exact în ajunul Crăciunului, la timp pentru pomul de Crăciun care ne aștepta în casa lui Kotsebue.

Am fost mai mult decât mulțumit de această călătorie pe care am găsit-o atât de interesantă și-mi amintesc cu recunoștință de atențiile tovarășului de drum care, în relațiile sale cu mine a fost mai mult un bun prieten decât un superior. //

Viața în principat (1842–1845)

Am serbat Anul Nou 1842 la un bal dat de bătrâna doamnă Bogdan, în compania lumii pe care deja o cunoșteam și unde fiecare a făcut ceva special pentru a mă întâmpina cu ocazia revenirii mele la Iași. Cordialitatea moldovenilor la fel ca și a valahilor mă predispunea totdeauna în favoarea lor, în ciuda multelor lor defecte de care eram, evident, conștient.

Două evenimente mi-au marcat în mod special memoria la începutul aceluia an. Acestea au fost nașterea unei fiice a lui Kotsebue căreia părinții i-au dat un nume total negerman, Zoia⁴², și cunoștința mea cu prințul Lev (Leon) Egorovici Cantacuzino, același tânăr de care am fost atât de atras când a apărut la Departamentul Asiatic, cu prințul Alexandr Mihailovici Gorceakov.

⁴¹ „Aici, chiar mai mult decât decât în Brăila, ești uimit de nenumăratele mori de vânt care oferă un spectacol ciudat” (n.a.).

⁴² „În grecește, Zoia înseamnă „viață”. De la acest nume ei i-au dat un diminutiv german „Süsschen” pe care nici un grec nu l-ar recunoaște” (n.a.).

Prințul Leon Egorovici, la care mă voi referi de acum înainte ca Leon, pentru că am devenit prieteni din prima zi a cunoștinței noastre și niciodată nu i-am spus altfel, era fiul prințului Egor Metvevici Cantacuzino despre care am vorbit în capitolul precedent.

[Într-un scurt paragraf este prezentată relația de rudenie a prințului Leon Cantacuzino cu Kotsebie, fiind însoțit cu o cumnată a acestuia. Prințul avea atunci 34 de ani și impresiona prin frumusețe].

Afecțiunea dintre noi a crescut în așa măsură încât eram practic inseparabili. p 166 Prin intermediul lui am ajuns să cunosc tineretul aristocrat de care era iubit: prinții Moruzi, vărul său prințul Alexandru Cantacuzino și diverși Suțești, Ghiculești și alții, majoritatea de origine greacă.

[Urmează un lung fragment în care sunt prezentate, pe larg, diverse relații de rudenie și descendență Moruzeștilor].

Prima mea iarnă la Iași a fost foarte plăcută. Îmi amintesc că, spre sfârșitul p 169 sezonului, în casa lui Kotsebie a fost un bal mascat care s-a dovedit un mare succes. Am venit în costum spaniol. Doamna pe care am însoțit-o era Hermiona Asachi, prima soție a prințului Alexandru Moruzi-Pechea.

[Alt pasaj prezintă pe fratele lui Leon Cantacuzino, Grigori Egorovici Cantacuzino, sosit din Basarabia puțin înaintea aceluiași bal].

Arar trecea o zi fără o petrecere cu dans. Seara ne adunam și imediat p 170 trimiteam după lăutari țigani care, cu șeful lor, bătrânul Barbu, celebru în toată Moldova, cântau după ureche tot felul de muzică, fără cea mai mică știință de a citi notele. Ca să fiu mai corect, interpretarea lor nu era totdeauna conformă cu originalul și, dând frâu liber fanteziei lor nestăpânite, acești muzicieni autodidacți obișnuiau să se abată [de la temă] Dumnezeu știe unde. Totuși nu puteai auzi vreodată o notă falsă iar simțul măsurii și al ritmului era atât de corect, încât era mai ușor să dansezi pe muzica lor decât după oricare altă orchestră europeană. Ei foloseau mai multe viori, un instrument foarte special și, certamente, foarte vechi, făcut din zece sau mai multe fluiere așezate aproape unele de altele – un substitut perfect al flautului – și o balalaică [cobză, n.n., A.S.I.] la care cânta însuși Barbu. Este greu de imaginat cu câtă armonie cântau acești lăutari și cum improvizau, în felul lor propriu, cele mai grele bucăți. Celebrul Barbu fusese cândva rob în gospodăria prinților Cantacuzino.

Muzica țigănească se folosea pentru petreceri mici dar pentru mari baluri // p 171 era angajată, de obicei, fanfara militară, excelent organizată de dirijorul austriac Hefner. În mare parte muzicanții erau țigani și evrei, toți dotați cu un extraordinar talent muzical.

Frecventam tineretul al căror conducători erau prinții Cantacuzino. În acest grup erau Panaiot Moruzi; Iancu (sau Iancușor, cum era numit cu numele său de alint) Canta și drăguța lui soție, Catinca; Dumitrachi Canta și soția sa Pulcheria; Petcu Mavrogheni; Iancu Ghica și alți câțiva. Formam un mic cerc și zilnic ne

anunțam unii pe alții unde urma să ne întâlnim seara. Mergeam frecvent la teatru, care pe atunci era încă în fosta casă a lui Petcu Mavrogheni. Totuși, acest modest teatru era confortabil. Lojele aranjate în trei șiruri, erau foarte încăpătoare. Stalul era, de asemenea, bine aranjat. Iașul avea o trupă franțuzească permanentă iar unii actori aveau real talent ca, spre exemplu, comicul Pellier care ar fi putut să-și aibă locul pe orice scenă pariziană. El era favoritul publicului și s-a obișnuit atât de mult cu viața în Moldova, încât nu voia să părăsească țara unde se bucura de atâta popularitate. A murit de holeră, la Iași, în timpul epidemiei din 1848. Câte momente plăcute mi-a oferit acest comic excelent care, uneori, mă făcea să râd cu lacrimi!

Pe lângă trupa franceză aveam și opera germană, dar aceasta doar din când în când, când vreo trupă itinerantă venea la Iași. În prima parte a șederii mele în Moldova, la Iași, obișnuia să vină o trupă destul de bună sub direcția lui Frisch care, în devotamentul său pentru artă, făcea totul la scară mare. Drept rezultat a dat curând faliment și a plecat să-și caute norocul în Egipt, unde l-am văzut în 1856. Făcea afaceri cu diverse articole europene.

În timpul carnavalului, balurile mascate se dădeau în același teatru. De regulă erau extrem de vesele – bărbați și femei din clasele de sus, mascați sau în dominouri, făceau glume unii cu alții iar oamenii din clasa de mijloc, îmbrăcați într-o sumedenie de costume se abandonau dansului.

p. 172 Pentru mine era un motiv de uimire cum o populație abia ieșită din staticul mod de viață oriental în care fusese ținută de stăpânirea turcească, putea să adopte, atât de repede, manierele europene. Cavalerii și doamnele dansau cu dexteritate. Totdeauna serile se încheiau cu un dîneu vesel și zgomotos. // În grupul nostru, prințul Egor Mateevici era conducătorul acestor mascarade. În pofida anilor săi, lua parte în modul cel mai tineresc.

Printre altele, la aceste petreceri dansante purtam pantofi înalți. Ei au ieșit din modă numai în 1844 sau 1845. O schimbare în stilul hainelor s-a produs cam în același timp. Hainele întregi erau acum la modă. S-a schimbat, de asemenea, și stilul pieptănăturii. Voga ridicolă a smocurilor de păr a ieșit din modă și bărbații au început să-și pieptene părul pe spate⁴³.

După o iarnă grea (1842) primăvara a sosit, așa cum niciodată nu vine în țara noastră din nord. În februarie culegeam deja violete în plimbările noastre la țară iar în martie toți pomii erau înmuguriți. Am avut ocazia să mă familiarizez cu ținutul înconjurător al Iașului, care era încărcat de livezi și de vii. Un loc favorit pentru plimbări al locuitorilor Iașului era Copou, o câmpie care ducea în direcția drumului spre Sculeni. La anumite ore, acolo, cetățenii se adunau pentru a se bucura de aer curat. Oricine poseda o caleașcă (și cine nu are una în Iași?) simte datoria să iasă la Copou. O fanfară militară cânta acolo aproape zilnic, înconjurată de multe trăsuri.

⁴³ „Un dagherotip care s-a întâmplat să îl păstrez era făcut în 1843, adică înainte de schimbarea hainelor. Un dagherotip era, pe acea vreme încă o noutate, deoarece fotografia nu fusese încă inventată” (n.a.)

Boierii își fumau, plini de importanță, pipele iar tinerii se îngrămădeau în jurul doamnelor care erau îmbrăcate elegant și, în mare parte, sulemenite. Trebuie să spun că, totuși tinerele femei, măritate și nemăritate, din clasele de sus nu recurgeau la această formă de înfrumusețare.

Socola, suburbie din cealaltă parte a orașului, este un loc mult mai frumos decât Copoul. Totuși, drumul trece printr-o stradă murdară, înțesată de evrei, și urcă până la poartă. Pe deasupra, zona nu este suficient de largă pentru toate trăsurile. În consecință nu se merge la Socola pentru a vedea și a fi văzut, ci pentru a te plimba în magnifica și spațioasă grădină care aparține prințului Sturdza, în centrul căreia se află vila sa de la țară. În apropiere este celebrul seminar de la Socola, cred că singurul din Moldova, și ceva mai departe, în punctul cel mai pitoresc este casa de vară a // p. 173 mitropolitului, cu o grădină și o vie. Kotsebue petrecea de obicei verile acolo.

[Urmează un pasaj în care memorialistul explică motivul pentru care și-a concediat servitorul pe care și-l adusese din Rusia, pe Maxim, care, ager și fercheș, se acomodase foarte bine între moldoveni și se îndrăgostise de o călăreață de circ cu care cheltuia banii furați din dulapul stăpânului. În locul lui și-a luat ca servitor un localnic, pe Toader, care vorbea binișor rusește.

Tot atunci a renunțat și la locuința din oraș mutându-se în trei camere de la parterul consulatului, unde și-a aranjat spațiul pe propria cheltuială și a rămas până la terminarea misiunii în Moldova.

Cam în aceeași vreme o cunoaște și pe soția lui Leon Cantacuzino, Emilia, care era soră cu doamna Kotsebue, venită din Basarabia la Iași pentru a-și vedea sora].

Odată cu sosirea verii familia Kotsebue s-a mutat în casa de la Socola mai sus p 174 menționată. Îi vizitam zilnic iar în iunie am făcut, cu ei, o excursie de mai multe săptămâni în munți. Am găsit interesantă această excursie. Mi-a permis să văd minunatele priveliști ale Moldovei de Sus⁴⁴, partea care formează granița cu posesiunile austriece și compune lanțul Munților Carpați.

[În pasajul următor este prezentată, succint, geografia principatelor române. Apoi este descrisă, în detaliu, excursia prin munți și la câteva mănăstiri. După ce trec de Podul Iloaiei, de Târgul-Frumos și de Ruginoasa traversează Siretul și intră în ținutul Neamțului. Pe drum întâlnește multe șatre țigănești care îi oferă prilejul să descrie aspectul și ocupațiile locuitorilor. O oprire de mai multe zile a fost făcută la conacul de la Băltățești al prințului Cantacuzino. Ținta excursiei era Borca, o așezare de țăpinari plasată în munți. Altă oprire s-a făcut la conacul de la Hangu al cărui stăpân era tot Leon Cantacuzino, care în acel moment le era îndatoritoarea gazdă. Țăranii din Hangu – plăieși obișnuiți să umble înarmați – îi întâmpină, cu bucurie, pe oaspeți și-i însoțesc călări, în jurul trăsurii, până la conac. Toți erau oameni bine făcuți, înalți și frumoși, purtând plete lungi și încălțări făcute din scoarță de copac. Muntele Ceahlău se înălța, mândru, în depărtare. A doua zi, o

⁴⁴ „Partea muntoasă, sau nordică, a Moldovei este numită *de Sus* iar restul *Moldova de Jos*” (n.a.).

călătorie de 10 ore, printr-un peisaj sălbatic și măreț, îi duce pe excursioniști la modesta așezare de la Borca. Oboseala își spune cuvântul și călătorii se culcă pe lavițele tari ale localnicilor pentru care însă, prințul Cantacuzino, prevăzător, adusesese saltele și perini de la Bălțatești. Fiind foarte izolată, așezarea nu putea pune la dispoziție prea multă mâncare dar, de la mănăstirile Slatina și Neamț fuseseră trimise provizii suficiente pentru distinșii turiști. Cu toată sălbăcia locurilor și dificultatea drumului – pe care, totuși, îl făcuseră în trăsură – sunt vizitați și de alți ieșeni din protipendadă: Iancușor Canta, cu sora sa, Maria Cantacuzino și prietena acesteia, Hermiona Asachi, Costache Sutzo și dr. Frenkel. Împreună cu aceștia fac o drumeție prin munți pentru a vedea o cascadă frumoasă. Ghizii locali au mărturisit că ei erau primii boieri care ajunseseră atât de departe și văzuseră minunata cădere de apă. Întorși la Hangu – unde familia Kotsebuie îi părăsește pentru a se duce la odihnă la Bălțatești – memorialistul și alți câțiva companioni fac o ascensiune pe Ceahlău. Pentru a încununa aventurile montane, întoarcerea se face cu pluta pe Bistrița, până la Piatra Neamț. În tot acest timp s-a consumat doar hrana simplă a localnicilor, singura ce le era la îndemână: mămăligă, ouă, brânză, vin.

La Piatra sunt găzduiți peste noapte de Costache Ghica, șeful poliției locale, iar a doua zi pleacă la Bălțatești unde mai rămân vreo 10 zile, distrându-se de minune. Ca și la Iași, petrecerile se țineau lanț iar când voiau să danseze trimiteau după lăutari la Piatră. Într-o zi de sărbătoare asistă la hora țărănească, pe care o descrie foarte atent.

De acolo au fost organizate alte excursii la mănăstiri. Au fost astfel vizitate mănăstirea Văratice, Agapia și Neamț. Memorialistul este impresionat de frumusețea peisajelor și a așezărilor monahale dar critică viața monastică în care găsește multă imoralitate și foarte multă libertate. Lipsa de cucernicie a maicilor o pune pe socoteala obiceiului de a trimite la mănăstire pe ultimul născut al familiei, fără ca acesta să aibă chemarea necesară, doar pentru a asigura fiicelor mai mari o dotă substanțială sau averea să fie împărțită între mai puțini moștenitori. Pentru femeile devenite călugărițe nu exista vreun viitor, în vreme ce pentru bărbați, dacă făceau anumite studii, puteau să înainteze în ierarhia ecleziastică până la funcții importante (episcop și mitropolit) care aveau mari subsidii și deosebită influență și în viața civilă. Pentru a evidenția libertatea de care se bucurau monahii și monahiile, relatează cum mitropolitul Veniamin Costache afurisise drumul care lega mănăstirile de maici de cele de călugări, pe care aceștia se deplasau cu intenții păcătoase; dar călugării, pentru a evita blestemul, creaseră alt drum, colateral, pentru a ajunge la „fructul oprit”. Totuși memorialistul nu uită să atragă atenția că „există și oameni foarte de treabă între ei”].

p. 187 Prima mea excursie în Moldova de Sus mi-a lăsat amintirile cele mai plăcute. Ne-am întors la Iași pe aceeași rută. Intrând în zona viticolă de lângă Târgul-Frumos, am observat cu satisfacție că strugurii începeau să se coacă. Niciodată nu am avut prilejul până acum să văd struguri atât de mulți. Toate viile din Moldova,

sunt, practic, deschise oricui trece pe lângă ele. // Te poți strecura în ele să mănânci p. 188
fructe pe săturate – nu ca în Europa occidentală unde ești târât la postul de poliție
pentru că ai cules un ciorchine. Trebuie să mărturisesc că această largă libertate,
nestânjenită de zgârcenia proprietarului, este mult mai pe placul meu. Adevărul
situației este că, datorită abundenței de struguri, pierderile prin păstrarea acestei
libertăți sunt ne semnificative.

Toamna este cel mai bun anotimp al anului în Moldova. Vremea frumoasă și
temperaturile cele mai plăcute continuă până în mijlocul și uneori până la sfârșitul lui
noiembrie. Zilnic ne plimbam prin suburbiile Iașului, care abundă în vii și livezi.
Pentru mine, născut în nord, această stare a naturii îmi părea minunată, într-o vreme
când la Petersburg predomina timpul cel mai aspru. M-a uimit ieftinătate fructelor din
Moldova. Pentru câteva copeici puteai cumpăra cel mai bun pepene verde sau galben
spre a nu mai vorbi de mere, pere, prune și cireșe. Dar nu tot ce produce plăcere este
bun. Odată cu apariția fructelor în Moldova începe o epidemie de febră care se întinde
atât de mult, încât în unele momente nu există familie în care să nu fie cineva bolnav.
Deși febra intermitentă moldovenească nu este periculoasă, ea este foarte dureroasă.
Crizele se repetă, de obicei, la două zile. Încep cu frisoane care se transformă în
temperatură cu teribile dureri de cap și se termină cu transpirație abundentă. De
asemenea, pacientul vomită, are diaree și este complet epuizat [...]. Aceasta mi s-a
întâmplat în 1853. Până la aceea dată nu avusesem nici un atac de febră deși nu mă
ferisem. Există și febră de primăvară dar nu este atât de persistentă. Fructele, în special
fructele necoapte, sunt, fără îndoială, cele care agravează epidemia dar nu o provoacă.
Cauza ei trebuie căutată în slaba situație sanitară a locului.

După întoarcerea la Iași mi-am reluat munca la consulat. Când am fost
suficient de familiarizat cu corespondența de afaceri am început să scriu hârtii în
rusește pentru autoritățile noastre ca și note diplomatice în franceză către biroul
postelnicului și al consulatelor străine din Iași. Cea mai bogată // corespondență era p. 189
cu consulatele Austriei și Greciei, care aveau cel mai mare număr de supuși în
Moldova. Sub protecția noastră nu aveam mai mult de două sute de persoane în
ciuda apropierei frontierei, pentru că nu recunoșteam drept cetățeni ruși decât acele
persoane care aveau pașapoarte oficiale sau alte acte de identitate. Totuși, celelalte
consulate, abuzând de autoritatea lor, emiteau pașapoarte nu numai lumii care nu
avea nici un drept la ele dar chiar și localnicilor sau transfugilor de toate
naționalitățile posibile. Aceasta era făcută din motive pur mercantile. Percepeau un
cervoneț pentru fiecare pașaport emis iar aceasta era o considerabilă sursă de venit.
În ceea ce privește transfugii și dezertorii noștri ruși, iar aceștia erau numeroși în
condițiile iobăgiei și a rânduiei care exista atunci, ei deveneau, la trecerea Prutului,
supușii vreunei puteri străine datorită consulilor venali. Am avut ocazia să-i văd pe
bărboșii noștri ruși cu pașapoarte germane, grecești și chiar franțuzești sau
englezești! Acești ticăloși aveau, din când în când, dispute cu supușii noștri și atunci
eram obligați să ne angajăm în corespondență oficială cu diverse consulate care-i

tratau pe transfugii noștri fie ca francezi, fie ca greci ori ca originari ai Dumnezeu știe cărei țări. Pot spune, cu tărie, că numai agenții ruși se purtau cu onestitate și nu permiteau asemenea abuzuri strigătoare la cer. Trebuie adăugat, de asemenea, că fiecare consul (cu excepția celui rus) numea un agent, sau un bătrân cum se numea pe atunci, în fiecare capitală de județ, iar acești agenți secundari, imitându-și superiorii, creau pentru ei înșiși câți cetățeni doreau. Se poate imagina relele consecințe ale acestei situații într-o țară unde jurisdicția consulară exista în baza capitulațiilor cu Turcia! Administrația locală nu putea recurge la cea mai simplă măsură polițienească fără a fi confruntată cu intervenția consulului.

[Urmează un paragraf în care se spune că generalul Kiselev introdusese un articol în Regulamentul Organic, prin care nu erau recunoscuți ca supuși străini decât aceia care aveau pașapoarte emise de țara de baștină iar consulilor le era interzis să dețină agenți în județe. Totuși, doar Rusia s-a supus acestui articol de lege].

p. 190 În primii mei ani de ședere în Moldova consulul general al Austriei era unul Eisenbach, fost șef al poștei la Constantinopol. Era un om amabil dar foarte limitat. Atașat lui ca secretar a fost mai întâi, V. von Starkenfels apoi Isfording, amândoi tineri onești și bine educați, în special cel din urmă. Consulul francez era unul Hubert, un bătrân foarte amuzant care, așa cum am auzit, mai înainte a fost perceptor într-o familie rusească, iar consulul englez era Samuel Gardner care, din anumite motive, trăise mai demult o lungă perioadă de timp în sudul Rusiei, și suferea grozav de spleen. Amândoi dădeau puțină atenție funcțiilor lor oficiale. În schimb le încredințau dragomanilor, oameni care erau foarte necinstiți. Cu toate acestea, nicăieri nu erau atât de multe abuzuri ca la consulatul Prusiei, care era condus de un evreu, Kalman [Kahlmann]. Sub el, numărul cetățenilor prusieni din Moldova a crescut la câteva mii dintre care aproape nici unul nu fusese în Prusia. Toți erau evrei sau transfugii noștri ruși care cumpărau pașapoarte de la Kalman.

p. 191 Plângeri // împotriva acestui ticălos au ajuns până la urmă la Berlin și, în 1843, a fost înlocuit de *Justiz – Geheimrath* (sic) Neigebaur⁴⁵, căruia i-a fost dat titlul de

⁴⁵ Johann Ferdinand Neigebaur (1783–1866), istoric, filolog, folclorist, etnograf, geograf și diplomat prusian. Studiază la Facultatea de Teologie și la Universitatea din Königsberg, după care urmează dreptul. În 1813 intră voluntar în trupele prusiene care luptau împotriva lui Napoleon, este făcut prizonier și petrece captivitatea la Limoges unde are posibilitatea să urmeze cursurile facultății locale, să se familiarizeze cu obiceiurile și oamenii zonei. Observațiile sale le va publica într-un volum dedicat zonei Limoges. Între 1815 și 1826 este prefect la Luxemburg, în 1826 este numit judecător la Breslau (Wrocław) iar în 1832 director al judecătoriei din Franstadt. În sfârșit, în 1835 primește funcția de director al Camerei Criminale din Bromberg și de comisar pentru reglementarea frontierei dintre Prusia și Polonia. În 1842 este desemnat consul general în Moldova și Țara Românească. Interesul său pentru ținuturile românești s-a concretizat în mai multe lucrări: *Beschreibung der Moldau und Walachei* (Lepzig 1848), *Die Donau-Fürstenthümer, Gesammelte Skizzen, geschichtlich-statistisch politischen Inhalts* (Breslau 1854), *Die statlichen Verhältnisse der Moldau und Walachei in geschichtlicher Zusammenstellung der auf das öffentliche Recht bezüglichen Verträge* (Breslau 1856), *Dacien aus den Überresten des Klassischen Alterthums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen, topographisch zusammengesetzt* (Cronstadt 1851). A lăsat și note memorialistice pe care le-a publicat, în 1942, Victor Papacostea sub titlul *Un observator prusian în Țările Române acum un veac*.

consul general pentru ambele principate. Calculatul guvern prusian nu i-a alocat un salariu dar i-a îngăduit să folosească venitul consulatului. Neigebauer, în consecință, a considerat neprofitabil să scadă numărul supușilor prusieni în timpul funcționării sale. Totul a continuat ca de obicei deși, abuzurile erau, desigur, mai mici decât sub evreul Kalman.

Arar am întâlnit așa un excentric ca Neigebaur. Era dornic de companie și dorea să apară ca om de lume, ceea ce era amuzant având în considerație aspectul său comic, stângăcia și proasta pronunție franțuzească. În ciuda vârstei sale – avea în jur de șaizeci de ani – și a lipsei de eleganță a chipului său, care era și mai urât decât de o perucă monstruoasă, el pretindea că are succes la sexul opus și fugărea pe moldoveni, care totdeauna făceau haz de el. Pe deasupra, încerca să apară ca un om învățat și totdeauna putea fi văzut cu o carte în mână, adâncit în lectură chiar atunci când mergea în trăsură sau era călare. El călărea pe unul dintre caii trăsorii sale, o adevărată gloabă, iar vizitiul său călărea pe celălalt ca un fel de jockey. Odată el călărea în acest fel pe lângă teatru în fața căruia, de o funie întinsă de-a curmezișul înguste străzi, atârna un mic afiș ce anunța că în acea seară nu avea să fie spectacol. Cu nasul îngropat într-o carte, bietul călăreț nu a observat funia și a fost prins de gât și doborât de pe cal. Neigebaur obișnuia să-l viziteze zilnic pe Kotsebue și trebuie să recunosc că nu ne puteam refuza plăcerea de a-l ridiculiza. În acel moment era ocupat cu scrierea unei cărți despre Moldova. Adunând date despre zonă ne plictisea de moarte cu întrebările sale. Avea obiceiul să scrie părerile noastre în carnetul său de note. Odată s-a apropiat de colegul meu, Șulepnikov, și l-a întrebat dacă i-ar putea da câteva informații despre obiceiurile și deprinderile așa numiților *lipoveni*, o populație rusească care trăia în număr mare în Moldova. Pentru a-i juca o festă lui Neigebaur, Șulepnikov a început să-i spună povești fanteziste despre modul de viață al acelei populații și, fără ezitare i-a zis orice aberație i-a venit în minte. Neigebaur l-a ascultat, toată seara, cu atenție, notând plin de zel, minciunile. Ulterior n-am avut ocazia să văd cartea despre Moldova publicată de Neigebaur // și, în consecință, nu pot fi sigur dacă gluma lui Șulepnikov p. 192 și-a găsit locul acolo.

[Urmează un scurt pasaj în care tratează despre mutarea la Galați, la nou-înființatul consulat de acolo, a colegului și prietenului Sokolov].

Cam în aceeași perioadă a venit la noi, de la Petersburg, generalul maior Alexander Osipovici Duhamel, aghiotant al Majestății Sale Imperiale. Abia se întorsese din Persia unde servise mulți ani ca ambasador. Acum se ducea la București să investigheze în calitate de comisar, împreună cu comisarul turc (care cred că era Șehib Efendi), plângerile înaintate celor două curți <rusească și otomană> de divanul Țării Românești, împotriva domnitorului Alexandru Ghica.

Deja am menționat despre nemulțumirea populației Țării Românești față de hospodar, din cauza slabei sale administrații și a abuzurilor fratelui său, Mihalache Ghica, care era atunci ministru de interne. Evident, aici erau combinate diverse

planuri de unele persoane precum Știrbei, Bibescu și Iordache Filipescu, care aspirau la funcția domnească. Fiecare își avea propriul partid și toți s-au reunit pentru a-l răsturna pe Ghica. O plângere enumerând abuzurile administrației prințului Ghica a fost ridicată la Obșteasca Adunare și s-a decis, printr-o majoritate zdrobitoare de voturi, ca plângerea să fie supusă judecării celor două curți. Ca o consecință a acestor *doleanțe*, așa cum erau numite în limbaj diplomatic, guvernele Rusiei și Turciei au numit pe menționații comisari să investigheze cazul. Se pot imagina intrigile pe care le-au adus după ele apariția acestor inspectori politici. Comisarul turc, după obicei, a beneficiat din plin de situație și a făcut avere luând p 193 bacșișuri de la domnitor // ca și de la fiecare dintre candidații la funcția de domn, promițând fiecăruia susținerea Porții. În vreme ce reprezentantul nostru, ascultând pe oricine și pe toți, încerca să-și facă o părere exactă despre starea lucrurilor, fiind neobișnuit atât cu țara cât și cu oamenii, a fost indus în eroare. Oricum ar fi, rapoartele comisarilor nu au fost în favoarea domnitorului Ghica. Ambele curți au hotărât să îl elibereze din funcție. Aceasta s-a făcut în primăvara lui 1843, printr-un firman al sultanului care a fost adus la București și citit în mod oficial de un comisar turc care, la rândul său și-a umplut buzunarele de minune, acceptând bani de la Căimăcămie și de la toți boierii care râvneau postul de domn.

Căderea lui Alexandru Ghica a fost o mare victorie pentru I.A. Dașkov, care totdeauna criticase administrația domnească în rapoartele sale. Nu putea fi nici o îndoială că această administrație era proastă. Dar putea fi sperat ceva mai bun din partea opozanților săi, educați la școala intrigii politice, așa cum erau toți boierii acelui timp – intrigă despre care numai în Răsărit poți căpăta o idee adevărată? În acest sens, blândul și nobilul Iakov Andreevici [Dașkov] după părerea mea, a greșit și a fost prea mult influențat de ambițiosul Gheorghe Bibescu, cu care era în relații de prietenie. În plus căderea lui Ghica, demonstrând nesiguranța scaunului domnesc, a intensificat spiritul opoziționist care i-a caracterizat totdeauna pe boieri și a dat fiecăruia speranța de a sta pe tron.

Obșteasca Adunare Extraordinară a Țării Românești, creată în conformitate cu Regulamentul Organic, l-a ales domnitor, cu o largă majoritate de voturi, pe Gheorghe Bibescu. Adversarul său cel mai periculos era propriul frate, Barbu Știrbei. Datorită influenței lui I.A. Dașkov, partizanii bătrânului Gheorghe Filipescu, cel de al treilea candidat pe care l-am menționat mai înainte, realizând că nu aveau să reușească să-și impună candidatul, i-au dat sprijinul lui Bibescu și astfel i-au asigurat majoritatea asupra fratelui său mai mare.

Detronatul Ghica s-a retras la Neapole și s-a instalat lângă buna sa prietenă, contesa Sukhtelen, cu care avusese relații intime din timpul campaniei turcești din p. 194 1828 și al // ocupației principatelor de trupele noastre. Ea locuia atunci în București cu soțul ei, un general rus de cavalerie⁴⁶. Din Neapole, Ghica urmărea, prin agenții

⁴⁶ „Acest Sukhtelen era fiul contelui Sukhtelen, mulți ani ambasador la Stockholm” (n. a.).

săi, tot ce se întâmpla în Țara Românească și, la sfaturile lui și în mod special, cu banii lui, a dat un mare concurs la formarea partidului revoluționar care, în 1848, l-a detronat pe dușmanul și succesorul său, Bibescu și, în același timp, a fost responsabil de marea subminare a influenței noastre în Principatele Române. I.A. Dașkov care, în toate celelalte împrejurări s-a dovedit a fi un diplomat înțelept, nu a prevăzut, desigur, aceste consecințe. Cu lipsa mea de experiență eram, în acel timp, un admirator al acțiunilor șefului meu pe care îl iubeam și-l respectam sincer.

Revoluția care a avut loc în Țara Românească a avut, în mod natural, repercusiuni și în Moldova. Boierii erau și acolo stârniți. Partidul ostil prințului Sturdza a încercat să obțină suficiente voturi în Obșteasca Adunare pentru a emite un act care să-l demaște pe hospodar. Păcatele sale erau chiar mai mari decât cele ale prințului Ghica. Nu era, totuși, ușor să ai de-a face cu vicleanul și inteligentul Sturdza. El și-a aranjat atât de abil afacerile încât, în loc de reclamații, camera i-a prezentat o notă de apreciere în care se referea la el ca la „Părintele Patriei”.

[Urmează un paragraf în care este prezentată structura Obșteștii Adunări și locul pe care îl ocupau înalții prelați în aceasta (mitropolitul era președinte iar episcopii erau membri); existența acestei Obștești Adunări unicamerale, ale cărei decizii trebuiau aprobate de domnitor, care la rândul său cerea avizul Turciei și Rusiei, asigura completa autonomie administrativă a țării. Mai departe se vorbește despre aviditatea de bani a prințului Mihail Sturdza și lipsa lui de scrupule: deși primise o mare sumă de bani de la episcopul de Roman, nu-și îndeplinise promisiunea față de acesta iar prelatul l-a reclamat rușilor. Baronul Rükmann, consulul din aceea vreme a venit la Iași să investigheze cazul și l-a obligat pe domnitor să returneze banii. Se credea că va fi demis iar Obșteasca Adunare a dezbătut furtunos cazul dar, până la urmă, domnitorul a primit din partea acesteia o scrisoare de mulțumire pentru conducerea sa înțeleaptă. Peste câțiva ani, domnitorul a recuperat întreit suma ce trebuise să o înapoieze, de la același episcop de Roman, pentru a-l investi în funcția de mitropolit din care îl demisese pe Veniamin Costache].

Aceste exemple dau o idee de moravurile clerului moldovenesc din acel timp.

În zilele de altădată clerul alb⁴⁷ era într-o stare și mai rea. Era aproape p. 196 needucat ceea ce constituia, probabil, motivul indifferenței față de religie în rândul tuturor claselor de moldo-valahi.

Cu excepția sărbătorilor cele mai importante, bisericile erau practic totdeauna goale. Chiar și *țărani* arar intrau în ele. Pe de altă parte, cârciumile, care în mod obișnuit erau plasate, în orașe și sate, lângă biserici, erau totdeauna pline de sărbători, chiar și în timpul orelor de slujbă.

⁴⁷ „În biserica ortodoxă clerul negru îl formează călugării; clerul alb care deservește direct populația este lăsat să se însoare” (n.a.).

Totuși românii, cu excepția tinerilor care erau educați în Europa occidentală, țineau cu strictețe posturile; le plăcea fastul ceremoniilor religioase, în special botezurile, nunțile și înmormântările. Am avut adesea ocazia, în timpul lungii mele șederi în principate, să asist la aceste ceremonii. Toți cei prezenți la un botez într-o familie bogată primesc, ca amintire a fericitului eveniment, mici monede de aur sau medalii prinse pe panglici frumoase. Nunțile sunt diferite de ale noastre: în locul vălului, mireasa poartă lungi fire de aur, împletite strâns, care pornesc de la ceafă și coboară aproape până la podea. Din păcate, acest vechi și frumos obicei a început să se schimbe chiar în timpul șederii mele în unele familii aristocrate ale căror fete, educate la Paris, preferau să poarte vâl. Funeraliile sunt totdeauna organizate cu mare fast. Aceasta este foarte profitabil pentru cler care se adună în număr mare cu asemenea ocazii, mai ales dacă decedatul aparține unei familii bogate și distinse. Cu asemenea prilejuri pomeni generoase sunt împărțite săracilor. Am fost martor la funeraliile unor persoane precum Ion Sturdza⁴⁸ (care a fost un timp domnitor, înaintea introducerii Regulamentului Organic), a boierului Alecu Ghica și a altora, care au costat cel puțin douăzeci de mii de ruble de argint. Procesiunea începe cu muzicanții care cântă un marș funebru, urmează apoi preoții în număr incredibil de mare, uneori venind din cele mai îndepărtate ținuturi pentru această ocazie. Ei țin p. 197 capacul coșciugului. Apoi urmează carul funebru cu // mortul într-un coșciug deschis, care face o impresie foarte neplăcută mai ales dacă dricul se leagă pe un drum plin de hârtoape. Bocitoarele, în haine albe și cu părul lăsat pe față, stau în jurul dricului. Ridică vaiete îngrozitoare, fiecare în parte și, câteodată, toate împreună, întrerupte de neplăcutul cântec interpretat de *pricetnichi*. În bisericile grecești sau românești nu sunt coruri. Bocitoarele sunt alese dintre servitoarele casei și, uneori, sunt angajate altele în plus. Totuși, în timpul șederii mele în principate, acest vechi obicei a început să dispară.

Vorbind despre înmormântări, îmi amintesc de moartea soției boierului Costachi Pașcanu (Cantauzino), mama prietenei noastre Pulcheria Arghiropulo, și de nunta celei din urmă. Aceste două evenimente au urmat la un interval de două sau trei zile unul după altul. Iată cum s-a întâmplat. Simțind apropierea morții, d-na Pașcanu și-a exprimat, brusc, dorința de a-și vedea fiica, pe Pulcheria, măritată cât timp mai era în viață, dar măritată numai cu un grec. Fiica ei mai mare, frumoasa Eufrosina, era deja măritată cu un grec fanariot, prințul Calimachi. Ea prefera grecii pentru că îi considera mult mai capabili de a asigura fericirea conjugală decât pe moldoveni, care erau recunoscuți a nu fi soți buni și a trata divorțul cu prea mare ușurință.

Pentru a-i face plăcere bolnavei, imediat s-a început căutarea unui mire printre familiile grecești de prim rang și a fost găsit tânărul Emanoil Arghiropulo care, neavând deloc bani, a acceptat cu bucurie propunerea pentru o mireasă bogată.

⁴⁸ Ioniță Sandu Sturdza, domn al Moldovei (1822–1828) (m. 1842).

Imediat el s-a năpustit la Iași, a mers îndată la casa lui Pașcanu și s-a prezentat miresei sale pe care o vedea prima dată în viață. S-a hotărât pe loc ca, având în vedere starea critică a mamei, nunta să aibă loc în aceeași zi. De vreme ce nu știam nimic de sosirea lui Arghiropulo și așteptam să aflui trista veste a morții bieteii suferinde, care fusese de câțiva timp într-o situație fără speranță (cred că avea dropică) am fost extrem de surprins să primesc o invitație la această nuntă. În ciuda prezenței bolnavei, care a fost adusă în sala de bal pe un divan cu rotile, cununia a reușit în chip fericit pentru tineri care s-au plăcut imediat unul pe altul. La insistența muribundeii, cununia a fost urmată de dans și încă îmi amintesc de tânărul și atractivul // cuplu în vârtejul valsului. Evident seara s-a încheiat devreme și fericitul p. 198 cuplu de însoțire a fost condus la apartamentul rezervat pentru ei. Înmormântarea a fost trei sau patru zile mai târziu și puțin după aceea cuplul Arghiropulo a plecat în străinătate. Obişnuiau să vină câteodată în Moldova și doar pentru șederi scurte așa că, în timpul cât am fost acolo, i-am văzut rar. Cunoașterea mai apropiată și chiar prietenia familiei mele cu amabila și inteligenta d-nă Arghiropulo s-a produs mult mai târziu și în condiții diferite. Despre soțul ei pot spune doar că totdeauna l-am considerat un om onorabil și bine educat. El se distingea în mod special prin talentul său muzical și literar și printr-o minte neobișnuit de ascuțită.

Căsătorii de acest tip, deși nu cu aceeași grabă nebunească, erau întâmplări obișnuite în timpul șederii mele în Moldova. Știam multe tinere femei ale căror căsătorii cu greci au fost doar rezultatul corespondenței. Deja am menționat motivul pentru care erau preferați moldovenilor. Pe de altă parte, pentru grecii tineri, educați și, în general înzestrați, care aveau puține posibilități să facă bune căsătorii în săraca lor țară, bogatele mirese moldovence erau o mare atracție. De regulă, grecii se stabileau, în final, aici. De aceea se găsesc atâtea nume de familie de origine grecească printre proprietarii de pământuri români.

De asemenea, mulți străini sunt printre oamenii din clasa mijlocie, printre negustori și meseriași. Vor fi găsiți aici bulgari, sârbi, armeni (în special în Moldova) și evrei. Singurii români puri sunt țărani. Deși românii sunt, incontestabil, de origine romană sau latină, ei seamănă cu slavii; iar limba lor are multe cuvinte slave. Credințele lor, structura socială, caracterul, modul de viață, totul îi asociază pe moldo-valahi rușilor și în mod special ucrainenilor. Satele moldovenești diferă puțin de cele din Mica Rusie. Aceleași case (*mazanki*) răsfirate, acoperișurile de stuf, fântâna, ustensilele casnice, îmbrăcămintea, textilele cu un motiv roșu, chiar și melodiile cântecelor lor sunt similare. Exact ca în Mica Rusie vezi aici boi albi cu coarne enorme. Un *țăran* este la fel de bălai ca *mujicul* nostru. Doar câteodată, în unele localități figurile sunt diferite din amestecul fie cu sânge unguresc sau țigănesc. Vederea greoiului bivol în satul românesc este, poate, neobișnuită pentru ochiul nostru. Laptele de bivol este // mult mai gras decât cel de p. 199 vacă iar smântâna sau *caimacul* are un gust excepțional de bun.

În iarna lui 1843 am petrecut la fel de bine ca și în anul precedent. Cu greu am avut timp să răspund la invitațiile la petreceri și dineuri. Nicăieri nu am întâlnit atâta ospitalitate ca în acele timpuri în Moldova. Primăvara, veselii Cantacuzini, de care eram inseparabil, au venit de la Bălțătești și atunci au început adevăratele festinuri somptuoase. În timpul neocupat de distracții au continuat conversațiile cu inteligentul Alexandru Moruzi cu care discutam evenimentele politice contemporane. Chestiunea Orientală era subiectul principal al discuțiilor noastre, care îmi erau foarte utile.

[Urmează un lung pasaj despre felul cum și-au petrecut vara prietenii săi: consulul Kotsebue a plecat să-și viziteze rudele în Courlanda; Grigore Cantacuzino s-a dus la Constantinopol iar Leon Cantacuzino în Basarabia, pentru a face diverse speculații care nu i-au adus nici un câștig. Memorialistul părăsește la rândul său Iașul, spre a petrece câteva săptămâni cu amicii săi Cantacuzini la moșiile acestora de lângă Fălticeni, Șoldănești și Lamotești. De acolo au făcut împreună o excursie la Baia. În aceea vară îl cunoaște și pe al treilea frate Cantacuzino, George, revenit în țară după ce servise într-un regiment de cuirasieri ruși pe care îl părăsise cu gradul de locotenent.

Întors la Iași, Giers își continuă activitatea la consulat sub conducerea lui Tumanski, numit înlocuitor al consulului în timpul absenței acesteia. Câteva fragmente sunt consacrate colegilor de servici, Tumanski și Pekgold].

Vorbind despre vara lui 1843 îmi vine în minte marele foc care a distrus o mare parte a Iașului. A pornit din Strada Mare, a venit aproape de casa consulului nostru și s-a răspândit peste întreaga periferie din spatele bisericii Sf. Spiridon. Mai multe sute de case, majoritatea cu acoperiș de șindrilă, au ars complet. După acest foc moldovenii au început să construiască case mai solide și, aproape peste tot cu acoperișuri de tablă care, până la aceea dată, erau cu totul rare în Iași. Am fost doar speriați dar consulul general prusian Neigebauer, care în acel moment lipsea [din localitate], a pierdut, practic, toată averea. Cu ajutorul cazacilor noștri de la consulat, am reușit să-i salvez arhiva, corespondența și tot ceea ce mi s-a părut a fi mai valoros din avutul său. La întoarcerea sa de la Iași, Neigebauer și-a exprimat față de mine întreaga recunoștință și m-a recomandat pentru ordinul prusian al Vulturului Roșu dar, din anumite motive, nu l-am primit niciodată. După câte se pare, cabinetul de la Berlin nu a dat prea mare importanță faptului că am salvat arhiva.

Înainte de întoarcerea familiei Kotsebue, sfârșitul verii a fost o perioadă de singurătate pentru mine. Din când în când mă duceam la ospitaliera bătrână doamnă Bogdan și la fiicele ei; Maria Balș, de asemenea, primea adesea⁴⁹. Soțul ei, hatmanul Toderaș Balș, a comandat, cândva miliția sub generalul Kiselev. El a fost

⁴⁹ „Smărăndița Bogdan avea, de asemenea, doi fii: Manolache, amabil dar slab de minte, și Lascăr, frumos dar nu prea deștept. Tatăl lor, în tinerețe, servise în miliție, dar, în vremea mea, era colonel în retragere” (n.a.).

unul dintre primii bărbați din Moldova care și-a ras barba și a purtat haine europene. Îi plăcea să-și ia aerul unui bătrân oștean și totdeauna purta pinteri și un chipiu militar. Nu era deloc practic și, în consecință, cu toată poziția sa înaltă nu a jucat niciodată vreun rol politic în țară. Era unul dintre cei mai sinceri susținători ai Rusiei.

[Urmează un pasaj în care comentează activitatea sa la consulat, care îl oprea să se ducă prea des la Sculeni pentru a fi prezent la sosirea corespondenței oficiale; în locul său mergea un alt funcționar. La finele lui septembrie revine și familia Kotsebue din străinătate și, împreună, se bucură de frumusețile toamnei ieșene].

Iarna 1834–44 ne-a găsit dedându-ne acelorași petreceri, pe care nu voi încerca să le descriu pentru că ar fi repetări. Nu poți aștepta multă variație într-un mic oraș ca Iașul. Singurul eveniment a fost că Iacov Andreevici Dașkov ne-a vizitat în acea iarnă și au fost multe petreceri cu acea ocazie. Condițiile s-au schimbat [acum] și reprezentanții ruși nu se mai bucură de același respect ca atunci. p. 206

Cam în acea vreme s-au întors de la studiile în străinătate fii domnitorului – *beizadelele* Dimitrie și Grigore Sturdza. Cel dintâi s-a dovedit a fi un tânăr blând și inofensiv. Deoarece înclinațiile lui erau către serviciul militar și fiindcă își petrecuse timpul dresându-și caii de călărie după sistemul Boshe la grajdurile armatei, a fost numit hatman sau comandant suprem al miliției Moldovei. În ceea ce-l privea pe Beizadea Grigore, care avea o minte remarcabilă și o voință puternică, el inspira teamă tuturor, inclusiv autoritarului său părinte care era în încurcătură în a ști cum să se poarte cu el. Mândria sa nu cunoștea limite. Abia primise numirea într-un minister la alegerea lui, când a anunțat că era nemulțumit cu subsidiul fixat de tatăl său. Atunci a hotărât să se îmbogățească repede prin propriile-i mijloace. A născocit ideea de a arenda terenuri bisericești chiar folosind măsuri coercitive în acest sens. Călătorind pe la mănăstiri a forțat pe proprietari să-i arendeze lui cele mai bune pământuri și în cele mai favorabile condiții // pe care le îndeplinea doar dacă dorea p. 207 el. Înconjurat de câțiva arnăuți înarmați, el stăpânea ca un senior feudal, făcându-și propria lege, fără a da atenție nici poliției nici judecătorilor care, cu toții, tremurau în fața lui. La domnitor n-au ajuns decât puține plângeri dar chiar și el nu îndrăznea să ia vreo măsură împotriva lui Grigore. Aceasta a durat câțva timp, până când am reușit să-i moderăm acțiunile prin influența consulatului nostru. Cu trecerea anilor, Beizadea Grigore s-a schimbat în bine. Voi avea ocazia să vorbesc, nu odată, despre acest personaj neobișnuit, în aceste note.

Cam tot în acest timp a venit de la Constantinopol fratele contesei Sturdza, Nicolae Vogoride, fiul mai mare al prințului <bey> de Samos. El venea cu intenția de a-și îmbunătăți veniturile printr-o bună căsătorie și, datorită relațiilor sale, s-a însurat cu unica fiică a unui dintre cei mai bogați boieri ai Moldovei, Costache Conachi. Prințul Nicolae Vogoride, un om care arăta foarte bine, era un tipic *dandy* de Constantinopol. Își purta fesul la o parte și de sub el i se revărsa până pe umeri părul negru, ondulat cu atenție. Își purta cu mare eleganță hainele semi-orientale.

Era un om amabil dar sec și un foarte mare risipitor. În această privință reprezenta un izbitor contrast cu socrul său, care strânsese o avere prin marea sa chibzuință. Din cauza zgârceniei sale, bătrânul Conachi își făcea singur micile calote pe care moldovenii le poartă [pe cap] acasă, ca parte a costumului lor național.

Vorbind despre costumul național moldovenesc, nimeni nu-l purta mai bine decât *vornicul* Gheorghe Balș, cunoscut sub porecla de Bălșuț. Îl întâlneam aproape zilnic în casa lui Kotsebue cu care totdeauna juca whist. Bălșuț era un mare excentric. Pentru că risipise o mare avere, era obligat să trăiască sărăcăcios și să se lipsească de multe. Dar singurul lucru pe care acest bătrân burlac nu și-l putea refuza era îmbrăcămintea elegantă. Hainele lui erau făcute din cele mai scumpe materiale și avea un mare număr de minunate șaluri de cașmir pe care le folosea drept brâu. Bătrânul Bălșuț – era atunci în jur de șaptezeci de ani – era bine educat pentru timpul său. Îi știa pe dinafară pe clasici, nu doar pe cei vechi în original ci și pe francezi. Era predispus la veselie și-i plăcea să spună povești din timpurile de altădată – văzuse câte ceva în tinerețe! I-a cunoscut personal pe faimoșii noștri p. 208 generali – Kamenski, // Miloradovici, Kutuzov, Suvorov chiar și pe Potemkin. Despre Suvorov am aflat foarte multe și de la Costache Conachi, care-l avusese oaspete când era șeful poliției din Tecuci.

Urmează relatarea lui Conachi privind vestea ce i-o dusesese, într-o duminică, generalului rus care se afla la biserică și cânta în cor, cum că turcii veneau în număr mare dinspre Focșani și se aflau la mică distanță de tabăra rusească. Suvorov a continuat, imperturbabil, să cânte și nu a dat atenție comisarului decât după terminarea slujbei. După care, totalmente calm, a dat ordinele pentru pregătirea unui contraatac în care a ieșit biruitor.

[Tratează apoi despre partenerii de cărți ai lui Kotsebue, precum Gaetan Zelinski, un înveterat jucător care se ocupa și cu împrumutul cu camătă și alte activități murdare; sunt prezentate și alte cunoștințe ori prieteni ai memorialistului, precum receptorul neamț și copiilor lui Kotsebue, Foveger sau profesorul de franceză Tavel, un elvețian. Alte persoane, în special rude, sunt introduse în evocare precum cumnatul memorialistului, căpitanul Kolonov, comandant al batalionului de gardă din Kamenita, care fusese pe nedrept pedepsit de țar și pe care Giers îl vizitează în Basarabia; vorbește apoi despre moartea, în 1842, a unchiului său, Feodor Karlovici Giers].

p 214 Să ne întoarcem acum la Moldova unde începeam să mă simt ca un vechi locuitor.

Viața mea continua ca de obicei dar distracțiile societății începeau să mă plictisească și-mi petreceam majoritatea timpului în cercul familial al lui Kotsebue și al prinților Cantacuzino, pe care adesea îi vizitam la țară.

Kotsebue a petrecut vara lui 1844 din nou la Socola, în vila mitropolitului. Obișnuiam să-i vizitez zilnic.

[În timpul acelei veri, prințul Egor Mateevici Cantacuzino a plecat în Germania lăsând administrarea moșiilor pe seama fiilor săi, Grigore și Leon. Memorialistul a petrecut câteva săptămâni la moșia Lămășeni a celui din urmă. Activitatea la consulat decurgea monoton și nu se întrevedea o promovare, fapt ce-l demoralizase pe memorialist. Abia în octombrie 1844 i-a fost confirmat postul de agent al carantinei din Sculeni. Se gândea în mod serios să ceară reîntoarcerea la Petersburg dar știa că nu-i va fi aprobată, pentru că deja colegul F.A. Tumanski plecase acolo așteptând numirea în altă funcție și sarcinile acestuia fuseseră preluate de memorialist. Atunci a făcut o cerere de concediu care, însă, nu i-a fost acordat decât în ianuarie 1847, prezența sa fiind considerată indispensabilă la Iași până la acea dată].

Atât cât îmi pot aminti, cam în jurul acestei perioade (fără îndoială în toamna p 217 lui 1844) sultanul Abdul Medjid a făcut o excursie pe Dunăre. Domnitorilor Sturdza și Bibescu li se ordonase să apară la Ruscium înaintea sa pentru a-și prezenta omagiile. Trebuiau să se îmbrace în veșminte turcești, evident, așa cum sunt ele purtate acum – în *cazace* și cu fes roșu. Somptuoasele haine de mare ținută în stil european trebuiau puse deoparte. Aceasta era o adevărată lovitură pentru vanitatea domnitorilor.

Țarul Nicolae Pavlovici l-a trimis la Ruscium pe generalul aghiotant Grabbe⁵⁰ (mai târziu conte) pentru a-l saluta pe sultan. În drumul său oprindu-se la Iași, // p. 218 Grabbe îl vizita curent pe K.E. Kotsebue.

[La cină îl întreabă pe memorialist dacă nu este cumva rudă cu amiralul Feodor Petrovici Litke pentru că seamănă foarte mult cu acesta. Giers răspunde că acesta îi este unchi.

În vara lui 1845 aflând că unchiul său, amiralul, avea să-l însoțească la Constantinopol pe nevârstnicul mare duce Constantin Nikolaevici, face o cerere de a se duce și el în capitala Imperiului Otoman pentru a-și întâlni ruda. După un refuz brutal, care îl întristează foarte tare, primește o invitație chiar de la unchiul său, întărită și de aprobarea ambasadorului rus de la Stambul, Vladimir Pavlovici Titov.

Notele memorialistice ale lui Giers se încheie cu îmbarcarea la Galați pe vaporul austriac „Metternich” cu care pornește în călătoria spre Constantinopol].

⁵⁰ Pavel Hristorovici Grable (1789–1875), ofițer rus călător în principatele române la 1828; pentru relatarea călătoriei sale vezi textul din vol. II al prezentei serii (p. 374–380).

Johann Georg Kohl

(1808–1878)

Deși s-a născut (28 aprilie 1808) și a murit (28 octombrie 1878) la Bremen, Johann Georg Kohl a călătorit mult în Europa și în America de Nord. Kohl, fiul unui negustor de vinuri, a studiat dreptul la Göttingen, Heidelberg și München, apoi a lucrat din 1830 până în 1838 ca preceptor pentru familii nobile din Kurlanda. A călătorit în Rusia, Imperiul Habsburgic, Arhipelagul Britanic (Anglia, Scoția, Irlanda), Franța, Danemarca, Elveția și de asemenea prin statele germane. Fiecare călătorie a fost urmată de volume de amintiri, reunind descrieri geografice și observații pertinente asupra societății din teritoriile vizitate.

După ce a părăsit Kurlanda, Kohl a locuit pentru o vreme la Dresda, unde a publicat primele cărți, rod al primelor sale călătorii (Rusia și Imperiul Habsburgic), apoi la Berlin. Între 1854–1858 a călătorit și lucrat în S.U.A., unde a fost însărcinat cu misiuni de explorare și cercetare a coastelor nord-americane, concretizate în alte volume de descrieri și analize. J. G. Kohl a fost și un cartograf renumit. O parte din hărțile realizate de el sunt păstrate astăzi la Biblioteca Congresului American. Din America s-a întors la Bremen, unde a devenit, în 1863, bibliotecar al orașului. A continuat să scrie. Pentru opera sa vastă, Universitatea din Königsberg, una dintre cele mai importante din spațiul cultural de limbă germană, i-a conferit titlul de doctor *honoris causa*.

În 1838, J. G. Kohl a vizitat Basarabia, călătoria sa făcând parte dintr-un lung periplu prin sudul Rusiei. Kohl și-a format propriile impresii asupra situației Basarabiei, la aproape treizeci de ani de la încorporarea în Imperiul Țarist. În relatarea sa nu a ocolit nici un subiect, fie că a fost vorba despre descrierea peisajului, a orașelor și populației lor, tehnica de construire a unei case din chirpici sau observații asupra folclorului local. Kohl a surprins Basarabia în plin proces de transformare economică și socială și nu a ezitat să folosească termenul „europenizare”, în antiteză cu cel de „deorientalizare”, pentru a descrie procesul de transformare cunoscut de spațiul românesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

La puțină vreme după ce a vizitat Basarabia, Kohl a călătorit prin Ungaria, apoi pe Dunăre până la Orșova și Mehadia, unde a vizitat Băile Herculane. La întoarcere, a mers pe drumul prin Caransebeș, Lugoj și Timișoara către Seghedin. Atenția sa a fost atrasă de viața de zi cu zi a ofițerilor și ostașilor de la granița militară austro-ungară, de ruinele și inscripțiile romane întâlnite, de situația etnică, economică și socială a localităților bănățene străbătute. Ca și în Basarabia, Kohl a arătat un interes deosebit pentru organizarea instituțiilor școlare.

J. G. Kohl (după cum îi plăcea să își semneze lucrările) nu s-a bazat strict pe propriile observații. Este drept, acestea constituie principala sursă a scrierilor sale. Apar însă în text și citate sau trimiteri la diverși autori, semne ale unei documentări solide cu privire la spațiile vizitate. I-au fost cunoscute, după propriile afirmații, operele statisticianului maghiar Schwartener, lucrările despre Banat ale lui Hietzinger și Filstich, cartea lui Sulzer despre istoria românilor și, cel puțin după titlu, operele lui Dimitrie Cantemir.

Cele mai importante informații despre biografia lui J. G. Kohl se găsesc la W. Wolkenhauer, „Kohl, Johann Georg”, în *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 16, Leipzig: Duncker und Humblot, 1882, p. 425–428.

În „Revista Istorică”, tom XXVIII, nr. 1–12, 1942, p. 162–163, Nicolae Iorga a prezentat pe scurt relatarea călătoriei prin Bucovina, care din păcate nu ne-a fost accesibilă pentru acest volum. Conform acestei notițe, Kohl a observat că populația românească era majoritară în provincie, a constatat originea latină limbii vorbite și menținerea unor vechi instituții moldovenești, și a remarcat existența unor importante resurse naturale; însemnările sale ne trimit la lucrările lui Sulzer și Dimitrie

Cantemir Kohl considera Suceava un oraș în declin și Cernăuți ca fiind tot mai apropiat de Viena, din punct de vedere cultural, și arăta că ziarele din principate nu erau permise de autoritățile bucovinene.

Xavier Marmier, un alt cunoscut călător prin Țările Române, a prezentat lucrările lui J. G. Kohl despre Rusia în „Revue des Deux Mondes”, tom III, Bruxelles, 1841, p. 414–438. Marmier s-a oprit asupra legendei comorii lui Carol al XII-lea și a preluat ideile lui Kohl despre dezvoltarea orașului Chișinău abia după înlocuirea dominației otomane cu cea rusească. Foarte interesantă i s-a părut maniera dură de sistematizare urbană a Chișinăului. Marmier a remarcat că autorul recenzat s-a oprit prea puțin asupra Moldovei, Țării Românești și Basarabiei, zonă de interes pentru recenzent, care amintea în acest context Regulamentele Organice și anexarea Basarabiei.

Relatările de călătorie scrise de Johann Georg Kohl surprind lumea românească în plin proces de modernizare, fiind, din acest punct de vedere, utile istoricilor interesați de această perioadă

JOHANN GEORG KOHL

(1808–1878)

Călătorii în Rusia de Sud. Partea a doua.

Basarabia – Despre caracteristicile stepelor pontice – Caraiții¹

Tighina²

1838

[...] În fața Benderului³, a cărei cetate cu ziduri puternice și înalte și turnuri p 6 groase și rotunde se arăta mândră pe malul înalt al râului, se trece Nistrul⁴, care aici este lat de numai 67 de stânjeni iar în schimb este adânc de 8 stânjeni, după spusele barcagiilor⁵. De obicei, acest râu mare are în drumul spre vărsarea sa, la o lățime neînsemnată, o adâncime foarte mare, și se unduiește, de la început și până la sfârșit, ca un șarpe, într-o mulțime de nenumărate mici întorsături, însă cu o iuțeală tumultoasă în jos către mare, < lucru > de la care // în marea câmpie a stepei toți p. 7 s-ar fi așteptat să fie pe dos⁶. La Tighina și Tiraspol se prind multe soiuri de morun. Mai în sus nu merg acești pești. Am văzut la Odessa o mulțime < de moruni > aduși de la Tiraspol, care dăduseră 80 pfunzi de caviar din icrișoare cât o gămlie de ac. De la vărsare și până la Tiraspol și Tighina ajung și cele mai însemnate stufărișuri, care însoțesc râul pe amândouă părțile adesea și pe o lățime de 10–12 verste și din care orașul Odessa ca și întreg ținutul, în sus și în jos, se aprovizionează cu stuf

¹ Traducere după J. G. Kohl, *Reisen in Südrussland. Zweiter Theil. Beßarabien – Zur Charakteristik der pontischen Steppen – Die Karaiten*, Dresda, Leipzig: in der Arnoldischen Buchhandlung, 1841, p. 1–60.

² Bender.

³ În Germania se vorbește mereu despre Bender, dar acest < nume > nu este deloc înțeles în această țară (n.a.)

⁴ Dniestr.

⁵ Bootsleute.

⁶ Merită poate să arătăm toate punctele acestor spuneri încă o dată și amănunțit, pentru a arăta caracteristicile acestui fluviu remarcabil (n.a.).

pentru ars, construit case, acoperișuri, pentru garduri, pentru rogojini și pentru sute de alte scopuri⁷.

Când spuneam că cetatea Tighina se arăta mândră, trebuie înțeles că numai cetatea era așa, căci orașul, care ține de ea, nu se arăta aproape deloc. Ca un tablou cu liniile șterse se lăteau șirurile nesfârșite de case joase, nehotărâte și fără margini pe multe verste prin stepa întinsă, iar din mulțimea de colibe răsăreau doar din loc în loc câteva biserici de piatră ca lucruri pe care ochiul le-ar înțelege. Vechiul oraș turcesc a fost cu totul ras din temelii⁸ de către ruși; este drept că nu s-ar fi putut spune multe despre orașele atât de slab formate, precum cele moldovenești, care, spre deosebire de orașele noastre, arată cam ca un tufiș sau ca o grădină pe lângă o pădure. Tighina turcească se găsea la nord de cetate, unde acum este un câmp gol. Singura rămășiță, ce mai există din el, este un mic minaret. Noul Bender rusesc se întinde, cu populația sa moldovenească, evreiască, armeană, bulgară și malorosiană, la sud și la vest. În cetate se află numai un regiment de infanterie și o baterie de tunuri. Întăriturile sale nu apără Rusia, dacă pustiurile sale nu înfăptuiesc nimic⁹.

Din păcate a trebuit să renunțăm la un ocol¹⁰ până la Varnița¹¹, aflată la numai o milă depărtare, pentru a merge pe urmele lui Carol al XII-lea. De aceea, vom arăta starea de acum a casei, în ruinele căreia acel erou a ispășit de pe urma încăpățânării sale eroice. Încă nu este cu totul căzută la pământ, iar în rămășițele zidurilor poate fi deslușit planul casei, chiar dacă totul este acoperit de iarbă. Amintirea lui

p. 8 „Schwetzky Koroll”¹² trăiește încă printre // oamenii de rând, care firește că nu s-au putut opri de la a asocia locului acesta bântuit de o nălucă curioasă o poveste tot atât de curioasă. [...]

Chișinău¹³

p 13 [...] Îndată ce am ajuns, am început să cercetăm orașul și cele 20 de popoare¹⁴ <care îl locuiau> și putem să relatăm câteva lucruri noi despre starea lui actuală. Rușii au luat Chișinăul din mâinile turcilor, ca pe un loc lipsit de importanță. Căci sub stăpânirea acestora, partea de nord a Basarabiei era guvernată de la Hotin¹⁵,

⁷ Și aceste stufărișuri merită o cercetare aparte (n.a.).

⁸ *Radical mit Stumpf und Stiel ausgerottet.*

⁹ *Wenn es seine Wuesteneien nicht thaeten.*

¹⁰ *Abstecher.*

¹¹ *Warnitza*, astăzi Varnița, port pe Nistru, situat în Republica Moldova.

¹² *Regele suedez (n.a.).*

¹³ *Kischenew.*

¹⁴ *Wir nahmen [...] die Stadt in Augenschein und ihre 20 Nationen in Verhoer [...]*

¹⁵ *Chotim.*

partea centrală de la Tighina¹⁶ iar cea sudică de la Akkerman¹⁷. Abia rușii au ridicat locul acesta, care se află cam la mijlocul lungimii Basarabiei, la rangul de capitală politică și, ca urmare, comercială, și de atunci orașul, care în urmă cu treizeci de ani abia dacă avea vreo două străzi populate de găște și porci, s-a umflat¹⁸ ca o varză de Bruxelles și a dospit ca o budincă. De atunci crește atât de repede, asemeni unei cozi de cometă, încât nu numai lucrările noastre statistice, ci și ultimele rapoarte oficiale ale rușilor rămân mult în urma adevărului în privința datelor despre mărirea lui. Chișinău se numără astăzi, fără îndoială, printre cele mai mari orașe ale Europei, prin aceasta înțeleg spațiul în care s-a întins labirintul de bordeie și căsuțe, care este de nu mai puțin de cinci verste în diametru¹⁹ și aproape două mile germane în circumferință²⁰. Numărul locuitorilor se ridică la suma de 40 000 și este compus din următoarele nații²¹: ruși, maloruși, tătari, moldoveni, evrei, armeni, bulgari, germani, francezi, greci, polonezi, sârbi și încă vreo câteva neamuri neînsemnate. Nu mai este de mult nici un turc acolo, așa cum nici în Valahia nu se mai găsește vreunul.

Cea mai mare parte a populației nu o formează în această capitală a lor moldovenii basarabeni, ci evreii, ca peste tot în orașele basarabene, în afară de Akkerman. Aceștia numără 15 000 de capete și au un mare cartier al lor înăuntrul <orașului>. Obștea²² lor este aici chiar mai numeroasă decât la Odessa. Trăiesc aici ca peste tot, fac schimburi, se târguie și vorbesc limba germană. Prin mâinile lor trec mai cu seamă cantitățile însemnate de semințe de in, grâu și seu, pe care Chișinăul, ca loc privilegiat al negoțului dinăuntru²³ al Basarabiei le trimite la Odessa. Au o sinagogă mare în oraș și șapte școli în afară de aceasta.

Dintre bulgari se găsesc aici aproape 800 de familii. Ei se îndeletnicesc mai mult cu comerțul de vite și cu toții sunt mari crescători de vite, un popor sânguincios, harnic, dar meschin. Gospodăriile bulgarilor // le depășesc adesea cu p. 14 mult pe cele ale germanilor, prin ordine și muncă sânguincioasă, așa cum ni s-a arătat și aici. Câte un bulgar din Chișinău are cele 4 000 până la 6 000 de vite ale sale pe „Kimps” (<cuvântul> moldovenesc pentru „stepă”). Tot ei sunt și grădinarii Chișinăului și au câmpuri mari luate în arendă, pe care au plantat „Baschtans”

¹⁶ *Bender.*

¹⁷ Denumire turco-otomană pentru Cetatea Albă, astăzi în Ucraina.

¹⁸ *In die Adern geschossen*

¹⁹ *Durchmesse.*

²⁰ *Umfange.*

²¹ *Nationen.*

²² *Gemeinde.*

²³ *Vorzueglicher Binnen-Handelsort.*

<grădini>²⁴ pentru ceapă, pepeni, harbuji²⁵, dovlecei, floarea soarelui și alte asemenea roade iubite aici.

Rușii se află aici mai mult vremelnic²⁶ și practică, ca peste tot în sudul rusesc, artel frumose, mai ales cele arhitectonice²⁷. Ei sunt pietrari, dulgheri, lucrători de stucaturi, zugravi, arhitecți, ș.a.m.d.

Ucrainenii²⁸ arată și aici, ca oriunde de altfel, mai multă înclinație pentru croitorie, cizmărie și alte meșteșuguri neimportante. Amândouă <neamurile>, acesta și acela, sunt bineînțeleș și cei mai aleși „Tschinnowniki” (slujbași²⁹).

Țigani sunt fierari, tăietori de lemne, ciurari și pe lângă acestea negustori de cai, ca în întreaga Moldovă și în toate ținuturile, până departe în Caucaz. Locuiesc în apropierea orașului, în pădurile din jur, dar lucrează câteodată chiar în oraș.

Armenii sunt aici în număr de 10 familii. Ei țin hanurile și îndeosebi, ca la Odessa, sunt bărbieri. Mulți armeni fac comerț cu stoffe orientale, persane și turcești. Printre aceștia din urmă sunt mulți bogați.

Germanii sunt atât de numeroși aici încât au o biserică proprie și un preot³⁰ al lor, și dau profesorii, funcționarii, slujitorii, meșteșugarii și plugarii. Coloniști germani din ținuturile din jur vin mereu în oraș. Se află aici 200 de germani de confesiune evanghelică. Dar printre cei 800 de catolici, care locuiesc la Chișinău, ar putea fi și câțiva germani, deși cei mai mulți dintre catolici sunt polonezi. Francezii sunt puțini, totuși trei pensioane³¹ pentru nobili se găsesc sub conducerea lor.

Nobilimea și notabilitățile³² orașului provin mai ales dintre funcționarii ruși, iar boierii mari ai Moldovei răsăritene trăiesc parte la Iași, parte la Odessa, parte în străinătate, doar mică parte la Chișinău. Totuși se întâlnesc și aici câteva dintre cele mai însemnate nume, un Balș³³, un Sturdza³⁴, un Dimitri ș.a.m.d. „Consul reipublicae”, adică „Golawa” (staroste³⁵) era în toamna <anului> 1838 un bulgar bogat, Minko pe numele său.

²⁴ La pagina 43 J. G. Kohl folosește termenul „Baschtans” pentru a desemna o „grădină tătarască pentru pepeni verzi” (*tatarische Wassermelonen-Garten*).

²⁵ *Arbusen*.

²⁶ *Zeitweilig*.

²⁷ *Die schoenen und insbesondere die architektonischen Kuenste*.

²⁸ *Die Kleinrussen*.

²⁹ *Beamten*.

³⁰ *Prediger*.

³¹ *Pensions-Anstalten*.

³² *Honorationen*.

³³ *Balysch*.

³⁴ *Sturza*.

³⁵ *Haupt*.

Cât privește felul în care este construit orașul, acesta este, ca toate orașele moldovenești și așa cum nu sunt niciodată cele rusești, o îngrămădire dezordonată și deasă de case // adunate de 20 de ani în grabă, încât nu este posibil să recunoști p. 15 în acesta un plan, iar o uliță ordonată se găsește numai pe ici, pe colo. Totuși guvernatorii³⁶ ruși croiesc cu forța un drum prin această pădure de case, după planurile lor. Comportamentul lor este în această privință foarte simplu, dar cu atât mai remarcabil este, dacă se vrea neîndurător.³⁷ Să se audă! Când cuiva de la stăpânire îi bate la ochi, că pe undeva prin oraș se găsesc case proaste și urâte sau dacă acesta dorește ca tocmai pe undeva anume să treacă o uliță sau dacă vede că oamenii au construit dincolo de linia prescrisă în planul vechi, atunci trimite un slujbaş al poliției³⁸ cu o găleată de vopsea și acesta scrie pe casele anume arătate cuvintele „Na sslomku!” („Să se dărâme!”). Atunci omul acesta, fără să îi întrebe și pe bieții oameni, care îl privesc foarte mirați și nu știu ce face, ia o scară, o pune pe casa care i-a fost arătată și scrie pe aceasta: „să se dărâme până la 1 octombrie!”, sau „să se dărâme până în 1840!”, sau „să se dărâme pridvorul!”, sau „să se dărâme până la a doua fereastră!”, și așa se alege fiecare casă cu o inscripție sau alta, fără să se țină seama dacă stă în drum cu totul sau doar pe jumătate, fără să se țină seama dacă e deja stricăta sau destul de nouă, cu un soroc mai lung sau mai scurt, cu slove negre la care bieții oameni se uită jelind, dar al căror înțeles trebuie să îl urmeze întocmai³⁹.

Ulița principală din Chișinău este lungă de câteva verste și funcționarii ruși au construit multe case mândre. În celelalte părți ale orașului casele de piatră sunt cele mai puține, cele mai multe fiind din lemn, lut și stuf, vopsite de obicei în galben, ferestrele sunt încadrate, după felul moldovenesc, cu dungi negre și arabescuri, iar totul se sprijină, după felul ucrainean și moldovenesc pe multe coloane mici de lemn. Pe dinăuntru, casele se înfățișează desigur mai altfel // decât p. 16 pe dinafară. Germanii și rușii locuiesc <în case unde au> scaune și mese cu picioare, armenii, bulgarii ș.a.m.d. cu covoare, rogojini și divane cu perne orientale. De la turci nu se mai găsește nimic în afară de un frumos havuz public, de felul celor pe care acești mari iubitori de apă le-au lăsat în urmă, ca peste tot pe unde au fost în Rusia de sud, măcar o asemenea amintire, dacă altceva nimic.

³⁶ *Gouverneure.*

³⁷ Acesta este unul dintre fragmentele care au atras atenția lui Xavier Marmier

³⁸ *Polizeidiener*

³⁹ În ochii unui german și luat după situațiile din orașele noastre, un asemenea obicei apare ca foarte sălbatic. Chiar și în Rusia este destul de dur și, așa cum se poate gândi cineva, face să curgă lacrimi și la Chișinău. Totuși, printr-o seamă de împrejurări, acolo este mai puțin rău, mai întâi din pricina proastei zidiri a caselor și a ușurinței cu care pot fi refăcute, și apoi din pricina obișnuinței oamenilor de a se găsi în stări fără ieșire. Căci un rus nu se plânge și nu se împotrivesc nici sorții, nici stăpânirii (*n.a.*).

Havuzul din Chișinău aruncă frumoasa sa apă prin 40 de țevi mici, iar locuitorii încă îi mai laudă pe turci pentru acesta.

Ținutul din jurul Chișinăului este deluros; ba chiar printre dealurile sale sunt câteva, care pot fi numite chiar munți mici. Dealurile au păduri ca proptele, iar acestea arată cu totul altfel decât cele ale Benderului. Se găsesc o parte dintre cei mai frumoși stejari și fagi, spun o parte, căci codrii Chișinăului se întind încă până departe, și sunt cam ceea ce sunt cei de la nord, din Podolia. Ținutul din jurul Chișinăului, pe o rază de până la cinci sau șase mile, este mai bogat decât oricare altul din întreaga Basarabie în lemne de foc, ce trec drept unul dintre cele mai însemnate bunuri pentru negoț în ținuturile de stepă învecinate, către nordul Basarabiei, ca și către sud, către Odessa, Ismail și Iași. Către toate aceste locuri este transportat <lemnul> cu căruțele, și nici măcar spre Odessa nu este folosit Nistrul. Lemnul de foc călătorește până la 25–30 de mile depărtare și chiar mai departe, în acest fel curios, în căruțe încete, trase alene de boi. Cred că așa ceva nu se mai găsește în tot restul Europei.

Vinul de la Chișinău și cel moldovenesc îndeobște se bucură de un soi de faimă printre popoarele din acest ținut și este mai bun decât cel din împrejurimile Odessei. Orașul Chișinău vinde în provinciile rusești 800 000 până la 900 000 de vedre⁴⁰ (găleată) din acesta. De la Chișinău încep de asemenea crângurile de pomi fructiferi sălbatici, (cu ale căror fructe uscate, mere, pere, cireșe, se face comerț) și care se transformă mai departe către nord-est în Ucraina în mari păduri.

Pește iau din Nistru, mai cu seamă din Liman (portul). Așa numesc aici Limanul (portul) Nistrului, deși acesta se află la o distanță de 25 de mile. Mai interesante sunt numele date țărilor, statelor și popoarelor învecinate. Așa îi numesc pe polonezi, al căror vechi nume l-au păstrat, leși⁴¹. Ce provine din Austria ei numesc „awstrisky” sau „cesarsky” (chezaro⁴²). Dar vorbesc și despre „Zare p. 17 Niemtschask” (Imperiul German). Turcia se numește „Zare Turtschask” iar Rusia // „Zare Russask”. Altfel se numește un rus, ca peste tot în Moldova și într-o parte a Ucrainei și Polonia, „muskal” (moscovit). Partea de mijloc a țării lor o numesc „La Bessarabia”, partea sudică din când în când ca pe timpul tătarilor „Budjak”⁴³. Ceea ce noi numim Valahia, ei numesc „La Mantia”⁴⁴. De pildă, când este întrebat cineva, care este din apropierea Bucureștiului sau chiar din acest oraș, de unde este, „deunde jest?”⁴⁵, asta înseamnă: „de la Mantia”.

⁴⁰ *Wedro*.

⁴¹ *Lachi*.

⁴² *Caesarisch*.

⁴³ Bugeac.

⁴⁴ *Muntenia*.

⁴⁵ În original în text.

Preoțimea⁴⁶ de la Ierusalim se judecă în vremea aceasta cu cea de la Chișinău. Este vorba de venituri de nu mai puțin de 15 000 de ducăți. *Beatus possessor*⁴⁷ este preoțimea moldovenească iar partea acuzatoare cea palestiniană. Ea își întemeiază aceste pretenții pe danii făcute de mai mulți pelerini care au murit la Ierusalim, ale căror averi le-a luat în stăpânire preoțimea locală, nu știu pe temeiul căror drepturi juridice. Clericii superiori basarabeni⁴⁸ s-au bucurat de mulți ani de fiecare sumuliță adusă anual de acești ducăți. Cei de la Ierusalim au cerut înapoi și dobânda și au înaintat o calculație imensă. Acum însă au lăsat în urmă acest punct și cer doar cei 15 000 de ducăți pentru viitor și sunt de părere că moldovenii se pot învoi la această cerere micșorată. Doar că aceștia răspund că și lor speranța⁴⁹ într-un viitor senin și fără griji le-ar fi mult mai dragă decât amintirea frumoaselor mușcături deja gustate. Lucrurile nu au înaintat mai mult. Cei de la Ierusalim încearcă acum să își atingă scopul pe căi diplomatice⁵⁰.

Seara târziu l-am vizitat din nou pe hangul nostru armean, pe care l-am găsit împreună cu întreaga sa familie – soție, fiice și copii mici – ocupați să scoată prune de pe sămburi pentru a pregăti dulceața de prune atât de iubită aici în Basarabia, Galiția și în Ungaria răsăriteană, de obicei în toate țările <străbătute> de Carpați⁵¹, și care, sub numele „Pówill”, face un bun de negoț deloc neînsemnat al acestor ținuturi. [...]

[...] În dimineața următoare am făcut câteva vizite unor evrei. Au schimbat p 18 bancnotele noastre rusești pe ducăți, care sunt cea mai bună monedă prin ținuturile poloneze⁵². Ei numesc ducății cu greutatea cerută „blanke⁵³”. Însă unul nou și frumos se cheamă „a Schpiegler⁵⁴”, cuvinte care oglindesc mult din caracterul acestui neam⁵⁵.

Spre marele nostru necaz, Chișinăul ne-a oferit o despărțire prea plină de lacrimi. Căci cerul său plângea, ca și cum am fi cerut asta, și deja ne făceam nu puține griji, că toate frumoasele noastre drumuri s-ar fi putut duce de râpă. Căci câteva zile cu vreme ploioasă făceau ușor din pământul gras al Basarabiei o mocirlă atât de mlăștinoasă⁵⁶, încât uneori o calească ușoară cu patru boi nu reușea să

⁴⁶ *Geistlichkeit*.

⁴⁷ În limba latină în textul original.

⁴⁸ *Die bessarabischen geistlichen Herren*

⁴⁹ *Aussicht*

⁵⁰ *Auf diplomatischen Wegen*.

⁵¹ *Karpathenlaendern*.

⁵² *Die polnischen Landschaften*.

⁵³ Curat?

⁵⁴ Lucios?

⁵⁵ *Nation*

⁵⁶ *Einen so morastigen Bruch*.

străbată. Ne-am tras înăuntrul trăsorii noastre și ne-am înfășurat în blană și atunci am fugit din acest prezent neplăcut al Basarabiei în trecutul său însoțit, cu ajutorul ziarelor de la Iași și ale paginilor istorice cu care câțiva prieteni de la Chișinău încercaseră, cu bunăvoință, trăsura noastră.

Principele Cantemir⁵⁷, un contemporan al lui Petru cel Mare, a scris o istorie a Moldovei, iar un german, Sulzer⁵⁸, a expus mai amănunțit același lucru în trei volume, spre folosul oricui descris și limpede și ușor de înțeles explicat și discutat⁵⁹. Așa fel încât istoria Moldovei nu va mai fi chiar pentru nimeni o taină, și fiecare va ști că lucrurile au decurs astfel [...].

p. 20 [...] În ultima vreme, din cauza prăbușirii puterii turcești și a creșterii
p. 21 minunate a vulturilor austriece și rusești // biata Moldovă s-a ales numai cu mai mulți stăpâni, și cei 5 000 000 de oameni care vorbesc „pa Moldaweneschti” (moldovenește⁶⁰), se găsesc în acest moment fărâmițați mai aspru decât polonezii, împărțiți sub următoarele stăpâniri:

- 1) Bucovina⁶¹ sub Austria de 60 de ani,
- 2) Basarabia⁶² sub Rusia de 26 de ani,
- 3) așa-zisa Moldovă sub principii independenți de la Iași,
- 4) Valahia sau Muntenia⁶³ sub principii independenți de la București,
- 5) un ținut muntos sub Transilvania,
- 6) o câmpie deloc neînsemnată sub Ungaria,
- 7) o mică parte sub principele sârb Miloș⁶⁴,
- 8) și în sfârșit o fâșie mică, locuită de moldoveni, sub Poartă.

Cel mai rău este că biata țară va mai îndura multă vreme durerea acestei tăieturi în carne vie⁶⁵, căci operația nu s-a sfârșit încă pe de-a întregul. Este prinsă încă într-o strânsoare fatală, iar părților rupte, încă sângerânde, nu le pot crește la

⁵⁷ Kantimir.

⁵⁸ Este vorba despre lucrarea în trei volume a lui Franz Josef Sulzer (1735–1791), *Geschichte des transalpinische Daciens, das ist der Walachey, Moldau und Bassarabiens, im Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dactischen Geschichte mit kritischer Feder entworfen*, Viena, 1781–1782.

⁵⁹ Opera lui Sulzer, deși într-un stil învechit și amănunțit, este de altfel incomparabil mai temeinică și mai bogată spiritual decât cea a lui Cantemir (n.a.).

⁶⁰ *Auf Moldauisch*.

⁶¹ *Bukowina*.

⁶² *La Bessarabia*.

⁶³ *La Walachia oder la Mantia*

⁶⁴ Miloș Obrenović, fondatorul dinastiei omonime, cneaz al Serbiei 1815–1839 și 1858–1860.

⁶⁵ *Divisection*.

loc un cap și o coadă⁶⁶. Suveranitatea ambelor principate este așa o fantasmagorie ca libertatea pe care românii au dăruit-o Greciei cu puțină vreme înainte de căderea lor, sau ca independența pe care Ecaterina cea Mare a acordat-o Crimeii și care a avut ca urmare două bătălii sângeroase, care au dat Crimeii lovitura de grație. Principii sunt acum numiți pe viață, în Valahia un „Ghica” dintr-o familie veche moldovenească⁶⁷ iar în Moldova, o țară care și-a luat numele de la un câine, un „Sturz”⁶⁸. Amândoi se găsesc într-o situație la fel de proastă ca și țările lor. Se găsesc între consulul rus, împăratul turc și sfatul boierilor lor într-o poziție de mijloc fatală și nu pot întreprinde nimic fără învoirea tuturor. Bietului sturz i s-a pregătit de mult lațul, chiar dacă acesta nu trebuie să fie negreșit unul de mătase verde turcească. Deocamdată se înfruptă din grăunțele frumoșele pe care le găsește, lista civilă și titlul său simpatic. [...]

[...] Moldova a primit lovitura care a însuflețit-o⁶⁹ în anul 1828 și este prinsă p. 22 de atunci mereu între ieșirea din Orient⁷⁰ și europenizarea *à la Russe*⁷¹. Trupele ei primesc instrucția și au înfățișarea celor rusești, iar fiecare dintre cei doi principii are cam 12 000 de oameni sub arme. Moldovenii se transformă din plugari în soldați cu aceeași ușurință ca și rușii. De asemenea, s-au înființat de atunci multe școli și despre eficiența lor în cei zece ani de existență a apărut recent o *relation historique*⁷². La Iași apar deja nu mai puțin de cinci ziare, iar la București chiar șapte. Cu totul de neînțeles, aceste publicații sunt interzise în Austria. Au apărut deja multe îmbunătățiri în poliție și în felul în care sunt construite orașele. Pe scurt, totul va fi într-un timp îndelungat transformat și organizat, până la maturitate; atunci Basarabia, care până acum nu este decât o „oblastie rusească” (provincie de graniță cu administrație separată), va deveni „guvernământ”⁷³ iar titulatura „oblastie” va trece asupra celor două principate.

Mai ales în ceea ce privește Basarabia, există în această țară încă neașteptat de multă simpatie pentru stăpânirea⁷⁴ turcească. Acest lucru este firesc; căci ceva vechi, chiar dacă a fost mai rău, câștigă în ochii noștri, atunci când este înlocuit de ceva nou. Totuși oamenii mai și au motive deosebite, despre care, fiind

⁶⁶ *Hat noch kein eigener Kopf und Schwanz wieder wachsen koennen.*

⁶⁷ *National-moldausche*

⁶⁸ „Sturza” înseamnă „sturz” – *Krametsvogel*, în limba germană (n.a.).

⁶⁹ *Den Schlag, der sie elektrisirte.*

⁷⁰ *Desorientalisiren.*

⁷¹ În limba franceză în original.

⁷² În limba franceză în original. Este vorba despre lucrarea lui Gheorghe Asachi, *Relation historique sur les écoles nationales en Moldavie depuis leur rétablissement l'an 1828 jusqu'à 1838*, Iași, 1838.

⁷³ *Gouvernement.*

⁷⁴ *Regiment*

p. 23 întrebați, le spun în două vorbe astfel: „sub turci plăteau numai cei bogați, iar săracii nu dădeau nimic”. Dar acum toți trebuie „să dea mai mult, iar săracii cel mai mult”. Un bătrân din Akkerman mi s-a adresat așa: „O, domnule, stăpânirea⁷⁵ s-a făcut acum mai mare”. Funcționarii sunt mai mulți, au fost introduse vămile, pedagogii își ridică sceptrul, ofițerii bastonul. // Și care popor devine cu plăcere elev și recrutar? Se mai adaugă, și acesta este cu siguranță un motiv însemnat, faptul că multe moșii au revenit proprietarilor ruși, care sunt obișnuiți să pretindă totul de la țăranii lor, muncă, bani și produse, și să îi trateze ca pe șerbi⁷⁶. Nu trebuie să se gândească cineva că aceștia poartă mare respect vechilor legi date de voievozii moldoveni pentru binele țăranilor, care nu recunoșteau șerbia și care îngrădeau munca pentru stăpâni la doar 12 zile pe an. Totuși aceste legi au fost recunoscute ca valabile printr-un ucuz și chiar li s-a interzis stăpânilor să își aducă proprii șerbi din Rusia; dar ce pavază slabă este o asemenea lege împotriva interesului propriu!

În Bucovina am găsit o situație tocmai pe dos. Acolo țăranii erau chiar foarte mulțumiți de stăpânire⁷⁷ și o lăudau, că le luase partea împotriva boierilor⁷⁸, iar noi am călătorit mai târziu pentru o vreme cu proprietari bucovineni de moșii care mergeau la Viena să înmâneze împăratului o suplică⁷⁹ împotriva îngrădirii privilegiilor lor din partea ocârmuirii⁸⁰. Chiar ocârmuirea de care se bucură sârmanii!

Cele 12 zile de muncă, care sunt în vigoare după legile vechi în toate ținuturile moldovenești, par firește o cerere cât se poate de mărunță de la țărani, dar în spatele ei se ascunde o viclenie⁸¹. Vechile legi vorbesc despre acest lucru destul de simplu și cinstit fără alte lămuriri și spun că fiecare țăran care a primit de la stăpânul său un petic de moșie, trebuie să îi muncească 12 zile, așa cum un om zdravăn se îngrijește de muncă, iar în vremurile vechi trebuie că erau îndeplinite cinstit. Mai târziu însă și-a făcut loc meșteșugul tâlcuirii. [...] Și tocmai această măsură a unei zile de muncă a crescut atât de mult în timp, încât pe aici, pe acolo, țăranii au câte ceva de făcut 3 până la 4 zile pentru a încheia una dintre așa-zisele 12 zile de muncă din lege. [...]

p. 24 [...] Basarabia este încă tratată ca o țară pe jumătate străină. Provincia are încă o administrație proprie. Toți vagabonzii, toți *glebae adscripti*⁸² fugari, toți recruții

⁷⁵ *Herrenthum*.

⁷⁶ *Leibeigene*.

⁷⁷ *Regierung*.

⁷⁸ *Herren*.

⁷⁹ *Supplik*.

⁸⁰ *Gouvernements*.

⁸¹ *Allein der Fuchs steht dahinter*.

⁸² În limba latină în original.

dezertori ș.a.m.d. încearcă să ajungă cât mai repede la Nistru și se cred deja destul de apărați numai dacă îl au în spate. De aceea țara este plină de o mulțime de fugari, care desigur nu le pot aduce nici un avantaj localnicilor. Autoritățile țării îi primesc pe acești oameni, dacă nu chiar cu brațele deschise, oricum fără prea multe formalități, pentru a-și popula și mai mult provincia, iar din când în când unele orașe din Basarabia, de pildă Akkerman, sunt proclamate azil pentru toți ticăloșii, asta însemnând că primesc uneori privilegiul de a declara pe oricine se găsește pe teritoriul lor fără pașaport drept cetățean. Se pot vedea din această cauză o mulțime de oameni care s-au transformat în acest fel din vagabonzi în cetățeni onorabili. Astfel se explică extraordinara creștere a populației orașelor basarabene, și, de asemenea, fenomenul interesant, potrivit căruia în localitățile foarte populate nu a mai murit nimeni de un număr însemnat de ani. Asta ar putea, da unui statistician care nu cunoaște condițiile din țară, mult de presupus dar și de gândit despre tăria vitalității⁸³, despre clima sănătoasă și despre uimitoarea lungime a duratei medii de viață. Întreaga chestiune se explică însă printr-o micuță coțcărie de care se servesc autoritățile orășenești ca să facă să crească numărul cetățenilor lor. Anume, un fugar se prezintă și cere să fie înscris ca „Meschtschanin”⁸⁴ // (cetățean) al orașului, și p. 25 atunci i se spune: „Nu, dragă prietene, asta nu se poate! Nu ai pașaport. Dar rămâi aici pentru o vreme, vrem să vedem dacă putem face ceva pentru tine.” Apoi așteaptă până când moare un cetățean al orașului și îl cheamă iarăși pe noul venit în fața mesei roșii. Îl întreabă: „Cum te numești?” – „Ivan Griciov.” – „Câți ani ai?” – „25 de ani.” „Acum ascultă, Ivan, ieri a murit pe aici Mitrofan Kalenko de 50 de ani. Dacă vrei să devii cetățean, trebuie să îți iei numele și vârsta lui, iar noi te trecem în locul lui și îți dăm actele lui.” Ivan Griciov consimte cu bucurie și se numește pe viitor Mitrofan Kalenko de 50 de ani. Mortul nu este raportat organelor superioare ca decedat, trăiește încă mult după această metamorfoză până când îl lasă să moară, poate chiar după a treia sau a patra întinerire, la vârsta de 150 de ani. Așa că au întotdeauna o mulțime de fugari gata ca treptat să iscălească în numele morților. Desigur, mijlocul aceasta de a mări populația nu atrage niciodată prea multe mădulare de vază pentru obște, așa cum au fost acelea pe care și-a așezat Romulus cetățenia, și ceea ce este și mai rău este că și oamenii de vază⁸⁵ se aleg dintre acestea. În timpul acestei veri am întâlnit nu mai puțin de 300 de oameni din toate națiunile emisferei estice: ruși, germani, francezi, italieni, greci, moldoveni, tătari, etc., în „Ostrog” (închisoarea) la Akkerman, și nu cu mult mai puțini (ni s-a spus 180) la Chișinău, ceea ce este neobișnuit pentru surghiunurile neîntrerupte către Siberia.

⁸³ *Zaehigkeit der Lebenskraft.*

⁸⁴ În limba rusă în original.

⁸⁵ *Die Quiriten.*

După toate acestea ne putem gândi că partea poporului moldovenesc care a revenit Rusiei împreună cu Basarabia, la un asemenea torent de lucruri bune și rele, dar pentru el la fel de neplăcute, care se năpustesc asupra lui din Rusia, nu se mai simte atât de bine în propria sa țară. [...]

p. 26 [...] Căci de la Chișinău și până în Bucovina // la Carpați, porumbul turcesc este în mai mare măsură decât în restul sudului rusesc planta cea mai importantă de pe câmpuri și hrana principală a oamenilor și animalelor. [...] Moldoveanul mănâncă cu plăcere acest rod în cele mai diverse moduri. [...] Cartofii nu s-au întins încă pe de-a întregul la ei. [...]

p. 27 Orașul de reședință⁸⁶ Orhei⁸⁷ se află pe râul plin de stuf Răut⁸⁸. Toate aceste orașele moldovenești sunt încă surprinzător de orientale, de turco-tătare, atât în ceea ce le privește populația, cât și în ceea ce privește stilul lor arhitectonic și întreaga lor ființă. De aceea se aseamănă toate, foarte mult, cu orașele tătarăști din Crimeea. Doar ulițele sunt ceva mai late.

La Orhei se vede limpede structura dealurilor acestui ținut într-un defileu probabil tăiat de ape. Se găsește piatră de calcar, pe care locuitorii ținutului din jur o extrag cu hărnicie din această cea mai sud-estică prelungire a Carpaților. [...]

p. 28 La poșta din Copăcenii⁸⁹ nu am vrut să îi dăm bacșiș copistului poștei⁹⁰, așa cum pretind toți în Basarabia, deoarece din alte părți ale Rusiei nu eram obișnuiți cu aceste cereri. Omul era nu chiar deloc supărat pe refuzul nostru, ne-a ajutat prietenește la trăsura și a remarcat simplu, scuturând din cap: „O domnule! De ce este domnul așa zgârcit? La toți ceilalți le-ai dat câte ceva și bietului copist nimic.” I-am dat ceva măruniș iar el ne-a mulțumit foarte îndatorat. [...] Trebuie să se mai știe că un copist de poștă rus este cel mai sărman și mai cârpăcit dintre copiiștii care mănuiesc o pană de gâscă sub aceste 6 000 de stele⁹¹.

În afară de copistul („Pissar”) chinuit, se găsește la toate stațiile de poștă din Basarabia o arendașă a poștei⁹² trușă și un arendaș al poștei⁹³ întotdeauna plecat cu treburi, o cameră de oaspeți cu lavițe moldovenești⁹⁴ împrejur fără perne moi, dar întotdeauna acoperite cu păături groase, pe care pe aici oamenii și le fac singuri. Căci

p. 29 în fabricarea covoarelor moldovenii sunt, dacă nu mai pricepuți, chiar // mai harnici chiar decât ucrainenii. Culoarea cea mai întâlnită pe covoarele lor este maro, dar

⁸⁶ „Ujaesni Gorod” (Kreistadt).

⁸⁷ Orgajew.

⁸⁸ Rawut.

⁸⁹ Kapatschani, localitate în Republica Moldova.

⁹⁰ Postschreiber.

⁹¹ Conform observațiilor astronomice, se spune că 6 000 de stele sunt vizibile cu ochiul liber.

⁹² Posthalterin.

⁹³ Posthalter.

⁹⁴ Moldauischen Breter-Divans.

totul este cu adevărat plăcut cusut cu motive colorate și figuri. Aceste covoare sunt folosite în camere, pe lavițe, pe paturi, în căruțe și la mii de alte ocazii.

La fel de răspândite ca la ucraineni sunt în Basarabia împletiturile ca material de construcție. Nu numai gardurile, care din cauza lupilor sunt înalte de două staturi de om, ci și acareturile pentru cai, porci și găini sunt împletite, la fel și hambarele, dacă există⁹⁵, iar la cei foarte săraci chiar casele în care locuiesc, care în acest caz sunt tencuite cu lut. Cum fiecare soi de animale are câte o mică îngrăditură proprie, împletită din crengi de copac, așa o gospodărie arată ca și cum ar fi alcătuită din coșuri mari și mici. Numai lipsa de lemn pentru construcții face necesar acest fel sărăcăcios de a construi. – Cea mai deosebită folosire a împletiturilor este la căruțele lor. Dacă vor să care o marfă foarte mărunțită, de pildă mangel⁹⁶, nu au pentru așa ceva căruțe mari cu apărătoare de scândură pe margini, ci așează pe căruțele lor mici o împletitură neobișnuit de înaltă, închisă pe toate părțile și umplută până sus cu cărbune sau cu altceva. În felul acesta sunt expuse cele mai ciudate și mai grotești apariții. [...]

Este adevărat că această seară de la Soratena⁹⁷ a avut un farmec deosebit. [...] p. 30

Hangiul nostru era un rus blajin ca toți rușii, însă respingător și chior cum puțini sunt. Doar soția sa cea drăguță ne arăta că acesta avusese gust, chiar cu un singur ochi. Era o moldoveancă pe care rusul o alesese cu mare deșteptăciune ca <fiind> cea mai frumoasă din cununa de fete din sat. Ne-am bucurat mult, din pricini <ce țin de> frumusețe și de <observații> etnografice⁹⁸, să întâlnim o moldoveancă atât de frumoasă, și am început să o cercetăm *con amore*⁹⁹, <lucru> la care orbirea gazdei noastre nu ne stânjenea deloc. Numai decît am aflat că, hotărât lucru, poporul moldovean are puțința // de a crește temeinic până la o asemenea p. 31 gingășie și frumusețe, care ar fi putut mulțumi pretențiile celui mai aspru critic.

Mărimea moldovencei noastre se păstra la mijloc între lung și scurt. Scheletul îi era deosebit de frumos, ca de obicei la ruși și mai ales la toate popoarele slave, cu totul pe dos față de popoarele germanice cu oase mari. Mădularele îi erau de aceea zvelte și rotunjite, iar cu totul atât de drăgălașă, încât ai fi crezut că privești la o domnișoară nobilă încorsetată, ocrotită și învățată să danseze, mai degrabă decît la o neînsemnată fiică de țăran. [...] Mai ales nu am văzut niciodată dinți mai frumoși decît în Moldova. [...]

⁹⁵ „Pentru păpușoi (*Popescho – Mais*) au desigur hambare ca niște coșuri. Celelalte soiuri de grâne, ca fânul și paiele, le strâng fără acoperiș. Un astfel de hambar pentru porumb, în formă de coșuleț rotund și nostim, se numește „Ssussuluk” (*n.a.*). ”

⁹⁶ *Holzkohl*.

⁹⁷ Localitate neidentificată.

⁹⁸ *Ethnographischen Ruecksichten*.

⁹⁹ În original în text

Cea mai dulce miere pe care albina călătoare a găsit-o la această floare gingașă au fost câteva cântecele, pe care le-am stors <de la ea> și <despre care> am sporovăit. Pentru călătorul care nu are vreme să viețuiască împreună și să capete încrederea oamenilor, este foarte greu să dobândească din chiar gura lor cântece populare. Când le rogi pe fete, se codesc și se sclifosesc, râd și se rușinează și se gândesc că în fața unui domn atât de ales cântecele lor ar fi snoave proaste. [...]

p 32 Când și cântecele sunt deja foarte vechi, așa de fiecare dată când le aduc la viață sunt noi și cer un prilej potrivit și clipă de însuflețire iar // călătorul nu are vreme să aștepte și să tragă cu urechea după așa ceva. Asemenea desfătări nu sunt, de aceea, pentru el. Doar uneori se împlinește cu rugă și cu silință câte ceva, după ce mai întâi li s-au dobândit încrederea și prietenia. Vreau să împărtășesc aici câteva cântecele moldovenești pe care mi le-a dăruit hangîța de la Soratena, într-o tălmăcire întocmai, fără versuri, iar pentru adevărul și vorbele lor stau chezaș. Hangiul mi-a slujit că tălmăci pentru ceea ce nu pricepeam. [...]

p. 34 Hangiul nostru cel chior s-a plâns mult de focurile multe, care îl costau încălzirea casei sale. Era de la sine înțeles, căci întreaga casă, deși foarte mare,

p 35 spațioasă și curată, era construită numai din stuf, paie și din puțin lemn, // ca cele mai multe locuințe basarabene. Oamenii fac așa: pe locul pe care trebuie ridicată casa sunt așezate grinzi așa cum trebuie să stea pereții. În aceste grinzi sunt înfipite vergi subțiri, la colțuri cele mai groase, atât de înalte cât trebuie să fie casa. Peste aceste vergi înfipite perpendicular bat în cuie de-a curmezișul câteva șipci subțiri, apoi iau un snop mic de stuf sau de paie lungi, pe care îl îmbiba și îl amestecă cu lut vâscos în așa fel încât paiele se lipsesc între ele. Cu această cârpă de paie și lut împletesc perpendicular șipcile orizontale, apoi totul se tencuiește cu lut, se spoiește și se zugrăvește. În acest fel sunt construite cele mai multe case din Chișinău, Akkerman, ș.a.m.d. [...]

Pe drum am văzut, din nou, o mulțime de păsări moldovenești din specia numită vultur. Aici se găsesc atât vulturi cu capul albastru cât și cu capul alb. Am

p. 37 numărat 35 până la 40 de exemplare în apropierea noastră. [...] // Căinii, care în Basarabia sunt la fel de numeroși ca și în Ucraina, și care aici, ca și acolo, hoinăresc sălbăticiți prin stepă, se ceartă des cu stăpânii văzduhurilor pentru stăpânirea asupra hoiturilor. Onorabilul meu tovarăș de călătorie mi-a povestit că văzut odată zece vulturi trăgând de un bou.

Prin Bălți am trecut doar în fugă, pentru că poșta se afla într-o parte la ceva depărtare de oraș, ca toate poștele din Basarabia care, într-un chip neplăcut, nu se află chiar în localități, așa încât aici nu pot fi folosite comod pentru a cunoaște țara. Trebuia neapărat să avem ocazia de a cunoaște temeinic orașul.[...]

Desigur că a fost tot un armean cel care ne-a deschis casa sa primitoare, sau p. 37 mai bine spus șirul său de case, căci acest hangiu avea nu mai puțin de patru sau cinci căsuțe una lângă alta, fiecare cu o prispă¹⁰¹ întinsă, cu bănci, scaune, scărite și lucrări de lemn sprijinite pe coloane de lemn, care se aseamănă toate una cu cealaltă, cu câteva cămăruțe cu divane și covoare. În afară de acestea, în cea mai mare dintre case era amenajată, pe jumătate oriental, pe jumătate europenește, o cameră mare pentru biliard și cafea¹⁰². Turcia și Europa, reprezentată prin Rusia, își împart aici literalmente totul pe jumătate. Biliardul era european, multele găuri <din masă>: erau însă turcești. Acestea arătau că oamenilor de aici le plăcea cu adevărat jocul, dar îl practicau fără har. Divanurile, care erau așezate în jurul camerelor, erau orientale ca atare, dar ca divane așezate pe picioare înalte, ce le fac asemănătoare băncilor noastre, europene. Ca în toate cafenelele turcești și tătărești, mica vatră pentru pregătitul cafelei se găsea chiar într-un colț al camerei de biliard și era înconjurată cu toate cele trebuincioase, precum măsuri pentru zahăr, cești, suporturi de metal pentru cești, câni de tablă pentru a pregăti separat fiecare ceașcă, cutii de cafea ș.a.m.d., cu acele mici dulăpioare ordonate pe șiruri, deschise, cu care au grijă să înconjoare vatra pentru cafeaua turcească. Iar cafeaua se servea *à la Turque*¹⁰³, cu zaț gros și fără lapte. Chiar și în acest colț își făcea Europa simțite pretențiile sale la jumătate. Printre cutiile cu cafea se amestecau sticle ruso-europene de rachiu și lichior, ca și cutiile de ceai, iar cafeaua putea fi servită la cerere cu lapte, dar nu fără zaț, căci pentru filtrare nu aveau nici o mașinărie. Chiar miezul ascuns al vetrei fierbinți și-l împărțeau Europa și Asia. Căci în timp ce o parte era hărăzită boabelor arăbești, cealaltă era pentru ceaiul rusesc și prepararea lui. Pe pereți se oglindeau clar luptele și amestecurile dintre otomani și moscoviți. Erau // acoperiți cu imagini, p. 38 dintre care una arăta un cazac, care gonea trei turci cu gârbaciul în fugă, dincolo o vedere a orașului Constantinopol cu toate cele 500 de cupole și minarete ale sale, mai departe o bucată de hârtie pe care erau reprezentate în culori vii cele mai cunoscute biserici drept-credincioase ortodoxe¹⁰⁴, atât din Rusia cât și din Turcia și Asia Mică, după aceasta un portret al împăratului rus și foarte aproape unul al sultanului, uitându-se unul la celălalt. Sub ultimul sta scris: „Turezkoi Imperator”

¹⁰⁰ Bjälzui.

¹⁰¹ Vorwerk.

¹⁰² Deoarece voi intra aici mai pe larg în descrierea orașului Bălți, nu este vorba doar despre Bălți, <oraș> destul de lipsit de importanță, ci despre toate celelalte orașe moldovenești, muntenenești și basarabene, ca și despre o parte a tuturor orașelor nordice turcești de rangul al doilea, din cauză că starea tuturor se aseamănă mai mult sau mai puțin cu cea a orașului Bălți, care le reprezintă <aici> pe toate <celelalte> (n.a.).

¹⁰³ În limba franceză în original.

¹⁰⁴ *Rechtgläubige griechisch-katholische*.

(împăratul turc). Mai încolo se vedea țarul rus, primit cu pâine și sare de cazacii de pe malul celălalt al Dunării (Nekrassowzi), ca și un „troch-buntschuschnoi Pascha” (un pașă cu trei tuiuri) care galopa într-o troică rusească spre Constantinopol, cu știrea căderii Varnei. Frica turcilor de ruși trebuie să fie îngrozitor de mare, dacă au toți ochii așa de bulbucați ca acest guvernator¹⁰⁵ cu trei tuiuri. Într-un cuvânt, în cămăruța aceasta, în timp ce se fuma în liniște o pipă, se putea studia situația întregului ținut dintre Nistru și Dunăre și ghici gândurile cele mai intime ale acestui popor nefericit, căci deocamdată trebuie să privească în acest timp cu plăcere, pe furiș, spre Constantinopol, pentru că este obișnuit cu așa ceva, și nu privește asupra sa, pentru că este lipsit de puteri.

[...] Am aflat de la el <hangiuul armean> câteva păreri despre situația și viața din ținut. El nu-și ținea marea gospodărie, alcătuită din șiruri de case, pentru oaspeți ca noi, care în mod normal sunt în trecere, ci pentru mulțimea de negustori de vite austrieci și pentru „Masils”¹⁰⁶ și „Rusesch”¹⁰⁷ (mici nobili) din Basarabia, care se adună aici o dată pe lună la un mare târg de vite.

Aceste târguri de vite de la Bălți sunt cele mai mari în lung și-n lat și vestite până departe în statele austriece. La ele sunt adunate în fiecare lună de la 8 000 la 12 000 de capete de boi din Podolia și Moldova, – iar toamna, când sunt cele mai mari târguri, chiar // către 20 000¹⁰⁸. Vitele acestea merg mai cu seamă spre Austria, p. 39 întregesc cirezile din Bucovina și Galiția, merg împrejurul Carpaților și găsesc apoi la Olomouc¹⁰⁹ în Moravia¹¹⁰ o piață mare și nouă, care la acest punct opus al acestui drum pentru negoțul cu vite este pentru vânzare cam ceea ce este Bălți la răsărit pentru cumpărare, și de unde aceste șiruri cenușii pornesc parte spre Viena, parte spre Praga, parte spre alte locuri.

Aceste târguri de vite dau orașului Bălți multă hrană, și în această vreme își ia această hrană în pace. [...]

p. 40 În timp ce sporovăiam [...], a sosit domnul inspector al școlilor, împodobit de sus până jos în uniformă de gală cu gulerul frumos brodat cu fir de aur, cu câteva decorații de serviciu și de merit și ca un cavaler cu un pumnal într-o parte iar pe cap cu un tricorn mare¹¹¹, iar noi am profitat de zelul său de a ne arăta școlile înființate

¹⁰⁵ *Gouverneur.*

¹⁰⁶ *Mazili*

¹⁰⁷ *Răzeșii.*

¹⁰⁸ Am verificat aceste cifre mai târziu în mai multe locuri, între altele la Directorul Vămirilor de Graniță basarabene, care mi-a spus că în fiecare an pleacă din Basarabia spre Austria 50 000 de capete de boi (n.a.).

¹⁰⁹ *Olmütz.*

¹¹⁰ *Mähren.*

¹¹¹ Toți profesorii, ca și studenții din Rusia, au o uniformă civil-militară de paradă asemănătoare, pe care, trebuie să mărturisim, o poartă cu multă decență militară (n.a.).

de ruși pentru moldoveni. Bunul om era atât de supus încât, deși avea cel puțin rangul unui consilier aulic¹¹², de câte ori ni ne adresam punea mâna pe pălărie și o dădea jos, deși cel puțin unul dintre noi era doar un străin fără importanță. Profesorii din întreaga Basarabie sunt în general ruși, sau germani și francezi rusificați, iar moldovenii înșiși nu s-au calificat nicăieri ca profesori. Toată predarea se face fără excepție în limba rusă, iar învățarea acesteia este dintre toate lucrul esențial. Moldovenii învață greu limba rusă, după spusele profesorilor, ceea ce de fapt nu înseamnă nimic; căci se apără de aceasta ca oricare alt neam care trebuie să învețe rusește. [...] De obicei, <moldovenii> învață greu și nu sunt nici atât de silitori, nici la fel de isteți ca și colegii ruși amestecați cu ei. La aceeași școală merg fără deosebire copii de oameni de rând și de nobili. <Copiii> boiernașilor de țară¹¹³ nu învață acasă la părinți decât moldovenește, cei ai orașenilor și ceva rusă, pentru că în orașe locuiesc mulți ruși. <Copiii> marilor nobili (boieri) învață acasă grecește, moldovenește și două vorbe franțuzești. Există în oraș (9 000 de locuitori) două școli rusești, o școală lancasteriană și o școală regională¹¹⁴ superioară. În fiecare se găsesc 50 de elevi. Am asistat la ore diferite, în aparență toate bine rânduite, peste tot stăpâna liniștea și ordinea în timpul orelor, adică în prezența noastră. Materialele didactice nu erau deloc rele, hârtii noi și bune, // o bibliotecă elegantă cu toți clasicii ruși și cu traduceri rusești din alte limbi, frumos aranjată, dar, se pare, puțin folosită. Copiii au răspuns cu vioiciune despre Semiramida, Nimrod, Sardanapal și alte asemenea întrebări despre eroi școlari, au desenat pătrate și au știut o mulțime de nume de pe hartă. În școala lancasteriană atârna într-un cui o întreagă colecție de scândurici pe care erau scrise toate viciile diferite pe care le putea avea un elev rus. Pe una scria „leneș”, pe altele „neascultător”, „flecă”, „certăreț”, „impertinent”. Aceste plăcuțe erau atârnate de gâtul băieților, dacă erau necuviincioși. Ni s-a părut că sunt prea multe scândurici. De asemenea, ar fi trebuit încuiate în pupitre pentru a fi fost folosite prea mult. Căci des folosite trebuie că omoară pe de-a întregul onoarea ca simțământ.

p. 41

Orașul Bălți are 660 de case și 4 501¹¹⁵ de locuitori de parte bărbătească. Populațiile principale sunt evreii și moldovenii, amândouă cam 2 000. Dintre armeni sunt 15, dintre greci 20, dintre ruși 100, dintre țigani 15, există 30 de funcționari, 10 de preoți, negustori de primă gildă nu există, negustori de a doua gildă sunt armeni și evrei, negustori de a treia gildă armeni, evrei și greci; străini (germani, francezi, ș.a.m.d.) sunt 30; mari nobili 13, nobili mici 26. Aceasta ar trebui să servească drept măsură pentru amestecul popoarelor în toate localitățile

¹¹² Hofrath

¹¹³ Kleinen Landedelleute.

¹¹⁴ Kreisschule.

¹¹⁵ Am primit de la Biroul Statistic al orașului cifrele amănunțite pentru 1838, din care am ales cele de mai sus ca fiind cele mai interesante (n.a.).

mici. În afară de aceștia mai staționează două batalioane în oraș. Orașul este într-o creștere neîncetată, iar boierul Katorsha¹¹⁶, pe moșia și pământul căruia acesta se ridică, și care mai este și un bărbat învățat, vorbind nemțește și franțuzește, se bucură mult de aceasta. Căci fiecare, la fiecare casă nou-construită trebuie să-i plătească darea pentru loc¹¹⁷ și din prețul de vânzare al fiecărei case vândute primește a zecea parte. Evreii sunt aici factotum, negustori, meșteșugari, ceasornicari, croitori, comisionari ai nobililor, ș.a.m.d. Rușii sunt constructori și dulgheri ca la Chișinău; așijderea, aici sunt găsiți peste tot ca pescari și negustori de pește. În prăvălioare am găsit vinuri franțuzești și zahăr rafinat din fabricile de la Petersburg, și chiar cositor și plumb din Anglia, cel din urmă în bucăți lungi și groase cu marca proprietarilor fabricii de plumb „Martinez”. Cât de departe zboară asemenea mărfuri grele pe aripile comerțului!

p. 42 L-am vizitat desigur și pe farmacistul german al orașului. Căci // în întreaga Rusie farmacistul fiecărui orașel este întotdeauna un german¹¹⁸, iar când un călător german are nevoie de un sfat de undeva merge la farmacie, unde știe sigur că va găsi un compatriot. Farmacistul era deja de 18 ani aici iar farmacia lui era destul de mare și arătoasă. Mi-a făcut o expunere generală a tuturor farmaciilor din Basarabia. Acum 18 ani erau numai 4, acum <sunt> 12, la Chișinău 3, la Ismail¹¹⁹ 2, la Akkerman, Hotin, Bălți, Orhei, Tighina ș.a.m.d. câte una de oraș. De asemenea, <farmacistul> era pe de-a întregul mulțumit cu creșterea numărului locuitorilor și a mărimii locului.

Am avut aici și ocazia de a cunoaște pregătirea băuturii populare „bussa” <bragă>, foarte răspândită în Crimeea, Moldova și Turcia, unde înseamnă cam ce este cvasul în Rusia și berea slabă la noi. Se prepară tot din făină de mei. Întregul procedeu poate fi privit din uliță în prăvălioara în fața căreia se vinde. Mai întâi se macină meiul. Pentru asta au pe perete o moară mică de mână, făcută la fel ca toate morile mici ținute în casă de moldoveni. Piatra fixă este scobită în formă de farfurie, piatra mobilă mai mică, care se potrivește în scobitură, este legată de aceasta printr-un țăruș, în jurul căruia se poate învârti. Pe piatra mobilă un băț strâmb slujește de manivelă. Acesta este lung și trece cu vârful de sus prin gaura unui calapod bătut în perete. După ce au măcinat meiul, fac cu apă un aluat, care trebuie lăsat o vreme să dospească. Acest aluat dospit îl dizolvă apoi în apă caldă, iar băutura tulbure, făinoasă, puțin acrișoară, murdară, fermecătoare, este atât de iubită bragă, care într-o mulțime de prăvălii din fiecare oraș este dată pe degeaba și purtată pe străzi, la Sevastopol ca și

¹¹⁶ Neidentificat

¹¹⁷ Grundzin.

¹¹⁸ Așa cum am observat mai sus, în partea de sud numai Odessa, unde țin farmacii câțiva greci și italieni, reprezintă o excepție, iar în partea de vest se mai găsește pe ici pe colo câte un farmacist polonez (n.a.).

¹¹⁹ Ismaël.

la Simferopol¹²⁰, la Ovidiopol¹²¹ și Gregoriopol¹²², la Plovdiv¹²³, Adrianopole¹²⁴ și Constantinopole, și în fine și la Bălți.[...]

Regatul pepenilor verzi începe să se termine pe aici. „Baschtans” (grădini p. 43 tătarești de pepeni verzi) nu se mai văd, iar prăvălioarele erau pline de pepeni destul de scumpi de la Chișinău și Akkerman. De altfel, cultura acestui fruct se întinde prin întreaga Basarabie până în Bucovina, unde până la urmă devin răi și mici.

Meșteșugarii lucrează și pe aici, în felul brutarilor care fac prăjituri¹²⁵ în micile și drăgălașele căsuțe de lemn, veniți pe la noi din Olanda. Din uliță se vede până în leagănul copiilor mici și până sub patul stăpânului casei și al jumătății sale legiuite.

Este curios faptul că în toate râurile din ținut, ca în toate cele din Basarabia, chiar în fluviile din tot sudul Rusiei care se varsă în Marea Neagră, nu sunt țipari până la 500 de verste depărtare de această mare. Peștii care trăiesc pe aici, ca și cei pe care i-am găsit la piață, sunt linul, costreșul, crapul și carasul.

Fiindcă întreg ținutul este golaș și cu totul ca o stepă, căci pădurile Chișinăului se sfârșesc deja două mile înapoia Chișinăului, fără a mai reîncepe, oamenii de aici ard de obicei aproape numai paie, fân, bălegar, stuf, spiniș ș.a.m.d. și deci folosesc același combustibil de ars compozit ca în toate stepele. Cei mai bogați își aduc lemn de la Chișinău.

În afară de bragă, de felul de a servi cafeaua și de alte lucruri numite mai sus, mai sunt rămase și alte obiceiuri turcești sau bizantine – nu se pot deosebi întotdeauna – așa ca de pildă acela de a tăia carnea de vită în fâșii lungi și subțiri, uscate la soare și apoi de a împodobi o dugheană cu aceste fâșii de carne. În aceste prăvălii atârna întotdeauna coroane lungi de cârnați din carne presați ca și cartonul, așa cum se vede în măcelăriile¹²⁶ bizantine din Odessa ș.a.m.d. Aceste mezeluri sunt astfel presate pentru a fi mai ușor conservate. De ce sunt întotdeauna date cu alb, nu știu. [...]

Mi-am îndreptat atenția cu mai mare plăcere asupra examinării nobililor p. 44 moldoveni care jucau biliard. Nobilimea Basarabiei, ca peste tot în întreaga Moldovă și în Valahia se împarte în trei clase despărțite cu tărie, în „boieri”¹²⁷,

¹²⁰ Orașe în Peninsula Crimeea, în Ucraina

¹²¹ Localitate la Limanul Nistrului, astăzi în Ucraina.

¹²² Localitate pe malul drept al Nistrului în Republica Moldova.

¹²³ *Philipopol*, corect: *Philippopolis*, denumirea antică a orașului Plovdiv, Bulgaria.

¹²⁴ *Adrianopol*, denumire veche a orașului Edirne, Turcia.

¹²⁵ *Waffelkuechenbaecker*.

¹²⁶ *Fleischbude*.

¹²⁷ *Bojaren*.

„răzeși”¹²⁸ și „mazili”¹²⁹.¹³⁰ Boierii sunt marii proprietari de pământuri și formează cea mai aleasă nobilime a țării, baronii imperiului. Răzeșii sunt micii proprietari liberi, nobilimea mică, <la fel ca> șleahicii polonezi. Mazilii sunt țărani înnoșilați, care plătesc și prestează munci pentru alți proprietari mai mari, boieri sau răzeși, iobagi nobili, nobilime dependentă, spre deosebire de cea care atârna numai de țar.

p. 45 Boierii sunt în parte familii vechi moldovenești, dar cele mai multe sunt grecești. Familiile boierești sunt în parte din cele vechi moldovenești, dar cele mai multe sunt grecești. Printre ele se disting „voievozii”¹³¹ (prinții, în rusește cnejii¹³², de la „woditj”, a conduce) iar dintre aceștia // cel mai mare este „voievodul”¹³³, „conducătorul oștirii”, „ducele”¹³⁴. Sunt numai trei sau patru asemenea familii princiare în Basarabia. Se remarcă în Basarabia aceleași nume de familie ca și în Moldova și Valahia: Sturza¹³⁵, Ghica¹³⁶, Roznovanu¹³⁷, Balș¹³⁸, Dimitri, Pruncu¹³⁹, Varlam¹⁴⁰, Sandalati, Catargiu¹⁴¹. Mulți dintre ei au moșii în Moldova, Țara Românească, Basarabia sau Bucovina și deci se supun către trei împărați și doi principii. Roznovanca, o contesă, este acum cea mai bogată dintre toți mai-marii moldoveni. Trăiește la Iași și peste tot pe unde o pomeneam, oamenii o cunoșteau și păreau surprinși. Cel mai bogat proprietar din Basarabia, luată ca atare, este un Balș, care deține 40 de locuri și sate. Cei mai mulți boieri au însă doar trei sau patru sate. Acești boieri greco-ruso-francezi trăiesc parte în serviciul rușilor, parte la Odessa din propriile venituri, parte în străinătate, cei mai puțini în Basarabia, dar cu cel mai mare drag, dacă pot, la Iași¹⁴² sau la București¹⁴³, unde se bucură de cea mai mare libertate și sunt mai puțin stânjeniți. Acolo aveau și pe timpul stăpânirii turcești neîngrădite mai multă libertate, și este limpede că orice s-ar spune în favoarea Rusiei din punctul de vedere al civilizației, acești nobili pot suporta la fel

¹²⁸ *Resesch.*

¹²⁹ *Masil.*

¹³⁰ În tabelele statistice rusești mai apare o clasă, „ruptașii” <Ruptaschen> Despre aceștia nu am putut afla nimic de la oamenii țării. Cred că sunt același lucru cu „răzeși” Am observat și în statisticile apusene un semn de întrebare lângă acest cuvânt, pe care din păcate nu l-am putut da deoparte (*n a.*).

¹³¹ *Wodui.*

¹³² *Knaesui.*

¹³³ *Wojewoda.*

¹³⁴ *Herzog.*

¹³⁵ *Stursa.*

¹³⁶ *Ghika.*

¹³⁷ *Rosnawan.*

¹³⁸ *Balysch.*

¹³⁹ *Prunkul.*

¹⁴⁰ *Warlam.*

¹⁴¹ *Katarji.*

¹⁴² *Jassy.*

¹⁴³ *Bukarescht.*

de puțin ca și țărani lor disciplina și școala acestui imperiu. Între ei boierii folosesc limba neogreacă, în care își scriu cele mai multe scrisori și acte, și altfel franceza.

Când am întrebat de ce răzeșii se cheamă așa, mi s-a răspuns: „pentru că au și ei o bucățică de pământ”. Curios că ei sunt cei mai mari proprietari de păduri. Aproape tot lemnul este vândut și transportat de răzeși. Chiar și printre ei există unii europenizați. Însă un asemenea <om pe> jumătate barbar, civilizat, jucător de biliard și fumător de țigări este infinit mai sălbatic decât un barbar adevărat [...].

Mazilii au de asemenea propria patentă nobiliară¹⁴⁴ și de aici destulă înfumurare. Ei trăiesc, locuiesc și muncesc însă la fel ca și țărani. Reprezintă aici clasa șleahțicilor mici, care au în Lituania „privilegiul covorului”, adică dacă sunt condamnați la bătaie au voie să ceară să li se pună o pătură dedesubt. Limba lor este desigur, ca și a răzeșilor, moldovenească. [...]

[...] Densitatea, rodnicia¹⁴⁵ și vâscozitatea pământului din Basarabia și p. 46 îndeobște din toate ținuturile sudice de la Carpați până la Volga inferioară sunt însă ceva nemaîntâlnit. Oamenii trebuie să are mereu cu câte 6, ba chiar și cu 10 boi <înhamăți> la fiecare plug. Când nu plouă multă vreme, pământul e așa de tare, că brazda nu poate fi deloc sfărâmată și atunci nu se poate face nimic fără o grapă ș.a.m.d.. Este drept că recoltează în schimb de obicei 10 până la 12 <măsuri de> grâne¹⁴⁶, vorbesc la 6 <măsuri de> grâne la recoltă proastă și sunt cu 15 sau 20 de <măsuri de> grâne mai mult decât mulțumiți. [...]

[...] Și pe aici locurile sunt golașe, iar de la Chișinău și până în Bucovina nu p. 47 am mai văzut nici o pădure. Basarabia devine aici tot mai mică iar teritoriile vecine austriece și poloneze se simt din ce în ce mai mult. De la Bălți merg deja piesele austriece de 20 de creițari și sub numele de „20”¹⁴⁷ au valoarea a 80 de copeici. Monedele rusești mici își pierd din valoare și, cu toate că rublele de argint se întind până în Galiția – monedele mari ajung mereu până departe, iar cele de aur au cele mai mari răspândiri – totuși vizitii iau monezile rusești de 40 de copeici drept un bacșiș de 20 de copeici.

Ca și monezile se amestecă ceva și în populația țării, vreau să spun populația cea mai însemnată, țărani, căci cea a orașelor nu mai poate fi amestecată, pentru că era dinainte. Se găsesc ici și colo ruși¹⁴⁸ printre moldoveni. [...] Ba am întâlnit la a treia poștă șiruri lungi de căruțe „is Nemetschina” (din Germania) – așa spun vizitii, încărcate cu sare. Veneau din Bucovina de peste Carpați. [...]

¹⁴⁴ *Adelsdiplome*.

¹⁴⁵ *Fettigkeit*.

¹⁴⁶ *Korn*.

¹⁴⁷ *Zwanziger*.

¹⁴⁸ *Rusnaken*.

p 48 [...] La răsăritul soarelui am ajuns la Lipcani¹⁴⁹, un orașel moldovenesc așezat pe Prut. Orașul are ceva viață și trecere, deoarece este una dintre cele cinci carantine rusești de la granița cu Turcia, celelalte fiind Reni, dincolo de Galați¹⁵⁰, și Sculeni¹⁵¹, dincolo de Iași ca și Ismail¹⁵² și Leova¹⁵³. Clădirea carantinei arată de la depărtare destul de falnic. Durata carantinei era acum de numai patru zile, totuși se prelungea, după vremuri. Pe partea aceasta a Prutului erau soldați ruși-ruși, pe cealaltă moldo-ruși¹⁵⁴. S-a iscat curând o forfotă prin oraș, căci era amiaza. Evreii bărboși și țărani moldoveni cu părul mare erau cei mai numeroși. Am cumpărat aici un funt de zahăr de Petersburg cu 2 ruble și 60 de copeici (cu câțiva creițari mai mult decât un gulden austriac). Prăvăliile erau toate la fel de colorat decorate ca în Basarabia. Sticle de vin împodobite cu hârtie argintie stau aranjate în rânduri ca într-un amfiteatru, pe postamente de lemn, pești uscați înșirați pe sfori împodobesc pereții ca o coroană de arabescuri, printre ei se întind, de asemenea, coroane și ghirlande de bureți de baie și perii, chiar sticle de lichior și de delicatese¹⁵⁵ sunt legate și se leagănă în șiraguri, împărțite simetric, sub curioasele draperii făcute din mărfuri. [...]

Am întâlnit la Lipcani un evreu, născut în urmă cu 50 de ani la Hotin, pe Nistru și care își amintea multe din viața dusă acolo ca băiat de stradă, pe când orașul era încă reședința unui pașă cu trei tuiuri și avea peste 30 000 de locuitori. Acum ar trebui să aibă numai 4 000 până la 5 000 de locuitori. Un oraș se ridică repede în țara asta și la fel de repede dispare fără urmă. Spunea că turcii ar fi fost un neam bun, stăteau liniștiți în cetatea lor, lăsau să curgă totul și nu forțau cu nimic firea lucrurilor. Pașa turc și mai marii ar fi băut multă apă și de aceea veneau des la Prut, fiindcă în privința apei aveau gusturi alese, iar apa Prutului ar fi fost cea mai gustoasă din tot ținutul și întrecea chiar pe cea a Nistrului. Ca băiat i-a plăcut mult la Hotin, pentru că negustorii aduceau mereu o mulțime de fructe și cofeturi de la Constantinopol // și, pe atunci, putea să își cumpere cu două parale mai multe caise uscate și pere zaharisite, decât acum, cu o rublă.

p. 49 [...] Mai ales icoanele pe care oamenii le au atârinate în camere sunt de obicei altfel decât în Ucraina. Nu sunt la fel de împodobite ca cele ucrainene, fără flori, fără ștergarele și perdelele brodate cu roșu, cele mai multe fără candelă și în general fără acele podoabe¹⁵⁶ ale zeilor lari ruși, de obicei doar picturi în ulei, mărunte,

¹⁴⁹ *Liptschany*.

¹⁵⁰ *Gallaz*.

¹⁵¹ *Skuliani*.

¹⁵² *Ismaël*.

¹⁵³ *Lowowo*, oraș așezat pe Prut, Republica Moldova.

¹⁵⁴ *Russisch-russische, moldausch-russische*.

¹⁵⁵ *Del*

¹⁵⁶ *Nebenapparat*.

simple și proaste. Nici nu știu dacă din această pricină ar trebui să privesc creștinismul moldovenilor ca fiind mai ales sau pe oameni ca nepăsători față de acesta. Crucea moldovenească din curțile bisericilor și de pe turle este altfel decât cea ruso-greacă și oricum deosebită de cea bizantino-greacă. Hotărât, moldovenii nu îmi par la fel de pioși ca rușii. Se vede de departe că nu bat crucea așa de des și nici nu salută cu atâta venerație clădirile și sculele sfințite pentru slujbă. [...]

[...] Prutul pare mai bogat în pește <decât Nistrul>, în starea de astăzi în orice p 50 caz, căci peștii se înmulțesc nestingheriți. Ciuma este binefăcătoarea lor [...]. Fiindcă Prutul este hotarul de nord-est al țărilor bănuite și nebănuite¹⁵⁷ <de ciumă>, toate pescăriile de pe râu au fost interzise, pentru a preveni toate problemele neprevăzute dintre cele două. [...]

La Lipcani locuiește o prințesă Catinca¹⁵⁸, și anume prințesa Catinca Ghica, o soră a lui Ghica, cel care domnește¹⁵⁹ în Valahia. Ea este întotdeauna numită numai cu prenumele. Casa ei era cu adevărat prietenoasă și acoperită cu șindrilă neagră, dar departe de a fi un palat princiar. În timp ce treceam pe acolo, prințesa Catinca tocmai vroia să se plimbe la Prut. Slujitorii se îmbulzeau deja în preajma elegantei calești vieneze, dar a durat prea mult pentru noi până când ea a ieșit. [...]

Aici în nordul Basarabiei țăranii săraci au două-trei deseatine de pământ, cei p. 54 auți cinci până la zece, cei bogați 15–20. Este oricum mult mai puțin decât în Rusia Nouă și în Basarabia de Sud, unde unui colonist german i se dau de regulă 60 de deseatine iar cei mai strămtorați au 25.

Nu departe de poștă se înalță o biserică. Era una și aceeași cu toate bisericile de sat moldovenești, o construcție foarte mică, veche, neregulată, cu ferestruici atât de mici încât înăuntru pătrundea lumină cât într-o pivniță. Îndeobște nu se văd în Moldova la fel de multe case falnice ale Domnului ca în Rusia. În jur odihnesc morții satului iar pe pietrele de mormânt¹⁶⁰ sunt inscripții cu vechiul scris slavonesc. Anume, moldovenii scriu cu vechiul alfabet slavon, și nu doar inscripțiile de pe morminte, ci obișnuit și toate scrisorile, ziarele și cărțile laice, în timp ce rușii tipăresc astfel doar cărțile bisericești. Curtea bisericii nu era cel puțin îngrădită și ocrotită, iar pe acolo scotocea cu multă liniște un porc, pe spinarea căruia stăteau două ciori și îl căutau de găze. [...]

Aici, la hotarele mai multor imperii, au loc desigur treceri încoace și încolo, repetate și interzise, iar acela dintre sclavii fugiți dincolo de Nistru care nu se simte încă sigur <fuge> peste Prut. [...] Trecerea se face aici, pe timp de pace și de război, mai mult de la răsărit către apus. [...]

¹⁵⁷ *Der verdaechtigen und nicht verdaechtigen Laender.*

¹⁵⁸ *Kathinka.*

¹⁵⁹ *Administrit.* Alexandru Dimitrie Ghica, domn al Țării Românești în perioada 1834–1842.

¹⁶⁰ *Grabsteine.*

Treierătorii s-au interesat la noi de prețul grânelor la Odessa. Mai târziu a pus aceeași întrebare și directorul de la „Tomoschna”¹⁶¹ rusească din Noua Suliță¹⁶², care locuiește în cel mai îndepărtat colț al Basarabiei. Întreaga țară a Basarabiei, deși este lungă de 50 de mile, își trimite grâul la Odessa cu căruțele. Unii fac negustorie <grâne> și la Ismail, însă numai locuitorii din apropierea acestui oraș. //

p. 55 Cei mai de departe, care și așa au un drum aproape la fel de lung către fiecare dintre cele două orașe, preferă desigur Odessa, unde, ca într-un loc mai mare, au întotdeauna vad sigur și unde găsesc de obicei prețuri mai bune. Câțiva pași mai încolo, în Bucovina, trebuie să își mănânce singuri pâinea sau să își hrănească găinile, pentru că nu le este deschis nici un port. Moșiile din Basarabia își trag câștigurile cele mai mari din grâne, la fel ca și țăranii hrana obișnuită din păpușoi. Secara se cultivă aici puțin sau deloc, totuși plantele de cultură sunt în nordul țării mai felurite decât în sud.

Pe drumul către ultima poștă din Basarabia am vizitat o berărie mare, nouă, pe care o construiseră un Sturdza. Un leș (polonez) era așezat aici ca „Brawer” (berar). Cât de departe a ajuns acest cuvânt german și această băutură nemțească! – Am găsit berea cu adevărat răcoritoare și plăcută și întregul așezământ foarte curat și bine ținut.

Orașul de graniță Noua Suliță

[...] Și așa am sosit la granița Imperiului Rusesc, în orașelul Noua Suliță (așezare nouă). Acest orașel este de fapt doar un sat al Sturdzeștilor, dar a câștigat în importanță prin trasarea hotarelor care l-au adus în legătură cu trei imperii, prin instalarea vămii ș.a.m.d., și s-a ridicat din această pricină ca un oraș care are ceva circulație de graniță, treceri de persoane și de mărfuri. Mai ales în ultima vreme au crescut însemnat trecerile de persoane¹⁶³.

p. 56 [...] Am făcut o plimbare prin acele locuri după ce ne-am desfășurat puțin sufletul cu bucate și băutură și mai ales după ce am mâncat încă o dată mămăligă cu unt și brânză rasă, felul de mâncare național al moldovenilor. Ni s-a spus că nu mai puteam ajunge astăzi la popasul următor, Cernăuți, capitala Bucovinei, căci pașaportul și alte supărări necesare ne-ar fi ținut mult pe loc.

Am intrat în marea curte a vămii, care era plină de scânduri, putini, hârdaie și alte mărfuri din lemn. Directorul vămii, cu care am făcut cunoștință, stătea în fața ușii micii a modestei sale case. Ne-a spus că lemnul reprezintă principalul bun de import din Bucovina, iar în afară de acesta încă vreo câteva articole manufacturate, basmale ș.a.m.d. Principalul articol de export spre Austria ar fi vitele, 40 000 până

¹⁶¹ Vama.

¹⁶² Novosselidze.

¹⁶³ *Personen-Transito*.

la 50 000 de capete anual. Pentru fiecare cap se plătesc vamă la ieșirea din Rusia 80 de copeici (20 de creițari) și la intrarea în Austria un ducat. În afară de asta se mai trimit lână neprelucrată, ceva ceară și miere, deși până acum sunt <cantități> neînsemnate. [...]

[...] Mi s-a spus că moldovenii au numai hore și dansuri în cerc simple, p. 57 niciodată pentru o persoană sau o singură pereche. Cel mai simplu este „Djock” pe care îl dansează toți, adică bărbați și femei, tineri și bătrâni. Pornesc toți și merg împrejur cu mișcări molcome, lipa-lipa când la dreapta, când la stânga, în timp ce însoțesc dansul cu un cântec care se repetă neîncetat după <aceeași> melodie. Probabil că acest joc ține locul polonezei de la începutul balurilor noastre¹⁶⁴. Plină de viață este „Hollandra”, dansată de tineri, bărbați și femei. Perechile se mișcă în cerc, strânse într-o cunună, pline de viață și cu mișcări neîncetate din picioare, câteodată lasă cununa să se desfacă și apoi se reunesc la loc. „Arcanul”¹⁶⁵ este jocul cel mai însemnat al bărbaților, care îl dansează singuri. Este sălbatic, bărbații se răsucesc cu furie în cerc, sar cu patimă într-o parte și apoi din nou împreună. Un arcan mai viu este „sârba”¹⁶⁶, în care de cele mai multe ori cheful de dans se transformă în mânie, dacă braga și „Gareika” (rachiu) încing puțin spiritele. În unele ținuturi, ca de pildă în Bucovina, la această sârbă se vântură topoare și alte obiecte cu care se execută figuri de tot felul. [...]

Firese că acelor câțiva oameni care formează societatea mai aleasă din Noua p. 58 Suliță nu le poate plăcea prea mult acest loc și atunci călătoresc des în orașele învecinate Hotin și Camenița¹⁶⁷, probabil câteodată și în „părțile nemțești” la Cernăuți. Mai înainte se găseau Hotin și Camenița în dușmănie unul pentru celălalt, ca stâlpii de la hotarul a două țări puternice, turcească și poloneză, care s-au luptat strașnic aici de mai multe ori în cursul veacurilor. Pacea pe care a mijlocit-o aici Rusia a dus la decăderea Hotinului și la scurgerea vitalității sale spre Camenița, care a devenit capitala întregului ținut iar numărul locuitorilor săi a urcat la 15 000 <de suflete>. Hotin a rămas doar o cetate și ca atare este mai importantă decât Camenița. Rușii au întărit cetatea construită de turci prin construirea unui cap de pod și a două alte lucrări. [...]

Am hoinărit către vârful istmului pe care îl formează Prutul împreună cu un p. 59 pârlăș care se varsă în el. Acest râu formează aici, ca peste tot, hotarul între Rusia și stăpânirile imperială și turcă, iar fiecare pârlăș primește pe malul stâng ordine de la Petersburg iar pe cel drept recunoaște legile Vienei. Aici pe malul Prutului se găsește un punct care este doar unul pe harta lumii, căci aici se bat cap în cap cele

¹⁶⁴ *Unserer den Ball introducirenden Polonaise.*

¹⁶⁵ *Arkan.*

¹⁶⁶ *Sserboika.*

¹⁶⁷ *Kameniez.*

trei imperii ale Europei¹⁶⁸. Locul este atât de neobișnuit încât este des vizitat de la Lemberg¹⁶⁹ și însuși arhiducele Ferdinand¹⁷⁰ l-a găsit destul de însemnat cât să îl onoreze cu vizita lui. [...]

O sută de zile de călătorie prin statele austriece.

Partea a treia. Călătorie în Ungaria. Prima parte. Pesta și Dunărea mijlocie¹⁷¹

Tabără de noapte la granița militară

p 522 [...] Postul <de pază a graniței> se numea Plavișevița¹⁷², după un sat românesc de hotar cu același nume. Acest sat întins este locuit numai de țărani români și aici vreau să repet ceva ce până acum încă nu am spus precis, ci doar am lăsat să se înțeleagă, și anume că de la începutul trecerii prin munți, pe partea stângă de la Ujpalanka¹⁷³, am ajuns în ținutul unui alt mare popor, chiar valahii sau romanii¹⁷⁴ sau românii¹⁷⁵. Această națiune nu dă populația majoritară¹⁷⁶ numai în Țara Românească până la Dunăre, în Moldova, în Basarabia, în Bucovina până la Nistru și în Transilvania, ci și în acele părți ale Ungariei care înconjoară munții înalți ai Transilvaniei ca un brâu¹⁷⁷ muntos. Numai acolo unde încep câmpiile maghiare conțin români și încep ungurii și alte neamuri. Este drept că regimentul valaho-ilir a fost înființat aici de abia din 1774; dar acest fapt nu trebuie înțeles ca și cum componenții săi, grănicerii români, s-au așezat abia atunci aici.

¹⁶⁸ Un loc asemănător era așa-numitul „Dreikaiserreichsecke” (Colțul celor trei imperii) de la Myslowitz (Myslowice), în Silezia Superioară, astăzi în Polonia, unde se întâlneau granițele Imperiilor German (din 1871), Austro-Ungar și Rus, cf. Dittmar Dahlmann, Gerhard Hirschfeld, *Vergangenes Russland. Bilder aus dem Zarenreich 1894–1918*, Essen: Klartext Verlag, 1995, p. 93.

¹⁶⁹ Lemberg, fosta capitală a Galiei, este numele german al orașului Liov (Lvov), astăzi în Ucraina.

¹⁷⁰ Probabil arhiducele Ferdinand Karl von Habsburg-Este (1781–1850), guvernator-general al Galiei în perioada 1832–1846.

¹⁷¹ Traducere după J. G. Kohl, *Hundert Tage auf Reisen in den österreichischen Staaten Dritter Theil. Reise in Ungarn. Erste Abtheilung. Pesth und die mittlere Donau*, Dresda, Leipzig: in der Arnoldischen Buchhandlung, 1842, p. 522–565. Exemplarul păstrat la Biblioteca Academiei Române sub cota I 438541 poartă ștampila *Ex Libris A Papu Ilarianu*.

¹⁷² *Plawischewitz*, județul Mehedinți

¹⁷³ Localitate în Serbia.

¹⁷⁴ *Romanen*.

¹⁷⁵ *Rumunier*.

¹⁷⁶ *Grundbevoelkerung*.

¹⁷⁷ *Vorland*.

Dimpotrivă, sunt așezați deja din timpuri străvechi în satele lor strămoșești; abia în anul 1774 au fost mutați în ținutul de graniță și proclamați grăniceri. Dunărea, pe care călătoream noi, era deci // în același timp hotarul dintre două popoare întinse, p. 523 cel al daco-romanilor, care se întinde de aici către răsărit într-o țară de aproape 80 de mile în diametru și aproape 5 000 de mile pătrate, și cel al sârbilor, care de asemenea sunt așezați de aici până mult către sud. Dunărea mai ales formează între slavi (sârbi și bulgari) și români un hotar de 100 de mile lungime.

În ținutul acestor oameni, unul dintre cele mai necultivate și aflat pe una dintre cele mai de jos trepte și totuși constituind una dintre cele mai mari nații europene (împreună românii pot face ușor mai mult de 8 milioane de suflete), am pătruns (satul se afla puțin mai departe <de Dunăre>) numai pentru a afla un loc pentru a înnopta delații noștri tovarăși de călătorie, care, într-o anumită măsură, ajunseseră protejații noștri. Am cercetat întregul sat; dar nu am găsit nimic altceva decât sălașe săracăcioase, în afară de o clădire militară imperială, care era însă închisă. Hanul era făcut numai pentru a fi vizitat de către soldații grăniceri.

Până la urmă ne-a venit gândul să vorbim cu preotul satului, cu popa. [...] A ieșit un uriaș cu o barbă lungă, cu părul și mai lung, // cu chipul întunecat, îmbrăcat p. 524 cu o cămașă grosolană de in și cu pantaloni așijderea, încins cu un brâu și cu un caftan aruncat pe deasupra. M-am speriat și nu vreau să spun ce am crezut despre omul acesta, ca să nu se creadă că exagerez. I-am vorbit în germană (căci caporalul însuși vorbea ceva nemțește); dar popa nu știa să spună decât două vorbe, iar acestea nu sunau îmbucurător pentru noi, anume: „nu-i han! nu-i han!”. Am început atunci să îi vorbim rusește și să îi înfățișăm starea noastră neajutorată; fiindcă el vorbea sârbește, cuvintele acestea i-au sunat mai aproape, și poate că lor le datorăm faptul că i-am înmuiat inima și l-am mișcat într-atât încât să ne dea camera lui (avea una singură, și anume un bordei¹⁷⁸ pătrat) și două locuri de dormit, pentru care i-am promis bani buni, și, mai mult, să ne aducă de mâncare și ceva lapte. [...]

Căsuța în care se afla postul de grăniceri nu era departe de acolo, pe cel mai p. 525 înalt punct al malului. Avea două încăperi, una mică pentru foc și una mai mare ca dormitor cu culcușuri de paie. În fața casei, sub acoperiș, se aflau armele. //

La pichet erau 6 sau 7 oameni. În îmbrăcămintea lor se oglindea starea lor p. 526 politică, deoarece era pe jumătate militărească, pe jumătate țărănească. Peste haina țărănească obișnuită¹⁷⁹ aveau aruncată cu o curea de piele punga cu cartușe. Picioarele le erau învelite în petice de in sau de lână iar în picioare aveau „opinci”¹⁸⁰, acele sandale grosolane, strânse cu șireturi, cu care aproape toate popoarele slave și neslave din răsărit calcă pe întinderea acestei stele. O căciula obișnuită le acoperea capul. Cei mai mulți aveau câte un cuțit ascuns la brâu, iar

¹⁷⁸ *Loch*.

¹⁷⁹ *Bauernkittel*.

¹⁸⁰ *Opintschen*.

acela, care era de veghe, cu arma lungă aruncată strâmb pe umăr, nu patrula chiar într-un pas de paradă elegant prin fața cerdacului¹⁸¹. Cât de bine înțeleg grănicerii serviciul la cordonul sanitar și meșteșugul războiului, pe atât de rău se prezintă la paradă – adevărați *rusticorum mascula militum proles*¹⁸².

p. 527 Toți grănicerii primesc acum învățătură în limba germană. Este adevărat că cei mai mulți uită apoi ce au învățat, mai puțin ce trebuie să folosească zilnic, din cauza serviciului. Subofițerii vorbesc însă de obicei limba germană, și am putut conversa destul de bine cu un bărbat lipsit de zel, arătos, de aproape 30 de ani. Ne-am așezat cu cei care nu aveau treabă¹⁸³ lângă foc, unde caporalul avea cu adevărat câteva clipe de liniște; grija neîncetată de a-și îndeplini însărcinarea întocmai și cu credință, // părea să îi plutească pe chip, și în orice clipă i se întâmpla ceva ce cerea neapărat prezența și fapta sa. Întreaga răspundere pentru siguranța unei jumătăți de milă din granița austriacă stătea pe umerii lui, și se vedea după chipul lui plin de griji că aici nu avea de a face cu mărunțișuri.

Eram îngrozitor de înfometați și însetați și i-am întrebat pe acești oameni dacă nu au să ne pună înainte puțină pâine (francezul vroia chiar pâine albă), ceva pește uscat, o cană de lapte sau chiar o bucată de slănină și o ulcică de vin de țară sau poate de rachiu (acesta este lichiorul grănicerilor, numit și șliboviță). Au ridicat din umeri la toate aceste cuvinte frumoase și au spus că nu au chiar nimic din toate. Doi dintre ei aduseseră ceva slănină la preluarea gărzii, dar acum era mistuită. Singura lor băutură era apa din Dunăre și din aceasta au vrut să ne scoată pe săturate. Rachiu primeau numai acasă, câteodată, și nu aveau nici pâine; dacă ne-ar fi fost pe plac, aveau să ne facă mămăligă¹⁸⁴. De asemenea, mai aveau și niște resturi de pâine din porumb¹⁸⁵, pe care doreau să le împartă cu noi, pentru că nu mai aveau nevoie de ele, pentru că în noaptea aceasta le era rândul să îi schimbe din post.

p. 528 S-a făcut repede un foc mare, s-a pus făină de porumb și apă într-un ceaun și terciul gros <numit> mămăligă a fost gata îndată. Unul dintre // soldați a adus într-o lingură de lemn ceva sare iar un altul puțină brânză de oaie pisată într-o hârtie. Pe acestea le-am lăsat nemâncate. Nici mămăliga nu ne-a plăcut cu totul, francezul a fost de părere la prima înghițitură că i s-a lipit pe veci de gâtleej. Apa Dunării este destul de tulbure în lumina zilei, dar așa ceva nu se vede bine sub razele lunii, și pentru că mălaiul era uscat precum nisipul Arabiei, Dunărea trebuia să ne fie de ajutor. „O mămăligă, o mălai! Ah, tu frumoasă Valahie!” am cântat oftând acele

¹⁸¹ *Tschardake* este termenul folosit de Kohl pentru a descrie construcția care adăpostea un pichet de grăniceri.

¹⁸² În limba latină în text. *Fii ai țăranilor-ostași*, vers al poetului roman Quintus Horatius Flaccus

¹⁸³ *Den Muessigen*.

¹⁸⁴ *Mamaliga*.

¹⁸⁵ *Malai's*.

rime pe care germanii care locuiesc în acest ținut le-au compus pe bună dreptate Țării Românești; pentru că mămăliga și mălaiul sunt de aici și până la Nistru și Marea Neagră cât este și aer. Întregul popor român îndrăgește atât de mult acest fel de mâncare, încât sub sceptrul turcesc, rusesc și austriac, în Militare ca și în Provinciale a ținut de el cu notabilă îndărătnicie și nu s-a obișnuit cu nici un alt fel de coptură sau de pâine.

Stăteam în jurul focului, câțiva dintre soldați se îndeletniceau cu cioplitul furcilor de tors¹⁸⁶ pe care fetele de țărani le vând pe la răspântii, când a răsunat strigătul santinellei. „Stai, cine-i acolo?” a strigat aceasta tare, cu accentul românesc aparte al limbii germane. Era un curier, care aducea o scrisoare. [...]

Nu a durat mult până când santinela a strigat iar. „Prieten bun”, s-a auzit de p. 529 partea cealaltă. Era o patrulă dintr-aceea trimisă de conducătorii acestui cordon sanitar, ca să vegheze asupra fiecărei străji și să îi țină vigilenți. Câteodată chiar acești comandanți fac rondul de la un post la altul fără să se vestească dinainte.

Santinela neobosită a mai strigat o dată și a primit iarăși un răspuns prietenos. Era noua gardă, care venea să o înlocuiască pe cea veche, 6 sau 7 oameni care soseau încărcăți cu arme și de-ale gurii pentru 7 zile – căci atât de mult ține aici serviciul de gardă, – într-un an un soldat stă de obicei cam 90 de zile de strajă pe cordon. Fiecare dintre ei avea, pe lângă punga cu cartușe, încă un sac din petice cu 7 ocale de făină de cucuruz, primită de la el din gospodărie. Doar câțiva aveau un săculeț cu o oca de brânză fărâmată mărunț (brânză de oaie) iar unii nu aveau nici sare, așa cum cel puțin ne-au asigurat pe noi. Sarea este aici, la granița militară, foarte prețioasă, în timp ce dincolo, de partea turcească, trec încărcături întregi de sare de munte românească, în bucăți de cristal gros, verzu. Grănicerii privesc aceste cristale <de sare> cu ochi foarte lacomi, precum copiii zahărul candel, și deși // ei p. 530 înșiși, ca oșteni credincioși stăvilesc de obicei contrabanda cu sare, există totuși mulți oameni prin mijlocirea cărora câteodată le revine și lor ceva din aceasta.

Oamenii veneau de foarte departe și porniseră la drum de dimineață devreme, pentru că ținutul regimentului valaho-ilir se întinde mai mult în înăuntrul țării decât cel al altor regimente. De aceea erau strașnic de obosiți și s-au întins imediat pe pământ în fața cerdacului și au adormit imediat, înveliți în „Gunjaz”¹⁸⁷ (mantale cu glugă, groase, maronii), pe care le aveau aruncate în ranițe. În toată viața mea nu am văzut (în afara sălașelor de țigani) o altă orânduială mai simplă pentru o locuință pentru 7 zile. Numai și numai pentru armele lor păreau să își facă griji. I-am întrebat, de ce nu dorm mai bine înăuntru, în cerdac. Au răspuns că acolo era plin de șoareci și alte vietăți, și, dacă vremea era cât de cât potrivită, preferau să se întindă afară. [...]

¹⁸⁶ *Furka*.

¹⁸⁷ *Burnuz*.

Clisura de jos

p. 558 [...] Partea sârbească și cea ungurească constituie într-o anumită măsură un contrast interesant; căci în timp ce pe partea ungurească se taie în stâncă un frumos drum nou, calea Clisurii, pe partea sârbească se văd încă urmele vechiului drum roman, construit aici de Traian.

Drumul cel nou trebuie să pornească de la Orșova ca o frumoasă și largă șosea prin Clisură, până la Ujpalanka, pe care am numit-o deja de mai multe ori ca punctul de pornire al acestei traversări a fluviului; în viitor trebuie să fie transportate pe acest drum uscat călătorii și mărfurile Companiei de Navigație cu Aburi; căci probabil nu va fi posibil ca pericolele călătoriei pe apă să fie înlăturate prin detonarea stâncilor, sau chiar dacă așa ceva ar fi posibil, ar exista mereu întâmplări și situații excepționale, ca de pildă scăderea neașteptată a apei, blocarea trecerii

p. 559 înguste cu gheață pentru multă vreme // și altele asemenea <prilejuri>, când un drum bun pe lângă apă ar putea îndeplini cu bine toate sarcinile.

Nu este posibil să fie ocolită această strâmtoare a Dunării printr-un canal, pentru că munții se întind prea înalți și prea sălbatici de amândouă părțile. Ar trebui un tunel pentru apă pe care toate puterile omenești nu l-ar putea face de o asemenea lungime, adâncime și lățime. [...]

p. 560 Și în partea de sus a Clisurii văzusem deja cu o zi înainte multe asemenea ruine ale drumului roman de edec. Ungurii îl numesc „Trojan uht”¹⁸⁸ (drumul lui Traian), de asemenea și românii ne-au încredințat, „cu adevărat drumul a fost făcut de Traian”. Mi s-a părut tare curios că numele acestui mare împărat s-a păstrat în această vale stâncoasă la fel de viu ca un ecou fără sfârșit. L-am întrebat pe unul dintre vâslașii români, cine a fost Traian: „Imperator Rumanescu”¹⁸⁹, a răspuns el, ceea ce poate însemna la fel de bine „<împărat> roman” ca și „împărat român”. Cred că românii și-l atribuie mai mult pe anticul împărat roman decât italienii de

p. 561 astăzi. După cum se știe un profesor român a arătat // că românii se trag mai de-a dreptul și mai fără amestec din romani decât italienii, în care sălășluiește o parte a spiritului german. Supoziția că ei ar fi numai slavi romanizați (prieteni slavi au stabilit această supoziție și în numele acesteia îi proclamă pe români ca slavi) este respinsă acum de toți românii. Doar italienii îi recunosc ca pe frații lor, și din această cauză s-au hotărât în ultima vreme tot mai mult pentru ortografia italienească în limba lor și împotriva ortografiei și alfabetului lui Chiril. Acum, este totuși curios cum cel mai mareț și mai hotărât popor din lume, cel al romanilor, a lăsat în urma sa tocmai asemenea oameni, care spiritual le seamănă atât de puțin, precum românii sau locuitorii de astăzi ai Romei.

¹⁸⁸ Corect. Traian útja.

¹⁸⁹ În original în text

O comparație între limba română și italiană și apoi cu mama lor comună ar trebui să fie de cel mai mare interes și să nu ducă la rezultate lipsite de însemnătate. [...]

[...] În cele din urmă românii au început să vorbească iar despre Traian, p. 564 strigând: „Ikonal ui Trojan!”¹⁹⁰ („Aceasta este tabla lui Traian.”). Este faimoasa inscripție pe care Traian a pus să fie dăltuită într-o parte netezită a stâncii, se pare, ca astfel să facă un monument pentru lucrările făcute de legiunile sale în stâncă¹⁹¹. Locul în care se află inscripția este însă unul dintre cele mai romantice dintre toate; căci de aici se deschid din nou porțile Dunării. [...]

Tabla stă încă destul de sus deasupra fluviului, și acolo // copilandri păstori p. 565 fără prevedere au făcut din când în când focul, pe pîntenul stâncii, sub tablă, poate că de aceea unele părți ale stâncii s-ar putea să se fi prăvălit din pricina căldurii, căci mare parte a inscripției nu se mai poate citi de jos. De aceea nu am putut citi nimic în partea de jos, deși am privit cu venerație și atenție. [...]

O sută de zile în călătorie prin statele austriece. Partea a patra. Călătorie în Ungaria. Secțiunea a doua. Banatul, pusta și lacul Balaton¹⁹²

Vizită la Pașa turc din Orșova Nouă

Orșova austriacă¹⁹³ are înfățișarea unei așezări înfloritoare. Ea se află de-a p 2 lungul Dunării, dar se întinde destul de mult și în interiorul uscatului. Comerțul său este însemnat. A fost mai cu seamă așa în timpul blocadei continentale franceze. În acest timp s-au făcut din Marea Mediterană pe socoteala <orașului> Trieste¹⁹⁴ extraordinar de multe și de însemnate speculații prin Orșova, la fel ca prin Salonic¹⁹⁵ și Belgrad. Pe atunci multe mărfuri au făcut călătorii minunate prin munții Rumeliei și ai Serbiei, purtate în spinare fie de cămile, fie de animale de povară, ca să ajungă pe căi foarte ocolite la consumatorii lor. Prețul multor asemenea mărfuri a crescut de două sau de trei ori datorită transportului foarte scump, și de aici nu s-au scos profituri mici. Acest comerț este acum, desigur, mort. Dar se pare că totuși acea

¹⁹⁰ În original în text.

¹⁹¹ Alții sunt de părere că ar fi vrut astfel să însemne pe vecie prima sa campanie în Dacia. Totuși lui Traian i-ar fi fost cu neputință să treacă Dunărea pe aici (n.a.).

¹⁹² Traducere după J. G. Kohl, *Hundert Tage auf Reisen in den österreichischen Staaten. Vierter Theil. Reise in Ungarn. Zweite Abtheilung Das Banat, die Pusten und der Plattensee*, Dresda, Leipzig in der Arnoldischen Buchhandlung, 1842, p. 1–309.

¹⁹³ Orșova Veche

¹⁹⁴ Port italian la Marea Adriatică.

¹⁹⁵ *Salonichi*, formă coruptă pentru Thessaloniki, oraș în Grecia.

întâmplare trecută a ajutat, și nu cu puțin, la revigorarea comerțului dunărean. Căci dacă undeva o singură dată se întrerupe o cale pentru negoț, aceasta lasă în urmă
p. 3 mereu urme binefăcătoare, // pe această cale, ce sunt prielnice încercărilor următoare.

Orșova turcească se află pe o insulă în mijlocul cursului Dunării, și anume în așa fel, încât de fiecare parte a insulei rămâne câte un braț al fluviului aproape la fel de puternic. Cetatea a fost construită foarte solid de austrieci, atunci când au avut-o pentru o vreme în stăpânirea lor, apoi a fost cedată din nou turcilor și, în penultimul război cu aceștia, distrusă printr-un bombardament care a durat mai multe luni, pornit de austrieci de pe munții învecinați, ocupată și încă o dată cedată turcilor în această stare. [...]

p. 9 Am fost mai cu seamă interesat <de faptul că am putut> să găsesc la Pașă „Allgemeine Augsburgische Zeitung”¹⁹⁶. Îl avea cu sine pe divan și ne-a povestit că talmaciul său trebuie să îi citească în fiecare zi în turcă. Era sursa lui principală de
p. 10 știri de la Istanbul. I-am spus despre aceasta, că și-a ales cu siguranță cel mai bun ziar pe care îl putea găsi pentru un asemenea țel // și că era cel mai citit și cel mai bun din întreaga Germanie și în întreaga monarhie austriacă, și că putea fi găsit regulat în Ungaria, Transilvania, Bucovina și chiar în cafenelele de la Marea Neagră din Odessa. [...]

p. 11 <La plecarea de la reședința pașei> am primit ca însoțitor un căpitan uriaș și puternic și un păzitor în urma noastră. Slujbașii <austrieci> de la carantină ne-au înconjurat iarăși și așa am pătruns în oraș. [...]

p. 12 Orașul <Orșova Nouă>, aflat mijlocul insulei, în paza cetății, are o înfățișare cu totul turcească. Căsuțele erau ascunse sub tot felul de copaci, tufișuri, // grămezi de moloz și ruine. În mijloc se afla o piață cu mai multe prăvălioare și de aici porneau câteva șiruri regulate de case sau ulițe.

Câinii și pisicile care ne însoțeau erau goniți de fiecare dată, ca și găinile și alte lighioane. Căci din blana lor primejdioasă ciurma poate fi ușor răspândită printre locuitorii de la Dunăre, tocmai pentru că la Istanbul sare de pe spinarea unei pisici pe alta. Căpitanul turc era destul de inimos, cât să îi ajute pe slujbașii carantinei noastre, și mereu lua câte o piatră de pe uliță ca să o arunce în câte un asemenea trimis al ciumei cu patru picioare care ne stătea în drum. De asemenea, avea mereu sabia pregătită, este drept că în teacă, cu care făcea semn deja de la depărtare oricărui om să plece din drumul nostru.

În piață erau mai mulți negustori, care ne invitau cu prietenie să ne așezăm și ne înfățișau în mijlocul pieței scaune și încă o pipă, iar noi nu puteam să refuzăm să le luăm. În mijlocul lor, la taraba unei prăvălii, stătea, <îmbrăcat> într-un costum vechi turcesc, un copist turc, îndeletnicindu-se să scrie pe genunchi, cu hărnicie, tot

¹⁹⁶ În epocă, „Allgemeine Augsburgische Zeitung” era cel mai important ziar din spațiul cultural de limbă germană. A apărut în 1798 la Tübingen, din 1807 până în 1882 la Augsburg, apoi până în 1925 la München.

felul de scrisori sau răvașe. Negustorii au povestit că vin adesea la cetatea¹⁹⁷ austriacă și fac negoț cu creștinii <de> acolo. [...] // <Apoi> am mers către p. 13 moschee, unde am dat peste o școală. Școala aceasta era o căsuță joasă, <înconjurată> pe dinafară cu un gard de zăbrele din pari de lemn în loc de zid. Copilașii turci făceau o gălăgie păgână; învățătorul părea să le răspundă cu o tăcere tot pe atât de creștină; <asta> fiindcă zăcea pe o bancă și fuma.

Lucrările de întărire ale Orșovei turcești sunt într-o stare demnă de milă, pe care vreau să o zugrăvesc, pentru că auzisem din toate părțile că și celelalte cetăți turcești de aici de la Dunăre nu ar fi într-o stare mai bună. Ici și colo zidurile s-au prăbușit de tot, și de jumătate de veac nu s-a mișcat o piatră pentru dregerea lor. Numai pe alocuri găurile din zid sunt astupate cu multe palisade mari, prost tăiate. Însă și aceste palisade sunt în parte putrezite și căzute. A trebuit să ne cățărăm peste tot felul <de lucruri>, moloz, murdărie, praf și ruine peste tot! Tunurile, din care există o mulțime nenumărată, stau pe aceste ziduri gata de foc, cu gurile îndreptate spre Dunăre. Însă la cele mai multe, suporturile și afeturile au putrezit, și nici unul nu pare în stare să poată trage în altă parte. Pe lângă tunuri, ici-colo, zac și ghiulele, așezate în grămăjoare pe nisip.

[...] Ici-colo, pe lângă un tun, stă câte o santinelă, care ține arma cu o mână și cu cealaltă o pipă fumegândă. Santinelele sunt desculțe și în parte îmbrăcate în zdrențe. [...] //

p. 17

Mai cu seamă acest călător <întâlnit la Orșova Veche> dobândise multe cunoștințe în Turcia. Astfel, de curând vizitase catacombele¹⁹⁸ romane de la Constanța¹⁹⁹, la Marea Neagră. Nu putuse urni nici un turc sau bulgar să hoinărească înăuntrul acestora cu el, fiindcă toți se temeau prea tare de duhurile rele care trebuie că locuiau în aceste bolți. A mers cu o făclie și înarmat cu pistoale, singur, și a înaintat atât de mult cât s-a putut. [...]

Porțile de Fier

În dimineața următoare, prietenii noștri români au dorit să își continue drumul p. 19 spre București, și, deoarece aveam intenția de a mai coborî o porțiune pe Dunăre pentru a vizita faimoasele Porți de Fier și ruinele podului lui Traian, așa ne-am strâns și am luat împreună o barcă²⁰⁰ mare cu opt vâslași și un cârmaci și am coborât în josul curentului. [...]

¹⁹⁷ *Kastelle*.

¹⁹⁸ *Souterrains*.

¹⁹⁹ *Kustendje*.

²⁰⁰ *Jagdschiff*

p. 25 [...] Pe lângă <ce au strigat> au mai făcut și câteva semne, care trebuie să însemnau același lucru și anume întoarcerea noastră. Limba semnelor este mai ales aici, pe întreaga Dunăre austro-sârbească, foarte răspândită. Firește, aceasta se trage de la faptul că oamenii au adesea ceva să își spună, ca vecini atât de apropiați, și nu își pot spune fie din pricina lătimii fluviului, fie pentru că nu li se îngăduie să meargă unul la altul, din cauza cumei. Pe lângă aceasta, contrabanda, care se face aici cu sare, atâta aici limba semnelor. [...]

Orșova austriacă

p. 51 În Orșova austriacă înfloresc multe moravuri și obiceiuri turcești, ca firește în mai toate locurile de pe granița militară, mai cu seamă la clasele de jos, deși nici aici, ca în genere în toate provinciile ce au aparținut Turciei, nu a mai rămas nici urmă de popor turcesc, adică mahomedan. Asemenea și, măsurile și greutatele turcești (ocaua și altele) au rămas încă în circulație aici.

Cât de remarcabil a crescut negoțul²⁰¹ prin aceste ținuturi în timpurile cele mai noi mi-a dovedit un negustor. Încă acum 18 ani²⁰², spunea el, se puteau alege lucrătorii din piață după pofta inimii. Puteam merge și spune: „vino, tu ești puternic, ție îți dau 18 creițari, iar tu ești mai tânăr, ție îți dau numai 12. Acum un copil p. 52 pretinde deja 24 de creițari, iar pentru un lucrător obișnuit // trebuie să plătești nu mai puțin de 36 de creițari. Și proprietăților le-a crescut prețul peste tot.” (Despre același lucru cu privire la proprietățile din patria lor ne-au încredințat în repetate rânduri boierii noștri români.)

În piața din Orșova se văd stând mereu o mulțime de femei române, care au de vânzare fructe frumoase, struguri, piersici, ș.a.m.d. Dacă precupețele vieneze nu vor să o ia în nume de rău, așa mi-ar plăcea să cred că, dacă s-ar face o paralelă între ele, care stau în inima imperiului, în apropierea marelui palat imperial, și săracele române, care stau în cel mai depărtat colț al imperiului, față în față cu turcii, aceasta nu ar fi în favoarea locuitorilor orașului capitală. Am spus deja mai sus câte ceva despre precupețe. Pe românele din Orșova le-am găsit astfel. De obicei stăteau liniștite și tăcute lângă coșurile lor cu fructe, fără să se certe una cu alta sau cu trecătorii. Aproape toate, fără excepție, erau ocupate, unele cu brodatul cămășilor lor, prin ale căror mâneci și manșete trăgeau firicele roșii <cu care făceau> tot felul de figuri, dar cele mai multe <erau ocupate> cu furca de tors. Femeile române sunt într-atât de nedespărțite de furcile lor de tors, chiar acele „Furka” pe care le văzusem mai sus cioplite de grănicerii austrieci,

²⁰¹ *Verkehr*.

²⁰² Călătoria lui J. G. Kohl a avut loc probabil în 1841, deci discuția trebuie să se refere la perioada de la jumătatea deceniului 1820–1830.

încât aproape că acestea par să facă parte din îmbrăcăminte lor. Au mereu aceste furci ascunse în cingătoare. Le iese mereu așa dintr-o parte, și femeile pot face orice // vor ele, să mâne vite, să se preumbe, să alerge până la vecina de alături, să șadă după cuptor sau să vândă fructe, firul de lână pe care îl torc din furcă, și pe care îl înfășoară de sus <în jos> pe un fus care se învâрте mereu, nu se termină niciodată pe neașteptate. Sunt de părere că, dacă bărbații romani erau mândri că sabia le sta în mână ca o parte a trupului lor, așa o femeie nu poate socoti furca de tors decât ca parte a trupului său. Bărbații români nu și-au urmat strămoșii, romanii, în ceea ce privește sabia, dar femeile lor merită cu adevărat imitate de către precupețele trândave și certărețe din Viena în privința furcii de tors.

Am făcut cunoștință la Orșova și cu un profesor de limbă greacă, venit de un an din Arhipelag²⁰³. Era angajat la școala orășenească, și mi s-a spus că își primea leafa de 400 de guldeni din partea negustorimii. Și în alte orașe de la Dunărea austriacă au fost angajați acum profesori greci. Nevoia de a-i avea era simțită de multă vreme de către negustorime. Dar abia de doi ani au început să fie tocmiți mai des asemenea profesori. De acum limba greacă va fi cultivată științific și sistematic în multe mici colonii de pe Dunăre până în sus spre Viena. Încă la Novi Sad²⁰⁴ mi s-a plâns o mamă nemțoaică de faptul că // fiul ei învață atât de greu grecește, care p. 54 cu toate acestea este de mare trebuință.

Nicăieri nu am auzit vorbindu-se atât de mult despre sănătate ca aici la Orșova și în general în întregul Banat. Am tras imediat concluzia că acesta trebuie să fie foarte nesănătos, și de fapt chiar așa și este. Voi avea mai târziu ocazia să vorbesc despre febra din ținuturile Tisei²⁰⁵ și Mureșului²⁰⁶. M-a izbit doar faptul că febra mlaștinilor nu conținește nici aici în părțile munților înalți ai Banatului. Mi s-a spus că ar putea să se tragă de la faptul că cele mai multe văi din munți ar fi necultivate²⁰⁷, apa formează mlaștini în ele iar evaporarea se oprește. De la Mehadia încolo trebuie că este mai sănătos. Dar spre Timișoara în jos febra crește din nou cu mult.

Ziua următoare, o zi de târg, am văzut și însemnatul negoț²⁰⁸ de graniță la schelă²⁰⁹ sau rastel²¹⁰ (mi s-a părut că oamenii de aici întrebuințează întotdeauna fără deosebire cele două denumiri). Schela Orșovei era un hambar mare de lemn, înconjurat cu o curte și de un gard. Hambarul era așezat de-a lungul malului Dunării

²⁰³ Arhipelagul Grecesc.

²⁰⁴ *Neusatz*, oraș în Serbia

²⁰⁵ *Theiss*.

²⁰⁶ *Marosch*.

²⁰⁷ *Uncultivirt*.

²⁰⁸ *Verkehr*.

²⁰⁹ *Skela*.

²¹⁰ *Rastell*.

p. 55 și este, de asemenea, împărțit pe lungime în trei părți, prin două parmaclâcuri sau grilaje de lemn așezate cam la trei coți depărtare unul de celălalt. La grilajul dinspre râu vin numai sârbii, sau așa cum încă se mai numesc aici turcii, iar la grilajul dinspre uscat supușii austrieci. Și unii și alții își aduc mărfurile // și le arată unul altuia peste grilaj. Austriecii pot vinde tot ce vor turcilor, însă turcii austriecilor numai lucrurile care nu pot fi bănuite ca molipsitoare, cereale, fructe, carne, lemn sau altele asemenea. Cum se înțeleg la preț, dacă turcul trebuie să plătească, după ce i-a numărat în fața austriacului, își aruncă banii într-o oală cu apă, de unde acesta îi pescuiește după aceea. Slujitori austrieci însărcinați cu curățenia²¹¹ și santinele au grijă în locul din mijloc ca totul să se facă după cum este prevăzut. [...]

Băile lui Hercule de la Mehadia

p. 60 A doua zi ne-am pus în trăsură și am mers pe acel drum nemaipomenit de pe malurile Cernei, pentru a vizita faimoasele băi de la Mehadia, aflate în această vale. Austriecii au construit aici un drum²¹² minunat.[...]

p. 61 În apropiere de Orșova, dincolo de gurile Cernei, se găsește încă o mică ciudățenie, o stăpânire comună a austriecilor și turcilor. Este o mlaștină mică, nelocuită, acoperită cu iarbă, o porțiune mănoasă a Dunării, chiar dincolo de fortificația de pe insula Orșovei. Această bucată poate fi de obicei // vizitată atât de turci cât și de austrieci. Dar atunci când iarba este crescută, vin turcii și o cos, o usucă și o strâng. Apoi se retrag și vin austriecii care împart fânul în două, din care una o iau cu ei când pleacă, în timp ce turcii iau cealaltă jumătate.

Am vizitat, deși de fapt drumul nostru nu trecea pe acolo, postul de graniță austriac de pe Cerna, care este interesant prin faptul că pe acolo trebuie să treacă cea mai mare parte a comerțului românesc cu vite, care, pentru a umple golurile lăsate de vânzările în Austria, trec mereu în cirezi mari spre Ungaria pe drumul numit al lui Traian spre Timișoara²¹³ și Seghedin²¹⁴. Comandantul postului ne-a condus în grădina sa, unde erau piersici și struguri tămâioși minunați. Grădina, ca tot postul de altfel, se găsea pe o mică ridicătură, care probabil fusese înainte vreme o întăritură romană, iar în fundul grădinii am găsit mai multe bolți adânci și solide, în care se găsea acum pivnița cu vinurile comandantului. De partea cealaltă a Cernei erau mari cirezi românești de vite. „Sunt încă amestecate, dar în după-amiaza aceasta vor fi băgate în apă și scăldate, apoi o să fie curate și pot trece încoace”, au spus grănicerii.

p. 62 Mehadia este o așezare românească cu un târg mare // în Valea Cernei.

²¹¹ *Reinigungsdienner*.

²¹² *Chausee*.

²¹³ *Temeswar*.

²¹⁴ *Szegedin*, oraș în Ungaria.

În Cheile Coramnicului²¹⁵ am găsit pe malul râului un sălaș țigănesc, pe care l-am vizitat. Erau cam jumătate de duzină de familii în tot atâtea corturi. Făceau cuie și se foloseau de niște foale din piei păroase de capră. Starea lor întreagă nu era nici cu un fir de păr mai bună ca cea a „Paeschaeraehs”²¹⁶ din America de Sud. În afară de asta, sunt nemaipomenit de mândri, după cum m-a asigurat tovarășul meu de călătorie, un locuitor al Banatului. El observase, zicea, că țiganii aveau o mândrie de neam²¹⁷ mai mare și mai ascunsă decât evreii. Căci ei spuneau că ar fi cel mai vechi dintre popoarele Europei. În Banat și în Transilvania există mai mulți țigani decât în oricare altă parte a Ungariei. Asta se trage de la marea și adâncă unire încheiată între români, // care și în acele provincii sunt populația cea mai p. 63 numeroasă, și țigani. [...] În Banat, ca în general în tot restul Daciei²¹⁸, trăiesc vara în corturi, dar iarna au anumite locuri de reunire unde adesea mai multe sute de familii se așează laolaltă în peșteri, bordeie și cocioabe de pământ.

În aceste ținuturi vorbesc peste tot în limba română iar între ei și țigănește. Este de mirare că românii, care au cel mai mult de-a face cu țiganii, au făcut din numele lor o mulțime de cuvinte pentru faptele și lucrurile necuviincioase. [...]

Mai în sus de Cheile Coramnicului, sprijinite pe un perete abrupt de stâncă, se p. 65 găsesc ruinele unui apeduct. Stau în picioare încă nevătămate unsprezece arcuri mari și frumoase, unul lângă altul, celelalte sunt distruse. Învățații încă nu s-au pus de acord de unde se trage acest apeduct. Unii spun, că a fost înălțat de către romani. Întreg stilul nobil, măreț stă mărturie despre aceasta, sau poate felul în care sunt așezate pietrele? Anume, arcurile sunt construite din bolovani mari și din cărămizi roșii, și anume astfel, încât pe dinafară și pe dinăuntru un șir dublu de cărămizi urmează unui șir de patru bolovani mari. Aceste // observații importante pentru a p. 66 judeca nu le-am citit încă în nici o descriere de călătorie.

Spre seară, drumul nostru a cotit de la marele drum militar, care continua spre Cheile Teregovei, la dreapta valea Cernei de sus, ai cărei pereți de stâncă se fac tot mai înalți și mai impozanți și în același timp se apropie tot mai mult unul de celălalt.

[...] Am trecut întâi pe lângă câteva sate românești, apoi drumul deja nivelat a șerpuit printre câmpuri și pășuni întinse, a trecut de două ori peste două elegante poduri cu lanțuri de fier peste râu, ne-a plimbat prin câteva locuri <mărginite> de nuci – și până la urmă am ajuns, așa cum ne încredințau aburii de sulf și mirosul neîncetat de sulf, la primele ospătării, hanuri și în cele din urmă chiar la clădirea principală a băilor.

„Dacă un domn călător la băi vrea să taie o halcă de miel, vițel sau ied, aceasta se poate face numai în locul de tăiere hotărât.” Acesta era una dintre hotărârile pe

²¹⁵ *Koramniker*. Localitatea Coramnic a fost inundată la construirea lacului de acumulare de la Porțile de Fier.

²¹⁶ Termen neidentificat.

²¹⁷ *Nationalstolz*.

²¹⁸ *Dacien*.

care mi-au căzut la început ochii, după ce mi-am pus lucrurile în ceva ordine prin cameră și am parcurs regulamentul băilor lipit pe ușă. Într-un fel, acest punct este caracteristic pentru întreaga și ciudata societate care se adună la aceste faimoase
p 67 izvoare, // căci în afară de distinsa nobilime maghiară și transilvăneană, pentru care desigur că sunt valabile aceleași regulamente ca pentru vizitatorii băilor noastre, care iau masa serviți în hanurile²¹⁹ băilor, aici vin, din cauza suferințelor, și mulți țărani români și unguri, lume mărunță din orașele de la granița militară, boiernași din Țara Românească și Serbia, și, ca să economisească ceva bani, își aduc propriile ceaune și bucate, și lor le sunt adresate acele puncte și câteva asemenea alte prescripții de același fel.

Românii sunt cei mai pătimiși oaspeți ai acestor băi sulfuroase, și mai cu seamă din această patimă pornește și faptul că ei tăgăduiesc granița austriacă. Va să zică, românii (vorbesc aici despre populația românească din împrejurimi) pretind că jumătate din Valea Cernei până la fluviu le-ar aparține, și că austriecii ar trebui să își retragă până la fluviu pichetele pe care le-au așezat pe culmile muntoase înalte de pe malul de răsărit. De asemenea, știu puțin și pe ce își întemeiază românii pretențiile asupra malului stâng al Cernei, la fel cum și francezii își afirmă dreptul lor asupra malului stâng al Rinului; căci hotarele, așa cum sunt acum, sunt întemeiate pe pacea încheiată la Belgrad în 1739²²⁰. Ei își întemeiază <aceste
p 68 pretenții> doar pe un lucru, pe faptul că fără băile sulfuroase // nu pot trăi, iar împreună cu malul stâng al Cernei ar dobândi și câteva izvoare sulfuroase fierbinți, pe care le pot folosi doar după ce stau în carantină, așa că râvnesc la acest mal stâng. Acești oameni atât de pasionați după apă sulfuroasă au venit câteodată în cete de câteva sute, înarmați cu furci, ciomege, pistoale și săbii și au atacat pichetele de graniță austriece și au gonit pe câte unul sau pe altul, în timp ce spuneau și strigau că ținutul până în jos, la Cerna, le-ar aparține. Ideea acesta curioasă a oamenilor <locului> și micul război al pichetelor pe care l-au iscat pe malul Cernei coboară mult până în secolul trecut. Ni s-a povestit că în primăvara trecută, nici patru luni în urmă, au fost reunite două companii de grăniceri austriece și au trebuit să mărșăluiască prin munți pentru a respinge pretențiile nebunilor țărani români împotriva tratatului <de pace>.

În afară de Mehadia, există peste tot în munții Transilvaniei izvoare sulfuroase calde și băi mai mici. În fiecare vară sunt vizitate fără încetare de boierii și țăranii români. Ba chiar iarna vin des la băile de la Mehadia și stau mult timp în apa căreia îi atribuie puteri binefăcătoare. După cum slavonii²²¹ de pe granița militară își spală copiii mici cu rachi, pentru că ei cred că așa ceva e sănătos, așa și românele vin
p 69 des pe aici pentru // a-i boteza o dată pe ai lor în apă sulfuroasă. Am vorbit mai

²¹⁹ *Restaurationen.*

²²⁰ Este vorba despre pacea încheiată între Austria și Imperiul Otoman, prin care Oltenia era reintegrată Țării Românești

²²¹ *Slavonier.*

târziu cu o mamă româncă cu un copil bolnav și care mi-a spus cu tristețe: „O, măcar o dată să îmi aduc copilul la băile sulfuroase de la Mehadia și i-ar fi mult mai bine!”.

[...] Am fost asigurat de un colonel austriac de grăniceri, cu bogate cunoștințe, că la Mehadia nu s-au făcut niciodată săpături fără să se găsească ceva interesant, precum monede, statuete, obiecte de bronz, table votive, ș.a.m.d. [...] Căci sunt mai puternice decât izvoarele sulfuroase tari de la Buda²²² și sigur dau într-o oră nu mai puțin de 5045 picioare cub²²³ de apă.

Întreaga și micuța așezare din jurul băilor se găsește sub comandă militară, ca p. 71 toate cele de la granița militară. Este un căpitan care locuiește aici iarna și vara și care are sub conducerea sa toată așezarea, ca și băile, hanurile și cafenelele. Clădirile principale sunt așezate, ca într-o cazarmă, pe două rânduri regulate iar între ele se găsește o uliță largă. Asemenea, și înăuntru este orânduit ca într-o cazarmă și se păstrează numai atâta confort și eleganță cât se caută aici la granița românească. Serviciul este făcut mai ales de soldați betegi. În acele clădiri principale se găsește cea mai aleasă cafea și tot acolo locuiesc oaspeții bogați ai băilor. Atât în susul cât și în josul acestui loc de mijloc al așezării se găsesc diferite clădiri mici și mari ale băilor, lângă // locurile unde clocotesc izvoarele. Trebuie că p. 72 sunt cu totul nu mai puțin de 24 de izvoare fierbinți.

Mai încolo se văd alte case lungi, unde locuiesc acei „domni oaspeți ai băilor” de la care am văzut mai sus că se cere să nu își taie vițelii și ieziile în alt loc decât la bancul de tăiere anume hotărât. Aici se găsesc mereu mulți oameni foarte săraci, care se așează aici cu toată gospodăria lor pentru multă vreme. Se găsește aici chiar și un locșor pentru corturile ȝiganilor, care de obicei în timpul sezonului de băi vin aici să cânte, să cârpească ceaune, să ghicească și să cerșească, în sfârșit și un alt loc pentru prăvălii și dugheni de lemn ale negustorilor care sosesc cu bijuterii, mărfuri de la manufacturi și alte lucruri. [...]

O doamnă româncă se trăgea dintr-o familie grecească aleasă din p. 73 Constantinopol și era și măritată cu unul dintre cei mai de viță boieri din București. Până împlinise 13 ani locuise în Fanar la Constantinopol și fusese crescută acolo după obiceiurile grecești de atunci. Îmi spunea că de atunci singura ei petrecere era să se preumbe din când în când pe malul Bosforului. De altfel, societatea grecească ar fi fost pe atunci foarte bună la Constantinopol, căci toți grecii de seamă se găseau împreună în Fanar. Doar ei, grecii, ar fi învățat latina, franceza și științele și ar fi condus toate treburile turcilor neștiutori. Acum totul s-a schimbat. De la zaveră ar fi băjenit toate familiile de vază ale grecilor din Fanar, fie în Rusia, fie în Țara Românească sau la Atena, dar multe fuseseră de-a dreptul nimicite din cauza zaverei. Ea însăși nu s-a întors niciodată de la 13 ani, de când s-a căsătorit la

²²² *Ofen*, numele german al orașului maghiar Buda.

²²³ *Kubikfuss*.

București, la Constantinopol; și nici nu se gândește cu dor la tinerețea ei plictisitoare. [...]

- p. 74 Astăzi m-am preumblat prin împrejurimile Mehadiei și am făcut cu Iuri, servitorul meu de la băi, o plimbare în satul de graniță învecinat, Pecinișca²²⁴, către care ne-a purtat un drum fermecător pe malul Cernei. Am găsit în sat o forfotă neobișnuită și pe toți locuitorii prinși într-o muncă zgomotoasă. Se dăduse o poruncă a autorităților militare împotriva vechiului și vrednicului de cinste proverb românesc „cum am găsit, așa vreau să las”, și era vorba să fie mărite casele vechi ale satului lor iar unele să fie ridicate cu totul din nou. Ca în acel proverb, românii trăiesc cât de mult pot mai degrabă în murdăria și ruinele strămoșilor, demne de prețuirea lor, până când li se poruncește de sus printr-o asemenea hotărâre binefăcătoare și neîndurătoare și sunt siliți să locuiască mai bine. [...]

Valea de sus a Cernei și viața grănicerilor

- p. 91 Pe ofițer<ul de la postul de la Cerna²²⁵, destinația călătoriei> nu l-am găsit, din păcate, acasă, iar santinela se plimba singuratică în susul și în josul potecii de patrulare²²⁶, pândind râul când în <partea> austriacă, când în <partea> muntenească. Ne-a spus că ofițerul său plecase de cu seară să cerceteze²²⁷ cordonul, deci se putea
- p. 92 întoarce din clipă în clipă. Am intrat în casă și am găsit aici, // în afară de un pat de campanie din lemn și de o măsuță, pe care se afla ceva literatură germană, neașteptat de puțin confort pentru domnul locotenent. Odaia pentru ofițeri era pe o parte, odaia pentru oamenii de rând de cealaltă parte a ușii. Un prici de lemn, fără paie, ocupa aproape tot locul, iar pe perete atârna un șir de saci din piele aspră de capră, cu făină, brânză și lapte, cei mai mulți plini numai cu resturi de bucate. Cum am spus, printre ei se aflau și saci cu lapte; căci și laptele pe care îl primesc în fac în asemenea saci.

Viața acestor ofițeri de la graniță este nemaipomenit de aspră, numai lipsuri și multe greutăți de toate felurile, iar ei visează aici multe vise minunate despre balurile societății de la Sibiu²²⁸, Alba Iulia²²⁹ și Brașov²³⁰. Dar omul învață să placă mai ușor decât altceva curiozitatea și neobișnuitul; tocmai așa ceva îndrăgește mai mult. Sunt așadar mulți ofițeri care sunt atât de pasionați după viața pe cordon, așa cum sunt marinarii de viața pe mare. Chiar și mulți dintre aceia care pe cordon își doresc prietenii de lume de la oraș, în petrecerile tumultuoase ale orașului tânjesc

²²⁴ *Petschineska*, localitate în jud. Caraș-Severin.

²²⁵ *Tschesna*.

²²⁶ *Schilderbahn*.

²²⁷ *Inspiciren*.

²²⁸ *Herrmannstadt*.

²²⁹ *Karlsburg*.

²³⁰ *Kronstadt*.

iarăși după viața singuratică, romantică, neschimbătoare și fără îngrădire de pe cordon, unde este drept că au multe îndatoriri, dar unde adesea într-un ținut mare și pustiu sunt stăpânii cei mai puternici și mai cinstiți.

Așa cum caporalii trebuie să vegheze asupra pichetelor ce le-au fost încredințate, // așa și locotenenții și căpitani trebuie la rândul lor să inspecteze p. 93 neîncetat grupul de pichete aflat în supunerea lor. Bineînțeles, locotenenții călătoresc mai des prin sectoarele lor mai mici decât căpitanul, <care are un sector> mai mare. Iar maiorii, care au sub comandă mai mulți căpitani, călătoresc mai rar prin cordonul lor. Unii maiori au în pază (cel de la Orșova, de pildă) câte un sector de 15 mile de graniță, alții chiar și un ținut mai întins. Coloneii și generalii vin firește și mai rar iar comandanții generali din an în Paști. Dar nici un subaltern nu poate fi nici o clipă sigur că superiorul său nu poate apărea.

Inspecțiile acestea de cordon, deși partea cea mai ușoară a îndatoririlor, nu sunt mai puțin primejdioase, mai cu seamă acolo unde granița este pe uscat, așadar, unde este nevoie de patrulări permanente. Pentru ușurarea lor, austriecii s-au îngrijit, în cursul secolului trecut și al acestuia, să construiască drumuri anume, bune, comode și anume făcute pentru patrule, și care de obicei pot fi străbătute numai cu piciorul sau călare. Chiar și acum sunt deschise ici-colo poteci noi pentru patrule, acolo unde se vede nevoia, sau în locul celor vechi, al căror parcurs este socotit fără rost. [...]

Serviciul cel mai greu și mai plin de neliniști este cel de la cele două capete p. 94 opuse ale graniței militare, anume la cel bosniac și dalmat și apoi cel transilvănean. În mijloc, la Dunăre și în ținutul de jos este cel mai ușor. Întâi pentru că aici este o graniță pe apă bine trasată și ușor de apărut, al doilea pentru că aici de partea cealaltă locuiește un popor puțin cultivat și strâns sub stăpânirea unui stat așezat sub legi. [...]

Însă și cordonul transilvănean are greutatea sa aparte. În primul rând pentru p. 95 că este o graniță pe uscat și se întinde mereu fie prin văi stâncoase, sau pe culmi muntoase sălbatică, pustii și pleșuve, pe care adesea cale de 6 ore în jur nu găsești nici un suflet omenesc, afară de vreun cioban român singuratic. Locuitorii în acești munți trebuie că este nesănătos iar febra stăpânește deplin, ca în câmpiile din Banat. Cel puțin așa m-a asigurat un ofițer care s-a întors suferind și bolnav de febră de la inspecția făcută companiei sale din Carpați²³¹. În al doilea rând, nici vecinătatea cu românii turci²³², care țin la cultură mai puțin decât sârbii, // nu este plăcută – p. 96 („valahani”²³³ li se spune la graniță, pentru a fi deosebiți de românii care sunt supuși Austriei). [...]

²³¹ Kohl denumea Munții Carpați „Alpii Transilvaniei”.

²³² Atunci când vorbește despre români, Kohl folosește termenul „Walachen”. De asemenea, el vorbește despre Imperiul Otoman ca despre statul vecin Austriei la Carpați și pe Dunăre, nu despre Țara Românească.

²³³ *Walachaner*

p. 97 Că din când în când valahanii atacă pichetele austriece fără dorința de a le jefui, căci ei își închipuie că granița austriacă nu ar fi drept hotărâtă, am spus mai sus. Așa mi-a povestit un ofițer austriac că nu a trecut mult de când o turmă de 60 de valahani a venit asupra pichetului său. Când i-a întrebat care le-ar fi dorințele, ei ar fi pretins să fie coborât <steagul cu> vulturul imperial austriac și cerdacul însuși să fie dărâmat; căci amândouă ar fi pe moșia și pământul lor. Din fericire avea chiar 12 oameni cu el, pentru că pe lângă garda veche venise și schimbul cel nou. A răspuns atunci la forță cu forță. S-a ajuns la hărțuiri și cei 12 oameni ai săi i-au respins pe cei 60 și i-au urmărit înapoi în ținuturile turcești.//

p. 98 Îndată s-a pus, chiar pe câmpul victorioasei lupte, și i-a scris colonelului său și a cerut să fie dus în carantină ca „molipsit”²³⁴, prin urmare el și întreaga sa trupă au fost duși în carantină sub paza gărzilor care îi păzesc pe ciumați²³⁵. Există și de-a lungul întregii granițe transilvănene mici carantine pentru circulația zilnică și de asemenea acele schele pentru negoț, ca acela de la Orșova, despre care am scris mai sus. [...]

p. 99 [...] Trebuie să fac observația că oricât de diferite erau neamurile noastre (german, maghiar, slav și român) conversația noastră se purta mereu în limba germană. Ne-am întors în casă, unde după puțină vreme s-au ivit un rest de vin pe lângă apa bună de izvor și apoi un fel de mâncare grăniceresc, tot un soi de „friptură haiducească”, o oală cu așa-zisa tocană²³⁶. Soldații fripseseră și preparaseră la ea tot timpul. Era carne tocată de miel cu ceva ceapă și cu „Boflesch” <slănină> (ca să vorbesc pe limba <sașilor> transilvăneni²³⁷).

Atenția mea s-a îndreptat după o vreme asupra însoțitorilor care întovărășiseră pe minunata noastră gazdă, numiți grăniceri²³⁸.

p. 100 Mi-a sărit în ochi uniforma lor curioasă și întreagă, care îi deosebea de ceilalți soldați de la graniță. // Această uniformă este poate <după> modelul unui port oarecum popular, cândva întâlnit la graniță, acum pierit. O tunică strâmtă, bogat împodobită cu broderii și cu patru șiruri lungi de nasturi strălucitori, le stătea strânsă ca o platoșă pe piept, deasupra atârna o haină lungă ca o manta cu o glugă pe care și-o trăgeau peste cap la ploaie. Pantalonii erau foarte strâmți, după felul unguresc, brodați în multe culori și albastru deschis. Ciorapii groși erau brodați de asemenea cu fir roșu. Părul le era împletit după felul ciobanilor unguri în cozi groase, care veneau în jos pe după urechi ca niște bice. Figura lor era cea mai regulată și mai frumoasă pe care o văzusem până atunci la granița românească. În chimir purtau arme turcești, un iatagan (îl numeau „Hatajan”), două pistoale foarte lungi, pe lângă

²³⁴ *Vermischt.*

²³⁵ *Pestwache.*

²³⁶ *Pokany.*

²³⁷ *Um Siebenburgische zu reden.*

²³⁸ *Gerreschanern.*

corp punga cu cartușe iar peste umeri aveau aruncată o pușcă, împodobită și ghintuită după felul turcesc. Întreaga lor înfățișare era într-o asemenea măsură de pitorească și de poetică, pe cât de obișnuită era înfățișarea unui țaran grănicer obișnuit.

Acești grăniceri formează un corp anume la granița militară, care are propriile datorii și propria orânduire. Poate trebuie căutată în ei vechea inimă a vechilor locuitori ai granițelor. Poate sunt urmașii vechilor păzitori ai hotarelor ai lui Matei Corvin.//

Astăzi, într-o oarecare măsură, acești grăniceri sunt „Gens-d’armen” ai p. 101 hotarului, un corp militar liber, din care o mică trupă, cam 100 până la 200 de bărbați, sunt arondați fiecărui regiment de graniță. Cu totul sunt cam 1 000 de grăniceri, între care o companie de grăniceri ce se găsește pe coasta dalmată. Acești grăniceri sunt cei mai importanți dintre oamenii de la hotar: căci ei sunt câinii care dau de urma tâlharilor, hoților și contrabandiștilor, și fiecare ofițer ia întotdeauna cu el câțiva la fiecare expediție și inspecție. Cunosc terenul și populația de pe partea turcească la fel de bine ca și cele de pe partea austriacă, știu cel mai bine legăturile și oamenii din ținutul lor, știu să dea de urma tuturor uneltirilor urzite de amândouă părțile și prin urmare sunt la fel de ascultați și de temuți de prieteni și dușmani. [...] Acești grăniceri fac slujba, ca toți ceilalți grăniceri, // fără plată în aur, „căci această p. 102 slujbă este pentru ei robotă²³⁹”, așa cum mi-a spus mie un austriac. Cel mai de mirare este că ale lor căpetenii încă mai poartă nume turcești. Se numesc Bassi²⁴⁰ și acest cuvânt turcesc se împreunează fie cu cuvinte germane fie cu alte cuvinte turcești. Așa de pildă se cheamă cea mai mare dintre căpeteniile grănicerilor²⁴¹ Haram-bassi sau Oberbassi, celelalte Unterbassi, Vicebassi. [...]

[...] După masă s-a luat hotărârea să se facă o vizită la pichetul românesc p. 103 învecinat, care se află față în față cu pichetul austriac Cerna. Am pornit în sus pe drumul austriac pentru patrule, și, trecând hotarul românesc, am ajuns pe un mic platou înalt, acoperit cu iarbă, în spatele căruia însă stâncile se ridicau iarăși înșelătoare. O asemenea curioasă deosebire ca aceea dintre un pichet de graniță austriac și unul românesc nu se mai poate vedea încă o dată. Este aceeași legătură ca între <fortăreața de la> Petrovaradin²⁴² și cetatea turcească de la Orșova, pe care am descris-o noi. Nu se poate că vechii daci să fi trăit într-o asemenea stare de barbarie ca aceea pe care am găsit-o noi la acești grăniceri români.

²³⁹ „Robot” se numesc în Austria prestațiile obligatorii ale țăranilor (n.a.).

²⁴⁰ „Sau poate este slav sau grecesc. basileus? – Însuși numele de grăniceri <Gerreschaner> se trage poate din cuvântul unguresc: „Szer” (pronunță: Serr), adică „Reihe, her”. Grănicerii erau deci oameni care făceau slujba de păzitori ai hotarelor” (n.a.).

²⁴¹ Gerreschaner.

²⁴² Peterwardein, importantă fortăreață pe Dunăre, situată în apropiere de Novi Sad, Serbia.

Nici nu am intrat bine pe platou, când trei sau patru câini lăptoși valahani au sărit la noi, aceiași pe care valahanii îi au peste tot pe lângă pichetele lor de graniță. Grănicerii noștri i-au ținut departe de noi cu pietre și ciomege, nu atât pentru picioarele noastre, cât din cauza ciumei. În fața unui bordei acoperit cu mușchi și tufe se plimba // o santinelă valahă îmbrăcată în blană de oaie și pe cap cu o căciulă mare mițoasă, tot din lână creată de oaie. „Kladetz” numesc ei o căciulă din aceasta, asemănătoare cu o perucă²⁴³ înaltă. La strigătul nostru, ca și la lătratul câinilor, câțiva daci, acoperiți tot cu blăni de oaie, s-au târât afară din bordei și s-au apropiat de noi. Le-am poruncit să rămână nemișcați la 20 de pași depărtare de noi, ceea ce au și făcut, în timp ce își chemau câinii. Am vorbit cu ei și i-am întrebat de ce ei, români²⁴⁴, adică urmași ai romanilor²⁴⁵, arată mai sărăcăcios decât toate neamurile. Au spus: „Da, *domini*, *Imperatu nostru* nu este așa de mare și bogat ca al vostru. El ia toți banii, dar nu dă nimic înapoi”. I-am întrebat dacă ofițerul lor fusese de curând pe acolo. Au spus: „de câteva săptămâni nu”. În timp ce pe partea austriacă civilizația²⁴⁶ cere să se patruleze zi și noapte, aici lipsa de învățătură²⁴⁷ face totul mai ușor. Ofițerii români își inspectează pichetele foarte rar.

„De obicei, acești români sunt niște flăcăi blajini, gata de treabă și folositori, cu toate că, firește, că dacă împrejurările le îngăduie <sunt niște> hoți”, observă unul dintre ofițeri. „Dacă vreodată vrem să facem o vânătoare de urși sau de capre negre pe stâncile sălbatice de pe partea lor, se cațără pe potecile abrupte și de netrecut și adulmecă cu o dibăciei nemaipomenită, ca niște câini, și gonesc // vânatul pentru noi.” Dar și superstițiile lor sunt nesfârșite și primitive. Așa, de pildă, încă mai cred orbește în așa-zișii strigoi²⁴⁸. Adesea cred că au văzut pe unul mort de mult că s-a ridicat din mormânt și zic că le sare în spate și le sugă sângele. Câte unii își închipuie cu tărie că i-a urmărit și i-a chinuit un asemenea strigoi, și mor câteodată din cauza părerii acesteia. Asemenea și credința în așa-zișii „Dschires” sau în cei de neatins de gloanțe înfloresc încă printre ei. „Dschires” înseamnă de fapt „pregătitor”²⁴⁹. Este de fapt groaznica lor superstiție după care, prin mâncarea inimii unui copil foarte mic nu pot fi atinși de gloanțe. Nici ai noștri nu s-au lepădat de această superstiție, de pildă nici floarea păzitorilor hotarelor, grănicerii de acolo. Chiar și ei cred că ar putea ajunge de neatins de gloanțe și din cauza credinței acesteia săvârșesc adesea fapte de vitejie”. [...]

²⁴³ *Alongenperruecke.*

²⁴⁴ *Romani.*

²⁴⁵ *Roemer.*

²⁴⁶ *Civilisation.*

²⁴⁷ *Uncultur.*

²⁴⁸ *Vampyr.*

²⁴⁹ *Zubereiterer.*

Valahanii noștri au tras din gaura lor mai multe țevi de lulea, pe care le ciopliseră chiar ei. Erau tare frumoase, țevi din lemn de vișin mari și mici. Fumatul frunzelor de cireș amar se întâlnește peste tot prin acești munți, // printr-un negoț p. 106 însemnat se întinde de aici în restul Europei, iar la Mehadia țevile de pipă din lemn de vișin se numără printre suvenirurile obișnuite pe care oaspeții băilor le aduc de acolo. Și la granița militară se obișnuiește să se fumeze frunze de vișin, deși recolta aceasta este acolo a domniei iar grănicerii obișnuiți pot ajunge numai în feluri pe dinafară de lege în posesia ramurilor acestei tufe. Cele mai multe vin din partea valahă. Aici pe loc se poate cumpăra cu câțiva creițari ceea ce la Viena și Leipzig se plătește cu mulți guldeni. Ca tot ce este nobil, fumatul frunzelor de cireș se trage înapoi de la potecile obișnuite ale oamenilor, iar pe cele mai înalte și de neatins stânci se găsesc cele mai bune tufe de vișin. Românii îl numesc „cireșu” (se zice Tschireschu), adică cireș. Din nefericire nu aveam nevoie de nici o țeavă de pipă, dar am lăsat acestor cei mai săraci dintre oameni – de altfel nu își simțeau mizeria nici la jumătate cât săracii din țările noastre cele mai cultivate²⁵⁰ – ceva tutun pe o bucată de hârtie în iarbă, pe care, după ce ne-am retras, și-au împărțit-o pașnic între ei.²⁵¹ [...]

[...] De altfel, de fel nu sunt toate peșterile din Valea Cernei <locuite> de urși p. 109 sau tâlhari, deși se găsesc câteva și dintre acestea ultimele. Multe dintre acelea din care au fost alungați tâlharii și urșii și care se găsesc sus, în apropierea ținuturilor muntoase²⁵², le folosesc ciobanilor <turmelor> de oi și capre ca locuri pentru înnoptat. Ba, ciobanii se vâra în unele pentru toată iarna; căci mulți nu își țin animalele acasă tot anul, ci le hrănesc, pe cât se poate, cu ierburile sărăcicioase pe care le pot găsi în apropiere și iarna. Caprele și le țin în partea din fund a peșterilor. Ei înșiși dorm la intrare lângă foc.

Și pe platoul nostru, de pe care ne bucuram de priveliștea aceea, am găsit un mic român, păstor de capre, care avea voie să se apropie atât de mult de cordon și să își pască turma pe acest platou, din cauza laptelui. Soldații luau de la el câteodată lapte dulce de capră pentru ofițerii lor. Altfel trebuie să îi țină pe păstori la mare depărtare de pichete. Căci se găsesc aici destule prilejuri înșelătoare de a intra în legătură cu vecinii turci, ca de pildă contrabanda cu sare. Duc cu mare drag dincolo în colibe lor câte un săculeț cu sare sau numai câțiva bulgări de sare cristalină²⁵³ de stâncă, pentru că acolo pot să o ia foarte ieftin.//

De cele mai multe ori sunt descoperiți de ochii de Argus ai grănicerilor și de p. 110 patrulele de hotar și sunt urmăriți. Își cară bucata de sare cu ei oricât de mult pot.

²⁵⁰ *Cultivirsten Laendern.*

²⁵¹ Kohl vorbește probabil despre un surogat de tutun, obținut din frunze de cireș amar, nu de vișin.

²⁵² *Alpenregion.*

²⁵³ *Krystallen.*

Dacă își simt următorii prea aproape, o aruncă, dar se și folosesc de acest șiretlic, aruncă în diferite locuri câte ceva, zdrențe, haine, ș.a.m.d.; căci fiind ciumă peste tot, nimeni nu are deci voie să pună mâna, așa că trebuie ca la fiecare boarfă să lase câte un paznic, și așa scad numărul următorilor lor. Dacă, cu noroc, scapă în felul acesta, ceea ce se întâmplă rar, pentru bucățile de sare, saci și boarfe împrăștiate se face mare daraveră, un raport amănunțit, hârtii fără număr, cercetări și iarăși cercetări – ale cui sunt boarfele astea, care se pot mânui numai de la depărtare – de unde au venit oamenii – unde s-au dus – câți or fi fost. Pădurile trebuie cercetate peste tot, pentru a se afla dacă nu există boarfe sau bucăți de sare și prin alte locuri. Toate lucrurile acestea trebuie lăsate neapărat unde zac, păzite strașnic și înainte de orice trebuie să se raporteze la următoarea carantină [...].

p. 111 [...] După atâtea zile ajung până la urmă și slujbașii care au sarcina să le curețe²⁵⁴, sfărâmă cu clești de fier sacii de sare și tot cu clești de fier aduc boarfele laolaltă într-un loc unde le ard, dacă nu sunt de ceva valoare. Bulgării de sare sunt trecuți prin apă de câteva ori, botez după care par curați și buni de mâncat pentru Europa apuseană, care nu are habar prin ce mijloace obositoare și anevoioase este apărută de ciumă. [...]

p. 112 [...] Era cea mai mare și mai vizitată peșteră din Valea Cernei, cea preferată pentru a fi numită „peștera hoților”. Această peșteră este ceea ce este Peștera lui Veterani din Clisură, dar mai mică. Ca și aceea trebuie că era folosită mai degrabă ca o fortăreață sau cetate a hoților; căci la înalta sa intrare în stâncă se mai găseau încă rămășițe ale zidurilor cu care odinioară aceasta era pe de-a întregul zidită. [...]

Cheile de la Teregova²⁵⁵ și Slatina

p. 117 [...] Așa de pildă am întâlnit o familie de mari boieri români, care se întorcea nu știu de unde în țara ei. Aveau mai multe trăsuri de călătorie vieneze, una în spatele celeilalte, fiecare cu câte 12 cai înhămați, și toate pline până peste cap cu oameni, membri ai familiei, fete în casă, cameriste, servitori, vânători, bucătari ș.a.m.d.; în spate se înălțau ranițe strânse grămadă, o încărcătură de fân, oale și alte unelte pentru gătit, pe care se legănau câțiva servitori. Pe aici este felul obișnuit în care trebuie <că obișnuiesc> să călătorească cei mari. Însă oamenii de rând au și mai multe în carele lor.

²⁵⁴ *Reinigungsdiener.*

²⁵⁵ *Teregowa.*

Caransebeș²⁵⁶ și monede vechi

[...] Din nefericire nu am avut prilejul de a vedea nici aceste „100 de puțuri” p. 140 ale romanilor, aflate la stânga Caransebeșului, nici fabrica de metal de la Reșița²⁵⁷, faimoasă în timpurile noi, aflată în dreapta. Aceste ultime numite mari fabrici de metal – am vorbit despre ele deja mai înainte – erau altă dată „ärarisch”²⁵⁸, asta înseamnă că erau conduse pe socoteala statului²⁵⁹. Dar fiindcă o asemenea conducere e întotdeauna puțin spornică, – neîngrijirea, nesocotința și hoția slujbașilor împiedicau orice câștig, au fost date în anul 1826 pe seama particularilor austrieci. De atunci minele de fier au ajuns deodată atât de spornice, încât lucrările de fier pentru toată Ungaria vin de acolo. Podurile de fier de la Mehadia, Lugoj²⁶⁰ și din alte locuri au ieșit de acolo, ca și o mulțime de mașini și unelte folositoare. Iar fabrica de fier de la Reșița capătă acum în toată monarhia austriacă un rang însemnat.

Există mine de toate felurile în munții Banatului, care sunt doar o ramură a // p. 141 lanțului de munți transilvăneni, atât de bogați în metale. În afară de aceasta, este foarte de mirare că cele mai multe și mai însemnate lucrări au purces abia la începutul veacului acesta, și încă aici se pare că mai e mult de făcut și de descoperit.

Țigani au și aici, ca și la alte râuri purtătoare de aur din Ungaria, zlătării. Și aici este lege ca nici un țigan, care nu aduce slujitorilor minelor²⁶¹ cel puțin trei ducăți²⁶² aur în fiecare an la un preț minim anume hotărât, să nu fie îndurat la granița militară. Ce aduc peste cei trei ducăți le este plătit *al pari*²⁶³. Purtarea lor este, în parte, aceeași pe care am arătat-o mai înainte. [...]

[...] Cu învoirea acestui domn omenos <comandantul militar al localității> și p. 143 însoțit de preotul meu [...] am vizitat apoi școlile locului.

Aici se găsesc, ca în toate orașele însemnate de la granița militară, următoarele școli, și anume: „o școală pentru fete”²⁶⁴, o așa-zisă „școală superioară sau normală”²⁶⁵ și în afară de acestea alte câteva „școli-primare”²⁶⁶. În partea de

²⁵⁶ *Karansebes.*

²⁵⁷ *Russberg.*

²⁵⁸ Cuvânt ce desemna o proprietate statului austriac.

²⁵⁹ *Regierung.*

²⁶⁰ *Lugos.*

²⁶¹ *Bergamt.*

²⁶² *Ducaten.*

²⁶³ În original.

²⁶⁴ *Madchenschule.*

²⁶⁵ *Ober- oder Normalschule*, echivalent al liceului.

²⁶⁶ *Trivialschulen.*

graniță militară a regimentului iliro-valah mai există 4 școli ale diviziilor²⁶⁷, câte una pentru circumscripțiile a 2 companii. Și apoi este, sau ar trebui totuși să fie în fiecare sat o școală națională sau a parohiei²⁶⁸.

p. 144 Școlile normale, de fete și ale diviziilor precum și profesorii care lucrează la acestea sunt întreținuți și plătiți de comenduirea militară superioară²⁶⁹, și în <aceste școli> învățarea se face în toate ținuturile graniței militare întotdeauna în limba germană. Școlile primare²⁷⁰ sunt adesea particulare. Școlile parohiale de la sate au fost înființate la îndemnul ocârmuirii²⁷¹ pe seama parohiilor, și de aceea în ele se folosește mereu, de la sine înțeles, acea limbă de care ține parohia. Școli orășenești²⁷² germane // sunt de obicei, în afară de cele numite, în fiecare oraș oarecum mai însemnat de la granița militară. Ceea ce am spus este adevărat și pentru granița militară transilvăneană. Asemenea printre secui sunt toate școlile normale²⁷³ germane și cu profesori germani sau cunoscători ai limbii germane.

Clădirile școlilor din Caransebeș pe care le-am văzut nu puteau fi numite doar bune, ci pe de-a întregul minunate. Pentru că tocmai era vacanță nu am putut prin urmare lua parte la nici o oră, însă am văzut lucrările cele mai bune²⁷⁴ scrise de către elevi și care trebuiau să fie trimise la Cancelaria Aulică de Război²⁷⁵ de la Viena. Aceste lucrări erau în primul rând „lucrări de caligrafie”, apoi „dictări”, și în cele din urmă „compuneri” și desene matematice și militare. Trebuie să spun că nu cred că ilirii²⁷⁶, românii, slavii²⁷⁷ ș.a.m.d. ar fi învățat singuri scrisul și desenatul, la fel de bine cum au făcut-o aici sub ocârmuirea germanilor. Așa cum pare, pe bună dreptate, peste tot pe aici scopul este ca din băieți să nu se facă numai oameni cu cunoștințe generale, ci întâi dintre toate să se facă ostași <pentru> graniță²⁷⁸. Ținând seama de acesta, temele date la compuneri erau foarte <bine> alese pe măsura scopului, de pildă astfel: „Raport către căpitan despre vijelia²⁷⁹ care a avut loc”, „Descrierea daunelor făcute de un torent de munte”, ș.a.m.d.

²⁶⁷ *Divisionschule.*

²⁶⁸ *National- oder Gemeindeschule.*

²⁶⁹ *Oberen militaerischen Verwaltung.*

²⁷⁰ *Trivialschulen.*

²⁷¹ *Gouvernements.*

²⁷² *Stadtschule*

²⁷³ *Normalschulen.*

²⁷⁴ *Musterarbeiten.*

²⁷⁵ *Hofkriegsrat.*

²⁷⁶ *Illyrier.*

²⁷⁷ *Slavonier.*

²⁷⁸ *Graenz-Militaers.*

²⁷⁹ *Schwaerzung.*

Planurile și hărțile întocmite erau de asemenea // luate din ținutul înconjurător, p 145 de pildă desene ale munților învecinați, harta²⁸⁰ potecilor patrulelor, care în parte urmează granița, ș.a.m.d.

Un despărțământ aparte al liceului este cel matematic, în care elevii cei mai străluciți sunt pregătiți să ajungă subofițeri. Aceștia se pot, de asemenea, ridica până la <gradul de> ofițer, dacă dobândesc destulă carte, ba chiar pot ajunge până la treptele cele mai de sus, și există mulți români de rând cărora le-a reușit. Mai ales pentru că la granița militară nu se află nobilime privilegiată iar ofițerii nobili ai Austriei nu se avântă către serviciul la granița militară, așa poate că în acest despărțământ al armatei austriece este mai multă libertate și egalitate în drumul către gradele ofițerești²⁸¹ cele mai de sus decât în oricare altul. Zic asta ca pe o simplă bănuială pe care citez să o am. În despărțământul matematic erau, în anul 1841, 86 de școlari, iar în celelalte despărțăminte 300. Ca și acest număr al școlarilor, și cel al școlilor a crescut însemnat de la descrierea graniței militare făcută de Hietzinger²⁸², – deși, așa cum mi s-a spus, vrăjmășia popoarelor de la graniță²⁸³ față de școli este doar cu puțin mai mică. Pe scurt părinți încă trebuie să fie siliți într-una să își dea copiii la școală.

Mi-a sărit în ochi în programă o // materie curioasă, așa-numita „învățătură p. 146 pentru copii despre obligațiile supușilor”. Pentru ea erau hotărâte trei ore pe săptămână la clasele mici. Poate că este un obiect de studiu foarte folositor popoarelor²⁸⁴ care știu atât de puține despre rânduiala politică a clădirii statului și de la care se cere o împlinire atât de deplină a obligațiilor. De altfel, este o chestiune demnă de luat în seamă, care a apărut de mai multe ori în istoria graniței militare, anume că grănicerii iubesc mai mult administrația militară a țării²⁸⁵ lor decât cea civilă. În mai multe rânduri, părți ale graniței militare au fost puse sub administrație civilă. Și-au dorit atât de mult administrația militară înapoi și au făcut mult timp atâtea jalbe, până când le-a fost îngăduită.

Lugoj²⁸⁶ și dansuri românești

[...] <Ofițerul de la pichetul austriac> m-a întrebat de pașaport și m-a muștrat p 151 că nu l-aș fi vizat²⁸⁷ la Caransebeș²⁸⁸. Pe toată granița militară chestiunea

²⁸⁰ *Uebersichtskarte* (hartă sinoptică) în textul original.

²⁸¹ *In der Concurrrenz zu den obersten Offizier-Stellen.*

²⁸² Carl Bernhard Hietzinger, *Statistik der Militaergrenze des oesterreichischen Kaiserthums, ein Versuch*, Viena, 1817–1823.

²⁸³ *Graenz-Nationen.*

²⁸⁴ *Nationen.*

²⁸⁵ *Land.*

²⁸⁶ *Lugos.*

²⁸⁷ *Visiren.*

²⁸⁸ *Karansebes.*

pașapoartelor²⁸⁹ este foarte bine statornicită și aici trebuie vizat peste tot, ceea ce în Ungaria nu este nevoie. Culorile austriece, auriu și negru, se văd aici pentru ultima oară. Austria se termină și începe Ungaria, a cărei coroană o poartă împăratul Austriei, și cu aceasta încetează și foloasele ordinii și așezămintelor, așa cum stăpânesc în Austria, și încep, este drept, multe foloase ale libertății ungare, dar, de asemenea, și multe pagube ce curg din felul și tipicul în care se folosesc aceste libertăți.

p. 154 La granița militară, unde împăratul austriac este singurul proprietar de pământuri (are dreptul de uzufruct²⁹⁰ asupra tuturor domeniilor), unde oricare altă moșie nu este decât o feudă militară²⁹¹, și unde un ofițer în afară de câte o grădiniță de fructe și legume nu deține nimic, ba chiar nu are îngăduința de a lua în arendă vreo bucată mai mare de pământ, nu există nici o urmă de nobile proprietară de pământ. Îndată ce se trece granița ungurească, numaidecât se aud și se văd peste tot „magnați”²⁹² și stăpânirile lor.

Poate că nobilimea nici unei alte provincii europene nu este la fel de amestecată precum ca a celor trei comitate bănățene. Voi arăta numai câteva dintre părțile sale. Firește că sunt în primul rând printre ei mai multe dintre cele mai nobile neamuri ungurești, ca Bathyany, Szapari, ș.a.m.d. De asemenea, multe familii nobile germane au fost împrăștiate aici, însă sunt mai puține, și mai sunt și neamurile maghiare proscrise, care au fost aproape toate distruse sau alungate în vremea stăpânirii turcești, mai puțin decât // în alte părți ale regatului. De asemenea, există și câteva neamuri de obârșie românească, de pildă Josika, deși acestea sunt de obicei din vremuri străvechi maghiarizate. Deși în Ungaria și Transilvania se găesc peste 1 000 000 de români, și anume într-o parte a țării care este văzută ca vatra lor străveche, totuși nu sunt deloc boieri români aici, ca în Țara Românească, Moldova, Bucovina și Basarabia²⁹³. Eu cred că neamurile boierești românești vechi fie s-au stins cu trecerea vremii, fie au ajuns printre cele maghiare.

p. 155

Cea mai mare parte a nobilimii bănățene este cu totul nou-creată, sunt în mare parte sârbi și în parte și armeni. Aceștia din urmă, armenii, sunt cei mai mari crescători de vite, atât în acest ținut al Ungariei, cât și în partea de nord a comitatelor de pe Mureș. S-au îmbogățit adesea de pe urma acestor îndeletniciri, și pentru că titlul nobiliar nu este mai ușor de obținut în nici o altă țară decât Ungaria, unde, de asemenea, oferă și mai multe drepturi decât în orice altă țară, astfel acești domni și-l cumpără în chip obișnuit în Banat și astfel se numără printre nobili.

²⁸⁹ *Passwesen.*

²⁹⁰ *Obereigentum* (dominium utile).

²⁹¹ *Militaerlehn.*

²⁹² *Grundherren*

²⁹³ *Walachei, Moldau, Bukowina, Bessarabien.*

Foarte apropiat se întâmplă și cu sârbii, și printre ei sunt mulți care au dobândit prin negoț cu vite și alte îndeletniciri bogății nemaipomenite, și deja de multă vreme se îngrijesc să își cumpere <titlul nobiliar> aici în Banat, unde prin multe // bejenii și <întemeieri ale unor> așezări a ajuns, pe jumătate, o nouă p. 156
Serbie. Această pătură, astfel apărută, de nobilime sârbească alcătuiește partea cea mai numeroasă a nobilimii bănățene, iar capitala lor este Timișoara. Și prințul Miloș <Obrenovici> ar fi vrut, după obiceiul acesta al sârbilor trecuți de partea austriacă, să își cumpere <un titlu nobiliar> în Banat, dar după cum se știe nu i s-a îngăduit. Acești sârbi sunt slavi ortodocși²⁹⁴, din care cauză nu stăpâna în cercurile lor de la Timișoara mare tristețe pentru căderea Varșoviei.

Despre germanii din Banat am auzit și am văzut mai multe lucruri bune decât p. 157
despre cei din Bacska²⁹⁵. De pildă, ei cultivă cel mai bun tutun, o plantă care trebuie mult îngrijită. [...] Românii țin cel mai mult la „Kukurusitsche” lor, adică la câmpurile de porumb, căci cucuruzul este pe aici tot ce le este cel mai drag pe lume. Strângerea acestui rod mult cultivat a dat naștere aici unor acareturi curioase și pe măsura scopului lor. Aceste zidiri, care aici se văd pe lângă fiecare casă românească, și care pe lângă gospodăriile celor cu mult pământ ocupă cea mai mare parte dintre construcții, se numesc: „Kukuruzkora” și sunt astfel alcătuite.

La țărani sunt hambare ridicate ceva deasupra pământului pe 4 stâlpi și cu acoperiș, din cale afară de înguste (late de 5 sau 6 picioare) și neobișnuit de lungi (30, 40 până la 100 sau 200 de picioare, după bogăția stăpânului). Sunt ridicate deasupra pământului pentru a împiedica jilăveala, și din împletituri de răchită²⁹⁶ ca să fie străbătute de aer și ca soarele să poată pătrunde. Din aceeași pricină sunt și înguste și lungi; căci într-o construcție rotundă sau lată, boabele proaspete ar fi ușor de desprins de pe știuleți și s-ar strica ușor.//

Aceste construcții se aseamănă deci ca fel și ca scop al ridicării zidurilor care p. 158
îngrădesc salinile noastre.

[...] Mi se pare că nu este cunoscută în toate ținuturile noastre în care se cultivă porumb, construcția acestor acareturi folositoare.

Porci [...], boi [...], bivoli [...] și oi valahane, primele două în cirezi mari, ultimele în turme micuțe, ne-au însoțit mereu până la Lugoj. De obicei erau la fiecare turmă, ca mânători, vreo doi bărbați români care arătau îngrozitori și sălbatici, dar firește că blajini după împrejurări și câteodată mai erau pe lângă cai și vreo doi sârbi, chiar stăpânii turmei sau trimișii lor, de cele mai multe ori înarmat fiecare cu două-trei pistoale sau un iatagan. [...]

[...] Lugojul se împarte în Lugojul nemțesc și în Lugojul românesc. Este p. 161
situația mai multor locuri de aici din Banat. Ba chiar mai târziu am să am prilejul

²⁹⁴ *Griechische Slaven.*

²⁹⁵ *Batschka*, regiune din Serbia de astăzi, colonizată cu populație de origine germană.

²⁹⁶ *Flechtwerk.*

p. 162 să arăt că multe sate sunt în așa fel așezate, încât pe o parte a uliței // locuiesc germani, pe cealaltă români sau sârbi. [...]

De fapt nu ar trebui să spun despre Lugoj nimic altceva decât lucruri frumoase și bune; căci am găsit aici oameni atât de demni de a fi îndrăgiți și foarte prețuiți de mine, cu care mi s-a îngăduit să petrec ceasuri atât de alese. [...]

M-a trezit în dimineața următoare la Lugoj zornăitul lanțurilor rău-făcătorilor, un zgomot nesuferit, dar care este foarte obișnuit în orașele din comitatele ungurești. Și anume, rău-făcătorii sunt folosiți în aceste orașe în parte pentru tot felul de munci pentru dregătorii comitatului, în parte le este îngăduit să meargă pe la case obișnuite, niciodată însă fără lanțuri, și să câștige prin muncă niște bănuți. De aceea își zornăie lanțurile peste tot pe ulițe și eu însumi i-am văzut târându-și seara lanțurile fără a fi păziți. [...]

p. 163 [...] Era duminică, iar eu am mers să văd diferitele biserici ale locului, cea catolică și cea grecească. Cea din urmă se numește aici biserica „iliră²⁹⁷”. [...]

Niciodată nu a ieșit pe de-a-ntregul din folosință numele „ilir²⁹⁸”.

p. 164 În Austria acesta a dat de când lumea numele unei partide religioase²⁹⁹, și anume celei ortodoxe³⁰⁰. Și astfel s-a vorbit despre biserica iliră și de asemenea despre popoarele³⁰¹ ilire, prin care se înțeleg toate acelea care sunt devotate bisericii ortodoxe în partea de sud-est a monarhiei austriece, fie acestea <cel> sârbesc, românesc sau slavon. Prin urmare, de multă vreme se află la Viena o cancelarie aulică anume *in Illyricis*³⁰² (pentru treburile bisericii ortodoxe). Tot astfel, adunările trimișilor³⁰³ români, sârbi sau slavoni pentru alegerea unui nou arhiepiscop sau mitropolit se numesc „congresul poporului ilir”³⁰⁴. [...]

p. 165 În biserica iliră <din Lugoj> am găsit câțiva „Plajaschtschen”³⁰⁵ în haine pline de bogăție, mulți bărbați români îmbrăcați de sărbătoare iar chipurile <lor arătau> smerită venerație. Orânduirea bisericii, iconostasul, felul de a-și face cruce, pupatul icoanelor, *Gospodi pomilui*³⁰⁶, întreaga curgere a slujbei, înfățișarea preoților, toate acestea erau întocmai ca la greco-ruși și ca // peste tot în toate bisericile ortodoxe.

²⁹⁷ *Die illyrische Kirche.*

²⁹⁸ *Illyrier.*

²⁹⁹ *Kirchenpartei.*

³⁰⁰ Kohl folosește de fiecare dată sintagma „griechische Kirche” atunci când se referă la Biserica Ortodoxă

³⁰¹ *Nationen*

³⁰² În original în text.

³⁰³ *Deputirten.*

³⁰⁴ *Illyrischen National-Congress.*

³⁰⁵ Termen neidentificat.

³⁰⁶ În original în text.

Mi-au sărit în ochi totuși și câteva deosebiri. Melodia cântărilor părea să fie altfel. De asemenea, preotul intra și ieșea în timpul liturghiei prin ușile împărătești din mijlocul iconostasului, ceea ce nu se obișnuiește în Rusia. Apoi nu am văzut ca oamenii să cadă la pământ și să atingă pământul cu fruntea. Dar deosebit de izbitor era pentru mine faptul că în biserică să găsesc mult mai mulți bărbați decât femei.

În biserica catolică, pe care am vizitat-o după aceea, era pe dos. Eu cred că întotdeauna, în întreaga biserică ortodoxă, bărbații merg la slujbe mai mult decât femeile. În biserica ortodoxă, bărbații stăteau cu toții în față și în partea de mijloc a întregii adunări; femeile însă erau împrăștiate mai mult prin spate. Și acest lucru era pe dos în cele mai multe dintre bisericile catolice ungurești pe care le-am văzut, în care femeile stăteau întotdeauna împreună în față și în partea din mijloc a mulțimii, în timp ce bărbații erau împărțiți în spate, pe lângă ziduri, în fața ușilor și pe coridoare. Chiar și această așezare a mulțimii³⁰⁷ depinde oarecum de felul de a fi³⁰⁸ al celor două, <luate> laolaltă. Biserica ortodoxă este o religie a bărbaților, cea catolică, unde Fecioara Maria este atât de cinstită, a prețuit mult mai mult firea adânc religioasă care zace în ființa femeii. [...]

Biserica iliră sau ortodoxă este încă în aceste ținuturi, ca la granița militară de p 166 la răsărit, cea mai numeroasă. Căci în comitatul Crașovei³⁰⁹, de care ține Lugojul, se ajunge la 156 000 de ortodocși, 15 000 de catolici și doar 80 de protestanți. Această situație se schimbă mult de-a lungul <drumului> pe care înaintăm către Tisa. Ortodocșii sunt tot mai puțini, catolicii și protestanții mai mulți, așa cum arată următoarea privire asupra comitatelor care merg de la răsărit spre apus, spre Tisa.

Situația dintre cele trei biserici diferite arată așa:

În comitatul Crașovei³¹⁰ sunt 1 000 de ortodocși la 100 de catolici și la 1 protestant.

În <comitatul> Timișului sunt 1 000 de ortodocși la 300 de catolici și la 20 de protestanți.

În <comitatul> Torontalului sunt 1 000 de ortodocși la 500 de catolici și la 60 de protestanți.

În <comitatul> Csongradi³¹¹ sau <cel al> al Seghedinului sunt 1000 de ortodocși la 30 000 de catolici și la 11 000 de protestanți.

Se pot urmări mai multe asemenea calcule interesante prin Ungaria, și anume astfel: această țară poate fi socotită un pătrat cu patru vârfuri. La vârful sudic, în care ne aflăm <acum>, vârful românilor și sârbilor, este sălașul bisericii orientale,

³⁰⁷ *Publikum.*

³⁰⁸ *Charakter.*

³⁰⁹ *Krassoer.*

³¹⁰ *Krassoer.*

³¹¹ *Tschongrader.*

– partea de nord, vechiul loc de baștină al maghiarilor, are sâmburele reformatilor,
p. 167 – // la capătul dinspre nord-vest, țara slovacilor, se găsesc cei mai mulți luterani –
iar în sfertul dinspre sud-vest, în ținutul croaților, stăpânește catolicismul cel
mai curat.

De-a lungul liniilor care unesc punctele de la capete unul cu celălalt se pot
vedea scăderea treptată ca și creșterea sigură a uneia sau alteia dintre biserici.

Ca pildă vrem să dăm din aceste ținuturi care ne interesează aparte două linii,
anume aceea care merge dinspre ortodoxia sud-estică către apus prin întreaga
graniță militară spre catolicismul croat, și apoi aceea care urcă spre nord, către
calvinismul maghiar.

Împărțirea religiilor arată astfel, în diferite locuri de pe prima linie:

La granița bănățeană vin la 1 000 de ortodocși 100 de catolici și 33 de
protestanți.

La granița slavonă vin la 1 000 de ortodocși 1 000 de catolici și 30 de
protestanți.

La granița croată vin la 1 000 de ortodocși 1 100 de catolici și ¼ protestanți.

În Croația însăși (comitatul Zagreb³¹²) 100 000 de catolici.

Pe cea de a doua linie către nord spre calvinism, relațiile între religii se
schimbă în felul următor. La 1 000 de ortodocși vin:

În Banat (comitatele Timișului și Crașova) 200 de catolici și 10½ protestanți.

În comitatul Arad 160 de catolici și 80 de protestanți.

În comitatul Oradea Mare³¹³ 160 de catolici și 1200 de protestanți.

În comitatul Debrețin 140 de catolici și 1000 de protestanți. [...] ³¹⁴

p. 168 [...] Românii merg dimineața la biserică, după-amiaza la dans, sau, așa cum
îl numesc ei, la „joc”³¹⁵. „Dscoku” (Giuoco în italiană) înseamnă de fapt joc³¹⁶, dar
mai cu seamă dans³¹⁷, de unde și faptul că a dansa se zice „dschokare”³¹⁸. De altfel,
p. 169 ei spun // și dansului „Danzio”³¹⁹ și la a dansa „danzescire”³²⁰. Altminteri fără
îndoială că au luat vorba aceasta de la germani, și cu ea spun numai dansului
nemțesc, valsului, care este cunoscut și la ei. [...]

³¹² Agram.

³¹³ Grosswardein.

³¹⁴ Am stabilit toate proporțiile de mai sus după Hitzinger (anul 1820) și după statistica
maghiară a lui Magda (n.a.).

³¹⁵ Dschoku.

³¹⁶ Spiel.

³¹⁷ Tanzspiel.

³¹⁸ Kohl confundă cu cuvântul italian.

³¹⁹ Danț.

³²⁰ Dănțuire.

Am fost dus și eu, într-o societate aleasă, la marginea³²¹ Lugojuului, ca să privesc jocurile populare românești. Altfel, trebuie că locul obișnuit pentru jocurile românilor este curtea bisericii. Aici se găsea un hambar mare din lemn, deschis, sub care 50 până la 60 de perechi se mișcau încoace și încolo cu veselie, după muzica unui taraf țigănesc. Erau atât de harnici, ca și cum ar fi avut de făcut o muncă tare istovitoare. De obicei, perechile nu aveau nici o legătură una cu alta, fără să formeze vreo figură. //

Fiecare bărbat³²² stătea față în față cu femeia³²³ lui și făcea pași mici pe p. 170 aceeași bucată după voia inimii, întocmai cum calcă podgoreanul strugurii. La fel făcea și femeia. Se apropiau nițel cu pași mici și la fel se și depărtau. Asta se întâmpla fără oboseală adesea câte 5 minute într-una fără schimbare, și când te gândești, că, așa cum am spus, așa făceau 40 până la 50 de perechi, cam așa îți dai seama cât de vesel trebuie că se vedea. Dar după 5 minute jucătorii își apucau femeile le învăteau încoace și încolo, sau în cerc și se mișcau apoi cu ele numai pe loc prin tot vâlmășagul, până când lipăitul și legănatul pe o singură bucată începea iarăși.

Unul dintre dansatori, un băiat foarte vesel, se deosebea de toți ceilalți; avea haina desfăcută și arăta în întreaga ei mândrie o vestă cu nasturi de argint. La brâu îi atârna batista frumos brodată și îi flutura în vânt ca un steag (ca și letonii cu ștergarele, <tot astfel> se fălesc românii și ungurii cu batistele). Pe lângă asta, câteodată mai țârâia din gură, însoțea muzica cu strigături cu glas tare, cânta și scornea snoave. Își răsucea dansatoarea încoace și încolo, o apuca, o lăsa, o apuca iarăși, o ridica puțin de la pământ, pe scurt, o învătea în toate felurile.

Ea, dansatoarea, o româncă tânără, avea // un șorț frumos tivit, pe marginea p. 171 căruia străluceau firele de aur și argint. Fără îndoială că le cususe cu mâna ei și nu pusese să fie tivite de o modistă, așa cum, cel puțin în orașele românești, este moda. Pe capul lor, cărarea nu pornea drept din mijlocul frunții, ci, de la tâmpile începând, în jurul acestora, un fel de împărțire a părului cum eu nu mai văzusem până atunci, dar care la zisele românce este foarte obișnuit. Smocul de păr de deasupra era prins într-o împletitură deasă, ca și cozile de jos. Partea de jos era cea mai tare și cădea pieziș în jurul capului, așa încât arăta ca și cum ar fi căzut șleampăt într-o parte. Dimpotrivă, împletitura de sus era încolăcită într-un cerc cu totul neted și chiar pe creștetul capului. Să unești două împletituri în felul acesta, asta era o modă la românce, și de ar trebui să recunosc adevărul, trebuie să spun așa, că mie îmi părea că în această împreunare de sucituri și netezimi părea că stă mult farmec.[...] //

Româncele țin atât de mult la cele două împletituri groase care le înconjoară p. 172 capul, încât chiar și acelea care nu au de la natură suficient păr pun să li se facă o

³²¹ *Vorstadt.*

³²² *Herr.*

³²³ *Dame.*

împletitură falsă [...]. Cele care nu au nici păr, nici bani de ajuns să își cumpere această a doua împletitură, se mulțumesc negreșit cu una singură, totuși întotdeauna aceasta este cea care stă pieziș pe ureche.

De asemenea, zic, era obișnuit ca perechile deosebite să danseze una câte una la grămadă, și acesta, mi s-a spus, ar fi „Dschoku” cel adevărat. Dar câteodată mai multe perechi (4, 5 ori 6) se strângeau și formau hore, care se învăteau în cerc și făceau împreună ceea ce înainte făcea fiecare pereche pentru sine. Acest joc în cerc, horă sau brâu se numește în limba română „Kolo”. De fapt, la acest „Kolo” muzica obișnuită a românilor, cimpoierul, este miezul în jurul căruia se mișcă totul. Aici, unde muzica era un întreg cor, nu era. La acesta își dădeau mâinile. De altfel au și un soi de „Kolo” numit jocul călușarilor³²⁴, pe care de obicei nu îl joacă decât bărbații și la care nu își dau mâinile. La acesta fiecare are de obicei un ciomag ciobănesc în mână, de care se slujește ca de Baer la joc. //

p. 173 Cimpoierul stă la acest joc al călușarilor în mijloc. Dansatorii fac tot felul de mișcări curioase cu ciomegele lor (care câteodată sunt înlocuite cu topoare), înaintează din toate părțile către cimpoi, se răsfiră în raze îndreptate diferit și merg în cerc către dreapta iar apoi din nou către stânga. Acest dans al călușarilor se întâlnește îndeosebi la românii din Carpații Transilvaniei.

În afară de acesta mai au și alte dansuri: mi s-a mai spus despre „Argirenka”³²⁵, apoi despre „Montaneshti” și „Kataneshti”, adică „munteneste” și „cătăneasca”, însă nu le pot arăta, pentru că nu am dobândit nici o descriere limpede despre felul acestora.

Trebuie să amintesc și câteva picturi în ulei pe care am avut prilejul să le văd aici la Lugoj, pentru că arătau lucruri care erau tipice pentru ținuturile prin care tocmai călătoream, pentru câmpiile ungurești. Amândouă tablourile erau de un pictor austriac pe nume Prestel³²⁶ și amândouă prinse din lumea naturii și a oamenilor aceștia.

p. 177 [...] De aceea am intrat, în cele ce au urmat, în corespondență cu câțiva români, însă nu am primit nimic, căci boala și alte împrejurări au stânjenit adunarea cântecelor populare, pe cât <de mare> era dorința de a mă servi. Numai de la Lugoj am primit mai târziu, prin mijlocirea unei onorate cunoștințe și spre marea mea bucurie, un cântec românesc încă netipărit, pe care îl dau aici, de unde în curând îmi voi lua rămas bun de la Țara Românească, tocmai pentru că vreau să mai adaug câteva păreri, căci într-un fel este foarte interesant. Este drept că nu cunosc îndeaproape împrejurările în care a fost cules acest cântec, și nici nu știu, cum și în ce fel trăiește în glasul poporului, adică, vreau să spun, în care stare³²⁷ a poporului

³²⁴ *Koloschaerentanz.*

³²⁵ Argeșeanca ?

³²⁶ Există mai mulți pictori, desenatori și gravori cu acest nume care au trăit în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fapt ce îngreunează identificarea exactă a celui despre care vorbește Kohl.

³²⁷ *Classe.*

este la el acasă, și cât de răspândit este printre aceștia, // de cine și cu ce prilejuri p. 178
este cântat. Doar mi-a fost zugrăvit ca un cântec popular cules din gura oamenilor.
L-am primit prin grija binefăcătorului meu de acolo atât în limba română, cât și
într-o tălmăcire așternută la fața locului, în limba germană. Dau această tălmăcire
întocmai, venită de la un român cunoscător al limbii germane.

Cântecul este o *Elegie a urmașilor coloniștilor romani din Dacia, despre
căderea Imperiului Roman* [...].

Timișoara și febra bănățeană

După un vis frumos în timpul nopții a urmat în ziua următoare un adevăr p. 183
neplăcut, o dimineată prea ploioasă pentru o călătorie și încă într-o căruță
țărănească românească, mică și deschisă, în care fuseseră strânse lucrurile mele.
Tocmai vroiam să-l întreb pe hangiu, cu gândul la felul țăranilor din Ungaria, de a
călători foarte repede, cum se spune „încet” în limba română, când la o privire
asupra calului micuț și amărât m-a făcut să mă hotărâsc să cer să mi se tălmăcească,
mai degrabă, cuvântul „repede”. În felul acesta, fiindcă aceasta era ultima mea zi de
călătorie prin țara locuită de români, nu am aflat niciodată cum se spune „încet” în
limba română; dar repede se spune „jutje!”³²⁸ și în felul acesta, strigându-i din când
în când „jutje! jutje!” vizitiului meu, un Român cu sânge tânăr, care nu pricepea o
iotă nemțește, am ieșit afară în ploaie. Vizitiul meu s-a înfășurat în blana sa de oaie
iar eu în mantaua mea. M-am adâncit în gândurile mele germane, iar el s-a cufundat
// în ideile sale valahe. Doar din când în când vorbeam prin semne. p. 184

De-a lungul drumului până la Timișoara, cele mai multe sate sunt locuite de
valahi. Totuși se pot întâlni pe aici colonii³²⁹ germane. Satele din Banat sunt sate
românești, ca mai toate satele din Banat, construite după un plan regulat, căci sunt
colonii apărute, aproape toate, în timpurile mai noi, adică în veacul trecut. Planurile
după care au fost construite satele bănățene sunt bineînțelese foarte felurite, căci
adesea ținea un stăpân de moșie un alt plan mai bun. În mijloc se află biserica și
dintr-o piață întinsă, care o înconjoară, pornesc rândurile de case, altele se întind ca
două șiruri paralele de case pe marginea drumului. Cele mai multe însă sunt
alcătuite ca niște pătrate sau paralelograme³³⁰ cu un loc liber în mijloc, unde sunt
biserica și casele autorităților, și care este împărțit în lung și în lat prin mai multe
ulițe largi și nesfârșite, pe care căsuțele și gospodăriile se găsesc una după alta la
aceeași depărtare. Fiindcă pământul Banatului este atât de întins și neted ca o tablă,
s-a putut trage orice plan după voie și s-a făcut fără opreliști.

³²⁸ În original în text.

³²⁹ *Coloneen*.

³³⁰ *Parallelogramme*.

Am trecut prin patru asemenea sate până la Timișoara³³¹. Sunt cele mai bune sate locuite de români, // așa cum nu mai văzusem nicăieri. În Țara Românească sigur nu sunt nici unele atât de bune, și nici în Basarabia, așa cum pot da eu însumi asigurări, iar în Transilvania, unde țaranul este mai obidit decât în Ungaria, poate că tot la fel de puține. Găseam cât se poate de desfătătoare călătoria prin aceste sate, care adesea dura câte o jumătate de ceas, și în care se deschideau spre ulițele perpendiculare perspective noi, și mă bucuram de fiecare dată când zăream vreo turlă de biserică în depărtare. Ulițele largi ale satelor erau de obicei pline de găște, curci, porci și alte vite, cât vedeai cu ochii. Fetele și femeile române, scărmanând mereu lâna lor albă și învărtind fusele cu hârnicie, se învăteau printre acestea, fie ca să facă o vizită pe la vecinele lor, fie să ducă mâncare la câmp, fie pentru a mâna vitele, fie pentru a se îngriji de orice altceva. Peste tot am aflat că aveau pe cap împletiturile mari, piezișe, și acele și nasturii groși din argint, cu care le țintuiau.

Bărbați am văzut rar. În parte erau ocupați cu culesul viilor. Pentru că plouase mai toată ziua, aceștia erau foarte veseli, fiindcă românii se bucură atunci când plouă la culesul viilor, întâi, pentru că se face mai mult vin, și în al doilea rând, pentru că, așa cum mi-au spus, strugurii capătă o pielită mai subțire și pot fi storși mai ușor (?)³³². Peste tot pe unde am trecut erau plini de laude pentru // ploaie! Podgoriile se aflau de-a dreptul în câmp deschis, și peste tot pe lângă aceste podgorii întinse erau căruțe mici așezate la rând, pe lângă care pășteau boii. În căruțe aveau puse în picioare butoaiele cu strugurii culeși de pe câmp. De obicei îi calcă cu picioarele. Totuși au și o unealtă de lemn, care în partea de jos se desparte în mai multe deschizături, la fel ca degetele unei mâini. Cu aceasta zdrobesc mai întâi strugurii, apoi cufundă o oală și scot mustul cu ea. Acest must dă primul și cel mai bun soi de vin al lor, restul este abia după aceea stors și dă cel de-al doilea soi.

Am văzut la o podgorie cum îl duc acasă românii pe Bacchus al lor. În frunte merge stăpânul podgoriei și al casei. Îl urmează căruța trasă de patru boi, care merg după el și pe care de obicei nu îi mână ajutat de altceva, căci el merge înaintea lor. În căruță stă un băiat, fiul său, și mână boii cu un băț lung. Trei butoaie cu must sau cu struguri storși sunt în căruță, iar pe butoaie se află joarde mari cu struguri aleși, mari și frumoși, păstrați pentru cununi de sărbătoare³³³ și pentru masă. Așa ne-au zis trecătorii despre acestea. În spatele căruței merg trei sau patru femei care flecăresc și torc neîncetat, soția, mama și fiica stăpânului casei, alături, // veghind la butoaie și la căruța argații sau alte asemenea ajutoare.

Cel mai mare sat dintre Lugoj și Timișoara este Recaş³³⁴, o colonie³³⁵ întinsă, cu case țărănești frumoase, locuite în cea mai mare parte de germani;

³³¹ *Temeswar.*

³³² (?) – în original în text.

³³³ *Erntekranz.*

³³⁴ *Rekas*, sat, comună, jud. Timiș.

³³⁵ *Colonie.*

într-o parte a acestuia însă mai locuia un popor pe care eu încă nu îl cunoșteam. Germanii mi-au spus că ar fi „Schokazen” <sârbi catolici>. Nu puteam pricepe, care popor³³⁶ putea să fie numit astfel. Am întrebat, dacă nu erau cumva „Razen” sau sârbi³³⁷. Mi s-a spus „nu, acești „Schokazen” sunt doar în satul acesta”. Sunt iliri³³⁸ catolici.” Un altul m-a încredințat că ar fi turci botezați creștini. Un domn, pe care l-am întrebat despre aceasta la Timișoara, mi-a spus că el crede că acești „Schokazen” ar fi dalmați³³⁹ aduși aici de la Marea Adriatică. Cel mai cu puțință erau așa-numiți „Schokazen”, unul dintre neamurile slavonilor³⁴⁰. Am strâns toate părerile diferite ale oamenilor doar că să arăt încurcătura de popoare³⁴¹ din Ungaria.

La Recaș am luat prânzul. Aici, ca în toate locurile prin care am trecut, am găsit hanuri germane chiar foarte bune. Era mare zarvă în acest han. [...]

[...] În vara aceasta, febra bântuia înspăimântător în tot Banatul. Germanii p. 188 din Recaș mi-au povestit că în satul lor avuseseră toți până la unul. Adesea fusese numai o treime din întreaga suflare a locului bună de muncă, și nici acum nu ar fi mai mult de jumătate. Mulți s-au distrus de tot, căci zăcuseră de febră toată noaptea iar ziua și-au adunat totuși puterile ca cel puțin muncile cele mai necesare să nu rămână de izbeliște. Asta mi-a spus-o un țăran, care nici el nu era pe de a-ntregul sănătos. El zicea că ar fi fost altfel foarte sănătos, dar își simțea toate mădularele atât de slabe, încât nu era în stare să ridice biciul să își mâne calul. Și husarii așezați în Banat au dus în așa fel febra în cazărmile lor, în parte foarte prost așezate și nu întrutotul cum trebuie construite, încât, de pildă, la două escadroane a fost nevoie să se trimită o companie de infanterie în ajutor, ca să aibă grijă de caii husarilor, de care aceștia înșiși nu mai puteau vedea.

Mai ales în anul acesta se găsea Banatul într-o stare rea; pe lângă boli a mai venit și o recoltă proastă³⁴². Cel mai rău a fost atins ovăzul. Și am văzut pe drum mai mulți țărani care își hrăneau caii cu dovlecei. Bietele animale rodeau poama aceasta, din care țărani // le aruncau în față în iarbă câteva jumătăți, cu totul p. 189 până la coajă. Oamenii nădăjduiau că porumbul va fi mai târziu când avea să fie cules un nutreț mai bun.

Germanii din frumosul Recaș sunt „țărani ai cămării regale³⁴³”, iar satul lor și moșiile lor sunt „camerale”, adică trebuie să plătească Fiscului³⁴⁴ regelui

³³⁶ *Nation.*

³³⁷ *Serbier; Razen.*

³³⁸ *Illyrier.*

³³⁹ *Dalmatier.*

³⁴⁰ *Slavonier.*

³⁴¹ *Voelkerverwirrung.*

³⁴² *Misswachs.*

³⁴³ *Kammerbauern.*

³⁴⁴ *Fiskus.*

Ungariei embatic³⁴⁵ și sunt conduși de slujbașii acestuia. Dacă în parte nu sunt mulțumiți cu această chiverniseală și de ce nu sunt, nu știu. Totuși atât de mult știu, că, pe când stăteam în fața ușii hanului, câțiva țărani, care mă cercetau de mult cu privirea, s-au apropiat foarte cuviincios de mine, și-au scos pălăriile și mi-au spus: „Sunteți bun, – iertare rogu-vă, – se aude, – s-a răspândit vestea, – se spune” că aș fi <fost> un inginer imperial³⁴⁶, trimis de la Viena să cercetez starea lor. Mă rugară să îi însoțesc la casele lor, căci vor să îmi arate tot și să îmi povestească ce îi apasă, apoi ar fi <fost> încredințați că ar primi dreptate și alinare de la împărat. Le-am răspuns că totuși doar ca un simplu străin doritor să învețe le-aș vedea o dată gospodăriile. Mi-au arătat atunci totul și mi-au povestit multe despre nedreptățile îndurate, pe care nu le răzic, fiindcă nu este cu totul neîndoielnic, de aveam de a face doar cu așa-numite clevetiri sau cu din acelea pe care le-aș putea povesti în

p 190

numele tuturor vorbitorilor. Pe când plecam // mi-au umplut mâinile cu cele mai frumoase nuci pe care le-am văzut vreodată, și încă mai vroiau să îmi dea un sac plin, negreșit ca să mă câștige de partea lor; căci nu își puteau scoate din cap că nu aș fi un inginer imperial venit să le facă dreptate. La început, când am privit satul bogat, casele frumoase, moșiile mănoase, nu mi-a trecut de loc prin cap că aici ar putea exista certuri. Nici nu cred că oamenii erau asupriți de sus, de la fisc. Dar cum starea bună a țăranilor, hărnicia lor tăcută și pământul mănos îi făcea pe ei să se îmbogățească, așa ar fi poftit slujbașii nedrepti să aducă acest belșug spre binele lor. În nici o provincie³⁴⁷ a Ungariei, ba chiar se poate spune, în nici o provincie din întreg imperiul³⁴⁸ nu are fiscul atât de multe moși ca în Banat, din pricinile deja mai sus numite. Mă îndoiesc că aici sunt vechi domenii ale coroanei ungare. Se face deosebirea anume între domeniile coroanei³⁴⁹, care trebuie să rămână întotdeauna ale coroanei, și cele fiscale sau domenii camerale³⁵⁰, pe care regele le poate acorda din nou. Din aceste domenii, printre care socotim și minele de metale din munți, își trage regele Ungariei cele mai strălucite venituri, în afară de monopolul sării³⁵¹, căci acesta singur aduce cât toate celelalte. Minele și domeniile însă aduc, la rândul lor, dublu față de toate celelalte, // de tot ce vine din venituri din <taxa de> treizecime³⁵², taxele de toleranță³⁵³, arvune³⁵⁴, venitul poștelor³⁵⁵, ș.a.m.d. [...]

p 191

³⁴⁵ *Erbpacht*.

³⁴⁶ *Kaiserlicher Ingenieur*.

³⁴⁷ *Provinz*.

³⁴⁸ *Kaiserstaat*.

³⁴⁹ *Krondomaenen*.

³⁵⁰ *Kammerguetern*.

³⁵¹ *Salz-Monopol*.

³⁵² *Dreissigstgefallen*.

³⁵³ *Toleranztaxen*.

³⁵⁴ *Arrhen*. Autorul se referă probabil la contractele încheiate de stat.

³⁵⁵ *Postertrage*.

Am văzut mai sus că în aceste ținuturi podurile se dădă câteodată. Am întâlnit în drum mai multe asemenea poduri căzute. Nu este nici o îndoială că, dacă aici ar fi avut încă președinți germani la conducere, nu am fi întâlnit asemenea poduri. Mulți mi-au spus că anumiți slujbași trăgeau foloase dacă podurile nu erau refăcute repede, și lăsau cu dragă inimă truda aceasta urmașilor lor. Altfel, un pod este un semn că prin acel loc se poate trece râul. Aici pare să fie un semn prevenitor că, în numele cerului, prin acel loc nu trebuie să se treacă râul. Românul meu și cu mine o coteam // de aceea, de fiecare dată, de îndată ce vedeam de la depărtare p. 192 vreun pod și înotam prin apă.

De altfel trebuie să spun că pe ici pe colo prin această parte a Ungariei am găsit poduri foarte bune și chiar mărețe. E foarte diferit, după comitat³⁵⁶ și după spiritul care stăpânește în diferitele comitate³⁵⁷. Într-o anumită măsură, aceste comitate pot fi socotite drept țări³⁵⁸ libere, mici, învecinate, căci fiecare are rânduilele sale. Marile rânduile obștești³⁵⁹ luate de sus nu pot fi instituite aici cu aceeași dărzenie ca în alte țări <ale coroanei de Austria>³⁶⁰. [Părerea principelui Hermann Pueckler-Muskau³⁶¹ despre starea proastă a drumurilor din regiune.]

La mijloc, între Recaș și Timișoara, se află o bucată din așa-numitele vechi întărituri romane, din care se pot vedea atât la dreapta, // cât și la stânga drumului p. 193 câteva ruine. Toate asemenea rămășițe de gorgane³⁶², din care există o mulțime în Banat, sunt de obicei numite de popor „întărituri romane”³⁶³ (Roma Schanzok³⁶⁴ în ungurește). [Părerile unor învățați despre originea acestora, mai ales cele ale lui Francesco Grisellini³⁶⁵.]

[...] Pentru că documentele istorice nu vorbesc, acest lucru rămâne să fie p. 194 hotărât prin grija unei tratări raționale. Cântărind acestea, se află că aceste zise întărituri se întind de la Mureș³⁶⁶ până la Dunăre pe o linie dreaptă, destul de lipsită de întreruperi, lungă de douăzeci de mile. Sunt de fapt două asemenea linii de

³⁵⁶ *Comitat*.

³⁵⁷ *Gespanschaften*.

³⁵⁸ *Republiken*.

³⁵⁹ *Administrativen und polizeilichen*.

³⁶⁰ *Staten*.

³⁶¹ Vezi relatarea sa în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea, serie nouă, vol. III (1831–1840)*, București, 2006, p. 791–798.

³⁶² *Circumvallationen*.

³⁶³ *Roemerschanzen*

³⁶⁴ Corect: Rômai sâncok.

³⁶⁵ Francesco Grisellini (1717–1783), *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, prefăță, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, 1984

³⁶⁶ *Maros*

apărare. Se află la numai câteva mile una de cealaltă și merg amândouă în aceeași direcție, astfel încât este limpede că amândouă aveau același scop și că trebuie privite ca una și aceeași fortificație. Fie au fost construite amândouă de la început ca o fortificație cu două ziduri, fie, ceea ce este și mai posibil, una a fost mai târziu construită pentru a împrejmuia mai mult pământ, ce a fost negreșit câștigat pentru a fi cultivat în apropiere de cea dintâi.

p. 195 Întăritura sau întăriturile încep așadar de la Mureș, nu departe în susul Aradului³⁶⁷, merg mereu pe marginea celor mai ieșiți piteni ai munților dacici (o dată sau de două ori taie câteva dintre cele mai ieșite vârfuri) în timp ce rămâne mereu pe hotarul dintre ținutul deluros și câmpie, care era, de asemenea, hotarul dintre ținutul coloniilor romane (Dacia Ripensis) și țara păstorilor, și ating Dunărea la Uj Palanka, loc pe care îl cunoșteam deja ca hotar // între câmpia care se termină și munții care încep. [...]

p. 196 [...] Timișoara³⁶⁸ este cel mai însemnat oraș din tot Banatul, care altfel adesea este numit doar comitatul Timișoarei, de aceea și inima nobilimii sârbe a provinciei, de asemenea, și capitala febrei bănățene³⁶⁹. Pe drum deja, oamenii îmi spusese: „Doar, când o să ajungeți la Timișoara, atunci o să vă mirați de febră, pe acolo se furișează toți oamenii cu fețele palide, și nu se văd alte chipuri decât cele suferinde.” Întocmai așa am găsit. Îndată ce m-am arătat la porțile orașului, au venit spre mine câteva asemenea fâpturi vaitându-se de febră. Îi conducea un bărbat sănătos. Mi-a spus: „Îi duc în afară pe acești sărmani ca să le arăt iarba febrei, care p. 197 // crește aici prin împrejurime și care ne ajută mai bine împotriva bolii decât leacurile³⁷⁰ de la apotecă.”

După ce am trecut prin marea mahala „Fabrik”³⁷¹, apoi încă o dată printr-un glacis întins și mlăștinos, sosit în cele din urmă în inima cetății și coborât la „Gornistul”³⁷², unul dintre cele mai bune hanuri pe care și l-ar putea dori cineva de oriunde, am făcut o vizită la un slujbaş³⁷³ căruia îi fusesem recomandat. [...] Pe scurt, pe oriunde mă duceam, găseam bietul oraș Timișoara atins de febră. Cum am arătat mai sus, despre pricinile pentru care în Banat stăpânește febra sunt păreri foarte diferite. Unul o pune pe seama multelor poame, îndeosebi a pepenilor verzi, un altul crede că ar fi din cauza apei proaste, al treilea că febra urcă din mlaștinile p. 198 Banatului, ca și cealaltă plagă a ținutului, țânțarii de la Golubac³⁷⁴. Fără // îndoială cei mai mulți au dreptate, mai ales cu privire la așezarea Timișoarei. Anume, acest

³⁶⁷ *Arad.*

³⁶⁸ *Temeswar.*

³⁶⁹ *Banatischen Fieber.*

³⁷⁰ *Medicin.*

³⁷¹ *Fabric, cunoscut cartier timișorean.*

³⁷² *Trompter.*

³⁷³ *Beamter.*

³⁷⁴ *Columbaz.* Specie de insectă foarte dăunătoare, numită astfel deoarece arealul principal se află în zona cetății Golubac (Serbia), importantă fortăreață pe Dunăre.

oraș se află așezat pe râul Bega³⁷⁵ (nu pe Timiș³⁷⁶, deși în chip neobișnuit se numește „orașul de pe Timiș”) iar acest râu formează aici multe mlaștini, în mijlocul cărora se află așezat orașul. Vara căldura este înăbușitoare și din această pricină săptămâni întregi nu bate vântul. Este drept că râul Bega a fost abătut pe mai bine de 20 de mile prin faimosul canal, care până la Timișoara e doar un canal de scurgere³⁷⁷, dar de aici încolo este canal pentru navigație³⁷⁸. Însă întinderea mlaștinilor prin ținutul drept ca în palmă³⁷⁹ este prea mare, și acestea sunt alimentate din prea multe părți, pentru a putea fi oprite cu un singur canal. Ar trebui ca peste tot aici să se sape canale în lung și în lat aici, ca în Olanda și Egipt.

În această vară fierbinte fusese atât de rău cu febra, așa cum de multă vreme nu își aminteau să fi fost. În cetatea dinăuntru orașului era de obicei atât de înăbușitor de cald și de apăsător, încât parcă pe cel venit din afară îl întâmpina aici un cuptor. Cei mai mulți dintre locuitorii orașului fuseseră cuprinși de febră în această vară și chiar și aceia rămași sănătoși se simțeau mai mult sau mai puțin rău. Dintre cei 2 000 care alcătuiau garnizoana³⁸⁰ cetății odinioară, în timpul unei singure săptămâni, 900 au ajuns deodată în spital, unde cei mai mulți // au trebuit p. 199 să îndure boala pe un braț de paie pus pe pământ. Până la urmă garnizoana a fost atât de slăbită, încât au trebuit să ridice mai multe posturi de pază, pentru că nu mai puteau trimite oameni buni de slujbă să le ia în primire.

Febra se arată în multe feluri prin Banat și are, de asemenea, multe înfățișări, ca și pepenii și dovleceii care cresc prin aceste ținuturi. Unii oameni au atacuri de febră în fiecare zi, alții în fiecare noapte. La alții sunt răzlete³⁸¹. De altfel trebuie ca unul are atacuri la fiecare două zile, altul la fiecare trei. Ba trebuie că este și o febră de patru zile, și tocmai asta trebuie că este cel mai greu de vindecat. Asemenea, atacurile sunt cele mai puternice la această febră care se întoarce la fiecare patru zile. Câteodată, după vigoarea bolnavului³⁸² se leagă de febră câte o răceală nesfârșită, câteodată o fierbințeală neîncetată. De obicei fierbințeala se prefăce în răceală, dar vara aceasta, cei mai mulți dintre bolnavii de febră sufereau mai mult de fierbințeală decât de răceală. Există febră cu și fără atacuri³⁸³, fără dureri de cap sau și cu dureri mari de cap.

³⁷⁵ *Bega.*

³⁷⁶ *Temes.*

³⁷⁷ *Abzugscanal.*

³⁷⁸ *Schiffahrtscanal.*

³⁷⁹ *Flachen Gegend.*

³⁸⁰ *Besatzung.*

³⁸¹ *Intermittierend.*

³⁸² *Constitution des Patienten.*

³⁸³ *Paroxysmen.*

Mulți au făcut febra pe loc, în aceeași zi în care au sosit la Timișoara. Cei mai mulți nou-veniți se îmbolnăvesc după ceva vreme. De obicei ajunge un drum până la Pesta³⁸⁴ ca să se pornească iarăși; mulți însă se târau multă vreme cu ea, chiar în călătorii în străinătate și nu li se mai întâmplă nimic cu anii.

p. 200 Fiindcă în prima zi a vizitei mele nu am găsit nici un om neatins de atacuri, mi-am tocmit primul băiat mai bun ca servitor plătit și am hoinărit prin oraș și prin mahalale. Omul acesta putea să meargă destul de iute, deoarece îl lăsase febra deja de șase zile. Mi-a povestit în nemțește că era născut în Croația³⁸⁵ și că ar fi știut să vorbească în maghiară, română, croată, sârbă și nemțește. Pe la noi, cine vorbește curgător cinci limbi nu trebuie să meargă într-o haină ponosită, cum făcea tovarășul meu. Dar pe aici toți oamenii vorbesc o jumătate de duzină de limbi barbare, care, de îndată ce își părăsesc țara, nu le mai sunt de folos în restul Europei apusene. [...]

p. 201 [...] Orașul Timișoara este unul dintre cele mai bine construite³⁸⁶ și dintre cele mai mari din Ungaria. Are aproape 20 000 de locuitori și se apropie ca fel de construcție de Buda³⁸⁷, Pesta, Győr și alte asemenea orașe construite mai degrabă de către germani, căci și acesta a fost ridicat în cea mai mare parte de germani sau sub ocârmuire germană. Are multe ulițe foarte frumoase și multe case minunate, mai ales orașul dinăuntru sau cetatea, care este orânduită după un plan foarte regulat, de asemenea. [...]

p. 202 [...] La prima ploaie, care m-a prins în piața orașului, am fugit în casa comitatului³⁸⁸. Aici am găsit, cum este obiceiul în casele de comitat ungurești, o mulțime de oameni, femei și bărbați, puși în lanțuri grele, intrând și ieșind, cărând apă, pietre și altele asemenea. L-am întrebat pe tovarășul meu: „Ce fel de oameni sunt aceștia?”. A spus: „Sunt din acei oameni care au făcut furturi, omoruri, lovituri și altele asemenea. Stau în păduri și pândesc călătorii, și când simt vreunul, îl omoară. De aceea sunt în lanțuri și trebuie să muncească la casa comitatului. Și la fiecare al treilea an, când este „Congregation”, primesc fiecare câte 30, 40, 50 de lovituri!”. [...] Și este, de asemenea, de neiertat că pușcăriile pentru asemenea oameni sunt de obicei atât de îngrozitoare. Câteodată se află sub pământ, chiar și aici la Timișoara, unde din cauza mlaștinilor nu ar trebui să se locuiască nici măcar la caturile de jos. Din această pricină odăile sunt umede, locuință pentru broaște

p. 203 răioase.//

Douăzeci până la treizeci de răufăcători zac într-una și aceeași odaie pe niște paie[...]

³⁸⁴ *Pesth.*

³⁸⁵ *Kroatien.*

³⁸⁶ *Besstgebaut.*

³⁸⁷ *Ofen.*

³⁸⁸ *Comitatshaus.*

Ploaia s-a oprit și m-am preumblat mai departe pe ulițe. Multe (dacă nu cele mai multe?) case din oraș se sprijină pe stâlpi, căci pământul pe care stă totul este mlăștinos în cea mai mare parte, turbos, iar în rest lignit și huilă. Huila se găsește cel mai des în Banat. Un zăcământ însemnat a fost descoperit în apropiere de Lugoj, la puțurile de mină³⁸⁹, dar până acum nu a fost deloc folosit. Pentru navigația cu aburi pe Dunăre el poate deveni cândva foarte trebuincios.

Orașul este cu totul nou și nu mai are nimic altceva din vremea turcilor. Mlaștinile ajungeau odinioară // până în mijlocul orașului și trebuie că acum 70 de ani se puteau vâna rațe pe apa din mijlocul cetății, unde acum se înalță case trainice. p. 204

Fântâni cu apă dulce bună nu se găsesc încă în oraș. S-au făcut încercări zadarnice cu fântâni arteziene. Doar la marginea orașului sunt câteva izvoare bune de băut. La unul dintre cele mai bune și mai îmbelșugate a construit Maria Tereza un apeduct, care duce apă prin două țevi de fier înăuntrul orașului și în cetate. Vara, apa aceasta este adesea de-a dreptul caldută. Câteodată se înfundă țevile sau se face vreo greșeală cu ele. Atunci toată Timișoara ajunge la mare strâmtoare, căci suferă de pe urma a două neajunsuri potrivnice <unul altuia>. Are prea multă și prea puțină apă. Se ajută, în asemenea împrejurări, cu apă din canalul Begăi.

Întăriturile cetății sunt de o mărime nemaipomenită, și mi s-a spus că erau chiar și mai întinse, din care pricină apărarea era foarte grea. Le-am privit din turla mică, joasă, a bisericii catolice; cele mai multe biserici din Timișoara sunt, de altfel, ilire sau ortodoxe. Această biserică catolică este o clădire cu adevărat frumoasă, dar turla este atât de joasă, încât nu se pot privi în întregime întăriturile. Psaltirile, cărțile de cântece și pentru slujbe din biserică erau tipărituri italienești foarte frumoase, cele mai multe făcute la Veneția.

O biserică iliră, pe care de asemenea am văzut-o, tocmai fusese nou p. 205 împodobită și strălucea în culori deschise foarte frumoase, albastru, alb și auriu. Și iconostasul era pictat cu multe icoane noi de sfinți. Pictorul, mi s-a spus, ar fi fost un tânăr român, care se pregătise fără școală să devină pictor. De aceea am dojenit mai blând greșelile foarte mari ale zugrăvelii și m-am bucurat de culorile delicate, roșu deschis și albastru, în care era înfățișat totul.

[...] Mi-am găsit <adăpost> la un negustor sârb, cu care am vorbit despre starea negoțului Banatului. Timișoara, care se află cam în mijlocul întregului Banat, este și cel mai de seamă loc al negoțului țării întregi, chiar mai mult, fiindcă abia de aici se poate ca mărfurile să fie trimise pe apă, pe canalul Begăi. Acest canal merge prin mijlocul întregului Banat și este cea mai mare cale pentru toate mărfurile pe care această țară bogată le poate da altora. Prin acest canal poamele și grânele sale ajung pe un drum mai scurt // la Dunăre decât prin mijlocirea Mureșului și Tisei. p. 206 Corăbiile cu porumb bănățene merg pe Dunăre până la Györ³⁹⁰ și de acolo către

³⁸⁹ *Brunnengraben*.

³⁹⁰ *Raab*, numele german al orașului Györ, Ungaria.

Wieselburg³⁹¹ ș.a.m.d. Timișoara și Györ pot fi înfățișate drept cele două locuri în care începe și se sfârșește³⁹² o mare cale de navigație, dintre care unul, Györ, se află în apropierea unui ținut în mare nevoie de grâne (Viena), în vreme ce acesta, Timișoara, se află în inima unui ținut bogat în grâne. Cred că nici un alt loc nu se află într-o așa de vie legătură cu Timișoara ca Györ, unde, așa cum am arătat mai înainte, se află așezată o colonie însemnată de negustori sârbi.

Cel de-al doilea mare drum pentru negoț, care nu este însă la fel de însemnat ca și primul, urcă din Banat pe Drava³⁹³ și mai ales pe Sava³⁹⁴ prin Zemun³⁹⁵. Pe această cale sunt duse grâne bănățene pe Kulpa³⁹⁶, sau și pe Sava de sus până la Ljubljana³⁹⁷ și de acolo spre porturile de la Marea Adriatică. Canalul Bega a lucrat foarte bine asupra acestor schimburi³⁹⁸. Dar din partea cealaltă vin doar puține. De altfel canalul pătimește de pe urma acelorași lipsuri, din cauza cărora pătimește tot Banatul, anume de mare lipsă de apă, și altădată de prea multă apă. Câteodată Bega este prea mică din cauza izvoarelor sale. Dar câteodată apa iese din îngrăditurile sale, mai ales în ținuturile de jos, fiindcă

p. 207 acestea din urmă trebuie să sunt așezate prea aproape de râu. De aceea // acest canal al Begăi nu trebuie văzut doar ca un canal care pune rânduială prin mlaștini, ci mai degrabă ca un râu canalizat.

[...] M-am folosit de acest nou răstimp³⁹⁹, ca să mă preumblu pe promenada⁴⁰⁰ care străbate glacisul Timișoarei, după felul glacisului Vienei. În parte o construcție foarte bună, dar o mulțime de broscuțe <se afla> pe acesta. Broaștele acestea nu pot fi alungate din niciuna din pivnițele din Timișoara, și așa cum se văd aici aceste lighioane, tot așa țopăie și se chircesc prin spatele butoaielor cu vin, în fântâni, în închisorile pentru răufăcători, în toate de sub pământ⁴⁰¹.

[...] <Arsenalul>, această atrăgătoare casă veche, care în multe privințe îmi amintea de castelul regilor Poloniei de la Cracovia⁴⁰², fusese odinioară cetatea lui

p. 208 Iancu de Hunedoara, tatăl lui Matei Corvin⁴⁰³. Mai apoi, cred, pașii⁴⁰⁴ turci // ai

³⁹¹ Localitate în Austria.

³⁹² *Endpunkte*.

³⁹³ *Drau*, râu în Serbia.

³⁹⁴ *Sau*, râu în Serbia.

³⁹⁵ *Semlin*, localitate în Serbia, azi înglobată Belgradului.

³⁹⁶ Râu în Croația.

³⁹⁷ *Laibach*, capitala de astăzi a Sloveniei.

³⁹⁸ *Verkehr*.

³⁹⁹ *Intermezzo*.

⁴⁰⁰ *Promenade*.

⁴⁰¹ *In alle Souterrains*.

⁴⁰² *Krakau*, numele german al orașului Cracovia, Polonia.

⁴⁰³ *Johann Hunyades; Matthias Corvinus*.

⁴⁰⁴ *Commandanten*.

Timișoarei au locuit aici, iar acum cuprinde o cămară de arme⁴⁰⁵ cu arme pentru 30 000 de oameni. Printre aceste arme se găsesc unele interesante, așa de pildă, într-o încăpere anume a arsenalului⁴⁰⁶ o grămadă de lăncii, bâte și sulite vechi pentru *posse comitatus*⁴⁰⁷ ungurească, sau, așa cum spunea gradatul care ne conducea, „dacă se vrea să se înarmeze poporul”. Și armele vechi ale soldaților, cele ce nu mai sunt folosite, sunt aduse în acest arsenal. Când au devenit de nefolosit de către ostași, atunci nu sunt aruncate, iar ce rămâne este dat țăranilor. În turci pot totuși trage cu ele. Nu știu dacă nu cumva aici în ținutul de hotar, în Banat, *posse comitatus* este oarecum altfel orânduită decât *Insurrection*⁴⁰⁸ în restul Ungariei.

Încă mai erau aici mai multe arme turcești, care poate vor fi privite cu multă grijă⁴⁰⁹ peste 100 de ani, când turcii vor fi odată și odată izgoniți de tot din Europa. [...]

Asemenea și tunurile, care fuseseră turnate pe vremea lui Carol al IV-lea, se deosebesc prin măreție și mândrețe, ca și zidurile acestui împărat. Aici la Timișoara se aflau mai multe bucăți deosebite, care erau turnate la Viena și cu cea mai mare grijă împodobite.

[...] Peste tot în Timișoara am avut norocul să mă preumblu numai cu oameni prietenoși și învățați. [...]

[...] La nord de Timișoara, pe Mureș, se află vestitul loc de pelerinaj Radna, cu o mănăstire⁴¹⁰. Trebuie că este un ținut minunat, iar cei din Timișoara caută să îi hotărască pe călători să facă un drum până la Radna și până la dealurile Miniș⁴¹¹, aflate în apropiere, pe care crește *melindus oinos ezithros*⁴¹², <vinul de> Miniș cel roșu dulce ca mierea, care după judecata multor unguri se află pe întâiul loc după cel de Tokaj⁴¹³. Trebuie că este cu adevărat un ținut foarte minunat, acela care priește într-atât rodului viței⁴¹⁴ care vrăjește atât de plăcut simțurile și deopotrivă trezește mintea cu focul său. Dealurile Miniș sunt unul dintre cele mai mărginașe șiruri de dealuri al Carpaților și se învecinează cu marea câmpie a Tisei, la fel ca și

⁴⁰⁵ *Ruestkammer*.

⁴⁰⁶ *Arsenal*.

⁴⁰⁷ *Landsturm*.

⁴⁰⁸ Trupe adunate de nobilii unguri în funcție de numărul țăranilor de pe moșiile lor. Ultima ridicare la arme a avut loc în 1809. *Insurrection* a fost desființată după revoluția de la 1848.

⁴⁰⁹ *Interesse*.

⁴¹⁰ Radna, jud. Arad, mănăstire franciscană, loc de pelerinaj al catolicilor și greco-catolicilor din Banat.

⁴¹¹ *Menesch*, importantă zonă vini-viticolă în județul Arad.

⁴¹² În limba greacă în original.

⁴¹³ *Tokai*, cea mai cunoscută zonă vini-viticolă din Ungaria.

⁴¹⁴ *Rebensaft*.

„Hegyallya” (citește: Hetjalja), care este împodobită de vițele de la Tokaj, este unul dintre cele mai mărginașe șiruri de dealuri de la poalele Carpaților slovaci și tot cu Câmpia Tisei se învecinează.

p. 211 Mănăstirea Radna își datorează // faima de astăzi împotrivirii curajoase din timpurile turcilor. Călugării ei sunt din ordinul franciscanilor, care au știut să se orânduiască peste tot sub jugul mahomedan, și care sub turci au știut să apere rămășițele catolicismului din Ungaria nu doar împotriva turcilor, ci și împotriva rătăcirii protestante. În parte poate că franciscanilor trebuie să li se mulțumească că toți acei maghiari care au căzut sub stăpânirea turcilor au rămas catolici, și că protestantismul (mărturisirea de credință reformată), care mai ales în nordul Ungariei este numit „Magyar hit” (credința maghiară), nu a avut în Ungaria mijlocie și de sud asemenea înflorire ca în Ungaria de nord, unde mai toți s-a făcut protestanți ca împotrivire politică⁴¹⁵ față de Austria. [...]

p. 212 [...] Timișoara este, așa cum am arătat deja mai sus, reședința⁴¹⁶ celor mai mari nobili sârbi ai Banatului. Poate fi socotită drept capitala sârbilor austrieci.

p. 213 // așa cum Belgrad e privit drept capitala sârbilor turci⁴¹⁷. Acestea sunt cele două mari orașe în care sârbii au starea cea mai de seamă⁴¹⁸. Pentru aceasta, grăitor a fost ospățul dat de curând <în cinstea> prințului Miloș de către episcopul ortodox⁴¹⁹ de aici, când acesta călătorea către Viena, și la care au fost de față toți sârbii de vază. Adesea cei de aici își rânduiesc casele cu multă măreție, se ospătează <din vase de> argint și aur, dar pentru învățătură și știință au gânduri puține. În lume vorbesc nemțește, în cercuri mici între ei sârbește. Toți proslăvesc marea putere a Rusiei, de unde până acum își cumpărau și cărțile bisericești. Așa cum am spus, cele mai multe sunt familii foarte noi. Câteva au deja 60, 80 până la 100 de ani vechime. Cu cât sunt mai vechi, cu atât sunt mai învățate.

Bogăția lor se trage din câmpurile mănoase ale Banatului, mai ales din comitatul Torontal⁴²⁰, care se întinde până la vărsarea Mureșului și Tisei, și care poate fi asemuit numai cu Egiptul când vine vorba despre rodnicie. Numai în acest comitat grozav se pot număra 16 până la 18 de familii sârbești care au fiecare câștiguri⁴²¹ de 100 000 până la 150 000 de guldeni. În veacul trecut au cumpărat la prețurile cele mai joase cele mai frumoase moșii, pe care trăiesc așa drept cei mai atotputernici domnitori din lume și cărora acum, prin sporirea

⁴¹⁵ *Politischer Opposition*

⁴¹⁶ *Residenz.*

⁴¹⁷ *Oesterreichischer Serbier; tuerkischen Serbier*

⁴¹⁸ *Die erste Rolle spielen.*

⁴¹⁹ *Griechische Bischof.*

⁴²⁰ *Torontaler Comitate.*

⁴²¹ *Revenueen.*

legăturilor prin colonizarea Banatului de 80 de ani, le-a crescut prețul de șase, opt sau zece ori. Din pricina // urii⁴²² hotărâte și eterne dintre sârbi și unguri p. 214 (adică dintre slavi și maghiari⁴²³, nobilime nouă și veche, învățătură nouă și veche, ortodoxie și catolicism⁴²⁴) oamenii de vază maghiari își cumpără foarte rar în aceste ținuturi. De obicei, doar slujbașii comitatului sunt unguri. Tocmai de aceea și în parte și din pricina numeroșilor germani care locuiesc aici, limba ungară s-a întins aici mai mult decât în celelalte ținuturi ale țării. Ura germanilor și ungarilor împotriva sârbilor sau „Razen” este atât de mare, încât mi s-a părut neobișnuită. De obicei amândouă neamurile îi plac mai mult pe români decât pe sârbi. [...]

Câmpiile bănațene și coloniile lor

[...] Drumurile prin pământul mănos, greu, moale al Banatului sunt la vreme p. 222 de ploaie cu adevărat neobișnuit de rele. [...] Doar câteva mile dincolo Timișoara pomește un așa-zis „drum făcut”, pe urmă însă contenește orice meșteșug al drumurilor și totul este dat ca pradă puterilor sălbatice ale naturii. Pe bună dreptate, am // început să înaintăm foarte încet, deși căruța noastră de poștă⁴²⁵ nu era prea p. 223 încărcată și avea înhămați 6 cai puternici. Această căruță de poștă era destul de simplă, totuși era măcar o căruță cu loitre, bine apărută de ploaie. Asemenea căruțe (de obicei ale unor particulari) merg de la Pesta⁴²⁶ către diferite ținuturi ale Ungariei. A noastră era ținută de un cărăuș din Seghedin, oraș în care se făcea cărăușie însemnată.

Căruța lua pe fiecare drumeț unul câte unul, atât de mare era, și tot așa a intrat dimineața devreme în curtea hanului „La Gornistul”⁴²⁷, cu un „hei” <strigat cu glas> tare⁴²⁸, ca să mă ia și pe mine. Eu unul rămăsesem din fericire neatins de febră. Însă în căruță ședeau o femeie tânără suferindă, bolnavă, care călătorea la Pesta ca să se caute acolo, un meșteșugar german tânăr, care era de patru săptămâni venit în Timișoara ca să caute de lucru, de acesta nu a găsit chiar deloc dar l-a găsit febra și acum, de asemenea, se întorcea la Pesta, încă un vizitiu care arăta neobișnuit de bine și de vioi, dar în ziua următoare a făcut o figură tare acră și a spus că simte cum îl prinde febra, un evreu neînchipt de murdar și de bolnav de febră, care era

⁴²² *Abneigung.*

⁴²³ *Slaven und Magyaren.*

⁴²⁴ *Griechenthum und Katholicismus*

⁴²⁵ *Diligence.*

⁴²⁶ *Pesth.*

⁴²⁷ *Wirthshaus zum Trompeter.*

⁴²⁸ *Mit lautem Hallo.*

p. 224 însoțitorul nostru⁴²⁹, și în afară de el și de mine încă un călător neatins de febră. Cu acești oameni cu trupurile dărâmate se târau cei șase ziși cai ungurești prin // ploaia bănațeană către comitatul Timișoarei. Curând am priceput că era cu neputință să ajungem astăzi la Seghedin, cel aflat la 14 mile depărtare, și că deja ar fi trebuit să ne bucurăm dacă spre seară chiar am fi ajuns la popasul de la Sănnicolau Mare⁴³⁰. Mie îmi era cam totuna, căci încet sau repede, la drum e tot timpul destul de gândit, și mereu căutam să rânduiesc acele gânduri care mă făceau să văd lucrurile și micile întâmplări ale călătoriei.

Femeia cea tânără care mergea cu noi arăta totuși, deși nu era dintr-o așa-numită stare de sus, multă învățătură și judecată și mi-a spus că până atunci locuise la Timișoara. Este drept că prilejul cu care mergea la Pesta era febra, nu chiar cea mai plăcută, de care nu se putea descotorosi. Cu toate acestea se bucura totuși că soarta o ducea tocmai într-acolo, în partea cealaltă, decât aceea în care cu puțin înainte vroia să se îndrepte. Pe scurt, se chema că tatăl ei, un mic slujbaş⁴³¹, trebuia să fie mutat în Transilvania⁴³². Nu cunoștea această țară, dar gândea că acolo este foarte întunecat și neprimitor, iar oamenii foarte neciopliți⁴³³, și nu i-ar fi fost pe plac pentru nimic în lume să își urmeze tatăl acolo, unde ar locui ca o văduvă. Spunea: „acum merg spre Pesta, ah, draga, buna mea Pesta! Oh, nu puteți crede cât de fericită // sunt să mă întorc. Sunt născută acolo și oamenii sunt mai învățați și mai cuviincioși decât la Timișoara. O, de cum vom vedea Dunărea, inima mea va tresălta de bucurie”.

p. 225

La aceste cuvinte ale însoțitoarei mele mi-a trecut mai întâi prin minte o nemțoaică cu care vorbisem o dată, cu ani înainte, în Basarabia. Era de loc din Transilvania. Din câmpia basarabeană, unde de acum locuia într-un sătuc, priveam în zare către Carpații⁴³⁴ care scânteiau în depărtare, și îmi vorbea cu încântare despre învățatura care locuia acolo și apoi cu un oftat despre sălbătică⁴³⁵ care o înconjura aici, încât am văzut bine cum privirile ei pline de dor erau îndreptate spre Transilvania, ca spre un pământ al luminii. [...]

p. 226 [...] Transilvănenii, ungurii, toate ținuturile germane de sub coroana austriacă sunt <ca> ochii și urechile pentru lucrurile despre care se vorbește în Germania. [...]

p. 227 [...] Paris, Baden, Wuerttemberg, Bavaria⁴³⁶, Austria, Viena, Pesta, Timișoara, Transilvania, Basarabia sunt un șir de odăi tot mai slab luminate. Cine privește

⁴²⁹ *Conducteur*.

⁴³⁰ *St Miclosch*.

⁴³¹ *Beamter*.

⁴³² *Siebenbuergen*.

⁴³³ *Ungebildet*.

⁴³⁴ *Siebenbuergische Alpen*.

⁴³⁵ *Barbarei*.

⁴³⁶ *Baiern* [sic!].

dintr-un loc mai luminos înapoi, se dă îndărăt îngrozit și totul pare să fie la fel de întunecat⁴³⁷. Dar dacă privește în față, crede că vede totul clar și strălucitor. Se apropie însuși de un capăt sau de altul, așa se vede câteodată cât de mult se înșeală în unele părți. Atunci recunoaște petele de pe steaua luminoasă și vede strălucirea aparte chiar și a celei mai întunecate dintre stele.

Spre alte gânduri și aduceri aminte m-a dus poporul amestecat al Banatului, care dincolo de Timișoara se face tot mai pestriț față de cum era până mai adineauri. Cel mai pestriț este acolo unde pământul este cel mai roditor, în comitatul Torontalului. Aici pământul dintre Mureș și Tisa este neasemuit de mănos și fără bălegar⁴³⁸, și zămislește, an de an, fără să sece, grâul cu bobul cel mai greu⁴³⁹, // ca p. 228 Egiptul⁴⁴⁰. De aceea scriitorii unguri numesc ținutul acesta și Egiptul unguresc, „ubertate locorum, coelique benignitate nulli terrarum secunda⁴⁴¹.”

De aici și până la Pesta, dincolo de Tisa, belșugul o ia tot mai la vale, iar în comitatul Pesta sunt mai multe locuri neroditoare acoperite de nisip decât oriunde altundeva în restul Ungariei.

Neasemuitul belșug egiptean este la fel și la nord de Mureș⁴⁴², în comitatele Arad⁴⁴³ și Cenad⁴⁴⁴, și tot astfel se găsește în ținuturile de pe Crișuri⁴⁴⁵ în comitatul Bekes⁴⁴⁶. Peste tot acolo pământul este la fel de neted [...] ca în Banat. Spre Debrețin⁴⁴⁷ iarăși se face ceva mai nisipos.

În vremea turcilor, tocmai aceste zise câmpii mănoase erau cel mai puțin locuite. Căci firește că sub stăpânirea⁴⁴⁸ lor poporul fugea în orașele și munții care chezășuiau ceva mai mult adăpost. Mai târziu au fost chemați italieni, spanioli, francezi, germani, sârbi, dalmatini, bosniaci și bulgari, ca să locuiască din nou aceste pământuri, și acum se întind acolo, unde acum 100 de ani se ridica o colibă murdară pentru ciobani, un haram, o fântână singuratică ori o lăptărie⁴⁴⁹ armenească, sate cu 5 000, 6 000, 8 000, ba și 13 000 de locuitori. Este drept că mai

⁴³⁷ *Einem Alles dunkel.*

⁴³⁸ *Duenger.*

⁴³⁹ *Der schwersten Weizen.*

⁴⁴⁰ *Aegypten.*

⁴⁴¹ În limba latină în text.

⁴⁴² *Maros.*

⁴⁴³ *Arad.*

⁴⁴⁴ *Tsanad.*

⁴⁴⁵ *Koeroes.*

⁴⁴⁶ *Bekeser Gespannschaft*, regiune în Ungaria de astăzi.

⁴⁴⁷ *Debretzin*, Debrecen, oraș în Ungaria.

⁴⁴⁸ *Regimente.*

⁴⁴⁹ *Meierhof.*

este încă mult până când aici totul va fi stăpânit și zidit la starea la care ar putea să fie, după puterea și vigoarea țării⁴⁵⁰./

p 229 Și anume comitatele de la nord de Mureș și Criș⁴⁵¹ au rămas, în ceea ce privește întemeierea de colonii, în urma Banatului, unde stăpânirea austriacă⁴⁵² a putut lucra mai bine.

Neașteptat este că în tot Banatul nu se găsește nici o colonie ungurească. Maghiarii de aici au fost aproape cu totul stârpiți sub stăpânirea turcilor și nu poate fi numit nici măcar un singur sat nou întemeiat de unguri. În tot Banatul pot fi găsiți doar unul câte unul și împrăștiați și nu pot fi socotiți ca o parte însemnată a poporului⁴⁵³. Ungurii, pe cât de repezi și fără odihnă erau odinioară ca nomazi, pe atât de tare și de trainic se leagă acum de pământul pe care se nasc. E ca și cum nu ar mai fi deloc în stare să plece din patria lor. Și totuși Banatul ține într-adevăr de regatul lor. Mie îmi sunt știute, însă doar atât cât am căutat, colonii ungurești doar în trei locuri în afara hotarelor așa-zisei Ungarii, mai întâi cele două sate maghiare dintre Drava și Sava în Syrmium⁴⁵⁴, deja mai sus amintite, al doilea câteva sate maghiare pe Nistru⁴⁵⁵ în Bucovina⁴⁵⁶, pe care le-am văzut deja cu alt prilej mai înainte, și al treilea mai multe colonii maghiare în Moldova⁴⁵⁷ și Bosnia⁴⁵⁸, pe care turcii le-au strămutat acolo cu silnicie (așa cum, cred, s-a întâmplat și cu cele bucovinene).

p 230 [...] Stăpânii de moșii⁴⁵⁹ din Banat caută, întotdeauna când întemeiază sate noi, să primească țărani germani. Căci tot mereu sunt întemeiate asemenea colonii. De obicei, aceștia sunt din acei țărani care în satele rămase nu au putut dobândi o gospodărie a lor. Așa, de pildă, am întâlnit la jumătatea drumului dintre Timișoara și Sănnicolau Mare noul și frumosul sat Șandra⁴⁶⁰. Acest sat a fost întemeiat în veacul acesta de episcopul de Zagreb⁴⁶¹. Are și acesta o frumoasă și mare piață obștească. Biserica cu două turle, și care se află în mijlocul acestei piețe, se arată călătorului de la depărtare. În jurul pieței sunt case împărțite la fel, micuțe și ridicate toate după același calapod, și tot din aceasta pornesc drumurile coloniei, în formă

⁴⁵⁰ *Kraft und Energie des Landes.*

⁴⁵¹ *Koeros*

⁴⁵² *Oesterreichische Regierung.*

⁴⁵³ *Als Element der Bevoelkerung.*

⁴⁵⁴ *Syrmien*, regiune în Serbia de astăzi.

⁴⁵⁵ *Dniestr.*

⁴⁵⁶ *Bukowina.*

⁴⁵⁷ *Moldau.*

⁴⁵⁸ *Bosnien.*

⁴⁵⁹ *Gutsbesitzer.*

⁴⁶⁰ *Schandorhaz (Alexanderhausen)*, comună, jud. Timiș. Localitate fondată în 1833 de către episcopul de Agram (Zagreb), Alexander von Alagovich. Locuitorii erau veniți din sate deja existente în regiune.

⁴⁶¹ *Agram.*

de evantai, ca la Karlsruhe. Casele sunt zugrăvite în culori luminoase, alb și verde. Locuitorii acestui sat // sunt chiar tineri adunați laolaltă din vechile sate germane din Banat. S-a scornit aici pentru acești țărani, chemați de către nobili cu scopul de a întemeia așezări, un nume aparte. Sunt numiți „contractualiști”⁴⁶². Ei înșiși au legături felurite cu stăpânii⁴⁶³ lor, după cum s-au înțeles cu ei pentru o învoială⁴⁶⁴ mai mult sau mai puțin spornică. Cu toate că stăpânii de moșii caută mereu contractualiști germani, cu atât este mai uimitor că venirea plugarilor germani în Banat a încetat cu totul și că de 50 de ani nu au mai venit chiar deloc. Din această pricină stăpânii de moșii îi tocimesc pe germani cu bucurie, fiindcă nu se îndoiesc că ei vor împlini învoiala. Unul dintre acești oameni mi-a spus: „altminteri nu ne au la inimă, pentru că ei știu bine că neamțul, chiar dacă își face treaba bine, totuși nu binevoiește să facă mai mult decât este legat prin învoială. I se cere mai mult și pe nedrept, el se împotrivește. Românii însă se lasă jupuiți.”

Pe o câmpie⁴⁶⁵, unde ne-am oprit, m-am întâlnit cu un învățător⁴⁶⁶ german. Purta o mustață frumoasă, așa cum la noi nici unii husari⁴⁶⁷ nu au, era de altfel un om de duh și foarte știutor și mi-a povestit despre școala lui. În aceasta erau nu mai puțin de 600 de copii (satele toate sunt pe aici nemaîntâlnit de mari). Această școală era împărțită în trei clase. El avea clasa a doua, // un profesor secundar⁴⁶⁸ clasa întâi. De la cei 3 000 de români ai satului veneau la școală cam 40 de copii, iar dintre cei 3 000 de germani peste 500.

E adevărat că pe aici sunt și sate care sunt locuite pe jumătate de români, pe cealaltă jumătate de germani. În drum am întâlnit un asemenea sat, unde românii locuiau toți de o parte a uliței, germanii toți împreună de cealaltă parte. Dar nu se amestecau. Deși, cum spuneam, erau despărțiți doar de ulița satului și deși sunt fete mândre și printre români și printre germani, <zeul> Amor nu a tras încă nici o săgeată peste ulița aceasta îngustă. Pare că dragostea nu este pe aici chiar atât de oarbă, încât să se oprească <să vadă> deosebiriile dintre germani și români, dintre catolici și ortodocși. Unul dintre locuitorii acestui sat m-a asigurat că „de când este satul nostru, nu s-a întâmplat nici o cununie între unul de-ai noștri și românii de pe cealaltă parte”. Găseam că e de necrezut, dar el a spus: „da, da, așa-i, sângele nostru nu îngăduie!”. „O, da, se bat între ei, asta o fac bine, dar nu se cunună”, a zis și hangiul, care tocmai venea.

⁴⁶² *Contractualisten.*

⁴⁶³ *Grundherren.*

⁴⁶⁴ *Contract.*

⁴⁶⁵ *Auf einer Puste.*

⁴⁶⁶ *Schulmeister.*

⁴⁶⁷ *Husaren.*

⁴⁶⁸ *Oberlehrer.*

În alte sate sunt amestecați, în împrejurări asemănătoare, germani cu unguri și germani cu sârbi, dar cu ungurii se cunună mai ușor.

p. 233 Vizitiul care mâna caii acelui învățător era fiul unui țăran francez.//

Vorbea nemțește și era de altfel, în toate cele, cu totul nemțit. E bine de spus că italienii și spaniolii care au fost așezați în Banat s-au topit toți în poporul german⁴⁶⁹, ca și acei italieni și spanioli despre care am vorbit deja la Ofen. În ce îi privește pe francezi, în mare parte este și pentru ei la fel. Cu toate acestea trebuie că în unele așezări franțuzești încă se mai vorbește franțuzește. Dar chiar și dintre aceia care încă mai vorbesc franțuzește deja înțeleg și nemțește. Dacă se recunoaște că sârbii și românii sunt aici, neîndoielnic, cei mai mulți, acest lucru dovedește înclinația mult mai mare a acelor popoare romanice către germani, mai mult decât către aceste popoare răsăritene.

Italienii au fost chemați în Banat mai ales pentru creșterea viermilor de mătase și pentru cultivarea orezului⁴⁷⁰. Însă amândouă ramurile⁴⁷¹ sunt încă foarte neînsemnate, atât cât <mi> s-a vorbit despre ele, ca și despre bumbacul plantat în Banat. Mi-a fost tare greu să aflu, de fapt, cine plantează aici bumbac, orez și duzi. Totul se mărginește la un fleac⁴⁷² nedemn de a fi pomenit. Doar creșterea viermilor de mătase ar putea fi întrucâtva amintită, fiindcă am fost încredințat peste tot că germanii ar fi chitiți peste tot împotriva acesteia. Un slujbaş obștesc⁴⁷³ mi-a spus:

p. 234 „germanii noștri nu au la inimă duzii, dacă // după învoială sunt siliți, atunci sădesc oricum numărul cerut de copaci, dar apoi nu se mai îngrijesc de creșterea lor, pe când grânele dau recolte bogate din mâinile lor. Ba chiar sunt printre ei mulți care pot fi numiți chiar dușmani ai duzilor și care îi stârpesc atunci când li se ivește prilejul.” Poporul țărănesc nu se ține deloc, în tot Banatul, de creșterea viermilor de mătase. De obicei sunt doar câțiva preoți, slujbași⁴⁷⁴ și văduve care își umplu vremea cu așa ceva.

Chiar de germanii nu sunt prieteni ai duzilor, pe atât de bine cultivă grâul și cartofii, afară de acestea și cucuruzul⁴⁷⁵, tutunul, vinul, ș.a.m.d. La italieni și la francezi, orezul și duzii sunt ceva al lor. Maghiarii se îndeletnicesc cel mai mult cu tutunul și vinul. Sârbii⁴⁷⁶ și românii țin cucuruzul drept cea mai iubită plantă a lor. Cu creșterea cailor se îndeletnicesc tot germanii, mai mult decât cu înmulțirea cornutelor; sârbii și bulgarii sunt însă cei mai aleși crescători de vite.

⁴⁶⁹ *Deutsche Nationaltaet.*

⁴⁷⁰ *Reissbau.*

⁴⁷¹ *Culturzweige.*

⁴⁷² *Bagatelle.*

⁴⁷³ *Cameralischer Beamter.*

⁴⁷⁴ *Beamten.*

⁴⁷⁵ *Kukuruz.*

⁴⁷⁶ *Die Raizen.*

Grăitor pentru cum se țin aceste popoare unul pe altul și pentru încrederea care li se dăruiește de sus este și că germanilor le este de obicei îngăduit să aibă o flintă, pe când sârbilor și românilor aceasta le este de cele mai multe ori oprit. Aproape toți germanii au de aceea o armă de foc în casă. [...]

[...] Nu se poate pune la îndoială că dacă această petec de pământ mănăs ar fi p. 236 închipuit ca dat unei alte țări, în împrejurări mai priincioase, cu drumuri pentru negoț și canale pentru roadele sale, atunci prețul și valoarea⁴⁷⁷ sa ar putea fi încă de 4 sau 5 ori crescute. Este o jale și suferință că ici-colo natura cu comorile ei neprețuite s-a purtat atât de risipitoare, în vreme ce altundeva s-a arătat atât de zgârcită. Câmpia mănăsă a Banatului, în care trebuie să fie înhămați la plug 4, 6 sau 8 boi, are aici o adâncime de 4, chiar 5 picioare⁴⁷⁸, pe când altundeva sunt țări care sunt acoperite cu o pătură de nici 5 până la 6 țoli⁴⁷⁹ de pământ afânat pentru arat. Pe aici s-ar putea lipsi de o fâșie întreagă de 2 sau 3 picioare de pământ pentru răsaduri. Cât de multe țări nisipoase n-ar putea fi făcute astfel fericite! [...]

Banatul și drumurile sale

[...] Deși ne rătăcisem, această fericită greșală mi-a dat posibilitatea <de a p. 295 vedea> marea colonie bulgărească Ōbesenyō sau Beșenova Veche⁴⁸⁰. Locul acesta are aproape 10 000 de locuitori bulgari, deși nu este nimic mai mult decât un sat care se îndeletnicește cu grânele și creșterea vitelor.

Bulgarii care locuiesc aici au băjenit la // jumătatea veacului trecut în Banat. p. 296 Episcopul Stanislowitsch, compatriotul lor, care trăia deja sub ocrotirea austrieilor, i-a atras aici treptat. Trebuie că aduseseră ceva bogății cu ei, dar aici, unde li s-au dăruit moșii întinse, pe care au știut foarte bine să le folosească, au ajuns și mai bogați. Aici locuiesc numai și numai în trei locuri, dintre care Beșenova și apoi Vinga lângă Timișoara sunt cele mai însemnate. Pentru că se înmulțesc foarte mult și sunt foarte cumpătați, socotiți și muncitori, au făcut din aceste colonii de la început câteva ramuri și s-au amestecat cu populația altor colonii. Cu totul trebuie că sunt cam 25 000 de bulgari în Banat.

Sunt catolici și, când s-au salvat aici de la îngrădirile <suferite> din partea turcilor, au fost în parte conduși de către franciscani, care îi conduc și astăzi la Vinga. Altfel, bulgarii sunt de obicei, după cum se știe, de credință ortodoxă. Mulți dintre acești bulgari ortodocși s-au așezat în stepele din Rusia de sud. Pentru că pe

⁴⁷⁷ *Preis und Werth.*

⁴⁷⁸ *Fuss.*

⁴⁷⁹ *Zoll.*

⁴⁸⁰ *O Beschenjo, Alt Beschenowa*, sat fondat în 1738 de un grup de bulgari catolici refugiați în Banat. De aici au plecat fondatorii altor localități locuite de bulgari din Banat. Comună desființată, redenumită Dudeștii Vechi, județul Timiș.

aceștia îi văzusem deja acolo, am găsit asemuirea cu bulgarii austrieci deosebit de interesantă. Și unii și alții își construiau satele la fel, și unii și alții arătau la fel și aveau aceleași îndeletniciri, de asemenea judecata vecinilor suna la fel și pentru unii
p. 297 și pentru ceilalți. În Rusia de sud, // ca și aici, bulgarii au faima de a fi cumpătați, adesea zgârciți, foarte socotiți și gospodari foarte muncitori, prin urmare, de obicei, ajunși foarte avuți prin negoțul cu grâne și creșterea vitelor și punând deoparte comori.

Am ajuns atât de bine, căci tocmai am găsit toată țărâtimea locului, mai multe mii de oameni, femei, fete și bărbați, adunată în piața mare și pe ulițele largi. Era zi de târg; vederea acestei adunări mi-a adus cu adevărat desfătare; femeile mai ales erau toate foarte prietenoase și curat îmbrăcate. Și-au păstrat cu credință portul neamului⁴⁸¹. În corturi mici și în prăvălioare, pe covoare și pe basmale de lână, întinse pe pământul murdar, erau vândute, cele mai multe după obiceiul bulgăresc, fructe de tot felul, struguri, pepeni galbeni, apoi prăjituri cu miere de toate formele, pipe și capete de pipă, lână de oaie și veșminte de lână. [...]

[...] Pe când ne căzneau iarăși prin nenorocirea de noroi din afara <satului>
p. 301 Beșenova, ni s-a dezvăluit bogăția turmelor acestor bulgari. Până unde puteai bate cu ochiul, tot izlazul era acoperit cu nenumărate turme de găște, oi, boi, porci, cai (cu aceste din urmă soiuri mai rar totuși). Mi-a sărit în ochi faptul că turmele erau împărțite într-o mulțime neobișnuită de părți mici. Unul dintre însoțitori mi-a spus că asta venea de la faptul că bulgarii obișnuiesc să împartă mereu tot pământul la moșteniri. Fiecare fiu primește întotdeauna o părticică din moștenire. Germanii din Banat fac mereu pe dos. Ei lasă toată gospodăria laolaltă, căci atunci unul ia moștenirea, iar celorlalți le plătește partea de moștenire, <aceștia> ajung să <i>muncească cu ziua sau, altfel, se apucă de altceva. Mai mult decât cu pășunile, așa se întâmplă cu ogoarele lor <ale bulgarilor>. [...]

[...] Pe drum, am auzit oamenii vorbind despre o mică fâșie nisipoasă și,
p. 306 pentru a merge mai departe spre aceasta, am făcut încă un mic ocol. În nordul
p. 307 Banatului sunt doar foarte puține asemenea mici fâșii de nisip. În partea de sud // însă, la Dunăre, este la poalele munților chiar o un mare pustiu de nisip, numit „Szallo homok”. Dimpotrivă, dintre mlaștini cea mai mare este Mlaștina Alibona⁴⁸², din mijlocul țării. [...]

Morile⁴⁸³ mici din munți ale românilor și sârbilor le-am pomenit mai sus. În acest fel se întind mult în Carpați. Morile de apă de la Dunăre, care macină grânele Ungariei mijlocii, le-am amintit deja mai devreme. Aici, în Banatul neted, fără vânt și fără apă au mai mult mori cu cai, ca și în alte câmpii de la poalele munților transilvăneni. Am văzut câte una de acest fel în fiecare colonie germană. Morar era un bulgar. După cum pare, aceste mori sunt cu adevărat orânduite <într-un chip>

⁴⁸¹ *Nationalkleidung*.

⁴⁸² Este vorba despre Alibunar, Voivodina (Serbia).

⁴⁸³ *Loeffelmuehle*.

neobișnuit de nefolositor. Anume, înăuntrul, sub un acoperiș mare și rotund aleargă un cal în jurul unei roți orizontale neobișnuit de mari, la care este înhămat. Roata are pe față sau pe partea de dinafară mulți țărui de lemn, este așadar o roată dințată. Acești țărui pătrund direct în spițele sau dinții unei roți puse în picioare, care se învârt în jurul său, iar pe această roată se așează direct // piatra de moară. Stăpânul satului⁴⁸⁴ primește dările de la moară *in natura*⁴⁸⁵. Pentru acest scop, la moară se află o ladă mare încuiată, cu găuri în capac. Această ladă se numește ladă pentru vămuire⁴⁸⁶ și imediat se varsă acolo o parte din fiecare sac de făină. p. 308

Aici, ca și în Rusia de sud, cele mai multe case ale oamenilor locului, chiar cele mai bune și adesea cele cu adevărat plăcute, chiar și dintre acelea mândre ale coloniștilor germani, sunt făcute din pământ bătătorit⁴⁸⁷. Sunt construite în felul următor. Mai întâi se trasează cu hârlețul conturul și mărimea casei pe pământul neted. Apoi se pun două scânduri în paralel și la atâta depărtare una de cealaltă, cât de gros trebuie să fie zidul, apoi se varsă pământ în locul dintre ele și se bate bine cu maiul. La amândouă capetele, scândurile sunt strânse la un loc cu prăjini care se înfig în pământ, sau chiar cu frânghii. Pământul se întărește foarte repede. Se pun scândurile mai sus, se bate iar pământ și în acest fel zidul până sus. Casa (în afară de acoperiș), ca și vatra, lavițele și mesele (cel puțin o parte) sunt făcute din pământ bătătorit, iar casa cu întreaga sa întocmire este de aici încolo cu adevărat dintr-o bucată. [...]

Cu cât ne apropiam de cel mai îndepărtat capăt al Banatului, ținutul de la vărsarea Mureșului și Tisei, cu atât se făcea totul mai unguresc. Valahia rămăsese de multă vreme în urmă. p 309

⁴⁸⁴ *Der Grundherr des Dorfes.*

⁴⁸⁵ În limba latină în text.

⁴⁸⁶ *Mauthkaste.*

⁴⁸⁷ *Gestamfter Erde.*

JOACHIM VUICI

(?–?)

Joachim Vuici face parte din seria călătorilor de limbă slavă mai puțin cunoscuți. Nu avem date suplimentare despre familia și educația călătorului, cu excepția informațiilor furnizate de Ștefan Berechet în studiile sale¹ și nici nu știm între ce ani a trăit. Născut în Ungaria la Bacica, sârbo-slovenul Ioachim Vuici s-a remarcat încă din tinerețe drept un dramaturg de succes, dublat și de un bun organizator al teatrului sârb. Ultima îndeletnicire i-a facilitat deplasări mai lungi sau mai scurte în diferite puncte ale imperiului habsburgic, tot atâtea prilejuri de a cunoaște locuri și oameni noi. În timpul șederii la Timișoara, care a durat din iunie 1839 până în martie 1840 (pleacă din Belgrad odată cu abdicarea, la 3 iunie, a cneazului Miloš Obrenovič în favoarea fiului său), se dedică scrisului, ocupându-se cu tălmăcirea unei cărți din limba rusă în sârbă. Aici cutreieră orașul, vizitează centrul și periferia, face cunoștință cu locuitorii, interesându-l în special sârbii. În acest context i-a întâlnit pe Platon Atanasovič, arhimandrit la mănăstirea Bezdin și pe administratorul eparhiei sârbe a Timișoarei. Vestea privind incendiul din Bacica în care au ars în întregime casa părintească și biblioteca, avea să-l tulbure profund, determinându-l, după vizita la locul dezastrului, să părăsească „draga lui patrie, Ungaria”² și să plece în Rusia. În drumul său a străbătut tot teritoriul locuit de români, de la apus la răsărit, iar impresiile de călătorie au fost scrise în vremea cât a stat la mănăstirea Hârjăuca din Basarabia și tipărite în 1845, după întoarcerea la Belgrad, la îndemnul și cu sprijinul material al egumenului mănăstirii, tot un sârb, căruia îi face și o dedicație în limba latină. Cartea se intitulează: *Călătoria lui Ioachim Vuici, literat sârb, prin Ungaria, Valahia, Moldova, Basarabia, Herson și Crimeea, scrisă pe scurt cu mână proprie în sfânta mănăstire Hârjăuca, cu hramul Înălțarea Domnului, în păzita de Dumnezeu eparhie a Chișinăului și Hotinului din Basarabia, iar tipărită la Belgrad în tipografia principatului sârbesc 1845*. Potrivit lui Ștefan Berechet, nu se poate preciza cu exactitate limba în care a fost scrisă, fiind un amestec de elemente slave, unele reminiscențe de la profesorii ruși care îi învățau carte pe sârbi la începutul secolului al XIX-lea, altele preluate din diferite dialecte slave, încât citirea cărții necesită o bună cunoaștere a acestora.

Cartea cuprinde șase părți. 1. Călătoria prin Ungaria; 2. Călătoria prin Valahia, 3. Călătoria prin Moldova; 4. Călătoria prin Basarabia de Jos; 5. Călătoria prin Herson și Crimeea; 6. Călătoria prin Basarabia de Sus, urmate, după modelul epocii, de un tabel cu abonați din Serbia și Ungaria. Deoarece nu a putut fi consultat textul original, cu toate eforturile editorului el nu a fost depistat, în cele ce urmează prezentăm câteva repere ale traseului parcurs de Vuici, așa cum rezultă din comentariile lui Ștefan Berechet.

¹ *Călătoria lui Ioachim Vuici prin Timișana, Muntenia, Moldova... 1840. Extrasă din sârbește de..., București, [f.a.], 43 p.; Un călător sârb necunoscut la noi: Ioachim Vuici (1840). 1. Prin Temișana, Muntenia, Moldova..., în vol. Lui Nicolae Iorga. Omagiu 1871–5/8 iunie 1921, Craiova, Editura Ramuri, 1921, p. 319–346; Un călător sârb necunoscut la noi, Ioachim Vuici (1840), în „Biserica Ortodoxă Română”, 1040, XL, p. 70–77, 94–99.*

² Ștefan Berechet, *Un călător...*, în Lui Nicolae Iorga. Omagiu..., op. cit., p. 322.

Ioachim Vuici își începea călătoria spre Rusia în vara anului 1840, pe Dunăre, trecând, într-o primă etapă, prin Moldova Nouă, Drencova, Orșova Veche, „un oraș milităresc” unde sunt „cam 600 de case cu vreo 4 000 de locuitori, toți români, printre care se găsesc și sârbi care și-au uitat limba părintească”³ și se ocupau cu negoțul, ajungând la Cladova în Țara Românească. De aici își continuă călătoria până la Galați, locul „unde opresc vapoarele care vin dinspre mare sau de pe Dunăre, din sus, încărcate cu mărfuri, mai cu seamă cu grâu”⁴. Informațiile despre acest port ca și despre Brăila sunt sumare și preluate după alți drumeți, care au trecut și mai cu seamă au zăbovit înaintea lui aici. De altfel, în partea dedicată Valahiei, călătorul mărturisește că nu a mai fost în această țară și ca atare nu îndrăznește să o descrie mai în amănunt, făgăduind ca la înapoiere să completeze informația. Totuși notează că locuitorii orașelor erau în marea lor majoritate români de credință ortodoxă, dar puteau fi întâlniți și catolici, luterani, calvinii, evrei, în vreme ce lumea satelor era compusă „numai din români, care vorbesc numai limba românească și nici nu le place să învețe altă limbă străină ca boierii și boieroaicele, care vorbesc prin orașe franțuzește. Printre neguțători sunt unii care vorbesc *rusește*”, deși dintre aceștia sunt foarte rari. Ei vorbesc rusește pentru că vin în atingere cu soldații ruși care trăiesc de mulți ani aici⁵. Poporul român este un popor simplu și fără învățătură și vrednic de milă în privința aceasta. El este un om puternic și îndrăzneț, nu este un bun muncitor de pământ, precum nici viteaz, deoarece nu are încredere într-însul”⁶.

De la Galați la Iași, Vuici a mers o zi și jumătate cu căruța de-a lungul Prutului, trecând prin multe sate, unele cunoscute, ca de pildă Tulucești sau Tâtarca, altele cătune, dar și prin orașe precum Bârlad, unde avea să fie găzduit de un conațional însurat cu o moldoveancă. Datele și comentariile despre Moldova sunt mai numeroase și unele destul de interesante, drumețul sârb făcând dovada că citise mult înainte de a porni în această călătorie. Cum era de așteptat, capitala țării, Iași, avea să-l impresioneze în mod deosebit, prin numărul mare al caselor (8 000) și locuitorilor (50 000), dar și prin numărul (50) și mărimea unor biserici ortodoxe, dintre care se distinge catedrala mitropolitană, „o măreață clădire cu trei altare și patru tronuri”, construită în cinci ani, care a costat 120 000 de florini de argint. „Catolicii își au biserica lor cu altarul întors spre răsărit; pe lângă ea este o casă parohială cu câteva chilii în care trăiesc patru preoți din ordinul dominicanilor și păzitorul bisericii. Luteranii, armenii și calvinii își au casele lor de rugăciune, iar evreii au două sinagoge”⁸. În Iași funcționau și trei tipografii, una care tipărea cărți „cu litere bisericești (chirilice)” și două pentru tipărituri obișnuite, una în limba greacă, alta în latină, care, „mie îmi sunt necunoscute”, mărturisea dramaturgul sârb.

La 22 iulie 1840 Vuici a pornit spre Basarabia, fiind nevoit să trăiască întâi experiența carantinei de la Reni, dublă ca timp de ședere în comparație cu cea de la Sculeni (14 zile, respectiv 6 zile), după care s-a îndreptat spre Bolgrad, la 10 august era la Akkerman, iar peste câteva zile la Odessa, unde avea să rămână până la 29 septembrie. Descrierea făcută Basarabiei este sumară, rezumându-se la o împărțire a ei în două: Basarabia de Sus și Basarabia de Jos și la câteva considerații prin comparație, privind întinderea ei: mai mare decât regatul Saxoniei, dar nu știe dacă este mai mare sau mai mică decât Bavaria. Situația Basarabiei pe hartă nu îi este prea clară, de vreme ce spune că se învecinează la sud cu Bulgaria. În schimb, oferă date și informații privind numărul locuitorilor și apartenența lor etnică. Astfel, consideră că numărul locuitorilor este de aproape un milion, marea majoritate „moldoveni sau munteni”, care „pricep rusește; numai cei bătrâni nu pricep această limbă, iar cei tineri, de când Basarabia a trecut la Rusia, au început să o deprindă destul de bine, căci pentru

³ *Ibidem*, p. 326–327.

⁴ *Ibidem*, p. 331.

⁵ Subliniat în textul lui Ștefan Berechet.

⁶ Afirmația este falsă, ceea ce dovedește că Vuici nu cunoștea îndeaproape situația din principate.

⁷ Ștefan Berechet, *op. cit.*, p. 329.

⁸ *Ibidem*, p. 332.

a fi drepti, învățatura sub cârma rusească a început să se îmbunătățească! Acum toată tinerimea moldoveană este plecată spre învățatura limbii ruse pe care o socotesc ca pe o limbă înaltă și nobilă”. Dramaturgul sârb nu ezită să afirme că alipirea provinciei la Rusia, în 1812, a fost benefică pentru dezvoltarea ei, deoarece „dacă rămânea și mai departe sub cârmuirea turcească, acești bieți copii nu ar mai fi învățat rusește”⁹. După moldoveni urmează rușii, grecii, bulgarii, câțiva sârbi, armeni, evrei, nemți. În continuare călătorul dă lămurii asupra drumurilor și poștei ruse din Basarabia. „Poștele sunt de o frumusețe rară. Cinci sute de stâneni fac o verstă, adică o milă rusă, iar 8 verste fac o milă germană. La fiecare verstă se ridică câte un stâlp de lemn, îngropat în pământ, în vârful căruia sunt bătute două table negre, pe care sunt scrise numerele verstelor. Unul din numere arată călătorului cât mai are de mers până la poșta din apropiere, iar celălalt cât a călătorit....Poștele nu sunt deopotrivă de egale: unele au 18 verste, altele 24, iar altele 30, 40 și chiar 60 verste. Nu se plătește pe poștă, ci pe verstă. De fiecare verstă se plătesc câte 8 copeici de cal”¹⁰.

După ce vizitează Herson și Crimeea, Vuici se întoarce în Basarabia prin Tiraspol și la 1 octombrie era la Bender (Tighina), iar a doua zi la Chișinău. Orașul este așezat pe un deal, la poalele căruia curge un pârâu, iar pe malurile acestuia a putut număra mai multe mori. Chișinăul are două părți, una veche „cu străzi înguste și strâmbe, mărginite cu dughene pline cu mărfuri” și case „după obiceiul turcesc, făcute numai din lemn” și alta nouă cu străzi largi și drepte, care „în această privință nu este mai prejos decât Odessa”. Numărul caselor se ridică la 4 000, iar al locuitorilor la 18 000. În centru se distinge prin mărime și frumusețe catedrala arhiepiscopului de Chișinău și Hotin despre care Vuici dă mai multe amănunte privind cele trei hramuri, cele două turnuri, reședința arhiepiscopului. În Chișinău exista biserica catolică, aflată în construcție, la care țarul Nicolae I contribuise cu suma de 18 000 ruble, cea luterană și trei sinagogi. Vuici face în continuare o descriere a clădirilor publice, vorbind despre împărțirea administrativă a orașului, despre judecătoria, cazarma orașului, poliție. Trei capitole sunt destinate descrierii mănăstirii Hârjăuca, unde a locuit un an și opt luni, moșiilor și satelor ce aparțin acesteia, rolului ei în răspândirea științei de carte printre copiii moldoveni, dar și prezentării vieții și activității arhimandritului Filipovič, cel care a înzestrat lăcașul de cult cu o biserică nouă, mare și cu chilii din zidărie în locul celor din împletituri de nuiele acoperite cu paie. La întoarcerea în Moldova a intrat prin Sculeni (11 iunie 1842), poposind apoi pentru o scurtă odihnă la Iași, după care urmează traseul Vaslui, Bârlad, Tecuci, Focșani. La 23 iunie 1842 sosea la București, despre care se mărginește să noteze date cunoscute despre domn, reședința lui, biserici. De aici s-a îndreptat spre Giurgiu unde s-a îmbarcat cu direcția Buda. După doi ani și nouă luni, la 12 iulie 1843 avea să revină în Ungaria.

⁹ Idem, *Un călător sârb...*, în „Biserica Ortodoxă Română”, p. 95.

¹⁰ *Ibidem*, p. 96.

CAROL GUÉBHART

(1792–?)

Depistat și publicat pentru întâia oară în 1947 de Scarlat Callimachi, și identificat, în 1979 de Paul Păltănea¹, voiajorul care ajunge în Moldova la 1842 este elvețianul Carol Guébhart, personaj care ne oferă în relatarea sa un tablou destul de echilibrat asupra stării generale a societății din Moldova, cu șase ani înaintea revoluției de la 1848.

Viitorul botanist s-a născut la Neuchatel, în Elveția, în 1792, fiind fiul unui administrator general al loteriei regale din Neapole și a manifestat de mic preocupări în domeniul științelor naturii. Cu câțiva ani înainte de 1812, cel mai probabil la 1810 a efectuat o călătorie în Italia, la Neapole, unde și-a început studiile legate de acest domeniu și și-a întocmit primul ierbar de „plante din Alpi”.

După moartea tatălui său, survenită în 1812, se întoarce, pentru numai doi ani în țara natală, iar din 1814 până la 1817 îl găsim ca funcționar comercial în Italia, în orașul-port Livorno, ca angajat al Casei comerciale și de navigație Senn.

Datele de care dispunem ni-l înfățișează apoi pe Guébhart, în 1838, la Paris, lucrând tot în domeniul economic și anume la Casa comercială Delisle. Dornic să-și reia vechile preocupări de botanist, el litografiase un catalog al colecției de plante în dorința de a obține anumite câștiguri suplimentare. În anii următori, el a devenit funcționar la Ministerul de Război francez, dar și-a păstrat vechile preocupări și pasiuni în domeniul științelor naturii.

Evident nemulțumit de statutul social și de postul pe care îl deținea în structurile guvernamentale, botanistul elvețian a acceptat, la începutul anului 1842, invitația făcută de prințul Alexandru Dimitrie Moruzi (fiul fostului domn al Moldovei Alexandru Moruzi) de a veni în Moldova, fiind convins că de acum înainte se va putea consacra întru totul domeniului științific preferat.

Dând curs ofertei amintite, în septembrie 1842 Carol Guébhart a părăsit Parisul și după o călătorie nu lipsită de peripeții (pierderea cufărului cu bagaje la transbordarea de la Schela Cladovei), a ajuns la Galați în prima jumătate a lunii octombrie, același an. Specialistul elvețian se pare că a beneficiat de o bună primire la Pechea, reședința de la țară a lui Alexandru Dimitrie Moruzi, el însuși un bun economist și un iubitor al naturii². Deoarece proprietățile acestuia se întindeau, cu anume întreruperi, din sudul județului Covurlui până pe valea Putnei, Guébhart a cutreierat toată această zonă, pentru a culege plante și a întocmi o evidență riguroasă a florei Moldovei cu scopul de a publica „*Testamen Florae Moldaviae*”, lucrare ce urma să apară cu sprijinul protectorului său, Dimitrie Moruzi. Moartea fulgerătoare a acestuia din urmă și imposibilitatea înțelegerii cu moștenitorii, care i-au împărțit plantele adunate de prin toată Europa în serele de la Pechia, au împiedicat pe Guébhart să-și realizeze proiectul. În ciuda acestor împrejurări vitrege, el și-a continuat cercetările în Moldova, până în 1848, după cum rezultă din corespondența sa cu Alphonse de Candolle, fiul celebrului botanist.

¹ Paul Păltănea, *O nouă descriere a Moldovei de botanistul Charles Guébhart*, în „Cercetări istorice” IX–X, 1978–1979, p. 597–601.

² Vezi mai pe larg date despre acesta la Victor Slăvescu, *Viața și activitatea economistului Alexandru D. Moruzi, 1815–1878*, București, 1941.

După 1848, când încetează această corespondență, se pierde urma lui Carol Guébhart care, pentru meritele sale, ajunsese între timp membru al Societății botanice din Altenberg (Saxonia). El a lăsat amintiri despre cele văzute și trăite în Moldova, păstrate în manuscris în colecția de cărți, documente și acte a lui Alexandru Callimachi. Acesta a cumpărat respectivul manuscris de la editorul italian Magliorato din Neapole. Sub auspiciile Institutului de Istorie Națională din București, manuscrisul a fost publicat în 1947 de către Scarlat Callimachi, sub titlul *Pagini inedite despre Moldova. Însemnările unui călător străin din prima parte a veacului al XIX-lea*. Nu a fost indicat numele autorului respectivelor memorii de călătorie, deoarece nu apare nicăieri în manuscris.

Faptul că această lucrare trebuie atribuită lui Carol Guébhart rezultă din compararea textului respectiv cu scurtul extras de 22 pagini publicat de A. de Candolle în „Bibliothèque universelle de Genève”, vol. X, 1849, februarie, p. 89, sub titlul *Notice géographique et botanique sur la Moldovie pour servir d'introduction à la flore de ce pays*, din care editorul genovez a omis tot ce era de interes local. Al doilea argument îl constituie însuși faptul că autorul *Amintirilor* a stat la Pechia, la Dimitrie Moruzi, cu scopul studierii florei Moldovei, ceea ce rezultă și din corespondența lui Guébhart cu Augustin de Candolle și cu fiul acestuia Alphonse, căruia i-a trimis în 1848 un manuscris al amintitei *Notițe geografice* ...

În sfârșit, faptul că manuscrisul „*Amintirilor*” a fost cumpărat de la un anticar din Neapole – împrejurare pe care Scarlat Callimachi o socotește ca o enigmă ce numai „viitorul o va putea dezlega” – constituie un argument în plus pentru a-i atribui paternitatea lui Guébhart, ale cărui legături cu Neapolul sunt bine cunoscute.

Dacă în ceea ce privește traseul danubian al călătorului elvețian, acesta nu ne aduce amănunte spectaculoase, comentariile sale fiind foarte apropiate de cele ale unora din predecesorii săi, ca de pildă aristocratul rus Anatoli Demidov (1837), iar ca stil le vom regăsi la baroneasa Aloïse de Carlowitz (1864), în schimb datele de ordin statistic și economic despre Galați, descrierea și tabloul general al localității ca și perspectivele pe care le schițează fac ca acest segment să reprezinte un izvor important asupra stării generale a urbei, la începutul deceniului cinci secolului al XIX-lea.

Amintirile lui Carol Guébhart despre Moldova se împart în cinci părți, din care prima cuprinde o scurtă dare de seamă asupra împrejurărilor venirii sale în Moldova și o scurtă relatare a călătoriei sale pe Dunăre, de la Viena la Galați. Partea a doua cuprinde o descriere a portului Galați, autorul stăruind asupra aspectului orașului, locuitorilor și îndeletnicirilor, produselor indigene exportate în străinătate. Astfel, Guébhart oferă o serie de amănunte de un interes deosebit asupra prețurilor, circulației și diferențelor de curs a valutelor pe piața Galaților, în raport cu Viena, Paris și Marsilia.

În partea a treia, Guébhart descrie călătoria de la Galați la Pechia, stăruind asupra înfățișării caracteristice a satelor și orașelor din Moldova de Jos. Partea a patra se ocupă de sistemul de cărmuire al țării în timpul domniei lui Mihail Sturdza și arată urmările Tratatului de la Adrianopol (1829). În același capitol, autorul se referă și la împotrivirea țăranilor clăcași față de stăpânii de moșii. Partea ultimă a lucrării este consacrată exclusiv stării țăganilor robi și lăieți.

În notița sa geografică-botanică trimisă lui Alphonse de Candolle, Guébhart face unele considerații generale asupra climei și solului Moldovei și descrie flora acestei țări pe care o împarte, după natura terenului și diferențele de vegetație în trei părți: Moldova de Sus, Moldova Centrală și Moldova de Jos, asupra căreia stăruie mai mult, fiindu-i mai cunoscută.

Guébhart a mai lăsat unele observații curioase cu privire la practicile agricole și la plantele tipice care cresc în vreme de secetă, de ploaie, în dărâmături sau pe terenul lăsat în pârloagă. Respectivetele însemnări sunt cuprinse într-o scrisoare din 12/24 februarie 1848, trimisă lui Alphonse de Candolle și au fost publicate într-un extras de dr. D. Brândză, în „Analele Academiei Române” (Memoriile Secțiunii Istorice, s. II, t. II, 1881, p. 369–370), după manuscrisul aflat în biblioteca familiei Candolle din Geneva.

Charles Guébhart a alcătuit un catalog al tuturor plantelor culese și observate în Moldova, intitulat „*Enumeratio plantarum quas per annos 1842 ad 1848 in Moldavia collegit et observat C. Guébhart*”. Catalogul este bine întocmit și cuprinde 1 464 de specii, de mai multe varietăți, dintre care 1 090 au fost culese și observate chiar de el însuși. Păstrat în manuscris, în biblioteca familiei

Candolle, împreună cu plantele culese de Carol Guébhart, amintitul catalog a fost publicat de dr. D. Brândză în notele la discursul său de recepție la Academia Română („Analele Academiei Române” Memoriile Secțiunii Istorice, s. II, t. II, 1881, p. 243–366), care cuprinde de asemenea unele date asupra vieții și activității botanistului elvețian.

Despre Carol Guébhart au scris: Scarlat Callimachi, *Pagini inedite despre Moldova. Însemnările unui călător străin din întâia parte a veacului al XIX-lea*, București, 1947, p. 9–39; Paul Păltănea, *O nouă descriere a Moldovei de botanistul Charles Guébhart*, în „Cercetări istorice”, IX–X, 1978–1979, p. 597–628. Fragmente din materialul prezentat în continuare se găsesc la Ștefan Stanciu, Marian Stroia, *Orașul Galați în relatările călătorilor străini (De la începuturile sale până la 1848)*, Galați, 2004, p. 90–96.

CAROL GUÉBHART

Amintiri din Moldova³ [1842]

Invitat de principele Moruzi Dimitrie, unul din marii proprietari ai Moldovei, p. 9 să vin să cercetez sub auspiciile sale vegetația acestei țări, m-am grăbit să folosesc această ocazie ca să scutur povara birourilor ministeriale și să mă dedic fără rețineră pasiunii mele pentru botanică.

Perspectiva de a explora o țară mică, atât de puțin cunoscută de naturaliști, mi-a părut o compensație mai mult decât îndestulătoare a oboselii și plictiselii unei călătorii de mai bine de 600 de leghe ca și a dezamăgirilor care – poate – mă așteptau la sosire.

Am plecat de la Paris în septembrie 1842, dar înainte de a părăsi Franța, am căutat zadarnic în bibliotecile publice și particulare câteva informații asupra moravurilor, obiceiurilor și în primul rând asupra istoriei naționale a țării în care urma să locuiesc. A trebuit să mă mulțumesc cu datele generale despre principatele transdanubiene pe care le-am găsit într-o lucrare publicată acum mai mult de 20 de ani de domnul Wilkinson⁴, consul al Angliei la București, a cărei cea mai interesantă parte este, fără îndoială, istoria principilor Moruzi⁵, tată și unchi ai celui la care mă duceam, care după ce fuseseră unul hospodar al Moldovei și al Valahiei, celălalt primul dragoman al Porții Otomane, plătiseră amândoi cu capul legătura lor cu interesele Rusiei.

³ Traducerea din limba franceză s-a făcut după Scarlat Callimachi, *Pagini inedite despre Moldova. Însemnările unui călător străin din întâia parte a veacului al XIX-lea*, București, 1947, p. 9–39.

⁴ Vezi relatarea lui în vol. I al seriei de față.

⁵ Alexandru Moruzi, tatăl lui Dimitrie Moruzi, stăpânul domeniului Pechia, la care se ducea autorul, a domnit succesiv în Țara Românească și Moldova între 1792 și 1812; unchiul gazdei era Dimitrie Moruzi (1768–1806), mare dragoman, decapitat pentru felul cum a purtat tratativele care au dus la cesiunea Basarabiei către Rusia.

p. 10-11 [Se oprește câteva ore la Strasbourg ca să discute cu botanistul Buchinger. Despre sistemul incomod al diligențelor germane. Vizitează grădinile baronului Charles de Hugel și grădina botanică din Viena. Călătorește pe Dunăre cu vapoarele Companiei austriece și e nemulțumit că trebuie să le schimbe la fiecare escală. În plus serviciul e scump și de proastă calitate].

p. 12 La a doua escală de la Drencova, la Schela Cladovei⁶, peisajul se schimbă cu totul; mai sus am întâlnit civilizație și bogății; aici găsim natura sălbatică în toată asprimea ei. Fluviul care până aici se înfățișase larg și majestuos în bogatele câmpii ale Ungariei, se află deodată strâns între munții Serbiei, ale căror picioare se scaldă în apele malului său drept. Socot aici ca îndeajuns de credibilă ipoteza după care, în vremuri foarte îndepărtate fără îndoială, pentru că tradiția însăși s-a pierdut, albia Dunării superioare ar fi fost mult mai înălțată decât azi și forma în acest loc una sau mai multe cascade pe care // forța curentului încet, încet le-a nivelat pentru a nu lăsa loc decât unui șir de gherdapuri numite Porțile de Fier⁷. Numele acesta vine fără îndoială de la ceea ce exista odată în locul unde albia fluviului e cel mai mult stăvilită, un lanț de fier menit să oprească năvălirile barbarilor din sud. Azi lanțul a dispărut dar se mai vede încă locul unde trebuia să fi fost, ca și o inscripție săpată în stâncă și care datează din vremea când împăratul Traian a cucerit Dacia. De fapt interesul pentru acest loc rezidă în gherdapurile de care am vorbit și care, în trei locuri deosebite, taie albia fluviului pe toată lățimea sa. Apa care se prăvălește de-a lungul acestor stânci, din care se văd ieșind ici și colo câțiva colți, pare că fierbe înspumată, ceea ce nu poate să nu impresioneze. Uneori când apele sunt scăzute, locuitorii celor două maluri pot fi văzuți cum traversează fluviul prin vad sărind de pe o stâncă pe alta.

Drumul de la Drencova la Schela Cladovei se face cu vase simple⁸ al căror echipaj e format din patru vâslași și un timonier. Totuși, uneori, când apele sunt crescute, vaporul cu aburi ajunge până la Orșova, dar dincolo de acest oraș se află locul cel mai primejdios pe care nici un vas cu chilă n-ar cuteza să-l străbată. Aici pilotul subredei dumneavoastră ambarcațiuni arareori omite să vă povestească (fără îndoială ca funcțiunile lui să pară mai mari în ochii voștri) accidentul întâmplat acum câțiva ani unui vas care, împins de curent către unul din acești colți de stâncă, s-a despicat și s-a scufundat cu toți pasagerii aflați pe el.

A treia parte a călătoriei, între Schela Cladova și Galați, care se face din nou cu vaporul cu aburi, e departe de a fi la fel de interesantă ca primele două. Acum fluviul curge între câmpiile nesfârșite ale Bulgariei și cele ale Țării Românești și monotonia navigării nu e întreruptă decât de zărirea în depărtare a câtorva orașe

⁶ *Skela Cladowa*.

⁷ „Pliniu vorbește destul de vag despre o *mare album*, care se întindea în câmpiile de azi ale Ungariei de Jos și în Banat. Probabil apele acestei mări, în urma unui cataclism, își vor fi croit drum de-a lungul porților de fier” (n.a.).

⁸ *bateaux plats*.

turcești ca Vidin, Silistra, Rusciuk, ale căror minarete fără de număr se profilează pe orizontul nemărginit, izbind ochiul și imaginația călătorului neobișnuit încă cu înfățișarea orașelor // din Orient. Aici Dunărea se lărgeste treptat și formează p. 13
puzderie de insule și de canale, în mijlocul cărora numai ochiul încercat al bătrânilor piloți localnici face să nu apuci un drum greșit. Aceste insule slujesc de adăpost stolurilor de păsări de apă de toate felurile, printre care cel mai însemnat e pelicanul alb, foarte obișnuit în aceste locuri.

În sfârșit, după ce am trecut prin porturile Giurgiu⁹ și Brăila¹⁰, care aparțin Țării Românești, am ajuns la Galați. Obosiți de mersul leneș al ultimului piroscaf, de mâncarea proastă și de nenumăratele lipsuri pe care a trebuit să le îndurăm și, în special, de cele patru nopți de insomnie provocate atât de insectele de tot felul care mișunau la bord¹¹ cât și de strigătele lugubre ale santinelor muntene, așezate din distanță în distanță pe malul stâng al fluviului și care în timpul nopții se cheamă și-și răspund cu intonații absolut stranii pentru urechile europene.

Călătoria de la Viena la Galați durează zece, arareori opt zile și ar putea ușor fi făcută în șase zile dacă s-ar pierde mai puțin timp pe drum. Te poți duce, prin urmare, de la Paris în Moldova în 12 sau 14 zile și întreaga călătorie costă 4–500 de franci, în funcție de clasă¹².

La Galați un alt vas cu aburi ia pasagerii care merg la Constantinopol și-i duce acolo în trei zile. Era drumul pe care-l urmau toți tovarășii mei de călătorie, de care m-am despărțit cu părere de rău. La drum cunoștințele se leagă repede și zece zile de viață și lipsuri împreună ne-au făcut aproape prieteni vechi.

II

Când ajungi la Galați pe Dunăre, ochiul e neplăcut surprins de aspectul nenorocit al acestui oraș, care totuși e al doilea în Moldova sub raportul întinderii și al populației și cel dintâi, fără discuție, în ceea ce privește // comerțul și poziția p. 14
geografică. Un chei mărginit de barăci de lemn în proastă stare duce la o uliță mare rău pavată ce urcă, împodobită pe toată lungimea de prăvălii tot de lemn, care par adevărate cocioabe în comparație cu luxul pe care-l afișează azi cele mai neînsemnate magazine din orașele noastre europene. Dar în spatele acestora, unde taraba și firma¹³ sunt de obicei singura bogăție, intrați într-una din aceste prăvălii

⁹ *Giurgevo*.

¹⁰ *Ibraila*.

¹¹ „Printre acestea țăntării de Dunăre sunt cei mai de nesuferit. E greu să-ți faci o idee de mărimea și de lăcomia lor. În fiecare seară se abat cu milioanele asupra navei și vai de călătorul imprudent care vrea să doarmă fără să se fi înconjurat de o triplă apărătoare împotriva agresiunii lor. Am văzut persoane absolut desfigurate și altele cu febră în urma mușcăturilor acestor animale” (*n.a.*).

¹² *suivant les places*.

¹³ *ornements*.

din Galați și nu veți fi puțin surprinși să găsiți îngrămădite mormane de tot felul de mărfuri potrivite comerțului și consumului țării.

Galații se împart în orașul de sus și de jos; în partea de sus, unde se află stabilimentele publice ca și locuințele boierilor, ale consulilor străini și ale principalilor negustori, încep să apară câteva construcții în cărămidă; dar după moda orientală toate sunt fără etaj și înconjurare de un gard de scânduri, ceea ce face ca din stradă să nu se zărească decât acoperișurile.

Partea care se vede – venind pe drumul Iașilor, care domină orașul – e cea care se înfățișează mult mai bine. În prim plan se află câteva case nou-construite, mai jos Dunărea plină de numeroase vase, unele ancorate, altele care urcă sau coboară fluviul, în fine în fund Munții Balcani* de o parte și de alta, câmpiile Basarabiei unde în depărtare se vede micul oraș Reni.

Orașul de jos se întinde pe un teren aluvionar, câștigat încet-încet <în lupta> asupra Dunării și prea puțin apărat, împotriva inundațiilor periodice ale fluviului, de cheiul de care am pomenit mai sus și de un drum care-l taie în unghi drept și ajunge la deal. Acest cartier de jos nu e locuit decât de negustori mărunți, meșteșugari și persoane legate de munca din port. Tot acolo se află cea mai mare parte a magaziiilor de grâu ale negustorilor din Galați, ca să fie în apropiere de debarcader; dar există prevederea ca aceste magazine să fie înălțate cu mai multe picioare deasupra solului prin piloni de zidărie.

p. 15 În vremea anotimpului ploios, străzile din această parte a orașului nu pot fi străbătute decât cu ajutorul bănelor așezate în chip de trotuare sau al punților de la o casă la alta; în unele locuri băltoace mari împiedică cu totul // trecerea cel puțin pentru pietoni. Se înțelege că această îngrămădire de apă și noroi în mijlocul unei populații numeroase nu poate contribui la curățarea aerului.

Un fapt deosebit e acela că, după ce căldura verii a uscat în cele din urmă apa, locul rămâne acoperit cu un strat destul de gros de sare de mare. Puținele plante aflate în preajma acestei bălți aparțin în exclusivitate categoriei de vegetație marină. Acestea sunt *Tripolium vulgare var salinum*; *Arenaria rubra var marna*; *Salicornia herbacea*, *Sueda maritima* etc. Această observație legată cu cercetările geologice făcute asupra structurii și felului terenurilor în Moldova de Jos, ca și asupra celor care separă azi această țară de Marea Neagră, face să se creadă că odinioară – și înainte de a-și fi croit un drum regulat de-a lungul Bosforului, apele acestei mări veneau să scalde temelia Balcanilor pe de o parte și colinele Moldovei pe de alta. Această ipoteză deși nu se întemeiază pe nici un document sau tradiție, găsește în general puțini contradicțorii printre persoanele cultivate din țară.

Un șanț de aproape două leghe împrejur servește de incintă orașului dinspre uscat, cu scopul unic de a asigura perceperea taxelor asupra bunurilor de consum și a drepturilor de vamă (Galații fiind un port franc) asupra mărfurilor care intră în țară pe la trei bariere așezate pe drumul Brăilei, Iașilor și al celui care conduce la Prut.

* Eroare, este vorba de Munții Dobrogei.

Cât despre fortificații și cetate, pomenite în majoritatea geografiilor, ele nu există și n-a existat niciodată vreo urmă; dar la o jumătate de leghe spre sud de Galați, chiar la confluența Siretului cu Dunărea, se află ruinele vechiului *Caput bovi*¹⁴ una din cetățile înstărite pe care Belizarie le-a construit pe Dunăre pentru apărarea Daciei și a Moesiei. Acest oraș, prin poziția lui prielnică și prin fortificațiile care-l înconjoară pare să fi fost capitala provinciei și un fapt neîndoielnic este acela că a dat Moldovei armoariile ei de acum, reprezentând un cap de zimbbru¹⁵.

Din toate aceste ruine, care se aflau sub nivelul solului și chiar la câteva picioare mai jos, s-a scos piatră de mai mulți ani spre a servi la construcția orașului Brăila, încât azi se mai vede doar locul unde au fost. Săpăturile întreprinse în 1836, chiar pe acest loc // au pus în evidență, în afara unei multitudini de antichități p. 16 prețioase, mai mult de 4 000 de monede și medalii, din care unele cu legenda KALLATIAON, înconjurând o figură de femeie cu un cocoș la picioare și altele purtând inscripția Galați, ceea ce dovedește vechimea orașului Galați. Alte cetăți ale Moldovei ca Iași, capitala actuală a Moldovei și Roman, altădată Romanova, au de asemenea, o origină foarte veche.

La o poștă de Galați, spre nord, se văd foarte limpede resturile unui drum roman care traversează toată Moldova de la nord-vest la sud-est și care e atribuit lui Traian.

În general această țară, care a fost vreme îndelungată sub stăpânirea romană, oferă un domeniu fertil arheologilor, dar din nenorocire nimeni, nici printre fruntașii țării nici printre străini, nu se ocupă cu cercetări de acest fel. Când și când găsești la particulari câteva medalii camee, cu însemne antice, care au fost găsite pe locurile lor dar de care nu fac mare caz. Muzeul din Iași e foarte sărac la acest capitol, care se leagă totuși atât de strâns de istoria națională. Tot ce s-a găsit de preț înainte de ultima invazie a rușilor a fost dus la Petersburg. Domnii consuli ai Austriei și ai Sardiniei și domnul Rhode la Galați posedă frumoase colecții de monede și de medalii și nu scapă nici un prilej să și le mărească, dar cât despre săpături sistematice, fie pe seama guvernului, fie pe a particularilor, nici nu se pune problema.

Amatori sau afaceriști străini care ar veni în Moldova ca să facă explorări de acest fel ar găsi cu siguranță o largă compensație pentru osteneala și cheltuiala lor și ar reuși ușor să se aranjeze în termeni convenabili, contra unei sume de bani, atât cu guvernul cât și cu proprietarii locurilor de exploatare cărora prin lege le revine o treime din obiectele descoperite sau din valoarea lor.

Populația din Galați se ridică la aproape 45 000 de suflete și eroarea geografiilor care nu dau decât cifra de 7 000 e mai de iertat decât cea semnalată mai sus privitoare la fructificarea acestui drept pentru că, din vremea dominației turcești, lipsa completă de recensăminte nu îngăduia nici o dată exactă // în această p. 17

¹⁴ Păciul lui Soare.

¹⁵ Părere fantezistă.

privință și de la deschiderea portului franc populația Galaților a sporit considerabil și crește încă în fiecare zi; marea majoritate a acestei populații e formată din străini, atrași în Moldova de avantajele comerciale și ușurința traiului pe care-l găsesc aici.

Printre acești străini cei mai numeroși și mai harnici sunt evreii, care mișună în întregul orient european și practică toate îndeletnicirile¹⁶, toate profesiunile, toate meseriile acolo unde sunt bani de câștigat. Vin apoi grecii și ilirii, negustori, amatori și samsari, italienii, negustori și artiști, germanii, ungurii și rușii – aproape toți meșteșugari. Englezii și francezii formează o grupă minusculă în această masă de străini, fiecare din aceste două nații din urmă nefiind reprezentată decât prin cinci sau șase indivizi și e într-adevăr regretabil că nici una nici alta n-au știut încă să profite de uriașele rezerve comerciale, industriale și agricole pe care le are această țară; totuși, de câțiva ani, o companie englezească s-a stabilit la Galați pentru exportul de carne, conservată după sistemul Appert și probabil scoate beneficii serioase după prețurile scăzute ale animalelor în această țară.

Lipsa totală a manufacturilor de orice fel în Moldova face ca importurile să fie de mare interes pentru că toate obiectele fabricate, indiferent de natura lor, se aduc din străinătate și beneficiile scoase de pe urma acestor articole sunt atât de mari că toți cei care s-au îndeletnicit cu acest comerț, fie cu ridicata, fie cu amănuntul, s-au îmbogățit rapid¹⁷.

Deși costul inițial, la modul general, e foarte scăzut, fluctuația continuă a prețurilor pe piețele Europei, cota ridicată a cheltuielilor de transport și de asigurare, calitatea slabă a produselor țării – în special a cerealelor – și mai mult ca orice marea concurență a cumpărătorilor – totul face ca negustorilor exportatori să nu le rămână decât o șansă redusă de beneficii, în comparație cu pierderile la preț și deteriorarea mărfurilor în timpul îndelungatelor traversări; numai că exact această concurență e cea care înlesnește proprietarilor și arendașilor de terenuri vânzarea produselor lor, care-și găsesc la Galați un plasament ușor și rapid deși la prețuri care lasă puțină marjă agricultorilor.

Celelalte produse ale țării care se exportă sunt: seul, părul de porc, lână, sămânța de in și alte plante oleaginoase, vinul care provine din marea și frumoasa podgorie a Odobeștilor și sarea de la salinile de la Ocna, dar pe măsură ce industria și agricultura se vor dezvolta în țară, multe alte articole vor putea fi adăugate acestei liste¹⁸.

¹⁶ *y exercent tous les états.*

¹⁷ „Printre așezămintele industriale a căror nevoie se face acut resimțită la Galați, aş cita: o fabrică de săpun și de lumânări, o fabrică de postav ordinar, o moară cu aburi de făină și uleiuri, o fabrică de hârtie” (n.a.).

¹⁸ „O tăbăcărie, o lăptărie, o întreprindere pentru <valorificarea> cerealelor și a altor mărfuri, una pentru trăsurile publice ale orașului; una a construcțiilor, o spălătorie de lână Toate aceste așezăminte ar avea cu atât mai multă șansă de reușită cu cât materiile prime se găsesc la prețuri de nimic în țară. Exportul, care se întemeiază aproape în exclusivitate pe articolul cerealelor e departe de a oferi aceleași avantaje ca importurile” (n.a.).

Partea cea mai lucrativă a comerțului la Galați este, fără discuție, scontul și schimbul de monedă. Deși dobânda legală de 10% anual¹⁹ oferă o frumoasă întrebuințare a capitalurilor, alte numeroase operații de schimb asupra monedelor oferă beneficii și mai însemnate; de aceea nu ezit să afirm că o bancă întemeiată la Galați în condiții onorabile și cu un capital corespunzător nevoilor locului ar face în timp scurt o avere colosală. În sprijinul acestei afirmații cred că trebuie să fac cunoscute aici unele operații care fără să se abată de fel de la legalitate, dau un beneficiu care se întâlnește arareori pe alte piețe comerciale ale Europei.//

Exemplul 1. În momentul expedierilor masive, schimbul asupra Vienei sau p. 19 Triestului este de 9 piaștri pentru 1 florin; astfel de la 9 000 de piaștri se vor obține în trei luni 1 000 de florini din care se scad:

scontul de 2 luni și jumătate la Viena, 12,15 florini	
comision de 1/4% și cheltuieli	<u>2,45 “</u>
	985 “

pentru care se cumpără la Viena la cota cea mai ridicată de 4,45 florini

207 ducati 5 zwanțigi 5 cruceri

transport cu piroscaf	<u>1 5 5</u>
-----------------------	----------------------------------

Rest 206, care la cursul fix de 44 de piaștri 10 parale fac 9 115,20.

Exemplul 2. Aceiași 985 florini schimbați la Viena în monede de 20 de cruceri sau zwanțigi vor da 2 955 zwanțigi din care se scad 15 transportul cu piroscaful și rămân 2 940 zwanțigi.

Aceștia se vând la Galați de la 3,5 la 3,10 pentru un piastru calculând la cea mai joasă cotă de 3,5 obținem 9 187, 20 piaștri. Ambele operații se pot realiza în mai puțin de o lună.

Exemplul 3. Schimbul asupra Parisului și Marsiliei variază de la 3,18 la 3,25 piastrul, după împrejurări; în sezonul exporturilor se cumpără ușor bancnote asupra Franței la 3,20; astfel pentru 35 000 piaștri vom avea asupra Parisului sau Marsiliei un câștig:

10 000 franci din care trebuie scăzuți	
100 franci scontul la Paris pe două luni	
<u>50 franci comisionul</u>	
9 850	

Cursul ducăților imperiali sau olandezi la Paris este între 11,60 și 11,75; socotindu-i la această din urmă cotă vom avea pentru

9 850 de franci..838 31/100 ducati

transport și cheltuieli până la Galați	<u>16 31/100 ducati</u>
--	-------------------------

Rest 822 ducati

care vânduți la prețul fix de 44,10 dau 36 373,20 piaștri.

¹⁹ „În tranzacțiile comerciale și mai cu seamă în cele care au ca obiect avansul în bani către proprietar contra livrării ulterioare a produselor lor, dobânda urcă de obicei la 18 și chiar la 24% pe an, fără a fi socotită nicidecum camătă” (n.a.).

Moneda de schimb la Galați este piastrul turcesc care face cam 32 de centime franțuzești și care se divide în 40 de parale. Acestea din urmă sunt foarte numeroase
p. 20 dar piastrul // în sine nu există decât nominal. Plățile se fac în:

ducați imperiali sau olandezi care fac	44,10	piaștri
irmilici ²⁰ vechi turcești	19,32	“
“ noi “	17,15	“
colonați sau piaștri spanioli	19,32	“
carboave ²¹ sau ruble de argint rusești	15	“
beșlici turcești	5	“
zwanțigi sau piese de 20 austriece	3,5 – 3,10	“

Cât despre monede engleze și franceze de aur și argint, ele nu au nici un curs regulat pe piața Galaților și pierd serios la zarafi.

De altfel, evaluările de mai sus sunt în vigoare doar în districtul Galați; la Iași și în toată Moldova de Sus, ducatul reprezintă doar 35 piaștri, carboava 12, zwanțigul 2,20 ș.a.m.d. În fine, există o a treia evaluare, cea a tezaurului public, care nu primește ducatul decât la 32 de piaștri și celelalte monede în mod proporțional. Se înțelege lesne că această diferență de valoare a monedei fundamentale, piastrul, într-o țară atât de mică ca Moldova, slujește numai ca să împiedice tranzacțiile de orice fel.

Măsura pentru grâu și alte cereale e chila, care se împarte în 20 de banițe²².

100 de chile fac 255 încărcături de Marsilia

500 storas de Triest

580 saci de Livorno

150 cuarteri de Londra

Pentru lichide măsura e vadra²³, care conține zece ocale, fiecare din ele reprezentând destul de aproximativ cam doi litri francezi.

Măsura de greutate se numește tot oca; ea se împarte în patru litre, fiecare de 100 de dramuri.

100 de ocale fac 125 de kilograme

Am socotit că trebuie să insist mai mult asupra acestui subiect căci intenția mea, publicând aceste note, e de a atrage atenția nu numai a naturaliștilor ci și a capitaliștilor, fabricanților, agricultorilor și meșteșugarilor asupra unei țări atât de puțin cunoscute și atât de interesante sub toate aspectele ca Moldova.

p. 21 Aș mai adăuga în legătură cu meșteșugarii că meșterii sau lucrătorii zidari, tâmplari, ebeniști, strungari, lăcătuși, rotari, carosieri etc. găsesc de lucru ușor și profitabil la Galați. Prețul unei zile de lucru pentru aceste diverse profesii e între

²⁰ *yermeliks*.

²¹ *carbovansks*.

²² *banizza*.

²³ *vadro*.

8 și 10 piaștri (2,56–4,80) și jumătatea primei sume ajunge pentru întreținerea unei familii de trei persoane, datorită prețului scăzut al alimentelor în această țară.

Carnea de vacă, vițel sau oaie costă între 38 și 40 de parale sau 30–32 centime ocaua, care așa cum s-a văzut mai sus e mai mare decât kilogramul.

Carnea de porc, între 50 și 60 de parale sau 40–48 de centime ocaua.

Peștele, 30–40 sau 24–32

Pâinea, 32–44 “ 26–35, după cât sunt de scumpe cerealele

Zahărul, 6 piaștri sau 1,92 franci ocaua

Cafeaua, 6 “ 2,24 “

Vinul, 20–40 par. “ 16–32 centime “

Uleiul, 4–6 piaștri “ 1,28–1,50 “ “

Laptele, 30–40 parale 24–32 “ “

Uleiul, 6–9 piaștri 1,92–2,88 “ “

Aceste două articole din urmă sunt totdeauna foarte scumpe la Galați în comparație cu alte produse comestibile și mai ales față de prețul scăzut al vacilor și al hranei lor; de aceea am vorbit de o lăptărie de înființat în jurul Galaților, ca una din întreprinderile cele mai sigure de reușită.

După amănuntele de mai sus s-ar putea crede că puținii meșteșugari străini statorniciți la Galați trebuie să fi făcut acolo avere, ceea ce s-ar fi întâmplat dacă majoritatea dintre ei nu s-ar fi dedat beției și acest viciu nenorocit înghițindu-le economiile, îi face în cele din urmă incapabili de muncă. De aceea încurajările mele către meșteri de a se duce să-și încerce norocul în Moldova, nu se adresează decât celor care sunt cumpătați, harnici și ordonați. Orice muncitor care nu are aceste calități va fi pretutindeni, la Galați ca și aiurea, sărac și nenorocit.

Amatorii de mâncare bună găsesc în Moldova și mai cu seamă la Galați cu ce să-și satisfacă pofa gastronomică, cu condiția totuși să aibă un bucătar bun căci cei localnici sunt în general detestabili.

Fluviile, râurile și iazurile Moldovei oferă o mulțime de pește de toate soiurile, dintre care aş cita cega, socotită pe bună dreptate ca cel mai prețios și mai // delicat dintre viețuitoarele fluviilor din Europa. Nu se mai întâlnește decât la p. 22
gurile Volgăi, ale Nistrului și ale Dunării. Îți poți procura, de asemenea, raci de o mărime extraordinară la prețul neînsemnat de cinci piaștri sau 1,60 franci suta și icre negre proaspete, care nu pot fi gustate și apreciate decât în locurile unde e pescuit sturionul care le dă. Din Dunăre se scot sturioni care au <o lungime de> 15–20 de picioare. Acest pește e foarte lacom și aproape la fel de periculos ca rechinul.

În Moldova se găsesc, de asemenea, din abundență toate soiurile de vânat; în afara celui cunoscut în ținuturile nordice, am remarcat dropia și spurcaciul care amândouă sunt excelente ca vânat. Cocoșul sălbatic e des întâlnit în păduri, iar la munte apare ursul, căpriorul și ierunca.

Străinii trebuie să se aștepte că nu vor găsi la Galați nici una din distracțiile publice atât de obișnuite în celelalte orașe ale Europei. Teatrele, concertele, promenadele sunt lucru necunoscut; chiar cafenelele amenajate după moda turcească nu sunt nicum atrăgătoare pentru un european. Există totuși un cazinou pentru negustori, unde în timpul iernii se dau câteva baluri prin subscripție și unde ești ușor admis dacă te prezintă unul din membri. Poți să-ți procuri acolo jurnale franțuzești, germane, italienești și grecești. Vara o berărie nemțească²⁴ oferă un loc de întâlnire amatorilor de bere și de popice. Notabilitățile orașului se adună când la unul când la altul din ei, ca să-și treacă seara luând cafea, dulceață, ceai și jucând cărți. Orice străin cât de cât bine dobândește ușor intrarea în această societate, a cărei conversație purtată parte în franțuzește, parte în grecește și parte în românește²⁵ nu-l poate interesa decât în măsura în care cunoaște aceste două limbi din urmă ca și micile intrigi și anecdote locale în jurul cărora se desfășoară, se înțelege, conversația. Galați e reședința unui ispravnic²⁶, a tribunalelor civil și comercial, a unui colonel, comandant al pieții și al garnizoanei care e formată cam din 800 de oameni din armata națională. Cea mai mare parte a acestor trupe slujește la ocuparea pichetelor, plasate de-a lungul Dunării pentru supravegherea malurilor și pentru împiedicarea infracțiunilor la legea de salubritate publică, toate transporturile²⁷ de pe malul // opus fiind supuse unei carantine mai mult sau mai puțin lungi, după starea de sănătate din Bulgaria.

Cea mai mare parte a puterilor maritime ale Europei întrețin la Galați agenți consulari ale căror atribuții sunt, ca în toate schelele Levantului, foarte întinse. Nici o acțiune criminală, civilă sau comercială nu poate fi intentată împotriva unuia din supușii lor fără intervenția consulilor. Această prerogativă acordată consulilor putea avea oarecare utilitate pentru protejarea creștinilor²⁸ în vremea dominației turcești, dar acum când guvernul Moldovei e format în chip european, sau aproape așa, ea nu face decât să târăgăneze și adesea să împiedice desfășurarea afacerilor judiciare și încă și mai des să sustragă autorităților locale indivizi vinovați de infracțiuni la legile țării. Consulatele Austriei și Rusiei se bucură încă de privilegiul de a ține birouri de poștă speciale pentru țările lor respective și de a expedia până la frontieră cu curierii lor nu numai depeșele consulare dar și scrisorile negustorilor și ale particularilor. Acest obicei, atât de prejudiciabil intereselor țării, a fost până acum justificat îndeajuns de proasta stare a poștelor în Moldova, care e mai prejos de orice critică și poate fi socotită chiar ca inexistentă, dar nu mă îndoiesc de fel că peste câțiva ani această ramură importantă a administrației va dobândi un grad de

²⁴ *Bierhaus.*

²⁵ *moldave.*

²⁶ *gouverneur.*

²⁷ *provenances.*

²⁸ *francs.*

activitate și de ordine conform cu nevoile comunicațiilor mereu sporite ale țării și ale comerțului.

Nu știu să-mi explic felul de indiferență care a dominat până acum alegerea agenților francezi într-o țară asupra căreia Rusia și Austria au continuu ochii ațintiți. Abia cu câțiva ani în urmă vice consulatul Franței la Galați era în mâna unui patisier care elibera pe rând pașapoarte și macaroane. De mai multă vreme acest loc e vacant și gestiunea ca și cancelaria sunt date pe mâna consulului englez. Ministerul francez pare să fi pierdut cu totul din vedere nevoia, așa zice chiar urgența, de a întreține în țările transdanubiene agenți care prin numele și prin poziția lor socială să fie în stare să susțină cu demnitate rangul ocupat de Franța printre țările europene. N-ar trebui uitat că la popoarele orientale considerația acordată // străinilor se măsoară cu cea p. 24 pe care consulii lor știu s-o ceară printr-o ținută personală și un mod de viață care să impună vulgului și fără îndoială, absența acestei considerații ca și puțină protecție pe care pot conta supușii francezi trebuie atribuită rarității așezămintelor franceze în această țară.

Rezumând ideile mele asupra Galaților, socot acest oraș susceptibil de a crește considerabil și de a ocupa un loc în rândul porturilor celor mai active²⁹ din Levant, mai ales dacă Rusia nu se opune în continuare degajării Gurilor Dunării, a căror stare actuală de înnămolire, pe drept sau pe nedrept, este atribuită politicii acestui stat. Navele încărcate care coboară pe Dunăre nu pot azi trece bariera de nisip decât după ce descarcă total sau în parte încărcătura lor în ambarcațiuni mai ușoare³⁰, spre a se reîncărca în larg – operațiune penibilă, costisitoare și periculoasă, atât pentru nave cât și pentru marfă. Aici se află explicația principală a costului ridicat al chiriilor și al asigurării, ca și a preferinței armatorilor și a căpitanilor de nave pentru portul Odesa; și tot aici trebuie căutat, fără îndoială, motivul – care e de temut – afară numai dacă celelalte puteri maritime nu intervin stăruitor în această problemă, al întârzierii pe care Rusia o pune în îndeplinirea angajamentelor asumate prin tratatul de la Adrianopol, privind completa curățare a Gurilor Dunării. S-ar putea ca în vederile politice ruse să intre micșorarea pe cât <este posibil> cu puțință a importanței comerciale a principatelor transdanubiene spre a atenua valoarea cedării lor, dacă vreodată aceasta i-ar fi făcută.

La nord est de Galați și la unirea apelor Prutului cu cele ale Dunării se află un mare iaz numit Brateș, care la vremea topirii zăpezilor se întinde peste măsură, dar vara e doar de dimensiunea unui mic lac elvețian. Acest iaz are foarte mult pește³¹ și în timpul verii apele sale sunt acoperite de mii de păsări de apă; adeseori iarna se întâlnesc porci mistreți în trestiiile care acoperă malurile. Astfel, înconjurat de apă din trei părți, ținutul Galați e firește bogat în vegetație de mlaștină, din care am cules

²⁹ *commerçants.*

³⁰ *allèges.*

³¹ *est excessivement poissonneux.*

cu plăcere *Pyrethum uliginosum glycyrhiza echinata*, *Melilotus macrorrhiza* și un exemplar frumos de *Erythraea*, pe care-l cred neobișnuit aici.

III

p. 25 Moldova de Jos formează un platou întins în care Galații sunt punctul cel mai sudic și care, pornind de la acest loc, se întinde în formă de evantai între Siret și Prut, aproape până la picioarele munților Carpați. Înălțimea aproape uniformă a acestui platou e între 120 și 150 de picioare deasupra nivelului mării, dar e străbătut de ravine care, foarte apropiate și adânci în împrejurimile Galațiilor, ajung mai rare pe măsură ce te depărtezi de acest oraș și se transformă, încet-încet, în văi. Plecând din Galați pe drumul Iașilor ajungi dintr-o dată pe o înălțime a platoului de care a fost vorba și de acolo privirea călătorului se pierde în această imensă întindere de stepe, formată numai din pământuri cultivabile, parțial lucrate, căci cea mai mare parte rămân pârloagă din lipsă de brațe. În mijlocul acestor stepe se ițește drumul, nesigur și năzuros, fără nici un șleau statornicit, ocupând câteodată un spațiu de mai multe sute de picioare și altă dată înghesuit între ușoarele ridicături ale terenului încât abia lasă loc să treacă o trăsură.

Ravinele și văile de care am vorbit mai sus sunt toate orientate pe direcția de la nord-est la sud-vest și altă dată slujeau desigur drept albie ale unor torente sau râulețe care mergeau să sporească cu apele lor râul Siret, pentru ca apoi să se verse în Dunăre. Dar natura pământului acestor văi, unde marna și nisipul vin imediat după un strat destul de gros de humus, înălțarea lor puțin peste nivelul actual al mării și calitatea în general sălcie a apelor de acolo, totul face să se presupună că altădată ele erau brațe ori golfuri legate de o mare uriașă, ale cărei ape s-au retras progresiv în bazinul de azi al Mării Negre.

În unele adâncituri din acestea se mai vede încă un firicel mic de apă, care din când în când dispare în pământ ca să reapară mai departe, dar e indiscutabil că un mare cataclism sau surparea succesivă a straturilor superioare în urma ploilor și a topirii zăpezilor a înălțat puțin câte puțin solul acestor văi și în multe din ele a oprit cursul apei, care totuși se găsește aproape pretutindeni la câțiva stânjeni sub pământ.

p. 26 Prin urmare, în primul rând ca să-și // procure ușor apa necesară nevoilor gospodărești și adăpării animalelor, rarele locuințe sau sate întâlnite în drum se află toate pe fundul văilor, în așa fel că nu le vezi decât când ești acolo, așa că nimic nu rupe monotonia călătoriei. După ce lași în stânga micul sat Caliga și câteva mile mai departe un mare han de piatră construit de curând pentru utilizarea izvoarelor de apă tămăduitoare de pe moșia Cișmele³², ajungi la prima poștă; dar să nu-ți imaginezi sub acest nume unul din acele așezăminte bine organizate așa cum se văd ele în Franța, în Anglia și chiar în Germania. O poștă moldovenească se compune aproape

³² *Tschismélé*, sat, com. Smârdan, jud. Galați.

invariabil dintr-un hangar mare de ostrețe, acoperit cu stuf, slujind de grajd și de remiză în timpul iernii. În jurul acestui hangar se află câteva încăperi mizerabile servind drept locuință căpitanului de poștă și subordonaților săi. Se întâmplă adesea ca întregul așezământ poștal să se mute la o depărtare destul de mare de localul său inițial din cauza hranei cailor care pasc pe terenuri pârloagă vara și iarna, până când zăpada îi silește să se refugieze în hangarul pe care l-am descris mai sus, dar cum aceste pășuni sunt destul de depărtate de poștă, arareori găsești acolo cai pregătiți, în ciuda strigătelor ascuțite pe care le scot cu mult timp înainte surugii ca să avertizeze de apropierea lor, încât trebuie să aștepti uneori destul de mult până când se adună numărul de cai dorit care nu e niciodată mai mic de patru și cel mai adesea între opt și doisprezece sau și mai mult. La vreme de iarnă am văzut până la 24 de astfel de animale înhamate la o caleașcă de călătorie. Cu numărul se suplinește lipsa lor de vigoare și totuși mersul³³ acestor cai e în general mult mai rapid decât ar arăta înfățișarea lor. Fiecare surugiu mână patru cai, atelajul său constând din tot ce poate fi mai simplu și fiind format din patru frânghii împletite. La fiecare poștă se găsesc briști³⁴ de schimb pentru curieri sau pentru călătorii care n-au trăsură proprie. Acestea sunt un fel de coșuri prăpădite de răchită așezate, fără nici un arc sau întăritură, pe două osii și patru roți de lemn și abia atât de încăpătoare încât un om să poată sta pe un braț de fân care-i slujește de culcuș. O călătorie mai lungă într-o astfel de brișcă cere niște rinichi // și niște p 27 plămâni zdraveni, care nu sunt dați oricui. Încolo felul ăsta de a călători e puțin costisitor, taxa pentru fiecare cal e aproape 75 de centime de poștă și bacșișul surugiilor, care nu-i obligatoriu, e fixat în general la 45 de centime. Pe toată durata celei de a doua poște, și vă rog să remarcați că poștele moldovenești sunt cel puțin duble față de cele din Franța, nu întâlnești decât o singură casă, un soi de han pentru cărauși ori ciobani, <adăpost> la vreme rea.

În fine, din înălțimea coastei care domină a șaptea vale se vede, lângă a doua poștă, satul sau târgul Pechea, unul din cele mai mari din Moldova de Jos, aparținând, ca și proprietatea cu același nume, prințului Dimitrie Moruzi la care mă duceam.

Ar fi o gravă greșeală să-ți imaginezi sub numele de sat, târg sau chiar oraș ceva care să semene cu ceea ce poartă acest nume în regiunile din nordul și vestul Europei. Un sat sau un oraș moldovenesc e o îngrămadire informă de case sau mai curând de colibe cu un singur cat, construite din chirpici sau din lemn și acoperite cu stuf sau cu șindrilă, totul împrăștiat fără orânduială <și fără> nici o regulă pe un loc deajuns de mare ca să găzduiască de zece ori mai multe case și locuitori. Străzile, care vădesc o silă accentuată pentru linia dreaptă, șerpuiesc în numeroase întortochieri în jurul locuințelor și după cea mai neînsemnată ploaie devin de nestrăbătut pentru trecători, afară de cazul când au cizme înalte sau, ceea ce e mai

³³ *allure*.

³⁴ *briskas*.

frecvent, n-au nici un fel de încălțare. O caracteristică anume a solului Moldovei de Jos e lipsa completă a pietrelor ori a pietrișului până în apropiere de Siret, la șase poște nord de Galați. În zadar ai căuta într-un spațiu de mai bine de 12 leghe pătrate cea mai mică pietricică, de unde se poate lesne înțelege că drumurile nefiind nici armate nici pavate, în sezonul ploios înfățișează un șir de băltoace iar în timpul verii un nor de praf care-i chiorăște pe călători. Cel mai bun anotimp de drum e iarna, atunci când stratul suficient de zăpadă îngăduie folosirea săniei. Rapiditatea cu care străbați drumul într-un astfel de vehicul ușor, tras de patru sau opt cai, nu poate fi comparat decât cu drumurile de fier.

p. 28 Distanța de la Galați la Pechea, pe care am străbătut-o de atâtea ori și în toate anotimpurile, nu e cu totul lipsită de interes pentru // naturalist. Am găsit acolo mai multe plante destul de însemnate ca *Pyrethrum achillecefolium*, *Statica latifolia*, *Ceratophalus orthoceras*, *Polycnenum viaticum*, numeroase specimene ale varietăților nedeslușitului gen de *Verbascum* și în fine *Salsola Kali* în așa de mare cantitate că lesne s-ar putea utiliza în industrie, deși nimeni nu s-a ocupat de așa ceva până acum.

În mai multe locuri, atât pe drumul acesta ca și în alte localități din Moldova de Jos, structura solului pare a indica prezența salinelor, a minelor de fier și aramă dar nu am cunoștință ca până acum să se fi făcut cea mai mică încercare pentru a se afla de existența acestor zăcămintе și de importanța lor.

Mi s-a întâmplat adesea să zăresc pe drum o masă de obiecte mișcătoare care de departe puteau fi lesne luate drept un grup de copii îmbrăcați în negru, dar care de aproape se dovedeau a fi vulturi de mărime uriașă care devorau rămășițele vreunui cal lăsat după obiceiul locului, acolo unde murise de oboseală. Te poți apropia de aceste păsări la o bătaie de pistol fără ca ele să se arate cât de puțin speriate. Am văzut multe cu o deschidere a aripilor de 10–12 picioare, înalte de aproape patru picioare, cu gâtul golaș și răspândind de aproape un miros foarte neplăcut.

Ca să revin la Pechea, satul în care eram chemat să locuiesc poate ani de zile, el a devenit obiectul atenției mele stăruitoare. În afară de locuințele³⁵ a aproape 200 de familii de țărani, <Pechea> cuprinde un rând de prăvălii unde nu găsești decât articole de primă necesitate pentru consumul locuitorilor; apoi două construcții de zid – primăria și un han – ridicate prin grija prințului Moruzi și în sfârșit castelul acestui nobil, care la prima vedere mi-a amintit de un mare han³⁶ din Normandia, destinat, după firma lor pompoasă să adăpostească mai mult de 100 de cai. Două din laturile unei curți foarte mari sunt ocupate de construcții al căror stil arhitectonic ar fi greu de precizat, servind de locuință prințului și familiei sale. În fund se găsește corpul principal de locuit, aripa laterală cuprinde orificiile și alte dependențe ale

³⁵ cabanes.

³⁶ Hotellerie.

unui case însemnate. Totul nu depășește invariabilul cat unic, numai că acesta e înălțat cu câteva trepte // deasupra nivelului curții și o prispă lată cu stâlpi servește drept legătură între diferitele și de neînțeles părți ale acestui vast edificiu; un gard de lemn înconjoară celelalte două părți ale curții și lasă să se vadă la stânga grădina care, aproape total lipsită de pomi, pare mai curând o câmpie întretăiată de brazde³⁷ de flori. Întregul ansamblu nu oferă o perspectivă prea atrăgătoare, dar obișnuit din experiență să nu mă încred în primele mele impresii, mi-am dat seama în această împrejurare cât aș fi greșit dacă mă abandonam acestora. Prințul Moruzi și familia lui m-au primit cu toată amabilitatea. Această casă uriașă, care în prima clipă mi-a părut atât de tristă, era în permanență insufletită de numeroasele vizite și șederi de prieteni și de rude ale familiei și nu avea nimic de invidiat celei din orașele cele mai civilizate ale Europei. Conversația care se purta în special asupra artelor frumoase și științelor se ducea aproape totdeauna în franțuzește, limbă familiară oricărei persoane mai acătării în Moldova.

Cât despre șeful familiei, prințul Dimitrie Moruzi³⁸, el era un om solid și gras, de aproape 55 de ani, care-și păstrase mai toate apucăturile și ideile orientale, dar care era înzestrat cu un spirit viu și pătrunzător și cu o excelentă memorie; aceste calități suplineau în mare parte ceea ce putea fi greșit în educația sa începută la Constantinopol, dar întreruptă de evenimente care au dus la persecutarea grecilor în întregul Imperiu otoman. După ce a văzut pierind mai mulți membri din familia sa, prințul însuși n-a scăpat decât cu mare anevoință de moarte și s-a refugiat în Rusia, de unde a revenit în Moldova spre a intra în posesia unei neînsemnate părți din bunurile familiei, atunci când provinciile transdanubiene au fost scăpate de jugul direct al Turciei. Ajuns la vârsta când pasiunile încep să slăbească, prințul Moruzi a prins gust deosebit pentru botanică și în special pentru horticultură și adunase cu mare cheltuială în șase sere magnifice cu temperatură deosebită și sub conducerea unui grădinar neamț foarte învățat plantele cele mai rare și cele mai ciudate din toate părțile lumii.

Era într-adevăr un lucru extraordinar și minunat să întâlnești în acest mic colț pierdut de Moldova o colecție de plante vii, pe care ar fi râvnit-o nu o singură grădină botanică. // Adevărată oază în deșert; prințul își petrecea cea mai mare parte a timpului printre florile sale. Ele îi stăpâneau toate gândurile și ajunsese să le cunoască pe toate după numele lor generic și specific. Deși nu dădea plantelor indigene aceeași însemnătate ca cele exotice, iar în limbajul său jumătate oriental le compara pe cele dintâi cu țărani și pe celelalte cu boierii, am ajuns totuși să-l fac să împărtășească adesea admirația mea pentru plantele țării sale care sunt cu adevărat interesante și am conceput planul unei vaste grădini botanice care trebuia să cuprindă arbori, arbuști și plantele cele mai valoroase ale Moldovei; începusem deja plantarea câtorva mii de

³⁷ *massifs*.

³⁸ Dimitrie Moruzi s-a născut la Constantinopol în 1788 și s-a stabilit în Moldova în 1829. A murit în 1844.

arbori diferiți, toți de la fața locului, când, aproape la un an și jumătate de la venirea mea la Pechea, un atac fulgerător de apoplexie l-a răpit pe prinț familiei și prietenilor săi, lăsându-le acestora vii regrete. Acest nenorocit eveniment a suspendat executarea proiectelor noastre și a justificat împărțirea între diferiții moștenitori a tuturor plantelor frumoase aflate în serele de la Pechea și care, împrăștiate așa în mai multe mâini, și-au pierdut orice preț sau interes.

Prințul Dimitrie Moruzi era priceput mai ales în istoria Moldovei, în care tatăl și străbunii săi domniseră un lung șir de ani; a văzut și apreciat corect diferitele etape prin care a trebuit să treacă țara înainte de a ajunge la starea actuală de liniște și poziția sa de mare boier și de proprietar dintre cei mai influenți a reclamat din partea lui o cunoaștere aprofundată a legilor și obiceiurilor care domneau în regiune. Deși nu era prea comunicativ în această privință, lui îi datorez totuși o mare parte din datele consemnate în această mică lucrare și pe care le-am cules cu grijă atunci când le emitea în lungile și frecvente conversații avute cu el.

IV

p. 31 Oricare ar fi rațiunile politice care militează în favoarea menținerii Imperiului otoman, nu pot fi totuși ascunse efectele funeste ale dominației turcești asupra tuturor țărilor care-i sunt supuse și mai ales depopularea și // demoralizarea, aceste două teribile răni sociale, care se fac mai cu seamă simțite pe măsură ce te depărtezi de centrul de guvernare.

Deși aparent vreme de mai bine de un secol provinciile transdanubiene au fost guvernate de principii sau hospodari aleși în principalele familii grecești din Constantinopol, cunoscuți sub numele de fanarioți, acești principii nu erau de fapt decât specimene de pașale creștine, supuși, ca și colegii lor musulmani, capriciilor sultanului sau ale vreunui vizir care-i jumuleau, îi schimbau, îi condamnau la moarte fără alt motiv decât plăcerea sau interesul. Nemulțumit de tributul oneros pe care-l plăteau hospodarii și care, natural, cădea asupra populației, guvernul turcesc se considera ca proprietar principal al oamenilor și al lucrurilor și acționa asupra unora și altora după bunul său plac. Nimeni afară de sultan sau de vreunul din trimișii săi nu putea cumpăra produsele pământului, al căror preț îl fixa el însuși. Dacă, în speranța unor zile mai bune, cultivatorii, mari sau mici credeau că-și pot păstra produsele, denunțatorii nu lipseau ca să-l prevină pe vreun pașă sau agă turc în trecere, care atunci puneă mâna pe bunuri și uneori și pe producători. Cât despre tribunale, a recurge la ele împotriva unor astfel de rapturi era un lucru cu totul necunoscut. Principele domnitor exercita singur dreptul de primă instanță și apel³⁹ și în afară de faptul că nu era ușor să ajungi până la el, frica de turci era prea mare

³⁹ *de haute et basse justice.*

pentru ca un moldovean să nădăjduiască o judecată în favoarea sa cu un musulman. Dacă la această calamitate adaugi corvezile de tot felul și invaziile continue ale rușilor și ale ungarilor pe de o parte, ale bulgarilor și tătarilor pe de alta, care aduceau cu ei două teribile accesorii devastatoare, ciuma și holera, prădând după chef pe rând sau uneori toți grămadă această nenorocită țară, nu te mai miri de puținătatea locuitorilor. Te întrebi cum se face de mai sunt încă, sau măcar că au rămas câțiva până în clipa când Tratatul de la Adrianopol a pus ordine, în 1829, în situația acestei nefericite provincii. Acest tratat, ridicând Turciei orice putere directă asupra principatelor transdanubiene, nu-i mai lăsa decât opțiunea în alegerea principilor însărcinați să le guverneze, alegere care e în plus supusă sancțiunii Rusiei.//

De atunci, sub semnul păcii și al liniștii interne, populația moldoveană a p 32 sporit într-o proporție extraordinară, adică aproape s-a triplat în răstimp de 16 ani și dacă se acceptă continuarea acestei stări de lucruri, se poate de pe acum preciza epoca când Moldova va avea o populație mai mult decât suficientă pentru nevoile agriculturii ei. Totuși vor mai fi necesari mulți ani pentru a șterge, mai ales în popor, obiceiurile de temătoare prevedere cu care a trăit și pe care le-a moștenit de la părinți. Silit aproape în fiecare an să-și părăsească cocioaba și să fugă în fața hoardelor păgâne, dragostea de pământ⁴⁰ și de bunăstare în gospodărie i-au fost cu totul străine <moldoveanului>. Mobila lui era formată doar dintr-o ladă de lemn încinsă cu fier, menită să țină banii, rufărie și vase și pe care și le punea lesne în căruță sau pe unul din caii care transportau familia la primul semnal. De jur împrejurul camerei principale – și adesea unica – câteva scânduri sprijinite pe pari și acoperite de țoale ori de covoare slujeau drept scaune⁴¹ ziua și de paturi noaptea. Stăpâni și slugi, fiecare își găsea locul acolo și se culcau de regulă îmbrăcați. La oamenii de la țară, unde vechile tradiții se pierd mai încet decât la locuitorul de la oraș, majoritatea acestor obiceiuri au rămas în vigoare și va trebui să se succedă două sau trei generații înainte ca țăranul moldovean să se hotărască să-și țină o grădină de zarzavat, să pună acolo câțiva pomi fructiferi și să-și procure cele câteva piese de mobilier la îndemână. Această constatare se aplică în special locuitorilor Moldovei de Jos, cei de la munte, mai puțin expuși năvălirilor străine, semănând mult mai mult ca mod de viață și economie de casă cu țăranii din nordul Europei.

E un fapt general cunoscut că, din vremuri imemorabile, în Turcia totul se vinde: onoare, dreptate, slujbe pentru bani buni peșin. Or, vechii gospodari ai Moldovei, după ce-și sacrificaseră toată averea sau cea mai mare parte a ei pentru a-și cumpăra tronul⁴² vremelnice, nu trebuiau să se arate prea scrupuloși în ceea ce privește mijloacele de recuperare a ei, din care unul dintre cele mai eficace era

⁴⁰ *propriété.*

⁴¹ *sièges.*

⁴² *dignité.*

p. 33 desigur vinderea slujbelor din administrația lor. De aici venalitatea într-un fel organizată, care se întindea de la primele până la ultimele trepte // ale administrației. O cangrenă socială care-și are izvoarele în înaltele sfere guvernamentale este, din nenorocire, mai greu de stârpit decât teama de război ori de năvăliri străine; chiar în vremea noastră sunt prea puține persoane care îndrăznesc să se înfățișeze cu mâinile goale fie înaintea reprezentanților justiției, fie a celor care împart hatâruri și slujbe. În spiritul celor ce am spus mai sus, voi cita întâmplarea recentă cu un ispravnic sau șef de district care, certat de domnitor pentru niște hoții nu prea bătătoare la ochi, i-a trimis drept răspuns doar conjugarea la indicativul prezent a verbului a fura: eu fur, tu furi, el fură etc.

Dar se pare că se ivesc vremuri noi, în această privință, pentru Moldova. Opinia publică, înăbușită violent până azi, începe să-și facă auzită vocea, tare și puternică, chiar în incinta Adunării Obștești, împotriva tuturor actelor de venalitate și abuz ale puterii. Tineretul moldovean, de la primii boieri până la clasele de mijloc își face studiile în străinătate și vine de la universitățile din Germania, Franța, Italia și Grecia cu principii de ordine, legalitate și drept care-și vor da roadele atunci când oamenii aflați azi la putere, tot mai mult sau mai puțin copleșiți de vechea rutină, își vor fi plătit tributul către națiune și vor fi cedat locul în consiliile domnitorului și în Adunarea Obștească⁴³ acestei generații noi, animate de un adevărat spirit național și în care rezidă speranța unei totale regenerări a țării. Dar nu trebuie ascuns că această sarcină e grea și de durată. Să răspândească instrucțiunea necesară printre locuitorii de la țară și din orașe, să-i facă să înțeleagă pe aceștia din urmă toată însemnătatea obligațiilor și îndatoririlor lor față de domni sau proprietari și, înainte de orice, să inculce națiunii întregi principiile religioase, fără de care nu e posibilă vreo îmbunătățire la un popor – iată opera pe care vor trebui s-o îndeplinească cei ce vor dori să se ocupe în mod serios de binele Moldovei. Dacă din întâmplare această carte va cădea în mâinile unui moldovean, el va protesta fără nici o îndoială împotriva a ceea ce am spus despre principiile religioase de oferit unui popor care, fără

p. 34 discuție, e unul dintre cele mai cucernice din lumea // întreagă, dacă prin cucernicie se înțelege cea mai riguroasă îndeplinire a practicilor exterioare pe care le ordonă biserica și preoții, dar eu am considerat totdeauna religiozitatea și religia ca două lucruri absolut distincte și adesea incompatibile și ceea ce am văzut în Moldova n-a făcut decât să mă confirme în această opinie. Totuși unele atestări mă îndeamnă să cred că la poporul moldovean există o adevărată tendință religioasă și nu e vina lui dacă, îndrumat de un cler în general ignorant, a ajuns să ia drept religie de posturi și de practici exterioare cărora li se consacră într-un fel care-i <dă> cel puțin onoare pentru buna sa credință. Religia creștină ortodoxă⁴⁴ profesată în Moldova oferă, mai mult decât catolicismul, un câmp destul de larg

⁴³ *chambre représentative.*

⁴⁴ *grecque.*

acestor practici pentru a ține spiritele înguste într-o perpetuă spaimă? În calendarul ortodox numeri aproape 200 de zile de post și mai mult de 120 de sărbători pe an, în care intră și duminicile, și aceasta spre marea pagubă a agriculturii și a industriei. Nu e desigur o treabă ușoară să faci dintr-un popor superstițios și prea puțin fanatic unul religios în sens creștin. Pentru asta trebuie atacat clerul și nimeni nu ignoră greutatea de care e înconjurată o asemenea acțiune. Înaltul cler moldovenesc are mai mulți oameni de spirit ales și de talent eminent, dar partea de politică și de ambiție din sistemul lor ocupă prea mult loc în viața lor obișnuită ca să le mai lase timpul necesar activităților spirituale și grijii pentru turma lor. Cât despre clerul de jos, nu mi-e frică să declar că n-am văzut nicăieri unul mai ignorant și mai puțin respectat. Nimic mai obișnuit la țară, și chiar la orașe, decât să vezi popi târându-se din cârciumă în cârciumă până când își pierd mințile cu totul. Or, dacă în ciuda acestor <fapte> poporul păstrează pentru ei un soi de venerație, ce va fi când oamenii însărcinați cu instrucțiunea sa morală și religioasă vor certifica prin purtarea și exemplul lor preceptele pe care le predică?

Forma actuală de guvernământ din Moldova e oarecum constituțională, adică nici o lege nouă nu poate fi promulgată fără aprobarea unei adunări generale formată din deputați ai tuturor ținuturilor țării. Tot această adunare e chemată să discute și să reglementeze bugetul anual al veniturilor și cheltuielilor statului, dar cea mai importantă și cea mai nobilă dintre atribuțiile sale e fără îndoială dreptul de a-l alege // pe hospodar care, după reglementările în vigoare trebuie ales dintre boierii moldoveni și nu dintre principii fanarioți. Această alegere rămâne totuși supusă sancțiunii Porții și aprobării Rusiei, cum am văzut mai sus, dar aceste două puteri au fost cele dintâi care au violat constituția dată Moldovei luând inițiativa numirii hospodarului actual, principele Mihail Sturdza. p. 35

Desigur în mecanismul simplu guvernamental relatat mai sus sunt numeroase garanții pentru prosperitatea publică dar dacă ținem seama că marea majoritate a deputaților e formată din slujbași ale căror mijloace de existență depind în întregime de domnitor și dacă ne amintim ceea ce am spus deja referitor la sistemul de venalitate care totdeauna a prevalat în Moldova, nu ne vom mai mira că în această țară, ca de altfel și în alte țări cu civilizație mai înaintată, această formă de reprezentare națională se reduce la o chestiune de formă și nimic nu îi e mai ușor principelui decât să facă să fie adoptate de așa-zisa adunare națională toate măsurile administrative și legile noi pe care-i place să le inițieze.

Nu intră în vederile mele să mă fac aici ecoul laudelor exagerate ale apologeților prințului Sturdza, nici al incriminărilor fără măsură ale detractorilor săi. Mă voi mărgini să observ că administrația sa a avut unele rezultate fericite pentru țară. Fără discuție i se datorează stârpirea tâlhăriei la drumul mare, care altă dată înspăimânta întreaga țară, reînființarea unei universități la Iași, croirea câtorva drumuri bune în jurul capitalei și mai multe alte lucrări de utilitate publică și dacă ținem seama de nenumăratele greutăți pe care le întâmpină orice noutate în această

țară, interesul pe care-l au unii, chiar sus-puși, să păstreze vechi abuzuri și practici de altă dată, în fine câmpul larg deschis arbitrariului suveranului, trebuie ținut seama atât de răul pe care nu l-a făcut ori l-a împiedicat ca și de binele pe care l-a putut face.

p. 36 Principele domnitor e asistat în <exercitarea> funcțiilor sale administrative de un consiliu numit divan domnesc, format din miniștrii în funcție și din alți câțiva funcționari ai statului. Acest divan domnesc are o influență notabilă în țară. Acolo ajung în cele din urmă toate cauzele judiciare // și de acolo emană sentințele definitive care, trebuie să admitem, nu sunt lipsite de apostila întemeiată pe cea mai strictă dreptate. Toată constituția Moldovei se întemeiază pe un fel de cod numit Regulament și care fixează într-o formă destul de precisă drepturile și îndatoririle respective ale diferitelor clase ale populației, și mai ales ale boierilor sau proprietarilor față de țăranii lor și invers.

Țăranul moldovean, fără a fi șerb ca în Rusia, nu e totuși cu mult mai liber decât cel din nord. Odată legat de pământul unui boier, nu-l mai poate părăsi decât îndeplinind unele formalități care constituie aproape o prohibiție și dacă i se întâmplă să-și părăsească clandestin domiciliul, seniorul are dreptul să-l readucă cu forța.

Animalele de povară, instrumentarul agricol și bunurile⁴⁵ țăranului sunt proprietatea sa personală, dar nici casa în care locuiește nici grădina sau holda pe care le lucrează nu-i aparțin cu adevărat, având doar uzufructul lor nelimitat contra unei anumite redevențe date seniorului sau proprietarului de pământ. Această redevență, achitată în zilele de muncă, e fixată de Regulamentul pomenit mai sus și proporțională cu numărul persoanelor din care e formată familia și după numărul de vite pe care-l are. Numărul acestor zile de lucru nu e excesiv, nedepășind 20 pe an, pentru care țăranul are aproape cinci pogoane de pământ cultivabil pe care-l poate lucra după voie, dar din produsul căruia mai trebuie să dea dijmă seniorului. Țăranul mai are dreptul să-și pască vitele pe locurile destinate în acest sens; la vremea coasei își poate aduna fânul lăsând o anume cantitate (de obicei o parte din șapte) proprietarului. În fine, condiția sa e fără nici o discuție mai favorabilă decât cea a majorității cultivatorilor din alte părți ale Europei și i-ar îngădui lesne să-și strângă o mică avere, dacă ar avea ceva mai multă ambiție, ar fi mai harnic și i-ar place mai puțin vinul și licorile tari.

Mai sunt, de asemenea, în toate ținuturile Moldovei bucăți de pământ libere numite răzeșești⁴⁶, unde țăranul e absolut liber și poate cumpăra loturi, dar un fapt demn de remarcat e acela că acești locuitori răzeși sunt în general mai săraci și mai puțin fericiți decât țăranii aflați în dependența directă a seniorului.//

p. 37 Fiecare familie de cultivatori plătește guvernului o taxă anuală de un ducat. Această taxă e garantată de senior, care adesea o plătește, atunci când țăranul nu e în măsură s-o facă, dar se despăgubește în zile de muncă.

⁴⁵ *meubles*.

⁴⁶ *resèches*.

[A constatat interesul europenilor din Occident pentru abolirea sclavagismului în Congo, dar se miră că această preocupare nu există și pentru unele regiuni ale continentului nostru unde fenomenul persistă încă].

Să judece deci cineva uimirea mea când, ajungând în Moldova, primul lucru care m-a frapat a fost sclavia, stabilită, ordonată, protejată de lege, vânzarea și cumpărarea oamenilor practică în fiecare zi ca tranzacția cea mai simplă și mai neînsemnată. Acești sclavi aparțin rasei de oameni numiți boemieni în Franța, gitani în Spania, gypsies în Anglia și a căror fire vagaboandă a fost atât de bine descrisă de Walter Scott în câteva din romanele sale. În Moldova sunt numiți țigani, prețul lor variază de la 8 la 12 ducati (96–145 de franci) de cap și odată cumpărați ei ajung proprietatea, lucrul cumpărătorului care exercită asupra lor toate drepturile pe care vechea jurisprudență romană le acorda posesorilor de sclavi. Totuși pedeapsa cu moartea nu le poate fi aplicată fără concursul tribunalelor judiciare ale țării, dar această ultimă opreliște putea fi ușor eludată dacă interesele proprietarului nu-i impuneau să-i țină // pe robi în viață, căci numărul de lovituri de bici sau de vargă lăsat la arbitriul stăpânului ca pedeapsă pentru anumite delikte echivala adesea cu pedeapsa cu moartea, dacă voiau să folosească acest drept în toată rigoarea lui. p. 38

Mila, care trebuie să se trezească firesc în sufletul oricărui om ale cărui idei n-au fost siluite din copilărie de spectacolul perpetuu al sclaviei, s-a aprins în mine în cel mai înalt grad la vederea acestor țigani din care prințul Dimitrie Moruzi poseda 70 de familii și acest sentiment pe care obișnuința nu l-a slăbit la mine, ceea ce se întâmplă cel mai adesea, m-a îndemnat să caut cu stăruință toate ocaziile spre a mă informa în ceea ce privește acești nenorociți robi.

Părerile sunt în mod excesiv împărțite, atât asupra originii primare⁴⁷ a țiganilor cât și a epocii când și-au făcut apariția în Moldova – prin urmare în mod categoric nu sunt băștinași; culoarea pielii lor, asemănătoare întru totul cu cea a indienilor, face să fie socotiți de mai multe persoane drept descendenți ai unei mari emigrări de paria; totuși, în ciuda modificărilor pe care le vor fi suferit prin amestecul frecvent cu sânge european, la unele triburi se reîntâlnește încă perfect tipul arab caracteristic și la altele nasul borcânat și buzele groase, cu părul creț; și o caracteristică deosebită atât la unii cât și la alții sunt dinții albi și regulați, împrejurare cu atât mai stranie cu cât alți locuitori ai țării și mai ales clasele superioare sunt departe de a beneficia de un asemenea fel de frumusețe.

Cât despre mine, socot că țiganii care se află azi în provinciile transdanubiene, ca și cei care se mai află răspândiți în unele regiuni ale Europei sunt descendenții sclavilor pe care romanii îi cărau în urma armatelor lor și pe care-i foloseau la marile lucrări care marchează încă pretutindeni trecerea acestui popor cuceritor. Acești sclavi provenind din invaziile lor în Asia și Africa și-au păstrat mai mult sau

⁴⁷ *origine première.*

p. 39 mai puțin tipul original. Colonii romani care s-au stabilit în Moldova, care atunci făcea parte din Dacia, au păstrat, după obiceiul timpului, un oarecare număr din acești sclavi, atât pentru cultivarea pământului cât și pentru treburile casei lor și așa din generație în generație au ajuns până azi în aceeași stare de sclavie, considerați mereu ca făcând // parte din patrimoniul unui individ și trecând la moștenitorii acestuia fără cea mai mică împotrivire și mai ales fără nici o reclamație din partea acestor oameni amărâți, obișnuiți de atâtea veacuri ce dependența că nici nu le trecea prin cap să scape de ea. Cu toate că legea le dă dreptul să se răscumpere la prețul la care au fost cumpărați, puțini sunt aceia care având suma, o folosesc în acest sens.

Țiganii din Moldova, care sunt evaluați aproximativ (recensământul lor nu s-a făcut niciodată) la 120 000, se pot împărți în trei categorii, care are fiecare câteva subdiviziuni.

Întâi sunt țiganii nomazi liberi, numiți lăieți⁴⁸ care țin numai de stat, căruia îi plătesc un tribut anual de familie. Nu au domiciliu fix dar străbat țara în cete răzlețe de 50–60 și-și stabilesc ici-colo, contra unei chirii neînsemnate, fie în muncă fie în bani dați proprietarului, locul pe care se opresc. În general, sunt întâlniți în vecinătatea orașelor și a satelor mari, unde-și pot cu ușurință practica diferitele ramuri de meșteșug. În mod deosebit sunt fierari, spoitori, căldărari, <cei care fac> piepteni de corn, cărămizi și la nevoie zidari. Femeile bătrâne din hoardă câștigă ceva bani din ghicit, tinerele au alte îndeletniciri, dar cea pe care toți, bărbați și femei, tineri și bătrâni o practică cu cea mai mare îndemânare e arta de a pune mâna pe lucrul altuia. Subtilitatea lor în această privință depășește tot ce se povestește despre sălbaticii din America și despre băștinașii din India. Mi s-a povestit și am fost eu însumi martor la unele fapte, care puteau părea incredibile pentru cei care nu cunosc apucăturile acestui popor.

⁴⁸ *layèches*.

REVERENDUL GEORGE FISK

(?–1872)

Atunci când reverendul George Fisk (?–1872) a hotărât să facă un pelerinaj la Ierusalim și în Țara Sfântă, deținea titlul de decan rural și prebenda de la Lichfield. Între 1837–1845, George Fisk a fost vicar de Walsall.

Pelerinajul său a avut loc în 1842 și a durat 8 luni. Inițial, drumul de întoarcere trebuia să fie prin Grecia, Italia și Elveția, dar, din motive nenumite, Fisk s-a întors în Anglia de la Istanbul pe Marea Neagră, până la Constanța, apoi pe Dunăre până la Viena și pe uscat, străbătând câteva state germane. De la Istanbul până la Orșova, cel puțin, l-a însoțit pe contele Ignatz Lorenz von Stürmer, internunțial austriac la Poarta Otomană. Acesta călătorea împreună cu soția sa la Viena. Deși nu intră în detalii asupra relației cu von Stürmer, Fisk afirma că, la intervenția ambasadorului, formalitățile de la frontiera austriacă (carantina, controlul actelor) au fost simplificate.

Fisk a motivat scrierea cărții prin faptul că membrii parohiei sale trebuiau să știe ce a făcut în cele 8 luni de absență. La baza lucrării au stat notițele luate zilnic. Nemulțumit de drumul de întoarcere, Fisk a dedicat deliberat puțin spațiu călătoriei prin Dobrogea și pe Dunăre. Totuși, el a fost captivat de peisajele întâlnite. Relatarea scurtei excursii făcute la Mehadia poate fi coroborată cu cele ale altor călători prin acele ținuturi, atât în ceea ce privește impresia făcută de satele din zonă, cât și de portul popular și obiceiurile locale.

În afară de aceste amintiri de călătorie, Fisk a mai publicat o parte din predicile sale, atacuri virulente la adresa papalității. Un portret al său se păstrează la „National Portrait Gallery” din Londra.

REVERENDUL GEORGE FISK

Amintirile unui pastor despre Egipt, Marea Roșie, Deșerturile Sin și Paran, Muntele Sinai, Ierusalim și alte localități însemnate din Țara Sfântă, vizitate în 1842; cu note scurte asupra drumului prin Franța, Roma, Neapole, Constantinople și în susul Dunării¹

1842

[...] Sunt mulțumit de toate binefacerile de care m-am bucurat; și așa am p. 438 simțit când, renunțând la speranța <de a vedea> Grecia, am hotărât asupra drumului

¹ Traducere după Rev. George Fisk, *A Pastor's Memorial of Egypt, The Red Sea, The Wildernesses of Sin and Paran, Mount Sinai, Jerusalem and Other Principal Localities of the Holy Land Visited in 1842; with Brief Notes of a Route through France, Rome, Naples, Constantinople, and Up the Danube*, Londra: Seeley, Burnside, and Seeley; Wolverhampton: T. Simpson, 1843, p. 438–445.

spre casă pe Dunăre, mai puțin îmbietor, dar mai scurt. Relatarea mea despre acesta va fi scurtă. Cititorii mei vor fi probabil bucuroși să o afle așa, după ce m-au urmat prin călătorii mult mai minunate.

Navigația cu aburi pe Dunăre este o întreprindere curajoasă; și, în ciuda câtorva piedici ce ar putea fi menționate, pentru care un călător încercat știe cum să aibă suficientă îngăduință – nu este foarte supărătoare. Dacă ar fi considerată ca o călătorie în sine, nu ar fi lipsită de interes. Te pune în fața unor părți ale continentului european, care altfel ar fi puțin vizitate.

Pe la prânz, în prima zi a lui septembrie, ne-am imbarcat la Cornul de Aur – portul minunat al Istanbulului², pe „Seri-Pervas”, un vas austriac, menit să ne ducă în susul <Pontului> Euxin³, sau Marea Neagră, până la Constanța⁴, unde trebuiau făcute aranjamentele pentru călătorie. La puțină vreme după aceea a fost primit la bord Excelența Sa Conte de Stürmer⁵ – internunțiu austriac la Poarta Otomană și contesa lui, care erau în drum spre Viena. Gândindu-se că suntem englezi, a rugat
p 439 frumos o // cunoștință comună, generalul Jokmus, să ne prezinte unii altora, ca aceia care aveau să fie tovarăși de călătorie pentru atât de multă vreme. [...]

p. 440 Constanța⁶ este un sat bulgăresc îngrozitor, locuit de câțiva neciopliți; și, în afară de Compania Dunării, nu are nici un locșor la care să tragă călătorii. Am petrecut acolo restul zilei și al nopții într-un han⁷ mic și neconfortabil; și în dimineața următoare, după opt ore de mers printr-un ținut gol și necultivat, cât se poate de mohorât, am ajuns la Cernavodă⁸, pe malul Dunării, unde am fost destul repede imbarcați; și la cinci după-amiaza, călătoria noastră a început. În primele două zile, malurile Dunării mi-au amintit mult de Nil – doar că îmi era dor de palmierii solitari care se iveau din când în când și de nenorocitele sate egiptene. Din cauza lungimii, peisajul a devenit monoton și agasant; și doar datorită societății plăcute a prietenilor austrieci, ziua s-a putut sfârși cu multă osteneală⁹.

În primele cinci zile am trecut prin doar două locuri ceva mai importante – primul a fost Nicopole¹⁰, locul unde s-a încheiat ultima pace dintre Austria și Turcia. Este un oraș sărac, dar minunat, și ocupă o poziție frumoasă. Următorul a fost Vidin¹¹, cel mai important oraș al Bulgariei. [...]

² Constantinople.

³ Euxine.

⁴ Kuestajë.

⁵ Ignatz Lorenz von Stürmer (1752–1825), internunțiu austriac la Istanbul în perioada 1802–1818. Fiul său Ludwig von Stürmer a fost consul al Prusiei în Principate între 1820–1833.

⁶ Kŭstanjè.

⁷ Albergo.

⁸ Czernavoda.

⁹ *The day might have ended in a fit of the vapours.*

¹⁰ Nicopolis, oraș în Bulgaria.

¹¹ Widin, oraș în Bulgaria.

Pe la prânzul celei de a noua zile, am ajuns la Schela Cladovei¹², unde am fost p 441 transferați pe bărci trase la edec¹³, pentru a trece prin cazane¹⁴ – o parte a fluviului unde navele cu aburi nu puteau fi folosite. Bărcile erau făcute fără chile, avându-se în vedere numărul mare de stânci care uneori erau doar puțin acoperite de apă. Trasul la edec este o chestiune foarte plicticoasă și o mare încercare pentru răbdare. De la Schela Cladovei, priveliștea devine sălbatică și frumoasă, de amândouă părțile, ceva de felul peisajului lacurilor¹⁵ din Anglia. Seara am ajuns la Orșova Nouă¹⁶, așezată pe un promontoriu insular¹⁷, către nord, având legat de acesta o cetate turcească de cealaltă parte a râului. L-am însoțit pe Contele de Stürmer într-o vizită de curtoazie la Pașa acelor locuri, înaintea noastră mergând câțiva bieți soldați care arătau pe jumătate morți de foame, cu tobe și fluieri, și cu zgomotul de la salvele de salut ale celor câteva tunuri mici din cetate răsunându-ne în urechi. Ecoul înălțimilor stâncoase care înconjurau <locul> era foarte ciudat. [...]

După încă vreo oră am ajuns la Orșova Veche¹⁸, care este orașul de hotar al p 442 posesiunilor austriece, și unde ne-a fost menit să îndeplinim un soi de carantină scurtă. Imediat după debarcare am fost conduși cu toții la Lazaret¹⁹, și ne-am împăcat cu asta; nu a fost decât pentru o noapte și o parte a zilei următoare. Cei care au îndurat o carantină turcească vor fi prea puțin dispuși să se plângă de una austriacă. Mulțumiri bunătății Contelui de Stürmer pentru micșorarea însemnată a neplăcerilor.

Dimineața următoare, devreme, am fost așteptați de anumite persoane oficiale, a căror treabă era să ne cerceteze bagajele, pașapoartele, ș.a.m.d. Și-au îndeplinit datoria cu cât mai puține neplăceri posibile pentru noi și ne-au dat actele cuvenite cum că ne-am supus carantinei și altor cereri după lege. [...] Aflați din nou în libertate, ne-am bucurat de o minunată abatere²⁰ de o zi pe la Mehadia, Matlock²¹ al Ungariei (dacă îi pot spune așa); căci cu siguranță are multe asemănări cu aceste minunate băi din Anglia. Mehadia este lăudată pentru izvoarele sale minerale. Se află chiar la hotarul Ungariei, acel hotar care o desparte de Țara Românească²². Drumul cu trăsura de la Orșova Veche a ținut aproape trei ceasuri. De amândouă părțile drumului, dealuri de mare sălbăcie și frumusețe, bogat înveșmântate în fagi, brazi și alți copaci, și înconjurate de podgorii atent cultivate, adăugau mult <prilej de>

¹² *Skegladover.*

¹³ *Towing boats.*

¹⁴ *Rapids.*

¹⁵ *Lake-scenery.*

¹⁶ *New Orsova.*

¹⁷ *Insular promontory.*

¹⁸ *Old Orsova.*

¹⁹ *Lazaretto.*

²⁰ *Excursion.*

²¹ Matlock, cunoscută stațiune balneară situată în Derbyshire, în estul Angliei. Amenajarea instalațiilor balneare a început după 1840.

²² *Wallachia.*

desfătare²³ priveliștii; pe când un mic braț al Dunării, șerpuiind ca un fir de argint pe marginea drumului, făcea o muzică încântătoare în drumul său prin albia stâncoasă. Am văzut mulți țărani români²⁴. Costumul lor este bogat, iar umbletul grațios.

p. 443 Femeile (adesea foarte frumoase) poartă părul foarte lung împletit în șuvițe și răsucit în jurul capului, la care adaugă de obicei și flori proaspete, ca podoabă. Am văzut în numeroase rânduri că părul avea culori diferite; când am întrebat, mi s-a spus că domnește un obicei ciudat și foarte vechi, conform căruia femeile de astăzi poartă de obicei părul câtorva generații împletit cu al lor – al mamei ei, al bunicii, al străbunicii, iar la moartea lor se transmite după ordinea moștenirii naturale²⁵. Țăranii par să fie oameni curați, harnici și veseli și foarte respectuoși în purtarea față de străini. Satele românești²⁶ sunt foarte frumoase în felul lor și fermecătoare ca arătare – asemănându-se adesea celor elvețiene. Era minunat să vezi din nou turlele bisericilor creștine zărintu-se deasupra frunzișurile bogate. Acoperișurile caselor, bisericilor și conacelor²⁷ sunt de obicei acoperite cu lemn, tăiat în formă de plăci sau olane, și fixate cu cuie de grinzii. Felul obișnuit de a călători al locuitorilor simpli ai Țării Românești este în harabale grele sau căruțe construite grosolan pe oiști, și trase de boi dintr-o rasă arătoasă. Ne-am întors la Orșova pe același drum, după ce am petrecut o zi încântătoare și fericită; și ne-am pregătit să ne reluăm călătoria pe uscat până la Drencova²⁸ – cale de aproape zece ore, cu scopul de a ocoli unele cataracte periculoase de pe Dunăre.

[Reia călătoria într-o zi de duminică, 11 septembrie 1842.] Am plecat curând după ora opt și am înaintat pe un frumos drum nou de-a lungul malurilor Dunării, în p. 444 multe locuri tăiat direct în stânca abruptă, și // construit doar pe cheltuiala Contelui Széchenyi²⁹ – un nobil maghiar cu suflet mare și foarte generos, care caută să îmbunătățească pe toate căile starea țării sale. Acest drum faimos este foarte temeinic făcut, și terminat după principiul drumurilor cu macadam din Anglia. Priveliștea de-a lungul întregului drum a fost măreață și deseori ne-a făcut pe toți să spunem cele mai sincere cuvinte de încântare. Pe partea cealaltă a fluviului se mai pot încă vedea ruinele drumului sau șoselei construite de împăratul Traian – o operă de mare muncă și îndrăzneală. La sosirea la Drencova am fost siliți ca peste noapte să ne înghesuim cu toții într-un han mic, pentru a ne pregăti să reîncepem să navigăm pe Dunăre în dimineața următoare.

²³ *Gave a great charm to the scene.*

²⁴ *Wallachian.*

²⁵ *In the way of natural inheritance.*

²⁶ *The Wallachian villages.*

²⁷ *Cottages.*

²⁸ *Drenkover*, localitate pe malul Dunării, județul Caraș-Severin.

²⁹ *Zichini*. Este vorba despre contele Széchenyi István (1791–1860); cf., pentru biografia și relatarea călătoriei acestuia prin Transilvania, *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1821), București, 2004, p. 951–970.

LAURA IDA PFEIFFER

(1797–1858)

Născută la Viena, austriaca Laura Ida Pfeiffer (1797–1858) a fost una dintre cele mai cunoscute călătore de la mijlocul secolului al XIX-lea. Singura fată dintre cei șase copii ai unui negustor cu stare, Reyer, crescută într-o perioadă în care războiul era cuvântul de ordine pentru austrieci, Laura Ida a devenit o tânără hotărâtă și energică, cu un aspect aproape „băiețos”. Problemele financiare ale familiei, după decesul tatălui, au silit-o pe mama Idei să încerce rezolvarea situației printr-o alianță matrimonială avantajoasă. La insistențele mamei, în mai 1820, Laura Ida s-a căsătorit cu dr. Pfeiffer, un prosper avocat din Lemberg, însă văduv și cu 24 de ani mai în vârstă. Din această relație, marcată de respect mai degrabă decât dragoste, au rezultat doi băieți. Situația familiei Pfeiffer s-a înrăutățit foarte mult când avocatul și-a pierdut funcția și, prin intervențiile unor adversari bine poziționați în ierarhia administrativă a Imperiului habsburgic, nu a reușit să mai găsească slujbe care să asigure confortul și liniștea financiară a familiei sale. Au fost ani de viață grea, până când, la moartea mamei sale, o moștenire avea să asigure Laurei o oarecare stabilitate materială. După decesul soțului său (1838) și maturizarea copiilor, Laura Ida Pfeiffer și-a reluat planurile de călătorie stabilite în tinerețe, primul obiectiv fiind vizitarea Locurilor Sfinte. Marele succes al descrierii călătoriei sale din anul 1842 (Palestina, Egipt, Italia)¹ a motivat-o să își continue peregrinările, astfel că au urmat în 1845 călătorii în Scandinavia și Islanda², în 1846–1848 o călătorie în jurul lumii, prin America de Sud (Brazilia, Chile etc.), Asia (China, India, Persia, Imperiul otoman) și Europa (Grecia)³, în 1851–1854 în Anglia, Africa de Sud, Insulele Sunda, Australia, SUA, Peru, Ecuador etc. (ceea ce a însemnat a doua călătorie în jurul lumii)⁴ și în 1856 în Madagascar⁵. Aici, de altfel, s-a și îmbolnăvit, o boală care avea să îi fie fatală; revenită în patrie, a murit la Viena, în casa fratelui său, Charles Reyer. A călătorit 20 000 de mile pe uscat și 150 000 pe mare, ajungând în locuri niciodată vizitate de un european. Astfel, nu e de mirare că lucrările sale au fost foarte populare în întreaga Europă, cunoscând traduceri în franceză și engleză.

Trecerea sa prin spațiul românesc a avut loc cu ocazia primei sale călătorii, în anul 1842. Plecată de la Viena pe 22 martie 1842, cu destinația Ierusalim, Laura Ida Pfeiffer s-a imbarcat la bordul vaporului care urma s-o ducă, pe Dunăre și Marea Neagră, până la Constantinopol. A ajuns la Orșova în 28 martie 1842, în 31 martie a vizitat orașul Giurgiu, pe 1 aprilie a debarcat la Galați, iar în 3 aprilie vaporul Ferdinand, pe care se afla, a intrat în Marea Neagră. A ajuns la Ierusalim via Constantinopol, iar la întoarcere a urmat traseul prin Egipt, Sicilia și Italia. Relatarea prezintă condițiile de călătorie pe Dunăre și situația porturilor românești în anul 1842. Stilul autoarei este unul plăcut, iar informațiile prezentate subliniază atenția cu care austriaca a urmărit cunoașterea realităților din spațiile pe care le-a traversat.

¹ *Reise einer Wienerin in das Heilige Land*, Wien, 1843.

² *Reise nach dein skandinavischen Norden und der Insel Island*, Pest, 1846.

³ *Eine Frau fährt um die Welt*, Wien, 1850.

⁴ *Meine zweite Weltreise*, Wien, 1856.

⁵ *Reise nach Madagascar*, Wien, 1861.

LAURA IDA PFEIFFER

Relatarea călătoriei pe Dunăre (1842 martie 28–aprilie 3)⁶

p. 15

28 martie

Ne-am imbarcat, dis de dimineață, la bordul lui „Tün-te”, vas prevăzut cu o cabină. Aici albia Dunării se îngustează tot mai mult, fiind mărginită de munți și stânci, astfel că în unele locuri nu depășește optzeci de stânjeni⁷ în lățime și curge cu o viteză dublă înspre destinația sa, Pontus Euxinus sau Marea Neagră.

Din cauza cataractelor pe care trebuie să le traverseze, între Drencova⁸ și Fetislav, vaporul trebuie înlocuit cu un mic velier. Căci în vreme ce călătoria în aval se poate face fără vreun pericol, întoarcerea este însoțită de multe greutateți. Astfel, vapoarele rămân la Drencova, iar pasagerii sunt transportați în aval în bărci, iar în amonte (de la accidentul din 1839) în trăsurile foarte spațioase.

Vremea a fost și astăzi aproape la fel de aspră ca și ieri, astfel că fără politețea unui tovarăș de călătorie, care mi-a împrumutat *bunda* lui (haină ungurească din blană), aș fi fost silită să rămân în micuța cabină și aș fi pierdut cele mai interesante puncte ale Dunării. Însă m-am înfășurat din cap până în picioare în haina de blană, m-am așezat pe o bancă în afara cabinei și am avut toată tihna să-mi încarc memoria cu numeroase peisaje încântătoare, având aproape înfățișarea unor imagini lacustre, care au rămas la fel de pitorești până în apropiere de Orșova Veche.

Pe neașteptate, la câteva mile mai jos de Drencova, lângă Islaz, marinarii au strigat: „Prima cataractă!” Am ridicat privirea cu mare emoție. Apa creștea în mici valuri, curentul era oarecum mai rapid și se putea auzi un ușor zgomot de vârtej. Dacă nu mi s-ar fi spus că Dunărea formează aici o cataractă, cu siguranță n-aș fi bănuțit vreodată acest fapt. Nici între Lenz și Krems⁹ nu mi s-a părut că stâncile sau puterea curentului să fie mult mai mari.

Oricum, aveam parte de un nivel ridicat al apei, circumstanță care micșorează atât pericolul călătoriei, cât și mărția peisajului. Numeroasele stânci, care ies amenințătoare din apă când fluviul este scăzut și printre care pilotul trebuie să-și aleagă drumul cu mare grijă, erau toate ascunse privirii noastre. Ne-am strecurat în siguranță pe deasupra lor și, în circa douăzeci de minute, am lăsat în urmă prima cataractă. Următoarele două cataracte sunt mai puțin însemnate.

⁶ Traducere după Ida Pfeiffer, *A Visit to the Holy Land*, translated from German by W. H. Dulcken, The Echo Library, Teddington, 2006.

⁷ 80 de stânjeni = circa 148 m (un stângen marin = 1,85 m).

⁸ Sat, com. Berzasca, jud. Caraș-Severin.

⁹ Localități în Austria, în amonte de Viena.

Pe țărmul austro-valah, pe o distanță de 14–16 mile¹⁰, se întinde un drum, adesea consolidat cu lucrări de zidărie, iar în unele puncte tăiat direct în stâncă dură. La mijlocul acestui drum, pe un perete înalt de stâncă, am văzut celebra „Grotă a veteranului”, unul dintre cele mai inaccesibile puncte de pe malurile Dunării. Este înconjurată de fortificații și este admirabil plasată pentru // a putea controla trecerea p. 16 fluviului. Se spune că această peșteră este atât de mare încât în ea pot încăpea 500 de persoane. În vremurile romanilor, ea era deja folosită ca un punct de apărare a Dunării. La vreo 5 mile¹¹ mai jos, am văzut „Tabula Traiană”, cioplită într-o stâncă ieșită în afară.

Pe partea turco-sârbească, șirurile de stânci ies atât de mult în albia fluviului, încât nu mai rămâne loc pentru vreo potecă. Aici se afla celebrul drum al lui Traian. Nu a mai rămas nici o urmă a acestui drum, cu excepția a ceea ce poate observa călătorul, cale de 15–20 de mile¹²: găuri tăiate ici și colo în stâncă. În aceste găuri erau fixate trunchiuri solide de copaci; acestea susțineau scândurile din care se spune că era format drumul.

La 11 dimineață am ajuns la Orșova Veche, ultimul oraș austriac pe frontiera militară a Banatului sau Valahiei. Am fost obligați să rămânem aici vreme de jumătate de zi.

Orașul are o înfățișare plăcută, fiind alcătuit în majoritate din case noi. Casa aparținând companiei de navigație este cu totul deosebită. Însă ea nu este menită să asigure cazarea călătorilor, precum la Drencova. Aici, ca și la Pressburg și Pesta, fiecare pasager trebuie să-și plătească cheltuielile de cazare – un aranjament pe care-l consider oarecum bizar, în condițiile în care fiecare pasager este obligat să plătească de două ori, adică pentru locul de pe vapor și pentru camera de la han.

Era duminică atunci când am ajuns și am văzut multă lume mergând la biserică. Țăranii sunt îmbrăcați destul de curat și frumos. Atât bărbații cât și femeile poartă veșminte lungi din postav albastru. Femeile au pe cap baticuri largi din in alb, care atârnă la spate, iar în picioare poartă ghetete tari; bărbații poartă pălării rotunde din pâslă și sandale făcute din scoarța copacilor.

29 martie

După ce ne-am refăcut puterile la plăcutul han numit „Cerbul de aur”, ne-am îmbarcat în această dimineață pe un nou vas, „Saturnus”, deschis în toate părțile și acoperit numai în partea de deasupra.

¹⁰ Circa 25–30 km (o milă marină – 1853 m).

¹¹ Circa 9 km.

¹² Circa 28–36 km.

De îndată ce un călător urcă la bordul acestui vas, el este considerat ca „murdar” și nu mai poate coborî pe uscat fără a intra la carantină. Un ofițer ne-a însoțit până la Galați.

Imediat în aval de Orșova Veche am părăsit cu totul teritoriul austriac.

Ne apropiem acum, cu fiecare clipă, de cea mai periculoasă parte a fluviului, „Porțile de Fier”, numite de turci *Demir kaju*. Cu jumătate de oră înainte să ajungem la acest punct, sunetul rapid al apei anunța apropierea locului periculos. Numeroase stânci traversează aici fluviul, iar curentul trece învolburat printre ele.

Am depășit acest loc periculos în circa 15 minute. Aici, la Porțile de Fier, nivelul crescut al apei ne-a ajutat, așa cum făcuse și la celelalte cataracte.

Aceste cataracte, ca și aproape toate celelalte locuri pe unde am trecut, mi s-au părut cu mult mai prejos față de așteptările pe care mi le făcusem din lecturarea unor descrieri, adesea de mare frumusețe poetică. Căci îmi doresc să prezint toate locurile așa cum mi s-au părut, cum mi-au apărut în fața ochilor, fără exagerări și exact. //

p. 17 După ce am trecut de Porțile de Fier, am ajuns la un sat în apropierea căruia se pot vedea, când apa este scăzută, câteva fragmente din podul lui Traian.

Locurile devin acum mai netede, în special pe malul stâng, unde se întind imensele câmpii ale Țării Românești; astfel că nu există nimic asupra căruia să ni se oprească privirile. În dreapta se înalță șiruri de dealuri și de munți, asemănătoare unor terase, iar decorul este mărginit de contururile clar definite ale Munților Balcani, deveniți celebri după trecerea rușilor în 1829. Satele, risipite de-a lungul țărmurilor, devin tot mai sărace și par mai degrabă grajduri pentru vite decât locuințe omenești. Animalele rămân pe câmp, deși clima nu pare mult mai blândă decât la noi în Austria; căci astăzi, aproape la începutul lui aprilie, termometrul indica un grad sub zero, iar ieri am avut numai 5 grade de căldură (socotite după Réaumur)¹³.

Totodată, mi s-a părut uluitoare lejeritatea și simplitatea cu care aici vitele sunt declarate ca nefiind contaminate cu ciumă. Când creaturile sunt transportate dintr-un loc infectat la unul declarat sănătos, vasul este adus la 40–50 de pași de țărm, iar animalele sunt aruncate în apă și mânite spre mal, unde oamenii așteaptă să le primească. După această operație simplă, animalele sunt considerate curățate de boala infecțioasă.

Creșterea de animale pare aici o îndeletnicire practică la un nivel considerabil. Am observat peste tot mari cirezi de cornute și mulți tauri. Se pot vedea și numeroase turme de capre și de oi.

Am călătorit pe „Saturnus” cel mult 2 ore, după care ne-am imbarcat, vis-à-vis de fortăreața Fetislav, la bordul vaporului „Zriny”¹⁴.

¹³ Un grad Réaumur este echivalent cu 1,25 grade Celsius.

¹⁴ Adică până la Schela Cladova, actualmente în componența municipiului Drobeta Turnu Severin.

La cinci seara am trecut de fortăreața Vidin, în fața căreia ne-am oprit, în apropierea orașului Calafat. Aici doar trebuiau debarcate o serie de produse, iar apoi urma să ne continuăm imediat călătoria; însă agentul nu era de găsit, astfel că noi, bieții călători, am devenit victimele acestei neglijențe și am fost obligați să rămânem la ancoră toată noaptea.

30 martie

Cum agentul nu-și făcuse încă apariția, căpitanul nu a avut altă soluție și a trebuit să-l lase în urmă pe însoțitor pentru a păzi mărfurile. La șase și jumătate dimineată motoarele au fost, în sfârșit, puse în mișcare și după 6 ore de călătorie foarte plăcută am ajuns la Nicopole.

Toate cetățile turcești de la Dunăre sunt așezate pe partea dreaptă, de obicei în mijlocul unor peisaje foarte frumoase. Orașele și satele mai mari sunt înconjurate de grădini și copaci, care le dau o înfățișare foarte plăcută. Oricum, se spune că interiorul acestor orașe nu este pe cât de îmbietor s-ar putea bănuie de la distanță, căci se susține că străzi înguste și murdare, case dărăpănate etc. întunecă la fiecare pas priveliștea străinului. Nu am oprit în nici una dintre aceste cetăți sau orașe, căci țărmul drept al fluviului era un fel de paradis interzis; astfel că am văzut doar ceea ce era frumos și am reușit să nu fim dezamăgiți.

Destul de târziu în acea seară, am ancorat în fața unui sat neimportant.

Capitolul II

p. 18

31 martie

Am pornit devreme în această dimineată și la ora opt eram deja la Giurgiu. Acest oraș este situat pe țărmul stâng al Dunării, în fața cetății Rusciuc¹⁵. Are 16 000 de locuitori și este unul dintre cele mai importante orașe comerciale ale Țării Românești. Am rămas aici până la ora patru după amiază, căci a trebuit să descărcăm peste 600 cwt. de produse¹⁶ și opt căruțe și să luăm la bord, în schimb, cărbuni. Astfel, am avut timp să vedem interiorul acestui oraș românesc.

Cu ce surpriză neplăcută au văzut colegii mei de călătorie urâtenia acestui oraș care promitea atât de mult de la distanță! Asupra mea a făcut doar puțină impresie, căci văzusem orașe aproape identice în Galiția. Străzile și piețele sunt pline de gropi, casele sunt construite fără cea mai mică grijă pentru gust sau simetrie, una împinsă pe jumătate în stradă, în vreme ce cea învecinată este așezată în planul secund. În unele locuri erau construite dughene din lemn, de fiecare parte

¹⁵ Ruse, oraș în nordul Bulgariei pe malul Dunării.

¹⁶ Circa 30 de tone de produse (un cwt. este o unitate de măsură pentru greutate egală cu circa 50,8 kg).

a străzii, pentru vânzarea celor trebuincioase traiului și a produselor alimentare, iar aceste locuri erau învrednicite cu numele de „bazaruri”. Curiozitatea ne-a atras într-un magazin de vinuri și într-o cafenea. În ambele locuri erau numai mese de lemn și bănci; erau doar puțini clienți, iar aceste persoane aparțineau celor mai umile clase sociale. Paharele și cămile sunt înmânate musafirilor fără să fi trecut prin ritualul spălării.

Am cumpărat ouă și unt și am mers acasă la un localnic pentru a ne găti o masă după obiceiul german. Astfel, am avut ocazia să observ interiorul unei asemenea case. Podeaua camerei nu era acoperită cu scândură, iar fereastra avea numai pe jumătate geamuri, restul fiind acoperit cu hârtie sau bășică subțire. În rest, totul era curat și suficient de simplu. Nici chiar un divan reconfortant nu era de lepădat. La ora 4 am părăsit orașul.

Dunărea este acum lată numai pentru mici porțiuni. Este, ca și mai înainte, brăzdată de insule, iar apele sale sunt astfel mai adesea împărțite în diferite brațe decât unite.

În sate am observat costume grecești și turcești, însă femeile și fetele nu poartă vâl.

p. 19 Din păcate era prea târziu când am ajuns la cetatea Silistra, astfel că n-am putut vedea nimic din ea. Puțin mai încolo am aruncat ancora pentru a ne petrece noaptea. La o oră matinală, pe // 1 aprilie, am trecut de Hârșova, iar la ora două ne-am oprit la Brăila, o cetate ocupată de ruși din anul 1828.

Aici pasagerii nu au avut voie să debarce, fiind considerați contaminați cu ciumă, însă ofițerul nostru a ieșit în față și a depus mărturie pentru faptul că nu debarcasem și nu luasem nici un pasager de pe țărmul drept al fluviului; după care călătorii au fost lăsați să coboare pe *terra ferma*.

Pe la ora 4 eram în dreptul orașului Galați, unul dintre cele mai importante orașe comerciale, cu 8 000 de locuitori – unicul port pe care rușii îl stăpânesc la Dunăre¹⁷. Aici am văzut primele vase comerciale și ambarcațiuni de toate felurile venind din Marea Neagră. Iar câțiva pescăruși, vestitori ai oceanului aflat în apropiere, pluteau pe deasupra capetelor noastre.

Priveliștea era aici una plină de mișcare și agitație, căci Galații sunt locul de *rendez-vous* al negustorilor și călătorilor de pe jumătate de glob, Europa și Asia. Este punctul de întâlnire a trei mari imperii – Austria, Rusia și Turcia.

După ce, ca și la Brăila, ofițerul a repetat asigurările, ni s-a permis să părăsim vasul. Aveam o scrisoare de recomandare pentru consulul austriac, care întâmplător a și ajuns la bordul navei; după ce a citit scrisoarea, m-a primit foarte bine și, cu cea mai mare amabilitate, mi-a oferit cazare.

Orașul promite mult, însă se dovedește a fi un loc la fel de mizerabil ca și Giurgiu. În general, casele sunt construite din lemn sau lut, fiind acoperite cu paie;

¹⁷ Informație evident greșită.

sunt din piatră doar cele care aparțineau consulilor și negustorilor bogați. Cele mai frumoase clădiri sunt biserica creștină și hotelul moldovenesc.

Deși orașul Galați este așezat pe malul Dunării, pentru locuitorii săi apa de băut este un articol scump. Nici în case și nici în piețele publice nu se pot găsi fântâni sau cișmele. Orașenii sunt obligați să transporte de la Dunăre apa de care au nevoie, ceea ce reprezintă o mare dificultate pentru cei săraci și o cheltuială considerabilă pentru cei avuți; iarna, un poloboc de apă costă între 10 și 12 creițari (circa 4 sau 5 penny) în cartierele mai depărtate ale orașului. La fiecare colț pot fi întâlniți sacagii și mici cărucioare încărcate cu poloboace cu apă. De multe ori s-au făcut încercări de a se obține indispensabilul produs prin săpare; în unele cazuri apa a țâșnit din pământ, însă întotdeauna avea un gust sălcu.

În Galați am făcut o oprire de 24 de ore: întârzierea nu era una dintre cele mai agreabile, căci nici orașul în sine și nici împrejurimile sale nu ofereau nimic demn de văzut, însă îmi amintesc întotdeauna cu plăcere de aceste zile. Dl. consul Huber¹⁸ este o persoană politicoasă și amabilă; el însuși călător, mi-a dat multe indicații și sfaturi pentru călătoria mea. Iar confortul liniștit care domnea în întreaga sa casă nu putea fi disprețuit de cineva care îndurase multe zile de privațiuni; acasă la dl. Huber am găsit alinare atât pentru trup, cât și pentru minte.

2 aprilie

Cum peisajul din jurul orașului este departe de a fi unul atrăgător, nu am simțit nici cea mai mică dorință de a-l vedea. Am rămas, prin urmare, în oraș, // p. 20 plimbându-mă pe ulițele prost pavate. Cafenele sunt în număr mare, însă dacă în fața lor n-ar fi stat oamenii care beau cafea și fumau tutun, nimeni n-ar fi făcut acestor încăperi mizerabile onoarea de a le considera locuri de distracție.

În piață și în locurile publice am observat un număr mai mare de bărbați decât de femei. Cei dintâi pot fi văzuți foindu-se peste tot și, ca și în cazul italienilor, ei îndeplinesc anumite atribuții care de obicei cad în seama reprezentantelor sexului slab. Am remarcat un amestec de cele mai diverse etnii și, între ele, un număr foarte mare de evrei.

Bazarul este supraîncărcat cu tot felul de fructe meridionale. Portocalele și lămâile pot fi văzute aici în număr mare, ca și cele mai obișnuite dintre fructele noastre. Desigur, prețurile sunt unele foarte mici. Foarte bună este mai ales conopida adusă din Asia Mică. Am văzut câteva bucăți mari cât capul unui om.

Spre seară, ni s-a cerut să ne înapoiem în port, pentru îmbarcare.

Este aproape imposibil să îți imaginezi confuzia care domnește aici. Un grilaj de lemn formează bariera dintre persoanele sănătoase și cele care vin sau intenționează să călătorească spre o țară contaminată cu ciumă. Oricine trece dincolo de această linie de demarcație nu este lăsat să mai iasă. Soldați, ofițeri,

¹⁸ Christian Wilhelm Huber – consul austriac la Galați (1839–1849).

funcționari ai guvernului și supraveghetori, cei din urmă dotați cu bețe și clești, stau la intrare pentru a-i împinge înapoi cu forța pe cei care nu ascultă de vorba bună. Alimentele și alte produse sunt fie aruncate peste barieră, fie lăsate în fața acestora. Oricum, în cel de-al doilea caz, ele nu pot fi atinse până după plecarea celor care le-au transportat. Când un domn de pe partea cu „ciumă” a dorit să înmâneze o scrisoare unuia din cealaltă parte, scrisoarea i-a fost imediat smulsă din mână și transmisă cu ajutorul unui clește. Iar în tot acest timp zgomotul și învălmășeala erau atât de mari încât abia de-ți puteai auzi propria voce.

„Rogu-vă, dați-mi bagajele!”, strigă unul. „Stai mai departe! Nu te apropia și ai grijă să nu mă atingi!”, exclamă un altul cu îngrijorare. Iar supraveghetorii continuau să țipe: „Înapoi, înapoi!” etc.

Eram foarte amuzată de acest spectacol, căci scena era una cu totul nouă pentru mine. Însă la întoarcere, când voi fi între prizonieri, mi-e teamă să nu găsesc totul foarte deranjant. Căci de această dată nu am fost deloc împiedicată în a-mi continua călătoria.

Luând totul în considerare, aceste timide precauții îmi păreau peste măsură de inoportune, mai ales în situația în care în Turcia nu domneau nici ciuma și nici vreun alt fel de boli contagioase. Unul dintre tovarășii mei de călătorie fusese alungat pe vasul nostru, cu o zi înainte, deoarece avusese ghinionul de a da peste un funcționar atunci când a mers să aibă grijă de bagajele sale.

La ora 7 este bătut semnalul, grilajul este închis, iar bătaia de joc se încheie. Ne-am îndreptat acum către cel de-al patrulea și cel din urmă vapor, „Ferdinand”. De la început la sfârșit am schimbat de șase ori vasele în timpul unei călătorii de la Viena la Constantinopol; am călătorit cu patru vapoare și de două ori cu bărci; o situație care nu poate fi socotită printre plăcerile unei călătorii pe Dunăre.

Deși nu este un vas mare, „Ferdinand” este confortabil și bine construit. Chiar și cabina de clasa a doua este aranjată cu grijă, iar o sobă drăguță difuza o căldură
p. 21 // care era deosebit de plăcută pentru noi toți, în condițiile în care termometrul arăta numai 6 până la 8 grade peste 0¹⁹. Din nefericire, nici aici bărbații și femeile nu sunt separați în cabina de clasa a doua; însă măcar au grijă ca pasagerii de la clasa a treia să nu îi deranjeze. Douăsprezece cușete sunt aranjate lângă pereți, iar în fața acestora sunt așezate bănci spațioase și bine căptușite.

3 aprilie

La ora 5 dimineață am părăsit portul Galați. Puțin mai târziu ne-au fost date date lighene și prosoape, un obicei complet necunoscut pe celelalte vase. Pentru alimente, care sunt destul de bune, plătim 1 florin și 40 craițari *per diem*.

¹⁹ 8,5–10 grade Celsius.

Pe la ora 10 am ajuns la Tehussa, un sat basarabean cu o înfățișare foarte sărăcăcioasă, unde ne-am oprit un sfert de oră, după care am plecat fără altă întârziere către Marea Neagră.

M-am bucurat mult în așteptarea ajungerii la Marea Neagră și îmi imaginam că lângă gura sa Dunărea însăși va arăta ca o mare. Însă cum se întâmplă de obicei în viață, „mari speranțe, mici împliniri”; așa a fost cazul și aici. La Galați, Dunărea este foarte largă, însă la o oarecare distanță față de gura sa, ea se împarte în atât de multe brațe încât nici unul dintre ele nu poate fi numit „maiestuos”.

Pe la ora 3 după amiază am intrat, în cele din urmă, în Marea Neagră.

C. A. KUCH

(?–?)

Diplomat german, originar din Breslau, fost ofițer în regimentul din același oraș, C. A. Kuch, consulul Prusiei la Iași între 1826–1842, a publicat la Leipzig în 1844 o importantă lucrare asupra Principatelor Dunărene, intitulată *Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843*, în care relevă transformările petrecute în Țara Românească și Moldova, în perioada regulamentară.

Cartea lui Kuch, numărând 218 pagini, tratează cu precădere Moldova (în 14 capitole de 182 pagini) și trece în revistă situația din Țara Românească, în 30 pagini.

În capitolele privitoare la Moldova, autorul ne înfățișează activitatea guvernului provizoriu rus, prevederile Regulamentului Organic, alcătuirea și modul de funcționare al Obșteștii Adunări, personalitatea domnitorului Mihail Sturza, organizarea miliției naționale, carantina, administrația internă a țării, comerțul și agricultura, organizarea ecleziastică, învățământul public, asistența medicală, aparatul judecătoresc, regimul consulatelor străine, relațiile sociale dintre clase. De asemenea, face câteva aprecieri generale asupra societății moldovenești.

Ceea ce se poate releva în primul rând, din analiza lucrării lui Kuch, este contrastul izbitor cu care acesta prezintă situația din Țara Românească față de aceea din Moldova. Pe când în Moldova totul i se pare rău, organizarea administrativă defectuoasă, administrația coruptă, agricultura înapoiată, învățământul și organizarea sanitară deficitară, în Țara Românească orice măsură a ocârmuirii domnitorului Alexandru Ghica este prezentată favorabil. Contrastul dintre Țara Românească și Moldova este atât de supărător, încât depășește limitele verosimilului și arată lipsa de obiectivitate a autorului.

Dacă multe din criticile sale îndreptate împotriva stărilor de lucruri din Moldova sunt justificate, aceleași critici sunt însă perfect valabile și pentru Țara Românească, față de care însă Kuch adoptă o părținire evidentă, prezentând lucrurile exact invers. Nu găsește decât cuvinte de laudă și admirație pentru opera domnitorului Al. Ghica, față de care se transformă într-un adevărat apologet.

Cartea lui Kuch a fost tradusă în limba română de A. C. Cuza în revista „Convorbiri literare”, anul XXV (1891), p. 10 și următoarele, și comentată de N. Iorga în *Istoria românilor prin călători*, vol. III, p. 158 și urm. Fragmente din lucrarea lui Kuch au fost reproduse și traduse de Scarlat Callimachi și S. Cris-Cristian, *Călători și scriitori străini despre evrei din Principatele românești*, Iași, 1935, p. 80–106.

Informații privind-l pe Kuch se mai află și în Hurmuzaki, vol. X, p. LXII. Despre C. A. Kuch a scris Vasile Docea, *Din activitatea lui C. A. Kuch, consul al Prusiei în Moldova (1833–1842)*, în „Anuarul Institutului de istorie A. D. Xenopol”, Iași, XXIX, 1992, p. 307–322; Idem, *C. A. Kuch și cartea sa despre români*, în „Dacia literară”, Iași, serie nouă, an. 4, 1993, nr. 1, p. 61–62.

C. A. KUCH

**Starea de lucruri din Moldova și Țara Românească
din anii 1828 până la 1843¹**

VIII

Negoț și agricultură

Negoțul Moldovei constă mai ales din desfacerea cerealelor și a altor p. 77 produse, care se obțin direct prin cultivarea pământului sau prin creșterea vitelor. Câmpiile întinse ale acestei țări bogate, reprezintă un izvor nesecat pentru aceste două ramuri, de înavuțire. Mai înainte vreme, tot felul de monopoliuri supărătoare, pe lângă nesiguranța proprietății și lipsa de populație, împiedicau dezvoltarea. Monopolurile însă s-au desființat de către noua legislație a Moldovei² și siguranța pentru persoana // ne și bunuri a crescut; din nefericire însă p. 78 mâna de lucru nu s-a înmulțit în măsura în care trebuia, pentru a se cultiva îndeajuns acest pământ roditor, astfel încât mari întinderi de pământ nu produc decât stufăriș și mărăcini.

N-ar fi oare potrivit de a statornici <acolo> miile de familii de țigani care aparțin în parte statului și în parte particularilor ca robi și care duc o viață nomadă, folosindu-i în agricultură ? Oare în acest fel stăpânii acestor robi nu ar face mai mult în propriul lor interes, dar și în folosul țiganilor, decât mulțumindu-se numai cu o mică dare pe care o iau de la dâșii dar lăsându-i să-și irosească viața <cutreierând> pe drumuri, încât au ajuns o adevărată pacoste pentru țară ?

De când exportul grânelor din Moldova a devenit liber, s-au stabilit legături de comerț cu străinătatea, foarte întinse. Produsele de aici se transportă mai ales la Constantinopol, în Italia, Franța și Anglia. Exportul către Rusia și Austria este foarte neînsemnat, cu atât mai important fiind însă importul din aceste țări învecinate.

Cu toate că nu există până acum nici o urmă de industrie în Moldova și că produsele brute care se exportă de aici se întorc apoi, în mare măsură, ca mărfuri manufacturate //, totuși exportul și importul, într-o perioadă de zece ani, au fost p. 79 echilibrate și poate chiar exportul a fost mai însemnat decât importul.

Acest raport va fi încă și mai favorabil, când guvernul Moldovei va fi construit drumurile necesare și va fi îndreptat albiile Prutului și ale Siretului, spre a le face navigabile, stabilind astfel o legătură între toate părțile lumii, mai ales între ținuturile cele mai bogate și Dunăre, deoarece vânzarea produselor nu se face până

¹ Traducerea s-a făcut după C. A. Kuch, *Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843*, von..., Leipzig, Leopold Michelsen, 1844, p. 77 și urm. De asemenea, a fost consultată și traducerea lui A. C. Cuza din „Convorbiri literare“, XXV (1891), p. 325 și urm.

² Este vorba de Regulamentul Organic.

în ziua de azi decât cu cea mai mare greutate, ceea ce, în mod firesc, păgubește agricultura.

Singurul port al Moldovei este portul liber³ al Galaților, care de la un timp încoace a devenit o piață de comerț foarte însemnată. Guvernământul, pătruns de însemnătatea acestei piețe, ca fiind singurul debușeu comercial ce-l are, s-a îngrijit de a-i da din toate punctele de vedere, sprijinul și mijloacele trebuincioase pentru înlesnirea și întreținerea vieții comerciale. Și desigur că această râvnă vrednică de laudă a ocârmuirii ar fi fost răsplătită până în ziua de astăzi cu succese strălucite, dacă conducerea rânduită de atâta vreme la Galați n-ar fi fost alcătuită din niște oameni interesați, care au pus întotdeauna interesul lor personal mai presus de interesul obștesc. <Astfel> cel de pe urmă din acești funcționari, cu numele de p. 80 Beldiman, care în anii 1837–1840 // a fost însărcinat cu administrația <portului> și care, atunci când a intrat în slujbă, era cu totul lipsit de mijloace, a ajuns, după trei ani de administrație, să devină unul din cei mai bogați boieri ai țării. Lucrările mai importante pe care era dator să le conducă și mijloacele însemnate de care dispunea în vederea acestui scop au făcut singure cu puțință o schimbare atât de repede și atât de fericită a situației sale.

O excepție vrednică de toată lauda printre acești gospodari necinstiți, a făcut-o colonelul moldovean Toderiță Balș⁴, care a administrat portul cu toată sânguința și într-un mod cu totul desinteresat, dar care, chiar din această pricină, a fost foarte curând îndepărtat din această slujbă, pentru că nu împărțea cu mai marii săi nici un soi de câștiguri nelegiuite.

În ceea ce privește încrederea ce s-a acordat la început în mod cu totul nechibzuit negustorilor destul de numeroși așezați la Galați, după ce s-a văzut, în ultimul timp, că a fost o greșală, de la o vreme încoace putem spune că această încredere a slăbit mult. În Galați nu sunt decât trei sau patru case de comerț⁵ cu fonduri solide și care se bucură de o încredere meritată. Celelalte sunt întemeiate de oameni tineri, care fac speculă cu bani străini, neavând nici însușirile trebuincioase pentru aceasta și cu toate că aici există de mai multă vreme un tribunal de comerț, totuși negustorii, din care cei mai mulți sunt străini, din pricina statutului lor p. 81 personal, nu sunt de fel sau aproape de loc supuși legilor de aici //.

Comerțul Moldovei depinzând cu totul de agricultură [...] este cu atât mai regretabil <faptul> că tocmai acea parte dintre locuitori printr-ale căror mâini se strecoară întreg acel comerț, să nu se poată ocupa personal de dânsul. Căci țăranul

³ *Freihafen*, în sens de *porto-franco*.

⁴ Teodor (Toderiță) Balș (1790–1857), boier moldovean, hatman la 1833, pîrcălab de Galați și camacam al Moldovei în preajma Unirii.

⁵ În acea vreme la Galați funcționau următoarele case de comerț: Pedemonte și Peretti, Francesco Biga, Fanciotti, Rocca, cf. Paul Păltânea, *Istoria orașului Galați de la origini până în 1918*, vol. I, Galați, 1994, p. 275; Raluca Tomi, *L'Histoire de la Maison de Commerce Pedemonte et Fils*, în „Historical Yearbook”, București, vol. III, 2006, p. 111–134.

din Moldova, în ceea ce privește situația pe care i-o creează legea, aproape că nu se deosebește de țiganii care umblă fără niciun căpătâi, de la un capăt la altul al țării.

Țăranul nu are ca bun al său nici măcar o palmă de pământ, așezarea lui pe moșia boierului nu se face decât pe un termen de patru ani în virtutea unui contract subînțeleș, care se hotărăște de la așezarea lui pe moșie. În puterea acestei înțelegeri, regulamentul îl însărcinează să facă douăsprezece zile de clacă proprietarului, care s-au prefăcut în douăsprezece zile de lucru, pentru care însă țăranul trebuie să muncească mai mult de trei zile pentru fiecare. Pentru această prestație, proprietarul îi dă materialul necesar, adică lemnul, lutul și rogojina necesară pentru clădirea unui bordei și un petec de pământ care abia îi ajunge pentru a-și semăna păpușoiul trebuitor hranei sale. Dacă țăranul mai voiește să i se mai dea ceva pe deasupra, de pildă dacă are o vită de întreținut, apoi trebuie să se înțeleagă din nou cu proprietarul asupra adaosului de muncă ce-l mai are de făcut.

Prețul oricărei moșii atârână de // numărul locuitorilor care s-au statornicit pe p. 82 ea și fără de care proprietarul nu poate să tragă cel mai mic folos, pentru că el singur nu ține pe lângă casa lui lucrători născuți anume ca să-i gospodărească moșia, situație pe care de altminteri nici locuitorii n-ar voi să o primească.

Dacă se întâmplă cumva ca recolta să fie proastă într-un an, ceea ce se întâmplă regulat de câțiva ani din cauza lipsei de ploaie prin unele locuri sau din pricina pustiirilor provocate de grindină sau de lăcuste, atunci țărani sunt imediat supuși foametei, dacă proprietarul nu-și împarte singura sa recoltă cu dânșii. Aceasta nu se face însă decât în niște condiții foarte înrobitoare pentru țărani, a căror îndatorire la muncă, după cum intră chiar în prevederile regulamentului, este sporită de proprietari pentru despăgubirea lor și aceste învoieli se fac dinainte pe ani întregi, astfel că țărani spre a putea trăi sunt aruncați într-o stare cu totul în afara legii.

Dacă lipsa se întinde însă asupra întregii țări, cum nici nu s-ar putea altfel, guvernământul oprește îndată exportul grânelor și comerțul stă pe loc un timp mai mult sau mai puțin îndelungat.

Cu totul altfel însă ar sta lucrurile dacă soarta țăranului ar fi fost hotărâtă de către noul Regulament Organic dintr-un punct de vedere mai umanitar. Dacă s-ar fi cedat acestor nefericiți, luând măsurile de cuviință // un lot cât de mic de pământ, p. 83 desigur că ar fi fost scoși din starea de ticăloșie în care trăiesc de veacuri întregi, fără să aibă măcar conștiința de sine. Ei ar fi început să trăiască pentru dânșii și pentru familia lor, s-ar fi străduit să gospodărească puținul lor avut cu economie și cu sânguință, ajungând nu numai să se apere împotriva lipsei desăvârșite, la cazuri de nevoie, dar chiar spre a-și făuri pentru totdeauna o viață îndestulată. Familiile care rătăcesc acum de colo-colo s-ar fi statornicit și prin urmare s-ar fi și înmulțit în proporții mai mari. Cu sporirea locuitorilor însă s-ar fi pus capăt unui rău de care țara va avea încă multă vreme de suferit, <anume> lipsa de brațe ca să o cultive, exploatând bogăția sa în folosul tuturor.

p. 84 Pentru a preîntâmpina cazurile de lipsă și de foamete și poate iarăși – după cum pretind unii – spre a pregăti armatelor rusești, în cazul unei noi venituri, magazii îndestulate cu grâne; se stabilește în Regulament, ca în fiecare sat să se facă câte un coșar de rezervă⁶, în care să se pună o a douăzecea parte din recolta anuală a fiecărui țăran, dându-i-se înapoi după patru ani, recolta primului an, în cazul când n-a fost nevoie să se atingă rezerva celor trei ani trecuți, // astfel ca să fie întotdeauna o rezervă de trei ani în coșare.

Această măsură, în cazuri de lipsă, ar putea da un oarecare sprijin oamenilor nevoiași; din nenorocire însă se întâmplă și cu aceste dispoziții ceea ce, de obicei, se petrece în Moldova; coșarele stau mai întotdeauna deșarte și cea mai mare parte din ele, din pricina stării de ruină în care au ajuns, nici nu se mai pot folosi.

Mărfurile care vin din statele austriece sau în tranzit prin aceste sate din Moldova, sunt următoarele: postavuri, pânză, piei, blănuri, fierării și obiecte de aramă, lemn de construcție, hârtie, trăsuri gata fabricate⁷ și mobile, obiecte de lux și de galanterie.

Valoarea lor se urcă anual la 15 000 000 piaștri.

Din Rusia se importă:

fierării, piei lucrate, ceară, blănuri și altele într-o valoare medie de.....1 000 000 piaștri;

Din Turcia:

bumbac, piei de oaie, produse manufacturate și vinuri franțuzești, coloniale turcești în valoare de 10 000 000 piaștri

În total: 26 000 000 piaștri

p 85 de // Produsele exportate din Moldova în Austria sunt următoarele: piei crude, lână, păr, porc, ceară, miere, cantaride⁸, într-o valoare anuală medie de 5 000 000 piaștri

În Rusia se exportă:

piei de oaie, piei de porc, lemne, sare, pietre de moară, fructe în valoare de700 000 piaștri

În Turcia:

grâne, fructe, leguminoase, piei de oaie, lână, sămânță de in, sare, var, vin, tutun, brânză și altele în valoare de22 000 000 piaștri

În Țara Românească:

articole de fabricație rusească, blănuri și alimente felurite pentru 600 000 piaștri

la un loc 28 300 000 piaștri

⁶ ein Vorrathsbehälter.

⁷ fertige Wagen

⁸ Kanthariden. Gândaci verzui-aurii din ordinul coleopterelor, ce cauzează desfrunzirea frasinilor.

Prin urmare exportul întrece importul în medie cu 2 300 000 piaștri.

Navigațiunea pe Dunăre întâmpină încă mari greutatea la gurile acestui fluviu. Aceste guri sunt așa de împotmolite cu nisip, încât corăbiile încărcate, ce vin de la Galați, se văd silite, spre a putea pătrunde în Marea Neagră, de a-și descărca cea mai mare parte a încărcăturii la Sulina, de unde apoi o trec pe vase mai mici prin locurile împotmolite, încărcând-o apoi a doua oară.

În zadar s-a oferit o companie de comerț străină să curețe albia râului // căci p 86 guvernul rus s-a opus mereu unei asemenea măsuri, declarând că va pune el singur să se execute această lucrare, fără ca să fi luat încă până astăzi nici o măsură în vederea îndeplinirii acestei făgăduieli.

Descărcarea corăbiilor se face de către impiegați ruși, cu caiace proprii, pentru care iau chirii însemnate.

De o vreme încoace a început și la Galați a se construi corăbiile și până acum au fost date la apă mai mult de douăzeci de vase. Referitor la aceasta, Înalta Poartă a încuviințat Moldovei să arboreze un pavilion al ei propriu [...].

X

Învățământul public

p. 104

Conducerea învățământului public este încredințată unui comitet alcătuit din boieri, care sub numele de „Eforia Școalelor”⁹ stă sub înalta priveghere a Mitropolitului.

În Iași exista încă din vechime o școală publică care fusese înființată și înzestrată de domnii de mai înainte, dar aceasta nu corespundea scopului său pentru că metoda, precum și obiectele ce se predau nu erau alese legat de trebuințele și însușirile școlarilor. Profesorii din această școală, care erau toți greci, își petreceau timpul ostentându-se să predea limba greacă veche, pe care ei nici n-o înțelegeau, copiilor din clasele de jos ale poporului. Se înțelege că aceasta // nu putea să p 105 constituie decât un chin zadarnic pentru tineretul școlar și a avut ca urmare ca școala să rămână aproape cu totul pustie. În ultimii ani, această școală s-a transformat într-un fel mai practic, înființându-se pe lângă dânsa și așa numită Academie Națională¹⁰. Și în celelalte orașe din Moldova s-au mai clădit școli pentru învățământul elementar și care stau, de asemenea, sub privegherea Eforiei din Iași.

Conducerea specială a acestor școli, atât a acelor din Capitală, cât și din provincie, este încredințată cu predilecție unui membru al Eforiei, care le face câte

⁹ *Ephorie des öffentlichen Unterrichts*.

¹⁰ Academia Mihăileană, primul institut românesc de învățământ superior din Moldova, înființat la Iași, în 16/28 iunie 1835, vezi N. C. Enescu, *Gheorghe Asachi, organizatorul școlilor naționale din Moldova*, București, 1962, passim.

o inspecție anuală și este pe deplin la înălțimea chemării sale. Acest membru este aga Gheorghe Asaki¹¹, care a fost crescut din fragedă copilărie în școlile nemțești și a trăit apoi mai multă vreme în Italia.

S-a plănit, de asemenea, înființarea școlilor sătești, dar acest proiect n-a fost pus în aplicare, pentru că <mai> lipsesc încă oameni pregătiți pentru ocuparea acestor posturi, precum și mijloacele pentru întreținerea lor.

Pe lângă sumele anume afectate învățământului de către Regulament, Casa Școalelor mai primește încă 3% din leafa fiecărui funcționar; acesta însă, dacă are copii, poate să ceară în schimb primirea lor fără plată în școlile publice.

p. 106 Înființarea Academiei Naționale din Iași // a avut de întâmpinat o mulțime de greutăți și numele de Academie, pe care căutau să-l justifice chiar de la înființarea ei, a dat loc la o mulțime de greșeli în aplicarea metodei de studiu, ceea ce a dus la întârzierea simțitoare în propășirea școlarilor.

[Autorul prezintă vicisitudinile prin care a trecut Academia până la numirea lui Asachi ca director].

p. 108 De atunci încoace s-a modificat planul de studii, chemându-se din provinciile învecinate Austriei, profesorii care cunosc limba țării și țin de credința ortodoxă¹². Elevii au fost pregătiți printr-un învățământ elementar mai temeinic, pentru urmarea unor cursuri superioare și astfel, schimbându-se modul de a proceda, s-a câștigat mult mai mult decât s-ar fi putut aștepta vreodată de la dispozițiile de mai înainte. Câteva catedre sunt acum ocupate de către pământeni care au stat mai multă vreme la Viena, făcând acolo studiile trebuincioase.

p. 109 Numărul elevilor din toate școlile se urcă la o mie două sute, din care o a patra parte sunt bursieri, dându-li-se învățătura și întreținerea pe seama statului. De o vreme există, de asemenea, la Iași, // o școală de meserii, unde meșterii nemți învață elevii diferite meșteșuguri. Pe lângă aceste școli de băieți mai există încă la Iași și în celelalte orașe școli pentru fete din clasele mai de jos ale poporului. Acestea învață limba țării, dar mai ales lucrul de mână, pentru ca mai târziu să se poată întreține cu cinste, ca unele ce sunt sau orfane, sau copile de oameni nevoiași.

Afară de aceste școli publice, mai sunt încă în Iași și în celelalte orașe din Moldova, institute private, în aceleași scopuri, ținute de greci sau de francezi.

Marii boieri, care nu vor să țină în casă pedagogi sau profesori pentru copiii lor, și-i dau în asemenea stabilimente particulare, unde se învață poate mai mult decât în școlile publice și unde, lucru ce este de căpetenie, copiii de familie nu se amestecă cu copiii din clasele mai de jos, căci stabilimentele publice nu sunt frecventate decât aproape numai de aceștia din urmă. [...]

p. 111 Fiii marilor boieri mai sunt trimiși și la universitățile din străinătate, după ce au terminat școala la o vârstă între șaptesprezece și optsprezece ani, dar fetele sunt

¹¹ Gheorghe Asachi, 1788–1869.

¹² *griechischen Glaube*.

crescute întotdeauna în țară pentru că părinții au grijă din timp de măritișul lor, scoțându-le din școală pentru a le duce de-a dreptul la biserică.

Ca rezultat al educației ce se dă atât băieților cât și fetelor, s-a putut constata că băieții // care se duc la școlile străine prea târziu și fără să aibe cunoștințele necesare, se întorc în țară fără să fi tras nici un folos, fie în privința creșterii, fie în privința cunoștințelor științifice. De la Iași ei se duc de-a dreptul la Paris, ceea ce chiar de la început arată îndeajuns că nu se duc cu alt scop decât cu acela de a-și întregi numai educația lor exterioară. p. 112

Fetele sunt crescute prea puțin spre a fi gospodine, îndeletnicindu-se mai ales cu citirea cărților franceze ușoare și frivole, iar mamele, care nu prea le iubesc din pricină că vârsta lor le dă de gol bătrânețele, caută să le mărite cât mai de grabă, de obicei însă împotriva voinței lor și din considerații cu totul convenționale. În asemenea împrejurări, se înțelege că e aproape cu neputință să fie soții și mame cum trebuie¹³.

În casa bărbatului ele nu aduc decât nemulțumirea ce o au din pricina soțului și o nemăsurată dorință de a se găti și de a plăcea și tocmai acestea sunt cauzele din care se trage nenorocirea familiilor moldovenești [...].

XI

Serviciul Sanitar

Grija privegherii serviciului sanitar este încredințată în Iași unui comitet sanitar, Eforia Spitalelor¹⁴ // care este alcătuită dintr-un președinte și șase membri. Președintele este proto-medicul¹⁵, membrii sunt trei doctori, un farmacist și doi boieri. Acestui colegiu îi mai este adăugat și un secretar. p. 113

În Capitală, pe lângă medicul județean¹⁶ mai sunt încă patru doctori cu leafă, dintre care unul trebuie să fie neapărat chirurg și mamoș. Fiecare reședință de județ își are medicul ei administrativ¹⁷ și mai mulți doctori care nu au nici o leafă, exercitându-și meseria pe seama lor.

În marele spital Spiridonia¹⁸ din Iași sunt trei doctori, în spitalele din provincie numai câte unul, anume plătiți pentru aceasta.

¹³ Exagerare evidentă.

¹⁴ *Sanitätscollegium-comité sanitaire*.

¹⁵ *protomedicus*.

¹⁶ *Kreisphysikus*.

¹⁷ *Amtphysikus*.

¹⁸ Spitalul a fost înființat odată cu zidirea mănăstirii Sf. Spiridon de domnul Moldovei Constantin Racoviță (8 febr. 1756–mart. 1757) care, la 1 ian. 1757 constată lipsa „unui lucru prea trebuincios țării acesteia la acest oraș și scaon domnescu ce pân acum nu s-au căutat a fi spitale pentru hrana chivernisala, căutarea și odihna săracilor și a mulți bolnavi și neputincioși”, și poruncește „ca să facă spitale la mănăstirea nouă ce din nou s-au zidit aice în orașul Iașilor”, cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 473 și 521–522.

Fiecare medic străin, care prezintă diploma atestând promovarea sa ca doctor în medicină, poate să practice medicina în țară, dacă a dovedit mai întâi printr-un examen ce l-a dat <în fața> comitetului sanitar – exceptându-se bineînțeles boierii – prin probe scrise, ca și cu pașaportul său, că el este adevăratul proprietar al diplomei, ce se află în păstrarea sa.

La Iași și în celelalte orașe sunt moașe anume plătite, care trebuie însă să fi învățat în stabilimentele din Germania, aducând și certificate vrednice de luat în considerare.

p. 114 În Capitală sunt opt farmacii, în orașele mai mici numai câte una sau câte două, după trebuință. Fiecare farmacist trebuie să aibă certificate privind trecerea examenelor sale în școlile germane ; în caz contrar // este silit să fie un provizor care să îndeplinească aceste cerințe ale legii.

Aceasta este organizarea serviciului medical în Moldova după cum a fost hotărâtă prin Regulamentul Organic și care ar putea să fie în forma sa exterioară foarte practică și corespunzătoare nevoilor țării în această privință, dar care își pierde din valoare dacă arătăm mai de aproape alcătuirea sa launtrică și adevărată.

p. 116 [Autorul se referă la ignoranța și abuzurile protomedicului și ale medicului șef al Spiridoniei din Iași și la proastele rezultate ale administrației lor].

p. 117 Mai toți medicii, care erau în țară în vremea ciumei și a holerei, s-au îmbogățit de la aceste epidemii, de pe urma cărora au știut să se folosească într-un fel cam curios. // Acești medici nu făceau nici o vizită dacă nu li se plăteau dinainte prețuri destul de ridicate și pe lângă aceasta toate posturile remunerate, precum și clientela cea mai bună se află în mâinile lor; se înțelege că acum caută să persecute cu invidie și să alunge din Moldova orice medic care ar voi să se stabilească acolo.

Farmaciiștii sunt inspectați anual, dar inspecțiile se cunosc mai dinainte, ceea ce face ca întotdeauna rezultatul să fie mulțumitor.

În urma unei gustări copioase se întocmește și procesul verbal al inspecției, care nu conține decât laude, fără să se menționeze faptul că fiecare farmacie, care așteaptă să fie inspectată își întregește cele de trebuință, pe timpul cât ține inspecția, de la celelalte farmacii care mai sunt în oraș.

Două sunt mai ales cauzele care dăunează stării sanitare a Moldovei: vărsatul și sifilisul.

p. 118 Vaccinul, ce-i drept, s-a introdus și aici, dar superstițiile oamenilor de la țară, care presupun că în urma vaccinului copilul moare de altă boală, pe când altminteri ar fi avut vărsatul, se opun acestei măsuri folositoare. Pustiirile sifilisului se arată mai ales la țară, unde nu sunt medici, și unde // nu există nici ajutorul femeilor bătrâne, care se îndeletnicesc cu căutarea afecțiunilor sifilitice și care adeseori obțin în Moldova rezultate mai fericite chiar decât unii medici. Afumăturile cu cinabru¹⁹ reprezintă mijlocul cel mai eficace, pe care-l folosesc ele. [...]

¹⁹ Zinnober.

Pentru a împiedica desele îmbolnăviri ale vitelor și spre a se face serviciul de p 119 poliție sanitară pe lângă abatoarele din Iași, s-a rânduit și un veterinar; acesta este însă un tânăr care abia aici și-a început practica, încât la țară ȝiganii sunt mai meșteri ca el, iar la oraș activitatea privind starea vitelor care se taie îi este zădărnicită, prin șiretenia evreilor.

Medicii și farmaciștii stabiliți la Iași alcătuiseră pe timpul guvernului provizoriu o societate științifică, întemeind și un cabinet de istorie naturală. Ei s-au constituit ca membrii efectivi ai acestei societăți, numind vreo câteva sute de membri de onoare dintre cei care locuiau în Moldova, fiind ținuți să plătească o cotizație anuală de cinci galbeni. Cu acești bani s-au pus bazele unui muzeu de zoologie; pe lângă aceasta s-a mai constituit în sânul acestei societăți științifice și o societate de agronomie, din care fac parte însă numai unii membri ai societății [...].

Țara Românească

Administrația provizorie rusă dăduse celor două principate același așezământ p. 183 și aceleași legi fundamentale după care ele urmau a fi administrate deopotrivă sub domnii lor respectivi. Și dacă vedem totuși o mare deosebire între amândouă aceste principate în privința rezultatelor pe care le-au dat, până astăzi, dezvoltarea și păstrarea instituțiilor introduse de Regulament și dacă această deosebire este fără îndoială mai mult spre lauda administrației din Țara Românească decât a celei din Moldova, apoi desigur cauzele acestei stări de lucruri trebuie să fie următoarele:

Civilizația fusese mai dinainte vreme introdusă în Țara Românească de către domnul Grigore Ghica²⁰, din ale cărui mâini generalul Kisselev²¹ a luat conducerea acestei țări, pe câtă vreme în Moldova, domnul Ioniță Sturza²², nu numai // că nu a p. 184 îndreptat niciunul din neajunsurile vremurilor trecute, dar încă mai vârtos a contribuit la adăugirea lor, lăsând astfel regimului provizoriu rus o țară, în care sămânța unei civilizații viitoare nu putea decât cu mare greutate să prindă rădăcini [...].

Locuitorii din Țara Românească se apropiaseră încă de mai multă vreme de Transilvania, provincie învecinată austriacă, învățând limba și căutând să se folosească de multe din instituțiile de acolo care li se păreau că ar putea fi potrivite pentru dânsii, ceea ce a exercitat o înrăurire binefăcătoare asupra administrației din țara lor, pe câtă vreme moldovenii nici nu băgau în seamă modul de administrație al vecinilor din Austria, disprețuind și batjocorind tot ce nu venea din Franța.

²⁰ Grigore al IV-lea Ghica, domn al Țării Românești, 30 iunie 1822–apr. 1828.

²¹ Pavel Dmitrievici Kisselev, general rus, președinte al Divanurilor din principate în timpul regimului de administrație militară rusă (1829–1834).

²² Ioniță Sandu Sturza, domn al Moldovei, 26 apr. 1822–apr. 1834

p. 185 În sfârșit, locuitorii din Țara Românească sunt și mai robuști și mai ageri la minte decât cei din Moldova. Și mai că s-ar putea // crede că deosebirea morală ce există între amândouă popoarele²³ datează încă din vremea stăpânirii romanilor, care se întinsese asupra Țării Românești și a unei părți a Moldovei, pentru că tocmai locuitorii acelor părți ale Moldovei, care se știe că au fost colonie romană²⁴, se deosebesc chiar până astăzi de ceilalți prin spiritul lor mai viu și mai războinic și prin oarecare omenie și sinceritate în caracterul lor. Dominația turcească n-a apăsător prin urmare atât de greu asupra lor ca asupra celorlalți. Se poate crede așadar că și din punct de vedere intelectual, muntenii erau mai destoinici și mai pregătiți spre a primi reformele ce urmau să se introducă, decât locuitorii din Moldova. Grigore Ghica a fost așadar domnul care a pus temelia stării de înflorire prezentă și viitoare a Țării Românești și dacă ne gândim cu câte greutatea avea de luptat pe vremurile acelea, atunci cu atât mai bine vom recunoaște meritele deosebite pe care acest domn le-a dobândit în fața patriei sale.

[O scurtă prezentare a celor mai de seamă înfăptuiri ale lui Grigore Ghica].

p. 187 Țara Românească datorează o mulțime de îmbunătățiri oblăduirii îngrijite și părintești a domnului Grigore Ghica, care însă nu ținu mult și se sfârși cu introducerea administrației provizorii ruse.

Legea fundamentală alcătuită sub acest guvern conține foarte puține îmbunătățiri față de acelea care nu ar fi fost prevăzute în planul făcut mai dinainte de domnul Ghica, însă abia acum se ajunge la realizarea lor sau li se dădea o mai mare întindere a cuprinsului.

În ziua de 22 martie 1831 generalul Kissețev reuni pentru întâia oară pe marii boieri și înaltul cler, spre a se sfătui asupra împrejurărilor celor mai de căpetenie ale Țării Românești [...].

p. 188 În urma propunerii ce se făcu în această Adunare, hotarele țării dinspre Dunăre au fost fixate de-a lungul întinderii malului stâng al acestui fluviu. O comisie alcătuită din turci și <români> munteni aduse la îndeplinire această lucrare, în virtutea căreia teritoriul Țării Românești se mări prin adăugirea a optzeci și opt de insule care se aflau pe Dunăre și prin cedarea cetăților Brăila, Giurgiu și Turnu, care întotdeauna fuseseră considerate ca aparținând Turciei propriu-zise. Acele două cetăți de la început, care zăceau în ruină pe vremea turcilor, au ajuns acum a fi piețe de negoț foarte căutate și în care se află și câte o carantină, iar în locul orașului Turnu, care dispăruse aproape cu totul, se înalță acum asemenea unui oraș nou, un centru care devine din ce în ce mai însemnat.

²³ Exprimare greșită căci din textul integral al lui Kuch rezultă implicit că era vorba de poporul român care trăia însă în cadrul mai multor state.

²⁴ Inexact, cunoscut fiind că Moldova n-a făcut parte din provincia romană Dacia, rămânând în stăpânirea băștinașilor (dacii liberi).

[Despre numirea domnului Alexandru Ghica²⁵, calitățile acestuia și despre atitudinea lui cu prilejul epidemiei de holeră de la Slatina din 1836].

Țara Românească are de-a lungul hotarului ei destul de întins cu Turcia, o p. 191
mulțime de carantine, care se deosebesc toate prin modul practic în care sunt
instalate și care s-au evidențiat de asemenea prin eficacitatea lor de până acum,
deoarece ele au apărut țara, în mai multe rânduri, de primejdia ciumei. Cordonul
sanitar are aici o lungime de mai bine de o sută de ceasuri, hotarul este foarte greu
de păzit din pricina nenumăratelor insule care se află pe Dunăre și oamenii, care fac
serviciul de pază, sunt mai mult de două // treimi numai niște țărani simpli care, p. 192
împreună cu soldații, păzesc porturile.

Locuitorii de pe malul Dunării care, de la înființarea carantinelor, au fost
folosiți pentru alcătuirea cordonului sanitar, ușurându-li-se pentru aceasta dările,
sunt atât de obișnuiți cu această slujbă, încât se poate avea toată încrederea întrânșii.
Ei se numesc cordonași²⁶.

Pentru paza hotarelor, pentru serviciul de garnizoană în Capitală și pentru
slujba poliției prin orașele mai mici, s-a instituit, sub administrația provizorie, o
miliție națională, alcătuită din două regimente de infanterie și două escadroane de
călăreți lăncieri²⁷.

[Scurtă incursiune istorică privind trecutul oastei române].

Pe cât de strașnică fusese în Moldova opunerea împotriva recrutării, cu atât p. 193
mai cu multă bunăvoință s-au grăbit țăranii din Țara Românească să-și dea sprijinul
lor acestei măsuri, fiind mândri de a putea iarăși să servească sub steagul țării.

Infanteria este dotată cu puști, săbii și ranițe, cavaleria cu săbii, o pereche de
pistoale și o lance <de fiecare soldat>. Uniformele sunt din postav albastru, cu
manșete și guler galben și sunt croite după modelul rusesc. Ambele trupe sunt destul
de bine instruite cu toate că, din cauza serviciului <militar> care nu este decât de
cinci ani, a cincea parte este formată din recruți neînvățați. La fiecare patru luni
trupa își primește solda ei, foarte neînsemnată dar care ajunge pentru trebuințele ce
poate să le mai aibă soldatul, de vreme ce îngrijirea care i se dă îl scutește de
aproape orice cheltuială.

Corpul ofițeresc al trupelor de aici, pe lângă activitățile obișnuite, mai face
încă și alte treburi ce aduc foloase statului. Mulți dintre ei conduc ca ingineri,
arhitecți și geometri, antrepriza de construcții publice a statului. Mai mulți ofițeri
străini, care au fost primiți în serviciu, aici în Țara Românească, // au răspândit p. 194
învățăturile lor în rândurile acestor ofițeri și râvna de a păși cu spor pe calea științei.

Miliția este încazarmată pe la deosebitele garnizoane, având medici iscusiți și
lazarete în bună stare. Pentru instruirea lor s-a instalat școala de companie și de

²⁵ Alexandru Ghica, domn al Țării Românești, 1 apr. 1834–7 oct. 1842.

²⁶ *Cordonach*.

²⁷ *Lanzenreiter*.

batalion în care se învață a citi, a scrie și a socoti. Pentru exercițiile fizice sunt anumite școli de scrimă și natație, care sunt întreținute de către domnitorul Ghica din propriile sale mijloace.

Acest domn a înființat, de asemenea, în anul 1835, o școală care folosește atât soldaților cât și țării întregi²⁸. Aceasta este școala de meserii, în care se află permanent patruzeci de oameni din diferite trupe care învață tâmplăria și lăcătușeria (fierăria), fiind inițiați și în desen. Progresele pe care le-a făcut această instituție sunt de necrezut, lucrurile făcute de dâșii întrec adeseori în gingășie și trăinicie mobilele fabricate în atelierele din străinătate și care se plătesc aici atât de scump.

Dacă această școală ar putea să existe un timp mai îndelungat, ar putea să se răspândească o mulțime de meșteri pricepuți în toată țara, înlăturând astfel lipsa ce dăinuiește acum de tâmplari și fierari dibaci și care se resimte atât de mult aici în țară. Un medic german, doctorul Zucker, este directorul acestei școli de meserii, ce p. 195 a dobândit lauda tuturor pentru iscusința cu care este condusă. //

Administrația poliției din Țara Românească este excelentă, în comparație cu cea a Moldovei. Circumspecția, dibăcia și activitatea sunt însușiri deosebite ale angajaților acestei administrații și, deși ei așteaptă și primesc <uneori> bucuros oarecare bacșișuri de la persoanele cărora le-au făcut vreun serviciu, totuși aceasta nu e o condiție neapărată a îndeplinirii datoriei lor și nu are caracterul dușmănos al unei execuții silite ca în Moldova.

Aceeași siguranță pentru bunuri și persoane domnește în orașe, ca și la sate și comunele sunt răspunzătoare de neorânduieile săvârșite pe teritoriul lor; ele sunt silite să răspundă de orice lucru furat și de aici urmarea că țăranii, pentru a nu suferi pagube, priveghează ei singuri cu cea mai mare băgare de seamă siguranța locuințelor, a drumurilor și îndeobște a întregului teritoriu ce ține de comuna lor.

Orice locuitor ce ar voi să plece de acasă de la dânsul pentru a merge ceva mai departe, trebuie să aibă un răvaș de drum, fără de care el este reținut și condus sub pază la isprăvnicie. Orice călător, fie călare, în trăsură sau pe jos, trebuie să-și arate pașaportul în fiecare sat pe unde ar trece; numai acei care călătoresc cu poșta sunt scutiți de această formalitate, deoarece caii nu se dau de către șeful poștii decât cu avizul autorităților polițienești. În felul acesta, se înțelege că se poate călători cu cea p. 196 mai mare siguranță // atât ziua cât și noaptea, în orice parte a țării.

Poliția anunță domnitorului sosirea oricărui străin aparținând claselor înstărite și dacă se întâmplă cumva ca domnitorul să nu-l vadă prezentându-se în ziua

²⁸ Școala de meserii de pe Podul Târgului de afară, proiectată în 1835, care și-a început activitatea de abia un an mai târziu, sub conducerea doctorului Zucker. La respectiva școală erau repartizați militari în termen. Această școală a fost foarte mult apreciată de colonelul viconte de Grammont (vezi *De l'administration provisoire russe en Valachie et ses résultats*, Bucurest, 1840, p. 63–65) și a fost, de asemenea, menționată în *Kopainigg's gemeinnutziger und geselliger Bukarester Hauskalender*, 1844, p. 27–29, cf. I. Cojocaru, *Începuturile învățământului tehnic și profesional în Moldova și Țara Românească*, București, 1967, p. 82–83.

hotărâtă pentru primirea săptămânală a consulilor, în acest caz el roagă desigur cu acest prilej pe consulul sub a cărui jurisdicție se află acel străin, ca să-l prezinte cât mai curând. Această formalitate trebuie să fie foarte plăcută oricărui străin, dar mai ales acelor care călătoresc prin țară în interes de afaceri. Cu asemenea prilej domnul îl întreabă cu de-amănuntul despre călătoria sa în țară și vai de angajații sau de căpitani de poștă împotriva cărora ar avea să se plângă câtuși de puțin măcar; aceasta cred însă că trebuie să se întâmple foarte rar, pentru că de obicei oamenii sunt foarte cumsecade și gata de a-ți înlesni călătoria cât mai repede.

Poșta din Țara Românească este de altminteri cu mult superioară poștelor noastre, în ceea ce privește iuțea cu care călătorești, cu toate că acolo nu sunt deloc șosele, astfel încât surugii sunt siliți de a se feri la tot pasul de hopurile drumurilor stricate și aceasta chiar din goana cailor.

În cazurile când la noi nu trebuiesc decât doi cai, acolo trebuie să iei opt cai de poștă; cu toate acestea în Țara Românească nu se plătește pentru opt cai mai mult decât pentru doi la noi. Cail din Țara Românească și // Moldova sunt mărunți la trup, toată vara umblă la păscut și de aceea nu sunt prea vrednici; dacă înhami însă opt cai la o trăsură obișnuită și nu prea încărcată, apoi ei pornesc cu mare ușurință în galop și acesta este de obicei mersul lor de la o stație la alta, când drumurile sunt uscate. p. 197

În acest caz poșta nemțească se face de obicei în optsprezece sau douăzeci de minute. Dacă se întâmplă însă cumva ca ploile să ție mai multă vreme, apoi din galopul cel mare ajungi abia a te târa cu greutate și cei opt cai slabi și hămesiți abia sunt în stare să urnească trăsura pe drumurile gloduroase ca niște mlaștini. În asemenea cazuri trebuie numaidecât să înhami încă alți doi sau patru cai; aceasta nu-ți folosește însă decât spre a nu rămânea cu totul în drum, căci mersul înainte este tot atât de încet și de anevoios. Hamurile sunt foarte simple, dar potrivite cu scopul ce-l au. Cail se înhamă doi câte doi, unii înaintea celorlalți, iar de-a lungul oiștei pornesc două ștreanguri de la osia trăsorei de care sunt legate și se sfârșesc cu căpăstrul de cânepă de care trage calul din fruntea trăsoriei. Păstrându-se intervalurile trebuincioase, toți cail care vin după dânsul până la trăsură se înhamă în același fel, astfel încât toți cail care sunt pe o parte a trăsoriei trag de aceleași ștreanguri. Pentru fiecare patru cai este un suru // giu, care-i mână <stând> călare și a cărui băgare de seamă trebuie să vegheze ca toți cail să tragă de-o potrivă, ca nu cumva să se rupă ceva la hamurile, care sunt de cânepă și de obicei stricate și să se întârzie pe drum. Poate cu un sfert de oră înainte de a ajunge la poștă, surugiul chiuind și pocnind din bici, vestește sosirea călătorilor și numărul cailor, astfel că la sosire găsește cail care-l așteaptă gata să plece mai departe. p. 198

Din cauza lipsei de mijloace nu s-a putut începe încă a se face șoselele trebuincioase; cu toate acestea drumurile din partea munților sunt ținute în bună stare și, de asemenea, pretutindeni s-au făcut poduri trainice și sigure.

Pentru a feri pe locuitori de lipsa ce ar putea să se întâmple într-un an, coșerele de rezervă făcute după dispozițiile Regulamentului se țin întotdeauna pline și nu numai de formă ca în Moldova. Ispravnicii mai sunt îndatorați, pe lângă aceasta, de a se încredința în toți anii, toamna, dacă ogoarele au fost lucrate în întinderea care se cere și dacă sămânța a fost bună.

p. 199 Așezămintele sanitare se țin în cea mai deplină ordine. În fiecare din cele nouăsprezece capitale de județ există câte un spital sub supravegherea unui medic cu știință. Bol // navii se adăpostesc fără plată, iar săracii care nu pot să fie primiți în spital se îngrijesc pe la casele lor, dându-li-se hrana, îngrijirea medicală și medicamentele pe seama statului.

Capitala București are mai multe spitale foarte bogat înzestrate, dintre care se pot cita mai ales următoarele:

Spitalul Sf. Pantelimon²⁹ și un stabiliment pentru moșit, ambele fundații ale familiei actualului domnitor Alexandru Ghica;

Așa numitul spital Filantropia³⁰, care s-a clădit cu bani adunați de la boieri. Are un venit anual de o sută cincizeci de mii de lei și poate să primească optzeci de bolnavi. Pe lângă acest spital funcționează doi medici, un chirurg, un farmacist și doi contabili.

Spitalul întemeiat în anul 1838³¹ de familia Brâncoveanu, ce se deosebește atât prin clădirea sa frumoasă cât și prin instalarea sa lăuntrică care este una din cele mai bune.

Vaccinarea se face cu multă siguranță, de către medici anume plătiți pentru aceasta. Numărul copiilor vaccinați se urcă <astfel> cam la 22 000 anual.

p. 200 Spre a avea o ochire zilnică asupra stării sanitare a orașului București, autoritățile medicale au dispus ca în fiecare dimineață să meargă slujitori sanitari anume pe la fiecare casă spre a întreba dacă sunt // cazuri de boală sau nu. Bolnavii

²⁹ Prima construcție a fost ridicată odată cu biserica cu același nume din porunca domnului Grigore al II-lea Ghica (1748–1752), lucrările fiind încheiate în 1750. Avariata de cutremurul din 1802, apoi reparată în 1824, în timpul domniei lui Grigore al IV-lea Ghica, vechea clădire, ajunsă în ruină, a fost dărâmată, construindu-se una nouă în 1867–1868, prin stăruința doctorului Carol Davila cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1960, p. 137. Respectiva clădire a fost demolată cu prilejul sistematizării și modernizării șoselei Pantelimon.

³⁰ Referire la spitalul existent și astăzi, a cărui clădire a fost ridicată între anii 1813–1815 din inițiativa doctorului Constantin Caracșu cu sprijinul boierilor R. Golescu, Gr. Brâncoveanu și C. Brăiloiu. În 1821 sau 1825 i s-a adăugat o aripă nouă, iar în 1871, un etaj. Spitalul a fost reconstruit în 1890, iar în 1897–1898 și 1925 s-au ridicat alte noi clădiri aferente: *ibidem*, p. 140; vezi de asemenea Al. Găleşescu, *Eforia spitalelor civile din București*, București, 1890, p. 311–345, 655–685.

³¹ Inaugurarea festivă a spitalului a avut loc la 14 oct. 1838. Construcția, ridicată din inițiativa Saftiei Brâncoveanu, fusese încheiată în 1837. În 1842 s-a mai construit o nouă aripă, iar în 1856–1859 încă clădire și spăleria. Vechile clădiri brâncovenești au fost dărâmate, construindu-se un spital nou în anii 1904–1906, *ibidem*, p. 141–142. Acestea din urmă au fost, la rândul lor demolate, cu prilejul ultimei sistematizări a capitalei și a construcției noului centru civic.

care sunt săraci primesc fără întârziere vizita medicului acasă la dâșii sau sunt transportați la spital.

Închisorile și casele de corecție au fost întotdeauna focare de boli molipsitoare ce adeseori se răspândesc mai departe, provocând o mare mortalitate printre locuitorii diferitelor orașe. Este drept, în ultimul timp s-au mărit încăperile acestor clădiri, fiind construite într-o stare mai puțin vătămătoare sănătății; cu toate acestea, măsurile luate în această privință sunt departe de a fi îndestulătoare.

Așa stând lucrurile, guvernul a și hotărât să clădească închisori noi, anume făcute, dar nici până astăzi nu s-au putut întocmi aceste lucrări din cauza lipsei de mijloace. O singură clădire numai, de acest soi, este pe cale de a fi isprăvită, fiind imperios cerută în numele umanității; aceasta este o închisoare în care se pot adăposti criminalii osândiți la muncă silnică în ocne, pe timpul când nu sunt ocupați <cu munca> în groapă sau când sunt bolnavi. Acești nenorociți, până acum, nu mai ieșeau de sub pământ decât numai după ce isprăveau anii de muncă la care fuseseră osândiți și prin urmare nu mai vedeau niciodată lumina zilei, dacă erau osândiți pe viață. Acolo munceau, acolo dormeau, acolo boaleau și numai cadavrele lor erau scoase iarăși la lumina zilei. Îmbrăcăminte lor este alcătuită vara dintr-o cămașă groasă // și ȋtari; iarna li se mai dă și câte un suman gros de lână turcească³². Hrana lor constă numai din mămăligă și apă; lucrând însă mai mult decât li se cere în fiecare zi, ei pot, silindu-se, să-și agonisească câteva parale cu care ȋși mai îmbunătățesc hrana. Puțini se mai află în viață după zece ani de întemnițare; în viitor însă, dormind în afara ocnelor, în încăperi anume făcute pentru aceasta și aflându-și tot acolo căutare în caz de boală, soarta le va fi ușurată cu mult și viața nu le va mai fi scurtată într-un fel așa de crud. p. 201

Acei care sunt condamnați la închisoare sau în alte temnițe sunt folosiți la muncă obștească și în afară de aceasta, dacă au vreun meșteșug pot încă să-și mai agonisească ceva parale, de care nu se pot folosi decât după ce ies din închisoare, isprăvindu-și anii de pedeapsă.

Țigani erau aici, ca și în Moldova până și acum, robi ai statului sau ai boierilor particulari, oricum, clasa cea mai nefolositoare dintre toți locuitorii.

Domnitorul Ghica a dezrobit pe acei ce aparțineau statului, îngrijindu-se ca ei să-și statornicească sălașurile pe moșiile boierești.

Raporturile dintre țărani și proprietari se reglementează după aceleași principii ca și // în Moldova. Se întâmplă însă uneori ca pe unele moșii țărani să fie asupriți de către arendași în privința muncii ce trebuie să o depună, din care pricină ei ȋși părăsesc locuințele. Scăzând însă numărul locuitorilor, se ȋnțelege că și valoarea rentei sale e micșorată în mod simțitor, căci câștigurile moșiei se plătesc după numărul țăranilor supuși clăcii, socotindu-se pentru fiecare familie un venit de doi galbeni anual. p. 202

³² Denumire improprie, probabil este vorba despre un suman cum purtau țărani pe timpul iernii.

Satele cele mai mari numără de la 800 până la 2 000 de țărani, care în virtutea Regulamentului sunt cu toții supuși clăcii ce trebuie să o facă proprietarului.

Înfrumusețarea orașului București și a celorlalte reședințe județene constituie obiectul unei deosebite îngrijiri din partea ocârmuirii, dar din nefericire, veniturile prea neînsemnate ale caselor comunale nu îngăduie decât un progres foarte lent al executării lucrărilor proiectate. Veniturile acestor case constau din dările ce se percep de la vinul, rachiul și tutunul ce se introduc în oraș. Un serviciu special al administrației a întocmit pentru fiecare oraș anume planul după care să se facă străzile, podurile, clădirile ș. a.

p. 203 Pe lângă casele comunale din fiecare oraș mai există, de asemenea, încă și pe la sate asemenea case comunale. Acestea își iau fondurile din dările plătite de fiecare birnic și care // sunt socotite pe analogia de a zecea parte a dării pe care o plătesc către stat. Cu acești bani sunt plătiți slujitorii pe care trebuie să-i dea fiecare sat pentru osebitele autorități, se acoperă lipsurile ce se ivesc în caz de moarte în plata dărilor comunei și se folosesc la alte cheltuieli în interesul obștei, pe care însă isprăvnicia trebuie să le fi încuviințat.

Veniturile Țării Românești se ridică acum cu totul la șaisprezece și jumătate milioane piaștri (32 piaștri = 1 ducat) anual, în vreme ce sub ocâmuirile trecute, cu toate că pe atunci țara avea dări mai mari de plătit, ele nu se suiau aproape niciodată la suma de șapte milioane. Care ar putea oare să fie sumele pe care statul la pângubea în acele vremuri? Aceasta e foarte greu de aflat pentru că sub domnia fanarioților nu era o vistierie anume a țării, ci toate veniturile ei se vărsau în lăzile domnilor ca avere a lor particulară, din care ei făceau apoi cheltuielile trebuitoare.

p. 204 În ceea ce privește comerțul, se poate aplica Țării Românești ceea ce s-a spus mai înainte despre Moldova. Gospodăria câmpului și creșterea vitelor reprezintă temelia acestui comerț. Cu toate că în Moldova pământurile sunt mai bune, totuși agricultura se face în Țara Românească cu mai multă destoinicie. Mulțumită privegheii neadormite a autorităților, care au grijă să fie întotdeauna destul nutreț de la un an la altul, putem spune că și creșterea vitelor se află într-o stare mai bună decât în Moldova, unde // pier adeseori turme întregi din lipsă de hrană și din pricina bolilor ce se nasc din această cauză, mai înainte să ajungă în primăvară.

De asemenea în Țara Românească se află și mai mulți veterinari iscusiți. Hergheliile de acolo sunt într-o stare cu mult mai bună decât în Moldova, unde a fost lăsat aproape totul în părăsire, de când nu se mai cumpără cai pentru remonte străine. Țara Românească are acum un număr însemnat de herghelii și rasa cailor din țară, amestecată cu aceea din Transilvania sau din Rusia, dă un soi de cai foarte buni.

Țara Românească nu are legături comerciale nemijlocite decât cu Austria, Rusia și Turcia. Viena este piața principală a negustorilor de aici, a căror cale spre Lipsca³³ este oprită prin Moldova și pentru care de altminteri transportul mărfurilor

³³ Leipzig.

de la Lipsca prin Viena pe Dunăre, până în țară, ar reclama cheltuieli prea mari. Articolele comerciale importate și exportate sunt de același fel ca și în Moldova. Suma mijlocie a exportului anual se ridică la 48 de milioane piaștri, importul la 39 milioane piaștri, din care 12 milioane se plătesc pentru marfa din Lipsca.

Singurul port al Țării Românești de care se pot apropia corăbiile din Marea Neagră este Brăila³⁴, așezat la o depărtare de numai două mile de Galați. Orașul, mai înainte fortăreață turcească, a fost aproape din nou reclădit după un plan în <toată> regula. // Nu departe se ridică un monument în amintirea ostașilor ruși căzuți în p. 205 ultimul război cu turcii, apărând – după cum se pretinde – religia, legea și pământul muntenilor și moldovenilor.

Învățământul public este organizat în Țara Românească într-un mod foarte practic. Copiii de vârstă școlară învață mai întâi în școli elementare pregătindu-se pentru învățături mai înalte, la care nu sunt primiți însă până când nu dovedesc prin examene destoinicia lor de a le urma cu folos, lucru de care nu se ține seama în Moldova, ceea ce a întârziat foarte mult progresele pe care le-ar fi putut face școlarii. În București sunt trei școli primare și în celelalte orașe încă șaptesprezece, în total douăzeci de școli primare în toată țara. Din cele două gimnazii existente în Țara Românească unul funcționează la București³⁵, iar celălalt la Craiova³⁶, capitala Olteniei ; fiecare din ele au câte șase clase. S-au înființat, de asemenea, școli pe la sate, dar încă nu s-au putut clădi pretutindeni localuri anume pentru școală.

Eforia, căreia i s-a încredințat conducerea învățământului public în Țara Românească, este alcătuită din șase membri, care și-au împărțit slujba în modul următor: unul dintre dâșii supraveghează disciplina în școli, celălalt are grijă de învățatură, un al treilea ține socotelile, cel de al patrulea supraveghează clasele gimnaziale, al cincilea este pus cu controlul școlilor elementare, al // șaselea are p. 206 înalta supraveghere a tuturor școlilor din Țara Românească și acesta este prințul Mihail Ghica, fratele principelui domnitor Alexandru.

³⁴ *Ibraila*.

³⁵ Referire la școala de la Sf. Sava, înființată de Gheorghe Lazăr în 1818. Închisă în 1821 și în timpul războiului ruso-turc (1828–1829) a funcționat la hanul Șerban Vodă. Când Kuch își scria lucrarea școala revenise în vechiul local ce fusese reparat și pus la dispoziția Eforiei școlilor de către gen. P. D. Kisselev (1832), cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 131; vezi și M. Popescu, *Colegiul național „Sf. Sava”. Cea mai veche școală românească*, București, 1944, p.

³⁶ Este vorba de Școala Centrală, care s-a deschis la 7 dec. 1831 în chiliile de „la biserica Maica Precista ot Dud” („Madona Dudu”), printre primii profesori care au predat aici numărându-se Stanciu Căpățineanu, Grigore Pleșoianu și Aaron Florian. Până la războiul ruso-turc (1828–1829) ea funcționase, din 1826, ca școală românească la biserica Obedeianu. În 1835 a început construirea unui local propriu al „Școlii centrale” (viitorul colegiu Carol I, azi liceul „Nicolae Bălcescu”), lucrările fiind încheiate abia în 1842, când școala s-a mutat în noul său sediu: vezi N. Andrei, *Contribuții la studiul istoriei liceului „N. Bălcescu” din Craiova*, București, 1969, p. 30–65.

Școlile elementare din orașele județene stau sub controlul a doi boieri localnici, primind, pe lângă aceasta, în toți anii revizie de la București.

Numărul tuturor elevilor primiți în școlile din țară se urcă în medie la 36 000 pe an.

În afara școlilor publice se mai află în Capitală mai multe institute private, ținute de profesori francezi sau greci. O mențiune specială merită să se facă școlii comunității evanghelice protestante din București, pentru care pastorul are o deosebită grijă, și școlii catolice ce este întreținută de misiunea <bisericească> din Roma. În amândouă școlile, copiii germanilor stabiliți în Capitală, învață cunoștințele neapărat trebuitoare profesiei de meseriași pe care o îmbrățișează.

Spre a veni în ajutorul învățământului, s-a întemeiat, de asemenea, de către acest guvern, o bibliotecă publică, care este alcătuită acum din 7 000 de volume și un muzeu în care se află o colecție foarte bogată de minerale și un cabinet de antichități.

p. 207 Cea mai mare parte din familiile boierești nu-și lasă copiii să meargă la școlile publice, fiind prea mândri pentru // a-i pune alături de copiii boiernașilor sau ai negustorilor, într-o intimitate prea mare, după cum se stabilește de obicei între camarazii din aceeași școală. Din această cauză ei țin, de obicei, câte un profesor francez în casă, de la care însă elevii, în afara limbii materne, arareori învață alta, vorbită doar papagalicește pe dinafară.

Cunoașterea limbii germane este aici mai răspândită decât în Moldova, dar cu toate acestea întreaga știință a acestei limbi se rezumă numai la vorbirea ei incorectă, pe care copiii de boier o învață în cele mai multe cazuri de la slugile din casă, <de origine> germană.

În general, putem spune că școlile au răspândit mai multă cultură în Țara Românească decât în Moldova. Bucureștii numără mai multe librării, pe când la Iași nu se vând cărți decât întâmplător, alături de altă marfă, în două dugheni de mărunțișuri și articole de băcănie.

Librăria cea mai bună din București este aceea a librarului Curții, domnul Friedrich Walbaum, care are în același timp și un cabinet de lectură cu cărți germane, franceze, engleze și italiene, fiind, de asemenea, și proprietarul unei tipografii cu institut litografic.

Justiția se află însă și în Țara Românească într-o stare pe deplin puerilă. Legile, care servesc de călăuză în codul civil și criminal, au devenit cu totul inaplicabile din pricina prefacerilor desăvârșite ale împrejurărilor de aici.

p. 208 Este drept că s-au instituit multe comisii însărcinate cu revizuirea legilor, dar se naște încă // întrebarea dacă rezultatele lucrărilor vor fi mulțumitoare, deoarece la această grea lucrare nu participă nici un jurist, ci doar boieri și profesori.

În cancelariile judecătoriilor s-au înființat chiar registraturi în toată regula, pe câtă vreme înainte nu se păstrau în arhivă decât actele care la început motivaseră procesul și apoi hotărârile date în acele cauze. Dar chiar și aceste acte se vindeau

adeseori de către șeful biroului părții care pierduse procesul, astfel că nu mai rămânea nici cea mai mică urmă despre judecata ce avusese loc și pe care, din pricina deselor schimbări ale judecătorilor, erai silit adeseori s-o începi de mai multe ori de la capăt. Cu astfel de mijloace și încă multe altele de acest fel, impiegații de prin cancelarii știau să-și făurească însemnate venituri indirecte, iar judecătorii luau mită de la <amândouă> părțile, în judecățile ce le aveau.

Instanțele judecătorești, atât civile cât și criminale, au aceeași organizare ca și cele din Moldova. Pedepsa cu moartea este prevăzută de lege, dar n-a fost niciodată aplicată sub ocârmuirea umanitară a domnitorului Ghica; ea era comutată întotdeauna în muncă silnică pe viață sau numai pe un timp limitat. În general, însă, din cauza deosebitei îngrijiri cu care este păzită siguranța publică, putem spune că sunt foarte rare acele crime cărora ar trebui să li se aplice pedeapsa cu moartea. Chiar cele mai mici furturi se pedepsesc aici // cu o deosebită asprime. Astfel mi s-a întâmplat să văd, în p. 209 închisorile orașului Turnu, doi ȕigani, care erau condamnați la un an și jumătate muncă silnică în obezi, fiindcă furaseră niște verdețuri din grădina unui vecin.

Starea defectuoasă în care se află însă justiția în Țara Românească provine mai mult din insuficiența legilor și din incapacitatea judecătorilor decât din venalitatea lor, cu toate că acest obicei nu a dispărut încă cu totul din deprinderile justiției de aici. Încercările tinerilor români de a se îndeletnici pe la universitățile străine cu studiul dreptului au rămas până acum zadarnice, din pricina nepregătirii lor pentru a urma cursurile universitare.

Afacerile bisericești stau sub conducerea unui mitropolit, a cărui putere este în Țara Românească tot atât de neîngrădită ca și a aceluia³⁷ din Moldova. Tot ce se poate spune cu siguranță însă este faptul că numai mitropolitul de aici stă sub ascultarea patriarhului din Constantinopol.

Starea înaltului cler și a celui de jos precum și intorelanța lor <manifestată> față de celelalte biserici este aceeași în amândouă principatele.

Sub regimul actual s-au întemeiat patru // seminarii. În București se p. 210 află seminarul central³⁸ pentru instruirea clerului înalt, în orașele Râmnic³⁹,

³⁷ Autorul denușește greșit pe capul bisericii ortodoxe din Moldova cu titlatura de *Erzbischof*, adică arhiepiscop.

³⁸ Înființarea de seminarii pentru preoți, pe lângă mitropolie și fiecare episcopie a fost hotărâtă de Obicinuita Obștească Adunare prin regulamentul sancționat la 11 apr. 1834, de gen. P. D. Kisselev, vezi *Seminarul central, 1836–1936. Documentele întemeierii*, publicate de V. Papacostea și M. Regleanu, București, 1938, doc. nr. XV–XVII. Seminarul Central din București a fost înființat prin hotărârea Obicinuitei Obștească Adunare din 22 mai 1835, sancționată de domnul Alexandru Ghica la 27 mai 1835. Școala s-a deschis la 2 febr. 1836, funcționând inițial în chiliile mănăstirii Antim, iar din 1839 până în 1858 la mănăstirea Radu Vodă, *ibidem*, doc. nr. XXXI–XXXV, LIII și XCVII; vezi și Econ. St. Călinescu și D. G. Boroianu, *Istoria seminarului central din București*, București, 1904, p. 90.

³⁹ Râmnicu Vilcea, seminarul a fost înființat în 1836, în baza decretului nr. 169/1835 semnat de Alexandru Ghica, vezi *Acte referitoare la înființarea seminarului din R. Vâlcea*, în „Revista ortodoxă”, II, nr. 1, oct. 1913, p. 23–24; vezi și Al. I. Ciurea, *Sfințitul ierarh Calinic de la Cernica, episcop al Râmnicului și Noului Severin*, în „Mitropolia Olteniei”, XV (1963), nr. 9–10, p. 675.

Argeș⁴⁰ și Buzău⁴¹ sunt seminarii pregătitoare pentru cel din București și care au ca scop instruirea clerului de rând. Toate patru seminarele au împreună aproape 150 de elevi.

Țara Românească are de asemenea un mare număr de mănăstiri, care mai toate sunt foarte bogate, dar care nu-și îndeplinesc aproape nici una din obligațiile înființării lor, adică îngrijirea bolnavilor și a săracilor și venirea în ajutorul comunităților. Fiecare dintre aceste mănăstiri mai întreține și ocupă mai multe schituri, destinate mai ales călugărilor clerului de jos.

Domnii fanarioți dinainte făceau tot soiul de neajunsuri acestor așezăminte. Locurile de egumen se vindeau, pur și simplu, pe bani și apoi iarăși se desființau după bunul lor plac, cerându-li-se mereu parale sub cuvânt că era trebuință de a face față unor nevoi extraordinare și neprevăzute. Administrația de acum a pus însă capăt tuturor acestor abuzuri. Egumenii sunt numiți de-a dreptul de către autoritatea bisericească, moșiile sunt administrate în comun de autoritatea civilă și de cea bisericească, veniturile mănăstirilor se hotărăsc în același mod pentru fiecare în parte, apoi se fixează lefurile egumenilor, fondurile pentru întreținerea călugărilor și sumele hărăzite diferi-

p. 211 telor stabilimente publice de binefacere.//

Mănăstirile care sunt închinat înșă Sf. Mormânt n-au voie să se supui acestor măsuri și dispun, încă până astăzi, după cum li-e voia, de veniturile lor.

Numărul total al bisericilor din Țara Românească se ridică la 4 083, din care 104 numai în orașul București. Slujba acestor biserici se face de 9 100 de preoți.

Așezămintele de binefacere întemeiate și întreținute de către mănăstiri se împart în trei categorii, adică un orfelinat, un spital și un azil pentru săraci. În orfelinat sunt crescuți și copiii găsiți al căror număr se ridică de obicei la 400. În acest scop sunt alocăți o sută de mii de piaștri anual.

Toate aceste așezăminte filantropice au adus până acum cel mai mare bine populației. Săracii și schilozii care ședea mai înainte vreme în număr foarte mare pe toate străzile și drumurile, căutând să atragă mila trecătorului prin înfățișarea goliciunii și a suferințelor lor, se află astăzi sub grija statului, iar cerșitul pe stradă sub al cărui pretext, se comiteau o mulțime de neorânduiri, a fost cu totul oprit.

Consulatele străine au în Țara Românească aceleași drepturi și imunități ca și în Moldova, cu deosebirea numai că agenții puterilor de aici sunt mai întotdeauna consuli generali de care depind consulatele de la Iași. Numai din partea Prusiei se întâmplă

⁴⁰ La Curtea de Argeș, seminarul și-a deschis cursurile la 14 sept 1836 în casele din Pitești ale episcopiei. Din 1838 a avut un local propriu în incinta mănăstirii, distrus anul următor de incendiu, cursurile ținându-se pentru un timp în chilia. Lucrările de reparare a localului au fost încheiate de abia în 1859, cf. Gh. C. Marinescu, *Seminarul din Curtea de Argeș, 1836–1936*, [București, f. a.], p. 10–17

⁴¹ Inaugurat la 15 aug 1836, a funcționat inițial în „casele domnești” din localitate, până în mai 1838 când a căpătat un local propriu, construit între timp și plasat „în curtea dintâi” a episcopiei, cf. D. G. Ionescu, *Seminarul din Buzău, 1836–1936*, București, 1937, p. 7–8; vezi și I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău, 1836–1936*, București, 1937, p. XXI și 21–32.“

tocmai dimpotrivă pentru că // Moldova are o mai mare însemnătate comercială pentru p. 212
dânsa decât Țara Românească. Așadar consulul general al Prusiei pentru amândouă
Principatele își are reședința în Iași, iar la București se află numai un consul care
depinde de dânsul.

La Brăila, piața comercială de căpetenie a Țării Românești, se află de asemenea
agenți consulari străini, care depind fie de consuli din Galați, fie de acei din București
și care sunt numiți direct de aceștia, după împuternicirea ce li s-a dat pentru aceasta.

În Craiova, se află iarăși agenți consulari, a căror competență nu se întinde însă
decât asupra intereselor de protecție ce pot avea străinii de acolo.

Relațiile sociale din Țara Românească sunt aproape aceleași ca și în Moldova.
Luxul este mai puțin bătător la ochi, ceea ce s-ar putea atribui bogățiilor mult mai
însemnate ale moldovenilor, decât cumpătărilor familiilor de aici. Străinii sunt bine
primiți deopotrivă în toate casele boierești. Superioritatea intelectuală a femeilor asupra
bărbaților nu se învederează atât de bine aici ca la Iași, dar moralitatea femeilor de aici
este mai mare decât acolo. Societatea se împarte în mai multe adunări strălucite și
numeroase în saloanele boierești. Se pare, de altminteri, că bărbații se ocupă foarte de
aproape cu gospodăria câmpului, folosind timpul care le mai rămâne, cu îndeletniciri
științifice.

Râvna de a intra numaidecât în slujbă // este cu mult mai slabă aici, pentru că din p. 213
cauza privegherii neobosite a domnitorului, funcțiile nu mai dau acum veniturile
indirecte însemnate, pe care le dădeau mai înainte.

Dacă aruncăm o privire asupra trecutului Țării Românești, asemuind ordinea și
buna rânduială de acum cu ceea ce era cu doisprezece ani mai înainte, atunci rămânem
convinși, că cel care s-a aflat în fruntea administrației a câștigat meritele cele mai mari
față de țara a cărei ocârmuire îi fusese încredințată și că are tot dreptul de a cere de la
toate clasele societății o deopotrivă recunoștință către dânsul, căci era un lucru ușor de
a alcătui o nouă lege fundamentală după care țara să aibă a se ocârmui în viitor, dar era
mai greu de a duce acea lege la îndeplinire, fără tranziție, la un popor degenerat și
decăzut moralicește. Și domnitorul Ghica a dezlegat această problemă într-un fel
vrednic de toată lauda. Nesocotind întru nimic interesul său personal, ci având pururea
în vedere interesul obștesc și fiind gata întotdeauna să se jertfească pe sine, el a știut să
însuflească pe acei care erau chemați să-i dea sprijin pentru îndeplinirea încărcatelor
sale datorii, făcându-i să se întreacă, unii pe alții, în râvnă și devotament. Și străduințele
sale n-au rămas fără a fi lăudate de toți, căci primea stima boierimii care îl înconjura și
dragostea poporului, al cărui binefăcător era.

Cu atât mai mult trebuie să ne mirăm văzând că acest administrator priceput,
activ și conștiincios, a fost atât de dușmănit în timpul din urmă // până când, la sfârșit, p. 214
a fost chiar scos din domnia Țării Românești de către Înalta Poartă.

[Autorul încheie cu o serie de considerații privind regimul domniilor din cele
două Principate și situația lor față de puterile suzerană și protectoare, condamnând
amestecul acestora în autonomia țării].

JOHANN DANIEL FERDINAND NEIGEBEUR (1783–1866)

Exponent al intelectualității liberale germane din secolul al XIX-lea, Johan Daniel Ferdinand Neigebaur a fost fiul unui preot silezian. El s-a născut la 24 iunie 1783 în localitatea Dittmannsdorf. După absolvirea gimnaziului din Schweidenitz, a urmat cursurile Facultății de Teologie, apoi pe cele ale Facultății de Drept din Königsberg, îndeplinind ulterior funcțiile de *ascultător* (1807) și *referendor* (1810) în Schweidenitz, urmate de cea de *asesor* (1812) în Marienwerder. În timpul războiului împotriva Franței, J. D. F. Neigebaur s-a înrolat în 1813 în vestitul „corp liber” al lui Lützow. Luat prizonier și dus la Limoges, Neigebaur a avut prilejul să cunoască cultura și civilizația franceză. După eliberare a urmat cursurile Universității din Limoges, studiind limba franceză, istoria și organizarea de stat a Franței. Din această perioadă datează și primele sale scrieri, anume *Briefe eines preussischen Offiziers während seiner Kriegsgefangenschaft in Frankreich* (2 vol. 1816–1818) și *Schilderung der Provinz Limousin und deren Bewohner* (1817).

În anul 1815 a fost numit prefect de Luxemburg. Aici a ocupat diferite funcții juridice, până în 1826 când a fost transferat judecător în Breslau. Din 1832 a devenit director al Judecătoriei de țară de la Franstadt, iar din 1835 director al Camerei criminale din Bromberg.

Ultima sa funcție oficială a fost cea de consul general al Prusiei în Principatele Române (cu reședința la Iași), pe care a deținut-o din 1843 până în 1845. Reîntors la Breslau, a făcut lungi călătorii în Italia, Franța și Peninsula Balcanică, în urma cărora a alcătuit mai multe ghiduri turistice, de fapt mici enciclopedii despre istoria, etnografia, economia și cultura țărilor vizitate. Fostul consul prusian era considerat de contemporani drept „unul dintre cei mai prolifici autori în domeniul literaturii de viață”¹

Mare admirator al Italiei, J. D. F. Neigebaur, dorea să-și petreacă aici ultimii ani ai vieții. Din nefericire a murit la Breslau, la 24 iunie 1866.

J. D. F. Neigebaur a lăsat în urmă o bogată operă în domenii diverse: drept, istorie, arheologie, geografie, etnografie, beletristică, memorialistică².

În privința opțiunilor sale politice, Neigebaur a fost un liberal, un admirator al *Risorgimento*-ului, un partizan al dreptului autodeterminării națiunilor. El a militat pentru unitatea Germaniei dar și pentru cea a italienilor, românilor și sârbilor.

O personalitate cu asemenea opinii, un adversar al junkerilor și al privilegiilor feudale, nu putea fi un consul prea comod. Totodată, prin erudiția sa și prin preocupările științifice, Neigebaur a provocat invidia omologilor săi de la Iași care, ținând o seamă de intrigă, au reușit să-l îndepărteze din post numai după doi ani de ședere³.

¹ „Blätter für literarische Unterhaltung“, Leipzig, 1866, p. 222–223, cf. Klaus Henning Schroeder, *J. F. Neigebaur in Rumänien (1843–1845)*, în „Dacoromania“, 3, 1975–1976, p. 86, 92.

² Vezi lista exhaustivă a lucrărilor publicate, în anexa studiului lui K. H. Schroeder, *op. cit.*

³ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria românilor. 1763–1844*, vol. X, p. LIV, afirmă că a stat la Iași în perioada 1843–1844.

În capitala Moldovei, el a cunoscut o seamă de exponenți ai mișcării naționale, oameni politici, revoluționari, scriitori, gazetari. Contactul cu intelectualitatea românească din Moldova s-a făcut mai ales prin cunoscuta „Societate a naturaliștilor”. Printre cei care l-au ajutat pe Neigebaur în cercetările sale privind Moldova se numără, în afara domnitorului Mihai Sturdza, Paul Balș, de la redacția revistei „Propășirea”, Constantin Hurmuzaki, Constantin Rolla, dr. A. Winkler, ultimii participând ulterior la revoluția din 1848. Se pare că l-a cunoscut și pe Mihail Kogălniceanu, a cărei lecție de deschidere a cursului de Istorie Națională la Academia Mihăileană avea să fie publicată *in extenso* de Neigebaur în principala sa lucrare privind Principatele Române, *Beschreibung der Moldau und Walachei* (ed. I, Leipzig, 1848, ed. a II-a, Breslau, 1854). Dintre intelectualii români din Transilvania, consulul prusian de la Iași l-a cunoscut pe Alexandru Papiu Ilarian. Cu privire la relațiile și activitatea lui Neigebaur în societatea munteană există puține informații; el a fost, se pare, în contact în special cu Ioan Maiorescu⁴.

De-a lungul celor doi ani pe care i-a petrecut la Iași și București, consulul Neigebaur a strâns un material documentar imens, privind geografia, demografia, economia, cultura, arheologia, istoria veche și modernă a țărilor române. Trei articole, scrise în acea vreme la Iași (*Die Bojaren der Walachei*; *Das Kloster Niamzo in der Moldau*, *Die Verwaltung der Geistlich – und Schulangelegenheiten*), au fost publicate încă în anul 1843 în „Magazin für Literatur des Auslandes” (Bd. 24, Berlin, p. 315-316, 341 și 356).

După reîntoarcerea la Breslau, Neigebaur a publicat într-o serie de reviste studii despre țăările române – considerate de Nicolae Iorga drept „prețioase izvoare pentru istoria contemporană a românilor”⁵ – și pe care fostul consul prusian le-a concentrat ulterior în patru volume: *Beschreibung der Moldau und Walachei* (ed. I, Leipzig, 1848; ed. a II-a, Breslau 1854); *Die Donau – Fürstenthümer, Gesammelte Skizzen geschichtlich – statistisch – politischen Inhalts* (Breslau, 1854), *Die Moldau – Walachen oder Romanen und der russische Schutz* (Breslau, 1854, partea II din *Donaufürstenthümer*, o prelucrare a *Albumului Moldo – Valah* de Bilbecocq); *Die staatlichen Verhältnisse der Moldau und Walachei in geschichtlicher Zusammenstellung der auf das öffentliche Recht bezüglichen Verträge* (Breslau, 1856, partea III din *Donau Fürstenthümer*).

În afara acestor volume, „o adevărată enciclopedie asupra țărilor noastre în epoca domniilor regulamentare”, conform definiției lui V. Papacostea⁶, I. D. F. Neigebaur este și autorul lucrării intitulată *Dacien aus den Überresten des klassischen Alterthums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen* (Brașov, 1851). Totodată a tradus și cartea lui Al. Papiu Ilarian, *Independența constituțională a Transilvaniei* (Iași, 1861), versiunea germană apărută la Breslau în 1862 și purtând titlul *Die constitutionelle Unabhängigkeit Siebenbürgens*, și având un apendice scris chiar de traducător, despre populația săsească din Ardeal.

Referiri la români, mai precis la raporturile dintre aceștia și slavii de sud, sunt întâlnite și în lucrarea *Die Süd-Slaven und deren Länder in Beziehung auf Geschichte, Kultur und Verfassung* (Leipzig, 1851). Fostul consul prusian de la Iași a mai contribuit la cunoașterea țărilor române de către germani, prin traducerea pe care a făcut-o lucrării prințului Anatol Demidov, publicată la Breslau, în 1854, sub titlul *Reise nach dem südlichen Russland und der Krim durch Ungarn und die Walachei und die Moldau*. În fine, în memoriile sale, apărute la Leipzig în 1864, sub pseudonim⁷, Neigebaur a consacrat capitolul 36 Moldovei și Țării Românești (*Umschau in der Moldau und Walachei*)⁸.

⁴ V. Papacostea, *Un observator prusian în Țările Române acum un veac*, București, 1942, p. 53–54.

⁵ Prefață la Colecția Hurmuzaki, vol. X, *Rapoarte consulare prusiene din Iași și București (1763–1844)*, București, 1897, p. LXIV.

⁶ V. Papacostea, *op. cit.*, p. 36.

⁷ *Denkwürdigkeiten des Domherrn Grafen von W. Vom Beginn der ersten französischen Revolution bis zur neuesten Zeit*.

⁸ Cf. K. H. Schroeder, *op. cit.*

Cele mai importante lucrări despre români ale lui Neigebaur au apărut între 1848 și 1854. Ele au contribuit – după cum subliniază Victor Papacostea⁹ – nu numai la informarea, sub diverse aspecte, a opiniei publice germane asupra țărilor române, care în urma „războiului Crimeii” ajunseseră să constituie o problemă europeană, ci și la influențarea factorilor de decizie de la Berlin, în adoptarea unei atitudini favorabile față de Unirea Principatelor.

Spre deosebire de o mare parte a călătorilor străini, ce au trecut prin Țara Românească și Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea și ale căror aprecieri asupra românilor sunt adesea foarte severe, uneori chiar neconforme realității, Neigebaur a reușit să fie cât mai obiectiv, datorită vastei sale documentări. Astfel, este de părere că s-ar face o nedreptate poporului român dacă ar fi judecat după „o minoritate constantinopolitană”¹⁰. Fostul consul prusian a fost impresionat de hărnicia țărănilor ca și de eforturile românilor, din acea vreme, în domeniul culturii. „Multe capete luminate dau lucruri originale destul de bune. În general sunt date toate elementele pentru a pregăti acestui popor un viitor frumos. Nu le lipsește <românilor> talentul, iar caracterul poporului este blând”¹¹. Personalitate cu concepții liberale, apărător al drepturilor omului, Neigebaur este foarte critic în privința structurii social-politice din Țara Românească și Moldova, dar exagerează atunci când susține că societatea românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea nu avea, ca „în alte țări, o incomodă stare a treia”, fiind alcătuită numai din boieri, țărani și robi. În schimb, a sesizat corect năzuința românilor spre unitate statală și independență, a susținut cu argumente științifice aceste deziderate. Bazându-și raționamentul pe un vast și variat material documentar, el a reușit să înțeleagă și să demonstreze etnogeneza poporului român, dar și continuitatea acestuia în spațiul carpato-pontico-danubian.

Despre personalitatea și opera lui J. D. F. Neigebaur, au scris Nicolae Iorga în *Istoria românilor prin călători*¹² și în prefața la volumul X al colecției de documente Hurmuzaki¹³, Victor Papacostea¹⁴, care redă în anexă traducerea unui fragment din *Beschreibung der Moldau und Walachei* ce privește descrierea orașelor București și Iași; Klaus Henning Schroeder. De asemenea, activitatea lui J. D. F. Neigebaur și scrierile acestuia au fost comentate și de Stela Mărieș: *Die Wahrnehmung der rumänischen Fürstentümer in der deutschen Öffentlichkeit in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts (Süd-osteuropa – Studie 47)* și *Die rumänischen Fürstentümer aus der Sicht deutscher Reisenden der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts* („Revue Roumaine d’Histoire”, XXII (1983), nr. 3, p. 213–223); Vasile Docea, *O căsătorie scandalooasă și căderea consului Neigebaur*, în „Arhiva Genealogică”, Iași, an IV, 1997, nr. 1–2, p. 43–50; Idem, *A fost J.F. Neigebaur la Galați?*, în „Porto-Franco. Revistă de cultură”, Galați, nr. 2, 1991, p. 27.

JOHAN DANIEL FERDINAND NEIGEBAUER

Descrierea Moldovei și Țării Românești¹⁵

[Considerații asupra așezării geografice, a reliefului, climei și vegetației Moldovei și Țării Românești]

p. 5 [...] Locuitorii acestor țări sunt valahi sau, după cum ei înșiși se numesc, români; <numărul locuitorilor> este apreciat la aproximativ 1 ½ milioane în

⁹ V. Papacostea, *op. cit.*, p. 61.

¹⁰ Cf. V. Papacostea, *op. cit.*, p. 51.

¹¹ *Ibidem*.

¹² N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, vol. IV, 1981, p. 65–67.

¹³ Vezi nota 4.

¹⁴ Vezi nota 3.

¹⁵ Traducerea s-a făcut după textul german al lucrării lui I. F. Neigebauer, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Auflage, Breslau, 1854.

Moldova și la circa 2 ½ milioane suflete în Țara Românească. Români¹⁶ trăiesc și în Banat, Ungaria, Transilvania, în special însă în Bucovina, alipită la Austria în 1776 și în Basarabia, anexată de Rusia în 1812, încât întreaga populație românească se ridică la peste 6 000 000 suflete. Vecinii, de cealaltă parte a Dunării, sunt bulgarii, cu 4 500 000 suflete, sârbii, în jur de 900 000 suflete; pe cursul inferior al Dunării¹⁷, de la Rasova în jos, se mai află cazacii dobrogeni¹⁸, ce aparțin slavilor, fiind încă pe jumătate tătari; mulți dintre aceștia au fost aduși¹⁹ de ruși pe malul stâng al Dunării.

Cazacii și slavii sunt și vecinii <românilor> în răsărit; spre nord și apus sunt ungurii, amestecați însă în Transilvania cu sașii. În Țara Românească și Moldova mai locuiesc, în afară de români, peste 100 000 țigani, care își spun romi și care ar fi imigrat din Indistan, în anul 1400, sub Timur²⁰. Aici sunt ortodocși²¹. În nici o țară din Europa nu sunt atât de mulți țigani ca aici. Evrei sunt, poate, în aceste țări, la fel de mulți; în Moldova se află cu mult mai mulți decât în Țara Românească, în prima ar trăi peste 60 000 evrei. Armenii sunt, de asemenea numeroși, ei sunt compatrioții turcilor, de fapt turci creștini²² și se disting prin bunăstare. De fapt se găsesc aici foarte mulți // străini din Europa, mai ales meseriași germani care, în cea p 6 mai mare parte, nu sunt supuși legilor țării, singura lor instanță superioară fiind propriile lor consulate.

După confesiune, majoritatea locuitorilor acestei țări este <alcătuită> din ortodocși, ai căror șefi spirituali sunt mitropoliții din Iași și București. Catolici sunt peste 100 000, doar în Moldova <numărul lor se ridică la> 60 000, populând²³ sate întregi în zona Bacăului²⁴; la frontiera cu Transilvania sunt numiți unguri, deși cei mai mulți vorbesc românește²⁵. Misiunea <catolică> din București se află sub

¹⁶ *Stammgenossen der Walachen.*

¹⁷ *am Ausfluss der Donau.*

¹⁸ Autorul include probabil și pe lipoveni, populație minoritară în Dobrogea. În schimb nu sunt pomeniți românii, cei mai vechi locuitori ai provinciei.

¹⁹ *übergestedelt*

²⁰ Timur cel Șchiop, han (1370–1405), întemeietorul statului mongol al Timurizilor. Țigani au fost într-adevăr aduși în Europa Centrală și de Sud-Est de către mongoli, dar în sec. XIII.

²¹ *orientalische Christen.*

²² Exprimare confuză, fiind puțin probabil ca autorul să nu aibă elementare cunoștințe asupra istoriei armenilor, stabiliți în actuala Armenie în secolele VI–VII î. H. și creștinați în anii 290–300 d. H. din porunca regelui Tırdat.

²³ *besetzen*

²⁴ *Bakau.*

²⁵ Ceangăii, urmașii unor români transilvăneni, supuși în locurile lor de baștină unui proces de secuzare, devenind bilingvi, au emigrat în Moldova, de-a lungul secolului al XVIII-lea, unde au redevenit unilingvi, vorbind doar în graul lor tradițional adus din Transilvania; vezi D. Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova*, București, 1985, p. 94.

conducerea unui episcop <aflat> în Bulgaria, iar cea din Iași sub cea a unui episcop propriu, *in partibus infidelium*; acesta are <sub păstrarea sa> 90 biserici catolice, pentru care <însă> sunt doar 24 preoți.

Limba țării este româna²⁶, care a provenit din latină, modificată simțitor de slavi și în care se găsesc și vechi cuvinte lirice sau <chiar> și dacice; alfabetul este în întregime cel chirilic sau vechi slav; totuși literele au fost făcute acum, ca și cele rusești, mai asemănătoare celor latine. Țiganii vorbesc un dialect *sanscrit*, anume al castei *suduro*. Evreii vorbesc, mai ales, o germană stricată și foarte puțini <dintre ei> spaniola. Limba familială a boierimii²⁷ este franceza, aceea a persoanelor mai în vârstă <este> neogreaca, deoarece ea a fost limba de la curtea domnilor fanarioți și a numeroșilor lor urmași; totuși foarte mulți au învățat și germana. Străinii își păstrează limba lor, totuși negustorii greci și armeni vorbesc mult italienește. Românii învață cu mare ușurință limbi străine, cei mai mulți dintre boieri vorbesc, în afara limbii materne, mai mult sau mai puțin bine, franțuzește și nemțește sau grecește, adesea și rusește și italienește.

Natura a înzestrat, în general, bine corpul românilor; de cele mai multe ori se văd conformații robuste, chiar dacă, de obicei, doar de o statură mijlocie; se găsesc și persoane foarte înalte²⁸, cele mai multe cu părul negru, de o culoare sănătoasă și ochi focosi. Femeile se disting prin umeri frumoși și piept bine dezvoltat. Băștinași nu sunt de fapt atât de muncitori ca bulgarii și germanii; au totuși un farmec natural și<sunt> vioi, chiar dacă într-o mai mică măsură decât grecii și polonezii. Totuși au o suficientă capacitate de instrucție și sunt pricepuți, de îndată ce este trezită buna lor voință. Totuși, din păcate, majoritatea populației, țăranii, lipsiți de proprietate <asupra pământului> se află în mare sărăcie. Burghezi nu există, căci majoritatea meseriilor sunt practicate de evrei²⁹. De aceea națiunea este reprezentată, de fapt, doar de câteva mii de boieri. Numai aceștia au drepturi politice și, de obicei, nu respectă nici o lege. Armenii sunt, în general, oameni frumoși (doar cu mâini și picioare, de obicei, prea mari), foarte inteligenți și se ocupă, în special cu negoțul. Țiganii sunt, de cele mai multe ori, de o construcție fină și adesea cu trăsături frumoase ale feței și ochi expresivi. În afara Țiganilor, eliberați în 1844 de pe moșiile mănăstirești³⁰ și <de pe cele> ale statului, ei sunt robii boierilor și întru totul lipsiți p. 7 de drepturi; dacă ar fi tratați omenește ar deveni // membri folositori ai societății burgheze³¹. [...] Țiganii au un talent excepțional pentru muzică, astfel încât sunt în stare să cânte cele mai grele melodii, pe care le-au auzit o <singură> dată. În

²⁶ *die walachische*

²⁷ *der Vornehmen*.

²⁸ *sehr wahlgewachseue Personen*.

²⁹ Afirmație exagerată.

³⁰ *der geistlichen*.

³¹ *der bürgerlichen Gesellschaft*.

general, poporul din Moldova și Țara Românească este foarte blajin, dacă nu prin caracter atunci datorită lipsei de patimi. În plus este foarte cumpătat, iar cazuri de furt apar relativ foarte rar; la aceasta contribuie și faptul că poporul se află pe o treaptă joasă de dezvoltare, cu puține și aceleași nevoi, ușor de satisfăcut deoarece populația este încă puțin înstărită³². Dueluri și sinucideri sunt aici, de asemenea rare, ca și spargerile; acestea din urmă poate datorită faptului că cel care încearcă să le combată are arme în casă ce formează de altfel o parte a luxului mobilării³³ <casei> și al costumului. O mare calitate este curățenia care se întâlnește până în cea mai sărăcăcioasă colibă, fiind treaba femeilor să văruiască cel puțin pereții interiori și căminul; în schimb murdăria străzilor din mai toate orașele este intolerabilă, iar micile grădinițe din sate, care înconjoară în alte țări casele țărănești, sunt aici inexistente³⁴. Aspectul țării este, din această cauză, trist. Rar se vede câte un arbore, în afara <celor> din păduri, iar plantații de pomi, care chiar și în Polonia te duc de la cel mai nenorocit sat la celălalt, nu-i aici nici urmă. Această lipsă de simț al frumosului se întâlnește la cei mai mulți, chiar și la cei mai bogați dintre oameni; nu-i lipsă de lux și obiecte de podoabă pariziene, dar aproape nicăieri nu se vede pe pereți vreun tablou sau vreo stampă.

Portul național al bărbaților de la țară constă din cioareci³⁵, cizme³⁶, cămăși pe deasupra cioarecilor, ținute împreună de un brâu³⁷. Deasupra poartă o vestă, de obicei fără mâneci și o manta brună adesea împodobită cu broderii³⁸ roșii și albastre. Capul <și-l acoperă> adesea cu o căciulă de blană de oaie, cu lâna pe dinafară; jocul sau jocelul de oaie³⁹ la oamenii de vază⁴⁰ imită în schimb, cât se poate mai mult pe turci până și la calpacul boieresc, acesta având, la boierii cei mai în vârstă, forma unui balon de o mărime care poate atinge 1/3 dintr-o baniță prusiană; pe lângă acesta mai poartă și acum haine turcești; tinerii și doamnele se îmbracă strict după jurnalul de modă parizian. Țărăncile își înfășoară în jurul șoldurilor o fotă mare⁴¹ din stofă vărgată de lână, astfel încât o parte rămâne deschisă; cele nemăritate merg cu părul împletit, cele măritate își înfășoară în jurul capului o basma. La acestea se adaugă iarna o manta, de cele mai adeseori căptușită cu blană. Ele poartă cizme, ca și bărbații <care> au adesea

³² *noch dünn gesäet ist.*

³³ *Ameublement.*

³⁴ *unerhört*

³⁵ *Beinkleidern*

³⁶ Referire de fapt la portul moldovenesc, căci în Muntenia și Oltenia țăranii nu purtau cizme.

³⁷ *Gürtel.*

³⁸ *Verzierungen.*

³⁹ *der Mantel oder die Weste von Schaffell*

⁴⁰ *die Vornehmen.*

⁴¹ *ein grosses Tuch*

p. 8 o parte răsfrântă din pânză albă cu broderii albastre sau roșii într-o formă originală. Evreii și-au păstrat aproape <în întregime> portul obișnuit // al evreilor polonezi și ȝiganii au doar zdrențe, <și, de aceea> merg aproape goi, dacă nu <cumva> aparțin numeroasei servitorimi a boierilor, purtând livrele strălucitoare, pariziene sau vieneze.

Alimentul principal al populației este mămăliga⁴², o polenta din mălai măcinat mare; la oamenii de vază este obișnuit luxul bucătăriei franțuzești, rareori fiind întâlnită carnea gustoasă prin care se distinge bucătăria englezească. Se mănâncă și multe feluri turcești, precum ghiveci⁴³ și ciulama de pasăre și carne de berbec; se folosește, mai des, mult orez și se mănâncă o mulțime de dulciuri. Dulcețurile sunt foarte bune; acestea se gustă, începând de dimineață, la fiecare pahar cu apă. Se bea puțin vin și ceai; mai mult cafea, dar rareori și de către doamne. Locuințele majorității poporului sunt cele mai sărăcăcioase din Europa, mai ales cele din Țara Românească. Cea mai mare parte a caselor țărănești este din chirpici⁴⁴, acoperite cu paie sau cu trestie; cei săraci trebuie adesea să se mulțumească cu bordeie, acestea fiind întâlnite chiar și în <cele două> capitale. Un cazan sau câteva oale alcătuiesc întreaga veselă; la țărani nu sunt întâlnite pături, fiecare culcându-se pe pământ, înfășurat în mantaua sa, căci puține case <țărănești> cunosc luxul unei dușumele din lemn. Alături se ridică casele boierilor, unele ca adevărate palate, de obicei bogat ornamentate cu coloane, dar construite, rareori, cu un adevărat bun gust. Aici parchetul a fost lucrat adesea la Viena sau Breslau⁴⁵, iar mobila cea mai de preț din Paris nu este <considerată> prea scumpă; în schimb cele mai sărace și murdare vecinătăți ale săracilor nu îndignează <pe nimeni>, iar grădinile constituie o raritate.

Nici un oraș din aceste țări nu are, măcar, o stradă dreaptă și regulată; cele mai multe din ele nu sunt pavate și, într-o mare parte a anului sunt asemănătoare unor fluvii de noroi, în gropile cărora se rup unele trăsuri și, în care, <omul> sărac trebuie să meargă prin murdărie până la genunchi. Din acest motiv câte un palat este, o anumită vreme, inabordabil și, adesea, trebuie luați mai mulți oameni să susțină trăsura. De aceea, nu există proporțional niciunde în lume atâtea echipaje ca aici; a merge pe jos în Țara Românească înseamnă tot atât cât <reprezintă> în alte țări să te plimbi desculț. ȝiganii trăiesc vara în corturi, alcătuite din vechi cărpe și iarna își sapă bordeie⁴⁶. Hanurile sunt, de regulă, turcești, adică <într-o> curte împrejmuită de un rând de chilii înguste mănăstirești, al căror mobilier constă dintr-un divan, mai mult sau mai puțin rău. Puținele hanuri, mobilate după felul european sunt de

⁴² *Mumaliga*.

⁴³ *Ragouts*.

⁴⁴ *sind von Weidenruthen geflochten mit Erde über...*

⁴⁵ Wrocław în Polonia.

⁴⁶ *graben sie sich in die Erde ein*.

obicei proaste și foarte scumpe, cafenelele <sunt> însă sărăcăcioase și destinate doar clasei de jos. Cofetăriile sunt de obicei într-o stare mai bună, deoarece dulciurile plac aici foarte mult. Aceste țări nu duc lipsă de biserici, dar nu sunt deosebite nici prin vechimea și nici prin arhitectura lor, cu atât mai puțin prin mărimea lor; totuși, câteodată stilul lor foarte baroc le dă, în exterior, o anumită diversitate. În interior sunt acoperite cu o pictură de proastă <calitate> pe fond închis, altarele sunt bogat împodobite // și odăjdiile fastuoase. În afară de clopote se p 9 folosesc și ciocane de lemn care se bat pe scânduri, ceea ce se numește toacă⁴⁷. Acest obicei provine încă din vremea în care clopotele nu erau permise⁴⁸. Ceasuri pe turnurile <bisericilor> sunt foarte rare. Băile se mențin aici încă din vremea turcilor; fântânile însă sunt acum uneori neglijate.

[Autorul insistă în continuare pe obiceiul de a construi fântâni, subliniind totodată în mod eronat că obiceiul construcțiilor de utilitate publică din Țara Românească și Moldova, precum spitale, hanuri, fântâni, conducte de apă și poduri, ar fi de sorginte islamică. De asemenea, el consideră că boierii nu sunt interesați în adoptarea de măsuri edilitare]. Unor asemenea dovezi, ce se datoresc aici încă foarte mult lipsei de cultură, le aparține și lipsa de străzi, poduri și mai ales cimitire; guvernământul provizoriu rus amenajase locuri de înmormântare în afara orașelor, dar s-a revenit la vechiul obicei prost și ele sunt folosite numai pentru morții din spitale. Acum morții sunt din nou îngropați în mijlocul orașelor, în jurul bisericilor și, după șapte ani, dezgropați de către moștenitorii celor bogați pentru ca să se risipească <trupul> mai repede⁴⁹ căci, atâta vreme cât acest <fapt> nu s-a petrecut, sufletul, după credința dominantă <aici>, n-ar avea liniște, deși nu se crede în purgatoriul catolic.

Nici Moldova și nici Țara Românească nu au cetăți, după ce vechile cetăți turcești⁵⁰ au fost dărâmate în ultimul război <ruso-> turc; de la vechile castele se găsesc puține urme. Ceea ce construiseră aici romanii s-a dărâmat până în temelii; iar slavii au fost mai întâi așa de puțin favorabili tuturor reședințelor întărite, încât înșiși regii lor nu aveau voie să aibă case <întărite> cu ziduri. De abia cavalerii germani din Ungaria au construit aici câteva cetăți, al căror rol îl au acum mănăstirile care, chiar și în orașe, au câteodată un aspect de castel, fiind prevăzute cu creneluri amenințătoare; ele au folosit adesea drept locuri de adăpost, cu prilejul invaziilor turcilor și tătarilor, dar istoria tace în privința unor apărări înverșunate <ale acestora>. Mănăstirile de aici nu ies din comun nici prin vechimea lor. De altfel arheologul găsește puține vestigii⁵¹ și cu atât mai puține biblioteci cu manuscrise.

⁴⁷ Tokka.

⁴⁸ Afirmație greșită.

⁴⁹ *damit sie schueller verwerfen*

⁵⁰ Autorul face referențe la așa-numitele raiale. Brăila, Giurgiu, Turnu, de pe linia Dunării.

⁵¹ *Wenig Ausbeute*. Cercetările arheologice ulterioare dovedesc contrariul celor afirmate de Huch.

p. 10 Viața socială din aceste țări se deosebește simțitor de cea europeană, prin aceea că se mai simte influența moravurilor turcești // ce se mai mențin aici. Turcul trăiește peste zi pe stradă sau în cafenele; dar <odată> cu apusul soarelui încetează orice relație exterioară cu bărbații; el se retrage în casa sa, în cercul familiei sale. Turcoaicele fac, în timpul zilei, vizite la alte femei pentru a-și arăta frumoasele lor rochii sau bijuteriile căci un alt subiect de conversație nu au. <Faptul> că turcoaicele se pricep să se distreze singure cu un bărbat, fără a fi observate de gelozia soților lor, este cunoscut din legăturile de dragoste care există; dar chiar și în <cazul> celor mai bune predispoziții naturale, turcoaicele ar fi foarte neajutate într-o conversație dacă ar frecventa o societate mixtă⁵². Instrucția proprie⁵³ nu folosește lipsei de exercițiu, pe când italiencele, fără o instrucție deosebită sunt în stare să conducă o conversație vie. Turcii dau, din când în când, mari petreceri, de obicei foarte luxoase pentru a-și arăta bogăția. Nu înțeleg nimic despre atracția unei conversații amicale, despre eventuale fleacuri⁵⁴, dar <spuse> într-o formă plăcută; ei vor mai de grabă să se vorbească un an întreg despre o petrecere pe care au dat-o, în loc de a vedea la ei, cu aceleași cheltuieli, pe <cate> cineva, săptămânal sau zilnic, ca în Europa. Turcii, care fuseseră în Europa, ar dori să imite totul; deoarece orice imitație este exagerată, lipsind peste tot <orice> unitate, s-a câștigat prin aceasta foarte puțin. Femeile, crescute într-o adâncă supunere față de bărbați, îi înșeală pe turcii lor când se ivește ocazia; o conversație vie, patriotică, care pare să placă întotdeauna, cu toată exagerarea, femeilor poloneze, ar fi de neconceput. <Faptul> că moravurile turcești de aici, unde fuseseră stăpâni, unde lansau moda⁵⁵, unde era <ceva> obișnuit ca boierul cel mai bogat să sărute mâna unui funcționar turc care poate avansase mai întâi din bărbier pentru a obține protecția acestuia, <faptul> că aceste moravuri n-au dispărut cu totul, aici unde s-a introdus de abia din 1833 o nouă ordine a lucrurilor, care nu mai recunoaște pe turci drept stăpânii nelimitați ai țării, <toate acestea> nu trebuie să mire. Astfel este și cu fumatul tutunului după moda turcească, generalizată⁵⁶, deși turcii înșiși au început să fumeze. <Sultanul> Murad⁵⁷ a interzis acest obicei, sub pedeapsa cu moartea, încă din 1633; dar cu cât și-au pierdut mai mulți capetele din această cauză, cu atât obiceiul <fumatului> a devenit mai îndrăgit. De aceea, aici mai stă adesea ciubucciul în trăsură când stăpânul pleacă și chiar în camera doamnelor se fumează; turcul bate din palme în loc să cheme servitorul cu clopoțelul; turcul este foarte punctual în a răspunde la vizite, de altfel singura sa treabă; turcul bea rar la masă

⁵² in *gemischter Gesellschaft*.

⁵³ *Selbst kenntnisse*.

⁵⁴ *Kleinigkeiten*.

⁵⁵ *we sie die Moden angaben*.

⁵⁶ *ganz allgemein*.

⁵⁷ Murad IV, sultan al Imperiului Otoman (1623–1640).

țuică⁵⁸ și de obicei nu <bea>vin. În Moldova și Țara Românească se întâlnesc aceleași <obiceiuri>; pe scurt, peste tot se întâlnesc încă obiceiuri ale stăpânilor <turci> ai țării⁵⁹, alături de moda franțuzească.

În aceste țări agricultura este încă în faza copilăriei, moșiile sunt atât de întinse, încât sunt cultivate numai în mică parte, moșierii folosind de obicei <în acest scop> doar munca țăranilor lor; aceștia nu posedă nici un fel de proprietate, dându-li-se doar //, pentru munca lor, o bucată de pământ în folosință. Despre p. 11 îngrășarea <pământului> nici vorbă, iar fertilitatea ogorului înlocuiește atenția agricultorului. Uneltele agricole sunt proaste, căruțele țăranilor fără lanțuri⁶⁰, iar clădiri gospodărești nu se cunosc, de fapt; paiele sunt de obicei aruncate. Grădinăritul este uneori și mai neglijat. Vinul este însă foarte bun⁶¹, iar cel de la Odobești și Cotnari⁶², în Moldova, și de la Drăgășani⁶³ în Țara Românească își merită bunul renume; se face mult vermouth⁶⁴, se lasă uneori vinul să înghețe sau să fiarbă.

Industria este și mai înapoiată decât agricultura. În construcții lucrează în special străinii, iar aceștia, pe departe, nu sunt suficienți pentru a fi construite drumuri, care lipsesc peste tot, pentru a se îngriji de un pavaj temeinic în orașe și pentru a ridica podurile necesare; bacurile⁶⁵ pentru trecerea râurilor sunt defectuoase. Și pictura se limitează la proaste zugrăveli de biserici și de camere, adesea lipsite de gust. Destul de pricepuți sunt bijutierii; meșteșugarii pentru nevoile vieții obișnuite lasă însă mult de dorit. <Obiecte de> tâmplărie fină sunt aduse, în cea mai mare parte, din Viena și Breslau; nu se duce lipsă, în schimb, de lucrări din tablă. Cele mai multe meșteșuguri sunt practicate de evrei⁶⁶. Pânză ordinară și postavuri de lână cu totul ordinare sunt țesute de țărânci <din lână> toarsă de ele însele, pe când merg înapoi și înapoi în timp ce-și poartă copiii. Tipărirea de cărți a făcut, în ultima vreme, mari progrese.

Comerțul este în aceste țări, în cea mai mare parte, în mâna grecilor, armenilor, evreilor și a altor străini; banii obișnuiți sunt ducații austrieci, monezile austriece de douăzeci de crăițari, rublele rusești, rareori colonați spanioli și unele monezi turcești de aur.

⁵⁸ *eine Gesundheit.*

⁵⁹ Autorul exagerează și face abstracție de autonomia internă a Principatelor față de Poartă.

⁶⁰ *ohne Eisen.*

⁶¹ *kommt aber sehr gut fort.*

⁶² *Kotenar*, sat, com, jud Iași.

⁶³ *Dragoschan*, azi oraș, jud. Vâlcea.

⁶⁴ Mai degrabă pelin.

⁶⁵ *Fähren.*

⁶⁶ Afirmatie exagerată, mai ales în privința Țării Românești.

Procentul obișnuit este de 12, cel legal de 10. Totuși se ia adesea și 30. Prețurile alimentelor sunt modeste, iar un cal este plătit, de obicei, cu 4 ducați. Navigația pe Dunăre se face cu vase mari, de 140 picioare lungime, 5 picioare adâncime și care transportă <o greutate> de 6 000 quintale. Aceste vapoare sunt trase în amonte, de obicei, de 20–30 cai, care parcurg zilnic doar 3 ore; drumurile cu vechituri⁶⁷ sunt, de asemenea, în cea mai mare parte în stare proastă. <Compania> vieneză *Dampfschiffahrtsgesellschaft*⁶⁸ își extindea <activitatea> în 1834, doar până la Orșova, în 1835 până la Galați⁶⁹ și în 1836 până la Constantinopol și Trapezunt. În anul 1837 s-a stabilit o legătură cu vapoare cu aburi între Galați și Odesa⁷⁰. [În continuare sunt menționate alte legături stabilite, după 1837, în amonte de Orșova].

p. 12 Moldova și Țara Românească aparțin, de fapt, doar nominal Turciei, deși Țara Românească s-a supus <Porții> printr-un tratat cu Baiazid I⁷¹ în 1592⁷², iar Moldova a încheiat cu Soliman⁷³ în 1513⁷⁴ un tratat asemănător prin care era promis <sultanului> un dar anual precum și ascultare. În ambele principate au apărut deja atunci urmările regimului boieresc⁷⁵; ele au decăzut din dreptul de a-și alege <Domnul> și, curând, egoismul boierilor a condus <la situația> că Poarta le-a retras dreptul de alege <a Domnilor>⁷⁶ numind din Fanar, <ca Domnitor>, pe câțiva ani, pe cel care plătea cel mai mult. De abia după pacea de la Adrianopol au primit cele două Principate o constituție reprezentativă în toată regula⁷⁷, prin care generalul Kiselev⁷⁸ și-a câștigat merite nemuritoare, <în legătură> cu aceste

⁶⁷ *die Trödelpfade*

⁶⁸ Companie austriacă de navigație fluvială și maritimă, folosind vapoare cu aburi.

⁶⁹ *Gallatz*.

⁷⁰ *Odessa*, oraș-port în R. Ucraina.

⁷¹ *Bogazet I*. Baiazid I Ildârâm, sultan otoman (1389–1402).

⁷² Dată greșită, privind tratatul încheiat de Mircea cel Bătrân în 1394 sau 1395, după bătălia de la Rovine. Tratatul este considerat apocrif, dar reprezintă interes deoarece a fost confirmat prin Convenția de la Paris din 1858. Conținutul lui este confirmat, de altfel, de însăși practica ulterioară din care rezultă caracterul contractual al relațiilor româno-otomane, deoarece Țara Românească și-a păstrat întreaga sa organizare de stat, cu propriile ei legi și instituții; cf. I. Ionașcu, P. Bărbulescu și Gh. Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României; 1354–1920*, București, 1975, p. 13.

⁷³ Confuzie, în realitate Selim I, sultan otoman (1512–1520).

⁷⁴ Tratatul a fost încheiat de Bogdan III (cel Orb), domn al Moldovei (2 iul. 1504–20 apr. 1517)

⁷⁵ *der aristokratischen Verfassung*.

⁷⁶ Afirmație exagerată, procesul a durat mai multe secole.. Situația face referire la domniile fanariote

⁷⁷ Regulamentul Organic. În Moldova a fost adoptat de Obșteasca Adunare Extraordinară în octombrie 1831 și pus în aplicare la 1/13 ian. 1832. În Țara Românească a fost adoptat în mai 1831 și aplicat două luni mai târziu (de la 1 iulie).

⁷⁸ Pavel Dmitrievici Kiselev, general rus, comandantul administrației de ocupație rusă din Principate (1829–1834).

țări. Totuși există aici de fapt stăpâni și slugi; nobilimea <adică> boierii și preoțimea⁷⁹ sunt scutiți de impozite, țăranii deși lipsiți de proprietate <asupra pământului> și obligați la clacă pentru moșieri, trăind în adâncă sărăcie, sunt acei care poartă poverile statului. Dările lor în bani se ridică, ce-i drept doar la un ducat pe an, dar sunt împovărați cu corvezi grele în natură către stat. Țiganii, deși și mai săraci, plătesc <câte> 1 până la 1 ½ ducați și sunt vânduți <la un preț> de 10 până la 13 ducați bucata⁸⁰. În Țara Românească, <fostul> domn Ghica⁸¹, de curând înlocuit, a făcut începutul și a eliberat <din robie> o parte din Țigani⁸² și în anul 1844 i-a urmat exemplul domnul <Moldovei>, Mihai Sturdza⁸³, făcându-se astfel un pas însemnat spre civilizație; căci orice civilizație <având> alături sclavia pare o caricatură. Impozitele directe se ridică în Moldova la peste 7 <milioane> și cele indirecte la peste 2 milioane piaștri, în total peste 10 milioane.

Cheltuielile oferă încă, până acum, vistieriei un excedent; în Țara Românească, impozitele directe se ridică la peste 10 <milioane> și cele indirecte la peste 5 milioane, prin urmare peste 16 milioane piaștri, în timp ce cheltuielile sunt doar de 15 milioane. Tributul anual către Poartă se ridică, pentru Țara Românească, la 1 415 730 piaștri și pentru Moldova la 1 milion piaștri. Forța armată, de circa 4 000 oameni, este organizată întru totul după sistemul european⁸⁴; dar în afară de acestea, țăranii înarmați fac servicii utile ca jandarmi și călărași⁸⁵, sub comanda guvernatorilor provinciali sau ispravnicilor⁸⁶.

Clerul Moldovei se află <sub păstoria> mitropolitului din Iași, iar în Țara Românească sub cea a celui din București; totuși Patriarhul din Constantinopol își menține și aici jurisdicția spirituală după cum <deține> întâietatea față de ceilalți patriarhi <anume> din Ierusalim, Antiohia și Alexandria. Membrii clerului catolic sunt, în majoritate, străini și se află <sub protecția> consulatului austriac [...]

Și învățământul public a făcut în Țara Românească progrese mai mari decât p. 13 în Moldova.

⁷⁹ *die Geistlichkeit*.

⁸⁰ für den Kopf.

⁸¹ Alexandru Ghica, domn al Țării Românești (1 apr. 1834–7 oct. 1842).

⁸² Confuzie. Emanciparea Țiganilor statului, autorităților publice și ai mănăstirilor închinăte s-a făcut printr-un decret din 1844, semnat de domnul Gheorghe Bibescu.

⁸³ Mihai Sturdza, domn al Moldovei (apr. 1834–iun. 1849).

⁸⁴ *ganz auf europäischen Fuss*

⁸⁵ *Kosaken*.

⁸⁶ *Kreishauptleute*

Activitatea medicală este în aceste Principate de o deosebită însemnătate, datorită carantinelor contra ciumei. Conform tratatelor în vigoare, guvernul rus, împreună cu cei doi domni, numește conducerea acestei ultime instituții care își are sediul la București și rezultatele sunt mulțumitoare.

Moldova

p 13 [...] Partea de nord a Moldovei are aproximativ aceeași latitudine ca Passau, Nancy și Paris, partea sudică, la Galați, aproape aceleași grade latitudine ca Veneția și Milano; dar clima nu poate fi comparată cu cea din respectivele țări. Moldova este expusă, dinspre nord-est, vânturilor nordice care bat din Siberia, peste stepele rusești iar vânturile sud-vestice sunt împiedicate de Carpați, care le stau în cale; de aceea aici trebuie încălzite încăperile în cea mai mare parte a anului, cel puțin de la sfârșitul lui septembrie până în mai, iar <timp de> trei luni mersul cu sania nu este ceva neobișnuit.

Numeroase râuri, izvorând din Carpați, taie țara, de la Nord spre Sud, prin mai multe șiruri de munți și măresc fertilitatea solului, chiar dacă aceasta nu este la fel de mare ca în Țara Românească, Moldova având <însă> aceleași produse naturale ca și aceasta <din urmă>; doar vinul moldovenesc este mai puțin sec, dar așezarea spre nord <a Moldovei> este mai puțin favorabilă duzilor.

Moldova numără 40 orașe și 2 016 sate. Țara este împărțită în Moldova de Sus și de Jos, prima numărând 884, cea de Jos însă 1 132 sate.

p. 14 [Urmează enumerarea județelor, specificându-se totodată că în fruntea fiecăruia stă un ispravnic] // El are la dispoziție <câte> o companie de slujitori⁸⁷, de obicei de 50–70 oameni înarmați ca dorobanți, fiecare sat, adică țărani, trebuind să dea și să întrețină câte unul, căci moșierul⁸⁸, boierul, este scutit de toate dările, acestea fiind în totalitate trecute în contul sârmanilor țărani. Fiecare județ are un tribunal, de primă instanță, compus din doi judecători și un președinte. Președinții <de tribunale> și ispravnicii sunt numiți din <rândul> boierilor, aceste posturi însemnate fiind cele de la care tinerii din familiile influente își încep de obicei cariera lor publică. Fiecare județ este împărțit în cantoane sau plăși⁸⁹, astfel încât Moldova are 64; ele sunt administrate de un priveghetor. În fiecare sat este câte o judecătorie de pace, alcătuită din <câte> un preot și doi țărani dintre cei mai vârstnici.

Orașele mici sunt în cea mai mare parte populate de evrei⁹⁰, care exercită cele mai multe meserii. Bogăția țării constă din agricultură, ce dă posibilitatea unui export anual <de obicei> în valoare de 600 000 ducați. Totuși se poate accepta că

⁸⁷ *Slugitoren.*

⁸⁸ *Gutsherr.*

⁸⁹ *Bezirke.*

⁹⁰ *Exagerare.*

numai o treime a solului bun pentru agricultură este cultivat. Grâul este principalul obiect al agriculturii; se consideră că se folosesc pentru aceasta 98 842 fălci⁹¹ (aproximativ 4 2/5 zile de arătură prusienă⁹²), anume 34 911 în Moldova de Sus și 63 931 fălci în cea de Jos.

În ținutul Dorohoi.....	8 600
“ “ Botoșani.....	11 022
“ “ Suceava ⁹³	7 460
“ “ Neamț ⁹⁴ cu orașul Piatra.....	5 003
“ “ Roman.....	6 311
“ “ Bacău.....	6 515
“ “ Putna cu orașul Focșani.....	6 841
“ “ Tecuci.....	10 047
“ “ Galați sau Covurlui ⁹⁵	4 012
“ “ Tutova.....	8 303
“ “ Vaslui.....	9 301
“ “ Fălciu ⁹⁶	7 933
“ “ Iași.....	17 494
Total fălci.....	98 842

Se calculează pe o falce 15 dimirlii⁹⁷ (mai mult decât 1/4⁹⁸ șefel prusian) pentru însămânțat. O dimirlie cântărește aproximativ 13 ocale de 2 ¼ pfunzi. Din însămânțarea cu grâu rezultă următorul tablou:

În ținutul Dorohoi.....	12 900 merțe ⁹⁹
-------------------------	----------------------------

⁹¹ Unitate veche de măsură pentru suprafețele de pământ. Mărimea acesteia a variat în timp, fiind ulterior legiferată de Regulamentul Organic, în sensul că „falcea este o față de loc în măsură de stânjeni pătrați 2880“. N. Soutzo apreciază falcea, în 1840, la 14 218 m², cf. N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, București, 1971, p. 138.

⁹² *Morgen*. Unitate germană de măsură în agricultură, respectiv suprafața ce poate fi arată într-o dimineață. Mărimea acesteia varia de la stat la stat. În Prusia, 1 Morgen = 2553, 23 m². În Țara Românească se numea „ziua de arătură“ (prima mențiune în 1560).

⁹³ *Suezawa*.

⁹⁴ *Niamzo*.

⁹⁵ *Gallatz oder Kowarlui*.

⁹⁶ *Falchey*.

⁹⁷ *Demerli*. Veche unitate și instrument de măsură pentru cereale, dimirlia jucând același rol în Moldova cu banița din Țara Românească, fiind submultiplul merței, respectiv a zecea parte din această măsură și a douăzecea parte din chilă. În 1833, o comisie specială a fixat capacitatea dimirlii la 12 ocale, cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 143.

⁹⁸ *Scheffel*: veche unitate de măsură germană, pentru cereale, care varia de la stat la stat. În Prusia: 1 Scheffel = 54,96 l.

⁹⁹ *Mierza*. Unitate de măsură pentru cereale folosită mai ales în Moldova și Transilvania și a cărei mărime a variat în timp, fiind diferită în diferitele țări. În Moldova a fost legalizată, în 1831, merța de 120 ocale care avea 197,12 l, cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 204.

“	“	Botoșani.....	16 533	“
“	“	Suceava.....	11 190	“
“	“	Neamț.....	7 504 ½	“
“	“	Roman.....	9 466 ½	“
“	“	Bacău.....	10 072 ½	“
“	“	Putna	10 261 ½	“
“	“	Tecuci.....	15 070 ½	“
“	“	Galați	6 018	“
“	“	Tutova.....	12 454 ½	“
“	“	Vaslui.....	13 951 ½	“
“	“	Fălciu.....	11 899 ½	“
“	“	Iași.....	26 241	“
Total.....			163 563	merțe

10 dimirlii sau 81 781 chile a 2 merțe.

Produsul poate fi considerat de 6, adesea însă de 15 boabe; se socotește valoarea recoltei anuale de grâu:

În ținutul Dorohoi.....	38 700	chile ¹⁰⁰
“ “ Botoșani.....	45 599	“
“ “ Suceava.....	33 570	“
“ “ Neamț.....	22 513 1/2	“
“ “ Roman.....	28 399 1/2	“
“ “ Bacău.....	29 317 1/2	“
“ “ Putna	29 784	“
“ “ Tecuci.....	45 211 1/2	“
“ “ Galați	18 054	“
“ “ Tutova.....	37 363 1/2	“
“ “ Vaslui.....	41 854 1/2	“
“ “ Fălciu.....	35 698 1/2	“
“ “ Iași.....	78 723	“
Total		484 788 1/2 chile

din care cel puțin 200 000 chile se exportă.

¹⁰⁰ *Kilo*. Veche unitate de măsură pentru cereale, de o capacitate variabilă. La 23 febr 1832, capacitatea chilei de Brăila a fost fixată la 240 ocale pentru grâu și mei, 352 ocale pentru porumb și 200 ocale pentru orz și ovăz. În 1831 în nouă județe din Țara Românească chila avea aceeași capacitate la toate cerealele: Muscel, Vâlcea și Argeș (120 ocale), Dâmbovița și Vlașca, Teleorman (176 ocale), Ialomița (240 ocale), Rîmnicu-Sărat (260 ocale), Mehedinți (360 ocale). În Moldova, chila a îndeplinit un rol asemănător cu acela din Țara Românească având ca și în Țara Românească, o capacitate diferită. În primele decenii ale secolului al XIX-lea, chila din Moldova avea două merțe sau 20 dimirlii, adică socotită cu dimirlii de 11 ocale, măsura 220 de ocale, iar cu cea de 12 ocale măsura 240 ocale (egală cu două merțe), aceasta din urmă, numită și *chila de Galați* devenind, în 1831, măsura oficială a Moldovei; cf. *ibidem.*, p. 205–212.

Forța armată în Moldova constă din 1 200 oameni, din care 800 infanteriști, 150 lăncieri călări și 250 pompieri, se apreciază însă <numărul> tinerilor ofițeri la 300 care, în cea mai mare parte, nu primesc soldă. Fiecare țăran trebuie să devină soldat dacă este nevoie, dar fiecare boier devine de obicei ofițer, îndată ce dorește <acest lucru>.

Negustorii, în majoritate evrei, se împart în 3 clase; prima clasă plătește o patentă anuală de 240 piaștri, a doua 120 piaștri și a treia 60 piaștri. Și negustorii străini plătesc domniei diferite dări <fiind împărțiți> în 3 clase. Fumăritul trebuie plătit de către fiecare care se îndeletnicește cu negoțul sau trăiește din negoț, <anume> 50 piaștri <cei> din prima clasă, 26 din a doua și 13 din a treia clasă. Ocăritul plătesc toți care vând vin sau rachiu, <anume> 15 piaștri <cei> din prima clasă, 8 din a doua și 5 <piaștri> din a treia clasă. Aceeași dare au de plătit <negustorii> de mărunțișuri¹⁰¹. Toți străinii care posedă podgorii, cirezi de vite și porci au, de asemenea, de plătit o mică dare. La exportul de cai, vite și porci se vămuiește fiecare bucată cu câte 18 piaștri, de asemenea, <pentru> ocaua de lipitori.

Fiecare țăran plătește anual către stat doar 35 piaștri; în schimb boierii nu plătesc nimic și // țăranii trebuie să presteze clacă arbitrară după lege, însă <una> p 16 neînsemnată. Țiganii care sunt robi în toată regula, trebuie, de asemenea, să plătească anual statului 35 până la 85 piaștri; totuși, în măsura în care au aparținut statului și mănăstirilor ei au fost eliberați de Obșteasca Adunare în 1844, fiind puși în drepturile țăranilor; doar robii boierilor au fost abandonați soartei lor nenorocite.

Pentru cunoașterea mai amănunțită a diferitelor ținuturi, amintim următoarele:

Ținutul Dorohoi se află la nord și formează, între Bucovina și Prut, vârful Moldovei unde se ciocnesc cele trei imperii europene. Este împărțit în 6 ocoale sau cantoane și numără 172 sate și 4 orașe. Localitatea principală este Mihăileni¹⁰², un oraș mic, bine construit care este proprietatea principelui Sturdza. Vechea capitală Dorohoi¹⁰³ este neînsemnată ca și <localitatea> Herța¹⁰⁴, aparținând familiei Ghica, care a fost, de asemenea capitala unui județ desființat; și mai neînsemnată este <localitatea> Săveni¹⁰⁵. Din acest ținut produsele exportate, cu precădere, în Austria, sunt în valoare de 4 000 ducați, cele importate de 4 000 ducați, iar mărfurile turcești <se ridică> la 1 500 ducați.

Ținutul Botoșani se întinde între Basarabia și Bucovina, la sud de cel <menționat> mai înainte și se mărginește la sud cu <județele> Suceava și Iași. În cele 6 ocoale ale sale se află 188 sate (în care trăiesc 11 711 țărani imposabili) și 7

¹⁰¹ *Schnittwaren hand lungen.*

¹⁰² *Michaleni*, sat, com., jud. Botoșani.

¹⁰³ *Dorohoy*, oraș, jud. Botoșani.

¹⁰⁴ *Herza*, azi în Republica Ucraina.

¹⁰⁵ *Seveay*, oraș, jud. Botoșani.

orașe. Capitala Botoșani¹⁰⁶ este al treilea oraș al principatului, cu mai mult de 20 000 locuitori, printre care 674 supuși străini, 150 boieri, 3.145 evrei și 2 000 armeni, care au 2 biserici; ortodocșii au 14 biserici și evreii 10 sinagogi. Cele 3 847 de case ale acestui oraș sunt așezate pe ulițe foarte neregulate și murdare, încât nu se observă că această localitate are un venit de 114 000 piaștri. Orașul neînsemnat Ștefănești¹⁰⁷ este pe Prut, <râu> pe care urmează să navigheze de la Galați până aici vapoare nou-construite. Sulița¹⁰⁸ este proprietatea particulară a domnitorului; Frumușica¹⁰⁹, Bucecea¹¹⁰, Bordeiu¹¹¹ (se află la granița cu Austria) și Hârlău <care> este vechea reședință a domnului Moldovei¹¹². Din această zonă s-ar exporta produse agricole spre Austria <în valoare> de 100 000 ducați și spre Turcia <în valoare> de 2 000 ducați. Din Austria se importă mărfuri de toate felurile de 70 000 ducați, din Turcia pentru 20 000 ducați și din Rusia pentru 8 000 ducați.

Ținutul Suceava se află între Bucovina și ținuturile Botoșani, Neamț și Roman; cele 4 ocoale ale sale au 123 sate. Vechea capitală a acestui județ, Suceava din Bucovina, era <în trecut> capitala întregii Moldove. În actualul ținut se află doar două orașe, Lespezi¹¹³ și Fălticeni¹¹⁴. Acest ultim oraș este capitala ținutului, cunoscută prin târgul anual de la 20 iunie, de unde se face mare negoț de vite spre p. 17 Austria, întâlnindu-se multe mii de afaceri și plăceri. Exportul // spre Austria se ridică la 30 000 ducați și către Turcia la 1 200 ducați, iar importul din Austria la 20 000 ducați și din Rusia la 1 500.

Ținutul Neamț se întinde între precedentul și ținuturile Botoșani, Roman și Bacău și se mărginește cu Transilvania. Are 5 plăși cu 140 sate și 3 orașe. Capitala este Piatra pe Bistrița, de unde se trimite mult lemn de construcție la Galați. Deasupra neînsemnatului oraș Neamț¹¹⁵ se ridică resturile cetății Neamț, construită de cavalerii de Malta¹¹⁶ și cunoscută prin apărarea ei eroică de mama lui Ștefan cel

¹⁰⁶ *Botoschan*.

¹⁰⁷ *Stefanesti*, sat, com., jud. Botoșani.

¹⁰⁸ *Sulitza*, sat, com., jud. Botoșani.

¹⁰⁹ *Framachika*, sat, com., jud. Botoșani.

¹¹⁰ *Bucheche*, sat, com., jud. Botoșani.

¹¹¹ *Bordejeul*. Probabil veche denumire a actualului sat, com. Păltiniș din jud. Botoșani, care se află la poalele dealului Bordeiu.

¹¹² *Herlau*, oraș jud. Iași.

¹¹³ *Lespeze*, sat, com., jud. Iași.

¹¹⁴ *Foltischeny*, oraș, jud. Suceava.

¹¹⁵ *Niamzo* = Tg. Neamț, azi oraș, jud. Neamț.

¹¹⁶ *Maltheserrittern*. Autorul confundă pe aceștia cu cavalerii teutoni cărora le fusese în trecut atribuită construcția cetății Neamț. Cercetările mai noi au dovedit că a fost ridicată de Petru Mușat (1374–1381) care a clădit castelul central. A fost mărită de Ștefan cel Mare, care a înălțat în 1476 o nouă pânză de ziduri, prevăzută cu patru turnuri semicirculare, lărgind totodată șanțul de apărare, prevăzut cu un pod de lemn. Au fost de asemenea construite noi încăperi în curtea vechiului castel. Cetatea a fost dărâmată de Dumitrașco Cantacuzino (1673), din ordinul Porții. Cetatea a fost restaurată în 1963–1970.

Mare contra turcilor¹¹⁷. Orașul Burdujeni¹¹⁸ este cu totul neînsemnat. În acest ținut se află filoane aurifere și de argint <precum> și straturi de huiă. Exportul acestui ținut în Turcia este apreciat la 10 000 ducăți, iar importul de acolo la 1 000 ducăți.

Ținutul Roman se află între precedentul și <ținuturile> Neamț¹¹⁹, Bacău și Iași, are 4 plăși și 117 sate. Singurul oraș al acestui ținut este Roman, la confluența Siretului cu Moldova. Aici este reședința unui episcop ortodox; comerțul acestui județ cu portul Galați este foarte însemnat; se apreciază că se exportă anual produse ale <acestui> ținut spre Turcia pentru 7 000 ducăți și spre Austria pentru 8 000 ducăți; de acolo vin mărfuri <în valoare> de 20 000 ducăți, din Rusia de 2 000 ducăți și din Turcia de 6 000 ducăți.

Ținutul Bacău se află între precedentul și <ținuturile> Neamț, Tutova și Transilvania¹²⁰; are 5 plăși cu 44 sate și 3 orașe. Capitala este Bacău¹²¹, pe Bistrița, unde se face un însemnat negoț de cereale cu <portul> Galați. Orașul Moinești¹²² este neînsemnat, iar Ocna¹²³ <este> cunoscut datorită însemnatelor sale saline, în care sunt trimiși toți tâlharii la muncă forțată. În acest ținut se află mai multe sate ungurești¹²⁴ <ai căror locuitori> sunt de rit catolic; cei mai mulți din cei 60 000 de catolici, care trăiesc în Moldova, aparțin acestor sate. Boierii îi consideră drept un prost exemplu deoarece aceștia, știind să citească, ceea ce nu e cazul celorlalți țărani moldoveni, nu se lasă împovărați cu dări de către proprietarii funciari, când trebuie să se conformeze legilor¹²⁵. Exportul acestui ținut către Turcia este apreciat la 8 000 ducăți, importul la 3 000 ducăți. Importul din Austria <se ridică> la 6 000 și din Rusia la 2 000 ducăți.

Ținutul Putna se află între cel precedent și ținutul Tecuci mărginindu-se <totodată> cu Țara Românească; el este împărțit în 5 plăși și are, pe lângă 151 sate, 5 orașe, și anume: Focșani¹²⁶, principala localitate a ținutului, împărțită de Milcov în două părți, din care una aparține Țării Românești. Comerțul de cereale de aici cu <portul> Galați și cu Țara Românească este important. O armată ruso-austriacă i-a înfrânt aici pe turci în 1789¹²⁷, cei din urmă incendiind orașul. La Odobești¹²⁸ se

¹¹⁸ *Bukoschaya*, oraș jud. Bacău.

¹¹⁹ Eroare, probabil, tipografică.

¹²⁰ *Siebenbürgen*.

¹²¹ *Bakau*.

¹²² *Moneste*, oraș, jud. Bacău.

¹²³ *Okna*, Târgu Ocna, oraș jud. Bacău.

¹²⁴ De fapt sate de ceangăi, vezi nota nr. 25.

¹²⁵ *als sie noch den Gesetzen zu tragen haben*.

¹²⁶ *Fokschan*.

¹²⁷ Lupta a avut loc de fapt la Mărtinești (22 sept. 1789) lângă Râmnicu-Sărat, participând doar trupe ruse și otomane.

¹²⁸ Oraș, jud. Vrancea.

produce cel mai bun vin al Moldovei. Adj¹²⁹, Siret¹³⁰, Panciu¹³¹ și Nămoloasa¹³² sunt orașe cu totul neînsemnate.

p. 18 Ținutul Tecuci se află între precedentul și ținuturile Galați și Tutova; el are, în cele 4 plăși sau cantoane, 127 sate și 3 orașe. Capitala este Tecuci¹³³, pe // râul Bârlad; orașul Nicorești¹³⁴ face mare comerț cu vin, <localitatea> îi dă numele; consumul în oraș de mărunțișuri turcești este neînsemnat, în schimb comerțul cu cereale al acestui ținut cu <portul> Galați este foarte însemnat.

Ținutul Galați sau Covurlui se întinde la sud de precedentul, între Basarabia, Țara Românească și Turcia, fiind împărțit în 3 plăși cu 90 sate. Singurul oraș al acestui ținut este Galați, al doilea oraș al Moldovei, <ășezat> pe malul Dunării și al unui lac la vărsarea Prutului în Dunăre¹³⁵; este singurul port al Moldovei și numără 40 000 locuitori, cu 14 biserici <ortodoxe> și o biserică catolică, construită de curând prin eforturile consulului sard Castelinard¹³⁶. Acest oraș a fost cucerit în 1789 de ruși și în 1822 imediat de turci¹³⁷ ca și Focșani, în urma răscoalei eteriștilor.

Ținutul Tutova se întinde între ținuturile Galați, Tecuci și Fălciu, este împărțit în 5 cantoane și are 150 sate. Singurul oraș este Bârlad¹³⁸, pe râul cu același nume, care face comerț însemnat cu cereale.

Ținutul Vaslui se întinde între cel precedent și <ținuturile> Fălciu și Iași, are 5 plăși, 160 sate și singurul oraș, Vaslui, pe râul cu același nume; a fost reședința domnilor Moldovei. Ținutul, la fel de mănăs ca precedentul, face un foarte însemnat comerț de cereale către Galați.

Ținutul Fălciu se află între precedentul și <ținuturile> Tutova și Iași, mărginindu-se la răsărit cu Basarabia; împărțit în 4 plăși, acesta numără 127 sate și 2 orașe, anume orașul neînsemnat Fălciu și Huși¹³⁹, capitala ținutului, cu o însemnată viticultură și comerț de cereale spre Galați. La Huși este reședința unei episcopii și în 1711 Petru cel Mare a încheiat aici tratatul de pace cu turcii, pe Prut¹⁴⁰.

¹²⁹ *Ajudut*, oraș, jud. Vrancea.

¹³⁰ *Sereth*, localitate componentă a orașului Măreșești, jud. Vrancea.

¹³¹ *Panchul*, oraș, jud. Vrancea.

¹³² *Pemalosa*, sat-com., jud. Galați.

¹³³ *Tekutsch*.

¹³⁴ Sat, com., jud. Galați.

¹³⁵ Lacul Brateș.

¹³⁶ Adolfo Castelinard, consul sard (1844–1845).

¹³⁷ Probabil greșeală de tipar, corect 1821.

¹³⁸ Municipiu, jud. Vaslui.

¹³⁹ *Husch*, oraș, jud. Vaslui.

¹⁴⁰ Pacea s-a încheiat de fapt la Vadul Hușilor (22 iul. 1711).

Ținutul Iași se află la granița cu Basarabia, întinzându-se între <ținutul> precedent și Vaslui, Roman și Botoșani, <este> împărțit în 6 plăși, numără 277 sate și 4 orașe, dintre care Iași¹⁴¹, capitala țării. Celelalte orașe sunt cu totul neînsemnate <anume> Podu Iloaiei¹⁴², Târgu Frumos¹⁴³, localitatea principală dintr-un fost ținut și Sculeni¹⁴⁴ pe Prut, pe malul rusesc al acestuia aflându-se oficiul vamal și carantina. Această localitate, la o depărtare de două ore față de Iași este, de când s-a introdus o linie de cargoboturi de la Galați în sus pe Prut, portul capitalei țării și promite să devină, în curând, mai important. Pe malul învecinat se află atrăgătoarea vilă Stânca a boierului Rosetti-Rosnoveanu, descendent al <unui> fost domn; aici au fost nimiciți în 1821 eteriștii <aflați sub conducerea> colonelului rus, cneazul Cantacuzino¹⁴⁵, un moldovean.

Țara Românească

[Așezarea geografică a țării]

[...] <Aflându-se> în apropierea Carpaților și deschisă, către răsărit, la granița p. 19 cu Moldova, vânturilor ce bat peste stepele noii Rusii, clima <Țării Românești> este cu mult mai aspră decât ar fi fost de presupus prin așezarea meridională a țării, al cărei mal dunărean se găsește la aceeași latitudine cu Pisa și Avignon. Schimbarea vremii este aici atât de mare încât iarna aduce adesea <cu sine> un frig de <- > 26 grade, iar vara 30 grade căldură, fără să se observe primăvara <o perioadă> de tranziție; de asemenea nopțile sunt vara foarte friguroase. Aceasta și mlaștinile de la Dunăre produc endemicele friguri valahe¹⁴⁶ de care suferă mulți, timp îndelungat, mai ales străinii. Câmpia întinsă către Moldova este străbătută de o mulțime de râuri și este atât de roditoare, încât grâul produce 20 boabe, secara 30 și meiul 300; de aceea locuitorii se ocupă mai ales cu agricultura, iar tutunul, vinul și dudul aduc mult câștig. Bogăția subsolului este foarte însemnată, mai ales în sare, sulf, calcar și cărbune brun. Și oasele fosile sunt foarte numeroase găsindu-se foarte mulți colți mari de mamut. Oltul împarte Țara Românească în Muntenia¹⁴⁷ spre răsărit și Oltenia¹⁴⁸ la apus. Muntenia este împărțită în 15 (acum 14) județe (isprăvnicate)¹⁴⁹ sau districte și Oltenia în 5.

¹⁴¹ *Iassy*.

¹⁴² *Podu-Leloy*, oraș, jud. Iași.

¹⁴³ *Tergul-Formos*, com. suburbană a municipiului Iași.

¹⁴⁴ *Skuleny*, sat, com. Victoria, jud. Iași.

¹⁴⁵ Gheorghe Cantacuzino-Deleanu, colonel în armata rusă.

¹⁴⁶ *die endemischen walachischen Climatfieber*.

¹⁴⁷ *die Grosse Walachei*.

¹⁴⁸ *die Kleine Walachei*

¹⁴⁹ *Insprawnizien*.

[Urmează înșirarea denumirilor respectivelor județe]

p. 20 Cel mai mare dintre acestea este, în Muntenia <județul> Ialomița cu capitala Călărași, peste drum de cetatea turcească Silistra, iar în Oltenia, luând totodată, în considerare populația, este <județul> Mehedinți¹⁵⁰. În județul Ilfov se află capitala București, prin care curge Dâmbovița și care are acum 90 000 locuitori. Capitala Olteniei, Craiova, se află în județul Dolj¹⁵¹. Vechea capitală a Țării Românești, Târgoviște, se află în ruină, în județul Dâmbovița, care și-a luat numele de la cel al râului. [...]

Cele 18 județe se află, unul față de altul, în următorul raport:

Muntenia	Mărime	Număr de locuitori	Fertilitate	Comerț		Impozite
				int.	ext.	
Argeș	9	8	16	7	7	5
Muscel ¹⁵²	16	16	17	6	6	4
Dâmbovița	14	6	15	13	17	14
Prahova ¹⁵³	17	15	6	3	18	13
Secăuieni ¹⁵⁴	11	5	12	1	2	12
Buzău	12	14	2	5	14	18
Râmnicu Sărat ¹⁵⁵	3	13	5	4	11	11
Olt ¹⁵⁶	15	12	9	14	8	7
Teleorman ¹⁵⁷	12	7	8	17	4	6
Vlașca ¹⁵⁸	6	10	13	12	10	10
Ilfov	4	2	7	10	1	1
Ialomița	2	17	1	8	12	17
Brăila	13	11	10	16	16	16
În Oltenia						
Mehedinți	1	7	4	13	9	5
Gorj ¹⁵⁹	8	4	18	18	13	13

¹⁵⁰ Meheditza.

¹⁵¹ Dolgiul oder Dolgi.

¹⁵² Moustchel.

¹⁵³ Vahova.

¹⁵⁴ Sakoeni.

¹⁵⁵ Slam Rimnik.

¹⁵⁶ Oltow.

¹⁵⁷ Teleokman.

¹⁵⁸ Vlachka.

¹⁵⁹ Gorgi.

Vâlcea	10	3	14	2	15	15
Dolj	5	5	11	11	3	2
Romanați	13	11	10	16	16	16

Din 1 ianuarie 1843¹⁶⁰ a fost desființat județul Secuieni și împărțit între Prahova și Buzău.

Suprafața țării cuprinde:

Munți.....	23 892 $\frac{3}{4}$ verste ¹⁶¹ pătrate
Câmpii.....	41 902 $\frac{3}{4}$ “
Ape.....	675 $\frac{1}{2}$ “
Total:	66 471 “

calculate 104 $\frac{3}{4}$ la un grad al ecuatorului sau, în ore pătrate, 25 la un grad.

După folosință, această țară constă în:

Câmpii și livezi.....	44 243 $\frac{3}{4}$ verste pătrate
Podgorii.....	723 “
Păduri.....	18 374 $\frac{1}{2}$ “
Mlaștini.....	2 120 “
Nisip și stânci.....	134 $\frac{1}{2}$ “

Populația țării este de obicei apreciată la 2 milioane. Numărul sufletelor se ridică la 30 pe o verstă pătrată și la 518 la o oră pătrată¹⁶², fiind împărțită în 18 districte (județe) care <la rândul lor> sunt împărțite în 22 orașe, 19 târguri¹⁶³, 124 mănăstiri și 3 627 sate. Satele, în majoritate, au o construcție solidă // dar un aspect p. 21 urât, casele țărănești fiind fără pomi și grădini, constituind un tablou trist al marii proprietăți, odată ce țaranul este clăcaș. Pământul aparține boierilor [...]. De asemenea mari proprietăți aparțin <celor> 124 mănăstiri și, în afară de acestea, se mai găsesc 66 de mari proprietăți care aparțin mănăstirilor din Palestina și Grecia. Moșiile <sunt> aproape în totalitate arendate, ceea ce înseamnă că munca îi împovărează pe țaranii clăcași, căci un alt inventar nu-i trebuie arendașului decât cnutul¹⁶⁴, ca în Polonia, pentru a pune în mișcare pe țărani. Totuși noua legislație a venit și aici în apărarea sărmanilor țărani; peste tot se observă lipsa micilor culturi și a dragostei de proprietate¹⁶⁵. Aceasta nu-i de mirare căci, după cum Moldova era

¹⁶⁰ Dată greșită, în realitate 1845.

¹⁶¹ Unitate de măsură rusească: 1 versta² = 113,802 ha.

¹⁶² Ora = veche unitate de măsurare, de valori diferite, a lungimii drumurilor: la Gotha, 1 oră = 4429,32 m ; în Hessa, 1 oră = 5 km ; în Bavaria, 1 oră = 3707,49 m.

¹⁶³ *Flecken*.

¹⁶⁴ *Kansch*.

¹⁶⁵ Afirmație lipsită de temei.

în trecut expusă incursiunilor prădalnice ale tătarilor, Țara Românească a fost <în calea> celor ale turcilor de la Orșova, Sistov, Silistra și Brăila și care au pustiit țara.

În total numărul caselor se ridică la	417 312
al morilor de vânt la	13
al morilor de apă la	2 341
al morilor <mânate> de cai la	12

Populația este împărțită în familii de birnici și scutiți de biruri. Din a doua¹⁶⁶ <categorie> fac parte boierii și alte clase privilegiate cu aproximativ 50 000 capi <de familie>, de asemenea clerul, slugile, servitorii și robii (sau țișanii) persoanelor particulare. Birnicii sunt țaranii, orașenii și străinii ce exercită o meserie, al căror <număr> se ridică la 2 milioane suflete, în timp ce aproape 600 000 nu plătesc nimic, deoarece populația poate fi acum considerată <a fi> de 2 ½ milioane.

Raportul dintre diferitele clase este următorul:

Producătorii <de bunuri> față de:

premergătorii	1-8
față de întreaga populație	1-1 1/10
clerul	1-36
meșteșugarii	1-92
birnicii	1 ½
țișanii	1-23
Stăpânirea deține din perimetrul proprietății agrare 1/93, al celei orașenești 1/18.	
boierii1/3	1/16
mănăstirile1/5	1/15

Raportul proprietății agrare față de cea orașenească este de 1/14.

În capitala București trăiește mai mult de jumătate din boierimea țării și cu mult mai mulți meșteșugari decât în alte orașe, ¾ mai mulți evrei, 1/3 mai mulți străini, mai mult decât jumătate din populația urbană și a mănăstirilor. [...]

Țara Românească are în general o climă mai blândă decât Moldova, ceea ce se datorește, de la bun început, așezării ei geografice; totuși se susține că frigul mai mare din Moldova își are originea <în aceea> că solul ar fi îmbibat cu multă sare și salpetru. Frigul cel mai puternic este, în ambele țări, în ianuarie și februarie când, nu rareori termometrul scade până la 18 grade Réaumur¹⁶⁷ sub punctul de îngheț. În martie, aprilie și mai temperatura variază între 4 și 17 grade <R> căldură și în iulie și august arșița crește, nu rare ori, <până> la 23 grade <R>; totuși a suferit, după

¹⁶⁶ În text, cules greșit. *zu den ersten*.

¹⁶⁷ Gradele Réaumur sunt mai mari, dat fiind că punctul de fierbere este la 80°. Ca atare
t°R = 10/8 t° C.

cum s-a menționat mai sus, căldură și frig mai mare. De altfel, clima acestor țări este cu mult mai aspră decât ar fi fost de așteptat după așezarea geografică a acestora. Apropierea, pe de o parte, a Mării Negre și a Carpaților, iar pe de altă parte a <munților> Balcani¹⁶⁸ are probabil influență asupra vremii foarte schimbătoare. Dacă bate vântul de nord-vest, chiar și vara, atunci temperatura devine atât de friguroasă încât poți răci foarte ușor și adesea trebuie făcut focul. Vântul de sud aduce vijelii și de cele mai multe ori vreme frumoasă – dar de obicei nu de lungă durată – căci tocmai vara ploaia este foarte abundentă și cu aceasta vin puternice vijelii, în iunie și iulie, care se repetă la aceeași oră mai ales seara; atunci sunt și furtunile foarte puternice.

Iarna durează mult și are puține zile senine, care în nord <fac să se> uite iernii frigul ei aspru.

Cu primele zile ale lui mai se instalează deja o mare căldură, astfel încât ești aici aproape cu totul lipsit de farmecul primăverii. Cele mai frumoase zile ale anului încep de obicei cu sfârșitul lui septembrie și durează cel mai des până la sfârșitul lui noiembrie; totuși sunt, în același timp nopți foarte reci și nesănătoase, încât apar atunci febre foarte îndărătnice. Iarna, cu <un> frig aspru, se instalează de obicei la începutul lui decembrie și durează până la mijlocul lui februarie; atunci îngheață toate râurile și cea mai grea artilerie poate trece Dunărea. // Așa a fost acoperită în p. 87 1829 Dunărea, de exemplu, cu gheață groasă de 6 picioare la <o temperatură> de 20 grade minus. Cea mai multă zăpadă cade în ianuarie și februarie și începe o vreme umedă și nesănătoasă care durează până în martie.

Vremea schimbătoare și trecerea rapidă de la căldură la frig face viața, din aceste Principate, foarte nesănătoasă, mai ales pentru străini, observându-se influența asupra vegetației și chiar asupra animalelor. Iarna se anunță cu un puternic vânt de la nord, care se numește crivăț¹⁶⁹ și durează 3 până la 9 zile, fiind de cele mai multe ori însoțit de zăpadă. La frig puternic cât și la călduri mari apar crăpături adânci în pământ; și cutremurele sunt anunțate de obicei de vijelie. Vântul de sud este uneori temător de fierbinte, precum *Sirocco*¹⁷⁰ în Italia, <iar> comete, pare-se, că se arată aici mai rar decât în Germania.

[Urmează două tabele, cu înregistrările zilnice ale temperaturii și presiunii p. 87-95 atmosferice din cursul anului 1844, efectuate la Iași (ianuarie-aprilie și octombrie-decembrie) și București (întregul an)]¹⁷¹.

¹⁶⁸ *Hämus*.

¹⁶⁹ *Crivoz*.

¹⁷⁰ Vânt cald ce bate dinspre Marea Mediterană aducând cu sine secetă și nisip.

¹⁷¹ Sunt rezultatele cercetărilor efectuate la Iași de dr. Teodor Stamati și la București de Friedrich Wilhelm Koch și care au fost puse la dispoziția autorului.

p. 65 Actuala capitală a Valahiei și reședință a Principelui, București, este așezată la 44°25'41" latitudine și 28°54'13" longitudine estică (de la Paris), adică aproape pe aceeași paralelă cu Caucazul, Crimeea, Ravenna, Bologna și Cahors, într-o câmpie la 225 picioare deasupra nivelului Mării Negre. Situat cam la jumătatea județului Ilfov, orașul este împărțit în două părți aproape egale de râul Dâmbovița.

p. 66 Se spune că întemeietorii lui ar fi fost un popor (de altfel necunoscut), *bakurii*, *bukurlii* ori chiar *hilarii* și că, prin urmare, numele lui se trage de la aceștia, purtând, chiar, înainte vreme, pe acela de Hilariopolis, adică orașul bucuriilor¹⁷³. Așa cum știu oamenii de aci să trăiască o viață plină de bucurii, numele acesta îl merită cu adevărat! Legenda populară, însă, pretinde că primul locuitor a fost un anume Bucur, care a și zidit prima biserică¹⁷⁴ ce va fi fost la poalele povârnișului Bisericii Radu Vodă, nu departe de strada și poarta Dobrotesei. În afară de unele mănăstiri întărite din secolul al XIII-lea nu se știe nimic precis despre istoria veche a acestei localități, care, așezată în mijlocul câmpului, nu va fi asigurat protecție locuitorilor ei, aceștia fiind, de aceea, siliți să se refugieze în munți în cursul deselor războaie. De abia în anul 1698, prințul Brâncoveanu¹⁷⁵ a mutat capitala Țării¹⁷⁶ de la Târgoviște aici, care, rând pe rând, fusese la Curtea de Argeș și mai înainte, la Câmpulung. Azi, acestea prezintă ori ruine ori sunt simple târgușoare.

Privit dinspre sud, Bucureștii dau o panoramă măreață. Din marea de case se ridică o mulțime de biserici și capele acoperite, în majoritatea lor, cu tablă strălucitoare, totul fiind la rândul-i, înconjurat de grădini întinse. Diametrul orașului întrece 24 000 de picioare, în timp ce suprafața lui – așa cum ne-o dă un german,

p. 67 Maiores von Boroczyn¹⁷⁷ –, măsoară 16 000 000 de stânjeni (un stângen valah // este

¹⁷² Pentru descrierea orașelor București și Iași s-a folosit versiunea română a textului lui Neugebauer, publicată de Victor Papacostea, *Un observator prusian în Țările Române acum un veac*, București, 1942, p. 65–97. De asemenea au fost operate modificări ortografice în conformitate cu actualele norme academice.

¹⁷³ Teorie fantezistă întâlnită la F. Sulzer (*Geschichte des Transalpinischen Daciens*, Wien, 1781–1782), vezi relatarea în versiunea românească a primei serii a colecției de față, vol. X, partea I, p. 454–476.

¹⁷⁴ Legenda este târzie fiind pusă în circulație la sfârșitul veacului XVIII sau începutul secolului al XIX-lea de W. Wilkinson (*An account of the Principalities of Wallachia and Moldavia including various political observations*, London, 1820), vezi relatarea din volumul I al prezentei colecții, p. 609–659.

¹⁷⁵ Constantin Brâncoveanu, domn al Țării Românești (12 oct. 1688–24 mart. 1714).

¹⁷⁶ Afirmatie inexactă. Cea mai veche atestare documentară a orașului București ca „cetate de scaun” o constituie un hrisov emis la 20 septembrie 1459 de domnul Vlad Țepeș în care se menționează „cetatea București”.

¹⁷⁷ Rudolf Arthur von Boroczyn, maior, vechi slujbaş al Țării Românești, a ridicat, între 1844–1846, planul cel mare al Bucureștiului alcătuit din 99 planșe mari cuprinzând toate așezările sale; un rezumat în 4 planșe a fost tipărit sub formă de litografie în 1852.

egal cu 1962 de metri francezi), calculați, astfel, cu ajutorul unui teodolit bun: baza, așezată în apropierea unei câmpii, însemnată cu scânduri de stejar, lungă de 1 562 de stânjeni, iar restul marcat prin 52 de puncte trigonometrice. Lucrarea de care este vorba aci a fost poruncită de Prințul Bibescu¹⁷⁸ odată cu o nivelare exactă, în scopul de a distribui apa din marea conductă realizată în anul 1845, și de a croi străzi noi. Cu toate acestea, Bucureștii ne înfățișează aspectul adevăratului oraș oriental, cu ulițe înguste și strâmbe, cu colibe în umbra palatelor și curților mari, între care ori te îneci în praf, ori te împotmolești în noroi. Nu se văd aici ca aiurea, porți, ziduri ori valuri, și din această cauză nu poți deosebi orașul propriu-zis de periferie (care poartă numele de mahalale).

Numărul caselor de locuit se ridică la circa 16 000, iar al locuitorilor la mai mult de 100 000. Recensăminte propriu-zise nu se fac, ci cel mult se numără persoanele care plătesc bir și, după datele pe care le dau preoții și boierii, se multiplică numărul capetelor de familie cu 5 // și se află, astfel, câți locuitori sunt. p. 68 Boierii cu mare greutate îngăduie funcționarilor care fac această numărătoare, să socotească și pe cei care stau în curțile lor, ori pe sclavi.

Câte zile sunt într-un an, atâtea biserici în București, căci este sigur că, socotind cele neînsemnate // – multe la număr și ele – ai avea mult de muncă. Dintre ele, cam 130 de biserici au o oarecare însemnătate. Piețele publice de aici nu merită să le pomenești; tot astfel lipsesc monumente oficiale și fântâni împodobite. Fostul secretar de stat, E. Suțu, a încercat să construiască o fântână arteziană, dar a dat greș. Dimpotrivă, puțuri sunt o sumedenie și vin de la decedați evlavioși, care, de obicei, aparțin claselor celor mai sărace ale locuitorilor.

Vânturile nu sunt constante. Deseori bat unele puternice fără, însă, să fie suficiente pentru a primeni atmosfera. Ca urmare, febrile datorită climei sunt dese și de ele suferă în special străinii mai ales în timpul verilor celor mai calde când, în timpul nopții, se lasă frig. Starea sănătății populației s-a îmbunătățit totuși considerabil, de când s-au înlocuit pe ulițe pavajul de lemn cu piatră. Mai înainte însă, plutea în aer un miros îngrozitor pentru că acestea nu aveau fundament și, sub grinzile așezate pe scânduri groase de stejar, se aduna murdărie, se vărsau multe dintre cloace ori putrezeau animale căzute înăuntru. Boierii cei bogați nu se interesau de toate acestea fiindcă, dacă se întâmpla vreo epidemie, aveau puțină să plece în Transilvania. Astăzi, însă, se dă atenție îngrijirii curățeniei de pe ulițe, deși acest lucru întâmpină greutăți prin faptul că gunoiul nu este întrebuințat pe // câmp p. 69 nici măcar în apropierea orașului, așa încât curățenia costă bani. Totuși, azi, ulițele sunt pavate.

Orașul este împărțit în cinci circumscripții polițienești, limitate de următoarele ulițe principale: Podul Mogoșoaiei, în spre Transilvania, Podul Șerban Vodă înspre Turcia, Podul Târgul de Afară spre Moldova și Podul Calicilor înspre

¹⁷⁸ Gheorghe Dimitrie Bibescu (1804–1873), domn al Țării Românești (1842–1848).

Oltenia. Alte ulițe importante sunt: Podul Mihai Vodă, Podul de Pământ, Ulița Târgoviștei, Ulița Herăstrăului, Ulița Pantelimon, Ulița Dudești, Ulița Dobricenilor.

Aceste ulițe duc la 11 bariere cu același nume, la care se mai adaugă două: bariera Delea Veche și bariera Madritului. La toate aceste bariere se dau pașapoarte, în timp ce bagajul este controlat la vama centrală.

Dintre biserici sunt de pomenit în primul rând: biserica Mitropoliei așezată pe un deal, care însă nu se evidențiază nici prin vechime, nici prin arhitectură. Alături se găsește sala de adunare a Stărilor Țării, iar arhiva Statului în vechea reședință a Mitropolitului. Acest sfânt lăcaș a fost construit în anul 1655¹⁷⁹, înainte de mutarea capitalei la București, de Voievodul Constantin Basarab Cârnu¹⁸⁰.

Biserica din apropiere este Mănăstirea Radu Vodă, întemeiată încă în anul 1575¹⁸¹ de Alexandru al II-lea¹⁸²; clădirea actuală datează, însă, de la 1614.¹⁸³

p. 70 Biserica și mănăstirea Sărindar au fost ridicate în 1634 de Matei Basarab¹⁸³.

Vechea biserică de curte a fost Curtea Veche, datând de la Mircea Basarab¹⁸⁴, din anul 1383¹⁸⁵. Aici sunt miruiți încă și acum principii valahi.

Biserica Sfântul Gheorghe, ctitoria lui Constantin Brâncoveanu, este înconjurată de o clădire mare numită han, care azi servește mai ales pentru depozitarea mărfurilor, dar, mai înainte, pare să fi slujit la apărare.

Biserica Mihai Vodă este așezată lângă castelul domnesc zidit în 1775 de Alexandru Ipsilanti, dar distrus de foc în 1813¹⁸⁶ și rămas, de atunci, nerefăcut. În mănăstirea care o înconjoară, s-a instalat marele spital militar.

Mai sunt și alte biserici ca:

Biserica și mănăstirea Antim.

¹⁷⁹ În realitate, Biserica noii Mitropolii din București a fost începută în 1656 de domnitorul Constantin Șerban și terminată de domnitorul Radu Leon în 1668.

¹⁸⁰ Constantin Șerban, mare serdar între 1646–1648, domnul Țării Românești (1654–1658).

¹⁸¹ Mănăstirea Sfânta Troiță, numită ulterior Radu Vodă, a fost înzestrată la 15 iunie 1577 de domnul Alexandru al II-lea poreclit „Oaie Seacă” cu vama de la ocele de sare Ghitoara pe Teleajen și Telega

¹⁸² Alexandru al II-lea Mircea, domnul Țării Românești între 1568–1577.

¹⁸³ În 1652, Matei Basarab a construit împreună cu biv-vel logofătul Radu Cocorăscu o biserică nouă la mănăstirea Sărindar aflată pe locul Casei Centrale a Armatei, dăruită în 1896.

¹⁸⁴ Inexact. Neigebaur confundă pe Mircea cel Bătrân (23 sept. 1386–31 ian. 1418) cu Mircea Ciobanul (17 mart. 1545–16 nov. 1552, mai 1553–28 febr. 1554 și ian. 1558–28 sept. 1559), care a zidit biserica împreună cu fiii săi Pătrașcu, Radu și Mircea, înainte de 1559.

¹⁸⁵ În acest an nici nu domnea Mircea cel Bătrân (Basarab), ci unul din predecesorii săi, fie Radu I (circa 1377–1383), fie Dan I (circa 1383–Sept. 1386).

¹⁸⁶ Referire la al doilea incendiu (primul a avut loc la 14/ 25 dec. 1789, palatul fiind refăcut în 1798–1799), care de fapt a avut loc în noaptea de 21–22 Decembrie 1812, cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 37–39.

Biserica Râmnicului, cu o mănăstire, în care își are reședința Episcopul de Râmnic.

Biserica Colței, a cărei clopotniță a fost înălțată de soldații din armata lui Carol al XII-lea în 1715. Pe vremuri, acesta era cel mai înalt turn din oraș, dar în 1812¹⁸⁷, cutremurul a dărâmat o jumătate din el. Aici se află și marele spital Colța, donație din anul 1715¹⁸⁸ a spătarului Cantacuzino¹⁸⁹.

Bisericele Sfântul Crețulescu, a Apostolilor, a Sfântului Spiridon și a Sfântului Ioan, împreună multe de chilii anexe și ziduri în cerc, pe distanță mare.

p. 74

Biserica Evanghelică, din anul 1726¹⁹⁰.

Biserica ungaro-evanghelică, din anul 1821¹⁹¹, din vecinătate.

Biserica catolică cu o mănăstire franciscană, întemeiată la 1666¹⁹², dar rezidită la 1812¹⁹³.

Biserica armenească.

În sfârșit, mai sunt cinci sinagogi pentru evreii germani și spanioli – ultimii emigrați din Constantinopol, bogați, vorbind o limbă spaniolă amestecată cu ebraica.

Dintre edificiile publice sunt de amintit: Curtea administrativă sau Clădirea guvernamentală, Primăria, Curtea de Justiție, Închisoarea, Casa Statului Major, o cazarmă de infanterie și una de cavalerie, Colegiul Sfântul Sava. Ca spitale, afară de cele pomenite, mai sunt: spitalele Brâncoveanu, Filantropia, Maternitatea, apoi Teatrul Nou, hanurile lui Constantin Vodă, Zlătari, Șerban Vodă și Sfântul Gheorghe.

Cele mai frumoase clădiri private sunt: Palatul lui Brâncoveanu, pe care-l locuiește actualul principe, Bibescu, după ce l-a mărit și înfrumusețat foarte mult; un alt palat al lui Brâncoveanu, în care stă Mitropolitul¹⁹⁴, câteva palate ale familiei

¹⁸⁷ Datare greșită. Corect 1802.

¹⁸⁸ Datare greșită. Spitalul a fost zidit între anii 1703–1707 și amintit pentru prima oară într-un document purtând data de 17 aprilie 1708, cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 135.

¹⁸⁹ Mihai Cantacuzino, intrând în conflict cu domnul Constantin Brâncoveanu, a fost destituit (1707) și înlocuit cu Toma Cantacuzino. Bănuț de a fi în legături secrete cu Austria, care se pregătea să atace Imperiul Otoman, după izbucnirea războiului turco-venețian (1715), Mihai Cantacuzino, ca și fratele lui, stolnicul, și fiul acestuia Ștefan, domn al Țării Românești (25 mart. 1714–25 dec. 1716) au fost prinși și executați de turci din ordinul sultanului.

¹⁹⁰ Datare greșită, construcția veche fiind din 1753. La 4 iulie 1777, domnul Țării Românești, Alexandru Ipsilanti aprobă sașilor luterani să construiască o nouă biserică pe același loc, în mahalaua Stejar, cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 222.

¹⁹¹ Biserica reformată (calvinistă).

¹⁹² Bărăția. Neigebaur se referă la pisania celei de a treia biserici, construită din lemn, în același loc.

¹⁹³ Data pisaniei noii construcții, după incendiul din 28 august 1804.

¹⁹⁴ Inadvertență. O primă clădire a fost construită odată cu biserica (1654–1658). A fost refăcută cu unele adaosuri în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. În timpul patriarhului Nifon (1750–1775) s-a zidit o arhă nouă și galeria cu geamlăc, cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 246.

Ghica, al ministrului Știrbei, al banului Filipescu, al baro//nului Meitani, Oteteleşanu, și Lynch, ca și ale bancherilor Mosco și Halson.

p. 72 Printre restaurante merită pomenite: Momolo, în curtea teatrului, Condori, „La leul de aur“, la „Cocoșul roșu“ sau „Hotel de Valachie“. Afară de acestea mai există câteva de rang inferior, unde mâncărurile se servesc după bucătăria turcească. Restaurantele nu sunt însă recomandabile, deoarece sunt puțin căutate, din pricina largii ospitalități care se întâlnește în această țară. Nu lipsesc nici cafenele, nici cofetării, întocmite după model nemțesc și turcesc, dar nu elegante. // Lumii îi plac foarte mult dulciurile și, de aceea, se găsește aici și înghețată bună. În restaurantele pe care le-am pomenit mai înainte se dau baluri iarna, și câteodată chiar mascate. Cei de sus dau baluri în cercuri închise. Germanii de aici alcătuiesc și ei un astfel de cerc. Băile lui Warmberg, instalația de baie cu aburi rusească sau chiar așa-zisele băi turcești sunt foarte căutate. O astfel de baie se găsește și în grădina publică, dar școala de înot este foarte departe de acest loc. Moșii sunt un loc de petrecere populară unde lumea se dă în scrânciob – acest leagăn rusec este foarte iubit în Valahia. Parcul de la Filaret este, de asemenea, foarte mult vizitat. Lumea obișnuiește mult să se plimbe prin el, dar singura promenadă cu oarecare priveliște p. 73 este în // apropierea dealului pe care stă, cum am spus, Mitropolia.

De aceea, cursele de la o poartă la alta sunt foarte gustate. Se văd multe sute de trăsuri boierești, unele foarte elegante, în care se plimbă femeile valahe cele frumoase și bogat împodobite. Numărul acestor trăsuri se socotește a fi cam de 12 000, iar acela al cailor de lux 40 000, deși sunt și cai rău îngrijiți și trăsuri rău curățate. Se văd și birje, aproape vreo sută, dintre care unele chiar convenabile. De obicei se plătește pe oră, de cursă, 15 arginți sau doi poli; de sărbători însă, tariful este mai ridicat.

Dintre lăcașurile de învățătură, o atenție specială merită Colegiul Sfântul Sava, unde se pot vedea, într-o colecție arheologică, sarcofagii romane, monede dace și în special câteva vase de aur mari, care au fost găsite, cu câțiva ani înainte, în regiunea Buzăului.

În afară de ministere, sunt Înalta Curte de Revizie, Înalțul Divan sau Curtea de Apel, Curtea de judecată în prima instanță pentru județul Ilfov, Tribunalul polițienesc pentru Capitală și Tribunalul de comerț de a doua instanță, apoi direcțiunea carantinei, sub supraveghere rusească și o agenție a Societății de Navigațiune Austriacă.

Iată autoritățile străine din București: un consul general rus pentru Moldova p. 74 și Muntenia, cea mai // de seamă persoană din țară, deoarece el reprezintă puterea protectoare a țărilor. Dimpotrivă, puterea suverană a sultanului nu are aici nici un reprezentant, deși principele întreține la Constantinopol un agent. Consulul general rus este înconjurat de un personal funcționăresc numeros, și mai mulți cazaci și curieri. Lefurile acestora sunt foarte însemnate și alegerea clădirilor foarte îngrijit făcută.

Englezii au și ei un consul general pentru ambele Principate.

La fel, există și un consul general francez.

Urmează apoi:

Un agent austriac cu un număr de caporali întrebuițați la transportarea călătorilor austrieci ori a celor indezirabili în străinătate.

Un consul general grec,

Un consul prusian fără salariu, în același timp consul pentru Saxonia,

Un consul belgian,

Un vice-consul olandez,

Un agent sârb.

În industria țării, capitala Valahiei joacă un rol puțin însemnat. Aici se fabrică doar așa-zisele testemele, basmale turcești¹⁹⁵. În împrejurimi se găsesc abatoare sau zahanale, topitorii mari de seu, unde se prepară și carne presată și uscată, pastramă și, în cantitate de asemenea mare, untură de vite, // care merg mai ales în Turcia. p. 75
Multe mâncăruri nu se prepară aici cu unt, ci cu seu de vită, astfel încât, spre a pomeni numai atât, chiar cel mai bun sparanghel nu are nici un gust. Industria indigenilor se limitează, îndeobște, numai la facerea de potcoave și cuie, șelărie, cojocărie, cismărie, scobire de lulele; mai întâlnești, apoi, bărbieri, căciulari, plăpumari, croitori pentru costume naționale și giuvaergerii. Majoritatea celorlalte meșteșuguri sunt în mâinile străinilor, germani sau unguri, chiar și a câtorva francezi (aceștia în cazul când nu pot face nimic cu pedagogia), căci în această țară megalomania este atât de mare, încât unii părinți își încredințează copiii unor oameni care știu doar să vorbească franțuzește – deși în Germania n-ar trece nici măcar examenul de plutonier cu cunoștințele lor de școală. De aceea, unii franțuzi, veniți aici ca ucenici de croitorie ori frizeri, au sfârșit prin a fi educatori cu titlul savant de „profesori“, ori chiar și-au deschis un institut de educație cu titlul pompos.

Germanul dr. Zucker și-a câștigat mari merite prin școala sa pentru educarea meseriașilor, formând, mai ales, buni tâmplari. Printre industriașii străini merită pomeniți: giuvaergii Solich și Resch, tapițerii Posselt și Bistrizer, fabricantul de căruțe Loboda și berăriile von Geyer și Krebs. //

p. 76

Comerțul de consum din București este foarte important, cu atât mai mult cu cât aici se găsesc laolaltă produse ale luxului european și asiatic, îngrămădind, astfel, și pe cumpărători și pe vânzători, mai ales că aproape în toată țara nu găsești astfel de lucruri. Iată cam ce se găsește aici: mărfuri de galanterie, croitorie și bijuterie din Leipzig sau produse germane din Nürnberg, material și fierărie nemțească, articole de modă și lux din Franța, care sunt aici foarte căutate, fiindcă deși în general se poate spune că boierii cei bogați sunt economi, totuși, pentru gustul femeilor, de obicei nimic nu le este scump, tot astfel după cum rareori

¹⁹⁵ Despre acest subiect vezi Constantin Șerban, *Manufactura de basmale (testemeluri) de la Mărcuța, 1800–1822*, în „Materiale muzeografice”, nr. 3, 1965, p. 43–52.

într-alte părți bărbații fac cadouri așa de scumpe, care aiurea nici n-ar fi primite în felul acesta. În prăvăliile greco-armeano-turcești sunt adunate covoare, șaluri, arome, tutun și alte produse orientale împreună cu alte felurite mărfuri venite din Asia. În dughenele rusești sau lipovenești, numite marchitanerii, se pot cumpăra: iuft, fier, porțelan, alamă, ceai, etc., iar în magazine așa-numite brașovenii: lucrări din fier, lemn, lână, ceară, păr de cal. În fine, la negustorii evrei găsești: sticlă ordinară, fierărie, praf de pușcă, etc.

p 77 Dintre librării, cea a lui Winterhalder este cea mai recomandabilă, ca fiind foarte bine asortată în literatura germană și franțuzească. Pentru cărți // în limba țării este cunoscută librăria Romanow și, ca anticariat, aceea a lui Scarlat. Trei tipografii s-au evidențiat prin lucrul lor, dar tipărițiile lui Walbaum sunt cele mai elegante. Lucruri bune face și tiparnița Colegiului Sfântul Sava, unde funcționează și două litografii. La prima tipografie, un berlinez cu numele Schweder publică, de câțiva ani, o gazetă germană destul de bună, care însă, avu nevoie de o subvenție de 300 ducăți din partea prințului Bibescu, pentru ca să poată merge înainte. Un domn Eliade¹⁹⁶ scoate „Curierul Românesc“ cu un buletin oficial, iar tipografia Carcoletti o foaie semi-oficială sub titlul „Vestitorul românesc“.

Bucureștii posedă o bibliotecă publică, anume, aceea a Colegiului Sfântului Sava, și mai multe particulare, dintre care acelea ale lui Bibescu și Ghica se evidențiază în mod special, deși și alți boieri posedă comori literare de preț, cum este colecția de tipăriții vechi din Valahia a căpitanului Olteniceanu care merită toată atenția. În schimb, picturile sunt încă rare pe aici, deși în Valahia ele sunt preferate mai mult decât la Iași.

Dintre împrejurimile Bucureștilor:

p 78 *Băneasa*, aparținând marelui spătar Ghica¹⁹⁷, la o jumătate de oră depărtare de București, foarte vizitată în plimbările de duminică și, mai ales, la // 1 Mai, zi care este îndeobște sărbătorită de credincioșii bisericii orientale ortodoxe.

Herăstrău, nu departe de Băneasa, cu un mic izvor, foarte gustat de amatorii de cură.

Floreasca, așezat în apropierea unei bălți, atrăgătoare.

Colentina, cu un frumos castel și mormântul principelui Grigore Ghica într-o biserică plină de gust și curățenie, împrejmuită cu o grădină așezată la malul unei bălți care privește până departe în stepele valahe. Cam la Răsărit se află unul dintre abatoarele de care am pomenit.

Mărcuța, departe tot cale de un ceas de București, cu o mănăstire și un sanatoriu pentru nebuni și idioți.

¹⁹⁶ Ion Heliade Rădulescu (6 ian. 1802–9 mai 1872).

¹⁹⁷ Costache Ghica (1797–1852), fratele mai tânăr al domnului Alexandru Ghica.

Mănăstirea *Pantelimon* se află la o depărtare de jumătate de ceas de oraș. Aici Grigore Ghica a întemeiat, în anul 1752, un spital exemplar, pe care-l conduce acum dr. V. Meyer.

La 27 august se sărbătorește pretutindeni, cu pompă, ziua patronului.

Mai departe, spre nord-est stau mănăstirile de călugări *Cernica* și *Căldărușani*, ca și cea de călugărițe, *Țigănești*. În pădurea din vecinătate se vânează iarna porci mistreți.

Pascan, cu palatul și frumoasa grădină a ultimului principe, Alexandru Ghica. // p. 79

Dudești, cu abatorul lui Hegy aparținând baronului Sina din Viena și cu vechiul spital pentru ciумаți, acum închisoare.

Mănăstirea *Văcărești*, dincolo de grădinile lui Belio¹⁹⁸, cu o biserică frumoasă într-o curte ca un castel. Aici se opresc toți // hospodarii investiți la Constantinopol, până ce sunt primiți solemn de autorități.

Leordeni, aparținând lui aga Manu¹⁹⁹, cu case frumoase cu geam și sere și o crescătorie mare de păuni.

Cotroceni, proprietate a lui Brâncoveanu.

BuŢtea, reședința de vară a ministrului Știrbey²⁰⁰, fratele principelui domnitor, cu o grădină frumoasă.

Spitalul *Filantropiei* și *biserica Mavrogheni* se află nu departe de BuŢtea și de Băneasa pomenite mai sus.

În total, trebuie să recunoaștem că, chiar dacă natura a făcut pentru București mai puțin decât pentru Iași, totuși, acesta din urmă este mai neglijat decât capitala Valahiei.

Părerea generală pe care și-o face călătorul străin în acest oraș prin care intră în Orient, este, oricum, importantă de știut. Se cunoaște că te afli într-altă lume, dar în țara contrastelor. În călătoriile sale prin Europa, autorul rândurilor de față a găsit numai în mică măsură lucruri peste sau sub așteptările sale, pe când în Moldova și Valahia, dimpotrivă, a aflat totul altfel de cum s-ar fi așteptat. // Capitalele sunt cel mai sigur barometru al culturii. De aceea ne-au reținut mai mult topografia celor două capitale, București și Iași. Nicăieri nu se vede mai bine contrastul dintre cultură și barbarie decât în teatrele ambelor orașe, unde se reprezintă pe scenă vodeviluri franțuzești, ba chiar drame mai înalte, opere germane, interpretate, nu rareori foarte bine, printre ele figurând și piesele noastre cele mai importante; ba, se aud și opere italiene. Cu toate acestea, piesele patriotice sunt foarte neglijate. Este adevărat, acum câțiva ... s-a început să se dea și reprezentații dramatice în limba țării, mai ales la Iași, iar comedia a făcut, în timpul din urmă, încercări fericite. Dar, deoarece această categorie de dramă atinge doar superficial timpurile prezente și nu se limitează la clasa populară p. 80

¹⁹⁸ Referire la Alexandru Bellio, mare logofăt, căsătorit cu Irina, fiica lui Barbu Văcărescu.

¹⁹⁹ Iancu Manu (1803–1874), agă în 1848, ajunge mare vornic și caimacam al Țării Românești (1858).

²⁰⁰ Barbu Știrbei, viitorul domn al Țării Românești (1849–1856).

obișnuită (ca la Berlin și Viena), lumea s-a văzut curând în fața unor piedici. Este, totuși, de recunoscut scriitorilor dramatici de acum că au priceput bine spiritul timpului lor și au apucat-o pe calea cea bună de a întemeia un teatru național, pentru care au fost sprijiniți de judecata sănătoasă a majorității concetățenilor lor, chiar dacă un teatru moldo-valah nu este destul de plăcut megalomanului. Fiecare german, însă, trebuie să se bucure că din când în când, se poate forma un teatru german de amatori în București. //

Iași

- p. 81 Iașii, capitala de acum a Moldovei și reședința principelui, se află pe paralela 47°9' 3" și meridianul (Fero) 45°9' 45" în județul cu același nume, la 427 palme deasupra nivelului mării, deci cam la aceeași latitudine cu Astrahan, Taganrog, Buda, München, Colmar, Bourges, Tour și Nantes. Așezat la poalele dealului numit Copou, care urcă lin de la malul stâng al râului Bahlui, orașul se arată din depărtare, mai ales de pe dealul din față, // Repede, foarte pitoresc, și în special seara, pentru că, așezate pe povârniș una deasupra celeilalte, casele oferă o iluminatie splendidă. Iașii se pot asemăna cu un decor de teatru care, din depărtare, oferă o panoramă încântătoare, dar privit din apropiere este insuportabil. În aceeași măsură, însă,
- p. 301 împrejurimile sunt triste. Malurile Bahluiului sunt pline de băltoace, // lipsite de pomi și tufişuri. Înălțimile de pe Copou sunt tot atât de reci și nicăieri nu se găsește vreo urmă din casele țărănești și grădinile atât de voioase care învesolesc periferiile marilor orașe. Orașul se află cale de două ore de Prut, care, din 1812, formează granița cu Rusia, și pe care, din 1844, umblă corăbiile până la Sculeni. Astfel, dacă vor fi înlăturate piedicile care se pun actualmente navigației pe acest râu, Iașul va avea în apropiere un port care să-l pună în legătură cu Marea Neagră prin Galați.

- p. 82 Potrivit unei inscripții romane, orașul acesta ar fi fost cunoscut încă de pe vremea stăpânirii romane. După alții, însă, numele lui s-ar trage de la un oarecare Ioan Iaș, care s-ar fi așezat primul în aceste locuri. Nu se găsesc clădiri vechi și orașul a devenit capitală de abia între anii 1564–1566, <în vremea lui> Alexandru Lăpușneanu, care a pus să fie uciși treizeci de boieri necredincioși lui. Înălțimea din fața orașului, Cetățuia sau Citadela, unde astăzi este o mănăstire, se zice că a fost la început o fortăreață; dar istoria războaielor nu știe nimic de vreo apărare din partea acestui oraș ci, dimpotrivă, de arderea lui de Ioan Sobieski și asedierea lui de către austrieci în anul 1788, în timpul războiului cu rușii, care s-a terminat cu pacea
- p. 83 încheiată aici la 9 ianuarie 1792. În războiul cu turcii, căruia i-a pus capăt // pacea de la București din 1812, Iașul a fost ocupat timp de mai mulți ani. Generalul rus Ypsilanti²⁰¹ a putut să facă să izbucnească aici răscoala Eteriei, dar rezultatul pentru

²⁰¹ Alexandru C. Ipsilanti (1792–1828), șeful Eteriei, general în armata rusă, fiul fostului domn al Țării Românești, Constantin Ipsilanti.

Iași a fost devastarea lui de către ieniceri la 10 august 1822. În ultimul război cu turcii, orașul a fost ocupat de ruși în mai 1828 și a rămas așa până în anul 1834, chiar după încheierea păcii de la Adrianopol de la 14 septembrie 1829. Deși unii tăgăduiesc, nu este de mirare de ce, după cel puțin 12 ani de ocupație rusească în acest secol, Iașul stă într-o anumită dependență de ruși.

Incendii repetate au devastat orașul, mai ales în 1783²⁰² și 1827, iar în timpurile din urmă de mai multe ori, în special în anul 1844²⁰³ și ce va fi fost din acestea își închipuie fiecare, cu atât mai teribil cu cât majoritatea caselor sunt de lemn, ori, chiar, acoperite cu lemn. Felul lor de construcție este îndeobște cu totul oriental, neregulat un amestec de case boierești mari, impunătoare, unele asemănătoare palatelor, așezate în curți întinse, împrejmuite, în marea lor parte, cu grădini îngrădite ca la țară; alături de case stau o mulțime de colibe joase printre care se strecoară străzi înguste și toate întortocheate. Se vede că poliția nu și-a îngăduit niciodată să prescrie atotputernicilor boieri să țină o ordine oarecare. De abia câteva dintre ulițele // principale sunt pavate și doar din anul 1843 au început p. 84 a se orândui trotuare, iar în 1844 a se pava cu buturugi de lemn cu șase colțuri. Este de dorit ca acest început să fie dus mai departe, căci vara este cu neputință să umbli în acest oraș, insuportabil de întins, din cauza prafului, iar iarna din pricina murdăriei fără fund. Fiecare servitor este trimis cu căruța în oraș și chelarul vine cu căruța pentru a-ți aduce cheile. Numai țăranul și cerșetorul merg pe jos. Picioarele au devenit un lux.

Nu avem un recensământ al acestui oraș, ci doar se numără capii de familii impuși la bir și se înmulțește numărul lor cu 5, dar o constatare precisă a cifrei populației nu avem. Boierii să tot numere peste 5 500 și servitorii lor peste 3 300, la care se adaugă 3 000 țigani, dar primii nu ar îngădui, nici aici, poliției să se intereseze de numărul sufletelor din familia lor sau servitorimea din curte, la care trebuiesc, totuși, socotiți, o mulțime de prieteni dintre care unii stau la aceștia de vreo douăzeci de ani fără să se fi anunțat vreodată unei autorități din țară ori consulară. Din aceste motive, numărul locuitorilor orașului Iași este foarte nesigur de stabilit, ca, de altfel, și în București și dacă se vorbește de 70 000 de oameni (cu aproximație de 10 000), socotind în această cifră 30 000 de evrei, ne apropiem de numărul adevărat, căci cel puțin // pe străzi se văd la 5 evrei cel mult un creștin, și p. 85 aceasta vine de acolo că cea mai mare parte dintre oamenii care nu-s absolut săraci nu pot merge pe jos, ci trebuie să umble cu trăsura ori căruța.

²⁰² Un alt incendiu avusese loc câțiva ani mai înainte, în 1779, când a ars ulița mare până la Curtea Domnească, vezi I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor românești*, vol. I, București, 1906, p. 647.

²⁰³ Acesta a fost precedat de alte două mari incendii, în 1831 și 1833, ultimul distrugând 262 case și bisericile Albă și Sf. Lazăr, cf. Hurmuzaki, vol. XVII, p. 251, 299 și vol. XXI, p. 514 ; de asemenea vezi și „Buletin. Foare Oficială”, 1833, p. 9–14, 29, 32, 90–94 și N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 398.

În afară de credincioșii religiei țării, cea ortodoxă, cam vreo 200 de oameni aparțin bisericii catolice, 700 celei evanghelice și peste 1 200 celei armene.

Dintre bisericile grecești²⁰⁴, în Iași sunt de găsit 70, apoi 10 mănăstiri și mai multe capele particulare, o biserică evanghelică, una armenească și una catolică, în fine mai multe sinagogi (dar mici). Iată cele mai importante dintre acestea toate:

Mitropolia este o clădire arhitectonică nouă, ridicată acum câțiva ani, făcută într-un stil amestecat, dar având ceva măreț prin cele patru turnuri aplicate la colțurile unui paralelogram. Ridicată din veniturile Mitropoliei, ea nu este nici acum încă terminată și se spune că, în momentul când trebuia ridicată, cupola a fost găsită așa de greșită, încât a fost nevoie să se renunțe la ea²⁰⁵. Deocamdată, serviciul divin se ține în vechea bisericuță mitropolitană, o clădire îngustă, neînsemnată ca aparență și în stare rea²⁰⁶. În aceasta se află cea mai însemnată relicvă sfântă a Moldovei, trupul sfintei Paraschiva, care a fost adus aici cu mari cheltuieli din Constantinopol, deși nu are mare valoare nici prin vechimea istorică nici prin vreun alt lucru deosebit²⁰⁷. // Biserica aceasta este închinată sau are hramul Sfântului Niculae. Palatul Mitropolitului se află în apropierea ei, dar e și nou și nici nu are ceva caracteristic în el.

Biserica Trei Ierarhi este cea mai veche și, în același timp cea mai remarcabilă dintre bisericile de aici, deși a fost ridicată de abia în secolul al XIV-lea. Pietrele din care este clădită sunt acoperite de jos până sus, în exterior, cu ornamente în relief²⁰⁸.

Mănăstirea Sfântului Spiridon a fost făcută în veacul al XV-lea de un călugăr sărac în scopul de a primi bolnavi străini. Strângând danii pioase de la unul și de la altul, s-a ajuns, mai târziu, ca din fondurile acestei mănăstiri să se ridice o biserică impunătoare și un spital mare putând îngriji în permanență 130 de bolnavi de toate neamurile și credințele²⁰⁹.

Mănăstirea Golia aparține unuia dintre Locurile Sfinte din străinătate și biserica din interiorul ei este una dintre cele mai importante din Iași; aici se ține slujba în grecește.

²⁰⁴ În sensul de ortodoxe.

²⁰⁵ Referire la noua biserică mitropolitană construită după planurile arhitectului Freiwald (1833–1839) în timpul mitropolitului Veniamin Costache.

²⁰⁶ Biserica Sf. Gheorghe din curtea Mitropoliei.

²⁰⁷ Prin această afirmație Koch dovedește că nu cunoaște sfinții ortodocși (hagiografia ortodoxă).

²⁰⁸ Inadvertență. Autorul se referă la ctitoria lui Vasile Lupu, construită în 1637–1639, cu pisania din 1639.

²⁰⁹ Referire la biserica și clădirea spitalului, ridicate în secolul al XVIII-lea și reclădite după cutremurul din 1802. Spitalul a fost mărit în 1846–1848.

Biserica evanghelică este mică dar primitoare, dar fiind așezată într-o mahala departe nu poate fi vizitată îndeajuns din pricina stării rele a drumurilor, de care am vorbit.

Biserica armenilor nu-i importantă, în plus, are și un aspect străin.

Biserica catolică nu-i mare, dar și înăuntru și în afară plăcută. //

Dintre clădirile laice, cea mai mare este Curtea domnească, vechea reședință p. 87 a principilor moldoveni, ridicată în secolul al XVII-lea²¹⁰ și distrusă, printr-o întâmplare, de foc în anul 1783²¹¹. Ea se află la marginea văii celei înalte a Bahluiului. Actualul principe a pus să fie refăcute încăperile de aici și astfel la 1844 ele adăpostesc toate ministerele, judecătoriile și alte autorități ale statului. Tot aici are loc adunarea generală a Stărilor țării în fiecare ianuarie. Deși se evidențiază prin mărime și așezare, această clădire nu prezintă nici regularitate, nici gust arhitectonic, iar împrejurimile, pe care un simț pentru frumos le-ar putea lesne transforma într-un parc frumos, sunt murdare.

Sediul sau Palatul domnesc, proprietatea prințului Sturdza²¹², este vechi și lipsit de interes și doar în ultimii ani a început a fi refăcut, adăugându-i-se corpului vechi două aripi ieșind în afară, dintre care numai una este în prezent întrebuințată, la cealaltă ridicându-se doar jumătatea primului etaj.

Palatul lui Nicolae Rosetti din Roznoveni, clădit acum cam vreo 30 de ani, cu o poziție foarte bună pe strada principală, are o sală frumoasă și poate fi socotit cea mai de seamă clădire particulară a orașului.

Palatul lui Alexandru Rosetti din Roznoveni, în care au locuit, mai înainte, principii moldoveni, a // fost mai bine refăcut după focul din 1844, deși nu după un p. 88 stil curat.

Mai multe dintre astfel de case boierești merită atenția și, dacă ar fi așezate pe străzi ca lumea, ar da orașului o privescătoare impunătoare, dar, deoarece îndeobște stau între colibe sărăcicioase sau în curți murdare, ca la țară, sunt în contrast aspru și lasă o impresie foarte neplăcută prin deosebirea dintre sărăcie și bogăție. Nu găsești aici urmă de ordine și regularitate care dau, de cele mai multe ori, orașelor

²¹⁰ Autorul se referă la clădirea refăcută în 1634–1636 de Vasile Lupu. Vechea Curte Domnească, pe același loc, fusese construită probabil pe timpul lui Alexandru cel Bun și atestată cert în timpul domniei lui Ștefan cel Mare care a ridicat Biserica Domnească Sf. Nicolae. A fost distrusă în repetate rânduri de oștile invadatoare și ulterior reparată sau reclădită. Clădirile construite pe vremea lui Vasile Lupu au suferit, de asemenea, avarii (incendierea Curții Domnești de tătari și cazaci în 1650, incendiul din 20 aprilie 1723). După 1723, Mihai Racoviță a refăcut numai o parte a vechii Curți, lucrările continuând și în timpul domniei lui Grigore II Ghica. În timpul războaielor ruso-turce a fost în mai multe rânduri avariata sau distrusă. Arsă în 1784, Domnul Alexandru Mavrocordat și-a mutat reședința în casele Mitropoliei. Curtea Domnească a fost refăcută în 1804–1806 de domnul Alexandru Moruzi și a ars din nou în 1827, încetând de a mai fi ulterior reședință a Domnului. Între 1841–1843 s-a ridicat Palatul Ocârmuirii. Cf. N. Stoicesu, *op. cit.*, p. 407–408.

²¹¹ Inadvertență. Incendiul a avut loc la 22 dec. 1784.

²¹² Mihai Sturdza, domn al Moldovei (apr. 1834–iun. 1849).

europene, o trăsătură de mare uniformitate. Nici aici nu întâlnești o diferență între orașul propriu-zis și mahala, deși totul este împrejmuț de un șanț adânc și barierele marchează punctele de ieșire din oraș, dincolo de care se află întinderi mari de pământ necultivate, care măresc impresia neplăcută prin aspectul lor sălbatic. Dintre mahalalele cele mai sălbatice este aceea a Tătărașilor, centrul strânsurii dezământate și a Păcurarilor, unde locuiesc mai ales meseriași germani și birjari lipoveni.

Numai germanii și evreii de aici au început, de scurtă vreme, să clădească case orășenești, așezate mai strâns unele lângă altele, dovedind, în cele din urmă, că se poate face din acest haos un adevărat oraș. Lucruri bune a înfăptuit cu zel serios dl. dr. Cihac²¹³, care a făcut și începutul în a dovedi // oamenilor foloasele acoperișurilor, cu atât mai important cu cât în această țară nu există asfalt.

Apa de băut este adusă în oraș printr-o conductă care captează câteva izvoare ce se găsesc la câteva ore dincolo de Tătărași, apa trece în oraș prin tuburi subterane, care, fiind făcute din pământ ars, apa fiind silită să coboare și să urce la mai multe sute de picioare înainte de a ajunge la fântânile care o împart, nu rezistă la această presiune și fac astfel ca foarte adesea orașul să fie lipsit de apă. Unii boieri țin în curțile lor o căruță cu doi boi și un servitor, angajat special pentru a le aduce apă de la izvoarele de pe Galata și Repedeia la o distanță de o oră până la două; unele familii chiar plătesc lunar peste doi ducăți pentru ca să li se aducă apă acasă. Din fericire, unele mănăstiri au săpat fântâni, dar apa lor este sărată. Se întâmplă, câteodată, că în unele case negăsindu-se la repezeală apă pentru spălatul mâinilor, se aduce din vecini ori de la cârciumă vreo sticlă de vin pentru a face același serviciu. Când a venit pârjolul cel mare din 1844, lipsa de apă a fost atât de mare că se plătea găleata de apă un ducat și pentru stingerea focului s-au turnat peste foc multe tone de vin și oțet.

De altfel, există aici o companie de pompieri bine organizată și mai multe p 90 foișoare pentru observare, // dar când cu focul de care am pomenit, ce-au făcut ei n-a fost mulțumitor. Se spune că, în acea vreme, oamenii erau trimiși să aducă fân pentru o înaltă personalitate de la țară, în timp ce restul de pompieri – foarte puțini de altfel – se ocupau cu vânzarea apei de stins. Dar chiar, dacă nu s-a dovedit aceasta, este de mirare mai mult că zvonul acesta n-a bătut la ochi.

Instalațiile pentru sănătatea și curățenia publică lasă mult de dorit. Noroiul nu este ridicat din oraș cât ar trebui, ci e îngrămadit la marginea caselor și a gardurilor până ce vara, transformat în praf, este purtat de vânt sub această formă în care ori stă în nasul și gura oamenilor ori chiar ploile îl refac în râuri, străzile luând aspectul de canale pline de noroi lipsite de scurgere. Apoi din nou soarele îl transformă în aburi puturoși ori îl dă // de se întărește. De aceea, dacă ai pune una peste alta

²¹³ Referirea privește fabrica de cărămidă din mahalaua Păcurari, înființată de dr. I. Cihac, Vasile Pogor, Fred Bell în 1843; cf. *Istoria orașului Iași*, vol. I, Iași, 1980, p. 501.

fantezia cea mai vie a murdăriilor de pe străzile din orașele franțuzești și italienești, n-ai avea decât un slab tablou al noroiului de la Iași.

Merită de pomenit și apreciat parcul popular²¹⁴ de pe partea cea mai înaltă a orașului, deschis acum câțiva ani, a cărui vegetație îmbelșugată arată ce grădini plăcute s-ar fi putut face în marile curți boierești și în alte locuri libere din oraș. Dar, cât de puține tablouri se găsesc în minunatele case, // tot atât de puțin gust pentru p. 91 grădini. Promenada propriu-zisă este o stepă pe dealul Copoului în fața orașului, de unde priveliștea dealurilor valahe dimprejur ar putea îmbia pe om să facă ceva și pentru înfrumusețarea naturii. Totuși, deși se întâlnesc aici mai multe sute de trăsuri elegante, unele cu cai dintre cei mai frumoși și ajunge o astfel de plimbare pentru a-ți arăta lumii o pălărie adusă de la Paris sau un șal, în schimb, un pom nu vezi îngrijit, deși chiar dacă umbra lui ar putea întuneca strălucirea gâtelilor pariziene, ar folosi la urma urmelor săracilor. Pe partea cealaltă, parcul Prințului de la Socola este cu adevărat fermecător. Un străin a spus acestuia planul de a întocmi un parc împrejurul clădirii guvernamentale; el l-a aprobat cu plăcere, dar miniștrii care au fost însărcinați cu realizarea lui nu s-au interesat de el.

În apropiere de Copou, vara, pe un câmp, fac exerciții soldații din garnizoană, pe care o compun câteva companii pentru care s-au ridicat băraci drept locuințe de vară. Adevăratele cazărmi se află în oraș și împrejmuiesc Curtea domnească, actuala clădire guvernamentală unde, cum am mai scris, se află localul în care funcționează autoritățile oficiale.

Pentru străini există numeroase hanuri în care, pe un preț destul de ieftin, se pot căpăta camere și mâncare, îndeobște din aceea orientală, cu ser // viciu de p 92 același fel. Totul este curat pentru că înșiși moldovenilor le place, de la natură, curățenia, pe care o vezi și în casele lor. *Hotel de Petersburg*, german, are prețuri scumpe, este murdar și bucătăria lui este rea. Mai bun este *Hanul d'Italie*. Cafenelele nu sunt vizitate de femei; în schimb, ele opresc trăsurile în fața lor și pun să li se aducă afară înghețata.

Dimpotrivă, sunt foarte vizitate magazinele și cu precădere cele care expun mărfuri de galanterie. Printre ele găsești magazine cu lucruri de mare preț și bogăție, căci nimic nu pare să fie scump aici. Dintre cele mai cunoscute sunt ale lui: Micul-Stefanovici și Bogosian, Bell și Pohl, unde găsești și cele mai fine delicatese. Un depozit mare de manufactură și faianță englezească face afaceri frumoase și casa de mode a lui Mendel Carniol posedă o fabrică proprie de stambă în Anglia – așa cum se vede după etichetele lui. Dintre bancheri, cel mai bun este Mihai Daniel²¹⁵, dar pentru că toată circulația banilor merge prin Viena, plățile pentru Germania se fac cu cost foarte ridicat. În librăriile lui Bell și von Hennig pot fi comandate cărți din toate literaturile europene; totuși, nu există relațiuni de librărie propriu-zise cu

²¹⁴ Probabil grădina botanică.

²¹⁵ Banca Michel Daniel și fiul, cf. *Istoria orașului Iași*, vol. I, Iași, 1980, p. 504.

p 93 Leipzigul, din care cauză, cărțile care se aduc acolo depășesc prețul // obișnuit de prăvălie, mai ales pentru faptul că la granița austriacă li se fac greutăți foarte mari.

Despre autorități și poșta am vorbit la capitolele respective. Înfăptuirile Academiei Mihăilene au fost îndeajuns tratate în paragrafele referitoare la învățământul public. Ea este clădirea cea mai cu gust din tot orașul, având o sală frumoasă și ca un fel de arc de triumf, o boltă ridicată cu mult gust, făcând legătura clădirilor ei. Singurul monument oficial este o coloană ridicată în grădina publică, în amintirea noii constituții reprezentative introduse de pacea de la Adrianopol, un soclu peste care patru lei culcați poartă pe spinările lor un obelisc.

Există aici și o baie turcească bună, făcută după obiceiul locului. Cele rusești sunt mai mult pentru oamenii de rând. Dintre fabricile din Iași este des pomenită numai aceea de lumânări de stearină pe care a clădit-o un boier, Ghica, cu ajutorul unui maestru elvețian²¹⁶. Este, adevărat, și o fabrică de trăsuri, dar ele se aduc mai ieftin de la Viena. Meseriile le fac îndeobște evreii, care sunt croitori, cizmari, giuvaiergii, tâmplari, sticlari etc. Și germanii sunt meșteșugari, aflându-se printre ei giuvaiergii, gravori în cupru, rotari, fierari cu avere etc., fiindcă cel care vrea să muncească și trăiește ordonat, poate câștiga, aici, mulți bani. Mulți meseriași germani, însă, sunt cunoscuți ca drojdia celor dezmățați, pe // care i-a adus aici lenea și care lucrează patru zile pe săptămână pentru ca restul de trei să se poată îmbăta cu vinuri ieftine. De aceea, mulți dintre ei mor iarna în spitale ori literalmente pe străzile murdare ale Iașilor, de mizerie ori beție. Așa s-a întâmplat, bunăoară, în primăvara lui 1844 cu patru germani, al căror nume nici măcar nu s-a putut afla.

Nemernici de felul acesta au mare noroc că se găsește spitalul Sfântul Spiridon, instituție de binefacere, care, cu adevărat, este ceva mareț și unde mulți dintre acești germani decăzuți și-au primit ultimele îngrijiri. Printre ei, mulți sufereau de sifilis, o boală în care Iașul abundă, deoarece supravegherea polițienească nu este dintre cele renumite, deși acest lucru este foarte greu fiindcă străinii stau îndeobște la adăpostul consulatelor lor.

Dintre acestea se află aici: consulatul guvernului rus, puterea protectoare, care, natural, este cel mai important. După el urmează: consulatul general prusian, care are de păzit pe cei 300 de germani din oraș; agenția austriacă, cu cel puțin 2000 de suflete, îndeobște evrei; consulatul englez cu mulți ionieni, consulatul francez cu mai mulți, cel grec, dimpotrivă, cu foarte mulți compatrioți.

p 95 După credință, natural, majoritatea populației aparține bisericii orientale. Ei au 138 preoți, 43 de //diaconi și 135 cântăreți, care țin slujbe minunate. În cele 19 mănăstiri se găsesc 34 călugări și 27 călugărițe, fără a socoti servitorii și novicii.

²¹⁶ Este vorba de boierul Theodor Ghica, care întemeiază o astfel de fabrică în perioada 1841–1842, în *ibidem*, p. 500–501.

În județul Iași se numără 287 preoți, 33 diaconi, 135 servitori de biserici și cântăreți, cu 164 biserici și 7 mănăstiri, la care sunt de adăugat 4 mănăstiri anexe; toate acestea sunt locuite de 43 călugări și 4 novici. Numărul călugărițelor se ridică doar la 4. În Iași există peste 80 de palate boierești, mai multe decât în București, 7 hanuri, 3 tipografii, 1 litografie, 2 librării, unde se vând în același timp și mărfurile de galanterie și delicatose. Apoi peste 1 1 300 de trăsură, cu care o cursă costă 20 creițari și peste 5 000 de birje, cu un cal la care plătești 10 creițari. Se socotesc, aici, peste 12 000 de cai, dintre care numai puțini pentru călărie. Doi până la trei taleri costă pe o zi întreagă o birjă. De altfel, acestea sunt îndeobște bine întreținute, la fel și caii.

Majoritatea acestor birjari sunt lipoveni, care se ocupă și cu mijlociri dubioase și necinstite, din care cauză femeile cinstite se tem, câteodată, să meargă singure în astfel de trăsură.

Dintre împrejurimile Iașilor sunt de notat:

Socola, reședința Prințului Sturdza, așezată într-o vale plăcută din fața Iașilor, deasupra căreia se ridică vîi îmbelșugate. Aici, la o depărtare de jumă // tate de ceas p. 96 de oraș, prințul și-a clădit o frumoasă casă de țară, cu o sală mare de dans, așezată în mijlocul unui parc grațios, care stă deschis publicului, și unde de obicei odată sau chiar de mai multe ori, vara, cântă muzica militară. Totul se spune să fi costat peste 60 000 de ducați și, cu adevărat, ar face cinste oricărei capitale europene. Principele și principesa primesc aici, în timpul verii, societatea înaltă. Aici guști plăcerea de a fi în afara tuturor mizeriilor din Iași, într-o societate plăcută.

Stânca, proprietatea marelui boier Rosetti Roznoveau, la o depărtare de două ceasuri de Iași, pe marginea înaltă a văii Jijiei, care se varsă în Prut nu departe de aici, în fața șirului de dealuri din Basarabia. Și aici se află un parc privilegiat și el de o așezare splendidă. Boierul acesta foarte bogat, ospitalier, își petrece aici, vara, în cercul amabil al familiei sale și o ședere aici este cu atât mai prielnică cu cât uiți că în Turcia te găsești în prezența cazacilor. Nu departe de aici se află vama rusească și carantina Sculeni, unde vin, vara, mulți din Iași să se scalde în Prut.

Galata este o mănăstire foarte pitorească, așezată pe malul drept al Bahluiului în fața orașului Iași. Izvoarele ei se disting prin apa curată. În apropiere se găsește frumoasa proprietate a doamnei Beldiman. //

p 97

Cetățuia este o mănăstire pe un deal din fața Galatei. Aici se afla, pe vremuri, vechea fortăreață a Iașilor, unde s-a putut convinge Petru cel Mare că se încrezuse prea mult în boierii din Moldova și Valahia, încurcătura din care l-a scos energia unui general german și nu coruperea marelui vizir, cum se află într-o cronică moldovenească editată la Iași de maiorul de Kogălniceanu²¹⁷.

Repedea, așa se numește dealul abrupt peste care duce noul drum înspre Moldova de Jos. Aici s-a instalat un stabiliment cu apă curativă. Din locul acesta ai

²¹⁷ Mihai Kogălniceanu (6 sept. 1818–20 iun./ 2 iul. 1891).

cea mai frumoasă priveliște din apropierea Iașilor peste valea Socolei și Bahluiului până peste oraș.

Confluența Bahluiului cu Prutul lângă Cristești, proprietatea marelui boier Mavrocordat și înălțimile Copoului acoperit cu cele mai felurite grădini și vii sunt și ele puncte încântătoare pentru cel care vrea să cunoască împrejurimile de pe cal.

Viața în Moldova și Țara Românească²¹⁸

p. 312 Viața materială pentru indigeni pare să fie destul de bună, străinului <însă> nu-i prea place. Englezii care cunosc în cea mai mare măsură popoare străine, consideră Principatele <Române> drept țări încă barbare, aici fiind toți fie stăpâni, fie slugi. Francezul se bucură când aude aici, la notabili, vorbindu-se franțuzește și când vede mode pariziene, germanul, după felul său va aduce laude sau va critica. Cine vede fericirea statelor în păstrarea vechii dominații a nobilimii, va fi încântat că latifundiarul mai este aici stăpân neîngrădit asupra țăranilor săi, că numai boierul are drepturi politice, că aici lipsește de fapt cu desăvârșire o stare de mijloc incomodă, ca în alte țări, <alcătuită> nici din țărani și nici din cismari sau croitori, că nu există pentru boier, așa-zis nici o lege și că autoritatea supremă a fost lăsată, de fapt, întru totul boierilor. Adevărata omenie va fi însă întristată că aici drepturile omului valorează încă atât de puțin, că aici majoritatea capriciilor este lăsată pe seama fiecăruia, viața neplăcând <omului> cultivat, într-o țară în care ȣiganii mai sunt tratați ca sclavi, de care se poartă grijă, din aceleași motive, ca și pentru conservarea animalelor și unde țăranul este încă mai nenorocit decât sclavii.

Istoria acestor țări este desigur cea mai bună scuză pentru această <situație>, de a se afla, <în privința> adevăratei culturi, încă departe în urmă, căci generația actuală este crescută sub presiunea turcilor, a intrigilor fanarioților și a invaziilor turcești.

p. 313 Turcii au fost stăpânii lor, exemplele lor; în plus, nu vor să se adapteze actualelor moravuri europene <întrucât> prin copierea acestora // maiestatea orientală, care trece cu vederea lipsa de instrucție științifică, ar pierde mult din naturalețe [...]

Dacă întâlnim încă multe moravuri turcești la români, nu trebuie, sub nici un motiv, să se creadă că la aceasta a contribuit vreo oarecare constrângere <căci>, dimpotrivă, acolo unde a avut loc cea mai mare prigonire a raialelor²¹⁹ de către turci, popoarele oprite au rămas, în cea mai mare măsură, fideli moravurilor lor, și mai ales credinței lor. [În continuare face considerații privind gradul de influență a dominației otomane asupra moravurilor și obiceiurilor bulgarilor, sârbilor, grecilor

²¹⁸ *Das Leben in der Moldau und Walachei.*

²¹⁹ Din afirmațiile următoare ale autorului rezultă că de fapt el confundă raiaua cu pașalâcul.

și albanezilor. Despre români, Neigebaur socotește că doar boierimea fusese influențată de moda și moravurile turcești] românul exploatat²²⁰ a rămas ca român²²¹, ca țăran, încă așa cum l-am cunoscut pe columna lui Traian, în timp ce boierul luă obiceiurile sale de la Stambul [...]

În Moldova și Țara Românească <boierii> s-au mulțumit să preia portul p 314 turcesc și moravurile stăpânilor turci. Cizme galbene, șalvari largi și roșii, veșminte largi, brâie din șaluri, barba lungă a fost copiată după eleganța turcească și turbanul pe lângă calpacul mare boieresc au fost purtate până ce turcii au adoptat fesul roșu; apoi a fost și acesta adoptată aici. La <toate> acestea se adaugă statul tolănit pe o sofa lată, cu un ciubuc²²² și cu un muștiuc de chihlimbar; iar când și acestea nu ajung pentru <acea> *dolce far niente*, mătăniile din lemn de aloe sau chihlimbar, perlele trecând printre degete una după alta, dau cel puțin impresia unei ocupații.

Generația ajunsă <acum> la maturitate s-a așezat întru totul pe o poziție franceză, doar câteva familii au dat copiilor lor o educație germană, precum prințul Sturdza, care și-a crescut fiii la Berlin <pe când>, dimpotrivă prințul Bibescu și-a trimis fiii la Paris. Dar trebuie să se fi remarcat că sunt suficienți câțiva ani după reîntoarcerea în patrie pentru ca bunele impresii <aduse> din străinătate²²³ să dispară din nou.

Nouă ni se pare că aceasta se datorează lipsei unei preocupări care să necesite efort; Wilkinson, care a fost mai mulți ani consul general englez la București, găsește explicația unor astfel de fenomene, din aceste țări, în climă. El spune: plantele sunt fără suc, florile aproape fără miros, animalele de <pe lângă> casă sunt suprinzător de blânde, carnea păsărilor și a vânatului este aproape fără gust și animalele sălbatice, chiar și lupii și urșii sunt fricoși. În sfârșit, după Wilkinson²²⁴, omul este aici opera creației, indolent, fără pasiuni puternice și putere de caracter, manifestând o repulsie naturală față de orice efort fizic și spiritual²²⁵.

Totuși trebuie recunoscute și lăudate eforturile literare din ultima vreme, acestea fiind menționate <de mine> într-un paragraf special. Mai multe capete luminate oferă lucrări originale destul de bune și traduceri din diferite limbi <străine>.

În general sunt prezente toate elementele pentru a pregăti acestui popor un frumos viitor. Nu se duce lipsă de instituții culturale și caracterul poporului este blajin, astfel încât, după cum câteva mii de boieri care vorbesc franțuzește nu

²²⁰ *der unter druckte Romune*.

²²¹ *als Moldau-Walach*.

²²² *mit der langen, türkischen Pfeife*.

²²³ *das Gute der fremden Eindrücke*.

²²⁴ William Wilkinson, reprezentant diplomatic englez în Principate (1814–1818). Vezi vol. I, seria de față, p 607–659.

²²⁵ Toate aceste aprecieri ale lui Wilkinson, preluate de Neigebaur, sunt fanteziste.

constituie poporul, tot așa defectele acestora <datorate> unei educații pripite nu pot fi raportate la întregul popor. Deosebit de îmbucurătoare este curățenia și hărnicia țărăncilor române care, în cea mai mare sărăcie, țin curată casa lor și torc, cu sârguință, când își poartă copiii și chiar când, uneori, călăresc. În comparație cu Germania și, mai ales, cu Polonia, se găsesc puțini bețivi în aceste țări. Dar din păcate, boierii instalează marile distilerii de rachiu, deja amintite, ale căror produse, în cea mai mare parte, sunt consumate în țară [...]

p. 315 Portul național constă dintr-o <bucată de piele> neargăsită, legată în jurul picioarelor, un pantalon de pânză și cămașa pe deasupra, capul fiind acoperit cu o căciulă din blană de oaie, asemănătoare, după lungimea lânii, fie unei căciuli frigiene, fie unei peruci cu bucle²²⁶; mai rar <se poartă> o pălărie rotundă. Într-un chimir sau într-un brâu de lână stă înfipt un cuțit, o pipă și punga cu bani. O manta din postav ordinar, cenușiu-brun sau un cojoc de oaie, cu lâna pe dinafară, pe vreme rea, <toate acestea> constituie obișnuitele piese ale portului românilor. Aceștia din urmă poartă, pe cal, un fel de jambiere din postav alb, cu dungi subțiri roșii și albe, care sunt fixate la genunchi și atârnă până la gleznă. Femeile poartă o cămașă lungă cu mâneci lungi, adesea roșie sau albastră, uneori cu perle de sticlă și zorzoane aurii, țesute <în acestea> cu grijă, în jurul coapselor este aruncată o bucată de postav brun ordinar, țesut cu dungi multicolore, care rămâne crăpată pe o parte; în unele regiuni rămân despicate în ambele părți, atârnând de fapt două asemenea șorturi, în față și în spate; acestea constau, din nou în unele regiuni, aproape numai din franjuri, încât țesătura se află doar sus, la coapse, având o lățime de o palmă. La staturile zvelte, acest port și părul <femeilor> împletit în cozi, în jurul capului, este foarte pitoresc. De obicei însă este legată în jurul capului o basma multicoloră, ea <fiind> singura <piesă> ce se cumpără la oraș, toate celelalte obiecte de îmbrăcăminte, pentru bărbați și femei sunt făcute de către țărânci.

Un obiect de podoabă îndrăgit de către acestea sunt șiragurile de mărgelă dar, mai ales, bani atârnați la urechi sau în jurul gâtului, din care cauză cea mai mare parte a banilor sunt găuriți, încât sultanul s-a văzut silit, cu puțină vreme înainte, să scoată din circulație toți banii găuriți pentru a stăvilii în sfârșit această neorânduială. După cum fac și sârboaițele învecinate, în Țara Românească se poartă, în jurul gâtului și al capului, în număr mare, mai ales, de părăluțe, o monedă de argint, cu o valoare de numai ¼ fenig, dar puțin valoroase, fiind fără luciu.

p. 316 În ceea ce privește alimentele, românul este foarte modest, el se hrănește mai ales cu mămăligă și dacă aristocrația spune că nu-i place țaranului <să trăiască> mai bine, că acesta îi este portul său național și că nu moare nici unul de foame, după cum se întâmplă la Londra și Paris, ceea ce s-ar putea recunoaște, proporțiile însă // sunt concludente. Fiecare englez consumă anual 80 pfunzi carne, fiecare prusian 40

²²⁶ *Allongen perrücke*. Tip de perucă lansată în Franța în timpul domniei regelui Ludovic al XIV-lea.

pfunzi, iar fiecare francez, după Mac Culloch²²⁷, 48 <pfunzi> și, după Legayt²²⁸, 42 <pfunzi>; fiecare berlinez 116 pfunzi și în Frankfurt pe Main 152 pfunzi; dar cât revine pe cap <de locuitor> în Moldova și Țara Românească nu au stabilit încă statisticienii locali; cine a trăit însă în aceste țări știe că această <cantitate> se reduce la un minim. <Faptul> că țăranii s-ar îmbrăca mai degrabă bine, decât să meargă încoace și încolo în așa-numitul lor port național, constituie vanitatea înăscută a fiecărui om [...]

Mai bine este aprovizionat țăranul din punct de vedere al băuturilor. În ceea ce privește vinul, aceste principate sunt ocrotite în mai mare măsură decât multe alte țări foarte bogate. Deși butucul de viță de vie trebuie iarna acoperit cu pământ, totuși îngrijirea sa necesită puțină osteneală și recolta este atât de mare încât vinul pare ca băutura obișnuită, fiind în general destul de slab. Cât pământ este cultivat cu viță de vie nu se poate calcula <datorită> datelor statistice deficitare, totuși această suprafață este în orice caz mai mare decât în Prusia, cu podgorii de 62 500 zile de arătură²²⁹, calculându-se 21 940 ½ zile de arătură la o milă geografică pătrată. În Franța sunt socotite 389 mile pătrate de podgorii al căror produs este, în cea mai mare parte, exportat, totuși revin acolo anual 100 ocale²³⁰ la un francez, după alții 60, în timp ce în statele uniunii vamale <germane>, cu 28 milioane locuitori, doar 6 ocale pe cap <de locuitor> și în Prusia doar 2; în timp ce în statele renane se poate ridica anual până la 20 ocale, se poate calcula doar o oca <pe cap de locuitor> în Prusia Orientală și Pomerania. În Moldova și Țara Românească, unde există sate ale căror desfaceri de vinuri sunt arendate pentru 500 ducăți, revine pe cap <de locuitor> un quantum semnificativ deoarece vinul este foarte ieftin și, în general, se exportă doar puțin.

Și rachiul începe acum să placă țăranilor și de atunci a început să crească și cultivarea cartofilor în aceste țări deoarece aici se folosesc, pentru hrană, mult mai puțin decât în alte țări. În Anglia, este calculat în general, pe cap <de locuitor> 1 quarter²³¹ cereale, aceasta înseamnă 5 29/100 „șefel“ prusieni. În Franța, unde se mănâncă mai puțină carne, se socotesc 6 „șefel“ pe cap <de locuitor>, în Germania aproximativ 4, în schimb, mai ales în Germania de nord se socotesc 7–10 „șefel“ cartofi pe cap <de locuitor> ceea ce corespunde unei substanțe nutritive 1 ½ – 2 „șefel“ cereale, încât se pot socoti în Germania cel puțin 5 ½ „șefel“ făină <pe cap

²²⁷ John Ramsay MacCulloch (1789–1864), economist și statistician englez.

²²⁸ Legayt.

²²⁹ *Morgen*.

²³⁰ *Quart*. Veche unitate germană de măsurare a capacității la lichide: 1 quart = ¼ gallon englez (1 gallon = 4,5436 l). Corespunde cu aproximație ocalei din Țara Românească, care, în prima jumătate a secolului al XIX-lea măsura 1,288 l. În Moldova era mai mare, anume 1,520 l. Cu privire la vechile unități de măsură românești, vezi N Stoicescu, *op. cit.*, p. 182.

²³¹ *Quarter*. Veche unitate engleză de măsurare a capacității pentru materii uscate 1 quarter = 290,8 l.

de locuitor>. În Moldova și Țara Românească trebuie să se ia în considerare foarte puțină pâine și încă și mai puțini cartofi, <consumul fiind> mai ales de porumb pentru mămăligă.

p. 317 În și mai mică măsură încă se poate calcula consumul de cereale pentru <producerea de> bere, deși și la Iași și București se produce bere destul de bună, chiar și unii boieri // întrețin stabilimente pentru producerea berii, deoarece au nevoie de drojdie pentru marile lor distilerii de rachiu. În general însă, nu se bea multă bere, ca <de altfel> în toate țările producătoare de vin [...]

În ciuda proastei nutriții, țăranul de aici este robust și chiar printre țigani se întâlnesc staturi robuste, mai puține însă la țiganii de la casele <boierești> din orașe decât printre nomazi. „Țigani de casă“, care constituie cea mai mare parte a servitorimii boierului apar fie în livrele aurite, ciorapi de mătase și mănuși albe, fie pe jumătate sau aproape goi.

Casele de la țară au peste tot un aspect sărăcăcios și constau, deseori, doar dintr-o cameră, care este și bucătărie: căsuța, în majoritate din chirpici²³², dar întotdeauna albă, nu este împrejmuată de vreo grădină <sau> curte căci vitele rămân întotdeauna libere, iar recolta este imediat treierată și, în cea mai mare parte, vândută pentru a acoperi avansurile primite pentru semănat etc.

Deși valahii locuiesc încă și mai prost decât moldovenii, primii par a ține mai mult în bordeiele lor la hainele multicolore; de obicei, mantalele lor sunt împodobite multicolor cu petece de postav sau șnururi și nu dau pictorului de peisaje figuri animatoare proaste.

Preoții de țară merg la piață cu lemne, în același costum ca și țăranii; totuși majoritatea poartă cizme și un fel de chipiu din pâslă fără cozoroc, piesă deosebită de îmbrăcăminte a preoților; fără aceasta sunt de recunoscut doar după barba lor. Se află de obicei pe o treaptă foarte joasă a instrucției, deoarece foarte puțini provin din seminarii de preoți; cei din urmă sunt adesea prea săraci pentru a plăti taxa episcopului pentru hirotonisire; după cum se spune, în Moldova <costă> 30 ducați. Desigur că asemenea candidați trebuie să se supună, mai întâi, unui examen <în fața> episcopului, acesta constă însă numai în a cunoaște să citească rugăciunile zilnice, neștiind în schimb să citească altceva. Astfel ei se deosebesc foarte puțin de țărani, la fel de puțin familiile și casele lor; ei stau prost prin aceea că primesc o bucată redusă de pământ de la moșier, iar pentru serviciile religioase nu pot desigur să obțină mult de la țăranul sărac. Ei sunt scutiți de toate dărilor, totuși trebuie să plătească o dajdie anuală superiorilor lor spirituali, de obicei o jumătate de ducat anual către episcop. În orașe, preoții poartă haine mai bune, de obicei un anterior

p 318 larg, căptușit cu ermină sau blană; // nu le sunt permise culorile deschise, totuși se văd unii, adesea bine îmbrăcați în mătase.

²³² meist von Weidenruthen geflochten und mit Erde überzogen.

Burghezi nu există de fapt ci, în locul acestora, boiernași²³³ în îmbrăcăminte copiată după cea a turcilor, căutând să imite pe marii boieri. În trecut doar boierii mari avuseseră dreptul să-și lase barbă <de tip> turcesc; puțini însă mai poartă turban, cei mai mulți căciuli de blană, unele dintre acestea, din blană de miel gri, având aspectul unei mari sfere diforme. Portul național, de pe vechi tablouri, observat încă din când în când la persoanele distinse de aici, înainte de domniile fanariote, se aseamănă mai mult cu vechea îmbrăcăminte poloneză. Femeile au adoptat mai întâi moda greco-fanariotă și, de când cu repetatele ocupații <militare> rusești din acest veac, pe cea franțuzească. Aceasta este respectată cu mai mare scrupulozitate decât la Paris și a făcut pe contesa Hah (Hahn)²³⁴ să facă aprecieri juste asupra, <lor> în această privință, în <timpul> călătoriei ei în Orient.

Se ține foarte mult la etichetă, iar vizitele, în mare toaletă, dimineața devreme, reprezintă preocuparea lumii distinse, deși sunt vizitate, de cele mai multe ori, doar rudele cele mai apropiate, deoarece familiile nobile sunt înrudite sau înscrise. Regulile de protocol sunt respectate cu mare strictețe [...]

Eforturile protocolare sunt adesea, pentru imitatorii de aici ai moravurilor franțuzești, atât de împovăraătoare încât către seară, când în Europa viața elegantă deabia începe <ei> se simt atât de obosiți că renunță la orice obligație <în favoarea> altora, lăsându-se pe nesimțite pradă unei *dolce far niente*. Rezultatul unor asemenea rețineri nu pare foarte îmbucurător, căci farmecul conversației este aici rar cunoscut. Se dansează mult aici, oamenii răutăcioși spun că <înalta> societate se dispensează de o conversație obositoare. Acesteia îi lipsește desigur un conținut, deoarece puține persoane sunt atât de departe cu știința lor încât conversația să poată avea o valoare intrinsecă. Dansul național, rar în societatea distinsă, este foarte simplu; lumea se ia de mână, formează un cerc și dansează mai mult spre mijloc, unul către celălalt decât împrejur; muzica folosită pentru aceasta nu este proastă.

Printre țărani au apărut cântece populare care, în parte, nu sunt lipsite de valoare. Talent pentru muzică au toți, dar în special țiganii care alcătuiesc, dintre ei, orchestre foarte bune fără să cunoască vreo notă <muzicală>. Dacă ascultă de câteva ori greaua uvertură a unei opere, sunt în stare să o reproducă. În Valahia există o mai mare înclinație către muzică decât în Moldova; dar tablouri sunt foarte rare în ambele principate. Dacă sumele însemnate <de bani>, cheltuite aici pentru brățări și coliere ar fi fost doar pe jumătate folosite pentru tablouri, atunci ar fi întâlnite <acum> frumoase galerii. //

O caracteristică a acestor țări constă în aceea că fiecare face eforturi, înainte de toate, de a asigura fetelor sale o asemenea zestre, încât să aibă în curând un bărbat. Unii părinți își neglijează fiii în favoarea fiicelor; alții, care au fiice multe,

p. 319

²³³ *kleine Bojaren*.

²³⁴ Contesă Ida von Hahn femeie de litere germană (1805–1880).

le trimit la mănăstire, unde, cu plăcere sau neplăcere, devin călugărițe și sunt de aceea judecate cu indulgență, dacă nu trăiesc întocmai viața monahală.

Deoarece, în general, sexul femeiesc este frumos, se vorbește atât de o parte cât și de alta, că o fiică, fără zestre, se <poate> rar căsători; odată ce pe această cale se fac rar căsătorii din atracție, nu este de mirare că divorțurile sunt în aceste țări mai numeroase ca nicăieri altundeva. [...] Raporturile dotale ale femeii cu bărbatul ușurează divorțul în mare măsură. Zestrea femeii este de fapt inalienabilă; bărbatul trebuie întotdeauna s-o predea când divorțul este pronunțat și are prioritate față de toate celelalte datorii. Aceasta dă femeilor o independență rar <întâlnită>; îndată ce nu se simte fericită în căsătorie se desparte de bărbat și cere înapoi zestrea. De obicei <femeia> și-a găsit, între timp, pe un alt <bărbat> care o ia în căsătorie datorită zestre. Dacă autoritățile bisericești fac greutăți divorțului, atunci <femeia> se adresează patriarhului din Constantinopol; căci, chiar dacă Moldova și Valahia pretind o completă autonomie față de patriarhul de la Constantinopol este doar *temporalia* cazul, de fapt *quod forum externum*, deoarece *quod forum internum*, așa-numita mare biserică, sinodul din Constantinopol, este cel mai înalt for. La aceasta se adaugă că, într-un asemenea caz, se caută intervenția unei puteri străine împotriva interesului țării; orice asemenea mijlocire influențează, încât rareori nu-și atinge scopul. Totuși s-au ivit situații când și relații foarte lumești n-au vrut să influențeze deciziile <luate> de forurile bisericești; atunci mai rămâne un mijloc la îndemână, care a fost deja des folosit, sau este forțat să ratifice căsătoria interzisă, sau este ratificată într-o țară învecinată. De exemplu, nu este permisă, în aceste Principate, căsătoria dintre veri primari, biserica ortodoxă nu are însă un papă care să ia măsuri și, prin dispense față de poruncile religioase, să se așeze peste religie; de aceea ei trec granița, în Rusia, unde acest fapt este permis sau <se adresează> unei biserici ortodoxe din statul austriac, unde sunt, de asemenea, alte legi. Totuși, dacă cazul este de asemenea natură încât toate încercările sunt inutile, atunci una dintre părți părăsește biserica ortodoxă, <măsură> prin care, în aceste principate, se desface imediat căsătoria. Atunci recăsătoria nu mai întâmpină, într-o altă țară, nici o piedică; dacă se reîntorc din nou în principate, atunci rătăcitul fiu sau fiică a bisericii intră liniștit în fosta <sa> comunitate bisericească și totul a trecut. Totuși este în cer mai multă bucurie față de oia rătăcită, ce se întoarce, decât față de 99 de drept-credincioși.

p. 320 Obiceiurile în lumea sus-pusă apar acum, în general // oarecum europene și primele semne, în splendidele aranjamente ale saloanelor, în bogăția toaletelor după jurnalele franțuzești de modă, și în costisitoarele mâncăruri și băuturi, de abia sunt în urma celor mai strălucite. Conversația în franceză, mânușile *glacés* și șampania dau sindrofiilor, care de regulă sunt opuse oricărei reale sociabilități, un aspect destul de grațios. Nevoia unei conversații este puțin simțită aici și farmecul deosebit al acestora, <întâlnit> în general în Franța și Germania și mai ales înalta apreciere a acelorași, <în cazul> unui cerc de cunoștințe mai apropiate, din Anglia, nu este cunoscută <aici>. Aceasta constituie urmarea de a se ajunge, în general, greu la o

<asemenea> aptitudine. Cele mai multe subiecte de conversație, care interesează îndeaproape pe fiecare om cultivat din Europa, sunt aici necunoscute sau trec, fără <vreo> participare, astfel încât viața în aceste principate poate fi apreciată, în general, drept searbădă și deșartă.

De aceea un tablou al obiceiurilor acestor țări n-ar oferi azi vreun câștig; cine dorește însă să citească despre scandaluri, le poate urmări suficient în scrierile apărute, în ultima vreme, în Franța și Germania în care sunt zugrăvite personalități moldo-valahe. Autorul are aici și multe lucruri bune de învățat; el nu vrea să fie nerecunoscător și mai bine tace. Tineretul este foarte conștient că aici trebuie să fie altfel și eforturile a foarte numeroși fii de boieri bogați sunt îmbucurătoare, ca prin răspândirea de lucrări folositoare să acționeze asupra opiniei publice. Acolo însă clasele <sociale> superioare se așează în vârful progresului revoluției, înaintază pe un drum liniștit și, prin aceasta, sigur. Oricum, clerul – care are aici o mare influență asupra maselor – era până acum într-un tot <în sfera> intereselor rusești; căci tot <ce este> bun în aceste țări n-a venit decât din partea acestei <mari> puteri²³⁵, începând cu pacea de la Passarowitz²³⁶, deoarece Austria n-a făcut vreodată ceva bun pentru ele, ba dimpotrivă a forțat o parte a conaționalilor din țările învecinate <să intre> în acea uniune²³⁷, pe care o urau; Prusia nu s-a manifestat aici ca mare putere și, în sfârșit, Anglia și Franța sunt prea departe.

Românii din Ungaria și Transilvania sunt acum eliberați de șerbie. Dacă căpeteniile mișcării din Principatele dunărene vor porni pe același drum atunci Europa va cinsti în curând poporul român <cu> originea sa daco-romană. Preoțimea nu se găsește aici în afara poporului, este de fapt neinstruită, dar virtuasă, preoțimea de rang mai înalt, puțin numeroasă și chiar călugării sunt harnici. Dacă boierii urmează exemplul nobilimii ungare²³⁸ atunci au câștigat <de partea lor> masa <poporului> și aceasta este bine.

Moravurile poporului de la țară sunt simple și laudabile, românul este blajin, curat și, în comparație cu alte popoare, cumpătat. Scrierile <asupra> moravurilor și obiceiurilor de aici au fost adesea obiectul descrierii, de aceea în privința lipsei unor ciudățenii sau deosebiri bătătoare la ochi față de alte popoare nu se poate decât repeta aici: este un popor fără patimi.

²³⁵ Exagerare evidentă și gratuită.

²³⁶ Pojarevac, localitate din Serbia; tratatul de la ~; prin tratatul de pace, încheiat la Passarowitz (21 iul. 1718), Imperiul habsburgic a anexat Banatul și Oltenia

²³⁷ Autorul se referă, probabil, la mecanismul unirii ecleziastice a bisericii ortodoxe a românilor din Transilvania cu Roma din secolul al XVIII-lea, soldat cu numeroase conflicte între ierarhii români (Inochentie Micu, episcopii de Maramureș) ; vezi *Istoria Românilor* (tratat sub egida Academiei Române), vol VI (*Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1771–1821)*), București, 2002, p. 415–419.

²³⁸ Apreciere părtinitoare sau determinată de necunoașterea stării de fapt, autorul referindu-se de fapt la reformele caracteristice „epocii lumilor” introduse de Habsburgi.

ERDÉLYI JÁNOS

(1814–1868)

Erdélyi János s-a născut la 1814 în satul Kiskepos din nord-estul Ungariei (azi în Ucraina Subcarpatică), din părinți țărani. Și-a făcut studiile secundare și superioare la școlile din Sárospatak, vestit centru școlar în nordul Ungariei, întreținându-se tot timpul din lecții pe care le dădea în familiile de nobili. În 1841 își ia diploma de avocat, nu practică însă avocatura, ci se dedică cu totul literaturii. Încă din 1834 era un nume consacrat în cercurile literare maghiare. În 1848 redactează ziarul democrat „Respublica” și după înfrângerea revoluției e nevoit să se expatrieze. Întors în țară, în urma unei amnistii generale, este numit profesor la catedra de filozofie și apoi la cea de literatură de la Școala Superioară din Sárospatak, unde avea să funcționeze până la moartea sa, în 1868.

Erdély a fost una din figurile proeminente în viața culturală a poporului maghiar. S-a distins prin studii variate în domeniul științelor sociale și s-a bucurat de o faimă meritată ca poet. Meritul lui cel mai mare a fost descoperirea literaturii populare din care a publicat mai multe volume. O mare răspândire a avut îndeosebi colecția *Poezii populare și legende* (3 vol., Budapesta, 1846–1848).

Încă din 1842, Erdélyi a făcut mai multe călătorii prin Europa și prin țară. În 1842 a vizitat Transilvania iar însemnările din această călătorie au fost publicate în 1843 sub titlul *Uti képek* (Note de drum) în revista „Regélő Pesti Divatlop” (Revista de literatură și modă din Pesta), 1843. Într-o descriere succintă sunt prezentate două orașe mari de la hotarul apusean al Transilvaniei, Oradea și Aradul, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Articolul a fost reprodus în *Hazai utazók Erdélyben*

ERDÉLYI JÁNOS

Călătorie în Transilvania¹

(1843)

p. 108

După Debrețin, Oradea² îmi era țința cea mai apropiată [...] Popasul de prânz l-am făcut în Pacsaj³. Când am privit în zare, către răsărit se ridicau în fața ochilor munții de hotar ai Ardealului, asemenea unui zid la marginea zării. Mi s-au trezit dorințele și, dacă nu aș fi avut în plan să văd și Bichișul și Aradul, poate că am fi ocolit la stânga, de-a dreptul în Ardealul apropiat de la Oradea [...]

¹ Traducerea s-a făcut după originalul maghiar publicat în „Hazaiutazók, Erdelyben”, Cluj (1941), p. 108 și urm.

² Nagy-Váradi.

³ Localitate în Ungaria, la vest de Valea lui Mihai.

Când am sosit la Oradea, ziua era tocmai către amiazi și ziua aceasta era chiar p. 109
duminică. Am fi dorit să vedem mulțimea, căci călătorul mai ales duminica poate
învăța de la gloată înțelepciunea străzii, acea înțelepciune care nu este culeasă în
litere și nu se vede pe hârtie, ci crește liberă și se cultivă prin aerul lui Dumnezeu și
prin grai.

Vorbirea lui este sufletul lui; jocul lui este dispoziția lui; petrecerile sunt
pasiunea lui. Poporul numai duminica poate fi cunoscut întrucâtva, căci atunci sunt
toți împreună, în afară de cei bolnavi.

Oradea este un oraș împrăștiat. Cel pe care-l căutam, nu era acasă sau era în
pat, așa că, lăsați în voia soartei, am mers și noi după alții și încet-încet, am ajuns
în parcul Rhédei⁴. Și aici numai din greșeală am dat peste cunoscuți. Muzica
militară desfăta mulțimea care se mișca cu vioiciune, plimbându-se încoace și
încolo sub copacii cei frumoși, dar pe alei cosite. Am auzit foarte multă vorbă
nemțească și aceasta mi-a tulburat bucuria, căci de la Pesta până aici am umblat prin
lume curat maghiară și mă gândeam că totuși e frumos că un maghiar poate călători
atâta în patria sa și cu limba maternă. // În parc este o capelă; în picturile fresce de p. 110
pe pereții ei este înfățișat defunctul conte pe patul de moarte. Aici se mai vede și o
sculptură de Ferenczy⁵. Când ne-am întors către seară, un cunoscut ne-a povestit
cum a ajuns parcul pe mâna orașului și spunea: aceasta a fost fapta cea mai bună a
lui Rhédeus⁶. În drumul de întoarcere am întâlnit cel puțin vreo zece-doisprezece
cerșetori, care cerșeau cu stăruință, se văicăreau pe uliță și mai puteau face în taină
câte o remarcă injurioasă la adresa trecătorilor, fiindcă li se dădea puțină atenție.
Nicăieri n-am văzut un soi atât de spornic de cerșetori ca la Oradea. Care să fie
cauza nu-mi pot da seama, deoarece încă n-am putut cunoaște Oradea așa cum mi-
ar plăcea s-o cunosc ca oraș. Este aceasta o pacoste deosebită pe oraș sau trebuie
considerați ca niște nenorociți care au căzut jertfă pentru strălucirea orașului? Căci
un lucru e sigur, <anume> că Oradea se complăce în a-și da aere și atmosferă de
oraș mare, dar nu e mai puțin sigur că viața de oraș mare de obicei își are cele două
extreme, luxul trândav și mizeria de pierde-vară.

Să mergi pe străzile Oradei e un adevărat canon. Omul își micșorează pașii,
pășește cu grijă pe pietricele, zadarnic, totul e în zadar! Dacă ai bătăture la picioare,
regreți că odată ai fost mândru de picioarele tale mici. Pietricelele acestea sunt bune
pentru praștie, nu să pietruiască strada; dacă ești nevoit să mergi pe ele o jumătate
de zi [...] tălpile îți ard parcă le-ai fi bătut cu trestia. Pentru ca să văd cât mai multe
din cele puține vrednice de văzut, am vizitat închisoarea cea nouă și cea veche. Una
e groaznică, cealaltă, cea veche, e și respingătoare. Cine vestește poporului acestuia

⁴ Aflat la marginea vestică a Oradei; în el se află mausoleul familiei de magnăți Rhedey, care
în secolul al XVII-lea a dat chiar un principe Transilvaniei (Francisc Rhedei, 1658–1659).

⁵ Ferenczy István, sculptor maghiar (1792–1856).

⁶ Numele latinizat al familiei Rhédey.

eliberarea, cine-l aduce pe calea cea bună, cine-l împacă cu omenirea și legea? Mă temeam de ochii care fulgerau din dosul ușilor de fier către mine; mă durea văzând tânjind, ofilindu-se, puterea pe care Dumnezeu a dat-o membrilor acelora sănătoase să înfrunte la fel furtuna și lumina soarelui. Tâlharii zăceau în șir asemenea snopilor unul lângă altul; pe chipurile lor scofălcite și galbene, cu toată mila, nu am putut citi altceva decât răutate. Și răutatea aceasta, în mare parte, nu e voită, nu e intenționată,

p. 111 // ci e de amărăciune și este așa naturală și de neînlăturat din cauza practicării unei severități fără rost și bazată pe principii false.

Noile închisori s-au zidit după principiul individual. Eu nu mă pricep la așa ceva, totuși îndrăznesc să afirm că aici județul Bihor și-a aruncat fără folos banii în noroi. Aceasta nu e închisoare, ci gaură artificială deasupra pământului, cursă de șoareci sau cel mult tabără de șobolani. „Va fi aici și slănină la iarnă!” – a spus un deținut când am examinat găurile acestea, înțelegând prin aceasta că iarna robii pot îngheța în ele.

Schimbarea neașteptată a vremii ne-a stricat cu desăvârșire toate planurile. Ploaia ne-a încuiat vreme îndelungată în cameră și am discutat politică. Nici unul nu ceda din cele afirmate, parcă de această discuție ar atârna fericirea țării. Mi s-a făcut silă de ploaie și de politică, cu toate că de la cei din Pesta oamenii din partea locului nu întreabă altceva decât numai noutăți politice și poate ceva despre podul cel nou: când va fi gata? După o mică experiență, după zvonul public și alte date, am observat că aproape nu există județ în care să se facă mai multă politică decât în Bihor.

p. 112 Până am trecut în județul Bichiș⁷, am văzut păduri, // care erau atât de pustiite din cauza omizilor, de parcă ar fi fost pe vremea lăcustelor, deși era doar luna mai. Sarkad⁸ care este localitatea de margine a Bihorului, cădea în drumul nostru și eu mi-am adus aminte de Csató Pál⁹, care s-a născut aici și, după toate probabilitățile, a fost unul din nuveliștii noștri cu cea mai curată limbă și cu cea mai curgătoare expunere din literatura noastră [...]

Pentru a putea descrie drumul care duce de la Sarkad la Gyula, ar trebui să aștern literele din bolovani și rândurile din șanțurile adânci ale carelor; sentimentul meu filantropic îmi spune că un asemenea drum să nu-l doresc nici dușmanilor mei, mai ales pe timp de ploaie.

⁷ Județ în câmpia Ungariei; marginea lui de apus se află în cuprinsul graniței românești cu localitățile Borș, Girișu de Criș și Sântandrei.

⁸ Târgușor în Ungaria, pe granița românească.

⁹ Scriitor maghiar, considerat, în istoria literaturii țării vecine, drept cel mai bun nuvelist (1804–1841).

De la Köröstarcsa¹⁰ la Arad am ajuns într-o zi. În drum ne-a căzut Csaba¹¹, până acum cel mai mare sat din Europa, azi ca oraș este mai puțin bătător la ochi; este vestit pentru că se maghiarizează foarte greu cu toate agitațiile [...] Plecând la ceasurile două din Csaba ca să ajungem în aceeași zi la Arad, a constituit o mare problemă pentru noi. Urma să ne schimbăm caii la Kétegyháza¹², dar aceasta ne-ar fi luat mult timp, pentru că toți caii erau la câmp și noi am întrebat un țăran român, care căra fân cu carul, dacă putem ajunge azi la Arad. Omul, care era puțin cam băut, ținând mâna înaintea ochilor, s-a uitat la soare; a descărcat fânul și coasa de pe car și s-a întors și ne-a dus ca vântul. Cel mai mare necaz îl avea cu luleaua, care i s-a stins imediat. El o rupea sârmanul ungurește, cu mare bucurie ne întreba din ce țări suntem, după ce umblăm, căci trebuie să știm că poporul de rând este foarte înclinat să vadă spioni în toți drumeții care călătoresc așa ușurel și fără haiduci¹³ cu fireturi cum eram noi.

Curajul cu care se purta față de noi i-l însuflase vorba bună care i-o adresam, dar de aceea ori de câte ori ne întreba ceva nou, de fiecare dată cerea voie și-și ridica pălăria. I-am spus că mergem în Ardeal, la Cluj; s-a oferit să ne ducă bucuros și până acolo, numai să-i dăm o adeverință // pentru întoarcere, că el e om cinstit, cu toate p. 113 că nici nu și-a luat rămas bun de la familie. Nu a știut să ne spună numele de familie, cel puțin noi nu i l-am putut storce. Când s-a înserat, ne încuraja mereu că nu trebuie să ne temem atâta vreme cât e el cu noi. Apropiindu-ne de Curtici, un om a trecut călare pe lângă noi, pe țarina de dincolo de șanțul drumului.

„Nu trebuie să vă temeți! – ne spunea el, parcă noi ne-am fi temut –, „acesta e un hoț de cai” – a continuat el – „întreg Curticiul e la fel” [...]

În amăgirea nopții orice obiect mărunț arăta asemeni unui turn, mai ales lunca Aradului, pe lângă care trebuia să trecem, ni s-a părut de mai multe ori că o vedem. „Nu trebuie să vă temeți!” spunea din când în când românul, parcă toată știința lui lexicologică ar fi fost cuprinsă în cuvintele acestea, căci ni le spunea și când nu trebuia. Obosindu-i-se foarte tare caii din cauza drumului noroios și cu băltoace, ne-a povestit istoria lor, apoi sărăcia sa și a cerut foc. Era miezul nopții când am sunat la ușa prietenului care ne oferea găzduire în Arad. Este lesne de închipuit cât de stângaci este omul într-o casă, unde nici nu s-a uitat împrejur, ci cu praful sau noroiul drumului pe ele îi sunt duse toate lucrurile într-o cameră, el însuși se urcă gâfâind într-un pat și trebuie să doarmă. Dimineața cinstitul țăran român ne-a

¹⁰ Localitate în Ungaria.

¹¹ Târg în Ungaria, locuit mai ales de slovaci.

¹² Localitate în Ungaria, pe granița românească.

¹³ În cazul de față, are înțelesul de slujbaş sau servitor în slujba comitatului sau a vreunui nobil bogat.

p. 114 întrebare dacă mergem mai departe. Noi având însă intenția // să rămânem în Arad, i-am dat drumul cu un bacșiș bun, pentru care ne-a mulțumit.

Aradul este un amestec de români, sârbi, nemți și maghiari. În vremea când eram noi acolo, câteva spirite înnoitoare maghiare voiau să așeze acolo teatru maghiar – căci sală de teatru era – dar nu s-a ales nimica din aceasta. De altfel, Aradul este un oraș cu activitate meșteșugărească. Comerțul lui în tot ținutul de dincolo de Tisa¹⁴ este cel mai mare. Mureșul a ajuns să fie aici un fluviu cu adevărat aducător de foloase, capitala ținutului îmbelșugat în vinuri și cereale este totodată și orașul central al mișcărilor meșteșugărești. Trei sute de mii de măsuri de grâu erau tocmai atunci transportate de pe piața lui, ceea ce eu cred, fiindcă mi-a spus-o un om vrednic de încredere. În privința vinurilor, Minișul¹⁵ și Măderat-ul¹⁶ sunt vestite în toată Ungaria, ba chiar în toată lumea. Clădirile sale, mai ales în piață, spre care duce o stradă largă dinspre Bichiș, s-au zidit în cel mai nou stil; de altfel, are destule <cuiburi de case> întortochiate sârbești, cu străzi înguste și pocite, fără trotuare; pe ele noroiul, ca și gropile în Kunság¹⁷, se umplu, se usucă și devin iar pulbere, ca toate cele din lume.

Aradul a avut casină înaintea Pestei, dar s-a disolvat și nu izbutește să se înfiripeze la viață nouă. Județul are o instituție pentru exploatarea muncii deținuților, are bancă, grădiniță de copii și alte asociații filantropice, dar cea mai mare podoabă a lui, fiindcă prin el se alină suferințele oamenilor, este spitalul bine zidit și în curs de zidire în viitor, care este creația râvnei a două doamne cu inimă nobilă. Întreprinderea de poștalioane rapide reușește să se mențină și este o mare ușurare pentru călătorii dintre Pesta și Arad.

Cetatea Arad este [...] clădită între șanțuri, care se pot umple numaidecât cu apă din Mureș.

Se are grijă de petrecerile poporului și de distracții. Parcul, îmbelșugat în plante și bogat în arbori este <destinat> pentru aceasta. Are mai multe băi, nu pentru scopuri medicale, ci dedicate curățeniei.

Dar cine ar putea să le înșire pe toate [...]

¹⁴ *Tiszanul*. Așa se numește în Ungaria teritoriul dintre Tisa și Munții Apuseni (din care partea de apus e cuprinsă în Crișana).

¹⁵ *Ménes*, sat, com. Ghioroc, jud. Arad.

¹⁶ *Maggyarad*, sat aparținând azi orașului Pâncota, jud. Arad.

¹⁷ Teritoriu autonom în câmpia ungară. Fusese colonizat, prin secolul al XIII-lea, cu cumani, care cu timpul s-au deznaționalizat. Se păstrează însă numele de Kunság (Cumania).

P. D. HOLTHAUS

(1808–?)

Pentru date privind biografia călătorului german P. D. Holthaus și relatarea primei sale călătorii (1830) a se vedea *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea (1822–1830)*, serie nouă, vol. II, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 435–445.

P. D. HOLTHAUS

Călătorii prin Europa și Orient. Partea a doua.

**Călătorii noi săvârșite în anii 1842–1845 de P. D. Holthaus, calfă de croitor
din Werdohl, Westphalia. Peripeții și observații¹
1843–1844**

Călătorie la Varna, Galați², Brăila³ și București⁴

Către prânz am zărit uscatul și marea s-a făcut mai galbenă, căci ne aflăm la p 104 Sfântul Gheorghe⁵, una din gurile Dunării. După amiază la ora 4 a apărut iarăși un curent galben – și acolo era Sulina //, gura principală a Dunării. Pe stânga și pe p. 105 dreapta am văzut zăcând în mare mai multe vase care eșuaseră la țărm și care erau priponite cu pari. Pe stânga se află un mic sat cu far, pe dreapta câteva case pe <malul> Dunării, cu un post de gardă. Aici totul este sub ocupație rusească. De asemenea, multe vase comerciale staționează aici. Când vremea s-a făcut ceva mai frumoasă, am pătruns în această gură a Dunării și am pornit pe fluviu în sus. Pe dreapta am văzut mulți cazaci și posturi de infanterie și grăniceri, precum și mai multe mlaștini mari. Înspre seară am zărit cârduri întregi de lopătari care aveau

¹ Traducere după P. D. Holthaus, *Wanderungen durch Europa und das Morgenland. Zweiter Theil Neue Reisen völfuehrt in den Jahren 1842–1845 von P. D. Holthaus, Schneidergesellen aus Werdohl in Westphalen. Abenteuer und Beobachtungen*, Bremen: Verlag von W. Langewiesche, 1846, p. 104–137.

² Galatz.

³ Brailow.

⁴ Bukarest.

⁵ St George.

pliscuri groaznic de lungi. Adesea veneau chiar la mal 20 până la 30 [...]. Către miezul nopții am ajuns aproape de Tulcea⁶ unde s-a tras iar o lovitură de tun, iar în dimineața de 12 <mai> la Galați.

p. 106 După ce am debarcat, am primit de la un inspector al carantinei un bilet pentru a fi internați în clădirea acesteia, care se afla la un sfert de ceas depărtare. Eu și cu Hartmann ne-am lăsat bagajele și menajeria sa în paza slujitorului său, să se aducă într-acolo cu o barcă, și am mers către aceeași destinație de pe uscat împreună cu girafa. Girafa aceasta era un animal frumos, în vârstă abia de doi ani, cu pete roșii spălăcite și albe. La carantină am fost conduși îndată într-o cămară pentru afumat⁷ iar girafa într-un șopron unde au fost aduse și celelalte animale de menajerie care sosiseră cu barca //. Lucrurile noastre au fost desfăcute toate, înregistrate, așezate pe un fel de polițe de zăbrele și au fost afumate toată noaptea. Am dormit noaptea lângă girafă, în șopron. Unora li s-a dat o locuință mai bună iar dimpotrivă alții s-au întins afară. În dimineața următoare a trebuit să ne dezbrăcăm toți în fața ușii, în aer liber; apoi ni s-a îngăduit să ne îmbrăcăm cu hainele afumate și să împachetăm la loc celelalte lucruri ale noastre, în afară de chiar acele haine dezbrăcate <mai înainte>, care trebuiau să mai rămână o zi la afumat. De astă dată ni s-au dat odăi; m-am dus împreună cu un grădinar francez într-un local unde, în camerele alăturate, se aflau numai evrei [...]. Clădirea carantinei, înconjurată cu un zăplaz de scânduri la poarta căreia stă de gardă un moldovean, are cu totul 16 curți și 32 de odăi. În mijloc se află un turn de lemn pe care flutură zilnic, între orele 8–12 dimineața și între orele 4–8 după amiază, steagul Moldovei, roșu și albastru-vinețiu. După prânz ne-am putut plimba cu paznicul până la Dunăre. De altfel, eram la arest. Primeam mâncare de la cantinieri⁸ care se lăsau plătiți destul de mult; o porție de supă cu 50 parale⁹ (3 groși de argint)¹⁰, o porție de carne și legume tot atât, o oca de vin 48 parale și așa mai departe. Dar pe lângă aceasta totul era destul de rău. După 7 zile, anume la 20 mai, ni s-a dat drumul, dar a trebuit ca să plătim înainte câte 19 piaștri pentru paznic și 3 piaștri pentru afumat și o rublă de argint sau 15 piaștri p. 107 pentru odăi. // Piastrul este aici mai greu decât în Turcia și prețuiește, după banii noștri, 2 ½ groși de argint. Pentru o oca de tutun pe care, din însărcinarea unui prieten, trebuia s-o duc cuiva la București, a trebuit să mai plătesc unui vameș¹¹ flămând încă 100 parale drept taxă. Am mai căpătat la birou¹² o adeverință cu privire

⁶ *Tuldscha.*

⁷ *Raeucherkammer.*

⁸ *Merketendern*

⁹ *Paare.*

¹⁰ *Sgr* = Silber Groschen.

¹¹ *Douanisten*

¹² *Bureau.*

la șederea noastră la carantină și a trebuit totodată să declarăm sub semnătură proprie că fusesem mulțumiți cu tratamentul – deși nu prea eram de acord.

Cum aveam un cufăr cu mine, am luat, în tovărășie cu francezul, o trăsură până în oraș. La capătul de sus al acestuia am tras în gazdă la un evreu. Galați se află în stăpânirea domnului Moldovei. Aici e puțin de văzut, adică destule colibe sărăcicioase de lemn, dar aproape nimic frumos; nu vezi vreo clădire frumoasă, regulată, nici în piață și nici pe străzile principale; chiar casele boierești din partea de nord <a orașului> sunt prea puțin elegante. Suburbiile sau mahalalele¹³ constau numai din colibe de lut sau din bordeie țigănești. Franțuzul meu a călătorit de aici la Iași¹⁴, eu dimpotrivă <m-am dus> a treia zi la Brăila, cu vaporul „Zriny”¹⁵ <afectat curselor> pe Dunăre <plătind> un florin¹⁶. Prietenul Hartmann era și el la bord, cu animalele sale; le arătase pentru bani la Galați iar la Brăila girafa a atras mulți privitori; însă după o oră el a plecat mai departe cu aceeași corabie.

În ce mă privește, m-am informat care dintre căruțași ar merge la București; i-am găsit // într-un han¹⁷, m-am învoit cu unul din ei și i-am dat ca arvună 20 de creițari¹⁸. Mi-am lăsat cufărul în paza unui curelar ungur care locuia aici în curte și m-am dus la agie¹⁹ sau la poliția românească să mi se iscălească răvașul sau pașaportul²⁰ de la consulul prusian din Galați. M-au făcut să aștept foarte mult aici, iar când m-am întors, căruțașii mei pleaseră. A trebuit deci să mă înarmez cu răbdare și să aștept alt prilej de a călători. Brăila are un negoț însemnat de grâu și de tutun. Vin aici vapoare germane, rusești, englezești și franțuzești. Acum, după ce rușii au dărâmat <orașul> din temelie, în timpul ultimului război, este construit foarte regulat. p. 108

În ziua a treia a șederii mele aici am plecat mai departe; un vechi prieten din București m-a condus până la barieră. În aceeași trăsură cu mine se mai găseau un evreu polonez și un sârb bătrân; în cealaltă <trăsură>, care pleca împreună cu a noastră, erau doi greci. Am mers pe o câmpie complet stearpă, unde întâlneam doar ici și colo câte un bordei; am rămas peste noapte tot într-o cârciumă de lut. Cum sunt construite asemenea locuințe își va aminti poate cititorul din prima mea cărticică. [...]

¹³ *Mahalaen.*

¹⁴ *Jassy.*

¹⁵ *Zrina.*

¹⁶ *1 fl. conv M. = Convenzions Münzfluss*; e vorba de convenția monetară încheiată în 1753 pentru stabilirea cursului monezilor.

¹⁷ *Haan.*

¹⁸ *Zwanziger.*

¹⁹ *Hatschie.*

²⁰ *Robasch oder Pass.*

p. 110 Aici sunt ținuturi roditoare, prea puțin locuite. Ar mai putea trăi aici încă multe mii de oameni. În ziua a treia a acestei călătorii am zărit în depărtare turle care străluceau ca argintul și alături diferite mănăstiri și, în curând, am sosit pentru cea de a treia oară la București. Era 26 mai <1843>.

Orașul se înfrumusețase iarăși simțitor de la cea de a doua vizită a mea; nici acele turle strălucitoare de tablă nu le văzusem mai înainte. Pe drum sau la barieră a trebuit să-mi predau pașaportul, care a fost trimis de aici la poliție și de acolo la consul. <Tocmai> când începuse ploaia, am intrat în hanul lui Manuc²¹. Aici am avut o ceartă cu căruțașul; eu mă tocmisem pe bani de Brăila și acum el vroia să-i plătesc tot atâți piaștri bucureșteni, care prețuiau mult mai mult. De dragul liniștii i-am dat la sfârșit încă ceva pe deasupra plății convenite, nu toată diferența însă. Împăcat, a pus cufărul meu pe cap și am pornit înainte, să caut pe vechea mea gazdă Meisensell, pe ulița germană²², dar nu l-am putut găsi, căci se mutase. Căruțașul, având bine înțeles greutăți de dus, a început iarăși să înjure și să ocărăscă pe românește. Din întâmplare am întâlnit un cizmar german care // mi-a pus lucrurile în locuința lui și m-a oprit peste noapte la el, pentru că era deja târziu. În ziua următoare m-am dus să-mi văd vechii cunoscuți. Se și auzise aici că tipărisem o carte²³ despre călătoriile mele anterioare și aceasta a contribuit probabil la <faptul că> am fost foarte bine primit în toate părțile. Am găsit îndată o locuință la un oarecare Fiedler precum și de lucru la același C. Lukas la care lucrasem²⁴ acum șase ani. Dar din nenorocire afacerile nu mai mergeau atât de bine ca înainte, căci se stabiliseră aici mulți maiștri noi, cei mai mulți evrei, care le stricau <prețurile>. S-a întâmplat că la scurtă vreme după sosire m-am îmbolnăvit și am fost slăbit, și în vremea acestei zise șederi nu mi-am venit pe de-a întregul în putere. Adesea nu puteam munci multe zile la rând. Dacă puterile îmi îngăduiau, munceam cu hărnicie; totuși, în aceste împrejurări, îmi era imposibil să pun deoparte îndeajuns pentru alte călătorii.

p. 111

La București se clădea în continuare mult, dar totul după felul rus, din cărămidă, iar acoperișurile rotunde²⁵ erau îmbrăcate cu aramă sau cu tablă. Influența rusească se întinsese foarte mult, totuși și germanii se înmulțiseră considerabil. Noul domn²⁶, principele Bibescu²⁷, se afla sub influența și ocrotirea rusă. Este un

²¹ Haane Manuk.

²² Deutsche Gasse.

²³ *Wanderungen durch Europa und das Morgenland in den Jahren 1824 bis 1840*, Bremen, 1841–1842. Lucrarea a apărut în trei ediții succesive, apoi a fost tradusă în limba engleză de W. Howitt sub titlul *Wanderings of a Journeyman Tailor through Europe and the East, during the years 1824 to 1840*, Londra, 1844.

²⁴ Konditionirt.

²⁵ Ovalen Dächer.

²⁶ Hospodar.

²⁷ Bibesko. Gheorghe Dimitrie Bibescu, domn al Țării Românești (20 dec. 1843/5 ian. 1844–14/26 iun. 1848).

bărbat de o statură mijlocie, are un nas lung coroiat, ochi negri, un barbișon mic negru și favoriți. Tunică lui albastră <cu pulpane> rotunjite și // cu gulerul brodat cu fir nu îi stă rău. Când iese cu trăsura prin oraș, el stă într-o caleașcă la care sunt înhamăți șase cai negri. Fiecare cal are un slujbaş deosebit în afară de vizitiu și încă alți doi stau în picioare în spatele <trăsorii>, toți îmbrăcați la fel și chiar elegant în uniforme roșii, cu ghetе și cu ciorapi și pălărie cu boruri răsfrânte; caii sunt bogat împodobiți cu argint. Când se duce la țară, trăsura lui este trasă de 12 cai bălani cu hamuri de piele roșie. La 9 iunie, când a fost târg sau o sărbătoare populară numită Moși²⁸, în mahalaua orașului, se spunea că domnul va juca aici un dans românesc împreună cu o țarancă, potrivit unei datini vechi. Pentru a vedea aceasta, s-a revărsat o mulțime de oameni pe lângă ulița Târgului de Afară²⁹; firește că am urmat-o; numai că nu era mult de văzut; domnul a venit, dar nu a dansat; dimpotrivă câțiva tineri țărani <anume> aleși, au trebuit să execute jocuri populare³⁰ într-o piață mare împrejmuată cu un gard. Domnul a făcut și o călătorie la Constantinopol într-o trăsură înhamată cu șase cai negri, spre a remite sultanului 40 000 de ducăți și pentru a-și obține numirea. După două luni și-a făcut intrarea în București în mijlocul unor mari serbări. Mai înainte, anume la 13 iulie, fusese la București o grindină îngrozitoare ce a spart vreo 600 000 de geamuri <de la case> și care a pricinuit pagube de vreun milion. Bucățile de grindină erau aproape atât de mari ca ouăle de găină. La 3 iulie a venit de la Constantinopol principele Albert al Prusiei³¹ pentru <a sta> trei zile // aici și în cinstea lui s-au organizat baluri și petreceri. La 2 octombrie, ca variație, a avut loc și un mic cutremur [...]. Când nu prea era de lucru, mergeam la plimbare. Ca să faci înconjurul orașului îți trebuia o zi întreagă, după cum am putut afla de mai multe ori.

Mai este încă obiceiul ca boierii sau nobilii³² să cumpere și să-și vândă țigani. De mai multe ori când ajungeam la un sălaș de țigani ei ni se adresau <întrebându-mă> dacă nu vreau să cumpăr un țigan. La Iași erau vânduți oficial după greutate: o oca – adică 2 ¼ funți – costa 5 piaștri buni sau 14 groși de argint. Așadar eu, de pildă, nu aș costa mai mult de 20 de taleri dacă aș fi fost țigan [...]. Totuși este trist să fii om și să trebuiască să te lași vândut ca o vită.

Iarna a fost ger până la -12 grade și zăpadă înaltă de două picioare la București. Cum nu mă puteam însănătoși aici m-am hotărât din nou să schimb țara și aerul.

²⁸ *Mosne*.

²⁹ *Türkedevar*, Calea Moșilor de astăzi.

³⁰ *Nationaltaenze*.

³¹ Albert al Prusiei (1809–1872), fratele regelui Frederic Wilhelm IV (1840–1861); vezi și relatarea lui Karl Emil Koch din volumul de față.

³² *Bojaren oder Edelleute*.

**Călătorie la Brașov, Sibiu, Timișoara, Mehadia și la Băile Herculane.
Peștera tâlharilor³³, Grota cu aburi³⁴ și Domogled³⁵**

Am luat cu mine pe gazda mea Fiedler, care a dat referințe bune despre mine la cancelaria prusiană; a trebuit să plătesc acolo 3 „Zwanziger” (20 de groși de argint) pentru viză și apoi a mai trebuit să plătesc la cea austriacă 10 creițari și jumătate. După ce mi-am luat rămas bun de la prietenii mei, am plecat la 2 martie 1844, orele 11 dimineața, cu un căruțaș căruia trebuia să-i plătesc până la Brașov 8 <monede> de 20 de creițari; <am pornit> din București într-o căruță mică, acoperită, trasă de patru cai. Lângă mine ședea două [...] unguroaice, mama și fiica; numai cea din urmă vorbea puțin nemțește. Am mers prin glod și nămol, apoi peste ogoare care mai erau încă acoperite cu zăpadă. Seara, am ajuns la o cârciumă unde cârciumarul înțelegea puțină germană și italiană, iar un țigan ne-a distrat cântând. În ziua următoare, când alți doi căruțași s-au întovărășit cu noi, am trecut Ialomița³⁶, o apă destul de mare; în ziua a treia am

p. 115 trecut // prin târgul Filipești³⁷ unde vezi pe un munte o ruină, un castel domnesc ars³⁸, apoi am trecut peste râșorul Cricov³⁹ și <am mers> până la Cămpina⁴⁰ [...]. Am mers mai departe peste munți și prin ape și sloiuri de ghiață; câteodată roțile se înfundau de nu mai puteau fi scoase decât cu greu. Până la graniță am trecut de 45 de ori Prahova⁴¹ [...]. Pe întuneric am coborât muntele abrupt până la poarta carantinei Timișului de Sus⁴² unde am petrecut noaptea într-o cârciumă de alături. Carantina era ridicată. Totuși când am trecut în dimineața următoare pe poartă, bagajele noastre au fost cercetate și ni s-au luat pașapoartele. Și cele

p. 116 unsprezece cărți pe care le aveam la mine a trebuit, fără scăpare, să le // dau și să las să fie înregistrate în cinci locuri diferite, ceea ce m-a mai costat câțiva craițari pentru biletele pe care le-am primit în acest scop; ele au fost împachetate și pecetluite și astfel a trebuit să le las la Timișul de Jos. După două ceasuri au fost trimise la oficiul treizecimii din Brașov⁴³. Și pașaportul mi-a fost înregistrat și vizat de mai multe ori. În ziua de 7 martie, am mers în trap până la Brașov. Primul lucru pe care l-am zărit de astă dată în acest oraș pe care l-am descris în

³³ *Raeuberhoehle*

³⁴ *Dunsthoehle*.

³⁵ *Domoglet*, munte în apropiere de Băile Herculane.

³⁶ *Jalowitza*.

³⁷ *Fillepesch*, Filipeștii de Târg, sat, com., jud. Prahova.

³⁸ Vechiul conac boieresc al Cantacuzinilor.

³⁹ *Krik*.

⁴⁰ *Kimpina*.

⁴¹ *die Prawa*.

⁴² *Oberthames*, localitate componentă a orașului Predeal, jud. Brașov.

⁴³ *Dreissigstamt*.

cartea mea anterioară, a fost o spânzurătoare cu patru stâlpi de zid. În târg am plătit căruțașul meu, mi-am luat bagajul și m-am dus la han. Am vrut să-mi iau cărțile de la oficiul treizecimii, a trebuit însă să plătesc iarăși trei crăitări pentru diferite scripte și apoi să le trimit cu diligența la Sibiu, la oficiul cenzurii, <plătind> 26 de creițari pentru transport. [...]

La 12 <martie> am pornit iarăși mai departe cu o căruță în care se mai găseau, afară de mine, doi chelneri, un voiajor al unei case de comerț, un plutonier pensionat și o fată bătrână, <chiar> o babornită⁴⁴. Am ajuns în ziua aceea până în satul săsesc Ghimbav⁴⁵, de unde era de fel căruțașul nostru; în ziua următoare până la râul Olt⁴⁶, peste care trece acum un pod de lemn sprijinit de trei picioare de zidărie. // Pe 16 <martie> dimineața am sosit la Sibiu. Aici mi-am căpătat în sfârșit p. 117 cărțile mele la oficiul treizecimii și de la oficiul cenzurii⁴⁷.

Ca să nu mai am parte de asemenea amănunte și costuri, am vândut câteva dintre ele, anume o Biblie și descrierea călătoriei mele, iar restul le-am dăruit vechilor cunoscuți, dintre care am întâlnit aici mulți. Înainte de toate i-am vizitat pe cei doi meșteri, la care lucrasem înainte, pe nume Fischer și Zschikofski. Amândoi citiseră de mine în ziare și ultimul avea deja, ca mulți alți cunoscuți, ediția a treia a cărții mele. Doamna Fischer, care o și citise cu interes, se arăta foarte bucuroasă să mă revadă. Un anume Drenotzi, care lucrase în urmă cu 10 ani la Zschikofski și tot acolo era, m-a plimbat vreme de 3 zile și m-a servit peste tot, ca să îmi arate prietenia sa.

La 22 martie am pornit din nou împreună cu un căruțaș sas [...]. În prima zi am ajuns la Sebeș⁴⁸, în <ziua> a doua la Orăștie⁴⁹, unde am poposit la un cârciumar român. Ulițele din orașul acesta erau foarte murdare [...].

În dimineața următoare am mers iarăși înainte. Drumul era tot murdar și p. 118 ținutul <își păstră înfățișarea> iernatică până înspre Lugoj⁵⁰ în Banat. După ce am lăsat muntele în spatele nostru ne-am găsit dintr-o dată strămutați din mijlocul iernii în <plină> primăvară. Vremea era foarte caldă și totul înverzise în această câmpie frumoasă și roditoare. Pe o vreme tot mai bună am ajuns până la Timișoara unde am tras în gazdă în mahalaua Fabric⁵¹.

⁴⁴ *Eine alte Jungfer Schachtel.*

⁴⁵ *Weidenbach*, com. suburbană a municipiului Brașov, jud. Brașov.

⁴⁶ *Alt.*

⁴⁷ *Censuramte.*

⁴⁸ *Muelenbach.*

⁴⁹ *Saswares.*

⁵⁰ *Lugos-Schon.*

⁵¹ *Fabrikenvorstadt.*

Aici am plătit căruțașului meu cei 5 florini⁵² pentru care ne înțelesesem, m-am interesat la hanul croitorilor⁵³ <ca să gădesc> de lucru și am intrat în slujbă la 30 martie. [...]

p. 119 De două ori am fost martor <văzând> cu ochii mei cum a fost aruncat fără milă <în spitalul în care se trata de friguri> în pat un bolnav care aiura puțin, în așa chip încât și-a pierdut suflarea pentru totdeauna. Cine are nenorocul să ajungă în spitalul acesta și nu // moare acolo, poate fi sigur că mai are multă vitalitate și părăsește de bună voie sau silit casa <aceasta de sănătate> îndată ce este vindecat pe jumătate. Mă aflu și eu în situația aceasta după ce am îndurat aici 12 zile <de chin>. [...]

Timișoara a ajuns <un oraș> foarte animat când a trebuit să fie ales un deputat pentru provincia Banat <spre a o reprezenta> în dieta de la Petersburg⁵⁴. Erau doi candidați, un nobil bănățean și un <nobil> croat, fiecare având mulți partizani. Acum umblau prin oraș, de colo până colo, mai multe seri și nopți de-a rândul două cete mari de oameni <mergând> una după alta, alcătuite din nobili, târgoveți, studenți și meșteșugari, cu săbii, facle, cântece și cu tarafuri de țigani <lăutari>. Fiecare din aceste două partide strigau să trăiască favoritul⁵⁵ lor și cântau cântece de ocară pentru partida adversă. În cele din urmă bănățeanul a dobândit majoritatea și a fost ales.

p. 120 La 1 iunie a fost spânzurat un soldat, un tânăr de 20 de ani care își ucisese subofițerul în urma unei certe. Făptașul⁵⁶ a fost arătat mulțimii cu trei zile înainte de sfârșitul său într-o cameră din cazarmă, unde fiecare avea intrare liberă la el; era ferecat <în lanțuri> în formă de cruce la picioare și la mâini // dar avea flori pe care le dăruia vizitatorilor și mai ales femeilor. În ziua a patra, în zori, a fost luat <de acolo> cu o companie militară; mergea înainte cu preoți și ținea în mână un crucifix. După ce a sosit la locul de execuție, preotul a ținut o mică cuvântare în limba maghiară. Vinovatul⁵⁷ a cerut de două ori iertare și de fiecare dată căpitanul a răspuns: „iertarea este la Dumnezeu”. Călăul, care purta pantaloni strâmți roșii, un dolman verde strâns cu șireturi, o căciulă de blană și în partea stângă o sabie, a pus acum delinquentului ștreangul în jurul gâtului, un argat l-a ridicat pe banca ce se afla sub stâlpul cel mare. Apoi călăul a înfășurat ștreangul în jurul cârligului totodată a legat amândouă mâinile făptașului strâns între picioare și i-a întors gâtul. După aceea a tras la o parte banca și bietul păcătos atârna <fără suflare>. Cel puțin zece

⁵² Fl.W.W., adică Wiener Währungs Papiere; este vorba de o bancnotă

⁵³ *Schneiderherberge*.

⁵⁴ Bratislava, capitala Slovaciei.

⁵⁵ *Rief ihrem Begünstigten Vivat über Vivat (oder Elite) zu*.

⁵⁶ *Delinquenten*.

⁵⁷ *Der Profoss*.

mii de privitori se aflau în jur. Mă îndoiesc că se simțeau mai buni prin aceasta. Acesta era al nouăzeci și nouălea condamnat pe care călăul amintit îl trecuse în acest fel de la viață la moarte. Iată din ce pricină îmi laud meșteșugul.

Timișoara este o cetate însemnată. Orașul în sine nu este mare, dar este clădit regulat; împreună cu mahalalele are o întindere foarte mare. O alee frumoasă de salcâmi merge din oraș până în mahalaua Fabric. Locuitorii din oraș sunt în cea mai mare parte germani care duc aici, de cele mai multe ori, o viață de-a dreptul veselă.

Avusesem între timp câștiguri proaste, // mai ales pentru că nu putusem munci p. 121
fără întrerupere din cauza bolii. Treptat mi-am dat seama că am nevoie de băi cu ape minerale pentru a mă întări, ceea ce fără bani nu era cu putință, așa că m-am hotărât ca din cei 200 de taleri, pe care la plecarea de acasă îi lăsasem în casa de economii de la Iserlohn, să cer să mi se trimită aici 100 de taleri. Am primit suma în bilete de bancă prusiene, de unde am pierdut la schimb 25 de florini sau 12 taleri și jumătate⁵⁸, spre marele meu necaz.

În tovărășia altor două calfe călătoream am pornit la 24 <iunie> cu un căruțaș sas spre Lugoj <plătindu-i> un florin și 35 crăițari; am ajuns în dimineața următoare la ceasurile 10 după ce ne odihnisem noaptea sub cerul liber, pe un frig mare, fiind acoperiți cu paie, după ce tremurasem de ger.

Lugoj, prin care curge Timișul, este un orașel locuit de germani și de români; o parte foarte <însemnată> din oraș arsese. [...]

Satele prin care am trecut în ziua aceasta erau locuite toate de români, dar cârciumile <erau> germane [...].

La 25 <iunie> spre amiază am ajuns în orașelul Caransebeș⁵⁹, care aparține p. 122
regimentului de grăniceri români din Banat iar generalul acestuia își are reședința aici. După amiaza, călătorind mai departe pe șoseaua plantată cu cireși, duzi și plop, am ajuns după un ceas într-un sat locuit în parte de români și în parte de cehi⁶⁰. Femeile cehe, când mergeau la câmp, purtau toate <lucrurile> într-o coșniță pe spate, iar copiii îi trăgeau după ele într-un cărucior mic. Româncele purtau aproape totul pe cap, chiar și copii mici; dar pe cei din urmă îi mai duceau bine înfășați și în spinare. Veșmintele acestor românce constau mai ales dintr-o cămașă albă, brodată cu culori în <unele> locuri – anume în jurul gâtului și pe mâneci; în jurul trupului ele au un brâu de lână, în lățime de o jumătate de picior, țesut în mai multe culori – ca albastru, roșu, verde – până mai jos de genunchi. Cămașa, care este foarte lungă, este ridicată pe coapse și sub această cută care folosește de buzunare, se leagă brâul.

După ce umblasem câteva ceasuri, am întâlnit o căruță românească cu care am mers până în satul de unde era de fel. Mergeam aici chiar prin munți;

⁵⁸ 25 fl. C.M. Oder ½ Speziesthaler.

⁵⁹ Karansebes.

⁶⁰ Boehmen.

p. 123 ogoarele <semănate> cu grâu dispăreau, totuși se cultiva mult cucuruz sau porumb în munți. Râul, de-a lungul căruia se întindea șoseaua, era prevăzut, cu balustradă și <avea> multe // livezi de pomi roditori pe amândouă părțile. După ce am dormit pe masa cârciumii germane din <acel> sat, am pornit mai departe în <ziua de> 26 <iunie mergând> iarăși pe jos prin această regiune romantică, pe o căldură pe care o apreciez la amiază de cel puțin 30 grade; curând, valea îngustă s-a mai lărgit puțin. Patru căruțe pline de țigani, negrii ca maurii, au trecut în trap pe lângă mine. În ziua aceasta trebuie să urc un munte înalt și am ajuns pe întuneric la Mehadia.

După ce am petrecut noaptea aici, la „Vulturul negru”, pe o masă, m-am îndreptat în <ziua de> 27 <iunie> spre stânga, pe un pod; am mers apoi mai departe pe o șosea împodobită cu copaci printr-un defileu apoi <am trecut> un alt pod de fier (peste Cerna⁶¹) și <m-am urcat> sus pe munții dinspre răsărit până am ajuns în sfârșit la Băile Herculane⁶², care era țelul călătoriei mele de la Timișoara. Această <localitate> constă din diferite stabilimente balneare, cu totul deosebite, <precum> și din parcuri, așa cum voi arăta mai jos. M-am dus la medicul băilor și am căpătat de la acesta, deocamdată pe cinci zile, un bilet gratuit, care a fost înregistrat de un maior, putând apoi face de două ori pe zi câte o baie gratuită, și anume la baia Ludovic⁶³. Cale de zece minute mai jos de aceasta din urmă, mai în apropiere de Mehadia, se află baia Francisc, o clădire mare și alături, pe o înălțime la dreapta, este un lung ansamblu de locuințe⁶⁴, numite barăci⁶⁵. În mijlocul acestora din urmă este și un birt și nu departe un chioșc și o biserică românească. Mergând de aici peste podul Cernei // ajungi la piața mare. Spre apus, în vale se află mai multe dugheni cu sticlărie și cu alte mărfuri. Chiar în dos este baia imperială cu apă sulfuroasă caldă, ba chiar fierbinte; ceva mai departe se află baia pentru ochi. Mergând iar în sus spre răsărit, vezi înspre miază noapte hotelul Ferdinand⁶⁶, cu trei caturi, unde locuiesc oaspeții de seamă. Apoi urmează clădirea administrației unde locuiește și medicul și farmacistul, mai departe <se află> restaurantul, cafeneaua, băile militare și biserica romano-catolică Ferdinand. La sud de acel pod este baia carolină⁶⁷, apoi hotelul Francisc⁶⁸ cu cancelaria băilor, apoi hotelul Teresa⁶⁹ și baia Ludovic, amintită mai sus în care trebuia să-mi îngrijesc sănătatea. Aceasta din urmă este așezată într-o vale îngustă, între munți înalți; constă din două

p. 124

⁶¹ *Tscherne.*

⁶² *Herkulesbad.*

⁶³ *Ludwigbad.*

⁶⁴ *Logishaus.*

⁶⁵ *Baracken.*

⁶⁶ *Ferdinandshof.*

⁶⁷ *Karolonenbad.*

⁶⁸ *Franzenshof.*

⁶⁹ *Theresienhof.*

rânduri de clădiri, are un izvor sulfuros fierbinte dar alături și un izvor cu apă rece ca gheața. Zilnic, de două ori, dimineața la opt și seara la orele șase cântă aici corul muzical de la Caransebeș. La un sfert de ceas de Cerna, în sus, se află Baia propriu-zisă a lui Hercule, lângă un izvor cu apă caldă veritabilă⁷⁰. Aici s-a clădit acum și un spital.

Cale de încă un sfert de ceas <mergând> pe munte în sus se află Peștera tâlharilor sau grota lui Hercule, unde ar fi stat acum 600 de ani un căpitan de tâlhari cu numele de Hercule⁷¹ cu ceata lui, căruia i se atribuie prima întemeiere a Băilor Herculane⁷². Chiar de la biserica Ferdinand, un drum șerpuit duce spre lanțul de munți nordici până sus, spre această peșteră. Prima încăpere // este ovală și foarte înaltă. Chiar îndată după ce se intră în această încăpere se văd pe stânga mai multe galerii, iar prin galeria din dreapta se ajunge la o a doua încăpere și într-o altă despărțitură a peșterii. Apoi se merge spre stânga <trecând> printr-o intrare în formă de piramidă largă de 6 pași și se ajunge într-o a treia despărțitură, care are de la intrare 60 de pași în circumferință și 50 de picioare în înălțime; aceasta e lipsită cu desăvârșire de lumina zilei și are trei galerii. Mergând prin prima <galerie> la stânga și pe sub o arcadă mică – ceea ce este cu puțină numai în poziție aplecată – se ajunge într-o a patra despărțitură ce are unele stalactite, dar care este mai mică decât cea dinainte. Cu lumina în mână te mai târăști, nu fără greutate, pe un alt drum de 4 pași lățime <săpat> în stâncă, unde se văd multe stalactite cu tot felul de forme; apoi se mai merge încă printr-o altă încăpere joasă și <grota> continuă în munte, în sus. Totuși îndeobște nimeni nu se încumetă <să meargă> mai departe deoarece mai mulți inși care s-au strecurat înăuntru nu s-au mai întors înapoi. M-am furișat așadar afară din cea de a patra despărțitură; <ajungând> la lumina zilei, m-am întors înapoi până la biserica Ferdinand și apoi m-am urcat iar pe munte <mergând> un ceas pe un alt drum lung săpat în stâncă în chip de trepte și am ajuns curând pe o înălțime de unde aveam o priveliște frumoasă spre muntele înalt și stâncos din fața <mea> precum și asupra defileului prăpăstios din vale, străbătut și udat de Cerna. De aici m-am îndreptat spre răsărit, coborând muntele pe o porțiune de drum și am ajuns deodată în fața // deschiderii foarte înalte, dar înguste, a grotei cu aburi⁷³ p. 126 din care se ridicau mereu vapori și un fum puternic și cald. Aceleași emanații ies dintr-o crăpătură care se află în peșteră, la numai câțiva pași de la intrare. Acesta este izvorul care curge în josul muntelui spre Băile Herculane. Grota în sine este foarte spațioasă, dar în afară de aceasta nu are nimic demn de a fi văzut. De aici m-am târât iarăși pe drumul abrupt și șerpuit și m-am așezat sus pe o bancă și am

⁷⁰ *Mit reinem heissem Wasser.*

⁷¹ *Herkules.*

⁷² Legendă fără fundament istoric.

⁷³ *Der Karmin oder Dunsthöhle.*

privit la stâncile ce se înalță din înfiorătoarea vale a Cernei și mai departe la casele băilor, de unde răsuna până sus la mine muzica cu frumoasele ei ecouri.

Altădată am făcut, într-o după-amiază, o plimbare la o fermă⁷⁴ care se pretindea că ar fi la un ceas și jumătate <de drum>, dar care în realitate era la o depărtare de trei ceasuri <bune> de mers de la locuința mea. Am mers pe jos, pe la poalele lanțului de munți dinspre miazăzi, pe o potecă așezată lângă Cerna cea nedomolită <care curgea> în albia ei de stânci; urcând de-a lungul <acelei> înfiorătoare văi, am ajuns la o mică cascadă. În apropiere de aceasta se construiește un pod al cărui picior din mijloc este așezat pe o stâncă. Ferma însăși pe care am zărit-o abia spre seară nu m-a mulțumit de fel. Era alcătuită <doar> din două căsuțe românești, ceva mai frumoase ca de obicei, lângă unele plantații de livezi și ceva ogoare. M-am grăbit să mă întorc, căci se întunecase. Nici nu ajunsesem lângă tufișuri, când în întreaga vale înfiorătoare era întuneric beznă; numai // licuricii neobișnuit de numeroși din acest ținut îmi luminau puțin calea. [...]

Într-o altă zi am pornit foarte de dimineață, pe la orele patru, în tovărășia unui alt oaspete al băilor pentru ca să mă întorc pe muntele cel mai înalt din tot ținutul, <muntele> Domogled. Un drum care la început era foarte comod m-a dus șerpuit, din apropierea barăcilor în sus. Dar când am ajuns la stânci, urcușul a devenit foarte anevoios. // Nu te poți cățăra pe una din aceste stânci decât numai cu <ajutorul> balustradelor de lemn⁷⁵ care au fost așezate aici în acest scop, fiind prinse sus cu cârlige de copaci. Curând după aceasta se ajunge la o cruce așezată pe stâncă abruptă. Mai departe, în sus, mai găsești încă două cruci. Apoi drumul cotește spre răsărit într-o prăpastie înfiorătoare, unde trebuie să răzbești prin tufișuri și <să treci> peste pietre, stânci și trunchiuri uscate de copaci. Ajungi astfel la un izvor cu apă proaspătă, limpede, care e folosită și la adăparea oilor pe care le-am văzut păscând ici și colo pe aceste înălțimi. În curând ne-am aflat la picioarele vârfului celui mai înalt. Aici a trebuit să părăsim poteca, căci aceasta ducea înspre cordonul <sanitar> de unde m-ar fi adus înapoi la băi căci nu aveam la noi nici o adeverință a maiorului. Ne-am hotărât așadar să ne cățărăm sus cu <ajutorul> mâinilor și picioarelor. Dar nu ajunsesem încă prea departe, când tovarășul meu și-a pierdut curajul și s-a întors. Eu dimpotrivă m-am străduit să mă ridic pe stânci, fără teamă și oboseală, <străbătând> prin tufișuri de zmeură și peste trunchiuri de copaci uscate sau arse, ce au fost aduse în starea aceasta de un mare incendiu de păduri în anul 1834. Ud learcă de nădușeală – căci era o zi groaznic de caldă – am ajuns în sfârșit sus pe vârf unde m-a suflat un vânt rece. De la întoarcerea tovarășului meu trecuse un ceas, iar de la <plecarea mea de la> Băile Herculane avusesem nevoie de trei ceasuri. Muntele este în chip de șa, anume este mai jos la mijloc și mai ridicat pe p. 129 amândouă capetele //. De aici priveliștea este minunată și răsplățește întru-totul

⁷⁴ Meierhof.

⁷⁵ Holtzstangen.

oboseala cățărării până sus. Spre răsărit și dincolo de munții cei înalți se vede până departe în Țara Românească, unde poți urmări cale de 20 de mile bune cursul șerpuitor al Dunării. La miazăzi am zărit munții Serbiei, la apus numai munți și văi, spre nord șesul întins al Banatului cu multe orașele și sate, mai spre răsărit munții Transilvaniei și chiar în fața mea la o mare adâncime, Băile Herculane care se înfățișau mici de tot. M-am desfătat aproape două ceasuri cu aceste priveliști. Apoi am coborât muntele cu anevoie. Acesta este acoperit sus de conifere, mai apoi în jos se găsesc fagii înalți, precum și carpeni și așa mai departe, iar nu arareori <întâlnești> și viță sălbatică. Pe vârful <montelui> găsisem o plantă ciudată care crescuse întocmai ca o perie. Nu mult după <ora> prânzului am sosit iarăși la hanul meu.

Acesta nu mi-a părut scump, ca de altfel nici traiul de aici. Cheltuiam, de regulă, cu totul, un florin și 10 creițari sau 10 groși de argint pe zi.⁷⁶ Dacă nu aș fi avut băile fără plată, desigur că ar fi făcut mai mult. Trebuie să te ferești și de evrei care trăiesc din joc și din înșelăciune. Numărul celor veniți la băi se ridică la 1 600–1 700. Erau unguri, germani, sârbi, boieri și alți români, precum și câțiva englezi, un pașă turc, un conte prusian și 200 de militari. În munții din vecinătate // p 130 se găsesc ici și colo chioșcuri și alte locuri plăcute⁷⁷ pentru oaspeți. Vara se trăiește aici într-adevăr plăcut; dimpotrivă iarna am auzit că pe aici hoinăresc foarte mulți urși și lupi. De asemenea, și cunoscutele și bine mirositoarele țevi de pipă din lemn de vișin se află aici acasă la ele și se face destul de mult negoț cu ele. În timpul sederii mele căldura s-a ridicat până la 36 grade.

Mai amintesc că într-un loc, aflat într-o parte și mai jos de pod, țâșnește dintr-o crăpătură în stâncă, chiar alături de apa rece a Cernei, un izvor <cu apă> fierbinte.

Peștera lui Veterani⁷⁸. Minele de aramă și de argint de la Moldova Nouă⁷⁹, Ciclova⁸⁰ și Oravița⁸¹

După ce am făcut 32 de băi la Baia Ludovic și câteva la Baia Imperială, am plecat cu tovarășul meu de cameră la 15 iulie, întâmplător, spre Orșova⁸². Pe drum am mai întâlnit urme ale unui apeduct roman. La răsărit de Orșova se mai

⁷⁶ 1 flo. 10 kr. w. w oder Sgr pro tag.

⁷⁷ Aunchurlickeiten.

⁷⁸ Numită astfel după numele marelui Friedrich Veterani. A fost folosită în 1692 de trupele austriace în timpul războiului cu Imperiul Otoman.

⁷⁹ Oraș, jud. Caraș-Severin.

⁸⁰ Siklowa, Ciclova Română, sat, com., jud. Caraș-Severin.

⁸¹ Orowitz, oraș, jud. Caraș-Severin.

⁸² Orșova. Vechea localitate a dispărut sub apele Dunării, odată cu construirea ansamblului hidroenergetic de la Porțile de Fier. Mai la nord s-a construit un nou oraș cu același nume.

vede cetatea turcească, Orșova Nouă⁸³, cu minaretele sale. Pe o distanță de 13 mile între Schela Cladovei⁸⁴, cale de trei ceasuri mai jos de Orșova, și Schela Drencova⁸⁵, Dunărea nu este navigabilă pentru vapoarele cu aburi, din cauza numărului mare de stânci⁸⁶. // Călătorii merg dintr-unul din aceste locuri până la celălalt cu o diligență, pe când bagajele sunt transportate cu bărcile, chiar <la o distanță> atât de mare. Am predat o parte din bagajele mele biroului <vapoarelor cu aburi> și le-am trimis la Zemun⁸⁷. La 16 iulie am pornit cu cufărul meu pe noul drum și după patru ceasuri am ajuns aproape de peștera lui Veterani, pe care firește că trebuia să o vizitez. Potrivit îndrumărilor culese mai dinainte, am urmat o potecă pe lângă o stâncă râpoasă <care duce> la dreapta prin tufișuri sus pe munte. Pe amândouă malurile Dunării se văd în jos lucrări de zidărie veche. După zece minute de cățarat am ajuns la o construcție ca o întăritură, dar care era dărăpănată și ruinată. La stânga ei, am intrat în tinda peșterii unde se vedea un fel de bucătărie. Mergând drept înainte prin prima galerie am găsit o deschidere pe jumătate zidită. Am pătruns prin această <deschidere ținând> în fiecare mână câte o lumânare în grota cea mare, unde m-au trecut fiori de groază [...]. Mi se părea ca și când aș fi fost într-o ruină romană uriașă și foarte veche. Pe dreapta era o deschidere în stâncă prin care pătrundea foarte puțină lumină. Apoi m-am dus mai departe în peșteră, unde era întuneric beznă. Am dat de un izvor înconjurat cu un gard de lemn; iar pe stânga <era> iarăși o zidărie veche. Aici trebuie să fi fost pulberăria, când maiorul austriac // Manowitz cu un batalion, s-a întărit în această peșteră⁸⁸, împotriva turcilor pe vremea împăratului Iosif⁸⁹. Trădat de o iscodă, întregul batalion și-a pierdut viața.

Ieșind din peșteră, am pornit mai departe pe drum <mergând> numai pe stânci. Acest <drum> este adeseori săpat adânc în stâncă. La fiecare jumătate de ceas întâlnești un cordon adică o strajă de grăniceri, alcătuit dintr-un caporal și șase ostași de rând. Am întâlnit și mai multe turnuri pe care se spune că Maria Tereza⁹⁰ pusese să le construiască, pentru a <închide> pe generalii săi necredincioși, ca să moară acolo de foame⁹¹. Pe această arșiță mare eram foarte însetat, dar nu găseam decât arareori apă bună de băut, iar vinul ieftin, dar prost, din cârciumile românești, nu voia să-mi potolească setea arzătoare. Satele erau rare, ținutul cultivat mai mult

⁸³ *Neu Orsova*.

⁸⁴ *Gladowa*, localitate în Serbia.

⁸⁵ *Drenkowa*, sat, com. Berzasca, jud. Caraș-Severin.

⁸⁶ *Wegen vieler Klippen*.

⁸⁷ *Semlin*.

⁸⁸ În 1787, peștera a fost folosită de trupele imperiale însărcinate cu întreruperea comunicațiilor pe Dunăre.

⁸⁹ Iosif II, împărat al Austriei (1780–1790).

⁹⁰ Maria Tereza, împărăteasă a Austriei (1741–1780).

⁹¹ Legendă fără nici un temei.

cu porumb. Dar din pricina lipsei îndelungate de ploaie nu putea să crească bine pe stânci. După ce am petrecut noaptea la un hangiu german, am ajuns în <ziua de> 17 <iulie la orele> 10 înfometat și însetat, la alt han, unde după o așteptare îndelungată, am ospătat puțină slănină și un vin acru. Totuși cârciumarii au căpătat încredere în mine și în dibăcia mea, încât am rămas aici trei zile, după dorința lor și am făcut, atât cârciumăresei cât și fiicelor ei, câte o rochie nouă. La 21 iulie am pornit din nou <la drum> pe jos. Mai aveam încă cinci ceasuri până la Drencova. Pe drum am văzut adeseori Dunărea găuită de stânci, încât nu avea nici zece minute lățime⁹². // p. 133

Munții încununați de nori⁹³, de pe partea turcească, sunt foarte romantici. Partea de nord sau partea imperială este ceva mai locuită, dar nu atât de romantică. La amiază mă aflam la un ceas și jumătate de Dunăre, pe munți înalți într-un sat de cehi neaoși, numit Sfânta Elena⁹⁴ și unde am căpătat la cârciumă, supă, varză murată cu carne de porc afumată și două măsuri⁹⁵ de vin pentru 11 crăitari, sau un gros de argint și jumătate. Când am coborât muntele, am avut iarăși o frumoasă priveliște asupra câmpiei. Dunărea se împarte în trei brațe care formează insule frumoase și roditoare și în sfârșit se unește iarăși într-un singur curs printr-un loc îngust, între două stânci. Pe o stâncă de pe partea turcească am zărit o cetate veche cu cinci-șase turnuri; după cum mi s-a spus, fusese clădită de o prințesă iliră numită Ierina și poruncise să se întindă un lanț peste <partea> îngustă a Dunării pentru ca vama să fie în <deplină> siguranță. În față, pe partea nordică a Dunării, se află o stâncă foarte înaltă care este numită în <graiul> iliric Babakai⁹⁶, adică „Căiește-te bătrâno”, deoarece potrivit unei legende, în vremurile străvechi o vrăjitoare vestită se aruncase în fluviu de pe această înălțime și tocmai <atunci> i s-au strigat aceste cuvinte. Pe câmpia de pe partea de miazănoapte se va fi aflat orașul „Warat”, clădit de huni și apoi distrus; în zilele noastre se mai vede încă o clădire veche dărăpănată. Aceste legende mi-au fost povestite de către un bărbat înțelept la Moldova Veche⁹⁷, unde am petrecut noaptea [...] În <ziua> de 23 <iulie> foarte de dimineață // am pornit spre p 134 Moldova Nouă⁹⁸, un orașel de munte înconjurat cu totul de nori de fum. Locuitorii sunt în parte români, în parte germani. Am văzut aici sute de miniere care se întorceau de la minele de aramă și de argint din apropiere, ceea ce m-a îndemnat să le vizitez pe acestea din urmă. Un român m-a adus înăuntru, în

⁹² *Keine 10 Minuten breit war.*

⁹³ *Das wolkenartige Gebirge.*

⁹⁴ *St. Helena.*

⁹⁵ *Seidl.*

⁹⁶ *Babekei.*

⁹⁷ *Alt Moldowa.*

⁹⁸ *Neu Moldowa.*

schimbul unui bacșiș. La început am mers drept înainte printr-o galerie care avea vreo nouă picioare în înălțime și cinci picioare în lățime. Apoi am ajuns la o scară având șaiszeci de trepte pe care le-am coborât. Lângă această scară se prăvălește un pârau drept pe o stâncă în jos. Apoi am mers iarăși printr-o galerie netedă, poleită <în partea de> sus cu stânci naturale. Așa am ajuns în sfârșit la un loc de muncă unde ni s-a închis calea <pentru a merge> mai departe. Întorcându-ne, am ajuns la un alt drum care duce la topitorie, dar pe care acum mergeau vagonete. Mina are o adâncime totodată de trei sute de stânjeni⁹⁹ și este numită „Florimunder Zubar”. Românele din Moldova Nouă și din împrejurimi, printre care am văzut fete cu adevărat frumoase, au un port care se deosebește puțin de al celorlalte; ele poartă fote de lână vărgate dinainte și dinapoi, și cămașa lor albă de pânză este înflorită cu broderii în dungi¹⁰⁰; pe cap poartă o maramă albă, împodobită cu fluturi și cu broderii¹⁰¹ și care le atârnă pe spate până la șolduri. În zilele răcoroase, poartă, întocmai ca bărbații și tinerii, o bundiță scurtă de lână, cafenie sau chiar albă, cu mâneci. Acești români sunt p. 135 catolici, poate de alt tipic. Ei se numesc // „Karischiwaner”¹⁰². Chiar în aceeași seară am plecat de aici <mergând> prin văi și munți și <am trecut> pe lângă mai multe topitorii de aramă¹⁰³ și forje¹⁰⁴, până în orașelul Sasca¹⁰⁵ care se află întocmai ca <localitatea> Altena din Wesfalia, într-un defileu de munți, dar fără râul Lenne. Locuitorii sunt în majoritate germani. La <hanul> „Cheia de Aur”, după ce am mâncat un papricaș, m-am întins ostenit pe o masă ca să mă odihnesc. În <ziua de> 24 iulie am mers pe un drum bun printre ogoarele de porumb până la Oravița¹⁰⁶, care se află cale de un ceas într-un defileu de munți; în <ziua de> 25 <iulie> am trecut peste munte spre satul Ciclova ca să vizitez puțurile pentru minereu și forjele de aramă¹⁰⁷. Nu au vrut să mă lase să pătrund în prima mină pentru că nu se putea intra decât pe scări abrupte, ceea ce este foarte primejdios pentru cel care nu este obișnuit. Într-a doua mină de aramă și de argint (Madarina – Erbstollen) m-a dus înăuntru un miner român; am trecut pe lângă mai multe puțuri laterale, în care se lucra, ducându-ne până la ultimul lucrător. Nu departe de noi s-a auzit o detunătură; ne-am îndreptat spre locul

⁹⁹ *Klaster.*

¹⁰⁰ *Streifenweise blumenartig gestickt.*

¹⁰¹ *ein weisses, mit Flattern besetztes und gesticktes Tuch.*

¹⁰² Termen neidentificat.

¹⁰³ *Kupferschmelzhütten.*

¹⁰⁴ *Hämmern.*

¹⁰⁵ *Szaska*, azi Sasca Montană, sat, com., jud. Caraș-Severin.

¹⁰⁶ *Orowitz.*

¹⁰⁷ *Kupferhämmer.*

<acela>; făcuseră să sară <în aer> iarăși o bucată mare de stâncă. În galeriile înalte de douăsprezece picioare și largi de șase picioare se aflau două șine de lemn pe care merg roțile vagonetelor minerilor. Într-o căsuță din sat am întâlnit mai multe fete care se îndeletniceau cu învârtitul mătăsii¹⁰⁸; gogoșile, așa cum erau țesute de viermi, fuseseră puse în apă caldă; unele le țineau în apă pentru ca mătasea să se // desprindă; celelalte învârteau vârtelnița¹⁰⁹ și depănau mătasea. p 136 Aș fi vrut să-mi explice mai îndeaproape lucrul, numai că aveau mult de învârtit și nu te lăsau să glumești cu ele.

Apoi m-am întors la Oravița și am vizitat așa-numita „cămară imperială”¹¹⁰, cea mai adâncă și cea mai mare mină din toată regiunea. Un domn, pe care l-am întâlnit acolo și cu care am vorbit, mi-a dat un miner român ca să mă însoțească. O cale ferată ducea la o adâncime de 800 de stânjeni în pământ. După ce am mers cam jumătate din această distanță am văzut galerii pe amândouă părțile; am ales pe una din ele, pe dreapta, și după ce am mers vreo 20 de stânjeni, <trecând> prin <mai> multe băltoace, ne-am aflat în fața unor stânci râpoase de vreo 40 de stânjeni în înălțime pe care le-am urcat anevoios pe trepte săpate în piatră¹¹¹. Întâlneam ici și colo lucrători care loveau stâncile cu târnăcopul¹¹². Nu fără de primejdii m-am încumetat să mă cațăr mai departe în acest defileu, unde a trebuit să sar de mai multe ori de pe o stâncă pe alta. Apoi alunecam în jos, pe spate, fie pe burtă. Sus am apucat la stânga, într-o galerie unde mai mulți lucrători stăteau în noroi până la genunchi. La capătul defileului era un loc rotund, mocirlos, unde pe partea stângă se aflau scări care duceau în sus pe un perete de stâncă umed, la o sută de stânjeni înălțime și spre munte. Dar noi am mai vizitat mai multe galerii laterale, am găsit și o fântână și mai multe izvoare.

Minerii muncesc aici, unii opt ceasuri înainte de amiază, alții opt ceasuri după amiază, astfel // că au jumătate de zi complet liberă. Este însă o muncă p. 137 anevoioasă și murdară. Ei primesc pentru un „centner” de aramă topită, la care trebuie să muncească de cele mai multe ori o lună și adeseori chiar mai mult, 20 de florini. Dacă găsesc multă <aramă> câștigă și ei mult; dacă găsesc puțină, atunci pot plăti impozitele din leafa lor, precum și ceea ce le trebuie pentru munca lor însă trebuie așadar să se îndatoreze.

În dimineața de 26 <iulie>, pe când româncele cu fotele lor roșii, cu cămășile lor albe și cu capul împodobit cu câteva monede alergau primprejur cu

¹⁰⁸ *Seidenhaspeln.*

¹⁰⁹ *Den Haspel.*

¹¹⁰ *Die sogenannte Kaiserliche Stube.*

¹¹¹ *Auf eingehauenen Fresstritten.*

¹¹² *Die an den Felsen pickten.*

treburi și pe când un porcar ¹¹³ își cânta cântecele, am pornit din nou din cvartirul meu, am străbătut Oravița cea lungă și am pornit mai departe spre Biserica Albă¹¹⁴; pe 27 <iulie am mers> mai departe prin lanuri întinse de grâu până la Vârșeț¹¹⁵, unde am vizitat un tovarăș și prieten din Timișoara, care se așezase aici ca meșter. Pe 28 am ajuns la Carsdorf, pe 29 până la Pancevo¹¹⁶, oraș care de la vizita mea de mai înainte vreme s-a înfrumusețat mult. [...]

¹¹³ *Ein Schweinehirt.*

¹¹⁴ *Weiskirchen*, localitate actualmente în Serbia.

¹¹⁵ *Werschuetz*, localitate în Serbia.

¹¹⁶ *Pancsova*, localitate în Serbia.

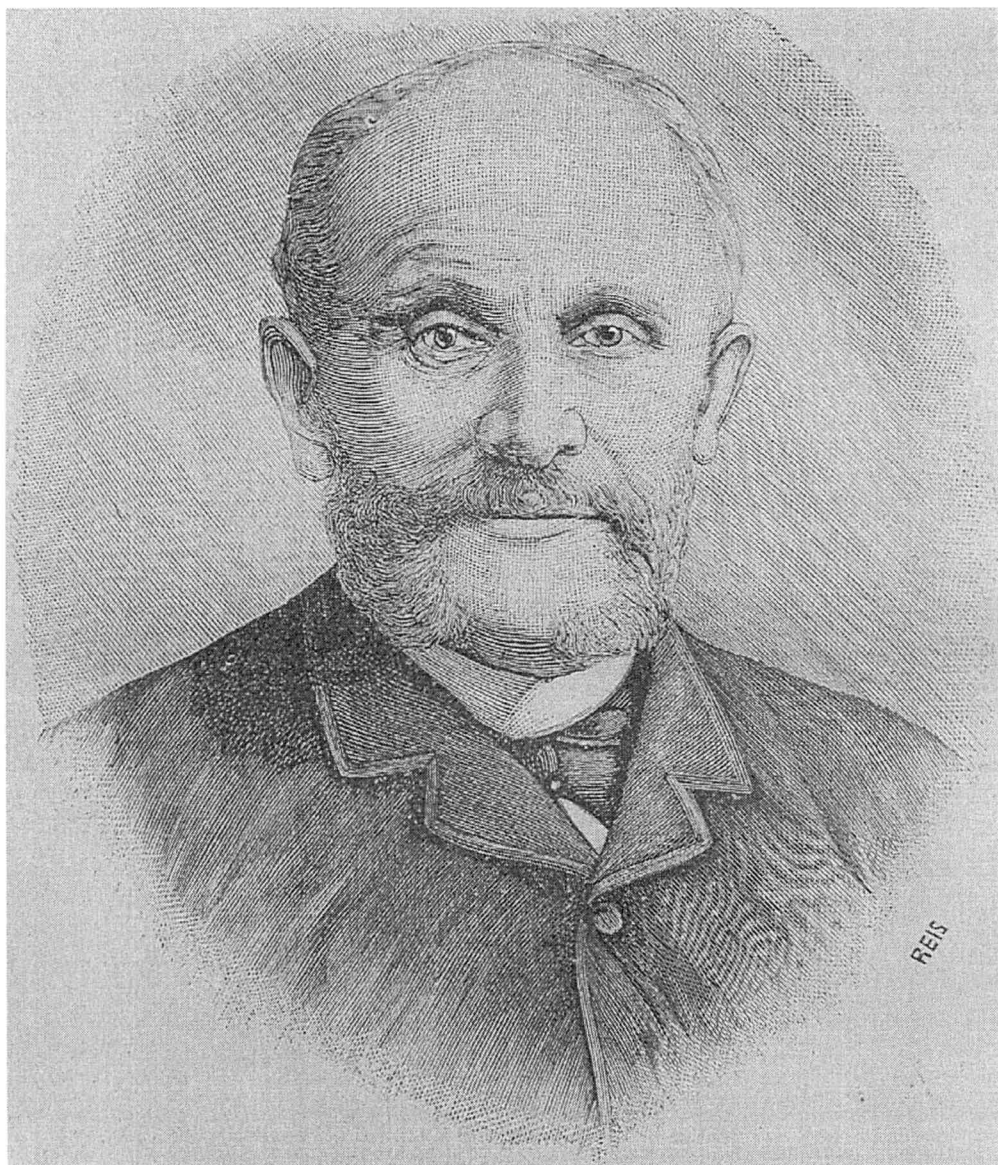
Paulus Petrovits, Gheorghe Bibescu, domnul Țării Românești, 1844, ulei pe pânză, Muzeul Municipiului București

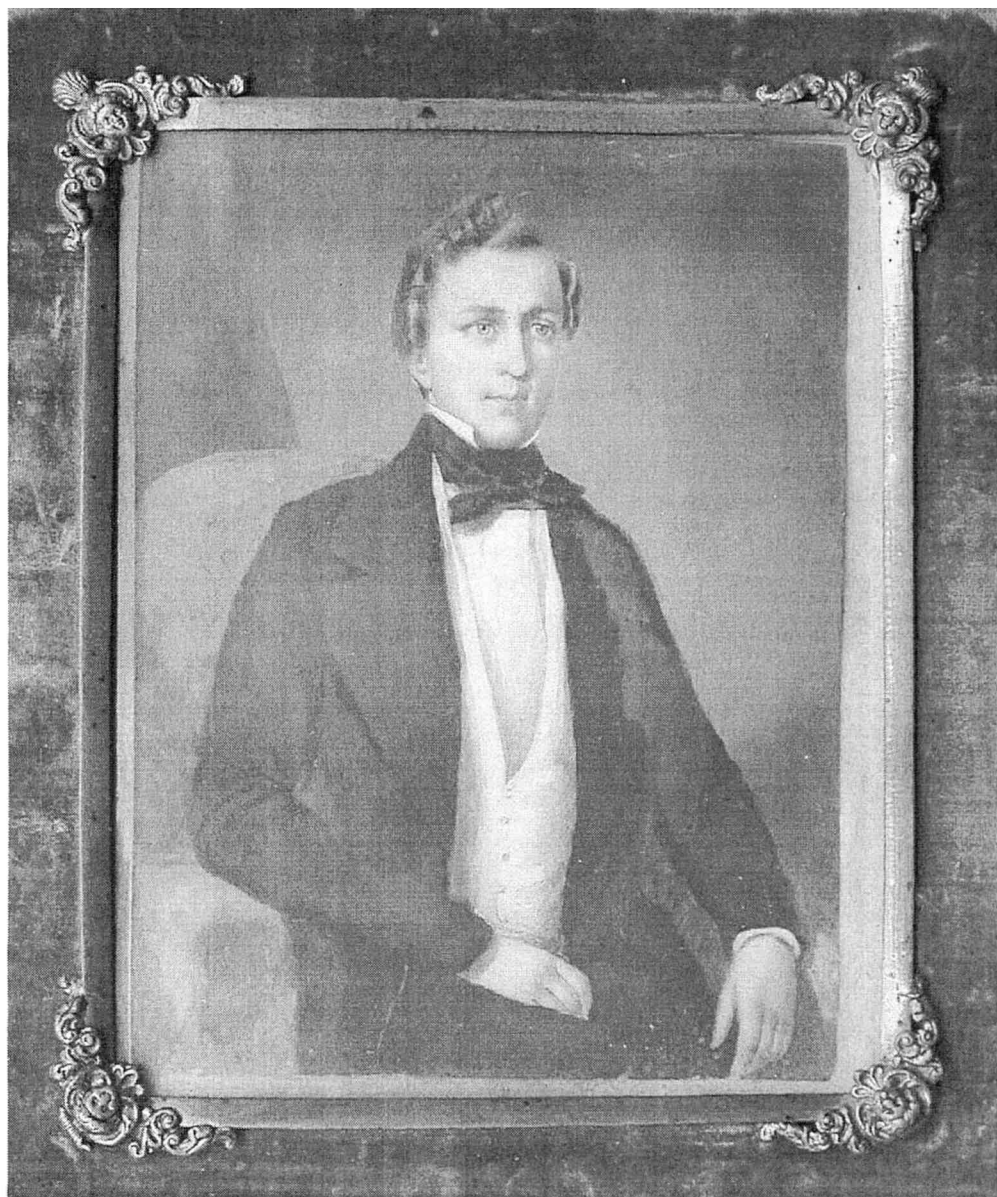
Iosef August Schoefft, Mihail Sturdza, domnul Moldovei, 1836, ulei pe pânză, Complexul Muzeal Național "Moldova" Iași

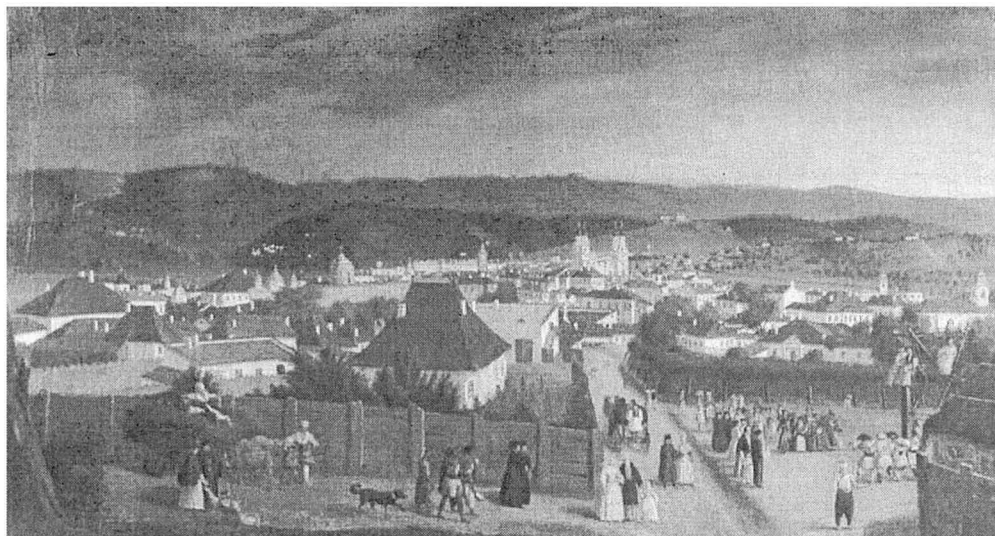
Ion Negulici, Barbu Știrbei, marele logofăt al Credinței, ulei pe pânză, Muzeul Național de Istorie a României

Nikolai Karlovici Giers, după „Ilustrațiunea Română”, nr.23/17 noiembrie 1891

Wilhelm de Kotsebue, miniatură pe fildeș, Biblioteca Academiei Române

Leopold Stawski, Panorama Iașilor la 1841, ulei pe pânză, Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași

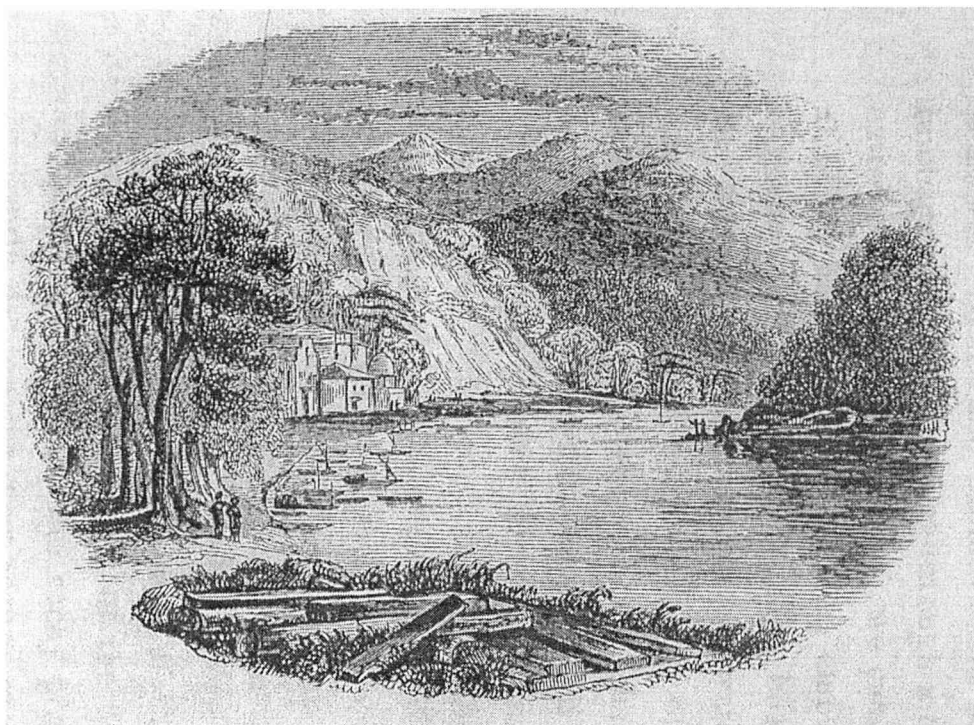
Dr. Valentine Mott, după o fotografie de Fredericks,
„L'Illustration” no.1165/24 Jun 1865

P.D. Holthaus, după *Wandering of a Journeyman Tailor Through Europe and the East*, London, 1844

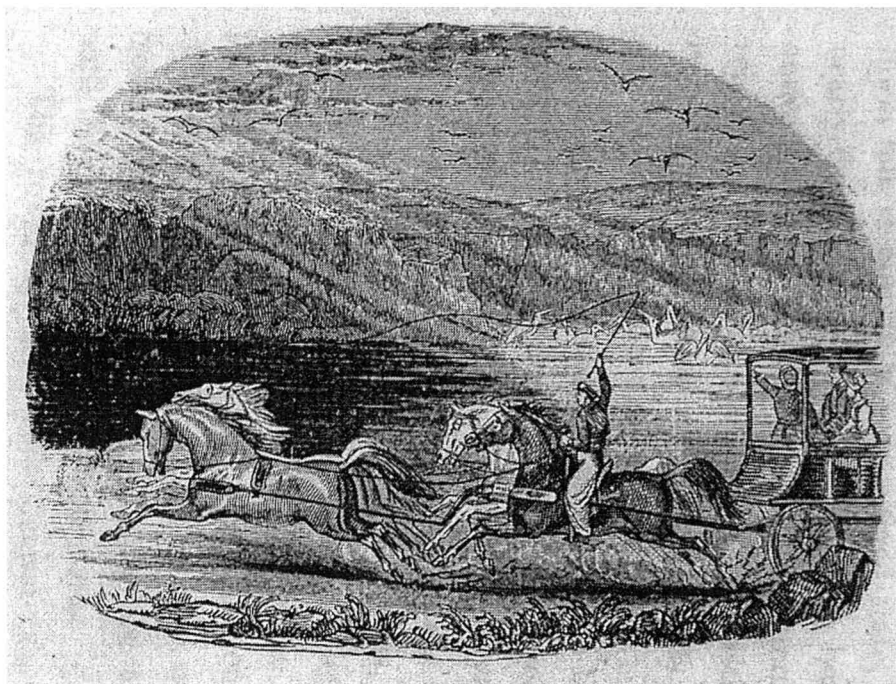
Johann Ferdinand Neugebauer

Orșova pe Dunăre, gravură din Robert Snow, *Journal of a Steam Voyage Down the Danube to Constantinople and thence by Way of Malta and Marseilles to England*, London, 1842

Turci pe puntea vaporului, gravură din Robert Snow, *Journal of a Steam Voyage Down the Danube to Constantinople and thence by Way of Malta and Marseilles to England*, London, 1842

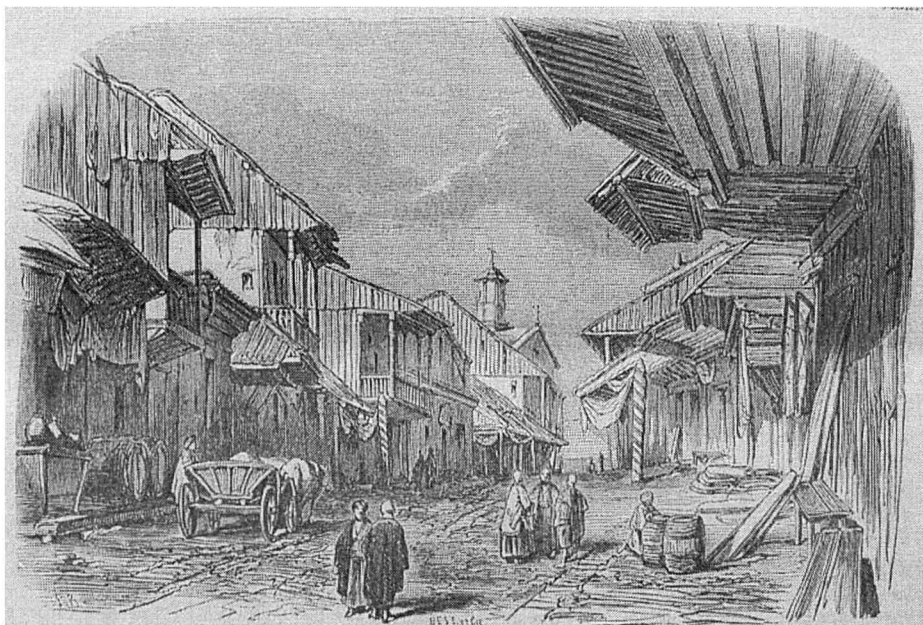
Călătoria de la Cernavodă la Constanța, gravură din Robert Snow, *Journal of a Steam Voyage Down the Danube to Constantinople and thence by Way of Malta and Marseilles to England*, London, 1842

Jules Laurens, Costume moldovenești: fermier; vizitiu; păstor, „L'Illustration” no.551/17
Septembre 1853

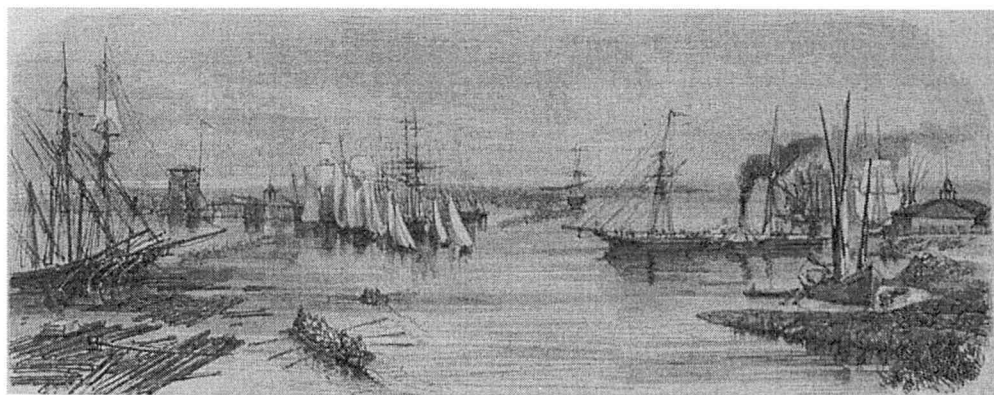
Jules Laurens, Costume moldovenești: surugiu; căpitan de poștă; călător, „L'Illustration” no.551/17 Septembre 1853

Jules Laurens, Strada mare din Galați, „L'Illustration” no.551/17 Septembre 1853

Jules Laurens, Vedere generală a Galaților, „L’Illustration” no.551/17 Septembre 1853

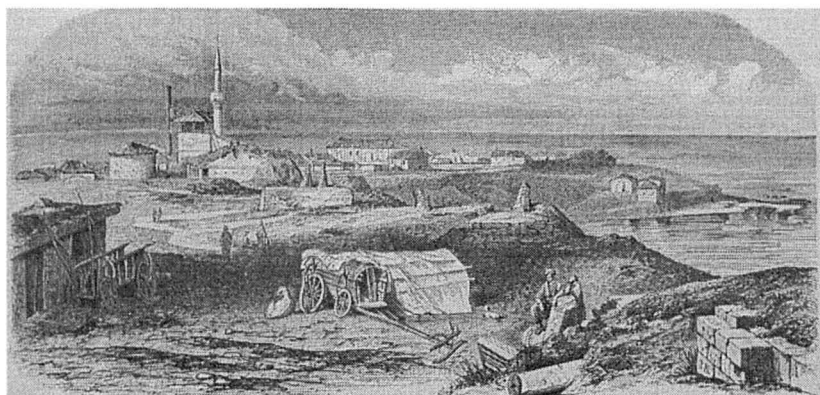
Jules Laurens, Gura Dunării la Sulina, „L’Illustration” no.551/17 Septembre 1853

Jules Laurens, Evrei din Moldova, „L'Illustration” no.551/17 Septembre 1853

Jules Laurens, Iași, capitala Moldovei, „L'Illustration” no.551/17 Septembre 1853

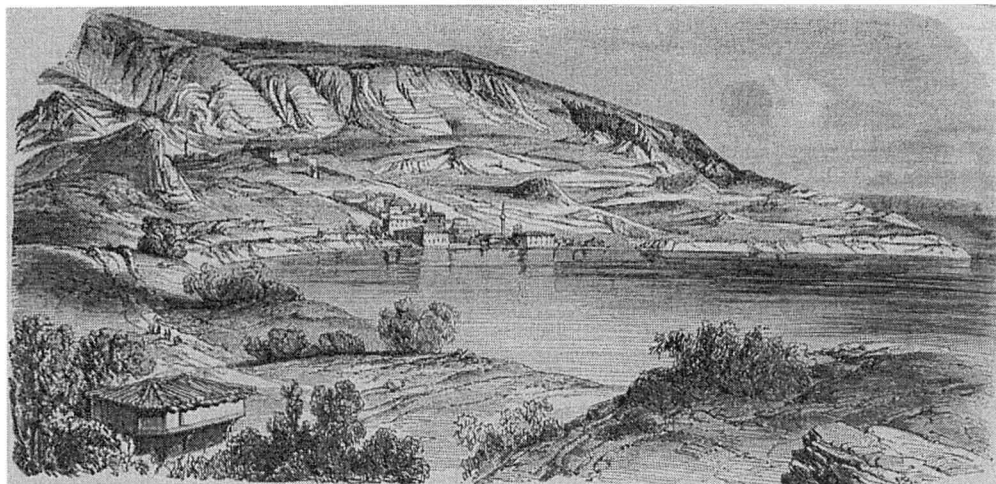
Jules Laurens, Constanța, „L'Illustration” no.551/17 Septembre 1853

Jules Laurens, Tipuri de locuitori de pe malul turcesc al Dunării : șef tătar; moldo-bulgar; țăran tătar; turc; bulgar, „L'Illustration” no.551/17 Septembre 1853

Jules Laurens, Sat tătar, „L'Illustration” no.551/17 Septembre 1853

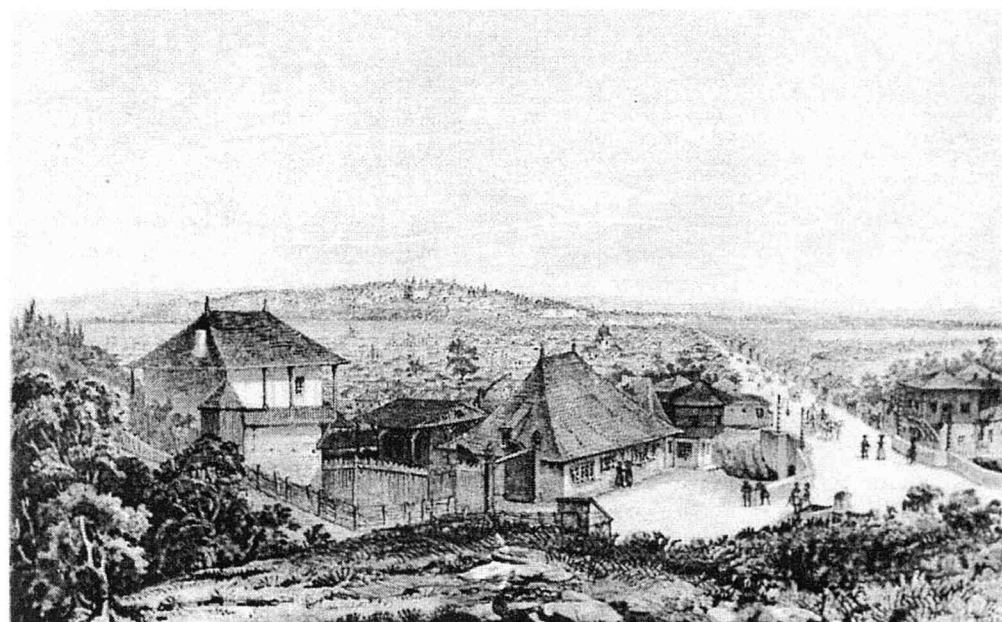
Jules Laurens, Balcic, „L’Illustration” no.551/17 Septembre 1853

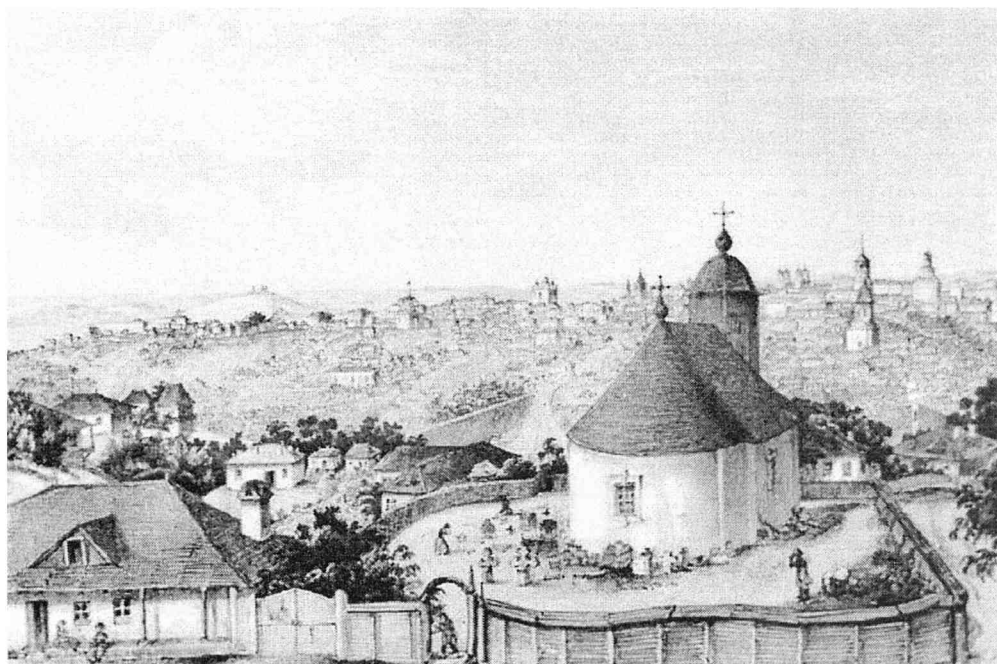
Jules Laurens, Costume ale bulgarilor de pe malurile Dunării, „L’Illustration” no.551/17 Septembre 1853

J. Rey, Vedere generală a Iașilor luată din Copou, litografie, Biblioteca Academiei Române

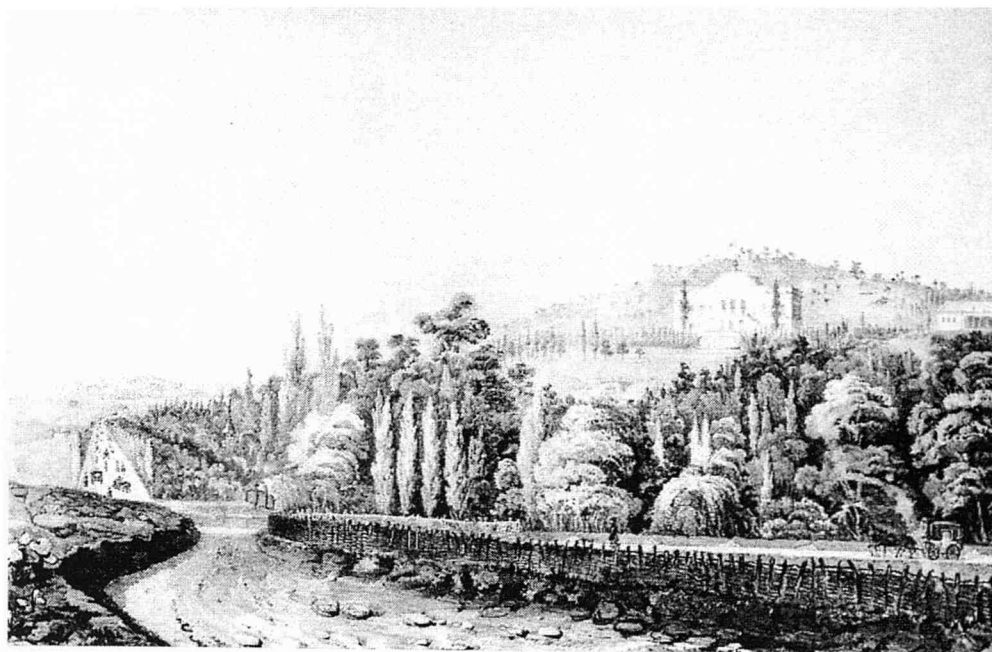
J. Rey, Vedere generală a Iașilor luată de pe podul Nicolinei, litografie, Biblioteca Academiei Române

J. Rey, Vederea Iașilor luată din Tătăraș, litografie, Biblioteca Academiei Române

J. Rey, Curtea arsă, litografie, Biblioteca Academiei Române

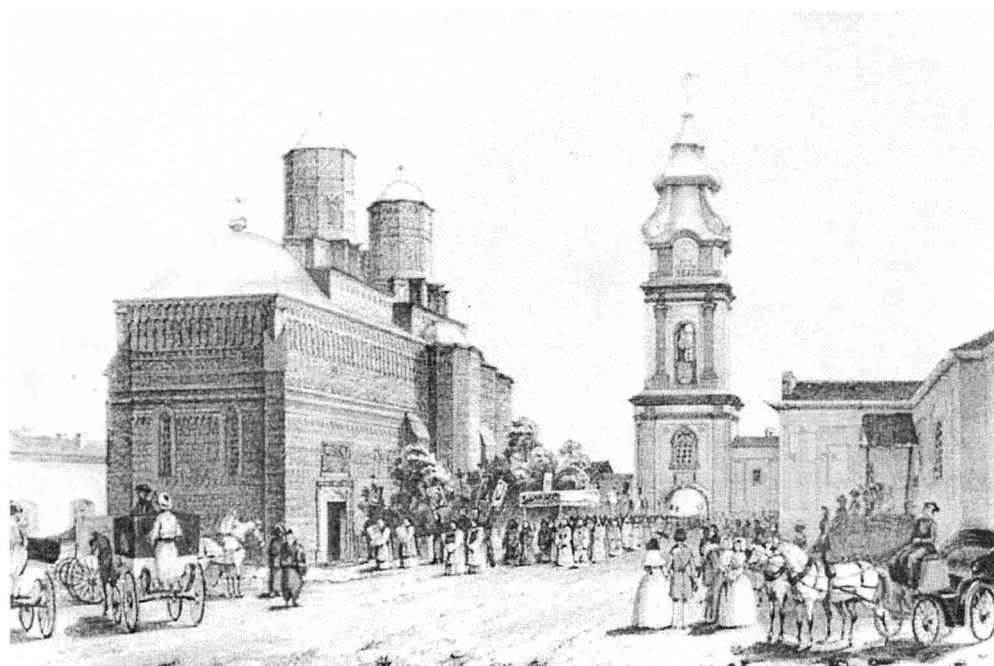
J. Rey, Palatul Belvedere la Socola, litografie, Biblioteca Academiei Române

J. Rey, Palatul A.S. Principelui Domnitor, litografie, Biblioteca Academiei Române

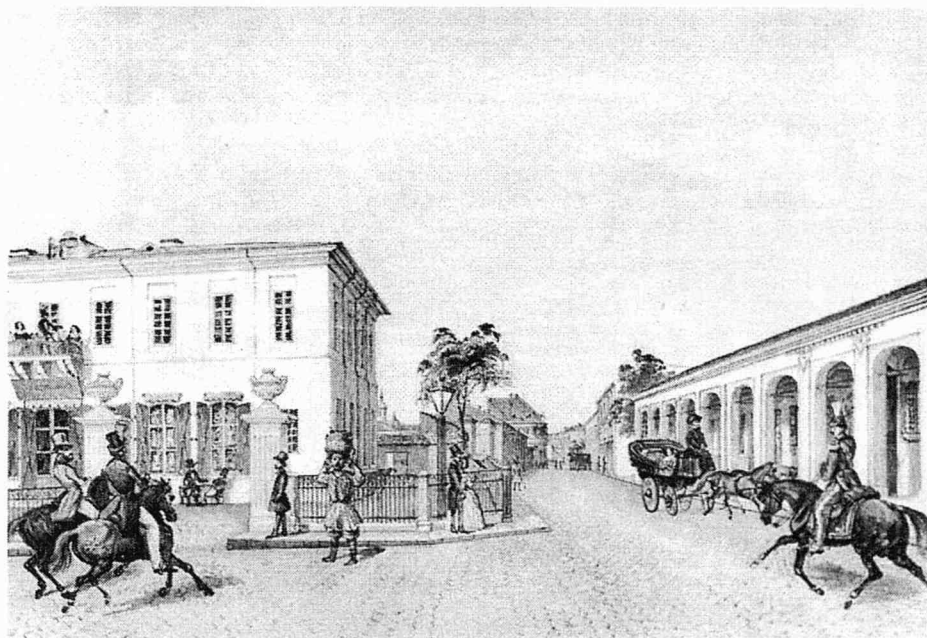
J. Rey, Vederea Mitropoliei, litografie, Biblioteca Academiei Române

J.Rey, Biserica Trei Ierarhi, litografie, Biblioteca Academiei Române

J. Rey, Vedere în Strada Mare, litografie, Biblioteca Academiei Române

J. Rey, Strada Mare, litografie, Biblioteca Academiei Române

J. Rey, Spitalul Sf. Spiridon, litografie, Biblioteca Academiei Române

J. Rey, Piața Sf. Vineri, litografie, Biblioteca Academiei Române

VICONTELE ALEXIS DE VALON

(1818–1851)

Scriptor francez, născut la Tulle, în Limousin, și-a făcut studiile la Paris, după care a plecat într-o călătorie în sudul Europei. La întoarcere a publicat memoriile acestei călătorii, *Un an în Levant* (Paris, 1847, 2 vol.). Articolele dedicate Spaniei și Expoziției Universale au atras atenția publicului asupra numelui său. A murit accidental, la numai 33 de ani, înecându-se în timpul unei plimbări cu barca. A publicat scurte nuvele romantice, printre care *Aline Dubois*, *Le châte vert*, *Le Marquis de Fairas*, *Catalina de Eranso* sau *François de Civille*, iar în 1849 îi apărea *Andalousie à vol d-oiseau*, în „Revue des deux Mondes”.

La întoarcerea din Imperiul Otoman, Alexis de Valon a călătorit pe mare până la Constanța, de unde a urmat drumul de uscat până la Cernavodă, oprindu-se pe drum și la Castelu. La Cernavodă a luat vaporul spre Pesta, călătorind pe Dunăre și oprind din loc în loc fie pe malul românesc, fie pe cel bulgăresc al fluviului. A vizitat Giurgiu, Orșova, unde a stat în carantină și băile de la Mehadia, înainte de a se îmbarca din nou, părăsind teritoriul românesc. Sunt interesante părerile sale cu privire la necesitatea îmbunătățirii navigației pe Dunăre, prin realizarea unui canal care să lege Cernavodă de Constanța și prin înlăturarea obstacolului natural de la Porțile de Fier, prin aruncarea în aer a stâncilor de acolo. De Valon prezintă și unele cifre referitoare la traficul pe Dunăre după pacea de la Adrianopol din 1829, insistând asupra importanței pe care ar putea-o juca intensificarea lui pentru prosperitatea țărilor riverane.

De Valon este ostil Rusiei, la acea dată în rivalitate politică și economică cu Franța pentru piețele de desfacere din Europa de sud-est și învinuiește guvernul țarist de neajunsurile provocate navigației pe Dunăre prin neîntreținerea corespunzătoare a brațului Sulina, amenințat să se împotmolească în urma depunerilor masive și continue de nisip. Sunt, de asemenea, de semnalat observațiile făcute în legătură cu carantinele de la Giurgiu și Orșova

Notele lui Alexis de Valon sunt relativ sumare, dar se remarcă prin originalitate, spiritul de observație ascuțit și buna-credință cu care privește locurile și persoanele întâlnite. Umorul și talentul literar al lui Alexis de Valon fac deosebit de plăcută lectura memoriilor sale.

Relatarea lui a fost prezentată de Constantin I. Karadja în *Călătoria unui francez prin Dobrogea pe la 1843*, în „Revista istorică”, an XIV (1928), nr. 10–12, p. 364–366 și în „Cuget clar” an I (1928), nr. 33–41, p. 557–559. De asemenea, s-a ocupat de el și Nicolae Iorga în *Istoria românilor prin călători*, vol. III, București, 1929, p. 255.

ALEXIS DE VALON

Un an în Levant¹

p. 178

La Constanța², unde am debarcat a doua zi, nu există port, cel mult un mic golf amărât. Este un cătun ca vai de el, cu colibe destul de asemănătoare viziunilor castorilor; doar câteva femei zdrențăroase și niște țigani³ murdari dădeau târcoale

¹ Traducerea s-a efectuat după originalul *Une année dans le Levant*, tome II, *La Turquie sous Abdul-Medjid*, Paris, Jules Labitte, 1846.

² *Kustendjé*.

pe plajă. Toată populația numără doar vreo 150 000 de locuitori, care mureau de foame, până când un inginer a hotărât ca așezarea lor să devină punctul de escală al vapoarelor de pe Dunăre. Debarcarea s-a făcut într-o ordine desăvârșită. Un agent al companiei de vapoare⁴ era acolo pentru a ne întâmpina; câteva căruțe trase de bivoli așteptau să ne ia bagajele; am fost rugați să nu ne amestecăm, să nu ne facem nici un fel de griji și am fost conduși la o baracă a cărei înfățișare mizerabilă nu lăsa de bănuț perfectă curățenie din interior. Ne-a fost pregătit un prânz foarte bun ; în această țară stearpă, în acest cătun lipsit de toate, se împinsese bunăstarea până la a ne răci cu gheață și apa de băut, pentru toate aceste atenții aveam de mulțumit agentului companiei austriece, domnul Marinovici, într-adevăr, cel mai

p 179 întreprinzător//, mai îngrijit și mai cuviincios care poate lucra într-o administrație. Fără a cere în mod expres, când ne-am sculat de la masă am găsit la ușă 5 sau 6 șarabane⁵, cu câte 4 cai mânați de surugii ciudat îmbrăcați. Erau de toate națiile : bulgari pe jumătate dezbrăcați, ruși înveșmântați în blănuri de oaie, munteni purtând căciuli pe cap, cu o înfățișare sălbatică, sârbi acoperiți cu pălării uriașe, polonezi, moldoveni. Domnul Marinovici vorbea fiecăruia pe limba lui și însuflețea așa de mult pe toată lumea, încât în numai 5 minute totul era la locul său și șarabanele au pornit în galop, stârnind nori de praf.

Drumul de la Constanța la Cernavodă

p. 180 Limba de pământ care desparte Constanța de Dunăre și înaintează ca un promontoriu spre Galați este necultivată și pustie, un băרגan, o stepă îngălbenită, aridă, nemărginită, fără vegetație, unde nimic nu reține privirea și unde nu crește decât o iarbă firavă și răzleață pe care soarele o pârjolește imediat. Nu vezi nici măcar un arbust, nici o tufă verde, nici un bordei, nici țipenie de om, nici o pasăre. Nu auzeam decât strigătele sălbatice ale surugiilor și scârțâitul roților care puneau pe fugă cânduri nesfârșite de șobolani mari, lungi și slabi ca niște nevăstuici, care fără îndoială își părăsiseră viziunile în așteptarea unei furtuni pe care o prevestea căldura apăsătoare din aer. La mică depărtare de Constanța, pe marginea drumului

p. 181 care este indicat // doar de urmele căruțelor, se văd mai multe movițe despre care se spune că ar fi tumuli romani. [...]

³ *Bohémiens*

⁴ Este vorba despre Compania autriacă de navigație cu piroscafe, care inițial acoperea cursul Dunării până la Orșova, iar din 1834 și-a extins traseul până la Cernavodă. Pentru detalii, a se vedea Paul Cernovodeanu, *Românii și primele proiecte de construire a canalului Dunăre – Marea Neagră (1838–1856)*, în „Revista de Istorie”, 29, 1976, nr. 2, p. 189–209.

⁵ *Chars-à-bancs*

Ceva mai încolo, pe dreapta, se vede un mic lac cu apă dulce⁶ care răspândește puțină răcoare pe maluri, permițând câtorva copaci – singurii din tot ținutul – să schimbe trista înfățișare a acestor pustietăți. În mijlocul lacului este o insuliță rotundă acoperită de copaci, asemănătoare Insulei Plopilor de la Ermenonville⁷. Pe mal sunt 5 sau 6 bordeie mizerabile; 3 sau 4 familii de turci izolate pe vecie trăiesc acolo din laptele celor câteva vaci albe și legumele care cresc într-o grădiniță. Dar să nu ne închipuim că acești musulmani, așa săraci cum sunt, își cultivă singuri pământul care îi hrănește; mai degrabă ar muri de foame decât să lucreze pământul. Bulgarii creștini sunt cei care vin de la 50 de leghe⁸ depărtare pentru a ara, a însămânța și a strânge recolta acestor grădini. Fără să își facă griji din cauza sărăciei sale, chircit în fața colibei sale și cu narghileaua în gură, turcul care îi plătește își petrece viața privind berzele care, cu gâtul plecat, cu un picior sub aripă și ochii pe jumătate închiși, visează în tăcere, ca și el, pe malul lacului.

Pe la ora 3, trăsurile noastre s-au oprit în fața unei barăci cu obloane verzi, unde Compania Dunării a înființat pentru confortul călătorilor nu chiar o cafenea, dar ceva // ce spaniolii, obișnuiți cu hanurile prost aprovizionate, numesc cu p 182 naivitate un *parador*⁹, un loc unde te oprești și te odihnești. Această baracă și celelalte mai mici care o înconjoară formează o mică așezare pierdută în mijlocul pustiului, care a luat numele de Castelu¹⁰. La mică distanță în față, se deschide o vale îngustă, sau mai degrabă un șanț lung plin de stufăriș și plin de băltoace mari. Această mlaștină este tot ce mai amintește azi de faimosul canal al lui Traian¹¹, despre care s-a vorbit atâta în ultimul timp. Mii de păsări de apă de tot felul zburau printre ierburile înalte și se zbenguiau pe malurile acestui șanț mlăștinos. [De Valon vânează câteva păsări].

Traian avusese o idee măreață gândindu-se să lege Dunărea de Marea Neagră printr-o tăietură ușoară într-o câmpie netedă în mijlocul căreia se întinde lacul Carasu și indică direcția canalului și îi ușurează execuția. Această tăietură, care ar avea numai 12 leghe în lungime, ar scuti un ocol de mai mult de 400 de kilometri, ar evita stânci periculoase și ar elibera navigația de nisipurile ce înnămolesc gurile Dunării. Pentru a intra pe brațul Sulina – singurul navigabil – vasele trebuie să

⁶ Este vorba despre lacul Siutghiol, în apropiere de actuala stațiune Mamaia.

⁷ Insula Ovidiu.

⁸ 1 leghe = 4, 45 km.

⁹ Spaniolă, han, loc de popas.

¹⁰ *Keustelli*, sat, com., jud. Constanta.

¹¹ Autorul se referă cel mai probabil la canalul Laman, care lega în Evul Mediu Dunărea de Marea Neagră. Acest canal este menționat în documente din secolele XVI–XVIII, după care urma sa se pierde, rămânând doar în folclorul local. Pentru detalii, a se vedea Tudor Mateescu, *Din geografia istorică a Dobrogei. canalul Laman*, în „Revista Arhivelor”, XXXVII/1975, nr. 1, p. 36–43.

p. 183 descarge o parte din încărcătură. Curentul abia dacă permite – în anotimpurile mai bune – // transportarea unei greutăți de 150 tone. După cum știm, gurile Dunării aparțin Rusiei.

[De Valon deplânge lipsa de interes a Rusiei pentru dezvoltarea regiunii de la gurile Dunării, pe care o pune pe seama intereselor politice. Călătorul susține construirea unui canal care să lege Dunărea de Marea Neagră, ceea ce ar ajuta dezvoltarea comerțului principatelor].

Pe aici s-ar scurge grânele Țării Românești și ale Moldovei, care sunt cu 20% mai ieftine decât cele din Odessa și Timișoara, și care transportate pe Marea Neagră, ar fi cu încă 10% mai ieftine decât cele de acum din Moldova.

După 2 ore de odihnă ne-am reluat călătoria prin pustiu și spre seară am ajuns în apropiere de Cernavodă. La apropierea Dunării, regiunea începe să capete relief și apare vegetația. Copaci plâpânzi cresc pe povârnișurile dealurilor, iar în văi crește ceva iarbă.

p 186 Câteva colibe asemănătoare corturilor Pieilor-roșii¹², pe acoperișurile rotunjite ale cărora cuibăresc în tihnă berzele, compun cătunul Cernavodă. Nefericiții locuitori ai acestui colț de lume lăncezesc în sărăcie, cel mai adesea neavând nici pâine, fără să aibă habar că într-un viitor nu prea îndepărtat civilizația le va transforma bielele colibe în vaste antrepozite și că deschiderea canalului va face din satul lor rupt de lume unul din locurile de trecere cele mai frecventate din Europa. În fața colibelor lor, Dunărea, largă precum Sena la Quillebeuf¹³, curge maiestuos printre malurile pustii. De ceva timp călătoream prin părțile meridionale, unde râurile adevărate sunt rare și nu voi uita niciodată impresia pe care mi-a făcut-o priveliștea măreață a acestui frumos fluviu chiar atunci când lăsam în urmă marea.

p 187 Soarele era la asfințit, totul era tăcut și grav în acest peisaj, // se auzeau doar strigătele tânguitoare ale pelicanilor zburând la suprafața apei; te puteai crede pe malurile pustii ale vreunui mare fluviu din Lumea Nouă, și un vas cu aburi, accesoriu neobișnuit pentru un astfel de tablou, era tras la mal, unde două doamne elegante se plimbau cu umbrelele în mână. Aceste doamne, care mergeau la Constantinopol, ne-au luat locul în trăsură, iar noi ne-am îmbarcat în locul lor.

Cina, udată cu câteva sticle de Johannisberg mai mult sau mai puțin autentic, a fost foarte veselă. În afară de căpitan, un raguzan de treabă, cam burduhănos, în salonul de la pupa eram 6 pasageri: un tânăr venețian al cărui veșmânt turcesc m-a făcut să-l iau drept musulman și care era arendașul tuturor lipitorilor din Bulgaria, superiorul lazariștilor din Constantinopol, de origine croat, și un om de mare ispravă în toate privințele; un baron olandez, care recita de câte ori avea ocazia *Regele se amuză*¹⁴; și în special un medic francez care venea de la Tunis și mergea

¹² Wigwam.

¹³ Quillebeuf-sur-Seine, oraș în Nordul Franței, departamentul Eure.

¹⁴ *Le roi s'amuse*, piesa scriitorului francez Victor Hugo

la București. Acest medic, al cărui nume nu l-am aflat niciodată, era un om foarte plăcut. Tovarășul meu și cu mine completam masa.

Până la miezul nopții, totul a mers bine; dar când a venit timpul să ne culcăm, am descoperit un detaliu care pentru o călătorie ce urma să dureze mai bine de 15 zile nu putea să nu-și aibă importanța sa: pe vapor nu era nici urmă de pat. Lavițele aranjate de jur împrejurul camerei erau așa de înguste încât nici vorbă să se poată dormi pe ele. Ce era de făcut? // Ce-i drept, servitorii ne-au arătat niște scândurele p. 188 care se trăgeau din perete ca niște sertare, pe care nu era cu neputință să pui o pernă mică; dar aceste scânduri de abia dacă aveau 3 picioare¹⁵ în lungime, așa că fie rămâneai șezând, fie te alungeai pe spate cu picioarele atârând. Până la urmă a trebuit totuși să ne descurcăm cumva. Dar asta n-a fost tot; de abia reușisem să ne așezăm care cum știuse mai bine, că un zumzet mai întâi surd și apoi din ce în ce mai puternic ne-a dat de știre, de cum s-a stins lumina, că aveam un alt pericol de înfruntat. În cameră erau mii de fânțari. Ne-am sculat cu toții deodată, țipând ca apucați. Servitorii au venit din nou și ne-au dat niște bucăți de voal verde, care pe vremuri fuseseră plase de fânțari; fiecare și-a aranjat plasa și ne-am culcat la loc. Un minut mai târziu însă, zumzăitul a început și mai și; m-am simțit devorat și cum dădeam cu piciorul în perete de furie, l-am auzit pe unul din vecinii mei dându-și o palmă răsunătoare.

*Razza del diavolo*¹⁶!, striga o voce furioasă – era cel cu lazaretul.

*Der teufel*¹⁷! urla olandezul.

Și vă las să judecați dacă oarece înjurături franțuzești au lipsit din concert. În acea clipă, n-am să uit niciodată, un copil a început să plângă pe punte, iar un matelot meloman încerca la clarinet următoarea arie, care s-a repetat toată noaptea: // si, mi, re, si – si, mi, re, si. Nu mai era chip să dormi.

La strigătele noastre, servitorii au venit din nou, aducând cele necesare preparării unui punch fără de sfârșit. Astfel a trecut noaptea. A doua zi a turnat cu găleata; pentru prima dată după multe luni, soarele Orientului nu ni s-a mai arătat. Cerul se acoperise cu nori îndărățul căroră se ascunsese soarele. Vasul, care ridicase ancora în zorii zilei, urca încet pe fluviu, de-a lungul malurilor mlăștinoase și pustii; câteva pâlcuri de sălcii apăreau ici și colo pe malul bulgăresc. Malul românesc era mai jos, mai plat și mai pustiu. Din când în când vedeai câte o sentinelă îmbrăcată în haine de pânză, pe cap cu o căciulă de blană sau cu o pălărie mare asemenea celor ale bretonilor, care își făceau rondul cu pușca pe umăr. Erau paznicii cordonului sanitar. Țara Românească impune la carantină tot ce trece Dunărea¹⁸, chiar și pe vremea rea, navele împinse de vânt nu se pot adăposti pe malul stâng, deși în unele

¹⁵ 1 picior = 0, 32 m.

¹⁶ *Al naibii fânțari!*

¹⁷ *Drace!*

¹⁸ Despre sistemul carantinelor Țării Românești, vezi Pompei Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. 2 (1775–1834), București, 1938.

locuri este singurul care poate oferi refugiu; sunt respinse cu focuri de armă, și această situație a celor două maluri, din care unul trece drept infectat, iar celălalt se teme să nu se molipsească, a fost până acum una din marile piedici ale navigației dunărene. Spre mijlocul zilei, ploaia s-a întetit într-atât încât a trebuit să ne adăpostim în sală. [...]

p. 191 De-acum nu o să mai vorbesc despre țăntari, pentru că mai sus de Silistra, unde am ajuns pe la ora 6, nu mai vezi niciunul, ceea ce este iarăși ciudat.

Scăpat de această neplăcere, călătorul are un nou pericol de temut, și acesta foarte grav: frigurile. Malaria nu lovește doar la gurile fluviului; până la Belgrad și încă mai sus, malurile Dunării, măloase, adesea inundate, sunt tot timpul anului nesănătoase, iar în anotimpul cald sunt de-a dreptul pestilențiale. În prima noapte a încetei noastre călătorii, doi pasageri au fost loviți de această tristă boală. Numărul foarte mare de călători pe care i-am imbarcat mai târziu la fiecare oprire, căldura înăbușitoare din cameră, insectele de tot felul care mai rămăseseră chiar și după p. 192 dispariția // rudelor lor <țăntarii> ne sileau să ne petrecem nopțile pe punte, înfășurați în mantale, expuși frigului nopții și brumei dimineții, astfel că nu eram tocmai liniștiți cu privire la sănătatea noastră. Dar am avut noroc și am ajuns la destinație în bună sănătate.[...]

p. 200 Giurgiu, un oraș de 7 – 8 000 de locuitori, este așezat în fața Rusciukului; aici se află lazaretele, și călătorii care merg la București sunt condamnați să petreacă aici un timp. Lazaretele înființate de ocârmuirea Țării Românești în porturile sale alcătuiesc 11 stabilimente, iar în cordonul sanitar servesc 1 122 de pedestrași și în jur de 350 de călăreți. Să nu se creadă că aceste lazarete sunt puțin frecventate; din contră, mulți călători sunt ținuti aici în carantină. Într-un singur an, lazaretul de la Giurgiu a primit mai mult de 3 000 de călători, iar cel de la Galați, care de fapt este singurul astfel de așezământ al Moldovei pe Dunăre, primea deja, în 1833, 4 000. Această cifră pare enormă, dacă ne gândim că în anul precedent doar 3 982 de călători trecuseră prin lazaretul de la Marsilia.

Trecătoarea de la Porțile de Fier, în afară de faptul că întrerupe navigația, este și plină de primejdii. La început, această strămoare nu lasă să se întrevadă nimic amenințător. În acest loc, fluviul își păstrează lătimea obișnuită. Nu se văd nici cascade înspumate, nici stânci mari. Numai apei îi lipsește adâncimea și spumegă cu mare iuțeală pe un pat înclinat de stânci. De altfel, ținutul înconjurător este admirabil ca pitoresc și așezare. Malurile, până atunci atât de netede și de p. 215 monotone, se înalță deodată maiestuos, și te găsești numaidecât // în mijlocul unei deschizături adânci, dominată din toate părțile de munți abrupti, cu o înfățișare sălbatică, acoperiți de păduri de nepătruns, și încununați de stânci impunătoare.

Colțurile de la suprafața apei și linia stâncilor, mai ușor de străbătut, ce se întâlnește câteva leghe mai departe, mai sus de Orșova, au împărțit în două, de când se știe, navigația pe Dunăre, și au făcut până acum neînsemnată cea mai întinsă cale navigabilă a Europei, singura deschisă pentru produsele Europei Centrale către

Asia, în sfârșit, singura care preț de 800 de leghe străbate ținuturi atât de bogate și de variate. Se poate spune că aceste piedici au făcut din Dunăre două fluviu separate. Ungaria, Bosnia și Serbia au fost nevoite să o considere ca un fluviu fără vărsare ; Țara Românească, Bulgaria și Moldova, ca pe o cale întreruptă, ce nu le lega în nici un fel de Europa. Două feluri de comerț, independente unul de celălalt, se stabilesc în amonte și aval de Porțile de Fier.

[De Valon descrie în continuare cursul fluviului până la Viena și face considerații de natură economică și politică]

Spre ora 10 am ajuns la Orșova, unde civilizația, pe care adineaori o numeam binefăcătoare, ni s-a înfățișat sub tripla formă a unui vameș, a unei santinele și a unui ofițer de carantină. Orșova, un // târg frumos construit pe malul apei și la p. 221 poalele munților, aparține Austriei¹⁹; debarcând, am pus piciorul pe tărâm imperial. Un pichet de soldați ne aștepta, cu arma la braț, pe mal. Am fost încredințați acestor indivizi cu mustăți mari care, având grijă să nu ne atingă și ținându-se la distanță, ne-au condus ca pe leproși, direct la lazaret, aflat la un sfert bun de leghe de Dunăre. Acest lazaret este locul cel mai trist din lume, și s-ar muri fără întârziere de plictiseală, dacă în Austria carantinele ar dura la fel de mult ca în Franța. Închipuți-vă într-o câmpie îngălbenită, mlăștinoasă, nesănătoasă, 3 sau 4 clădiri scunde și lungi, cu gratii ca de închisoare, cu porți mari și curți mici pline de iarbă, în care respiri un fel de aer de mănăstire părăsită. Iată unde am fost conduși. Pe 4 dintre noi ne-au împins într-o curte strâmtă, înconjurată de un gard, în mijlocul căreia sa aflau o fântână și o construcție mică, fără mobile, care urma să ne servească de adăpost. Ne-am trezit închiși ca animalele la Grădina zoologică și din acea zi doar le-am înțeles și le-am deplâns cum trebuie soarta. Spre seară o santinelă ne-a adus o cină pe care așa înfometăți cum eram tot am fost nevoiți să o refuzăm. Ce era de făcut cu seara aceea? Baronul olandez terminase demult de recitat din *Regele se amuză*, călugărul nu mai scotea nici un cuvânt; foamea, // proasta dispoziție ne făceau să ne p. 234 enervăm unul pe celălalt. Din fericire ne-am amintit de un boier român²⁰, fost mare vistiernic, care venise cu noi de la Giurgiu, și de care fusesem despărțiți la lazaret, din nu se știe ce pricină. Această înaltă față, partizan declarat al homeopatiei, avea obiceiul să neutralizeze seara cu lucruri minunate efectul prostiilor de prafuri pe care le lua dimineața. Ne-am amintit de proviziile sale, și ne-am hotărât să profităm de această învecinare. A devenit repede o idee fixă, dar cum să procedăm? După ce ne-am gândit bine, i-am trimis următoarea invitație: „4 gentilomi francezi, dintre care un olandez și un croat, îl roagă pe domnul baron *** să le facă onoarea de a petrece seara alături de ei. P.S. Vom servi prăjituri, șuncă și vom lua ceaiul, dacă domnul baron *** dorește să aducă cu sine o oarecare cantitate din amintitele produse care le lipsesc cu desăvârșire subsemnaților gentilomi.” Această glumă

¹⁹ În 1688, Orșova a fost cucerită de Habsburgi de la Otomani, iar din 1768 a devenit și sediul unui regiment de graniță.

²⁰ *Baron valaque.*

proastă a avut totuși un succes deplin; boierul român a găsit scrisoarea fermecătoare și scuzându-se că din cauza unei indispoziții nu putea veni să ne vadă, ne-a trimis un coș cu merinde care ne-a ajutat să înlocuim mulțumitor cina de la lazaret. La venirea nopții, ploșnițele ne-au dat afară din baracă și a trebuit să dormim în curte sub cerul liber, ceea ce în acest anotimp nu este lipsit de primejdii. [...]

p. 235 Intenția noastră era să ne oprim pentru un timp din navigație și să mergem să ne odihnim pentru 2, 3 zile pe uscat, la Mehadia, orașul renumit pentru apele sale minerale, aflat la graniță, la vreo 3, 4 leghe de Orșova și despre care se spunea că era destul de interesant de văzut la această perioadă. După ce am făcut toate formalitățile am închiriat o droșcă hodorogită care ne-a dus la destinație fără prea mare întârziere, trecând printr-o regiune pitorească destul de asemănătoare unor părți din Pirinei²¹. Mehadia în sine, un târgușor nou, construit cu eleganță într-o vale dominată de munți înalți amintește prin amplasarea sa de Eaux-Bonnes²². Doar că pare mai bogată, mai cochetă și, o zic fără ocolișuri, mai civilizată. Un pod mic, frumos, // din fier, pe care îl treci la sosire, peluze de care natura s-a îngrijit să le deseneze cu gust, păduri dese de brad bine întreținute, dau împrejurimilor un aer de parc englezesc.

p. 236 Era multă lume la Mehadia și am fost surprinși, la sosire, de spectacolul neobișnuit pe care îl oferă oaspeții acestui oraș, unde societatea maghiară se reunește la sfârșitul verii cu cea românească²³. Din loc în loc vedeai echipe strălucitoare, cu cai foarte buni și din aspectul cărora reieșea această anglomanie de care înalta societate de la Pesta este cuprinsă mai mult decât cea de la Paris. Femei elegante se întindeau cu dezinvoltură în aceste calești, prin fața cărora trecea o mulțime jumătate orientală, jumătate europeană. Pe lângă aceste frumoase doamne românce sau maghiare ale căror toalete nu ar fi atras reproșuri pe Champs-Élysées²⁴, treceau țărânci îmbrăcate într-o cămașă simplă brodată la margini și, după obiceiul locului, purtându-și nou-născuții într-un coșuleț. Niște copii zdrențăroși ofereau trecătorilor, în tulpini de soc sau în borcane scorpioni și vipere, locatari obișnuiți ai pădurilor din Mehadia. Chipurile erau în general palide, de unde am tras repede concluzia că se venea aici în căutarea sănătății și nu pentru distracție, ceea ce ar fi o mare greșeală, după cum singur mi-am dat seama curând. N-am văzut niciodată atâția ologi, ofticoși, costelivi și cu înfățișare jalnică. Mi s-a spus că // cea mai mare parte a bolilor pe care românii încearcă să le vindece la Mehadia au o cauză comună, datând încă din vremea descoperirii Lumii Noi, de care Țara Românească, țară desfrânată, dacă există așa ceva, se plânge mai mult decât orice altă țară²⁵. În rest, din câte am putut vedea la Mehadia, înalta societate de la București trăiește

²¹ Pirinei, masiv muntos în sudul Franței, la granița cu Spania.

²² Eaux-Bonnes, stațiune termală din Pirinei.

²³ *Valaque*

²⁴ Cunoscut bulevard din centrul Parisului.

²⁵ Este vorba despre sifilis.

după modelul francez, vorbește franțuzește și ne urmează modele și obiceiurile. Nu cunoaște altă literatură decât foiletoanele noastre. Viața la băi nu poate fi prea plăcută într-un oraș în care nu vezi decât bolnavi. În ceea ce mă privește am găsit-o foarte plicticoasă și tot felul de neplăceri mi-au grăbit plecarea.

După îndelungi căutări reușisem să închiriem în hanul cel mai de seamă, la un preț foarte mare, o cameră micuță în care ne-am înghesuit cum am putut mai bine. [...] După un obicei deprins în Franța, în prima seară ne-am pus la ușă încălțăminte care după atâta drum de la Constantinopol avea mare nevoie de îngrijirile unui servitor. Dorința noastră a fost prost înțeleasă și în loc să ne ceruiască cizmele, ni le-au furat; de asemenea, spălătoreasa a găsit de cuviință să își însușească mare parte din rufele noastre. Foarte nemulțumiți, ne-am dus să facem plângere la poliția locală care a râs de noi și ne-a spus doar că cerusem un permis de sejur pentru 3 zile și că prin urmare ne invita să ne // reluăm drumul la expirarea acestui termen. Era p 237 cu siguranță și intenția noastră, dar acest tratament m-a revoltat; eram furios și am jurat să fac plângere la Viena la autoritățile superioare, ceea ce n-am făcut, și am plecat de la Mehadia pentru a ne imbarca, la câteva leghe de Orșova, într-un cătun numit Drenkova²⁶, pe vaporul de Zemun²⁷.

În cursul acestei scurte călătorii, mânia mi-a tăiat din nefericire orice curiozitate arheologică, și regret, pentru că mai multe locuri de-a lungul drumului meritau mai multă atenție: în primul rând, calea deschisă de Traian în mijlocul stâncilor uriașe care mărginesc malul drept al Dunării, pe care se mai poate citi, mi s-a spus, această inscripție care seamnă cu o sfidare adresată de trecut secolelor viitoare: *Hic transibat Trajanus*; apoi, resturile unui pod din aceeași vreme, distrus de timp și pe care geniul actual nu a fost în stare să îl reconstruiască²⁸; și în sfârșit, chiar în față, pe malul stâng, o peșteră minunată²⁹, pe care am vizitat-o, și care a slujit, zice-se, drept adăpost pentru 300 de turci, multă vreme urmăriți fără succes de armata ungară.

²⁶ Drenkova, localitate în Serbia.

²⁷ Semlin, oraș în Serbia.

²⁸ Este vorba despre podul roman de la Drobeta al arhitectului Apolodor din Damasc.

²⁹ Este vorba probabil de Peștera lui Veterani.

ÜRMÖSY SÁNDOR

(?–?)

Se cunosc date foarte puține în ce privește viața și activitatea lui Ürmösy Sándor. Chiar și în cel mai amplu repertoriu biobibliografic al scriitorilor maghiari, redactat de Kinnyei, se dau doar câteva date foarte sumare despre viața lui. Se știe doar că Ürmösy provine dintr-o familie de armeni din Transilvania, el însuși fiind preot unitarian la Cluj. După revoluția din 1848, numele lui îl întâlnim printre colaboratorii ziarului „Kolozsvári Hetilap” (Foaie săptămânală din Cluj). Ürmösy a făcut două călătorii în Țara Românească. Prima dată a venit aici la 22 mai 1841 și a vizitat comunitățile maghiare din orașele Târgoviște, Pitești, Râmnicu-Vâlcea și Brăila. A stat în Țara Românească doar câteva săptămâni, la 15 iulie 1841 plecând spre țară. Cea de a doua călătorie despre care Ürmösy a lăsat o descriere mai amplă și mai valoroasă, a făcut-o între 30 iunie și 24 iulie 1843. Și de data aceasta s-a interesat mai mult de situația comunităților religioase maghiare, dar a consemnat și multe lucruri de interes mai general.

După reîntoarcerea din cea de a doua călătorie, Ürmösy redactează și editează în 1844 la Cluj însemnările sale de drum sub titlul: *Az elbújdosott magyarok Oláhországban. Utazása után írta Ürmösy Sándor* (Ungurii emigrați în Țara Românească. După însemnările de călătorie ale lui ..). Cartea a avut un ecou relativ larg, fiind semnalată de revista din Budapesta „Regélő! Pesti Divatlap” nr. 48; de ziarul clujan „Kolozsvári Híradó” nr. 16, iar mai târziu de publicația „Hetilap” din 1854.

În limba română despre această carte a lui Ürmösy a scris Ivan Iozsa, *Impresurile unui călător ungur în Țara Românească acum o sută de ani*, în revista „Apulum. Buletinul Muzeului regional Alba-Iulia”, I, 1939–1942, p. 339–347.

ÜRMÖSY SÁNDOR

Ungurii emigrați în Țara Românească. După însemnările de călătorie ale lui Ürmösy Sándor¹

[...] Trecând frontiera patriei prin culmile Timișului, am ajuns în munții Predealului², de unde priveam culmile goale ale munților sălbatici ai Țării Românești, care ajung până la nori. // [În continuare, autorul își expune pe larg gândurile care-l frământau înainte de călătoria într-o țară străină]

p 5 Însuflețit de aceste gânduri, mă apropiam în ultima zi a lui iunie 1843 de o casă [...] în care am și intrat. Înăuntru erau un bătrân și o bătrână de aceeași vârstă,

¹ Traducerea s-a făcut după textul în limba maghiară *Az elbújdosott magyarok Oláhországban. Utazása után írta Ürmösy Sándor* (Ungurii refugiați în Țara Românească, după însemnările de călătorie ale lui Ürmösy Sándor), Cluj, 1844.

² *Prédahegy*.

amândoi ședeau lângă masă, mâncându-și cina țărănească. Portul lor era românesc și din această cauză presupunând că nu sunt maghiari, i-am salutat în românește. Ei au răspuns în aceeași limbă, până când după un scurt timp, dintr-o schimbare de cuvinte între ei, observând că sunt maghiari, am început să vorbim în limba noastră. I-am întrebat de diferite treburi și anume de starea drumurilor, după care ne-am continuat conversația despre numele de „preda“ a muntelui [...] p 6

A doua zi de dimineață am mers tot între munți înalți pe lângă <malul> râulețului Prava, care pornind de la poalele Predealului se unește cu râul verde Prahova, <care curge> repede, și izvorăște tot de la poalele dinspre dreapta ale muntelui Predeal [...] p. 7

La orele nouă stăteam la poalele muntelui înalt cu numele Bucegi, mă uitam direct la culmile lui despre care credeam că ajung până la cer sau măcar că de pe culmile lui se pot culege stele. Poalele <muntelui> sunt acoperite de jur împrejur de brădet [...] Priveam încremenit și cu atenție încordată, fiind trezit <din această stare> de cuvintele unui român, care mă întreba dacă intenționez cumva să mă urc pe culmile muntelui. Eu cu bucurie mi-am exprimat dorința, iar el, fiu din popor, se străduia să-mi explice pe unde trec cărările care duc sus și care și acum sunt convins că nu există. Doream să ajung acolo sus și de aceea am pornit direct prin partea de sud, unde multe șanțuri și stânci îmi împiedicau înaintarea, și din cauza cărora abia după trei sferturi de oră am ajuns în partea de apus. De aici, după o scurtă odihnă, nevăzând nici o potecă pe care s-o urmez, am făcut multe ocoluri până când am putut să ajung mai sus [...] // Astfel, după p. 8
ce am urcat spre vârful < timp> de trei sferturi de ceas, am ajuns la culmile la care cu puțin înainte nu aveam speranță. Zăpada care acoperea vârful stătea așa de tare încât nu pocnea nici măcar sub pașii mei. Din această cauză, pe platoul îngust al vârfului nu se vedea nici o urmă de plante. Dat fiind că bătea vântul, <vârful> nu era acoperit de ceață și vederea era nemărginită [...] // Astfel, după p. 9
ce am petrecut un sfert de ceas pe vârful m-am uitat încă o dată de jur împrejur, am aruncat o scurtă privire asupra regiunii muntoase cu culmi înalte, locuită pe alocuri de călugări, și am început să cobor [...] În sfârșit, pășeam la poalele <munților> [...] Aici, adunându-mi toate forțele, m-am îndreptat spre acea colibă mică țărănească, al cărei stăpân român mi-a arătat drumul spre vârful <muntelui> [...] // Am intrat în mica locuință. Am cerut de mâncare de la stăpân, p 10
oferindu-i bani [...] iar el mi-a pus în față cu bucurie o turtă de mălai și o bucată de caș moale [...] Întrebând despre prețul <mâncării>, mi-a răspuns că mi-a dat-o în numele lui Hristos. Mulțumind cu cuvintele „Dumnezeu să răsplătească“ am tras ușa după mine. Părăsind această locuință, mă gândeam la cauzele ospitalității românești.

Cu aproape trei ore înainte de sosirea nopții am ajuns la poalele lăcașului călugărilor de la Sinaia [...] //

p 11

Clădirile înconjurătoare formează o curte pătrată, în partea de apus fiind așezată biserica cu un turn mic. La intrarea mea a ieșit imediat din odaia sa un călugăr, părinte sfânt îmbrăcat în haină boierească. Privind portul acestuia <observam că>, el nu se deosebește cu nimic de cel al boierilor vechi. Fiind întrebat de dânsul ce caut, i-am povestit planul călătoriei mele și <atunci>, aruncând o privire mai atentă asupra-mi, s-a închinat în fața mea. L-am rugat să mă conducă prin încăperile <mănăstirii>, îndeplinind – după cum se vedea – cu bucurie <dorința mea>. Mai întâi am intrat în sala <lăcașului> sfânt, în care nu am aflat nimic care să-l deosebească de cele ale coreligionarilor lor din Transilvania. Am pornit să vizităm unele odăi. Privindu-le din lăuntru nu am stat mult să privesc mobilierul de casă, care consta dar dintr-o biblie și altceva nimic. Locul lor de dormit este acoperit cu un covor turcesc, iar atunci când dorm, haina le servește drept pernă. Când primesc vreun oaspete drag, chiar dacă este străin, când vrea să se așeze, acesta este nevoit să stea pe jos cu picioarele încrucișate, urmându-le <exemplul>, la fel ca țiganii sau cum spun ei ca boierii, și în asemenea poziție, dacă îi permite comoditatea să mănânce și lăsându-se pe spate să și doarmă. Am avut norocul să văd și magaziile lor de alimente, care sunt pline cu pâine albă, cu caș și alte <alimente> asemănătoare, iar o cămăruță, cu vinuri din cele mai roșii. Și eu am avut parte din toate acestea [...]

p 12

Când m-am ridicat (de la masă) mi-au oferit <bani> pentru cheltuieli de drum, pe care primindu-i <am văzut că> au fost largi de mână. Unul dintre ei, după cum spunea, era originar din Brașov și astfel vorbea curent în limba noastră ungurească; s-a oferit, din ospitalitate, să mă însoțească [...]

Nici nu am ieșit bine dintre zidurile sfinte și l-am rugat pe însoțitorul meu să-mi arate biblioteca, dar mi-a răspuns că în afară de cărțile naționale au numai cărți latinești și dintre acestea multe tocmai fuseseră duse anul trecut în Transilvania de către preotul român din Feldioara, iar celelalte cărți nu puteau fi văzute, căci bibliotecarul era la București. L-am întrebat și de vechimea cărților și el mi-a spus că din secolul al XV-lea. Când i-am povestit câte cărți din acel secol au dispărut la maghiari [...] mi-a spus că acum patru ani când a fost la Constantinopol, vizitând adeseori bibliotecile, a citit de multe ori cărți maghiare sau originare din Ungaria din acel secol, care zac la turci nefolosite.

În conversațiile noastre de drum l-am întrebat printre altele despre soarta călugărilor. El mi-a povestit pe larg despre numărul și viața lor. Numărul lor se ridică, după cum mi-au confirmat și alții, până la 10 000. Venitul lor provine din dările <strânse de la locuitorii> întregii regiuni muntoase pe care nu le pot cheltui, căci în afară de aceasta primesc din partea statului³ o sumă frumoasă de bani. În rândurile și tovărășia lor pot intra tot felul de oameni de // adunătură, care cunosc perfect limba română. De aici sunt luați preoții satelor și orașelor care fac slujba

p. 13

³ Ország = țară

divină numai cu ceremonii, mai ales acei dintre ei care nu cunosc nici măcar abecedarul. Sunt ținuți, atât de către cei mari, cât și de către cei mici, în mare cinste și țara, în privința religiei, se află acolo unde se afla Transilvania în secolul al XIII-lea. Fiecare boier, dacă vrea să-și țină rangul, trebuie să aibă doi preoți, dar, după obiceiul legii, chiar și cel mai sărac boier are unul, căci altfel este <socotit> păgân, și nu creștin; de aici satisfacerea nevoii celei mai mari <a ocârmuirii> de a-i plăti bine pe preoți și anume în banii noștri cu 2 000 de florini. Au două feluri de călugări: plătiți și <călugări> cerșetori: aceștia din urmă trăiesc numai din pomana bunilor creștini și de aceea sunt zdrențăroși. Văzând fiii leneși ai națiunii cât de comodă este viața călugărilor și cât de ușor se poate obține acel serviciu, mulți doresc această viață de calic, și observând <acest lucru>, mai marii țării au lăsat să crească numărul lor până la 10 000, asigurându-le pe lângă alt venit și o leafă. Cei care depășesc acest număr sunt întreținuți numai de populație dar obțin hrana din cerșetorie de la creștini. Cum am observat în treacăt, sunt călugări și dintre ungurii care au găsit azil printre ei sau din cauză că au săvârșit fapte tâlhărești sau fugind de armată.

[...] Călugărul meu însoțitor și-a luat rămas bun [...] și iarăși păseam pe drumul lăsat de la natură [...]

La sosirea întinericului am avut norocul să găsesc adăpost la un vânzător de <băuturi> spirtoase. Aici erau mai mulți negustori care mergeau la Brașov, fiind împreună cu slujitorii circa 26 la număr. Voiau să cineze toți deodată, s-au îndestulat cu mămăligă [...]

Cu câteva ore înainte de răsăritul soarelui am părăsit acest lăcaș unic, mergând pe drumul făurit de Dumnezeu [...] // De jur împrejur erau numai munți înalți și fagi de veacuri, iar în partea din dreapta, Prahova verde [...]

După două ore am ajuns în satul numit Breaza, care are câțiva locuitori și este cel dintâi <sat> pe care călătorul <venind> din aceste părți îl întâlnește în Țara Românească. Aici se află postul de control unde mi-am prezentat pașaportul. Am hotărât să-mi petrec restul zilei odihnindu-mă; căutând loc de găzduire, am fost îndrumat spre o cârciumă proastă, dar spre norocul meu, o grădină aranjată după sistem englezesc mi-a atras atenția. M-am îndreptat mai întâi într-acolo, s-o văd. Această grădină – după cum am aflat ulterior – este a beizadelei Scarlat Ghica, mare boier. Nu poate fi găsită <o grădină> mai frumoasă ca aceasta în toată Țara Românească [...] Trecând prin curte, mi-a apărut în fața ochilor un om în haine boierești, căruia i m-am adresat în limba română, cerând voie să intru. El s-a uitat lung la mine, de parcă m-ar fi cunoscut, și a răspuns afirmativ în românește la rugămintea mea. Astfel, condus de el, am intrat în grădină, conversația dintre noi continuând în românește. În sfârșit l-am întrebat dacă vorbesc bine românește; spre marea mea bucurie m-a întrebat dacă nu știu cumva ungurește. Nu am ezitat mult să răspund „da” în ungurește la întrebarea lui și mi s-a prezentat atunci, un fiu al patriei mele, domnul literat József Kovács din Ocland din scaunul Odorhei, care

după ce a fost nedreptățit de soartă, a lăsat în patrie nevastă și copil, plecând în țara vecină spre a-și căuta norocul. Aici în grădina amintită, înconjurat de cei doi copii frumoși și soție, plictisit de situația sa, așteaptă ca grădinar întoarcerea spre bine a vieții sale. I-am fost oaspete pentru câteva ceasuri, în care mi-a povestit vicisitudinile vieții sale [...]

p. 18 Luându-mi rămas bun de la acest prieten din patria mea nedreptățit de soartă, am lăsat în urmă acest sătuc împreună cu munții săi sălbatici și după ce am călătorit două zile pe drumurile sinuoase ale munților descriși, am ajuns în ziua următoare către orele nouă în satul Câmpina Mică, compus din șapte-opt case [...]

p. 20 La 2 iulie, orele patru după amiază, am ajuns în orașul Câmpina Mare. Acest orașel nu poate fi amintit prin ceva însemnat; nu se găsește aici nimic demn de ochii și atenția călătorului, afară numai dacă nu este prieten adevărat al băuturilor spirtoase [...] Dulceața [...] este abundentă, se face în toate casele, din toate felurile de fructe de vară, și se îndulcește cu miere de trestie. Dintre fructe, se folosesc pentru această dulceață vișine, fragi, struguri, zmeură, mure și altele. Aceste
p. 21 preparate dulci sunt și mai răspândite în orașele // din regiunile mai sudice ale țării, unde sunt folosite nu numai ca mâncare, ci și pentru potolirea setei pe timpul căldurilor mari, când se bea după fiecare linguriță <de dulceață> o înghițitură de apă. Se practică în acest mic oraș multe feluri de comerț, mai ales comerțul cu sașii din Brașov, de unde se importă tot felul de produse meșteșugărești din cânepă, în, produse de lăcătușerie, de tâmplărie și altele, pentru oamenii de rând. În schimb, marii boieri nu socotesc <aceste produse> demne de a fi cumpărate, dacă nu au fost fabricate la Paris sau la Londra. Pe toate obiectele, până la o țesală de cai, se pot citi numele celor două orașe pomenite, iar ei <își cheltuiesc banii la Paris și la Londra> pentru mărfuri care s-ar putea găsi și aici la noi, în vecini.

Acest oraș mai posedă și un altfel de comerț și mai rentabil. La o distanță de un ceas de umblat țâșnește cu abundentă dohotul⁴, care este transportat în toată țara. <Dohotul> este folosit pentru ungerea osiilor căruțelor și a unor mașini [...]

Cu câțiva ani în urmă oricine putea să ducă liber <dohot>, dar stăpânul de pământ observând folosul pe care-l aduce zilnic, vinde <dohotul> măsurat, cu bani grei, obținând în felul acesta numai de la negustori un venit mare.

După sosirea mea în acest orașel, pe baza scrisorii de recomandare am fost găzduit la comerciantul român cu numele de Maxim Dumitrache, care este cel
p. 22 mai mare comerciant din oraș. Soția acestui comerciant este unguroaică și originară din Aita Mare din Transilvania, cu numele Polixenia Szolga [...] // Soțul ei a petrecut mult timp ca negustor la Brașov, unde a cunoscut-o pe tânăra amintită și a cerut-o de soție [...]

p. 26 În ziua aceea spre seară, fiind zi de sărbătoare, am fost invitat de soția gazdei la o plimbare; pe când ne îndreptam spre petrecere, și eram întrebat de multe lucruri,

⁴ Păcură

conversația ne-a fost întreruptă <deodată> de sunetul chitarei strâmbe turcești, al naiului țipător la ureche și al așa-ziselor viori pe care le-am putut vedea cu ochii proprii și auzi. Sala de dans era <doar> o curte. Petrecerea însăși era organizată de o oarecare boieroaică pentru distracția ei, care admira frumusețea dansului popular, așezată în foișorul <conacului> în stil turcesc. Ceilalți boieri bătrâni însă și soțiile lor, formând un cerc, priveau veselia <de afară> [...] Mă uitam cu atenție la dans, ca la un lucru nou pentru mine, și până la sfârșit ochii mei au rămas pironiți asupra dansului în cerc rusec. 30–40 de flăcăi și fete, ținându-se de mână și formând două cercuri care se strângeau și se lărgeau, se învârtteau în amândouă cercurile <făcând> diferite figuri. În mijlocul <cercurilor> lăutarii cântau cântece de dans turcești și rusești îmbietoare, însoțindu-le [...] toți trei cu cântece de desfrâu și de dragoste, căci dansatorii ascultau cu plăcere nu sunetul instrumentului muzical, ci ariile cântăreților și cuvintele de desfrâu care mișcau sângele lor turcesc. Aici muzicanții țărani fără voce și cântecele <frumoase> nu au trecut, ca la noi muzicanții proști [...]

După o oră, dansurile turcești și rusești s-au terminat și acum la porunca p. 27 boieroaicei care ședea sus <în foișor> au răsunit cântece și dansuri maghiare. Surprins, mi-am încordat atenția, ascultând melodiile cunoscute. Voiam chiar să întreb pe însoțitoarea mea pentru a cui plăcere a poruncit boieroaica să fie cântate melodiile de dans maghiare; eu am dedus că în jurul ei se află o mare personalitate maghiară, când mirarea mea s-a schimbat într-un <sentiment> de neplăcere. Am văzut patru-cinci maghiari ridicându-se la dans, care fiind amețiți de <băuturi> spirtoase, au început un lucru greu, adăugându-le diferite sărituri. Atât de exagerate erau figurile pe care le făceau, sărind în sus, încât nu știam să-mi fie rușine pentru dansul maghiar necioplit sau să măresc și eu hohotul gălăgios al poporului de rând ce înconjură pe dansatori și al boieroaicei care privea din foișor și mai concentrată. Aceștia se uitau la dansul maghiar cu o privire atât de disprețuitoare, cum <te uiți> la dansul de urs rusec. <Dansatorii> nu au lăsat nimic la o parte din figurile dansului maghiar [...] nu au așteptat ca cei de mai înainte, să cânte muzicanții, ci au strigat tare și pe înțeles în limba maghiară, zicalele lor de dans [...]

Apropiindu-se seara, boieroaica a poruncit să se termine dansul și să plece p. 28 imediat cu toții. M-am întors și eu cu însoțitoarea la sălașul meu [...] A doua zi [...] mi-am luat rămas bun de la gazdele mele, mulțumindu-le pentru ospitalitate. Lăsând în urmă acest orașel care în timpul războiului cu turcii servea drept bază de aprovizionare pentru armata maghiară, m-am îndreptat spre orașul Ploiești. Drumul p. 29 care se întindea în fața mea era nisipos, drept și neted și din această cauză călătoria era minunată. Aici, în orice direcție te uiți, privirea călătorului va fi atrasă de obiecte diferite: uitându-se la șesul nemăsurat din toate părțile, privirea este mărginită doar de linia orizontului [...] se văd pădurile verzi de dudge și de cireșe [Abundența lor atrage atenția călătorului, care, după judecata sa, se crede pe pământul Canaan-ului.]

Drumul meu s-a scurtat fără să observ. Fiind copleșit de admirație, nici nu am avut timp să mă gândesc la descrierea naturii. Priveam mirat la spicele de grâu nu prea înalte, la grăunțele grase și roșii care ieșeau din spicul lor [...]

p 30 Astfel [...] am ajuns la o pădure întinsă, cu arbori de diferite soiuri, dintre care nici măcar cei mai răsăriți nu sunt buni pentru construcții. Cauza: solul nisipos, care nu le permite să crească înalți și solizi. Astfel <arborii> // se culcă și abia cresc la o înălțime de trei-patru stânjeni și în grosime la circa trei palme. Cu toate că nu sunt înalți, își dau recolta. Orașul Ploiești fiind așezat nu departe de această pădure [...] m-am așezat spre odihnă la umbra unui copac [...]

p. 31 La cinci iulie pășeam pe ulițele neregulate, pavate cu piatră, ale orașului Ploiești, încordându-mi atenția asupra obiectelor noi. Mirosul murdăriei aproape că mă înăbușea [...]

[În continuare Urmösy povestește despre faptul că locuitorii orașului erau mai toți la cârciumi, că s-a întâlnit cu farmacistul Barabás József, maghiar de origine, la care a stat trei zile, de la el aflând o mulțime de lucruri privitoare la ungurii care trăiau la Ploiești].

p. 36 La 8 iulie am vizitat satul sârb cu numele Bereasca, <acum> părăsit. Acest sat depopulat se află la o depărtare de un ceas de mers de Ploiești și e așezat spre nord-est de oraș. Deîndată ce <satul> îi apare în fața ochilor, călătorul crede că vede un orașel mai frumos, mai curat și mai strălucit decât Ploieștii. În clădiri se observă stilul grecesc iar turnurile [...] <de aici> sunt cele mai înalte din toată țara, fiind împodobite de clopotele cele mai frumoase [...]

A fost un sat sârb nu numai în ce privește naționalitatea, ci și în ceea ce privește arhitectura [...]

Toată moșia este a familiei de boieri cu numele Sakalario <Szakelari> care, încă din vremuri trecute, a chemat aici coloniști sârbi oferindu-le locul în arendă. Această colonie era alcătuită din nouă familii de sârbi, ce cu o sânguință uimitoare au transformat satul într-o așezare frumoasă, atrăgând atenția întregii țări. Pământurile de șes ale <satului> au fost cultivate cu un folos așa de mare, încât moșierii nu numai că <le> admirau, dar din lăcomie au ridicat de zece ori <prețul> arendei. Coloniștii nu au acceptat aceasta nici chiar la porunca legii <aduse>, ci plângând amarnic, au stricat aproape de tot acoperișurile de șindrilă ale frumoaselor clădiri, le-au spart pereții și bisericile împreună cu turnurile și le-au lăsat în ruină. Astfel după ce și-au arătat pe față răzbunarea înăbușită și amărăciunea zguduitoare, au plecat în alte orașe și sate ale acestei țări <ducând cu sine> bunurile mobile. Cu toate acestea, judecata <deschisă de> ei este în curs.

Umblând pe străzi și cunoscând mutarea jalnică <a locuitorilor> îmi era milă de cei strămutați și de clădiri, dar eram furios pe despoții țării, care în loc să păzească legile patriei lor, lucrează la ruinarea acesteia, pentru ca s-o înmormânteze în groapa săpată de ei [...]

Am ajuns nu departe pe stradă când mi-au atras atenția <niște> cuvinte maghiare, care ieșeau pe fereastra unei case frumoase. Imediat m-am hotărât să intru acolo, unde am găsit numai copii; șezând între ei, așteptam pe gazda care a sosit, nu peste mult timp, cu soția. Ei m-au primit după obiceiul secuilor și încă în afară de aceasta au fost inimoși să mă conducă și la ceilalți maghiari, care împreună cu familiile lor au ocupat 16 case, cele mai frumoase după posibilități.

Se înșeală când cred că așezarea lor în aceste <case> va putea fi veșnică; <ei cred> nu fără motiv, că stăpânul pământurilor a anunțat că ungurii pot să se așeze în sat în mod liber, să refacă aceste case, să cultive pământul, primind dreptul de așezare aici fără cele mai mici obligații, până când legea nu va abate asupra lor claca [...]

Părăsind acest sat nefericit, m-am întors din nou la Ploiești, pentru a porni de acolo spre București.

[În continuare Ūrmösy povestește întâlnirea la masă cu un locuitor al orașului, originar din Trei Scaune, care printre altele i-a relatat legenda ce circula în popor despre originea românilor]

La 9 iulie în jurul orei nouă dimineața am pornit (la drum). Și aici mi se p. 40
întindea în fața ochilor șesul nesfârșit [...] În interior, <casele> erau pline de viermi de mătase care aduceau câştiguri însemnate poporului de rând, apăsător de sărăcie, și întregii țări. Mergând pe drumul lung am găsit doar un singur < lucru>, care servește spre lauda mai mare a țării: fântânile de lângă drum. Acestea pot fi întâlnite de către călători la fiecare sfert de oră. Cu toate că apa lor este aproape de nebăut pentru oameni, ele promet a fi veșnice, căci pentru păzirea lor de distrugere se strânge vamă de la fiecare călător. Din acești <bani> sunt angajați, chiar și pentru curățirea lor, oameni potriviți.

Orașul București, așezămintele romano-catolice și reformat-evangelice ale maghiarilor și fundațiile sașilor p. 41

La 10 iulie, încă înainte de apusul soarelui, a apărut în fața ochilor mei la o distanță de circa o oră orașul București cu <cele> aproape 400 de mici turnuri ale <bisericii> sale. Dorința <de a vedea orașul> mi-a grăbit pașii, de ce nu, căci doar în fiecare capitală a unei țări este <de văzut> ceva <vrednic> care să treacă pentru un străin ca noutate și să-i atragă atenția. Privind acest oraș din depărtare călătorul aproape că își închipuie <a avea> în fața lui Parisul, văzând acele clădiri cu etaje, după stil francez, ce ascund construcțiile vechi și mici și care fac să se desfășoare în fața ochilor un joc minunat.

Ajuns la poarta sentinelei, după ce mi-am prezentat pașaportul la postul de gardă, de// unde am fost dus la agenția austriacă, am pășit în oraș, sosind astfel p. 42
în azilul întregii Europe. Pe străzile lui noi, pavate cu piatră, am văzut locuitorii înghesuindu-se, profitând de seara plăcută; cu excepția celor de la țară, toți

purtau haine apusene amestecate cu cele răsăritene, ca măcar prin haină să arate că au pornit pe calea progresului. Am ajuns nu departe pe străzile <orașului>, când am început să observ greșeala judecății mele din depărtare. <București> nu numai că nu poate fi comparat cu Parisul, ci doar cu un oraș de a cărei pereche n-am auzit niciodată, în care nu este nici cel mai mic lucru din lumea frumosului [...]

[În continuare Ūrmösy povestește despre curțile murdare, despre faptul că s-a întâlnit cu un secuî originar din Enlaca, slugă la un boier și a fost invitat la cină].

p. 44 Am dormit noaptea aceasta la cunoscutul meu și dimineața, deși cam târziu, am plecat mai departe, căci pentru străini nu este recomandabil să zăbovească mult în case de boieri [...] Strada era împodobită cu butoaie pline de pește [...] cu multe case țigănești [...] cu multe cârciumi [...] cu multe magazine, care chiar dacă nu au alte mărfuri, sunt pline de diferite <băuturi> spirtoase dulcege. Pe această stradă⁵ este și palatul principelui⁶, în stil grecesc, construit cu două etaje. În curte, fața ușii clădirii înalte, este locul de așteptare, la poarta căruia fac de gardă șase soldați. Principele actual, Bibescu⁷, stă în acest palat princiar, numai atunci când primește omagiul din partea supușilor săi, altminteri preferă locuința sa⁸.

p. 45 Însoțit de cunoștința mea, m-am îndreptat, conform scrisorii de recomandare, spre partea de sud-vest a orașului, spre locuința domnului Vásárhelyi Mózes Károly, care este medic militar la cel de al doilea regiment românesc.// Pe acest drum al meu m-am uitat cum arată orașul, pe ulițele înguste ale căruia dacă întâlneam o căruță, trebuia să fim atenți să putem trece. Am trecut și peste un râu mare numit Dâmbovița, care curge în partea de nord a orașului cu apa sa tulbure. Apa fiind tulburată la o distanță de circa patru ore de oraș de un oarecare sol nisipos, niciodată nu este potabilă; după ce e scoasă <din râu> este presărată cu alaun pentru a se curăța. Vara este așa de caldă, încât fără răcirea cu gheață, nimeni nu o poate bea, în urma căruî fapt sârmanul călător este din nou stânjenit. Mărimea și întinderea orașului se cunoaște doar de acolo că un boier schimbându-și calul din jumătate în jumătate de ceas l-a putut înconjura în opt ore. Așezarea lui are o formă de seceră, a cărei curbură o constituie partea de răsărit a orașului, având și unele părți mai ridicate, ce închid orizontul [...] Totuși, dacă îl privim din turnurile de veghe, se poate vedea orice colț al orașului.

⁵ Podul Mogoșoaiei.

⁶ Palatul domnesc, (fosta casă Goleșcu).

⁷ Gheorghe Bibescu, 20 dec. 1842–13 iunie 1848.

⁸ Palatul Brâncovenesc de la poalele dealului Mitropoliei.

[În continuare Ūrmösy relatează despre întâlnirea sa cu Vásárhelyi Károly Mózes și conversațiile avute cu el asupra ungarilor din Țara Românească].

Dintre cele care ne privesc, în București sunt trei religii: romano-catolică, p 47 evanghelic-reformată și săsească. Acestea au toate biserici, preoți și școli. Numărul acestor <credincioși> este sporit de fiii altor națiuni, după cum urmează: biserica catolică prin bulgari, <biserica> reformată prin unitarieni și maghiarii luterani, iar <biserica> săsească prin cei veniți din Saxonia.

[Autorul expune pe scurt istoria bisericii catolice din București și Țara Românească].

Am vizitat biserica, apoi casa preoțească și școala lor <a catolicilor> [...] p. 49 Biserica lor se află în centrul orașului, pe strada Bărăției, care și-a primit numele de la călugări⁹; la ei există acest nume de stradă în toate orașele în care există sau au existat cândva biserică catolică. Biserica este mare, în interior împodobită cu cele mai frumoase și cele mai scumpe lucruri; și exteriorul ei este foarte potrivit, iar clădirea înaltă este împodobită cu două clopote frumoase și cu un ceas de turn [...] Casa preoțească este chiar în curtea bisericii, are două etaje și în interior este înzestrată cu mobila necesară [...]

Școala lor se află, de asemenea, în curtea bisericii; am găsit în ea 40–50 de copii, ce sunt instruiți tot în limba noastră maghiară de un profesor de naționalitate slovacă, care după cât am observat, își desfășoară munca cu puțin succes în grădina Domnului; ar fi poate mai bine dacă s-ar ocupa cu vânzarea pânzei sau cu legarea cu sârmă a oalelor. Primește un salariu frumos [...] Copiii sunt instruiți numai cu privire la religie și uneori învață să citească puțin și nu cu mult mai multă aritmetică.//

La 12 iulie am fost martor la trei sărbători: la serbarea zilei comemorative a p. 50 generalului rus Kiselev, la schimbarea ministerului și la serbarea zilei apostolilor Petru și Pavel. În ce privește cea dintâi <sărbătoare>, cititorul poate ști că Țara Românească a găsit în Kiselev un Washington¹⁰ <al ei> care a făcut mari reforme în treburile politice din țară și de aceea a devenit o hotărâre generală să se închine o zi pe an în amintirea lui veșnică. A fost de față și el în această zi însemnată cu serbări mari. Fațada curții principelui și poarta înaltă a generalului erau luminate de lampioane dese, la fel ca și toate ferestrele tuturor caselor unde locuiau oamenii.// p. 51 Poporul, care aprecia importanța sărbătorii, s-a plimbat în număr mare până dimineața pe toate străzile Bucureștilor. Cred că Kiselev va aprecia <intenția> de a i se ridica statuie. Propunerea aceasta a fost chiar acceptată și este urgentată realizarea ei ca o datorie a ocârmuirii.

⁹ În maghiară, călugăr = barát. Strada Bărăției ar însemna în acest caz strada călugărilor.

¹⁰ Aluzie la George Washington, unul dintre părinți fondatori și primul președinte al Statelor Unite ale Americii (1789–1797).

Și schimbarea ministerului s-a desfășurat în cadrul unor festivități frumoase. Bibescu a pornit de la reședința sa, care se află departe de palatul princiar, cu o escortă dintre cele mai strălucite și a intrat în palatul princiar. În față mergeau călăreți înarmați după <moda> rusească, dar îmbrăcați în haine franțuzești, înșirați câte trei într-un rând, iar după aceștia venea Bibescu [...] în trăsură împodobită, urmat de fratele său¹¹, ministru principal, de căpetenia oștirii¹² împreună cu ceilalți demnitari iar la urmă veneau marii boieri ai orașului și județelor, care așezați în circa 200 de trăsură dădeau o <deosebită> pompă festivității. Bibescu, a sosit la palatul princiar, după ce a primit omagiul miniștrilor și, a plecat cu trăsura la prânz la fratele său mai mare.

Miniștrii de acum nu mai sunt cei care au fost înainte. Bibescu, pentru a-și înfrânge adversarii, a făcut din toți dușmanii săi miniștri cu scopul de a-și întări scaunul. Este însă de temut că și el va merge pe drumul lui Ghica¹³. Mulți îi reproșează chiar acțiunile din <timpul> alegerilor și în asemenea împrejurări când <un domnitor> își pierde autoritatea, situația sa la domnie nu mai este sigură. El a fost ales ca domn înșelând speranțele multora, <deoarece> toată lumea credea că fratele său mai mare, va ieși învingător. În seara din ajunul alegerilor, când acesta din urmă i-a chemat la masă pe boieri și i-a cinstit cu o cină somptuoasă, <aceștia>, în timpul toastului, îl numeau principe, pe soția sa principesă iar pe copii primii principii ai țării. Ei nici nu s-ar fi înșelat, dacă generalul rus pomenit nu le-ar fi stricat planurile, fiind propus pentru domnie de către ofițeri, care îl apreciau.¹⁴. Dar <Kiselev> a refuzat și l-a propus pe Bibescu și astfel acesta l-a învins pe fratele său mai mare, care rușinat de înșelăciunea fratelui său mai mic, <devenit> principe, nu a vrut să primească nici <postul> de ministru principal. Totuși, după ce au fost trimiși în două rânduri la el mai marii țării, care îl măguleau prin cuvântările lor că toată țara cere ca el să intre în funcțiune, a primit <propunerea> [...] Astfel, Țara Românească este ocărmită din nou de doi principii.

Cea de a treia festivitate pe care am privit-o în biserica sașilor a fost religioasă. Pentru a nu fi considerați și numiți de către națiunea de fire sălbatică drept păgâni, au preluat multe ritualuri și obiceiuri din ceremonia catolicilor. Astfel s-au îndepărtat mult de ceremonialul bisericii luterane din Transilvania.//

p. 52 Nu departe în vecini este biserica evanghelic-reformată, despărțită de această <biserică luterană> doar de un trotuar îngust. Voi prezenta aici condițiile de înființare a acestor două biserici împreună, căci după cum am putut afla, sunt identice.

¹¹ Viitorul domn Barbu Știrbei (1849–1856).

¹² Polcovnicul Ioan Odobescu.

¹³ Alexandru Ghica, domnul Țării Românești, 1 apr. 1834–7 oct. 1842.

¹⁴ Relatare inexactă.

[Urmează expunerea istoricului înființării acestor biserici, a cumpărării locului din București, în mahalaua Fântâna Boului unde a fost construită mai întâi biserica reformată, a luptei dintre comunitățile săsești luterane și maghiar-reformată, pentru biserică, a colectării de fonduri pentru o nouă biserică protestantă și ridicarea ei].

Biserica <protestanților> se deosebește de cele ale noastre și privind-o din afară și cu atât mai mult din interior nimeni nu ar putea să zică că este o biserică protestantă, căci în turn și vârful <clopotnițelor> bisericii strălucesc cruci, iar în interior un altar înalt cu crucifixe și multe lumânări, ce sunt aprinse în timpul slujbei. La fel este și mobilierul casei preoțești. Motivul constă numai în faptul că doar în asemenea condiții s-a permis înființarea bisericii [...]

În partea de apus a curții bisericii este casa frumoasă a preotului, iar în partea de răsărit sala de clasă, care este mică de tot, îngustă și aproape necorespunzătoare pentru locuit, cu atât mai puțin pentru sală de clasă. Profesorii școlii se schimbă des [...]

[În continuare Ūrmösy vorbește despre salariul mic al învățătorilor școlii, descrie cimitirul reformat din curtea bisericii, citează inscripții funerare, iar la sfârșit oferă unele date referitoare la biserica luterană].

La 13 iulie, în timpul orelor de seară am vizitat bolnavii spitalului <militar>¹⁵ [...] Medicul¹⁶ pomenit <mai sus>, mi-a povestit //că în regiment sunt mai mulți soldați maghiari, care de fapt nu au fost luați cu forța <în slujbă> ci au intrat <în armată> de bună voie pentru o leafă frumoasă, plătită de satele care fiind obligate să dea soldați, nu găseau dintr-ai lor voluntari [...] și plătesc celui angajat 150 de piaștri. <Banii> la angajare sunt depuși la căpetenia oștirii și după scurgerea <unei perioade> de șase ani <cel angajat> este lăsat la vatră cu un capital frumos. Țara are trei mii de pedestrași și trei sute de călăreți, care fac aplicațiile militare în limba română. Armamentul este integral cedat de ruși, iar uniforma lor are <tăietura> franțuzească. <Românii>¹⁷ urmează în toate această națiune <franceză> pe cât se poate. Învățându-le limba din copilărie, ei o vorbesc mai bine decât pe cea maternă. Francezii observând aceasta, încă sub Ghica, dar mai ales în timpul domniei lui Bibescu, au năvălit aici ca și cum Țara Românească ar fi o nouă țară a lor. Bibescu se bucura mult de oamenii lui de adunătură francezi [...]

În <ziua> de 14 a lunii prezente am vizitat, ca și pe celelalte, și înalta școală românească¹⁸, care – mulțumită lui Ghica cel mazilit – are un mare număr de elevi. Înainte de domnia acestuia se învăța în ea doar aritmetica și citirea și <elevii> erau în număr mic. El însă imediat a pus să fie aduși din alte țări profesori învățați, care

¹⁵ Instalat la mănăstirea Mihai Vodă.

¹⁶ Vásárhely.

¹⁷ Adică reprezentanții claselor dominante.

¹⁸ Colegiul de la Sf. Sava.

p. 63 în momentul de față răspândesc filozofia mai folositoare și predau toate limbile mai necesare, chiar și latina [...] Unii profesori ai acestei instituții sunt transilvăneni, care făcându-și studiile la Blaj, poate au fost chemați de Ghica în țară sau ei singuri s-au oferit. Sunt iubiți de toți și vestiți. Tocmai de aceea l-am și căutat pe unul dintre profesorii de latină și de alte litere, pe care, intrând în camera lui frumoasă, l-am găsit șezând lângă masă și citind o carte latinească. L-am salutat în limba latină, la care el a răspuns în aceeași limbă. M-a invitat să stau jos [...] a început să mă întrebe în ungurește despre scopul călătoriei mele, pe care dezvăluindu-l, m-a rugat să-mi spun observațiile mele despre națiunea sa. Eu i-am făcut pe plac, ceea ce el a primit cu mulțumire, dar parcă l-aș fi jignit <cu cuvintele mele căci> cu toată hotărârea m-a întrerupt <spunând>:

– „Vezi, dumneata“ – mi s-a adresat el bătând din cap – „toate națiunile, dacă vor să fie împăcate cu soarta și sufletul lor, pot face ceva, deși mai marii Țării Românești au făcut încă puțin, căci până acum și timpurile erau împotriva lor. p. 64 <Românii> nu puteau să pășească pe urmele națiunilor // civilizate ale Europei; zadarnic au încercat chiar împotriva soartei lor să ajungă în situația dorită. Abia numai în 1833 a răsărit soarele, care a trezit națiunea noastră la fapte din somnul lung al nepăsării. Azi însă ea se ridică deodată ca să se apuce de fapta înaltă. Vezi dumneata – <zise el> exclamând din nou – „națiunea noastră este învinuită de către maghiari ca având o fire sălbatică și râd de noi“.

Aici s-a oprit și a dat din cap.

– „Într-adevăr, așa este“.

Apoi a continuat:

– „Toți românii sunt sălbatici, dar numai printre maghiari, căci sunt prezentați <acolo> ca niște fiare. Națiunea mea îi urăște acolo pe stăpânii de pământ, căci aceștia disprețuind-o ca pe niște câini, se fac urăți. Nu-și iubește patria, căci n-are ce să iubească în ea, n-are ce să o lege de iubirea ei, <românii> trăiesc în ea ca niște animale, dar numai ca animale care sunt folosite să tragă greul [...]

Trăiesc și ei deci, trăiesc, căci speranțele lor de eliberare îi fac să trăiască [...]

Exclamând din nou <a continuat>:

– „Țara Românească, alături de alții, deplânge pe fiii de rând ai națiunii noastre din Transilvania, și pentru aceasta, țara noastră urăște națiunea maghiară, cu toate că vecinii – nu-i așa – ar trebui să trăiască bine. Nu cred ca dumneata să nu fi observat cât de urăți sunt ungurii aici de către națiunea română; cu toate acestea, ungurii de aici nu sunt apăsați cum sunt românii între unguri. Vezi, dumneata“ – mi s-a adresat a treia oară – „aici populația de rând a națiunii principale este foarte mult p. 65 subjugată, dar ungurul își duce viața fără jalbe; în// patria sa sărăcește, aici se îmbogățește, de acolo este gonit de soartă, aici găsește întotdeauna adăpost. Cu toate că și populația acestei țări și-a găsit adăpost în Transilvania pe pământul săsesc, dar Transilvania a tras și atunci foloase de pe urma pagubei ei. În memoria boierilor sunt încă vii acele cuvinte cu care sunt scrise felul în care erau tratați ei în

asemenea strâmtoare de către sașii din Transilvania, care luau preț înzecit pentru găzduire și se plângeau că nu puteau jefui și ultimul ban de la cei gonțiți de soartă, când aceștia se întorceau din pribegie în patria lor. Zău, să credeți dumneavoastră, chiar dacă târziu, odată și odată Dumnezeu va asculta rugăciunile multor milioane de suflete [...] și poate odată vor răsări zorile și în noaptea în care raza speranței nu a apărut pe cerul nostru cenușiu “.

Voia să vorbească încă mult, dar apariția unor elevi ai lui a pus capăt cuvintelor lui. Eu am vrut să-mi iau rămas bun. El, mulțumindu-mi de vizita pe care i-am făcut-o, mi-a răspuns cuvintelor mele de rămas bun și m-a rugat, dacă stau mai multe zile în oraș, să-l mai vizitez; i-am răspuns promițându-i și am plecat rușinat de la el.

În zilele de 16 și 17 ale lunii amintite m-am ocupat cu multe lucruri folositoare. Printre altele, m-am interesat de numărul maghiarilor din București; în vederea acestei chestiuni, m-am prezentat și la agenție¹⁹, dar acolo în listele de nume este înregistrată toată populația din Austria. Astfel după <datele> obținute de mine <în București> trebuia să fie 6 000 <de maghiari> dacă nu mai mulți [...] După p. 67 ce am petrecut o săptămână în orașul amintit, la 17 iulie, orele 8 dimineața, am pornit la drum din orașul locuit de multe națiuni, îndreptându-mă spre satul numit Cioplea²⁰ [...].

Mergând în ziua amintită pe străzile <cu aspect> apuse ale Bucureștilor, p. 68 gându-mi era la cele trecute, iarăși și iarăși m-am gândit la cele văzute de mine în timpul călătoriei. Am fost însă trezit din reverie de sunetul tobei, care venea din curtea unui boier. Mi-am încordat atenția și eram curios să aflu cauza. Am crezut mai întâi <că e vorba de> o licitație de casă, ceea ce în București este un eveniment curent. Examinând mai îndeaproape lucrul, este adevărat că era vorba de o licitație, dar de o licitație a oamenilor. După cum i-am numărat, // 48 de robi țigani, bărbați p. 69 și femei, erau în curte stând într-un șir de care. La mijloc, mai mulți boieri străluciți licitau prețul robilor servitori. Am privit lung acest <târg>, am văzut când mama era despărțită de fiica ei de 8 ani, de soț și de frate poate pentru totdeauna. Am văzut, am auzit când fratele cel mic cu o rugămintă, stârnind mila, cerea cumpărătorului să-l cumpere și pe el și nu să-l rupă de fratele său. Dar ei, cumpărătorii semenilor lor, râdeau la cererea băiatului, iar stăpânul care-i vindea l-a mânat înapoi în casă tocmai atunci, când voia să-și ia rămas bun <de la fratele său> sărutându-l, și au continuat licitația. În sfârșit, au fost vânduți toți oamenii marfă: plecarea era numai la urmă, plecare ce însemna pentru frații de sânge robi, despărțire. Fiecare își mână robul cumpărat, legat de mâini, spre casa lui [...]

Mi-am notat prețul lor: femeia, dacă era tânără, era cumpărată cu 30–40 de galbeni, la fel și fata. Bărbatul, chiar dacă era tânăr, se vindea la un preț mai mic

¹⁹ Consulatul austriac din București.

²⁰ *Csapla*.

decât femeia. Cei bătrâni abia valorau un galben. Înainte vreme, când ei angajau încă slugi dintre fiii altor națiuni, ȕiganii săraci aveau un preț de patru ori mai mare.

p. 70 De când însă călătoresc [...] în Franța și boierii mari își cresc copiii acolo și în politica lor se resimte influența rusă, valoarea pomeniților țigani robi a scăzut mult, deoarece boierii, au început să folosească <ca slujitori> pe fiii națiunilor străine care se aflau printre ei. Numărul cumpărătorilor era mare și mai ales din orașele îndepărtate.

Îngrozit, am zorit pașii, pentru a mă depărta de un lucru de care fiecare națiune își aduce aminte cu rușine și râde de neomenia înaintașilor săi. Deși am auzit că în Țara Românească țiganul este rob, nu mi-am închipuit <însă că ar exista> o robie de genul celei căreia am fost martor, ci <numai> dacă cineva s-ar fi îndatorat, ar fi fost vândut cu avere <cu tot> până la răscumpărare, dar nu vândut pe vecie, cum se obișnuia până acum la națiunile păgâne și inculte.

[În continuare Ūrmösy povestește de întâmplarea sa cu copiii care înconjurându-l strigau la el „Iancui-Vancui“, văzând în aceasta, în mod romantic, tradiția ce trăia în popor despre Iancu de Hunedoara; povestește că fiii de boier din București învățau scrima de la maeștrii francezi de scrimă].

p. 72 Ajungând la Cioplea, am găsit un sat mare și frumos; locuitorii, care în majoritate erau bulgari și români veniți și așezați acolo din Transilvania, au devenit cu toții catolici. La început mă miram că ei fiind români, au devenit catolici în țara națiunii lor. Cauza acestui <lucru> am găsit-o însă în aceea că poporul de rând românesc fiind foarte asuprit în această țară de către boieri, ei nu doresc să ajungă

p. 73 sub jugul acelora, //și, numai dacă pot, îl ocolesc. Astfel în calitate de sudiiți austrieci, ei sunt ocrotiți de milostivul nostru domn, și ca și alte națiuni străine, sunt scoși de sub orice obligații față de stat, plătesc doar chiria pentru episcopul lor, care are în grijă ca după ce vor fi întăriți în religia lor, să-i ducă în Turcia, ca acolo să răspândească religia creștină. Și în acest an au fost mulți trimiși acolo și locul acelora trebuie să fie ocupat de alții, care cu timpul la fel se vor așeza în țara necredincioșilor. Aceste fapte de mare milă a episcopului sunt și vor fi întotdeauna bine primite de Înalta Poartă, a cărei țară sălbatică și nelucrată, nefiind nici pe jumătate populată, vrea ca prin această <imigrare> să se strecoare <și la ea> bunăstarea spirituală și materială. <Această acțiune> este primită cu plăcere și bogat răsplătită și de către Papa cel sfânt de la Roma, căci astfel se răspândește credința lui. În schimb, ea este privită cu neplăcere și supărare de către voievozii țării, văzând plecarea populației folositoare și foarte sărguincioase, deoarece țara lor și acum este pustie, și fiind fără locuitori, pământul lui Canaan zace necultivat. Poate fi privită iarăși cu neplăcere și de către țara ungurească, căci astfel prin scăderea populației este împiedicată îmbogățirea ei, mai ales dacă s-ar ști că și ungurii trec în număr mare peste Dunăre și peste mări.

În acest sat este casa episcopală unde am găsit doar câțiva preoți călugări acasă.

[În continuare Ūrmösy povestește de convorbirea pe care a avut-o în limba latină cu unul dintre călugări, în privința căutării moștenirii călătorului și cărturarului transilvănean Kőrösi Csoma Sándor și de faptul că rudele acestuia trăiau la Ploiești].

În <ziua de> 19 ale lunii acesteia am pornit de la Cioplea plecând spre p 75 Câmpulung.

[Era însoțit de un cetățean originar din Transilvania care i-a povestit în ce împrejurări a ajuns tatăl său în Țara Românească].

Câmpulung este un mic târg <ce> se află la circa 4 verste <depărtare> de p. 76 Ploiești și la 6 de București. Am sosit în acest orașel la 19 iulie, la orele 12, la amiază. Căutând loc pentru găzduire într-o cârciumă, m-am interesat de un oarecare ungur pe care l-am și găsit în <persoana> vecinului apropiat, un cizmar.

[Cu el Ūrmösy a discutat despre starea ungarilor din Câmpulung și a aflat că numărul ungarilor de aici se ridică la circa 280 de persoană].

În ceea ce privește pe contribuabili, nu am putut afla cu siguranță de la nimeni care este numărul lor adevărat.

[În continuare Ūrmösy dă unele relatări despre ungurii din jurul orașului Câmpulung, despre religia lor].

Majoritatea populației de rând a comunității din Câmpulung constă din p. 77 românii uniți din Transilvania, care locuiesc nu numai în acest oraș dar în toată partea de margine dinspre Transilvania. Au trecut la religia catolică, pentru că nu le place cârmuirea politică. Astfel, își părăsesc religia, ca prin <noua> religie să poată rămâne sub ocrotirea agenției austriece.

La 21 iulie am părăsit acest orașel, întorcându-mă în patrie [...] Am ajuns în patria mea la 24 iulie 1843.

Orașele Târgoviște, Pitești, Râmnic, Craiova, Brăila, numărul ungarilor în ele și religia lor

Consider că este cu neputință să nu descriu călătoria pe care am făcut-o în Țara Românească în 1841, între 22 mai și 15 iulie și din care s-ar putea întocmi o carte tot atât de mare ca cea anterioară <despre călătoria din 1843>. În consecință, voi prezenta doar <lucrurile de mai mare> interes, care au constituit obiectul tuturor stăruințelor mele.

Târgoviște este unul din târgurile cele mai renumite ale Țării Românești. Înainte de secolul al XVII-lea, catolicii au avut aici centrul bisericii <lor>, dar <astăzi> se găsesc într-o situație jalnică, căci turcii și tătarii devastând de multe ori orașul au ruinat împreună cu <orașul> și biserica cu turn cu tot. De aceea, după ce <biserica> a căzut jertfă distrugerii a opta oară, <catolicii> au înființat, în 1666, centrul lor bisericesc în orașul București [...]

p. 81 Abația <catolică>, împreună cu biserica ei, se află în locul cel mai frumos al orașului, în centrul pieții, stradă care și aici ca și în alte locuri se numește <strada> Bărăției. Și aici reformații sunt numeroși, dar se împuținează din zi în zi, ca pretutindeni în Țara Românească. În general se zice că numărul ungarilor <din acest oraș> este de 300 [...]

Piteștii, târg frumos al Țării Românești – este așezat în partea de apus a țării la o depărtare de o zi și jumătate de București. Călătorii de la Sibiu la București trec prin acest oraș.

[În continuare Ürmösy scrie despre ungurii din acest oraș și despre bisericile lor, amintind că în acest județ trăiește un medic maghiar originar din Transilvania, cu numele de Székely Károly].

p. 82 *Râmnicul <Vâlci>* este unul din orașele cele mai bogate ale Țării Românești așezat pe lângă râul Olt [...]

Craiova, unul dintre orașele de reședință a Olteniei. Este așezat între Olt și Dunăre și din cauza mulțimii de pește acest oraș este urât. Peștele este așezat în butoaie în fața tuturor caselor. Străzile <orașului> sunt mai late decât cele din alte orașe, dar nici aici nu există nici un semn al curățeniei și al frumuseții.

[Vorbind în continuare de cei 1350 de unguri, de fapt așa-ziși ungureni, căci în majoritate ei sunt români originari din Transilvania – după cum scrie Ürmösy – din părțile hunedorene, autorul pomenește de școala lor elementară în care 30–40 de copii învață în limba română].

p. 83 *Brăila*. Acest mare oraș comercial al Țării Românești, împreună cu portul său aducător de venituri, este așezat pe malul Dunării. Este plin de turci, care având <aici> magazine, importă fără întrerupere în țară mărfuri orientale [...]

p. 85 **Regiunile din care ungurii au plecat în Țara Românească
și timpul așezării lor <acolo>. Cauzele plecării, condițiile
de rămânere acolo și regiunile unde locuiesc**

Din toate regiunile Transilvaniei și Ungariei au plecat unguri, <în Țara Românească>, sau pentru <a-și continua> meșteșugul sau cu scopul ocolirii pedepsei ce le revenea după faptă. După cum se poate constata însă după dialect, cei mai mulți au plecat din regiunile secuiești, Țara Bârsei și din Făgăraș ca și din comitatele Alba de Sus și Hunedoara. Dintre provinciile Ungariei, cei mai mulți au plecat din Banat, Timiș și alte părți de sud, dar am vorbit personal cu mulți care au ajuns în Țara Românească <tocmai> de la Debrețin.

Epoca în care ungurii au început să plece <în Țara Românească> nu se poate stabili cu siguranță, deoarece tot timpul imigrau și chiar dacă erau alungați înapoi în timp de război, se reîntorceau acolo, fie acei care au mai fost, fie alții în timp de pace [...]

În anii 14–15–16 și 17 ai secolului nostru, când în Transilvania, dar mai cu p. 86 seamă în secuime, bântuia foamea, <oamenii> au trecut acolo în grupuri. Emigrează și azi cei care, după fărâmițarea moșiei în mai multe părți, sărăcesc sau cei care vor să scape de pedeapsă pentru crima lor, sau cei care neputând obține suficiente venituri din meșteșugul lor, caută acolo condițiile mai lesne ale traiului.

Motivele care fac ca ungurii să treacă în Țara Românească sunt multiple și nenumărate. Eu am întrebat pe mulți motivul plecării lor acolo, dar toți l-au prezentat în fel și chip. Totuși cauza principală a plecării lor au fost acei ani săraci amintiți, când foametea a făcut să slăbească oamenii de moarte, mai ales copiii din secuime. Aceștia se apărau de moartea prin înfometare, <mâncând chiar> // rădăcini p 87 de pomi. Mai ales populația din munți era secerată <de foamete>, asemenea unei <epidemii de> ciumă, din ce în ce mai rele. Atunci s-a întâmplat ca la Odorhei, cu prilejul adunării scaunului <județean> să se pună pe masă o plăcintă <făcută> din rumeguș de lemn de ulm, spre a fi trimisă la forurile superioare pentru ca acestea văzând-o, să înlesnească soarta supușilor. Constrânși de o asemenea foame, cei ale căror picioare nu erau nimicite de pâinea din rumeguș de ulm, fugeau din fața chinului în țări vecine. Astfel s-au dus ungurii în grupuri mari, atât în Țara Românească cât și în Moldova, pentru a ocoli moartea groaznică [...]

Și pământul arabil care nu dă suficiente roade face să fie rarită populația secuimii. Acest pământ slab provoacă des neajunsuri și populația este nevoită să-l părăsească căutând pâinea în alte țări și astfel Moldova și Țara Românească fiind țări vecine cu ei, caută acolo cele necesare pentru trai. Pe lângă aceasta țara secuilor este într-o stare nenorocită: nu face nici un comerț în afară de cel cu vitele, dar și acesta îl pot practica doar locuitorii câtorva localități care au pășuni din abundență. Și aceștia pot însă vinde vitele lor pe un preț scăzut, deoarece Moldova și Țara Românească pot vinde <animalele> și mai ieftin.

[În continuare Ūrmösy vorbește despre starea grea a secuilor, relatează unele momente din exploatarea lor crâncenă de către stăpânii de pământ. Trece apoi la expunerea unor cauze ale emigrării transilvănenilor în Moldova și Țara Românească printre care și restricțiile de breslă. El arată că după ce un ucenic învață o meserie, din pricina unor restricții statutare și a închistării breslelor, el nu-și poate practica meseria și astfel este nevoit să plece în Moldova și Țara Românească. În continuare Ūrmösy povestește despre holera din Maramureș din 1831 și plecarea populației de aici în Moldova și Țara Românească. Relatează și despre frământările sociale legate de holeră].

Într-un număr și mai mare decât cel al ungurilor emigrează fiii națiunii p. 94 române din Transilvania. Observând motivele acestui <lucru> încă de mult, ele constituie obiectul mai însemnat al <dezbatărilor> dietale.

Provinciile în care se așează ungurii sunt cele aflate în direcția locurilor lor de așezare din Transilvania, căci mânați de anume motive ei se opresc în provinciile unde au ajuns prima dată și unde găsesc un câmp mai larg pentru ocupația lor. Astfel

secuiei și ungurii din Țara Bârsei s-au așezat mai ales în satele și orașele provinciilor de nord ale Țării Românești, cei din Făgăraș și comitatul Alba de Sus în localitățile din nord-vest ale țării pomenite, iar cei din comitatul Hunedoara și din Banat în părțile apusene. Cu toate acestea, în Țara Românească neexistând o colonie maghiară adevărată, așezarea ungarilor emigranți nu poate fi delimitată la anume provincii, // căci ei fiind mai mult meșteșugari își mută locuința acolo unde <practicarea> meșteșugului lor se arată mai favorabilă în venituri. Numele orașelor în care sunt așezați cei mai mulți maghiari le-am pomenit deja. De altfel călătorul va găsi în cârciumile aflate pe toate drumurile țării, foarte mulți cârciumari maghiari, care își trag din această îndeletnicire un venit bogat.

[Urmează un capitol, despre motivele asimilării ungarilor imigrați în Țara Românească].

p 105

Literatura în Țara Românească

Presa din Țara Românească se află sub o supraveghere atât de severă, încât cele două foi politice <existente>²¹ nu se pot ocupa cu altceva decât cu cele întâmplare în țară, și aceasta numai după ce primesc aprobarea comisiei numite prin lege a țării. De aici, în foile lor urmăresc permanent noutățile <legate> de situația principelui, despre vizitele lui, apoi că a făcut sau a stricat un așezământ, multe file sunt pline de adulara lui servilă. Despre străinătate nu scriu nimic în afară de veștile despre Transilvania. În aceste <articole> amintesc des în ce număr sunt ungurii și în ce număr românii. Câteodată îi batjocoresc pe sași pentru lășitatea lor și <amintesc> cât de mari dușmani au fost și sunt și azi aceștia ungarilor.

Unul, cu numele Eliade <Rădulescu>, scrie și piese de teatru, dar mai mult se ocupă de poezie împreună cu poetul numit Iancu Văcărescu. Poezia lor constă numai din versificarea unor romane sau anecdote, așa cum se vede din poeziile cuprinse într-un volum editat în anul 1838. Dintre aceste <poezii>, cele mai stranii se bucură de o apreciere generală, ca la noi cântecele strălucitoare ale lui Vörösmarty²². Scriitorii lor sunt tot atât de apreciați ca un Bajza²³ în patria noastră.

A fost versificată snoava țiganului cu pantalonii roșii pe care i-a cerut de la stăpânul său de pământ. Acesta i-a promis să-i dea <pantalonii>, numai cu condiția ca <țiganul> să suporte 100 de lovituri de băta. După ce țiganul a suportat însă 50 de lovituri, a renunțat la pantalonii. Fiind însă îndemnat de soție, a fost nevoit să se întoarcă la stăpânul de pământ și i-a cerut să-i aplice și celelalte 50 de lovituri. Stăpânul de pământ a fost de acord numai cu condiția ca să se înceapă numărătoarea

²¹ „Curierul românesc“ și „Buletin. Gazetă Oficială“.

²² Vörösmarty Mihály (1800–1855), poet și dramaturg romantic și patriot maghiar, participant la revoluția din 1848.

²³ Bajza József (1804–1858), poet și critic maghiar.

din nou de la unu. Țiganul, după ce a suportat a doua oară cele 50 de lovituri cu bâta, a sărit și a fugit. A treia oară însă, după ce s-a obișnuit, a rezistat în continuare la suta de lovituri. Astfel, după ce a suferit 200 de lovituri, <țiganul> a putut să obțină <în sfârșit> pantalonii roșii.

Poate fi citit și basmul lui Eliade <Rădulescu> despre rugăciunea din noaptea de an nou a unei tinere românce. Aceasta fiind foarte îndrăgostită de un băiat sărac voia să se mărite cu el, dar părinții bogați se împotriveau cu strășnicie voinței fetei. Aceasta ținea însă și mai mult la iubitul ei. Părinții au hotărât s-o împiedice în hotărârea ei astfel: știind cu siguranță că în rugăciunea din noaptea de anul nou, fata lor va cere de la Dumnezeu să obțină <mâna> iubitului, au hotărât să-i răspundă prin horn <prin vocea> unui înger <închipuit> cu un refuz la cererea ei. Cu îndeplinirea acestei <uneltiri> a fost însărcinată o babă din vecini, care a promis cu devotament să-și îndeplinească obligația de înger.

A sosit noaptea de anul nou, adică acel moment al nopții când se termină anul vechi și începe cel nou. Frumoasa fată româncă alege ca altar gura focului, închinată în fața icoanei sfinte, uitându-se la ea, în rugămintea sa ca Dumnezeu să facă astfel ca băiatul adorat să fie al ei. Rugăciunea ei a fost întreruptă de zgomotul din pod, la care tânăra cu și mai mare stăruință s-a înfundat în rugăciune sperând că – după credința lor – se va deschide cerul de unde Dumnezeu îi va comunica ascultarea ei. Glasul dumnezeiesc nici nu a întârziat și cu o voce prefăcută a pronunțat următoarele cuvinte ucigătoare: „Fato, să ceri altceva, căci rugămintea ta a fost refuzată“. Abia au răsunat aceste cuvinte ale îngerului sălbatic, că fata cu rugăciunea s-a și aruncat în vatra focului. Pierzându-și speranța, i s-a sfărâmat inima și a devenit, la cuvintele babei, jertfa morții.

Acest basm transpus în versuri fiind azi cel mai răspândit, este cântat cu jale de popor. Autorul lui este Eliade <Rădulescu>.

PETÖFI SÁNDOR

(1823–1849)

Petőfi Sándor, cel mai mare poet liric maghiar, a avut o viață scurtă – moare la 26 de ani – dar agitată și plină de peripeții. S-a născut la 1 ianuarie 1823, în Kiskorös, mic târgușor între Dunăre și Tisa, unde tatăl lui practica meseria de măcelar. Studiile – pe care le-a terminat – le-a făcut cu numeroase întreruperi și mutări în diferite orașe din Ungaria. Între timp și-a încercat, fără succes, norocul în armată, a cutreierat țara cu diferite trupe de actori ambulanți, răbdând de foame și de frig. În cele din urmă s-a stabilit la Budapesta. Încă din 1844 se afirmă ca un poet de seamă.

În 1846, spre sfârșitul lui august, a întreprins o călătorie în Transilvania. La Carei face cunoștință cu Szendrei Iulia, cu care avea să se căsătorească peste un an. A petrecut astfel o vreme în diferite localități din nordul Transilvaniei: Satu-Mare, Ardud, Coltău, Cluj – a plecat apoi la Salonta pentru a se întâlni cu Arany Janos, marele poet epic maghiar, al cărui nume atunci devenise cunoscut prin publicarea celebrei epopei „Toldi”. Prin noiembrie se întorcea, prin Satu Mare, Carei, Debrețin, la Budapesta.

Petőfi a avut un rol proeminent în pregătirea revoluției de la 1848, îndeosebi în ziua de 15 martie a aceluși an. El a căzut în lupta de la Sighișoara din 31 iulie 1849 când – nerecunoscut de nimeni – a fost aruncat în groapa comună a celor căzuți pe câmpul de luptă.

Opera sa, cuprinzând peste 800 de poezii și unele bucăți în proză, a fost tipărită în nenumărate ediții. A fost tradusă în toate limbile culte.

Însemnările de călătorie din Transilvania apărute în opera completă, au fost extrase și publicate în „Hazai utazók Erdélyben”, Cluj (1941). Ele constituie o descriere poetică, în care autorul își îndreaptă privirea, de preferință, spre frumusețile naturii sau dă expresie vieții lui interioare.

PETÖFI SÁNDOR

Călătorie în Transilvania¹ (1847)

p. 133 [...] După o petrecere de câteva zile [...] am plecat din Ardud² spre Baia Mare³. Ziua întâi de Rusalii am petrecut-o la Săliște⁴ în fabrica de sticlă, pe care n-am mai văzut-o, așa că pentru mine a fost foarte interesantă. Ai văzut, cum se suflă sticlă? Prietene, la oamenii aceia, aceasta e treabă tot atât de ușoară cum scriu eu poezii:

¹ Traducerea s-a făcut după originalul maghiar, publicat în „Hazai utazók Erdélyben”, Cluj (1941), p. 133 și urm.

² *Erdöd*, sat și comună în jud. Satu-Mare.

³ *Nagy-Banya*, azi municipiu, jud. Maramureș.

⁴ *Zelestye*. Este o câmpie lângă satul Tăuți de Jos, azi înglobat în jud. Baia Mare, vestită pentru fabrica de sticlă, proprietate a familiei de magnafi Károlyi.

dracul s-ar fi gândit! Știam că la fiecare sticlă, se sparge un plămân, dar de unde! Regiunea este splendidă, cu păduri și văi romantice, în apropierea nemijlocită a Ardealului [...]

De la Săliște către Baia Mare, drumul trece prin valea Someșului apoi a Lăpușului; spre stânga, începând de la Seini⁵, culmi înalte, prăpăstioase, verzi; spre dreapta dealurile domoale ale Ardealului și dincolo de ele munții albaștrii. Superb! În vale risipite sate mici românești cu case care au acoperișuri îngrozitor de mari [...] Sunt mari acoperișurile, nu casele [...]

În cele din urmă, se ajunge la Orhegiu⁶, care de fapt e numai o colină și dacă te urci pe vârful ei multă vreme nu te mai dai jos, pentru că înaintea ta se deschide o priveliște fără pereche [...] Spre răsărit e sfârșitul văii, pe care o înconjoară în chip de semilună munții foarte înalți. La poalele acestora este așezată Baia Mare, // cu clădirile sale învechite și cu turnul gotic, ca o bucată de ev mediu pe care l-a uitat aici vremea. Pe deasupra orașului și a văii se ridică ceață albastră, parcă cerul s-ar fi coborât pe pământ. Omului nu-i vine să creadă că nu visează, sau se gândește numai, că nu de acuma este aici, ci că a fost de mult, foarte de mult și că a trăit ceasuri foarte fericite aici [...] cu cine și cum? Nu-și mai aduce aminte, doar atât mai știe că au fost ceasuri foarte fericite ! p. 134

Într-o jumătate de ceas am ajuns de pe Orhegiu în Baia Mare. Cât de mult iubesc orașul acesta. A patra oară sunt aici și îmi place tot mai mult. Aceste case bătrâne atât de prietenește salută pe cel ce sosește, parc-ar fi niște simpatici domni bătrâni. Doresc să mor acolo, unde m-am născut, pe șesurile Câmpiei ungare⁷, între Dunăre și Tisa⁸. Să-mi ducă trupul mort departe de zgomotul lumii și să-l îngroape în mijlocul pusteii, unde mormântul meu, oricât de mic ar fi, va fi totuși cel mai înalt dâmb în zarea fără de sfârșit, pe care să nu-l viziteze nimeni, numai lugerii părăginiți și pribegiți, mirajul verii și păsările călătoare ale toamnei. Dar dacă nu mor în Câmpia maghiară, dacă trebuie să mor între munți, atunci mai ales aș dori să fiu înmormântat aci, în valea romantică a Băii Mari.

Locul de distracție al orașului se numește parcul Maria. Este atât de frumos, cum nu se poate închipui (mai frumos). Ieri după amiază (a doua zi de Rusalii) a fost acolo, împreună cu mine, cea mai mare parte a orașului, domni și nedomni, de-a valma [...] inima mea democratică a bătut tare de bucurie, căci a cuprins-o strâns și fierbinte speranța că visurile mele îndrăznețe despre viitorul lumii, nu sunt visuri care să nu se împlinească.

Societatea de actori ce se afla aici a funcționat în Cercul Teatral; am trecut pe acolo, să văd dacă nu găsesc printre ei vre-un vechi cunoscut, și într-adevăr l-am găsit aici pe bătrânul Rákóczy, împreună cu care acum vreo patru ani, am fermecat

⁵ *Szinérváralja*, sat și comună, jud. Maramureș.

⁶ *Órhegy*, deal lângă Baia Mare.

⁷ Alföld = Câmpia.

⁸ Acolo se află orașul lui natal, Kis-Körös.

publicul de lângă Eriu⁹. Este un om uscățiv, înalt, tăcut, serios, din lumea veche [...]
// Când m-am oprit înaintea lui nu m-a recunoscut, dar după ce i-am spus numele,
p 135 și-a adus aminte și, cât era în stare, s-a bucurat, spunând că a auzit multe lucruri frumoase despre mine și a cetit din cele scrise de mine. Este unul din acei actori ambulănți, care obișnuiesc să citească ziare și cărți, când le cad în mână.

Azi am fost, împreună cu alții, în mină. Ce adâncime înfiorătoare! Noi am coborât cam la o mie de stânjeni, unde i-o fi oare sfârșitul? Am tot mers înăuntru prin galeria lungă și îngustă, ca umplutura în cârnaț, o bucată de loc drept, după aceea în jos și în sus, în sfârșit am auzit de undeva de departe ciocănituri domoale, și au început să licărească lămpile minelor și să dispară, pe măsură ce mergeam, ca stelele printre norii negri. Poate că nu există viață mai mizerabilă ca viața minerilor. Scurmă, scurmă acești soboli palizi, departe de lumina soarelui, departe de natura verde, până la moarte și pentru ce? Pentru ca soția și copiii lor să aibă cu ce să trăiască de azi pe mâine și pentru ca să aibă ce să risipească cei care nu sunt nici copiii nici nevestele lor. De ce nu se naște un cutremur, care să scuture minele lumii și să le afunde în mijlocul pământului? [...] n-ar (mai) fi bani, și ar fi fericire [...]

Salonta¹⁰, 7 iunie (1847)

Prin Satu Mare, Carei, prin ținutul de lângă Eriu și Oradea, am sosit la 1 ale lunii la Salonta. Din drum nu-mi aduc aminte de multe. Între Sătmăr și Carei este Moftinul¹¹. Sat mic, dar împrejurimea este vestită: aici a fost ultima luptă a lui Rákoczi¹² [...] Valea Eriului este plăcută, blândă. Pe coastele dealurilor viile acelea vestite, iar sub dealuri ogoare bogate. În Săcueni¹³ am făcut popas pentru hrănirea cailor tocmai în hanul unde în 1843, împreună cu alți vreo cinci, am jucat ca actor. Am privit și sala cea mare de restaurant, în care a fost scena. // M-au înconjurat
p. 136 fantasme cețoase, uscate, lipsite de bucurie [...]

Lângă localitatea Biharia¹⁴ sunt urmele cetății de pământ, în care, după spusele legendei, s-a zăvorât Menumorut¹⁵ cu soțiile lui dinaintea lui Arpad¹⁶. Femei frumoase, femei frumoase ! Locul unde ați zâmbit voi, acum e pustiu și sălbatec, părăsit [...] numai o spânzurătoare își ridică brațul din vârful șanțului înțelenit.

⁹ Împrejurimile văii lui Mihai pe hotarul de apus al țării

¹⁰ Oraș, jud. Bihor.

¹¹ *Majtény* E vorba de satul Moftinu Mare, com. Moftin, jud. Satu Mare.

¹² Pe câmpia de lângă acest sat au depus armele ultimele trupe ale lui Francisc al II-lea Rákóczi la Satu Mare în 1711

¹³ Sat și comună, jud. Bihor.

¹⁴ Sat și comună, jud. Bihor.

¹⁵ *Mén-Marot*.

¹⁶ Legendă locală, fără temei istoric, după cum o arată de altfel și autorul.

Dincoace de localitate este ridicătura numită trecătoarea Bihorului și de pe care se deschide o priveliște superbă peste întinderile care merg departe, pe marginea cărora, obosit, apare dinspre răsărit mirajul; urmează să-l cercetez cu de-amănuntul, dinspre miazăzi căci mă grăbeam să ajung la Salonta. Știi tu de ce m-am grăbit aici și pentru ce stau aici de o săptămână ? Pentru că în Salonta locuiește un om mare și omul acesta mare este prietenul meu bun și prietenul meu bun este Arany János¹⁷, autorul lui „Toldi” [...]

Cluj, 21 octombrie

Sunt în Cluj de câteva ceasuri și încă îmi bat capul, dacă într-adevăr sunt aici sau nu? De atâtea ori am plecat încoace și iar am făcut cale întoarsă, încât în cele din urmă speranța de a mai ajunge vreodată în orașul acesta mi-am trimis-o cu ordin p. 137 de lăsare la vatră definitivă. Este sigur că am venit din Coltău¹⁸.

De la Coltău la Cluj este cale de două zile, cel puțin în cazul acela este atâta, când omul are vizitiu român; altfel e mai puțin. În drum cade Dejul lângă Someș și Gherla, Ierusalimul armenilor¹⁹. Două orașe drăguțe. Ținutul în mare parte e plicticos, dar este o priveliște superbă, și chiar numai pentru atât merită să faci cineva drumul. Acesta este la „Nyristestö”, la hotarul între ținutul Chioarului²⁰ și județul Salnocul Interior. Omul are de urcat câteva ore și când ajunge în vârful muntelui, vede așa ceva, că ar trebui să bătătorească cale lungă până i-ar găsi perechea

[...] Dacă omul merge la Pesta, la câteva mile de oraș oamenii ca și aerul se schimbă. Nu este la fel în regiunea Clujului, aici nimic nu face să se observe faptul că cineva se apropie de capitala unei țări. Numai la depărtare de o jumătate de ceas de el, începe oarecare mișcare, câte o caleașcă în goană, calfe și români la târgul de săptămână dintre care 99 la sută <sunt> beți morți.

Când am ajuns în suburbia Clujului, la repezeală m-am gândit că am ajuns la Debrețin: căsuțe țărănești și o stradă mare de noroi fără fund; dar cum am intrat pe Poarta Maghiară în oraș, s-a schimbat lumea și am respirat adânc de bucurie, că slavă domnului – m-am înșelat [...] sunt în Clujul mic dar vioi și împestrițat, ale cărui străzi le privesc cu plăcere de la fereastra hanului lui Biasini.

¹⁷ Celebrul poet maghiar (1817–1882); s-a născut la Salonta, și tot aici funcționa acum ca notar comunal. De curând se făcuse cunoscut prin publicarea poemei „Toldi”, premiată de Academie, care l-a consacrat ca mare poet.

¹⁸ Sat, com. Săcălășeni, jud. Maramureș.

¹⁹ Aici se afla cea mai mare așezare de armeni din Transilvania.

²⁰ Nume luat de la vechea cetate a Chioarului, de lângă com. Șomcuța Mare, jud. Maramureș, dăruită de regele Sigismund I de Luxemburg voievozilor Balç și Drag la 1392 și dăruită de trupele habsburgice în 1713, după înăbușirea răscoalei curuților, lui Rákóczi.

GIORGIO SMANCINI

(?–?)

„Cartea mea nu este decât un jurnal despre ceea ce am făcut, văzut sau auzit în timpul călătoriilor mele”, așa își caracteriza lucrarea apărută în 1844, Giorgio Smancini, voiajor italian despre a cărui biografie nu avem până în prezent nici o informație.

Fascinat de mirajul călătoriilor spre Constantinopol și Egipt, Smancini se îmbarca la sfârșitul lui februarie 1843 în Ancona, port italian la Marea Adriatică, se oprea în Grecia, și pornea apoi spre patria piramidelor. A vizitat Turcia, iar pe drumul de întoarcere călătorea pe Dunăre până la Viena, de unde revenea la Milano.

În mai – iunie călătorea prin spațiul românesc: de la Constanța la Cernavodă în căruță, iar de aici până la Baziaș pe Dunăre cu nava „Argo”. Voiajul său rapid nu-l îngăduia să poposească prea mult în Dobrogea sau să pătrundă în interiorul Țării Românești. Surprindea însă existența ruinelor romane din Constanța, Turmu-Severin; prezența carantinelor în Oltenița și Orșova. Era uimit de frumusețea peisajului sălbatic de la Porțile de Fier și de ambianța plăcută a băilor de la Mehadia, de ospitalitatea și respectul de care se bucurau străinii ce veneau în contact cu românii.

Relatările sale, în cea mai mare parte descrieri geografice, presărate cu scurte incursiuni în istoria țărilor vizitate, sărace în detalii economice, social-politice, etnografice, alcătuiesc un agreabil ghid turistic într-o epocă în care farmecul Orientului incita imaginația călătorilor occidentali.

GIORGIO SMANCINI

Călătorie plăcută în Grecia, Egipt, Turcia, pe Dunăre și din Viena spre Lombardia¹

1843

p. 131

[...] A doua zi am văzut coastele <de-a lungul litoralului> cum devin mai joase și după o navigație chinuitoare am intrat în incomodul port al Constanței. Debarcarea noastră a fost dificilă din cauza mării agitate. Câțiva călători au fost în pericol să se înece. Când furtuna ne-a permis, am coborât în neînsemnatul oraș al anticei Constanța. Câteva pietre risipite ici și colo sunt niște sărace rămășițe ale stăpânirii romane și câteva case distruse pe jumătate sunt martorele pustiirii rusești².

¹ Traducere după Giorgio Smancini, *Scorsa piacevole in Grecia, Egitto, Turchia sul Danubio e da Vienna alla Lombardia*, Milano, 1844.

² Este vorba de războiul ruso-turc din 1828–1829.

În ziua de 28 <mai> au fost înhămați cai buni la patru căruțe și am pornit spre Cernavodă³. M-am consolată cu noua modalitate de a călători. Grație amabilității aceluia bun director am parcurs, în mai puțin de șase ore, patruzeci de mile în Bulgaria⁴, cu aceiași cai. La început drumul era prea monoton // deoarece întâlneau p. 132 câmpii imense, pajiști bogate, dar fără nici un arbore. La mijlocul drumului am zărit Borlac⁵, satul tătarilor. De aici se spune că începea canalul lui Traian⁶, care trebuia să unească Dunărea cu Marea Neagră. Eu însă nu am observat urmele nici unei lucrări, ci numai mlaștini și lacuri, pe care le vedeam acoperite de sălbăticiuni de diferite specii. În munții din apropiere sunt izvoarele acestor ape, care formează mlaștini în adânciturile terenurilor, vărsându-se apoi în Dunăre. Numai în apropierea acestui fluviu maiestos se zărește urma aceluia canal pe care romanii probabil l-au început pentru a-l prelungi până la Marea Neagră, pentru a ajunge la Constanța, evitând sinuozitățile râului.

Ne-am oprit puțin timp la Cernavodă (sat aflat la mică distanță de malul drept al Dunării), numai pentru a ne urca bagajele pe pirosciful care trebuia să ne conducă până la Cladosnița.

Dunărea

p. 133

Ne-am imbarcat de îndată pe „Argo”⁷; în față aveam Țara Românească. Malurile fluviului nu erau pitorești deși erau înverzite, amintindu-ne în anumite locuri de fertila vale a Lombardiei⁸. Terenul este îmbogățit de aluviunile fluviului [...] Am văzut apoi Rasova (vechiul Axiopolis)⁹, întinzându-se pe o dulce pantă de pe malul drept, și aici Dunărea era maiestuoasă și impunătoare // [...] În acest timp p. 134 am trecut pe lângă Turtucaia¹⁰, și la dreapta noastră se vedea drumul care ducea spre București. Pe malurile Olteniței¹¹ am zărit bărci ciudate cu pânze, care navigau pe Dunăre până la mare. Acolo se ține un mare târg de cereale și mai departe <este> un frumos lazaret pentru cine sosește din // regiunile turcești și unde este supus unei p. 135 carantine de șapte zile [...] // După Turtucaia ambele maluri devin joase și p. 136

³ Oraș, jud. Constanța.

⁴ Dobrogea făcea parte din Imperiul otoman și împreună cu Bulgaria alcătuia provincia Rumelia

⁵ Localitate neidentificată.

⁶ Marcus Ulpius Traianus, împărat roman (98–117 d. Hr.).

⁷ „Este de dorit ca, Compania de piroscafe de pe Dunăre să se gândească să îmbunătățească acel tip nesuferit de paturi, pe care o călătorie lungă le face de nesuportat călătorilor!” (n a).

⁸ Regiune din nordul Italiei.

⁹ *Radsova*, sat, com., jud. Constanța; autorul face o confuzie, actualul oraș Hârșova era în vechime Axiopolis.

¹⁰ *Turtuka*, actualul oraș Tutrahan din Bulgaria.

¹¹ *Oldenitza*, oraș în jud. Călărași.

uniforme. Pe malul Țării Românești se întinde Giurgiu¹² cu 7 000 de locuitori, și anticul său castel, opera genovezilor [...]

p. 139 Chiar în fața Vidinului¹³, pe malul românesc era Calafat¹⁴. A doua zi am văzut
râul Timoc¹⁵, care separă Serbia de Bulgaria. Este unul dintre cele o sută de râuri
p. 140 care se varsă în Dunărea cea grandioasă. Munții Carpați erau mai aproape // [...] Țăr-
mura românească începea să devină mai înalt, iar fluviul încântător și pitoresc.
Întâlneam insule mari și mici, care apăreau ca prin vrajă în mijlocul frumoaselor ape
[...] Urma apoi noul sat, Turnu-Severin¹⁶. Aici pe ambele maluri ale fluviului se pot
admira ruinele podului lui Traian, și cele înalte ale turnului lui Severus¹⁷. Imediat
am trecut de Cladova¹⁸, o mizeră fortăreață a Serbiei, și de cealaltă parte stătea
Schela Cladovei¹⁹. În acest loc Dunărea începea să fie îngustată de înălțimi abrupte
și oferea un spectacol pitoresc, sălbatic. Am ajuns la Cladosnița, unde am făcut o
plimbare împreună cu gările sanitare, și am petrecut noaptea pe înălțimile sale.
Măine trebuia să ne continuăm călătoria într-o barcă mică, pentru că pirosciful nu
poate naviga în regiunea numită Porțile de Fier//.

p. 141 În dimineața zilei de 2 iunie am reînceput călătoria noastră, și șase perechi de
boi ne trăgeau ambarcațiunea în contra curentului. Trecând cu greutate pe lângă
stâncile abrupte, vedeam deasupra noastră munții înalți acoperiți cu mărăcini.
Câteva ruine ale stăpânirii romane erau împrăștiate ici și colo, și stânci albe se iveau
din verdele închis al pădurilor imense. Sinuozitatea fluviului cu toate acele insule,
acei arbori, și acele pâraie, care cădeau din înălțimi lucind în razele soarelui, dădeau
un aspect romantic peisajului acesta semisălbatic. Barca noastră, înfruntând apele
repezi și înspumate, adăuga un plus de mister aceluia straniu peisaj, iar eu care eram
un admirator al superbelor cataracte ale Nilului, găseam că Porțile de Fier <este un
loc> neobișnuit, magic.

Am ajuns la Orșova²⁰, mai precis fortăreața insulei. Se găsesc fortificații pe
acele insulițe. Castelul aflat pe o stâncă îmi amintește un peisaj frumoas de pe Rin,
și arhitectura musulmană dă un aspect oriental acestui oraș turcesc.

p. 142 Vedem piscul muntelui de granit // ce se învecinează cu cealaltă Orșovă.
Aceasta se găsește în Banat, a cărei capitală este Timișoara²¹. Intrăm în lazaret și
după câteva ore, în care ni s-au controlat bagajele și pașapoartele, ni s-a dat drumul.

¹² *Giurgeva*, oraș jud. Giurgiu.

¹³ *Vidino*, oraș în Bulgaria.

¹⁴ *Kalafat*, oraș jud. Dolj.

¹⁵ *Timok*, râu, afluent al Dunării. Pe o mică distanță formează granița dintre Bulgaria și Serbia

¹⁶ *Torna-Severin*, oraș jud. Mehedinți.

¹⁷ Septimius Severus, împărat roman (193–211).

¹⁸ Cladova=Gladova, localitate în Serbia.

¹⁹ *Schelecladova*, localitate componentă a municipiului Drobeta Turnu-Severin

²⁰ Este vorba de insula Ada Kaleh.

²¹ *Temesvar*.

Am beneficiat de acest avantaj, care era acordat pentru prima dată pasagerilor ce veneau de la Constantinopol, și am ajuns în mai puțin de două ore la frumosul stabiliment balnear de la Mehadia²². Drumul a fost plăcut [...] Un apeduct antic roman, un frumos pod de fier cu o arhitectură originală, satul și râul Cerna²³ și Topleț²⁴, acestea au fost lucrurile cele mai deosebite întâlnite în drumul nostru. Am intrat în Mehadia pe unica stradă, care este mărginită de două rânduri de case frumoase, toate construite în folosul băilor și pentru găzduire. Proprietatea exclusivă a împăratului asupra acestor vile de sănătate a făcut ca prețurile să fie fixe, astfel încât străinul să nu poată fi înșelat, iar eu, care simțisem scumpetea stabilimentului de la San Gervais din Savoia²⁵ și a altor câtorva, m-am convins pentru totdeauna cât de folositoare era metoda de la Mehadia. Am vizitat // Grota p. 143 lui Hercule și toate acele alei romantice trasate artificial în panta muntelui pentru a ușura <drumul celor> care se îmbăiază. Mai mult de 600 de persoane pot locui la Mehadia. Apele termale sunt multe, iar băile și hanurile sunt slujite de fete grațioase ale căror plăcute fizionomii îndulcesc sejurul străinilor care, supuși unor maladii reale sau imaginare, își găsesc refugiul în această delicioasă singurătate. Am întâlnit apoi grațioase țărânci și țărani care își ridicau căciulile atunci când ne întâlneau.

În dimineața următoare am plecat spre Orșova, unde trebuia să-i așteptăm pe ceilalți călători. [Urmeaza descrierea unei furtuni].

Sosiți în fine sănătoși și teferi la Orșova, am fost urcați cu forța în trăsura p. 144 ușoară a administrației, sub un soare ucigător, care ne topea capetele și am continuat drumul spre Drencova²⁶. A fost o călătorie de nouă ore, care ar fi fost mai scurtă dacă ar fi fost schimbați caii. Am vizitat în trecere Grota <lui> Veterani²⁷. Drumul, care aproape în totalitate se desfășoară pe malul râului este original și asemănător cu ale noastre de la Spluga²⁸ și de la Sempione²⁹. În fața satului Lavisciovici³⁰ peisajul se desfășura aspru și sălbatic. Un turn vechi se zărea, unii credeau că era din timpul romanilor, dar eu am apreciat că era din Evul Mediu. Am văzut apoi Milanovitz³¹ pe țărmul sârb, când spre asfințit am ajuns la Drencova. Am petrecut noaptea într-un pat bun în clădirea construită în acest scop de către societatea de vapoare [...]

²² Com., jud. Caraș-Severin

²³ Râu în Banat

²⁴ Teplitz, com., jud. Caraș Severin.

²⁵ *San Gervais* = Saint Gervais Mont-Blanc, localitate în Savoia superioară.

²⁶ Sat, comuna Berzeasca, jud. Caraș Severin.

²⁷ Federico Veterani (1650–1695), general în armata austriacă, căzut la Lugoj în lupta cu turcii.

²⁸ Arteră rutieră din Italia de nord.

²⁹ Arteră rutieră din Lombardia.

³⁰ Localitate în Serbia .

³¹ Localitate în Serbia.

p 145 În ziua de 4 am părăsit ademenitoarele țărmuri ale Drencovei. Nu departe de Moldova, cele mai interesante și în același timp cele mai aspre peisaje ale Dunării se sfârșesc. Acele peșteri întunecoase care se vedeau printre stâncile alburii și proeminente erau Grotele Sf. Gheorghe. Nenumărate insecte purtătoare de moarte³² ieșeau <din peșteri> din timpuri imemorabile, ucigând animale și chinuind oameni. Credința populară este că Sf. Gheorghe a ucis dragonul în aceste locuri, și din cadavrul acestuia ieșeau toate acele malefice insecte [...]

p. 147 Lăsând acele fantastice legende, pe care eu le cred atât de puțin, am ridicat privirea și am văzut cum îngusta vale a fluviului se lărgeste în mod plăcut. Pe malul sârb se înălța o fortăreață // despre care se spunea că era din timpul lui Hadrian³³ [...] Fluviul avea din acest loc matca largă și apărea înaintea noastră ca un lac imens; multe insule înfrumusețau acest peisaj și numai o stâncă îndrăzneată răsărea din ape ca o santinelă a acelor locuri încântătoare. La dreapta noastră se înfățișau satele frumoase ale Moldovei vechi³⁴ și noi³⁵, iar ținutul devenea mai vesel și vast. Panta dulce a acelor creste era în unele părți atât de bine cultivată, iar privirea noastră sătulă de tablouri sinistre și întunecate se recrea, respirând un aer liber și pur.

Sosiți la Baziaș³⁶ ne-am oprit pentru a încărca huiă. Între timp noi am urcat pe o înălțime abruptă pentru a bea apă dintr-un vechi izvor, care curgea limpede, șerpuind și formând pâraie plăcute.

³² Așa-zisele muște columbase.

³³ Publius Aelius Hadrianus, împărat roman (117–138)

³⁴ Parte componentă a orașului Moldova Nouă.

³⁵ Oraș, jud. Caraș Severin.

³⁶ *Basiasc*, localitate jud. Caraș Severin.

KARL EMIL H. KOCH

(1809–1879)

Născut la 6 iunie 1809, în Turingia, la Ettersberg lângă Weimar, Karl Emil H. Koch devenise un pasionat colecționar de plante și iubitor al botanicii, pe vremea când era elev al gimnaziului din celebrul oraș de reședință al marelui poet Johann Wolfgang Goethe, încă în viață.

În 1829 s-a înscris la Universitatea din Jena, unde a studiat doi ani medicina, transferându-se apoi la Universitatea din Würzburg. Doctor în medicină, în 1833, obține, un an mai târziu, și titlul de doctor în filozofie, ca urmare a publicării lucrării *De phytochemia*. În vara aceluiași an și-a început activitatea de profesor al Universității din Jena, ținând primele sale prelegeri de botanică. În acea vreme plănuise întreprinderea unei călătorii științifice cu scopul studierii florei din Caucazia, fiind încurajat și ajutat în acest sens de mai mulți oameni de știință germani, cât și de marea ducesă a Rusiei, Ana Pavlovna, pe care o cunoscuse între timp.

La 5 mai 1836, Karl Koch a părăsit Jena, oprinde-se un timp la Berlin unde a intrat în legătură cu cunoscutul savant Alexander von Humboldt; apoi a plecat spre Petersburg. După o scurtă ședere în capitala Rusiei, în vederea stabilirii în amănunt a planului călătoriei în Armenia și procurării instrumentelor de lucru și armelor, a pornit spre Caucaz ajungând la Tbilisi în iarna aceluiași an. În mai 1837, în ajunul plănuitei escaladări a muntelui Ararat s-a îmbolnăvit și a trebuit să renunțe. S-a reîntors în patrie, via Odessa–Petersburg.

După sosirea la Jena, la 16 mai 1838, Karl Koch și-a reluat curând prelegerile universitare de botanică și a publicat lucrarea *Das natürliche System des Pflanzenreichs nachgewiesen an der Flora von Jena* (1839) și o scurtă relatare a călătoriei în Rusia.

Eșecul expediției în Caucaz nu l-a descurajat ci, susținut de Humboldt, a întocmit planul uneia noi, pentru care a primit, la intervenția Academiei de Științe din Berlin, sprijin bănesc din partea regelui Prusiei

La 16 mai 1843, Karl Koch a părăsit Jena, pornind spre Trebizonda, de această dată pe ruta Viena–Istanbul, călătorind pe Dunăre, pe un vapor al companiei Donau-Dampfschiffahrt Gesellschaft până la Cernavodă, iar de aici, prin Dobrogea cu căruța până la Constanța. Din capitala Imperiului Otoman a plecat la Trebizonda. În timpul expediției sale, Koch a vizitat Armenia turcească, Gruzia și coasta Mării Caspice. A trecut munții Caucaz de trei ori, ajungând și în Kurdistan. La sfârșitul anului 1843 se afla în cetatea rusească Alexandropol, iar în primăvara lui 1844 la Tbilisi. Peste tot a întreprins cercetări asupra florei, strângând mostre pe care le-a luat cu sine. La întoarcere avea o impozantă colecție. Pe drum s-a oprit în sudul Crimei pentru cercetări asupra pomilor fructiferi și a viței de vie din zonă, iar în octombrie 1844 se afla la Jena, după ce străbătuse Basarabia, Moldova și Galiția.

Rezultatele cercetărilor efectuate în cursul amintitei călătorii le-a publicat în revista „Linnaea“, sub titlul *Beiträge zu einer Flora des Orients* (1848–1851). Între timp își publicase la Weimar (1846) în trei volume, și însemnările de călătorie, sub titlul *Wanderungen im Oriente. Reise längst der Donau nach Konstantinopel und nach Trebisond*.

În anul 1849, Karl Koch a fost numit director adjunct al Grădinii regale botanice de la Berlin, ceea ce nu l-a împiedicat să-și desfășoare în continuare activitatea didactică la Universitatea din Jena. A publicat mai multe lucrări de specialitate, printre care *Die Weissdorn und Mispel-Arten (Crataegus und Mespilus) insbesondere die des königlichen botanischen Gartens in Berlin und der königlichen*

Landesbaumschule bei Potsdam (Berlin, 1854), *Dendrologie* (2 vol., Berlin, 1869 și 1872), *Die Baume und Sträucher des alten Griechenlandes* (Berlin, 1879).

În anul apariției acestei ultime lucrări, Karl Koch a încetat din viață, la Berlin.

Dat fiind scopul amintitei călătorii a lui Koch în Orient, însemnările sale asupra acesteia conțin, în mod explicabil, numeroase aprecieri asupra florei. Nu lipsesc însă descrieri ale localităților prin care a trecut, ale drumurilor parcurse și ale moravurilor și obiceiurilor diferitelor popoare cu care a venit în contact. Pe români i-a cunoscut direct, dar numai pe cei din Banat, pe care înclină să-i considere drept urmașii direcți ai vechilor coloniști romani din Dacia. El acceptă teoria continuității populației daco-romane în nordul Dunării, după retragerea din zonă a legiunilor romane. În ceea ce privește limba română, este mai puțin convins de caracterul romanic al acesteia, dat fiind numeroasele cuvinte de origine slavă din vocabularul celor cu care a venit în contact. Aceștia le descrie fizionomia, considerând că este diferită de a slavilor, la fel ca și portul, de altfel, Koch a remarcat în mod deosebit portul femeilor.

Satele din Țara Românească le-a văzut doar din depărtare, de pe bordul vasului cu care și-a continuat călătoria pe Dunăre, după ce trecuse cu barca pe la Cazane și prin Porțile de Fier, încântat de mărțișă și frumusețea peisajului întâlnit acolo. Bordeiele în care trăia populația satelor de pe ambele părți ale Dunării i-au făcut o impresia mai mult decât proastă.

Datorită carantinelor de pe malul stâng al Dunării, navele se opreau fie în porturile românești, fie în cele bulgărești. Deoarece vaporul pe care s-a aflat Koch a evitat din acest motiv porturile românești, acesta nu a avut posibilitatea să vină în contact cu populația din Țara Românească. Pentru a evita navigația dificilă prin gurile Dunării, aflate la vremea aceea sub stăpânirea Rusiei (pe brațul Sulina nu se efectuaseră lucrările de dragare necesare), compania austriacă de navigație inițiasă încă din 1839, transbordarea pe uscat, de la Cernavodă la Constanța, a mărfurilor și pasagerilor de pe navele ei, astfel că botanistul german a avut ocazia să cunoască stepa Dobrogei, mai ales flora, și s-o descrie. Se pare că nu au întâlnit sate, ceea ce explică bucuria care l-a cuprins când a întâlnit un grup de coloniști germani refugiați din Basarabia. În mod eronat, Koch crede că această provincie, pe atunci parte integrantă a Imperiului Otoman, ar fi fost populată aproape în exclusivitate de tătari.

Deși drumul de întoarcere a lui Karl Koch, din Caucaz spre Berlin, a traversat și Moldova, acest episod nu figurează în memoriile sale de călătorie.

Fără să cuprindă informații deosebite privind Țara Românească și provinciile românești aflate atunci sub stăpânire străină, cartea lui Karl Koch prezintă totuși interes prin descrierile peisajului, mai cu seamă din Dobrogea, mai puțin prezentă în memoriile de călătorie ale vremii. Koch face referire și la proiectul austriac de construire a unui canal care să lege Dunărea de Marea Neagră.

KARL EMIL H. KOCH Călătorii în Orient de-a lungul anilor 1843–1844

Capitolul II Belgrad și defileul Dunării¹

p. 95 [...] Deoarece împrejurimile sunt locuite numai de români² nu am avut, de asemenea, ocazia să cunosc mai îndeaproape acest popor. Probabil sunt primii locuitori ai țării, care au format odată o parte a Daciei și sunt apropiați seminției

¹ Traducerea s-a făcut după Karl Koch, *Wanderungen im Oriente Während der Jahre 1843 und 1844*, Weimar, 1846–1847, vol. I, p. 95–112.

² *Wallachen*.

slavilor fără să aparțină acesteia. Există aici înclinația de a fi considerați latini și, ca atare, ar fi urmașii coloniștilor rămași <după retragerea legiunilor romane în anul 276 d.H.> pe care Traian așezase aici în număr mare. Dovada principală este căutată în limba română, aceasta nefiind oricum atât de apropiată latinei, după cum se susține și dacă ascult cu atenție convorbirile <românilor> îmi este mai ușor să recunosc cuvinte slave. Românii sunt în mai mare măsură mici decât <de statură> mijlocie, constituția lor semănând cu războinicii egipteni de la gliptoteca din München. Capul este rotund și fizionomia <lor> regulată nu are trăsături marcate. Ochiul este lunguiet și, de aceea, se apropie mai mult de cel al germanilor decât de cel al popoarelor slave. Sub fruntea potrivită, dintr-o adâncitură neînsemnată, pornește nasul cu o spinare rotunjită, dar nu lată. [...]

Îmbrăcămintea femeilor se aseamănă în mare măsură cu cea a scoțienilor din nord și opregele³ cu carouri multicolore, cu dese franjuri, îmi amintesc de *Plaids*⁴ ale acestora. O lungă și lată cămașă, poalele și acele oprege din față și din spate formează de regulă întreaga îmbrăcămintă și doar în zilele mai friguroase // mai poartă un cojocel scurt, care are cusut <pe el> tot felul de ornamente multicolore. Părul negru dar și cel castaniu are o însemnată răspândire și este purtat în cozi lungi. Femeile le împletesc în jurul capului, fetele dimpotrivă le lasă să atârne în jos. Deoarece frumusețea unei fete este apreciată, mai ales, după cozi, s-au gândit să le prelungească artificial, împletind păr străin și chiar cel mai bun în colorat. Cozile lor atârând până la genunchi și încă mai jos m-au minunat, la început, până ce, din întâmplare, am observat înșelătoria. p. 96

Era deja târziu, în dimineața de 26 iunie, când în sfârșit a continuat călătoria noastră. Pericolele navigației urmau să nu înceteze, căci mai era de trecut prin așa-zisele Porți de Fier. Din această cauză pasagerii au fost din nou duși în bărci, până la Schela Cladovei⁵, de unde s-au urcat din nou pe vapor.

Călătoria pe Dunăre te duce pe lângă cetatea Orșova Nouă⁶. Aceasta se află pe o insulă și domină întregul fluviu. Aceasta, ca și Belgradul, își datorează apariția, în secolul trecut, austrieilor și, împreună cu acesta <din urmă> a fost, în mod revoltător, remisă turcilor. La primă vedere este, în cel mai înalt grad, prietenoasă, în opoziție cu starea mizerabilă din interior. Forturile durabile care urmează să opună rezistență oricărei împușcături <pornită> din munți, au încă un aspect convenabil și vor mai rezista timp îndelungat <deși> turcii se străduiesc să grăbească decăderea lor.

³ *Schürzen*.

⁴ *Plaids*.

⁵ *Skella-Kladowa*, localitate componentă a municipiului Drobeta-Turnu Severin.

⁶ *Neu Orschowa*, se afla pe fosta insulă Ada-Kaleh. Aceasta a intrat sub apă prin construirea complexului hidroenergetic de la Porțile de Fier, inaugurat la 16-17 mai 1972.

p. 97 Pe partea sârbească se află poarta Elisabetei, pentru apărarea cetății și drumul trece pe lângă turnul care-i închide <calea> //. Toate acestea care se află încă într-o stare bună, fac cinste constructorului. Cum se ocolește Allionul⁷, care trimite un promontoriu în Dunăre, începe pe partea stângă Țara Românească.

Auzisem în repetate rânduri că navigația mai jos de Orșova nu ar fi doar plină de primejdii, dar și mai interesantă. Dar oricât de ageră era atenția mea, totuși m-am temut de-a lungul întregului parcurs al trecătorii de pericolele mari și de frumusețile proslăvite. În orice caz, cel puțin în partea de sus a trecătoarei, este nemărginit mai frumos decât în cea care urma tocmai să se desfășoare în fața privirilor noastre. Fluviul, chiar îngustat are totuși aici, în locurile cele mai strâmte, o lățime de 600–800 picioare și munții care îl împrejmuiesc sunt de fapt încântători, dar oricum nu atât de grandioși ca mai departe, în sus. Stânci pleșuve apar mai puțin, iar pereți abrupti, care coboară vertical în fluviu, despre care am vorbit, nu apar <aici> deloc.

Înaltul nivel al apei pare să fi fost, în primul rând, cauza că barca noastră a trecut ușor și sigur. Zadarnic am tras cu urechea pentru a auzi gălăgia izbirii apei de stânci, căci era atât de puternică încât barcagii de abia se puteau înțelege. [...]

p. 98 Din păcate, barcagii noștri români nu înțelegeau decât limba lor, încât zadarnic m-am adresat lor pentru a obține de la ei lămuriri mai amănunțite. Poate că cele mai periculoase breșe, la acest nivel al apei au fost aruncate în aer, căci potrivit jurnalelor s-a decis, cu câțiva ani în urmă a se ușura aici navigația.

Astfel am trecut prin renumitele Porți de Fier, nume care de altfel apare în Orient pentru multe trecători, și ne grăbeam acum către târgul Schela Cladova. De la Orșova până aici am avut nevoie de trei ore. Priveliștea a devenit mai deschisă și, în special, pe partea stângă a Dunării a început o câmpie nesfârșită care, cu mici întreruperi se întinde până la Marea Neagră. Dunărea, scăpată din cătușele ei mărețe, se lărgeste mult și formează din nou primele două insule, din care cea mai mare, Ostrovul Gol, oferă o priveliște prietenoasă. Când am avut-o în <cele din> urmă și pe aceasta, în fața noastră se afla târgul Schela Cladovei, cu clădirile simpatice ale carantinei. Aici ne-am oprit cu bărcile noastre.

p. 99

Capitolul III

Călătorie prin câmpiile Dunării și pe Marea Neagră

Deși se trimiseseră aici, deja mai devreme, mărfurile noastre, totuși a trebuit să așteptăm un anumit timp până ce vaporul a putut să pornească. Din păcate bagajele noastre, din cauza cărora am așteptat la Semlin, au rămas din nou la Orșova și pentru a nu mai face o nouă oprire ne-am hotărât să mergem mai departe, odată

⁷ Allion, munte la vărsarea Cernei în Dunăre.

ce ni s-au dat asigurări că totul va fi trimis la Constantinopol cu viitoarea cursă⁸. Deoarece Rifaat paşa cu şleahta sa⁹ s-a prezentat, de asemenea, din nou, vaporul a fost mai aglomerat decât era cazul de obicei, iar obrăznicile şi aroganţele turceşti ne-au stricat cheful, în mare măsură până la Cernavodă¹⁰. În jos de numitul antrepozit se află încă un turn neînsemnat, cu patru laturi, care, la români şi turci, poartă numele de turnul lui Sever. Din el se văd, pornind în apă mai mulţi pilaştri şi de aceea s-a crezut, mai înainte, că aici ar fi fost renumitul pod al lui Traian¹¹; totuşi, potrivit unor cercetări mai noi, acesta s-ar fi aflat mai jos, iar aici sub primul împărat creştin Constantin¹², când acesta a pornit o campanie contra goţilor şi sarmaţilor, s-ar fi construit un pod de către Severus, viitorul împărat¹³. //

De aici călătoria pe Dunăre îşi pierde plăcerile ei; pe malul de miazănoapte a p. 100 început câmpia neîntreruptă şi pe cel de miazăzi mai continuă încă, un timp, şirul de munţi, <care> scade tot mereu. Dacă, chiar mai înainte, satele nu aveau întotdeauna un aspect simpatic, acum privirile noastre se îndepărtau aproape cu totul de ele, cu toate că treceam câteodată aproape pe lângă ele. De fapt, încă de aici, începe tipul asiatic de construcţie a caselor, potrivit căruia locuinţele oamenilor se află mai mult sub pământ decât pe deasupra. Privit de pe vapor, un sat românesc sau bulgăresc se aseamănă mai mult cu muşuroaiele de cârtiţă, după cum <acestea> se află adesea, strânse unele lângă altele, pe câmpiile şi păşunile noastre, sau, şi mai mult, cu muşuroaiele de termite ai căror locatari, aşa numitele furnici albe, <sunt> mai dibaci şi mai <plini> de gust la suprafaţă, decât cu cele mai nenorocite sate şi cătune de la noi. De abia îţi crezi ochilor, când vezi ieşind din aceste găuri oameni în loc de animale. Grajdurile de vite ale unor ţărani de la noi ar părea, dimpotrivă, românilor, drept palate.

<Odată> cu câmpia Dunărea începe, după cum am menţionat, să se lătească din nou ajungând la impunătoarea lăţime de ½ până la ¾ ore, care din păcate, nu corespunde câtuşi de puţin adâncimii semnificative. Ca şi în câmpia ungară,

⁸ *mit der nächtisenahrt.*

⁹ *mit seinem Gesindel.*

¹⁰ *Tscherna-Woda.*

¹¹ Marcus Ulpius Traianus, împărat roman (98–117). Podul a fost ridicat între anii 103 şi 105 de către Apollodoros din Damasc.

¹² Flavius Valerius Constantinus (Constantin cel Mare), împărat roman (306–337).

¹³ Mai multe confuzii ale autorului. Podul de la Drobeta a fost reparat după cât se pare în vremea împăratului Severus Alexander (222–235), deci cu un veac înaintea domniei lui Constantin cel Mare. În vremea acestuia din urmă s-a construit într-adevăr un pod peste Dunăre, dar nu la Drobeta, ci la Sucidava, iar Flavius Valerius Severus, la care se referă, probabil autorul, nu a avut vreun rol, deoarece domnia acestuia (305–307) a precedat şi nu a succedat celei a lui Constantin cel Mare. Cât priveşte „turnul lui Sever” din parcul actualului municipiu Drobeta-Turnu Severin, el nu este de provenienţă romană, ci constituie o parte a fostei cetăţi medievale : vezi D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, Bucureşti, Edit. Academiei, 1978, p. 67, 175, 473, 476, 480.

navigația vapoarelor cere precauție și, aici ca și acolo, bancurile de nisip, care poate de câteva zile de-abia au ajuns aproape de suprafață, nu reprezintă doar mici pericole. Pe lângă insulele vechi acoperite cu păduri de stuf se formează <alte> noi doar din nisip, iar numărul lor se mărește <odată> cu trecerea anilor.

p. 101 Am ajuns foarte curând la granița dintre Serbia și Bulgaria și o coamă de munte <câtuși de> puțin neînsemnată înaintează din <munții> Balcani. Aceasta, străpunsă în parte de Morava bulgărească formează despărțitura // între Morava sârbească și micul Timok, bogat <însă> în apă.

Deoarece Bulgaria nu are măcar aparența unei anumite autonomii pe care și-au dobândit-o în ultima vreme, cu ajutorul Rusiei, cele trei principate dunărene, Serbia, Țara Românească și Moldova¹⁴, neputând ca atare să-și ridice mici carantine autonome, este interzisă orice legătură din partea numitelor principate. Pentru a se permite totuși orașelor mai mari de pe partea dreaptă a Dunării să participe la binefacerea navigației <fluviale>, s-a luat măsura ca vapoarele să comunice alternativ cu malul stâng sau <cu cel> drept. Noi am fost îndrumați spre partea dreaptă sau bulgărească, în timp ce data următoare <aveau> să fie interzise orașele de pe malul bulgăresc, fiind preferate, din contră, cele ale Țării Românești, Moldovei și Basarabiei.

p. 106 Către seară am ajuns la Vidin¹⁵ și ne-am oprit mai mult de două ore. [...] Deoarece vaporul nostru vizitase orașele de pe partea dreaptă a Dunării, continuarea călătoriei prin Brăila și Galați¹⁶ și legătura cu ambele orașe ar fi fost imposibilă fără carantină ; de aceea s-au luat măsuri așa încât călătorii să traverseze de la Cernavodă, cu trăsuri, marea stepă a Dobrogei¹⁷ și la Constanța¹⁸, la Marea Neagră, să se îmbarce din nou pe vapor. Mărfurile au rămas pe loc și merg cu următorul prilej spre mare, prin gurile Dunării sau vor fi aduse la Constanța cu care cu boi¹⁹. Călătorii au obținut căruțe ușoare și comode pentru aceste depărțări, parcurgând întreaga distanță în 8 ore, inclusiv 2 ore oprire. Pe această cale terestră se câștigă două zile pline și de aceea sunt calculate de la Viena la Constantinopol, prin Dobrogea, 11 zile, iar în schimb prin Brăila și Galați, 13 zile.

Câteva ore mai sus de Cernavodă, Dunărea își schimbă de fapt cursul dinspre răsărit către nord și, după ce a curs astfel mai mult de un grad se îndreaptă din nou, mai sus de Galați, spre est. Ea trebuie acum să parcurgă o jumătate de grad înainte de a-și atinge sfârșitul, prin mai multe brațe, în Marea Neagră.

¹⁴ Autorul exagerează meritele Rusiei.

¹⁵ Oraș în Bulgaria.

¹⁶ *Galatz (Galacz)*.

¹⁷ *Dobruksche*.

¹⁸ *Köstendje*.

¹⁹ *auf Wagen mit Ochsen gespannt*.

Cum la 28 iunie era deja prea târziu ca să ne încheiem călătoria până la Constanța, ne-am // odihnit în restul zilei. A fost nevoie într-adevăr de un timp p. 107 îndelungat până ce a fost încărcată în căruțe și expediată mai departe cantitatea de baloturi cu marfă.

Cernavodă este un sat nenorocit, așezat înspre interior, circa ¼ oră, de-a lungul unei ape curgătoare lente, cu același nume (aceasta înseamnă apă neagră) și care, pe uscat, este înconjurat de înălțimi neînsemnate. Câmpia a fost, mai înainte, acoperită cu apă și a apărut de abia încetul cu încetul. De aceea <pământul> apare, ici și colo, încă mlăștinos.

Prima mea privire, în câmpie, s-a îndreptat spre un cort alb deasupra căruia flutura steagul cu vulturul prusian. Mirat de a vedea, în acea stepă, însemnele²⁰ patriei, am întrebat <asupra> cauzei și am aflat că prințul Adalbert de Prusia²¹ sosise aici de câteva ore, din călătoria sa în Egipt, pentru a folosi vaporul până la Giurgiu. Dorul de scumpa patrie l-a mânat <spre> ea, de-a dreptul prin București, Țara Românească și Galiția spre Silezia. Involuntar, m-am gândit la vremea în care și eu, scăpat de mari pericole și multe oboseli, aș putea din nou să mă grăbesc către scumpa <mea> patrie.

Dacă este urmată cu exactitate apa neagră, pare probabil că fusese lărgită în trecut <în scopul> unui canal navigabil și, mai departe în sus, spre mlaștinile din care râul izvorăște, linia dreaptă și precisă indicată de mâna omului devine încă mai deslușită. În orice caz, geneza canalului se datorește marelui împărat Traian²², care

²⁰ *das vaterländische Zeichen*.

²¹ Albert de Prusia, frate al lui Frederic Wilhelm IV, rege al Prusiei (1840–1861). Prințul Albert a debarcat la Constanța, a traversat Dobrogea, apoi a călătorit pe Dunăre până la Giurgiu, trecând prin carantina de acolo și a ajuns în București la 21 iunie/ 3 iulie 1843. Cu prilejul prezenței sale în capitala Țării Românești au avut loc mai multe festivități printre care și o serată muzicală dată în cinstea sa de marele logofăt Barbu Știrbei (22 iun./ 4 iul.). Cu privire la această vizită și la festivitățile care au avut loc vezi: „Curierul Românesc“, XV, 1843, p. 189–190, 193–194; „Vestitorul Românesc“, VII, 1843, p. 188, 193–194, 197–199; „Gazeta de Transilvania“, VI, 1843, p. 219–220. Drept mulțumire pentru primirea rezervată prințului Albert, regele Prusiei a decorat pe domnitorul Gh. Bibescu și pe alți trei demnitari români cu ordinul „Acvila roșie“.

²² Premiză eronată pe care se baza proiectul din 1834 al companiei Donau-Dampfschiffahrt Gesellschaft (un rol hotărâtor jucându-l un consorțiu având în frunte pe contele István Széchenyi) în vederea construirii unui canal care să străbată Dobrogea, legând porturile Cernavodă și Constanța. Până în secolul al XVIII-lea a existat însă un canal de proporții modeste, numit Laman, pe care circulau ambarcațiuni mici și care lega zona Cernavodă cu Marea Neagră, ceva mai la nord de capul Midia. Canalul era alimentat de apa lacurilor Karasu, Gurgălăc și Tașaul. Proiectul austriac din 1834 a fost dezbătut în presă, existând păreri contradictorii asupra posibilităților tehnice de realizare cât și asupra eficienței sale. Până la urmă nu a fost pus în aplicare datorită respingerii ofertei austriece de către Poartă. Pentru detalii vezi Paul Cernovodeanu, *Românii și primele proiecte de construire a canalului Dunăre-Marea Neagră (1838-1856)*, în „Revista de istorie“, 29 (1976), nr. 2, p. 189–209; idem, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 79–85. Cu privire la vechiul canal Laman, vezi T. Mateescu, *Din geografia istorică a Dobrogei: canalul Laman*, în „Revista Arhivelor“, LII (1975) nr. 1, p. 36–41. De asemenea, despre contele Istvan Széchenyi vezi și relatarea vol. I serie nouă al prezentei colecții, p. 951–971.

p. 108 a făcut atât de mult pentru țările dunărene. Probabil să fi fost realizat până la mlaștini, căci mai sus de acestea nu este nici o urmă. S-a vrut, în timpurile mai noi, a se tăgădui întru totul existența sa, susținându-se că nu departe de mlaștini ar fi o cumpănă a apelor, dar neînsemnată, ca și când // o asemenea ridicătură nu ar permite o canalizare și nu ar putea fi străpunsă.

Cum <cel > care a atras atenția conducerii²³ societății de navigație asupra drumului mai scurt <spre Marea Neagră> a fost un austriac, tot așa și în anul trecut un inginer austriac a recomandat a se lega Dunărea cu Marea Neagră de-a lungul apei negre ; cercetări mai ample s-au pronunțat totuși împotriva.

În dimineața următoare am văzut unele mici căruțe nemțești și în acestea bărbați în haine de pânză albastră și pantaloni albaștri. Erau șvabi²⁴ care locuiseră multă vreme în Basarabia și care, după recolte proaste de mai mulți ani s-au hotărât să emigreze din nou alegându-și Turcia drept patrie. În jur de 300 familii (astfel mi-au povestit, cel puțin, bărbații) s-au adresat cârmuirii turcești cu rugămintea de a primi pământ și ar fi fost, înainte de toate hotărâți să cultive stepa goală a Dobrogei al cărei nume înseamnă deja mare fertilitate, <dar> nechibzuitul guvern turc, orb față de avantajele sale proprii le-a dat un răspuns negativ. Astfel, sârmanii nemți colindă încoace și încolo și caută să-și câștige o pâine amară prin căraușie și meșteșuguri. Cea mai mare parte <a acestora> se află în Țara Românească și numai 11 familii au reușit să găsească <un adăpost> la Silistra.

p. 109 Austriacul care a deschis drumul prin stepa Dobrogei era și conducătorul nostru și lui i-am avut de mulțumit că am mers repede înainte. Stepă era împodobită cu cele mai frumoase plante erbacee și ierburi și apărea într-o asemenea strălucire ce nu văzusem în nici o altă stepă din Turcia și Rusia, nici măcar în fertila <regiune> Karabah²⁵. Diversitatea diferitelor specii apărea în medie, // mai mare decât în poienile noastre dar, ca și în alte stepe, ierburi se găseau doar în număr mic. Plantele aromatice și mușetelul erau dominante și monopolizau vederea și mirosul. [Urmează o prezentare mai de amănunt a florei din stepa dobrogeană].

Am văzut în marea stepă, cu o lățime de probabil 212 mile, doar câteva locuințe sărăcicioase ale oamenilor, dar am întâlnit de mai multe ori numeroase cirezi, în special de vite, care, după aspectul lor impunător, dovedeau că le plăcea hrana sănătoasă cu erbacee aromate. Puținii locuitori ai Dobrogei, de origine tătărească, preferă să-și petreacă viața lor, *in dolce vita* pe lângă cirezi, decât să-și

²³ *das Direktorium*.

²⁴ Începând cu anul 1840, grupuri de familii de germani au venit din Rusia și s-au stabilit în Dobrogea în căutarea unui trai mai bun. Istoria consemnează patru valuri succesive de colonizare: 1841–1856, 1873–1877, 1878–1881, 1890–1893. În localitățile unde s-au așezat au ridicat case frumoase, biserici, școli, au trasat ulițe drepte. În 1940, pe baza tratatului semnat de guvernul de la București și cel de la Berlin, ei au fost strămutați în Germania. Pentru detalii vezi culegerea de studii *Germanii dobrogeni. Istorie și civilizație* (coord. Valentin Ciorbea), Constanța, 2006

²⁵ *Kabardah*, regiune, azi în Transcaucazia.

dea cât de cât silința să cultive pământul fertil. Doar ici și colo se întâlnesc câmpii mici, pe care se află în plin rod spicuri de grâu, orz în șase rânduri sau linte.

Aveam în spate mai mult de jumătate de drum când ne-am oprit ca să schimbăm caii noștri cu alții. Cum nu <erau> disponibili, am fost nevoiți să mergem cu aceiași mai departe după ce și-au revenit, într-o anumită măsură, cu hrană și odihnă. Din păcate // se avea mai multă grijă de cai decât de oameni încât n-am p. 110 putut căpăta, în ciuda marilor cirezi de vite din apropiere, nici măcar lapte.

Căldura era mare și totuși m-am expus razelor fierbinți ale soarelui pentru a cunoaște împrejurimile, deoarece locul în care ne aflam era cel mai înalt din Dobrogea. Apăreau însemnate <și> dese bălți acoperite cu stuf, papură și rogoz, îndrăgite de bivoli. Nu puțin m-am speriat când aceste animale mari <și> urâte s-au ridicat deodată din nămolul adânc și întinzându-și înainte boturile lor negre, s-au pus încet în mișcare.

Vegetația era din păcate atât de mâncată de cirezi, încât nu mi-a fost posibil să-i stabilesc caracterul.

După două ore am continuat, în galop rapid, călătoria noastră și n-a durat mult ca frumoasa mare să apară <în fața> privirilor noastre. Bucuria noastră, a tuturor, de a avea în urma noastră călătoria plicticoasă de pe Dunăre din ultimele zile a fost mare. Societatea de navigație s-a îngrijit la Constanța de un bun han și hangiu, un neamț, n-a precupețit cu nimic ca, puțin după sosirea noastră, să ne potolească foamea²⁶. În timpul întregii noastre călătorii pe Dunăre până aici n-a fost niciodată masa atât de îmbelșugată, fără ca prețul să fi fost ridicat. [...]

Din păcate nu sosiseră toate mărfurile la Constanța și de aceea am așteptat restul zilei și noaptea. De regulă, imediat după sosirea la mare continuă călătoria și, pentru a nu pricinui vreo oprire este pregătit un anumit număr de căruțe // la p. 111 Cernavodă pentru a prelua mărfurile și a le duce mai departe. De astă dată, căruțele nu ajunseseră căci Rifaat pașa nu-și ducea singur toate lucrurile, ci negustori din Tbilisi²⁷, din neamul mamigonilor²⁸ – ai căror străbuni ar fi imigrat, din China în Armenia, cu mult înaintea erei noastre – aveau cu ei chiar peste 80 baloturi cu mărfuri germane din Leipzig, pentru a le duce în Persia.

Am atras atenția deja cu alte ocazii asupra urmărilor proaste pentru Rusia a închiderii provinciilor lor transcaucaziene și, în timpul călătoriei mele, m-am convins adesea asupra adevărului acestei păreri. Mărfurile care sunt acum duse prin Trebizonda și Erzerun²⁹ spre Asia centrală³⁰ treceau mai înainte prin Redutkaleh și Transcaucazia rusă, pe când aceste țări <aflăte> sub dominația rusă³¹, se mai bucurau de un trafic liber cu restul Asiei [...]

[Aprecieri asupra comerțului și negustorilor din Gruzia și Armenia]

²⁶ *einseren Gaumen zufrieden zustellen.*

²⁷ *Tifliser Kaufleute.* Tbilisi (fost Tiflis) este capitala republicii Georgia.

²⁸ *der Mamigonier.*

²⁹ Orașe în Turcia, pe coasta Mării Negre.

³⁰ *Innerasien.*

³¹ *Oberhoheit.*

De când a fost bombardată de ruși³², Constanța nu-și mai merită numele de cetate căci zidurile surpate nu mai sunt în stare să reziste chiar și unui dușman slab. <Ea> se află pe malul <mării>, înalt de mai bine de o sută de picioare și se întinde parțial în jos până aproape de mare. Ruinele, care nu lipsesc aproape nici unui oraș turcesc, ocupă aici un spațiu mare. Între acestea am hoinărit, pe înserate, și ne-am bucurat de frumoasa priveliște pe care o oferea tuturor marea <de culoare> verde închis cu izbirea spumoasă a valurilor de stânci.

După cum am avut ocazia să menționez deja în mai multe rânduri, punctualitatea nu este tocmai proprie vapoarelor austriece, încât s-a făcut din nou amiază înainte de a fi continuat, la 30 iunie, călătoria noastră. [...]

³² În cursul războiului ruso-turc din 1828–1829.

JEAN ALEXANDRE VAILLANT

(1804–1886)

Născut la Paris în 29 octombrie 1804, într-o familie de mici burghezi, filo-românul J. A. Vaillant și-a făcut studiile la prestigioasele colegii de Bellay și Henric IV din capitala Franței. La numai 22 de ani era trimis la Veracruz, în Mexic, pentru a fonda o școală. În 1829 își începe periplul în spațiul românesc, fiind preceptor în familia marelui ban Iordache Filănescu și apoi în cea a lui Mihailache Ghica. După numai un an, înființa în București un pension în limba franceză, care din 1832 va funcționa în clădirea Colegiului Sfântul Sava. Au învățat aici: Ion Ghica, Nicolae Bălcescu, Grigore Alexandrescu, C. A. Rosetti, C. Bălăceanu. În funcția de director al internatului de la Sf. Sava a fost remarcat de contele Pavel Kiselev. Relațiile sale cu reprezentanții puterii protectoare nu au fost cordiale, fiind suspectat de idei liberale. În 1835, la sugestia consulului rus Piotr Ivanovici Rückmann, a fost destituit de la conducerea pensionului, dar a continuat să țină cursuri de franceză și latină în cadrul colegiului. A sprijinit activitatea pedagogică a soției sale, care primea o subvenție de 6 000 de ducați din partea statului pentru un pensionat, renumit în capitală, frecventat de tinerele fete de boieri. Paralel a încercat să înființeze o instituție asemănătoare pentru fetele sărace.

Spirit justițiar, Vaillant a luat atitudine în afacerea Tavernier-Marsille, susținând poziția consulatului francez, ceea ce i-a adus inamicii din partea autorităților românești. Crescut în atmosfera revoluționară a capitalei franceze, aflat în legătură cu elita culturală și politică din Țara Românească și Moldova, apreciindu-i în egală măsură pe boierul liberal Ion Cămpineanu, dar și pe tinerii Dimitrie Filănescu și, Nicolae Bălcescu, Vaillant a participat cu fervoare la activitatea societăților secrete, ce prefigurau anul revoluționar 1848. Va fi unul dintre liderii mișcării din 1840, iar în urma deconspirării acesteia a fost nevoit să părăsească Țara Românească. În decembrie 1840 se afla la Iași, unde îi frecventa pe Mihail Sturdza, Mihail Kogălniceanu, Costache Negruzzi și Alecu Russo. Își continua activitatea revoluționară în cadrul unei societăți secrete și avea legături cu „Societatea de eliberare a popoarelor slave de pe malul drept și stâng al Dunării”, în numele căreia scria pamflete împotriva ministrului de interne, Lupu Balș, și a celui de Justiție, Nicolae Canta. În 18 iunie 1841 sosea la Galați, unde era percheziționat și reținut timp de o săptămână, după care era eliberat. După o tentativă eșuată de a reveni în Țara Românească (1842) pornea spre Imperiul austriac, drumul său fiind întrerupt la Sibiu. Aici a fost arestat, fiind considerat de autorități un revoluționar periculos. Din 1843 a locuit în Paris, de unde a urmărit cu atenție evoluția Războiului Crimeii și a făcut o propagandă intensă cauzei române. Devenea astfel un renumit cunoscător al problemelor din Sud-Estul Europei, fiind ales membru al Societății Orientale din Franța în 1844. În anul următor, în drum spre Constantinopol, a făcut o nouă tentativă de a pătrunde în Principate. După 36 de ore petrecute în București a fost nevoit să părăsească Țara Românească din ordinul domnitorului Gheorghe Bibescu. A fost unul dintre amicii fideli ai domnitorului Grigore Dimitrie Ghica, fiind martorul sinuciderii acestuia în casteiul de la Mée în august 1856. Bucurându-se de încrederea familiei domnitorului, a fost însărcinat să rezolve probleme financiare legate de moștile deținute de aceasta în Basarabia. Astfel, la sfârșitul anului 1857 a revenit în Iași după o absență de 16 ani și s-a implicat în disputele privitoare la alegerea domnitorului Moldovei. A fost un susținător al lui Grigore Sturdza, pe care îl credea singurul candidat viabil, lucru pe care îl și mărturisea într-un raport secret către ministrul de externe francez, Alexandre Walewski. În timpul domniei lui Al. I. Cuza revenea în București, unde a ținut cursuri gratuite de istorie a Antichității. Guvernul român i-a acordat în 1864 marea împământenire și o pensie viageră. Reîntors

în patria sa, a rămas fidel țării sale de adopție, căreia i-a consacrat lucrări, articole în publicații de răsunet european. În 1878, cu ocazia expoziției de la Paris, era vizitat de câțiva prieteni români. Moare în 1886, fidel afecțiunii sale pentru România.

Opera sa, închinată limbii, literaturii și istoriei românilor, cuprinde următoarele titluri: *Grammaire valaque à l'usage des Français*, București, 1834, *Vocabularul purtăreț românesc-franțuzesc și franțuzesc-românesc*, București, 1839; *Episode de la Question d'Orient. Russie, Valachie, Moldavie*, Paris, 1842; *Le Carru-Boi*, Paris, 1843; *Statistique général synoptique des Principautés de Valachie et de Moldavie*, în „Revue de l'Orient”, t. IV, 1844; *L'insuffisance des travaux dans les mines de mercure de Moldavie et de Valachie*, ibidem; *Les tendances politiques des Moldo-Valaques manifestés par leur littérature*, ibidem; *Notices sur les princes de la famille Ghica*, Paris, 1855; *Mémoires et observations de Son Altesse Sérénissime le Prince Régnant de Moldavie, G. A. Ghica X sur le Protocole des Conférences de Constantinople et envoyés au Congrès de Paris 28 février et 8 mars 1856. Publié par...*, Paris, 1856; *Actes diplomatiques constatant l'autonomie politique de la Roumanie*, Paris, 1857; *Voix de peuple, voix de Dieu*, Iași, 1858; *La lanterne magique au Passé, Présent et Avenir de la Roumanie*, București, 1868.

Lucrarea ce impresionează prin informație, analiză, profundă cunoaștere a spiritului românesc se intitulează *La Roumanie ou Histoire, Langue, Littérature, Orographie, Statistique des Roumains*, Paris, vol. I-III, 1844.

Ajuns în 4 noiembrie 1829 în București, Vaillant surprindea societatea românească într-o perioadă de transformări marcată de instaurarea protectoratului rusesc și de introducerea *Regulamentului organic*. După prezentarea amănunțită a conflictului ruso-turc din 1828-1829, autorul descria reformele înfăptuite de Pavel Kiselev, singura personalitate rusă care i-a stârnit admirația. Domniile regulamentare, care începeau printr-o flagrantă încălcare a prevederilor constituționale – numirea domnitorilor în cele două principate, iar nu alegerea lor –, erau analizate pe larg de autor. În concepția sa, Mihail Sturdza era „instruit, bun administrator și diplomat abil”, iar Alexandru Dimitrie Ghica era „un suflet ales cu intenții laudabile, toți îl cred patriot”. Reformele pe care cei doi domni doreau să le introducă erau însă stopate de amestecul constant al Rusiei în politica internă: „Ghica și Sturdza au continuat ceea ce începuse generalul Kiselev, dar neavând nici forța, nici mijloacele sale, nici facultatea de a-și alege miniștrii, cenzurați de Rusia în cele mai mici amănunte, blamați de boieri la cea mai mică greșală, s-au lăsat influențați de cabinetul rus, s-au ridicat împotriva partidului național în loc să se înțeleagă cu el”. Vaillant a descris lupta împotriva puterii protectoare declanșată de boierimea liberală din jurul lui Ion Câmpineanu, a cărei atitudine demnă o creionează în pagini memorabile. Paralel a prezentat activitatea „partidului național” atât în susținerea inițiativelor culturale – teatru național, literatură în limba română –, cât și în organizarea mișcării revoluționare din 1840. Mărturiile lui Vaillant sunt revelatoare, el fiind unul dintre dascălii noii generații, implicându-se în societățile secrete din Țara Românească și Moldova. Era un susținător al luptei pentru unirea tuturor românilor: „moldovenii, transilvănenii, muntenii sunt recunoscuți ca frați”. Ideea era subliniată chiar de titlul lucrării. Aspectele politice erau întregite de analiza structurii sociale. Vaillant a frecventat saloanele boierești din cele două capitale și a putut să delimiteze categoriile acestei clase. Exagera în caracterizarea marilor boieri, căroră „le este imposibil să discute logic despre o problemă de stat”, dar surprindea corect ideile liberale, demnitatea și atașamentul față de țară a celei de-a doua categorii. Era convins că noua generație, educată în spirit occidental prin frecventarea înaltelor școli europene, va înfăptui obiectivele naționale ale românilor, fiind animată de dorința de a avea „un guvern puternic și independent”.

Filoromânul nu analizează cu aceeași profunzime celelalte categorii sociale. Se mulțumește cu prezentarea unor statistici sugestive despre țăranii dependenți și cei liberi și despre repartuția proprietăților. Prin același procedeu rezolvă și aspectul demografic. Tabelele întocmite pe probleme: repartizarea etnică, căsătorii-divorțuri, nașteri, decese, întregesc catagrafiele din epocă. Lucrarea lui Vaillant este unică în literatura de specialitate tocmai prin multitudinea informațiilor statistice. De la așezarea geografică, formele de relief, bogățiile naturale, producția agricolă, comerț, navigația pe la Galați și Brăila, temperaturi repartizate pe anotimpuri, pedepse, închisori, sentințe, până la salariile profesorilor, situația carantinelor, a spitalelor, a așezămintelor bisericești, totul este prezentat sub forma

unor tabele comparative pentru Țara Românească și Moldova. De remarcat că autorul nu-și dezvăluie întotdeauna sursele; de aceea cifrele statisticilor sale ar trebui coroborate cu alte surse din epocă. Capitole deosebite sunt cele închinat învățământului – în care experiența pedagogică îl ajută pe autor să înfățișeze împlinirile, dar și lipsurile sistemului – și celor două capitale, care sunt prezentate comparativ.

Ultima parte a lucrării este dedicată celor zece călătorii întreprinse de Vaillant în Țara Românească și Moldova. Filoromânul a vizitat Valea Prahovei, Munții Bucegi, Valea Oltului, împrejurimile Bucureștilor, Iașii, Ceahlăul, Moldova Centrală și de Sud. Descrierile geografice alternează cu numeroase informații istorice despre renumitele așezăminte religioase de la Curtea de Argeș, Mănăstirea Dintr-un Lemn, Arnota, Hurez, Cernica, Pasărea, Căldărușani, bisericile din București și Iași. Interesante sunt pasajele în care sunt povestite obiceiurile, tradițiile poporului român: nunta țărănească, dansul călușarilor. De remarcat este și harta teritoriilor românești atașată la sfârșitul lucrării.

J. A. Vaillant a fost mai mult decât un simplu călător prin spațiul românesc. A fost un dascăl, ce a călăuzit cu har destinele „generației pașoptiste”, un justițiar, care a încercat să lupte împotriva protectoratului rus, un susținător constant al cauzei românilor.

Despre personalitatea sa au scris: Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, vol. III, București, 1929, p. 229–240, C-tin Turcu, *Un călător francez acum un veac prin județul Neamț, Piatra-Neamț*, 1934; I. Grămadă, *Fragment din călătoriile lui J. A. Vaillant în Moldova și Muntenia prin 1840*, în „Neamul Românesc Literar”, Vălenii de Munte, București, 1911, III, p. 330–332; Oltea-Cudalbă Slușanschi, *Contributions à la biographie et à l'oeuvre de J. A. Vaillant 1804–1886*, în „Mélanges de l'École Roumaine en France”, XIV, 1937–1938, p. 1–113; Dan Berindei, *Mărturia lui J. A. Vaillant asupra societății românești pașoptiste*, în idem, *Românii și Europa în perioadele premodernă și modernă*, București, 1997; idem, *Jean Alexandre Vaillant et la Transylvanie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XXXVI, 1997, nr. 3–4, p. 201–205; Gheorghe Palton, Cristina Oghină-Pavie, *Jean Alexandre Vaillant (1804–1886) și recunoștința posterității românești*, în vol. *Omagiu acad. Ștefan Ștefănescu*, București, 2000, p. 723–731; Nicolae Isar, *Mărturii și preocupări franceze privitoare la români în secolele XVIII–XIX*, București, 2005, p. 71–74; Petre Din, *Jean Alexandre Vaillant și societatea românească prepașoptistă*, în *Identitate și alteritate Studii de istorie politică și culturală* (4), Cluj-Napoca, 2007, p. 251–257.

J. A. VAILLANT

România sau istoria, limba, literatura, orografia, statistica Românilor¹

Volumul al II-lea

A treia epocă

De la 1822 la 1844

Domni indigeni, unire, regenerare

După puțin timp, la 4 noiembrie, am ajuns în București //: mizeria era aceeași, p. 350 am constatat acest lucru, fiind oaspetele celei mai opulente case din Țara Românească, aceea a banului actual, George Filipescu². [...]

¹ Traducerea fragmentelor s-a făcut după *La Roumanie ou Histoire, Langue, Littérature, Orographie, Statistique des Roumains*, vol. II, III, Paris, 1844.

² Iordache (Gheorghe) Filipescu (1765–1855) mare vornic, mare ban, candidat la domnie în Țara Românească în 1834.

Tratatul de la Adrianopol (14 septembrie 1829) nu a pus capăt <suferințelor>, dar le-a atenuat. Încetarea ostilităților a diminuat cel puțin corvezile și a permis combaterea ciumei. Eliberați de <un pericol>, românii au avut de suferit rigorile iernii și, ca și cum nu erau de ajuns ciuma, foametea, uraganul și frigul, un cutremur de pământ a sfârșit prin a aduce consternare în spiritele tuturor. Erau orele două de dimineață și toată lumea era trează, dezbrăcată în uliță, pe zăpadă. În casa unde împărțeam ospitalitatea cu marele logofăt Mihail Sturdza³ al Moldovei și ai cărei stăpâni împreună cu oaspeții și oamenii lor formau o populație de 100 de persoane libere sau în robie, era un vacarm nedefinit. Căinii urlau, caii nechezau, copiii plângeau, // zidurile se mișcau, tavanele se prăbușeau; Mihail Sturdza nu a vrut să

p. 351 doarmă decât sub o masă, iar domnul Cola, funcționar al cancelariei consulatului rus, implora în cămașă și îngenunchiat în zăpadă pe Preafericita Fecioară [...] Două dintre victimele acestui teribil sinistru au fost soția și fiica unui francez în serviciul Rusiei, domnul Tavernier, medic în Țara Românească, și care se afla pe țărmurile Dunării ocupat cu epidemia de ciumă. Doamna Tavernier era poloneză, <fostă> elevă la Saint-Denis și o persoană distinsă; ea a murit strivită în patul său de un zid, în timp ce-și strângea în brațe unica fiică.

p. 356 [Prevederile tratatului de la Adrianopol.]

Cu toate că se reuniseră din 29 iulie sub președinția ilegală a consulului rus Minciaki⁴, comisarii însărcinați cu redactarea regulamentelor nu-și sfârșiseră încă

p. 357 munca. Întârzierea provenea din obligația de a supune // redactarea lor cabinetului rus [...] și n-ar fi fost terminată, dacă la sfârșitul lui noiembrie n-ar fi sosit generalul

p. 358 Kiselev⁵, în calitate de președinte plenipotențiar al celor două principate [...] // Au semnat cu toții <regulamentele>, cu excepția banului C. Bălăceanu⁶, a logofătului Câmpineanu⁷ și a vornicului Hrisoscoleu Buzoianu⁸. [...]

Odată semnat regulamentul, Alexandru Vilara din partea Țării Românești și Mihail Sturdza din partea Moldovei au fost însărcinați să meargă la Sankt Petersburg să-l ofere împăratului Nicolae. Această onoare ar fi putut să le aducă tronurile celor doi. În acest timp generalul Kiselev a început să aplice în principate reformele administrative instituite prin acest regulament. [Considerații ale autorului

p. 360 privind rezistența românilor la aplicarea reformelor]. // Holera a oprit pentru un moment, în 1831, mersul afacerilor, dar măsurile înțelepte pe care le-a luat în această împrejurare, sollicitudinea sa față de populația îngrozită, curajul pe care a

³ Mihail Sturdza, mare logofăt, domn al Moldovei (1834–1849).

⁴ Matvei Lvovici Minciaki, general, agent rus în Principate

⁵ Pavel Dimitrievici conte Kiselev (1788–1863), general și diplomat rus, președintele divanurilor din Țara Românească și Moldova în 1830–1833.

⁶ Constantin Bălăceanu (1776–1850), mare ban în Țara Românească.

⁷ Constantin Câmpineanu, mare boier din Țara Românească

⁸ Dimitrie Hrisoscoleu Buzoianu, vornic în Țara Românească.

reușit să-l inspire celor mai timorați funcționari publici sunt noi motive pentru care românii îi datorează recunoștință. Pentru a diminua intensitatea flagelului, clasele sus-puse din orașe fiind deja retrase la munte, <Kiselev> i-a dus pe săraci în afara orașului, a vegheat cu multă grijă la hrana lor și aceste măsuri au fost atât de bune că, din cei 80 000 de locuitori ai Bucureștilor, nu au murit zilnic decât 120 în perioada de apogeu a epidemiei. Această stare a durat numai o lună; puțin câte puțin epidemia s-a diminuat // și nu au trecut trei luni că administrația și tribunalele p. 361 și-au reluat lucrările obișnuite. De atunci generalul Kiselev s-a ocupat concomitent de stabilirea carantinelor, de fondarea spitalelor, de organizarea administrației, a tribunalelor, a școlilor, a armatei, a magaziiilor de rezerve, a pus bazele portului Brăila, a transformat în orașe cetățile de la Dunăre, a aliniat satele, a pietruit <mai multe ulițe> din București. [...] Sub el principatele au luat o nouă înfățișare. [...] // Pe când p. 363 lucrurile mergeau astfel, presată de Anglia să evacueze principatele, Rusia s-a gândit în fine să le lase în grija domnilor lor. În virtutea *Regulamentului Organic*, acești domni trebuiau aleși de națiune, dar pentru a asigura menținerea reformelor, Rusia a găsit de cuviință să înceapă ea însăși prin a le încălca cu ajutorul articolului 2 din tratatul de la Sankt Petersburg (29 ianuarie 1834), despre care vom vorbi numaidecât.

[Despre speranțele de domnie ale marilor boieri din ambele țări.] //

p. 364

Prin articolul 2 al tratatului de la Sankt Petersburg, Poarta nu găsea în constituția română nici o prevedere care să-i afecteze drepturile de putere suzerană și a consimțit să o recunoască și să elibereze un firman în acest sens. A convenit printre altele că, după recunoașterea formală a constituției, domnii din Țara Românească și Moldova vor fi numiți pentru ultima dată, ca un caz particular, prin înțelegerea celor două Curți. Din toți pretendenții la domnie, numai cinci din fiecare principat au fost înscrși pe listă. Cei mai tineri dintre ei erau // Alexandru Ghica⁹ și p. 365 Mihail Sturdza; primul, prezentat de Rusia, a fost agreat fără dificultăți de Poartă; cel de-al doilea, prezentat de Poartă, a fost respins de Rusia. Cabinetul de la Sankt Petersburg, care-l suspecta de ostilitate, a șters numele său de pe listă și se credea îndrituit să nu-l admită. Dar Poarta s-a arătat decisă să nu aleagă pe altcineva și a declarat că dacă numele lui nu se va găsi pe listă, va publica un manifest pentru a expune Europei conduita Rusiei. Aceasta din urmă s-a decis în fine să-l accepte [...]. După puțin timp, generalul Kiselev a înmănat conducerea provizorie consulului Rückmann¹⁰ și a părăsit Țara Românească, ducând cu el stima și regretele publice. [...]

Sosiți la Constantinopol, Mihail Sturdza și Alexandru Ghica au fost primiți p. 366 bine datorită aurului pe care l-au aruncat cu amândouă mâinile. Sturdza, care este bogat, a aruncat din propria avere; Ghica care, din contră, este sărac a împrăștiat bani împrumutați, pe care probabil nu va putea să-i restituie și de care bancherul

⁹ Alexandru Dimitrie Ghica, domn al Țării Românești (1834–1842).

¹⁰ Piotr Ivanovici Rückmann, agent și consul al Rusiei la București (1834–1839).

Hagi Moscu¹¹ trebuia să dea socoteală în fața clienților săi. Divorțat, Mihail Sturdza a căutat ajutor la Vogoride, prințul de Samos, căsătorindu-se cu fiica sa, Caterina; Alexandru Ghica, încă celibatar, i-a promis bancherului său că o să-i devină ginere. În final cei doi domni, primind investitura, au părăsit Constantinopolul, < unde și-au lăsat agenții >, unul socrul, celălalt pe marele logofăt al bisericii grecești, Aristarki¹², și s-au întors în capitalele lor.

[Despre abuzurile rușilor asupra unor particulari.]

- p. 368 Sosirea celor doi domni în capitalele lor a fost salutată prin aclamații de bucurie și speranță. Locuitorii din Iași și București au alergat în întâmpinarea lor mai mult de o leghe în afara orașelor, iar nemulțumiții nu au întârziat să se supună. Ghica și Sturdza au continuat ceea ce începuse generalul Kiselev, dar neavând nici
- p. 369 forța, nici mijloacele sale // [...], nici facultatea de a-și alege miniștrii, cenzurați de Rusia în cele mai mici amănunte, blamați de boieri la cea mai mică greșeală [...] s-au lăsat influențați de cabinetul rus, s-au ridicat împotriva partidului național în loc să se înțeleagă cu el, și au negociat cu opoziția. Anul următor, colonelul Câmpineanu¹³ a înființat Societatea filarmonică¹⁴, care trebuia să întemeieze teatrul național. [...] Aportul său în acest act național au fost banii și influența sa, cel al domnilor Heliade¹⁵ și Aristia¹⁶ – talentul de poeți și dragostea față de artă. [...] Astfel după 18 luni de repetiții, *Mahomed* al lui Heliade s-a jucat cu un succes nesperat și
- p. 370 aceea zi a fost una de sărbătoare: toată boierimea a fost prezentă și orgoliul național a crescut. Din acel moment fiecare a ajutat această operă și peste // puțin timp mai mult de 80 de piese de teatru, traduse din franceză sau din germană, au putut fi reprezentate. În timp ce în principate exista această mișcare de inteligență și patriotism, pe care nici cei mai indiferenți nu se abțineau să o aplaude, tratatul de navigație între Austria și Grecia a impulsionat comerțul dintre cele două țări. O linie maritimă s-a stabilit între Viena, Constantinopol, Smirna¹⁷ și Trebizonda¹⁸, iar Dunărea a devenit în sfârșit marele drum al bogăției din Nord-Vestul Europei către Orient.

[Despre starea jalnică a finanțelor țărilor. Falimentele lui Meitani¹⁹ și Hagi Moscu.]

¹¹ Ștefan Hagi Moscu, bancher din Țara Românească.

¹² Nicolae Anstarki (1800–1866), agent la Constantinopol în timpul domnului Alexandru Dimitrie Ghica.

¹³ Ioan Câmpineanu (1798–1863), colonel, om politic român.

¹⁴ Societatea Filarmonică a fost înființată de I. Câmpineanu, I. H. Rădulescu și C. Aristia, în București, în 1833, cu scopul de a răspândi gustul pentru literatură și artă.

¹⁵ Ion Heliade Rădulescu (1802–1872), scriitor și om politic român.

¹⁶ Costache Aristia (1808–1880), scriitor, actor român.

¹⁷ Azi Izmir, oraș în Turcia.

¹⁸ Azi Trabzon, oraș în Turcia.

¹⁹ Ștefan Meitani, boier și bancher din Țara Românească, a murit în 1834.

Domnul, ale cărui puteri n-au fost fixate decât într-o manieră vagă de comisia p 372
ce a elaborat *Regulamentul*, prea ocupată în a acorda boierimii noi drepturi și
privilegii, este mai degrabă un funcționar plasat în fruntea treburilor, nu pentru a le
coordona ci pentru a le observa, nu este conducătorul unui guvern autonom, al unei
administrații naționale și independente. [...] // Totuși lui Mihail Sturdza și p. 373
Alexandru Ghica nu le lipsesc calitățile. Primul este instruit, bun administrator și
diplomat abil, iar cel de-al doilea este un suflet ales, cu intenții lăudabile, toți îl cred
patriot. [...]

Pentru a fi apreciați la justa lor valoare, boierii trebuie să fie tratați din punct
de vedere al categoriei din care fac parte. Printre boierii mari și bătrâni nu domnește
decât petrecerea plăcută a timpului și invidia față de domnitor; în general nu
strălucesc decât prin nulitate. Partizani sau nu ai progresului, nu își exprimă opinia
decât prin da și nu; // le este imposibil să discute logic despre o problemă de stat. p. 374
Numărul oamenilor capabili din această categorie este foarte restrâns. [...] Printre
cei tineri din această categorie, sunt unii mai instruiți, dar la fel de lipsiți de
ambii. [...]

Boieri din al doilea ordin, fii mai mari ai primelor familii și șefi ei înșiși ai
noilor ramuri, // oameni de treizeci până la patruzeci și cinci de ani, nu diferă de p. 375
tinerii din prima categorie decât prin patriotism, idei liberale, demnitate, atașament
sincer față de țară. Cât despre cei din a treia categorie, tineri sau bătrâni, ei doresc
toți, cu rare excepții, un guvern puternic și independent. [...]

Din fericire, în spatele oamenilor de astăzi se naște o generație nouă, un p 379
tineret studios, care are mintea îndreptată spre învățătură și inima spre exemple
bune. // Cei mai bogați se duc la studii în Italia, Berlin, Viena, München, Paris și se p. 380
instruiesc prin aceste frecvente călătorii; alții studiază mersul afacerilor, chibzuiesc
mijloacele prin care să remedieze lucrurile, și din instrucția unora, din practica
celorlalți, din bunele sentimente ale tuturor ar trebui să rezulte acea revoluție pentru
care regulamentul a fost conceput, dar pe care a fost incapabil s-o execute. [...]

Înalții prelați, făcând uz de nobilele lor drepturi, vor să contribuie din plin <la
progresul țării>. Mitropolitul și episcopii, umiliți de starea de decădere a clerului se
străduiesc astăzi a le reda demnitatea misiunii lor. [...]

Străinii mișună în principate. Unii sunt o binefacere, alții o pacoste. //

Cei mai numeroși sunt în raialele turcești; sârbii și bulgarii cultivă pământul; p. 381
grecii în Țara Românească și evreii în Moldova sunt în general arendași. Ultimii
sunt neîndurători, dar este de remarcat că vin aproape toți din Polonia și Rusia. Cei
din Turcia locuiesc în cea mai mare parte în Țara Românească, sunt organizați mai
bine și un mare număr dintre ei sunt vrednici de stimă. Armenii, grecii și germanii
se ocupă cu marele comerț și ultimii participă alături de francezi la dezvoltarea
intelectuală a locuitorilor. Totuși numărul francezilor este restrâns, nu sunt decât 40
la București și 20 la Iași, atât femei cât și copii; este sigur că aceștia au contribuit
mai mult decât orice străin din principate la conturarea sentimentului național. De

p. 382 aceea sunt atât de iubiți de particulari, temuți de Rusia și persecutați de guvern. [...] Germanii și grecii, sunt de asemenea, singurii medici; grecii sunt aproape toți studenți ai Facultății de la Paris. Ca în Orient, medicina a conservat încă aici // o parte din influența sa politică, iar domnul Arsaki²⁰ datorează acestei profesii îndelung practicate faptul că a deținut potofoliul secretariatului de stat.

[Despre revizuirea *Regulamentului Organic*. Atitudinea lipsită de demnitate a lui Alexandru Ghica față de amestecul Rusiei. Curajul Adunării din Țara Românească, care a protestat împotriva articolului adițional, apărând astfel „germenele constituțional”. Afacerea Tavernier-Marsille. Nemulțumirea generală din principate, care anunța mari tulburări.]

p. 402 În loc să revină la sentimente naționale și să-l imite cel puțin pe prințul Sturdza, să construiască drumuri, poduri, să facă astfel ca poporul să uite datorită bunăstării drepturile pierdute, domnul Țării Românești, ca un alt Poniatowsky²¹, se amuza să se joace cu soldații, era preocupat de broderiile uniformelor acestora. [...] Alexandru Ghica a tocmii pamfletari care, apărați de anonimat, au acuzat patrioții de complot și de trădare, l-au amenințat pentru generoasele lui demersuri pe colonelul Câmpineanu, au încercat să-i înspăimânte pe boierii care au semnat hârtiile ultimului și au insuflat ura contra francezilor. [...]

p. 403 Amenințările au început // deja să se realizeze; prin intermediul cabinetului rus, domnul a obținut un firman împotriva colonelului. Din Paris, unde se afla încă, acesta a fost informat, a citit pamfletul și cunoștea conținutul firmanului. Dar, în ciuda sfaturilor de a-și amâna întoarcerea, <Câmpineanu> privea această întârziere ca nedemnă și s-a grăbit să revină în țară. Dorobanții îl așteptau la frontiere și l-au pus sub arest la vila sa de la Scufa, l-au transferat apoi la mănăstirea Mărgineanu²² și mai târziu la Plumbuita²³.

[Despre încordarea diplomatică referitoare la tratatul din 15 iulie 1840].

p. 405 Românii, bulgarii, sârbii trebuiau să facă front comun pentru a rezista la invazia teritoriului lor și să profite de conflagrația europeană, unii pentru legi noi, alții pentru a le reforma pe cele în ființă, toți pentru a se elibera în condițiile în care se discuta integritatea Imperiului otoman. Toate aceste lucruri se petreceau în liniște, și pentru a izbucni nu așteptau decât un semnal, dar ultimatum-ul lui Thiers²⁴ i-a anunțat că nu sosise încă momentul și demisia sa i-a pierdut pe toți. [...] Au fost trădați de unul dintre ei, care i-a vândut consulului rus. [...] În consecință,

²⁰ Apostol Arsaki (1789–1869), medic, om politic.

²¹ Josef Poniatowski (1763–1813), prinț, general polonez, mareșal al Franței.

²² Mănăstire în localitatea omonimă din județul Prahova, ctitorită în sec. al XV-lea de Drăghici vornicul. Casele sale au fost folosite ca închisoare politică în sec. al XIX-lea

²³ Mănăstire lângă București, ctitorită de Petru cel Tânăr în 1560, refăcută de Matei Basarab

²⁴ Louis Adolphe Thiers (1797–1877), om politic și istoric francez.

Telegescu²⁵ și Marin²⁶, Dimitrie Filipescu²⁷ și Bălcescu²⁸, Sotir²⁹ și Murgu³⁰, Bolliac³¹ și alții cărora spre regretul meu le-am uitat numele, toți gentilomi sau fii de gentilomi, au fost arestați, încarcerați și abandonați cu lașitate, nu răzbunării legilor, ci a domnului și a Rusiei (20 octombrie). //

[Vaillant a fost nevoit să părăsească Țara Românească și s-a retras în Moldova. Lui Kiselev i se acordă indigenatul.]

[...] În sfârșit intrigile au continuat și insurecția care a izbucnit la Brăila la p 411 mijlocul verii a fost un fapt contra sa <a domnului>. La știrea că bulgarii s-au răsculat, câteva sute dintre ei, care trăiau în Rusia, au alergat spre Brăila și au cerut să treacă fluviul pentru a veni în ajutorul fraților lor. Alexandru Ghica a recunoscut în efervescența acestei populații intrigile surde ale Rusiei, și-a amintit prea târziu ceea ce îi datorează Turciei și s-a grăbit să înăbușe în fașă revolta. A ordonat să fie prinși principalii conducători, să fie lăsați ceilalți să treacă Dunărea și să fie exterminați. Colonelul Engel³², însărcinat cu această misiune odioasă, s-a pus în capul a 100 de oameni și i-a condus pe insurgenți pe // malul fluviului. Sosiți acolo, p 412 insurgenții nu au găsit decât două bărci în stare proastă, iar ei erau 300. Au cerut și altele. Li s-a răspuns că nu există și că trebuie să se mulțumească cu acelea, iar colonelul i-a grăbit să se imbarce. Unii l-au ascultat; dar cum era într-adevăr periculos și pentru că <nu> era loc pentru toți, alții au refuzat strigând: „Nu vrem să ne înecăm în fluviu; dacă vreți să ne împușcați, împușcați-ne!” În acel moment colonelul a comandat foc, iar cea mai mare parte dintre acei nefericiți au căzut.

[Adunarea Țării Românești a trimis o adresă sultanului.]

La primirea acestei adrese, Poarta l-a trimis pe Șekib-effendi³³ cu ordin să p. 428 ancheteze, iar Rusia l-a trimis în același scop pe generalul Duhamel³⁴. Convinși de conduita arbitrară a domnului, Șekib-effendi, la întoarcerea în Constantinopol, a prezentat Divanului un raport exact despre situația din țară, iar destituirea lui Alexandru Ghica a fost decisă. Safvet-effendi³⁵, care i-a adus ordinul de destituire,

²⁵ Constantin Telegescu, ofițer în armata română, de unde demisionează în 1836.

²⁶ Marin Serghiescu (?–1872), participant la mișcarea revoluționară din 1840

²⁷ Dimitrie Filipescu, lider al mișcării revoluționare din 1840

²⁸ Nicolae Bălcescu (1819–1852), istoric și om politic român.

²⁹ Sotir, participant la mișcarea revoluționară din 1840

³⁰ Eftimie Murgu (1805–1870), filosof, om politic român

³¹ Cezar Bolliac (1813–1880), poet, arheolog și om politic român.

³² Ofițer al armatei ruse.

³³ Șekib-effendi, comisar turc în Principate.

³⁴ Aleksandr Osipovici Duhamel (1801–1880), agent al Rusiei în Principate în perioada 1840–1849.

³⁵ Safet-effendi, trimis al sultanului, cel care a înmănat lui Gheorghe Bibescu în 1842 însemnele domniei și firmanul de investitură.

p. 429 a fost însărcinat să vegheze ca alegerea noului domn să se facă prin respectarea normelor // stabilite de *Regulament*. Acesta au fost respectate, dar nu au împiedicat influența rusă să acționeze. Promisiunile, intimidările, corupția au fost puse în joc și s-a întâmplat în București și în Țara Românească ceea ce se întâmplase altădată în Varșovia și Polonia. Zadarnic opinia publică l-a proclamat pe colonelul Câmpineanu, consulatul rus, ajutat de partizanii săi, a reușit să-i creeze imaginea unui nepăsător și să-i refuze calitățile cerute pentru candidatură. Era totuși dintr-o veche familie <boierească>, avea mai mult de patruzeci de ani și gradul său de colonel era echivalentul celui civil de cămăraș. În virtutea convenției de la Akkerman, care condiționa <domnia> de vechime și capacitate, trei dintre cei mai vrednici boieri s-au prezentat drept principali candidați, Rusia găsindu-l pe G. Filipescu prea uman și liberal, pe Alexandru Filipescu prea progresist, iar pe Alexandru Villara prea abil și mai ales prea luminat în intențiile sale. Rusia și-a fixat alegerea asupra unuia dintre cei doi frați Știrbei și Bibescu, preferându-l pe cel dintâi. [...]

p. 430 După două luni, în (30 decembrie), adunarea compusă din 190 de membri a început alegerea <domnului>. Știrbei³⁶ și Bibescu³⁷ erau prezenți. Primul a obținut 90 de voturi, al doilea 40, G. Filipescu, 60 <de voturi>. Nici unul dintre cei trei neavând majoritatea absolută, și adunarea, temându-se după acest prim tur // de alegerea lui Știrbei, Alexandru Villara s-a ridicat, l-a strâns pe Bibescu în brațe și a strigat: Iată prințul nostru! Patriotii au înțeles sensul acestei generoase declarații și cele 60 de voturi ale lui Gheorghe Filipescu i-au fost reportate lui George Bibescu, iar acela a fost proclamat în unanimitate. Safvet-effendi s-a grăbit să aprobe această alegere în numele Porții și să dea noului domn firmanul de investitură.

Primul act al noului suveran a fost să șteargă ultimul act de injustiție al predecesorului său, să-i grațieze și să-i reabiliteze pe Telegescu, Marin, Dimitrie Filipescu, Sotir, Bălcescu. [Despre destinul lui Vaillant, alungarea sa din Țara Românească și sosirea la Viena.]

p. 432 În cursul acestui an, scaunul arhiepiscopal al Moldovei a rămas vacant prin demisia monseniorului Veniamin³⁸. Guvernul rus a profitat de această situație pentru a-și intensifica propaganda și a promis scaunul aceluia care va consimți de la început la unirea bisericii române cu cea a țarului. Pentru a legaliza această unire, propagandiștii străbăteau satele cu liste de subscripții și cu ajutorul banilor au obținut adeziunea și semnătura unui mare număr de preoți săraci și ignoranți. Dar clerul înalt s-a răscolat împotriva acestei pretenții și episcopii au respins cu hotărâre adeziunea clerului de jos. [...]

³⁶ Barbu Știrbei, domn al Țării Românești (1849–1856).

³⁷ Gheorghe Bibescu, domn al Țării Românești (1842–1848).

³⁸ *Beniamin*, Veniamin Costache (1768–1846), mitropolit al Moldovei din 1803; în perioada 1806–1812 a fost numit un mitropolit de ocupații ruși; revine pe scaunul mitropolitan, de unde demisionează în 1842 și se retrage la mănăstirea Slatina, unde moare.

La începutul sesiunii 1843–1844 o puternică opoziție s-a ridicat împotriva p. 433
domnilor din Iași și București. Se dezbăteau probleme grave: în Moldova, alegerea
mitropolitului și eliberarea țiganilor, în Țara Românească, exploatarea minelor și
procesul bulgarilor, în ambele părți răscumpărarea suzeranității. [Urmează decretul
lui Mihail Sturdza de eliberare a robilor țigani. Discursul lui Mihail Kogălniceanu.]

În 14 ale aceleiași luni, <februarie>, prințul Sturdza a făcut să triumfe alegerea p. 435
episcopului de Roman în demnitatea de arhiepiscop mitropolitan. [O parte a marilor
boieri contestă această alegere.]

În Țara Românească procesul bulgarilor era încă în desfășurare. Boierii se
gândeau de două ori înainte de a se dezona, marele logofăt Dimitrie Hrisoscoleu
Buzoianu, membru al înaltului Divan a luat cuvântul și a spus: „Aceasta este domnilor
opera împăratului Nicolae; lăsați deci pe cel care a făcut nodul să-l deznoade”. La
vestea acestui // limbaj cutezător plin de adevăr, domnul Bibescu, presat de consulul p 436
Dașkov, s-a văzut obligat să-l pună pe marele logofăt sub acuzație.

[Opoziția boierilor față de Rusia era puternică. Despre afacerea Trandafirov-
Zaparovski.]

Prin aceste succese strălucitoare împotriva acțiunilor viclene ale puterii p. 438
garante, românii au simțit avantajul unirii. [...]

VOLUMUL AL III-LEA p. 1

Statistica general-sinoptică a Principatelor
Țara Românească și Moldova

Prima parte

Teritoriul. Producția. Populația

Poziția

<i>Țara Românească</i>		<i>Moldova</i>	
Lat. N	Între 43° 38' și 45° 30'	Între	43°50' și 48° 50'
Long. E	Între 20° 20' și 26° 55'	Între	23° 40' și 27° 10'

Suprafața în leghe

	<i>Țara Românească</i>	<i>Moldova</i>
Munți	1 685	1.288
Câmpii și	3 033	2 583
coline	4 718	3 871
Câmpuri și	3 273	2 671
Păduri	1 337	1 140

		4 610			3 811
p. 2	Raport	4 718	3 871	4 610	3 811 //
	Ape	49			36
	Insule	43			
	Mlaștini	158			60
	Viță de vie	32			28
	Stânci și nisipuri	10			8
		4 810			3 907

Dimensiuni în leghe³⁹

Țara Românească

Moldova

De la Cerneți⁴⁰ la Focșani⁴¹, V la E 105

De la Galați la Cernăuți⁴²,
S la N 100

De la Gorj la Căineni⁴³, S la N 50

De la muntele Pion⁴⁴ la
Comoreni⁴⁵ V la E 40

Limite

La nord Ardealul și Bucovina; la est Prutul; la sud și la vest Dunărea.
Milcovul și Siretul inferior separă cele două principate.

Munții

O ramură a Alpilor Bastarnici sau Carpați, sub numele de Bucegi⁴⁶, iar 481 de lanțuri și piscuri au denumiri proprii.

Vârfuri (înălțimea în metri)

Țara Românească

Moldova

Omul sau Caraiman 2 650

Pionul sau Ceahlăul 2 720

Parâng 2 587

Retezat 2 600

³⁹ O leghe = 4 452 m.

⁴⁰ Cerneți, sat, com. în jud. Mehedinți.

⁴¹ Focșani, oraș în jud. Vrancea.

⁴² Cernăuți, oraș în Republica Ucraina.

⁴³ Căineni, sat, com. în jud. Vâlcea.

⁴⁴ Este vorba despre masivul Ceahlău din Carpați Orientali.

⁴⁵ Comoreni, sat, com. în jud. Teleorman.

⁴⁶ Bucegi, masiv muntos în Carpați Meridionali.

Piatra ⁴⁷	2 255	Ciurul	2 174
Tutani ⁴⁸	2 070	Rarău	2 008
Siriu ⁴⁹ , Penteleu ⁵⁰ , Vulcan ⁵¹			
Doamne ⁵² , Palăuca ⁵³ , Brâncea ⁵⁴			

Ridicare graduală

Brăila	15	Galați	15
București	77	Vaslui	76 // p. 3
Ploiești	141	Bacău	230
Târgoviște	262	Iași	318

Principalele cursuri de ape

Dunărea

Jiu, Olt, Argeș	Prut, Siret, Bistrița
Dâmbovița, Ialomița, Prahova	Moldova, Bârlad, Bahlui

Lacuri

Căldărușani ⁵⁵	Brateș ⁵⁶
Snagov ⁵⁷	Dorohoi ⁵⁸ sau Iezer
Obilești ⁵⁹	
Siriu ⁶⁰ , fără afluent, fără retragerea de pe piscul cu același nume.	

⁴⁷ Piatra, masiv în Carpații Meridionali

⁴⁸ Tutani, vârf în Carpații Meridionali.

⁴⁹ Siriu, vârf în Carpații Meridionali.

⁵⁰ Penteleu, vârf în Munții Vrancei.

⁵¹ Vulcanu, vârf în Munții Vâlcanului, Carpații Meridionali.

⁵² Doamne, lanț muntos în Carpații Orientali.

⁵³ Alăuca, vârf în Carpații Orientali.

⁵⁴ Brâncea, vârf în Carpații Orientali.

⁵⁵ Căldărușani, lac în jud. Ilfov.

⁵⁶ Brateș, lac în Câmpia Covurlui, Moldova.

⁵⁷ Snagov, lac în jud. Ilfov.

⁵⁸ Dorohoi, lac în jud. Botoșani.

⁵⁹ Obilești, lac în jud. Calarași.

⁶⁰ Iezer Siriu, lac în munții Siriu.

Ape minerale

Nu se cunosc până în prezent în Moldova decât trei izvoare de ape minerale, adică: Borca⁶¹, Stringu⁶², Slănic⁶³. În Țara Românească sunt 48:

Județ	Plăși	Localități	Număr
-------	-------	------------	-------

1. Alumino-sulfuroase

Slam Râmnic ⁶⁴	Râmnic ⁶⁵	Măgura ⁶⁶	2
Buzău	Slănic ⁶⁷	Lopătar ⁶⁸	1
	Pârscova ⁶⁹	Nifon ⁷⁰	1
Săcuieni ⁷¹	Despre Buzău ⁷²	Gornet ⁷³	1
Vâlcea	Cozia	Călimănești ⁷⁴	6
Dâmbovița	Poiana ⁷⁵	Rotundă ⁷⁶	1

2. Salino-sulfuroase

p. 4

Săcuieni	Despre Buzău	Brusturaș	1
	Teleajen	Văleni ⁷⁷	1 //
Prahova	Telega ⁷⁸		2
Dâmbovița		Șerbănești ⁷⁹	6
Muscel ⁸⁰		Bugea ⁸¹	2

⁶⁰ Iezer Siriu, lac în munții Siriu.

⁶¹ Borca, izvor mineral în jud. Neamț.

⁶² Stringu, izvor mineral în jud. Iași.

⁶³ Slănic, izvor mineral în jud. Bacău.

⁶⁴ Slam Râmnic, jud. din Țara Românească; astăzi desființat.

⁶⁵ Râmnic plasă în jud. Râmnicu Sărat.

⁶⁶ Măgura, sat, com. în jud. Buzău.

⁶⁷ Slănic, oraș în jud. Prahova.

⁶⁸ Lopătari, sat, com. în jud. Prahova.

⁶⁹ Pârscova, sat, com. în jud. Buzău.

⁷⁰ Nipho, sat, com. în jud. Buzău.

⁷¹ Săcuieni (Saac), jud. în Țara Românească, desființat în 1844

⁷² Despre Buzău, plai în jud. Săcuieni.

⁷³ Gornet, sat, com. în jud. Buzău.

⁷⁴ Călimănești, oraș în jud. Vâlcea.

⁷⁵ Poiana, sat, com. în jud. Dâmbovița.

⁷⁶ Rotundă, sat în jud. Dâmbovița.

⁷⁷ Văleni de Munte, oraș în jud. Prahova.

⁷⁸ Telega, com. în jud. Prahova.

⁷⁹ Șerbănești, localitate contopită astăzi cu orașul Pucioasa din jud. Dâmbovița.

⁸⁰ Muscel, jud. desființat astăzi.

⁸¹ Probabil Bungetu, sat în jud. Dâmbovița.

3. Feroase-magnezico-carbonice

Săcuieni	Despre Buzău	Sibiciu ⁸²	1
Muscel		Bugea	1

4. Sulfuro-magnezico-carbonice

Buzău	Slănic	Mănăstire ⁸³	1
	Pârscova	Brăești ⁸⁴	1
		Muntele Ivanciu	2
Săcuieni	Despre Buzău	Aluniș ⁸⁵	1
	Tohani ⁸⁶	Bobos ⁸⁷	1
		Nevoiaș ⁸⁸	2
		Bosca ⁸⁹	1
	Teleajen	Posesci ⁹⁰	1
Prahova	Breaza ⁹¹		2
Argeș	Arefu ⁹²	Brădet ⁹³	2

5. Feroase-carbonice

Buzău	Slănic	Muntele Ivanciu	5
Săcuieni	Sibiciu		
Vâlcea	Cozia	Călimănești	1

În Țara Românească nu există băi decât la Șerbănești mai sus de Târgoviște.

În Moldova guvernul a dat în arendă localitatea Slănic pentru a construi un stabiliment.

⁸² Sibiciu de Sus, sat în jud. Buzău.

⁸³ Mănăstire, sat în jud. Buzău.

⁸⁴ Brăești, sat, com. în jud. Buzău.

⁸⁵ Aluniș, sat, com. în jud. Prahova.

⁸⁶ Tohani, sat în jud. Prahova.

⁸⁷ Probabil Boboci, sat în jud. Prahova.

⁸⁸ Probabil Nehoiu, com. jud. Buzău.

⁸⁹ Bâsca, sat în jud. Prahova.

⁹⁰ Posesci, sat în jud. Prahova.

⁹¹ Breaza, oraș în jud. Prahova.

⁹² Arefu, sat, com. în jud. Argeș.

⁹³ Brădetu, sat în jud. Argeș

p. 5 În general apele de munte sunt dulci și limpezi, dar căderile de zăpadă le dau, din 15 mai în 15 iunie, o sensibilitate care favorizează gușa. În orice alt anotimp sunt delicioase, iar // cele ale Prahovei și Ialomiței, dacă sunt luate de la izvoare, catifelează pielea ca săpunul cel mai gras. [...]

Meteorologie

Țara Românească

Moldova

Ianuarie de la – 20 la – 18	de la – 15 la – 18
Februarie de la – 15 la – 12	de la – 15 la – 9
Martie de la – 2 la + 10	de la – 1 la + 7
Aprilie de la + 4 la + 12	de la + 3 la + 9
Mai de la + 10 la + 14	de la + 8 la + 14
Iunie de la + 14 la + 18	de la + 14 la + 17
Iulie de la + 20 la + 25	de la + 14 la + 22
August de la + 25 la + 15	de la + 17 la + 20
Septembrie de la + 15 la + 6	de la + 16 la + 11
Octombrie de la + 12 la – 2	de la + 12 la – 1
Noiembrie de la – 4 la – 12	de la – 8 la – 12
Decembrie de la – 12 la – 20	de la – 12 la – 20

Aceste temperaturi sunt medii. De fapt sunt numai două anotimpuri, iarna și vara, atât de scurte sunt primăvara și toamna; iarna este cinci luni <din an>, din 1 noiembrie până în 1 aprilie, iar vara de șapte luni. Din 1 septembrie până în 1 martie iarna este friguroasă: în tot acest timp zăpada acoperă pământul și nu se poate merge decât cu sania. În 20 martie 1841 toată câmpia era încă acoperită <de zăpadă> cu o înălțime de 18 palme și sufla un vânt rece. În 24 aprilie erau 11° la ora șapte dimineața și 20° la prânz. În iernile 1829/1830 și 1834/1835 au fost temperaturi de – 26°; de la 1835 la 1839 temperaturile pe perioada verii au crescut de la 35° la 36°; în iarna 1842/1843 nu a fost frig, iar zăpada a căzut la sfârșitul lui februarie; temperatura nu a scăzut sub 15°; putem spune că avem în

p. 6 Țara Românească // vara o temperatură asemănătoare Greciei, iar iarna asemănătoare cu cea din Moscova. [...]

Dacă amiaza este caniculară, diminețile sunt foarte răcoroase, iar serile deseori atât de friguroase că este întotdeauna prudent să-ți pui mantoul pentru a ieși în oraș. [...]

p. 7 Vântul de est este cel care bate în general în aceste două țări; în Țara Românească 13/22 în Moldova 31/90 din an. Această diferență nu provine, fără îndoială, decât de la poziția Bucureștilor și a Iașilor, unde aceste observații au fost

făcute, primul în câmpie, și în consecință expus vânturilor din Caucaz⁹⁴ și de la Marea Neagră, al doilea dimpotrivă, adăpostit spre est de dealurile înalte învecinate.

Solul și producția

Solul colinar este de obicei de culoare neagră și argilos, cel de la câmpie este roșiatic și cenușiu. [...] Cele două țări par a fi bogate în minerale, dar nu există alte exploatări decât cea a sării, a petrolului și a varului. Totuși în Țara Românească găsim: // aur pe râurile Motru⁹⁵, Olt, Topolog⁹⁶, Argeș; argint viu la Corbeni⁹⁷; aramă p. 8 la Baia de Aramă⁹⁸, Crasna⁹⁹, Aref; sare la Ocna Mare¹⁰⁰, Telega, Slănic; sulf în județele Dâmbovița, Muscel, Săcuieni; cărbuni în Câmpulung¹⁰¹, Jeseni¹⁰², ambră galbenă la Sibiciu, Colțu¹⁰³, Satu Boilor; ambră neagră la Câmpina, Telega; petrol la Câmpina, Telega; lignit la Plaiu Bugea, Armășești¹⁰⁴.

Acest lignit de pământ conține, după Demidov¹⁰⁵, 16% pământ, arde cu flacăra și se pot extrage 200 de kilograme zilnic. Puțurile de petrol de la Câmpina și Telega dau pe zi 90–100 de kilograme. Aurul este strâns de țigani, numiți din această cauză rudari, aurari sau căutători de aur, care spală nisipul râurilor până la izvoare. Există aur și în munții principatelor, [...] Cărbunele de pământ nu se exploatează, se găsește câteodată la suprafață, așa cum mi s-a întâmplat la Câmpulung în 1831. Boierul bancher Hagi Moscu s-a ruinat în exploatarea minelor de aramă // de la Baia de Aramă. Chihlimbarul negru nu se găsește decât rareori; cel p. 9 galben este mai mult diafan decât lăptos și brăzdat de vene brun-închis, ceea ce îi ridică prețul. Salpetrul din Moldova este mai bun decât cel din Țara Românească; cândva era una din redevențele acestor țări către Poartă. Interesant este că, de când sunt eliberate, <principatele> au trupe și, în consecință, nevoie de praf de pușcă, însă

⁹⁴ Lanț muntos în Asia.

⁹⁵ Motru, râu în Muntenia.

⁹⁶ Topolog, râu în Muntenia.

⁹⁷ Corbeni, sat în jud. Argeș.

⁹⁸ Baia de Aramă, oraș în jud. Mehedinți.

⁹⁹ Crasna, com. în jud. Gorj.

¹⁰⁰ Ocna Mare, oraș în jud. Râmnicu Vâlcea

¹⁰¹ Câmpulung, oraș în jud. Argeș.

¹⁰² Jeseni probabil Iezeni, sat, com. în jud. Prahova.

¹⁰³ Colțu, astăzi Colți, sat, com. în jud. Buzău.

¹⁰⁴ Armășești, sat în jud. Ialomița.

¹⁰⁵ Anatol Nikolaevici Demidov (1813–1870), principe de San-Donato, călător prin țările române. Vezi traducerea însemnărilor de călătorie în vol. III al prezentei colecții, p. 600–681.

le-a fost interzis să-l exploateze pentru ele însele și să-l exporte în alte țări decât în Rusia. [...]

p. 14

Vegetația Agricultura

p 15 [...] Produsele sunt aproape la fel pentru cele două principate. [...] // Grâul, porumbul, orzul, meiul, ovăzul, inul, cânepa și secara se găsesc din belșug, dar nu sunt cultivate în aceeași măsură; grâul este cultivat pentru orășeni și pentru export: obțin 10 la 1; porumbul și meiul pentru țărani: obțin 40–50 pentru 1; orzul pentru cai și fabricile de rachiu și bere: obțin 9 la 1, ovăzul este rar, secara se găsește din plin; inul și cânepa, cu excepția semintelor, nu se exportă; țăranul le cultivă pentru folosința personală; grâul din Țara Românească este superior celui din Moldova; este adevărat că în Moldova se produce cu o treime mai mult decât în Țara Românească, dar această producție se datorează mai puțin fecundității solului și mai mult asupririi țăranilor. 100 de kilograme de făină se vând cu 32–40 franci. În jurul Iașului se obține 9 la 1; în apropiere de Galați nu se obțin decât 5

p 16 și în ciuda acestei diferențe, a dublării prețului, cel de la Galați se // vinde mai ușor decât cel de la Iași, al cărui preț de cost, din cauza transportului, este mai mare decât cel din Galați. [...]

Via este roditoare; se fac câteodată bolți de vie în grădini; dar n-am văzut-o niciodată pe butuci; bobul este în general foarte bun; dar nu există nici o specie de masă ce poate egala varietatea de struguri din Fontainebleau¹⁰⁶; via dă vinuri foarte bune și dacă ar fi mai bine îngrijită, câteodată afumată tăiată, și mai ales curățată de corzi și frunze, culesul ei, care nu începe de obicei înainte de 1/12 octombrie, ar putea fi făcut în avans cu o lună.

Principalele districte de grâne și viticole sunt:

Țara Românească		Moldova	
<i>Districte grâu</i>	<i>Viticole</i>	<i>Districte grâu</i>	<i>Viticole</i>
Vlașca ¹⁰⁷	Drăgășani	Suceava	Cotnari ¹⁰⁸
Teleorman	Cernătești ¹⁰⁹	Roman ¹¹⁰	Odobești ¹¹¹

¹⁰⁶ Fontainebleau, oraș în Franța, renumit pentru castelul cu același nume, situat în vecinătatea sa, una din reședințele preferate ale lui Napoleon Bonaparte.

¹⁰⁷ Vlașca, jud. în Țara Românească, astăzi înglobat la județele Ilfov, Ialomița.

¹⁰⁸ Cotnari, oraș în jud. Iași.

¹⁰⁹ Cernătești, sat în jud. Buzău.

¹¹⁰ Roman, oraș în jud. Neamț.

¹¹¹ Odobești, oraș în jud. Vrancea.

Olt
Romanați
Mehedinți

Greaca¹¹²
Săcuieni
Dealul Mare¹¹³

Iași
Putna
Fălciu¹¹⁴

Fălțiceni
Huși

Aproape toate aceste vinuri sunt albe; nu am văzut vinuri roșii nici în p. 17 Moldova și nici în Țara Românească. <Vinurile albe> sunt ușoare și apoase. Cel de Cotnar și cel de Drăgășani sunt cele mai bune soiuri din Europa. <Acestea> dacă ar fi făcute cum trebuie ar egala pe cel de Tokai¹¹⁵. Conservat trei ani, Cotnarul are forța coniacului și se îmbogățește pe măsură ce îmbătrânește. Vinurile nu se conservă, mai ales în Țara Românească, unde lipsesc pivnițele bune. Boierii, pe care obiceiurile turcești i-au dezobisnuit de licoarea aceasta, binefăcătoare atunci când este băută moderat, preferă vermutul, care a făcut mult timp deliciul meselor lor. Pentru a-l face se mulțumesc a pune într-un butoi, în proporții egale, absint și must de strugure negru și le lasă apoi să fermenteze; când vor să aibă o băutură vâscoasă, expun butoiul frigului iernii. Particulele apoase îngheață și vinul care rămâne este un adevărat lichior, mai ales dacă era deja de o calitate bună.

Horticultura

Nu de mult timp fructele frumoase sunt căutate și fac unul dintre deliciile mesei. // [...] Mai mulți boieri cultivă, este adevărat în serele lor, plante exotice. p. 18 Astfel, A. Bellio cultivă cu mari cheltuieli câteva sute de citrice, care pot costa până la 3 000—4 000 piaștri, iar domnul Mihai Cornescu¹¹⁶ are în serele sale 400 de tulpini de ananas. [...] Se văd pere bune, albe și zemoase, câteva soiuri de mere pădurețe, mici roșii și dulci, și în special două soiuri excelente de mere de iarnă numite domnești sau pere-mere. [...] Cireașa se găsește din abundență; ea nu este decât o vișină acră, căreia îi este preferată cireașa pietroasă. [...] Piersica seamănă cu a noastră, caisa cu miezul dulce se aseamănă cu cea de la noi; dar nu se găsesc decât foarte rar prunele reginei Claude și ale Domnului. Pruna cea mai cunoscută are forma și grosimea unui ou de porumbel și gustul celei numite „pruna porcului”; altă specie este mai mare și nu se folosește decât la fabricarea rachiului sau a țuicii. Coacăza se găsește peste tot și în general este roșie. [...] Din toate aceste fructe se fac dulcețuri excelente, dintre care cele mai bune și apreciate // sunt cele din caise p. 19

¹¹² Greaca, sat, com. în jud. Giurgiu.

¹¹³ Dealul Mare, regiune viticolă în podișul Sucevei.

¹¹⁴ Fălciu, sat, com. în jud. Vaslui.

¹¹⁵ Tokay, oraș în Ungaria.

¹¹⁶ Mihai Cornescu, mare vornic în Țara Românească.

verzi culese înainte de formarea sâmburelui, de grosimea celor de Bar¹¹⁷, de trandafir, care se spune că este bună contra febrei; șerbetul de trandafiri, care trebuie făcut cu grijă pentru a nu semăna cu o alifie și, în fine pentru a sfârși cu bunătățile făcute din fructe, amintesc delicioasa dulceață de chitre și șerbetul alb de lămâi. Ele sunt în general prea dulci pentru a fi mâncate ca desert și se servesc în lingurițe pe care le înghițim cu un pahar cu apă. [...]

Legumele

Legumele cele mai cultivate sunt: varza, care transformată în varză acră este foarte prețuită în posturile de Crăciun și de Paște; o sută se vând cu 2 franci, 2 franci și jumătate. Gulia, care tăiată crudă poate fi mâncată sub formă de salată, puțin greoaie, dar cu un gust bun; conopida, a cărei frumusețe face să pălească anghinarea, aproape totdeauna pitică, din care nu se mănâncă decât frunzele. Morcovul, prazul, ceapa verde sunt mari, dar țăranul preferă cepei autohtone pe cea mai dulce din Bulgaria. Cartoful este o specie comună; rareori se vede pe mesele boierilor, care au față de acesta vechile noastre prejudecăți; el dă o producție de 7 la 1 și ținuturile de

p. 20 șes // îi priesc; ameliorarea și răspândirea lui ar fi o binefacere din partea guvernului, căruia clasele sărace de la munte i-ar fi recunoscătoare, găsind astfel o agreabilă variație pentru eterna, fada și grosolana mămăligă, și un remediu pentru lipsa de porumb. Napul porcesc se întâlnește în câteva gospodării, dar foarte puțin. Sfecla nu este cultivată decât de zarzavagii din orașe. Austria nu permite, nu se știe cu ce drept, construirea de fabrici de zahăr ce se obține din această legumă. Mazărea, fasolea, bobul, linteaua sunt foarte comune, dar de soiuri inferioare. Măcrișul este aproape sălbatic și la fel se poate spune despre spanac și sparanghel, acesta din urmă mai ales se poate culege din pădure [...]. <Mai întâlnim> excelenții castraveți, care se mănâncă cruzi cu sare, vinete superbe, care nu sunt preparate cum trebuie, ardeii iuți, castraveții de murat și bame din belșug; la fel și pepeni verzi și galbeni,

p. 21 care fără a fi cantalupi // nu sunt mai puțin buni [...] Cei cu miezul alb mai ales au un parfum de ananas atât de suav, încât ne întrebăm dacă este util să se afume pământul unde se seamănă <pepenii> ca porumbul. Asmățuiul este rar, arpagicul se găsește din plin; în schimb este mult pătrunjel, care nu este numai un condiment, dar și un fel de mâncare. În general aceste legume și fructe sunt prost culese și cultivate. [...]

Plantele cele mai deosebite sunt coada șoricelului, care se urcă la patru picioare înălțime, omagul din Moldova, absintul, care are înălțimea unui om, menta și tutunul. Acesta din urmă este superior celui de la noi. Tutunul din Moldova este mai bun decât cel din Ungaria și Polonia și totuși este folosit numai de țărani și vizitii, pentru că luxul grecilor din Fanar a făcut ca tutunul din Adrianopole să fie

¹¹⁷ Bar, oraș port la Marea Adriatică, în Muntenegru.

direcționat către principate, iar boierii au rațiunile lor să prefere păpușoiului lor // p. 22 cel mai bun tutun din Europa. Acesta din urmă costă 1 franc 60 la 2 livre și un sfert, la care se adaugă vama din Țara Românească și Moldova, iar în final costă numai 5 franci, în timp ce în Franța plătim pentru un tutun de proastă calitate până la 4 franci livra.

Există încă o specie de iarbă numită *erba galbena* (iarbă galbenă), *rhamus infectorius*, care dă sămânța de Avignon și servește la vopsitul marochinului; se exportă în jur de 600 000 kilograme; cât despre *scumpie*, despre care vorbește Cara¹¹⁸, este pur și simplu oțetarul folosit de tăbăcari, iar o parte importantă este importată din Bulgaria.

Regnul animal

Mamiferele

România abundă în toate speciile de animale domestice și sălbatice. [...] Cele domestice sunt: boul, bivolul, calul, măgarul, oaia, capra, porcul și câinele. Boul este frumos în Moldova, iar în Țara Românească este mic în general, slab // și cenușiu. Are coarnele scurte și puține încrețituri ale pielii gâtului; prost p 23 îngrijit, fără a fi adăpostit de intemperii, fără altă hrană iarna decât foile sau tulpinele de porumb, obligat adeseori să meargă la trap, mersul său este lipsit de mândrie și de acea vivacitate sălbatică care face faima celor francezi și poartă emblema abrutizării îndelungi în care au trăit românii din aceste provincii. Bivolii sunt mai bine îngrijiți și se urmărește înmulțirea lor. Laptele lor, chiar dacă este mai greoi, este preferat celui de vacă, lipsit de substanță, și fac din el un unt excelent dacă este bine bătut. Vaca are culoarea boului și, ca și acesta <este> slabă și tristă; fie că o preferă, fie din zgârcenie, <românii> sunt mulțumiți și mănâncă numai carnea ei, care este rareori bună. Calul este mic, păros precum ursul și abrutizat ca boul; totuși rasa a început să fie îmbunătățită și există în Țara Românească trei herghelii de cai de prăsilă, care peste puțin timp pot asigura necesarul cavaleriei. Acestea sunt cele ale lui C. Bălăceanu, I. Rosetti¹¹⁹ și a colonelului Odobescu¹²⁰. Sunt preocupări mai puține în Moldova; este adevărat că rasa, care în 1784 era încă considerată una dintre cele mai frumoase din Europa, era mai puțin degenerată. [...] Măgarul este puțin numeros; el nu este folosit decât de ciobani, care profită de cei amestecați în turme pentru a nu merge pe jos. Catârul nu are nici o utilitate, // totuși datorită p. 24

¹¹⁸ Jean Louis Carra, agent francez, a stat un an în Moldova în 1775. Traducerea relației sale de călătorie se găsește în vol. X, partea întâi, seria veche, p. 234–260.

¹¹⁹ Ioan Rosetti, boier muntean.

¹²⁰ Ioan Odobescu (1793–1857), ofițer român.

calităților sale este preferat cailor, oricât de exersați ar fi aceștia, pentru traversarea munților. Ca și măgarul, este crescut pentru a fi exportat în Turcia. [...] Berbecul și oaia se disting prin calitatea lânii lor. Sunt trei sortimente de lână: țigaia, cu lână fină; stogu, lână obișnuită sau de Turcia; țurcana, lână groasă. Diferența de preț între ele este de 15 piaștri %. Carnea de oaie nu este comestibilă iarna. Majoritatea brânzeturilor care sunt pregătite în munți sunt făcute din lapte de oaie și de capră. Aceste brânzeturi sunt: cașul alb, dulce și elastic ca un cauciuc, urda făcută din zer fiert, brânza în scoarță de copac, cea în burduf de miel sau de purcel, cea sărată la butoi, cașcavalul în formă de șvaițer, în formă de pateu și cel care imită parmezanul. Toate aceste brânzeturi sunt exportate în Turcia. [...] Porcul este rar în Moldova, dar numeros în Țara Românească, unde furnizează excelente jamboane și fileuri, dintre care o mare cantitate se exportă în Ardeal [...] < și > numai din 1834 grăsimea sa a început a fi vândută. [...]

p. 25

Peștii

[...] Cât despre peștii din Dunăre, ei sunt excelenți, mari și frumoși ca fluviul. Aceștia sunt: țiparul, bibanul, știuca, somonul, crapul și sturionul imens, care în jurul Giurgiului are în jur de 9 picioare lungime și furnizează în abundență excelente icre negre. [...]

Albinele

p. 26

Albinele se găsesc din belșug în ambele țări; un singur roi produce miere de 15–20 de ori pe vară și totuși ele sunt prost îngrijite; mierea este de obicei foarte albă. În districtul Bacău din Moldova există o specie mică ce depune. [...] o ceară verzuie numită *ozokerite*, inflamabilă și cu un puternic miros de bitum. [...] Ea rezistă la apă și la acizi, dificilă la alcool se dizolvă în eter și terebentină, producând o soluție galbenă. S-a folosit până la sfârșitul secolului trecut la fabricarea lumânărilor parfumate; dar importul lumânărilor din Europa, lucrate mai elegant, a făcut să fie uitată cu totul. //

p. 27

Viermii de mătase

Viermele de mătase este cultivat mai mult în Țara Românească decât în Moldova, fără a fi, cu toate acestea, așa cum ar trebui să fie. [...] Orașele sunt mai indicate acestei culturi decât satele. În sate, țăranii, femeile și copii sunt ocupați mai mult sau mai puțin cu munca pământului și alte corvezi, [...] în orașe dimpotrivă, femeile meșteșugarilor, vădulele, săracii, care trăiesc în general în

trândăvie și orgoliu, găsesc în această muncă un mijloc facil de existență. Marele lor număr a dus la dezvoltarea acestei ramuri atât de importante pentru comerțul principatelor, și în acest sens Bucureștii și Iașii excelează. [...]

Numărul de animale

p. 28

<i>Animale</i>	<i>Țara Românească</i>	<i>Moldova</i>
Boi	312 890	306 920
Vaci	291 034	230 615
Tauri	16 102	12 410
Bivoli	12 756	4 027
Cai	98 250	119 743
Iepe	106 002	131 614
Catâri	900	211
Măgari	1654	327
Berbeci țigaie	705 932	
Berbeci țurcan	94 012	634 217
Oi țigaie		925 000
Oi țurcane	321 647	811 581
Capre	220 416	142 650
Porci	358 685	35 860

Astfel cele două țări sunt la fel de bogate în boi; Moldova este mai bogată cu 1/5 în cai, iar Țara Românească cu 1/4 în berbeci și oi și 1/10 în porci.

Diviziunea teritoriului și populația

Principatele se împart în Țara de Sus și cea de Jos, iar acestea două în județe sau jurisdicții. Județele din Țara de Jos din Țara Românească se subdivid în plăși și cele din Țara de Sus în plaiuri; cele din Moldova se împart în ocoluri (cercuri sau arondismente). Țara Românească se poate împărți în: cea orientală și cea occidentală, separate de Olt astfel: Valahia Mare la est, cea Mică sau Oltenia la vest. Prima este compusă din 13 județe, a doua din 5. Astfel în Țara Românească sunt 18 județe, 29 plaiuri și 66 de plăși; în Moldova, 13 județe și 63 de ocoluri, astfel:

Țara Românească

Țara de Sus

<i>Județe</i>	<i>regiuni</i>	<i>plăși</i>	<i>capitală</i>	<i>populație</i>
Râmnicu-Sărat	3	5	Râmnicu-Sărat	111 342
Buzău	2	2	Buzău	137 645
Săcuieni	2	3	Bucov ¹²¹	121 230
Prahova	1	3	Ploiești	130 434
Dâmbovița	2	3	Târgoviște	116 987
Muscel	3	2	Câmpulung	123 438
Argeș	2	5	Pitești	137 753
Râmnicu-Vâlcea	7		Râmnic	126 928
Gorj	6		Târgu Jiu	148 728
Mehedinți	1	6	Cerneți	187 850

Țara de Jos

Dolj		6	Craiova	136 819
Romanați ¹²²		5	Caracal	128 432
Olt		4	Slatina	115 917
Teleorman		5	Zimnicea	116 453
Vlașca		4	Giurgiu	102 310
Ilfov		6	București	175 000
Ialomița		4	Călărași	111 612
Brăila		3	Brăila	95 606
18	29	66		2 324 484 ¹²³

Moldova

Țara de Sus

<i>Ținut</i>	<i>ocoluri</i>	<i>capitală</i>	<i>populație</i>
Neamț	5	Piatra ¹²⁴	90 219
Dorohoi ¹²⁵	6	Mihăileni ¹²⁶	80 222

¹²¹ Bucov, com. în jud. Prahova.

¹²² Romanați, județ din Țara Românească astăzi desființat.

¹²³ Catagrafia din 1837 indica un număr de 1 481 700 locuitori pentru Țara Românească.

¹²⁴ Piatra, astăzi Piatra Neamț, jud. Neamț.

¹²⁵ Dorohoi, județ desființat.

¹²⁶ Mihăileni, oraș în jud. Suceava.

Suceava	4	Fălticeni	71 044
Roman	4	Roman	80 677
Botoșani	6	Botoșani	146 361
Iași	7	Iași	128 566

Țara de Jos

Bacău	5	Bacău	132 244
Putna	5	Focșani	124 217
Covurlui	5	Galați	67 293
Tecuci ¹²⁷	4	Tecuci ¹²⁸	86 505
Vaslui	5	Vaslui	84 703
Tutova ¹²⁹	5	Bârlad	83 674
Fălciu ¹³⁰	4	Huși	578 722
13	63		1 254 447 ¹³¹

Dacă adunăm aceste cifre:	Țara Românească	2 324 484
	Moldova	1 254 447
	Românii din Ardeal	969 024
	Românii din Banat	475 000
	Românii din Făgăraș și	
	Românii din episcopiile de Hurez	
	și Ungrad	562 867
	Românii din Bucovina	209 854
	Românii din Basarabia	462 387
Avem o populație în total de	6 258 063	
De unde scădem străinii din		
principate	578 931	
Rămâne o populație română în Dacia de	5 679 132	

Am observat că populația din principate nu este în totalitate română; că în afară de străini sunt // și mai multe etnii din partea locului. În Țara Românească, p 30 unde fuziunea este aproape completă nu se poate face distincția între flamand și saxon decât după părul lor blond și pot fi numărați 50 000 catolici atât străini cât și indigeni. În Moldova, rasele din partea locului se recunosc după trăsăturile

¹²⁷ Tecuci, județ în Moldova astăzi inexistent.

¹²⁸ Tecuci, oraș în jud. Galați.

¹²⁹ Tutova, județ în Moldova astăzi desființat.

¹³⁰ Fălciu, județ în Moldova astăzi desființat.

¹³¹ În anul 1849 populația Moldovei erau de 1 462 105, vezi I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic 1834–1849*, București, 1915, p. 589.

distincte, după limbă, obiceiuri și câteodată după costum. Rusul este mic, robust, blond și cu trăsături neregulate; așa-numiții maghiari¹³² au figura rotundă, părul negru, nasul lat; ei sunt catolici și vorbesc un dialect secuiesc. Sunt aproximativ 100 000 sub jurisdicția vicarului apostolic de Bacău. Lipoveanul, în afară de dragostea sa pentru cai, numele său a devenit sinonim cu cel de geambaș și vizitiu, are trăsături tătărești și superstițiile sale; bărbații și femeile se mutilează după primul copil pentru a nu mai face altul; ei disprețuiesc câinele, venerază barza și primesc botezul la 7 ani. Evreii sunt sau spanioli sau polonezi. Primii vin din Turcia, au o înfățișare frumoasă, sunt înalți, se acomodează ușor cu civilizația europeană și se întâlnesc în special în Țara Românească, unde unii dintre ei sunt bine educați și de condiție bună. Ceilalți, de care Moldova este plină și care reprezintă o treime din populația Iașului, au ceva din tătari și cred că pot recunoaște în ei pe acei avari care, în secolul al IX-lea au îmbrățișat iudaismul¹³³. [...]

p 31 Țiganiile formează o clasă aparte, cea a robilor, care se împarte în trei după cum urmează:

1. Țiganiile lăieși, adică cei care formează corporații, hoarde și exercită diverse meserii; femeile lor sunt ghicitoare.

2. Vătrașii, adică cei casnici, ce fac în casele marilor boieri muncile cele mai josnice, iar în casele micilor boieri meseriile de valet, vizitiu, bucătar; femeile lor sunt slujnice sau doici.

3. Netoții¹³⁴ sau păgânii semi-sălbatici, aproape goi, întotdeauna rătăcitori, trăind din prădăciuni și fiind mână de lucru în construcții.

Românii sunt în general bine făcuți și robuști; au fața prelungă, părul negru, sprâncenele groase și arcuite, privirea vie, buzele mici, dinții albi. [...] Cei de la oraș au ceva din fizionomia greacă, cei de la țară conservă trăsăturile romane. [...]

p 32 Muntenii sunt mai veseli, mai spirituali, mai ospitalieri decât // moldovenii, dar la fel de curajoși, sobri, agili, pricepuți și apți pentru a fi buni soldați. Cei din clasele înalte din ambele principate sunt sinceri, devotați, cu un nobil orgoliu, îndrăzneți, cutezători, chiar temerari. Educația fanariotă i-a făcut vicleni, vanitoși, generoși în cuvinte, suspicioși, avari, nevolnici, mândri și insolenți în prosperitate, apatici și lași în timpuri de restriște. Sunt bărbați la 15 ani, diplomați la 18 și majori la 25. Chiar dacă astăzi sunt dominați de dorința de educație și de a-și descoperi naționalitatea, sunt încă puțin încrezători, nesinceri, nu sunt devotați patriei sau

¹³²Probabil se referă la ceangăi, pe care îi socotește greșit maghiari. În realitate ceangăii, urmași ai unor români transilvăneni, au fost supuși în locurile lor de baștină unui proces de maghiarizare, devenind bilingvi. Au emigrat în Moldova în secolul al XVIII-lea, unde s-au așezat în satele de graniță și au redevenit unilingvi, vorbind doar în graul lor tradițional adus din Transilvania, vezi D. Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova*, București, 1985, p. 94.

¹³³ Este vorba de chazari, trăind în stepele din sudul Ucrainei.

¹³⁴ *Nétotsi*.

prietenilor, sunt nerecunoscători față de binele făcut, individualiști și întotdeauna mândri de noblețea lor. [...]

Populația principatelor se împarte în privilegiați și contribuabili. Privilegiații p. 33 sunt: clerul, boierii, servitorii statului și ai boierilor, văduvele, infirmii și străinii.

Împărțirea populației pe clase

Țara Românească

Moldova

Privilegiații

Clerul

Popii și prelați	34 795	28 250
Diaconii	10 405	
Dascălii	16 000	3 550
Călugării	3 000	3 148
Călugărițele	1 500	1 997
	65 700	36 945

Boierii

Boierii și fiii lor	16 000	14 400
Neamuri	14 500	
Postelnici	2 915	
Și fiii lor	11 795	11 740
	45 180	26 140 //

Cei scutiți de impozite

Țăranii lucrători	4 480	17 035
Cei retrași din slujbe	2 500	920
Soldații milițiilor	2 500	1 200
Milițienii în retragere	9 500	2 200
Pompierii	160	150
Dorobanții	4 562	1 200
Robii boierilor	100 000	137 000
Țiganii	100 000	137 000
Servitorii, grădinarii,		
Vizitii boierilor	50 000	12 000
Văduvele	178 735	30 220
Străinii	20 000	30 220
Infirmii	2 040	11 191
	372 077	213 114

p 34

Contribuabilii

Țăranii		
Distribuiți în sate	72 975	62 841
Sătenii	1 582 983	673 705
Păstorii	13 215	14 557
Mazilii și fi	27 920	22 255
Ruptășii	1 965	36 260
Colonii	13 215	19 835
Ruptășii de la vistierie	29 410	6 715
Țigani	20 000	27 500

Patentarii

Negustorii și meșteșugarii	70 885	44 060
Cârciumarii evrei		6 265
Vânzători la mâna a doua		60 000
	8 959	25 000
Servitori străini și alții		19 255
	79 844	114.588
Totalul:	2 324 484	1 254.447

Astfel, în Țara Românească aproape 1/5, iar în Moldova 1/6 din populație nu plătește impozit. //

p. 35

Nașteri și decese*Țara Românească*

<i>Ani</i>	<i>Nașteri</i>		<i>Decese</i>	
	Băieți	Fete	Bărbați	Femei
1830	15 647	14 743	14 642	13 327
1831	17 839	13 150	18 639	13 370
1832	16 368	15 882	15 604	14 371
1833	11 348	10 743	12 509	10 403
1834	16 830	22 947	15 682	20 700
1835	16 639	15 878	15 784	14 626
1836	14 452	15 300	13 113	14 729
1837	17 326	11 812	16 118	9 057
1838	16 452	14 684	14 024	13 203
1839	14 323	13 640	13 009	12 297
1840	16 770	15 591	14 650	14 393
Total	174 194	164 370	163 774	150 476

Moldova

<i>Ani</i>	<i>Nașteri</i>		<i>Decese</i>	
	Băieți	Fete	Bărbați	Femei
1830	11 603	10 042	10 926	7 534
1831	10 534	9 626	10 448	9 926
1832	12 809	11 096	11 012	6 127
1833	12 122	10 293	11 893	10 768
1834	12 725	11 530	9 045	8 270
1835	13 024	10 712	5 457	6 324
1836	13 782	11 722	6 869	6 046
1837	12 601	11 341	6 089	5 543
1838	13 308	12 527	8 432	8 920
1839	13 200	12 032	6 723	6 312
1840	13 930	13 040	9 840	8 978
Total	139 638	123 961	96 734	84 741

	<i>Țara Românească</i>	<i>Moldova</i>
Nașteri	339 364	293 599
Decese	314 250	181 475
Rest	25 114	81 121

Astfel în Țara Românească decesele sunt aproape 21/33, iar în Moldova 18/26 din nașteri; nașterile în Moldova sunt aproape ca acelea din Țara Românească [...] și de o parte și de cealaltă sunt în Țara Românească 31/181 și în Moldova 9/133 din populație.//

Căsătorii și divorțuri

p. 36

Țara Românească

<i>Ani</i>	<i>Căsătorii</i>	<i>Divorțuri</i>
1830	14 617	57
1831	11 320	50
1832	11 754	86
1833	16 842	73
1834	15 744	61
1835	14 787	42
1836	13 978	53
1837	11 624	108
1838	13 438	97
1839	11 793	54
1840	15 179	40
Total	150 726	721

Moldova

Ani	Căsătorii	Divorțuri
1830	9 462	35
1831	8 797	26
1832	11 753	19
1833	11 012	71
1834	11 803	44
1835	7 784	62
1836	9 038	83
1837	7 260	27
1838	7 367	39
1839	8 927	70
1840	11 642	16
	104 916	492

Orașe, sate, mănăstiri, biserici

Țara Românească	Moldova	Țara Românească	Moldova
Orașe 22	34		
Burguri 12	6 case	339 322	179 206
		Boierești	2 416 1 095
		Moșnene	637 440
Sate 3590	1925 dintre care	Mănăstiri	220 229
		Mănăstiri grecești	307 160
		Total	3 590 1 925

	Țara Românească	Moldova
	Sfântului Mormânt	8 6
	Sfintelor Locuri	16 12
Mănăstiri grecești	Muntelui Sinai ¹³⁵	3 5
dedicate	Muntelui Athos ¹³⁶	19 9
	Comunităților din Rumelia ¹³⁷	18 10
	Total	59 43

¹³⁵ Muntele Sinai, în Egipt.

¹³⁶ Muntele Athos aflat în Peninsula Chalcidică, loc sfânt al ortodoxiei.

¹³⁷ În acea epocă termenul definea teritoriile din Balcani aflate sub dominația otomană.

Mănăstiri indigene	91		
Sihăstrie	40	79	
Total	190	122 //	p. 37
Biserici ce țin de Mitropolie	1 230	610	
dependente de episcopia de Râmnic	1 611		
dependente de episcopia de Argeș	520		
dependente de episcopia de Buzău	617		
dependente de episcopia de Roman		592	
dependente de episcopia de Huși		569	
Biserici de piatră catolice	3	2	
Biserici de marmură reformate și armene	3	5	
Total	3 984	1 778	
Biserici din cărămidă	1 364	1 123	

Partea a doua

Regulamentul Organic din 1830 și consecințele sale

[Sunt prezentate instituțiile statului, funcțiile politice și administrative prevăzute în *Regulamentul Organic*].

Municipalitățile

p. 44

14 orașe în Țara Românească și 6 în Moldova sunt constituite în municipalități. Au fiecare o casă de bani comunală alimentată prin accize, ale cărei fonduri sunt rezervate întreținerii lor și afectate în principal pietruirii, iluminatului și stingerii incendiilor.

Municipalitățile sunt compuse din 5 membri în București și Iași și din 4 membri în celelalte capitale de județ. Ei trebuie să fie aleși pe trei ani, dintre deputații aleși ei înșiși de cetățeni; dar am fost martor că ei nu reprezintă altceva decât o listă de candidați prezentați spre aprobare consulului rus. Pentru a fi // p. 45 eligibil trebuie să fii indigen, să ai cel puțin treizeci de ani și să posezi un imobil cu o valoare de la 8 000 până la 20 000 de piaștri. În București și Iași, deputații sunt aleși 1 la 30 de locuitori; în Craiova și Botoșani 1 la 20; în celelalte capitale 1 la 10. Numărul celor aleși trebuie să fie de cel puțin 40 la București, 30 la Iași și de 15 în celelalte orașe.

Țara Românească

Municipalități	Venituri
București	486 729 <lei>
Focșani	40 108
Brăila	143 615
Ploiești	127 939
Târgoviște	141 347
Câmpulung	112 911
Pitești	126 719
Slatina	60 432
Caracal	42 975
Râmnic	45 616
Tg. Ocna	23 948
Târgu Jiu	62 795
Cerneți	35 741
	1 450 855

Moldova

Municipalități	Venituri
Iași	369 461
Focșani	80 235
Galați	231 359
Botoșani	116 310
Roman	310 307
Bârlad	161 218
	1 268 890

Aceste venituri provin din 1/10 patente, accizele pe vin și lichioruri, impozit pe tutun, cel de 2 parale $\frac{1}{2}$ pe kilogramul de cereale exportate. București și Iași au, în plus, produsul exportului de vite impozitat pe cap la 11 piaștri = 4 franci 6 centime de Franța. //

p. 46

Carantinele

Fiecare principat are un comitet sanitar însărcinat să vegheze sănătatea publică și întreținerea carantinelor. Se compune dintr-un comitet medical, despre care vom vorbi mai târziu, și un comitet director. Ultimul este compus după cum urmează:

1. Inspectorul general pentru cele două principate, numit de Rusia,
2. Ministrul de Interne,

3. Șeful poliției,

4. Medicul șef.

Moldova nu are decât o carantină stabilită în Galați. Țara Românească are 11:

întâia clasă	a 2-a clasă	a 3-a clasă
Brăila	Severin ¹³⁸	Izvoarele ¹³⁹
Giurgiu	Calafat	Bechet ¹⁴⁰
Călărași	Turnu Zimnicea Oltenița	Gura Ialomiței ¹⁴¹

Fiecare carantină are director, medic, moașă și interpret. În afară de carantine sunt stabilite din loc în loc pichete, ce formează un cordon sanitar, compuse în Țara Românească din 6 țărani și 2 soldați, iar în Moldova din 2 călăreți și 2 infanteriști. Țara Românească numără 217 pichete, iar Moldova 15, pe parcursul a 142 de ore.

Carantina este graduală de 4, 8, 16, 24 zile. Constituirea carantinei are // un scop politic, acela de a îndepărta pe cât posibil principatele de teritoriul turc (lucrul nu poate fi pus la îndoială). Carantina a reprezentat totuși și o garanție împotriva ciumei din 1838, atunci când, de partea cealaltă a fluviului, la Rusciuk¹⁴² de exemplu, unde mă aflam, mureau câte 90-100 de persoane pe zi.

Precauțiile luate la sosirea pasagerilor și a mărfurilor sunt acestea:

Pasagerii din același transport sunt conduși într-un loc unde se dezbracă de hainele lor, trec în indispensabili, îmbracă un halat și papuci, <toate acestea fiind> puse la dispoziție de administrație; asta dacă nu s-au îngrijit să trimită haine de schimb cu 24 de ore înainte. De acolo sunt conduși în camerele care le sunt destinate, iar după o zi hainele le sunt înapoiate.

Cât despre mărfuri, se mulțumesc ca pentru uleiuri, icre negre, măsline, pește și fructe să le cufunde în apă, stofele le purifică prin fumigații cu acid clorhidric sau prin expunere la aer, mătasea 8 zile, bumbacul 16, lâna 20, iar bumbacul și lâna brută 30 și respectiv 42 de zile. Hârtiile sunt afumate cu sulf timp de 6 ore, monedele și bijuteriile trecute prin oțet.

Rezultă din aceste măsuri că Austria, reducând la 24 de ore carantinele sale din Bucegi, a obținut, prin aceasta, o libertate egală cu cea a Rusiei în ceea ce privește importul și exportul cu principatele. // Franța și Anglia, iritate de atâtea

¹³⁸ Severin, astăzi Drobeta-Turnu Severin, oraș în jud. Mehedinți.

¹³⁹ Izvoarele, sat, comună în jud. Mehedinți.

¹⁴⁰ Bechet, oraș în jud. Dolj.

¹⁴¹ Gura Ialomiței, sat în jud. Ialomița.

¹⁴² Rusciuk, azi Ruse, oraș în Bulgaria.

greutăți, nu pot stabili nici un comerț direct de cu principatele. Comerțul terestru este grevat de taxele de transport, de vamă și de șicanele Austriei.

Tribunalele

Tribunalele sunt în majoritate alcătuite după model francez. Există trei niveluri de judecată: prima instanță, cea de apel și de casație. În fiecare sat se află un sfat. Acesta se compune din trei săteni, aleși anual de către comună. În Moldova, membrii sfatului sunt aleși dintre frunțași, mijlocași și codași, numiți prin cuvântul de răzeși, adică proprietarul unei brazde de pământ în fruntea, în mijlocul sau la extremitatea proprietății senioriale. Ședințele sfatului se țin duminica, la ieșirea din biserică, în casa și sub președinția unui preot. Se numesc aleși în Țara Românească, pașnici sau de pace în Moldova, și judecă toate pricinile până la 10–15 piaștri. Această instituție a fost bună inițial, dar s-a degradat treptat datorită amestecului administrației, care nu se sfiește să influențeze alegerile membrilor sfatului. [...] Rezultă deci că jurații se înțeleg cu zapcii și judecă procesele în avantajul lor. //

p 49 Fiecare capitală de județ are tribunalul său de primă instanță, care este simultan civil, comercial și penal. Țara Românească are 18 tribunale, iar Moldova 13. Ele se compun dintr-un președinte, doi judecători sau asesori, un procuror și un grefier, care trebuie să aibă cel puțin 25 de ani. Ei judecă, în Țara Românească, pricinile de 500 de piaștri fără apel, în Moldova pe cele până la 1 500 sau valoarea de 30 de stânjeni de pământ. [...]

Nu există în principate decât trei tribunale comerciale, unul la Craiova, altul la Galați și al treilea la București. Orașele Iași, Focșani și Botoșani adaugă tribunalelor lor de primă instanță pe cel mai vechi staroste al negustorilor pentru a judeca chestiunile comerciale.

Tribunalul de comerț este compus, la București și la Galați, dintr-un boier ca președinte, un negustor numit de prinț drept judecător, și de alți trei judecători aleși dintre negustori.

La Craiova, nu este compus decât din trei membri, de președinte numit de domn și din doi judecători aleși dintre comercianți.

În Țara Românească, aceste tribunale judecă în primă instanță toate problemele comerciale, iar în apel toate sentințele date în această speță de tribunalele civile de primă instanță. În Moldova, apelurile la sentințele date de tribunalul din Galați se judecă numai de Divanul domnesc.

[...] Divanul de apel compus din 12 membri se împarte în două secțiuni: civil și penal. În Țara Românească sunt două, unul la București și altul la Craiova și unul singur în Moldova. Membrii care le compun trebuie să aibă cel puțin 25 de ani, iar președintele 30. Cel civil se compune în Țara Românească din 6 judecători, un procuror și un grefier; în Moldova dintr-un președinte și patru membri. [...]

Divanul de apel în probleme penale se compune în Țara Românească din președinte, 5 judecători, un procuror și un grefier; în Moldova dintr-un președinte și 7 judecători. El judecă toate delictelor importante și de gravitate maximă. Acuzatul, conform art. 280, trebuie să-i fie prezentat în 24 de ore de la arestarea sa și de la venirea în capitală. Dar legile nu protejează aici pe nimeni; arbitrajul domnește peste tot; se constituie atâtea tribunale câte probleme se ivesc. Toată lumea se face judecător: ministrul, șeful poliției, generalul de armată, chiar domnul. Procurorii generali se aleg // dintre aghiotanții domnului. Balanța justiției este p. 51 înfrântă de sabia călăului. Se scot unghiile acuzaților pentru a li se smulge mărturisirile¹⁴³; sunt obligați să stea în picioare între patru baionete până ce, încovoiați sub propria greutate, cad epuizați în convulsii îngrozitoare, și toate acestea se întâmplă în condițiile în care legea a abolit tortura și pedeapsa cu moartea, drept consecință a regimului guvernării cvasimilitare pe care rușii au introdus-o în principate. Victime ale in justiției, vă plâng; Bălcescu, Teleghescu, Marin, vă respect și deplâng alături de voi pe omul de inimă și cel mai instruit dintre concetățenii voștri, Dimitrie Filipescu. A murit ca un martir, iar durerea publică v-a reabilitat mai mult decât iertarea noului prinț.

Deasupra acestui Divan se află înaltul tribunal judiciar, a treia și ultima instanță, care judecă irevocabil și fără drept de apel sentințele tribunalului de apel și pe cele ale instanțelor comerciale. Pentru a fi membru al tribunalului trebuie să ai cel puțin 25 de ani și 40 de ani pentru președinte. Acesta se compune dintr-un președinte și 6 judecători. Domnul sancționează și face să fie executate deciziile acestui tribunal dacă ele sunt unanime; doi membri sunt de ajuns pentru ca acestea să fie invalidate. În acest caz partea lezată poate cere prințului revizuirea // p. 52 procesului în decurs de o lună. În Moldova acest înalt Divan este prezidat de domn și de aceea se numește domnesc. Se compune din 4 judecători numiți de domn și din alți 3 aleși de Adunare.

Numărul proceselor pendinte de această Curte era în Țara Românească de 21 807 în 1838 și nu s-a redus decât cu 1/5. În Moldova s-a diminuat cu o rapiditate care ne face să ne temem că arbitrajul a violat părțile. De la 29 000 în 1834 a scăzut la 16 773 în 1836, la 4 000 în 1837, la 2 606 în 1839, la 1 591 în 1840. [...] În final, în magistratură ca și în armată, meritul nu reprezintă nimic. Moroi¹⁴⁴, cel mai mare profesor și legist al țării, va fi întotdeauna noroi¹⁴⁵ și i se va prefera întotdeauna fie un boier caduc, fie o tânără beizadea care nu cunoaște alte legi decât pe cele ale echitației.

Principalele pedepse sunt: închisoarea, privarea de somn, flagelarea, cătușe la picioare, lanțul pus la gâtul osândiților, ocnele, expunerea. Există o închisoare în

¹⁴³ „Aceasta s-a întâmplat cu ocazia furtului de la dr. Graunaur” (n. a.).

¹⁴⁴ Costache Moroi (1800–1847), traducător și profesor.

¹⁴⁵ Joc de cuvinte.

- p. 53 fiecare capitală de județ, una criminală în fiecare capitală, una la // Snagov, lângă București, una în fiecare salină, o ocnă la Giurgiu și două închisori pentru femei la Ostrov¹⁴⁶ și Rătești¹⁴⁷.

Sentințe pentru crime și delictе

Țara Românească

	1838	1839	1840
la moarte	—	—	—
la ocnă	33	38	47
la muncă forțată	42	31	54
la deportare	4	11	7
la recluziune	3	11	7
eliberați pe cauțiune	109	96	62
achitați	123	142	97
morți	10	7	13

Putem evalua numărul permanent al ocașilor la 270 pentru Țara Românească și la 200 pentru Moldova. Cifra totală a deținuților este în jur de 1 400.

Condamnatul la ocnă trebuie să taie două blocuri de sare în greutate de 200 de ocale fiecare, pentru a avea dreptul la o treime din plata muncitorilor liberi; și această treime este administrată până la ieșirea lui, pentru a-i fi dată împreună cu lucrurile sale [...]. Celelalte două treimi aparțin administrației închisorilor. Trebuie să spun că sunt puține țări unde prizonierii sunt tratați cu atâta umanitate, că blândețea vechilor armași Florescu¹⁴⁸ și Chierescu¹⁴⁹ a contribuit hotărâtor la aceasta și că se așteaptă același comportament din partea domnului Blaremburg¹⁵⁰///.

p 54

Finanțe

Venituri <lei>

Titluri	Țara Românească	Moldova
Capitația țăranilor		
Capitația oamenilor fără domiciliu	8 705 806	7 327 740
Capitația mazililor		
Capitația evreilor patentari		
Saline	3 130 000	1 200 000

¹⁴⁶ Ostrov, oraș în jud. Călărași.

¹⁴⁷ Rătești, sat în jud. Buzău.

¹⁴⁸ Manolache Florescu, vornic de temnițe în Țara Românească.

¹⁴⁹ Năsturel Constantin Herescu, vornic al temnițelor în Țara Românească

¹⁵⁰ Vladimir Blaremburg (1811–1846), ofițer flamand, înrolat în armata rusă, adjutant al domnului Al. D. Ghica, inginer șef al statului și inspector al Domeniilor.

Turme din Ardeal	100 000	5 000
Ardeleni	400 000	
Străini	640 000	20 000
Bulgari colonizați	41 771	
Orășeni de rând	494 940	
Subvenții Mitropolie și episcopi	400 000	510 000
1/10 pentru școli		200 000
Impozite	2 000 000	1 026 445
Viile strănilor		5 000
Pașapoarte	20 000	12 000
Taxe procese	30 000	
Taxe diplome	10 000	
Domenii de stat	515 505	
Pește Dunăre	25 000	
Pește din lacul Brateș		55 005
Export turme	277 200	
Export cereale	300 000	
Export sulf	155 083	7 843
Total	16 544 755	9 368 763

Cheltuieli <lei>

<i>Titluri</i>	<i>Țara Românească</i>	<i>Moldova</i>
Către Poartă	1 400 000	700 000
Lista civilă ¹⁵¹	1 600 000	1.200 000
Funcționari	4 376 400	2 132 256
Agent Constantinopol	120 000	80 000
Chirie vapoare	30 000	20 000
Căldură, lumină	80 000	60 000
Slujitori sau dorobanți	179 340	327 370
Armată	2 750 000	730 000
Carantine	600 000	120 000
Școli, tipografii, biblioteci	350 000	400 000
Seminarii	150 000	96 000
Pavaj	48 000	125 000
Servicii medicale		80 000
Prizonieri și deținuți	70 000	36 000
Ape și fântâni		75 000

¹⁵¹ „Sau lista civilă a prinților, aici de 1/10 și acolo de 1/4 din veniturile publice este de zece ori mai puternică, sau veniturile sunt de zece ori mai slabe” (n. a.).

Poște	1 107 408	442 200
Cheltuieli poștă	150 000	500 000
Călugări	22 000	7 500
Scutelnici	1 500 000	500 000
Drumuri	200 000	25 000
Spitalul Sf. Spiridon ¹⁵²		150 000
Binefaceri	60 000	72 000
Stabilimente de minori	150 000	100 000
Cheltuieli recensământ	150 000	100 000
Total	14 493 158	7 718 126
Rest	2 051 597	1 650 637 /7

p. 55

Contribuții anuale <lei>

		<i>Țara Românească</i>	<i>Moldova</i>
Negustori patentari	1 clasă	240 piaștri	240 piaștri
Negustori patentari	2 clasă	120	120
Negustori patentari	3 clasă	60	60
Comercianți străini	1 clasă		80
Comercianți străini	2 clasă		42
Comercianți străini	3 clasă		23
Mari industriași		120	
Mici fabricanți		80	
Prăvăliași		50	
Țărani cultivatori		36	36
Coloni		18	18
Țigani colonizați		36	36
Toți străinii pentru 400 butuci de vie			10

Înainte de a vorbi mai târziu, într-un capitol special, despre Țigani, mă mulțumesc să remarc că exemplul prințului Ghica, bun de urmat, a fost lărgit de domnul Sturdza, care a eliberat nu numai robii statului, dar și pe cei ai mănăstirilor. În Țara Românească, robii eliberați și colonizați prosperă și se înmulțesc. Sunt împărțiți în 89 de vătășii, conduși de vătăși aleși de ei. [...]

p. 56

Cursul monetar

		<i>Țara Românească</i>	<i>Moldova</i>
Ducatul austriac	32 piaștri la	31 ½	36 piaștri la 31 ½
Piastrul spaniol	13 piaștri la	13	16 „ 15 ½

¹⁵² Sfântul Spiridon, spital fondat de Mihail Racoviță în 1757.

Rubla	11 „	10 ½	12 „	41 ½
Sorocovățul	2 p. 12 parale	2. 10 parale	3 „	2 ½

Piastrul valorează în Țara Românească 40 de parale. Se numește leu în amintirea unei mici monede maghiare care nu se mai folosește. Paraua se împarte în 2 lețcaie sau 3 bani. Banul era o monedă mică bătută de banii din Craiova. Ea era făcută din aramă roșie, una de o centimă, cealaltă de 33 centime franceze. Lețcaia și banul sunt monede fictive, iar administrația este evaluată în bani așa cum altădată la noi se făcea în dinari. //

Tablou comparativ de greutate și măsuri¹⁵³

p. 57

Greutăți

Românești	Franțuzești
Oca = 4 litri = 400 drahme	= 1, 287 kg
Litra = ¼ oca = 100 drahme	= 31,190 grame
Dram	= 3,119 centigrame
Cântar = 44 oca ¼	= 57,517 kg
Franțuzești	Românești
1 kg	= 313,000 drame
100 kg	= 1,748 cântar
1000 kg	= 17,398 cântar
Hectograme	= 31,30 drame
Decagram	= 3,13 drame
Gram	= 0,31 drame
Decigram	= 0,03 drame

Măsuri de capacitate pentru mărfuri solide

Românești	Franțuzești
Banița mare = 40 ocale	= 51,12 litri
Banița mică = 30 ocale	= 25,26 litri
Kila de Țara Românească ¹⁵⁴ = 400 ocale	= 5,112 hectolitri

¹⁵³ „După *Anuarul Țării Românești*, de colonelul Blaremburg” (n. a).

¹⁵⁴ „Pentru a forma măsura de o kilă se amestecă în părți egale patru specii de cereale, porumb, grâu, orz și mei; cântărim 400 ocale din acest amestec și construim un vas cilindric susceptibil să cântărescă cantitatea dată. Etalonul sau kila este un vas de 0,555 metri sau 266,3 linii (parte din stânjenul român) cu diametru pe 0, 264 metri și 110,964 linii de stânjenul amintit în înălțime” (n. a.).

Kila de Moldova	= 300 ocale	= 3,83 hectolitri
Ocaua		= 0,012 litri
Dramul		= 0,003 litri //

p 58	Frânțuzești	Românești
Litra		= 344,300 drame
Decalitrul		= 8,607 oca
Hectolitrul		= 86,075 oca
Kilolitrul		= 860,750 oca

Măsurile de capacitate pentru lichide

Românești	Frânțuzești
Oca	= 1,095 litri
Litra	= 2,799 decilitri
Dramul	= 0,027 decilitri
Vadra	= 1,095 decaltri
Frânțuzești	Românești
Litrul	= 365,000 drame
Decalitrul	= 9,125 ocale
Decilitrul	= 36,500 drame

Măsurile pentru lungime

Românești	Frânțuzești
Stânjen ¹⁵⁵ al lui Șerban vodă	= 1,962 metri
Palmă 1/10 din stânjen	= 1,962 decimetri
Deget 1/10 dintr-o palmă	= 1,962 centimetri
Linie 1/10 dintr-un deget	= 1,962 milimetri
Stânjenul lui Constantin vodă	= 2,020 metri
Palma lui Constantin vodă	= 2,020 decimetri
Degetul lui Constantin vodă	= 2,020 centimetri
Linia lui Constantin vodă	= 2,020 milimetri
Prăjina = 3 stâneni	= 5,886 metri
Cotul	= 6,665 metri //

p. 59	Frânțuzești	Românești
Metru		= 0,509 stâneni Șerban vodă
Decimetrul		= 5,096 stâneni Șerban vodă
Decimetrul		= 0,509 stâneni Șerban vodă
Milimetrul		= 0,059 stâneni Șerban vodă

¹⁵⁵ „Stânjenul lui Șerban vodă stabilit în 1683 este cel care se folosește astăzi” (n. a.)

Măsuri de drumuri

Românești	Franțuzești
Mila = 2 ore de mers = 4 000 stânjeni	= 7,848 Km
Franțuzești	Românești
Kilometrul	= 507,683 stânjeni
Miriametrul	= 1,274 mile

Măsuri de suprafață

Românești	Franțuzești
Pogonul	= 49,888 arii
Franțuzești	Românești
Aria	= 50,968 stânjeni ²
Hectarul	= 3,933 pogoane ²
Centiarul	= 0,509 stânjeni ²

Măsuri de greutate

Acest fel de măsurători sunt pentru lemn și nutreț. Lemnul se măsoară și se vinde la stânen. Nutrețul se vinde măsurat cu carul și acesta se obține astfel: se iau cu o sfoară cele două semicircumferințe ale grămezii încărcate de fân, adică una în lungimea carului, alta în lățimea sa, se raportează // lungimea în stânjeni, se face p 60 suma celor două lungimi și se numără 9 stânjeni.

Comerțul

Comerțul se face în principate de negustorii en-gros, lipscanii, mărchitanii, toți germani sau ardeleni, armeni sau greci, ruși sau evrei. Negustorii en-gros exportă cereale, piei, animale, lăneturi, miere și vin; importă zahăr englezesc, cafea, vinuri din Insule, articole de fierărie și fier din Germania; lipscanii importă din Leipzig toate mărfurile din Franța, Anglia, Austria și Germania: postavuri, mătăsuri, muselină, pânzeturi, stofe din India, sticlă, cristale, bijuterii și în general toate articolele de noutate și de lux, argintărie și caroserii (pentru trăsură) din Viena, parfumuri și mănuși din Franța, mobile din Pesta și ceai englezesc. Marchitanii, împreună cu librarii, fierarii, cuțitarii, cazangiii, lucrătorii care fac lăzi importă din Rusia uneltele din fontă și aramă galbenă, porțelan obișnuit, valize, blănuri, piei, ceai, articole de birou, echipamente militare, toate acestea neprelucrate precum și frânghii, lumânări, săpun și vele de Odessa.

Armenii și grecii, care fac în general comerț de coloniale, cafea, zahăr, rom, tămâie, importă: uleiuri, orez, măsline, fructe, pește sărat, icre negre și // tutun din p. 61 Turcia; stofe din India, Persia și Damasc, săpun din Candia și Adrianopol, pantofi orientali; metale și culori pentru pictură.

București și Iași sunt cele două mari antrepozite ale acestui comerț și toate produsele le sunt aduse prin porturile Galați și Brăila, prin diversele schele ale Dunării și prin trecătorile Vulcan, Turnu Roșu¹⁵⁶, Brașov, Mamornița¹⁵⁷ și Prisăcani¹⁵⁸.

Dreptul de vamă este de 3% pentru mărfurile importate; dar în comerțul interior el este câteodată de 15% pentru cerealele care trec din Țara Românească în Moldova pentru distilare, sau de 60% pentru tutunul din Turcia. [...]

În Țara Românească exporturile se urcă într-un an obișnuit la 16 milioane de franci și importurile de la 13 la 14 milioane. Ele sunt cu 1/5 mai mici în Moldova. În 1840 aceste două provincii aveau:

	<i>Țara Românească</i>	<i>Moldova</i>
Export	53 112 213 piaștri	42 503 692 piaștri 114 bani
Import	29 741 317 „	23 376 251 „
Diferența	23 370 896 „	19 127 441 „ 114 bani //

p. 62 Cele două porturi Brăila și Galați, la două leghe distanță unul de celălalt, la 60 de mile de Marea Neagră, la 65 de mile de Iași și la 72 de mile de București, dobândesc din zi în zi o nouă importanță. Declarate porto-franco, primul din 28 august 1834¹⁵⁹ și cel de-al doilea din 2 martie 1836, ele dețin deja 1/12 din comerțul general din principate. Se poate face o idee despre dezvoltarea lor urmărind evoluția din ultimii 6 ani.

Vase intrate și ieșite

	<i>Brăila</i>					
	1837	1838	1839	1840	1841	1842
Rusești	20	13	29	27	24	25
Austriece	25	17	19	28	26	23
Turcești	179	18	175	108	181	157
Grecești	165	141	174	187	198	227
Ioniene	5	9	13	11	26	32
Sarde	37	23	41	38	19	11
Belgiene	1			1		

¹⁵⁶ Trecătoare în Carpații Meridionali.

¹⁵⁷ Trecătoare în Carpații Orientali.

¹⁵⁸ Trecătoare în Carpații Orientali.

¹⁵⁹ Regimul de porto-franco a intrat în vigoare în anul 1836 pentru Brăila și 1837 pentru Galați.

Muntene	10	9	8	12	11	14
Moldovene						
Toscane	2					
Engleze	2	4	4			7
Franceze						2
Mecklemburg						1
Ierusalim						1
Samos	3		2		9	9
Total	449	397	465	412	494	509

Galați

	1837	1838	1839	1840	1841	1842
Rusești	50	58	73	113	97	121
Austriece	48	60	70	87	80	69
Turcești	178	180	160	137	143	152
Grecești	145	153	266	356	309	341
Ioniene	37	33	39	40	42	34
Sarde	70	77	89	100	87	95
Belgiene	1			2		
Muntene	11	9	11	10	9	6
Moldovenești	1		2	5	2	1
Toscane	2					
Englezești	2	3	3	2	2	8
Franceze				1		
Mecklemburg				2		
Ierusalim						
Samos	3	13	11	17	8	5
Total	548	588	742	872	779	832

Astfel au intrat și au ieșit, în ultimii 6 ani:

Din Galați	4 359	vase și bărci
Din Brăila	2 726	
Diferență	1 633	

[Urmează considerații despre dezvoltarea comercială a principatelor în situația când vor forma un singur stat; regretul autorului față de indiferența Franței în problema comerțului cu spațiul românesc.]

Urbarium

Drepturile țaranului

Țăranul român are dreptul la o suprafață

		<i>Țara Românească</i>	<i>Moldova</i>
1. Pentru casă, curte, grădină,			
la câmpie	400		
la munte	300	350	360
2. Teren de muncă		3 888	fără distincție//
3. Pentru pășuni pe cap			
de animal mare sau 10 capre sau berbeci		648	
4. Fân pentru iarnă		777 3/5	
		5 663 3/5	

Dacă are 4 boi și o vacă, de 4 ori

mai multe pășuni sau fân	5 700
maxim are dreptul la	11 363 3/5

La care se adună rezervele

pentru munte	259	media	323
pentru câmpie	388		
		total	11 686 3/5

Dacă are mai mult de 4 boi trebuie să se înțeleagă cu proprietarul.

Îndatoririle țaranului

	<i>Țara Românească</i>	<i>Moldova</i>
Țăranul trebuie să dea anual proprietarului:		
Zile de munca pământului cu boii	12	12
zile de muncă fără boi	36	36
2. Muncă rambursabilă la bunul plac	1	
3. Transport cu 2 boi la 6 ore distanță	1	
Transport cu 2 boi de la 8 la 16 ore		1
Transport cu 2 boi de la 1 la 8 ore sau		
schimbat cu orice muncă vrea proprietarul		2
4. Tăiatul și transportul lemnurilor	1	2
sau zile de muncă la bunul plac	4	4
5. La toate recoltele	1/10	1/10
6. La vie	1/20	1/10
7. La 100 familii servitori numiți iobagi,		
șerbi sau slujitori	4	
La 10 familii servitori numiți volnici-slujbași		

sau servitori voluntari, dacă proprietarul are mai mult de 200 familii	1
Dacă are mai puțin de 200	2

De unde rezultă că țăranul // acordă proprietarului jumătate din timpul său și p 68
 că în Moldova proprietarul aranjează să aibă 2 volnici-slujbași la 10 familii, ceea ce
 face această înjustiție de cinci ori mai apăsătoare decât în Țara Românească. [...]

Rezervele

Depozitele de rezerve sunt construite în fiecare sat, iar alimentele în valoare
 de 259 t sunt donate de fiecare familie anual. Fiecare țăran datorează rezervei: // p 69

	<i>Țara Românească</i>	<i>Moldova</i>	p. 70
Țăranul de la munte	5 banițe		
Țăranul de la centru	7 banițe	½ merțe	
Țăranul de la câmpie	10 banițe		

Această rezervă făcută pentru o perioadă de trei ani trebuie să fie repartizată,
 dacă anii au fost buni, între cei care au constituit-o, dar de cele mai multe ori
 proprietarul ori administratorul se grăbesc să o exporte în profitul lor.

Religia și clerul

Românii urmează ritul grec ortodox și dogmele Conciliului de la Niceea¹⁶⁰.
 [...] Ei resping din Credo formula *și al Fiului*; Sfântul Spirit nu derivă în concepția
 lor decât de la Tată; resping din biserici statuile și din viața viitoare Purgatoriul. Ei
 au cele șapte jurăminte comunicate conform preceptelor Sfântului Vasile¹⁶¹ și ale
 Sfântului Chrysostomus¹⁶² [...] țin cele patru mari posturi, fac abstenență în fiecare
 săptămână miercurea și vinerea și venerează sfintele imagini (icoanele), ale căror
 mâini și veșminte pot fi din argint sau aramă desenate în relief, dar ale căror figuri
 trebuie să fie pictate. Preoții, autorizați de Sfântul Ambrosie¹⁶³, au păstrat căsătoria.
 [...] Din păcate, acești preoți// nu au profitat de poziția lor socială pentru a lumina p 71
 poporul. Ignoranți și superstițioși, nu au putut să-l învețe decât ceea ce știa deja,

¹⁶⁰ Conciliul din 325 d. Chr.

¹⁶¹ Vasile cel Mare (330–379), episcopul Cesareei în Capadochia.

¹⁶² Ioan Chrysostomus (347–407), patriarh al Constantinopolului.

¹⁶³ Sfântul Ambrosie (340–397).

semnul crucii, prosternarea în stil turcesc și sărutarea icoanelor. Semnul crucii se face prin unirea degetului mare, cu indexul și cel mijlociu. Este emblema Sfintei Treimi. Mai logic decât la catolici mi se pare plasarea Fiului pe umărul drept. A aprinde lumânări în numele sfântului protector, a se închina în trecere prin fața unei mănăstiri, nu pentru că acolo s-ar afla o biserică, ci pentru că ei cred că s-ar găsi una, respectând sărbătorile religioase 150 de zile pe an, postind alte 110, aceasta este religia poporului. [...]

Totuși românul este tolerant, și deși până astăzi îi consideră păgâni pe papistași, adică pe creștinii latini, a tolerat întotdeauna toate religiile, cu excepția islamismului, și aceasta nu atât din considerente religioase, cât din prevedere politică. [...]

p. 72 Clerul se împarte în două corpuri: călugării, care urmează regula Sfântului Vasile, și preoții, care se pot căsătorii. Și unii și ceilalți își lasă să crească barba și părul.

Primii nu pot accede la înalte demnități bisericești. Trebuie remarcat că în majoritate sunt greci. Ei sunt tunși și țin post tot anul. Se împart în patru categorii: arhiepiscopul și episcopii titulari *in partibus*, arhimandriții, preoții călugări, frații. Primele două clase au titlul de arhipreot. Poartă în timpul ceremoniilor camilafca, mitra în formă de coroană plină, împodobită cu pietre prețioase și deasupra o cruce. Aceasta era albă în timpul lui Dosoftei¹⁶⁴, iar astăzi este roșie. [...] În afara bisericii

p. 73 și a ceremoniilor, ei se acoperă cu un potcap sau togă // ca cei din clasa a doua sau a treia. Această togă, asemănătoare cu cea a judecătorilor și a profesorilor noștri, nu are încrețituri și este acoperită de un lung voal negru care se aruncă pe spate și care le-a dat numele de *vlădică*, adică *învăluit*, după obiceiul antic, din latinescul *velaticus* și care se traduce astăzi prin *prelat*.

Arhimandriții sunt egumeni; ei administrează mănăstirile și dintre ei se aleg episcopii.

Ieromonahii sau călugării preoți, adică călugării consacrați preoți, pot spune slujbe și administra sacramentele. Ierodiaconii sau preoții diaconi nu pot face aceasta. Ei sunt și unii și alții depozitarii științei și par că o păstrează pentru sine. Simplii frați nu au nici o funcție. Ei îndeplinesc diferite munci în interiorul mănăstirii.

Preoții nu sunt obligați la înfometare sau la ținerea de posturi mai mult decât laicii. Trebuie să fie căsătoriți înainte de a fi consacrați și nu pot în nici un caz să încheie o a doua căsătorie; dar pot deveni economi sau asesori la tribunalul ecleziastic însărcinat să judece probleme de căsătorii, divorțuri, botezuri. Dacă rămân văduvi se pot călugări.

Clerul, până la Mihail al IV-lea¹⁶⁵, nu a plătit în general decât doi sau trei piaștri episcopilor. Reprezentații lui stăteau în adunările naționale și influențau

¹⁶⁴ Dosoftei, mitropolit al Moldovei (1671–1674, 1675–1686).

¹⁶⁵ Vaillant a folosit cronologia din *Anuarul Țării Românești* din 1842 în care Mihail al IV-lea era Mihnea Turcitul (1577–1583).

afacerile țării. Mai târziu fanarioții // i-au supus la plata impozitelor, după capriciile și nevoile lor. Astăzi preoții sunt scutiți de această plată și este de înțeles: ei nu au nimic. Călugării nu sunt scutiți și o parte a veniturilor lor este luată de casa mitropolitană. În același timp călugării greci, din păcate foarte numeroși, au obținut de la Rusia menținerea drepturilor lor, spre rușinea țării și a clerului autohton. Indiferent de originea lui, clerul simte nevoia unei reforme. p. 74

Armata

Armata română este constituită pentru serviciul carantinelor, al vămilor, al ordinii interioare și este compusă din trupe regulate de dorobanți și de gărzi civice. În Țara Românească numărul soldaților este de 4 665, iar în Moldova de 2 280, atât infanterie cât și cavalerie.

În Țara Românească sunt trei regimente, iar în Moldova două. Fiecare regiment se compune în Țara Românească din:

două batalioane de	586 de oameni x 2 =	1 172
două escadroane de	190 de oameni x 2 =	1 552 x 3 =
ofițeri superiori		9
Total		4 665

În Moldova, fiecare din cele două regimente trebuia să aibă 1 200 oameni, dar infanteria a fost ridicată la 1 711 și cavaleria redusă la 559, ceea ce a dus la o diminuare cu 130 persoane. Din aceștia s-a creat un corp de pompieri. //

Cadre din armată

p. 75

Țara Românească

Militari	Infanterie	Cavalerie
Spătar		1
Adjutant		1
Aghiotanți		3
Șef de stat major		1
Colonei	2	1
Maiori	4	2
Căpitani	21	6
Locotenenți	48	12
Sublocotenenți	48	24
Cadeți	96	24
Sergenți	288	84

Muzicanți	48	12
Soldați	2 880	960
Medici	6	
Soldați secretari	72	18
	3 516	1 149
	<Total> 4 665	

Moldova

Militari	Infanterie	Cavalerie
Hatman		1
Adjutant		1
Aghiotanți		2
Șef de stat major		1
Colonei	1	1
Maiori	2	1
Căpitani	7	3
Locotenenți	24	6
Sublocotenenți	24	6
Cadeți		
Sergenți	144	42
Muzicanți	24	6
Soldați	1 446	480
Medici	3	
Soldați secretari	36	9
	1 771	559

Total cadre militare în Țara Românească: 4 465, iar în Moldova 2 270.

	<i>Țara Românească</i>	<i>Moldova</i>
Trupe regulate	4 465	2 270
Dorobanți din orașe	280 infanterie 680	934
Dorobanți sate	400 cavalerie 3 808	
Gardă civică și de frontieră	36 000	12 730
Total	45 153	15 904

p. 76 Cei 4 488 dorobanți sunt împărțiți în trei companii, care se schimbă din 10 în 10 zile. Sunt deci în activitate permanentă 1 340 soldați, 149 caporali, 66 căpitani, pe lângă fiecare administrator 30, // pe lângă subadministratori 10, 3 pe lângă șefii de poliție, 20 pe lângă comisari; în serviciul închisorilor sunt 64 și în cel al agiei 50.

Observăm că forța armată a celor două provincii este departe de a fi proporțională atât între ele două, <cât și în raport> cu numărul populației. Moldova, mai puțin populată cu jumătate decât Țara Românească, are cu 2/3 mai puține trupe; ea poate întreține ușor 12 000 de armată regulată, iar Țara Românească poate avea 22 000–24 000 <soldați>.

Acesta este după *Regulamentul Organic* cadrul de dezvoltare al armatei principatelor. Dar abuzurile l-au schimbat. În Țara Românească, fără să crească numărul soldaților, armata s-a împărțit în patru regimente, dintre care numai două sunt comandate de colonei români. Mai mult pentru a face față <cererilor> ofițerilor pentru ordonanțe, s-a diminuat numărul soldaților. Astăzi sunt numai 4 264 infanteriști, dar în schimb 10 colonei, 18 maiori, 43 căpitani și 523 de subofițeri, pentru că toată lumea vrea să trăiască și trebuie să trăiască bine. În Moldova armata a cunoscut o diminuare și mai mare, dar este atribuită unei înțelepte economii și nu a cunoscut aceleași abuzuri.

În general românii, deși descind dintr-un popor războinic, înțeleg destul de rău demnitățile militare. Superiorii transformă fiecare soldat în valet, lacheu, ordonanță, deși numărul acestora a fost fixat la 49. [...]

Armata română este însărcinată cu trei atribuții: liniștea internă, păzirea defileelor și cea a cordonului sanitar de pe Dunăre.

Trupele de interior fac, de asemenea, serviciul de gardă de onoare.

Păzirea întregii linii a Dunării de la Vârciorova¹⁶⁶ la Prut este încredințată armatei care ocupă carantinele, birourile vămilor și alte puncte considerate esențiale. Ea veghează menținerea bunei ordini în paza pichetelor pentru satele riverane; face controale pe apă, controlează vasele și insulele. În acest fel garantează integritatea frontierei și ușurează în același timp perceperea drepturilor de vamă și încasarea veniturilor statului provenite din insule și din pescuit.

Posturile militare stabilite în trecătorile // muntoase îndeplinesc aceleași p. 77 obligațiuni față de sate, însărcinate cu paza frontierei dinspre partea austriacă.

Punctele intermediare stabilite între posturile încredințate armatei formează ceea ce noi am numit pichete. Fiecare dintre aceste pichete este încredințat spre pază la 120 de familii, care trebuie să țină constant în pichetul respectiv patru oameni înarmați și doi luntrași. Acest serviciu îi scutește de toate corvezile și de recrutare.

Orice sătean riveran contribuabil de la 20 la 50 de ani, în stare să poarte armele, este însărcinat cu paza pichetelor atunci când îi vine rândul.

Pentru a servi la consolidarea gărzii pichetelor, toate satele desemnate pentru aceasta sunt împărțite în plutoane de câte 6 oameni. O comisie alcătuită de pârcălab sau ispravnic și jurații satului, în prezența subadministratorului de canton, întocmește un tabel, unde se indică cu un an înainte ziua de serviciu a fiecărui pluton. Acesta se organizează în fiecare duminică.

¹⁶⁶ Localitate astăzi inclusă în municipiul Drobeta Turnu-Severin, jud. Mehedinți.

Cei patru oameni și cei doi luntrași sunt puși sub ascultarea unui caporal și a unui soldat.

Aceleași reguli sunt stabilite și pentru trecătorile din munți în cele peste 160 de locuri. În final, frontiera română este păzită de 35 040 familii, dintre care 1 720 de oameni sunt în serviciu permanent; se adaugă 584 de caporali și soldați și avem un total de 2 336 grăniceri permanenți. //

p. 79

Despre nobili

[...] Noblețea constă astăzi mai puțin în titluri cât în ranguri; în următorul tabel rangurile sunt puse în raport cu gradele militare, după *Regulamentul*

p. 80 *Organic.* //

Raportul dintre rangurile civile și gradele militare

Prima clasă

Ranguri civile		Semnificația veche	Grade
<i>Țara Românească Moldova</i>			
Ban	Logofăt de interior		Nu se asimilează nici unui grad; cei trei compun provizoriu
Vornic de interior	Logofăt de justiție		
Logofăt de justiție	Vornic	Șambelan	
Spătar	Hatman	Șef de cazaci	General
Hatman	Postelnic	Director al Poștelor	Colonel
Vornic	Vornic		Colonel
Postelnic			Colonel
Agă			Colonel
Cămăraș		Camerier	Colonel

Clasa a doua

Clucer			Maior și căpitan
Căminar	Agă	Căpitan	Maior și căpitan
Paharnic	Spătar	Purtător de Spadă	Maior și căpitan

Stolnic	Ban	Marchiz	Maior și căpitan
Comis			Maior și căpitan

Clasa a treia

Serdar	Comis	Scutier	Locotenent
Medelnicer	Căminar	Inspector al focurilor	Locotenent
Sluger	Paharnic	Paharnic	Locotenent
	Serdar	General	Locotenent
	Stolnic	Furnizor	Locotenent
	Medelnicer	Servitor	Sublocotenent
	Clucer	Putător de cheie	Sublocotenent
Pitar	Sluger	Adjutant	Sublocotenent
Armaș	Pitar	Econom	Sublocotenent
Șătrar	Jitnicer	Provizor	Sublocotenent
Clucer de arie	Șătrar	Cel ce întinde corturi	Sublocotenent//

Dintre toate aceste ranguri unul singur poate fi numit titlu, acel de ban de Țara Românească, ca aparținând de drept guvernatorului banatului de Craiova. [...] Pentru a obține toate aceste ranguri mulți au lustruit cizme, au făcut cafea, umplut pipa, au stat în spatele trăsurii, au servit la masă, ceea ce le-a adus titlul de clucer de arie sau de șătrar; acesta este primul pas. Apoi au ținut hârtiile stăpânului, au devenit grămăticii acestuia și au fost numiți pitari; acesta este al doilea pas. Din acel moment au putut obține o muncă rentabilă, iar ducații și plocoanele (daruri în natură) au făcut restul, unii ajungând în vârful acestei ciudate ierarhii. [...]

Stabilimente de binefacere

p. 82

Comitetul medical

Comitetul medical stabilit în cele două capitale se compune din:

	București	Iași
Medicul-șef	1	1
Medicii de cartier	5	4
Chirurg	1	1
Moașă	1	1
	8	7
Se numără și:		
Medicii de jurisdicții	17	13
Medicii particulari	20	9

Chirurgii și moașele	31	5
Dentiștii	2	1
	78	28

p. 83 Fiecare medic aflat în slujba statului și plătit // de acesta trebuie să vaccineze copii și să trateze pe gratis săracii din cartier. Cum vizitele la boieri nu le sunt în general plătite decât în protecție, rezultă că ei se îmbogățesc numai de pe urma clasei mijlocii.

Principalele boli sunt: apoplexia, hidropizia, sifilisul, nebunia, epilepsia, care se tratează aproape ca în evul mediu prin rugăciuni, posturi, incantații, farmece, în fine exorcism; cifoza și turbarea sunt rare și, în ciuda marilor călduri care seacă râurile și a marilor friguri care le îngheață, căinii sunt rareori atinși de această maladie.

Frigurile sunt:

Gastrice, foarte frecvente primăvara la sfârșitul postului;

Reumatismale, frecvente în jurul Iașului;

Nervoase, frecvente în toată țara;

Biliare, frecvente în București și Iași în iunie;

Hemorozii, care sunt frecvenți chiar și la copii; hernia, care este foarte răspândită și arată stadiul de sărăcie al poporului; în fine rahitismul și scrofuloza, rare în popor, dar frecvente la clasele înalte din orașe, unde femeile sunt de

p 84 asemenea foarte expuse isteriei.//

Spitalele

Țara Românească

Patru civile

<i>Nume</i>	<i>Paturi</i>	<i>Venituri</i>	<i>Fondare în</i>
Filantropia	80	124 850 piaștri	1815 ¹⁶⁷
Pantelimon	44	192 603	1759
Brâncovenesc ¹⁶⁸	60	115 200	1838
Colțea ¹⁶⁹	120	143 110	1837
	304	575 763	

¹⁶⁷ „Prin subscripție” (n. a).

¹⁶⁸ Spital din București întemeiat de Safta Brâncoveanu în 1835.

¹⁶⁹ Spital ridicat în București de marele ban Mihail Cantacuzino între anii 1703–1707.

Şapte militare

Bucureşti	200		
Craiova	40		
Brăila	20		
Călăraşi	10	131 250	1830
Giurgiu	10		
Cerneţi	10		
Zimnicea	10		
	300	707 013	
	304		
	604		

Moldova

Opt civile

<i>Nume</i>	<i>Paturi</i>	<i>Venituri</i>	<i>Fondat în</i>
Sf. Spiridon	200		1837
Galaţi	16		1837
Golia ¹⁷⁰	30		1837
Neamţ	30	600 000	1837
Botoşani	18		1839
Roman	20		1834
Bârlad	20		1838
	304		

Două militare

Iaşi	60	56 500	1830
Galaţi	14		
	304		
	378		

Filantropia a fost fondat prin subscripţii. 14 paturi din cele 44 de la Pantelimon sunt destinate femeilor însărcinate. Acest ultim aşezământ fondat de domnul Al. Ghica este bun, dar rău plasat; pentru că Pantelimon este un spital de boli venerice incurabile. Veniturile spitalelor militare este format din taxa de o para şi ½ pe piastru din solda militarilor de toate gradele; întreţinerea unui pat se ridică la 450 franci.

Numărul bolnavilor din spitale // este într-un an obişnuit în Țara Românească p. 85 de 6 292, iar în Moldova de 3 828 dintre care:

¹⁷⁰ Ospiciu de alienaţi în interiorul mănăstirii omonime din Iaşi.

	<i>Țara Românească</i>	<i>Moldova</i>
Vindecați	5 008 = 80 $\frac{1}{4}$ p.0/0	3 140 = 81 $\frac{2}{3}$ p. 0/0
Morți	382 = 5 $\frac{1}{2}$ p. 0/0	185 = 5 $\frac{1}{3}$ p. 0/0
În cură	902 = 14 $\frac{1}{4}$ p. 0/0	503 = 13 p. 0/0
Total	6 292	3 828

Casele de milostenie

Casele de milostenie își răspândesc binefacerile de trei ori pe an, de Paște, de Crăciun, de Sfânta Maria Mare și distribuie în Țara Românească:

La 700 de familii sărace	34 030 piaștri
La 101 familii sărace	75 000 piaștri
La 380 de doici	20 de piaștri lunar
Pentru copii găsiți	91 200 piaștri
Pentru funeralii	10 000 piaștri
Total	210 230 piaștri

p. 86 Din cele 101 familii de cerșetori, 41 stau în București și primesc anual, cu condiția să nu cerșească, 15 piaștri pe lună și haine// de Paște; alți 60 sunt întreținuți la mănăstirea Malamuc din județul Ilfov. Astfel, grație acestei caritabile precauții, datorate prințului Al. Ghica se văd puțini cerșetori în Țara Românească și putem afirma că cei care se întâlnesc sunt ori ruși ori germani.

Învățământul

p. 88 Numai în această primăvară (cea a anului 1832) a reînceput învățământul public¹⁷¹. //

[...] Școlile lancasteriene sunt împărțite în patru clase, fiecare de câte un an; copiii trebuie să învețe de la alfabet până la geometrie și mecanică practică. De 10 ani aceste ultime două discipline lipsesc din școli. Această instituție este totuși una dintre cele mai bune din țară și fără îndoială una dintre cele mai bine susținute, grație zelului și devotamentului tinerilor care o conduc. Introducerea ei se datorează domnului Dimitrie¹⁷², care nu a găsit decât uitarea drept recompensă, pentru că a avut onoarea de a fi grec (!), iar românii pentru a evita să-i fie recunoscători l-au luat drept fanariot. Marele logofăt Dinicu Golescu¹⁷³ a constituit o astfel de școală pe moșia sa.

Școala, numită de umanoare, este împărțită și ea în patru clase; aici <elevul> trebuie să învețe de la gramatică și știință, până la literatura franceză. O a doua

¹⁷¹ Întrerupere datorată războiului ruso-turc din 1828–1829.

¹⁷² Grigore Dimitrie Ghica, domn al Țării Românești (1822–1828).

¹⁷³ Dinicu Golescu (1777–1830), boier muntean, care desfășoară o bogată activitate culturală.

decepție este aceea că tinerii români care știu franceza nu sunt absolvenții acestei școli.

Scoala complementară este de trei ani. Principalele materii care se învață aici sunt: retorica, logica, matematica, fizica, chimia. A treia decepție este că exceptând retorica, al cărei profesor, angajat al guvernului, nu se prezintă la ore decât de 8-10 ori pe an, și matematica elementară, restul materiilor nu sunt predate. În ceea ce privește cursurile speciale și cursurile libere, nu există nici profesori pentru a le face, nici elevi pentru a le urma; totul este decepționant. Cât despre facultăți, numai știința dreptului se învață. [...] Vedem că autorul acestui regulament a găsit mijlocul de a văduvi învățământul de orice posibilitate de progres. În sfârșit, în timp ce ierarhia nobiliară se compune din 20 de eşaloane, nu există decât un singur corp de învățători; toată lumea este profesor, de la cel care învață alfabetul până la doctorul în științe. Această egalitate este singura care există în toată țara. [...] p. 89

Administrația care conduce învățământul este astfel constituită încât absoarbe 1/10 din fondurile anuale. <Există> trei efori care nu pot fi decât dintre marii boieri; un colaborator pentru ajutorul eforilor, // care nu face nimic; un director pentru a suplini colaboratorul și care face și mai puțin; un revizor, un cenzor, un casier, un secretar și funcționari dintre care cel mai umil se consideră superior profesorilor. Primele trei funcții sunt onorifice, a patra este o sinecură, a cincea un cumul de patru mici funcții, a șasea nu există. [...] p. 90

S-ar crede că guvernul care susține atât de puțin și de rău instituțiile sale nu pregetă să le ajute pe cele particulare. Departe de aceasta, el este gelos, și, trebuie spus, că în timp ce prințul Sturdza s-a grăbit să pună în aplicare *Regulamentul Organic* prin crearea unui institut pentru fetele sărace, administrația munteană nu a vrut să facă nimc. Ea a acordat, este adevărat, pentru trei ani o subvenție de trei mii de piaștri la două pensioane de domnișoare; dar când unul dintre acestea a falimentat (protejatul său), l-a închis și pe celălalt; și totuși grație ultimului, orașul București a avut onoarea de a avea în 1840 o școală publică gratuită.

Dacă aceasta este situația cu învățământul public, atunci se poate imagina ce se poate întâmpla cu cel particular. Cu excepția a cincizeci de familii din fiecare principat, atât de bogate încât își pot permite să plătească salariul profesorilor // și al profesoarelor, ceilalți se mulțumesc cu atât de puțin încât nici nu merită osteneala să vorbim. Scrisul și cititul în limba greacă și română, tapiseria și dulcelețurile, iată aproape tot ce învață tinerele fete. Negustorii înșiși, pe care deseale călătorii i-a luminat, nu se ridică încă deasupra prejudecăților care îi țin la distanță atât de mare de nobili și nu le dau copiilor o educație conform sentimentelor și averii lor. Rezultă, în general, că femeile nu se pricep la nimic și că bărbații, ale căror brațe sunt necesare în altă parte, în agricultură, în industrie, sunt reduși la munci nedemne de ei. [...] p. 91

Dacă considerăm teatrul și jurnalele ca puteri în mișcare ale civilizației, înțelegem de ce nu există în principate teatrul ce înalță mândria națională și

- jurnalele ce o comentează. Aici nu sunt permise decât discuțiile despre probleme neimportante și cenzura este cea care ascunde adevărul. Dacă Bolliac¹⁷⁴ cere autorizație pentru a publica un periodic, i se răspunde: „Prințul vă autorizează să vă publicați gazeta. Nu veți scrie despre politică și veți vorbi numai despre literatură
- p. 92 Toate articolele d-voastră trebuie supuse cenzurii.”// [...] Dacă în fruntea unei cărți nevinovate, o gramatică, am scris aceste rânduri inofensive: „Poate că această mică carte va ajuta la realizarea dorințelor mele de a vedea apropiindu-se cele două popoare, așa cum sunt apropiate cele două limbi!”, cenzorul Picolo¹⁷⁵ m-a acuzat de iacobinism și a șters cu cerneală roșie aceste rânduri incendiare!

- Totuși această cenzură nu este atât de înfricoșătoare, căci este pe față și o cunoști. Există o alta care este invizibilă și pe care vreau să o dezvălui. Este cea a spionilor ruși, și aceștia sunt oamenii cu gradele cele mai mari din armata română. Acești oameni își vizitează ofițerii, încercând să-i surprindă studiind, și orice carte pe care o văd în mâinile lor, dacă <este scrisă de> un autor francez, chiar dacă subiectul este de strategie, fără să o fi citit o condamnă, și câteodată o împrumută pentru a o arde, iar pe ofițerul care refuză să le-o dea îl consemnează. Tinerii sunt
- p. 93 nevoiți să se ascundă // de superiorii lor. [...] Deși pare de necrezut, aceste lucruri se întâmplă mai mult în Moldova decât în Țara Românească, iar datoria mea este de a preveni guvernul, care este ignorant. În ciuda acestor obstacole, spiritul vieții dăinuie, se întinde, se dezvoltă; în ciuda stadiului elementar al studiilor, acestea dau deja roade fericite. O mulțime de tineri profesori răspândesc astăzi educația în sate, astfel încât peste 10 ani vor fi puțini români care nu vor ști să citească, să scrie, să numere. Deja elita tineretului gândește, vorbește și scrie, manuscrisele suplinesc tipăriurile, cântecele zboară din gură în gură, alegoriile sunt pătrunzătoare, amenințătoare chiar; despotismul cenzurii nu-și atinge scopul. [...] Astfel vedem în articolele literare că, în ciuda cenzurii, românii aspiră spre unire, spre naționalitate și sunt însetați de independență. [...]

p 94

Tabel general de instituții de învățământ

Țara Românească Instituții guvernamentale

Instituții	numărul	interni	externi	profesori	fonduri
Școli comunale	1 990		40 995	1 990	
Școli capitală					
Județ	22		2 441	22	138 240<lei>

¹⁷⁴ Cezar Bolliac.

¹⁷⁵ N. Picolo, cenzor în Țara Românească.

Colegiul Sf. Sava ¹⁷⁶	1	38	200	16	148 360
Colegiul Craiova	1		88	8	63 400
Total	2 014	38	43 724	2 036	350 000

Seminarii

București	1	40	1	40 000
Râmnicu Vâlcea	1	30	1	30 000
Buzău	1	60	2	60 000
Argeș	1	20	1	30 000

Școli parohiale

Județe	32		877	32
București române	52		1 195	52
grecești	13		259	13
germane	2		136	2
armene	1		80	1
evreiești	13		232	13
Total	113		2 778	113

Pensioane

Franceze de băieți				
ținute de germani	2	68		8
Franceze de fete				
ținute de francezi	1	48		6
școli gratuite anexe	1		158	3
Total	4	116	158	17

Rezumat

de guvern	2 014	38	43 724	2 036	350 000
de cler	4	150		5	160 000
de parohii	113		2 778	113	
pensionate	4	116	150	17	
Total	2 135	304	46 652	2.171	510 000

¹⁷⁶ Înființat în 1818 din inițiativa lui Gheorghe Lazăr.

Moldova

Instituții guvernamentale

Institute	Număr	interni	Externi	Profesori	Fonduri
Școli comunale	1 800		27 547	1 800	
Școli capitale jud.	8		2 020	8	
Colegiu Vasilian	1	76	179	6	
Colegiu Mihăilean	1	65	80	15	
Colegiu de domnișoare	1	4	77	4	
Total	1 811	145	29 903	1 833	400 000

Seminarii

Socola	1	60		3	96 000
Total	1	60		3	96 000

Instituții particulare

Școli de parohii

Județene	18	530	18	
Iași Armenești	1	75	1	
Evreiești	12	653	12	
Total	31	1 258	34	

Pensioane

Franceze de băieți ținute de francezi	3	119	12	
Franceze de fete ținute de francezi	3	92	11	
Total	6	211	23	

Rezumat

De guvern	1 811	145	29 903	1 833	400 000
De cler	1	60		3	96 000
De parohii	31		1 258	31	
Pensioane	6	211		23	
Total	1 849	416	31 161	1 890	496 000//

	Țara Românească	Moldova
Director de școală	4 200	2 400
Prof. de gramatică	3 000	2 400
Prof. de geografie	4 800	2 400
Prof. de retorică	4 200	2 000
Prof. de drept	3 600	6 000
Prof. de științe	4 800	6 000

Din acest tabel putem conchide, făcând abstracție de școlile comunale, care se constituie numai, că numărul elevilor în Moldova este, proporțional cu populația, dublu decât cel din Țara Românească, că seminariile sunt în raport de 1 la 3 și că numărul elevilor lor este de 2 la 5; că pensiunile sunt în raport de 5 la 7, iar școlile parohiale de 10 la 27. Vedem că salariile sunt mai bine proporționate și cum clerul din cele două provincii înțelege mai bine importanța educației decât guvernul, cheltuiește pentru 210 elevi o treime din ceea ce guvernul dă pentru 6 000.

Materiile școlare

Școlile comunale: lectură, scriere, calcul, catehism (metoda lancasteriană).

Școli parohiale: aceleași materii (vechea metodă).

Școli de județe: aceleași materii (metoda lancasteriană), complementar cu geometrie, geografie, desen, istoria sfântă și gramatică.

Colegii și pensiune: româna, franceza, latina, greaca, germana, cronologie, geografie, istorie, desen, retorică și matematică.

Cursuri speciale: literatura limbilor menționate, matematica, dreptul, principii de fizică și de chimie.//

În final, studiile latinești sunt elementare. Nici o carte clasică. Nici o filosofie; ea este proscrisă din ordinul Rusiei, până ce această putere va trimite un filosof din școala sa. Nici o ierarhie pentru profesori și nici o recompensă pentru oamenii de litere, a căror gândire trebuia să moară sugrumată de cenzură.

p. 96

Capitalele

Bucureștiul situat la 44°27' latitudine nordică și 23°48' longitudine estică, se află într-o câmpie mare, ale cărei părți coboară într-o pantă lină până la malurile Dâmboviței, care traversează orașul. În popor se spune: *Dâmboviță apă dulce cine te bea nu se mai duce!* [...] Orașul Iași este situat la 47°8' latitudine nordică și

25°10' longitudine estică pe panta unei coaste înalte de unde pare că alunecă până la malurile Bahluiului, apă care curge la picioarele sale. [...]

Iași din 1529 și București din 1660 au devenit reședința domnului, a nobilimii și sediul guvernului. Sunt împărțite unul în 4, altul în 5 cartiere, ultimele urmând cele 5 mari ulițe, care se lungesc nedefinit, ca niște imense *chici ale voinicului*¹⁷⁷. Spațiul
p 97 dintre aceste străzi se numește mahala. Aceste mahalale sau cartiere // nu sunt încă pietruite și nu vor fi multă vreme; se împart în 86 de parohii, purtând fiecare numele bisericii. Fiecare cartier are comisarul său, subcomisarii, inspectorii și vătășii săi. Orașul este iluminat în centru, în cartierul comercial și pe ulițele principale. Orașul Iași are 550 de felinare de ulei, Bucureștiul are 722 de felinare, în care arde totdeauna slab o lumânare, iar supraveghetorii nopții asigură cetățenilor liniștea. Aceștia sunt 40-50 de gardieni plătiți de oraș, alți oameni sunt plătiți de particulari. Fiecare stăpân de casă asigură doi oameni, iar fiecare prăvălie unul, ceea ce face ca numărul acestora să fie de 325 în Iași și 700 în București în fiecare noapte. Sunt sub direcția inspectorilor și se numesc <după felul în care întreabă> „*Cine e acolo?*”

Vătășii din cartiere trebuie să informeze în fiecare dimineață despre starea de sănătate a fiecărei case, să dea avizul comisariatului pentru cazurile grave care se pot ivi. Bucureștiul are două turnuri înalte care se numesc foișoare, în care veghează noaptea gardienii pentru a avertiza în caz de incendii. Pentru a stinge focul, agia și comisarii din cele două orașe au la dispoziție personalul și materialele următoare:

	București	Iași
Pompieri	17	24
Săpători	60	130
Purtători de apă	16	24
	93	178
Pompe	16	12
Butoaie	16	21
Cai	36	40 //

Poșta

p. 98

Scrisorile

Sunt trei servicii de poștă pentru scrisori: cel românesc, cel austriac și cel rusesc. Primul este pentru interior, al doilea pentru Occident, iar al treilea pentru Rusia și Orient. Scrisorile din Țara Românească pentru Moldova sunt, din păcate, încredințate acesteia din urmă; nu este vorba că domnul Iacovenko¹⁷⁸, care este

¹⁷⁷ „Este o plantă” (n. a.).

¹⁷⁸ Ignatie Iacovenko, fost funcționar în Ministerul Afacerilor Străine al Imperiului rus, director al Serviciului poștelor (după 1833), călător în țările române. Vezi traducerea însemnărilor sale de călătorie în vol. I al prezentei serii, p. 817–907.

director, este omul cel mai cinstit din câți cunosc, dar nu depinde de el ca secretul să nu fie violat. La Sculeni se întâmplă acest atentat, contra căruia am protestat eu însumi la consulatul Franței din Iași. Am auzit din sursă sigură că nu este prudent să încredințezi colete poștei române. În fine, pot asigura că cea mai onestă este cea austriacă și, chiar dacă scrisorile sunt desigilate pentru carantină, ele sunt foarte rar citite.

Tabel de plecări și sosiri¹⁷⁹

Plecări din București

Poșta română : Pentru interior de două ori pe săptămână: luni și vineri până la orele 6 seara

Poșta austriacă: Pentru Austria, Germania, Italia, Franța, Anglia: luni și vineri până la 7 seara

Poșta rusă : Pentru Moldova și Rusia marțea până la prânz; pentru Constantinopol de două ori pe lună. //

Sosiri în București

p 99

Poșta română : de două ori pe săptămână sâmbăta și miercurea

Poșta austriacă: marțea și sâmbăta

Poșta rusă: Din Moldova și din Rusia, marțea și sâmbăta; din Costantinopol prima și a 15-a zi din lună.

Poște de cai

Pentru a călători cu poșta își trebuie *podorojna*, hârtie ce ține loc de pașaport. Ea este eliberată la București și Iași de postelnicie, pe baza unui permis de la poliție, iar în capitalele de județ de ispravnici. Străinul o poate obține pe baza pașaportului. Sosit în București, o înmânează comisului barierei și nu prezintă pașaportul decât la consulat.

Poșta nu dă mai mult de patru cai pentru o căruță mică; mai mult de șase cai pentru cea mare, numită brașoveanca, și mai puțin de opt pentru o caleașcă sau un cupeu. Prețul este de 75 cenți pe un cal pentru fiecare popas, ale cărui distanțe variază de la 1 oră $\frac{1}{4}$ la 1 oră $\frac{1}{2}$ în câmpie și de la 1 oră $\frac{1}{2}$ la 2 ore la munte.

Numărul călăuzelor este de unul pentru patru și șase cai și de doi pentru opt cai. Prețul fiecărui călăuze este de 18 cenți. //

¹⁷⁹ „Extras din *Anuarul muntean* al colonelului Blaremburg” (n. a.).

Numărăm la

	<i>București</i>	<i>Iași</i>
Boieri	12 690	5 300
Oamenii lor	9 804	3 250
Preoți	1 280	819
Călugări	137	334
Popor	60 000	26 203
Total	83 911	35 906
Străini europeni	4 800	1 256
Ungureni	3 600	600
Evrei	4 800	12 740
Țigani	8 777	2 739
	21 977	17 335
	83 911	35 906
	105 888	53 241

Numărăm în schimb la:

	<i>București</i>	<i>Iași</i>
Case	10 050	4 300
Hoteluri	20	80
Mănăstiri	26	13
Biserici grecești	130	70
Biserici catolice	1	1
Biserici armenești	1	1
Biserici reformate	2	1
Sinagogi	5	2
Hanuri	10	7
Seminarii	1	1
Colegii	1	2
Pensioane	3	6
Școli	80	13
Tipografii	4	3
Litografii	1	1
Echipaje	1 775	1 247
Cărute	7 502	4 715
Trăsuri	70	42
Teatre străine	1	1

Cea mai mare parte a caselor nu au decât un parter; casele boierești nu au decât un singur etaj. În general, cu excepția câtorva frumoase biserici, clădirile nu sunt decât mase informe din cărămizi, fără altă călăuză decât instinctul.

Totuși se remarcă în București: azilul brâncovenesc, spitalul de la Colțea și turnul său în ruină¹⁸⁰, ridicat în 1715 de soldații lui Carol al XII-lea¹⁸¹; mănăstirea Sf. Gheorghe¹⁸², unde trebuia să se construiască palatul princiar și Hanul Manuk-bei¹⁸³, imens caravanserai cu două // etaje, cu dublu balcon interior și care, bine restaurat, bine zugrăvit, oferă priveliștea cea mai ciudată din această mare capitală. În Iași se remarcă turnul lui Vasile Lupu, noua catedrală¹⁸⁴, vechiul palat care se restaurează¹⁸⁵, Biserica Trei Ierarhi¹⁸⁶, noua biserică de la Podul vechi și mănăstirea Frumoasa¹⁸⁷. p. 101

Fără adunare, în ciuda principiului electiv, pline de robi, în ciuda dragostei de independență, avizi de libertăți constituționale, în ciuda profiturilor din drepturile feudale, Bucureștiul și Iașiul poartă pe zidurile lor moravurile orientale în interior și moda europeană la exterior. [...] În sfârșit, ele sunt și unul și celălalt imense sate cu limite nedefinite, cu ulițe fără nume, cu mahalale misterioase, una de patru leghe, alta de două leghe și jumătate împrejur. Vedem mlaștini unde orăcăie broaștele râioase, maidane unde ȣiganii își întind corturile, cartiere inundate în fiecare primăvară; un caldarâm desfundat și acoperit de noroi, drumuri interioare unde mergi liniștit pe gunoaie, până când te trezești oprit de un abis; câteva palate frumoase, atâtea case drăguțe, mai degrabă ferme decât reședințe senioriale; și în mijlocul acestora echipaje magnifice trase de cai superbi; în interior femei// elegante, *dandys* [...], cochetărie și grație; în spate lachei galonați, ungureni în jachete, albanezi drapați în togi romane; peste tot căruțe cu lemn și cu fân, boi slăbiți de nevoi și de muncă, peste tot, țărani îmbrăcați în piei de oaie, țigani aproape goi sau acoperiți de zdrențe; peste tot contrastul continuu dintre mizerie și lux; bordeie alături de palate, bogații în trăsuri, săracii în noroi; dar toți se regăsesc vara în praful care acoperă cele două orașe, ca simbol al vanității lor. [...] p. 102

¹⁸⁰ Turnul Colței, înalt de 48 de metri, ridicat de Sandu Colțea în 1714.

¹⁸¹ Carol al XII-lea (1682–1718), rege al Suediei (1687–1718).

¹⁸² Mănăstirea Sf. Gheorghe, ctitorită de Nedelco Bălăceanu în 1562.

¹⁸³ Han negustoresc înființat în 1808; aici s-a semnat în 1812 Tratatul de pace de la București.

¹⁸⁴ Catedrala Mitropoliei Moldovei a fost ridicată din inițiativa lui Veniamin Costache pe locul vechii Mitropolii, zidită din ordinul doamnei Anastasia, soția lui Duca-vodă.

¹⁸⁵ Palatul domnesc, care a ars în incendiul din 1827.

¹⁸⁶ Sau Trisfetitele, ridicată în timpul lui Vasile Lupu, restaurată radical de Lecomte de Noüy în secolul al XIX-lea.

¹⁸⁷ Mănăstire clădită de Matei Ghica.

Orografia sau Plimbări pitorești prin Munții Bucegi

Munții Bucegi n-au fost încă explorați (Balbi, *Geografia*)

Frumusețea României constă în munții ei. Dacă nu ai văzut decât câmpia, nu veți putea spune: „Am văzut România”; sunteți ca un naufragiat care, eșuat pe coastele aride ale Provenței sau pe dunele de la Dunkerque, pretinde că a văzut Franța (Autorul).

Prima călătorie

[Împreună cu slugerul Angelescu și cu slujitorii acestuia, Vaillant pornește într-o călătorie, părăsind arșița și praful din București pentru aerul curat al Munților Bucegi, în seara zilei de 19 aprilie].

p. 227 Douăzeci de minute mai târziu orașul era departe în spatele nostru. Ochii noștri obosiți de ulițele lungi, de casele albe, monotone, de mahalalele ale căror ziduri gri le ascunde verdeața, hoinăresc acum liberi pe o vastă câmpie și pieptul nostru respiră cu aviditate un aer mai curat. Căruța noastră, în loc să ne zdruncine pe un caldarâm dur și fierbinte, merge ca într-o grădină, pe un drum lin și uniform, deseori acoperit de iarbă, părând mai degrabă o alee de parc decât un drum de poștă. Cei opt cai ai noștri au aripi. [...]

p. 229 Când am redeschis ochii eram la Ploiești. La răsărit o culoare trandafirie și în aer o dulce prospețime ne promiteau o zi minunată. Orașul în mijlocul grădinilor sale și a arborilor înalți fructiferi, cultivați fără nici o știință, se trezea râzând, animat. De când nu îl mai văzusem, făcuse progrese considerabile. Populația de 10 000 de suflete, construcțiile noi, caldarâmul în construcție, piața publică, care îl transformă într-un oraș deosebit din Țara Românească, m-au făcut să mă îndoiesc dacă era același oraș unde mă opriseam acum opt ani. Era zi de târg. Țăranul alerga

p. 230 pe toate străzile, dar nici zgomotul căruțelor, nici mugetele // boilor, nici vocea vânzătorilor și a clienților, nici țipetele bragagiilor nu au tulburat liniștea caselor boierești, până când, la strigătul vizitiilor noștri sau şuierul bicelor, cele câteva cuvinte grele schimbate între ei și trecători, iuțimea căruței noastre pe un pavaj nou, am văzut câteva ferestre deschizându-se și câte un boier cu pipa în mână sau altul cu ceașca de cafea¹⁸⁸ salutându-ne în treacăt printre fumuri. [...]

p. 242 În sfârșit am atins ținutul înalt; nu mergeam decât prin munți și văi și drumul a devenit atât de pietros, că suntem cernuți ca migdalele prin sită. Iată platoul de la Câmpina și Doftana¹⁸⁹, care curge la poalele sale. Am traversat torentul și printr-un

¹⁸⁸ În text *fêlédjane*.

¹⁸⁹ Doftana, sat, com. în jud. Prahova.

ocol la stânga, pe un urcuș destul de greu, am atins culmea platoului, vastă întindere cu o suprafață de 4 leghe, netedă ca marmura și verde ca o pajiște, la 120 de picioare deasupra Doftanei, care o limitează la est și la sud, și de Prahova care curge la vest. Există puține poziții pitorești ca cea pe care este așezat orașul. El are la nord Bucegii, la o zi de mers, și în jurul lui înalții munți cu păduri și atât de aproape de platou, încât cu trei ore înainte de apus umbra lor acoperă tot. Este Câmpina, oraș antrepozit unde se opresc mărfurile care intră în principate prin Brașov. [...]

La ieșirea din oraș am mers repede spre nord-est până la panta unde sunt p. 243
puțurile de petrol, una dintre bogățiile Câmpinei; ne-am odihnit la Doftana la vad, și în mai puțin de o oră am ajuns pe culmea munților, de unde am putut descoperi, pe fundul unei vâlcele înguste, satul și salinile de la Telega. Această vâlcea este formată din patru munți așezați în <formă de> paralelogram, ale căror culmi de înălțimi egale oferă un ciudat contrast. Aceea pe care ne aflăm, ca și cea din față, este înbrăcată de arbori și verdeață; celelalte două sunt sterile și în întregime goale. Solul vâlceleii este argilos și albicios și soarele se reflectă atât de intens că ochii abia pot să le fixeze. [...]

Intrarea noastră în Telega pe un povârniș foarte rapid, nu s-a desfășurat fără p. 244
emoții. [...]

A doua călătorie

A doua zi, în 21 iulie, satul se trezea liniștit și nu se auzea decât torentul ce p. 245
curgea și clopotul ce-i chema pe credincioși la slujbă. Creștin prin botez, catolic prin naștere, filosof prin principii, cred în Dumnezeu și îl văd peste tot, înăuntrul și în afara bisericii, la fel de bine în moschee cât și în sinagogă, la Constantinopol cât și la Roma. Am fost deci în biserica ortodoxă și am cântat împreună cu locuitorii din Telega „pe împăratul care nu seamănă cu nimeni altul”. Astfel, pentru români [...] Dumnezeu nu este regele regilor, ci împăratul împăraților, al cerului și al pământului. Am aplaudat această descoperire, în timp ce, urmărind cu privirea mulțimea de credincioși care se închina în fața icoanelor și le săruta, am făcut o alta. Privirea mea s-a ridicat spre catapeteasma, unde aceste icoane sunt agățate în rame de aramă și argint, și am zărit la capătul acestui lambriu aurit, ce ascunde creștinilor // misterul ce urmează a se înfăptui, o cruce înaltă de trei picioare purtându-l pe p. 246
Hristos. Este primul crucifix de asemenea dimensiuni pe care l-am văzut în bisericile românești și fără îndoială singurul care este expus continuu vederii ortodocșilor; pentru că numai o dată pe an ei pot vedea micul crucifix de fildeș, pe care îl pot săruta de Paște, pus pe masa în fața căreia fac mătânii. [...]

Ne-am urcat de-a lungul râului și ne-am oprit pentru câteva momente în piața p. 258
garnizoanei, o platformă de 25 de picioare pătrate unde făceau exerciții recruții. [...] Mergând de acolo la fortăreață, care servește drept atelier, și la baracă, care este de fapt cazarma, m-am întrebat cum pot trece oamenii aceștia de iarnă, pentru că

- acoperișul este surpat și spart, iar găurile nu sunt acoperite decât de rogojini. [...] Privind interiorul, nu mi-am putut stăpâni surpriza văzând ordinea și curățenia, pe care vigilența ofițerului a obținut-o în acest îngust adăpost locuit de 50 de oameni.
- p. 259 [...] Cinci minute după aceea am pătruns în închisoare. [...] Este // un paralelogram de 72 de picioare lungime pe 20 lățime, în mijloc cu o curte care nu este închisă decât de un gard înalt de șase picioare. Interiorul clădirii este împărțit în două mari săli separate de un coridor unde se află supraveghetorii. Paturile de lemn largi de 8 picioare stau înșirate de fiecare parte a sălii, iar o lampă atârnată de tavan luminează în timpul nopții. Acolo stau ocnașii cu piciorul stâng legat de o piedică comună. Această piedică este încuiată cu lacăte din loc în loc. Patul acestor nenorociți este o rogojină și nu au drept pătură sau pernă decât pantalonii scurți și mantaua. În momentul în care am intrat, erau aliniați în curte și doi soldați le examinau fiarele de la picioare și de la mâini; un ofițer i-a trecut în revistă, făcând apelul, și i-a
- p. 261 numărat atingându-le pieptul cu degetul. 90! Atâția erau. [...]
- Mina are 90 de metri adâncime; intrarea este pătrată și are o lărgime de doi
- p. 262 metri și jumătate. Coboară până la o adâncime de 30–40 metri apoi se lărgeste în boltă și seamănă cu un butoi cu pântecul mare. Sarea este fină și deasă; 70 de kilograme cât cântărește încărcătura unui cal se vând cu 3 franci. 100 de oameni și 80 de cai lucrează zilnic la exploatarea ei; într-un sezon bun se scot 80–90 de care zilnic și produsul într-un an obișnuit este de 3 000 000 plăștri, adică în jur de 1 200 000 franci. În sfârșit, ea este, în lipsa industriei, de un mare ajutor pentru satele învecinate, ai căror locuitori preiau încărcăturile cu nu mai puțin de 5 franci 70 cenți pe cal. [...]
- p. 265 Făcând aceste observații am urcat poteca ce ducea la fântâna Martin, seara loc de întâlnire obligatoriu pentru leneșii orașului. Am găsit câțiva tineri ofițeri giugiulindu-se <cu fete> și împărțind o bucată de zahăr pe care o înghițeau cu apă. La Telega, unde se produce numai sare, era singura modalitate de a te îndulci.
- p. 266 Este ceasul când tinerele fete vin să-și umple donițele. [...] // Astfel a doua zi ne-am sculat devreme, odată cu păsările, și <eram> la fel de veseli ca și ele, cântând trilurile de dimineață. La ora cinci dimineața eram gata. Caravana noastră se compunea din 6 persoane și iată-ne în mai puțin de o oră pe culmea unui platou înalt, pe care am mers mult timp fără să vedem altceva în jurul nostru decât frasini giganți, care se ridicau drepti și superbi ca brazii, trunchiuri de stejar de o grosime neînchipuit de mare aproape toți înnegriți și loviți de fulgere și, din timp în timp, câteva păsări de noapte care la apropierea noastră își părăseau cuiburile. [...]
- p. 267 Coborâm acum o scară abruptă și în 20 de minute suntem la Strâmbeni. [...]
- p. 268 // Vederea Slănicului ne-a îndepărtat starea proastă și domnul cămăraș care ne-a găsit la el s-a străduit să repare cauza acesteia. Domnul Ducas este un tânăr frumos de 28 de ani. Manierele sale sunt sincere și politicoase și pentru un sfert de oră casa și masa lui a fost a noastră. Aceasta a fost bine orânduită, servită și bogată fără a fi abundentă; vinuri fine de Buzău și apă de Borsec, pâini mici și albe de la București

și icre negre proaspete de Giurgiu. Borșul este delicios și sarmalele din orez și din frunză de vie înăcrită cu caimac, sparanghelul cu smântână de bivoliță, vânatul în ulei de Smirna, toate acestea aveau un gust delicios. Am cinat precum anticiei, așezați pe divane largi și desfățați în timpul mesei de muzica puțin cam stridentă a lăutarilor. [...]

În aceeași seară la orele 9 // ne-am întors la Telega, după un marș forțat de 30 p 269 de ore. [...]

Poimaine vor sosi din Comarnic cele două călăuze, Ion Păușan și Stoica Vodă, care trebuie să ne conducă prin Bucegi. Erau atunci orele patru după amiază și ne pregăteam să plecăm, când deodată prietenii noștri din Telega, dorind să ne rețină, ne-au propus să mergem să vedem un vulcan. [...] Să mergem deci și urcând în căruță, după ce am traversat de 47 de ori sinuozitățile torentului, am ajuns la Băicoi. Acolo era fenomenul despre care se vorbea. [...] Am conchis că acest fenomen nu este decât o degajare de petrol ocazionată de inflamarea stratului superior de sulf și, dacă sondăm la o adâncime de 12–15 stânjeni pentru a atinge nivelul puțurilor din Telega și Câmpina, putem găsi zăcămintul. [...]

p. 273

A treia călătorie

A doua zi la cinci dimineața, ajutați de călăuzele noastre din Comarnic, care ne țineau scările, am strâns mâna pentru ultima oară gazdelor noastre și ne-am îndreptat spre Câmpina pentru a ne aproviziona și a porni spre Bucegi. Două ore mai târziu am intrat în Breaza¹⁹⁰ pe un drum frumos. Breaza este un sat plăcut, care se întinde de-a lungul drumului de la sud la nord. După cum o spune și numele, este o pajiște imensă. [...] Este drept că partea joasă, care atinge la nord Comarnic, formează prim-planul unui tablou atât de vesel și de grațios, că este cu siguranță cel mai frumos peisaj de care te poți bucura. // [...] În fund muntele Pleșuv¹⁹¹, mamelon p. 274 vast, care nu are egal decât pe Gurguiata¹⁹² la stânga și Fruntea lui Vasile¹⁹³ la dreapta iar, pentru a întregi armonia acestei scene delicioase, câteva pânze de argint în mijlocul unui prundiș anunță curgerea Prahovei.

În mijlocul acestora am călărit până la ferma domnului Procopie. [...]

A doua zi de la o primire atât de ospitalieră, am făcut o vizită în împrejurimi, p. 275 urcând mai întâi până în satul care se ascunde deasupra noastră și al cărui nume prezintă pentru mine un oarecare interes. Îl știu ca primul loc important al drumului de la Brașov la București și, văzându-l cocoțat la o sută de metri deasupra Prahovei,

¹⁹⁰ Breaza, oraș jud. Prahova.

¹⁹¹ Pleșuv, pisc în Bucegi.

¹⁹² Gurguiata, pisc în Bucegi.

¹⁹³ Fruntea lui Vasile, creastă în Bucegi.

p. 276 singura trecere a carelor de transport, am conchis că numele lui poate veni de la latinescul *Commeatus*, al cărui sens este acesta. I-am vizitat pe principalii locuitori, moșii sau moșnegii, adică vechii proprietari, bătrâni bărbați și războinici [...] apoi urcând cu greu și încet muntele Simile¹⁹⁴, astfel numit pentru că are forma unor movile // suprapuse, am ajuns la dâmbul cel mai ridicat, vastă boltă de verdeață la o înălțime de 800 de picioare deasupra torentului. Am coborât pe la nord pentru a ajunge la Sicurie în fundul vâlceleii înguste și pietroase care domină muntele, a cărei ariditate și uscăciune explică perfect denumirea; apoi am urcat culmea Gârna sau Cârna¹⁹⁵, am văzut la dreapta muntele Doamnele¹⁹⁶, la stânga muntele Floreiu¹⁹⁷, iar în îndepărtare pădurile roșiatice ale gigantului Gârbova¹⁹⁸. [...] Astfel am ajuns la Floreiu.

p. 279 Acest încântător munte, până în vârf, este o imensă pajiște smălțuită de flori albe, galbene și albastre. [...] // În acest timp s-a făcut târziu și doream cu orice preț să ajungem până în vârful muntelui. Ne-am pus în mișcare și după o oră am coborât pe celălalt versant care se află în fața Pleșuvului și domină locul numit Posada, când, deodată, am fost opriți de urletele și amenințările a 40 de câini: „Nu vă temeți, ne-au strigat călăuzele, ciobanii nu sunt departe”. Și într-adevăr, iată-i că vin în întâmpinarea noastră. [...] Esența bucătăriei românești este mămăliga cu brânză; <instrumentul său> caracteristic este buciul de trei metri lungime; am mâncat
p. 280 din toată inima porția oferită de ciobani și am încercat să rețin // ecoul munților cu unul din cântecele noastre de vânătoare; am cântat cu un buciul. [...]

A doua zi am petrecut-o în liniște, pregătind călătoria spre Bucegi, unde dacă ne ajută Dumnezeu vom pune steagul tricolor al principatelor. Spre seară am respirat aerul proaspăt pe malul drept al torentului și am vizitat moara fierăstrău. Această întreprindere este unică atât prin simplitatea mecanismului său, cât și prin economia construcției ei, cu siguranță nu a costat mai mult de 300 de franci, dar aduce nu mai puțin de 3000 franci venit, nu proprietarului, ci fermierului în al cărui contract de închiriere nu valorează decât o treime. [...]

p. 281 Douăzeci de minute mai târziu mergem de-a lungul muntelui Floreiu și al
p. 282 Pleșuvului, care se întinde la stânga noastră și crește pe măsură ce avansăm [...]. // deodată un vânt din sud-vest ne strică vremea, îngrămădind norii deasupra noastră, și ploaia cade în torente. Nu mai avem timp decât să ajungem la posadă. Așteptând sfârșitul furtunii, îi întreb pe toți cei pe care îi întâlnesc acolo, călători, hangii, grăniceri, despre sensul acestei denumiri spaniole întâlnită numai în Pirinei¹⁹⁹ și în Carpați. Nici unul nu a știut să-mi răspundă. [...]

¹⁹⁴ Simile, munte în Bucegi.

¹⁹⁵ Cârna, munte în Bucegi.

¹⁹⁶ Doamnele, creastă în Bucegi.

¹⁹⁷ Floreiu, munte în Bucegi.

¹⁹⁸ Gârbova, munte în jud. Buzău.

¹⁹⁹ Lanț muntos la granița franco-spaniolă.

[...] Mergem direct spre Babele²⁰⁰. [...]

p. 308

Frigul a devenit atât de pătrunzător, încât suiți pe cal suntem nevoiți să ne acoperim cu paltoanele. Babele se găsesc la câteva sute de metri, iar Stoica ne povestește istoria lor înainte de a ajunge. [...]

[Se continuă drumul spre Caraiman]. Urcăm deci, și, lăsând la stânga o stâncă de marmură trandafirie de 15 stânjani înălțime, depășim vâgăuna numită Obârșia Prahovei, de unde izvorăște râul, ale cărei maluri sunt îmbrăcate cu o perdea de gheață eternă și, după ce am călărit două ore pe crestele pleșuve ale Caraimanului, am atins în sfârșit înălțimea ce îl acoperă ca o cască și care este numită Omul. Acolo, cerul s-a limpezit câteva clipe. Am zărit la stânga noastră // crestele aurite ale Ardealului, în fața noastră codrii roșietici și sterpi ai uriașului Gârbovă. [...] Mergem să ridicăm drapelul, când deodată izbucnește un vânt violent care schimbă aspectul cerului. [...]

p. 309

p. 310

A cincea călătorie

[...] Mergem spre Târgoviște de-a lungul colinelor, traversând Mugurelii de Sus și de Jos, fiind martori pregătirilor făcute de postelnicul C. Cantacuzino pentru serbarea în cinstea domnului. // [...] Alergăm spre Mărgineni, unde veghează în mijlocul călugărilor prizonierul spre care sunt fixați ochii tuturor românilor. Dacă aș putea să-l văd și să-i spun Câmpineanu! [...] // Iată deja Târgoviște, orașul barierei albe, al bisericilor în ruină, Târgoviște veche capitală a Voievozilor. [...]

p. 316

p. 317

p. 318

În timp ce caii noștri mănâncă orz, mă duc să vizitez castelul, măsoar curtea de o sută de picioare pătrate, mă afund în mijlocul ruinelor și nu văd decât subterane semi-acoperite, bolți lăsate, coridoare înfundate de ziduri dărâmate. [...]

Un singur turn a rămas în picioare și aproape intact, dar scara ce ducea la creneluri a fost ridicată. El are 60 de picioare înălțime, 30 picioare pătrate la bază, și se ridică în pantă până la o înălțime egală, de unde urcă în cerc cu un diametru de 15 picioare. [...] // Din biserică în biserică am ajuns la cea catolică, una dintre cele mai vechi din principat și am fost uimit să citesc pe o piatră funerară: „D.O.M. Această piatră acoperă rămășițele ilustrului senior Fontanes²⁰¹, din Constantinopol, care a fost mai întâi un ilustru interpret, *trimis și ministru al Franței pe lângă Poartă*, a fost apoi // înfrânt de o soartă potrivnică, urmărit de invidie și și-a găsit liniștea în serviciul lui Carol al VI-lea, împăratul romanilor. Administrator al Societății orientale și de comerț, și-a încredințat sufletul Domnului în 18 august

p. 319

p. 320

²⁰⁰ Formațiune stâncoasă de pe platoul Bucegi.

²⁰¹ Georges Fontaine, dragoman al ambasadei franceze din Constantinopol, autor al unei culegeri asupra ceremonialului și audiențelor ambasadurilor țării sale la Poartă, din 25 martie 1685.

1727, la 55 de ani, lăsând în doliu și în cea mai profundă durere pe soția sa Françoise de Dandréa”. [...]

p. 321 Drumul care merge de-a lungul Ialomiței este îngust și alunecos [...] și mergem atât de încet încât ajungem la Pucioasa²⁰² la opt ore seara. [...]

p. 322 Casa băilor este o construcție lungă așezată cu fața spre satul Poduri²⁰³, de partea cealaltă a Ialomiței. Ea are patrusprezece apartamente pentru cei care fac baie, fiecare compus din două încăperi, foarte curate, dar fără alte mobile decât un pat de lemn. Prețul băii și al apartamentului este de 5 piaștri pe zi (un franc și 70 de cenți) și ne-am descurcat cum am putut cu hrana și cu dormitul, fiind cam strâmtorați. Cea mai mare parte a călătorilor care vin însoțiți de familie preferă să locuiască în Poduri sau înghesuți în căsuțele simple ale sătenilor, unde găsesc destulă hrană pentru ei și însoțitorii lor.

Ceea ce am făcut și noi. Din păcate am nimerit în casa popii, casă murdară, unde locuiau împreună bărbați, femei, copii, câini, pisici, găini, cocoși, găște, unde curtea este pe rând stână, grajd și staul, unde nu găsești un loc unde să-și odihnești capul. [...] Această ședere prăpădită mă dezgustă, această mizerie nu-mi provoacă milă, mă revoltă, pentru că ea este cea a avarului. //

p. 323 [...] Am plecat să locuim la Iancu, în spatele bisericii, la începutul mării pajiști verzi care este piața publică a orașului. Iancu nu ne-a oferit un palat, doar două camere atât de curate pe cât putem să găsim la oameni atât de săraci: ziduri albe, ferestre de hârtie, podea de pământ, paturi de lemn, acoperiș de frunze, și totul

p. 324 bine spălat, bine măturat, frumos mirositor. // [...] Și numai spre sfârșitul sejurului nostru m-am gândit să ajung până la Bezdead. Este timp încă; suntem pe cai, urcăm Besdedel²⁰⁴, mic pârau stâncos și plin de păstrăvi și după patru ore de mers, am ajuns la Bezdead²⁰⁵, sat faimos, care acoperă cu cele opt sute de case ale sale o leghe de coline. [...] Ne îndreptăm spre muntele care vorbește, ecou dublu vestit în regiune. // [...] Ne-am întors și am ajuns la Poduri de Sus, fără îndoială. Vederea părții înalte a satului ne-a reamintit că a doua zi urma să-l părăsim și ne făcusem planurile deja când am sosit la casele noastre. Trimiseseam căruța să ne aștepte la Curtea de Argeș, în timp ce noi ne îndreptam călare spre Câmpulung. [...]

A doua zi la orele cinci dimineața am traversat Ialomița și la amiază, după ce am mers de-a lungul Dâmboviței timp de o oră, ne-am odihnit la umbra unei capele gotice și aproape în ruine. Este una dintre ctitoriile lui Radu Negru²⁰⁶, căruia îi conservă numele și amintirea. // [...] Câmpulung! Suntem la Tulești și de acolo

²⁰² Pucioasa, oraș jud. Dâmbovița.

²⁰³ Poduri, sat, com., jud. Dâmbovița.

²⁰⁴ Besidedel, pârau în jud. Dâmbovița.

²⁰⁵ Bezdead, com., jud. Dâmbovița.

²⁰⁶ Radu Negru, întemeietorul tradițional al Țării Românești; tradiția populară îl numește Negru vodă.

vedem orașul care se așează în amfiteatru pe o înălțime mică. // [...] Și vorbind p. 330
astfel am intrat în oraș, traversând piața, am căutat gazdă la Bucur, un moșneag de
treabă, care în timpul holerei mi-a dat ospitalitate. [...]

Ce se spune astăzi despre Câmpulung? Că din vechiul său statut de reședință nu p. 331
a păstrat decât dreptul de municipalitate; că romano-catolicii au din vechime o
biserica²⁰⁷; că în biserica lui Radu Negru am văzut portretul acestui prinț îmbrăcat într-
o haină lungă brodată cu aur și argint, pe deasupra o haină de blană și pe capul său o
diademă. [...] A doua zi i-am salutat pe moș Bucur, Zinca și toată familia și seara, la
căderea nopții, am ajuns la mănăstirea Argeș²⁰⁸, situată în mijlocul văii numite a
Dealului și la o mie de pași distanță de marele drum de la Sibiu la București. // [...] p. 332
Biserica este deschisă. Este decorată cu fresce ca toate bisericile ortodoxe, culorile
sunt proaspete, dar fără contur. Naosul este garnisit de fiecare parte cu strane pentru
femei. El închide corul unde se pătrunde printr-o singură arcadă. Stranele din cor sunt
destinate bărbaților și, în principal, cântăreților și călugărilor. Catapeteasma care
acoperă altarul este strălucitoare. Este un lambriu mare, // bogat sculptat și acoperit cu p. 333
aur. Se văd trei uși, două mici laterale pentru slujitorii bisericești și una la mijloc, cea
a altarului. Numai preotul poate trece pe aici. La dreapta și la stânga figurile lui
Hristos și cea a Fecioarei. Din înaltul boltei atârnă trei mari candelabre și peste tot
icoane încadrate în argint sau argint aurit. La dreapta mea este scaunul episcopului și
la stânga amvonul. Ieșind revedem piatra funerară a lui Neagoe I²⁰⁹, ctitorul, iar pe
portal portretul său în picioare. Judecând după această pictură, Neagoe era înalt și bine
făcut; avea o figură marțială și un păr blond care îi cădea pe umeri. Se vede aici
îmbrăcat într-un costum de ceremonie brodat cu aur și o coroană împodobită cu pietre
prețioase. Ieșind din biserică, i-am examinat exteriorul. Este o frumoasă navă de
marmură albă pe care arabescurile se împletesc pe orizontală de la soclu până la
cornișă; fiecare piatră este sculptată cu toată bogăția, finețea și delicatețea artei; nici
o parte nu seamănă cu cealaltă. Ea poartă cu o grație infinită cele două turle care sunt
deasupra, și acestea în perfectă armonie cu restul edificiului, bine plasate, cu o formă
elegantă, sunt tăiate în spirală în așa fel încât ai senzația că vor cădea unul peste
celălalt; iluzie care durează din 1516, epoca construirii sale, epocă de renaștere a cărei
singură mărturie din aceste ținuturi este. [...]

A șasea călătorie

p. 334

A doua zi, 9 august, la cinci ore dimineața, ne-am luat rămas bun de la fratele
iconom, caravana noastră adăpându-și caii în Argeș, pe care l-am trecut pe la vad.

²⁰⁷ Biserica catolică, Bărăția.

²⁰⁸ Mănăstirea Curtea de Argeș, ctitorită de Neagoe Basarab, inaugurată în 1517.

²⁰⁹ Neagoe Basarab, domn al Țării Românești (1512–1521).

- p. 335 Am urcat în susul apei pe o // pantă aproape de nesimțit și totul a mers bine până la Rudeni²¹⁰. [...] La Rudeni urcușul a devenit mai rapid, am intrat în pădure, drumul era larg, dar plin de gropi și nu era posibil să mergem toți odată. Am mers în linie, doamnele la mijloc, și încet-încet am ajuns la Sălătruc²¹¹, sat afurisit, o trecere nenorocită. [...] Am ajuns fără accidente la Titești²¹², pe culmea Muscelului, unul
- p. 336 dintre cele mai înalte puncte ale Bucegiului. // [...] După o oră ne-am reluat drumul pentru a coborî pe atât pe cât am urcat, cu mai puțină trudă de data aceasta pentru
- p. 337 că drumul era în trepte. Atingem astfel Boișorul [...] // și intrăm în Căineni la orele opt seara, în muzica corului care tulbură satul și strânge în jurul nostru vâtași, zapcii, comisarul, șeful vămii, toate autoritățile locului și o haită de o sută de câini, care pare că este garda orașenească. Oh români! Mi-am spus că sunteți stăpânii Europei prin ospitalitate. Această virtute care a cedat la noi locul egoismului și care
- p. 338 este exercitată cu fast // și ostentație, voi o posedati încă, păstrați-o! Ea este frumoasă, este nobilă, este creștină, face onoare unui popor. [...]
- p. 340 Nu întâlnim, în drumul nostru de șase ore până la Cozia, decât micul cătun
- p. 341 Racoviță²¹³. [Înnoptează la mănăstire]. // La orele nouă suntem gata și ne îndreptăm spre Olt. Aici are o sută de picioare lărgime. După o sută de pași intrăm doi câte doi într-o pirogă, fără pânze, fără vâsle, ca indienii și trecem pe partea cealaltă a râului.
- p. 342 [...] // Mergând prin codrii stufoși, printre stânci aride, peluze verzi, ajungem după
- p. 343 două ore de mers la acea stâncă numită de tradiție pavilionul lui Traian. [...] // La 11 ore seara am ajuns în Râmnic, regretând că am neglijat din ignoranță apele sulfuroase de la Călimănești. [...]
- Când am ajuns la Râmnicu Vâlcea, pentru că îl cunosc pe prefect, care este
- p. 345 domnul Niculescu, dacă este singur putem să-i cerem găzduire. [...] // După trei zile de odihnă ne-am luat foile de poștă pentru Tismana²¹⁴[...] și am plecat în 15 august
- p. 346 la orele șase dimineața //. La orele nouă eram la mănăstirea Dintr-un lemn²¹⁵.
- p. 347 [Autorul povestește cele două versiuni existente despre construcția mănăstirii]. // Seara la orele șapte suntem la Bistrița²¹⁶, mănăstire cu alte două, Arnota²¹⁷ și Păpușa²¹⁸, situate toate trei în prim-planul muntelui Arnota și al Boilor. [...] Un
- p. 349 călugăr, aici călugării sunt matinali, se pune la dispoziția noastră și se oferă // să ne

²¹⁰ Rudeni, sat în jud. Argeș.

²¹¹ Sălătruc, sat, comună în jud. Argeș.

²¹² Titești, sat jud. Argeș.

²¹³ Racoviță, sat, com. jud. Vâlcea.

²¹⁴ Tismana, oraș în jud. Gorj.

²¹⁵ Mănăstirea Dintr-un lemn, jud. Vâlcea.

²¹⁶ Bistrița, mănăstire din sec. XVI ridicată de cei patru Craiovești: Barbu, Pârvu, Danciu, Radu.

²¹⁷ Arnota, mănăstire în jud. Vâlcea, ctitorie a lui Matei Basarab, ridicată între 1633–1634, aflată în vecinătatea mănăstirii Bistrița.

²¹⁸ Păpușa, schit ridicat în 1712 situat în apropierea mănăstirii Bistrița.

arate ceea ce este mai deosebit de văzut și să ne însoțească peste tot [Le arată o grotă și un pustnic].

[...] La orele 11 am văzut Horezu²¹⁹ [...] la amiază am ajuns la mănăstire²²⁰ p 360
[...] cea mai frumoasă, mai bogată și splendidă din întreaga Țară Românească. Am ajuns acolo pe o frumoasă alee cu brazi, a căror întunecime contrastează cu eleganța, luxul, confortul din interior. [...] Deasupra pridvorului de la intrare este un pavilion pătrat cu obloane verzi, lucru neașteptat într-o mănăstire; acolo egumenul își face siesta. Prima curte, pe care o traversăm în galop, este mai spațioasă decât a oricărei alte mănăstiri; cu excepția celei de la Căldărușani²²¹. Este pătrată și înconjurată de clădiri; aici staulele, grajdurile, adăposturile pentru trăsuri; acolo, o distilerie, o dogărie, și deasupra, pe toată întinderea, vaste hambare de grâu și porumb. // A doua curte nu este mare, este un paralelogram; p. 361
și biserica care se ridică în mijloc nu o diminuează de loc. Acolo este mănăstirea, ornată ca aproape toate celelalte, cu o galerie mare, susținută de coloane, care înconjoară primul etaj; dar piatra este aici din belșug și mai bine lucrată decât în oricare alt loc din Țara Românească. O găsim peste tot: ramele arcuite ale ușilor, scările, coloanele galeriei, totul este în piatră, totul este pavat; și cele două peroane care fac pavilionul de vară sunt susținute de coloane în torsade înalte de 15 picioare și sculptate într-un bloc. Ne-am grăbit să vedem totul înainte de cină și am început cu apartamentele Sfinției Sale, care era absent. Trebuie să se fi simțit bine: dormitor frumos și pat bun, un birou elegant și o mică bibliotecă foarte bine aleasă, pardoseala vopsită în galben, covoare peste tot, un divan lung și larg pentru a sta comod și, pentru a sfârși, două cufere, dintre care cel mai mic, dacă este plin, cum nu ne îndoi, ajunge pentru a asigura în toate locurile o existență onestă. [...]

Coborâm în biserică, în fața căreia se găsesc doi arbori ce se înclină cu respect. Ușa este originală, sculptată fin și delicat; interiorul nu are nimic remarcabil. Ne mulțumim să admirăm bogatele broderii din catifea de Veneția, atribuite prințesei Brâncoveanu; // mâna Sfintei Margareta și un mic tablou de zece p. 362
degete pătrate reprezentând Paradisul. [...] Trecem de acolo în grădină, pentru că ținem să vedem totul. [Autorul descrie cina bogată și rafinată servită de călugării mănăstirii.]

Ne oprim la Polovragi²²², o oră mai apoi suntem în fața Băii de Fier²²³, a p 363
înălțimii Parângului, pe care îl vedem cu regret din trecere. [...] // La amiază p. 364
suntem la Scoarța²²⁴ și după două ore intrăm în Târgu Jiu. [...] Târgu Jiu nu ne

²¹⁹ Horezu, oraș, jud. Vâlcea.

²²⁰ Mănăstirea Hurezi, ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu, începută în 1690.

²²¹ Căldărușani, jud. Ilfov, ctitorie a lui Matei Basarab din 1638.

²²² Polovragi, sat, com., mănăstire în jud. Gorj.

²²³ Baia de Fier, sat., jud. Gorj.

²²⁴ Scoarța, sat, com. în jud. Gorj.

atrage prin nimic, este un burg obișnuit la fel ca Râmnicu <Vâlcea>, dar mai adunat, mai înghesuit între munți, plin de verdeată, mai umbros. Este cum îi spune și numele, o piață pe malul drept al Jiului; este o îngrămădire de căsuțe cu ziduri albe în mijlocul cărora se ridică câteva case de boieri; una dintre ele este cea a prefectului. [Autorul descrie drumul făcut până la Tismana: Cornești²²⁵, Brădiceni²²⁶, Macruia; o minuțioasă expunere a muntelui Celeiu și a împrejurimilor Tismanei; după ce a înnoptat la mănăstire²²⁷ s-a întors la Horezu, la Râmnicu <Vâlcea>, de unde s-a îndreptat spre București. Până în capitală a admirat valea Topologului, a trecut prin Pitești, Găești²²⁸, Costești²²⁹, Băleni²³⁰. La 23 august au intrat în București].

p. 371

Călătoria a șaptea

Nu am rămas în București decât trei zile. [...] În timp ce eu alerg la Sfântu Gheorghe pentru a alege <o căruță>, grăbește-te cititorule să mergi să vezi orașul pentru că nu vom reveni. Nu îți voi spune: mergi să vizitezi muzeele, bibliotecile, fântânile, piețele publice, monumentele, teatrele, pentru că nu le are. București nu este un oraș pe care să-l admiri de la pământ, ci din înălțime. Mergi deci la Mitropolie²³¹, la Dealu-Spirii, la Radu Vodă²³², și acolo te vei bucura de un spectacol care îți va face mai multă plăcere decât răceala orașelor noastre monumentale, unde setea de confort a distrus pitorescul; sau dacă îți place, mergi să vizitezi împrejurimile, și te asigur că, mergând câteva leghe la nord, vei vedea Cernica²³³, cu cei trei sute de călugări, trei biserici, al său osuar și frescele sale, datorate polcovnicului Nicolae, care nu a primit lecții de la vreun maestru, vei vedea Pasărea²³⁴ și pădurea sa încântătoare, minunatul său izvor și cele // 260 de călugărițe trăind din milostenii și a căror căruță de cerșit merge din sat în sat și se reîntoarce bine încărcată cu porumb, grâu și legume. Te oprești câteva momente pentru a te odihni. Accepți cafeaua și dulcele stăreței și îi dovedești că ești creștin bun, fie printr-un dar în natură ca ulei, lumânări, icoane, fie prin o

p. 372

²²⁵ Cornești, sat, com. în jud. Gorj.

²²⁶ Brădiceni, sat, com. în jud. Gorj.

²²⁷ Mănăstirea Tismana, ctitorită de Radu Basarab în 1386.

²²⁸ Găești, oraș în jud. Dâmbovița.

²²⁹ Costești din Vale, sat, com. în jud. Dâmbovița.

²³⁰ Băleni, sat, com. în jud. Dâmbovița.

²³¹ Mitropolie, clădirea ei a fost ridicată pe locul unei alte biserici de către Constantin Șerban Basarab, în 1656. Construcția va fi terminată în timpul lui Radu Leon, în 1668.

²³² Radu vodă, biserică ctitorită de Alexandru vodă Mircea, în 1568

²³³ Cernica, mănăstire, ctitorie a marelui vornic Cernica Știrbei din 1608.

²³⁴ Pasărea, mănăstire din jud. Ilfov, ctitorită în 1713.

donație în bani care nu este neplăcută atât timp cât este însoțită de delicatețe. Apoi o pornești la drum spre Țigănești sau Căldărușani, <care> împreună (cu Pasărea) formează un triunghi. Îndrăznesc să-ți dau un sfat și îți voi spune: pentru plăcerea ta mergi mai întâi la Țigănești, aici vei găsi umbra unei frumoase păduri de stejari. [...] Te vei întoarce de acolo la Snagov, este drumul tău pentru a te duce să-ți petreci noaptea la Căldărușani. Pădurea care te înconjoară te va uimi, sunt sigur, prin arborii săi gigantici și vei vedea cel puțin acea veche mănăstire ale cărei ruine servesc astăzi drept închisoare pentru ucigași și care se ridică în mijlocul unui lac, pe o insulă de // 1 200 pași circumferință. [...] Vei ajunge la Căldărușani. Un bătrân cu barbă venerabilă îți va deschide poarta pășunii. O vei traversa prin mijlocul unei imense turme de boi și în curând primul zid al incintei se va ivi în fața ta, crenelat ca o fortăreață; vei trece prin pridvor și vei intra în prima curte. Dacă ești pe un cal de țară, la dreapta vei fi primit într-un hotel de călători; dacă ai venit cu poșta, mergi tot în dreapta, treci prin al doilea pridvor și vei găsi o a doua incintă. [...]

Nu vreau să-ți descriu Căldărușani, vreau numai să te determin să-l vizitezi. Este un oraș întreg fără femei; este un falanster, vechi de două sute de ani, populat cu cinci sute de călugări, amplasat admirabil pe un platou ce domină un lac frumos și înconjurat de păduri întunecoase, vechi ca și pământul pe care au crescut. [...]

Trei zile mai apoi, la 1 septembrie, eram la Bucovu, capitală săracă a unuia dintre cele mai mari județe din țară, aflată pe unul dintre cele mai frumoase domenii ale amicului meu mort, Dimitrie Filipescu. [Autorul descrie drumul pe valea Teleajenului, prin localitățile Scăieni²³⁵, Măgureni²³⁶, Vulcănești²³⁷, Scăiași²³⁸, Văleni. Este impresionat de frumusețea locurilor, dar însoțitorii săi îl roagă să continue călătoria prin Cheia²³⁹, Posești, Drajna²⁴⁰.] // Stăpânul locuinței unde trebuia să poposim lipsește. Foarte rău pentru că domnul Alexandru Filipescu este o personalitate. Este un castelan feudal, dar un mare senior. [Este caracterizat acest boier, care inspiră respect prin ideile sale liberale]. Totul nu este pierdut, dacă Alexandru Filipescu lipsește, la el se află un alter ego al său, un francez din regiunea Dauphiné²⁴¹, domnul Colson²⁴². [...] // Cum pot descrie Drajna? Așa cum am putut să o văd în trecere. În afară o curte mare, care nu este decât un covor de iarbă, clădiri de tot felul, șuri, hambare, grajduri și acolo casa de iarnă și cea de vară, parterul care

²³⁵ Boldești-Scăieni, sat în jud. Prahova.

²³⁶ Măgureni, sat în jud. Prahova.

²³⁷ Plaiu Vulcănești, sat în jud. Prahova

²³⁸ Scăiași, sat în jud. Prahova.

²³⁹ Cheia, com., jud. Prahova.

²⁴⁰ Drajna, com., jud. Prahova.

²⁴¹ Dauphiné, regiune din Franța.

²⁴² Félix Colson, secretar al consulatului francez din București, secretar al lui Ioan Câmpineanu.

este un coș imens de flori variate, în mijloc pavilionul chinezesc în care un zefir ușor face să vibreze toate clopotele de sticlă de diverse culori. [...] La orele șase deja suntem pe drumul spre Posești. [Au trecut prin Bistenii de Jos și Bistenii de
p. 379 Sus]. // <În Posești> am găsit câmpuri cultivate, păduri care erau rare de la Văleni, și o sursă bogată de apă sulfuroasă. [A doua zi au mers la Bâasca-Chiojd²⁴³, la Siriu, un lac, la Sibiciu. În Buzău au vizitat-o pe văduva Hrisoscoleu, unde au și poposit,
p. 382 bucurându-se de ospitalitatea gazdei. Au fost martori la un dans al călușarilor]. // Călușarii [...] sunt doisprezece purtând la căciula albă până de păun, vestă și plastron din piele de miel, brodate cu lână albastră și roșie, pantaloni de molton alb
p. 384 strânși pe picior, cizme de husar, centură largă de piele roșie și garnisită cu // țiște de aramă. Bat ritmul cu călcâiele și lăncile lor sunt bastoanele pe care le țin în mâini. Sunt în cerc. Iată-i că încep. Vârfurile bastoanelor sunt în centrul cercului, le ridică toți odată, le coboară la dreapta și la stânga, sărind de trei ori; acesta este salutul. Se întorc acum cu o mișcare de du-te vino, se balansează pe fiecare picior, sar încă o dată răsucindu-se și cad reunind vârfurile bastoanelor; apoi iată-i, se îndepărtează ca și când s-ar ocoli, se apropie amenințatori, se amestecă și totul este un vârtej rapid și zgomotos de bastoane care se ridică și cad, de picioare războinice, de piteni ce instigă la luptă, de voci ce cântă victoria, totdeauna împreună, totdeauna în cadență. În final, nu mai pot. Gâfâie, șiroind de sudoare și praf și termină într-un „Ura”. [...]

p. 388

A opta călătorie

Iarna este în general aspră în Iași; zăpada înaltă și cerul limpede; dar printr-o fatalitate am avut nenorocul să găsesc, din 11 noiembrie 1840 până în 30 aprilie 1841, o ceață atât de deasă, că oamenii și lucrurile mi-au apărut sub formele cele mai ciudate: biserica Golia mi-a părut un vas lovit de furtună și o vedeam clătinându-se în
p. 389 aer, ca Arca Sfântă pe valuri, în momentul în care // se apropia de muntele Ararat; mănăstirea Cetățuia era crenelată și avea tunuri, așa o găsiseră călugării înainte de a o transforma în locuința lor liniștită; în jurul zidurilor își făcea rondul o armată nenumărată de dorobanți, pe care îi luasem drept cazaci. [...] Astfel, obosit de a vedea numai umbre, de a nu auzi decât suspine, de a trăi într-o atmosferă fantasmagorică, cu o plăcere de nedescris am văzut strălucind în sfârșit soarele la 1 mai, când, fără teamă de a mă rătăci, am părăsit orașul și m-am îndreptat spre muntele Pion, Olimpul Moldovei. Nu am alt tovarăș decât servitorul meu și ghidul lui Asachi. [...]

p. 390 Trecem astfel pe lângă mănăstirea mândră Frumoasa²⁴⁴, ale cărei turle acoperite cu tablă albă, reflectă cele dintâi raze ale soarelui și mergem încântați

²⁴³ *Chioj Basca*, com. în jud. Buzău.

²⁴⁴ Frumoasa, mănăstire ctitorită de hatmanul Malentie Balica în secolul al XVI-lea, rectitorită de către Grigore al II-lea Ghica între anii 1727–1733.

printre cele ale Cetățuiei²⁴⁵ și Galatei²⁴⁶, una la stânga noastră, agățată pe vârful unui deal, cealaltă întinzându-se liniștită, pe un mic platou mai puțin înalt. În acest moment toaca răsună la cele trei mănăstiri. [Au urcat dealul Bordei, au trecut prin Grăiești, Podu Lung, și au ajuns în Roman.] // Acest oraș românesc, restaurat de Roman I²⁴⁷, căruia i-a luat numele, a fost pentru un timp capitala Moldovei. Astăzi este numai capitala unui ținut și sediul unei episcopii. Așezat prielnic la confluența Moldovei cu Siretul, este tăiat de prima în două cartiere, de la nord la sud; pădurile și verdeța care îl înconjoară, prospețimea aerului, înaltele maluri ale Siretului unde zărim la o oarecare distanță satul, care altădată a fost fortăreața // neînvingătoare a Smederavei, turmele și păstorii, lumina aurie pe care apusul o aruncă asupra apei și a vegetației, toate acestea dau orașului un aspect romantic. [...] Am intrat în oraș pe un drum larg, pe marginea căruia am văzut la stânga hanul lui Chir Brăzoiu, unde mi-am petrecut noaptea. Am sosit în Roman pe un căluț și l-am părăsit în căruța unui evreu, pe care l-am plătit cu trei sfanți până la Dulcești. [Întâlnirea cu un boier și ospitalitatea oferită de acesta la conacul său din Văleni.] p. 394

A doua zi mi-am luat rămas bun de la Banul X, i-am mulțumit pentru ospitalitate, l-am rugat să-mi păstreze o bună amintire și am intrat în Piatra la orele două amiază. p. 405

Așa îngrămadită cum trebuie să fi fost odinioară, antica Petrodava, merită s-o vizităm cel puțin o oră. Îmi place poziția ei la poalele munților, pe malurile stâncoase și sălbatice ale unui râu repede. [...] Asachi a clădit aici o fabrică de hârtie, pe care o vizitez cu multă curiozitate, fiindcă știu că este unica instalație de acest gen în principate. [...]

A doua zi, după două ceasuri de mers, făcusem ocolul muntelui Doamna și, un sfert de oră mai târziu, eram la Dărmănești²⁴⁸, un cătun sărăcăcios, așezat sub niște păduri seculare la poalele munților. [Povestește un obicei de pețit; călătorește prin munți, vede Cetățuia Palanca²⁴⁹, schitul Hangului²⁵⁰, unde a fost adăpostit de egumen.] p. 406

A noua călătorie

p. 415

[Vizitează mănăstirea Durău²⁵¹, urcă pe Ceahlău, trec pâraul Alb, urcă Muntele Piciorul Sihastrului, trece prin Cerăbuc²⁵², se opresc la schit, apoi și la cel de călugărițe Poianade sub Ponoare.]

²⁴⁵ Mănăstirea Cetățuiei, ctitorie a lui Gheorghe Duca vodă din anii 1666–1672.

²⁴⁶ Galata, ctitorie a lui Petru vodă Șchiopul din 1584.

²⁴⁷ Roman I, domn al Moldovei (1391–1394).

²⁴⁸ Dărmănești, com., jud. Bacău.

²⁴⁹ Cetățuia Palanca, com., jud. Bacău.

²⁵⁰ Schitu Hangu, biserica a fost zidită prin grija hatmanului Gheorghe, fratele lui Vasile Lupu.

²⁵¹ Mănăstirea Durău, jud. Neamț; biserica a fost ridicată în 1835.

²⁵² Muntele Cerbului (Cerbuc).

- p. 423 Am întâlnit în curând Bistrița, fierăstraiele sale, butucii plutitori, plutele, primind în matca sa apele spumoase ale Largului, torent al cărui curs îl urmărim câțva timp și, după un urcuș destul de abrupt, atingem în două ore înălțimile muntelui Petru vodă. La coborâre am făcut aceleași eforturi și nu fără plăcere am găsit la poalele sale satul Pluton²⁵³, închis ca și Căineni între doi pereți de stâncă. [Describe
- p. 425 o nuntă țărănească din Pluton.]// Am mers de acasă <de la miri> la biserică, unde un preot aștepta soții. Ion și Elena stăteau în picioare pe un covor sub care au fost puse câteva monede, parale, pentru că nu sunt bogați, ceea ce înseamnă că preferă fericirea domestică avuției, care este aducătoare de nenorociri. Preotul le pune pe cap o coroană împărătească, emblema puterii lor asupra copiilor care se vor naște. Coroanele nu sunt de aur nici din pietre prețioase, ci din tablă ascunsă de florile care o împodobesc. Dascălul întinde celor prezenți câte o lumânare mică de ceară galbenă și ne învărtim împrejurul mesei care a servit de altar. Deodată, în loc de bomboane, puțin cunoscute în munții aceștia, cade asupra noastră o ploaie de nuci și alune. [...]
- p. 426 Ceremonia odată terminată, ne întoarcem la ospăț, la care poate veni oricine, este vorba numai de a-ți găsi un loc. Masa este așezată în curte pe // două scânduri lungi de brad, apropiate una de cealaltă și sprijinite pe bolovani. Perne de divan sunt așezate de fiecare parte și ne așezăm turcește. Se mănâncă, se bea, se râde, se cântă. [...]
- p. 428 Neamțul²⁵⁴ este cu adevărat o frumoasă mănăstire; cele două biserici, cele zece clopotnițe, cei cinci sute de călugări, care mișună în toate părțile, munții înalți de la orizont acoperiți de zăpadă, toate acestea sunt destule pentru ca să atragă curiozitatea călătorilor. Cea mai mare, mai populată, mai bogată dintre mănăstirile Moldovei, este o capitală, un centru, e ținta pelerinajelor sfinte, Ierusalimul țării, iar pelerinul plânge adesea pe ruinele vechii fortărețe, care se mai zărește încă la 150 de pași de porțile ei.
- În afară de numeroasele sale schituri, care împodobesc poalele Ceahlăului, Neamțul mai are în vecinătate Agapia²⁵⁵, unde își aduc nobilii orgolioși fetele atunci când au prea multe, numai ca să nu le mărite cu oameni de condiție umilă, care se consideră norocoși să le ia în căsătorie fără zestre. Sunt atât de frumoase! Și Văratecul²⁵⁶ cu acoperișurile orientale și așa demn de numele său prin așezarea încântătoare, în mijlocul unei pajiști de flori.
- p. 429 M-am oprit la Neamț numai ca să mă odihnesc. // Și, fiind sătul de a mai pierde vremea cu mănăstirile și călugării, m-am hotărât mai degrabă să fac o vizită

²⁵³ Pluton, sat, com., jud. Botoșani.

²⁵⁴ Mănăstirea Neamț, biserica așezământului este ctitoria lui Ștefan cel Mare, din anul 1497.

²⁵⁵ Agapia, mănăstire în jud. Neamț din secolele XV–XVI. Biserica de piatră se pare că este ctitoria lui Petru Rareș.

²⁵⁶ Văratec, mănăstire în jud. Neamț, din secolul al XVIII-lea.

respectuoasă ruinelor Cetății Neamțului, unde fiecare piatră evocă măcar o amintire glorioasă. [...]

A zecea și ultima călătorie

p. 435

Dacă Iași era așezat asemenea Bucureștilor, mă opream să comentez; dar fără a fi chiar în munți, acest oraș este deja în ținutul înalt. Așezat la vest pe o colină de unde pare că alunecă spre Bahlui, ca și când și-ar spăla picioarele, el este la fel de risipit ca și // capitala Țării Românești în câmpia sa liniștită. Dacă nu are ca aceasta p. 436 miile de boschete care o acoperă de umbră și de răcoare, în schimb are în față tabloul muntelui Bordei, al cărui versant oriental îi oferă unul dintre cele mai pitorești parcuri în stil englezesc ce se pot imagina. [...] Casele încep să se alinieze puțin câte puțin, și dacă nu cele ale boierilor, cel puțin cele ale negustorilor; noroaiele din aprilie dispar în octombrie, numai dacă câteva rafale puternice de ploaie nu le duc spre Bahlui sau dacă vântul nu le ridică în nori de praf. [...]

Oricum centrul este mai european, ulițele sunt mai bine conturate, are cu p. 437 câteva case frumoase mai mult decât București, și dacă se aseamănă în curățenie, cele trei mari mahalale ale sale împreună, Păcurari, Sărărie, Tătărași nu valorează cât un colț din Gorgan și Sfânta Vineri. // Primul este arid, altul infect, iar al treilea p. 438 nu a progresat din timpul lui Timuș²⁵⁷. [...] Ca rezultat, Iașii au distrus natura, Bucureștii au înfrumusețat-o; primul poate deveni un oraș de agrement, al doilea va rămâne un oraș al plăcerilor. [...] Eu prefer Tătărași, cu gropile și bordeiele sale, cu țigani și câinii săi, ulițe prăfuite, palatelor cu treizeci de ferestre dintre care numai una este luminată la căderea serii, vaeților ce-și târăsc prin noroi jalnica strălucire, cailor care mă strivesc și mă împroașcă, enervându-mă. Dacă eram prinț, aici în Tătărași mi-aș fi înălțat un palat. În așteptare, // mă plimb, beau lapte și mănânc p. 439 iaurt [...] în sfârșit când mă întorc am ca și acum, întregul Iași în fața mea și pot să-l văd în liniște: aici apeductul ce poartă apele la Golia, acolo vechiul palat în ruine, în depărtare turnul lui Vasile Lupu, în spate noua catedrală. „Ce părere ai despre Golia²⁵⁸?” îl întreb pe Ivanciu, ocupat să-mi aprindă trabucul. El își șterge gura și spune: „Este o mănăstire frumoasă, stăpâne; este fortificată ca o tabără turcească, iar biserica ce se zărește seamănă cu cortul lui Soliman. Zidurile sale albe până la cornișe, dublul său acoperiș de lemn pictat, atât // de bine, așezat unul deasupra p. 440 altuia, și acelea se aseamănă atât de bine cu ceața, încât biserica pare coborâtă din cer.” [...] După un sfert de oră am intrat în Golia. Nu am mers să văd mănăstirea, ci apeductul de unde se aprovizionează întregul Iași. L-am rugat pe primul călugăr

²⁵⁷ Este vorba de Timuș Hmelnicki, fiul vestitului hatman al cazacilor Bogdan Hmelnicki și ginerele lui Vasile Lupu.

²⁵⁸ Golia, mănăstire ctitorită în 1565 de logofătul Ioan Golia; refăcută de Vasile Lupu și terminată de fiul său, Ștefăniță, în 1660.

- întâlnit să binevoiască să mi-l arate; el a căutat cheile și, pe o scară aflată la stânga
ușii de intrare, m-a condus într-o sală mare unde mi-am văzut dorința împlinită. Am
p. 441 văzut // un leu de piatră pictat, culcat pe labe în fața unei adăpătoare de piatră, care
arunca din botul său enorm apa pe care apeductul o aduce din Șipot. [...]
- p. 454 A doua zi, în 3 iunie, bagajele mele erau gata, pașaportul meu semnat iar
vremea capricioasă, mi-am luat la revedere de la Tătărași, de la pavilionul meu
armean, de la tufele mele de trandafiri, de la salcia mea parfumată, de la Stanciu
țiganul, de la vecinii mei clăcași, de la prietenii din Sărărie și Păcurari și am părăsit
Iași într-o căruță de evrei, casă mobilă, unde Ivanciu îmi făcuse deja patul și unde
voi dormi până la Galați. [...]
- p. 456 A doua zi, în 4 iunie, am cinat la Vaslui, într-o cafenea din piața mare. În 5
iunie am fost la Bârlad, capitală mare cu 24 000 de suflete, care se întinde de-a
lungul râului omonim. În 6 iunie am văzut Galații, așezat la orizont pe malurile
lacului Brateș, care se confundă de aici cu Prutul și Dunărea. [...] La orele zece am
mers să vizitez în satul Gertina, la jumătate de oră de oraș, la vărsarea Siretului în
Dunăre, ruinele recent descoperite ale unui vechi castru roman, care se crede că a
fost Caput Bovis. [...]
- p. 457 Săpăturile care s-au făcut au permis // reconstituirea locului castrului și a
limitelor orașului. Cetatea era amplasată pe creasta unui deal cu un diametru în jur
de 35 de stânjeni și înconjurată de ziduri. Un pod lega acest deal de platoul vecin.
Era format din două ziduri paralele pe deasupra cărora odihneau fără îndoială bârne.
Cetatea era rotundă, înconjurată de patru ziduri circulare. Al patrulea zid era legat
în exterior cu meterezele ce înțesau marginea dealului. Din al doilea zid circular se
desprindea alt zid, în linie dreaptă, ce se oprea în Siret. Un al doilea zid, aproape
paralel cu primul, pare că servea drept limita de est a orașului. Altele două îl limitau
la vest, astfel încât orașul era împărțit în trei: sud, est, vest. [...]
- S-a descoperit o criptă cu morminte, statuete, urne, opaițe, inscripții și alte
ornamente, precum coarne de cerb și fuse de fildeș, care atestă că oamenii
înmormântați erau nobili.
- În spatele celui de-al doilea zid circular, pe coasta de vest, era o construcție
triunghiulară și întărită ce comunica cu o parte a dealului. În incinta din sud era o
p. 458 baie lângă fluviu și acolo s-a găsit un Cupidon de bronz de 32 de degete, // o
Ceres²⁵⁹ de marmură albă, coloane funerare în stil toscan, mai multe capitelluri în stil
corintic, câteva basoreliefuri reprezentând războaiele romanilor cu barbarii. [...]
- În 14 iunie mi-am luat rămas bun de la domnul Lupu Balș²⁶⁰, ministrul de
p. 459 interne al Moldovei [...] și mulțumind agentului nostru consular // pentru
bunăvoința arătată, m-am urcat la bordul lui „Ferdinand”. [...]

²⁵⁹ Ceres, zeitate romană a fecundității.

²⁶⁰ Lupu Balș, boier moldovean.

CSATÁRI OTTÓ

(1816–1894)

Numele de Csátári Ottó este un pseudonim al lui Kovács László de Tileagd. S-a născut la 24 martie 1816 în Debrețin (Ungaria). Studiază dreptul la Késmark, în Ungaria Superioară (azi Slovacia) și în 1837, după ce-și ia licența, se stabilește la Debrețin. Aici a și rămas până la sfârșitul vieții, ocupându-se, pe lângă avocatură, cu literatura. A publicat poezii, povești, diferite articole în presa locală; apoi, de la o vreme, s-a dedicat cu totul ziaristicii. Moare în 1894.

Toată viața a fost un pasionat călător. A cutreierat numeroase țări din Europa și și-a publicat impresiile de călătorie în mai multe volume. Începutul îl constituie descrierea unei călătorii din 1837, în provinciile austriece (Debrețin, 1840). Urmează *Utazási emléklapok* (Amintiri de călătorie), Debrețin, 1844, în care este cuprinsă și relatarea de față și, în sfârșit, *Utílapok [...]* (Note de drum), din care nu publică decât primul volum în 1865 (Călătorii în Germania de nord, Renania, Olanda, Debrețin), volumul II (Belgia, Anglia) și III (Franța și Elveția) fiind oprite de cenzură.

Pasajul ales privește descrierea în culori vii a văii Crișului Repede, cu frumusețile ei naturale, populată atât de români cât și de maghiari.

CSATÁRI OTTÓ

Cu diligența rapidă pe Valea Crișului (1844)¹

De la Oradea, suind împotriva cursului Crișului, înaintam repede spre Cluj. p. 121
Diligența noastră sprintenă era vrednică de numele său. Călătoria, după ce am făcut cunoștință cu toți, a fost foarte veselă.

Drumul nostru ducea prin localități – când românești când maghiare – care sunt proprietatea familiei contelui Batthyányi (aceasta stăpânește aproape întreaga vale a Crișului). Aș vrea să știu numeric: câți iobagi maghiari de pe domeniu își cunosc personal proprietarul? De bună seamă, afurisit de puțin! Și doar atât de mult se vorbește de această autoritate părintească de stăpân. Și cu această expresie sporesc cuvintele amăgitoare în saloanele noastre.

În localitățile întâlnite nu este nimic interesant, afară de faptul că față de alte ținuturi, românimea sălbatică locuitoare aici n-ar fi socotită ca atare. În Aleșd² un

¹ Traducerea s-a făcut după originalul maghiar publicat în „Hazai utazók Erdélyben”, Cluj (1941), p. 121 urm.

² Élesd.

castel vechi al familiei Batthyányi, capătă o culoare tot mai închisă. Se spune că la depărtare de un ceas de la drumul de țară, într-un ținut foarte sărac, pe vârful unei stânci, se năruie cuibul de vultur de odinioară al lui Bocskai³, Șinteu⁴. Aici în cuibul vremurilor de vitejie, se ridică cripta familiei Batthyányi. Urmașilor care își duc viața în ciorapi și pantofi, li se poate părea de o înălțime amețitoare.

La o cotitură a Crișului sălbatic, în valea care se strămtează, este ținutul Borodului – cercul nobiliar Borodul, care este compus din vreo nouă localități⁵ și locuitorii sunt în cea mai mare parte nobili. În timpul principilor Ardealului, din punct de vedere militar, erau sub ordinele căpitanului de Șinteu și totodată al celui de la Borod, iar în prezent, prin organizarea obținută de la comitat în 1828, își rezolvă

p. 122 treburile interne sub un căpitan // și alți funcționari aleși de ei. Capitala cercului este Borodul Mare, care este în drum; locuitorii săi sunt toți români⁶ de lege ortodoxă și locuiesc în cea mai mare parte în căsuțe de lemn. Nobilii din cercul acesta sunt de obicei unelte oarbe în mâinile agenților electorali din Bihor, pentru realizarea planurilor acestora, și caricaturile întregitoare spectaculoase ale corpului de alegători nobili.

Trecând prin ținutul Borod, Crișul a fugit de lângă drum și noi urcăm spre trecătoarea Piatra Craiului⁷. O îndoită privesc minunată ni se oferă, iar de pe vârful se lățește o panoramă uriașă: jos spre apus valea Crișului înconjurată de dealurile cu vii și cu munți stâncoși, formând o grădină fermecată, mărginită de sate albe; spre răsărit văile înguste și sălbătice ale Ardealului. Ajungând dincolo de trecătoarea Piatra Craiului, ținutul e mai sălbatic, aerul devine mai răcoros și văii mute îi dau oarecum viață numai caprele care pasc pe marginile stâncilor de marmură, tălăngile cirezilor de vite, fetele românce care trec cântând pe culmile stâncoase și cetele de români într-o mizerie pe jumătate animalică, ici și acolo, pe drum. Dacă această măreață regiune romantică, cu vârfurile înzăpezite ce se ridică dintre culmile dese, cu munții ei de marmură de nenumărate culori și cu râurile ei cu cele mai variate ape care aleargă murmurând prin albiile lor, ar fi așezat-o creatorul ei în Europa apuseană, ar admira-o nenumărați vizitatori cu ochii încântați. Noi, deși este a noastră, nu o cunoaștem. Dacă s-ar mai întâmpla să ne mai viziteze țara un Beudant⁸ francez, atunci am ști iarăși ceva mai mult despre ea.

Ajungând în vale, Crișul ne-a ieșit iarăși în cale dincolo de târgul Negreni⁹, care se întinde parcă fără să se sfârșească, sub muntele cu stânca în formă de trunchi,

³ Ștefan Bocskai, principe al Transilvaniei (1604–1606).

⁴ *Sólyomko*, sat și comună în jud. Bihor.

⁵ Între ele: Borozel, Cetea, Valea Mare de Criș, Cornățel, Beznea, Topa de Criș.

⁶ În diploma de donație a lui Matia Corvin din 1465 se spune: „pre parte fidelium, nostrorum nobilium Valachorum”.

⁷ *Királyhagó*. Punctul de trecere din Transilvania în Crișana.

⁸ În text, greșit: *Bedant*. Geologul francez François-Suplice Beudant. A vizitat Ungaria în 1818 și a publicat o vastă lucrare: *Voyage minéralogique et géologique en Hongrie ...*, 4 vol, Paris, 1822.

⁹ *Feketetó*, sat și comună în jud. Sălaj.

ce formează un uriaș mușuroi de hotar; stăm la hotarul dintre Ungaria și Ardeal; chiar după un pas înaintăm într-o țară mai săracă și mai slabă decât Ungaria [...]

Grăbindu-ne împotriva cursului apei Crișului cu albia strânsă între stânci p. 123 sălbatice și purtând cu ea brazi ușori, găsim puține lucruri vrednice de a fi amintite, până la Cluj, în afară de locuințele de lemne îngălbenite risipite printre prveliștile variate, și de ruinele cetății Sebeș¹⁰. Huedinul¹¹ și Gilăul¹² sunt cele mai interesante localități. Îmi face plăcere că nu găsesc nicăieri cârciumari evrei. Ținutul este în cea mai mare parte stăpânit de familia Batthyányi și numeroase castele de-ale ei zâmbesc spre drum. Ridicându-ne peste trecătoarea Vadul Crișului¹³, Crișul se pierde și în locul lui până la Cluj, Someșul ne va fi tovarăș de călătorie.

Noaptea am sosit la Cluj prin Mănăsturul¹⁴ lipit de el și ne-am odihnit în hanul ieftin și drăguț al lui Biasini.

¹⁰ Lângă satul Bologa, la est de Crucea, în județul Cluj.

¹¹ *Bánffy-Hunyad*.

¹² *Gyalu*. Târg la vreo 22 km vest de Cluj (azi în jud. Cluj).

¹³ *Köröső*, sat și comună în jud. Bihor.

¹⁴ Înglobat în oraș.

ANNE GABRIELLE DE CISTERNES
vicontesă de Poïloue de Saint-Mars
(CONTESSA DASH)
(1805–1872)

Anne Gabrielle de Cisternes de Courtiras, vicontesă de Poïloue de Saint-Mars, cunoscută în lumea literară sub pseudonimul de contesa Dash, s-a născut la Paris către anul 1805 (altă părere indică anul 1804 și localitatea Poitiers).

Despre obârșia ei socială și educația primită a amintit însăși scriitoarea franceză într-una din cărțile ei *Mémoires des autres*, în care a prezentat într-o manieră anecdotică și câteva din personalitățile elitei nobiliare și literare. Prin tatăl său se trăgea dintr-un vlăstar al unei familii italiene, ajuns în serviciul regalității franceze ca guvernator al regiunii Auvergne. După spusele contesei – atât cât se poate pune bază pe ele – familia tatălui, împământenită în Franța, s-a înrudit în timp cu faimoase case nobiliare, precum cele ale lui Roger de Camilhac, Montboissier de Beaufort. Prin mama sa aparținea unei „familii foarte bune” din Belgia. Ceea ce se știe cu precizie este faptul că familia vicontesei a fost devotată Casei de Bourbon, însăși vicontesa fiind o susținătoare ferventă a Vechiului Regim, declarând în romanele sale fidelitatea și chiar venerația față de bunele maniere și virtuțile cavaleresti din timpul acestuia, pe care stilul burghez al noii societăți le-a ruinat fără scrupule.

După obiceiul vremii, s-a măritat de tânără, la vârsta de 16 ani, cu un tânăr ofițer căpitan de dragoni, nobil de origină, vicontele de Saint-Mars, care spre bătrânețe avea să ajungă general.

În condițiile apariției greutăților materiale, vicontesa de Saint-Mars s-a orientat spre cariera de scriitoare. Ea a beneficiat de încurajările și influența unor personalități literare precum Victor Hugo și mai ales Alexandre Dumas-tatăl, care frecventau saloanele elitei pariziene. Vicontesa a început să semneze sub diverse pseudonime în coloanele unor ziare și reviste rubrici cu subiecte mondene (serate, spectacole, anecdote cotidiene) și istorice. Debutul ca scriitoare l-a făcut în anul 1839, sub pseudonimul de contesa Dash. Supranumele literar i-ar fi fost sugerat în glumă într-un salon, spunea ea în *Mémoires des autres*, de o celebră femeie de litere a secolului, provenită ea însăși din elita societății, Dora d'Istria, căsătorită Koltzow-Massalski. Afirmția a fost luată ca atare de biografi – între care și Hortensia Hâmbășanu, autoarea unui studiu legat de un moment mai fierbinte din viața franțuzoaicei, aventura amoroasă cu beizadeaua Grigore Sturdza, unul din fiii domnitorului moldovean Mihail Sturdza. Cercetările noastre, bazate pe o analiză mai amănunțită a datelor au dat la iveală un „fals” în mărturia contesei. Dora d'Istria, care s-a născut la 1828, avea doar 11 ani în 1839, anul lansării contesei Dash. Era fiica banului Mihalachi Ghica, frate cu cei doi domni ai Țării Românești, Grigore și Alexandru Ghica și soră cu Olga Ghica, devenită în 1856 soția beizadelei Dimitrie Sturdza. Este posibilă o exprimare a vanității vicontesei, atunci când a indicat-o drept „nașă” a supranumelui său literar pe cumnata fostului său amant.

În jurul vârstei de 40 de ani vicontesa de Saint-Mars a avut o aventură amoroasă, ce a stârnit mare vâlvă în mediile elitelor franceză și română, după cum stau mărturie o serie de documente ale vremii, cuprinse în colecția românească Eudoxiu de Hurmuzaki. Beizadeaua Grigore Sturdza era fiul cadet din prima căsătorie a domnitorului moldovean Mihail Sturdza (înainte de a fi domn) cu Elisabeta fiica lui Vasile Rosetti. După divorțul părinților, cei doi fii, Dimitrie și Grigore au fost luați

de tatăl lor Mihail Sturdza și crescuți de el și de bunicul Grigore Sturdza¹. Educația lor a fost făcută cu multă grijă, conform cu rangul și demnitatea tatălui lor, ajuns între timp domn (1834). În anul 1834 cei doi băieți au fost trimiși, împreună cu alți câțiva fii de boieri – între care și Mihail Kogălniceanu – la studii în Occident. În anul 1835 ei se aflau la Berlin, pentru aprofundarea studiilor în matematică și arta militară, de care era atras mai ales Grigore, cu un temperament mai ardent. Dar atmosfera rece a orașului german i-a determinat pe cei doi fii să ceară schimbarea mediului, întorcându-se în Franța. Parisul era considerat la mijlocul secolului XIX centrul, focarul civilizației lumii. Astfel că el atrăgea ca un magnet tineri de numeroase naționalități, ce veneau să studieze în colegiile și universitățile sale. Mediul cultural și politic burghez, permisiv pentru aproape toate categoriile sociale, încuraja în același timp etalarea ideilor și curentelor filozofice cele mai diverse, până la cele masonice și revoluționarismul cel mai radical, de schimbare prin forță a regimurilor politice. Viața mondenă de după miezul nopții a metropolei pariziene era la fel de plină de agitație ca aceea desfășurată la lumina zilei. Conștient de toate aceste tentații – influența ideilor politice radicale și atracția plăcerilor vieții mondene – domnitorul M. Sturdza i-a avertizat pe fiii săi să trateze cu circumspecție anturajul de care se vor fi înconjurat. Într-unul din saloanele pariziene, Grigore (apelat și Iorgu) avea să o întâlnească pe vicontesa de Saint-Mars. În pofida diferenței de vârstă – scriitoarea franceză era mai mare cu aproape 20 de ani – între cei doi s-a înfiripat o legătură pasională, care era să se încheie cu o căsătorie. În atmosfera aproape „nebună” a romantismului secolului XIX – când barierele de naturi diverse: economice, sociale, politice se rupeau și se transformau mereu în direcția libertății de expresie a „drepturilor omului” (*droit des gens*), legăturile emoționale dintre indivizi urmau și ele aceeași cale. Legătura amoroasă dintre beizadea și contesa Dash a ajuns curând în cronica de scandal a capitalei franceze și apoi la urechile domnitorului Mihail Sturdza. La aproape un secol de la întâmplare, comentariile erau încă defavorabile celor doi².

Îngrijorat mai mult de perturbarea planurilor sale de consolidare a relațiilor politico-diplomatice cu marile puteri europene, prin căsătorii avantajoase ale copiilor, M. Sturdza și-a chemat cei doi fii în țară. Tânărul Grigore a pus între timp la cale aducerea în secret a contesei Dash la Perieni, în vederea căsătoriei lor. Cu ajutorul a doi francezi, prieteni ai celor doi – viconte Charles Antoine de Bonnemain, căpitan de marină și contele de Thannenberg, ofițer al Legiunii de Onoare, presupus văr al scriitoarei, vicontesa a fost adusă la Chișinău și apoi în Moldova, ajungând la moșia Perieni în vremea postului Paștelui ortodox. Grigore Sturdza a încercat într-o scrisoare să dovedească originea nobilă a proaspetei sale neveste și să dezmință totodată zvonurile de bigamie în privința ei. Domnitorul Mihail Sturdza a înștiințat consulatul francez cerând să intervină. Tratatul purtat și presiunea exercitată de domn asupra Sinodului Moldovei, prezidat de Mitropolit, au determinat anularea căsătoriei, considerată ilegală atât de autoritățile civile cât și de cele celestiastice.

„Afacerea de la Perieni”, cum este numită căsătoria beizadelei, avea să se sfârșească după câteva luni de coabitare intimă, la conac. La 21 nov. 1846 contesa Dash și presupusul văr Thannenberg, însoțiți de beizadea și pe cheltuală lui și a tatălui său, domnitorul, au plecat din Moldova – prin ruta Viena – ajungând în Italia. Contesa Dash avea să se instaleze, cu sprijinul

¹ Pentru detalii vezi, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. III (de la restabilirea domniilor pămâtenene până la Unirea Principatelor, 1822–1859), Ed. Ziarului „Universul”, București [f.a.], și A.I.A. Sturdza, *Le règne de Michel Sturdza*, Paris, 1907, p. 323, 333, 385.

² Nestor Ureche într-un articol publicat în revista „Profilul literar”, I (1927), n. 22, p. 10 sub titlul *Din trecutul nostru. Dragoste de beizadele*, considera fapta respectivă drept „o toană nebună a unui fiu răsfățat de domn, ce s-a dedat la fapte care n-ar fi fost îngăduite unor simpli murtori”. Iar C. Gane, în cartea sa, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. III, afirma că, de fapt, contesa Dash, prin calitățile sale de „femeie frumoasă și deșteaptă”, deși mai vârstnică decât beizadeaua s-a priceput „să-i facă farmece, ca în vremuri <de demult> vrăjitoarea Circe lui Ulisse, rege al Itacei”.

financiar al fostului amant, într-o vilă așezată în peisajul mirific de pe malul lacului Como. Grigore Sturdza s-a reîntors în țară (după o excursie) prin Berlin la foștii profesori și colegi, în februarie 1846³.

După un timp contesa Dash și-a reluat cariera literară. Întâi și-a propus să valorifice proaspetele amintiri ale unei țări mai puțin cunoscute și să immortalizeze într-un fel anume legătura ei sentimentală cu principele Grigore Sturdza. Ca atare în 1849 a publicat romanul *Mikael le Moldave*⁴, după care, a publicat câteva romane – în principal de dragoste, capă și spadă – între care cităm: *La Bien-Aimée du Sacré Coeur* (1851), *L'Abbé de Bourbon* (1853), *La Princesse Palatine* (1854), *La dernière favorite et Mademoiselle Robespierre* (1855), *La Pomme d'Eve* (1857), *Les Galanteries de la Cour de Louis XV* (1861), *Régence, la jeunesse de Louis IV, les Maîtresses du roi, le Parc aux Cerfs, Les dernières anusers de Madame du Barry* (1864), *Monsieur Napoléon et sa Cour* (1871). După 1861 avea să scrie *Mémoires des autres*, în care zugrăvea într-o formă anecdotică, dar cu simpatie pentru Vechiul Regim, lumea elitei secolului în care a trăit, cu obiceiurile și moravurile ei, așa cum a cunoscut-o încă din fragedă copilărie.

Contesa Dash a colaborat la diverse jurnale ale vremii, printre care cel literar, fondat de Al. Dumas – tatăl, unde a redactat cronică mondenă, semnată cu pseudonimul Marie Michon și la „Le Figaro” unde s-a ocupat de rubrica *portraits contemporains*.

Contesa Dash a efectuat între 1846–1850 o călătorie mai lungă în teritoriile „de peste mări” și în America de Nord. Principalele etape ale voiajului ar fi fost: Australia, insulele Marchize, Tahiti, Noua-Caledonie, Noua-Zeelandă, Tasmania, California și Mexico.

În istoriografia română date și păreri referitoare la conjunctura biografică și istorică a trecerii contesei Dash prin Moldova se află la Nestor Ureche, *Din trecutul nostru. Dragoste de beizadele*, în „Propilee literare”, I, 1927, nr. 22, p. 10; C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. III (de la restabilirea domniilor pământene până la Unirea Principatelor, 1822–1859), Ed. Ziarului Universul, București, [1939]; Hortense Hâmbășanu, *La comtesse Dash et son mariage morganatique avec le prince Grégoire Stourza*, în Académie Roumaine. Bulletin de la Section historique, 1935, p. 139–162.

Sederea în Moldova, vara anului 1845, într-un anotimp prielnic etalării frumuseții sălbatice, prea puțin atinse de mâna omului, a cadrului său geografic: munții Carpații răsăriteni, dealuri și câmpii străbătute de codri și ape rezezi ca Bistrița, a lăsat impresii puternice asupra spiritului contesei. Ele aveau să se regăsească sub forma a trei romane: *Strigoii Carpaților* (Paris, 1846), *Mihail Moldoveanu*, două volume (Paris, 1849) și *Kiva țiganka* (tradus la Editura Elhade, București, 1898), ultimele două aparținând genului de roman istoric.

ANNE GABRIELLE DE CISTERNES

Călătoriile unei pariziene ⁵

p 211 Ajungem astfel la Drencova.

Sunt pe Dunăre opriri melancolice, unde poezia sufletului prinde viață, iar Drencova este una dintr-acestea. Nu se găsește decât un singur han, și nimic împrejur. Fluviul se răscolește și înghite tot, astfel încât ne credeam la capătul lumii.

³ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, doc. MV (sept. 1845), f. 1067–1068 și MXX, p. 1084.

⁴ El a fost tradus în limba română la 1851 de Teodor Codrescu, în tipografia Buciumul Român din Iași

⁵ Traducerea s-a făcut după textul în limba franceză *Les vacances d'une parisienne*, Paris, Michel Lévy Frères, 1866.

O pădure întinsă, aproape o pădure neatinsă, înconjurată din toate părțile, este un loc al plăcerilor ce îndeamnă a visa.

Ajungem târziu; dar în loc să stăm acasă și să ne așezăm la masă, străbatem țara. Aveam la Pesta un servitor albanez, care se numea Gheorghe⁶, îmbrăcat în magnificul său costum național, adică într-o *foustanella*⁷ albă, un fel de jupon foarte amplu, jambiera urca până la genunchi, vesta asemănătoare din catifea stacojie brodată cu aur, fesul cu ciucurele său ce cădea într-o parte, o eșarfă în mii de culori. L-am crezut la un bal costumat.

Gheorghe mi-a fost trimis de o mare doamnă munteancă, o prietenă, drept traducător și ghid în aceste meleaguri, atât de noi pentru mine. Fusesse destinat unor mari aventuri. Nu voi povesti aici decât pe acelea care nu depășesc cunoștințele mele.

În acea seară – acolo la Drencova, am întâlnit o tânără // sârboaică, care a p 212 venit la noi. Ea s-a oprit, ne-a făcut o plecăciune, și ne-a spus în franceză :

– „Scuzați-mă, doamnelor, că îndrăznesc a mă adresa, dar aș dori să vă cer cu umilință ajutorul”.

Era drăguță, asemeni unui înger, modestă, foarte simplu îmbrăcată, urmând moda țării ei. Avea cei mai frumoși și inteligenți ochi din lume. Am fost intrigată de rugămintea ei și o încurajam.

Cornélie⁸ a luat-o de mână pentru a o determina să se explice căci, după primul efort, ea nu părea să mai aibă curajul de a continua. Mi-a stârnit curiozitatea această franceză destul de curată pentru ca noi să o putem înțelege și am întrebat-o imediat unde a învățat-o.

– „La Paris, mi-a spus ea, unde mi-am urmat stăpâna, prințesa ***”, o munteancă. Am rămas în țara mea câteva luni cu permisiunea ei, acum merg să o reîntâlnesc la București, și, cum și dumneavoastră mergeți, doamnelor, din ce mi-a spus Gheorghe, vă cer permisiunea de a călători cu dumneavoastră când vom părăsi vasul”.

– „Dar, mi-a spus prietena mea, marele drum este pentru toți”//.

p. 213

– „Da, doamnă; doar că eu nu am trăsură, iar șaretele⁹ sunt prea scumpe pentru a închiria, și aș < cere voie a > rămâne pe capră alături de Gheorghe”.

– „Fără îndoială, fără îndoială, i-am răspuns noi, va fi mai bine decât să mergi singură. Suntem de acord”.

Această copilă ne-a mulțumit cu entuziasm. Nu puteam crede cât bine făceam.

⁶ Georges

⁷ Fustă scurtă plisată formată din mai multe sute de triunghiuri de țesătură adunate, parte a costumului tradițional albanez.

⁸ Contesa Dash întreprinde această călătorie alături de patru însoțitori: Cornélie, Paul, Gaston și Justin.

⁹ Les brisks.

Noaptea petrecută la Drencova a fost destul de plăcută, fiind un timp minunat, și natura sălbatică luminată de lună avea un farmec nespus. Nu am dormit câtuși de puțin și am plecat în zori.

Spectacolul care ne aștepta era impozant și grandios, treceam prin ceea ce se cheamă Porțile de Fier, deși nu aveau nici fier nici porți. Sunt numai stânci cât vezi cu ochii care închid fluviul, este magnific. Înconjurat de mici cascade, vaporul plutea pe un pat de pietre, valurile ne loveau din toate părțile, și păsările de pradă se întorceau deasupra capetelor noastre, umplând aerul cu țipetele lor.

p. 214 Această traversare oferă mari pericole, și necesită obișnuința și experiența unei călăuze pentru a trece. Larma amplifică groaza sau mai degrabă frumusețea scenei //, unde ești atât de preocupat să privești, să înțelegi, că nu ai timp să-ți fie frică. Această trecere și cele de la Cazane sunt celebre printre marinari și printre amatorii de natură, și este fără îndoială unul dintre cele mai frumoase spectacole care au fost date omului să le vadă.

Capul Greben¹⁰ este ceva imens, maiestuos, și nu putem admira aceste minuni fără a ne gândi la Dumnezeu, care le-a creat pentru noi, și fără a șopti o rugăciune.

Puțin mai departe zărim ruinele cetății lui Dreykule, „Tricule” al romanilor. Sunt turnuri pătrate datând evident, din epoca lor. Turnurile sunt clădite în mod neregulat, două pe piscurile stâncilor, și un al treilea la baza fluviului, ele fiind legate de un pod suspendat, care trece peste vechiul drum.

p. 215 Evident că această cetate făcuse parte din linia de fortificații ridicată de Traian în momentul cuceririi Daciei¹¹. Mai târziu vreun feudal <local> a pus stăpânire pe ea. Dunărea încetează a mai fi îngustă în acest loc, devenind în mod ciudat de o măreție deosebită. Colinele și stâncile se îndepărtau, și noi puteam distinge în acest timp intrarea în faimoasele grote, care mai mult de o singură dată, au oferit adăpost războinicilor //, când se luptau în această țară, < fiind> de ajuns ca un singur conflict să izbucnească în Europa; judecați, ele puteau cuprinde până la șase sute de oameni! Romanii le cunoșteau și găsim încă inscripții lăsate de ei. [...]

Aceste grote se prelungeau mult timp, fiind mărginite de copaci imenși. În mijlocul fluviului se înălța, după unul sau două sate destul de pitorești, o mare stâncă ascuțită, de care fluviul se sparge ca într-o piedică, se învâlburează în valuri de spumă și chiar dacă trecătoarea ar fi să fie mai ușoară, simțim mereu valurile care șoptesc.

Drumul roman continuă cum vedem, pe o parte a Dunării; am putea încă să o urmărim pe jos, deși destul de greu, așa fi de acord cu aceasta. Apele se apropie încet-

¹⁰ Este vorba despre muntele Greben, în dreptul căruia lățimea albiei Dunării se reduce.

¹¹ Greșală în aprecierea vechimii cetății. De fapt, Tricule este o fostă cetate medievală aflată în apropiere de localitatea Svinița, județul Mehedinți, pe malul Dunării. A fost ridicată în secolul al XV-lea de către banul Petru Petrovici pentru a opri expansiunea otomană spre vest. Din cele trei turnuri au mai rămas azi doar două.

încet, și intrăm în admirabila strâmtoare a Cazanelor // – este numele stâncii p. 216
dintotdeauna – unde regăsim aceeași privesc sălbatică ca și la primele Porți de
Fier. Doamne ! cât este de frumoasă, nu există cuvinte pentru a o descrie. Nimic nu
poate forma o părere, imaginația nu va ști să se îndrepte până acolo, trebuie
să-l fi văzut.

Munții se ridicau la o înălțime uluitoare, și sunt stânci tăiate la vârf, valurile
se spărgeau la picioarele lor cu același zgomot care avea să ne însoțească pe
parcursul întregii călătorii. Ne apropiem de un loc unde ni se vorbește cu venerație,
de Tabulele lui Traian¹². Vai ! timpul le-a desfigurat destul de mult, dar cu toate
acestea încă se pot vedea.

O mare bucată de granit pătrată a fost șlefuită, și citim încă în mod clar o
inscripție latină în rezumat, dar numele lui Traian ne indică scopul <ridicării ei>. Aș
putea să vă transcriu literele, dar mă lipsesc și vă lipsesc, nu suntem savanți. Două
spirite înaripate susțin placa, de fiecare parte sunt doi delfini și acvila romană
proiectată deasupra. Acest monument, dacă este monument, a fost sculptat pentru a
perpetua amintirea încheierii drumului și a victoriilor lui Traian asupra dacilor // p. 217

Este unul din vestigiile antice cel mai bine conservate din lume, deși timpul și
sustragerile l-au atacat. Și apoi, în aceasta țară pierdută, el produce un efect cu mult
mai mare decât dacă l-am fi găsit în Franța sau în Italia. Traian a ales bine cadrul și
așezarea sa, este minunat.

Oprim pentru o clipă vaporul, pentru a ne lăsa timp să privim, apoi vasul
reîncepe a șuiera și ne îndepărtăm; peisajul ia un aspect mai puțin teribil până la
Orșova, unde rămânem câteva momente. Este frontiera extremă a Ungariei. Vedem
mulți țărani și multe țărânci, ce veneau în fața vaporului, cum făceau în fiecare
săptămână, și ne priveau curioși până le-am spus că suntem francezi.

Costumele lor produceau de departe un efect încântător, mai ales cele ale
ungurilor, căci acolo sunt toate națiile zonei litorale.

[Sunt prezentate în detaliu costume tradiționale ungurești] //

p. 219

Fortăreața noului oraș Orșova, pe jumătate ruinată, pe care o lăsam în urmă,
produce un efect foarte pitoresc în peisaj. Acum aparține turcilor, și regăsim aici
neglijența lor.

După povârnișuri, veneau următoarele Porți de Fier, care ar merita mai mult
acest nume, datorită rocilor de fier, de care este înconjurat fluviul. Aspectul sălbatic
devine <încă> și mai sălbatic. După plecarea noastră din Drencova pluteam din
minune în minune, și nu cred că vreun fluviu din Europa ar putea oferi locuri mai
frumoase și mai neașteptate //

p. 226

[Urmează ruta Vidin – Nicopole – Șistov – Rusciuc până la Hârșova]

Coborâm la Hârșova, după despărțiri prea amicale de tovarășii noștri de drum.
Intenția noastră era de a traversa Balcanii și a ajunge prin Adrianopole la Marea

¹² *Des Tables de Trajan.*

Neagră; este o călătorie mai grea și care se face rar, țara fiind mai puțin cunoscută. Am adus pe uscat Nepolitețea, la care noi trebuia să înhăăm caii de poștă, și cuferele noastre ar fi mers direct spre Constantinopol să ne aștepte, fără consecințele importante ale drumului nostru¹³.

p. 227 Era încă o oră bună, nu ne făceam griji de a ne culca la Hârșova, nu era îmbietor //, trimisesem să caute animalele și surugii și am plecat, cu Gheorghe și sârboanca pe capră, noi îngrămădiți ca și mai înainte. Eram de o veselie nebunească. Ce râsete binefăcătoare, Doamne ! când ești fericit de a fi tânăr !

Am vorbit despre un monument roman. Ne-am străduit să-l facem pe Gheorghe să înțeleagă dorința noastră de a-l vizita, ca să-l explicăm profesorilor noștri. Trebuia să se abată de la drumul obișnuit pentru ca să-l reluăm apoi. Noi ne credeam foarte bine și nu ne ocupam de nimic.

În acest timp Junien, cel mai rezonabil din ceată, începu să se neliniștească atunci când văzu soarele lăsându-se în jos către orizont. Noi am reușit să ajungem după mult timp. El l-a chemat pe albanez, cel ce a oprit surugii și un dialog babilonian începu.

p. 228 Atât cât privirea putea cuprinde noi nu zărirăm decât pajiști și câmpii, pe întreg monumentul, jgheaburi cu stâlpii și contragreutățile lor, făcute dintr-un copac jupuit de scoarța sa, nimic mai primitiv. Cât despre ruine, niciuna, numai niște colibe îngrozitoare, care puteau cu siguranță să-și merite acest nume. Se părea că vom ajunge în curând; dar //, cum Gaston insista și amenința din anumite motive¹⁴, care, în țara aceea, < păreau că > sunt cele mai bune, termină prin a mărturisi că eram rătăciți și că nu știa mai ales către ce punct se îndrepta.

– „Și cu toate acestea veți ajunge ! striga irascibilul nostru însoțitor”.

– „Ah ! vom sfârși prin a ajunge, domnule, trebuie, nu putem rămâne în loc”.

Credeam că Gaston își va pune în aplicare amenințarea, dar din fericire se abținu. Adunătura s-a reunit și am decis că ne vom îndrepta spre sud-vest, ceea ce ne va apropia tot mai mult de ținta noastră, și caii au plecat din nou în galop. Mergem astfel, fără pic de succes, în <plină> noapte. Ne oprim din nou și zărim lumini la o distanță destul de scurtă. Trebuie că acolo este un sat, sau au cel puțin un han.

– „Să mergem până acolo, spunem noi. În sfârșit, putem cina”.

Gheorghe a avut o discuție cu însoțitorii noștri și reveni anunțând că trebuie să renunțăm la han, era reținut.

p. 229 – „Cum, reținut ? Și de ce ? Un han // este un loc public, și nimeni nu ne poate împiedica să intrăm. Dacă nu există locuri, este altceva, încercăm cel puțin”.

¹³ Confuzie. Este vorba despre Constantinopol, deoarece Adrianopole nu are ieșire la Marea Neagră

¹⁴ *Touchantes*.

Am reușit să ne aducem paturile cu noi, urmând obiceiul acestei țări; era destul de frumos pentru a mânca, dacă reușeam să avem provizii, dar din nefericire ele ne lipseau. Ne-a explicat că un mare nobil ungur, <aflat> în călătorie, a ocupat tot hanul, și nu puteam pătrunde în el. Aceasta îmi aminti mult de *Don Quijote*¹⁵ și de romanele vremurilor trecute.

– „Dar, spuse Junien, putem măcar să-l vedem pe acest mare nobil?”

– „Trimiteti-mă, spuse Gheorghe, îl voi întreba dacă dorește să primească pe domniile voastre”.

– „Paul, spuse Cornélie, iată momentul să-l încercăm pe latin”.

– „De ce ?”

– „Cine știe ? Vorbește poate foarte bine franceza, îi spun”.

Gheorghe mersese cu solie și reveni însoțit de un tânăr blond puternic și chipeș, foarte distins, care înainta cu pași repezi către noi.

– „Francezi, Francezi ! repeta el, cu cel mai pur accent, în limba noastră” // p 230

– „Da, domnule ! și mai mult, sunt două doamne franțuzoaice, spuse Junien salutându-l” .

– „Cum, aici ? în această groapă, și franțuzoaice, poate fi adevărat?”

– „Întocmai, domnule”.

– „Ah ! cât sunt de fericit, doamnele mele, să mă găsesc în drumul vostru ! Faceți-mi plăcerea de a coborî și de a-mi accepta umila locuință, care devine a dumneavoastră. V-o cedez, dacă îmi permiteți și dacă binevoiți a o accepta” .

Ne încurcăm în politețuri, mi-a oferit mâna, ca și Corneliei, și ne invită să-l urmărim, ceea ce am și făcut, căci muream de foame. Fu plin de gingășie, de amabilitate și ne-a condus la colibă, luminată de oameni ce purtau torțe. Acolo un spectacol curios ne aștepta.

Această baracă, nu știu de ce cuvânt să mă folosesc, această baracă deci era în întregime transformată. Cum ? nu a fost prea ușor să ghicim. Cine cunoaște una dintre aceste case le cunoaște pe toate, sunt la fel. Un coridor în mijloc, una sau două încăperi de fiecare parte, urmând conveniența. Totul îmbătrânit sau mai adesea înnegrit de mizerie, dezgustător, murdar. Toate // speciile de insecte mișunau alături p. 231 de păianjeni și molii. Găsim în locul acestora covoare și draperii, un pat întins, scaune specifice, o toaletă foarte elegantă, și, în camera de alături, o masă pusă din belșug. Argintărie, porțelanuri, cristale, nimic nu lipsea.

În plus, un miros al unei bucătării excelente, foarte îmbietor mai ales că nu am mâncat nimic de dimineață, se răspândea în jurul nostru.

Aceasta a fost o întreagă surpriză pentru noi, mai mult decât tot luxul.

– „Scuzați sărăcia așezământului meu, ne-a spus magnatul, este o casă de călătorie; dacă îmi veți face onoarea de a veni la mine, în Ungaria, vă voi primi un pic mai bine” .

¹⁵ Roman cavaleresc scris de Miguel Cervantes de Saavedra (1547–1616).

Ne-a explicat apoi că în această țară hanurile nu ofereau nici o resursă, ești obligat de a lua cu tine și provizii și chiar albituri de pat. Când un mare senior se așterne la drum ia cu sine un convoi considerabil, douăzeci de persoane. Fiecare cu specialitatea sa. Are tot ceea ce îi este necesar, chiar, așa cum le și vedeam, draperii, covoare, perdele, ca să nu bage de seamă prea mult că și-a părăsit casa //.

p. 232 Oamenii lui plecau noaptea, ajungeau la o oră bună în locul ales pentru oprire. Rețineau hanul și îi preparau mâncarea, camera, și când el ajungea îi montau patul. Tabieturile nu sunt deci schimbate. Acesta era unul dintre primii seniori ai regatului, bogat în milioane, foarte educat, foarte inteligent și foarte frumos, nimic nu-i lipsea.

Avea un bucătar francez dintre cei mai abili, rânduși și vizitii englezi, un valet german, ca să facă exerciții mereu în aceste limbi variate. Își petrecea alternativ iarna într-una din capitalele Europei, și invariabil carnavalul la Paris. Moșiile sale erau toate cât o provincie, avea herghelii imense, servitorii săi se numărau cu sutele, și nimic nu era mai princiar decât tabieturile și înfățișarea sa.

Am cinat pe cînste, nimic nu ne lipsea, vă asigur, nici vînatul, nici peștele, nici dulciurile, nici vinurile excelente. Când s-a pus problema să ne odihnim, contele a făcut o propunere.

p. 233 Cornélie și eu, ne vom culca în patul său, domnii și el vor petrece o noapte veselă bînd, stînd de vorbă, jucînd, fumînd. Dacă erau obosiți // aruncau pe covoare saltelele de schimb și dormeau cîteva ore. Acceptăm, patul era bun, și din Franța, nu am găsit altul mai bun. Ne-am trezit foarte tîrziu și domnii cu mult după noi.

În acest timp, trebuia să plece, timpul îl presa, noi trebuia să mergem să înnoptăm la Cerneți¹⁶, și era departe, ni se spusese. Am fost să-i trezim pe cei ce dormeau; toate acestea bulversaseră obiceiurile gazdei noastre, ne-a anunțat atunci când l-am văzut, că mergea să-și petreacă ziua în acel loc și a făcut totul pentru a ne opri. Ne-am dat multă osteneală să respingem insistențele sale.

Cum noi nu aveam saltelele necesare, ignorînd obiceiurile acestor ținuturi, a dorit să ne împrumute paturile sale de schimb, cu vagonul și oamenii pentru a le conduce: nu a fost chip să refuzăm. Ne-am înțelese ca la Varna, să imbarcăm totul pe un vapor cu aburi, pentru a-i aduce înapoi această caravană. Ar fi fost nepolitic să-l refuzăm. Ne-a asigurat că nu se priva de nimic, că mergea acasă și, de fapt, cu un pat ca al său, nu avea nevoie de a mai avea și altele.

p. 234 Ne-am despărțit, încântați de el, de // ospitalitatea, de manierele sale. Este acolo o aristocrație ! nu avem nimic asemănător la noi.

Aproape imediat după ce l-am părăsit pe magnat, am întîlnit un munte destul de înalt. Nu am zărit nici o cale pentru a-l urca, și am început să ne neliniștim un pic; surugii noștri ne scoteau curînd din dificultate, începuseră a se cățăra în mod hotărât drept înainte, pe jos, fără să-și facă probleme de abateri de la drum, precum

¹⁶ Czernitz.

noi; mergeau în zig-zag ! Forțam uneori <căruța>, dar în sfârșit mergeam de bine de rău.

Ajungem astfel în partea de sus, și un surugiu ne-a anunțat pentru un culcuș, aflat aproape de un orășel, și adăugă că noi suntem cu siguranță din societate, fiind o plăcere și o datorie pentru oficialități să întâmpine călătorii care vin a se adăposti în această ședere. Nu știu nici un alt cuvânt pentru a reda această superbă locuință. Odată intrați, era o noapte neagră, doar într-un colț ardea o vâlvătaie destul de bine protejată, ce lumina puțin camera și îi dădea o căldură intensă; nu vă vorbesc de mirosuri, ele sunt fără nume. Am crezut că mi se va face rău.

Nu vedeam ce ne înconjură //, dar exclamații venite din toate ungherele p. 235 acestei cocioabe ne-au divulgat prezența mai multor persoane.

– „Lumina ! spuse o voce” .

– „Lumina ! lumina ! repetau ei în cor” .

– „Vor ei să lumineze pentru venirea noastră ? întreabă Junien, nu ar fi de prisos” .

Câteva secunde după aceea, o femeie intră ținând o candelă, și ce candelă ! Ultimul dintre cerșetorii noștri nu ar dori-o pentru a-și lumina firida.

– „Ea este, lumina ! adaugă Cornelia, era necesar să o anunțăm!” .

Văzurăm cinci sau șase oameni așezați cu gravitate pe pământ și un bătrân, puțin mai curat, pe un scaun de bucătărie, toți aceștia ne-au salutat când ne-au putut vedea. Nu aveau în rest nici paturi, nici altceva din ce ar fi trebuit pentru a dormi sau a înnopta, decât acel scaun de bucătărie și un fel de canapea din lemn așezată într-un colț al încăperii.

De cealaltă parte < a camerei >, vedem mișunând ceva, era o femeie culcată pe paie având o pătură găurită ca o strecurătoare. Se ridică pe cot, deschise ochii săi mari, ne privi un moment //, apoi se lăsă să cadă, < fără cunoștința> pe care o dă p. 236 sărăcia ajunsă în ultimul stadiu, la ultima speranță.

Oamenii noștri descărcau vagoanele, transportau saltelele și ustensilele la adăpost. Ne aranjaram paturile de bine de rău, pe canapeaua din lemn și pe jos apoi se agitară cu cina, <dar> noi nu aveam nimic decât șuncă destul de proastă și un vin bunicele. Am zărit pui cocoțați, ordinul fiind de a tăia gâtul la doi sau trei, apoi gazda ne-a făcut un semn încărcat de promisiuni. Totuși nu era prea ușor a ghici cum îi ardea, <și> nu trebuia să te gândești la frigare, <căci> era imposibil, din motivul cel mai bun dintre toate, pentru că nu exista. Nu am văzut nicăieri nici oale, nici crățiți, problema era dificil de rezolvat.

Din fericire inventivitatea nu ne lipsea și, după căutări minuțioase, am descoperit o oală, cepe, sare, unt aveam și le-am pus pe toate la lucru pentru a face să sară puii noștri în oală, transformând-o în tigaie; autoritățile nu spuneau nici un cuvânt, ne priveau, fără să se deranjeze, și fizionomia lor oglindea curiozitatea și uimirea //.

p. 237 Gheorghe, care vorbea limba lor, ne asigura că buna noastră dispoziție era mai ales subiectul mirării, ei nu înțelegeau cum putem râde mereu. Muream de foame, grăbeam pregătirile pentru cină și îndată mireasma cepei le domina pe celelalte, pentru mine ea era în acel moment mai plăcută decât cea a violetei sau a muselinei.

Din dorința de a face bine, toți cei care erau în cocioabă s-au grăbit în jurul nostru și pe noi chiar ne intimidau, cu excepția autorităților care, fără îndoială, erau legați de țarm. Se îmbrânceau și cădeau unii peste alții dorind să vină repede. Nu ne erau la absolut nimic folositori, și mai mult ne încurcau. În timp ce puneam tacâmurile pe o scândură, aflată pe genunchii noștri pentru susținere, stăpâna locului venea aducând semeață șase ouă tari și o bucată de *mămăliga*, mâncarea națională, adică făină de porumb diluată în apă.

Ne-am privit și Gaston a făcut un salut adânc acestui fel de mâncare magnific, strigând:

– „Splendid !” .

p. 238 În sfârșit puii fiind tăiați, am început a-i mânca. Niciodată, vă garantez, cele mai bune // păsări umplute, pateurile de ficat cele mai savuroase, nu-mi făcuseră o plăcere comparabilă celei pe care o încercam degustând această grozavă tocană de pui.

Ochii noștri se îndreptau spre femeia care zăcea acolo jos, căci ea ne privea cu lăcomie, eu am luat o aripă din pasărea noastră și i-am dus-o gândind că ea se va arunca asupra-i. În loc de aceasta, ea ridică rapid pătura, dădu drumul unui copil dezgolit, care începu a plânge, dar pe care ea îl liniști repede vârându-i aripa de pui în gură; nu fusese niciodată la o asemenea sărbătoare și mușca cu toată inima. O bucurie vie apărură pe trăsăturile sale, văzându-l atât de fericit. I-am dat o altă bucată pentru ea; dar ea n-o atinse și ne făcu un semn plin de demnitate, pe care l-am înțeles foarte bine.

O păstra pentru ziua de mâine și copilul va mânca din nou, ea nu avea nevoie de nimic.

Această femeie mă interesa fără voia mea. Gheorghe mi-a spus că era văduvă și că se întorcea în Moldova // [...].

p. 239 De îndată ce am zărit orașul Cerneți, surugii se opriră îndată în fața unui caporal, pe care Gaston îl botează caporalul Pandour și care se apropie de trăsură.

O medalie la butonieră ne anunța pe cel mai curajos, precum era cel mai frumos, cel mai puternic și cel mai beat dintre toți caporalii. Ne întrebă de pașapoarte ¹⁷ și, după o scurtă conversație cu Gheorghe, merse să ne găsească un adăpost. Orașul Cerneți nu avea nici măcar un han.

p. 240 Ne conduse la un mic boier, căruia îi ținu un discurs, destul de trufaș după ton, și am fost primiți într-o locuință un pic mai bună decât cele // ale țăranilor. Eram în

¹⁷ *Passe-ports*.

Țara Românească, aceasta nu seamănă decât foarte puțin cu celelalte țări din Europa, veți fi convinși de asta pe măsură ce noi înaintăm.

Boierul și soția sa ne-au primit mai bine, ne spuseră prin Gheorghe că totul era la dispoziția noastră și că ne puteam servi de tot ce ei aveau mai bun. Adică un borș¹⁸, un fel de supă acră, făcută, cred cu lapte acru, o friptură de miel¹⁹, uscată precum fripturile din carton pe care le vedem la teatru, și pui arși cu ierburi nu știu de care, ceva ce semănă a mărar. Cât despre dulciuri, dulcețurile²⁰, nu lipseau, și nici prăjiturile.

Stăpânul casei, păstra vechiul costum, adică un fel de scurteică, împodobită cu blană. Avea o înfățișare demnă, și casa era curată. Nevasta sa, îmbrăcată aproape ca o europeană, rămăsese în extaz în fața micului ceas pe care îl purtam. I-am oferit o pereche de cercei îndeajuns de frumoși, dar nu am îndrăznit să-i dăm bani.

Ne-am culcat, urmând obiceiul locului, pe divane. Saltelele <nobilului ungur> ne-au fost foarte utile //, căci cele ale acestor oameni cumsecade erau din lână p. 241 nescărmănată și tari precum sâmburii de piersică. Am fost pe drum la revărsatul zorilor, ziua era lungă și grea. Bunii munteni²¹ ne-au făcut să acceptăm o icoană a Fecioarei, din argint precum sunt imaginile grecești, iar noi le-am oferit câteva mici cadouri și ne-am despărțit încântați unii de alții.

Am luat doisprezece cai la trăsură, înhămați în cvadriga²², fiind o rămășiță a dominației romane; plecarăm ca vântul, surugii scoțând sunete înspăimântătoare, < cum > este în obiceiul lor. Am fost mai întâi asurziți și înfricoșați, după care ne-am obișnuit. Părea că acest zgomot impulsiona caii. Am mers așa de bine până la un munte. Acolo aglomerarea deveni mare. Este obiceiul ca în acel mediu binecuvântat să mergi de-a dreptul, fără a lua ocolirile pe care civilizația ni le impune. Cum să facem să ajungem acolo sus ?

Coborâm toți < din trăsură > și începem a biciui animalele; ele nu se mișcau. Surugii și Gheorghe se îndreptară către un fel de cătun, pe care l-am văzut de la o oarecare distanță și s-au întors cu o // duzină de oameni. Toți aceștia s-au așezat p 242 după echipajul nostru. I-am pus în spate, pentru a duce caii, dar un bătrân, incapabil de a oferi vreun sprijin, a vrut să introducă cel puțin bastonul care-l ajuta a merge.

Ajungem în acest fel până la jumătatea părții celei mai apropiate; acolo se odihniră, căci toți erau istoviți. Ținură sfat și noi îi priveam, surprinși de acest mod de a merge. Cu toate acestea s-au hotărât și au deshămat cei patru cai din față.

¹⁸ *Borche*

¹⁹ *Fricture de miel.*

²⁰ *Dulcheso.*

²¹ *Valaques.*

²² Car antic pe două roți, tras de patru cai înhămați unul lângă altul, folosit de romani la cursele de circ și la triumfuri.

– „Ah ! Doamne, îmi spuneam, ne vom culca aici, în acest deșert, ei deshămau”

– „Nu, doamnă, spuse Gheorghe, este pentru a merge mai repede”.

– „Cum ? ei îndepărtează caii pentru a merge mai repede ?”.

– „Da, doamnă, veți vedea”.

p. 243 Am auzit două sau trei lovituri de bici magistrale, apoi bidivii, după o ezitare de câteva minute începură a trage. Eram uimiți, era un mijloc ciudat //.

Gaston a vrut să ne explice în modul său :

– „Caii din mijloc se odihnesc, ne asigură el, iar cei din spate trag aproape singuri încărcătura, pentru că cei din față trebuie să-și târască tovarășii.

Retrăgându-i, aceștia sunt obligați a trage, nu mai este nimic care să-i împiedice, astfel încât trăsura este mai puțin leneșă și avansează mai bine” .

Oamenii se amestecau și ei; era, vă asigur, o priveliște pitorească. Acești cai de rasă nobilă, surugii aceștia îmbrăcați în hainele lor admirabil brodate, care seamănă cu un mozaic din postav în toate culorile, acești țărani a căror cămașă este așezată peste pantalonii de pânză. Au cingători roșii, verzi, albastre, cu un cuțit trecut pe dedesubt. Cojocul din piele de oaie era aruncat pe umeri. Unii dintre ei aveau cizme; pantalonul înăuntru, alții aveau un fel de sandale și zdrențe de pânză, legate cu o urzeală încrucișată, precum anticii romani²³; au reținut aceasta de la curtea lui Traian, după ce i-a cucerit <pe daci >.

p. 244 Nu voi vorbi despre București, unde am ajuns a doua zi; nu am făcut decât să traversăm orașul, unde am lăsat-o pe tânără sârboaică, spre marea neplăcere a lui Gheorghe; eram grăbiți a ajunge la Varna, căci vaporul // spre Constantinopol pleca la zi fixă și nu trebuia să-l pierdem.

Bucureștiul ni s-a părut un oraș ciudat, unde erau de toate; Orientul și Occidentul se găseau reunite. Aș fi vrut să văd mai mult, dar nu puteam hotărî altfel.

[În continuare este descris drumul parcurs până la Varna, trecând prin Adrianopol].

²³ Este vorba de opinci.

PORFIRIE USPENSKI

(1804–1885)

În ce privește biografia lui Uspenski nu știm decât că a fost călugăr, urcând treptele ierarhice până la funcția de episcop. În 1846, cu prilejul unei vizite în Orientul ortodox de sub stăpânire turcească, trece și prin București și Iași. Notele sale de drum cuprinse în *Книга моего бытя* (Cartea vieții mele), publicată de Academia de Științe din Petersburg și comentată de P. Sârcu (1894), constituie o contribuție prețioasă la cunoașterea monumentelor de artă religioasă din cele două capitale București și Iași, la mijlocul secolului trecut. Demne de luat în seamă sunt, de asemenea, amănuntele pe care ni le dă în legătură cu mănăstirile închinat, cu viața culturală de la noi.

Despre el au scris: Ștefan Berechet, *Un călător rus la noi în 1846: Porfirie Uspenski*, în „Neamul românesc literar”, III–IV (1911), p. 189–192; 204–208; 220–224, 227–229; 243–247; 258–264; *Documente slave de prin arhivele ruse*, București, 1920, p. 67–103 (republicare); Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 354–383.

PORFIRIE USPENSKI

Călătoria la București¹

Iulie 30. Marți. Dimineața am ieșit din carantină și am ajuns pe jos până la p. 7 hotelul din oraș. Brăila e bine aliniată. Străzile din acest oraș sunt însă atât de largi, încât aici se poate câștiga și pierde o luptă.

Iulie 31. Miercuri. Plec la București. Acest oraș este capitala Țării Românești. Adio munți, mări și fluvii. Adio, Dunăre. De acum voi fi pe uscat.

August 2. Vineri. Am sosit înainte de amiază la București și am tras la hotelul german al lui Brenner².

Țara Românească se reface. Pământul ei este fertil; poporul e sănătos, simplu și cucernic, sate se construiesc ca și în Rusia, pe două linii, de-a lungul drumurilor mari; copiii sunt încă sălbatici și fug de călători; sunt toți foarte albi și frumoși; înfățișarea lor este slabă: chipurile lor sunt rotunde, au ochii de culoare cerului,

¹ Traducerea s-a făcut după textul publicat în *Книга моего бытя*, vol. III, Petersburg, 1896, p. 7 și urm.

² Austriac stabilit la București după pacea de la Adrianopol, deschizând un hotel lângă biserica Stavropoleos.

dinții mărunți și frumoși, pieptul larg. Eu mi-i închipuiam pe români oacheși, dar în realitate aproape toți au pielea albă. Fără îndoială, în vinele lor curge sânge slav.

p. 8 *August 3. Sâmbătă.* De sosirea mea la București au fost înștiințați, încă de la Constantinopol, călugării sinaiți, care au aici un metoh al lor³. Unul din ei, și anume ieromonahul Macarie, cu care am făcut cunoștință în anul 1845 într-o ospătare sinaită din Cairo, // a venit dimineața la mine, împreună cu arhimandritul scaunului <patriarhal> din Alexandria, administrator al moșiilor acestuia din Țara Românească.

După știrile bune, pe care mi le-a spus despre <mănăstirea> de la Sinaia⁴, Macarie a început să mi se plângă că <domnul> Bibescu⁵ nu-l recunoaște până astăzi ca exarh și administrator de la Mărgineni⁶ și nu-l concediază pe arhimandritul Ioachim care administrează de 32 ani moșiile acestei mănăstiri, iar logofătul Florescu⁷, din ordinul domnului, reține veniturile provenite de pe moșiile mănăstirii Mărgineni.

[Autorul promite să intervină la Petersburg în favoarea mănăstirii de la Sinaia; apoi îi pune arhimandritului mai multe întrebări].

Notez aici numai răspunsurile la întrebările mele:

1. Patriarhul Ierotei al Alexandriei a murit la 8 septembrie 1845.
2. Fiind încă în viață, el a indicat pe succesorul său, anume pe arhimandritul Ierotei. Dorința i-a fost respectată de toți creștinii.//
- p. 9 3. Pe Artemie, ales la Constantinople, nu-l va accepta nici clerul, nici poporul, nici pașa.
4. Când eu am spus că marea Biserică intenționează să-l constrângă pe Artemie să renunțe la scaunul de Alexandria, cu condiția ca el să beneficieze de veniturile uneia din moșiile aparținând acestui scaun în Țara Românească, atunci interlocutorul meu cu barba albă a început a se clătina și a gemut: „Aceasta nu se va întâmpla; Artemie a pretins să-i trimit anual 2 000 de galbeni olandezi; dar și răposatul patriarh primea numai o mie de galbeni de la moșiile de aici”. Eu am fost foarte mulțumit de această dezvăluire, în treacăt, a venitului în numerar ce-l primea scaunul din Alexandria din Țara Românească.

5. Acestui scaun îi aparțin în principatul Țării Românești următoarele mănăstiri: 1. în București mănăstirea cu hramul nașterii Maicii Domnului numită Zlătari, de la fondatorii ei, Zlătari; 2. Mănăstirea Sgarți⁸, la depărtare de 18 ore de

³ Poate fi vorba fie de mănăstirea Sf. Ecaterina, fie de Sf. Gheorghe vechi, amândouă metocuri ale Sinaului.

⁴ Fondată la 1705 de spătarul Toma Cantacuzino

⁵ George Dimitrie Bibescu (1804–1873), domn al Țării Românești de la 1 ian. 1842 la iunie 1848

⁶ Mănăstire în jud. Prahova, datând de la sfârșitul secolului al XV-lea.

⁷ Manolache Florescu (1791–1858).

⁸ *Sigarsi*.

București, cu moșii care aduc venituri frumoase; 6. Sf. Mormânt îi revin de la moșiile din Țara Românească două milioane de piaștri turcești (100 000 ruble de argint).

Venerabilii călugări au plecat, iar eu, în caleașcă, am plecat la cancelaria consulatului nostru general și aici am prezentat pașaportul meu primului secretar Kotov, spunându-i că intenționez să rămân în oraș vreo trei zile și să vizitez mănăstirile. El începuse a mă sfătui să nu fac această vizită, spunând: „În oraș vei fi luat drept spion și vor începe să strige că rușii au trimis până acum aici agenți laici, iar acum apar // și călugări și cercetează bisericile și mănăstirile”. Dar eu am p 10 insistat, spunând că nimeni nu poate interzice unui călugăr să se roage prin mănăstiri; m-am destăinuit pe jumătate că trebuie negreșit să strâng /unele/ informații despre metocurile de aici aparținând Locurilor Sfinte și, în încheiere, i-am spus cu fermitate: „eu trebuie să văd mănăstirile din această țară”. Kotov a cedat stăruinței mele. Ne-am înțeles numai să cer binecuvântarea preasfințitului vicar (în lipsa Mitropolitului Neofit⁹) pentru vizitarea bisericilor și mănăstirilor.

Vicarul Neofit¹⁰ m-a primit cum se cuvine în chiliile sale, situate la etajul de jos al casei Mitropolitului, construită după gustul european, în fundul unei vaste curți largi, înconjurate de diferite clădiri. El este oacheș; chipul său e întrucâtva aspru; nasul e îndoit înăuntru și la vârf – puțin ridicat în sus; o barbă mică începe să încărunească. Vorbeam când grecește, când franțuzește. Vorbirea sa galică este foarte puțin vioaie și incorectă. Eu l-am întrebat: când a fost creștinată Țara Românească, câți episcopi, biserici și mănăstiri sunt în Principat ? Câți elevi și profesori sunt la seminarul din acest oraș? Vicarul nu a știut să răspundă la prima întrebare și a zis numai: „mă voi informa din catastife”. La a doua și la celelalte întrebări a răspuns astfel: „În Țara Românească, în afară de eparhia Mitropolitului, există trei episcopii: de Râmnic, Buzău și Argeș; în total sunt 1 300 de biserici; în seminar nu sunt mai mult de 100 de elevi și doi profesori; unul dintre ei, // anume, p. 11 arhimandritul Dionisie¹¹, este totodată și rector al seminarului. Ei toți locuiesc provizoriu în mănăstirea numită Radu-Vodă. Noul seminar se va construi în afară de oraș.

Preasfințitul Nifon mi-a dat binecuvântarea să vizitez mănăstirile de aici și mi-a dat o călăuză în persoana unui diacon de la Mitropolia din București; sosise aici din Basarabia și cunoștea limbile rusă și moldovenească.

Recunoștința mea a rămas în chilia vicarului, iar eu cu părintele diacon am plecat să vizităm mănăstirile. Această călăuză a mea, în drum spre Mitropolie mi-a povestit că Nifon a intrat de la mănăstirea Cernica la Mitropolie în calitate de

⁹ Neofit al II-lea, președinte al guvernului provizoriu după fuga lui Bibescu. În acel timp lipsea din București, fiind în conflict cu Bibescu.

¹⁰ Fondatorul seminarului Nifon și mitropolit al Ungro-Vlahiei (1850–1875).

¹¹ Dionisie Romano, arhimandrit, apoi episcop al Buzăului. Moare la 1873

econom și a agonisit mulți bani; că în seminarul de aici sunt numai 80 de elevi și că toți au intrat la vârsta de 16 ani și mai mari, și învață numai să citească, să scrie și să cânte. „Dar cine ține aici predici ?” – am întrebat eu – „Nici Mitropolitul, nici arhiereul, nici preoții nu țin niciodată predici! – a răspuns el.

Bieții români ! Ei sunt și sătui și flămânzi. Ei au și grâu, și orz și tot felul de cereale lăsate de Dumnezeu, dar nu există la ei mana cerească, adică cuvântul adevărului, credință, speranță, iubire. Cu ce se hrănesc oare sufletele lor ? Probabil cu cuvântul conștiinței lor, cu tradiții ale familiei și cu reguli, și cu niscaiva fărâmituri, care le cad în bisericile lui Dumnezeu, atunci când se citesc cărțile sfinte. Biserica ortodoxă este mută în Țara Românească !

p. 12 Caleașca mea s-a oprit la capătul unei alei lungi, care duce la Mitropolie. Până acolo am mers <pe jos>. În poartă // eu mi-am făcut semnul crucii. În dosul porții am văzut un teren pe care se aflau clădiri joase și în stare proastă și o biserică mare. Am intrat în acest sanctuar, m-am închinat și am sărutat sfintele icoane și mâna stângă a moaștelor întregi a martirului Dumitru. Aceste moaște zac în partea stângă a bisericii, în apropiere de altar, într-o raclă de lemn, îmbrăcată în catifea verde și împodobită pe alocurea cu galoane de argint. Biserica Mitropoliei a fost sfințită cu hramul Sf. Constantin și Elena în anul 1793. Ea este luminoasă, încăpătoare, pictată în întregime în culori vii, dar fără de gust, în felul picturii murale din bisericile de la Athos, cu care se aseamănă și în ceea ce privește arhitectura, în afară de portic. Pe zidul dinspre Apus, tot după maniera Athosului, sunt zugrăviți ctitorii acestei biserici: Io Radul Leon Voevod¹² cu doamna Luchia și fiul Ștefan; Io Constantin Șerban Bassarab Voevod¹³ cu doamna Bălașa¹⁴, jupanul Șerban Cantacuzino¹⁵, mare spătar și ispravnic, și Mitropoliții Theodosie¹⁶ și Mitrofan¹⁷. În inscripțiile moldovenească, neinteligibilă pentru mine, se văd anii 1665 și 1839. Biserica se termină prin cinci cupole cu ferestre.

După asigurările diaconului care m-a însoțit, Mitropolia din București are un venit anual de la moșiile sale de 1 200 000 lei locali (90 000 ruble). Scrinul ei nu este lipsit și să dea Dumnezeu să nu se asemene nici cu cutia Pandorei, nici cu cutia milelor a lui Iuda.

p. 13 Am văzut la Mitropolie sala monocromă a Adunării. Ce este în ea? Tronul, iar în fața lui o masă pentru președinte și Mitropolit; mai departe, încă o masă pentru miniștri; aceste mese sunt acoperite cu postav roșu; pe ambele laturi ale sălii stau scaune pentru boieri și deputați; // ele sunt numerotate, în total sunt 180 numere; în

¹² Domn al Țării Românești (1664–1669).

¹³ Domn al Țării Românești (1654–1658).

¹⁴ Fiica stolnicului Nicolae Ralea (1612–1657).

¹⁵ Șerban Cantacuzino (1678–1688).

¹⁶ Teodosie VestemEANUL.

¹⁷ Mitrofan al II-lea, mitropolit de la 1716 la 1720.

spatele scaunelor Sf., paravane, de tavan atârnă candelabre. Totul e sărăcăcios și produce asupra privitorului o impresie care îl face să ridice din umeri strâmbând <din nas>. După părerea mea, clădirea Adunării Naționale Legislative trebuie să fie măreață.

În fața Mitropoliei se înalță casa Principelui Bibescu. Mi s-a promis să mi-o arate, iar în grădina domnească am fost și m-am plimbat. Ea este încă pe cale de a fi cultivată. Apa este adusă în ea din râul Dâmbovița. În grădină sunt două alei lungi din viță de vie, care acopăr <dens> cu frunzele lor înalte suporturi în formă de grătare de lemn, foarte răcoroase. E plăcut să mergi sub umbra lor.

De la palatul domnesc am plecat la așa-zisa episcopie¹⁸, situată în cea mai frumoasă parte a Bucureștiului. Aici, în mijlocul unei vaste curți, în jurul căreia sunt clădiri joase, se înalță o foarte frumoasă biserică, construită în stil gotic, cu ornamente ogivale în jurul vârfului în formă de con ascuțit. Interiorul ei nu este încă terminat. În această episcopie locuiește arhiereul Domnichie, având un singur titlu: De Stratonichia. El m-a primit foarte amical. Ce aş putea spune despre el ? Voi spune că este un bătrân român cu o înfățișare plăcută, că e alb, rumen în obraz, naiv, vorbește limba grecească; nu știe unde este orașul Stratonichia; ține la el surori sau nepoate, potrivit cu pravila a treia a Sf. Sinod ecumenic de la Niceea; ia parte la ședințele con/sistoriului; se roagă lui Dumnezeu pentru cei vii și cei morți; în chilia p. 14 sa sunt multe icoane, iar de este el într-adevăr <om> al lui Dumnezeu, acest lucru îl știe singur Cunoșcătorul de inimi. Când mi-am luat rămas bun, m-a invitat la o plimbare spre seară în afară de oraș.

După un prânz frugal la hotel, am vizitat următoarele mănăstiri:

1. Mănăstirea <cu hramul> Nașterii Domnului¹⁹, aparținând Mitropoliei din Pogonia. Biserica sa veche și cu o înfățișare sărăcăcioasă e sfințită în amintirea nașterii lui Hristos. În această mănăstire nu există călugări, în afară de egumenul singur și locuiesc în ea, cu chirie, diverse familii.

2. Mănăstirea Sfinților Arhangheli²⁰, aparținând mănăstirii Ierarhilor din Epir, numită Gura și situată în eparhia Pogoniane. Biserica de aici, după cum se vede din inscripție, a fost clădită în anul 1724. În altarul ei, cu hramul Sf. Haralambie, se oficiază serviciul divin pentru populația rusă din București și pentru consulul nostru. Cupola acestui sanctuar amenință să cadă; zidurile lângă strane au crăpat; porticul exterior se sprijină pe patru coloane ciudate, în formă de spirală; pe zidul către Apus sunt reprezentați ctitorii acestei mănăstiri: Io Nicolae Alexandru Voevod cu soția Smaragda și cu șase copii, și arhimandritul Ioanichie. Mănăstirii Sf.

¹⁸ După opinia lui G. Bezviconi, amplasarea trebuie să fi fost în clădirea veche a bisericii Domnița Bălașa.

¹⁹ Poate fi vorba de biserica Crețulescu, ridicată de Iordache și Safta Crețulescu în 1722 sau de biserica Foișor, ctitoria soției lui Nicolae Mavrocordat Smăranda.

²⁰ Biserica Stavropoleos, construită în 1724, ctitorie a lui Ioanichie Stavropoleos.

Arhangheli îi aparține în Țara Românească, după spusele egumenului ei, mănăstirea Sf. Treimi, numită Valea, cu moșiile testate ei de către banul Manolachi. De pe aceste moșii se primesc anual 45 000 de lei. Guvernul Țării Românești nu permite egumenului de la Sf. Treime să taie și să vândă pădurea aparținând mănăstirii Valea ca să repare cupola și să renoveze întreaga biserică.

p. 15 3. Mănăstirea Sf. Ion Înainte mergătorul²¹, mare cu case // închiriate înăuntru și cu prăvălii în afară, aparține Mitropoliei Sf. Ioan. Biserica ei este mare, frumoasă și este remarcabilă prin faptul că în partea ei de apus este ridicat pe coloane un pridvor, adică o despărțitură specială pentru femei. Deasupra porții de intrare atârână de grinzi clopotele. Eu am vizitat acest lăcaș în timpul vecerniei, de aceea nu am putut întreba despre ctitorii lui. Egumenul mănăstirii Sf. Arhangheli, amintită mai sus, mi-a spus că lăcașul Sf. Ioan Premergătorul stăpânește bogate moșii.

4. Mănăstirea cu hramul Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, denumită Zlătari²² de la întemeietorii ei Zlătarii, fusese închinată scaunului patriarhal din Alexandria de către Io Constantin Basarab, voievod al Ungrovlahiei. Acest lăcaș este împrejmuit de un zid înalt de piatră. În mijlocul unei curți largi se află vechea biserică de piatră. Ea este întunecoasă. Iconostasul este zidit din piatră și partea ei de sus e terminată în cărămidă. Frumoasă în această biserică este bolta ogivală, sprijinită pe două coloane și care separă biserica propriu-zisă de partea crucii arhitecturale care se întinde spre Vest. Deoarece în această vastă mănăstire locuiește singur arhimandritul, fără călugări, chiliile și câteva prăvălii lipite în afară de zidul împrejmuitoar, se închiriază locuitorilor din acest oraș. Arhimandritul ni se plângea că guvernul Țării Românești intenționează să dărâme întreg zidul împrejmuitoar cu prăvăliile de la intrarea în mănăstire, pentru a lărgi strada. Eu i-am arătat că orice guvern are drept deplin să facă în orașe tot ce e necesar pentru spațiu, curățenia și chiar frumusețea acestora, pentru a preîntâmpina daunele ce pot proveni din incendiu în străzile înguste și pentru binele cetățenilor, și dacă // Prințul Bibescu va porunci să fie dărâmat zidul din față a Sf. Locaș, va da, fără îndoială o compensație sau un ajutor pentru construirea unui zid nou și a prăvăliilor, după plan. Arhimandritul nu spera să capete ajutorul domnesc și continua a se plânge. Eu am tăcut și îmi era necaz în sufletul meu pe încăpățânarea călugărilor greci venali și ignoranți, care pun drepturile și profiturile lor particulare mai presus de binele obștesc și privesc cu indiferență înghesuiala și îmbâcseala orașelor, numai pentru profitul și bunăstarea lor. Câtă vreme regii și principii vor fi amabili cu acești oameni, care miroasă a pământ și de la care nu adie a cer ? Călugării au nevoie de lecții aspre !

p. 16

Mănăstirii Zlătari îi aparțin, în Țara Românească, două mănăstiri cu moșii rentabile.

²¹ Biserică de la sfârșitul secolului al XVI-lea, reclădită la 1701 de Radu Golescu.

²² Ctitorie a spătarului Mihai Cantacuzino (1715), biserică cu han.

1. Segarcea dincolo de râul Olt, și 2. Sf. Nicolae, pe râu Colentina, în satul Grădiște²³.

Mănăstirea sf. Ecaterina, situată dincolo de Mitropolie, aparține mănăstirii Sinaia. Biserica ei este mică, sărăcăcioasă și veche, dar construită pentru egumen este luxoasă și frumoasă. Această mănăstire este împrejmuită de un gard de șindrilă. Îi aparțin 30 de căsuțe situate în apropiere, care se închiriază.

Au trecut trei sferturi din ora cinci după amiază. Mi-am amintit de cuvântul dat episcopului Domnichie al Stratornichiei și am sosit la el în clipa fixată. Am plecat la plimbare; am mers în caretă multă vreme prin oraș, apoi în afară de oraș și, în sfârșit, am ajuns undeva, într-o pădurice. Acolo, de sub // un delușor curge un p 17 pârâiaș liniștit și se varsă într-un havuz rece, construit anume²⁴. Românii vin aici să se bălăcească puțin, să bea apă curată și rece și să se veselească. Dar în acea seară acolo nu era nimeni. Ne-am așezat pe o bancă de lemn, am gustat apa ușoară și gustoasă și după ce am lăudat-o, am început să stăm de vorbă.

Preasfințitul Domnichie spunea: românii sunt recunoscători rușilor pentru trei binefaceri: a) pentru că i-au salvat de ciumă, instituind carantine; b) pentru că i-au izbăvit de tâlhari și bandiți, prin introducerea ordinii la orașe și sate (înainte nu se putea veni fără de pericol nici până la acest pârâiaș) și c) au eliberat o biserică ortodoxă de jugul agarenilor.

Din gura d-voastră ies cuvinte dulci, am spus eu. Să fie binecuvântarea lui Dumnezeu asupra Țarului Rusiei!

Amin. Episcopul a încetat de a deține prioritatea în conversație; în schimb, am început eu să-l întreb:

Cum primește domnul pe Mitropolit și pe arhierii ?

El sărută mâna vlădicăi, iar vlădica îl sărută pe cap. Ceilalți arhierii i se închină numai. El nu primește binecuvântarea lor.

Ce atitudine are logofătul treburilor bisericești față de egumenii mănăstirilor?

Foarte curtenitor cu aceia care îi donează banii, lui și secretarilor săi.

Există aici consistorii ?

Există consistorii și dicasterii. Primele // se ocupă numai de căsătorii, p. 18 celelalte, de chestiunile clerului. Eu prezidez consistoriul de aici, cu patru judecători, dintre care doi sunt protopopi și doi preoți.

Se aleg aici preoți din rândurile mirenilor?

Se aleg. La noi nu există o pătură deosebită a clerului.

Se țin registrele de naștere, botez, căsătorie și de morți ?

Se țin.

Se înmormântează aici morții lângă biserici ?

²³ E vorba poate de mănăstirea Mărcuța, ridicată pe o „grădiște”, pe malul drept al Colentinei.

²⁴ E vorba probabil de locul de plimbare cunoscut în trecut sub numele de „Apele vii”, pe malul Dâmboviței, mai jos de mănăstirea Radu Vodă.

Se înmormântează.

Cât de adânci sunt mormintele ?

De un arșin și jumătate.

Se admit divorțurile ?

Domnul însuși a divorțat de fosta sa nevastă. Iar fratele său trăiește cu o fată care-i este vară, cu toate că are o soție inteligentă și bună.

p. 19 Naiva sinceritate a episcopului m-a uimit și el însuși, parcă turburat a regretat cuvintele spuse și, ridicându-se de pe bancă, a poruncit să vină careta. În timp ce mergeam, el m-a invitat să asist mâine la oficierea serviciului divin de către el, în biserica vechei curți domnești²⁵, și să ascult corul domnesc. Noi am intrat în grădina publică din afara orașului și am trecut pe potecile sale. Aici arborii <s-au plantat> de curând și încă nu dau umbră; se construiesc fântâni arteziene; chioșcul domnesc cu arcade, pe patru stâlpi, e destul de frumos. Din această grădină se vede întregul București. Priveliștea este foarte frumoasă. Acest oraș se aseamănă cu un cordon lung, pe care sunt brodate diferite motive // cu fire de mătase de diferite culori. Predomină verdele și albul. M-am obosit eu astăzi. Creionul îmi cade din mână. Lumânarea e pe sfârșite. Ochii se închid ...

4. Duminică. Am fost la liturghie la Curtea Veche. Corul domnesc e mare. Uniformele albastre <ale celor din cor> sunt frumoase; au nasturi de argint, pe care strălucește stema Țării Românești. Dar cântul ? Se aseamănă cu scârțâitul roților neunse. Bașii sunt birjarii ruși. Dirijorul – un seminarist de la Chișinău. Arhiepiscopul Domnichie hirotonisea pe cineva preot. Cel hirotonisit era condus de brațe de doi preoți drept <spre altar>, așa încât chipurile tuturor erau îndreptate către Sfântul altar. Hirotonisitul își îngenunchia în fața acestui altar, și nu la colțul său drept. Arhiepiscopul l-a ridicat de păr, iar sfintele odăjdii și tipicul de liturghie le-a arătat poporului în ușile împărătești, proclamând axios nu grecește, ci cumva moldovenește. Este remarcabilă această adresare a episcopului către popor. Ea denotă că cel hirotonisit este sfințit <preot> după alegerea și cu asentimentul poporului [...] În biserica noastră, acest semnificativ ritual sau e pierdut, sau nu a existat niciodată. Biserica rusă nu se deosebește astăzi în multe privințe de mama sa biserica Orientală. De pildă, nu ține concilii locale; Mitropolitul nu are episcopi în subordine; clerul nu este ales de către popor; avem biserici puține, în comparație cu o populație mai numeroasă la noi; în bisericile noastre femeile nu sunt separate de bărbați și celelalte //.

p. 20 După liturghie am trecut pe la preasfînțitul Nifon și i-am exprimat regretul că ieri nu m-a găsit acasă, am conversat cu el despre unele și altele și mi-am luat de la el rămas bun pentru totdeauna.

E straniu, că nici el, nici Domnichie, nici ceilalți ierarhi pe care i-am văzut în Orient, nu m-au întrebat despre biserica rusească „motu proprio”. Îmi explic acest

²⁵ Curte-vekkii.

lucru prin simplitatea lor, care le fură mințile și prin izolarea de lungă durată în care se află clerul rus de clerul oriental. Trebuie să ne apropiem din nou de mângâierile mamei noastre spirituale, scuturând de pe noi orice praf venit asupra noastră din Apus, dar mai ales din Schwarzwald.

Astăzi am vizitat următoarele mănăstiri: 1. A Sfintei Treimi, în limba simplă a poporului numită prescurtat Radu-Vodă, de la Radul Voevod. În această mănăstire biserica a fost construită, după cum se vede din inscripție de către Io Alexandru, fiul lui Mircea Voevod, în anul 7076 = 1568. Sinan pașa a aruncat-o în aer. Dar peste 27 ani, Radul Voevod, fiul lui Mihnea Voevod, care a început să domnească în Țara Românească în anul 7122 = 1614, a ridicat această biserică din temelie, și a închinat-o, împreună cu bogatele ei moșii, mănăstirii Ivir de la Athos, în anul 7123 = 1615. Iar fiul acestuia, Alexandru Voevod, a terminat zidirea bisericii și a mănăstirii înseși în anul 7133 = 1625. Această biserică a fost zugrăvită din nou în anul 1714. Pe zidul ei dinspre Apus, pe ambele părți ale ușii de intrare, se văd următorii ctitori: //

Radul	Alexandru
Arghira	Jupan Barbul
Io Ștefan Cantacuzin voevod	Jupânița sa Preda
Doamna Ruxandra	

p. 21

În partea de apus a planului în cruce se înalță în grup douăsprezece coloane. Deasupra lor este situat pridvorul pentru femei.

În chiliile scunde ale acestei mănăstiri este adăpostit în mod provizoriu seminarul teologic, fără a se plăti chiria mănăstirii Ivir de la Athos. Fiind vacanță n-am văzut nici elevi, nici profesori.

2. Mănăstirea sfinților apostoli Petru și Pavel, aparținând mănăstirii Stavronikitskaia de la Athos. A fost înființată, după cum arată inscripția, de către Io Matei voevod în anul 7223 = 1717. Arhimandritul Averkie de la mănăstirea Stavronikitskii a zidit din nou biserica mănăstirii și a sfințit-o în anul 1843, Septembrie 7. Tot el a construit aici o casă nouă, în gust european. La această mănăstire vine în pelerinaj prințul Bibescu. Pe zidul de Apus al bisericii din această mănăstire, în afară de ctitorii principali, sunt reprezentați șase Cantacuzini, care au ținut la acest lăcaș și i-au făcut danii. Ei se judecă pentru moșiile lor cu vecinii lor.

3. Mănăstirea Sf. Nicolae, aparținând mănăstirii Simonpetru de la Athos, a fost construită de Mihail voevod // în anul 1594²⁶ și de către soția lui, doamna Stanca. Arhimandritul Teodosie a renovat biserica mănăstirii în luna iunie 1838. În această mănăstire a fost construit în mod provizoriu un spital pentru soldații ruși. După plecarea acestora, românii l-au transformat într-unul permanent.

p. 22

²⁶ Biserica e construită în 1594, iar ușile în anul 1711.

Pentru adăpostirea spitalului, mănăstirea nu primește de la oraș nici un fel de subvenție. Așa și trebuie să fie. Mănăstirile și mai ales acelea în care nu sunt călugări, trebuie să servească pe suferinzi în mod gratuit și să îngrijească de săraci.

4. Mănăstirea în amintirea lui Ioan Predecesorul, numită Plumbuita, se află în afară de București, dar se vede din oraș. M-am dus s-o văd. Din inscripția bisericii din această mănăstire se vede că a fost construită de către Petru Voevod, dar din cauza vechimii s-a surpat de tot. Biserica a fost ridicată a doua oară de către Alexandru voevod, tatăl lui Mihnea voevod, împreună cu soția sa Ecaterina. A treia oară a fost renovată de către Matei Basarab voevod; operația de renovare a fost terminată la 10 aprilie 7155 = 1647. În anul 1802 ea a fost dărâmată de un cutremur și a fost ridicată din nou în anul 1806, sub arhierul Dositei. Această mănăstire stăpânește șase proprietăți (moșii). Egumenul ei a avut proces cu arendașul lor și ultimul a câștigat procesul, adică i-a rămas arenda, contrar dorinței egumenului.

Plumbuita aparține mănăstirii Kiropotam de la Athos. În această mare mănăstire sunt puține clădiri. Din ea se vede în depărtare întregul oraș, iar în apropiere, casa din afara orașului a boierului sau Domnului Ghica ²⁷./

p. 23

La întoarcere, diaconul care mă însoțea mi-a arătat în depărtare mănăstirea Mărcuța și mi-a spus că în ea sunt ținuți nebunii; mi-a atras atenția și asupra mănăstirii Sf. Pantelimon, în care se află spitalul public, întreținut de veniturile provenite de pe moșiile acestei mănăstiri, care nu depinde de nimeni.

De la Plumbuita am trecut pe la vila situată în afară de oraș, a d. Eliade²⁸, despre care mi se vorbise încă la Constantinopol. Aceasta este un român învățat, editor al unei reviste literare pentru doamne și a „Curierului românesc” (Courrier valaque), în limba moldovenească. El m-a primit cordial. După spusele sale, Dacia a fost creștinată în timpul apostolilor Petru și Pavel; dar creștinismul s-a consolidat în ea în timpul lui Constantin cel Mare. L-am rugat să-mi indice cele mai bune istorii ale Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei. El a răspuns: „Există o istorie a Valahiei în limba băștinașă²⁹, alcătuită de Aaron³⁰, dar eu nu o aprob, pentru că este luată din cărți nemțești. Există o altă istorie a Țării Românești și Moldovei, compusă de Dionisakie, în limba greacă³¹. Vă sfătuiesc s-o cumpărați în librăriile noastre. Există o istorie excelentă a ambelor noastre Principate, scrisă de protoiereul

²⁷ Dacă Ghica e numit boier, titlul de domn (*gospodari*) trebuie înțeles în sensul de domn (= monsieur), și nu de prinț stăpânitor al Țării Românești.

²⁸ Ioan Eliade Rădulescu, cunoscut scriitor și om politic (1802–1872).

²⁹ *Istoria Principatului Țerii Româneșcei din cele dintâu timpuri până în zilele d'acum*, București, 1839 și 1847.

³⁰ Aaron Florian (1805–1881), cunoscut dascăl și cărturar transilvănean, printre primii profesori la Colegiul Sf. Sava.

³¹ Aici trebuie înțeleasă cartea lui Dionisie Fotino, purtând următorul titlu: *Istoria generală a Daciei* (ed. în l. greacă), Viena, 1818. Numele de Dionisachii sau, mai corect, Dionisachi este forma diminutivă.

Maior³² // în Transilvania, dar este foarte greu de găsit. De altfel, voi căuta să găsesc p. 24 această carte, și dacă voi reuși s-o găsesc, vă voi trimite-o prin consulatul rus”. Când a venit vorba despre starea religioasă și morală a Țării Românești și despre educația publică, Eliade mi-a spus cu o sinceritate plină de tristețe: „Există la noi mănăstiri, școli de fete, colegii pentru tineri, dar nu există trei condiții esențiale a unei adevărate vieți naționale, nu avem preoți, nu avem mame, nu există iubire sinceră față de patrie”.

Ascultând cu mirare aceste vorbe, am văzut trei prăpăstii întunecoase, în care sunt aruncate florile și în care ele se ofilesc și se prăpădesc în mod mizerabil, lipsite de roua cerului și fără de îngrășământul pământului. Conștiința dureroasă a celor trei rele strângea inima interlocutorului meu; și el simțind nevoia de a-și ușura greutatea ce-i apăsa inima, s-a ridicat de pe scaun și mi-a spus: „Mergem să vă arăt tipografia mea”. Ne-am dus, am intrat, am examinat cele șase prese tipografice cu aparatajul lor. Dar când mi-a arătat foile tipărite, și când am observat că el introdusese litere latine în locul celor slave, păstrând numai câteva din acestea, atunci m-am îndurerat din cauza acestei inovații care e și de prisos și fără de rost și e potrivnică clerului și poporului obișnuit cu abecedarul slav.

După vecernie am vizitat încă două mănăstiri, situate chiar în București: Sărindar și Colțea.

5. Mănăstirea cu hramul Adormirii Maicii Domnului, denumită Sărindar, aparține mănăstirii sf. Ioan Pateron. Ea a fost întemeiată // de către Io Matei voevod p 25 și terminată de boierul Cocorăscu, ai cărui descendenți locuiesc și astăzi în apropierea acestei mănăstiri și sunt socotiți binefăcătorii ei. Deasupra porții celei mari (principale) s-a ridicat în anul 1710, o clopotniță. Iar biserica ce se înalță astăzi, a fost reconstruită acum vreo 40 de ani. Este frumoasă. În interiorul ei, deasupra a două rânduri de coloane este situată încăpărea de rugăciune pentru femei. Această biserică este de fapt, biserica catedrală a orașului. În ea se află două tronuri, pentru Domnitor și Doamnă. Egumenul actual de 32 de ani administrează moșiile acestei mănăstiri. Este bogat și de aceea mândru de aceasta. Locuința sa e elegantă, dar mult mai elegantă este tânăra cucoană, care locuiește cu el, ca un trandafir lângă un porumbel bătrân. Mănăstirea Sărindar e mare, dar aproape goală. În afară de chiliile stareșului, mai este o casă mică și scundă, având un cerdac cu coloane, care se închiriază. Lângă mănăstire se întinde, verde, grădina de zarzavat.

6. În mănăstirea Colțea care, după câte îmi amintesc, nu aparține nici unui loc sfânt, este situată școala medico-chirurgicală, care pregătește felceri. În camera de anatomie mi-au arătat câteva cranii și un corp omenesc artificial, fără de piele. De aici doi medici (unul – schiop) m-au condus în spitalul cu două etaje, în care sunt tratați, suferinzii de diferite boli și de virusul lui Venus de ambele sexe. Am intrat

³² Aici trebuie să subînțelegem: *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, Buda, în 3 volume, 1812, 1818–1819, 1834. A fost editată în București în anii 1859–1860 de Gh. Sion.

p. 26 în patru camere mari și în fiecare am numărat câte 14 paturi. Când am fost introdus în încăperea în care se aflau mai multe tinere fete care blestemau pe Venus și pe Amor, ele dintr-odată au exclamat în unanimitate cu un ton totodată de jale și bucurie: slavă, slavă, slavă. Acest lucru m-a înduioșat: și eu am înțeles că clerul local nu le vizitează niciodată și că ele, sărmanele, erau bucuroase // să vadă o persoană sfințită în spitalul unde erau tratate de murdara lor boală. Eu le-am binecuvântat cu semnul crucii. Iar ele iarăși au exclamat într-un singur glas: slavă, slavă! Lacrimi mi-au venit în ochi. Mi-era milă de aceste creaturi nenorocite. Se prea poate ca ele să fie aproape de împărăția lui Dumnezeu, dar e trist că sunt lăsate fără de povățuiri și fără de consolarea religiei. Am ieși de la ele, repetând în sinea mea cuvintele din scriptură: „Vai, păstori ai lui Izrael, prostituatele merg înaintea voastră în împărăția lui Dumnezeu”.

Acest spital este organizat bine și întreținut curat. Aerul în el este proaspăt primenit și încăperile sunt spațioase. După spusele medicilor, spitalul a fost construit acum 132 ani de către familia Cantacuzinilor.

La mănăstirea Colțea, deasupra Porții de intrare se înalță turnul lui Carol XII.

S-a lăsat noaptea. În hotel e liniște. Eu am terminat însemnările mele de drum și, căscând, îmi scoteam hainele. Intră la mine Ivan al meu și-mi spune: niște oameni doresc să vă vadă. Ce fel de oameni ? E oare acum oră de vizită ? Să vină ziua, – bombăneam eu și făcui cu brațul un gest, care însemna că mosafirul sosit la o oră nepotrivită e mai rău decât un tătar. Ivan a ieșit din cameră, dar peste un minut s-a întors și a spus: bulgarii din localitate doresc negreșit să vă vadă noaptea, și nu ziua; i-a trimis la dumneavoastră cunoștința dvs. secretarul Kotov.

Sunt bine îmbrăcați ? am întrebat eu.

Bine. – Așadar, poștește-i.

p. 27 În camera mea au năvălit patru bulgari cu pasul greu. Unul purta ochelari, altul era îmbrăcat în frac, ceilalți nu-mi mai amintesc ce purtau, Hristofor Mustarov a vorbit cu mine grecește, tovarășii săi îl // aprobau. Ei s-a plâns de setea de autoritate, cupiditatea și răceala față de ei a arhierilor greci; mi-au povestit că bulgarii au prezentat sultanului Abdul – Megid (în timpul călătoriei sale) o cerere pentru înlăturarea Mitropolitului Neofit de Târnovo, – grec, – și despre îngăduința de a avea arhipăstori de același neam cu ei și că Marea Biserică din Constantinopol, aflând despre această cerere l-a schimbat pe Neofit, și în locul său l-a trimis pe mitropolitul din Serr – tot grec, sugerând Porții neîncredere politică față de arhieriei bulgari; după ce au povestit acestea, au adăugat că nici acest Mitropolit nu este pe placul bulgarilor și că Târnovo dorește să aibă un arhipăstor al său, de același neam, sau pe arhierul de Varna, care, cel puțin, cunoaște limba bulgară. Reproșând grecilor faptul că ei nu numai că nu contribuie, ci, dimpotrivă, împiedică cultura Bulgariei, oratorii mei au arătat „noi singuri, dintre popoare, rămânem în întuneric; avem nevoie de lumină, o cerem de la Dumnezeu; suntem capabili și gata s-o primim, dar nu de la latini, și nici de la protestanți. Ni s-a cerut de la Paris să

trimitem <zece tineri> bulgari, să studieze acolo gratuit. Misionarii americani ne oferă un serviciu similar. Dar noi ne temem de toți aceștia, pentru că ei nu au dreapta credință și harul lui Dumnezeu; nouă ne este dragă numai lumina curată a ortodoxiei”. După aceasta, ei m-au rugat să intervin la Sf. Sinod din Rusia ca să fie primiți 12 tineri bulgari la seminarul teologic din Chiev, cu bursă. Eu i-am sfătuit să scrie o cerere în acest sens și în loc de semnături, să aplice pe ea numai pecetea lor, // și am promis să o înmănez conțelului Protasov, ober-procurator al Sf. Sinod, p. 28 adăugând însă: nu garantez pentru succesul cauzei, care depinde de binecuvântarea lui Dumnezeu și de rugăciunile lor. Bulgarii³³ mi-au mulțumit <cu multă căldură> și, sub influența bucuriei, s-au destăinuit că vor introduce numele meu în cartea în care ei înscriu pe binefăcătorii poporului bulgar (am constatat că ei cunosc până și numele meu de familie: Uspenski).

Astăzi mi-a fost arătat întregul palat al Prințului Gheorghe Bibescu. Am văzut eu case și mai vaste, și mai frumoase și mai luxoase decât a lui. Într-una din camere atârna pe perete portretul prințesei, pictat în costum popular românesc. M-am oprit în fața lui. M-au interesat nu ochii ei negri, frumoși, nici mâinile ei albe, ci diferitele salbe și șorțulețul pestriț. În fața lucrurilor nemaivăzute și filosoful e ca un copil !

Înainte de prânz am cumpărat câteva cărți, cuprinzând istoria Țării Românești și Moldovei, iar după prânz am cercetat două mănăstiri, Sf. Sava și Sf. Gheorghe, aparținând sfântului Mormânt. Prima este întemeiată de către Constantin Basarab Voevod, iar biserica din această mănăstire a fost ridicată a doua oară în anul 7217 = 1709 de către Constantin Brâncoveanu Voevod și de către Hrisant, Patriarhul de Ierusalim. Acum se renovează. În această mănăstire se află gimnaziul orășenesc. Iar mănăstirea Sf. Gheorghe nu este altceva, decât un enorm han, cu o mulțime de magazine întrepозite înăuntru, care aduc un venit anual de 3 000 de galbeni olandezi. Egumenul mănăstirii // Sf. Gheorghe mi-a enumerat numele lor, toate mănăstirile p. 29 și schiturile din ambele Principate, care aparțin Mormântului Domnului.

În Țara Românească

În București: 1. Sf. Gheorghe; 2. Sf. Sava; 3. Răzvan.

În afara acestui oraș: 4. Văcărești.

În diferite locuri: 5. Comana, 6. Căluș; 7. Plătărești³⁴ 8. Negoști, 9. Grui.

³³ „Mi-am îndeplinit promisiunea și Dumnezeu a binecuvântat intervenția mea. În anul 1847 au fost primiți la seminarul din Chiev 11 bulgari din București. Șase din ei au bursă de la stat, iar cinci sunt întreținuți cu cheltuiala Mitropolitului Filaret din acel oraș. (Acest lucru s-a constatat cu prilejul copierii acestui jurnal al meu în anul 1848)” (n. a.).

³⁴ Comună și sat în jud. Giurgiu.

În Moldova

În Iași: 1. Sf. Sava, 2. Barnovski, 3. Nicoriță.

În suburbiile acestui oraș: 4. Galata, – pustie, 5. Cetățuia, – ruine.

În diferite locuri: 6. Bârnova, 7. Poprată, 8. Bistrița, 9. Tazlău, 10. Cașin, 11. Soveja, 12. Frumușica – schit, 13. Hadiba, – schit, 14. Hlința, schit, 15. Sf. Gheorghe – metoc în orașul Galați.

În total, 24 de mănăstiri și schituri cu moșii bogate. De aici se varsă aurul în vistieria de la Sfântul Mormânt, unde puținele noastre ruble sunt ca niște picături în mare. De va fi binecuvântarea lui Dumnezeu, și de voi pleca din nou la Ierusalim, voi căuta acolo informații despre toate aceste mănăstiri închinat Mormântului Domnului și despre pioșii lor întemeietori. Aș voi să scriu cel puțin niște scurte narațiuni despre toate mănăstirile ortodoxe din Orientul Creștin.

p 30 Înainte de a se fi înserat mi-am luat rămas bun de la episcopul Domnichie, iar la căderea nopții am primit petiția // asupra căreia ne înțeleseserăm, de la bulgari, și i-am binecuvântat în numele Tatălui, și Fiului, și Sf. Duh.

6 august. Marți. Dimineață am plecat de la București la Iași regretând că nu am reușit să-l văd pe Prințul Gheorghe Bibescu, nici pe Mitropolitul Neofit, nici pe consulul nostru³⁵, de care nu am avut nici o nevoie diplomatică.

Sunt în Moldova.

August 10. Sâmbătă. Iată și Iașii ! Iată-mă în Iași, sosit îndată după tragerea clopotelor pentru vecernie. Am descins la hotelul Petersburg³⁶. Această capitală a Moldovei de pe înălțimea opusă ei, mi s-a părut că se aseamănă cu două paftale de argint ciselate în relief, ale unui cordon de preot grec, când acestea sunt încheiate (Nu știu dacă aici secerișul meu va fi bogat sau sărăcăcios. Aș dori să strâng și să leg cât mai mulți snopi).

August 11. Duminică. Nu am găsit acasă nici pe Domn, nici pe Mitropolit, nici pe consulul nostru, nici pe arhimandritul Filaret Scriban, directorul seminarului. Toți au plecat din oraș, care pe unde avea nevoie, și nu se vor întoarce curând. Îmi pare rău mai ales de faptul că nu-l voi vedea pe Scriban. De la el speram să capăt informația cuvenită cu privire la situația actuală a bisericii ortodoxe din ambele Principate, la viața și modul de gândire al boierilor localnici, la caracterul și capacitatea românilor, la mănăstiri și școli; am sperat să obțin aceste informații de la el, pentru că dânsul a studiat la Academia Teologică din Chiev și scria istoria bisericii moldovenești. Dar de unde să iei zmeură, când vara a trecut.

August 12. Luni. Astăzi m-am rugat lui Dumnezeu în trei mănăstiri: la Golia, Borboiu și Dancu.

³⁵ I. Dașkov, consulul Rusiei la Iași, la 1846.

³⁶ Pentru hotelul ieșean „St. Petersburg” a se vedea nota 68 de la *Călătoria* .. lui Anatolie Demidov în volumul III al seriei noi de *Călători străini*...

IVAN BOTIANOV

(?–?)

În 1846 polcovnicul rus Ivan Botianov, consilier și kameriunker împărătesc, a întocmit un amplu memoriu asupra principatelor dunărene.

Din datele biografice cunoscute nouă cu privire la acest personaj, precizăm că el a fost fiul stolnicului Vasile Boteanu, ce a emigrat în Rusia la 1792¹. În 1827 Ivan Botianov îndeplinea funcția de secretar și dragoman pe lângă ambasada rusă din Constantinopol². În această calitate el roagă la 6 septembrie pe ambasadorul țarului la Poartă, baronul de Ribeaupierre, să intervină pe lângă domnul Moldovei, Ioniță Sandu Sturza, pentru a-l ajuta pe fratele său, Nicolae, rămas în Moldova și deținând titlul de agă³, să capete isprăvnicatul de Galați sau de Bîrlad, spre a se putea ocupa de moșile părintești aflate în apropierea acestor localități și pustiite în urma evenimentelor din 1821; totodată el înainta și o listă de cărți din literatura turcă și persană, ce îi erau necesare și pentru procurarea cărora făcea apel la serviciile consulului rus la Iași, Pisan⁴. Ribeaupierre a răspuns favorabil solicitării subordonatului său și a trimis lui Vodă Sturza o scrisoare de recomandare pentru familia lui Botianov la 25 septembrie 1827⁵. Mai târziu, în 1829 și 1839, Ivan Botianov a fost primit în rândurile nobilimii ruse, fiind trecut în Cartea rangurilor, păstrată la Arhivele Statului din Chișinău⁶.

Dintr-o scrisoare a contelui Nesselrode, adresată generalului Diebicz din Sankt Petersburg, la 22 martie 1830, aflăm apoi că Ivan Botianov a îndeplinit funcția de asesor colegial pe lângă cancelaria flotei ruse din Marea Neagră, sub comanda contra-amiralului Greig și că în timpul războiului din 1828–1829 a fost atașat pe lângă comandantul celui de-al 3-lea corp de infanterie, general-locotenent Krasovski⁷. Mai suntem informați că polcovnicul rus a întreprins o nouă călătorie în Moldova și Țara Românească, între 23 iulie 1846 – decembrie 1847, pentru prospectarea pădurilor în vederea achiziționării de cherestea, trebuincioasă flotei comerciale ruse din Marea Neagră⁸. Cu acest prilej,

¹ G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei între Prut și Nistru*, vol. II, București, 1943, p. 19 și 91–92.

² Arhiva Centrală de Stat de Acte Vechi, Moscova, dos. 491/2 din 1827 *apud* Arhiva Națională Istorică Centrală din București (în continuare ANIC), fond de microfilme U.R.S.S., rola 9, cadru 209.

³ G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 92.

⁴ ANIC, Microfilme U.R.S.S., rola 9, cadru 209 v⁰–210 v⁰.

⁵ *Ibidem*, cadru 209–09 v.

⁶ Bezviconi, *op. cit.*

⁷ Arhiva Centrală de Stat de Acte Vechi, Moscova, dos. 15 dosar 679, *apud* ANIC, fond de microfilme U.R.S.S., rola 32, cadru 291.

⁸ ANIC, Administrative vechi – Țara Românească – Vornicia din lăuntru, dos. 692/1846, 172 file. Prezența polcovnicului Botianov la București este semnalată cancelarului Metternich, la 17 august 1846, de consulul austriac din Țara Românească, Timoni (Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XXII, corespondență diplomatică și rapoarte consulare austriece 1836–1847, ed. I Nistor, București, 1946, p. 639, doc. CDLXVIII).

Ivan Botianov a găsit răgazul să se documenteze mai temeinic asupra principatelor și să alcătuiască lucrarea amintită.

Memoriul său, redactat într-o limbă franceză cu oarecare imperfecțiuni și rămas în manuscris, a fost se pare comandat pentru completarea informațiilor deținute de serviciul secret (secția III-a a Ministerului de Interne) a cabinetului de la Petersburg, condus de I. P. Liprandi. Dată fiind nemulțumirea acestuia din urmă și critica destructivă pe care a făcut-o zisei lucrări, ea nu a mai fost tipărită, rămânând neutilizată până în prezent printre hârtiile lui Liprandi și fiind inventariată împreună cu scrierile lui la Arhiva Istorică Centrală de Stat din Sankt-Petersburg, fondul 673 (Liprandi), opis 1, ms. 306.

Memoriul redactat de Botianov cuprinde mai întâi o descriere a geografiei fizice a Țării Românești și a populației sale, apoi unele considerații privitoare la limba și literatura română. Se trec în revistă, pe scurt, principalele orașe ale țării, insistându-se mai mult asupra Bucureștilor. Autorul tratează după aceea geografia fizică a Moldovei și împărțirea ei administrativă, descriind numai orașul Iași. Se lansează apoi în considerații privind societatea românească, regimul legislativ, principiile de guvernare a celor două principate (cu înșirarea funcțiilor administrative), organizarea miliției și redă sub forma unor tabele statistice situația comparativă a județelor din Țara Românească și Moldova, cu date privind cultura pământului, clasele sociale, sistemul fiscal etc.

Botianov tratează în continuare instituțiile publice ale celor două țări românești și încheie această primă parte a lucrării sale cu redarea bugetului Țării Românești din 1842.

În partea a doua, autorul prezintă un scurt istoric al principatelor, cu listele cronologice ale voievozilor și unele considerații arheologice, redată și după tradițiile locale.

În sfârșit, în ultima parte a lucrării sale, Ivan Botianov se ocupă de comerțul pe Dunăre al celor două țări românești, intrând în amănunte cu privire la articolele de import și export, traficul comercial de la Galați și Brăila, cursul monedelor, unitățile de măsură locale și echivalența lor cu cele străine și perspectivele generale de dezvoltare ale negoțului nostru.

Sursele de informație ale lui Botianov au fost variate: date procurate de la administrația celor două țări, de la consulatele ruse din București și Iași, din periodicele „Curierul românesc”, „Vestitorul românesc” și „Buletin. Gazeta Oficială”, din scrierile lui I. Eliade, Gh. Asachi și M. Kogălniceanu, din relatările călătorilor Sulzer, Thornton, Wilkinson, Iakovenko ș.a. Observațiile personale sunt foarte restrânse și limitate mai mult la considerații de ordin general, comentarii și unele deziderate pentru viitor. În aceasta constă, de altfel, și critica cea mai severă făcută de Liprandi, considerând lucrarea lui Botianov drept „o compilație” nereușită. Multe dintre observațiile făcute de Liprandi pe marginea manuscrisului lui Botianov sunt juste, însă tonul său vehement și negativist denotă o prea mare parțialitate. Fără îndoială că lucrarea lui Ivan Botianov nu este una dintre cele mai reușite cu privire la țările noastre, ea cuprinzând multe inexactități și unele opinii eronate, iar partea istorică abundă în greșeli și naivități, dar se remarcă totuși la autorul ei dorința de informare cât mai variată și completă și încercarea de a prezenta o sinteză asupra Principatelor dunărene publicului rus, înglobând tot ce se cunoștea asupra lor până atunci.

De aceea redăm în traducere numai partea privitoare la comerțul exterior al principatelor în perioada regulamentară, care prezintă interes din punct de vedere al istoriei economice și se arată a fi mai originală și mai revelatoare (Arhiva Istorică Centrală de Stat din Sankt-Petersburg, fondul 673 – Liprandi – opis 1, ms. 306, f. 38–55 și în microfilm la Arhivele Naționale Istorice Centrale – Microfilme U.R.S.S., rola 35, cadre 309–418).

Despre Botianov au scris: Paul Cernovodeanu, *Un exposé sur les Principautés Danubiens pendant la période du Règlement Organique par le colonel Ivan Botianov*, în vol. *Miscellanea in honorem Radu Manolescu emerito*, București, 1996, p. 296–318.

Privire asupra stării actuale a Principatelor dunărene – (1846)⁹

Privire asupra Valahiei sau Țara Românească¹⁰

Țara Românească pe care geografii o așează între 40°10' și 45°10' longitudine răsăriteană și între 43°50' și 45°53' latitudine nordică, se mărginește la nord cu Transilvania și Moldova. Dunărea o desparte la răsărit și la sud de Bulgaria și la apus de Serbia. f. 1

Această provincie tributară a Turciei – ca și Moldova – este pusă sub protecția Rusiei.

Ea prezintă o suprafață de aproape 760 miriametri¹¹ pătrați sau o lungime de 32 miriametri de la răsărit la apus și o lărgime de 20 miriametri de la nord la sud.

Oltul¹², cel mai de seamă dintre râurile sale, care izvorăște din Transilvania și se varsă în Dunăre la Turnu, în fața Nicopolului, o împarte în două părți.

Partea răsăriteană este Țara Românească propriu-zisă¹³; partea apuseană este numită în mod obișnuit Oltenia¹⁴; Siretul o desparte de Moldova.

Țara Românească este împărțită în 18 județe, dintre care 13 în Muntenia¹⁵ și 5 în Oltenia, ce cuprinde administrația¹⁶ Craiovei.

Teritoriul Țării Românești este, fără tăgadă, unul din cele mai roditoare din Europa. Partea dinspre nord e acoperită de păduri nesfârșite care posedă arbori de o înălțime și de o grosime neobișnuită.

Cultivarea tuturor cerealelor reușește foarte bine acolo // și fără a necesita prea multă îngrijire.

Țara Românească este udată de un mare număr de râuri ale căror maluri oferă așezările cele mai pitorești și cele mai variate: în partea de răsărit se găsesc câmpii nesfârșite a căror vegetație bogată oferă imagini minunate pe care diferitele costume ale locuitorilor le fac și mai atrăgătoare¹⁷ încă. f. 2

Una din cele mai mari bogății ale românilor este desigur aceea a cirezilor, care sunt foarte numeroase și de o rasă foarte bună. Caii merită a fi pomeniți și

⁹ Traducerea s-a făcut după textul francez din Arhiva Istorică Centrală de Stat din Sankt-Petersburg, fondul 673 – Liprandi – opis 1, ms. 306, f. 38–55.

¹⁰ *Tzara Roumaneska.*

¹¹ *Myriamètres.* Un miriametru este egal cu 10 000 m.

¹² *Olta ou Aluta.*

¹³ *Valachie proprement dite.*

¹⁴ *Petite Valachie.*

¹⁵ *La grande Valachie.*

¹⁶ *Le gouvernement.*

¹⁷ *Plus piquants.*

pot fi comparați cu cei de cea mai bună rasă, dar, din nefericire, prost îngrijiți nu pot aduce pentru principate decât un venit mai scăzut decât acel pe care l-ar putea procura.

Bivolii¹⁸ sunt aici foarte obișnuiți și prețioși pentru folosul lor. Țara abundă în vânat de toate soiurile. Fiarele sălbatice se află în număr mare în nordul provinciei. Îndrăzneala și sângele rece al oamenilor de la munte la vânătoarea de urs sau de mistreț este un lucru surprinzător și dovedește că românii sunt mai curajoși și mai întreprinzători decât se presupune în general.

Pescuitul este de asemenea foarte bogat în toate râurile, dar mai ales în Dunăre. Acest rege al fluviilor Europei oferă pește de un gust delicios și de o mărime remarcabilă; se văd adesea (dintre ei) care // au trei metri lungime.

f. 3 Românul este aplecat spre dans și muzică; manifestă totdeauna o emoție vie la auzul ariilor naționale, care sunt de o originalitate picantă; aproape toate ariile sunt scrise în tonuri minore cu un bas continuu și au un mare farmec melancolic.

Toate cultele se bucură în Țara Românească de cea mai deplină libertate.

Educația publică singură formează pe bunii cetățeni. Un mare număr de boieri țin încă să păstreze, pentru copiii lor, pedagogi străini care, în cea mai mare parte, nu sunt decât adevărați șarlatani¹⁹, dar pilda oamenilor mai luminați care își trimit fiii în universitățile din Franța și din Germania, de asemenea și buna educație care se poate primi la Colegiul Național²⁰ totul tinde să facă să dispară acest mod vicios de învățatură.

Românii au o ușurință pentru toate științele, în special pentru studiul limbilor; de aceea speranța că sub actualul guvernământ, care încurajează și apără instrucțiunea, se vor vedea înflorind unii prin talentele lor și (care) vor putea de asemenea asigura țării lor o vază²¹ printre popoarele civilizate ale Europei.

Românul este încă, în acest secol, prototipul supunerii, sobrietății, dar mai ales al ospitalității. Cum de altminteri locuitorul de la câmpie este în general apatic și indolent, omul de la munte are mai multă energie, vitejie și generozitate.

Toți românii sunt în general îndreptați spre bine și dacă moravurile lor s-au corupt puțin, <aceasta> nu se datorează decât contactului cu câțiva străini, care au adus la ei, cu o așa-zisă civilizație, o slăbire a idealurilor²² care nu aparțineau nației.

¹⁸ *Les buffles.*

¹⁹ *Menins.*

²⁰ Autorul se referă la Colegiul Național de la Sf. Sava din București.

²¹ *Une distinguée.*

²² *Idées.*

Notiță asupra principalelor orașe din Țara Românească

Partea a 2-a

București

București, capitala principatului își datorează, după tradiții, originea și numele său unui cioban Bucur care, încântat de frumusețea locului, a ridicat aici primele colibe pentru el și numeroasa sa familie.

Este însă mai rațional să ne îndepărtăm de legendă și să ne raportăm la o cronică valahă, care atribuie întemeierea sa și a altor orașe voievodului Radu Negru²³, primul domn al Țării Românești de care // pomenește istoria, un mare f. 4 războinic care a domnit la mijlocul secolului al XIII-lea.

Voievodul Mircea²⁴, urmașul său (1393), învingând în apropiere de acest loc armatele sultanului Baiazid Ilderim (Fulgerul), a construit un palat în locul numit astăzi Curtea Veche²⁵.

Chiar și acum, în biserica acestui palat se încoronează domnii și primesc investitura. Acest loc nu era la început decât o reședință unde voievodul Mircea și urmașii săi veneau să petreacă iarna pentru a se întoarce apoi, odată cu timpul frumos, la Târgoviște, vechea reședință a domnilor.

Acest oraș posedă caracterul orașelor europene; văzut de la o înălțime unde s-a construit un încântător loc de plimbare în 1832²⁶, aproape de biserica Mitropoliei, îți oferă o panoramă fermecătoare: clopotnițele numeroaselor sale biserici, elegantele sale clădiri, verdeța grădinilor sale, alcătuiesc un tablou minunat pe care străinul nu se satură a-l admira. Albumul domnului Bouquet²⁷, pictor francez, posedă o vedere minunată a Bucureștilor dinspre Curtea Arsă; din acest punct, de asemenea, orașul are o înfățișare într-adevăr admirabilă.

Străzile, cu toate că destul de largi, sunt încă în cea mai mare măsură f. 5 nealiniat. Se mai văd încă în multe locuri vechi ruine sau vechi colibe de lemn lângă o construcție elegantă; aceste iregularități discrepante dispar aproape zilnic,

²³ Radou-Négrou (*Rodolphe le Noir*). Tradiție întâlnită încă din secolul al XVII-lea la Giacomo Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ra(g)usa*, Venezia, 1606, p. 44.

²⁴ Mirtscha Tradiție pusă în circulație de Ignatie Iakovenko, pentru care vezi G. Bezviconi, *Călători ruși în Muntenia și Moldova*, București, 1947, p. 211 și urm.

²⁵ *Courtea Vechia* (*vieille cour*).

²⁶ Alea Mitropoliei, pentru care vezi George Potra, *Înfrumusețarea și urbanizarea Dealului Mitropoliei*, în „Glasul bisericii”, XVIII (1959), nr. 5–6 (mai-iunie), p. 365–382.

²⁷ Michel Bouquet (1807–1890) a vizitat orașul București în 1840, lăsând o serie de desene și schițe prețioase în acuarelă sau guașă în frumosul său *Album valaque. Vues et costumes pittoresques de la Valachie ...*, Paris, 1843.

prin numărul considerabil de clădiri noi care se ridică, ca prin minune, în acest oraș, cel mai de seamă din principate.

Altădată ulițele erau podite, adică acoperite cu stejari groși. Acest fel de pavaj, care a secătuit pădurile țării, era foarte costisitor și foarte nesănătos și provoca oprirea apelor în băltoace care exalau miasme periculoase.

Astăzi toate ulițele principale sunt pavate cu piatră. Domnitorul Ghica²⁸ a început să construiască o șosea care a fost continuată în timpul administrației provizorii ruse (și) lărgită de prințul Alexandru Ghica²⁹; din nefericire, pavajul (străzilor) neavând o formă regulată și pătrată, cea mai mică zguduitură de trăsură îl desface repede, ceea ce necesită foarte adesea reparații și îl face (a fi) foarte costisitor.

f 6 Actualul guvernământ, abil în a căuta și a descoperi toate mijloacele care pot să contribuie la binele și fericirea țării, pare hotărât să nu lase în uitare // intențiile *Regulamentului organic*, intenții concepute cu atâta înțelepciune.

Economia adusă în administrație a fost suficientă pentru a umple deficite imense și a procura guvernului sumele necesare spre a executa înfrumusețările și îmbunătățirile proiectate.

O sumă de 23 000 ducăți a fost deja alocată pentru construirea unui teatru³⁰ care ar putea, dacă ar fi conform planului prezentat Alteței Sale Serenissime de d. Tallon, arhitect francez, să rivalizeze prin grație și eleganță cu cele mai frumoase din Europa. Se va construi, de asemenea, în același loc o șosea frumoasă, care, prin înălțimea sa, va oferi o vedere foarte plăcută.

Nu se așteaptă decât reîntoarcerea timpului frumos pentru a începe nivelarea în general a orașului³¹, treabă importantă și de cea mai mare urgență.

Se vorbește de asemenea de asanarea unei părți din oraș, de îndiguirea râului și de mutarea în afara <orașului> a abatoarelor care infectează locul unde se află noul local al Sfatului Orășenesc³².

Craiova, capitala Olteniei, a fost ridicată în 1205 de voievodul bulgar Ioan, de unde își trage și originea și numele (crai în bulgărește înseamnă teren și Iov –

²⁸ Grigore IV Dimitrie Ghica, domnul Țării Românești (1822–1828).

²⁹ Fratele său, Alexandru Dimitrie Ghica, domnul Țării Românești (1834–1842).

³⁰ Teatrul Național.

³¹ Începută în anul 1844 sub îndrumările inginerului Rudolf Arthur von Borroczy, cf. Fl. Georgescu, *Marele plan al orașului București ridicat de maiorul Borroczy între 1844–1846*, în „Materiale de istorie și muzeografie”, 1964, p. 50–51.

³² *Hotel de Ville*. Este vorba de noul local al Sfatului Orășenesc al Bucureștilor construit în 1842 de arhitectul francez Xavier Villacrosse la capul străzii Bazaca în Piața Mare (azi Piața Unirii), cf. Dan Berindei, *Orașul București reședință și capitală a Țării Românești 1459–1862*, București, 1963, p. 244.

Ioan³³). Cea mai importantă biserică este Sfântul Dimitrie³⁴, a fost construită în aceeași epocă, de același voievod.

Câmpulung³⁵. Ridicat în 1290 de voievodul Radu Negru care și-a stabilit f. 7 acolo reședința.

Curtea de Argeș³⁶. Ridicată de același voievod și renumită printr-o mare mănăstire construită în 1517³⁷.

Târgoviște. Vechea capitală a principatului. Se vede acolo o mitropolie veche, clădită în 1535 de voievodul Petru³⁸ și mănăstirea Stelea construită în 1647 de voievodul Matei Basarab³⁹. Acest domn făcând pace cu Vasile I domn al Moldovei, cei doi voievozi, în amintirea acestui eveniment, s-au întâlnit și au vărsat fiecare o sumă de bani pentru întemeierea unei mănăstiri; astfel mănăstirea Stelea își datorează construirea ei acestui eveniment.

Râmnicul-Sărat⁴⁰. Remarcabil prin episcopatul său ridicat în 1734 de episcopii Triniu și Mihail; a fost distrus de turci și reconstruit de Alexandru al II-lea.

Târgu Jiu⁴¹. Remarcabil prin manufactura sa de ceramică⁴².

Brăila și Giurgiu. Din fortărețe foarte puternice cum erau (înainte), au devenit, în urma tratatului de Adrianopol, două porturi de o foarte mare importanță pentru țară.

Brăila. La marginea granițelor Țării Românești este o mare schelă, în special pentru vasele care vin aici încărcate cu fel de fel de mărfuri turcești și europene; aceste corăbii iau în // schimb bogatele produse ale principatului.

f. 8

Giurgiu. Mare schelă pe unde trec toate mărfurile care vin de la Constantinopol, de la Adrianopol și din Bulgaria, ca și cele care sosesc de la Varna

³³ Tradiție și etimologie fanteziste, puse în circulație de genealogistul Mihai banul Cantacuzino (în trad. fraților Tunusli) și Dionisie Fotino.

³⁴ Biserica Sf. Dimitrie datează însă din secolul al XV-lea, fiind ridicată de banul Barbu Craiovescul.

³⁵ *Kimpouloung* (Long-champ).

³⁶ *Courte d'Ardjisch*.

³⁷ Este vorba de faimoasa mănăstire Curtea de Argeș, ridicată de către Neagoe Basarab.

³⁸ Confuzie între Petru-Radu Paisie (1535–1545) și Petru Cercel (1583–1585). Acesta din urmă a reînnoit într-adevăr Mitropolia din Târgoviște la 1585.

³⁹ Pentru ridicarea mănăstirii Stelea, vezi P. P. Panaitescu, *Biserica Stelea din Târgoviște*, în „Revista istorică română”, V–VI (1935–1936), p. 388–393.

⁴⁰ *Slam-Rimnik Sărat*.

⁴¹ *Tirgougjou*.

⁴² Pentru care vezi Vladimir Diculescu, *O manufactură de ceramică la Târgul Jiu (1832–1863)*, București, 1956, 103 p.

din alte țări. În Țara Românească toate urmele turcești au fost înlocuite prin noi clădiri, construite într-un plan regulat.

În amintirea restituirii acestor două orașe către Țara Românească, cele două principale moschei au fost transformate și înfrumusețate, prin grija guvernului rus, în biserici creștine <cu hramul> Sf. Mihail și Sf. Nicolae (protectori ai marilor duci).

S-a ridicat la Brăila, în 1833, din ordinul excelenței sale președintele plenipotențiar aghiotant general Kiselev, un monument în amintirea vitejilor din armata rusă, înmormântați sub zidurile acestei fortărețe.

Privire asupra Moldovei

f. 9 Moldova este cuprinsă între 48°24' și 48°50' latitudine nordică și între 42°50' și 47°55' longitudine răsăriteană. Prezintă o suprafață de 800 leghe pătrate.

Principatul Moldovei este mărginit de Basarabia, Țara Românească, Transilvania și Bucovina, care, pe vremuri moldovenească, a intrat sub dominația Imperiului Austriei în 1770⁴³.

Numărul locuitorilor se ridică la un milion cinci sute de mii de suflete.

Principalii munți ai Moldovei sunt Rarăul⁴⁴, Surul⁴⁵, Bucegi⁴⁶ [...], Ceahlăul⁴⁷ și Brânza⁴⁸; înălțimea acestor munți deasupra nivelului Mării Negre este următoarea: aceea a Rarăului este de 7 800 picioare; aceea a Surului de 7 122; aceea a Bucegilor de 8 160 și aceea a Ceahlăului și Brânzei este de 3 la 4 mii de picioare.

Râuri

Principalele râuri sunt: Siretul, Moldova, Bistrița, Putna, Jijia, Bârladul și Prutul. Dunărea aparține ambelor principate Țara Românească și Moldova.

Siretul sau vechiul *Arasus*, remarcabil prin creșterile subite și rapiditatea cursului; izvorăște din munții Transilvaniei și se varsă în Dunăre.

Bistrița sau vechea *Aurinium*⁴⁹ este, de asemenea, renumită prin iuțimea sa.

⁴³ Greșit. În 1774.

⁴⁴ *Fetyczat*.

⁴⁵ *Izural*.

⁴⁶ Eroare. În realitate Bucegiu mărgineau granița nordică a Țării Românești.

⁴⁷ *Tschachleoul*.

⁴⁸ *Branza*.

⁴⁹ *Auré*.

Moldova, repede și grațios accidentată cu cascade spumoase și tumultuoase.
Putna, Jijia și Bârladul, foarte bogate în pește.
Prutul slujește drept graniță între Basarabia și Moldova.

Împărțirea Moldovei

Moldova se împarte în 13 județe, 6 la nord și 7 la sud. Aceste județe sunt: județul Iașilor, Botoșani, Dorohoi, Suceava, Roman, Neamț, Bacău, Putna, Covurlui, Tecuci, Tutova, Fălciu și Vaslui.

Fiecare județ se împarte în plăși⁵⁰ sau ocoale; se numără 64. În fiecare județ se află un ispravnic sau prefect, un sameș sau perceptor; un tribunal civil alcătuit dintr-un președinte și din doi judecători.

Târgurile nu sunt conduse decât printr-un fel de consilii // municipale.

f. 10

În Moldova se află 122 mănăstiri, 34 orașe, 1 313 sate. Subîmpărțire: 1 096 moșii boierești, 227 moșii ale mănăstirilor neînchinat, 160 ale mănăstirilor închinat⁵¹, 440 moșii ale micilor proprietari; un domeniu al Statului (ocna sau salinele); 23 mănăstiri închinat; 93 mănăstiri naționale; 1 773 biserici.

Notiță asupra orașului Iași

Iașii își trag originea de la romani și le datorează vechimea sa. Acest oraș cunoscut, de asemenea, sub numele de Augustia, se numea Iassorium Municipium.

Nu era la început decât un fort destinat pazei Daciei împotriva incursiunilor barbarilor⁵².

Voievodul Ștefan cel Mare a reparat acest fort, pe ale cărui ruine a fost construit palatul domnesc, atunci când, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, acest oraș a devenit capitala principatului.

Mitropolitul Moldovei, care purta până atunci titlul de Suceava⁵³, și-a transferat sediul acolo. Se numără azi în Iași 62 biserici ortodoxe, o biserică catolică și una armeană, zece mănăstiri, un foarte frumos spital pentru 120 de bolnavi⁵⁴, un bogat cabinet de istorie naturală⁵⁵.

⁵⁰ *Arrondissement ou okoles.*

⁵¹ *Monastères grecs.*

⁵² Pentru aceste versiuni fanteziste vezi N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială*, ed. a II-a, Iași, 1913.

⁵³ *Santcheon.*

⁵⁴ *Spiridonia.*

⁵⁵ Deschis de dr. Iacob Cihak, medic-șef al oștirii, pe lângă „Societatea de istorie naturală” (1833).

- f. 11 În mănăstirea Trei Ierarhi se află vechiul gimnaziu, întemeiat în anul 1644 // de voievodul Vasile I⁵⁶. Printre biserici se disting aceea a celor Trei Ierarhi, construită în stilul grec gotic (!) în pietre lustruite, se păstrează acolo moaștele Sf. Paraschiva. Se remarcă de asemenea vechea catedrală Sf. Nicolae, unde sunt unși prinții domnitori. Noua catedrală care a fost acum construită este un edificiu remarcabil, atât prin mărime cât și prin stilul arhitecturii.

Independent de evenimentele politice care se puneau în calea viitorului și a progresului acestui oraș, incendii repetate l-au distrus de la început până la sfârșit; unul dintre cele mai violente a avut loc în anul 1769 sub domnul Mavrocordat⁵⁷, supranumit Perla Vodă (!). Mai târziu, încă mai dezastruoase <incendii> s-au ivit în 1822, odată cu invazia turcilor, și în 1827, în epoca domnului Ioan (Sandu) Sturza⁵⁸.

Acum Iașii oferă un aspect destul de satisfăcător; mai multe edificii cu frumoase proporții arhitecturale, pavajul străzilor principale în curs de alcătuire, grădinile⁵⁹ care înconjoară clădirile izolându-le, urnitul neîncetat al trăsurilor și costumele europene care se întâlnesc peste tot șterg treptat-treptat urmele pe care acest oraș le avea ca un stigmat sub domniile trecute. Populația Iașilor este de 70 000 de oameni, dintre care o parte de nație greacă, germană, armeană și evreiască.

- f. 12 Religia dominantă a Moldovei este greacă // ortodoxă; ea tolerează liberul exercițiu al tuturor cultelor. Părăsind Iașii, călătorul resimte senzații <din cele> mai plăcute. Urcând colinele pitorești care încununează acest oraș, întâlnești la fiecare pas un munte surâzător și plăcut. Umbra boschetelor, zgomotul izvorului care cade picătură cu picătură sau care țâșnește cu putere în prăpăstii, bâzâitul găzelor, parfumul florilor, unduirea ierbii pe care o agită adierea <vântului>, acesta este tabloul care încântă ochiul <călătorului> și-i îmbată sufletul. Pe versantul acestor coline, prințul domnitor⁶⁰ are cea mai frumoasă moșie din Moldova.

Climat

- f. 13 Climatul acestor două principate este în general sănătos. Iarna, care se anunță către ultimele zile ale lui noiembrie printr-un vânt aspru și tăios, nu durează decât până la sfârșitul lui martie și permite în curând naturii să redea viață acestor explozii înfloritoare. Frigul se coboară totuși câteodată la 25° sub zero și transporturile cu sania durează aproape patru luni; zăpada cade acolo din abundență. Vara domnește

⁵⁶ Școala slavonească de la Trei Ierarhi, întemeiată la 1639.

⁵⁷ Este vorba de Constantin Mavrocordat, în ultima sa domnie în Moldova (1769 iunie 18 – dec. 4).

⁵⁸ Domn al Moldovei (1822–1828)

⁵⁹ *Les parterres*.

⁶⁰ Mihail Sturza, domnul Moldovei (1834–1849).

o căldură excesivă, dar nopțile sunt în general răcoroase. Anotimpul cel mai plăcut și cel mai temperat este toamna, care se prelungește până la mijlocul lui noiembrie, dar nu fără să pricinuiască mai multe boli, ca urmare a ploilor repetate și a unei constante și vii umidități.

Boli

f. 14

Printre aceste boli pot fi clasificate febrele intermitente și bolile scrofuloase care constituie starea normală și endemică a locuitorilor.

Sol

Solul, de asemenea, este foarte fertil; este compus din pământ negru, gras și argilos. Aceste provincii produc porumb, care reprezintă pentru țăranii moldoveneni ceea ce este „olla putrida” pentru spanioli, (apoi) grâu, orz, ovăz, secară, hrișcă, cartofi, mei, in, cânepă, mai multe specii de fructe, lână, ceară galbenă, tutun. Vița de vie prinde de minune.

Sunt aici vii foarte renumite, cum ar fi cele de la Obești⁶¹ și Paltin⁶².

În sânul imenselor păduri care le împodobesc munții se află urși, lupi, căprioare, vulpi, șacali și mulți iepuri; pe coline⁶³ și pe creasta dezgolită a munților sunt vulturi și șoimi⁶⁴. În bălți, de-a lungul lacurilor pe malurile Dunării, printre ghețurile care mărginesc râurile se recunosc găinușele de apă, dropiile⁶⁵, rațele sălbatice, lebedele, potârnichele, prepelițele, cocorii, cormoranii, // cucernicele⁶⁶ și f. 15 alte păsări, mai mult sau mai puțin frumoase. Regnul animal procură încă turme numeroase de oi, capre, porci, bivoli, boi, vaci și cai excelenți. Pești de toate soiurile. Cel mai important este nisetrul, care dă icrele negre. Printre insecte: viermii de mătase, cantaridele, albinele, care produc o miere excelentă, și lipitorile.

Regnul vegetal

Se găsesc aici păduri imense din care se scoate, pentru export, o mare cantitate de doage, lemn de construcție și catarge. Se caută în special pentru marină catarge

⁶¹ *Obeshti, probabil Odobești.*

⁶² *Gelb. în Comentarii...* (p. 512) apare Gebli.

⁶³ *Giraf (!).*

⁶⁴ *Dolmetz.*

⁶⁵ *Sureilly.*

⁶⁶ *Menettes.*

din pădurile Moldovei de sus; județele Piatra, Fălțiceni procură o imensă cantitate de brazi care sunt îndreptați spre Marea Neagră.

În afara bogățiilor pământului, aceste țări posedă mai multe varietăți mineralogice, cum ar fi vinele de mercur, antimoniu, fier, aramă, aur, argint, salpetru, plumb, gips și zinc, gudron și cărbune.

Eroziunile pe care le provoacă apele și alunecările de teren au scos adeseori la iveală semne pe care o fermă și activă determinare le-ar putea exploata spre f. 16 îmbogățirea // țării. Singura mină în exploatare este cea de sare.

Țara Românească

Tabelul nr. 1

Tablou comparativ al stării celor 18 județe

Județe	Prin întinderea teritoriu- lui	Prin numărul locuito- rilor	După fertilita- tea solului	După importanța comerțului		După venitul guvernă- mântului
				intern	extern	
1	2	3	4	5	6	7
Muntenia	9	8	16	7	7	5
Județe Argeș	16	16	17	6	6	4
de Mușcel	14	6	15	13	17	14
munte Dâmbovița	17	15	6	3	18	13
Prahova	11	9	12	1	2	12
Săcuieni	12	14	2	5	14	18
Buzău	3	13	5	4	11	11
Râmnicul Sărat	15	12	9	14	8	7
Județe Olt	12	7	8	17	4	6
dună- Teleorman	6	10	13	12	10	10
rene Vlașca	4	2	7	10	1	1
Ilfov	2	17	1	8	12	17
Ialomița	18	18	3	9	5	8
Oltenia						
Județe Mehedinți	1	7	4	15	9	5
dună- Gorj	8	4	18	18	13	13
rene Vâlcea	10	3	14	2	15	15
de Dolj	5	5	17	11	3	2
munte Romanați	13	11	10	16	16	16

Țara Românească
Urmare a tabelului nr. 1

Suprafață		Leghe pătrate		3 816	
Întindere	în verste	pătrate	din acest număr		
Munți	23 892	3/4	câmpuri și livezi	44 243	3/4
Câmpii	41 902	3/4	vii	723	
Ape	675	1/2	păduri	18 374	1/2
Total	66 471	verste	mlaștini	2 120	1/2
			Leghe de poștă	2 000	

Moldova

f. 17

Tabelul nr. 1

Tablou comparativ al stării celor șaisprezece județe

Județe		Prin întinderea teritoriului	Prin numărul locuitorilor	După gradul de populație	După fertilitatea solului	După importanța comerțului		După venitul guvernă- mântului
						in- tern	ex- tern	
1		2	3	4	5	6	7	8
La granițele Austriei	Herța	15	16	1	16	16	16	16
	Suceava ⁶⁷	2	7	14	14	10	7	6
	Neamț	5	7	2	15	9	9	3
	Bacău	1	3	16	13	11	8	1
La granițele Rusiei	Putna	3	1	5	5	5	4	2
	Dorohoi	10	12	12	8	1	12	10
	Botoșani	14	11	2	9	8	3	13
	Iași	8	4	4	6	2	1	5
În centru	Fălciu	9	9	10	2	3	11	9
	Covurlui ⁶⁸	5	13	15	1	6	2	12
	Hârlău	12	14	13	10	12	13	14
	Cârligătura ⁶⁹	15	15	11	12	14	15	15
	Roman	13	10	3	11	13	5	11
	Vaslui	11	8	9	7	15	14	8
	Tutova	7	6	8	4	6	6	7
	Tecuci	6	5	6	3	7	10	4

⁶⁷ Santoschova.

⁶⁸ Curouloni.

⁶⁹ Cartigatura.

Suprafață

Totalul întinderii în verste pătrate	33 044	$\frac{3}{4}$
în leghe id.	1 881	
din acest număr		
în păduri	13 333	
în teren descoperit	19 705	$\frac{3}{4}$

f. 18 Numărul locuitorilor pe verste pătrate de 104 $\frac{3}{4}$ în gradul 30
 Numărul locuitorilor pe leghe pătrate de 25 în gradul 318

Locuitori și clădiri

Județe	„	„	„	„	18
Plăși	„	„	„	„	96
Orașe	„	„	„	„	22
Mănăstiri muntene	„	„	„	„	124
Sate	„	„	„	„	3 627
Mănăstiri închinat	„	„	„	„	66
Biserici în piatră	„	„	„	„	1 854
Id. în lemn	„	„	„	„	2 527
Case	„	„	„	„	417 312
Mori de vânt	„	„	„	„	13
Id. de apă	„	„	„	„	2 341
Id. cu cai	„	„	„	„	12

Populația

Necontribuabili	Familii
Boieri cu 5 (membri) de familie	12 880
Privilegiați neamuri ⁷⁰	2 533
Postelnici ⁷¹	3 484
Cler preoți cu 5 (membri) de familie	36 638
Diaconi	10 749
Indivizi afectați bisericii	3 019
Călugări	3 680
de raportat	29 425

⁷⁰ Niamours.

⁷¹ Postelniks.

Moldova
Urmare la tabelul nr. 1

f. 19

Numărul locuitorilor pe verste pătrate de 104 $\frac{3}{4}$ în gradul 34
Numărul locuitorilor pe leghe pătrate de 25 în gradul 605

Locuitori și clădiri

Județe	”	”	”	”	16
Plăși	”	”	”	”	76
Orașe	”	”	”	”	21
Târguri	”	”	”	”	25
Sate	”	”	”	”	2 029
Mănăstiri moldovenești	”	”	”	”	95
Mănăstiri închinat	”	”	”	”	31
Biserici în piatră	”	”	”	”	549
Id. în lemn	”	”	”	”	1 837
Case	”	”	”	”	221 412
Mori de vânt	”	”	”	”	289
Id. de apă	”	”	”	”	2 010
Id. cu cai	”	”	”	”	69

Populația

Necontribuabili	Familii
Boieri	880
Privilegiați	2 348
Vătafi	310
Cler preoți	5 659
Cler diaconi	838
Cler călugări	1 627
de reportat	12 282

Țara Românească
Urmare la tabelul nr. 1

f 20

Scutiți
Indivizi fără domiciliu fix 1 728

Din pricina înrolării	3 436	
Din pricină de infirmitate	17 917	
Prin scrisori ale guvernământului	621	
Flăcăi din sate ⁷²	59 864	
Țigani ai particularilor	18 000	196 987
Total al necontribuabililor	226 412	

Contribuabili

Birnici sau cultivatori simpli cu 5 (membri) de familie	306 292	
Bulgari emigrați cu 5 (membri) de familie	5 672	
Mazili ⁷³ id. id.	5 584	
Țigani ai statului	5 528	
Negustori patentari de categoria 1-a	117	
id. id. 2-a	695	
id. id. 3-a	49 83	
Meșteșugari id. 1-a	386	
id. 2-a	5 196	
Total al contribuabililor	1 827 215	
Cetățeni străini cu 5 (membri) de familie	400–20 000	
Total al populației bărbățești (fără copii)	442 227	
Total al familiilor, inclusiv acele ale văduvelor	398 054	
Totalul populațiilor cu soții și copii, socotind 5 indivizi de familie	2 136 000	

f. 21

Moldova **Urmare a tabelului nr. 1**

	12 282	
Scutiți		
Din cauza înrolării	1 019	
Din cauza infirmității	9 157	
Vel slujbași ⁷⁴	14 629	
Țigani ai particularilor	17 521	
Total al necontribuabililor	54 608	

⁷² Garçons de villages.

⁷³ Masiles.

⁷⁴ Velno Slouzbaches.

Contribuabili

Birnici sau cultivatori		117 916
Mazili		4 451
Ruptași ai Vistieriei ⁷⁵		1 343
Indivizi fără domiciliu fix		11 519
Bulgari hrisovuliți ⁷⁶		3 851
Evrei arendași cu 5 (membri) de familie		1 313
Țigani ai statului		3 891
Negustori patentari de categoria	1-a	138
id.	id.	2-a
id.	id.	3-a
Slugi ale negustorilor		822
Meșteșugari patentari de categoria	1-a	103
“	“	2-a
“	“	3-a
Slugi ale meșteșugarilor		1 216
Total al contribuabililor		334 270 – 1 271 350
Cetățeni străini		3 527
Total al populației bărbățești (fără copii)		223 430
Total al familiilor, inclusiv acelea ale văduvelor		236 623
Total al populației cu femei și copii		1 440 110

Țara Românească

f. 22

Împărțirea veniturilor de la bunurile imobile, pe o familie la o medie de trei sate pe județ	104
Calcul al totalului veniturilor de pe bunurile imobile	
Venituri obișnuite	
Fiecare capitație	8 701 455
Dijma de pe recoltă	7 545 521
Vin	11 587 090
Fân	5 662 600
Total al veniturilor regulate	36 642 847
Cârciumi ⁷⁷	3 385 070
Mori	4 024 450
Pescuit	91 980
Apicultură	937 640
Total venituri periodice	25 323 749
Total al tuturor veniturilor	61 966 569

⁷⁵ *Rouptaches de la Vistiarie.*⁷⁶ *Bulgares Chrysobulites.*⁷⁷ *Cabarets.*

Anexa a 3-a la tabelul nr. 1

Împărțirea veniturilor de la bunurile imobile, procurate de o familie, calculată
 f. 23 la o medie de trei sate pe județe 149
 (loc alb)

f. 24 Țara Românească

Administrație	Număr
Adunarea obștească	1
Înalta Curte de revizie (Înaltul Divan)	1
Divane judecătorești	3
Tribunale de primă instanță	18
Consiliu administrativ	1
Județe	6
Isprăvnicate (prefecturi)	18
Poliția județelor	18
Eforii	4
Municipalități	18
Totalul slujbașilor	1 629
Lista civilă a domnitorului	1 600 000
Leafa slujbașilor, inclusiv chirie și încălzit	4 545 860

Tabel al tuturor cheltuielilor statului	Piaștri
Lista domnitorului	1 600 000
Lefurile slujbașilor publici	4 305 138
Chirie și încălzit	160 722
Leafa capukehayelei de la Constantinopol	90 000
Despăgubiri pentru scutelnici	4 545 860
	1 500 000

Mijloace de siguranță publică

Miliție	2 750 000
Dorobanți	870 000
Cordon sanitar	600 000
de raportat	10 866 380

Administrație	Număr
Adunarea obștească	1
Înaltul Divan	1
Divane judecătorești	2
Tribunale de primă instanță	10
Consiliu administrativ	1
Județe	5
Isprăvnicate	16
Poliția județelor	5
Eforii	7
Municipalități	16
Totalul slujbașilor	834
Lista civilă a domnitorului	1 200 000
Leafa slujbașilor inclusiv chirie și încălzit	(loc alb)

Tabelul tuturor cheltuielilor statului

Lista domnitorului	1 200 000
Leafa slujbașilor	1 999 168
Chiria și încălzitul instituțiilor obștești	95 846
	2 239 014
Leafa medicilor	80 000
Leafa la Constantinopol	60 000
Despăgubiri pentru scutelnici	1 000 000

Mijloace de siguranță publică

Miliție	650 000
Dorobanți	451 800
	1 210 000
Cordon sanitar	100 000
de raportat	5 640 814

Țara Românească

f. 26

10 866 380

Instituții publice

Școli	490 000
Seminare	150 000

Spitale	150 000
Închisori	100 000
La săraci	200 000
La biserici	10 000
Poște	(loc alb)
Întreținerea pavajului la București	10 000

Cheltuieli speciale

Tribut la Înalta Poartă	1 439 500
Blocaj ⁷⁸ de poște și altele	127 535

Anexa nr. 1 Mijloace de siguranță⁷⁹

	Ofițeri superiori	Ofițeri inferiori	Ofițeri de inten- dență	Sub- ofițeri	Toboșari de trupă	Soldați	Cai	Întreținere în piaștri
Stat major	3	3	1	“	“	8	22	11 133
1. Batalion de infanterie	1	19	1	64	8	489	4	303 580
1. Escadron de cavalerie	-	7	“	18	2	163	198	126 638
		184				4 490	1 240	2 750 000

Observații

Suma de 2 700 000 piaștri pentru întreținerea miliției naționale a fost alocată de *Regulamentul organic* care conduce principatul și, la alcătuirea sa, un supliment de 65 000 piaștri a fost destinat echipamentului și diferitelor cheltuieli. Cu toate acestea, cheltuielile aproximative se bazează pe această sumă.

f. 27

Moldova

5 640 614

⁷⁸ *Blouquo.*

⁷⁹ „Tabelul alcătuiește totalul celor trei fragmente” (*n.a.*).

Instituții publice

Școli
Seminare

(loc alb)

Spitale
Închisori
Poște

Cheltuieli speciale 5 000 000

Tribut la Înalta Poartă

Blocaj⁸⁰ al poștelor 43 644

Drumuri

Cheltuieli extraordinare 58 922

Mijloace de siguranță publică

	Ofițeri superiori	Ofițeri inferiori	Ofițeri de inten- dență	Sub- ofițeri	Toboșari de trupă	Soldați	Cai	Întreținere în piaștri
Stat major	1	2	1	“	“	6	9	38 830
1. Batalion	2	24	2	64	8	739	4	381 550
1. Escadron de cavalerie	“	7	“	18	4	182	194	131 380
Totalul miliției		39	“	“		207	1 071	551 761

Observații

Solda, hrana și echiparea unui infanterist revine pe an la 337 piaștri și 92 aspri.

Idem pentru un călăreț, la 553 piaștri și 81 aspri.

⁸⁰ *Blouquo.*

Țara Românească

Solda, echipamentul și hrana unui infanterist pe an revine la 337 piaștri, 92 aspri. Solda și echiparea unui călăreț, cu întreținerea calului său, revine de asemenea la 541 piaștri, 81 aspri.

Cheltuielile extraordinare provenind de la creșterea prețurilor diferitelor lucruri sunt acoperite de casa de rezervă a miliției.

f. 28

Îndatoririle miliției

1. Miliția națională este însărcinată:

a) Să țină garnizoană în orașele București, Craiova, Brăila, ca și în temnițele de la Ocne.

b) Să ocupe principalele puncte la granițele românești, atât pe Dunăre, cât și pe linia Carpaților și a graniței spre Moldova.

Punctele intermediare sunt ocupate în munți (la graniță cu Austria de 450 familii de poterași⁸¹ și pe Dunăre de vreo 12 familii de catane⁸² sub directa supraveghere a miliției).

Toți locuitorii riverani fiind astfel transformați în grăniceri, răspund *in corpore* de siguranța țării; pentru care lucru sunt scutiți de recrutare și de orice altă corvoadă. Ei fac slujba în 85 puncte, cu câte 6 oameni de fiecare post.

Armele le sunt procurate de guvernământ.

Îndatoririle miliției

Miliția este concentrată în două puncte la Iași, două companii de infanterie și 3 plutoane de cavalerie. La Galați, două companii de infanterie și un pluton de cavalerie.

Paza granițelor la Prut, în munți și la granița românească este încredințată la 594 familii, al căror impozit, alcătuind suma de 14 610 piaștri, este plătit din fondurile alocate întreținerii slujitorilor. Aceste familii sunt obligate să procure tot atâția grăniceri îndeplinind slujbă în 16 puncte, sub inspecția imediată a 10 căpitani numiți de Marele Logofăt al Trebilor dinăuntru⁸³.

⁸¹ *Potecoches.*

⁸² *Catanes.*

⁸³ *Logothète de l'Intérieur*

Corpurile de dorobanți

	număr
Dorobanți călări, atașați pe lângă diferitele județe	24
id. pedestri id. id.	171
Întreținerea lor în piaștri	151 800
Dorobanți de județe sergenți	18
“ “ caporali	149
“ “ simpli	1 341
Întreținerea lor în piaștri	718 920 ⁸⁴

Cordon sanitar

Comitetul sanitar este alcătuit din 19 slujbași	
Întreținerea sa în piaștri	169 168
Carantinele au 145 slujbași	
Întreținerea lor în piaștri	339 230
Total	508 398

Obligații⁸⁵ impuse clasei agricole (țăărănești)

În profitul fiscului	Un țăran cu 4 boi	Un țăran cu 2 boi	Un țăran fără boi
Capitația	30	30	30
1/10 la Casa Comunală	3	3	3
	33	33	33
În profitul proprietarului			
12 zile de clacă			
1 de corvezi ⁸⁶	36	24	18
1 căruță cu lemne	9	9	9
	78	66	60
Proprietarul îi acordă teren de	8 pogoane ⁸⁷	6 pogoane	4 pogoane
	19 prăjini ⁸⁸	14 prăjini	10 prăjini

⁸⁴ Totalul dorobanților este de 1 703. Totalul întreținerii lor este de 870 720 piaștri (*n.a.*).

⁸⁵ *Charges.*

⁸⁶ *Pogones.* Un pogon are 1 296 stânjeni pătrați. Prăjina are 3 stânjeni.

⁸⁷ „Stânjenul are 1,962 metri” (*n.a.*).

⁸⁸ *Pragines, perche.*

Moldova
Corpul slujitorilor

Slujitori orânduți pe lângă diferitele				
județe: caporali				6
id.	id.	id.:	călări	130
id.:	pedeștri			135
Întreținerea lor în piaștri				139 200

Slujitori în județe		Căpitani	16
id.	id.	Călări	978
id.	id.	Pedeștri	(loc alb)
Întreținerea lor în piaștri			312 600
Totalul slujitorilor			1 265
Totalul întreținerii lor în piaștri			451 800

Cordon sanitar

Comitetul sanitar este alcătuit din		4 slujbași
Întreținerea lor în piaștri		21 204
Carantina de la Galați		57 slujbași
Întreținerea sa se urcă la		78 796
Total		100 000 piaștri

Clasa agricolă

Țăranul plătește, fără corvezi ⁸⁹ , în profitul fiscului	30 piaștri
---	------------

f. 30

Țara Românească
Instituții obștești

			număr
Școli	primare	18 una de fiecare județ	1 732
id.	centrale	două, una la București și una la Craiova	974
id.	elementare sătești	2 107	41 639
Totalul elevilor			44 345

⁸⁹ *Corvées.*

Instrucția publică în Țara Românească a făcut un pas uriaș în timpul celor trei ani de administrație rusă și de atunci numărul elevilor a crescut simțitor, la punctul de a se apropia chiar de acel al școlilor ruse față de proporția celor două țări, fără a face mențiunea îmbunătățirilor fără număr introduse în metoda de învățământ și în administrația școlilor în general.

Pensioanele particulare la București sunt în număr de cinci, dintre care trei pentru băieți și două pentru fete. Colegiul Național de la Sfântul Sava, unde se urmează diferite cursuri, după chipul acelora de la universitățile europene. Numărul elevilor se urcă la 428 externi și 49 interni.

Un seminar și 27 școli particulare.

Cheltuielile statului pentru întreținerea școlilor publice se ridică la 350 000 pe an.

Tipografii: 5 la București; 2 la Craiova; 1 la Buzău (proprietate a Episcopiei) și una la Brăila.

Spitale: La București sunt trei spitale principale
adică:

1. Spitalul Filantropiei, întemeiat în 1815 pe cheltuiala publică și conținând cincizeci de paturi. //

f. 31

2. Spitalul Sf. Pantelimon, întemeiat în 1733⁹⁰ de răposatul domn Grigore II Ghica și conținând 36 paturi.

3. Spitalul Colțea, întemeiat în 1715⁹¹ de către răposatul mare spătar⁹² Mihail Cantacuzino, cu o capacitate de 60 paturi.

Spitalelor mai sus-menționate și depinzând direct de Eforie li se pot adăuga spitalele pur militare din București și Craiova, primul (de) 130 de paturi, al doilea de 40, ca și spitalul Brâncovenesc⁹³, întemeiat în 1837 de banul Grigore Brâncoveanu⁹⁴ și administrat de un comitet⁹⁵ particular în frunte cu mitropolitul țării.

Acest spital cuprinde 60 paturi.

Cu surplusul veniturilor afectate Pantelimonului a fost construită o casă de nașteri⁹⁶, întemeiată în 1839 de marele ban Mihail Ghica. Este întreținută la București în profitul femeilor localnice, gata să nască. Acest așezământ cuprinzând

⁹⁰ Greșit. De fapt în 1735.

⁹¹ Spitalul a fost ridicat în 1704 și numai turnul Colței a fost terminat în 1715.

⁹² *Grand Spathar*.

⁹³ *L'hôpital Brâncovano*.

⁹⁴ Eroare. Spitalul a fost întemeiat de băneasa Safta Brâncoveanu, văduvă încă din 1832.

⁹⁵ *Tutelle particulière*.

⁹⁶ *Maison d'accouchements*. Este vorba de casa de nașteri condusă de dr. Iosef Sporer, așezată la marginea Dâmboviței, lângă mănăstirea Radu Vodă. Amănunte asupra ei la Fl. Georgescu, *Marele plan al orașului București ridicat de maiorul Boroczyn între 1844–1846*, p. 74–75.

14 paturi, împărțit în două secții, servește de asemenea la învățarea teoretică și practică a artei moșitului, pentru persoanele care își aleg profesiunea de moașă. Comisia medicală și mamoful spitalului sunt datori să supună unui examen pe aceste eleve, la absolvirea lor, înainte de a le elibera diploma de capacitate cerută.

Pe lângă spitalul Colțea se afla de asemenea o școală de chirurgie practică, instituită pentru instruirea băieților⁹⁷ <în această specialitate>.

f. 32

Informații asupra comerțului de la Dunăre. Comerțul de export al Moldovei și al Țării Românești

Comerțul de export al Moldovei și al Țării Românești datează de la tratatul de la Adrianopol, semnat între Rusia și Turcia în 1829.

- f. 33 Înainte de această dată, orice fel de produse constând în grâne sau vite trebuiau să fie trimise în Turcia pentru consumul intern. Grâul era cumpărat în aceste provincii prin agenții guvernului turc, care îi fixau, de asemenea, și prețul. Comerțul de seu și carne sărată sau uscată cu Turcia era permis oricărui individ. Singurul articol // de producție de oarecare valoare care putea să fie trimis în alte țări era lână. Acest articol, când era trimis în Austria pe uscat, era impus cu o taxă de export de 3% la ieșire, dar când era trimis pe Dunăre și pe drumul Constantinopolului, trebuia plătită de trei ori vama, înainte de a ieși din Turcia, anume dreptul de export de care am vorbit și drepturile de import-export la Constantinopol, așa încât, în mod firesc, cea mai mare parte din acest articol era exportat pe uscat și numai o cantitate aproape infimă ieșea pe Dunăre, dacă se exceptă cele câteva încărcături de grâne și seu care se duceau la Constantinopol. Prin tratatul de la Adrianopol, comerțul de export al Principatelor a fost declarat liber și (chiar) mai mult, a fost retras de sub controlul guvernului turc. Taxa asupra articolelor, exceptate (fiind) acelea destinate aprovizionării, au fost așezate pe un picior diferit cu o taxă fixă, numită taxă de permis pentru export. Aceea asupra seurilor a fost fixată, în cele două Principate, la 20 de parale la Vistierie (ducatul la 31 ½ piaștri ocau).

Dar această taxă a fost redusă la 1834 în Țara Românească la 3%, taxa de 20 parale la oca a fost menținută în Moldova, cu o mică reducere, până la sfârșitul anului 1841 și numai la începutul lui 1842 a fost fixată, de asemenea, această taxă, la 3%.

- f. 34 Toate articolele de export din Țara Românească, exceptând grânele, sunt evaluate prin tarif. Prin această evaluare (suma) de // 3 % este percepută după drept. În Moldova nu există tarif și evaluarea tuturor articolelor este făcută de vamă și 3% plătiți în consecință.

⁹⁷ În 1842, de dr. Nicolae Kretzulescu.

Articole exportate de la Brăila

Galații exportă grâu de toamnă⁹⁸, grâu de vară⁹⁹ în proporție de 1/3 pentru calitatea întâi și de două treimi pentru a doua.

Brăila exportă numai grâu de primăvară, dacă se exceptă o foarte mică cantitate de grâu de toamnă care se adună din vecinătatea orașului.

Calitatea grâului exportat de 5 ani din principate a fost foarte slabă și s-a consumat mai ales în Turcia și în insulele grecești. Unele din cele mai bune încărcături mergeau¹⁰⁰ la Genova, Livorno și în general pretutindeni unde aveau norocul să fie vândute la un preț mai scăzut decât grâul de Odessa¹⁰¹; independent de calitatea care era proastă, (grâul) mai era în general și amestecat cu pământ, umed și avea un gust de pământ care se datora pivnițelor unde fusese păstrat; de puțină vreme calitatea s-a îmbunătățit simțitor; a fost acordată mai multă atenție însămânțării și cultivării, nu mai este decât arareori îngropat în pământ; îi lipsește astfel gustul prost de care am vorbit și este în aceeași măsură lipsit de umezeală, afară numai dacă recolta nu este prea proastă. //

Grânele noastre¹⁰² de cea mai bună calitate se vând la Marsilia, la Genova f. 35 etc. cu 4 sau 5% mai ieftin decât cele de Odessa. Există totdeauna pe aceste pieți prejudecăți împotriva grâului din principate, oricât de puține <ar fi ele>, în așa fel încât să nu se obțină întotdeauna pe piețele străine valoarea sa relativă, dar cum această prejudecată își pierde din putere, se poate spera că grâul din principate își va găsi mai târziu justa și adevărata apreciere pe toate piețele. Calitatea grâului din Țara Românească este în general tot așa de bună ca și aceea a grâului din Moldova și diferența care există <între ele> este de foarte mică însemnătate. Cele mai bune mostre de grâu românești *grano di monte*, culese din vecinătatea Brăilei și grâul de Calafat și din vecinătățile sale, sunt complet egale cu cele mai bune grâne din Moldova, dar *grano di campo* din vecinătatea Turnului <Măgurele> și a Călărașilor și a Giurgiului este inferioară. Diferența de valoare între cea mai bună și cea mai proastă calitate de grâu din ultima recoltă este la Galați de 8 % (și) la Brăila de 16 %.

⁹⁸ *froment dur.*

⁹⁹ *froment mou.*

¹⁰⁰ Construcție defectuoasă *allant* în loc de *allaient*.

¹⁰¹ Notă manuscrisă marginală în l. rusă datorată lui Liprandi: „Odessa a împânzit și toate porturile noastre”. Autorul face aluzie la grâul de calitate proastă.

¹⁰² Altă construcție defectuoasă: *nos blés*, ca și cum grânele ar fi ale Rusiei, nu exportate din principate.

Greutatea celui mai bun grâu din anul trecut este:

	o chilă ¹⁰³	de Galați	grâu tare	265 ocale ¹⁰⁴
la Galați	o chilă	„	„ moale	261 id.
	o chilă	Calafat	„ „	389 id.
la Brăila				
	o chilă	„	„ <i>di monte</i>	390 id.
	o chilă	„	„ <i>di campo</i>	385 id.

Trei chile de Galați sunt egale cu două de Brăila.

f. 36 Noua <recoltă> de grâu începe să se prezinte pentru imbarcare la Galați, într-o cantitate considerabilă, către sfârșitul lui septembrie; la Brăila, cu vreo lună mai târziu, înainte ca vreo mare cantitate să poată // fi imbarcată, având în vedere că vine de la distanțe foarte lungi și mai ales pentru că folosește calea Dunării.

Grâul de Turcia

<Portul> Galați aduce, în general, acest articol în cantitate mare; calitatea este foarte căutată datorită micimii bobului.

Brăila nu exportă așa de mult ca Galați, având în vedere că nu era așa de bună calitatea și cea mai mare cantitate avea bobul mare și valoarea nu era așa de bună. Mai multă atenție s-a dat în ultimii ani culturii acestui produs în Țara Românească; calitatea devine în fiecare an mai bună și câteva părți au ajuns să egaleze grânele de Galați.

Grâul de Turcia este cules în octombrie și este pus în niște coșuri mari de răchită, unde rămâne toată iarna, este scos afară în lunile aprilie și mai și începe a fi imbarcat în iunie, epocă înainte de care este arareori suficient de uscat pentru a rezista la călătorie.

Recolta din 1838 era foarte mare și aceea de anul trecut foarte mediocră.

Cânepa

Cânepa nu poate fi obținută decât în cantități foarte mici în cele două principate.

Piei și piei tăbăcite

Pielele tăbăcite sunt aproape toate consumate în principate sau în Turcia și în părțile învecinate Austriei; prețurile sunt prea ridicate pentru a fi exportate în străinătate.

¹⁰³ Kilo.

¹⁰⁴ Okas.

Piei de oi, miei și capre

Folosite pentru îmbrăcămintea de iarnă, ele sunt aproape toate consumate în țară și în regiunile învecinate.

Piei de iepuri

O parte este exportată pe Dunăre și cea mai mare parte merge în interior. f 37
Cantitatea strânsă în principate este considerabilă. Comenzile ar putea fi făcute în decembrie și în ianuarie și îmbarcarea în martie și aprilie.

Piei și păr de porc

Se poate obține o cantitate considerabilă și la un preț care trebuie să încurajeze exportul.

Seuri

Văzând creșterea taxei de export care există în ultimii ani în Moldova, acest articol nu oferă nici o posibilitate speculanților, dar astăzi, când dreptul de export este redus cu 3%, va fi exploatată o cantitate considerabilă.

Brăila. Seul de bou este împărțit, <după calitate>, în două categorii; este numit aici seu cerviș¹⁰⁵, cervișul este grosimea de pe schelet și măduvă fiartă; este în general folosit la Constantinopol pentru bucătărie.

Seul și grăsimea inferioară, extrasă din intestine, picioare etc.; acest articol este în general vândut pe piață Constantinopolului, într-un amestec care consistă din 2/3 cerviș și 1/3 seu.

Cervișul este prețuit de zece ori mai mult decât seuul, dar pe piețele din Europa seuul este mai prețuit decât cervișul. Mici cantități de seu pot să fie câteodată cumpărate de la 3% la 5% la un preț mai ieftin decât cervișul și seuul amestecate. Cereri mari trebuiesc întotdeauna făcute, deoarece trebuie presupus că seuul și cervișul sunt cumpărate împreună, deoarece cantitatea de seu care poate să fie // f. 38
obținută singură este mică, nesigură și comandată întotdeauna cu condiția ca seuul singur să fie luat, când poate fi obținut cu o diferență de preț.

Cervișul de bou este întotdeauna <păstrat> în <burdufuri> de piele¹⁰⁶, dacă este topit în cantitate mare; burduful se plătește la același preț cu seuul. Exceptând Constantinopolul, seuul este întotdeauna închis în butoaie – având în vedere totuși faptul că se pot procura butoaie; dat fiind numărul restrâns de dogari din Brăila și Galați, există greutate în a obține un număr suficient de butoaie; atunci o mare parte a încărcăturii este adesea îmbarcată în <burdufuri> de piele.

¹⁰⁵ *Tschervisch.*

¹⁰⁶ *Peaux.*

Înainte de iarnă și de timpuriu în primăvară nu există prea mult deșeu, dar vara când seul se topește de căldură, este dus să curgă afară din burduf și provoacă atunci un foarte mare deșeu.

Punând seul din burduf în butoaie, deșeul și pierderea greutateii este de aproape 6% și burduful se vinde de obicei cu prețul unui bun butoi de stejar. Munca, focul, închirierea topitoriei este 1 ½ rubla. Seul de capră și de oaie sosește în burdufuri din piele de capră și trebuie pus în butoaie înainte de imbarcare. Este în general vândut fără bonificare și pierde 2 ½ până la 3 ¼ greutate, fiind pus în butoaie.

Trebuie socotit, de asemenea, 1 ½ până la 2% pentru amestec. Seul de capră este un articol excelent și se vinde aproape tot așa de bine pe piețele de consum ca și seul de bou. Se vinde în general cu 6 % mai puțin decât seul de bou sau de cerviș.

Seul din Țara Românească și Moldova, sub raportul calității și al felului de a fi preparat este egal seurilor din // toate celelalte țări.

Cantitatea de seu produsă anual în Țara Românească în primii ani poate să fie socotită la trei milioane de ocale de seu de cerviș și un milion de seu de capră și de oaie. La această cantitate, 1 ½ milion de ocale este consumat în principate sau se duce în Austria pe calea uscatului; un milion se duce în Turcia pe uscat sau pe Dunăre și în sfârșit un milion de ocale este exportat din Brăila în alte țări.

Pastrama¹⁰⁷ sau carnea de bou uscată

De îndată ce toată grăsimea este stoarsă din bou spre a se face seu, <carnea> este atunci grosolan uscată spre a fi consumată în principate, Turcia sau Grecia. Mari cantități pot fi obținute pe toate piețele. Dacă prețul devine prea coborât, acest articol ar putea sluji nevoilor Indiilor Occidentale¹⁰⁸.

Untură de porc

Este puțin exportată, prețul și calitatea produsă depinzând direct de grâul de Turcia sau orișice grâne de calitate inferioară; când prețul este coborât, o mare cantitate de porci poate fi îngrășată.

În timpul ultimilor ani prețul fiind foarte ridicat, porcii erau rari și scumpi. Grăsimea de porc poate fi topită și preparată în două feluri diferite: sau toată grăsimea este topită împreună, ceea ce se întâmplă pentru o folosință comună, ca de exemplu pentru fabricarea săpunului, sau grăsimea din afară sau dinăuntru sunt topite separat, când, de exemplu, prima este la fel de bună pentru folosința obișnuită

¹⁰⁷ *Pastrama.*

¹⁰⁸ Referire la America de Nord.

// și a doua, numită în franceză untură de porc¹⁰⁹, își găsește un debit considerabil, f. 39 în mai multe țări, pentru bucătărie.

Cantități considerabile de slănină sunt trimise din principate în Transilvania și o parte se exportă pe calea maritimă. Se fac, de asemenea, șunci, dar cum în general sunt prost îngrijite, se strică și nu pot fi exportate la mare depărtare.

Păr de porc

Se poate găsi la București, la Iași și în cele mai multe locuri ale principatelor, de unde este trimis în Austria pe calea uscatului. În vecinătatea porturilor se strânge o foarte mică cantitate, având în vedere că porcii sunt în general arși și că este destul de greu să-ți procuri <părul lor>.

Miere

În general, o bună parte este exportată; dar în ultimii doi ani a fost greu să o procuri din pricina secetei și rarității ierburilor și florilor.

Ceară de albine

Cea mai mare parte din acest produs al principatelor servește mai ales pentru consumul intern sau este trimisă în Austria pe uscat. Într-un an bogat, aproximativ 30 000 de ocale au fost aduse din interior la Galați și Brăila, spre a fi vândute acolo și totul era cumpărat mai ales pentru Austria, imbarcat pentru Trieste și Veneția sau trimis direct la Viena pe vapoare cu aburi. În momentul de față, acest articol este rar și la un preț ridicat.

Tutun

O mare cantitate este produsă în Țara Românească și în Moldova. Un puternic f. 40 consum s-a făcut în Turcia și încărcături considerabile pleacă la Constantinopol.

În acest an prețul este cu 1/3 mai ridicat decât în anul trecut; câteva încărcături se fac din timp în timp pentru Europa, dar aceasta se întâmplă numai atunci când prețurile sunt coborâte și într-un asemenea caz nu se trimite decât o cantitate aleasă.

Firul de cânepă

Este folosit numai în țară.

¹⁰⁹ *Saindoux*.

Sodiu și potasiu

O mare cantitate se află în Țara Românească. Este trimisă mai cu seamă în Turcia.

Iarbă galbenă¹¹⁰

Cunoscută în comerț ca boabe de Constantinopol și de Adrianopol; poate fi obținută în mari cantități când comenzile sunt făcute într-o epocă potrivită, adică în lunile aprilie sau mai, lăsând astfel timpul indispensabil pentru a se face preparativele necesare spre a culege în iunie și iulie. În general <această plantă> f. 41 este cultivată puțin, căci șansa de a o desface // nu se bizuie decât pe cereri nesigure.

Brânzeturi

Se poate spune mai bine lapte prins sărat¹¹¹; este produs în mare cantitate și mai ales <luat> de la oi. Consumul se face în special în Turcia și în Grecia.

Lâna

În Principate sunt două calități de lână: una numită țigaie¹¹², cealaltă țurcană¹¹³. Există de asemenea o calitate intermediară numită stogoșă¹¹⁴, dar aceasta se găsește numai în proporții mici și când se cumpără țigaia se poate întotdeauna calcula că <înăuntrul> ei se află o zecime de stogoșă, atunci totul este, în general, asortat în trei calități; cele mai slabe calități de țigaie sunt acelea <amestecate> cu stogoșă și cele mai bune calități de stogoșă sunt acelea <amestecate> cu a doua țigaie. Țara Românească produce în special țigaie. Cea mai bună calitate se găsește în vecinătatea Brăilei și în județul Ialomița, în apropiere de București, iar mai spre munte calitatea nu este așa de bună. Moldova produce țigaia și țurcana aproape în aceeași proporție, dar țigaia nu este chiar așa de bună ca aceea din Țara Românească. În timpul ultimilor patru ani, după calculul făcut, mai mult de 3 000 ocale de lână au fost aduse în iunie la Galați și Brăila pentru exportul pe mare; exportul în acest an (1842) este considerabil; făcând calculele, ar putea fi raportat

¹¹⁰ *Grains Jaunes*. Fructele unei plante din familia Rhamnaceelor, intitulată *Rhamnus infectorius* L. servind drept colorant. Este amintită și de J. L. Carra în *Histoire de la Moldovie et de la Valachie* ..., p. 71, cf. vol. V₁ al acestei colecții.

¹¹¹ *Caille botte salée*.

¹¹² *Țigai*.

¹¹³ *Zurkane*.

¹¹⁴ *Stogo*.

la 450 000 de ocale, dar în 1836 aproape 1 200 000 ocale au fost cumpărate în acest scop; o mare cantitate din această lână fiind astăzi spălată înaintea îmbarcării, scade mult din greutatea celei ce se îmbarcă acum.

Lâna care nu este exportată pe mare, este dusă în Austria sau transportată pe Dunăre și se poate prea bine calcula că lâna produsă în aceste două principate se ridică la 2 000 000 de ocale de orișice calitate, dintre care 4/5 se consumă în Austria. f. 42

Țigaia spălată la Galați în anul trecut cu mâna, cu multă grijă, în râu, sortată și dărăcită¹¹⁵, de asemenea, cu multă grijă, fără nici o lână colorată și dezbarată de peri, costă de la 75–80 de piaștri la 100 ocale de lână în iunie, înțelegând și lucrul, spălarea și sortarea, cheltuielile de saci și rogojini pentru a o lucra, sacii pentru a o îmbarca și alte mărunțișuri, exceptând totuși comisionul, curtajul și taxa de export. Lâna țurcană spălată costă aproape între 50 și 60 piaștri, la 100 ocale.

La Brăila, lâna țigaie costă, înțelegând și spălutul, dărăcitul și sortarea îngrijită, sacii etc., 55 de piaștri pentru 100 ocale, în iunie. Rămâne numai atunci de văzut dacă firul de lână nu suferă și rămâne tot așa de egal prin acest sistem de spălare.

Până acum nici o lână n-a fost spălată în aceste țări cu apă caldă; sistemul ar putea fi introdus foarte ușor, fără îndoială cu economie, sub raportul cheltuielii și în avantajul lânei. Cheltuielile de spălare la Galați și Brăila se plătesc la cursul Galaților, adică 44 piaștri ducatul imperial.

Lâna țigaie, când este spălată, pierde de la 42 la 46% în greutate, după felul tunsorii. Dacă lâna este cumpărată la Brăila sau Galați, nu este cheltuială, numai dacă cumperi cu contract, spre a fi // eliberată de vânzător unuia din aceste locuri, obiceiul este aici, ca din partea cumpărătorului, să se trimită pentru a se alege calitatea după soi, ceea ce implică o cheltuială de 2 la 4 piaștri pentru 100 de ocale, după împrejurări. f. 43

Prețul plătit anul trecut pentru lână era:

Țigaia de Moldova, la cursul Galaților – 420 piaștri la 100 de ocale; idem de Țara Românească, bani de București, de la 280 la 380.

Țurcană idem „ „ 240 piaștri, idem

Tunsoarea oilor nu începe decât în luna iunie, tot așa ca și spălarea (care) nu poate să înceapă decât înaintea sfârșitului lui iulie, care este, de asemenea, timpul indicat pentru strânsul lânii și ducerea ei în interior. Contractele pentru acest articol trebuie să se facă, pentru mai multă ușurință, în ianuarie sau în februarie; se dă și arvună, de obicei în luna aprilie. Câteva stocuri de lână pot fi încă obținute pe aceste piețe în luna august și în septembrie.

¹¹⁵ *Epuletée*.

Vinuri

Exportate numai pentru Odessa; calitatea lor este ușoară și puțin acidă.

Lemne de construcție

Din Galați se exportă mari cantități de catarge <de corăbii>. Sunt pini albi și sunt transportați cu toții la Constantinopol pe platforme¹¹⁶ largi sau plute. Tot spre această destinație sunt exportate și scânduri. Aceste lemne provin din munții Moldovei și plutesc pe Siret până la Galați. Pădurile înalte din Țara Românească posedă bogății imense în lemn pentru construcția maritimă; s-ar putea face de acolo
f 44 o recoltă de lemne din cele mai prețioase // ca acelea care sunt bune pentru confecționarea drugurilor din afara corăbiilor de lemn¹¹⁷, genunchii etambourilor¹¹⁸, varengelor¹¹⁹, pieselor triunghiulare¹²⁰ și, în general, a tuturor pieselor care reclamă o curbură naturală pentru construirea navelor de înaltă clasă. Marcanul¹²¹ este, de asemenea, de primă calitate pentru doage și țărushi¹²², cu $\frac{3}{4}$ mai ieftin decât cel <cu care se> aprovizionează porturile din Franța.

Bradul, cu toate că este inferior aceluia din nord, se pare totuși că posedă prețioase calități și cuprinde puține noduri, iar consistența¹²³ sa este foarte densă; conține mai puțină albeață, este mult mai mlădios și, în lucru, mai puțin fragil. Porturile maritime s-ar putea aproviziona cu profit în Moldova, dar mai ales în Țara Românească, dacă guvernele acestor țări ar lua măsuri împotriva abuzurilor care se fac în păduri. Acest export ar putea să procure resurse imense Țării Românești, lipsită în acest moment de numerar, din pricina tuturor calamităților care au lovit-o până în momentul când cerului, făcându-i-se milă de relele abătute asupra celor două principate, le-a trimis pe dibaciul și înzestratul administrator Pavel Kisselev care, prin înțeleapta și prevăzătoarea sa sollicitudine, le-a întărit liniștea și le-a asigurat viitorul.

Brăila exportă cherestea și doage, care sunt aduse din Oltenia; se pot obține
f. 45 de toate calitățile și de toate dimensiunile // trecând la contractare în lunile noiembrie și decembrie și atunci sosesc la Brăila în august și septembrie; jumătatea prețului trebuie să fie plătită la încheierea contractului și restul la primirea mărfii.

¹¹⁶ *Dromes.*

¹¹⁷ *Barres d'arcasse.*

¹¹⁸ *Genoux d'étarn(e)bot.*

¹¹⁹ *Varangues.*

¹²⁰ *Pièces de mouchoir.*

¹²¹ *Marcaïn.*

¹²² *Gournables*

¹²³ *Grain.*

Singura greutate pentru a deschide un larg debușeu doagelor de Brăila și Galați, constă în lipsa de adâncime a apei la potmolul de la îmbucătura Dunării; vasele odată încărcate cu o cantitate oarecare, nu mai pot să iasă din fluviu, ceea ce împiedică pentru moment pe negustorii din cele două locuri să se consacre acestui fel de comerț, unde mărimea navei, din pricina sărăciei acestui articol, este una <din cauze>.

Nave construite

În ceea ce privește construcția corăbiilor, anul acesta a fost așa de profitabil, încât un mare număr a fost construit la Galați și Brăila. Acelea de la Galați, în număr de 20, erau în întregime construite din stejar de Tulka în Turcia. Acelea de la Brăila, în număr de 27, erau făcute din stejar din Țara Românească. Stejarul din Țara Românească trece ca fiind de o calitate superioară. Aceste vase erau construite în socoteala unor diferite țări și au plecat sub diferite pavilioane ca de pildă acelea ale Moldovei, Țării Românești, Prusiei, Sardiniei, <insulei> Corfu și Greciei.

Privire asupra viitorului comerțului de export prevăzut pentru Galați și Brăila

Redând, până aici, o idee atât de clară pe cât ne-a fost cu putință asupra stării de față a comerțului de export pe mare din cele două principate, Țara Românească și // Moldova, nu s-ar părea că ar fi nepotrivit să aruncăm acum o privire și asupra f. 46
posibilităților lor de viitor.

Dacă se ia în considerare <faptul> că de numai de zece ani s-a deschis comerțul celor două principate, dacă se ia în considerare, de asemenea, starea de degradare și mizerie în care se aflau aceste principate, dacă se adaugă la toate acestea lipsa de capitaluri și lipsa de energie din partea agricultorilor, s-ar putea spune cu certitudine și fără teama de a fi desmințit că acest comerț se află cu totul în copilărie.

Se poate totuși presupune, cu certitudine aproape, că din pricina marii cantități de cereale exportate, acest comerț va mai crește în următorii câțiva ani și că, dimpotrivă, prețurile în Europa rămânând foarte scăzute pentru 2 sau 5 ani, nu este nici o îndoială că, pentru același interval de timp, cantitatea de cereale pentru export va fi natural mai mică decât în prezent¹²⁴. Acum, cu toate că o parte din urcarea prețurilor trebuie considerată ca fiind datorată îmbunătățirii calității, totuși această ridicare este provocată mai ales de creșterea generală a prețurilor în Europa și aici

¹²⁴ Adnotație marginală: „E de dorit ca și viitorul comerțului, preconizat de autor, să nu fie expus la ceea ce el a prezis despre binefăcătoarea cărmuire și toate acestea în dauna comerțului nostru”.

prețurile pot ușor să scadă la 30 sau 40% din ultimele prețuri obținute, dar cum acest preț scăzut n-ar putea acoperi (cheltuielile) transportului din județele îndepărtate, care au trimis în ultima vreme grâne la Dunăre, și cum, de asemenea, trebuie luată în considerare scăderea survenită în recolta din (regiunile) învecinate Dunării; și dat fiind că arendașii și proprietarii vor găsi, cu timpul, cultura cerealelor mai puțin
f. 47 lucrativă decât în prezent, nu va // fi de loc uimitor să scadă cu o treime calitatea grâului exportat de la Galați și Brăila în cursul a 3 sau 4 ani.

Se poate spera totuși că valoarea exporturilor nu va scădea și că dimpotrivă ea va crește, mai ales atunci când țăranii, în special cei învecinați Dunării, vor trece și la cultivarea altor produse, ca de pildă tutunul, cânepa, inul, și atunci când, crescând mai multe vite pentru seu, în așa fel încât să fie mai variate cantitățile diferitelor produse și toate articolele, până în prezent neînsemnate, din pricina cantității infime în care sunt produse, să devină cu timpul, mai demne de a fi luate în seamă¹²⁵.

Nu se poate pune la îndoială <faptul> că prețurile ridicate obținute în ultimii ani la grâu și la porumb, abătând atenția țăranilor <numai> asupra acestor produse, nu numai că i-a împiedicat să cultive alte produse, dar a făcut să scadă și calitatea acestei prime producții, în comparație cu ceea ce era ea mai înainte.

O altă considerație este că cea mai mare parte a seului (cerviș) este luată din principate pentru aprovizionarea Constantinopolului; această cerere va scădea probabil în fiecare an și va înceta probabil peste puțină vreme, având în vedere că numărul vitelor crescute în Bulgaria și în Rumelia crește rapid, ceea ce va oferi
f. 48 Constantinopolului mijlocul de a se aproviziona // de preferință în aceste două provincii din pricina apropierii lor.

Este adevărat, de asemenea, că nu trebuie cuprinsă în lista exporturilor, mai ales în aceea care se referă la exportul pe Dunăre, acea parte de seu trimisă astăzi de la Giurgiu la Rusciuc și altă dată de la Varna la Constantinopol, dar în ceea ce privește comerțul principatelor cu restul Europei, în tranzit prin Turcia, este de cea mai mare importanță ca acest comerț să crească de la un milion și jumătate la două milioane ocale de seu pe an.

Intenția notelor precedente fiind numai <aceea> de a da o idee asupra comerțului de export al acestor principate pe mare și nu a comerțului general de export, este foarte nimerit să se noteze aici că <în ceea ce privește> comerțul de lână și piei de iepure, avându-și de mulți ani direcția pe uscat spre Austria, nu este ușor, chiar plătind aceste produse cu prețuri mai ridicate, de a abate comerțul de la vechiul său drum. Mai mult, nu trebuie pus la îndoială <faptul> că o mare parte a produselor acestor principate va continua să-și găsească desfacerea pe acest drum, dar în cursul a câțiva ani adevărul va fi descoperit și, ceea ce va fi mai avantajos pe drumul de uscat, va continua să fie aceeași cale <spre Austria> ca și în prezent. Din

¹²⁵ Frază în general cu o topică defectuoasă.

această încercare totuși comerțul de export pe Dunăre nu poate // să scadă, ba din f. 49
contră, are șanse să și crească.

Fonduri pentru cumpărături

Dându-se dispoziții pentru cumpărături, trebuiesc deschise credite sau să se indice orice alt mijloc suficient spre a nu se face apel la rechiziții, dar trebuie știut dinainte că nu ești în nici un caz stăpân să introduci restricții de a-ți se livra conștiincios <marfa> înainte de a-ți achita tu însuși la început polițele. Contractele trebuiesc în general încheiate pentru a se primi produsele după o lună sau două și din valoare, cel puțin jumătate <urmează să fie> plătită la încheierea contractului și restul la primirea mărfii.

Este absolut necesar să cumperi grâul pentru a-l imbarca la timp toamna și porumbul în primăvară, dar când grâul se găsește pe loc, trebuie plătit înainte de a-l primi și costul celei mai mari părți este astfel adesea cheltuit, opt sau zece zile înainte ca hârtiile de bord să poată fi obținute; adaugă la acestea <faptul> că plătind în bancnote, banii pot fi arareori obținuți înainte de opt zile și din toate acestea rezultă că grâul, fiind chiar cumpărat pe loc, trebuie achitat la valoarea lui, înainte de a avea în mâini hârtiile de bord. În același mod, atunci când seul este cumpărat pe loc, trebuie să treacă un timp considerabil din momentul cumpărării primei cantități, până ce o încărcătură sau o cantitate apreciabilă să poată fi adunată și pusă în butoaie, <dacă> poți să găsești totuși destule butoaie. Lâna este de asemenea un f. 50 produs neplăcut, spălată sau nu spre a fi strânsă, sortată și imbarcată. În toate cazurile, totuși, dând dispoziții pentru un produs oarecare, mijloacele de achitare trebuie, de asemenea, indicate, căci în această țară, unde misitul nu găsește ușurința de a ridica banul la înălțimea creditului, nu poate într-adevăr să facă primele cheltuieli necesare din banii săi. Dacă ar exista totuși un samsar la fața locului care ar consimți să facă primele plăți necesare (în vederea) cumpărăturilor, ar trebuie în mod natural să fie autorizat pentru aceasta și să perceapă o dobândă la cursul țării, care variază de la 1% până la 3% pe lună.

Credite

Pot fi deschise la Viena, Triest, Genova, Marsilia, Livorno sau Londra, în care locuri polițele sunt achitate la trei luni de la data <încheierii lor>, sau la Odessa, loc unde polițele sunt achitate după 10–15 zile. Pot fi, de asemenea, achitate la Constantinopol după 11 zile, dar această operație este în majoritatea cazurilor așa de defavorabilă, încât este mai bine să plătești în numerar în această localitate; în general poți să consideri un credit la Viena ca fiind mai avantajos.

Încărcături

Vase austriece, grecești, turcești sunt oferite, în general, pentru încărcături la Galați și Brăila. Ultimele merg arareori mai departe de Constantinopol și celelalte f. 51 două, care sunt în general vase mici, potrivite numai navigației pe Dunăre, merg // arareori mai departe de Mediterana, mai ales când este vorba de o călătorie iarna. Vapoarele engleze sau acelea ale țărilor nordice nu trec aproape niciodată de potmolul Dunării, dar pot fi încărcate la Constantinopol spre a veni aici. Dând dispoziții pentru produse acolo unde poate fi găsit și vasul, comisionul trebuie, de asemenea, plătit spre a închiria vase la Odessa sau la Constantinopol, dacă este necesar. Vase austriece pot fi încărcate acum la Galați sau Brăila direct pentru Anglia; și în acest an au plecat două. Este totuși mai bine pentru călătoriile spre nord să-ți trimiți vasul, dar cât îți este posibil, mai înainte trebuie să fi dat dispoziția de a ține încărcătura gata, spre a evita astfel cheltuielile de expediții și întârzierile.

Cursul schimbului

În principate, aproape toate județele au un curs diferit, ceea ce înseamnă că aceleași monede pot avea cursuri diferite, dar este necesar să iei notă numai de cursul Galaților și Brăilei, observând că întotdeauna în principate socotelile se fac în piaștri¹²⁶ și în parale; un piastru echivalează cu 40 de parale de Galați.

Ducatul alb¹²⁷ valorează 44 piaștri, rubla de argint 15 piaștri, dolarul spaniol 19 piaștri și, 32 parale, vechiul irmilic turcesc 19 piaștri și 32 parale, zwanzigul austriac 3 piaștri și 6 parale.

Este de observat totuși că dacă schimburile sunt considerabile, ele trebuie făcute în bani lichizi, unele din aceste monede pot să se ridice la o cotă care le va f. 52 face și mai avantajoase decât altele pentru plată și în prezent // chiar, având în vedere lipsa polițelor de achitat în Austria, ducatul alb valorează 44 piaștri și 20 parale.

Brăila. Această localitate are două cursuri pentru schimbul monedelor. Unul pentru schimburi <propriu-zise>, care este la fel cu acel din Galați, și altul pentru cumpărarea mărfurilor, care este următorul:

Ducatul alb	32 piaștri	
Dolarul spaniol	14 piaștri	20 parale
Irmilicul vechi	12 piaștri	20 id.
Irmilicul nou	12 piaștri	28 id.
Zwanzigul	2 piaștri	12 id.

¹²⁶ Notă marginală: „piastrul e o monedă mărunță”.

¹²⁷ Adică de argint.

De observat că, la fel ca în Galați, unele dintre aceste monede sunt susceptibile de a prezenta avantaje și în privința diferenței de curs¹²⁸, între valoarea lor nominală și cea reală.

Galați și Brăila

Toate datoriile sunt plătite în cele două locuri la cursul vîstieriei după cum urmează:

Ducatul alb	31 piaștri	20 parale
Rubla de argint	10 piaștri	20 parale
Dolarul spaniol	14 piaștri	20 parale
Irmilicul vechi	14 piaștri	20 parale
Zwanzigul	2 piaștri	10 parale
Ducatul alb cântărește cât o drahmă turcească.		

Schimb

Bancnotele pot fi în general plătite în locurile desemnate mai înainte și în acest moment cursurile sunt acelea ce se vor găsi notate; trebuie observat totodată că sunt foarte ridicate cursurile și că dacă cea mai mare parte a hârtiilor ar fi oferită deodată, (ele) ar putea să scadă cu 4 piaștri la %. //

f. 53

La 9 piaștri	16 parale de florin
9 idem	13 “ “
3 idem	26 “ de franc
3 idem	2 “ “
3 idem	4 “ de liră
90 idem	20 “ de liră sterlină
490 idem	pentru o sută de ruble
119 idem	pentru 100 de piaștri de Galați

Viena

Trieste la o dată de 3 luni

Marsilia - „ -

Genova - „ -

Londra - „ -

Odessa la 10 zile

Constantinopol id. 11 zile

¹²⁸ *Agio.*

Greutate

La Galați și Brăila 400 drahme egalează o oca
44 ocale fac un cântar¹²⁹

Măsuri

La Galați și Brăila 20 banițe egalează o kilă, 3 kile de Galați fac câte 2 kile de Brăila.

Raportul greutateilor și măsurilor de Galați și Brăila cu măsurile din străinătate

f. 54	39 ½ ocale		1 cant ¹³⁰ de Anglia
	78 ocale		100 kilograme
	44 ocale		100 livre de Viena
	12 ¾ ocale		1 pud ¹³¹ de Rusia
	100 de Galați		150 imperiali „quartu” ¹³²
	100 id. id.		425 hectolivre ¹³³
	100 id.		525 stagii ¹³⁴ de Veneția
	100 id.		600 saci de Livorno
	100 id.		208 cesvârte ¹³⁵ de Odessa
	160 kile de fir de in		1 imperial quarter
	55 id. id. id.		1 hectolitru
	155 id. id. id.		1 cesvârtă
	În general aceste măsuri indică ceva mai puțin.		

Liniile de poștă

Liniile de poștă. Se află aici un birou de poștă austriac atașat Consulatului, prin intermediul căruia pot fi trimise scrisori oriunde și primite din orișice parte a Europei. Poșta pleacă în fiecare săptămână, luna și joia, și sosește vinerea și sâmbăta.

¹²⁹ *Cantar.*

¹³⁰ *Cant.*

¹³¹ *Poute.*

¹³² *Impérials quartu.*

¹³³ *Héctolivres*

¹³⁴ *Stagi.*

¹³⁵ *Ozevers, ozvert.*

Durata unei călătorii până la Viena este de 12 la 15 zile, după anotimp.

Poșta moldovenească. Poșta pentru toate locurile din Moldova pleacă luna și joia și sosește vinerea și sâmbăta.

Poșta de Brăila. Această poștă este o întreprindere particulară de negustori, care pleacă și sosește în fiecare zi.

Poșta de Odessa prin Reni. Este o poștă particulară între Galați și Reni, pleacă joia dimineață, sosește marți seara.

De la Reni există, de asemenea, o a doua poștă de la Iași pentru Odessa. Vara călătoria este de 4 zile, iarna de 8.

Poșta de Constantinopol. De câteva luni guvernul turc a stabilit o poștă de la Constantinopol la Măcin¹³⁶, unde s-a făcut o înțelegere spre a expedia scrisorile de la Galați la Măcin.

Această poștă sosește de la Constantinopol, iarna în 8 zile, // iar vara trebuie f. 55 să vină în 6. Această poștă poate să devină foarte prielnică pentru Galați și Constantinopol și pentru Dunărea de Jos. În afară de aceasta, se mai găsește prilejul de a scrie de două ori pe lună la Constantinopol, prin Brăila și București, de unde scrisorile se duc la Constantinopol prin poșta rusească; iarna trebuie calculat că este nevoie de 10 până la 14 zile între Galați și Constantinopol. Pe acest drum poșta pentru București și toată Țara Românească pleacă luna și vinerea și sosește duminica și vinerea.

Pentru Viena, scrisorile pot fi trimise imediat la București sau la Galați, de unde pleacă cu poșta austriacă.

Vapoare cu aburi la Galați și Brăila

Este aici un vapor cu aburi, care merge vara la Constantinopol și se înapoiază de 3 ori pe lună și întreprinde călătoria în 3 zile, aceeași ambarcațiune merge la Orșova și revine 4 zile pe lună.

Cheltuieli de navigație la Galați și Brăila

Cheltuieli de port

Ancorajul la Galați costă 30 piaștri și un paznic revine pentru 5 zile la 8 piaștri pe zi.

Carantine

Corăbiile rămân, în general, în carantină în timpul șederii lor, permisia de comunicare¹³⁷ neoferind decât puțin avantaj sau deloc.

¹³⁶ *Moitine.*

¹³⁷ *Libre pratique.*

Navele care doresc să obțină permisia de comunicare după vizita medicală pot să o obțină la capătul a 14 sau 21 zile, după starea sanitară a Turciei, și având totdeauna grijă de a lua de la biroul de sănătate un paznic care este adus la bord. Permisia de comunicare o poate obține fie căpitanul, fie chiar pasagerii. În acest caz trebuie mers la lazaret. În cursul anului trecut, cum starea sanitară a Constantinopolului era satisfăcătoare, tot așa ca și aceea a // cursului Dunării, carantina a fost numai de 7 zile.

Provizii

Boul este ieftin, dar, cum orașul și portul sunt supuse acțiunii contractelor rezultând din monopol, carnea de vită este întotdeauna proastă și câteodată nu poți să ți-o procuri chiar deloc. Prețul contractului din acest an este pentru oraș de 32 parale și pentru port de 50 parale la oca; dar, se spune că, din pricina acestei diferențe dintre prețuri, portul obține întotdeauna cea mai bună carne.

Lumânări

Sunt procurate, de asemenea, prin contracte cu 4 piaștri ocaua, dar calitatea este foarte proastă.

Porci

Acest articol este liber în anul acesta, dar este totuși scump; trebuie plătit cu 2 piaștri ocaua, cu bani peșin.

Pâine

Este scumpă față de prețul grâului. Pesmetele de mare¹³⁸ obișnuit costă 60 piaștri cântarul în monedă de Galați.

Galați și Brăila

Observații asupra celor două porturi

Distanța între Galați și Brăila este de aproape 12 mile engleze pe cale de uscat. Această împrejurare de a fi două porturi, în acest punct al principatelor, în loc de unul singur, provoacă multă cheltuială și o mare greutate pentru negustorii care se ocupă de comerțul străin, și nu este vreunul care, fără un mare prejudiciu pentru interesele sale, să-și limiteze operațiile la unul singur din aceste două locuri,

¹³⁸ *Le biscuit de mer*

deoarece se întâmplă adesea ca un articol, care este rar sau care nu există chiar deloc // într-unul din aceste porturi, să se găsească din belșug în celălalt. Atunci orice casă de comerț care se ocupă în mare trebuie, pe cheltuiala ei, să țină un dublu stabiliment în aceste două porturi și șeful casei <de comerț> pierde prea multă vreme spre a merge de la un oraș la celălalt. Nu este nicio îndoială că interesul vânzătorilor suferă, de asemenea, pentru că mărfurile nu se bucură de concurența pe care ar avea-o, dacă cumpărătorii s-ar prezenta pe aceeași piață. Este totuși evident pentru avantajul negustorilor, ca și pentru acel al proprietarilor din aceste două principate, că, până la sfârșit, comerțul se va centraliza într-un singur port și acest port va fi, natural, Brăila.

Totuși comerțul neputând fi îngrădit, va sfârși prin a lua el singur direcția pe care forța lucrurilor i-o va indica.

La Brăila nici un gram de seu străin nu poate fi adus pentru înmagazinare, nici chiar din Moldova, în scopul de a împiedica concurența cu produsele din Țara Românească. La Galați, aceeași interdicție era în vigoare până la sfârșitul anului trecut, dar după memoriul care a fost făcut către domnul Moldovei¹³⁹ în scopul de a constata beneficiile care ar rezulta pentru orașul și comerțul Galaților și, de asemenea, pentru întregul Principat al Moldovei, A.S.S. cu via inteligentă care îl caracterizează, a autorizat imediat <să se organizeze> un antrepozit liber, numai cu o mică taxă, pentru plata cheltuielilor, pentru cereale, seu și orice altfel de marfă, de orice natură ar fi, care pot să fie aduse la Galați. Regulamentul acestui antrepozit va fi publicat în curând, dacă nu a și fost făcut până acum și nu există nicio îndoială că, într-un scurt interval de timp, crearea acestui antrepozit va permite unui negustor stabilit la Galați să aibă o sucursală la Brăila și îi va permite astfel să pună în afacerile sale mai mult confort și economie și îi va da, cu timpul, satisfacția de a executa operațiile cu mai puține cheltuieli și mai multă regularitate în felul de a-și ține socotelile.

Aici este cazul de a lua notă de atenția neîncetată pe care guvernul Principatului Moldovei o aduce la ușurarea comerțului, interesându-se să aducă încărcarea vaselor la Galați sigură și ușoară și ocupându-se să apere partea de jos a orașului de inundațiile Dunării.

În timpul ultimilor patru ani, străzile principale ale orașului au fost făcute practicabile în orice anotimp pentru căruțele încărcate, ceea ce nu era posibil înainte; de-a lungul Dunării a fost ridicat un stăvilă cu o șosea deasupra, în așa fel ca acum orice transport de grâne să poată fi făcut în orice anotimp, fără a se trece prin apă și fără a mai exista riscul de a fi udat.

Noul domn al Țării Românești¹⁴⁰, al cărui spirit este așa de prompt în a reține tot ceea ce poate ilustra domnia sa și ale cărui vaste cunoștințe îmbrățișează toate

¹³⁹ Mihail Sturza, domn al Moldovei (1834–1849).

¹⁴⁰ Gheorghe Bibescu, domn al Țării Românești (1842–1848).

ramurile administrative, a dat, de puțină vreme, dispoziții să se construiască un stăvilar de-a lungul orașului Brăila; planul care a fost întocmit de d. Tallon, arhitect francez, oferă avantaje așa de mari prin felul în care a fost conceput, încât nu ezităm f. 58 //să afirmăm că va fi cu mult superior celui de la Galați, atât prin durabilitatea cât și prin așezarea prielnică și plăcută.

Comerțul de import la Galați și Brăila

Orice informație este foarte greu de obținut de la Brăila asupra acestui subiect, dar se poate considera aproape la sigur ca unele dintre mărfurile importate la Brăila pentru Țara Românească sau pentru Transilvania în tranzit se află cam cu sfert mai mult decât la Galați, dar acest sfert este alcătuit din aceleași mărfuri ca și la Galați.

Trebuie, în plus, să se observe că o foarte mică parte a acestor mărfuri vin la Galați și la Brăila spre a fi vândute acolo, cea mai mare parte fiind în tranzit pentru Iași și București.

Obiectele manufacturate care sosesc în aceste două porturi sunt străine, în cea mai mare parte englezești, ca de pildă fir de bumbac, fie nespălat <de mătase>, fir alb, manechine englezești <pentru croitori> și manechine obișnuite, imprimate și manufacturate din Turcia, constând în mătase și bumbac și mărfuri de bumbac.

Comerțul în tranzit de fir englez <de textile manufacturat> pentru statele austriece, comerț de factură cu totul nouă, este așteptat să ia o foarte mare dezvoltare.

Trebuie, de asemenea, observat că este foarte considerabilă cantitatea de obiecte manufacturate turcești introduse în aceste provincii, dar că ele nu pot intra în concurență cu obiectele manufacturate engleze și, atunci când acestea vor fi și mai general cunoscute, consumația primelor va trebui în mod forțat să descrească.

Speța obiectelor manufacturate este adusă în principate prin Leipzig și Viena.

Zahăr

Acest articol este al doilea și cel mai important pe lista importurilor; se face un mare consum pentru dulceturi și prepararea fructelor zaharisite sau conservate. Este mai ales consumat în căpățâni și primit din Marsilia. Câteva porții de <zahăr> tos și alb din Havana intră, de asemenea, în consum.

Cantitatea de cafea și de alte produse coloniale este în adevăr aproape inexistentă, clasele dominante folosesc ceaiul primit din Rusia și practica luxului n-a intrat încă în masa poporului.

Aceste informații fiind luate numai cu privire la comerțul occidental, nu este necesar să introducem aici mai multe lămuriri asupra consumului produselor din Levant.

În mod impropriu, Galații și Brăila sunt denumite porturi libere; cu toate că după articolele importate și regulamentele care conduc cele două porturi ele sunt în

această privință aproape asemănătoare, există totuși o mare greutate în a recunoaște pe acelea care conduc Brăila, de aceea observațiile următoare nu se vor aplica decât portului Galați.

Stabilind regulamentele pentru portul liber Galați în ceea ce privește importurile, a fost făcută fără îndoială o greșeală asupra scopului porto-franco-urilor. În alte țări, unde un guvern a stabilit un porto-franco, locuitorii unui asemenea port consimt să plătească o taxă extraordinară asupra câtorva articole ale producției interne, ca de pildă lemnul combustibil, vinurile, spirtoasele etc. spre a // da o compensație guvernului f. 59 asupra acestei părți a taxei de consumație pentru articolele străine; luând în considerație această taxă, guvernul la rândul său lasă perfect libere toate drepturile asupra mărfurilor importate ale porto-franco-ului. Din nefericire acest aspect nu a fost bine înțeles și guvernul, în scopul de a încuraja Galații, a permis locuitorilor să consume tot felul de obiecte importate, fără să plătească taxa, promite de asemenea lucrul, dar pentru aceasta nu a acordat porto-franco, pentru că toate mărfurile care nu sunt considerate în tranzit trebuie să plătească o taxă, chiar când sunt exportate pe drumul Dunării.

Fără îndoială, ar fi însă injust să se atribuie guvernului această eroare; el nu avea, de fapt, în vedere decât prosperitatea portului Galați și această eroare nu trebuie atribuită decât acelor de la care și-a luat sfaturile și care nu cunoșteau în profunzime caracterul unui porto-franco.

Sub un principe atât de eminent luminat ca actualul domnitor al Moldovei, nu există nici o îndoială că, odată ce principiile după care se conduce în această materie îi vor fi expuse, va vedea de îndată marile avantaje și le va pune imediat în vigoare, dar să nu ne amăgim de altminteri să dăm asigurări că acest proiect nu este deloc impracticabil și că un porto-franco, în adevăratul sens al cuvântului, ar putea fi cu ușurință stabilit la Galați.

Acum rămâne să examinăm foloasele pe care un adevărat porto-franco le-ar putea aduce comerțului în general. După cum în comerț consumul depinde de mijloacele de a răspunde comenzilor făcute și este întotdeauna limitat prin propriile sale mijloace, la rândul lor mijloacele de a satisface comenzile depind de libertatea comerțului și a însăși comenzii.

Taxa plătită acum la Galați pe mărfurile care sunt aduse acolo și vândute este numai de 3%, dar comerțul este o treabă așa de delicat echilibrată, încât această taxă ajunge deodată să împiedice Galații să devină un antrepozit, ceea ce nu-l împiedică să devină un porto-franco.

Nu se poate prevedea că, de la început, comenzile pentru interiorul Moldovei vor crește, întrucât comerțul interior al Moldovei va rămâne exact la același nivel unde este și astăzi, dar când antrepozitul de la Galați va prezenta o mai mare varietate în alegerea mărfurilor, <nu va exista> nici o îndoială că vor crește comenzile din interiorul Moldovei, însăși consumul va crește prin toate aceste facilități și prin siguranța de a obține, la un preț moderat, mărfurile variate.

f. 60 Județele vecine ale Țării Românești, care și astăzi se aprovizionează în pierdere la Galați plătind o taxă de 3%, Moldovei, vor veni în acest loc și mai de bună voie, Bulgaria de cealaltă parte a Dunării se va aproviziona, de asemenea, de la Galați și, odată ce un sortiment de mărfuri va fi mereu disponibil, aceasta va face // să sporească comenzile pe zi ce trece și portul Galați, dacă Brăila nu este adusă la același nivel, poate să devină incontestabil un antrepozit general al Dunării iar peste puțină vreme ne putem aștepta ca toată Moldova, Țara Românească și Bulgaria să se aprovizioneze cu multe mărfuri și în special cu articole de manufacturare engleză fie de la Galați, fie de la Brăila. Transilvania, de asemenea, și alte provincii mai îndepărtate se vor aproviziona considerabil din aceste două locuri. Nu este nici o îndoială că obiectele manufacturate, primite direct la Galați și Brăila, vor costa mai ieftin decât cele venite pe uscat pe calea Leipzigului, acestea fiind întotdeauna încărcate greoi în căruțe, care dau naștere la comisioane și la cheltuieli frecvente.

Așadar un antrepozit de mărfuri și un comerț stabilit într-unul din aceste porturi n-ar avea astfel drept scop numai să schimbe cursul comerțului, ci să formeze și un consum și o cerere care nu au existat deloc până aici.

Cărbuni

f. 61 Compania de navigație cu vapor pe Dunăre, care de 3 ani a folosit cărbunii din principate, ar putea de acum înainte să găsească mai utilă întrebuințarea cărbunilor englezești; dar trebuie gândit că, deoarece nu există nici alt consum, vasele care aduc acest cărbune trebuie să se vândă companiei de // navigație cu aburi, fie înainte de a părăsi Anglia, fie la Constantinopol. Va trebui, de asemenea, convenit cu cumpărătorii că ei vor putea primi o parte <din marfă> la Constantinopol, atunci când căpitanul vasului va aprecia că nu va putea aduce totul la Dunăre. Vasul, în acest caz, va fi ușurat până la 11–11 ½ picioare cel mult, în afară de cazul când sunt informații pozitive care dau de gândit că se va găsi mai multă apă în potmolul de la Sulina, căci obligația care s-ar ivi de a se ușura chiar în acele locuri pentru a merge mai departe este periculoasă, costisitoare și provoacă întârzieri și atunci când vasul nu este ancorat este expus mării și plătește drepturi considerabile spre a se ușura.

Comentariile lui I. P. Liprandi la lucrarea lui Botianov¹⁴¹ Scurte observații asupra manuscrisului în limba franceză Descriere statistică a Țării Românești și a Moldovei

f. 1 Manuscrisul *Descriere statistică a Țării Românești și a Moldovei* nu este altceva decât o compilație din diferite lucrări amestecate cu informații de tradiție

¹⁴¹ Exemplarul original al lucrării lui Botianov este însoțit de un amplu referat, păstrat în aceeași arhivă și fond, mss. 238, 46 file.

orală și povești cu totul nelegate între ele, cu contraziceri bătătoare la ochi și adesea cu afirmații cu totul false. La acestea autorul a mai adăugat considerațiile sale, în cea mai mare parte nereușite; sunt de remarcat mai ales pronosticurile făcute de el. Ar fi prea lung de combătut tot ce e greșit în manuscris și mă voi limita doar să arăt totala superficialitate a autorului în ceea ce privește elaborarea textului.

În manuscris pot fi întâlnite, de exemplu, următoarele inconsecvențe:

În *Aspect de la Valachie* sunt descrise granițele arătându-se orientarea lor spre nord-vest și alte detalii, pe când la *Aspect de la Moldovie* toate acestea lipsesc. În primul caz suprafețele, lungimile, distanțele sunt arătate în miriametri, în cel de-al doilea numai suprafețele se dau în leghe franceze, fapt întâlnit în multe alte locuri.

Distanța dintre Galați și Brăila¹⁴² este socotită în mile englezești, dar în multe alte cazuri distanțele sunt socotite în verste. Astfel că, la descrierea uneia și aceleiași țări se întâlnește în măsurarea distanțelor miriametrul, leghea, mila engleză și versta, iar despre măsura locală sat-oră, care are cinci verste, nu se pomenește nicăieri.

În capitolul *Împărțirea Moldovei* se arată câte orașe, mănăstiri, sate boierești și mănăstirești, mici sălașe etc. sunt în acest principat. În descrierea Țării Românești acestea nu există.

În capitolul *Aspect de la Valachie* se spune că „Siretul o desparte de Moldova”, când de fapt acest râu constituie doar o mică parte a graniței dintre principate și anume 20 de verste în sus de la vărsarea lui în Dunăre. În schimb, la

¹⁴² „Autorul scrie peste tot *Ibraila*, dar acest nume nu se folosește de loc. Înainte orașul se numea *Prailov*, se pare de la cuvântul (*lova răbi*) prinderea peștelui, care există în aceste locuri din belșug. Ridicând aici o cetate, turcii au numit-o pe scurt *Brăila*, numire care a rămas și la localnici, dar niciodată, nimem și nicăieri n-o numește *Ibrăila*. Începând cu primul război și apoi cu ocazia celorlalte purtate de ruși, multe localități din această țară au fost botezate cu nume care nu sunt deloc cunoscute în țară și în acest fel au ajuns să fie introduse și în hărți. Între acestea găsești câteodată și *Brăila*, *Brailov*, *Ibrailov* – dar niciodată *Ibraila*. La noi s-a încetățenit numele acestui oraș de *Brailov*, ceea ce-l deosebește de cel inițial numai prin schimbarea primei litere din P în B și a celei de a șasea din o în a. Este interesant că numele multor localități din această țară a fost transformat de noi; de exemplu, până la venirea rușilor, Giurgiu se numea *Giorgio*, după mănăstirea Sf. Gheorghe care a existat acolo. Azi cei din Țara Românească și Moldova au început de asemenea s-o numească Giorgio – Giurgiu. (Aceasta desigur pentru că în rusește Gheorghe este Georges din franțuzește). Turcii o scriu Georgiu. *Rusciukul* e numit și azi de locuitorii din jur de pe malul drept al Dunării Rusa. Cuvântul Turtucaia a fost creiat de noi, căci turcii și bulgarii numesc și scriu numele acestui oraș *Tatarkan*. Razgradul este cunoscut în țară doar cu nmele de Hazar Grad, așa se scria și se întâlnește în hărți până la venirea rușilor. *Sistovo* l-am preluat de la nemți, el este Svasciavo, așa cum se cheamă și se scrie numele acestui oraș. *Șumla* de asemenea nu este o denumire turcească, bulgarii o numesc de la cuvântul *Sumnalsnaia*. Turcii au transformat-o și-i zic și o scriu *Șumen*. La fel e cazul cu vechea capitală a bulgarilor *Preslav*, transformată în Eski Stanbul, ca și Constantinopol. Episcopul ortodox care locuiește în *Șumla*, în firmane este numit episcop de Preslav. În felul acesta turcii au transformat multe numiri ca de exemplu din Pirgoz au făcut Burgaz, din Cotla – Cazan, din Cladova, sau mai exact Gladova – Fet islam, din Aetos – Aidos și altele. Subiectul merită din mai multe puncte de vedere să fie prezentat într-alt loc, mai pe larg și în mod critic” (n. a.).

descrierea granițelor Moldovei nici nu se pomenește de Siret. În primul capitol nu se arată numărul locuitorilor țării, în cel de-al doilea da. În capitolul despre București, de asemenea, nu se vorbește de numărul locuitorilor acestui oraș și în întregul manuscris nu există vreo mențiune în acest sens; în capitolul despre Iași însă se vorbește de numărul locuitorilor.

În enumerarea râurilor care udă Moldova și Țara Românească, numai la două este arătată vechea lor denumire și anume *Bistrița – Aurinium* și *Siretul – Arasus* (trebuie scris *Ararus*), cu toate că și alte nume de râuri pământene erau cunoscute lui Herodot¹⁴³.

Eu consider că fie trebuie să fie puse la toate râurile cunoscute celor din antichitate numele anterior, istoric, sau să nu fie pus nicăieri. *Aluta* este numit peste tot de autor *Olt*, deși în țară este mai cunoscut sub numele de *Aluta*, nume care nu apare deloc în manuscris. Cuvântul *Olt* este folosit de autorii străini, fiind preluat de la unguri.

În rândul râurilor „emminement poissonières” figurează și pârau *Putna*, care numai în anumite perioade are apă și în asemenea cazuri curge atât de repede încât este îndoielnic că cineva ar avea curajul să încerce să prindă pește, dacă s-ar găsi acolo. *Putna* seacă în fiecare an toată vara (dacă nu sunt ploii abundente în Carpați) și rămâne fără pic de apă. *Bârladul* la fel, nu poate fi socotit alături de râurile „emminement poissonières”. De altfel în manuscris există o puzderie de inexactități asemănătoare.

În capitolul *Aspect de la Valachie* se spune că țara este împărțită în 18 districte¹⁴⁴, adică 13 în Muntenia și 5 în Oltenia, dar numele acestor districte nu se dă. În același timp în tabelul nr. 1 sunt înșirate cu numele toate districtele Țării Românești, dar numai 17.

În capitolul *Împărțirea Moldovei* se spune că principatul este împărțit în 13 districte, urmând apoi numele acestora. Mai departe, în capitolul *Regnul vegetal* se arată că județele *Piatra* și *Fălticeni* procură o imensă cantitate de lemn alb. Dar numele acestor districte în enumerarea făcută mai sus nu figurează deloc. Mai jos, în tabelul *Moldova* nr. 1, în mod straniu apar nu 13 districte ci 16, care sunt nominalizate. Dar nici aici nu există nici *Piatra* nici *Fălticeni*, dar figurează Herța, Hârlău și Cârlișatoură (probabil Cîrligătura) și un oarecare Caraouloni; lipsește

¹⁴³ Autorul face referin la mai multe pasaje cunoscute din *Historiile* lui Herodot.

¹⁴⁴ „În capitolul despre împărțirea Moldovei se spune că în fiecare district există ispravnic sau prefect iar în paragraful Administrația se vorbește de „isprăvnicie sau prefectură”; trebuie observat că autorul compară foarte serios districtul, adică județul – numit de localnici ținut, cuvânt care nu se găsește în întreg manuscrisul – cu prefectura, adică departamentul francez (la noi ar fi guberniul), căci spune: „districtul este subîmpărțit în arondismente sau ocoale” și alte comparații curioase. Ar fi același lucru dacă l-am compara pe ispravnicul nostru rus cu prefectul iar zemstva cu prefectura, volost-ul cu arondismentul, șeful volost-ului cu subprefectul etc. Comparația cea mai apropiată cu ispravnicul din principate e cea cu ispravnicul nostru. Hotărât obligațiile sunt aceleași și numele la fel” (n. a.).

Covurlui, arătat mai sus. În plus, aproape toate numele sunt scrise inexact și neunitar. Printre altele nu este niciăieri amintit orașul Focșani, așezat la granița celor două principate și important în multe privințe. Despre el trebuie să se vorbească măcar pentru faptul că în acest oraș se află ocârmuirea județeană sau cum o numește autorul *prefectura* și *prefecții*, atât din partea moldoveană cât și din cea a Țării Românești. De asemenea, nu există nici un fel de mențiune nici despre orașul Bârlad, în care se află la fel *prefectura* și este vestit prin multe evenimente istorice.

În capitolul *Împărțirea Moldovei* se spune că ținuturile sunt împărțite în arondismente sau ocoale, că acestea din urmă sunt în număr de 64. În același capitol se afirmă: „În Moldova sunt 122 mănăstiri, 34 orașe, 1 919 sate și anume: 1 096 boierești, 227 aparținând mănăstirilor, 140 ale micilor proprietari¹⁴⁵. Ocele de sare aparțin Statului; dar mai sunt 29 mănăstiri grecești, 93 de mănăstiri pământene¹⁴⁶, 1 778 biserici”. În continuare la tabelul nr. 1 se arată nu 64 de arondismente ci 76, nu 34 de orașe ci numai 21. Chiar dacă la această cifră adăugăm și cele 25 de târguri neamintite mai sus, dar care aici sunt menționate, și în acest caz vor fi totuși 46 iar nu 34. Aici sunt deja pomenite 2 029 de sate în loc de 1 919, 95 de mănăstiri moldovenești în loc de 93, 31 de mănăstiri grecești închinat Locurilor Sfinte în loc de 29, 549 de biserici de piatră și 1 837 de lemn – în total 2 386 și nu 1 778 etc.

În tabelele *Moldova* nr. 1 și *Țara Românească* nr. 1, așezate pentru comparație pe o singură foaie mare, ocupând fiecare câte o pagină, găsim următoarele: pe pagina din stânga consacrată Țării Românești, după numele județelor, la mijloc scrie: *Surface*, la dreapta: *Etendue en verstes carrées*, iar dedesupt întinderea ocupată de munți, șesuri și ape cu indicarea totalului de 66 471 de verste. La *Etendue en verstes carrées*, în partea dreaptă, scrie *lieues carrées* 3 816¹⁴⁷. Dar 66 471 de verste pătrate fac 4,154 7/16 leghe nu 3 816.

Dar aceasta nu e totul. Sub *lieues carrées* 3816, urmează imediat cuvintele: „de ce nombre”, iar după ele se dau cifrele pentru pământ arabil, pășune, vii, păduri, bălți, teren nisipos, stânci sau teren pietros. Totalul nu este făcut, dar toate aceste cifre fac 65 595 $\frac{3}{4}$ – dar ce anume nu se spune și trebuie să ghicești că nu pot fi decât verste nu leghe, din care puțin mai la stânga se spune că sunt în număr de 66 471.

Dar să ne întoarcem la cifra de 66 471 de verste pătrate. În continuarea tabelului nr. 1 se spune că „pe fiecare verstă pătrată trebuie să fie socotiți câte 30 de locuitori”. Aceasta trebuie să facă 1 994 130 de suflete. Printre altele însă, spre

¹⁴⁵ „Este deja o diferență, căci se obțin 1923 și nu 1919; de altfel aceasta e o nimica toată față de ceea ce se întâlnește mai departe” (n.a.).

¹⁴⁶ „Este o repetare evidentă a celor 122 de mănăstiri amintite la început, dar cine nu știe crede că este vorba de altele” (n.a.).

¹⁴⁷ „*Lieue* trebuie înțeles desigur doar ca măsură franceză, de altfel la această rubrică, cu totul nelalocul ei, autorul însuși dă corespondența *lieue de poste* = 2 000 *toises*, adică patru verste, ceea ce reprezintă într-adevăr leghea franceză, căci măsura autohtonă de sat-oră are cinci verste și niciodată nu se numea leghe; doar călătorii francezi și alții o numeau câteodată milă turcească” (n.a.).

sfârșitul aceluiași tabel în care sunt enumerate toate păturile sociale, se spune: „total des contribuables: 1 827 215” și imediat după această cifră se amintesc trei clase, cu greșeli surprinzătoare a simplelor reguli de înmulțire¹⁴⁸; în sfârșit, concluzia despre totalul populației este următoarea: „total de la population avec femme et enfants en comptant 5 individus par famille – 2 136 000”.

Astfel, în aceeași țară, după descrierea unuia și aceluiași autor, în același manuscris sunt 1 994 130, 1 827 215 și 2 136 000 locuitori.

La calculul populației și al suprafeței Moldovei găsim la autor aceleași nepotriviri. În capitolul *Aspect de la Moldovie* se spune că „le nombre des habitants monte à un million cinquante milles âmes”, iar în continuare la tabelul nr. 1, unde sunt totalizate toate clasele, se spune: „total de la population avec femme et enfants 1 440 110”. Aceasta însă nu e totul; în același tabel se afirmă că la fiecare verștă pătrată sunt câte 34 de locuitori, iar totalul suprafeței este de 33 044 $\frac{3}{4}$. Prin urmare apare o nouă cifră a numărului populației și anume 1 123 530. Luând ca bază cifra de 1.881 leghe pătrate ca suprafață a țării arătată în tabel, reiese, conform socotelii, un număr de 1 023 264 locuitori. În capitolul *Aspect de la Moldovie* s-a spus că principatul „offre une superficie de 800 lieues carrées”, prin urmare 12 800 verște pătrate; ar trebui decă să fie 423 200 locuitori, atunci când în același *Aspect de la Moldovie*, doar cu patru rânduri mai jos, se dau în litere 1 050 000 de locuitori. În felul acesta reiese pe verșta pătrată nu 34 ci mai mult de 84 de suflete. Și aici se pune întrebarea: totuși câți locuitori are Moldova ? 423 200, 1 023 264, 1 050 000, 1 123 530 sau 1 440 110? Diferența este mare și toate cifrele sunt luate din cele spuse de autor.

În tabelul *Moldova* găsim printre altele următoarea ordine ciudată:

„Total de l'étendue en verštes carrées	33 644 $\frac{3}{4}$
en lieues	1 881
de ce nombre en bois	13 333
en pays découvert	19 705 $\frac{3}{4}$ și nimic altceva !

Nemaivorbind de diferența mică a totalului celor două cifre după prima și în comparație cu aceasta, că 33 044 $\frac{3}{4}$ verște pătrate fac nu 1 881 leghe pătrate ci circa 2 065, menționăm că mai sus în *Aspect de la Moldovie* se spune: „Elle offre une superficie de 800 lieues carrées”, ceea ce face doar 12 800 de verște pătrate. Admirabilă confuzie !

În capitolul *Solul* se spune printre altele: „Il y a des vignobles très renommés, comme ceux de Odobești, de Gebli etc”, iar în capitolul despre vinuri se menționează „la qualité en este légère et un peu acide”. Dar și aici nu sunt bine enumerate locurile, căci printre vinurile cele mai bune ale principatului și recunoscute ca foarte bune se laudă, mai mult decât celelalte, cele de Cotnar, produse în cea mai mare parte pe moșia lui Gh. Rosetti Roznovanu. Urmează apoi vinurile provenite din viile de pe valea

¹⁴⁸ „De pildă 400 înmulțit cu cinci, fac după autor 20 000 și altele” (n.a.).

Odobestiului, care trece la nord-vest de Focșani, chiar pe frontiera cu Țara Românească. Vinul de Odobesti este cunoscut în părțile sudice ale Rusiei, la fel în Bucovina, Transilvania și în alte locuri. Se pare că autorul vorbește de locul de baștină al acestui vin, dar îl numește nu Odobesti ci Obeștii.

La enumerarea produselor obișnuite ale țării este pomenit și ovăzul, pe care însă abia îl poți găsi în principate; în loc de ovăz în această parte a Europei se folosește pretutindeni orzul și alte produse.

În capitolul *Clima* găsim o descriere foarte sumară și vagă, printre altele, pentru ambele principate. În toate celelalte cazuri autorul elogiază principatele. În capitolul consacrat nemijlocit climei, iată ce spune: „La saison la plus agréable et la plus tempérée est l'autonome qui se prolonge jusqu'au milieu de novembre, mais non sans occasionner plusieurs maladies, par suite des pluies fréquentes et d'une constante et vive humidité”. Această climă e numită de autor „agréable et tempérée”. Urmează apoi capitolul *Despre boli*, expus în două rânduri și jumătate, deși clima și bolile din aceste părți merită o atenție deosebită și fără discuție că pentru noi sunt mai importante decât toate visurile autorului despre viitorul minunat al principatelor și cele mai științifice păreri ale lui, care ar putea satisface doar curiozitatea, dar și aceasta numai dacă ar merita atenție.

În tabelele comparative ale dregătoriilor civile și militare din cele două principate nu se arată, măcar cu aproximație, corespondentul dregătoriilor noastre civile, ceea ce autorul a început să facă mai sus comparând ispravnicul cu prefectul, șeful ocolului cu subprefectul etc. Cu toate că, în ciuda dominației distrugătoare a fanarioților, care a durat timp de un secol, în principate s-au păstrat până în timpurile de azi multe denumiri slave și rusești ca de exemplu: hatman, vornic, postelnic, clucer, stolnic, sluger¹⁴⁹, pitar, șetrar, pitar și altele, de asemenea și dregătoria de ispravnic, polcovnic etc.

Numai la descrierea unor orașe se spune, printre altele, despre Craiova că a fost construită în anul 1205 „par une prince bulgare Jean dont elle tire son origine et son nom (*crai* en bulgare signifie terrain et *Jov* – Jean)”¹⁵⁰. Nemaivorbind de faptul că termenul *crai* în bulgară nu înseamnă *terrain*, iar *Jov* niciodată nu a fost în bulgară *Ivan*, autorul trebuie să amintească și alte tradiții orale referitoare la Craiova. Sunt tradiții orale despre acest lucru mult mai verosimile, deși asemenea judecăți nu sunt altceva decât ipostaze, fără vreo bază istorică, joc arbitrar de cuvinte... [În continuare Liprandi face o serie de considerații pe această temă, cu analogii din istoria altor popoare. Observațiile în continuare la textul lui Botianov privesc partea istorică a expozeului acestuia].

¹⁴⁹ „Nicăieri în Moldova sau în Țara Românească nu sunt pomeniți rușii, cunoscuți sub numele generic de lipoveni, care sunt în număr însemnat în orașe” (n.a.).

¹⁵⁰ „Crai, craina, margine, regiune, ținut de frontieră etc. Și azi sunt acolo multe denumiri de acest fel dar *terrain* nu înseamnă. Chiar și în rusește *crai* corespunde cu termenul de țară, dar nu cu *terrain*” (n.a.).

ALOÏSE-CHRISTINE DE CARLOWITZ (1797–1863)

Cu doi ani înaintea revoluției de la 1848, spațiul românesc a făcut obiectul unei interesante călătorii, voiajul de plăcere, dar în egală măsură și de informare, al unei aristocrate germane de expresie franceză, și anume, baroneasa Aloïse-Christine de Carlowitz. Născută la Fiume, în 1797, teritoriu atunci austriac, a manifestat de timpuriu valențe literare, fiind autoarea unor producții romanțioase, gen specific în epocă: *Absolution* (1833); *Le confesseur* (1833); *Divorce* (1838), *Schabri, chef des brigands* (1839). Ea s-a mai remarcat și prin articole și recenzii în jurnalele și revistele timpului, precum și prin traduceri din filozofia și literatura germană a secolului XIX, respectiv din opera lui Johann Klopstock (1841) și *Istoria războiului de treizeci de ani a lui Fr. Schiller* (1842), ultimele două producții fiind încununate cu Premiul Academiei Franceze. Aloïse-Christine de Carlowitz moare la Paris, în 1863.

Relația de călătorie a baronei de Carlowitz, publicată în numărul din 15 septembrie 1856 al prestigioasei publicații „Revue de Paris”, redă, cu o întârziere de 10 ani, impresiile autoarei, notate cu prilejul voiajului efectuat în 1846 în principatele române, pe Dunăre și în Banat.

Relatarea, prezentată sub forma unui jurnal de călătorie, cu note aproape zilnice, este destul de plastică în expresia ei narativă, spiritul de observație și curiozitatea specifică autoarei fiind la cotele cele mai înalte. Cea mai mare parte a relatării privește organizarea regimentelor de graniță și viața în cadrul acestor comunități. Autoarea prezintă pe larg căile de comunicație, starea satelor, a orașelor, moravurile și mentalitatea locuitorilor din zonele ce intră în componența frontierelor militare ale Austriei. Plină de dramatism este partea finală a însemnărilor care înfățișează traversarea Dunării pe la Porțile de Fier.

La mai bine de un deceniu de la voiajul prin aceeași zonă a Banatului a lui Dörner, relația de călătorie a Aloysei de Carlowitz se constituie drept o sursă utilă, completând în chip interesant imaginea noastră despre un anume segment al societății românești la mijlocul secolului al XIX-lea.

Despre ea au scris: N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a, București, 1929, vol. III, p. 116–122; Simona Vărzar, *Prin Țările Române. Călători străini din secolul al XIX-lea*, București, Edit. Sport-Turism, 1984, p. 24; 118–122.

ALOÏSE-CHRISTINE DE CARLOWITZ Călătorie în Principatele Dunărene și la gurile Dunării¹ (1846)

I

p. 504

De la Orșova Veche la Schela Cladovei²

În mijlocul munților pitorești și curioși care separă Ungaria de Oltenia, se ascund băile de la Mehadia³, deja cunoscute din timpul romanilor sub numele de

¹ Traducerea s-a făcut după Aloïse-Christine de Carlowitz, *Voyage dans les Principautés Danubiennes*, în „Revue de Paris”, XXX, din 15 septembrie 1856, p. 504–543, coroborat cu versiunea prescurtată publicată de Simona Vărzar, *Prin Țările Române. Călători străini din secolul al XIX-lea*, București, Edit. Sport-Turism, 1984, p. 24; 118–122.

² Skela, Comună suburbană, componentă a municipiului Drobeta Turnu-Severin.

³ Mehadia, sat și comună, jud. Caraș-Severin.

băile lui Hercule; și astăzi încă <oamenii> preferă să denumească astfel acest frumos loc. Acesta este locul pe care l-am ales pentru a mă odihni după ce am parcurs cursul Dunării de la izvoarele <sale> până la Orșova Veche, ultima localitate maghiară⁴ de la Dunărea de Jos.

Când tocmai mă pregăteam să pornesc la drum pentru a vizita principatele <române> și gurile Dunării, contesa de Weisbarck, cu care am avut o relație foarte amicală în timpul șederii la Băile Herculane, m-a rugat să accept ca fiul său să mă însoțească în <această> călătorie. Am consimțit, cu plăcere pentru faptul că urma să vizitez provincii turce și, în cazul unor asemenea excursii, tovărășia unui bărbat era mai mult decât necesară.

Am plecat la mijlocul lunii iunie 1846, la orele șase dimineața; la orele nouă eram la Orșova Veche. Era o zi de luni, zi în care se ține un târg în acest orașel. În toate orașele sau orașelele de pe malul stâng al Dunării, începând din locul unde acest mal aparține Turciei, // locul unde se ține acest târg se numește *Rastel*. El este p. 505 înconjurat de trei rânduri de palisade, care formează două galerii. Într-una <din galerii> se grupează negustorii și cumpărătorii supuși austrieci, în cealaltă negustorii și cumpărătorii supuși ai Porții. Aceste galerii sunt pline de prăvălii și de mese pe care pot fi văzute fructe, păsări, pește, pipe lungi turcești și alte obiecte ale industriei de pe cele două maluri, pe care locuitorii în mod constant le negociază între ei. De-a lungul palisadelor se vorbește, se arată mărfurile, fără a fi însă atinse. Funcționari ai carantinei austriece, urmați de paznici care poartă vase, unele umplute cu apă, altele cu oțet, vin și pleacă prin galeria supușilor și ei sunt escortați de soldați înarmați. Cumpărătorii aruncă banii, <necesari> plății obiectelor pe care le-au cumpărat, în vasele umplute cu oțet, de unde paznicii îi scot și îi remit vânzătorilor. Cât despre mărfuri, ei le cred suficient de purificate dacă au fost trecute prin <cele cu> apă.

Este imposibil să-ți imaginezi ceva mai animat, mai grotesc, mai curios, ca aceste piețe. Eu am văzut destul de multe, ceea ce nu m-a împiedicat să o vizitez, cu mult interes, pe cea din Orșova Veche, unde i-am arătat tânărului tovarăș de călătorie toate particularitățile <ei>.

Mi-a atras atenția, în chip deosebit, costumul românilor; era pentru prima oară când îl vedeam în toată puritatea sa, căci la românii stabiliți în diverse locuri din Ungaria, moravurile și obiceiurile și-au pierdut o parte din specificul lor național.

Bărbații poartă cămașă și pantaloni de pânză largi. O centură de piele subțire, un cuțit enorm, de care ei nu se despart niciodată; <părul> îl poartă <într-un fel> care amintește pe cel al dacilor înfățișați în basoreliefurile arcurilor de triumf romane; iar drept încălțăminte le servesc opinci din piele netăbăcită. Cât despre femei, ele împing simplitatea veșmintelor până la extrem, căci ele sunt <îmbrăcate> în cămăși. Este totuși adevărat că la aceasta ele adaugă o pestelcă, un fel de șorț din stofă reiată de diferite culori numit(ă) *alace*, dar acest șorț este pus la spate, în așa fel încât în față cămașa rămâne descoperită.

Părul, împărțit în două de la mijlocul frunții formează două codițe, care <se răsucesc> de câteva ori în jurul capului. Tinerele fete au găsit totuși mijlocul de a

⁴ Afirmatie greșită.

p. 506 conferi ceva cochet acestui costum special: un fel de camizolă cu mâneci largi, aproape totdeauna de culoare roșie, mărginită cu fir de aur sau argint, care le înconjoară talia; de-a lungul gâtului și <partea din> față a cămășii ele ornamează cu broderii de mătase de culori vii șorțul, îl împodobesc cu franjuri multicolore și plasează, în chip foarte grațios, flori naturale, în cosițele părului lor negru. Astfel împodobite ele sunt fermecătoare, căci natura le-a înzestrat cu un ten // de o albeață uimitoare, cu ochi mari negri, cu trăsături regulate și dulci și o <ținută> zveltă. Într-un cuvânt, în Țara Românească, o femeie urâtă este o excepție <foarte> rară. Bărbații sunt robuști și bine făcuți, iar fizionomia lor este nobilă și animată.

După ce i-am privit pe acești negustori români, căci toți veniseră să aducă pepeni și alte fructe, pe care ungurii le preferă celor din țara lor, pentru că au un gust mai deosebit, am început să privesc <din nou> la scenele extrem de vii care se desfășurau sub ochii mei. În aceste piețe, gravitatea musulmană și impasibilitatea germană sunt puse la încercare în fiecare clipă de încetineala cu care funcționarii carantinei fac să se desfășoare vânzările și cumpărările. Aceasta în timp ce vioiciunea maghiară și neastâmpărul slav încearcă să le tempereze. Toate acestea dau naștere la episoade neașteptate și adesea foarte ciudate, de la viclenie la supunere, de la teamă la îndrăzneală, deoarece la cea mai mică dezordine, soldații sunt gata să deschidă focul. Deși, se pare că turcii sunt înarmați până în dinți, nu sunt exemple că ar fi reușit vreodată să reziste. Varietatea costumelor care uimesc ochii și <diversitatea> limbilor <care> asurzesc urechile, sfârșesc prin a forma un labirint [...].

La ora unsprezece, o primă rotire a tamburului anunță că târgul urmează să se încheie; un sfert de oră mai târziu, o ultimă rotire îl sfârșește într-adevăr. Supușii turci însoțiți de paznici și de soldații carantinei, se îndreaptă spre malul Dunării, unde găsesc bărcile care îi duc în Serbia.

De ani buni deja, nici un caz de ciumă nu s-a mai semnalat pe malul drept al Dunării, dar când nu ai nici un motiv să te temi de acest flagel, inventezi unul. Este un mijloc inventat de către ruși pentru a stânjeni comunicațiile între Bulgaria și cele două provincii dunărene de pe malul stâng, asupra cărora ei s-au făcut protectori așteptând să le devină stăpâni pe deplin. De aceea, în chip asemănător cu guvernul rus, Austria menține același tip de conduită față de comerțul dintre Ungaria și Serbia.

p. 507 Odată târgul terminat, m-am dus la comandantul cordonului sanitar, pentru a-i cere permisiunea de a vizita câteva puncte pe malul drept al Dunării, fără a fi supusă, la întoarcerea pe malul stâng, plictiselii și unei carantine de cel puțin două zile. Acest funcționar, cu care făcusem cunoștință la Herculan, m-a primit cu cordialitate și s-a străduit să-mi satisfacă dorința. Erau însă atâtea formalități de îndeplinit încât am fost obligată să-mi amân plecarea pentru a doua zi dimineața. Carol, acesta era numele tânărului conte de Weissbach, m-a întrebat ce am putea

hanul Mielului, unde coborâsem și că, după masa de seară vom face o excursie pe platoul <muntelui> Alion⁵.

Pentru a ne întoarce la hanul amintit, trebuia să traversăm întregul târgușor, ceea ce n-a fost prea greu. Căci avea cu totul vreo cinci sute de case.

Populația sa nu depășește două mii de suflete și se compune din sârbi, români, greci, unguri și germani. Aceștia din urmă sunt, în marea lor majoritate funcționari ai guvernului austriac. Străzile nu sunt pavate și sunt foarte prost întreținute. Localitatea are o biserică grecească și o biserică catolică. Acestea două sunt singurele edificii mai importante, dar în sine nu au nimic remarcabil.

Printre tovarășii cu care ne aflam la sala de mese a hanului, erau și doi funcționari ai carantinei. I-am întrebat, în chip malițios, dacă izbucnește ciuma în Serbia și Bulgaria și am fost nevoiți să-mi răspundă negativ [...]. Văzând că acest gen de conversație îi contraria, le-am pus întrebări privind istoria orașului Orșova Veche, dar nu am aflat decât ceea ce știam deja. Acest orașel este așezat pe locul fostului *Belisgonum* al romanilor și distrus apoi de hunii lui *Attila*⁶. Ceva mai târziu, românii au construit pe aceste ruine o fortăreață, pe care turcii și austriecii au încercat alternativ, să și-o smulgă <unii altora>. Tratatul de pace din 1739⁷, între turci și austrieci, a atribuit Orșova Veche Austriei, cu condiția ca <aceasta> să o arunce în aer. Câteva resturi din acestea se mai văd încă <și azi>. Astăzi acest orașel face parte din districtul valaho-ilyric, al celebrelor *frontiere militare* austriece [...].

Pentru această promenadă, nu am omis să comand o mică barcă pe care p. 509 ne-am urcat curând. Cum cei doi vâslași ai noștri nu se îndepărtau de mal, am putut să apreciem toată frumusețea văii în care se află Orșova Veche.

În mijlocul câmpurilor verzi și ale lanurilor de porumb se ridică coline acoperite cu viță de vie, un râu și un superb drumeag mare șerpuiesc de-a lungul acestor coline. Drumul mare este cel spre Mehadia și poate fi urmărit cu privirea până la trecătoarea de la Coramnic⁸; după care dispare între munții pitorești care par că vor să ascundă Băile Herculane. Râul este *Cerna*; el își are izvorul în districtul valaho-transilvan al frontierelor militare ale Austriei, traversează valea Mehadiiei, ajunge apoi în cea a Orșovei Vechi și traversând munții, trece aproape de satul Jupalnic⁹, la o jumătate de leghe de Orșova Veche, unde se găsesc clădirile carantinei, apoi se varsă în Dunăre.

Abia am atins gura de vărsare a acestui râu că barca se opri: eram la picioarele muntelui Alion. Acest promontoriu este în întregime acoperit de o pădure atât de

⁵ Culme muntoasă situată în Banat la răsărit de râul Cerna.

⁶ *Atyla*. Conducător al populațiilor migratoare cunoscute sub numele de huni (~434–453).

⁷ Tratat încheiat la Belgrad, la 7/18 septembrie 1739 care a pus capăt ostilităților din războiul austro-rus dintre 1736–1739. Una dintre prevederi era integrarea Olteniei în granițele Țării Românești.

⁸ *Koromni*, defileu în Munții Banatului.

⁹ *Schupanek*. Comună suburbană a orașului Orșova, jud. Mehedinți.

deasă, că la prima vedere mi s-a părut aproape <de nestrăbătut>. Cel mai tânăr dintre vâslașii noștri, care s-a însărcinat să ne servească drept ghid, ne făcu să o luăm pe un drum mare, frumos, tăiat în pădure. După o jumătate de oră de mers, am atins un platou reprezentat de o vastă câmpie, înconjurată de pădurea care acoperă versanții muntelui. Mai multe cărări largi, asemănătoare celei prin care tocmai urcasem, erau accesibile în această pădure, în scopul de a ușura vederea asupra împrejurimilor și de a putea, în caz de război, a aduce tunuri pe platou.

Am început să privesc partea dinspre Dunăre. Deși cuprinsă între munți înalți, <Dunărea> părea calmă și valurile sale se îndreptau către malurile unei insule încântătoare unde, în mijlocul unei păduri de plop și de chiparoși se ridicau minaretele unei moschei, acoperișurile câtorva clădiri și turnurile unei fortărețe. Cum știam că a doua zi urma să vizitez Orșova Nouă¹⁰, mi-am întors privirile pentru a urmări cursul fluviului. Surpriza mea a fost mare, văzând fluviul, la mică distanță de insulă, întorcându-se în el însuși, acoperindu-se de spumă și ridicând valuri furioase, valuri care se loveau de stânci de toate formele și de toate culorile [...].

p. 510 Am înaintat apoi spre un luminiș, aflat în stânga noastră <loc> din care mă așteptam să descopăr această parte a Munteniei, numită în chip obișnuit *Oltenia*¹¹, și pe care, din înaltul <muntelui> Alion, privirea o cuprinde în întregime, cu ajutorul unor ochiane. Și, într-adevăr, nu m-am înșelat: ansamblul tabloului care se dezvăluia în fața mea m-a izbit tocmai prin <multele> amănunte care îmi scăpaseră la început.

p. 511 Pășuni mari, unde pasc numeroase cirezi, duceau // către coline verzi așezate în amfiteatru în spatele cărora <siluetele> enorme ale Carpaților Transilvaniei se desenau într-un îndepărtat orizont albastru. Mai multe râuri străbat aceste pășuni și apoi se varsă în Dunăre, al cărei mal drept mai curând se ghicește decât se observă. Pe malurile acestor râuri și, mai ales, pe cele ale fluviului în sânul căruia ele dispar, se văd cătune, târguri și orașe, dar la intervale foarte îndepărtate. Aproape de unul din aceste târgușoare, un morman de ruine mi-a atras atenția. Conteul <Mandezey>¹² m-a întrebat dacă acestea nu erau cumva resturile uneia din aceste fortărețe slave de care îi vorbisem.

– Nu, i-am răspuns eu, sau m-am înșelat, sau vedem acum ceea ce se numește în țară *Turnul lui Sever*¹³ și pe care câțiva călători mai naivi l-au luat drept rămășițele cunoscutului pod al lui Traian.

¹⁰ Sub acest nume se înțelegea în epocă Ada-Kaleh, dispărută în 1960 în urma amenajărilor energetice de la Porțile de Fier.

¹¹ *Petite-Valachie*.

¹² Tovarășul de drum al Aloysei de Carlowitz.

¹³ Turnul lui Sever = vestigii ale castrului roman ridicat în timpul împăratului Septimius Sever (193–211), aflate în apropierea podului ridicat de Apollodor din Damasc.

Călăuza făcu un semn afirmativ.

– Deoarece cunoașteți așa bine Țara Românească, îmi spuse contele, ar trebui să ne numiți târgurile și orașele, care deși așezate de-a lungul acestor pășuni, ne dovedeau că omul nu a cedat încă teritoriul său turmelor.

– Călăuza noastră, am răspuns eu, se va achita mai bine decât mine de această sarcină, căci trebuie să fi făcut nu o singură excursie în Țara Românească.

– Sunt de acord doamnă, căci, în rest este țara mea natală. Când am venit pe lume, tatăl meu era pescar la Calafat. E un târg mic pe care îl vedeți acolo jos, lângă Dunăre. De aici casele parcă ar ieși din apă.

– Acesta este deci – am replicat eu – târgușorul devenit atât de cunoscut prin faimoasa victorie pe care reputat-o la 26 februarie 1790 prințul de Coburg¹⁴ împotriva turcilor. Aceștia au fost nevoiți să se retragă peste Dunăre și să se pună la adăpostul tunurilor fortăreței de la Vidin, aproape în fața Calafatului.

Demonul războiului ar putea cânta această bătălie, spuse contele, căci ea a costat viața a mii de oameni viteji. Din păcate Austria nu a obținut de aici nici un avantaj, devreme ce câteva luni mai târziu trupele sale au fost obligate să evacueze Moldova și Țara Românească, pe care împăratul Iosif al II-lea crezuse că le-a unit pentru totdeauna cu imperiul său.

– O credea atât de bine – adăugă călăuza – încât cu doi ani înainte de această bătălie, adică imediat după intrarea prințului de Coburg în Țara Românească, el s-a urcat pe acest promontoriu cu nepotul său arhiducele Francisc, pentru a-i arăta acestui viitor moștenitor al imperiului o parte din provinciile pe care urma să le cucerească. Aici li s-a servit masa de seară și, se spune, că în timpul odihnei, ei nu încetau să contemple această parte a Țării Românești pe care Dvs. ați venit s-o admirați. Aceasta deoarece ei vedeau fluturând aici drapelul austriac având pe fronton vulturul cu două capete. Acest vultur nu a întârziat să fugă în fața semilunii, dar astăzi totul anunță că // vulturul rușilor va smulge curând acest ținut din brațele lumii lui Mahomed. p. 512

– Dvs. faceți politică – zise contele – atunci când vi se cere topografie. Dar încotro duce drumul acela mare care șerpuiește printre pășuni?

– Este cel care duce la București. Înainte de a ajunge la această capitală a Țării Românești el trece prin Craiova¹⁵, Slatina și mai multe sate care nu merită a fi pomenite.

– Și acest mic râu – zisei eu – care coboară din munții Transilvaniei și scaldă poalele Alionului înainte de a se vărsa în Dunăre, este fără îndoială *Bahna*¹⁶ devenit

¹⁴ Frederic Josias von Saxa-Coburg (1737–1815), principe, feldmareșal imperial, comandant al forțelor militare austriece în războiul cu Poarta dintre 1787–1791.

¹⁵ *Krajowa*.

¹⁶ *Bagne*, râu în Banat.

celebru pentru că, începând cu tratatul de pace din 1791¹⁷, acest râu marchează frontiera între Țara Românească și Ungaria.

– Nimic mai corect, doamnă. Dacă platoul Alionului n-ar fi atât de ridicat, ați fi văzut pe malul drept al Bahnei o piramidă având în vârf vulturul cu două capete și un corp de gardă austriac, în timp ce pe malul stâng funcționarii români se plimbă cu gravitate în fața unei barăci de lemn și a unui stâlp înconjurat de paie [...].

Călăuza ne duse apoi pe poteca care dădea pe malurile Bahnei. Piramida <amintită> și râul nu au altă importanță decât aceea de a limita celor două mari imperii, cel turcesc și cel al Austriei.

Baraca de pe malul stâng servește drept refugiu postului <de frontieră> valah, stâlpul este destinat aprinderii unui foc de alarmă, dacă slujbașul vede sau aude ceva cât de cât necurat. Nu departe de post se află primul sat românesc, numit *Vârciorova*¹⁸. Casele sunt construite din răchită și lut: patru scânduri goale și rău așezate se ridică deasupra acoperișului și servesc drept horn. Locuitorii muncesc în niște grădini imense și livezi în mijlocul cărora se ridică căsuțele lor; zdrențele cu care erau înveliți abia le acopereau goliciunea.

– Eh – spusei eu, e atâta mizerie într-o țară atât de fertilă !

– Da, zise călăuza, asta te face să te îndoiești dacă nu de existența, cel puțin de atotputernicia lui Dumnezeu. El a surâs Țării Românești, el a binecuvântat-o, dar în schimb oamenii au blestemat-o ducând un permanent război și astfel blestemul oamenilor a precumpănit față de binecuvântarea lui Dumnezeu. Românii ar fi avut haine frumoase și îmbrăcăminte bună, dacă suveranii Europei ar fi dorit să facă din aceste bogate provincii, pe care Dunărea le scaldă înainte de a se vărsa în Marea Neagră, un regat independent și căruia i-ar fi garantat toți inviolabilitatea, dar ... //

p. 513

Și el se opri dintr-odată, căci ofițerul postului <de graniță> austriac veni să ne ceară actele. Găsindu-le în regulă, el începu o conversație cu noi spre marea satisfacție a contelui. Aceasta, deoarece acest post făcea parte din *frontierele militare* ale Austriei, despre care el nu încetase să ceară informații, însă totdeauna, în zadar.

Încercările sale pe lângă ofițer nu au fost mai fructuoase și l-a, părăsit pentru a ne duce la barca noastră [...]

Abia ajunși la hanul nostru din Orșova Veche, am urcat toți trei în camera mea și am început să scriu în manuscris: *Frontierele militare ale Austriei*.

De la Bratislava până la Băile Herculane nu am încetat de a întreba pe toată lumea ce erau aceste *frontierele militare*.

– O capodoperă a politicii cabinetului austriac – îmi răspundeau unii.

– O Siberie a Austriei – spuneau alții.

¹⁷ Tratat încheiat la 14 august la Șistov, care pune capăt războiului dintre Austria și Poarta otomană început în 1787.

¹⁸ *Werczerowa*, sat, comună înglobată în jud. Mehedinți, municipiul Drobeta Tr. Severin.

– Frontierele militare sunt un gard viu care separă imperiul Austriei de imperiul turc.

Alții mă asigurau cu gravitate că aceasta era o nouă ediție a *zidului chinezesc* și că, în loc de a fi construit din piatră el se compunea din oameni, aflați în permanență sub arme și gata să distrugă pe oricine ar îndrăzni, fără permisiunea lor, să pună piciorul pe teritoriul austriac [...].

În timp de pace, forța activă a frontierelor militare se compune din p. 516 șaptesprezece regimente de infanterie, un regiment de husari și un batalion de ceaikiști¹⁹, adică în jur de cincizeci de mii de oameni. La cea mai mică primejdie de război, acest efectiv se dublează, chiar crește de patru ori, căci fiecare om de la frontieră, atâta timp cât respiră este și soldat. Dacă în vremuri obișnuite el face acest serviciu în ture, pentru a putea să-și cultive pământurile sau să-și practice meșteșugul, el redevine soldat în accepția // cuvântului, atunci când împrejurările p. 517 cer. În cazuri extreme, el este chiar obligat să-și părăsească județul pentru a merge să apere *locul* unde monarhia austriacă se simte amenințată. Așa s-a făcut că, în timpul războiului de treizeci de ani și mai târziu, în timpul războiului de succesiune pe care Maria Tereza²⁰ a trebuit să-l susțină, luptătorii de la frontieră au răspândit teroarea în <teritoriile> germane sub numele de croați și panduri.

Către sfârșitul secolului al optsprezecelea ... populația regiunilor de frontieră militară număra un milion două sute de mii de suflete și ocupa un teritoriu de o mie șapte sute de leghe pătrate. Conversația pe care am avut-o a doua zi cu căpitanul <vasului> m-a făcut să înțeleg, cel puțin parțial, starea actuală a frontierelor militare.

Astăzi, populația și teritoriile acestor frontiere militare au crescut, cel puțin cu o treime. Districtele respective se unesc sau sunt alăturate, dar de o manieră foarte neregulată, din cauza varietății formelor lor. Adesea a fost nevoie să fie create districte în interiorul Ungariei, ale căror extremități să atingă cele două districte de frontieră, care altfel, fără aceste enclave n-ar fi putut comunica. Din această categorie face parte districtul *ceaikiștilor* în apropiere de Petrovaradin²¹.

¹⁹ Ceaikiște = termen prin care au fost denumite detașamentele de pontonieri austrieci. Termenul provine de la numele ambarcațiunilor *Die Tchaiken*, ambarcațiuni ușoare construite în cursul sec. al XVIII-lea, de către împăratul Carol al VI-lea pentru tronsonul Dunării de Jos. Prelua modelul caiacului turcesc; termenul în limba germană provine din numele rusesc al ambarcațiunii similare *ceaike* = pescăruș. Primul detașament de pontonieri a început să activeze în timpul Mariei Tereza și a constituit nucleul flotei austriece la Dunărea de Jos.

²⁰ Maria Tereza de Habsburg, regină a Ungariei și împărăteasă a Austriei (1740–1780). În 1740 a fost declanșat Războiul de succesiune austriacă (1740–1748) din pricina refuzului regelui Frederic al II-lea al Prusiei de a recunoaște Pragmatica Sancțiune, act prin care împăratul Carol al VI-lea a încredințat conducerea Casei de Habsburg, fiicei sale Maria Teresa. În urma războiului, Imperiul habsburgic a pierdut Silezia.

²¹ *Petrovaradin*, localitate din Ungaria situată pe Dunăre.

Aceste particularități fac din ansamblul frontierelor militare o linie atât de bizar decupată, încât ai putea să o crezi neîntreruptă dacă nu ai cunoaște nașterea, dezvoltarea și organizarea acestui mijloc de apărare de<spre> care nici un stat din lume nu oferă un exemplu <similar>. Este fără îndoială inutil de a mai adăuga că acest *cordon al regimentelor militare* <de graniță>, cum îl numește cancelaria de la Viena, este de o lățime foarte inegală. El începe la gurile Cattaro, în Dalmația, care în mod oficial este numită Albania austriacă și se prelungește până la malurile râului Moldova, în Bucovina, provincie care face parte din Galiția. Acest cordon gigantic are peste 700 de leghe în lungime, și este dotat cu o linie dublă de posturi, plasate la intervale foarte apropiate. Prima linie se compune din posturi comandate de subofițeri; în a doua linie sunt posturi aflate sub ordinele ofițerilor, iar orașele, satele și pământurile cultivate încep în spatele celei de a doua linii.

Serviciul activ nu grupează, în mod obișnuit decât cinci mii de oameni pe zi, cu alte cuvinte a șasea parte din populația masculină în plină activitate. Tinerii care nu au atins încă <vârsta de> douăzeci de ani și cei care au depășit cincizeci <de ani> formează un corp de rezervă destinat să înlocuiască regimentul când acesta este chemat în afara frontierelor, sau să împartă serviciul cu el în caz de război sau de ciumă, căci luptătorii de la frontieră sunt de asemenea însărcinați să apere imperiul Austriei contra acestui din urmă flagel //.

p. 518

Într-un cuvânt, regimentele militare <de graniță> considerate ca un mijloc de a popula și cultiva ținuturi fertile, dar puțin sigure, sunt o binefacere neprețuită, iar rezultatele lor sunt dintre cele mai bune, în timp ce sub raportul apărării ele sunt departe de a îndeplini scopul pentru care au fost instituite. Posturile sunt mult prea apropiate și dotate cu mijloacele necesare pentru a da, în scurt timp, alarma de la o margine a frontierelor militare la alta, iar punctul amenințat poate fi atacat de un corp de armată înainte să existe timpul necesar de a i se veni în ajutor. În vremurile normale, utilitatea defensivă a regimentelor de graniță militare se limitează la împiedicarea contrabandei și la oprirea tâlharilor, foarte numeroși în aceste ținuturi muntoase, unde vin să se refugieze dezertorii și răufăcătorii din cele două imperii.

În caz de război, regimentele <de graniță> oferă resurse imense <mai ales> când Austria este cea care pornește prima, deoarece atunci ea are în spate un corp de rezervă aproape inepuizabil și un punct de sprijin de cea mai mare importanță. De altfel, prințul Eugeniu de Savoia²² este cel care a știut să le utilizeze și lor le-a datorat cea mai mare parte a strălucitelor sale victorii împotriva turcilor. Generalii austrieci care i-au urmat acestui mare conducător <militar> au făcut imprudența de a considera aceste regimentele de graniță ca un bastion de netrecut, în fața turcilor care nu-și puteau folosi forțele și resursele împotriva lui. Sub generalul Lacy²³, mai

²² Eugeniu de Savoia, principe, general prestigios în serviciul Habsburgilor (1663–1736), feldmareșal al Sf. Imperiu romano-catolic.

²³ Lacy, Wilhelm-August, general austriac (1721–1802).

ales acest jalnic sistem a avut rezultatele cele mai funeste. Străpungând frontierele militare în mai multe puncte, turcii au invadat Banatul și ar fi devenit stăpâni pe întreaga Ungarie dacă generalul Laudon²⁴, printr-o tactică asemănătoare celei a prințului Eugeniu <de Savoia>, n-ar fi reușit să readucă victoria, sub steagurile Austriei.

Aceste cunoștințe, pe care tocmai le dobândisem asupra frontierelor militare, departe de a-mi satisface curiozitatea, n-au servit decât a o stârni, motiv pentru care nu am ezitat de a fi de acord cu oferta căpitanului de a-l însoți la Caransebeș²⁵, sediul statului major al regimentului iliro-valah, unde era obligat să se întoarcă în câteva zile. Un bătrân servitor al comandantului de la Mehadia urma să ne însoțească și apoi să ne readucă la Băile Herculane. Era o prea frumoasă ocazie de a judeca eu însămi organizarea și moravurile regimentelor de graniță pentru a o lăsa să-mi scape.

Redau aici, fără a schimba nimic, jurnalul acestei excursii, scris la fața locului și sub impresia momentului

*Bogâltin*²⁶. *Sâmbătă. 9 ore spre seară.* Căpitanul a venit să mă ia în zori; el m-a dus la malurile Cernei, unde am așteptat una din acele bărci de care *ceaikiștii* se folosesc pentru a patrula. Nici nu-mi închipuiam că voi găsi acești // marinari de apă p. 519 dulce în districtul iliro-valah. Uitasem că, de fapt, ei există în toate districtele unde se află râuri navigabile, iar căpitanul i-a chemat pentru mine.

Nu înaintam prea repede, căci trebuia urcat pe cursul Cernei. Din fericire râul era într-o stare de calm destul de rară, pentru că era de ajuns o ploaie puternică pentru a-l transforma în torent. De la izvorul său, care se află în munții Transilvaniei, <Cerna> își rostogolește apele zgomotoase într-un fâgaș înconjurat de fragmente de roci, căzute de la înălțime, din masele stâncoase care formează strâmta vale prin care curge acest râu. După o oră de navigație, debarcam în fața unui mic fort de lemn înconjurat de o galerie de unde privirea domină o parte a văii. Totul era așezat pe un pătrat înzidit. Un grănicer de serviciu se plimba în lung și lat în fața scării care ducea la port și în care am recunoscut, fără efort, una dintre acele clădiri ale corpului de gardă fluvială pe care le văzusem în împrejurimile orașului Petrovaradin și care sunt cunoscute sub numele de *cserdake*²⁷.

Garnizoana se compunea din doisprezece grăniceri de rând și un subofițer. Am văzut cu ușurință că sosirea noastră fusese anunțată, căci toți se întreceau în a ne servi o masă compusă din pâine de mei, păstrăvi prăjiți în ulei și smochine

²⁴ Laudon, Gedeon Ernst, baron (1716–1790), feldmareșal comandant al trupelor austriece în ultima parte a războiului cu Imperiul Otoman (1787–1791).

²⁵ *Karansebes*, oraș, jud. Caraș-Severin.

²⁶ *Bogoldin*, sat, comună, jud. Caraș-Severin.

²⁷ *Cserdake* = cerdac, construcție izolată făcută pe o ridicătură de pământ sau pusă pe stâlpi, servind ca post de observație. Termenul provine din limba turcă.

proaspete. Prânzul odată terminat, vizitai clădirea. Era compusă dintr-o singură încăpere, care servește pe rând de dormitor comun, sală de masă și bucătărie și conținea toate mobilele și ustensilele necesare acestor diverse utilizări. Serviciul de gardă se prelungește pentru întreaga săptămână pentru aceiași oameni, dar ei nu revin acolo decât peste o lună. Prin intermediul patrulilor, fiecare post comunică cu postul vecin. Consemnul grănicerilor este atât de sever, încât ei sunt obligați să deschidă focul asupra oricărui individ care nu răspunde imediat la somație și care, dacă este grănicer nu vine să dea parola sau să-și prezinte actele, dacă este străin. Momentele de relaxare sunt cele ale pescuitului sau vânătorii, căci *comunitatea* însărcinată să hrănească posturile nu le trimite decât pâine, brânză și rachiu de prune pe care îl numesc șliboviță²⁸. Am întrebat ce se înțelege prin cuvântul *comunitate* și căpitanul mi-a răspuns că îmi va explica la satul următor, apoi ne-am pus din nou la drum.

În loc de a continua să urcăm pe Cerna, noi am traversat-o și lăsând-o în spatele nostru, am înaintat pe jos, în linie dreaptă de-a lungul stâncilor atât de bizar despicate și de o înălțime impunătoare. Deși eram în admirația acestei naturi sălbatice, nu mi-am putut reține un sentiment de neliniște, iar căpitanul l-a observat.

p. 520

– Nu vă temeți, mi-a spus el, am vrut să vă fac să vedeți punctul // cel mai înaintat al frontierei militare.

Ne aflam în <stare de> pace cu turcii, cu rușii și cu românii și nu s-a semnalat nici un caz de ciumă în toate provinciile dunărene <ale Imperiului>. Nu ne puteam întâlni decât cu hoți, ori cu contrabandiști, dar aceste persoane, în loc să ne atace, vor fugi de noi, pentru că ei știu că la un simplu semnal al fluierului, instrument pe care îl poartă fiecare grănicer, ar atrage asupra lor toate posturile vecine.

După o jumătate de oră de marș tăcut, căci tăcerea este specifică primelor linii ale regimentelor militare <de graniță>, am ajuns la picioarele unei stânci în fața căreia un grănicer, înarmat până în dinți, făcea de gardă. L-am întrebat pe căpitan ce putea să păzească el <acolo>.

– Intrarea într-un din *kuller*-urile noastre – mi-a răspuns el.

– Ce este un *kuller*?

– Un post de pământ subteran. Vedeți acest mic acoperiș de paie? El acoperă scara care duce la *kuller*.

Și luându-mă de mână, m-a condus în acel acoperiș și a trebuit să coborâm șapte sau opt trepte, la picioarele cărora ne-am găsit într-o pivniță de paisprezece sau cincisprezece picioare lățime și douăzeci până la douăzeci și cinci de picioare în lungime. Scânduri neșlefuite acopereau toți pereții acestei săli subterane, cu scopul de a o face mai puțin umedă, iar mobilierul se aseamăna întru totul celui din post²⁹ pe care tocmai îl văzusem. Șeful acestui post, care se compunea din opt

²⁸ *Slivowitz*.

²⁹ *Cserdake*

oameni și un caporal era singur în acel moment, dar abia apucasem să schimbăm câteva vorbe cu el că au și sosit trei grăniceri, ce aduceau cu ei mai multe animale <recent> vâdate. Am remarcat cu surprindere că toate fuseseră prinse în capcane, ceea ce i-a oferit căpitanului ocazia de a mă informa că aceasta era singura modalitate permisă pentru vânatoare pe această linie înaintată a frontierelor militare. Aceasta, deoarece, nu numai detunătura unei arme de foc, dar chiar și cele mai mici strigăte sau ridicări ale vocii sunt privite aici ca o dovadă că se întâmplă ceva extraordinar. În acest caz, jumătate din posturile care au auzit acest sunet se îndreaptă spre punctul de unde a plecat <zgomotul>. De îndată ce se cunoaște arma, doi oameni se duc la cel mai apropiat post condus de un ofițer și-și prezintă raportul și apoi se întorc împreună cu ordinele necesare.

Direcția pe care am luat-o era opusă celei pe care o urmasem până atunci, căci în loc de a continua să ne apropiem de Țara Românească, noi înaintam spre interiorul districtului militar. Această plimbare // de-a lungul stâncilor aride și a p. 521 munților împăduriți, unde nu există nici drumuri trasate, nici chiar poteci bătătorite, începea să mi se pară destul de lungă și, mai ales, obositoare, când căpitanul m-a încurajat anunțându-mă că eram pe punctul de a atinge a doua linie unde se găseau posturile de ofițeri și, între-adevăr curând am intrat într-unul din aceste posturi (sau kuller). Acesta era o baracă mare de lemn, sprijinită de stânci și împărțită în două camere, din care cea mai frumoasă era locuită de ofițer. Toate posturile din linia a doua sunt făcute în acest stil, în timp ce acelea din prima linie sunt scobite în pământ. În timp de război li se închide acoperișul de paie și se blochează scara cu o trapă, pentru ca inamicul să nu le poată zări de la distanță.

Sublocotenentul care comanda acest post, un tânăr austriac bine educat și foarte instruit, ne-a primit în maniera cea mai amabilă. Nu m-am putut împiedica să-l compătimesc pentru faptul că petrecea o săptămână din patru în acest ținut sălbatic și pustiu. Drept răspuns <el> mi-a arătat cărți și instrumente de matematică. Aplecându-se asupra unui asemenea gen de studii, el își asigura un viitor strălucit, căci supuși capabili să dirijeze operațiile care țin de domeniul artileriei și geniului sunt atât de rari în cadrul regimentelor de graniță încât, în momentul în care apare unul, el ajunge rapid la posturile cele mai înalte. Am îndreptat conversația spre matematici, pentru care am o mare aplecare, însă, din această știință sublocotenentul nu iubea decât partea care se aplică la război. De aceea el nu mi-a vorbit decât de lucrări în unghiuri, de întăriri, de bastioane, ceea ce m-a amuzat un pic și eram destul de încântată, când conversația noastră a fost întreruptă de sunetul unui corn de vânatoare.

În mișcarea generală care s-a declanșat, am ghicit fără dificultate că urma să apară ceva nou. Era, într-adevăr, o patrulă de gardă forestieră care venea să-și prezinte raportul. Am examinat cu atenție acești paznici forestieri, ei nu aveau nimic care să-i deosebească de ceilalți grăniceri. În acest district, toți, cu excepția ofițerilor, sunt români și poartă costumele lor naționale. Grănicerii au totuși o

uniformă, dar nu o poartă decât la ocazii speciale, deoarece ei sunt obligați să se îmbrace pe cheltuiala lor. În ceea ce privește armele și aprovizionarea, aceasta este problema guvernului; el este cel care le plătește. Uniforma ofițerilor este cea austriacă, iar limba este cea germană, care este utilizată în toate actele și vorbită în toate districtele. Copiii sunt obligați s-o învețe, în timp ce limba natală o învață prin simpla folosire a ei zi de zi.

p. 522 Caporalul gărzii forestiere, căci și aceste gărzi sunt organizate <în sistem> militar // venise să-și prezinte raportul sublocotenentului. Acesta s-a grăbit să-l înscrie în registrul în care el scrie ceea ce se întâmplă în fiecare zi. Dacă se întâmplă ceva grav, el îl informează imediat pe locotenentul din satul cel mai apropiat care, la rândul său, face același lucru cu căpitanul. Raportul caporalului forestier era următorul: arbori necesari pentru construcție, pe care doar statul și-i rezervă, fuseseră tăiați și transportați de acolo. Nu se știa dacă delictul fusese comis de către locuitori ai Țării Românești sau de către grăniceri; în orice caz posturile vecine erau vinovate de neglijență și trebuiau să se aștepte la o pedeapsă serioasă, căci disciplina este foarte severă. Ceea ce, pe toate fețele se <putea> vedea; soldații postului se temeau mai puțin pentru ei cât pentru vinovații care doborâseră acei arbori, mai ales dacă vinovații proveneau dintre grăniceri.

În timp ce sublocotenentul își scria raportul, călăuza mea m-a dus să urc vreo douăzeci de trepte care duceau pe o mică platformă tăiată în stâncă, la fel ca și treptele scării. Pe acest platou se află un mortier și o turlă de lemn ce adăpostește un clopot mare. La câteva trepte, mai sus de turn, se ridică o prăjină înaltă acoperită cu paie. Mortierul are menirea de a lansa o ghiulea, pentru a avertiza satul <vecin> că postul are nevoie de ajutor. Când însă este nevoie de a aduna toate forțele regimentelor de graniță într-un singur punct, se bate clopotul și se apăsă paiele de pe prăjină. Aceste semne, repetate din post în post, dau, în mai puțin de două ore, alarma pe toată întinderea regimentelor de graniță. Din păcate, experiența a dovedit că acest mijloc este mai bun în a răspândi vestea decât a obține un ajutor imediat, căci oamenii nu reușesc să meargă atât de repede cum acționează sunetul și lumina.

Nemaiavând nimic de văzut în acest adăpost³⁰, am plecat spre Bogâlțin, împreună cu purtătorul scrisorii sublocotenentului, care de altfel ne-a depășit curând, căci eu cum nu puteam să merg repede prin râpele gloduroase în care eram intrați. La capătul uneia din aceste râpe ne-am aflat dintr-odată la intrarea într-o mică vale cultivată cu grijă, în mijlocul căreia se afla satul Bogâlțin, prima *stație de ofițeri*. Acesta este, de altfel, stilul oficial în care sunt denumite toate satele din *districtele militare*, în care fiecare <străin> este întotdeauna condus de un ofițer cu un grad mai mare sau mai mic, în funcție de importanța satului.

Toate casele din Bogâlțin sunt construite în stilul caselor elvețiene, ceea ce dă satului un aer pe de-a-ntregul pitoresc. Acest <tip de> construcție a fost adoptat pe

³⁰ *Kuller*.

toată întinderea frontierelor militare și mai ales pentru satele aflate la distanță de drumurile mari.

Însoțitorul meu m-a introdus în casa locotenentului comandant al stațiunii. Totul respira belșug și curățenie și făcea casa // foarte agreabilă. O tânăr doamnă p 523 foarte grațioasă și doi copii încântători, căci locotenentul era căsătorit, completau tabloul unei reședințe atât de încântătoare, încât nu te puteai reține să nu-i invidiezi pe cei care o locuiau. Masa era deja pusă într-un mic salon care dădea spre grădină, căci aici, ca și la postul³¹ <văzut>, vizita noastră fusese anunțată. Nu mai discut aici meniul, căci ofițerul comandant al unui sat este marele senior <al localității>, și doar la marii seniori reușești să afli care sunt excentricitățile care caracterizează moravurile unei țări. La comandantul din Bogălțin mă puteam crede în casa de la țară a vreunui baron austriac sau a unui conte maghiar care năzuiește la originalitate.

În cursul conversației am aflat <faptul> că, de regulă, comandantul unui *post de ofițer* are asupra satului său o autoritate la fel de absolută precum căpitanul asupra <corăbiei> sale. Cu toate acestea abuzurile de autoritate sunt foarte rare, deoarece căpitanul supraveghează locotenenții, colonelul pe căpitani și așa mai departe până la ministrul de război, care judecă purtarea și administrația tuturor.

Fiecare sat are un ofițer care întocmește un studiu special de economie rurală și care este numit *ofițer rural*. El este cel care dirijează toate lucrările care privesc această zonă și stabilește numărul de oameni de care are nevoie.

În principiu, fiecare grănicer dispune de o parte egală de <pământ>, dar această egalitate primitivă nu s-a putut menține mult timp din cauza numărului diferit al copiilor cărora acest teren le revine după moartea tatălui lor. Pentru a remedia acest neajuns, guvernământul militar autorizează pe părinții cu familii numeroase să cumpere terenuri de la cei care nu au copii. Dacă aceștia din urmă mor înainte de a-și fi vândut terenurile, ele intră în stăpânirea fiscoasă. Dacă, după moartea unui tată de familie, fiii săi sunt atât de numeroși încât părțile care le revin nu le pot asigura existența, atunci mezinii sunt trimiși în alte districte, unde li se distribuie pământurile puse la dispoziția fiscoasă <după> moartea soldaților fără copii. Fetele își moștenesc tații atunci când aceștia nu au avut băieți, dar într-un asemenea caz ele nu se pot căsători decât cu un grănicer fără pământuri, cu alte cuvinte unul din soldații <proveniți> dintr-o familie numeroasă. Văduva își moștenește soțul, dar, la fel, ea nu se poate recăsători decât cu un grănicer fără terenuri. Dacă ea are copiii de la primul bărbat, al doilea <soț> este doar administratorul terenurilor sale; copiii pe care îi poate avea cu el nu moștenesc, decât în cazul în care n-ar fi avut copii cu cel dintâi. Dacă acești copii din prima căsătorie mor înaintea ei, pământurile trec la fisc, iar un grănicer care are terenuri se poate însura cu o văduvă, dar această căsătorie face ca terenurile să revină

³¹ Cserdaké.

p. 524 fiscului. Cum aceste condiții sunt foarte dure, văduvele <reuşesc> foarte rar să se mărite din nou. Totuși pământurile trebuie cultivate //, ceea ce obligă văduvele să aleagă, în familia lor un bărbat fără terenuri, care se stabilește la ele, până când copiii lor să fie în stare să le muncească.

Acestea sunt mijloacele prin care guvernul austriac împiedică o serie de familii să devină prea bogate și le protejează pe altele de pericolul mizeriei și sărăciei. Aceasta mi se pare pe de o parte just, iar pe de alta chiar rațional, căci grănicerii nu pot să îndeplinească scopul instituției lor decât menținând mereu calea de mijloc între bogăție și sărăcie, stare fericită pe care în visurile noastre filosofice am vrea să o vedem domnind peste tot.

Ofițerul rural, care lua masa împreună cu noi, mi-a dat o mulțime de informații asupra situației agriculturii din acea vale. În fiecare an se recoltează <aici> grâu de Turcia³², grâu obișnuit (sau cârnău) și mei, din care, în fiecare an, se poate vinde o parte. Furajul, care este necesar pentru cai, pentru vaci și oi, se obține aici într-o cantitate suficient de mare.

Se găsesc, de asemenea, din belșug, porci și păsări și <oamenii se ocupă> și cu albinăritul. Livezile produc multe fructe, mai ales prune, din care se face rachiu. Strugurii nu au căutare aici; cu toate acestea climatul este atât de blând în această zonă, încât smochinul crește sălbatic, iar turmele petrec nopțile de-a lungul întregului an în aer liber.

Termenul de *comunitate* fusese atât de des pomenit în conversație, încât am dorit să-i aflu semnificația, iar ofițerul rural s-a însărcinat să mi-o dea. În acest scop el m-a condus într-una din cele mai mari case din sat. O femeie de vreo cincizeci de ani a sosit să mă primească: ea era liderul feminin al unei comunități grănicerești și o numeau *gospodărița*³³. La ordinul ofițerului, ea s-a grăbit să-mi arate pivnițele și mulgătoriile de lapte, birourile, magaziile și hambarele. Totul se găsea într-o ordine perfectă și era plin de atâtea provizii, de atâtea bucăți de postav și de pânză, încât mi-am închipuit că aceste depozite acopereau nevoile întregului sat. Mă înșelam: existau multe alte *comunități* asemănătoare și fiecare se compunea din cel puțin șaiszeci de membri. Pâinea, făcută din mei, este coaptă în cenușă, doar pentru consumul zilei respective, deoarece ei doresc să o aibă proaspătă, iar gustările pregătite cu făină și lapte acoperă cea mai mare parte a meselor. Carnea este păstrată doar pentru zilele de mare sărbătoare, iar păsările sunt totdeauna vândute la piață.

Obligațiile *gospodăriței* constau în a administra partea de alimente, de lână și cânepă pe care familia o aduce la *comunitate*, în așa fel încât toată lumea să aibă hrană din abundență și nimeni să nu ducă lipsă nici de haine, nici de rufărie. Ea este mândră de a îndeplini această dificilă îndatorire și de a face câteva mici economii

³² Denumire improprie; probabil din sămânța provenită din principatele dunărene.

³³ *Gospodarısca*.

pe care le împarte cu femeile care o ajută cu mult // zel. Soțul său, *gospodarul*³⁴ sau p 525 șeful *comunității*, distribuie, de acord cu ofițerul rural, sarcinile pentru munca câmpului grănicerilor pe care serviciul militar nu îi solicită; el îi dirijează prin sfaturile sale și le însuflețește activitatea prin exemplul său <personal>. Toți se supun fără crâcnire șefului pe care în mod voluntar și l-au desemnat, căci grănicerii își aleg ei înșiși *gospodarul*.

După ce am felicitat-o în mod sincer pe *gospodăriță* pentru buna rânduială a comunității sale, am părăsit-o pentru a merge să vedem satul. Casele ofițerilor și cele ale comunității nu se deosebesc de cele ale simplilor grăniceri decât prin întinderea lor. Există de asemenea și o școală, care ține de biserică. Aceasta are o clădire mică, modestă și aparține ritului grecesc, căci cu puține excepții românii sunt greco-catolici. Catolicii între români sunt foarte puțini, nu numai în regimentele de graniță ale Austriei, dar și în toate provinciile riverane Dunării de Jos, plecând de la gurile Dravei. Din acest punct malul stâng rămâne maghiar, în timp ce malul drept este slav și este așezat mai mult sau mai puțin sub dominația turcă.

Străbătând satul, am văzut la toate ferestrele caselor femei în vârstă, ocupate să țeastă, lâna sau cânepa, sau cântând cântece eroice și naționale copiilor aproape goi ghemuiți lângă ele. Dacă aceste tablouri patriarhale mi s-au părut drăguțe, în schimb o imagine sumbră a lăsat-o cârciuma pe lângă care n-am întârziat să trecem și unde am văzut o mulțime de oameni la mese în fața unor câni mari cu vin. Ofițerul rural s-a grăbit să mă informeze că aceste stabilimente ale beției erau destul de recente, și în egală măsură la fel de nocive chiar și pentru moralitatea grănicerilor. Pentru aceștia, folosirea prea mult a tutunului și a vinului băut fără măsură sunt tot atâtea cauze de ruină, având în vedere caracterul redus al resurselor lor <materiale>. Este adevărat că pământurile lor sunt aproape scutite de impozite și că fiecare cap de familie primește în jur de cincizeci de franci pe an din partea guvernului, dar trebuie adăugat totuși că familia respectivă trebuie să trăiască, să mănânce și să se îmbrace. Fără sprijinul comunităților care sunt pentru soldați și masă și casă, s-ar ajunge greu la <un bun> rezultat.

Copii nu necesită o grijă prea mare: atâta timp cât sunt mici și nu pot merge, ei dorm în leagăne. Apoi, deodată deveniți mari, ei aleargă goi pe ulițele satului, ceea ce are ca rezultat <faptul> că grănicerii sunt cei mai robuști și mai rezistenți la oboseală dintre toți ceilalți europeni. Fără a fi prea masivi, au o forță nervoasă în exces, iar curajul lor <este vecin cu> temeritatea. Aproape toți dintre ei ajung la o vârstă înaintată fără a fi cunoscut bolile. Femeile se culcă singure, se duc de asemenea la muncă și duc ele înseși copiii la biserică pentru a fi botezați. În ciuda activității lor neobosite, ele sunt tratate, după // căsătorie cu un dispreț care ține de p. 526 umilire. Grănicerul în postură de iubit se apleacă în fața stăpânei sale, ca peste tot,

³⁴ *Le gospodar*.

dar de îndată ce s-a căsătorit devine tiran și vorbește întotdeauna de soția sa *fără nici un respect*, ca și cum ar fi vorba de un animal murdar sau de un obiect dezgustător. *Gospodărițele* cu toate acestea, nu se bucură de o venerație mai mică, deoarece lumea nu vede în ele femeile, ci econoamele laborioase și inteligente care se consacră bunăstării în general.

Odată întorși la locotenentul comandant, unde trebuia să dormim, am profitat de bunăvoința sa pentru a-l chestiona asupra tuturor lucrurilor pe care le aveam de aflat; iată deci noile informații pe care le-am primit.

Ofițerii nu aparțin <totuși> de organizarea militară a frontierelor și rămân în întregime supuși armatei austriece regulate, ai cărei generali îi trimit la frontiere sau îi recheamă, potrivit naturii serviciilor pe care acești ofițeri sunt în stare să le presteze. Când întregul regiment își părăsește districtul sau atunci când nu mai rămâne decât rezerva, o parte din ofițeri pleacă cu el. Aceasta nu se petrece decât cu ocazia războaielor mari, căci regimentele grănicerești chemate în afara districtelor lor <de funcționare> au pierdut din efective în așa măsură, încât în 1815 pe toată întinderea frontierei militare existau patruzeci de mii de văduve.

Grănicerii nu depășesc gradul de subofiter decât în cazuri de bravură extraordinară. La fel, cu doar câteva excepții, toți ofițerii sunt germani sau aparțin provinciilor interioare ale imperiului austriac. Toate delictele comise de grăniceri, chiar cele care sunt de domeniul vieții private, sunt judecate de justiția militară. În fine, pentru a mai spune un cuvânt, districtele militare sunt menținute în permanență în stare de luptă.

Posturile cele mai înaintate ale regimentelor de graniță sunt ușor de găsit în hărți, care totuși nu le indică într-un asemenea mod. Pentru a le recunoaște este suficient să urmărești linia care marchează frontierele imperiului Austriei, de la limitele Bucovinei până la gurile fluviului Cattaro. Uneori aceste frontiere nu se compun numai din districtele <vecine>; fiecare dintre <frontiere> avansează mai mult sau mai puțin și totdeauna neregulat în provincia limitrofă din care a fost delimitată, pentru a fi supusă unei organizări militare și care formează o suită de teritorii cu contururi ciudate. Înlănțuirea <dintre ele> nu poate fi observată decât cu ajutorul unor planuri speciale [...], pe care guvernul nu le lasă să ajungă la îndemâna publicului.

p. 527 În mai multe puncte, frontierele militare nu au decât trei leghe în adâncime, în timp ce în altele au mai mult de douăzeci. Este, fără îndoială, inutil de adăugat că aceste puncte înguste sunt cele mai vulnerabile; // guvernul știe bine acest lucru, și de aceea a încercat să le lărgască. Dar, de multă vreme deja, el se află într-o bună armonie cu Turcia, care mai ocupă azi doar o mică parte din frontierele care o separă de acest imperiu.

Deși extrem de obosită, n-am vrut să mă bag în pat decât după ce am scris relatarea călătoriei mele de azi.

Caransebeș. Duminică, orele 8 seara. Am, plecat, din Bogâlțin, împreună cu căpitanul, într-o căruță cu patru roți foarte joase și trasă de patru mici cai românești. Traseul pe care am luat-o, este un drum de țară, fapt care nu-l împiedică de a fi foarte bun, iar pomii fructiferi care se aliniază pe marginile lui îi conferă un aer foarte agreabil. Caii valahi aleargă tot timpul, și, în acest fel, noi am străbătut, în mai puțin de o jumătate de oră, distanța de o leghe care separă Bogâlțin de Cornea³⁵. Acest din urmă sat este un post de ofițer comandat de un căpitan. Drumul cel mare care îl străbate, casa postului, imensul său han ca și prăvăliile care vând tutun, pipe și alte obiecte de care călătorii în trecere ar avea nevoie, îi răpesc acestuia aerul pitoresc pe care îl admirasem la Bogâlțin. Cu toate acestea, administrația, ca și moravurile sunt aceleași în toate satele <ce țin de> frontiera militară.

Nu ne-am oprit la Cornea decât pentru timpul care ne-a trebuit pentru a părăsi căruța noastră și a urca într-o trăsură de poștă, pe care bătrânul servitor al comandantului din Mehadia, însărcinat să ne aștepte la această stație, ne-o pregătise din timp.

Nu m-am putut reține să nu admir atât frumusețea cât și calitatea drumului, de care am fost cu atât mai surprinsă cu cât în statele austriece și chiar în împrejurimile Vienei, acestea sunt deosebit de proaste. Căpitanul m-a asigurat că toate marile drumuri ale frontierelor militare erau la fel de bune și la fel de bogat mărginite de un rând dublu de pomi fructiferi, ca acela pe care noi îl urmam în acel moment și care ducea de la Orșova Veche la Caransebeș. Apoi el a adăugat că grănicerii erau cei care construiseră aceste drumuri și că tot ei le întrețineau, și că, drept dovadă, tot ce se vedea în zona frontierelor militare era opera lor. Această împrejurare mi-a întărit convingerea că popoarele moderne ar putea lăsa posterității monumente la fel de durabile și de importante ca acelea ale vechilor romani, dacă asemenea lor, ar avea buna idee să-i pună la muncă pe soldați.

După ce am traversat rapid o vale întinsă, am trecut, fără însă să ne oprim prin micuțul târg Domașnea³⁶, aflat la picioarele muntelui cu același nume. Drumul pe care se urcă spre acest munte este atât de îndemânatic tăiat în spirală, încât vizitiul continua să mențină caii la trap. Trăsura s-a oprit pe o platformă // și noi am pus cu p. 528 toții piciorul pe pământ aproape de o imensă cruce de piatră. Vizitiul, bătrânul servitor și chiar și căpitanul au îngenunchiat la treptele acestei cruci și, după ce au făcut o scurtă rugăciune, mi-au explicat motivul acestui act de devoțiune.

În timpul războiului din 1738³⁷, armata austriacă și-a stabilit tabăra în valea de lângă <muntele> Domașnea. Arhiducele Francisc, soțul Mariei-Tereza, și apoi împărat al germanilor³⁸, s-a dus în acea tabără convins că turcii nu vor putea forța

³⁵ Kornia, sat și comună, jud. Caraș-Severin.

³⁶ Damasna, sat și comună, jud. Caraș-Severin.

³⁷ Este vorba de fapt de războiul ruso-austro-turc dintre 1736–1739.

³⁸ Francisc Ștefan de Lorena (1708–1765), împărat al Sf. Imperiu romano-german (1745–1765).

linia dublă a frontierelor militare. Cu toate acestea ei au forțat <linia>, au surprins tabăra și au pătruns până la cortul arhiducelui. Încleștarea a fost teribilă, dar arhiducele nu a primit nici măcar o rană, iar turcii au fost respinși până la Cornea. Este adevărat că, din acest punct, ei nu au întârziat să invadeze Banatul, dar grănicerii uită întotdeauna victoriile turcilor pentru a nu-și aminti decât de cele ale lor și nu trec niciodată pe lângă crucea ridicată în amintirea bătăliei de la Domașnea fără a se ruga pentru salvarea sufletelor creștinilor morți de războiul ruso-austro-turc.

De la înălțimea muntelui, privirea domină orașul și întreaga vale cu același nume. Pomi încărcăți de fructe și case arătoase ocupă azi această vale în care, cu o sută de ani în urmă domnea războiul, cu toate ororile sale. În acest fel, binele succede răului, dar nu e mai puțin adevărat că acesta nu dispare ci doar se deplasează. Când nu mai este văzut de nimeni, este ușor de crezut că a încetat să existe.

O jumătate de oră după aceea eram ajunși la Teregova³⁹, unde am schimbat caii. Doar casa poștei, singură se întinde la drumul mare, căci satul se întinde la dreapta, la picioarele unei imense mase de stânci care închide valea și care pare a nu lăsa nici o ieșire călătorului care se angajează pe aici. Talentul și activitatea grănicerilor au găsit mijlocul de a străpunge un drum prin aceste stânci și acest drum se numește *Cheile Teregovei*. El este suficient de larg pentru ca două trăsură să-l poată străbate <fără a se ciocni>, dar soarele nu pătrunde aici niciodată, din cauza înălțimii extraordinare a stâncilor. Trebuie să ai obișnuința de a călători prin munți pentru a nu te teme că vei fi îngropat sub câteva din blocurile dantelate, așa de temerar expuse pe înălțimi că dau aerul că se balansează. Cealaltă extremitate a defileului se deschide spre un bazin fertil, unde șerpuiește Timișul și care însuflețește o stație de ofițeri numită Armeniș⁴⁰. Nimic nu este mai pitoresc situat decât acest sat; cu toate acestea nu ne-am oprit acolo, pentru că, mi-a spus căpitanul, nu mai puteam să aflăm acolo ceea ce știam deja.

p. 529 După ce am trecut de bazinul Armeniș, am intrat în ceea ce se numește *Cheile Slatinei*. Acest al doilea defileu este mult mai lung și mai pitoresc decât primul. Timișul face acolo un cot și ocolește drumul, pe care nu am întârziat să vedem un post⁴¹ cu doisprezece // pontonieri⁴². O barcă de patrulare stătea <legată> la mal, iar o alta tocmai cobora pe Timișul care se varsă în Dunăre prin canalul Bega și prin râul cu același nume și dă astfel infanteriștilor din districtul iliro-valah mijlocul de comunica cu colegii lor din districtul de la Petrovaradin.

³⁹ Teregova, sat și comună, jud. Caraș-Severin.

⁴⁰ Armoenisch, sat și comună, jud. Caraș-Severin.

⁴¹ Cserdaké.

⁴² Csáikist.

Îeșind din defileu, se trece prin Sadova⁴³, post de ofițer situat în mijlocul unei văi încântătoare care se prelungește până la Slatina-Timiș⁴⁴, cel mai important dintre posturile de ofițer din interiorul districtului. Acest târgușor este la aproape jumătate de leghe de drumul mare, pe care nu se află decât un han și casa poștei. Noi am coborât acolo pentru a schimba caii și a lua masa de seară. Cum nu aveau nimic pregătit, căpitanul mi-a propus să mergem să vizităm târgușorul în timp ce ni se pregătea prânzul. Am acceptat cu plăcere și nu am avut motive să regret. Era ora marii Messe, am început deci prin a merge la biserică. Cele două părți ale ușii erau acoperite de grămezile de arme, pe care grănicerii le depuseseră acolo înainte de a intra în sanctuar. Messa se celebra după ritul catolic roman, ceea ce m-a surprins mult, căci românii aparțin în general religiei ortodoxe. Locuitorii din Slatina constituie o excepție de la această regulă.

N-am văzut niciodată ceva mai impunător decât toți acești grăniceri îngenunchiați cu pioșenie. În ciuda devotamentului lor <religios>, ei aveau cu toții un aer marțial, reîntărit de costumul lor militar, căci de această dată erau toți în uniformă. Această uniformă se compune dintr-o haină foarte înaltă, o cazacă bună, un pantalon și un veston alb. Pe umărul stâng poartă agățată o manta neagră. Femeile se aflau împreună cu ei, dar costumul lor surprinde ochiul, căci era un amestec din culorile cele mai izbitoare și mai ciudate.

Slujba odată terminată, bărbații au ieșit primii. După ce și-au pus din nou la centură cuțitele de vânătoare și pistoalele și și-au aruncat pușca pe umeri tinerii, au întins mâna fetelor și au început să danseze, intonând cântece războinice în onoarea câtorva eroi ai frontierelor. Această distracție a durat ceva mai mult de o jumătate de ceas căci *gospodarii* și-au avertizat membrii comunității că trebuiau să ia masa.

Un grup de copii, sumar îmbrăcați, veniseră să se distreze în fața bisericii, căci ei nu mănâncă niciodată decât după părinții lor. Cu câțiva ani mai înainte femeile nu avuseseră dreptul să se așeze la masă cu bărbații, părinții și frații lor. Astăzi acest lucru este posibil, m-a asigurat căpitanul, căci obiceiurile grănicerilor s-au îmblânzit mult.

Oamenii care se înarmează până-n dinți pentru a cânta și dansa, copii pe jumătate goi care se joacă în fața ușii bisericii, în fine // tot ceea ce văzusem și p. 530 auzisem de când călătoream într-un district militar, m-au făcut să pun căpitanului o serie de întrebări, la care răspunsurile primite m-au lămurit despre caracterul și maniera de a fi a acestor grăniceri [...].

Într-un cuvânt, grănicerii formează o categorie care se simte diferită de ceilalți oameni, prin caracterul de viață aparte și mărginește regimentele de graniță. Se știe că nu pot fi făcuți să părăsească aceste regimente decât pentru a ajuta un suveran care i-a condamnat la un exil perpetuu și care îi retrimite înapoi când nu mai are

⁴³ Sat, comuna Slatina-Timiș, jud. Caraș-Severin.

⁴⁴ Slatina-Timiș, jud. Caraș-Severin.

nevoie de ei. Acest rol, pe care ei îl acceptă cu curaj, îi face mândri de ei însăși până la punctul în care în mai multe din cântecele lor naționale, ei se compară cu geniile munților care ies din adâncimile lor atunci când piticii și uriașii devastau pământul și revin acolo când ordinea și pacea sunt restabilite.

Imediat după Slatina începe valea Caransebeșului. Vedeam deja primele case ale orașului care dă numele său văii, când căpitanul a oprit trăsura pentru a-mi arăta, la picioarele Muntelui Mic, resturile unui turn roman pe care toți îl numesc *turnul lui Ovidiu*.

Toate legendele populare se pun de acord în a atribui văii Caransebeșului gloria locului unde a fost exilat și a murit acest mare poet⁴⁵. Oricum este sigur că, odinioară, în această vale a ființat o puternică colonie romană, căci mereu se dezgroapă de acolo medalii, resturi de monumente și alte antichități asemănătoare. Se pretinde chiar că s-ar fi găsit un stilet de aur cu inscripția: *Apartin lui Ovidiu*.

p. 531 Am ajuns la Caransebeș spre sfârșitul zilei. Eram atât de obosită încât mi-am luat o cameră la hanul „La Pomul verde”, în ciuda insistențelor căpitanului, care voia // să mă găzduiască la el. Dar, după mine, confortul nu este niciodată perfect decât atunci când plătești.

Bătrânul servitor s-a întins pe o grămadă de paie în micul coridor din fața camerei mele și sunt sigură că a adormit cu mult timp înaintea mea, căci nu m-am culcat decât după ce am scris ce văzusem și auzisem în cursul acestei zile.

Caransebeș. Luni, orele 2 după amiază. Tocmai am terminat de vizitat Caransebeșul. Orașul este bine construit și mai ales bine situat, în fundul unei vaste adâncituri în jurul căreia se ridicau niște munți imenși și celebri. El servește ca sediu al unei episcopii ortodoxe și al statului-major al regimentului iliro-valah. Mai pot fi văzute o școală normală, un pension pentru tinere domnișoare, două cazărmi și mai multe case drăguțe în care locuiesc ofițerii superiori. Populația nu depășește trei mii de suflete. Comerțul este acolo foarte activ, căci Caransebeșul este antrepozitul tuturor mărfurilor pe care turcii, transilvănenii și locuitorii Banatului le schimbă între ei. Se mai negociază aici și pepite de aur cărate de Sebeș, râu care după ce serpuiește în jurul târgului, se varsă în Timiș.

Împrejurimile sunt de o extremă fertilitate și produc un vin foarte bun. Locuitorii sunt politicoși și prietenoși ca toți <oamenii> dintr-un centru comercial, dar moravurile și obișnuințele grănicerilor se ascund așa de bine încât pentru vizitatori, cel puțin ele nu pot fi observate.

Căpitanul m-a convins să urcăm pe Muntele Mare⁴⁶, situat la mică distanță de oraș și de unde se descoperă o mare parte a Banatului, căci Caransebeșul este situat la extremitatea districtului iliro-valah, care atinge Banatul. Drumul pe care l-am

⁴⁵ Legendele nu au nici o bază reală. Se știe că poetul latin Ovidiu a fost exilat la Tomis, unde de altfel a și murit.

⁴⁶ *Montaje-le-Mare*. Vârf muntos lângă Caransebeș (1150 m altitudine)

urmat împarte acest district în două părți aproape egale, de aceea eu aveam în dreapta frontiera turcă, iar în stânga mea partea care separă acest district de Ungaria.

Plăcerea pe care mi-a făcut-o această excursie i-a insuflat căpitanului ideea de a-mi propune să-mi prelungesc voiajul în Transilvania, cel puțin până la *Porțile de Fier*, pentru a putea judeca – mi-a zis el – diferența care există între o *poartă de fier* în pământ ferm și cea a Dunării, pe care aveam intenția să o trec. L-am refuzat, căci aveam convingerea că defileul de la Varhaly, în Transilvania, și care este numit *Poarta de Fier* <a Transilvaniei> nu putea să nu se asemene cu cele două defilee pe care tocmai le traversasem, pentru că toate se deschideau în același lanț muntos.

Totuși împrejurările îmi aminteau că <orașul> Caransebeș, cu aerul său de mare oraș, servind drept centru atât comerțului, cât și mai multor instituții administrative înalte, era totuși încadrat în frontierele militare [...].

Acest sistem, pe care l-am descris mai sus, mai devreme sau mai târziu va servi Franței să găsească o idee de utilitate practică în organizarea similară de asemenea granițe, care, după părerea mea ar reprezenta un mijloc puternic de a garanta posesiunile noastre algeriene contra raziilor arabilor. p. 533

Mehadia. Luni, orele 9 seara. Nu am putut reveni decât tot pe marele drum și la întoarcere am făcut și mai puțin de șase ore. Pentru a ajunge înapoi la Cornea, am traversat stația de ofițeri de la Cuptoare⁴⁷ și înălțimile de lângă Plugova⁴⁸ apoi am trecut, pe un bac, torentul numit Bela Reka și am aruncat o privire rapidă asupra ruinelor castelului de la Bărcan⁴⁹. La orele opt seara eram înapoi la Băile Herculane.

*

A doua zi dimineața, m-am sculat în zori și m-am dus în sala comună, unde l-am găsit pe conte și pe ceilalți călători discutând cu interpretul și cu paznicul carantinei. Acesta din urmă îmi aducea hârtiile necesare pentru a vizita malul drept al Dunării, fără a mai fi obligată să fac o plictisitoare carantină la revenirea pe malul stâng.

Sosind la schelă⁵⁰, nume prin care este desemnat locul unde își debarcă <mărfurile> vasele turcești și de unde pleacă toți cei care se duc pe malul drept, am găsit o barcă foarte plată, în care se aflau doisprezece tineri vâslași, printre care am recunoscut cu plăcere și pe însoțitorul nostru de la muntele Alion și un pilot bătrân sau cârmaci⁵¹, cum se spune în această țară. Am luat loc în bărci, aflate în mijlocul mai multor coșuri umplute cu alimente, pe care le adusese hangiu. Acesta deoarece

⁴⁷ *Cuptoza*, sat, comuna Cornea, jud. Caraș-Severin.

⁴⁸ *Plugova*, sat, comuna Mehadia, jud. Caraș-Severin.

⁴⁹ Deal de lângă Mehadia unde se află ruinele unei cetăți.

⁵⁰ *Skelle*.

⁵¹ *Kormanos*.

supraveghetorii carantinei nu permit călătorilor pe care ei îi escortează până la malul turc să guste din produsele de pe acest mal. //

p. 534 Cărmaciul se plasă la cârmă, vâslașii la posturile lor și barca avansă rapid spre mijlocul fluviului. Cărmaciul rămânea nemișcat și tăcut în fața tălmăciului și a paznicului carantinei. S-ar fi putut spune că doarme, dar bravul om aștepta pur și simplu să vină momentul când să se facă nu numai util, ci chiar nelipsit.

Deși țineam tot timpul mijlocul fluviului, am putut zări la stânga noastră gura Cernei, muntele Alion, locul de vărsare al Bahnei, câteva mori, satul Vârciorova, piramida austriacă și postul românesc cu prăjina sa înconjurată de paie. În dreapta noastră, fermecătoarea insulă care adăpostea fortul din Orșova Nouă se arată vederii noastre. Această insulă, pe care nu am întârziat să debarcăm, nu corespunde cu ideea care ți-o faci când o vezi de departe. Chiparoșii și smochinii sunt, este adevărat, de o frumusețe incomparabilă, dar fortăreața este căzută în ruină, orașul este pustiu, casele sunt triste și sumbre, iar moscheea, altădată biserică catolică, n-are nimic deosebit. Singur cimitirul a meritat să fie văzut: asemănător tuturor celorlalte lăcașuri musulmane, o piatră albă înseamnă fiecare mormânt. Părinții și prietenii vin adesea să împodobească cu flori proaspete, dovadă pioasă de care ei se achită scoțând gemete și țipând. Această tristețe impresionantă, aceste flori frumoase și proaspete, ca și pietrele de o albeață sclipitoare, toate acestea dau cimitirului turc un aer pe cât de singular, pe atât de interesant și pe care Chateaubriand⁵² l-a descris cu minunatul său talent.

Ieșind din cimitir am vizitat întăriturile, căci interiorul fortăreței unde este sediul pașei, este inaccesibil străinilor. Interpretul care se străduia să-și câștige banii, ne traduse explicațiile pe care paznicii turci nu întârziu să le dea călătorilor. Ele ne aduseră informațiile, pe care le știam deja, că fortăreața Orșova Nouă și fortul Elisabeta, situate pe malul sârbesc fuseseră construite de austrieci care, după pacea din 1739, fuseseră obligați să le cedeze Porții.

Mandary manifestă dorința de a debarca pe malul sârb, pentru a vedea mai de aproape fortul Elisabeta, dar eu m-am opus căci în acel moment cel mai mult mă interesau Porțile de Fier.

Cum am părăsit insula Noii Orșove, Dunărea a început să se înalțe în valuri înspumate sau în vârtejuri tulburi; ne apropiam de primele gherdapuri, vâslași trăgeau la rame cu însuflețire și prudență, iar pe cărmaciul înțepenit la timonă îl treceau toate nădușelile. Nimeni nu mai vorbea, ceea ce mi-a permis să aud foarte clar un zgomot înfricoșător, ca un fel de tunet rostogolit peste fluviu, spre care ne îndreptam repede mergând în zig-zag. //

p. 535 Se vedea lesne că, în ciuda curentului care ne târa, echipajul stăpânea ambarcațiunea, nu m-am întrebat ce însemna acel zgomot care se amplifică de la o

⁵² Chateaubriand, François-René (1765–1848), scriitor și om politic francez.

clipă la alta; în curând aveam să înțeleg însă despre ce era vorba sau, mai bine zis, să văd.

Din înaltul Alionului, stâncile mi se păruseră o masă compactă care ne venea parcă în întâmpinare. Deodată, în fața noastră nu s-a arătat o barieră care oprea cursul apei, ci o puzderie de vâltori în care fluviul se risipea; o mișcare a bărcii mi-a dezvăluit splendoarea acestui peisaj terifiant. Rocile, croite fantastic, ieșeau din sânul unei spume albe și se înșiruiau deasupra ei ca niște trepte ce pardoseau drumul unei zeități ciudate, stăpână peste apă și aer. Printre stânci alergau vuiete înspăimântătoare, gemete tânguitoare, strigăte ascuțite, în mijlocul cărora în zadar ar fi încercat o voce omenească să fie auzită.

Ne aflam la foarte mică distanță de locul în care apa și piatra se încleștau într-o luptă înverșunată, când marinarii noștri tăcuți făcură un semn care, deși îndemna la atenție, răspândea groază; prin acest semn ei spuneau: „Iată Porțile de Fier!”. Barca se cufundă în haos, părând să caute refugiu pe malul sârb. Atunci, șeful echipajului, trecând la timonă, schimbă brusc direcția bărcii, îndreptând-o spre o platformă mișcătoare, acoperită cu spumă albă, în mijlocul căreia se deschideau, ici și colo, vârtejuri întunecate. Printre ele se ridicau stânci mai înalte sau mai scunde, pândind vasul nostru, așa cum pândește tigrul pe călătorul imprudent care s-a aventurat în deșertul unde el este singurul stăpân. Vâslașii s-au oprit, dar această oprire era îngrijorătoare. Cărmaciul, ghemuit în spatele șefului, întindea brațele spre timonă, dar nu îndrăznea să o atingă, dându-și seama că o conducea o mână mai pricepută ca a lui. Singur cărmaciul era fericit: o fericire inexplicabilă, ca a salamandrei în mijlocul flăcărilor.

Mi-e imposibil să spun ce simțeam atunci. Organele mele, fără îndoială, funcționau, dar nu mai comunicau sufletului meu nici o senzație sau, poate, am pierdut eu orice amintire. Legătura mea cu lumea din afară se întrerupsese.

Natura umană se perfecționează, neîncetat. După câteva clipe de uimire, am început să admir în liniște această pânză de spumă // groasă, albicioasă, cu găuri p. 536 întunecate ca niște cratere vulcanice, din care ieșeau vârfuluri ascuțite ca niște colți de balenă eșuată pe mal. Barca noastră aluneca cu o splendidă siguranță în mijlocul acestor vârtejuri, stânci, bulboane și înainta cu repeziciune pe marginea unei mulțimi de cascade înguste, separate între ele de niște roci fără formă, ca niște socluri imaginare pentru giganții împietriți, care-și întindeau mâinile fantastice deasupra cascadelor. Ai fi zis că, sub acest aspect îngrozitor, și-au păstrat capacitatea de a vorbi, așa cum se vorbește doar în Infern. Vocile neclare, care urlau, șuierau, gemeau în jurul nostru, se contopeau într-un zgomot înspăimântător atât de puternic, încât nici douăzeci de salve de tun nu s-ar fi auzit. Pe fețele tuturor se întipărise o neliniște mută; doar cărmaciul nu se temea de nimic. După ce cântărea din priviri toate căderile de apă, <el> se avânta cu un aer triumfător spre cea mai rapidă dintre ele.

Din acest moment vasul nostru nu mai plutea, ci zbura parcă purtat pe aripile monștrilor marini, ce păreau să-și fi dat întâlnire aici, pentru a respira și a da afară apa înghițită, transformând-o într-o spumă inofensivă și fără vlagă. Între gurile lor căscate se înălțau stânci rotunde, plate, ascuțite, atât de apropiate, încât părea posibil să cobori pe ele, ca pe o scară, până în adâncul prăpastiei ce se ghicea fără să se vadă, fiindcă lumina nu putea pătrunde acolo, iar întunericul peste care, uneori, alunecau raze răzlețe de soare reușea să facă din trecerea Porților de Fier o adevărată coborâre în Infern.

Deodată, așa cum prevăzuse călăuza de la muntele Alion, barca noastră a început să se lege blând pe o pânză întinsă de apă ușor agitată, îndreptându-se spre o încântătoare insuliță, numită *Balmid*. Stâncile, mândre că opuseseră Dunării o barieră de netrecut, s-au retras în spatele ei, grupate spre malul sârb, coborând până la poalele Carpaților și lăsând în voia apelor învingătoare câmpiile fertile ale Țării Românești.

Vâslașii și cârmaciul mă priveau neliniștiți; eram în acea stare de spirit confuză în care te aruncă imaginația înfierbântată a stării de veghe, când iluzia și realitatea, frica și speranța, bucuria și durerea se confundă și nimic nu e pe de-a întregul adevărat, dar nici complet fals.

p. 537 Am fost adusă la realitate de către pilot, care s-a apropiat de mine și, înălțându-și respectuos căciula de miel //, îmi ceru un bacșiș. Am făcut-o cu mare plăcere și dărnicie, fiindcă merita: numai datorită lui am scăpat de atâtea pericole. Dar nu pentru asta făcuse apel la generozitatea mea, ci pentru că eram prima femeie pe care o trecuse prin Porțile de Fier și, pentru a mă face mai demnă de cinstea acestui drum, n-ar fi putut proceda mai bine decât cum a făcut-o, apucând pe drumul cel mai bogat în pericole și terori sublimе. I-am fost recunoscătoare pentru că pericolele fuseseră trecute cu bine, apoi am debarcat veseli pe insulă unde, datorită proviziilor noastre, am prânzit foarte bine.

Cum este imposibil de a releva, la o primă trecere, toate particularitățile Porților de Fier și, cum nici eu, nici cei doi însoțitori ai mei nu aveam de gând să reluăm experiența, am acceptat topografia făcută de pilot [...].

p. 538 Atunci când nivelul apelor este foarte ridicat, se văd nave încărcate ce se încumetă să străpungă acest defileu îngrozitor, pentru a evita cheltuielile mari ale transportului pe uscat. Există însă și un alt mijloc de trecere: prin canalul natural de pe malul sârbesc, dar el nu este practicabil decât pentru ambarcațiunile care nu intră adânc în apă. Și tot pe aici se întorc ambarcațiunile, // fiindcă este imposibil să urci în susul apei prin defileul Porților de Fier. Chiar și pe acest canal însă, drumul nu este lipsit de pericole, deoarece până și cea mai mică ambarcațiune este trasă de șase, uneori opt boi.

În 1737, când au fost obligați să ridice asediul asupra Vidinului, austrieicii au vrut să întoarcă prin canal ambarcațiunile destinate acestui asediu. În urma ploii lungi și abundente, apa Dunării se înălțase extraordinar, dar, în ciuda acestor

împrejurări favorabile și cu tot ajutorul mai multor mii de cai și boi, a fost imposibil vaselor încărcate cu echipamentul necesar pentru bombardament să înainteze. Și, ca să nu cadă în mâinile turcilor, au hotărât să scufunde muniția.

De atunci austrieii au aruncat o serie de stânci în aer, dar această operațiune costisitoare n-a adus vreo îmbunătățire substanțială, numărul lor fiind atât de mare, încât, cu o sută în plus sau în minus nu era nici o diferență.

În 1834, o secetă cumplită aproape că a golit albia fluviului. Un inginer savant, profitând de acest fenomen, le-a măsurat pe toate și a ajuns la concluzia că era imposibil să fie distruse și că în zona Porților de Fier nu se putea realiza o navigație sigură și ușoară decât printr-un sistem de drumuri și ecluze, care să ridice și să mențină apa la o înălțime suficient de mare pentru a face să dispară obstacolele și a permite vaselor să treacă pe deasupra lor fără să le atingă.

Austria a aprobat acest plan, dar, cum el necesita cheltuieli foarte mari, ea ceru Turciei să suporte o parte din ele; cererea era foarte îndreptățită, fiindcă Porțile de Fier, situate între Serbia și Țara Românească, aparțineau Turciei. Dar gravii musulmani cunoșteau atât de puțin despre provinciile îndepărtate peste care guverna suveranul lor, încât au luat termenul de *porțile de fier* ad litteram. De aceea, Divanul <otoman> trimise următorul răspuns Austriei: „nu e nevoie de atâtea eforturi pentru a dărâma niște porți de fier, iar dacă stâncile sunt prea dure pentru a le putea distruge, nu rămâne decât să se facă un foc atât de mare în jurul porților, încât ele să se topească”.

Nu știu dacă acest răspuns este autentic sau dacă a fost inventat de către unguri pentru a-i pune <pe turci> într-o postură ridicolă, neputând să le ierte victoriile repurtate asupra lor altădată. Sigur este că negocierile au rămas la acest stadiu și că proiectul care trebuia să înlăture unul din cele mai mari obstacole ale navigației pe Dunăre, zace și azi în mapele cancelariei vieneze.

Numele de Porțile de Fier, *Donje-Djerdap* în sârbă, *Demir-kapi* în turcește și *Porta Ferea*⁵³ în limba română, dat barierei de stânci care, plecând de la cele două maluri ale Dunării, înaintează spre mijlocul fluviului //, întâlnindu-se aici, ar putea p. 539 foarte bine să-și aibă originea într-o legendă mai veche, a cărei eroină este Sieglinde, nimfa Dunării. Sieglinde, spune povestea, l-a pus pe soțul ei, spiritul stâncilor și al vâtorilor acestui fluviu, să construiască o poartă de fier, pentru a-i împiedica pe navigatori să se avânte în labirintul de stânci din care nu puteau să scape de naufragiu, decât dacă îi conducea ea însăși. Când ajungeau în dreptul porții, aduceau ofrande nimfei, până când poarta îi anunța sosirea, deschizându-se: atunci se putea trece fără nici o grijă. Într-o zi, însă, ingratitudea unui corăbier care a pus norocul traversării pe seama dibăciei sale, a supărat-o atât de tare, încât a lăsat deschisă pentru totdeauna această trecere oricui s-ar fi aventurat.

⁵³ *Porta ferea* este denumirea latină și nu română cum indică autoarea, dar afirmația dovedește asemănarea izbitoare dintre limba latină și limba română, motiv pentru care Aloïse-Christine de Carlowitz, necunoscând bine limba noastră a făcut această confuzie.

Alături de altă poveste și de multe altele asemănătoare, o veche cronică sârbească povestește că, pe vremuri, localnicii de pe ambele maluri ale Dunării, îndemnați de o prevedere foarte omenosă, au întins peste fluviu o șină groasă de fier, pentru a-i avertiza pe călători să coboare în acel loc și să-și continue drumul pe jos. Unii geografi au acceptat această legendă, dar azi, în numele de „Porțile de Fier” nu se mai vede decât o metaforă perfect justificată de pericolele și dificultățile navigației în aceste locuri.

Ar fi prea lung să amintim aici toate tradițiile legendare și istorice al căror obiect îl constituie Porțile de Fier. Aș aminti doar pe cea a haiducului care a trecut prin defileu, sărind din stâncă în stâncă, care nu mi s-a părut exagerată atunci când am trecut și eu pe acolo.

Insulița unde am poposit, având cu toți mare nevoie de odihnă, este un adevărat paradis și totuși, nimănui nu i-a trecut prin minte să rămână aici definitiv, nici chiar unei familii de pescari. E adevărat că suprafața ei nu depășește șase pogoane, dar ce pământ fertil. Tufele de chiparoși, terebint și dafin adăpostesc armate întregi de păsări, iar pelinul, măcieșul și pepenii cresc spontan. Această ședere plăcută, la care nimeni nu se aștepta, era o dovadă evidentă a faptului că nu pământul, ci brațele și mai ales un guvern care să nu-i încarce cu impozite pe cultivatori după bunul său plac, lipsesc din aceste fericite ținuturi [...].

p. 542 Trecuse deja mult timp, și ca atare barca noastră se îndreptă spre malul stâng unde se aflau o grămadă de ruine și vreo sută de case se grupau fără plan și fără vreo ordine în jurul unei incinte cu ziduri înalte, dincolo de care se ridica acoperișurile câtorva clădiri. Recunoscând în aceste ruine *Turnul lui Sever* nu am mai avut nici un dubiu // că eram în fața localității Schela Cladovei și a casei ce adăpostea carantina. Ne făcusem o cu totul altă idee despre acest orașel care servește drept antrepozit pentru navigația la Dunărea de Jos și care restabilește comunicațiile navelor cu aburi, întrerupte de trecerea pe la Porțile de Fier. Găsind un târg mizerabil în locul orașului mare și frumos la care ne așteptam, ne-am făcut din nou o tristă părere despre Țara Românească și, într-o dispoziție foarte proastă am debarcat la Schela <Cladovei> unde barca noastră tocmai acostase.

p 543

ERNST ANTON QUITZMANN

(1809–1879)

Ernst Anton Quitzmann, născut la 13 noiembrie 1809 în Bavaria superioară, este fiul unui învățător. După absolvirea cursurilor liceale la München (1828), el a studiat medicina în același oraș, obținând diploma de doctor în anul 1836. Tânăr medic, și-a continuat studiile acordându-i-se în 1838 și titlul de doctor în filosofie.

A ocupat mai întâi un post de medic districtual pentru îngrijirea săracilor. Ulterior a avut propriul său cabinet medical la Heidelberg (1842) și apoi la München (1848). După scurtă vreme a ajuns doctor în armata bavareză, urcând pe treptele ierarhiei militare până la rangul de *Oberstabsarzt 1. Klasse*. A participat la campaniile din 1866 și 1870–1871. În timpul șederii sale la Heidelberg, a cunoscut-o pe Wilhelmine Zöpfl, fiica unui cunoscut jurist, cu care s-a căsătorit în 1863. Căsnicia a durat relativ scurtă vreme, deoarece E. A. Quitzmann a încetat din viață la 22 ianuarie 1879.

Dr. Quitzmann n-a fost doar un reputat medic și scriitor talentat. El a fost totodată un pasionat cercetător al istoriei evului mediu timpuriu bavarez și al mitologiei germane, după cum rezultă din lucrările sale în acest domeniu: *Götterwanderung und Götterdämmerung* (Leipzig, 1873–1875), *Die Abstammung, Ursitz und älteste Geschichte der Baiwaren* (München, 1857), *Die heidnische Religion der Baiwaren* (Nürnberg, 1866), *Die älteste Geschichte der Baiern bis zum Jahre 911* (Braunschweig, 1873).

În perioada cât a fost medic la Heidelberg, Quitzmann a întreprins călătorii de documentare în Germania de nord, Austria, Turcia, Țările Române, Grecia, Italia și Elveția. O parte din impresiile sale le-a publicat, sub formă de scrisori, în volumele *Deutsche Briefe über den Orient* (Stuttgart, 1848) și *Reisebriefe aus Ungarn, dem Banat, Siebenbürgen, den Donaufürstenthümern, der Europäischen Türkei und Griechenland* (Stuttgart, 1850). În drum spre Atena și Constantinopol, Quitzmann a trecut, în cursul anului 1846, prin Țările Române, urmând traseul: Timișoara, Lugoj, Deva, Sebeș, Sibiu, Brașov, Câmpina, București.

Plină de pitoresc, conținând însă și aprecieri deosebit de critice, uneori exagerate, asupra realităților întâlnite, relatarea doctorului E. A. Quitzmann constituie un valoros document de epocă din care se desprinde imaginea Țărilor Române, văzută prin prisma mentalității unui cărturar german, în preajma revoluției din 1848.

Relatarea lui Quitzmann a făcut obiectul comentariilor lui Nestor Ureche (*Doi călători germani în Țara Românească*, „Propilee Literare“, III, nr. 20–21, 1–15 ian. 1929, p. 16–19) și Nicolae Iorga (*Istoria Românilor prin călători*, vol. 4, București, 1929, p. 32–35). Referiri privind reflectarea societății românești în opera doctorului E. A. Quitzmann sunt întâlnite, de asemenea, în articolele Stelei Mărieș, *Die rumänischen Fürstentümer aus der Sicht deutschen Reisenden und Diplomaten der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts* („Revue Roumaine d'Histoire“, XXII (1983), nr. 3, p. 213–223) și *Die Wahrnehmung der rumänischen Fürstentümer in der deutschen Öffentlichkeit in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts* („Süd-osteuropa-Studie 47“).

ERNST ANTON QUITZMANN

Scrisoarea a șaptesprezecea¹

Cașolt², lângă Siblu [...]

p. 154 Prețuit prieten! Sosit la Timișoara³ după o călătorie de patru zile, fericit în cercul prietenilor dragi, voiam în prima clipă să-mi trag răsuflarea și să mă înarmez pentru noi eforturi, în brațele unui *dolce farniente*. Recunoașteți și dumneavoastră, că în ultima vreme am făcut imposibilul. M-am învățat ca un cerb hăituit; nimic nu trebuia să scape ochilor mei și apoi gândeam, de asemenea, la relatările cele mai cuprinzătoare cu care să am trecere la onoratele doamne. Bineînțeles, vina o poartă renumele meu de proletar. Cine mi-a poruncit oare să merg către Orient, calea domnească a prinților și conților, care trebuie să rămână un paradis oprit celor îndeobște lipsiți <de toate>? Dacă trebuie, într-o vreme cât mai scurtă, să vezi cât mai multe posibil, nu poți să te așezi. De aceea, pierzi o oarecare mulțumire, pe care tihna o aduce cu sine; nu aparține totul tuturor și m-am învățat să fiu resemnat. Transilvania⁴ este o țară interesantă, cum nu se găsesc multe la fel. Chiar așezarea ei o face de cea mai mare importanță. Înconjurată la răsărit și miazăzi de un zid de stânci aproape de netrecut, formează un bastion minunat, o mare tabără militară fortificată, pe care nici un dușman năvălind la Dunăre nu a putut să o evite, fără pedeapsă, deoarece astfel își vedea baza de operații amenințată. În viitoarele ciocniri cu <ambițiile panslaviste> // moscovite, Ardealul este de o importanță cu atât mai mare cu cât aici nu este vorba de a trezi o înclinație pentru apus, ca în Serbia, <aici>, dimpotrivă, de secole, cu toată influența Orientului, progresele culturii europene s-au înrădăcinat și au dat roade. [...]

p. 155

Scrisoarea a optsprezecea Cașolt, Călătorie spre Sibiu [...]

p. 164 Dragă prietene! Abia am încheiat scrisoarea mea din Timișoara, că a și venit în curte trăsura ungurească cu trei cai, pe care mi-a procurat-o prietenul meu, mentor și șef al poștelor⁵. Birjarul nostru era, cred, un germano-ungur din comitatul

¹ Traducerea a fost efectuată după textul lui Ernst Anton Quitzmann, *Reisebriefe aus Ungarn, dem Banat, Siebenbürgen, den Donaufürstenthümern, der Europäischen Türkei und Griechenland*, Neue Ausgabe, Stuttgart, J. B. Müller's Verlagsbuchhandlung, 1850, p. 154 ș. u.

² *Kastenhol*, sat, comuna Roșia, jud. Sibiu.

³ *Temeschwar*.

⁴ *Siebenbürgen*.

⁵ *Reisemarschall*.

Hunedoara, un om cinstit și plin de bunăvoință și care ne-a promis că ne va duce la Sibiu⁶, la o depărtare de aproximativ 36 de mile, în patru zile și jumătate. Trăsura noastră era asemănătoare cu aceea care ne-a transportat de-a lungul Banatului; numai că era acoperită cu un coviltir, care prezenta avantaje în privința razelor ascuțite ale soarelui de vară și a intermitentelor furtuni. Cei înstăriți își fac coviltirul dintr-o pânză verde de bumbac ceruită, ceea ce îi mărește durabilitatea și îi adaugă pe ambele părți perdele contra vântului, prin care se câștigă în ventilație și vizibilitate. Pe una din părți atârnă o ploscă pentru adăpatul cailor, pe cealaltă vânturătoarea care la popasuri se fixează de oiște pentru a putea turna orzul cailor; deoarece aici nu se găsesc iesle la hanuri, ca la noi. Ne-am urcat pe banchetele cu fân, după ce ne-am bucurat de un prânz bun și un desert potrivit cu câțiva pepeni galbeni, ne-am aprins pipele, și-am plecat veseli pe câmpie, unde ne-au apărut, ca o fâșie albastru deschis, munții mărginași ai Transilvaniei. Era o după-amiază plăcută, căldura fusese domolită de o ploaie, ciocârliile cântau în văzduh și de-a lungul și latul câmpiilor care mărgineau Bega, împotriva cărui curs călătoream, domnea o sărbătorească liniște duminicală.

Nu se auzea nimic în afară de îndemnul pe un viguros sunet // cu care Mihai p. 165 al nostru iuțea cei trei cai. Că aceștia nu erau de pursânge și că anii lor cei buni rămăseseră în urmă, nu era vina lui; nu lipseau îndemnurile prin strigăte și bici. „Hii, *Dshargo*, (vulpe), *Dschargo!* *Tschemdesch* (leneșule) haho! *Teremtete Bogan!* (neghiob) Bogan! “ Aceste sudălmi însoțite de pocniturile obligatorii de bici, ne sunau într-una în urechi. Pe drum ne-am întâlnit numai cu câțiva băieți, care se îndreptau spre următoarea cârciumă ca să sărbătorească duminica, sau fete care se grăbeau spre locul de dans ducând în mâini cizmulile lor roșii. Cu mult mai plin de viață era în satele prin care ne trecea drumul. Au fost mai cu seamă localități românești prin care treceam, unde bătrânii stăteau în fața colibelor pufăind din pipă, desmorțindu-se la soare; pe ulițe alergau strigând copii jucându-se; în fața cârciumii era mare frământare. Acolo cânta din vioară un țigan dansurile naționale iubite, în timp ce băieții dansau între ei, apoi cu fete, iar cei mai în vârstă cu pipele în gură stăteau împrejur și-i priveau.

Românul este un om primitiv, care a asimilat oarecum puțin din civilizație, cu toate că i-a fost oferită, de mult de către alte popoare europene prin intermediul romanilor. Cămașa este aproape singura îmbrăcăminte a bărbatului și femeii. La aceasta se adaugă la primii un pantalon larg de pânză, care se trage sub cămașă, sau un pantalon strâmt din postav Harisnia, o vestă din piele de oaie argăsită brodată cu flori colorate, o curea lată cât palma din piele cu o cataramă metalică mare. Pe cap poartă o pălărie neagră cu boruri late din pâslă sau o căciulă din blană de oaie; peste umeri atârnă șuba, o manta din lână mițoasă sau din postav cenușiu cu garnituri colorate la cusături, picioarele sunt încălțate cu sandale (opinci) prinse de picior cu

⁶ *Hermannstadt*,

curelușe. Cămașa femeilor este brodată cu lână colorată și ajunge până sub pulpa piciorului. Poartă rar jupon și mai totdeauna cingătoare roșie, care ține șorțul, așezată direct pe cămașă. Șorțul, catrința, mai totdeauna țesută din lână cu dungi roșii și galbene, merge până în spate, unde o parte o acoperă pe alta, pe care este cusut un // petec negru sau albastru închis cu ciucuri lungi până la glezne. Dar pare
p 166 că aceasta nu este o regulă de neschimbat, căci uneori fetele purtau catrința și invers și aveau șorțul la spate și ciucurii în față. Fetele poartă părul în cozi, neacoperit, în timp ce femeile își leagă pe cap o năframă albă, ale cărei capete din spate atârnă liber. Picioarele sunt încălțate cu opinci⁷ sau cizmulite roșii, dar mai ales sunt neîncălțate. Românul, apăsător de o sclavie milenară, nu lipsit de aptitudini sufletești avantajoase, dar cu un caracter sfios, este marcat printr-o înclinare de neînvins către violență și lene. Se mulțumește cu o ceapă, o coajă de pâine și o bucată de slănină și se culcă la soare, căci munca zilei a fost făcută și subzistența obținută.

Mai harnică este femeia care are nu numai grija nevoilor casnice, dar trebuie să-și ajute bărbatul pe câmp și în pădure. Românul nu se ocupă cu plăcere de plugărit, ci mai mult de creșterea animalelor, care dă mai mult prilej de lenevie⁸, sau cu o ușoară negustorie itinerantă, dacă aduce bani buni.

Acest popor nu are nici o idee despre o activitate ordonată, planificată. Ei se numesc români și mândria lor este legată de întâmplările trecutului; până acum nu au făcut însă nimic să se smulgă din starea de înapoiere a culturii lor. O vină mare o poartă pentru aceasta condițiile instituționale; căci românii în Transilvania ca și în Ungaria nu sunt priviți ca cetățeni și imigranții nu pot avea aceleași drepturi ca celelalte trei națiuni: maghiarii, secuii și sașii, și astfel marea lor masă este condamnată la sărăcie și înapoiere; cei avuți dintre ei – și sunt unii foarte bogați – datorită stării averii trec în rândul națiunilor privilegiate și sunt socotiți unguri sau sași. Așa se explică că sârmanul român confundă noțiunea de libertate cu cea de lenevie și se consideră foarte fericit când are atât încât duminica să-și înece simțământul nenorocirii sale în țuică.

p. 167 Plecând de la Recaș⁹ am părăsit valea destul de netedă a // Begăi și am mers la Lugoj¹⁰, care este așezat în valea mai adâncă a Timișului și puteam încă din depărtare să recunoaștem în amurg înălțimile rău famatei păduri lugojene, care datorită nenumăratelor întâmplări cu bandiți, a câștigat un renume prost.

În zorii celei de a doua zi de călătorie am străbătut părțile sale întunecate, care de fapt corespund numelui țării pe care o străbăteam. În ungurește ea se numește Erdély, țara pădurilor, așa cum o spune și numele latinesc, Transilvania, în timp ce cel german provine probabil de la primele șapte cetăți, pe care

⁷ Sandalen.

⁸ Explicație subiectivă și răuvoitoare.

⁹ Regasch, sat, comună, jud. Timiș.

¹⁰ Lugosch, municipiu, jud. Timiș.

imigranții germani le-au construit. Cu cât ne apropiam de granița Ardealului, relieful începea treptat să se înalțe. Transilvania este un podiș care este închis la răsărit și la miazăzi de Carpați, către apus și miazănoapte formează zona a trei râuri și anume Oltul¹¹, Mureșul¹² și Someșul¹³, dintre care primul se întoarce spre sud, iar ultimul spre nord, așa că numai Mureșul își păstrează direcția spre apus. Între aceste trei râuri, plecând din Carpați de răsărit se strecoară două brațe înalte, anume culmile Oltului și ale Someșului, care cu cât se apropie mai mult de granița apuseană a Ardealului și cu cât se despart mai mult aceste râuri, cu atât se formează șiruri de munți mai lați, care închid granița țării spre Ungaria în direcția nord și sud. Noi mergeam pe partea sudică a acestor două culmi. Era formată din vârfuri rotunde de munte până la 2 000 de picioare, acoperite până sus cu vegetație, cu văi destul de late între ele. Drumul urca singuratic meandrele văii râului între păduri de conifere și de foioase. Ici și colo ne întâlneam cu câte un păstor cu turma sa, sau cu câte un căruțaș român care trecea în trap cu căruța încărcată până sus. Nu rareori sunt douăzeci de cai, înhămați câte patru, la o căruță, și aceștia sunt deseori prea puțini pentru a trage vehiculul de-a lungul drumurilor fără suprafață netedă, în sus și în jos, pe munte. Deseori, în locurile cele mai rele, căruțașul trebuia să mai adauge în față câte 5–6 perechi de boi. Căruțașii merg atunci alături, îndemnându-și animalele cu biciul și cu vorba, sau se agață de căruță pentru a // o feri de răsturnare, prin restabilirea echilibrului pe p. 168 porțiunile denivelate ale drumului. De aceea, este foarte plăcut, atunci când ultima stație de poștă Rașova¹⁴ a rămas în urmă și când pe partea transilvăneană urci de la Cosești¹⁵ spre Laz¹⁶ și Dobra¹⁷, să simți iarăși sub roți o șosea amenajată care, chiar dacă nu are avantajele care deosebesc șoselele imperiale austriece, totuși te asigură împotriva loviturilor în coaste.

Și hanurile se îmbunătățesc văzând cu ochii, în curțile largi se află un șopron așezat pe stâlpi din zidărie, suficient de lung pentru a adăposti noaptea sub acoperiș mai multe căruțe și paturile nu sunt umplute cu fân sau paie. Întreg drumul spre Dobra în sus, unde ne-am adăpostit pentru noapte, este plin de amintiri istorice. La Dobra a fost pe vremuri un turn turcesc. Cât de des oare au văzut acești munți pe pașa din Timișoara cu ienicerii săi pătrunzând peste graniță, pentru a pacifica, în numele împăratului, războaiele civile dintre prinții rivali ?

¹¹ *Alt.*

¹² *Marosch.*

¹³ *Samosch*

¹⁴ *Rassowa.*

¹⁵ *Kossesd*, sat, com. Lăpugiu de Jos, jud. Hunedoara.

¹⁶ *Lasso*, înglobat în satul Stanciova, comuna Recaș, jud. Timiș.

¹⁷ Sat, comună, jud. Hunedoara.

Ziua următoare ne-am sculat înaintea zorilor, aveam o zi de călătorie foarte lungă în fața noastră, deoarece voiam să ajungem la Sebeș¹⁸. Era o dimineață dumnezeiască. În fața noastră se întindea valea roditoare a Mureșului, care curgea spre noi, în stânga ultimele pante ale culmilor someșene, peste care se ridica în depărtare întunecata Măgura. [...]

p. 169 [...] În aerul proaspăt al dimineții am ajuns curând la Deva pe Mureș, care se ascunde în livezi ca într-o pădurice. În fața orașului se află pe o ridicătură dreaptă Castelul, a cărui zidire se pierde în negura timpului. Faptul că românii au avut chiar și aici așezări, o dovedesc nenumăratele obiecte antice romane găsite. Dar că și dacii au avut aici un oraș și că regele lor Decebal și-a construit cetatea, va rămâne <un fapt> discutabil. Cetatea era considerată încă din secolul 17 drept una din cele mai mari și cele mai bune fortărețe ale Transilvaniei și datorită așezării ei, era socotită în Evul Mediu ca fiind de necucerit. Astfel, a fost martora a multor bătălii și schimbări istorice, care au încercat țara și poporul. În anul 1550, avangarda pașei de Buda Rasun¹⁹ sub comanda lui Ferwagan²⁰ era la Deva, venită în ajutorul reginei Isabela²¹, la porunca Sultanului. Atunci năvăli asupra ei în timpul nopții Ioan Török, ca să-și răzbune tatăl Valentin²², care murise în prizonierat la Constantinopol, învinse pe Ferwagan, depășind superioritatea numerică de oșteni. Rassun Pașa care era însă aproape, la Lipova²³ se întoarce repede la Buda. Iar anul următor turcii au revenit, pe când voievozii Țării Românești²⁴ și Moldovei²⁵ au năvălit în același timp cu turcii în Transilvania. Dar cardinalul Martinuzzi²⁶ a sculat poporul și a bătut pe turci la Deva în principal, în timp ce, bătuți, muntenii la Hațeg iar Moldovenii la Târgu Mureș²⁷, au făcut cale întoarsă. Puternicele ziduri ale Devei au slujit des în timpul războaielor civile la protecția pretendenților mai slabi la tron, față de cei mai puternici. Așa

¹⁸ *Mühlenbach*.

¹⁹ De fapt Kaïm, beilerbei de Buda.

²⁰ Ferhad aga?

²¹ Văduva lui Ioan Zápolya, voievod al Transilvaniei (1510–1526) și rege al Ungariei (1526–1540), regentă a Transilvaniei în timpul domniei fiului ei minor Ioan Sigismund (1541–1551 și 1556–1559). După moartea acesteia (1559), Ioan Sigismund a domnit pînă la 1571.

²² Valentin Török, comandant de oști în Transilvania. Inițial în slujba imperialilor, a trecut ulterior de partea lui Ioan Zápolya. Căpitan al cetăților Hunedoara și Debretzen. Se ilustrează în apărarea cetății Buda (1541).

²³ *Lippa*, oraș, jud. Arad.

²⁴ Mircea Ciobanu, prima domnie 17 mart. 1545–16 nov. 1552.

²⁵ Iliăș Rareș, domn al Moldovei (3 sept. 1546–11 iunie 1551).

²⁶ George Martinuzzi (Utesenoviæ) (1482–17 dec. 1551), episcop de Oradea și tezaurar al Transilvaniei, cardinal și guvernator, din 8 sept. 1549 a avut continuu o atitudine duplicitară în conflictul dintre partizanii familiei Zápolya și cei ai Habsburgilor, înclinând de fapt de partea imperialilor.

²⁷ Kezdi Wasarkely. Azi municipiu în județul Mureș.

s-a închis aici Sigismund Batory²⁸, pe care Moise Secuiul²⁹ și Ștefan Toldi³⁰ voiau să-l prindă, // până când, în 1602, Basta³¹ îi oferi un armistițiu, care a fost p. 170 urmat în curând de un tratat de renunțare cu împăratul Rudolf II³². Moise Secuiul fugi la Constantinopol. Acolo reuși să obțină ajutor în arme, cu care s-a reîntors în Transilvania, chemând din nou secuimea sub arme, dar bătut și de această dată de generalul imperial Basta³³, își găsi moartea în timpul fugii. După el căpetenia patrioților a fost Gabriel Bethlen³⁴. El ridică pe Gabriel Báthory³⁵ pe scaunul domnesc și-l sprijini cu devotament fidel. Dar tiranul se lăsă ademenit cu amenințări împotriva binefăcătorului său, așa că Bethlen nu se mai simți sigur și se baricadă în 1612 în Deva. De aici plecă la pașa din Timișoara și la Constantinopol, se întoarse cu trupe de ajutor, învinse armata lui Báthory în defileul Porții de Fier <a Transilvaniei> și a fost curând ales ca principe al Transilvaniei. Și principele Acațiu Barcsai³⁶ căută aici adăpost în anul 1659 de partizanii lui Rákóczi, dar trebui să fugă mai departe la pașa de Timișoara.

Cetatea Devei a fost aruncată în aer, la începutul secolului, de un comandant austriac, să nu mai poată fi folosită ca punct de sprijin pentru nemulțumiți. Acum a fost reconstruită dar cred că nu în modul cel mai reușit; o ruină, cu acest triplu cordon de ziduri, ridicată pe înălțimi, trebuie să fi arătat mult mai romantic. Dar se dorește să se instaleze în ea o închisoare de stat. Sărmanii nenorociți pentru care se pregătește acest adăpost!

În jurul cuibului vostru de vulturi râde o natură înfloritoare, cei mai plăcuți munți își ridică vârfurile către ferestrele voastre singuratice, jos clocotește Mureșul verzui, iar deasupra cerul își întinde cortul azuriu – peste tot bucurie, dar nu pentru oameni, căci omul de prea multe ori își duce credința până la jertfă. [...].

În Deva era zi de târg și veniseră foarte mulți români aleși³⁷, în costumul lor p. 171 țărănesc simplu cu mantalele lor alb-cenușii din pâslă, pentru a lua parte la alegerile pentru viitoarea Dietă. În general în Transilvania interesul pentru această Dietă este foarte mare și se vorbește pretutindeni despre speranțele, a căror realizare se deschide în perspectivă.

²⁸ Principe al Transilvaniei (mai 1581–1597, aug. 1598–mart. 1599, 3 febr. 1601–1602).

²⁹ Moise Székely, principe al Transilvaniei (mai –27 iulie 1603).

³⁰ Neidentificat...

³¹ Gheorghe Basta (n. 30 iun. 1550-m. 26 aug. 1607), general al împăratului Rudolf II, comisar al Transilvaniei (1601, 1602–mai 1603, iun. 1603–apr. 1604).

³² Rudolf II de Habsburg, împărat al Germaniei (1576–1612).

³³ Basta făcuse apel la domnul Țării Românești, Radu Șerban (aug. 1602–ian. 1611).

³⁴ Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei (27 oct. 1613–15 nov. 1629). Alegerea sa ca principe a fost impusă Dietei de către sultan.

³⁵ Gabriel Bathory, principe al Transilvaniei (5 mart. 1608–27 oct. 1613).

³⁶ *Asaz Bartzai*. Principe al Transilvaniei (11 oct. 1648–7 iun. 1660).

³⁷ *Edelleute*.

După ce am privit cetatea și m-am aprovizionat cu struguri și piersici de la o româncă drăguță, m-am întors la popasul nostru de la amiază. Acesta era în târgul săsesc Orăștie³⁸, numit de maghiari Szaszmaroch, care după stilul construcției, arată curat nemțesc. Casele mai toate din piatră, străzile late și curate. Orăștie a fost întemeiat la sfârșitul secolului al XII-lea și își trage numele de la o biserică a sfântului Ambrozio, ale cărei urme sunt complet dispărute. Când Clujul³⁹ a fost scos din rândul orașelor săsești, din cauza apartenenței sale la socinianism, a fost trecut <orașul> Orăștie printre cele șapte orașe săsești.

La câteva ceasuri, pe Mureș, în spatele Alba-Iuliei⁴⁰ se afla satul Sântimbru⁴¹, unde guvernatorul Iancu de Hunedoara⁴² câștigă victoria minunată, din anul 1441, asupra turcilor. [...]

p. 172 Drumul de la Orăștie către orașul Sebeș⁴³, șerpuiește între coline. [...]

p. 173 În ziua următoare am făcut, cât mai devreme, o plimbare prin oraș. Acesta are întru totul aspectul unui oraș de provincie german cu frontoanele caselor în trepte, foișoare turn și alte asemenea dotări. Orașul este destul de mare, dar nu pare prea populat; a fost unul din puținele orașe întemeiate de sași și înconjurat cu un zid dublu încă din 1388. În anul 1438 Murad al II-lea⁴⁴ l-a pustiit, din răz bunare, în urma nenorocitei expediții asupra Bălgradului⁴⁵ transilvan. Sebeșul a fost dărâmat, bunăstarea sa distrusă, fiind nimicite în foc aproape toate documentele. De atunci orașul a fost cucerit de mai multe ori, mai deosebit de aprig însă, în timpul războiului curuților; în anul 1706 a fost crunt lovit de partizanul lui Rákóczi⁴⁶, Andrei Csiaki⁴⁷.

Începând de la Sebeș se despart din ce în ce mai mulți munți, se largesc văile și sunt de așteptat șesuri mărginite de înălțimi domoale. Călătoream acum pe platoul din râurile Mureș și Olt. Cu cât ne apropiam mai mult, <trecând> prin Miercurea

³⁸ Bros, oraș în județul Hunedoara.

³⁹ Klausenburg.

⁴⁰ Karlsburg.

⁴¹ Szent Imre. Azi sat-comună în județul Alba. În afirmația de mai sus autorul face mai multe confuzii. Bătălia de la Sântimbru nu a avut loc în 1441 ci la 18 martie 1442. Nu a fost o victorie ci o vremelnică înfrângere a lui Iancu de Hunedoara care însă, primind întăriri înfrânge pe turci, patru zile mai târziu (22 martie) într-un loc numit, conform izvoarelor narative, Poarta de Fier, ce nu a putut fi identificat cu precizie, apreciindu-se doar că s-ar fi aflat undeva între Alba Iulia și Sibiu.

⁴² Johann Hunyad ban al Severinului (1438–1441), voievod al Transilvaniei (7 mart. 1441–1446, împreună cu Nicolae de Ujlak), apoi guvernator al Ungariei (1446–1453).

⁴³ Muhlenbach. Azi oraș în județul Alba.

⁴⁴ Sultan (1421–1446 și 1446–1451).

⁴⁵ Veche denumire a orașului Alba Iulia.

⁴⁶ Francisc Rákóczi II, principe al Transilvaniei (8 iul. 1704–1711).

⁴⁷ Neidentificat.

Sibiului⁴⁸ și Apold⁴⁹, de capitala țării săsești, cu atât mai animată era șoseaua. Ucenicii meșteșugarilor, cu ranița pe spate și toiagul noduros în mână, ne aminteau de obiceiul german al drumeției <meșteșugărești>. Aici am întâlnit o căruță cu negustori armeni, încetățeniți de mult în Transilvania, care nu // erau cu nimic mai p. 174 prejos în îmbrăcăminte sau în purtarea politicoasă altor semeni din starea lor, ci se deosebeau numai prin trăsăturile orientale ale feței, în special prin nasul mare vulturesc și părul negru lins. Acolo înainta o căruță încărcată cu saci cu lână, trasă de cai puternici, bine hrăniți și bine înhămați, care contrastau remarcabil cu slabele mârțoage înhămate cu frânhii proaste ale căruțașilor români. Cei care îi mâneau erau doi țărani falnici, în pantaloni strâmți și vestă albastră, cisme înalte ungurești, cu păr lung castaniu căzând pe umeri și pălării negre de păslă cu boruri largi. Ei erau de fel din Cisnădie⁵⁰, sat mai sus de Sibiu, așa cum mă lămurii călăuza mea, sat în care sașii exploatează cea mai întinsă și productivă manufactură de postav. În Apold, la popasul nostru de prânz, ne-am întâlnit cu mai mulți cetățeni ai Sibiului, ale căror afaceri i-au dus la țară. Convorbirea a fost deosebit de vie și s-a purtat în parte despre instalarea recentă a contelui națiunii săsești și în parte despre alegerea deputaților Dietei. Țăranii sași de pe Mureș sunt animați de ardoare în părerile lor politice, pe care o doresc, în parte cel puțin, și conaționalilor lor de pe Dunăre și Elba.

Dincolo de Apold se arată câmpia de la Cristian⁵¹ și mai departe Sibiul, la piciorul molcomelor coline de la Șelimbăr. Ținutul este deosebit de plăcut, ridicându-se pe înălțimi molcome, sprijinindu-se pe partea dreaptă pe lanțul carpatin cu masivul Surul la orizont. Emeric Tököly⁵², după ce, cu ajutorul turcilor a bătut, la 1690, la Zărnești⁵³, pe generalul Heissler⁵⁴ și pe generalisimul transilvan Téléki⁵⁵, a convocat la Cristian Dieta, pentru a fi ales principe.

Acest lucru se realizează și Tököly și-a stabilit reședința domnească în casa parohială din Cristian, deoarece nu putea să înfrunte forța prințului Ludvig de Baden⁵⁶ care se îndrepta spre el, și după o domnie scurtă de câteva luni, se retrase

⁴⁸ *Reussmarkt*, sat-comună în jud. Sibiu.

⁴⁹ *Gross Pold*. Actualmente există două sate: Apoldu de Jos, comună, și Apoldu de Sus, depinzând de comuna Miercurea Sibiului.

⁵⁰ *Heltau*, oraș în jud. Sibiu.

⁵¹ *Grossau*, comună suburbană a municipiului Sibiu.

⁵² Emeric Tököly, principe al Transilvaniei (sept. 1690–1691).

⁵³ *Zernyest*, oraș în județul Brașov. Emerik Tököly a fost sprijinit de turci și de domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, a cărei oaste a participat la bătălia de la Zărnești (11 aug. 1690).

⁵⁴ *Heussler*. Donat Heissler, general imperial, în timpul războiului austro-turc (1683–1699).

⁵⁵ Mihail Teleki, cancelar al Transilvaniei (n. 1634–1690), a trecut, conform înțelegerii de la Cârțișoara (14 apr. 1685) de partea imperialilor. A murit în bătălia de la Zărnești (11 aug. 1690).

⁵⁶ General imperial în timpul războiului austro-turc (1683–1699).

iarăși prin Brașov⁵⁷ în Țara Românească. Tökölly era un caracter, care, cu toate că
p. 175 era ghiaur, impunea respect chiar și turcilor. Dar // erau în decădere în așa măsură,
încât chiar un geniu nu mai putea îndrepta ceva, și deci nu i-a rămas decât să cedeze
în fața superiorității numerice.

Deoarece mă grăbeam să ajung la prietenul meu preotul Roth⁵⁸ din Cașolț⁵⁹ nu
m-am oprit de această dată la Sibiu, am plecat imediat a doua zi, mai departe, la
singurătatea rurală a casei parohiale din Cașolț, după ce mi-am luat rămas bun cu
mulțumiri de la călăuza și însoțitorul meu de până atunci, a cărui ospitalitate nu
m-a îndemnat să accept alt adăpost decât propria-i casă. Alături cu Cîbinul, care-și
varsă apele în Olt, drumul m-a dus peste un șir de coline, pe care se află satul
Șelimbăr⁶⁰. Aici s-au luptat transilvănenii sub prințul cardinal Andrei Báthory⁶¹, în
1599, într-o bătălie nenorocoasă împotriva domnului numit de împăratul Rudolf al
II-lea ca generalisim, voievodul dornic de onoruri al Țării Românești, Mihai⁶².
Sigismund Báthory a despărțit în fapt Transilvania de Rudolf al II-lea. Cardinalul a
lăsat să fie ales ca prinț al Transilvaniei cu toate ordinele contrarii ale Scaunului din
Roma, și a pornit din Sibiu împotriva dușmanului, care urmărea nu numai
Transilvania, ci și unirea cu Moldova și Muntenia. [...]

p. 176 El l-a gonit și pe Ieremia Movilă⁶³, voievodul Moldovei și s-a numit cu
mândru titlu de voievod al Moldovei și Țării Românești, consilier aulic împărătesc
și guvernator al Transilvaniei. Dar norocul nu i-a surâs multă vreme, căci după
întâmplări schimbătoare a fost ucis în cortul său în tabăra de la Turda de soldați
valoni, la îndemnul generalului invidios Basta și astfel a fost scăpată Transilvania
de o calamitate, iar Țara Românească a pierdut unul din eroii ei cei mai mari.

Acum nu se mai cunoaște nimic din groaza acelor zile. Păsările ciripesc voios
în văzduh, câmpurile de porumb promet o recoltă bogată. Din când în când mă
încrucșam cu un atelaj țărănesc, pe lângă care galopa în salturi vioaie un mânz, sau
o țărancă săsoaică, care se înapoia de la câmp pe cal, cu hățul în mână, iar în spate
cu o legătură de otavă. Așa am călătorit în jos peste coama dealului, unde străluceau
între tufișurile văii Cornățel⁶⁴ clopotnița și acoperișurile primitivului Cașolț. Într-o
oră și jumătate eram în brațele prietenului meu.

⁵⁷ *Kronstadt*

⁵⁸ Probabil Stefan Ludwig Roth (24 nov. 1796–11 mai 1849).

⁵⁹ *Kastenhölz*, sat, comuna Roșia, jud. Sibiu.

⁶⁰ *Schelenberg*, sat-comună suburbană a municipiului Sibiu.

⁶¹ Andrei Báthory, principe al Transilvaniei (30 mart.–31 oct. 1599).

⁶² Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (sept. 1593–9 aug. 1601), al Moldovei (mai–sept 1600), căpitan general și consilier loctiitor al împăratului Rudolf II în Transilvania (1 nov. 1599–sept. 1600).

⁶³ Ieremia Movilă, domn al Moldovei (25 aug. 1595–mai 1600 și sept. 1600–30 iun. 1606).

⁶⁴ *Harbach*.

Scrisoarea a nouăsprezecea Cașolt: sașii. Obiceiurile lor și felul lor de viață [...]

Prețuitul meu prieten! De o săptămână trăiesc aici la poalele Carpaților, în ale muzelor rustice și mă las răsfățat cu drag de prietenul meu Roth și ai lui, și cu bunătăți care într-adevăr mă copleșesc. Nu trece nici o zi fără excursii și plimbări în împrejurimi, nici o zi fără învățăminte și petrecere, astfel că șederea mea în Transilvania se află cu siguranță printre cele mai interesante amintiri ale călătoriei mele. p. 177

Aș avea toate motivele, să vă înfățișez o imagine despre stilul prietenos de viață pe care o petrec aici, și aș putea să mă refer la autoritatea lui Goethe, care consideră undeva casa parohială protestantă ca singurul obiect cu înfățișare idilică, în vremurile noastre. Ce ar putea fi mai mult ca tablou de gen, în fața căruia și vicarul din Wakefield ar trebui să se dea la o parte, <ca atunci> când, stăm în galeria deschisă la cafea într-o conversație intimă și afară din livadă se aude până la noi bătaia regulată a îmblăciului, sau când facem, cu nevastă și copil, o plimbare de seară prin sat, salutați cu prietenie de săteni; sau când cu prietenul meu alergând la rosturile sale și care – ca veritabil duhovnic al parohiei are în vedere și buna lor stare, nu are ca *Doctor Medicinae*, numai Biblia în mână. Într-adevăr! Trebuie să-mi impun tăcerea, pentru a nu ajunge la prea multă vorbărie. //

Ținutul sașilor se deosebește față de țara maghiarilor nu numai prin locuitorii săi, prin portul și obiceiurile lor, cât și prin toate particularitățile lor, încât este imposibil, chiar la o privire superficială, să nu se constate originalitatea lor. Nu este numai bună starea mai ridicată a locuitorilor, hărnicia, agerimea lor, sau câmpul mai bine lucrat, curățenia orașelor, <modul> gospodăresc al caselor drăguțe, prin care se dovedesc urmași fideli ai strămoșilor; ceea ce-l surprinde în special pe străin, după părerea tuturor acelor care au călătorit în această țară, ieșind în mod special în evidență, <este> mai ales o anumită libertate și egalitate republicană, cu toată forma monarhică a guvernării, ceea ce apare ca o ciudățenie, putând fi întâlnite atât de aproape de răsăritul absolutist. În timp ce satul maghiar, chiar în Transilvania, constă dintr-o casă a seniorilor și un număr de colibe acoperite cu stuf, dimpotrivă, într-un sat săsesc se pot vedea nenumărate case zidite din piatră care nu sunt mai prejos de trecutele locuințe ale magnaților. Aici nu pretinde nici un nobil vreo robotă sau nu se mândrește cu frumusețea moșiei sale și cu privilegiile sale la dări. Țăranul este proprietarul, și în tot ținutul săsesc nu se află nici un nobil. Chiar acei sași, care sunt de <obârșie> nobilă sunt socotiți ca aparținând nobilimii ungare și sunt obligați la dări ca și sașii. În aceasta se află cauza egalității democratice. Nimeni nu este deasupra celuiilalt în privința drepturilor iar întâietate dau în <ierarhia> socială numai averea și cultura. p. 178

Dacă ajungi într-un sat săsesc, te crezi în Germania, numai că acolo casele, pe departe, nu dovedesc întotdeauna acea bunăstare, deoarece la noi se întrezărește prea des lăcomia trecutului feudal-aristocratic. În mijloc se află biserica, în general

p. 179 înconjurată de un zid puternic, care deseori, la nenumăratele năvăliri ale tătarilor și turcilor și la zguduirile războaielor interne, a trebuit să servească ca loc de refugiu locuitorilor satului. Aici se baricadau cu tot ce aveau mai de preț, până când hoarda năvălitoare dispărea iarăși, și-și reconstruiau din nou locuințele arse. Când // m-am urcat pe zidurile ruinate ale vechii biserici din Cașolț și am privit peste <tot> ținutul spre trecătoarea Turnu Roșu și Făgăraș, am citit în ele toată istoria Transilvaniei. La capătul satului sunt colibe din paie în care locuiesc românii și dacă aparțin bisericii schismatice au poate o casă a Domnului într-o șură acoperită cu paie. Angajați de sași ca păstori și zilieri, nu sunt niciodată acceptați între ceilalți locuitori. Bineînțeles s-au înmulțit în mod uimitor și au preluat sate întregi părăsite; în aceste situații sunt considerați ca sași și sunt înregistrați ca <și> aceștia atât ca stare, cât și ca drepturi. La capăt de tot, în afara satului, sunt ridicate corturile țiganilor, unde locuiesc sub același acoperământ nenorocit câinii și copiii goi. Aceasta este fizionomia unui sat săsesc. Precum o dovedește interiorul intim și comod, cu toate cele necesare de la Biblia⁶⁵ familiei și cartea de rugăciuni⁶⁶ până la ulcioarele netede de vin, care cu gâturile lor înguste împodobesc pereții, așa arată și portul sașilor bunăstarea, ca și aplicarea lor spre ordine și desăvârșire. Țăranul sas poartă – căci în orașe și târguri s-a adoptat în general moda franceză – un pantalon alb strâmt din postav, peste care ajung până la pulpă cizmele înalte de călărie. Pe corp are o vestă din piele brodată cu flori multicolore sau inscripții, fixată cu o curea lată de piele. La aceasta se adaugă o pelerină din postav alb cu tivături negre la cusături. Pe cap poartă o pălărie neagră din păslă cu boruri late. Nevasta lui poartă peste juponul gros din lână o haină din postav alb, pe care are un voal alb și picioarele-i sunt încălțate strâns cu cizme înalte bărbătești. Fetele au părul împletit cu panglici în cozi lungi care atârnă pe spate și pe cap un fel de șapcă din catifea neagră, pe care este prins voalul. La biserică, duminică, nu se duce nici una fără să

p. 180 poarte în mâini un buchet de flori. Acest // port național, care este purtat mai mult sau mai puțin de populațiile din aceste locuri, căci corespunde climei, suferă de diverse modificări în diferitele districte. Așa seamănă cizmele țăranilor din Cisnădie mai mult cu cele ungurești. Mantaua din postav alb este împodobită cu șireturi și broderii roșii, și are un guler scurt dreptunghiular, în schimb are mâneci lungi care atârnă. În districtul Bistrița și în Țara Bârsei⁶⁷ apar deosebiri și mai vizibile.

Înfățișarea sașilor vorbește neîndoielnic despre originea germană. Obrazul oarecum lătareț, deschis, părul blond sau castaniu deschis, care îi cade în toată lungimea peste umeri, figura chipeșă, într-o oarecare măsură grăsuță, toate trădează de la prima vedere patria sa. Chiar dacă nu ar fi așa, <sasul> s-ar recunoaște după caracterul său. Plin de bunăvoință, prietenos și săritor, nu este împotriva plăcerilor

⁶⁵ *den Wechseln.*

⁶⁶ *Hauspostille.*

⁶⁷ *Burzenlande.*

vieții și plăcerea sa strămoșească germană pentru bucuriile mesei sunt deja caracterizate de tendința către o statură corpulentă într-o mai mare măsură decât una subțirică ca a românilor și ungurilor, nemulțumiți cu slănină și ceapă. Cu atât mai mult el este modest și refuză orice distracție; el își vinde cerealele ca să-și plătească impozitele și se mulțumește cu cartofi. Hărnicia lipsită de odihnă îl caracterizează pe sas și cu toate că de departe nu deține cel mai bun pământ din Transilvania el a reușit prin pricepere să se bucure de o mai bună stare decât oricare alt locuitor care are cel mai bun pământ. Trebuie să se țină seama și de faptul că acolo și sarcinile feudale împiedică ascensiunea înfloritoare a economiei țărănești. În privința culturii este înaintea tuturor conlocuitorilor. Chiar dacă nu aș vrea să spun că maghiarul sau secuul rămân în urmă, în privința inteligenței native, sasul este totuși înaintea, căci și-a sporit însușirile din naștere într-un capital printr-o bună învățătură populară, care, în comparație cu ceilalți, îi aduce o dobândă îmbelșugată. Cuminenția și prudența sunt două trăsături de caracter proprii germane, care se regăsesc și la sași și care au ajutat // înainte acest popor la un comerț înfloritor, pe care l-a practicat nu p 181 numai în Transilvania ci și în țările învecinate. Așa cum navigația pe Dunăre și comerțul maritim au făcut ca negustorii sași să câștige din plin, an de an, mai mult teren, așa trebuie să fi fost și pe alte căi; valoarea importurilor a întrecut în mod semnificativ aceea a articolelor de export. Sașii sunt iubitori de dreptate, modești, loiali, iar curajul lor l-au dovedit în sute de bătălii. Chiar și defectele pe care adversarii lor le scot în evidență cu tărie, nu sunt altceva decât defecte naționale moștenite, de care și conaționalii lor de pe Rin și de pe Elba nu suferă în mai mică măsură. Sau ne-am dezbărat într-un fel de lanțurile credinței în autoritate? Am eliminat din noi provincialismele germane? Sau și la noi precumpănește numai gelozia îngustă și interesele mărunte partizane convingerii superioare a nevoii purificării generale? Cum aș putea să-i învinovățesc deci pe bunii sași de un lucru, de care sunt răspunzători tot atât cât ar fi pentru ochii lor albaștri? [...]

Trebuie să admit că aici am nimerit într-o îmbulzeală mare, când mi-am amintit din fericire de un adagio, în spiritul căruia cred că am făcut afirmațiile de mai sus. Am postulat astfel pentru germani atribute de dezvinovățire, atunci când își apără naționalitatea și nu trebuie să ajungă în contact cu vecinii lor. Acestea apar textual în cazul precedent; căci chiar și în Transilvania sunt imigranți germani, care, locuind printre unguri și români, dar lipsiți de scutul propriilor instituții, deși au păstrat portul și aspectul sașilor, au devenit cu desăvârșire maghiari sau români. [...]

Scrisoarea a douăzecea

Sibiu: vizitarea capitalei săsești. Istoria sa [...]

p. 201

Stimate prieten! Când cobori de la Cașolț spre Șelimbăr, pe ambele părți ale Cibinului, se întinde capitala ținutului săsesc, mult renumitul Sibiu. Partea cea mai veche a <zonei> interioare a orașului este așezată pe o ridicătură, care coboară

destul de abrupt spre apus și pe care trebuie să fi fost așezată, încă din timpul dacilor și romanilor, Jiridava, de mult dispărută. Despre întemeierea actualului oraș circulă în popor diferite versiuni. [...]

- p. 208 Aceste zile de suferință au trecut de mult, zidurile și bastioanele au devenit inutile în timpul ocupației austriece, și dispar în bună parte prin extinderea fără zgomot a populației în creștere peste zidurile strâmte. Mai stau în picioare porțiuni stinghere din aceste construcții ale statului cu flancurile găurite de ghiulele, un martor glorios al vitejiei săsești. O mare parte este dărămată sau transformată în drumuri de preumblare. Orașul propriu-zis se arată, asemenea celorlalte orașe săsești, cu aspectul deplin și stilul arhitectonic al evului mediu german. Partea de jos <a orașului> este alcătuită din case înalte cu acoperișul înclinat și balcoane ieșite în afară; ulițe înguste, întortocheate din care se desprind ulicioare abrupte și înguste, cu trepte de piatră periculoase iarna, care duc spre orașul de sus. Orașul de sus este construit în jurul pieții târgului, în apropierea căreia se află bisericile principale, clădirile oficiale ca și locuințele lumii nobile, acestea din urmă mai ales în stil rococo. Principala biserică catolică, veche de peste 100 de ani, a fost întemeiată în
- p. 209 1726 de iezuiți. Ea este construită în stilul // baroc al secolului 18 și nu se remarcă, în cunoscuta-i înzorzonare⁶⁸, prin nimic demn de menționat. Mai originală este catedrala protestantă, al cărei stil gotic are particularitățile secolelor 13 și 14. Ea are încă vitralii la ferestre, singurele din Sibiu. De altfel este în anume măsură transformată în interior, pe de o parte în vederea ofierii liturghiei luterane iar, pe de altă parte, prin reparațiile impuse de-a lungul anilor. O frescă reprezentând răstignirea lui Christos, aparținând vechii școli germane, a scăpat zelului reformator al iconoclaștilor, probabil datorită excelenței sale realizări. În apropiere se află cea mai veche biserică din Sibiu, o mică capelă gotică ctitorită de regele Bela al III-lea⁶⁹ în secolul al 12-lea, și confirmată în 1191 de Papa Celestin, dar nefolosită pentru serviciul divin. Ea adăpostește biblioteca gimnaziului protestant.

Nu voi vorbi de numeroasele mănăstiri și biserici ale celor două confesiuni, precum și de localurile de închinăciune ale ortodocșilor⁷⁰, căci nu au nimic remarcabil.

Nu lipsesc nici spitale și cămine, între care se remarcă în mod deosebit Terezianumul dotat de Împărăteasa Maria Tereza⁷¹ și prevăzut pentru 500 de orfani și copii găsiți.

Muzeul național merită să fie văzut în mod deosebit. El se află în piața târgului în palatul baronului de Brukenthal și a fost întemeiat de fostul guvernator

⁶⁸ *Schnörkelwerk*.

⁶⁹ Rege al Ungariei (1172–1196).

⁷⁰ *der Griechen*.

⁷¹ Maria Tereza, regină a Ungariei și Boemiei, împărăteasă a Austriei (1740–1780), ducesă de Mantua (1740–1745), și Parma-Piacenza (1740–1748).

al Transilvaniei cavaler Samuel von Brukenthal⁷², un favorit al împărătesei Maria Tereza. Aci se află o bibliotecă de circa 15–18 000 de volume, pe care donatorul a lăsat-o moștenire împreună cu un fond de 36 000 florini, moștenitorilor săi, cu clauza folosirii libere a acestora de către sibieni; de asemeni și o colecție de minerale deosebită prin numărul și frumusețea eșantioanelor de minereu de aur și argint. Aurul se găsește sub toate formele, ca praf, în foi, cristalizat, curat sau în straturi, asemănător prețiosului acetat de potasiu. Li se mai adaugă și colecția de tablouri evaluată la 200 000 de florini, care, pe lângă unele lucrări originale mai cuprinde multe // copii bune. De un interes deosebit sunt portretele principilor și p. 210 prințeselor transilvănene și din casa domnitoare austriacă, între care se găsește, în mod îndreptățit, silueta prietenoasă a binevoitoarei împărătese, la diferite vârste. Comoara cea mai de preț a muzeului o constituie Cabinetul de numismatică care are un număr mare de monede grecești, romane, germane, papale și în mod deosebit ungurești și transilvane care, și prin propria lor bogăție, sunt de o mare valoare.

În privința instituțiilor de învățământ a existat o grijă pe măsură. Protestanții posedă un gimnaziu mare, construit peste drum de principala biserică luterană, în ultimul pătrar al secolului trecut, și în care mulți ani teologii protestanți au trebuit să ocupe posturile de profesori, înainte de a putea cere numirea <lor> ca preoți. Și catolicii și românii au în chip firesc școli, primii în oraș, ultimii în cartierul iozefin. Am fost deosebit de plăcut surprins să găsesc în Sibiu o școală de gimnastică. Acest avantaj, lipsește multor orașe din patria mamă germană, unde prejudecăți nepotrivite și înguste stau adesea în drumul unor lucruri bune recunoscute. Sibiul îl datorează străduințelor neîntrerupte ale unui senator. Terenul de gimnastică este instalat după indicațiile profesorului de gimnastică Badewitz și este dotat cu tot ce este trebuincios, fiind prevăzută de asemenea, și o sală de gimnastică cochetă pe lângă respectivele instalații, pentru exerciții iarna sau pe timp ploios. De s-ar dezvolta în mod înfloritor această instituție, pentru a deveni un model pentru instituții surori în celelalte orașe săsești!

Viața în Sibiu este plăcută și trebuie să mă laud cu o primire măgulitoare datorată recomandării prietenului meu. Am făcut cunoștință <cu persoane> atât de interesante cât și instruite, care m-au făcut să regret că nu-mi este cu putință să-mi prelungesc șederea în condiții atât de plăcute. Nu lipsesc niciodată excursiile și petrecerile de societate, la care se adaugă un teatru⁷³ german bun, care vara sporește prilejul de a fi mulțumit.//

Am fost la reprezentația lui Alessandro Stradella, care poate fi într-adevăr p. 211 socotită foarte reușită.

⁷² Samuel Brukenthal, președinte al guberniului (6 iul. 1774–16 iul.1777), și guvernator al Transilvaniei (16 iul. 1777–9 ian. 1787).

⁷³ *Bühne*.

Una din primele mele excursii a fost la pasul Turnu Roșu, prin minunatul lanț muntos al Carpaților, una din principalele trecători din Transilvania în Țara Românească. Era o dimineață înmiresmată de septembrie și pe măsură ce ne apropiem mai mult de munți, prin ținutul mănăs, cu atât mai maiestos se ridică masivul Surul ca un rege înconjurat de munți săi vasali.

Întâi se ajunge la Tălmăciu⁷⁴ la vărsarea pârâului Soodbach⁷⁵ în Cibin, un sat prietenos, care aparține așa numitelor bunuri ale celor șapte județi, anume acele bunuri pe care regii unguri le-au donat, în diverse împrejurări, în ținutul săsesc sau în alte regiuni ale Transilvaniei celor șapte scaune săsești. Tălmăciul ar fi fost construit după dărâmarea Ierusalimului de către fugari evrei, încă din vremea regelui dac Decebal și care le-ar fi încredințat spălarea aurului. Mai târziu li s-ar fi adăugat greci, români și armeni așa că localitatea s-a mărit. Pe un munte apropiat stau ruinele cetății Landskrom⁷⁶ pe care au construit-o demult sașii pentru apărarea defileului și pentru care regele Ludovic⁷⁷ în 1370, le-a acordat un act de privilegii pentru ca întreținerea și slujba la cetate să nu le fie o povară. Mai sus se văd ruinele castelului Lauterburg⁷⁸, care după un privilegiu acordat de urmașii lui Ludovic sașilor pentru întreaga zonă a Tălmăciului, trebuie să le fi fost reînnoit, după continuarea cetății Turnu Roșu⁷⁹. După aproximativ o jumătate de oră Cibinul se varsă în Olt. Din ce în ce mai minunat se înfățișează terenul, din ce în ce mai măreț se înalță, unele peste altele, diferitele trepte ale teraselor munților. Au o singură despicătură, acolo unde Oltul taie zidul Carpaților, pentru a se grăbi spre mama Dunăre. Minunat de romantic se desfășoară în jos drumul pe malul drept al Oltului, în mijlocul înălțimilor muntelui despicat în stânci și acoperite de copaci și de foioase, în timp ce jos, pe partea stângă, în albia adâncă, râul își învâlburează apele albastrii. Drumul a

p 212 fost mai înainte // deosebit de periculos datorită alunecării marginilor munților, deseori închise de prăvălirea stâncilor și rostogolirea pârâurilor. De aceea, încă de la începutul secolului trecut a fost construit de către căpitanul inginer imperial Frederic Swantz, renumita Via Carolina (numită în cinstea împăratului Carol al VI-lea)⁸⁰, un drum lung de unsprezece ceasuri, care ducea până în Oltenia, aflată pe atunci sub stăpânirea Austriei. În prezent se construiește, sub conducerea

⁷⁴ *Talmatsch*, sat-comună a județului Sibiu.

⁷⁵ *Soodbach*.

⁷⁶ *Landeskrone*, demantelată în 1453 din ordinul lui Iancu de Hunedoara.

⁷⁷ Ludovic (Lajos) I d'Anjou, rege al Ungariei (1342–1382).

⁷⁸ Castelul Lauterburg a fost refăcut după demantelarea castelului *Landeskrone*.

⁷⁹ Turnu Roșu sau Turmul Spart datează din secolele XIII–XIV.

⁸⁰ Carol al VI-lea, arhiduce de Austria și rege al Ungariei, sub numele de Carol III (1711–1740), rege de Neapole (1707–1734), duce de Milano (din 1707) și de Mantua (din 1708), rege al Siciliei (1718/1720–1734), rege al Boemiei și împărat al Germaniei (1736–1740).

senatorului sibian Rapp⁸¹ o șosea nouă, comodă, până la granița cu Țara Românească, de unde guvernatorul muntean o prelungește prin Căineni până la București.

Acest defileu primejdios are numele de pasul Turnu Roșu de la un vechi castel, care ar fi fost clădit încă de cavalerii teutoni și care zăvorește într-adevăr Transilvania de Țara Românească. Turnuri groase alcătuiesc bastioanele între care trece șoseaua printr-o poartă deschisă în zidul <care> le unește.

Ziduri crenelate puternic se ridică drept în fața muntelui abrupt și coboară pe stânga până la Olt. În anul 1533 a fost smulsă o parte a acestei lucrări masive de către viiturile apelor crescute ale Oltului; din această cauză s-a așezat un nou castel în interiorul terenului pe o ridicătură povârnită, căci transilvănenii au fost tot timpul preocupați să închidă această trecere cetelor românești și turcești.

De altfel defileul a devenit renumit prin lupte multe și nimicitoare. Chiar la începutul secolului al doilea, împăratul Traian venind din Moesia a hotărât distrugerea valului de pământ pe care regele dac Decebal l-a făcut pentru apărarea țării sale. Dar nici o expediție nu a fost mai nenorocită decât aceea pe care a întreprins-o regele Carol Robert⁸² în anul 1330 împotriva domnitorului Ioan Basarab I-ul⁸³ al Țării Românești. Îndemnat de voievodul Transilvaniei Toma Farkas⁸⁴ și de Dionisie de Szek⁸⁵ regele năvăli cu o mare armată de unguri și cumani în Oltenia și cucerii capitala Severin. Basarab îi trimise în întâmpinare soli, promise părăsirea țării cucerite și plata în termen a tributului pentru comitatul Făgăraș, pe care-l avea feudă de la Coroana Ungară. Dar regele // influențat de p. 213 curtenii săi, respinse aceste oferte cu toate obiecțiile onoratului conte Dominic. Atunci muntenii au părăsit terenul deschis și s-au refugiat cu hrana în munți; armata regală fu curând cuprinsă de frica foametei căci, nutrețul fusese prădat și distrus. Atunci Regele a dorit pacea și Basarab a acceptat-o în aceleași condiții și i-a trimis călăuze pentru a se întoarce acasă. Dar nu mai era în puterea sa să-și îndeplinească voința. Boierii furioși din cauza distrugerilor pricinuite de invazia ungară, au înconjurat din toate părțile armatele regale, au ocupat trecătorile Carpaților și au năvălit asupra ungarilor la pasul strâmt de la Turnu Roșu. Strânși între munții înalți până la cer și râul adânc Olt, pe cărări de munte abrupte, pe care puteau pași adeseori numai unul după altul, ungurii atacați la 10 noiembrie din toate părțile se văzură incapabili să opună o rezistență morții care venea parcă din cer. Baia de sânge a durat patru zile în care au pierit conducătorii nobili ai nefericitei armate⁸⁶.

⁸¹ Neidentificat.

⁸² Carol Robert d'Anjou, rege al Ungariei (1308–1342).

⁸³ Basarab I, domn al Țării Românești (circa 1310–1352).

⁸⁴ Toma de Szécsény, voievod al Transilvaniei (18 apr. 1322–27 aug. 1342).

⁸⁵ Dionisie Szechy, ban de Severin.

⁸⁶ Bătălia de la Posada (probabil Loviște), 9–12 nov. 1330.

Acolo au murit Nicolae de Transilvania, Mihai de Pofega, vicecancelarul regelui Andrei de Eichenbürger și și-au găsit o moarte nedreaptă un număr de cavaleri viteji, între care contele Dominic, fiul său Ladislau, meșterul Marton și fideli care au format un zid viu de fier, în jurul regelui. La sfârșit muntenii s-au năpustit pentru a lua pradă eșalonul de bagaje, Carol (regele) și-a schimbat hainele cu Desjó, fiul Domnului von Szik și a scăpat cu câțiva fideli, în timp ce acesta a fost prins și a murit pentru regele său [...].

p. 216 La câteva ceasuri la mieznoapte de Sibiu se află, înconjurat de câteva lacuri sărate și de înălțimile prietenoase ale ținutului Mureș, Ocna Sibiului⁸⁷, care aparține localităților fiscale⁸⁸. Localitățile fiscale sunt acele orașe sau târguri care în schimbul plății unei dări anuale au posibilitatea exercitării anumitor drepturi, ca de pildă alegerea dregătorilor sau altele.

Când s-a introdus în Ungaria impozitul pe poartă fără adausuri⁸⁹, locuitorii acelor localități, care nu erau nici nobili, nici supuși ai nobililor, nu au putut fi încadrați în <systemul> porților și, de aceea li s-a impus capitația⁹⁰ în locul impozitului pe poartă.

La Ocna Sibiului se află un oficiu regal al sării, de la care localitatea își trage și numele. Transilvania este deosebit de bogată în sare, ca și în alte minerale. Se afirmă că în țară s-ar putea deschide peste o sută cincizeci de mine de sare, în timp ce nu sunt în lucru decât șase. Romanii știau să exploateze mai bine comorile țării dacilor; peste tot dai de galerii, care au fost săpate de ei. Se povestește despre peste șaptezeci de călători care cu carele lor încărcate, ar fi fost înghițiți de pământ, și, de abia peste secole, la lucrările de minerit au fost găsite oasele nenorociților. Cu această ocazie s-a văzut că tavanul unei galerii străvechi se prăbușise sub greutatea carelor. Și la Ocna Sibiului sunt asemenea galerii părăsite, a căror construcție se atribuie romanilor. Se merge peste ele cu o anumită teamă până la intrarea în care minerul călăuză aruncă pietre, trage un foc de pistol, pentru a putea aprecia cu ajutorul ecoului adâncimea puțului de mină. În minele în lucru se coboară în prezent pe aproximativ 30 de trepte, cele de sus înguste și murdare, dar cele de mai jos, care aparțin ultimilor ani, dovedesc, prin comoditate și curățenie, îmbunătățirea p. 217 exploatarei. Ajuns în fundul puțului impresia este strălucitoare, când întreaga // sală de sare este luminată deodată de smocuri de paie aprinse. Este o scânteiere a pereților strălucitori, care depășește fantezia celor mai minunate tablouri. Când m-am îndepărtat într-o parte a uriașei săli, care este așa de mare încât acolo ar încăpea ușor biserica noastră cea mare, m-am lăsat pradă visurilor mele, și însoțitorii mei mi s-au părut ca niște gnomi și spiriduși ai munților iar luminile

⁸⁷ *Salzburg*, oraș, jud. Sibiu.

⁸⁸ *Taxalorte*.

⁸⁹ *Steuersimplum der Porten*.

⁹⁰ *Bürgertaxe*.

dansau între ei ca lumini rătăcitoare pe pereții strălucitori. Oricât de maiestoasă este impresia întregului, totuși nu se poate evita senzația apăsătoare că în mijlocul pământului ai fi prada unei surpări, salutând apoi cu inima ușoară albastrul cerului și adierea binefăcătoare a aerului proaspăt.

Exploatarea muntelui de sare, lăsată înainte pe seama particularilor, este acum <un> drept exclusiv al Coroanei, ceea ce apasă greu asupra Transilvaniei și Ungariei. Pentru a mări exportul, fiscul vinde sarea cu precădere străinilor, în locul indigenilor din al căror sol și teren se extrage. Ca urmare, la granițele țării se face o contrabandă mănoasă, prin aceea că românii pot vinde în Transilvania și Ungaria sare cumpărată afară, mai ieftin decât o vinde fiscul. Toate privilegiile vechi, legate de sare, și acelea ale sașilor au fost ridicate. Nu vă veți îndoi că aceste împrejurări dau prilejul la plângeri și despăgubiri. În trecut s-a preferat chiar otrăvirea râurilor cu deșeuri de sare, decât să fie date săracilor. De abia acum parlamentul a reglementat acest act de umanitate. Pe când ne întorceam sub un cer înstelat, întreținându-ne voioși despre trăirile noastre, am surprins o priveliște deosebită. La marginea unei pădurici, aproape de șosea, am văzut un foc mare, care strălucea în noapte. În jurul lui erau așezați pe iarba umedă siluete cu privirea sălbatică, cu bărbile lor semețe și cu părul fluturând în adierea serii, semănând mai mult a indivizi sărmani⁹¹ decât a ființe pașnice. În spatele lor, pe un suport, era așezat un butoi mare, al cărui cep îl manipula continuu unul dintre ei, pentru a // duce p. 218 încântătorul conținut în gătlejurile însetate. Era, după cum m-au informat însoțitorii mei, o ceată de români, în care proprietarul butoiului de vin făcea pe hangiu și avea dreptul să vândă băutura sub cerul liber până la ultima picătură. Clienții săi se simțeau foarte bine. Unii sporovăiau, alții se îmbătau, în timp ce unii, cărora băutura le-a înmuiat simțămintele, își vărsau năduful, melancolic, în cântece românești. Erau fericiți, săracii, căci, deși la apropierea noastră câinii s-au ridicat și ne-au atacat, bețivii nu ne-au acordat nici o atenție și mult timp după ce trăsura noastră cu doi cai, a trecut, am putut auzi în noaptea liniștită exclamațiile lor de mulțumire. Atât de puțin are nevoie omul pentru a fi mulțumit?

Scrisoarea douăzeci și unu
Brașov. Călătoria cu poșta rapidă [...]

p. 219

Stimate prietene! După cum vezi, am înaintat în călătoria mea și sunt deja cu 20 de mile mai aproape de Constantinopol. Mă aflu încă pe pământul primitiv săsesc; dar am părăsit, poate pentru totdeauna, azilul meu prietenos de la Cașolț. Îți mulțumesc, că nu pot să-mi stăpânesc o oarecare părere de rău și mă consolez câteodată în gând că ploaia care se abate afară, în cazul mării mele călătorii m-ar

⁹¹ *armen Kerle.*

transforma și pe mine în apă, atunci drumul spre patrie va trece iarăși prin Cașolț și Sibiu.

Lăsați-mă întâi să vă povestesc, cum am ajuns aici. În perspectiva – de a călători de aici în Țara Românească și de a fi nevoit să mă ajut fără însoțitor, într-o țară a cărei limbă nu o cunosc, și care nu poate fi învățată în câteva zile, am folosit cele câteva ore libere, să-mi însușesc cu ajutorul prietenului meu un vocabular al celor mai utile expresii și să le introduc în memoria mea. Limba română este moale și plăcută, foarte asemănătoare cu italiana, așa încât câteodată ai putea-o considera ca un dialect al acesteia, așa cum și numele de Valahi se poate deduce de la cuvântul polonez Wkosk, Velș. Ca și limba italiană, limba română are deosebit de multe cuvinte de origine latină, fapt pentru care un cunoscător al acestui idiom este mult ușurat în înțelegerea <limbii> române. Remarcați câteva cuvinte pe care le extrag, ca exemple, din notele mele: omu, om; capu, cap; (u de la sfârșit în majoritate nu se pronunță), umeru, umer, ochi negri, ochi negri. [...]

p. 231

Scrisoarea a douăzeci și treia Brașov. Vremea proastă. Primire prietenoasă

Dragă prietene! Sunt într-o stare proastă. De trei zile stau aici în unghiul cel mai îndepărtat al Transilvaniei, în așa numita Țara Bârsei, ca gutosul din Biblie, pe malul lacului Betaidei, dar eu cu dorințe contrare: căci, în timp ce acesta aștepta cu nerăbdare ploaia binefăcătoare, eu aștept degeaba, cu nerăbdare, o rază de soare care să străbată vremea cenușie.

Timp de trei zile, abia dacă a încetat ploaia pentru câteva ceasuri și deja se ivește vinerea nefericită cu o înfățișare de nălucă rea, cu starea de îngrijorare și de gânduri mai lipsite de curaj a reîntoarcerii forțate, răzbunare a prejudecății prompte a demonilor, batjocoritori pentru libertatea mea de spirit. Călători, care se reîntorc din Țara Românească povestesc că munții sunt acoperiți cu zăpadă și că drumul este fără rost. Sunt la distanța de o zi de țara lăudată și nu pot să ajung la ea. Dacă aș fi urmat drumul prin pasul Turnu Roșu, cum am vroit de la început aș fi deja în câmpia Dunării, și acolo vremea este, fără îndoială, blândă și frumoasă. Dar soarta m-a condus în ungherul cel mai ploios al Carpaților, față de care Heidelbergul nostru, cu toată natura sa umedă, pare a fi o secetă egipteană.

Dacă nu aș fi găsit o societate atât de plăcută, aș fi fost de neîmpăcat. Aici este înainte de toate domnul Gött, născut la Frankfurt. El s-a mutat aici ca tipograf de cărți și editor și, prin spiritul său de afaceri, a adus un puternic avânt în jurnalistica literară a Sibiului, fiind un adevărat patriot, care nu precupețește nici un sacrificiu pentru opiniile sale inimoase și care // m-a îmbrățișat cu o adevărată prietenie frățească. Se mai află aici și faimosul Bartolomeu Bosco din Torino, fost ofițer al lui Napoleon și cel mai voios membru al societății, care prin îndemnarea lui în scamatorii libere, reușește la ceaiurile de societate să ne vrăjească serile. Aici se mai

p. 232

află domnul Wiest din Viena, de ani buni directorul orchestrei de muzică de cameră și virtuozul ei⁹², aflat în slujba domnului Munteniei. El este totodată, un maestru al viorii, tot atât de plăcut pe cât de îndatoritor la petreceri.

În afară de acesta, prietenul Gött mi-a făcut cunoștință cu medicul șef chezaro-crăiesc, domnul doctor Trötzer. Acestuia îi datoresc unele informații interesante despre medicină și serviciul sanitar, pe care le rețin pentru mai târziu. L-am cunoscut pe domnul senator Trausch, un om prietenos și binevoitor, care plănuiește, de asemenea, o călătorie la Constantinopol. Cu el mă voi întâlni la Galați pe vapor, bineînțeles dacă voi părăsi Brașovul și voi trece Carpații. Am făcut cunoștință încă și cu alți localnici și prieteni, cu care ne străduim să îndreptăm, sporovăind, gândurile despre norii de ploaie.

Brașovul trebuie că oferă o ședere foarte plăcută într-un anotimp mai potrivit. Are o așezare minunată, atâta cât mi-au îngăduit-o să observ cele câteva momente senine printre cele cu ploaie.

Înconjurat de munți înalți, care pătrund cu vârfurile înverzite și stâncoase peste tot în oraș, căldarea strâmtă a munților este deschisă numai către nord-vest, unde câmpia Brașovului coboară de-a lungul pârauului dintre sălcii spre Olt, iar în depărtare munții albaștri din ținuturile secuiești⁹³ închid peisajul însuflețit. Orașul propriu-zis oferă multe în domeniul interesantului și remarcabilului. Totul este plin de viață și activ, căruțe împovărate trase de 18–20 cai trec pe străzi și transportă lână macedoneană din Țara Românească în Austria; în fața fiecărei case se încarcă și descarcă, sau se vede mărturia unei industrii active. Faimoasele lichioruri de Brașov, funii, postavuri, căruțe, articole de fierărie și altele constituie articole de export bănoase, pe care Muntenia nu le poate obține decât prin Brașov și care, din acest motiv vor menține mereu viu interesul comercial al orașului. Și așa este Brașovul, din punct de vedere comercial și industrial, localitatea cea mai importantă din Transilvania și are o populație care ajunge la 30 000 de suflete. La aceasta se adaugă un număr proporțional de străini, ceea ce reprezintă un amestec de populații deosebit de interesant. Nu se întâlnește, pe lângă localnici, numai portul de lână în culori închise al maghiarilor și secuilor nobili cu bărbile lor de husari, ci se mai întâlnesc greci, români și armeni, pe care îi aduce comerțul, iar pe promenadele din jurul orașului se văd boieri mândri din principatele învecinate, care în călătoria spre băile transilvane fac un popas de trecere în comodul Brasso (numele românesc al orașului), [...] în afara tarafurilor țigănești, care cântă melodiile naționale și polcile cele mai frumoase. [...]

Mai la nord de dealul Romurilor⁹⁴ se află dealul cetății⁹⁵ cu citadela sa, pe care austrieicii au reparat-o cât mai bine cu puțință și au pus-o în stare de apărare. p. 238

⁹² *Kammervirtuos.*

⁹³ *Szeklerberge.*

⁹⁴ *Raupenberg*; romurile sunt rame pe care se fixa pânza pusă la albit.

⁹⁵ *Schlossberg.*

Între cele două este drumul din vale care duce la Sibiu, și de-a lungul acestuia se află periferia, Orașul Vechi, cu străzile sale largi. La nord de oraș, în sfârșit, se întinde către câmpia brașoveană a treia suburbie, numită Blumăna⁹⁶ de la multele sale grădini. Impresia produsă de oraș și de suburbii este una deosebită. Brașovul, datorită restaurărilor după marele incendiu, a pierdut aproape aspectul bătrâneții, dar prin aceasta nu <și> caracterul unui oraș de provincie german, ilustrat de fiecare stradă, în care se identifică rectangularul oraș vechi care este locuit de sași. Blumăna, dimpotrivă, este mai puțin regulat și înfățișează mai mult case ungurești; <iar> suburbia de sus este în întregime românească, cu case mici, lucrate în majoritate din lemn, cu ferestre joase, cu scări exterioare, // p. 239 <casele> risipite, cuprinzând între ele grădini și pâraie susurânde, mărginite cu grupuri de copaci. Brașovul are o viață distractivă bogată. În special în timpul verii este foarte vie, când boierii bogați din Moldova și Țara Românească vin cu familiile la izvoarele de apă acidulată de la Araci⁹⁷, la Borsec⁹⁸ și la alte nenumărate băi din partea transilvană a Carpaților. Brașovenii au acolo casele lor de vacanță și savurează șederea la cură în minunata natură. Bineînțeles, s-a făcut încă puțin, în ansamblu, pentru folosirea potrivită a acestor izvoare <de apă> minerală. În timp ce la noi pentru un izvoarăș, care a căpătat un gust de apă sulfuroasă, poate datorită apropierei de o mocirlă, se visează imediat la instalații de cură și băi, capitaliștii speculanți încropesc banii necesari prin acțiuni, pentru a ridica clădiri de cură și de băut apele medicale. Aici însă nici nu se gândește la așa ceva, ca să se amenajeze aceste spumoase comori ale naturii pentru o folosire potrivită. Câteva case de lemn pentru folosirea băilor cu câțiva oameni înzestrați cu cele trebuincioase, câteva locuințe pentru oaspeții nobili împreună cu colibele corespunzătoare pentru slugile lor; asta este tot ce se găsește într-o baie <termală> transilvană. Și totuși, mă asigură medicii, aici se găsesc izvoare tămăduitoare cu diferite acțiuni, și se găsesc de-a lungul întregului lanț al Carpaților într-un număr surprinzător de mare. Din păcate sunt foarte puține cunoscute de ei, și dintre acestea numai câteva au fost analizate chimic pentru a li se cunoaște compoziția.

În afară de aceasta, Brașovul oferă destule posibilități pentru petrecere și distracție. Cele mai minunate plimbări sunt în apropierea orașului, parte pe dealul Romurilor, parte dincolo de Tâmpa⁹⁹ și oferă, urcând din terasă în terasă, priveliști surprinzătoare, asupra orașului și a împrejurimilor. Excursiile mai îndepărtate spre

⁹⁶ *Blumenau.*

⁹⁷ *Arpatak*, sat, reședința comunei Vâlcele, din județul Covasna.

⁹⁸ *Borszek*, azi oraș în județul Harghita.

⁹⁹ *Zinne.*

Râșnov¹⁰⁰ și Bran¹⁰¹ sau la Zărnești¹⁰², Timiș¹⁰³ și așa mai departe oferă posibilități ispititoare pentru a admira splendoarea munților. În oraș, un teatru de provincie împreună cu trupa sibiană dă reprezentații de-a lungul iernii. Distracțiile nu lipsesc aici niciodată // fără a mai vorbi și de alte ocazii, pe care le oferă balurile și societatea însăși. p. 240

În sfârșit, astăzi se pare că se îndură cerul de mine. Ploaia a încetat de dimineață și vântul proaspăt de la răsărit gonește norii grei dincolo de munți. Mi-am găsit toate lucrurile trebuincioase călătoriei. Sacul de merinde este plin, plosca pictată, pe care mi-a dăruit-o prietenul Gött ca amintire, este umplută cu un <vin> bun, transilvănean.

Pentru călătoria în munți am ales caii; deoarece călătoria este prea riscantă și am trimis călăuza înainte, cu aceștia, la stația de graniță. După masă mă voi îndrepta într-acolo cu prietenii mei, și apoi îmi voi continua călătoria singur.

Mă grăbesc să împachetez. Cu bine!

Scrisoarea a douăzeci și treia

p. 241

București: călărie peste Carpați. Mănăstiri românești și călugări greci

Onorat prieten! Am ajuns în sfârșit în Orient. Chiar dacă țara prin care călătoresc acum, face parte din punct de vedere geografic din Europa, ea este însă legată de secole, din punct de vedere istoric, de Orient, prin tradițiile sale rigide. Luptele schimbătoare i-au imprimat în fizionomie atât de multe brazde adânci, încât va fi foarte greu culturii apusene să șteargă cu totul, feluritele amintiri, care tot mai renasc. În fapt: aceste colibe, din lemn și lipite cu lut, care alcătuiesc marea parte a capitalei Țării Românești, aceste dughene în formă de cort cu vârf ascuțit sprijinite una de alta, care ca un Caravan Serai îi alcătuiesc punctul central; aceste biserici joase în formă bizantină, cu cupolele lor și clopotnițele groase; aceste străzi înguste, întortochiate, în care se îmbulzește și se desface amestecul cel mai deosebit al tuturor neamurilor și îmbrăcăminților, nu oferă oare observatorului pripit imaginea sub care ne închipuim tipul oriental ? Și dacă între acestea observăm palate moderne în stilul eclectic, pseudo-antic al secolului al 19-lea, dacă întâlnim echipaje elegante ocupate de cele mai fine toalete pariziene sau vieneze, când vedem mărșăluind cu precizie europeană companii în uniformă, acolo unde eram obișnuiți să ne gândim la căciula înaltă fanariotă sau la turbanul turcilor: nu suntem mai curând mirați de asemenea apariții, și înclinați să le considerăm drept anormalități?

¹⁰⁰ *Rosenau*, azi oraș, în județul Brașov.

¹⁰¹ *Törzburg*, azi sat-comună în județul Brașov.

¹⁰² *Zerniest*, azi oraș în județul Brașov.

¹⁰³ *Tömösch*, azi localitate componentă a orașului Predeal, în județul Brașov.

p. 242 Totuși nu vreau să-mi continui povestirea, lăsându-mă furat de farmecul ultimelor mele impresii, ci să vă împărtășesc mai întâi cum am ajuns aici și câte mi s-au întâmplat de când am părăsit binecuvântatul pământ natal al ținuturilor sașilor și am urcat în văile adânci ale Carpaților pe calul¹⁰⁴ meu românesc. [...]

Călăuza noastră, Dumitru, călărea înainte, pe armăsarul meu preferat, cal de munte, slăbănog, cu coama lungă și încălțită, în timp ce calul de povară alerga nestingherit pe lângă noi, fără căpăstru și fără frâu. [...]

Pașaportul mi-a fost vizat la Timișul de Sus, unde se află stația de carantină și comanda postului de graniță. Însoțit de directorul carantinei, dr. Wasitsch și de comandantul postului de graniță, contele Breger, un om tânăr și prietenos, care vădea atâtea cunoștințe și cultură, am trecut prin gardul graniței la un han mic, la distanță de o împușcătură. Hanul se afla deja pe teritoriul Țării Românești, unde se putea bea un vin foarte bun din partea locului. [...]

p. 243 Noi am fost conduși în stânga, în camera de oaspeți, în care, în spațiul câtorva picioare pătrate, erau înghesuite laolaltă un pat cu nelipsita cuvertură roșie și felurite dulapuri și lăzi de zestre, așa că abia am putut să bem, în picioare, în jurul mesei, băutura de rămas bun. Cu amabilitatea sa prevenitoare, domnul director Masitsch mi-a dat o scrisoare de recomandare către următoarea mănăstire în care urma să înnoptez. [...]

Mi s-au spus multe despre cinstea și caracterul onest al românilor, așa că nu mă gândeam la primejdii. Nu de aceea îl lăsam pe Dumitru al meu să meargă înaintea mea, de teamă că eventual, într-o vale, să dispară cu avutul și în felul acesta să negocieze într-un mod mai avantajos calul său, ci mai mult pentru că nu doream să abuzeze de faptul că nu vedeam <ce se întâmplă> în spatele meu și să facă cunoștință prea apropiată cu plosca mea bine umplută. Astfel călăream noi doi în sălbatica singurătate; eu tăcut și observând, iar Dumitru îndemnând animalele de povară cu strigături tari, într-un singur ton, și între acestea mai cântând melodia blândă a unui cântec românesc. Eu stăteam pe o șea înaltă cu scări pătrate turcești,

p. 244 care, după câteva // încercări fără succes de a-mi arăta măiestria occidentală de călărie, m-a silit să trec la poziția orientală cu genunchii apropiați. Prin aceasta am fost în situația să-mi conduc Bucefalul cât mai sigur, cu frâul și bățul, în afara căroră l-am mai încins cu o curea lungă să-i păstrez suflul. [...] Drumul pe care mergeam era groaznic. La Timișul de Sus dispăru tot ce poate fi considerat, în accepțiunea cea mai modestă, drum. Acum călăream între trunchiuri de copaci putreziți, pietroaie, găuri și un noroi gros, pe un drum, pe care urmele dese de potcoave și de pași indicau direcția, ceea ce în munții mei de acasă este numit un drum de veci. În stânga, pe pantele munților, se vedeau câteva gherete ale cordonului militar, dar pe care contrabandiștii știau să le ocolească cu îndemnare; la dreapta se întindeau picioarele late ale Bucegilor. Nimic nu turbura liniștea serii, în afara cântărețului

¹⁰⁴ *Bajard.*

meu Dumitru sau a croncănitului unei păsări de pradă care se ridica în aer sau a buciului unui baci singuratic, care trecea drumul cu turma de oi privind la străin ca la o minune. Baciai sunt ciobani români de munte, poate de originea cea mai străveche, cu sângele neamestecat. S-au apărut în munții lor de furtunile pe care migrația popoarelor le-a adus în câmpia de la poalele Carpaților asupra fraților lor. De aceea nu coboară la șes cu plăcere, doar toamna, când își aduc turmele la pășunat și iernat până în Turcia, peste Dunăre, în temeiul drepturilor străvechi. Baciai sunt înalți și voinici, curajul și îndrăzneala sunt întipărite în trăsăturile lor bărbătești. Sunt aproape 6 000, care trăiesc în unsprezece comunități, dacă se poate numi așa deplasarea lor nestingherită de-a lungul graniței de pe munte, // fără să le pese de p. 245
cordonul imperial care-i înconjoară, bucurându-se de libertate aproape ca în lumea veche. Pe lângă îndeletnicirile lor ciobănești sunt vânători – căci lupi și urși se mai arată în Carpați – și, întâmplător, contrabandiști. Și cu toată înfățișarea lor sălbatică în blana lor de oaie, cu căciula de miel și cu flintele lor lungi pe spinare, sunt totuși, binevoitori și nici unul nu trecu fără să-mi spună prietenește bună seara sau sănătate. [...]

Când Dumitru coti la stânga, pentru a călări în sus, pe o ridicătură mică, la popasul nostru de noapte, se făcuse atât de întuneric, încât am putut recunoaște numai conturul porții de intrare în mănăstire. Recomandat de directorul carantinei, Dumitru l-a chemat pe călugărul-econom. I-am predat scrisoarea și am fost poftit curând să iau loc în camera de oaspeți. Aceasta era o încăpere mică la parter, ale cărei ferestre dădeau spre un pridvor de lemn, care înconjură curtea. Încăperea avea o sobă rusească și era acoperită, în mare parte, de o podină de scânduri, înaltă de două picioare pe care erau așezate, de cele două laturi, divane turcești. În afară de acestea nu se mai afla nimic, în afară de cele câteva icoane de pe pereții văruiți în alb.

După ce călugării cei evlavioși se retrăseseră în chiliile lor, Dumitru mi-a adus bagajul și îmi pregăteam cina frugală din propriile merinde, <când> a apărut părintele-econom. Era însoțit de un pictor care, de câteva luni făcea la mănăstire dovada meșteșugului său, m-a îmbiat la puținele <bucate> // îngăduite de postul lor p. 246
sever. Un frate învățacel a așezat o masă scundă pe podină și, în curând, mi s-a adus lapte prins, pește prăjit și o brânză frumoasă. Nu lipsea nici pâinea proaspătă și o cană cu vin. M-am bucurat, după puteri, de darurile sfântului Vasile, încercând să răspund, după pricepere, la întrebările curioase ale celor doi interlocutori care îmi făceau onorurile mănăstirii. Economul era un călugăr tânăr, care, din respect, stătea tot timpul lângă ușa; pictorul umblat mai mult prin lume, s-a așezat în fața mea pe podină și a început discuția. Dar după primele formule de politețe, a tăcut și a așteptat răspunsul meu; roșind de rușine, a trebuit să zic: *nu știu românește*, adică *ich nicht romanisch*. El a dorit să înceapă în greaca modernă; dar nici cu asta nu a mers mai bine, căci eu pricepeam din aceasta atâta, cât pricepea și el din germana mea. În sfârșit, își chemă servitorul. Acesta a servit un timp în Brașov și a învățat ceva din limba germană. Cu ajutorul acestui tălmăci, și cu îmbinarea diferitelor

cuvinte românești și grecești s-a putut purta o convorbire destul de plăcută, care s-a prelungit în noapte, până când interlocutorii mei au înțeles că trebuie să mă și odihnesc pentru a face față zilei de mâine. Ei s-au retras urându-mi: noapte bună.

- Mănăstirile românești sunt asemenea tuturor mănăstirilor bisericii anatoliene, organizate după canoanele Sfântului Vasile. Ele se împart în închinat și neînchinat; primele sunt donații, filiale ale sfintelor scaune de Antiohia, Alexandria, Ierusalim și ale munților Sinai și Atos și de aceea sunt administrate în folosul lor de conduceri trimise de acestea <din urmă>. Mănăstirile neînchinat au stareți, care ajung la această cinste prin alegerea călugărilor și confirmarea domnitorului. Ei sunt răspunzători de administrarea veniturilor mănăstirești față de mitropolit, episcopi sau Marele logofăt (cancelar), care este totodată și ministru al cultelor. Călugării poartă o rasă neagră, lungă, cu mâneci largi, un potcap din pâslă
- p. 247 fără boruri, care se lărgește în sus într-o oarecare măsură, pe care nu îl scot nici // în timpul slujbei; au un fel anume de a purta părul, lasă să le crească părul și barba și au făcut legământ de castitate și de post pe tot anul. Renunțând la dorințele lumești, ei pot ajunge și singuri la demnități spirituale mai înalte. Preoților mireni care le seamănă cel puțin după înfățișare până și în felul de a-și purta părul, dar din pricina căsătoriei care trebuie să se facă încă înaintea hirotonisirii, le este închisă calea spre domnia spirituală – atâta timp cât ei nu se pot opune atracției lumești. Ca și laicii, ei sunt obligați la postul de miercuri și vineri. Călugării se împart în patru clase, dintre care primele două obțin o confirmare superioară și ca preoți se bucură de supravegherea superioară a bisericii. Aceste categorii sunt următoarele: 1) Arhiepiscopii și episcopii; ei poartă la slujbe mitra împodobită cu pietre prețioase, cu cârjă și alte însemne. 2) Conducătorii mănăstirilor sunt arhimandriții sau egumenii, după cum păstoresc mănăstiri mai mari sau mai mici. Dintre primii se alege de obicei episcopii și dacă un simplu călugăr este chemat la o demnitate înaltă, el trebuie să parcurgă în câteva zile treptele intermediare, întrucâtva ca prinții care încă din leagăn sunt colonei sau generali, iar, mai târziu, repetă resemnați misiunile soldatului și ale caporalului, pentru ca, cel puțin de ochii lumii, să fi servit prin toate gradele. Cea de a treia categorie îi cuprinde pe ieromonahi și ierodiaconi, dintre care primii sunt preoți adevărați, pe când ultimii asistă la slujbă, dar nu au voie ei înșiși să o săvârșească. Preoții din această categorie se ocupă numai de știință, dacă teologia bisericii anatoliene poate fi onorată cu acest nume, și cu învățătura poporului; căci preoții mireni cunosc numai catehismul lor, se mulțumesc cu învățarea rugăciunilor și știu arareori să scrie. De aceea pot deveni cel mult economi sau protoierei, ei alcătuind și judecătoria de căsătorii și cancelaria arhiepiscopală. Categoria cea mai numeroasă de călugări o formează, în sfârșit, a patra, <cea a>
- p. 248 fraților neofiti, care sunt numiți după diferitele lor ocupații // bucătar, portar, chelar, și altele, folosiți în afară de aceasta la cultivarea pământului mănăstiresc. Timpul rămas și-l dedică rugăciunilor și contemplației cucernice.

Puține mănăstiri trebuie să fi fost așa de bogate ca mănăstirile din Moldova și Țara Românească, unde sute de ani domnitorii și boierii s-au întrecut să înzestreze biserica. Chiar mănăstirea cea mai mică în Țara Românească are 3–4 moșii, iar mănăstirile din Carpați au, așa cum mă asigură Dumitru într-o germană stălcită, o avere deosebită în turme de oi. Aceste informații, bineînțeles că nu le datorez cuvioșilor părinți din Bucegi, care dimpotrivă aveau motive să se plângă de decăderea adevăratei religiozități, pentru că daniile nu mai curgeau așa bogate, ca înainte, în aceste vremuri de pierzanie. Eu am încercat să-i consolez, că această molimă se răspândește acum în toată lumea. Dar trebuie luat în considerare că aceste danii, într-o vreme când nu erau școli, spitale, hanuri, au fost de o însemnătate remarcabilă, astfel că acum au obligația de a-i găzdui pe străini și, mulțumită acestei obligații, am avut cinstea de a-i cunoaște. Recunoscător donatorului mănăstirii care m-a adăpostit, m-am întins pe unul din cele două divane acoperite cu perne și covoare, prin grija economului. Am dormit excelent până dimineața când am fost trezit de un sunet neobișnuit. El era emis, fără îndoială, de <toacă>, o scândură de lemn, pe care un ciocănel o lovea ritmic; dar în liniștea nopții ea răsună ordonat, melodios. La început, loviturile ciocănelelor erau simple, dublându-se apoi, ca număr, în același interval de timp și, la sfârșit, cadența lor creștea vertiginos, ajungând să fie de patru ori mai mare; între ele se auzeau, ca pentru o scurtă pauză, lovituri singulare; atât în părțile cu ritmuri proprii, cât și în ansamblul său, ciocănitul urma un crescendo și decrescendo muzical și se stingea, treptat, iarăși cu tonuri singulare, așa cum a început. După ce aceste ciocănituri s-au reluat de mai multe ori¹⁰⁵, mai aproape și mai departe, s-a tras și un clopot mai mic cu sunet limpede, și mănăstirea a înviat. I-am auzit pe călugări // mergând p. 249 de-a lungul pridvorului și prin biserică, unde în curând, a început corul lor psalmodiat de rugăciuni.

Cât de firești și simple au fost toate acestea; și totuși, acestea m-au supărat de-a dreptul. Nu mai puteam dormi și totuși eram cufundat în vise. De câte ori oare nu am înnoptat în mănăstiri în patria mea, de câte ori oare nu am auzit <clopotul slujbei de dimineață> în patul cald, dar acestea nu s-au întâmplat la poalele Bucegilor, pe teritoriul Turciei și nici pe un divan oriental. Mii de gânduri mă frământau, mii de imagini îmi treceau prin minte¹⁰⁶. A trebuit să mă silesc să cuget la continuarea călătoriei. M-am îmbrăcat repede și m-am dus prin curte la clădirea economatului care se găsea în afară, unde era adăpostit Dumitru cu caii. Era 4 dimineața. Soarele încă nu roșise vârful muntelui, numai secera lunii în descreștere arunca o lumină slabă asupra împrejurimilor. Din vale sufla în sus, către noi, un vânt proaspăt, de dimineață.

¹⁰⁵ Bătutul toacei era de fapt întrerupt de patru ori, când respectivul călugăr sau călugăriță, ocolind biserica, se închina în direcția fiecărui punct cardinal.

¹⁰⁶ *vor die Seele*.

Când mi-am luat rămas bun de la gazda mea prietenoasă, după sfatul potrivit al mult experimentatului Fallmerayer¹⁰⁷ privind călătoriile la mănăstirile din Hagie am trecut prin poarta mănăstirii. Atunci, am avut parte de cea mai frumoasă priveliște, care nici în munții Elveției și nici în cei ai Tirolului nu mi-a apărut astfel, adică cea a Alpilor minunat înroșiți <de răsăritul soarelui>¹⁰⁸.

Vârfurile munților erau cuprinse de flăcări și, în mod deosebit, Bucegii care erau în fața mea aveau o înfățișare ca de vrajă; în timp ce primele raze ale soarelui înroșeau vârful lor, strălucea mai jos partea înzăpezită, neluminată încă, și arunca o lumină magică asupra ținutului împădurit din vale. [...]

Ajunsesem deja la cumpăna apelor și pâraul în lungul căruia călăream la vale, curgea spre Țara Românească. Era Prahova, al cărui curs l-am urmat toată ziua și care i-a dat numele și văii. Locuitorii acesteia, prahovenii – și Dumitru era unul dintre ei – se ocupau de transportul mărfurilor între Brașov și Țara Românească.

p. 250 Drumul era mai prost, dacă este posibil, decât cel de ieri. Ba mergea pieptiș în sus, încât îmi era greu să // țin în șa pe bidiviul meu, ba la fel de pieptiș mergea în jos. Pe lângă asta trebuia să treci, de peste cincizeci de ori, Prahova care, la început, abia uda copita cailor, iar la urmă, le ajungea dincolo de burtă.

În stânga sau dreapta erau râpe unde puteai să-ți frângi gâtul, în timp ce pe partea cealaltă peretele muntelui se ridica drept în sus. Deci nu era lipsă de primejdii, dar nici de romantism, îndată ce, după câteva ceasuri, soarele pătruns adânc în vale a trezit cu căldura sa sentimentul pentru toate frumusețile. Acest drum este urmat, totuși, mai ales datorită indolenței locale, de mândrii căruțași români cu căruțe încărcate până sus. Ei evită micul ocol prin trecătoarea Bran aflată mai departe, cu toate că prin valea Prahovei au nevoie de tot atâta timp, din pricina stării drumului. Acum ocârmuirea construiește o șosea comodă, și peste tot, pe calea de coborâre i-am întâlnit pe inginerii care făceau cu ajutorul țăranilor clăcași pregătirile pentru aceasta.

După mănăstirea Sinaia, de curând clădită¹⁰⁹, cu biserica sa mare și maiestuasă¹¹⁰, care privește în jos, în vale, Dumitru a vorbit la un han de munte pentru a poposi pentru prânz. Ferestrele camerei joase erau în parte astupate cu hârtie uleiată, în parte nu, pentru aerisire nestingherită. Aici nu există geamuri. Pe dușumea, care era o podea de pământ bătut, câțiva copii se jucau în fața vetrei, în

¹⁰⁷ Fallmerayer.

¹⁰⁸ *ein herrliches Alpenglûhen.*

¹⁰⁹ Ctitoria spătarului Mihai Cantacuzino, construcție din 1694–1695 (biserica mică). Biserica, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, a avut de suferit în timpul războiului din 1787–1791. A fost zugrăvită în 1795, când s-au construit și casele de pe latura de răsărit a incintei. Biserica mare, cu hramul Sf. Treime și chiliile din partea de nord și sud ale incintei au fost construite în 1843–1846. Cf. N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I, Țara Românească, Edit. Mitropoliei Olteniei, 1970, vol. 2, p. 579.

¹¹⁰ Aprecieri exagerată.

care ardea focul. O tânără româncă era tocmai ocupată să petreacă delicat în jurul șoldurilor banda lungă peste catrința ei dungată; când Dumitru, pășind în urma mea cu sacul de merinde și plosca burtoasă, o văzu, ea a adus un pahar clătit și un blid de lemn. În fața ușii se aflau câțiva prahoveni, la masa lor festivă cu ceapă și mămăligă și care urcaseră pe vale cu caii lor încărcăți. Ei și-au încheiat convorbirea cu Dumitru, care, ca un bun creștin le-a oferit din merindele mele, cârnați în cinstea zilei de sărbătoare, ceea ce a produs o mare impresie, dar a păstrat brânza de oaie primită în dar, pentru ziua următoare. Alți oameni, ocupați în grajd și pe câmp, mergeau de acolo-colo, fără să se sinchisească prea mult de străinul, care în casă, își lua masa modestă, la care ar fi vrut să ia parte // o pereche de găini certărețe și o pereche de pisici, care locuiau vesele în cameră cu el. p. 251

Vedeți, mult stimat! când ai trecut granița Transilvaniei, te afli în Asia și trebuie să renunți la toate deprinderile dobândite în Occident, pentru a te putea descurca în noile împrejurări. Partea cea mai proastă a drumului era în urma noastră, și am fost mulțumiți, neținând seama de căzăturile lui Bucefal, la care din fericire, am rămas în șa. Calul mergea, însă, pe cărările cele mai înguste cu mare grijă, dar nu era prea sigur pe picioarele de dinainte atunci când trebuia să treacă prin apă sau pe pământ mocirlos, așa că, în asemenea împrejurări, eram silit să-l țin strâns din frâu. Cu cât valea se lărgea la coborâre, pe atât șoseaua era mai întărită. Atelaje lungi cu cai de povară ne veneau în întâmpinare, cu lăzi în care se transportau împachetați struguri românești în Transilvania, <cai> călcând unul după altul drumul cunoscut, smulgând, ici colo, în trecere, câte un smoc de iarbă. Câteodată, nu întotdeauna, călărea în față un conducător, iar un surugiu încheia convoiul de atelaje. Aceștia erau prahoveni. Între ei venea câte un călugăr, cu barbă lungă, pe un cal bine hrănit, care răspundea oarecum mirat la binevoitorul meu *sănătate*¹¹¹; sau câte un cioban călător, cu șubă de oaie, care deja căuta cu turma sa văi mai adânci. La linia de graniță românească am avut în față prima dovadă de speculație de bursă oriental-rusească, din care am ieșit destul de bine, datorită talentului parlamentar al lui Dumitru al meu. Despotul graniței, teroarea tuturor celor cinstiți, adică a comercianților prahoveni, stătea culcat pe divanul său și-și sughea cu conștiinciozitate ciubucul, când am coborât de pe cai în fața ușii și cu hârtiile în mână și cu un *bună seara* respectuos am pășit în camera lui prietenoasă. Prințul vămii, care în activitatea sa a preluat zicala italienească: „il straniero é una bestia chi debbe pagare“ s-a sculat leneș. Privi în pașaportul meu, din care pricepu atât cât eu din chineză și-mi spuse ceva în românește. // Deși cuvintele îmi erau străine, p. 252 înțelesul lor l-am priceput repede, deoarece apărui îngrijorătorul „parale“ (bani). Dat fiindcă am respectat principiul de bază, care are valoare de primă atenție pentru orice călător, să nu se lase jefuit, am răspuns ridicând din umeri: *nu știu*

¹¹¹ *Sanetade*.

românește¹¹², ceea ce natural i-a părut boierului grăniceresc ciudat pentru că nu era vorba de românește, ci de o monedă cosmopolită care are trecere în tot Orientul. Deci, precum am spus, eu nu pricepeam obiecțiile lui. Din nou, Dumitru asigură că nu am nimic de vămuit. Atunci regele barierei se interesă de tutun. Mi-am scos punga turcească și i-am spus prin Dumitru că sunt gata să-i dau foile mele de tutun transilvan, dacă vrea să-mi dea în schimb tutunul său turcesc. Dar nu era dispus la aceasta și a tratat mai mult cu Dumitru, care trebuia să mă convingă să-i dau un mic bacșiș. Dar Dumitru l-a combătut în mod foarte înțelegător și supus, <spunându-i> că n-aș fi un comerciant, ci un doftor, un învățat, care merge la Țarigrad (Constantinopol) și București, unde sunt recomandat domnitorului. Acest ultim argument a avut un efect potrivit asupra mersului tratativelor; am putut, fără alte opreliști, să încălecăm iarăși pe caii noștri și să ne despărțim drept cei mai buni prieteni. Eu mulțumit să plec nejeftuit, domnul vămii dezamăgit în speranțele lui, așa încât și Dumitru mi-a atras atenția asupra modestei speranțe că ar trebui ca paralele economisite să-i revină lui.

p. 253 La postul de graniță, ofițerul m-a primit foarte politicos și, cum pașaportul meu a fost vizat și ștampilat la Ciacova¹¹³, am călărit pe matca lată, prunduită a Prahovei în jos, unde, în lumina înserării, Câmpina se întinde între livezi, pe o înălțime prietenoasă. Aici eram recomandat de către prietenii mei din Brașov starostelui imperial Karkaleky. Am fost primit de acesta în modul cel mai binevoitor și poftit să locuiesc la el. Deoarece foarte mulți supuși austrieci s-au mutat în Țara Românească și nu au renunțat la drepturile lor din monarhie, consulul general imperial // sub a căror jurisdicție se află are o sferă de competență foarte largă. Această autoritate poartă numele de Agenție imperială, are de apărat pe de o parte drepturile supușilor imperiali pe teritoriul românesc, pe de altă parte, de arbitrat conflictele de drept între aceștia. Funcționarii inferiori ai Agenției se numesc staroști și-și au sediul în principalele localități ale țării. Starosteria din Câmpina, deasupra căreia stema imperială strălucea în culori frumoase, era așezată într-o clădire nouă, cu înfățișarea caselor boierești, care se aflau mai multe în oraș. În amenajarea interiorului <a clădirii> s-a îmbinat tihna orientală cu confortul european. El însuși, deși român din Transilvania, conduce o afacere întinsă de expediții, și anume de lână macedoneană. Datoriez un număr mare de note informațiilor lui excelente despre starea țării și <despre> raporturile acesteia cu Rusia și Austria. Datorită acestora convorbirea a fost pentru mine atât de agreabilă și de instructivă. Cu soția lui, o româncă drăguță, care ne-a fost conviv la masă, nu am putut vorbi, în afară de anumite formule de politețe, deoarece înțelegea numai românește.

¹¹² nu *schtii romaneschtsche*.

¹¹³ *Szakawa*.

În ziua următoare, în timp ce mă pregăteam de continuarea călătoriei umplându-mi pipa pentru fumatul de dimineață, am auzit iarăși ciocănitul monoton. Domnul Karkaleky mă lămuri că acesta provine de la toaca cu care mai înainte, se vestea începutul slujbei, pe vremea domniei turcești când le-au fost luate clopotele bisericilor. Și acum <aceasta> se continuă pentru aducere aminte¹¹⁴. Semnalul se dă cu un instrument de lemn, în bisericile mari însă, cu unul metalic. Am luat o călăuză, a cărei echipare simplă vă este deja cunoscută, să mă ducă până la București. Când am trecut Prahova pentru ultima oară și am mers de cealaltă parte, prin Florești¹¹⁵, munții au luat înfățișarea de deal a înălțimilor submontane și, în curând, ne aflam cu totul în câmpia română fără margini, în timp ce Carpații, în spatele nostru, se mai zăreau ca o linie de un albastru deschis. În fața noastră era o suprafață care se întindea, la stânga // spre Ploiești¹¹⁶, la dreapta spre Târgoviște¹¹⁷, p. 254
vechea capitală din Valea Ialomiței. O câmpie renumită pe care, în toate vremurile au avut loc multe bătălii, victoria revenind când superiorității tătarilor, când curajului românilor. În timp ce mergeam de la nord-vest la sud-est, pe văile aproape paralele ale râurilor, apăreau spintecături mai adânci în teren ca la Băleni¹¹⁸, unde am trecut Ialomița pe un pod de vase. La stânga și la dreapta <ei>, unduiiau câmpii pline de știuleți de porumb cu tulpinile asemenea stufului. Dar majoritatea lor era culeasă și rânduită în sat, sub formă de turnuri sub cerul liber, răsărind printre acoperișurile de paie ale colibelor joase. Am mai găsit acest fel de depozitare a cerealelor în Ungaria și chiar la sași în Transilvania și am fost mereu asigurat că dacă rodul este așezat cu grijă, el nu va suferi în nici un fel din această cauză. Satele prin care am trecut și care nu erau prea numeroase, semănau cu satele românești din Transilvania. Colibe joase de pământ, acoperite cu paie sau trestie, erau înconjurată de garduri împletite din mărăcini, la care deseori un butuc de lemn marca intrarea. În depărtare, într-o izolare mândră, <se afla> casa boierească, <având> în general forma plăcută a construcției moderne, înconjurată până departe de grădini. Între acestea am întâlnit și biserici vechi, care aminteau secolele ce au trecut peste ele prin stilul lor bizantin și frescele șterse.

Roadele sunt minunate și exploatarea pricepută ar trebui să fie răsplătită cu recolte bogate. Dar românul se îndeletnicește cu munca câmpului mai mult pe tânjeală. El nu este conștient de bogăția și de comorile care zac ascunse în calitățile productive ale pământului său. Abia zgârie pământul pentru a arunca sămânța de porumb, care îi aduce roade de șaizeci până la o sută de ori. Cauza nu trebuie căutată numai în situația necorespunzătoare, mai ales lipsei de proprietate, a muncii

¹¹⁴ Explicație fantezistă.

¹¹⁵ *Floreschtie*, oraș, jud. Prahova.

¹¹⁶ *Plojescht*.

¹¹⁷ *Tergowischt*.

¹¹⁸ *Boleny*, comună, jud. Dâmbovița.

p. 255 de robot a țaranului, dar și în trăsăturile înnăscute ale caracterului românesc. Cu mult mai multă plăcere se ocupă românul cu căraușia sau cu negoțul ușor, dar mai ales cu creșterea vitelor. Așa am întâlnit cirezi mari de vite albe cu coarne ascuțite îndepărtate, // sau de bivoli negri, de oi sau de cai, care mergeau la pășune pe numeroase miriști. Mai impresionantă este țărancă româncă, căci pe lângă grija pentru gospodărie, ea mai trebuie să-i fie de ajutor bărbatului ei la munca câmpului.

Nu privesc însă ca pe un semn al bunei hărnicii ordonate, faptul că, nu rareori, merge pe ulițele late ale satului cu un copil în spate, învârtind fusul cu furca înfiptă în cingătoare; căci o gospodină pricepută știe prea bine că urzeala nu se îmbunătățește când hoinărești și nu ai timp, cu o învârtire neglijentă a fusului, atunci când e chemată de îndeletnicirile casnice în curte sau la câmp.

Pentru a obține această tovarășă necesară, românul se însoară foarte tânăr. Aranjarea noului cămin nu cere prea multe pregătiri. O vită, câteva oi și câțiva porci ajung pentru început. Zestrea femeii este de asemenea modestă. Câteva cămăși brodate de ea, care prin numărul lor lasă să se vadă hărnicia proprietarei, o ladă de lemn, pictată în mai multe culori, care conține puținii bani și celelalte catrafuse, constituie întreaga înzestrare. Pentru mai târziu trebuie să aibă grijă cerul, sau Sfântul Vasile sau Sfântul Gheorghe. Căci românul este foarte credincios, în privința încrederii necondiționată în providența divină. Dacă trece prin fața multelor troițe¹¹⁹ aflate la răspântii sau pe câmp, pe care deseori un artist popular a răstignit ca portret al națiunii sale, drept Christos, o siluetă rasată cu mustață falnică și bucle negre frumoase, el nu uită niciodată să-și scoată căciula de lână și să spună câte un *Tatăl nostru*, sau să bată cel puțin o jumătate de duzini de metanii. În afară de aceasta se abține cu grijă de la mâncatul cărnii miercuri și vineri și în timpul celor patru mari posturi ale anului. În modul cel mai scrupulos se reține de la orice muncă de nenumăratele sărbători ale calendarului ortodox¹²⁰, această trăsătură corespunde caracterului național în așa măsură încât <țaranul> ar dori numai zile însemnate cu roșu <în calendar>, fericit // dacă ceapa și mămăliga necesară i-ar fi procurată de cel care a făcut rânduiala sau de bunul Dumnezeu. Din aceasta constă religia românului; căci preotul lui care nu se deosebește de el, nici trupește, abstracție făcând de barbă, de părul lung și de anterior, nici spiritual, nu poate să-i spună altceva.

p. 256

La o asemenea stare a învățaturii religioase, nimeni nu va fi surprins că intoleranței și superstițiilor le este deschis un câmp larg de dezvoltare. Pe orice om care nu aparține bisericii ortodoxe anatoliene românul îl consideră ca fiind păgân și, în consecință, blestemat pe vecie. De aceea, rămâne cu o încăpățănare deosebită la convingerile credinței sale.

¹¹⁹ *rothen Kreuze vorüber, die mit den Marterwerkzeugen.*

¹²⁰ *des griechischen Kalenders.*

Nenumăratele încercări ale bisericii latine de a pătrunde și de a se împământenii în țările dunărene române au avut o reușită modestă și nu au făcut decât să crească ura împotriva ereticului nechemat.

Superstiția înflorește din plin. Românul, ca și țărani noștri, nu numai că iese la câmp cu crucea și cu prapurele bisericii în frunte cu preotul, pentru a obține o recoltă binecuvântată și speră să îndepărteze furtuna de ținutul amenințat cu sunetul clopotelor bisericilor. El crede și în deochi, în zile bune și rele, în vrăjile zânelor și paparudelor și în alte asemenea lucruri reconfortante; în convingerea sa intimă, românul nu pune în vreun fel la îndoială adevărul celor povestite despre asemenea întâmplări. Pentru a le preîntâmpina pe cele rele, lipește pe ușile caselor cruci și rugăciuni folositoare, iar icoanele vopsite stângaci și din belșug ale patronului și sfântului protector, împodobite din plin cu lumânări sfințite, nu lipsesc din nici o odaie românească.

Românul se ține de cuvânt în negustorie și călătorie. Dacă își ia cu plăcere un câștig cinstit, el nu păcălește, și în toată țara domnește siguranța; fiecare comunitate este răspunzătoare pentru orice furt săvârșit în circumscripția ei. O casă de oaspeți sau han, după cum este numită aici, este o încăpere goală cu patru pereți, cu ferestre lipite cu hârtie și cu o ușă fără încuietore, în interiorul căreia <de-a lungul pereților> se întind scânduri pe picioare de lemn, acoperite cu rogojini din paie, care țin loc de paturi, scaune // și mese. Cât de simple sunt toate acestea! Alimentele p. 257 trebuie aduse cu sine, cel puțin din cauza curățeniei. După ce am ajuns, vizitiul aduce înăuntru mantaua și sacul cu merinde și rămâne apoi afară lângă cai. Te așezi, scoți resturile dejunului, pâine, cârnați, brânză de oi, <le adaugi> și câteva înghițituri de vin din ploscă, apoi se împinge totul sub cap și te întorci într-o parte, te acoperi cu mantaua și poți să filozofezi după chef la licărirea îndepărtată a stelelor și a focului țiganilor, sau să dormi. Pentru aceasta a doua zi dimineața nu este de plătit nici o notă de hotel și hangiul bărbos este mulțumit pe deplin cu câteva parale austriece, care au aici deosebită căutare.

Cu toate că în general¹²¹ românul <este> serios, ba aproape melancolic, <el> este un mare prieten al muzicii și, în mod deosebit, al jocului. Acesta din urmă este, de fapt, distracția de duminică și la nici o cârciumă nu lipsește țiganul, care cu vioara sa pune în mișcare picioarele. Am văzut jocurile românilor în mai multe rânduri și le consider atât de caracteristice, încât nu mă îndoiesc să le privesc ca pe o moștenire a unei continuități tradiționale din vremea daco-romană. Deja compatriotul nostru Martin Opitz¹²², care a fost chemat de prințul Gabriel Bethlen¹²³

¹²¹ *in der Regel*.

¹²² Martin Opitz (23 dec. 1597 Duzlau – 20 aug. 1639 Gdansk) poet, profesor în anii 1622–1623 la gimnaziul de la Alba Iulia; din 1635 este istoricul oficial al regelui Poloniei, Vladislav.

¹²³ Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei (27 oct. 1613–15 nov. 1629).

p. 258 ca profesor de arte frumoase la Alba Iulia, a fost frapat de această particularitate a dansurilor românești, încât a explicat-o prin originea ei romană. Românii au diferite feluri de dansuri naționale. La unele dansează bărbații singuri, înarmați cu bețe, conduși de un vătaf, la altele în cerc, împreună cu sexul frumos, și formând diferite figuri. Ei cântă și melodia în răstimpuri și bat din palme. Pare mereu, mai ales la început, că la baza dansului stă o idee, un gând care trebuie reprezentat dramatic, chiar dacă acesta în toiuł desfășurării este uitat și, la sfârșit, nimic nu mai poate fi recunoscut în norii de praf, decât izbucnirea nestăvilită a celei mai puternice bucurii. Nu mai puțin originală este și muzica românească. Am ascultat-o aici, în ziua sosirii mele, cu ocazia unei sărbători populare și ea contrastează în chip izbitor cu polcile vieneze ale lui Strauss¹²⁴ și // Labitzki¹²⁵ pe care le execută orchestra de alămuri princiară. Toată orchestra este compusă din două mandoline, două viori, un nai și un contrabas. Melodiile pe care le cântau, erau de fapt fără un tact anumit, dar nu fără ritm și lăsau o impresie de dor, aproape de tristețe.

Dar văd că am ajuns cu relatarea mea la București, și cum desfășurarea mai departe a călătoriei mele nu a mai suferit vreo schimbare, vă informez pe scurt că am trecut prin Pociovaliște¹²⁶ și Băneasa¹²⁷ și alaltăieri dimineața am intrat în capitala Munteniei în toiuł serbării populare care a avut loc seara.

p. 259

Scrisoarea a douăzeci și patra București [...]

p. 320 [...] Nimic nu poate fi mai interesant decât să hoinărești prin străzile întortochiate și accidentate ale Bucureștilor și să privești din cele mai diferite puncte de observație acest furnicar de oameni îmbrăcați în porturile cele mai deosebite. Orașul ar număra 100 000 de locuitori din care 1 500¹²⁸ boieri și numai 3 000 evrei. Clasele de elită ale societății nu sunt văzute niciodată mergând pe jos, ceea ce nu ar fi deloc nobil. De altfel în două piețe principale ale orașului stau la dispoziția oricui un număr suficient de trăsuri elegante, la prețul de 3 monede de 20 crăițari¹²⁹ ora. Toate acestea aleargă și merg cu cea mai mare grabă din lume, una în alta, și m-am văzut uneori ca într-un ghem, în care trăsurile pur și simplu s-au încurcat. Dar birjarii își cunosc meseria impecabil, și rareori are loc un accident. Aici se văd evrei cu bărbi lungi, pălării cu boruri mari și caftane negre uzate, care se uită la fiecare

¹²⁴ Johann Strauss tatăl (14 mart. 1804–25 sept. 1849) celebru compozitor vienez de valsuri.

¹²⁵ Labitzki, compozitor austriac.

¹²⁶ *Potschowalesctie*. Inadvertență.

¹²⁷ *Banjasa*, sat inclus în componența Bucureștilor.

¹²⁸ *dritthaltausend*.

¹²⁹ 1 *Zwanziger* = 20 crăițari.

străin cu o privire umilă, slugarnică, sau obrazuri șirete de greci, care cu pași grăbiți aleargă după câștig. Între aceștia rătăcește țăranul român în cămașă de pânză, cu căciulă și obraji rași. Locuitorii se îmbracă // la fel ca românii din Transilvania, al p. 321
căror port vi l-am descris deja.

Părul din față de pe cap îl au tăiat scurt, își rad obraji și numai părul din ceafă rămâne ca o coamă lungă, care se ondulează în jos, pe umeri. Lucrătorii germani stau în prăvălii; hamalii vânjoși, cu forme uriașe astupă ulițele, în timp ce negustorii ambulanți își oferă marfa strigând cu glas tare: struguri, struguri sau nuci, nuci dulci, marfă pe care o poartă în coșuri <atârinate> de cobilițe.

Nu este mai puțin ispititor decât să participi la întâlnirile înaltei societăți. Între acestea promenada de pe Podul Mogoșoaiei¹³⁰ ocupă primul loc. Constuită de curând, ea merge de la barieră până la grădina Kiselef și a fost lucrată sub conducerea unui inginer de drumuri german. Ea este lată de 15 stânjani și plantată cu arbori, care despart, pe ambele părți, drumul pietonal al celor care se plimbă, de partea carosabilă pentru trăsuri și călăreți.

Totul este desigur, încă foarte nou și arborii aleilor, care au trecut doar prin puține veri, promit pentru urmași o umbră deasă. Totuși, este locul de întâlnire cel mai căutat al boierilor, care, către seară formează un adevărat corso cu echipajele lor strălucitoare. Acolo se pot întâlni doamne îmbrăcate după ultima modă pariziană, pe lângă filfizoni bucureșteni în hainele vieneze cele mai elegante. Între aceștia se mai arată ici și colo un boier bătrân cu căciulă în formă de turn, a cărei modă a fost introdusă acum o sută de ani de fanarioții din Constantinopol. Chiar la servitorime se pot vedea diferite schimbări. Ici este un rus bărbos în caftan și pălărie joasă cu boruri largi, care își biciuiește caii, în timp ce colo un vizitru englez, pudrat, ține hăturile și un lacheu modern cu panașul de pene unduind stă pe scara trăsorii. Mai încolo trece în zbor un faeton delicat, în spatele căruia galopează un jocheu cu fes turcesc și în șalvari, în timp ce trăsura următoare este mânăta de un armăut în costum grecesc alb, fluturând. Toate acestea alcătuiesc contrastul cel mai deosebit și nicăieri nu se poate întâlni un amestec atât de ciudat // de eleganță europeană cu p. 322
lux oriental, de confort apusean cu ostentație asiatică.

Grădina publică este încă un lucru nou, de care se vor bucura doar generațiile viitoare. Este aranjată în genul unui parc englezesc și este înzestrată, dar nu în modul cel mai potrivit, cu temple din lemn, ruine artificiale ș. a. Acestea, ca și alte dotări asemănătoare suferă cel mai mult de lipsa apei și nu vor fi prea mult ajutate, de proiectul mașinii cu abur, pe care ar trebui să o pună acum pe picioare un maestru al apei de dincolo de Rin, pentru o frumoasă sumă în ducați buni împărătești. El vrea, cu ajutorul unei mașini cu abur de 15 cai putere, să urce apa Dâmboviței cu 10 stânjani, pe o distanță de 3 000 de stânjani prin conducte de fontă de zece țoli!

¹³⁰ Inadvertență. Autorul se referă la șoseaua Kiselev denumind-o Podul Mogoșoaiei.

Împrejurimile Bucureștilor nu oferă nimic privirii. Este marea câmpie română, în care doar râurile, care se grăbesc spre Dunăre formează văi. Numai la orizont, spre nord, o linie de un albastru deschis, linia Carpaților. De aceea, bucureștenii caută în mod deosebit ca loc de petrecere orice vale de râușor, ca de exemplu apropiatul Herăstrău, unde este un stabiliment de băi, unde petreci cu cafea turcească, dulceață și ciubuc și primești apă de izvor potrivită. Industria și speculația bursieră au folosit ocaziile favorabile să introducă și pe malurile Dâmboviței entuziasmul pentru comprese locale umede. Se pot face aici dușuri și practica toate procedeele de fizioterapie, întreprinzătorul fiind și el în câștig.

p. 323 Dacă am ajuns <să vorbim> despre instituții dietetice, nu trebuie să pierd ocazia să spun o vorbă despre băile turcești care sunt tot așa de bune ca acelea ce se pot găsi la Constantinopol. Ele se află pe Dâmbovița, în partea de jos a orașului și întrunesc toată finețea orientului luxos, prin influența binefăcătoare a băilor cu aburi și a masajului. După ce te dezbraci, îți pui încălțări de lemn, pentru a nu suferi din cauza podelei încinse și treci prin șirul diferitelor încăperi, fiecare cu o temperatură mai ridicată decât precedenta și prin acțiunea căreia sudoarea // țâșnește din tot corpul în picături mari. Apoi te întinzi pe un loc mai ridicat <special> amenajat și ești luat de mâini și de picioare de băieții vânjoși, că îți pierd și auzul și văzul. După ce suprafața întregă a corpului este frecată – așa zice mai curând periată – cu mânuși aspre, sus, jos, în spate și în față, începe frământatul și călcatul fiecărui mușchi în parte; în timp ce băieșul stă pe umerii pacientului, parcurge mușchii unui picior cu palma și cu călcâiul. În felul acesta membrele sunt, fără a simți durerea, cu mare pricepere încolăcite și scoase din încheieturi și, în cele din urmă, ți se freacă sânguincios capul cu săpun, după care întreaga operație se încheie cu clătirea cu câteva donițe cu apă caldă și frecarea abundentă cu ulei. Te întorci încet prin încăperi, continuând să transpiri, până la camera de îmbrăcare, unde ești învelit într-un cearceaf nou. Te lași, într-o istovire totală, pe o saltea asemănătoare cu un divan, pentru a te îndeletnici cu pipa turcească și a te reface, treptat, prin desfătarea cu cafeaua neagră, apă rece și dulciuri, după care părăsești baia cu o ușurință în mădulare, pe care nu ai simțit-o niciodată și cu <dorința> de a gusta <din nou> cât mai repede această plăcere asiatică.

În general, bucureștenii sunt o populație avidă de plăceri, acest rafinament al gustului nu se află la locuitorii nici unei alte capitale. Cafenele, turcești, băile, plimbările în afară, peste tot este plin. Fiecare savurează în felul său, de la tânărul moștenitor al unei case bogate, care fără să aibă credința a preluat de la mahomedani obiceiuri de harem, până jos la hamal, care-și udă mămăliga cu rachiu. Această plăcere pentru viață provine din secolele trecute, în care sub degetele lacome ale fanarioților și ghiarele apucătoare ale turcilor nici un om avut nu era sigur de ziua de mâine. Fiecare se bucura cât putea mai mult de ziua de azi, și dacă mâine prin destituire și pierderea averii devenea cerșetor, se consola cu dulceața

p. 324 amintirilor. Așa se ivi o anumită nesocotință în caracterul, de altfel serios al //

poporului român, nesocotință, care va ceda treptat sub influența unei stări materiale sigure și pe care nu o socotesc ca pe un cusur al curajosului și valorosului popor român, tocmai pentru că îi explic rădăcina istorică.

Viața poporului este întotdeauna expresia caracterului comun și de aceea trebuie să se dezvolte mai întâi în condiții interne. În acest timp acționează împrejurările externe în care a ajuns statul, precum și avatarurile impuse de soartă. Ele au influență nu mult mai mică asupra formei vieții publice, a obiceiurilor și deprinderilor chiar asupra manifestărilor caracterului însuși și care de-a lungul generațiilor se modifică în mod strălucit. Caracterul românului are o bază bună și dacă scăderile, pe care o stăpânire străină i le-a inoculat, vor fi treptat smulse din rădăcină, atunci desigur poporului îi stă în față un viitor frumos.

FRIEDRICH UHL (14 mai 1825–?)

Renumit scriitor și publicist austriac, Friedrich Uhl s-a născut la Teschen (4 mai 1825), fiind fiul administratorului domeniilor din Silezia ale arhiducelui Carol.

După frecventarea gimnaziului din localitatea sa natală, apoi al celui din Troppau, unde a obținut în 1842 diploma de maturitate, Friedrich Uhl a studiat filosofia la Universitatea din Viena. Din această ultimă perioadă datează debutul său de scriitor, cu câteva articole și basme, apărute în periodicul „Sonntagsblätter”. În aceeași revistă a publicat și unele fragmente ale relatării asupra călătoriei pe care o întreprinsese în Banat, de-a lungul câtorva luni ale anului 1846. În anul următor a apărut la Viena prima sa carte, sub titlul *Märchen aus dem Weichselthale*. În aceeași perioadă, pentru a-și asigura existența, Friedrich Uhl s-a angajat ca educator al copiilor baronului Besque von Püttlingen.

În timpul revoluției din 1848, Friedrich Uhl a compus câteva poezii, publicate sub formă de manifeste (*Für die Bürger die am Montag den 13. März 1848 in Wien gefallen, Schwarz-Roth-Gold* ș.a.) și a tradus totodată din limba cehă textele unor cântece revoluționare, care au apărut apoi în revista „Volkfreund”. În aceeași perioadă s-a lansat și în publicistică, pe care n-a mai abandonat-o toată viața. După ce, în tinerețe, a colaborat la publicația pangermană „Schwarz-Roth-Gold”, din al cărui comitet de redacție a și făcut parte, Friedrich Uhl a funcționat ca redactor-șef al gazetei „Der Botschafter”, iar după 1872 a condus ziarul oficial „Wiener Zeitung”.

În aceeași perioadă au apărut și principalele sale opere beletristice, anume romanele *Die Theater-Prinzessin* (3 vol., Viena, 1863), *Das Haus Fragstein* (Viena, 1878) și *Die Botschafterin* (2 vol., Berlin, 1860).

Totodată Friedrich Uhl a fost și un pasionat colecționar de antichități, alcătuind un mic muzeu în vila sa din Mondsee (Austria superioară), care a făcut ulterior obiectul unei prezentări a lui Jacob von Falke în revista ilustrată „Die Heimat”.

După amintita apariție în „Sonntagsblätter” a unor fragmente din relatarea călătoriei sale prin Banat, Uhl a publicat impresiile sale asupra voiajului efectuat într-un volum apărut la Leipzig, în 1848 (*Aus dem Banate. Landschaften mit Staffagen*). Acesta conține o deosebit de pitorească evocare, nu numai a orașelor și satelor vizitate (mai ales din zona Băilor Herculane), dar și a vieții locuitorilor, a obiceiurilor și moravurilor acestora din urmă.

FRIEDRICH UHL Călătorie prin Banat¹

V

Orașul și țara

p. 95 Stăteam în curtea stației de poștă de la Becicherecu Mic², ultima înainte de Timișoara. Tocmai apăru din grădină, în care se ajunge din fundul curții, o

¹ Traducerea s-a făcut după textul german, *Aus dem Banate. Landschaften mit Staffagen*, Leipzig, Verlag von J. J. Weber, 1848, p. 95 ș. u.

² *Klein Beiskerek* = sat, com., jud. Timiș.

femeie, pe care, după descrierile ce mi-au fost făcute asupra româncelor, am recunoscut-o ușor a fi una dintre acestea. Constituția fizică fină, suplă și părul împodobit cu flori, cămașa albă, fâlfâind până la pământ, ale cărei mâneci erau decorate cu flori albastre brodate, și care cădeau bine pe formele perfecte, punându-le în evidență, stârneau imaginația. Deoarece este singurul înveliș al părții superioare a corpului, apărând și printre cele două fote subțiri³, fluturând de la coapse în jos, în față și spate, multicolor vărgate și // prevăzute la marginea p. 96 de jos cu franjuri, <aceasta> făcea mai atrăgătoare mișcările corpului zvelt.

Când fata s-a apropiat mai mult, mi-a strălucit în față o pereche de ochi negri scânteietori, totuși obrajii străluceau într-un roșu și alb aplicat prea strident. În mână ținea o bucată de pânză albă pe care broda flori ornamentale, desigur pentru împodobirea cămășii; această treabă o continuă fără răgaz în timpul mersului, furnizându-mi o dovadă a vorbei pe care o auzisem mai de mult, <anume> că femeile românce nu petrec nici o clipă fără lucru.

Acest sat, pe care tocmai aveam intenția să-l părăsesc, este locuit de germani⁴ și români; am renunțat <însă> cu ușurință a cerceta viața acestora din urmă, deoarece știam că voi avea curând ocazia să observ acest popor în reședința lui propriu-zisă.

Peisajul, până acum un câmp întins neîntrerupt⁵, începe să devină puțin mai denivelat, pe măsură ce te apropii de Timișoara⁶, totuși formele de relief sunt cu totul neînsemnate. La orizont se observă dungi întunecate care trădează păduri și contururi albastre, ușor aburite, care te fac să presupui, spre răsărit, munți către Transilvania. <Pe> ogoarele cu spicele aproape coapte // unduiau, suflând un p. 97 vânt slab, tufele de tutun, între care străluceau în lumina soarelui, pe suprafața aurie, fâșii ușor verzi; porumbul acoperea suprafațe întinse – până acum nu fusese văzut în cantități atât de mari – și bogat ca razele dogoritoare ale soarelui, te face să recunoști sudul îndepărtat. Numeroasele apariții de oameni și căruțe anunță apropierea de oraș. În sfârșit, am intrat în oraș prin poarta principală, după ce am lăsat în urma noastră câteva porți mai mici, aparținând primelor ziduri, deoarece Timișoara este o cetate însemnată.

Orașul este construit regulat; case frumoase înfrumusețează mai multe piețe, străzi <cu> pavaje bune, ceea ce <este> în Ungaria atât de rar, ușurează mersul, iar cartierele mărginașe sunt despărțite de oraș prin *glacis*⁷, ca și cele ale Vienei.

³ *Zwei leichten Schürzen.*

⁴ Șvabi.

⁵ *Eine ununterbrochene Fläche.*

⁶ *Temesvar.*

⁷ *Glacis.* Loc liber în jurul fortărețelor

Mulțimea care a venit în oraș, la târgul săptămânal, începu să se răspândească, totuși îmbulzeala era încă mare și am putut observa unele românce, în ale căror fote erau țesute fire aurite ce <le> dădea o înfățișare foarte atrăgătoare când soarele își îndrepta razele asupra lor.

Am întâlnit multe femei drăguțe cu ochi negri scânteietori. Acestea și cerul cald, dogorător, dau într-adevăr expresia orașului care îl deosebește atât <de mult> de unul nordic. //

p. 98 Viața îmbelșugată și elegantă într-un grad atât de înalt nu întâlnești nici în unele mari orașe. Sângele fierbinte și senzualitatea își aruncă amprenta pe fețe și conduc mișcările femeilor, iar câte o figură bărbătească nu exprimă întotdeauna ademenitor zile trăite prea fericite.

Aproape toate firmele suspendate ale prăvăliilor poartă cuvinte ungurești, peste tot se aude vorbindu-se ungurește, germana doar mai licărește, precum câteva raze strălucitoare de soare într-o pădure deasă și întunecoasă, iar aceasta este opera a zece ani, înainte de care aproape toată <lumea> vorbea nemțește la Timișoara. În ceea ce privește dezvoltarea națională, Ungaria a realizat, într-o scurtă perioadă, <ceva> de necrezut. Ungaria merge înainte ca și călătorul care vrea să ajungă la destinație într-un timp determinat; <astfel>, după multă trudă și greutate, copleșit de oboseală, ațipește la mijlocul drumului, trezindu-se constată că a întârziat și atunci, alergând se străduiește să recâștige <timpul pierdut>. //

p. 99 Prăvălii minunate cu vitrine împodobesc străzile. Am intrat într-unul din acestea. În timp ce căutam mănuși, stăpânul prăvăliei s-a adresat prietenului <meu>. El a recunoscut în acesta o cunoștință din tinerețe pe care a văzut-o adesea, mai de mult, la Viena.

„V-ați stabilit prin urmare aici și v-ați însurat”.

„Nu-mi vorbiți despre asta”, replică marochinerul⁸. „Tatăl meu m-a chemat acasă. N-am putut să mă opun stăruinței sale” – el se referea la slăbiciunea <cauzată> de vârstă – „și speranței sale, nutrită de mult, ca eu, singurul său fiu, să-l îngrijesc și să-și petrecă ultima parte a vieții la mine, încât am renunțat la planul, de mult făcut, de a rămâne la Viena și de a mă așeza acolo. M-am pregătit pentru reîntoarcerea acasă, am promis miresei mele să vin s-o iau, după ce mă voi fi aranjat aici, fiind ferm convins că mă va urma până la capătul lumii. Te iubesc, spuse ea plângând, dar nu-mi place să merg în pustietatea aceea, la Viena este <mult> prea plăcut; există oare la Timișoara și case cu mai multe caturi și școli ? Ea a vrut de fapt să întrebe <dacă> există oare la Timișoara și un teatru leopoldin și un Prater. Ea era absolut // de neclintit în a nu părăsi Viena și a mă urma. Nu există în lume un om mai doritor de plăceri decât venezul”, spuse el.

p. 100

„Și timișoreanul”, răspunse prietenul meu.

⁸ Handschuhmacher.

Timișoara are însă prea mult din părțile rele ale orașelor mari și depravarea care i se atribuie nu este exagerată.

Într-un oraș mare, în care patimile omenеști își poartă înfățișarea pe străzi, nu descoperi niciodată frumusețea nopții, care se dezvăluie atât de plăcut în natura slobodă, cu cerul albastru, cu luna, cu licărirea stelelor și cu adâncă, încântătoare liniște; aici razele lunii sunt alungate de flăcările lumânărilor care își trimit lumina în stradă din case de prostituție, aici liniștea este întreruptă dizarmonic de vocile desfrânate ale celor puși în mișcare de fericirea nebunatică, aici sunt case întunecate cu patimile continuu treze ale locatarilor lor și permit să se vadă doar o părticică de cer.

Doar omul face noaptea; numai acolo unde natura este părăsită de oameni, poate <aceasta> să-și răspândească întregul farmec; într-un oraș nu este niciodată întru totul noapte. [...]

În compania unui bărbat, deosebit de prietenos și cult, am ajuns, seara târziu, p. 101 în fața hotelului nostru. Poarta principală era deja închisă și am intrat în camera hangului, în loc să mergem prin sufragerii, care se deschideau de cealaltă parte a porții. În fund, la o masă, ședea zece flăcăi desfrânați, aburi de tutun umpleau camera, despărțiți doar de lumina mată a unei lumânări de seu, pe jumătate arsă, ce era pe masa în jurul căreia stăteau jucătorii. În Ungaria jocurile de noroc nu erau permise, dar erau întâlnite, mai mult sau mai puțin, peste tot. În mijlocul jucătorilor mai în vârstă, ce păreau să aparțină celor mai <de jos straturi> sociale, ședea, jucând cu ei, un băiețandru de aproximativ 13 ani, cu pipa în gură, ce-l făcea să scuie tot timpul. Obrăznicile <ce-i ieșeau> din gură erau întrerupte doar de glume impertinente și tachinări, adresate lui de către ceilalți, <atunci> când atenția chinuitoare, la câștig sau pierdere, le permitea. [...]

Jocurile de noroc s-au împământenit în această regiune. Acestea erau ultimele p. 102 ramificații ale centrului – sălile elegante de joc de la Băile Herculane⁹ de lângă Mehadia¹⁰ care, în lunile de toamnă și iarnă, părăsesc pe specialiștii și inițiații săi pentru a răspândi învățătura salvatoare prin împrejurimi.

Suburbiile Timișoarei, deja amintite, sunt despărțite de orașul propriu-zis prin întinse *glacis*. În ziua următoare am fost invitați la dejun într-una dintre acestea și am mers astfel printr-o uliță frumoasă, pe care a trebuit s-o mai parcurgem până ce am ajuns la casa de vară, scopul escapadei noastre.

Câțiva pași înaintea noastră mergea o femeie ale cărei mișcări, în înaintare, erau atât de unghiulare și frânte, încât ne-a atras atenția. [...] În afară de aceasta, și îmbrăcămintea ei părea deosebit de curioasă. Dintr-o pălărie bărbătească de paie atârnavu câteva bucle care păreau să fi fost blonde și care acum au luat o culoare neprecisă, între galben și alb. Rochia acoperea doar neglijent membrele //.

⁹ *Herculesbâdarn*.

¹⁰ Sat, comună, jud. Caraș-Severin.

p. 103 Am înaintat mai repede și am privit-o. Trăsăturile regulate trădau o frumusețe deosebită în <timpul> tinereții, deși carnația ofilită, ce forma riduri dezagreabile în jurul gurii – dovezi de șiretenie – nu <era> atrăgătoare. Cu o privire mândră, femeia ne măsură <din cap până în picioare> cu impertinență și totuși ceva dovedea satisfacție, mijea în ochii ei faptul că în secret, de fapt, se bucura.

Repede traversă strada și dispăru, pe cealaltă parte a acesteia, într-o casă joasă.

Am rămas pe loc; un domn care ne însoțea spuse: această femeie a fost odată de o deosebită frumusețe și toți bărbații bogați și însemnați o curtau. Ea cunoștea secretele întregului oraș și întregul ei fel de a fi se ascunde într-o nebuloasă. Și acum intră și iese de la numeroși bărbați însemnați, făcând acelor domni anumite servicii politice secrete, după cum <procedează> femeile frumoase în alte orașe. Toți se tem de ea, deoarece cunoaște unele lucruri și, dându-și seama de importanța ei, a căpătat un curaj rar <întâlnit> de a înlătura toate obstacolele și de a impune ceea ce întreprinde. [...]

p. 105 Surprins, stăteam în încăperile ce ne-au primit prietenos. Trecând prin poarta principală am ajuns într-o grădină, nu mare dar ingenios și minunat amenajată. Frontonul clădirii care ne-a întâmpinat din afară cu simplitate, în proporțiile sale, este susținut, către grădină, de șase coloane svelte ale căror picioare ascundeau

p. 106 portocali și lămâi, formând un semicerc. Tufe mari de cactus și alei // cu flori transoceanice, mici și mari, din al căror verde succulent apăreau luxuriante cupe roșii și galbene, întrerupeau <șirul> portocalilor mari încărcăți cu fructe aurii. Însăși coloanele erau acoperite de plante agățătoare din al căror verde plăcut <coborau> clopoței, iar peste vase de lut chinezești se prăvăleau floricele împeștrițate. Însăși grădina era cea mai frumoasă floare. Temple și căsuțe din lemn acoperite cu scoarță naturală și împrejmuite de flori, întrerupeau straturile și boschetele care răspândeau un parfum dulceag. Totul expira drăgălășenie și aer <curat>. Pe <partea> dreaptă, ascunsă între tufișuri verzi, se afla o căsuță, împodobită, de asemenea, cu coajă naturală <de copac>, al cărei exterior era acoperit în parte cu plante agățătoare; <spre acesta> ne arăta calea un fum subțire, ce se învârtea în sus, pregătindu-ne un dejun savuros. Am pășit mai aproape, un căpșor blond și drăgălaș s-a arătat în spatele ferestrei împodobite cu flori, dar abia ne-a privit și s-a retras; <să> continue ar fi fost necuviincios.

Mai bine decât orice descriere, tabloul este zugrăvit dacă spun: aceasta era casa unui membru al capitalului.

Agitați și bine dispuși am părăsit societatea distinsă și am ieșit afară, grăbiți să vedem serbările populare. Am trecut prin *glacis* și am ajuns // la școala de natație, căreia un braț al canalului Bega îi furnizează apa.

Dar s-a făcut seară și eram încă departe de a ne atinge obiectivul. În sfârșit l-am atins și am intrat. Aici era veselie. Un mare loc de dans, acoperit, reunea tot ceea ce orașul avea frumos în păturile <sociale> de jos. Perechile se învârteau la

dans după cântecul țiganilor, care de pe <podiumul> înalt al orchestrei făceau să răsunе muzica lor, nu însă arii naționale ci valsuri, polci și cadriluri. <Sprijiniți> de bariere, domnii tineri din oraș se uitau cu lorneta după câte o fată drăguță, pe care și-au ales-o și de la care zburau priviri de răspuns. În jurul locului de dans, înconjurat până departe de șiruri de pomi, mergeau înghesuindu-se multe perechi, unele ședeau și pe bănci, îndepărtate, acolo unde era complet întuneric. Capătul exterior al acestui loc cuprindea un crâng și un zid, în spatele căruia curgea o apă întunecată pe care doar luna o lumina slab; o casă a băilor, cu o mulțime de cabine. Se dansa drăcește¹¹.

Ne-am așezat pe o bancă, iar la remarca mea că Timișoara ar putea fi comparată, din punct de vedere al vieții zburdalnice, cu unele reședințe, unul din domnii ce ne însoțeau au spus: „Din păcate // goana după lux și plăceri au condus p. 108 și păturile mijlocii și <pe cele> înalte pe un drum lunecos. [...]

Se făcu deja noapte târziu. Fluctuația oamenilor era mai slabă, doar câteva p. 110 perechi mai dansau vioi, chiuind. Pe lângă noi au trecut cei care s-au pierdut <apoi> în spatele pomilor din fund. Noi am pornit în aceeași direcție. Sunetele muzicii pierdură din forță. Luna își arunca lumina palidă asupra apei unduitoare de acolo, totuși noi ne-am întors – tufșurile se aplecau, nu știu dacă de vânt, dar a aștepta o furtună nu era recomandabil și am plecat acasă.

VI

Imagini ale fluviului și ale malurilor

Odată cu răsăritul soarelui am părăsit <portul> Semlin; minaretele p. 123 Belgradului străluceau. Era o dimineață limpede de vară, malurile sârbești străluceau, cu pomi, când înalți, când scunzi, îmbrăcați în plante agățătoare <și care>, datorită <culorii> verzi cu nuanțe deosebite, ale diverselor specii, erau încântători; pe malul sârbesc apăreau, în zonele plate, *șastacurile*, casele de gardă ale grănicerilor. [...]

Pe malul drept, pe partea superioară a unui deal se vede *grota columbacă*, de p. 124 la care provine numele muștelor columbace, *vestrus columbacceusis*, o adevărată plagă a Banatului. Acestea zboară în roiuri, prin Banat, adesea până la Timișoara, de două ori pe an și rănesc mortal dobitoacele – respectiv cai și vite.

Din fericire aceste animale au o viață scurtă. Sunt asemănătoare muștelor, spatele negricios, burta albă. Deși lumea este acum convinsă că nu vin doar din grote ci și din interiorul țării și zboară în roiuri ca norii de fum, nu este totuși nimic clar asupra apariției și locului <de origine> a acestora.

¹¹ *Es wurde glühend fieberhaft getanzt.*

p. 125 Cum poporul valah explică tot ce-i neobișnuit ca și în basme, astfel <s-a întâmplat> și cu această apariție. Se susține că aceste musculițe apar doar dintr-o singură gaură în care Sfântul Gheorghe a aruncat capul balaurului cu care s-a luptat.

După credința populară, s-ar mai prăvăli din munte un pârau, a cărui apă este înghețată vara și fierbinte iarna. Acest pârau ar aduce cu sine scorpioni, șerpi mici, viespi și alte insecte, care contaminatează apa cu otravă – din aceasta ar apare aceste musculițe. Alții atribuie producerea acestora pomilor și stejarilor când aceștia au dat rod, datorită ploii de primăvară.

O lucrare mare o reprezintă noul drum care, pe partea austriacă, <este> aproape săpat în stâncă, deoarece malul nu oferă alt spațiu. Széchényi¹² este întemeietorul.

Acum încep malurile Dunării să-și desfășoare farmecul, ele îngrădesc fluviul, munții strălucesc în diferite nuanțe de verde, din care apar când dungi roșii de marmoră, când stânci cenușii ce își ridică în aer vârfurile pleșuve.

[Urmează descrierea peisajului de la Cazane și a drumului până la peștera lui Veterani].

p. 128 Pe cât de monotone sunt malurile Tisei, galbenă și liniștită, pe atât de deosebit de agitate sunt cele ale <apelor> umflate și verzi ale Dunării, care formează frontiera naturală sudică a Banatului, după cum Tisa pe cea de vest. La oprirea vaporului cu aburi, pot fi văzuți pe mal românii de munte în îmbrăcăminte lor simplă, cămașă de pânză albă care cade peste izmene de același fel, <cămașă> strânsă la mijloc de un cordon lat din piele. O căciulă conică, din blană albă sau neagră de miel, înaltă de un picior, rotunjită în partea de sus, stă pe capetele arse de soare și care se disting prin // trăsături frumoase și regulate. De-a lungul Dunării, formând partea cea mai de sud a Banatului, se află frontiera militară a cărei viață publică regulamentară contrastează cu cea ungurească din comitate. Este din nou <vorba de> suflul rigid austriac, care adie aici, întărit de spiritul militaros care domină peste tot. De altfel, am auzit mulți unguri – dar nu nobili – spunând că ordinea și dreptatea, cu care se tratează totul la graniță este preferabilă vieții libere maghiare, de care funcționarii nu sunt aproape cu nimic responsabili, fiind <în schimb> corupți în cel mai înalt grad.

p. 129 Dacă ar fi să crezi ofițerii de la graniță, nu ar exista un popor mai rău și mai laș decât românii. Cel mai mult le dau bătăi de cap cu contrabanda de sare. Eu însă consider un fapt foarte natural ca românii bănățeni, care se află aproape pe ultima treaptă a culturii, care nu se pot ridica până la ideea <existenței> unei legi, să încerce să-și procure sarea – atât de scumpă datorită funestului monopol austriac – din Țara Românească¹³ unde este, în general, ieftină.

¹² Istvan Széchenyi, (1791–1860), conte și om politic maghiar, adept al modernizării; a fost unul din inițiatorii construcției de șosele între Banat și Oltenia, fondator al companiei de navigație cu vapoare cu aburi pe Dunăre, în 1834. Vezi traducerea însemnărilor de călătorie în volumul I al prezentei serii, p. 951–971.

¹³ *Walachei*.

În ciuda tuturor defectelor care se atribuie cu plăcere românilor, ei sunt totuși locuitorii cei mai poetici nu numai ai Banatului, ci pe departe ai tuturor țărilor și au înclinații naturale pe care multe secole, de-a lungul cărora nu s-a petrecut absolut nimic pentru instrucția // acestora, n-au fost capabili să le distrugă. Astfel femeile sunt harnice în așa măsură încât stărnesc mirarea. Ele ședeau în fața hanului din Orșova, în care locuiau, pentru a vinde minunați struguri negri, <în timp ce> torceau sau brodau frumoasele lor modele pe pânză, ce le serveau la împodobirea cămășilor lor și nu întrerupeau lucrul nici <măcar> în timpul târguiei pentru marfa lor. Nici una dintre românce n-are vreun model pentru brodat, din care cauză se întâlnesc decorațiuni într-o mare varietate, la fiecare femeie altele. Măinile și picioarele, în special înfățișarea plină și pieptul viguros, voluptos, ale cărui forme minunate sunt întru totul vizibile, sub țesătura ce flutură, acoperindu-le ușor, sunt de o indescritibilă grație și farmec [...] Am zărit o femeie care purta pe cap un coș cu mulți struguri, în spate se afla copilul într-o cutie din piele, în formă de covată, prinsă peste umeri cu chingi, iar în mers <ea> torcea lâna cu mâinile, învărtind pe cea toarsă pe fus. p. 130

II

Băile Herculane, Mehadia și satul de țigani

După-amiaza am plecat de la Orșova la Băile Herculane. Vii în care atârnav, de butuci cu frunze verzi, struguri de culoare închisă și deschisă, se întindeau pe dreapta și pe stânga drumului, la poalele munților, <vii> care cu podoaba frunzișului lor înconjurau văi înguste în care era cultivat porumb. Mai departe urla spumegând un pârâu peste blocuri de stâncă prăbușite. În dreapta sa apăreau munți pleșuvi cu straturi de lut galben și grohotiș, în torent scânduri cu baraje de crăci te făceau să presupui instalațiile spălătorilor de aur. Fiecare sat are la graniță, la dreapta și la stânga drumului, pe o porțiune unde acesta ajunge și pornește, un gard viu // închizând, pe această cale însuși drumul; totuși imediat când se apropie o căruță copiii, repezindu-se într-acolo, cu rugămintea prietenoasă „un crăițar”, deschid poarta joasă. Românce frumoase cu ochi negri scânteietori, cu părul împodobit cu flori, cu fața sulemenită în alb și roșu, oferă struguri, tari și umflați ca și sânni vânzătoarelor. p. 131

La stânga, pe stradă, la poalele unei stânci cenușii, înalte, piramidale, se află ruinele unei colosale deschizături de arc care constă din 11 arcuri, destul de bine întreținute, o construcție ciudată, asupra originii acesteia neexistând o singură părere. Unii le consideră drept vestigii romane, <părere> contra căreia pledează starea destul de bună a acestora. Probabil provin de la turci. p. 132

[Urmează date privind anexarea zonei respective, împreună cu întreg Banatul, în urma tratatului de pace austro-turc de la Belgrad (1 sept. 1739) și apoi o descriere a drumului spre Băile Herculane].

- p. 134 Deodată apare în fața noastră, printre pomi, localitatea balneară cu casele ei minunate, cu zumzetul și înghesuiala unei societăți pestrițe și elegante ce se plimbă. Acești oameni și <aceste> case frumoase ne apăreau ca <și când> ar fi introduse de mâini de zână în sălbăticie, căci valea, înconjurată de munți uriași oferă loc doar
- p. 135 unui spațiu cu cele două // rânduri de case și <râului> Cerna, care curge vijelios pe lângă un șir de case. Și imediat, ca și cum natura ar regreta de a fi lăsat omului atâta loc, fundalul este închis de către doi munți împăduriți, unul stând în fața celui alt, astfel încât el ascunde jumătatea de jos a celui din spate, a cărui înălțime vizibilă este îmbrăcată într-un verde de diverse nuanțe, în timp ce vârful muntelui din față formează colți de stâncă albaștri.

Stăteam tăcuți, uluiți de contrastul dintre sălbăticia naturii și eleganța oaspeților băilor, ce se plimbau umplând piața, până ce ne-a amintit un cunoscut, care mergea cu noi, să cerem o cameră.

- Această atenționare ne-a pus din nou în față grija că n-am obține, poate, vreo locuință, ceea ce ni s-a prezis de mulți și ne-a fost clar când am observat puținele case în care marele număr de oameni urmau să găsească loc. În acest an au fost aici 5 000 de oaspeți. Am fost conduși la un fel de cancelarie <unde> cu mirare am privit organizarea. Ni s-au cerut pașapoartele și apoi ni s-a repartizat o cameră cu o
- p. 136 privesc minunată spre pâraul sălbatic Cerna¹⁴, care se prăvălea pe sub fereastra noastră și spre muntele care se ridica imediat în spatele acestuia. Organizarea cu // repartizarea camerelor se datorează <faptului> că un arendaș a arendat toate clădirile de la stat, căruia îi aparțin, exclusiv băile, căci se află la granița militară. Acest monopol, ce se întinde atât de cuprinzător, încât doar medicul militar, angajat aici de guvern, are voie să vindece bolnavii, constituie de altfel o mare pagubă pentru dezvoltarea băilor și pentru vizitatorii acestora, deoarece statul nu dă la nimeni autorizație pentru construcția vreunei case, iar statul construiește foarte puțin și cu obișnuita iuțeală austriacă, încât poți ușor să cugeți cum trebuie să se înghesuie bolnavii, în puține clădiri – doar patru case, totuși destul de mari, sunt libere – pentru primirea vizitatorilor.

Se povestește că adesea trebuie să locuiască într-o cameră 25 de oameni. Cei mai mulți sunt ei înșiși vinovați, căci toți se înghesuie să fie prezenți în plin sezon, care durează de la începutul lui iunie până la mijlocul lui august, în loc să vină mai devreme sau mai târziu, când băile sunt mai puțin aglomerate, iar vremea este minunată; căci în această vale paradisiacă viorelele au înflorit, în acest an, la mijlocul lui februarie.

¹⁴ Cerna

Deoarece se făcu aproape seară, când am părăsit camera noastră ne-am grăbit către tripou, din păcate aproape un mare rău necesar al tuturor băilor mari. Jocul este, de fapt, interzis oficial – dar jucătorii se retrag // într-o cameră special p. 137 închiriată <în acest scop>. Aceasta se află, din întâmplare, imediat lângă sala de biliard a cafenelei publice, astfel încât fiecare bărbat poate privi înăuntru sau intra atunci când se deschide ușa. Am intrat. Grămezi de aur și bancnote se aflau pe masa, în jurul căreia jucătorii, cu mine avide, ședeau fumându-și ciubucul. Vedeai aici excelente fizionomii de jucători, izbitor fiind mai ales cel care ținea banca, o figură uscățivă, al cărui suflet părea aproape anchilozat, un boier român și jucători de profesie. Ne-a fost arătat crupierul, un evreu din Timișoara, care devenise obiectul râsului lumii. El îndeplinea acum acest serviciu pentru a câștiga banii de călătorie <pentru întoarcere>. Cu o seară mai înainte câștigase mai multe mii de guldeni. O parte din bani i-a păstrat ca să joace mai departe, cu restul, cea mai importantă <parte a sumei> a fugit în pădurea apropiată și i-a îngropat sub un pom de teamă: dacă pierde să scape de pericolul de a juca mai departe. Norocul schimbător i-a luat însă banii la masa de joc. El s-a ridicat, cuprins de pasiunea jocului și a alergat la locul unde ascunsese banii, pentru a-i duce. Dar căută, iscodi, scărmană și strigă – nu mai găsi <însă> banii și nici nu i-a mai găsit <vreodată>.

Cei mai mulți dintre jucători sunt unguri, al căror Eldorado sunt băile; apoi sunt și foarte // mulți români care, în timpul sezonului pierd aici mii de ducăți, p. 138 pentru ca iarna să lânzezească pe moșiile lor și să preseze pe supuși încât să obțină suficienți bani pentru jocurile <de noroc> din anul următor.

Cerna curgea clocotind sub fereastra noastră și, împreună cu agitația provocată de impresiile zilei ce s-a scurs, nu ne-a lăsat multă vreme să ne odihnim.

Când ne-am trezit, soarele poleia aproape vârfurile pomilor care, de pe coama muntelui, priveau prietenos în camera noastră, iar Cerna veselă strălucea, presărată cu flăcări aurii. Deși ne-a părut rău de a nu ne fi trezit mai devreme, am fost totuși surprinși când am aflat că ar fi ora opt; căci după socoteala noastră soarele trebuia să fi răsărit cu puțină <vreme înainte>. Se întâmpla și în valea aceasta; trebuie să se afle pe cer destul de sus, înainte de a putea să-și arunce razele în această vale îngustă, înconjurată de munți uriași. De aceea și apune aici, după înălțimile ușor împădurite, chiar și în august, la cinci și jumătate.

În piața băilor cânta muzica militară, oamenii se plimbau, alții ședeau pe terasă în fața cafenelei. De aici se vede un pavilion, pe vârful muntelui <așezat> spre nord-est. Deoarece am auzit că de acolo se poate vedea întreaga vale // am p. 139 pornit spre acest punct.

[Describe plimbarea și, respectiv, peisajul].

După-amiaza ne-am dus la Băile lui Hercule, propriu-zise. Un drum bun către p. 142 nord, pe malul stâng al Cernei, până acolo. Malul râului auriu și suprafața stâncilor sunt acoperite cu vișă sălbatică și plante agățătoare, care atârnă în jos de pe pomi ca stalactitele dintr-o grotă formând, prin abundența lor și prin formele deosebite, cele

p. 143 mai frumoase prim-planuri // ale șerpuirii continue a văii. Pe drum se mai observă, într-un loc, vestigii ale instalației romane de apă. Se pot vedea și tăblițe votive, zidite la fațada mai multor case.

<Apa> izvorului lui Hercule țâșnește, cu grosimea unui om, din stânca arcuită de la casa băilor, care nu este deosebit de frumoasă și încăpătoare. Apoi pătrunde pe sub stradă și năvălește fumegând, într-un arc, în Cerna. În aripa dreaptă a casei, o stânca formează peretele din fund al unei cabine din baie, în al cărei mijloc mai pot fi văzute vestigiile distruse ale unui basorelief reprezentând pe Hercule.

Înclinația poetică stranie a românilor, care a preluat multe concepții păgâne în învățătura creștină, atribuie forțe tămăduitoare nu izvorului, ci chipului <lui Hercule>. Rade o bucățică din partea statuii <lui Hercule, corespunzătoare> corpului tău suferind, arunc-o într-un vas umplut cu apa fierbinte a izvorului, golește-l într-o singură sorbitură; atunci te vei vindeca, spuneau ei.

Odată, o fată tânără frumoasă slăbea încet, spre marea mâhnire a părinților care n-au putut să cunoască motivul bolii. Odată ce fata deveni deodată melancolică și suferindă, fel de fel // de leacuri au fost folosite, cunoscute doar de ingenioșii români, care mai înainte, ca și acum încă, chiar dacă nu în aceeași măsură, căutau să curme toate bolile prin doctorii pregătite de ei înșiși; toate însă fără succes. Nimic nu ajută frumoasei copile a cărei suferință se instala încet. Ultimul leac <era> să fie încercate Băile Herculane. Părinții au pornit cu copilul spre apele tămăduitoare. Mai de mult, când existau încă puține camere pentru primirea bolnavilor, românii săraci foloseau băile în felul următor. Seara se îmbăiau, se culcau apoi, în aer liber, <îmbrăcați> în hainele lor, se mai îmbăiau odată de dimineață, apoi plecau spre casă. Fata se îmbăia doar seara, împotrivindu-se totuși, deoarece era convinsă că roșeața obrazilor a dispărut pentru totdeauna, neașteptându-se ca <aceștia> să se îmbujoreze din apa băii. S-au culcat <apoi> în aer liber, la marginea pârlului care strălucea la lumina lunii. Când totul se odihnea în somn adânc, fata se ridică ușor, iscodind pentru a nu fi văzută de nimeni, scoase un cuțit din spatele rochiei, mai privi odată la părinți, îi atinse din prevedere, pentru a se convinge, pe deplin, de somnul acestora și se strecură apoi spre acea cabină a băilor unde Hercule este

p. 145 sculptat în stâncă. Aici fata privi // încă o dată în sus, spre cer, și spuse : „Vreau acum să încerc să-mi vindec sărmana mea inimă în care, tu necredinciosule, mi-ai făcut o rană adâncă”. Apoi scoase din haină un mic vas de băut, îl umplu cu apa caldă <a izvorului>, se strecură către peretele de stâncă, la statuia de piatră <a lui Hercule>, rase o bucățică de pe statuie, din partea inimii, o aruncă în pahar, pe care-l goli dintr-o sorbitură. Cu ochii strălucind de bucurie se strecură apoi la fel de încet, la locul de odihnă.

În această zi am colindat de la un punct de atracție la altul. Aceasta s-a întâmplat pentru a vedea, cât mai curând, pentru că timpul nostru de ședere la băi era limitat; de aceea, alergam, împreună cu prietenul meu pentru a căuta punctele cele mai favorabile pentru descrierea peisajului din partea locului. Astfel am trecut

Cerna și ne-am suit pe un munte din lanțul care se întinde pe partea stângă a acestuia, în timp ce dimineața escaladasem înălțimile de pe cealaltă parte. [...] În timpul acestei excursii am întâlnit pe munte o colibă, de fapt sărăcăcioasă, dar deosebit de pitoresc așezată prin aceea că, sprijinindu-se pe arbori frumoși și înalți, era cuprinsă de vița de vie care se încolăcea luxuriant în jurul peretelui din față și al acoperișului // . Spre mirarea mea, am observat că locatarii acestei colibe erau boemieni¹⁵, hrănindu-se aici datorită vacilor lor, al căror lapte îl duceau, spre vânzare, la băi. Aceasta era singura așezare particulară din apropierea băilor și proprietarul acesteia mi-a povestit că, mai înainte, ar fi locuit, cu mai mulți dintre concetățenii săi, nu departe de Orșova dar, mergându-i acolo rău, s-a așezat aici. p. 146

Când am ajuns din nou la poalele muntelui, se întunecase deja foarte tare și printre pomii care ne mai despărteau de băi, am văzut lumini licărind. Astfel, urmând <raza de> lumină, am ajuns într-o piață unde, pe lângă căruța cu boi înjuțați, stăteau întinși români, răspândiți în numeroase grupuri. Erau lucrători, angajați la o construcție în băi, în parte zidari, în parte cărători de materiale, în parte unii care aduc de departe var și pietre, cu carele lor, singurele <mijloace de transport> ce se folosesc aici. Peste tot ardeau focuri, peste care atârnavă cazane în care românii își preparau *mămăliga*, aproape singura lor hrană, un fel de terci gros de mălai. În cercuri, împrejmuit de aceste focuri, stăteau întinși bărbați, fără să facă ceva, <pe când> femeile, în afara celor care pregăteau mâncarea, torceau; aceste grupuri erau deosebit de atrăgătoare. Nu numai deoarece lumina puternică însenina fețele deosebit de frumoase // ci însăși poziția lor, aranjarea <lor>, p 147
șezând când ghemuiți, când întinși în jurul focului, oferea o imagine minunată. Era ca și cum o mână de artist ar fi așezat grupurile special pentru a le desena; o asemenea grație, un asemenea simț al frumosului au românii, îndeosebi femeile. Mai ales una, stând întinsă și frumosul ei cap, sprijinit pe brațele îndoite, pe care cădea din plin lumina, îmi amintea pe viu de Magdalena lui Corregio¹⁶. Aici puteai cunoaște și cumpătarea, simțul bunului gust, în ciuda simplității felurilor de mâncare și originalității, exprimată în toate, ale obiceiurilor românilor. Întregul grup, care ședea în jurul unui cazan, poseda probabil o singură lingură. După ce mâncarea fusese turnată într-o oală, iar aceasta așezată în mijloc, lingura mergea din mână în mână. Fiecare lua o lingură plină cu terci din vas. N-am văzut vreodată pe careva, ai cărui obraji să nu se miște fiind <totuși> în jur de douăsprezece persoane care ședea în jurul mâncării. Apoi, fiecare bărbat ținea în mână o pânișoară¹⁷, din care rupea câte o bucățică, după fiecare lingură cu terci, cu o expresie ca și când ar fi mâncat cele mai minunate mâncăruri. Este de

¹⁵ În general sub această denumire se face referire la țigani.

¹⁶ Antonio Allegri Corregio, pictor italian, 1489 (1494 ?)-1534.

¹⁷ Puțin probabil să fi fost pâine. Probabil era o bucată de turtoi.

presupus cât de mari erau aceste îmbucături, căci nimeni nu mâncase pâinișoara înainte ca terciul să fi dispărut din oală //.

p. 148 Într-o zi am vrut să vizităm Mehadia, la o oră depărtare de băi.

[Urmează descrierea peisajului montan. Cei doi amici, împreună cu călăuza lor, s-au rătăcit făcând un mare ocol pentru a ajunge la Mehadia.]

p. 151 După un scurt popas am părăsit localitatea. <Fiind> încă în ea, am întâlnit o femeie, purtând pe cap un chipiu, cartușiera în spate și pușca bărbatului pe umăr. Fără nimic <la el>, bărbatul mergea alături. Din aceasta și din imagini asemănătoare – după cum am văzut, mai departe, o româncă care mâna boii în timp ce bărbatul ei

p. 152 stătea întins în car – ai putea fi înclinat // spre părerea relativ generală că, pe cât de harnice ar fi femeile, pe atât de leneși ar fi bărbații. Această deosebire se sprijină însă, în cea mai mare măsură, pe raportul dintre cele două sexe; căci românele sunt supuse bărbaților ca și femeile din Orient, iar bărbații nu fac nimic ce nu li se cade – după cum cred ei – în schimb sunt foarte harnici în cultivarea pământului lor.

Aproximativ în centrul localității ne-a speriat deodată un țipăt îngrozitor care părea că vine de la marginea pieții. În realitate situația era următoarea. În fața unei clădiri sărăcăcioase stăteau mai mulți oameni care priveau în sus spre fruntea casei. Cele mai multe colibe românești au acoperișuri înalte și o poartă îndreptată spre uliță, prin care fânul și alte lucruri necesare sunt imediat duse din stradă în pod. Aceasta era deschisă și în ea stătea femeia care urla. Cu mâinile în părul fluturând se arunca la pământ, sărea din nou în sus strigând tot timpul „bate-l Doamne”. Apoi gemea doar și striga, aruncându-se în colo și înapoi, în timp ce-i curgeau pe obraji lacrimi limpezi și grele. Bocetul ei care, în regiunea liniștită, răsună până departe, se desfășura într-o cadență muzicală de tonuri și părea că ea ar cânta. La început am

p. 153 crezut // că ar fi un acces de nebunie care zguduia atât de tare femeia; totuși, mai târziu ne-au povestit românii din jur că ea plângea din cauza unei nenorociri – deși cauzele acesteia nu ne-au fost clare din cele spuse de popor. O asemenea erupție de durere și furie nu văzusem niciodată, nici nu am crezut posibil un asemenea temperament ca acela întâlnit la această femeie, care oricum aparținea unui popor la care civilizația nu și-a arătat încă efectele.

De abia după aceea am aflat cauza durerii. Bărbatul acestei femei a mânat spre casă vitele de pe islaz. Cum acesta se afla pe vârful unui munte și poteca ce ducea acasă printre stânci și prundiș, era periculoasă, s-a prăbușit în prăpastie, rămânând mort, un bou al vecinului pe care, poate, în intenția să-i facă plăcere unui cunoscut, l-a mânat <cu ale sale> de la sine putere. În acea zi, judecătoria decisese că omul trebuie să plătească despăgubiri pentru bou. Acum am putut să ne explicăm strigătul femeii: „Eu n-am mămăligă în casă și să plătesc atât de mulți bani”.

Pe șosea ne-am reîntors la băi. La Mehadia ni s-a alăturat un oaspete al băilor.

p. 154 Când am trecut pe lângă o vie, ce // delimita poalele munților care se ridica pe dreapta drumului către băi am zărit, prin vița verde, strălucind în soare, o româncă frumoasă care culegea struguri mari. La chemarea noastră i-a adus jos. Dar de abia

ne îndepărtasem câțiva pași, când am simțit lipsa tovarășului nostru de drum. Ne-am întors. În aceeași clipă românca împingea pe tovarășul nostru care pășise în vie și-i aruncă la picioare o monedă de argint consolându-l mândră: „eu sunt o româncă”. „Ah! spuse domnul, se văd peste drum, pe munte, bărbați !”

[Describe în continuare valea râului Cerna.]

Într-o seară, în salonul doamnei von G..., spirituala nevastă a comandantului Băilor <Herculane>, se reunise o societate deosebit de numeroasă, pestriță, alcătuită din oameni diferiți, după cum se întâlnesc la băi. Lângă un negustor de cereale ungur ședea un boier cu soția sa, prințul român Ph.... se întreținea cu pașa¹⁸ de la Ruscuc¹⁹. Eu mă întorsesem cu puțin înainte din plimbarea de la cascadă. Într-o cameră alăturată, prin a cărei fereastră se văd munții luminați de lună, sora-poetă a comandantului băilor povestea:

„Știți că Cerna și Belareca²⁰, după ce au curs separat multă vreme, se reunesc de abia la poalele masivului muntos care separă „băile” de valea Mehadiiei. Totuși nu a fost întotdeauna așa, cele două nimfe au locuit odată împreună. Duhul muntelui a vrut să se cunune cu frumoasa zână // Cerna. Aceasta însă ținea cu nesfârșită dragoste la sora ei Bela și nu voia să se despartă de ea. Nici o implorare, nici o supărare, nici o ofertă a comorilor sale n-au făcut ca să i se dea ascultare duhului munților. Atunci, într-un moment de cea mai mare mânie, el a separat cu forța cele două surori și-a aruncat între ele munți înalți. Nici o implorare, nici o rugămintă n-a putut să-l înduioșeze acum. Doar în lungile și frumoasele nopți de lună, când de jur-împrejur totul este liniștit, au putut surorile să verse lacrimi și cu valurile lor să se lovească de stâncile nemiloase și să-și trimită suspinele. Multă vreme au trebuit să trăiască despărțite. Duhul munților se ruga tot timpul, să fie ascultat de nimfa Cerna; el o conduse în inima munților săi și-i arată acolo toate comorile pe care le stăpânea, lingourile de aur, cât și marele magnet cu care poate să provoace cutremurarea munților. Toate acestea ar fi ale tale, îi spuse el, aici ai locui de-acum înainte, dacă vrei să fii a mea. Deși nimfa știa că nu-i va putea aparține niciodată, și înclina să-și caute sora cea albă și să se reunească cu ea, și-a dat totuși seama că nu va reuși nimic cu forța și că ar trebui să recurgă la vicleșug. Ea se prefăcu a consimți la propunerea duhului munților ca și cum ar vrea să asculte, în sfârșit, ruga sa. Acesta pregăti totul pentru nuntă, așeză // în jurul râului cei mai frumoși pomi înfloriți, <cele mai frumoase> flori și presără peste munții verzi flori albe ca zăpada, astfel încât totul împrăstia un miros încântător. Acest moment al lipsei <duhului munților> nimfa l-a folosit; adună în pripă aurul ce-i stătea la îndemână, șterpeli marele magnet și scăpă de obligațiile duhului munților. Cu același <magnet> provocă un puternic cutremur, așa încât muntele, care separase până atunci surorile,

¹⁸ *Reichs – Effendi.*

¹⁹ În prezent Ruse, port la Dunăre în Bulgaria.

²⁰ *Bela – Reka*, râu în Banat.

se despică și <surorile> de mult despărțite, se îmbrățișară, în sfârșit, cu bucurie, putându-se uni din nou. De atunci se unesc și în continuare, Cerna duce cu ea aur pe care îl oferă surorii ei mai sărace, fără ca duhul pământului, care pierdu forța, cu magnetul său, să se poată împotrivi. De aceea a prăbușit o stâncă în Cerna, în fața căreia <este> săpată o groapă adâncă și împinse în față o bucată de stâncă, astfel încât mult din aurul, pe care râul aurit îl aduce cu sine, să cadă în jos, drept captură a duhului munților, fiind întru totul pierdut.

După această poveste totul a rămas liniștit și Cerna clipoceă la poalele muntelui luminat de lună, ca și când ar vrea să confirme adevărul basmului.

p. 159 Acestea sunt împrejurimile Băilor – aceasta este mica vale în care se află ele, natura ferindu-se să le transforme într-un paradis. Cele mai semețe stânci // cei mai eterici munți, plantele și pomii cei mai luxurianți, torentul cel mai clar s-au reunit aici, cerul cel mai albastru s-a întins peste acest rai.

Puterea tămăduitoare a izvoarelor este deosebit de eficace. Pe o lungime de 1650 picioare²¹ izvorăsc peste 22, a căror temperatură variază între 19-58 R. Ele aparțin termelor sulfuroase, iar compoziția lor este clorură de sodiu, clorură de calciu, iod, carbonat și azotat de sulf. <Cu debitul> cel mai puternic este izvorul lui Hercule, el dă într-o oră 5045 metri cubi de apă. [...] Dacă băile ar fi fost descrise de un englez plin de *spleen* ar fi început, probabil cu plângerea: că în prima zi nu poți respira din cauza mirosului de sulf, că paturile sunt mici și nu poți fi singurul lor proprietar, că, în cazul în care te lasă în pace coproprietarul patului // nu poți să adormi din cauza murmurului râului, iar dacă ai găsit ceva liniște te sperie iarăși muzica proastă, care face fiecărui <oaspete> care pleacă <câte> o serenadă, că mâncarea este proastă, că nu sunt decât două ziare nemțești <care sosesc> atât de târziu ca și în Grecia – datorită poștei ungare – că serviciul poștal este îngrozitor, prin aceea că mandatele poștale, mai întâi anunțate, trebuie confirmate și că de abia atunci sosesc de la ultima stație sau de mai departe.

p. 160

Era seara când am părăsit Băile și am plecat spre Mehadia apropiată. [...] Fundalul este barat de stânci semețe și de înălțimi slab împădurite, iar în fața colibelor țigănești, care formează două rânduri, la dreapta și la stânga străzii, curge râul. În el se află pietre mari iar peste aceasta te conduce un pod simplu în satul fantastic, în care domnea o gălăgie confuză, produsă de strigătul copiilor goi care, unii fugărindu-se în singura piață cât și pe unica stradă a satului, alții stând pe bucățile de stâncă ce se află pe drum cât și în fața și spatele colibelor. Colibele se ridică în formă ovală, sunt rareori de înălțimea omului, au o lungime de unul până la doi klafteri²² și, proporțional, pe jumătate late. Partea din față este turtită // în ea este așezată ușa, singura scobitură prin care pătrundea lumina. Scheletul acestor colibe este format din bârne de lemn. Acestea sunt acoperite cu argilă; în jurul

p. 162

²¹ Veche unitate de măsură. 1 pas = 75–80 cm.

²² Veche unitate germană de măsură. 1 klafter = 1,7–2, 5 m.

fundației ovale se găsesc îngrămădite pietre, ca o coroană, până la o înălțime de un picior. Printr-o deschidere în <partea> de sus a colibei, înconjurată de împletitură de lemn în formă de horn, iese fumul din locuință, care trebuie să servească la toate. Dacă e nevoie de un foc mai mare pentru gătit, <acesta> este așătat pe pietre așezate sub formă de cuptor, și care se găsesc între colibe.

Cât de puțin adăpostesc aceste găuri împotriva vântului, ploii și zăpezii poți să-ți închipui; de aceea țiganii duc vara o viață animată, afară în piață, pe drum; dacă ceva îi stânjenește, o căruță care trece, ceea ce se întâmplă rar, atunci îi fac loc și apoi vin înapoi cu droaia. Aceasta este întreaga lor proprietate. Câteva singuratiche grădini ale românilor noștri amintesc de sărăcia lor.

Și totuși, cu toată această sărăcie, ei încearcă să-și împodobească în toate felurile colibele lor. În fața uneia, patru stâlpi sprijineau un umbrar din frunziș, care era totuși îngălbenit. Probabil că a servit pe timpul întregii veri. De stâlpi erau fixate stinghii, de acestea atârnavau oale // și tot felul de scule. În această verandă ședea o țigancă tânără <care> zădăra și alinta copilul ei cu o ieșire pasională sălbatică. Toată <lumea> fuma în acest loc, femei și chiar copii mici care hoinăreau, fiind alergați de un porc care scăpase. Acesta alarmase întregul sat și fiecare voia să ajute la prinderea lui. p. 163

Acești țigani se îmbracă ca și românii din împrejurimi²³ și declară că aparțin bisericii grecești neunite²⁴. Ei nu trăiesc aici atât de disprețuiți și izolați ca în alte țări, dimpotrivă sunt mai apreciați decât românii, datorită utilității lor și trăiesc cu aceștia în înțelegere și raporturi bune. Acest <fapt> și poate raporturile interne cu aceștia ar putea să fi amestecat întrucâtva particularitățile ce ies atât de mult în evidență la locuitorii satului ce trăiesc în țările civilizate²⁵. Totuși au comun cu frații lor din alte țări <acei> ochi negri strălucitori, părul lung, negru, creț, culoarea măslinii <a pielii>, buzele roșii, acei dinți curat albi, minunați, obrații bombați, bărbia ascuțită, fruntea îngustă și talia mijlocie, numai că aceste trăsături sunt mai pure și mai puternic dezvoltate la ceilalți decât la cei din Carpații nordici.

[Teorii fanteziste privind originea și perioada apariției țiganilor în Europa].

După-amiază ședeam din nou în satul de țigani. Pe o pajiște joasă, pe marginea râului, erau întinși câțiva copii de țigani <având> în spate o moară de apă și numeroși duzi. Prietenul meu li s-a adresat, rugându-i să rămână pe loc – era o imagine demnă de pictat. Tremurând copiii s-au privit speriați unul pe altul și n-au îndrăznit să se miște. Când prietenul meu desfăcu trepidul, deschise șevaletul și luă pensula și paleta, n-au mai putut, de frică, să stea locului. Strigând tare „Doamne”²⁶ – au sărit în sus, s-au încrucișat și au fugit de acolo urlând. p. 171

²³ Apreciere superficială dat fiind că portul românilor era diferit de cel al țiganilor.

²⁴ Biserica ortodoxă.

²⁵ Aprecieri eronate, chiar răutăcioase, dat fiind că între români și țigani există frapante deosebiri tipologice și de comportament.

²⁶ *Domne-Gott*.

Imediat s-a adunat în jurul nostru o mulțime de țigani și români, care tocmai treceau pe acolo sau care auziseră gălăgia din colibe lor, fiind chemați de copii. Ei ne-au întrebat ce vrem și ce fel de vrăjitorii facem.

Prietenul meu și-a deschis tolba sa, le-a arătat câteva schițe, printre altele și cascada. „Știți ce reprezintă acestea?” – întrebă el.

„Da”, răspunseră ei.

„Apoi, în același fel aș vrea să desenez și pe aceștia”.

„Doamne” – strigară toți făcându-și semnul crucii, asta nu se poate, deoarece ar trebui să moară copiii” //

p. 172 Toate eforturile noastre să le risipim superstiția au fost zadarnice. Pentru a liniști cel puțin oamenii, prietenul meu își scoase punga și dădu copiilor bani. Când văzu toate acestea, o țigancă bătrânică strigă: „Ah! toți sunteți niște proști! Domnule, ați plăti ceva și copilului meu dacă se lasă desenat?”

„Neapărat”.

„Vino, – strigă ea unei fete. Așează-te aici jos”. Și obligă copilul să stea pe vine.

„O să-ți pară rău, strigă morarul român, care venise acolo, de azi într-un an, copilul tău e mort! De mi-ar da două pălării pline cu ducați, nu mi-aș vinde copilul morții!”

Asfel, înconjurați de o mulțime de țigani, pe care trebuia să-i împingem, tot timpul, înapoi, a început hazlia ședință. Fetița, care se sprijinea cu mâna stângă pe pajiștea în pantă, pe jumătate șezând, pe jumătate stând culcată, tremura toată și nu îndrăznea să miște nici măcar un deget. Partea de sus a corpului era aproape goală, doar câteva fâșii de pânză rupte îl acopereau. Partea de jos era înconjurată de o fotă cu franjuri românească²⁷ și de o cămașă găurită. Părul negru atârna ciufulit. Soarele

p. 173 îl lumina <cât> și jumătate din frumoasa față brună cu ochii ei negri, astfel încât, // aveai impresia că apare, prin obrazul foarte gingaș, strălucind în lumina <soarelui>, sângele roșu clocotind. Între timp țigancă a târât în față un rând întreg de copii. N-am putut rămâne serioși la înfățișarea copiilor. Printre aceștia era un băiat, un lungan, a cărui îmbrăcăminte consta doar dintr-o cămașă lungă. În cârcă purta un copil mic. Un alt băiat avea pe el doar o tunică de soldat cu manșete albastre, care-i atârna aproape până la călcâie. Un alt băiat, gras, îndesat, era complet gol și purta doar pe cap o pălărie mare neagră, cu boruri late. Toți aceștia s-au așezat lângă fată vrând acum să fie pictați. Doar cu greu i-am putut îndepărta.

Cât timp prietenul meu desenă, întreaga șatră a stat, privind, în jurul nostru. Femeile torceau și bărbații fumau, gustând desigur din tutunul nostru. Un țigan căruia a trebuit să-i dau din nou tutun mi-a adus pe micul său fiu, probabil drept recunoștință, spunându-mi: „Nu-i făcut acest mic arab ca pentru a fi desenat?”

²⁷ Persistă în a considera că portul țigăncilor era identic cu cel al românelor.

Când se întunecă și prima stea străluci <spre pământ> de pe cerul clar, am părăsit satul de țigani.// Ne-a întovărășit un domn din Mehadia. Deoarece luna p. 174 răsărise, iar seara era atât de clară și de liniștită, am mai hoinărit pe ulițele târgului. Liniștea domnea în jur, doar răsunetul vocilor noastre se auzea, iar când tăceau, cel al pașilor noștri. Lumina lunii strălucea pe munți și pe casele din localitate, de unde doar ici și colo se îndreptau spre uliță slabe licăriri.

„Trebuie să mă interesez, la casa de aici, de stare unei fete bolnave, nu cred că va supraviețui zilei de mâine, spuse tovarășul nostru <de drum>; vreți să mă așteptați sau, poate, să intrați, dacă nu vă înfricoșează să vedeți un muribund” ?

Ne-am decis pentru a doua <soluție> și am pășit pragul casei, aplecându-ne într-un gang întunecat. Însoțitorul nostru deschise ușa din dreapta și am intrat în odaia slab luminată. În jurul mesei, un bărbat și un băiat ședeau, femeia și o fată mai mică stăteau torcând și mâncau, întrerupându-și din când în când lucrul, după cum toate româncele mănâncă stând în picioare²⁸, chiar și în timpul sarcinii.

„Sănătate și pace”²⁹ ne-au spus. Noi am răspuns la acest frumos salut.

Însoțitorul nostru i-a spus bărbatului care se ridicase: „Venind să mă interesez p. 175 de starea sănătății fiicei voastre, v-am adus doi domni străini care ar putea s-o ajute”.

„Vreți, domnilor, să faceți cinste acestei colibe și să îmbucați ceva?”, întrebă românul.

„Mulțumesc, mulțumesc”, răspunse domnul.

„Domnule, ați vorbit mai înainte de ajutor, începu românul continuându-și ideea întreruptă de formula prietenoasă de invitație <la masă>; ah, acești domni nu pot să izbutească, trandafirii din grădină se veștejesc, de ce atât de repede, atât de repede, strigă văitându-se, pentru copilul meu nu-i nici un leac. Știți doar, singurul care a fost n-a vrut să-l folosească. Ah! de ce nu l-ai numit mai devreme”, strigă tatăl adresându-se înspre fundul odăii unde zăcea fata bolnavă, palidă, cu trandafirii morții în obraji, istovită, o pradă sigură a morții. Gura fetei se contracta uneori bolnăvicios. Un foc sălbatic ardea pe obraji <ei> supti și în ochii atât de negri. Trăsăturile presupuneau o mare frumusețe trecută.

Am părăsit curând camera înăbușitoare. Afară aerul serii ne-a cuprins din toate părțile înviorător. //

Am înaintat un timp unul lângă altul, niciunul nu vorbea numai pașii noștri p. 176 răsunau regulat pe stradă. Luna strălucea palid.

„Un sacrificiu al superstiției de nezdruncinat a românilor, începu în sfârșit însoțitorul nostru. Această fată cade, într-adevăr, prea devreme pradă morții. Ce frumoasă a fost, poate cea mai frumoasă fată din partea locului și în curând <va fi> moartă; o jertfă a rătăcirii ei”.

²⁸ Exagerare.

²⁹ *Sanatos et pace!*

„A rățacirii ei?”

„Ea credea în apariția vampirului care ar sugruma-o în timpul nopții. Mai înainte cu doi ani urma să se mărite cu un băiat care nu era frumos, dar deosebit de blajin și înstărit și iubea fata nemărginit <de mult>. Și fata părea să-l iubească. Totuși, după cum se întâmplă adesea în popor, îi era necredincioasă și se complăcea cu dezmiertările altuia poate cu speranța că și iubitul mai înainte <amintit> se va purta astfel. Totuși acesta nu era un om obișnuit. El iubise foarte mult frumoasa copilă și s-a datat băturii, precum toți românii când nu știu ce să facă. A fost mai dinainte bolnăvicios, a fost rachiul sau supărarea datorită dragostei de vină, asta a rămas necunoscut – el muri blestemând fata. Din acea clipă i-a pierit veselia, a început să bolească și dădea răspunsuri încât se observa, în sfârșit, că ar fi bolnavă.

p. 177 // Într-o noapte o auzi gemând tare și suspinând. El se sculă – la lumina lunii – cum fata lui își ducea mâinile la gât și cum se zbătea tare ca și cerând voie să se apere de ceva. Tatăl strigă, o zdruncină puternic până se trezi. Beată de somn și palidă, deschise înfricoșată ochii. „Cine-i vampirul, nenorocito, cine te sugrumă, vorbește” strigă tatăl. Fiica l-a respins cu mâna și vorbi ca în vis, murmurând înăbușit: „Îi văd cadavrul ieșind din mormânt; ah, îmi suge sângele, aici!” și-și duse mâinile la gât.

„Nenorocito, pe cine vezi, pe cine?” strigă tatăl, trebuie să-i străpungi pieptul, până în spate, cu un cuțit, altminteri trebuie să mori”. Aceasta, cred, de fapt, românii, a fi singurul mijloc de a se putea elibera și salva de propriile lor himere.

Totuși fata, devenind cu totul conștientă, mișcă din cap dezaprobat.

–Vrei să mori? Nu vrei să-l numești? Să nu folosești singurul leac de vindecare?” –Nu pot, n-am voie” strigă fata plângând cu sughituri.

Tatăl o rugă, o imploră, plânse, îi porunci; până la urmă, din cauza nevoii și a p. 178 griji pentru viața copilului său //, și-a maltratată fiica – totuși ea nu nemi pe cel care-i apăruse în vis.

Astfel slăbea tot mai mult. Nici un leac al medicului nu-i ajută; căci nici unul nu putea să-i ia închipuirea, superstiția. De abia azi chemă pe tatăl ei la ea și-i vorbi încet: –Iartă-mă, dragă tată, acum când văd că sunt pierdută, fără a mai putea fi salvată, pot să-l numesc pe cel care-mi apare”<în vis> și rosti numele iubitului mort. Eu am fost de vină pentru moartea sa – a trebuit pentru asta să mă căiesc și n-am putut, prin urmare, să-i străpung cadavrul. Iertați-mă pentru durerea pe care v-am adus-o, și nu fiți supărați pe mine!”

Între timp luna coborî pe cer. Acoperișurile și casele își aruncau umbrele pe străzi. O tăcere adâncă domnea de jur-împrejur. Toate luminile din case se stinseseră, numai una ardea tulbure și palid. Când am trecut prin fața ei a dispărut și aceasta. Dar s-a reapins deodată. Era în casa în care zăcea fata bolnavă. Un strigăt îngrozitor de durere străbătu liniștea. Apoi urmară din casă strigăte puternice și plâns. Ne-am grăbit într-acolo. Bărbatul ieși afară din iureș, văitându-se. Fata murise.

În ziua următoare, după ce am mâncat, am mers prin piața Mehadii, pentru a vizita din nou // satul de țigani, căruia prietenul meu a plănuț <să-i consacre> o p 179 schiță. Era într-o duminică. Domnea o liniște ca de Sabat. Românce frumoase, în haine de sărbătoare, cu flori proaspete în păr, stăteau în fața ușilor de la case sau mergeau pe ulițe încoace și încolo. Ziua însăși era pură și luminoasă, soarele sclipea peste peisajul încântător. În piața din fața bisericii grupurile de români ce stăteau împrejur au devenit numeroase. Clopotele sunau ca la sărbători, vocile răsunau departe prin aerul curat.

Am trecut prin multe ulițe și am ajuns, în sfârșit, în apropierea unei case, în fața căreia o mulțime de oameni, gătiți de sărbătoare, aștepta nerăbdătoare. Aici era și domnul care ne dusesse ieri în fața casei fetei muribunde și am aflat că lumea s-a adunat ca să ia parte la o nuntă. „Contractul a fost încheiat cu 14 zile mai înainte, după cum e obiceiul. Părinții băiatului care vrea să se căsătorească oferă părinților fetei, care urmează să fie nora lor, o sumă de bani. După încheierea contractului se stabilește nunta, de obicei a patrusprezecea zi după aceea; poate fi stabilită mai încolo dar tot după <încă> 14 zile, încă o amânare este considerată o ruptură, ceea ce într-un asemenea caz se și întâmplă. Aici totuși, după câte se pare e grabă cu nunta, această pereche se cunună azi [...] // a patrusprezecea zi după încheierea p. 180 contractului”, spuse domnul.

Aici, în fața casei miresei, stăteau ginerele, socrul și rudele, stând de vorbă. După o scurtă discuție, socrul intră în casă. Ceilalți așteptau în fața colibei.

Curând după aceea, scoase afară mireasa, care purta voal. Îi urma o mulțime de fete îmbrăcate în haine de sărbătoare. Ea plângea foarte tare, iar săruturile și îmbrățișările tuturor au durat mai mult timp. Alaiul nupțial intră în biserică. Noi pășeam alături.

„Azi se poate întâmpla ceva rar întâlnit”, spuse domnul. El a vrut să vorbească mai departe, dar am ajuns la o casă în fața căreia stătea un băiețandru care, atunci când a apărut alaiul, începu să râdă. Sușotelile și semnele cu degetul înspre mireasă care trecea tristă, cu pasul măsurat, mi-au bătut la ochi încă mai înainte. M-am uitat acum mai îndeaproape la ea și am observat că talia ei nu mai era așa zveltă după cum stă bine unei mirese. Deodată se repezi în față o femeie bătrână împroșcând mireasa cu o droaie de cuvinte de ocară și înjurături din care n-au fost de înțeles decât „copila dracului”³⁰ și „lovi-te-ar sfânta cruce”³¹. În zadar // au p. 181 încercat cei din jur să îndepărteze femeia; cu o furie cumplită azvârlea cuvintele ei otrăvite spre mireasă, în timp ce toți cei din jur râdeau.

„Este mama tânărului pe care-l vedeți în mijlocul grămezii de băieți, care, mai de mult, ar fi luat cu drag în căsătorie mireasa cea bogată. Fuse deja fixată nunta, pe care părinții tare mult voiau s-o vadă, când mirele văzu că mireasa nu prea arăta după cum ar fi dorit el. Ea a fost cu băiatul care o duce acum la altar în raporturi

³⁰ *Cupilla della draco.*

³¹ *Santa cruce ti affecte.*

care au devenit prea intime, încât nu mai puteau fi ascunse multă vreme. Mirele din trecut care, după cum vedeți nu e pe departe acela de acum, dar care-l depășește la minte, deși este sărac, a trebuit să renunțe la nuntă. Acum vă puteți explica ușor supărarea mamei, căreia îi scapă o mireasă atât de bogată. Mi-e teamă doar că se va ajunge, azi la bătaie”. Și, într-adevăr, părea <să fie așa>. Băieții însoțeau alaiul cântând într-un chip batjocoritor. Iubitul refuzat mergea, în mijloc, încoace și încolo, cânta împreună <cu ceilalți> aruncând totuși, din timp în timp, priviri înfricoșătoare spre rivalul său. Însoțitorii săi îl îmbărbătau și astfel, asigurat de eventualele atacuri, mergea împreună <cu aceștia>. Băieții cântau //

p. 182

Trandafir roșu, proaspăt și frumos
Minunat de privit
Nu vreau să-mi placă;
Ah! Eu știu de ce!
Negru-i este părul.
Lung, strălucitor, ce-i drept
Nu vreau să-mi placă;
Ah! Eu știu de ce!
Albă-i fața, sulemenită,
Negru ca macul îi scânteie ochiul
Nu vreau să-mi placă;
Ah! Eu știu de ce!
Fin îi e năsucul, ascuțit,
Umedă-i e gura, înfierbântată ca jăratecul
Eu nu vreau să-mi placă;
Ah! Eu știu de ce!
Albi ca neaua îi sunt dinții
Strălucind de pe înaltul munte,
Eu nu vreau să-mi placă;
Ah! Eu știu de ce!
După țâța-i gătită
Privește, ce-i drept, ochiul meu lacom
Eu nu vreau să-mi placă;
Ah! Eu știu de ce!
Coapsa-i este rotunjoară
Fiece bărbat trebuie să-i admire piciorul
Eu nu vreau să-mi placă;
Ah! Eu știu de ce! //
Dar căzând la oră rea
Gura doi trebuie să-i hrănească
Eu nu vreau să-mi placă;
Nu știu, de ce?

p. 183

Această animație părea să fie mirelui prea răutăcioasă. El se rupse din alai și se repezi furios spre băieții care cântau. Unul din primii care o luă la fugă fu disprețuitul iubit. Unii au rămas pe loc, îndărătnici, vrând să se apere. Dar toată <lumea> se puse între adversarii îndârjiți. Mirele care-și dădu seama că nu-i ora potrivită pentru a pune capăt certei se potoli și se întoarse în rândurile alaiului; totuși aruncă spre batjocoritori o privire înverșunată care voia să spună, ce-i drept, că va veni vremea când ar vrea să se răzbune amarnic pentru cele întâmplate.

Fără alte dezordini, hora (?) intră în biserică. Slujba a fost simplă. Fiecare ținu în mână, de-a lungul întregii cununii, câte o lumânare aprinsă. Mirii își schimbă inele și coronițe de flori, mireasa lasă totuși capul în jos, în timpul întregii ceremonii. Când au părăsit biserica, părinții perechii <nupțiale> au aruncat, spre cei care priveau, gologani. Apoi se porni întregul alai către casa mirelui, unde fusese pregătit un praznic. Mireasa s-a dus, cu societatea femeiască // într-o cameră p. 184 specială, în care, cu voalul <pe cap> așteptă cu nerăbdare <mirele> de-a lungul întregului ospăț.

N-am așteptat sfârșitul sărbătorii, când toți luându-și rămas bun de la mireasă îi urează noroc, o sărută și-i dau bani în dar – nici cuvântarea patetică a bărbatului pe care o ține nevestei sale recomandându-i cum trebuie să-i fie tot timpul ascultătoare și credincioasă, să vadă devotată și harnică de casă, să îngrijească și să crească, cu ascultare, copiii pe care-i așteaptă; am mers din nou în piața bisericii, unde tineretul se adunase, între timp, la dans.

Românii leagă, de obicei, dansurile lor de sărbători religioase și au loc fie în cimitir, unde aduc bucate ca să mănânce împreună³² sau, ca în acest caz, în piața din fața bisericii. Dansul, în sine, este simplu. Bărbați și femei fac un cerc larg, pășesc pe pământ, iar cercul se mișcă atât de încet încât pare că nu s-ar mișca din loc. Dar tocmai această mișcare lină, încoace și încolo a cercului, legănarea grațioasă a trupurilor de femeilor, apropierea și apoi din nou îndepărtarea bărbaților de acestea, privirile scânteietoare din ambele părți, fac din acest dans unul din cele mai frumoase și însemnate.

Peste tot se exprimă, la români, naturaletă și firescul. De la dependența lor p. 185 față de natură provine simțul lor poetic, grația lor; – dar, tocmai <din aceeași cauză> prin misterul lor – superstiția lor de nezdruncinat, marile lor greșeli. Pe lângă cele mai frumoase, minunate trăsături naturale care, dacă ar fi cultivate ar putea ridica poporul la cel mai activ și înfloritor <nivel> ei posedă și vicii grosolane și obiceiuri rușinoase. Astfel se explică³³ că acest popor, în mijlocul Europei civilizate, mai trăiește în plin starea naturală.

Pare stabilit acum că românii sunt urmașii romanilor și slavilor care s-au amestecat. Numele de valah provine de la slavi care au denumit pe locuitori vlahi,

³² Autorul face unele confuzii. El se referă în acest caz, probabil, la parastase, dar în asemenea ocazii nu se dansează.

³³ *So kommt es.*

iar țara – Moldova și Țara Românească – Valahia. Ei înșiși se denumesc români – romani.

Femeile trăiesc într-o completă dependență față de bărbați, astfel se explică că le întâlnești întotdeauna ocupate, lucrând. Ele torc în timp ce merg, alăptează copiii în timpul lucrului și fac, în general, toată treaba în casă pe care bărbatul o consideră sub demnitatea lui; de aici <provine> părerea generală că bărbații români sunt leneși. Totuși, la munca ogoarelor lor, atât cât o înțeleg ei de fapt, sunt foarte harnici. Pentru industria <casnică> ei au unelte excelente. Fără cea mai mică instrucție // în afara celor învățate prin tradiție, torc extraordinar în și lână, brodează diferite forme și arabescuri, fără model, pe pânză de in, își confecționează brâiele și fotele, vopsesc cu diverse culori pe care și le prepară singuri, sunt lucrători activi, pictează, cioplesc în lemn și sculptează în piatră. Vindecă toate bolile cu leacuri proprii, artă pe care o exercită aproape toate femeile. Din păcate astmul este, printre ei, aproape general, chiar dacă nu atât de tare ca mai înainte. Românii știu să-și procure, pe drumuri tănuite, de departe, din Ungaria, cinabru, a cărui vânzare la graniță este sever interzisă; îl aruncă pe jăratec, țin capul deasupra și astfel îndepărtează boala de cele mai multe ori. Totuși urmează apoi salivația pe care o vindecă cu *decoct de burus*. Ei folosesc o fiertură de *caprifolium* în loc de *sassaparilla*. Ei ar îndepărta astfel boala de cele mai multe ori însă desfătarea cu băuturi spirtoase, cu iubitul rachie³⁴ și cu mâncăruri grase contribuie la revenirea bolii. În <cazul> bolilor fără nădejde <de vindecare> presar *solanum dulcamara* – iarba șarpelui – și o iau cu rachie ajungând <în stare> de furie. Natura puternică, precum cea a românilor, face față uneori curei, a cărei reușită se manifestă prin transpirație puternică și somn, dar <o natură> mai slabă trebuie să devină o jertfă a acestei metode grele de vindecare. //

p. 187 Românii sunt, după cum au fost, poate, cu multe sute de ani mai înainte. Vina – vorbim aici de românii din Banat – o poartă în cea mai mare măsură ei înșiși, apoi însă, mai ales guvernul austriac și, în ultima vreme Ungaria, care se agită cu risipirea forțelor sale cele mai bune pentru a rămâne așa cum au fost vechile libertăți, cultura și civilizația. Românii depind cu mare evlavie de religia și preoții lor. Prin instruirea acestora, Austria când avea ceva mai mult de spus în Ungaria, ar fi putut să acționeze în mare măsură asupra poporului. A fost, într-adevăr, încurcată continuu și s-a făcut puțin pentru ridicarea culturii <acestei> țări pustiite; dar când a început popularea Banatului cu imigranți, sosise timpul să se acționeze asupra românilor. Aceștia erau însă creștini ortodocși și nu uniți, iar hipercatolica Austrie a trebuit să se îngrijească de catolicii imigranți din alte țări și să le clădească colibe. Astfel românii au rămas cum au fost, fără școli, necivilizați, dezorientați, și prostiți de popi, pe care ei îi cinstesc, dar care erau la fel de proști și necultivați ca și poporul, de care se deosebesc doar prin îmbrăcăminte preotească și o mai mare

³⁴ Raki.

murdărie. De abia în ultima vreme se fac încercări de instruire a preoților și de îmbunătățire a școlilor în provinciile austriece de frontieră. În Ungaria <lucrurile> nu s-au îmbunătățit mult. // Nu e mult de când un jude de scaun a dispus ca un popă nedemn să fie dezbrăcat de însemnele demnității sale, rasa de preot și potcapul negru, și pedepsit cu lovituri de ciomag ! p. 188

După-amiaza înaintase prea mult, încât prietenul meu să poată termina schița despre satul de țigani în aceeași zi. Când soarele apunea, aruncându-și razele scânteietoare pe gigancii munți verzi, el a trebuit să renunțe la lucru; deoarece se prezentaseră totuși, din părțile locului în satul de țigani, am rămas așezați pe o bucată de stâncă, în fața unei colibe, în timp ce țiganii, printre ei cneazul – astfel se numește judele lor, ales din mijlocul lor de către autoritățile militare – stăteau în jurul nostru. În sat domnea o agitație zgomotoasă deoarece numeroși tineri hoinăreau jucându-se și, mai ales, toți locuitorii, ademeniți din găurile lor înăbușitoare, pe de o parte seara frumoasă, pe de alta, de prezența noastră, ședeau în fața caselor. Femeile, în cea mai mare parte, torceau, bărbații stăteau întinși pe pământ odihnindu-se. Cum aceste numeroase fețe brunete ieșeau unele după altele din puținele colibe, nu puteam înțelege, cum pot trăi în asemenea găuri; imaginea amintește de furnicile negre care apar deodată // când o mână stânjenitoare le p. 189 împiedică activitatea liniștită.

Printre femei se aflau câteva băbuțe al căror aspect era deosebit de ciudat, atât datorită feței palide și uscățive cât și din cauza ochilor negri, încă scânteietori, care apăreau, complet străini, din părul alb zbârlit. Deoarece amurgul arunca deja umbre moi pe vale, se aprindeau, în fața fiecărei case, pe vetre, focuri care luminau puternic grupurile care se așezau în locul acestora.

Locuitorii acestui sat de țigani oferă o imagine de hărnicie fără răgaz, din care cauză sunt și tare iubiți. Satul este numit și al spălătorilor de aur. Pentru dreptul de a locui în acesta, fiecare bărbat adult trebuie să livreze anual statului doi ducați de aur, cât și excedentul capturii de aur pe care o scoate din râul ce trece repede prin fața casei. Pentru aceasta el deține valoarea completă a aurului. În cazuri avantajoase, țiganii pot câteodată să găsească <o cantitate> valoroasă, totuși spălătul aurului răpește aici mult timp și este legat de multe dificultăți, deoarece oamenii nu au unelte perfecționate și care să economisească timp, ci se folosesc de cele mai simple mijloace. Se așează astfel de-a lungul, contra curentului râului, o scândură prevăzută cu șanțuri cioplite // încât să formeze cu acesta un unghi foarte obtuz. Peste această scândură curge repede apa lăsând în urmă, în șanțurile înguste, nisipul și pietrișul mai fine pe care-l aduce cu sine. Dacă se află pe scândură o cantitate suficientă din aceasta, atunci ea este ridicată din apă, nisipul este luat și pus în albie, cu o deschizătură într-o parte, și se toarnă continuu apă, până ce sunt îndepărtate pietricelele și grăunțele mai mari de nisip, rămânând nisipul cel mai fin și puținele părți componente de aur. Aurul este, în cele din urmă, lipit de o mică bilă de argilă. Rareori se întâmplă ca țiganii să găsească grăunțe mai mari, ceea ce s-a petrecut

totuși din când în când. Ne-a fost arătat un ȋigan bătrân, despre care circulă legenda, printre frații săi că ar fi în ȋnțelegere cu Necuratul; căci n-a fost doar primul care strânsese rezerva de aur de doi ducați, dar a și câștigat un excedent ȋnsemnat, inclusiv ȋnsemnate grăunțe de aur. Aceasta pare că s-ar datora fie unei mai bune priceperi la spălatul aurului, fie cunoașterii unui loc mai favorabil spălării aurului. Țiganiile erau și mai convinși în superstiția lor de tăcerea și decizia de care el dădea dovadă //, când era vorba de norocul său ca și de ȋnfumurarea misterioasă pe care o considera a fi favorabilă persoanei sale.[...]

p. 191

Deoarece spălatul aurului nu asigură locuitorilor satului de țigani cele necesare ȋntreținerii <lor> ei practică această <meserie> numai <datorită faptului> că trebuie să dea cei doi ducați necesari <dar> și caută prin toate chipurile să-și procure bani. Pentru aceasta le oferă <o posibilitate> cărmidăria din apropiere, unde lucrează cu hărnicie tineri și bătrâni și unde sunt <de altfel> singurii lucrători, deoarece românii consimt rar o muncă plătită, în afară de ceea ce este obligatoriu, fiind cazul la construcțiile pentru stat la frontieră. Dar nu-i suficient că țiganiile muncesc ziua ȋntreagă la cărmidărie; de abia sosiți acasă, se așează ȋmediat și cioplesc linguri, unelte și fel de fel de alte lucruri din lemn. În sfârșit, duminica, de altminteri și la alte ocazii festive, iau // în mână ȋnsoțitorii nedespărțiți, instrumentele muzicale și cântă românilor la joc.

p. 192

Este evident că, datorită unor atât de variate ȋndeletniciri, nu sunt săraci ca cerșetorii și nu pot să-mi amintesc ca vreun copil din sat să ne fi rugat de ceva, după cum e adesea cazul în alte regiuni unde copiii aleargă după căruțe în trecere, timp de sferturi de oră, ca să cerșească un crăițar. Dimpotrivă, când prietenul meu a pus o față de aici să aleagă fiindcă a stat ca s-o deseneze, ȋntre o pereche de cercei și un ajutor în bani, ce reprezenta de patru ori valoarea cerceilor, ea apucă, cu o privire plină de bucurie, podoaba pentru urechi și a fost în stare destul să arate comoara ei peste tot, copiilor și bătrânilor care alergară la ea, să se ȋmpodobească cu ei și să și-i scoată din nou din urechi ca să admire frumusețea alamei.

Pare să stârnească admirație când te gândești că țiganiile nu aspiră la asemenea mijloace <pentru> a-și construi locuințe mai bune; căci cele de azi trebuie să ofere o găzduire ȋngrozitoare <în timp de> iarnă, la furtună, frig și zăpadă, ceea ce de altfel constituie din nou o dovadă <privind> mentalitatea lor aventuroasă și sângele de nomad ce străbate venele lor. Căci mi se pare de necrezut, după cum ne-au spus, că // autoritățile nu le permit să-și construiască alte locuințe. Datoria acestora ar fi să se ȋngrijească cu strictețe ba chiar să oblige pe țigani să-și facă case mai bune; căci nu va putea fi lăsați pe vecie aventurieri, care trebuie să rămână totuși în țară ca băștinași și sunt la fel supuși ca și alții, în actuala stare de sălbăticie și completă barbarie, deoarece ȋntreaga lume se civilizează. [...]

p. 193

Cu toată sărăcia lor nudă, acești țigani ai satului de zlătari sunt *la haute volée*, aristocrația țiganilor din Banat și par să facă un lucru bun din aceasta și să vrea ei ȋnșiși să fie de folos.

[...] Prima clasă de țigani o constituie prin urmare spălătorii de aur, la a căror p. 195 ocupație se mai adaugă arderea cărămizilor, cioplirea lemnului și, în special, muzica. A doua categorie este alcătuită aici din potcovari, ale căror colibe se află pe un platou de stâncă la capătul de miazănoapte al pieții. Aceasta este despărțită de casele românilor de o râpă, pe fundul căreia picură continuu un izvor și care e legată cu localitatea printr-un pod îngust. Și aceștia se ocupă cu muzica, sunt totuși doar diletanți, artiștii tonurilor fiind spălătorii de aur.

În sfârșit, categoria a treia cuprinde pe cei izgoniți, pe iubitorii de libertate, pe cei care cutreieră țara, cu femei și copii, cu căldărari și cerșetori, care își duc boarfele din loc în loc într-o căruță mică, ce servește și drept culcuș copiilor pe timp de noapte. Ei sunt mulțumiți când găsesc un pârâu limpede, care le oferă apă pentru gătit, <iar> în apropierea acestuia o rogojină verde la piciorul unui pom pe care fac focul și fierb porumb sau sfeclă, ce le oferă cel mai apropiat ogor, după care se pot întinde să doarmă pe solul încălzit – servindu-le ca plapumă nesfârșitul cer albastru cu stele aurii. //

Noi ședeam încă pe bucata de stâncă. [...]

p. 196

VII

Între cele două chei

[Descrierea drumului de la Mehadia la Caransebeș.]

p. 199

În după-amiaza zilei următoare am plecat din nou spre Sud pentru a vedea mult lăudațul loc între cele două chei, după cum sunt numite aici <aceste> trecători. În aceeași zi fusese târg săptămânal la Caransebeș. În piața principală mai ședeau încă românce frumoase, care poartă în această regiune marame albe, și care ofereau spre vânzare struguri mari, bogați, și piersici. După ce ne-am aprovizionat cu aceste fructe am plecat mai departe. [...]

[Descrierea drumului parcurs prin chei.]

[...] Deoarece prietenul meu a vrut să deseneze mai multe părți ale acestei p. 202 regiuni, am mers mai departe cu un domn care a făcut cu noi această excursie din Caransebeș. Ne-am suit pe unul din munții dinspre Apus, de pe care aveam priveliștea asupra întregii regiuni dintre ambele chei. În față și în spate // se aflau p. 203 cele două prăpăstii și între ele satul, de la care pornesc spre Răsărit îndepărtate lanțuri de munți albaștri.

Pe o înălțime, nu departe de locul în care ne aflam, pe o poiană montană verde, se afla o singură căsuță. La capătul trecătorii de la Teregova³⁵ am văzut întinzându-se satul. În jos, pe povârnișul muntelui, ne-a condus poteca în sat.

³⁵ Sat, com. jud. Caraș-Severin.

Ajunsesem în primele case ale localității, <când> am observat, în fața uneia dintre acestea, un număr neobișnuit de oameni. Înfațișarea lor exprima mâhnire. Pe frontonul casei flutura o cârpă roșie, prinsă într-un băț; acesta este semnul că în casă a murit un <om> căsătorit. Dacă moare un celibatar, atunci românii arborează o pânză albă.

Exprimarea durerii la români, mai ales dacă moare tatăl familiei, cum era aici cazul, este extrem de cutremurătoare. Toate rudele sale și prietenii plâng tare. Rămân lângă mort, mănâncă chiar acolo, beau în memoria acestuia și pun în sicriu mere, pere și flori. Vecinii și prietenii sărută mortul. Nevasta preaslăvește, printre sughițuri gălăgioase, virtuțile mortului și se lasă cu totul în voia expresiilor unei dureri sălbatrice, p. 204 pătimase. Chiar dușmanul mortului nu are voie // să fie absent de la înmormântare, căci altminteri mortul i-ar apărea în vis și, ca vampir, l-ar sugruma.

Și aici era camera mică plină cu oameni, care strigau tare cu toții și plâneau chiar în jurul sicriului, făcut din lemn moale, alb și presărat cu flori, încât se putea vedea doar fața, stăteau de o parte doi copii mici, plângând tăcuți și nevasta care din când în când se arunca la pământ, se lovea cu mâinile pe piept și bocea smulgându-și părul; de cealaltă parte a sicriului <stătea> o femeie tânără, fiica mortului, și bărbatul acesteia.

Cerul era acoperit cu nori întunecați. Micul clopot sună. Atunci se făcu liniște pentru o clipă; dar imediat, reîncepu plânsul și bocetul și mai tare și se accentuă, dacă era posibil, când apăru popa. Apoi se năpustiră toți asupra mortului să-l sărute. Sicriul a fost închis. Rudele l-au ridicat și a fost scos din casă. S-a format cortegiul. Una din rude ținea capătul giulgiului. Un băiat purta în față o cruce mică din lemn, lui îi urmau toți ceilalți. Astfel, în timp ce vocea slabă a clopotului răsuna, s-a pornit către cimitir.

Ajungându-se acolo, nășalia a fost pusă lângă mormântul proaspăt săpat, giulgiul p. 205 a fost luat și // sicriul încă o dată deschis. Au fost aprinse lumânări, așezate în jur. Popa începu să se roage, dar cuvintele rugăciunii, nu puteau fi auzite datorită plânsetului și bocetului femeilor <care>, biruite de durere, își smulgeau părul. Către sfârșitul rugăciunii, tânguirile s-au dublat, văduva mai sărută o dată mortul. Toți încercau să primească câte o floare, pe care se odihnea capul mortului, pentru a avea o amintire. Sicriul a fost închis și așezat în groapă, popa aruncă jos o mână de pământ, care lovi lada răsunând; după el aruncară toți pământul astfel încât movila funerară creșcu.

Apoi urmă o tăcere adâncă și după scurtă vreme, după ce însoțitorii au stat în jurul mormântului, plângând liniștiți, s-au dus în casa mortului. Acolo, văduva a dat fiecăruia ceva de băut, alături de o bucată de pâine și friptură. La această masă, denumită pomană, se spunea în timp ce oferea <mâncare> : *Dumnezeu să-i ierte sufletul*³⁶ – ceea ce fiecare din cei care primeau repeta, consolând-o <pe văduvă> .

Totuși doliul românilor pentru cei dispăruți este mai adânc decât <faptul> de a se epuiza primele zile, în dureri gălăgioase. Bărbații români merg cu capul

³⁶ *Domned zenza le jente sufflatel.*

descoperit, pe orice vreme < timp de > șase săptămâni până la un an, după cum cel dispărut era mai aproape sau mai îndepărtat înrudit. // Femeile merg în toate zilele la mormânt și plâng cu sughițuri și se vaită lângă acesta. Ele aduc mâncare aici, o împart, se adresează mortului, îi zugrăvesc durerea lor, îl cheamă din mormânt și, printre lacrimi, înfățișează norocul din trecut, pe care-l compară cu situația de acum. [...]

În ziua a treia, a noua și a patruzecea, la sfârșitul lunii a treia, a șasea și a noua și după un an aduc în biserică un covrig, o lumânare și o oală cu mămligă³⁷ și o pun la intrare. Oricine intră mănâncă câte o lingură, în amintirea mortului. Doar când am părăsit casa, am observat că am cam întârziat. Pe cer atârnavă nori grei de ploaie, amurgul a apărut de aceea mai devreme și a început să se facă tare întuneric. Satul Teregova se află la aproximativ un sfert de milă³⁸ de la drum; deoarece era însă întuneric și nu cunoșteam drumul, nu știu cât a durat până am ajuns la ea. Stropi de ploaie ne-au căzut pe față când am pășit în văgăună. Curând, după aceea, am întâlnit pe prietenul meu, pe care vremea l-a luat prin surprindere și care a venit să ne caute.

Acum a început să plouă tare încât am fost udați la piele nu numai de apa din cer ci // am fost stânjeniți și de cea care curgea de pe zidurile de stâncă verticale căutându-și drumul, din loc în loc, peste șosea, în jos spre torent. Teregova și Armeniș³⁹ se aflau la o depărtare egală de noi, deoarece, între timp, înaintasem simțitor. De aceea ne-am decis să mergem către această <localitate> din urmă, fiindcă ne lăsasem acolo căruța. În apropiere se auziră voci. Ne-am oprit și am întrebat oamenii, erau un bărbat și o femeie, unde locuiesc. Deoarece ne-au arătat o casă în apropiere pe o poiană montană – îmi aminteam s-o fi văzut de dimineață – și ne-au poftit prietenos să înnoptăm la ei fiindcă, după cum spuneau ei, Armeniș ar fi încă foarte departe, ne-am decis să-i urmăm. Ploaia torențială și întunericul total nu ne-au permis o altă alegere. Teamă cauzată de nesiguranță ne-am înfrânt-o deoarece eram trei bărbați și pe deasupra și înarmați. Deci am urmat oamenii. Drumul ducea de la început prin <râul> Timiș. Ei n-au putut găsi pietrele care serveau la trecerea <râului>. De aceea a trebuit să trecem prin apă. Am urmat călăuzele prin hâțișul des, ale cărui ramuri ude ne loveau în față mereu; și mai greu era mersul pe pământul ud, lunecos, pe care grohotișul îl făcea, din timp în timp, de neumblat. În sfârșit // am ajuns la un luminiș. Pământul neted ne făcu să bănuim că am ajuns deja în poiană. O lumină, în depărtare, ne-a convins că n-ar mai fi departe căsuța și, în curând, am ajuns.

Copiii mici au venit în întâmpinarea părinților. Am intrat în odaie, singur în casă, cealaltă jumătate a acesteia servea drept grajd, iar când m-am uitat la oameni, am

³⁷ Cel mai probabil este vorba despre colivă.

³⁸ 1 milă germană = 7,420 km.

³⁹ *Armänisch*, sat, com., jud. Caraș-Severin.

recunoscut în ei pe fiica și ginerele mortului, lângă a cărui năsalie îi văzusem că stătuseră. Au răspuns afirmativ la întrebarea mea, când eu i-am cercetat în această privință, pentru a mă convinge. Femeia alergă îndată să pregătească terciul de mălai. Când am gustat din acesta am întrebat oamenii, cum se întâmplă că locuiesc aici, atât de departe de toți ceilalți.

În timp ce ședeam în jurul mesei, iar femeia stătea într-un colț al camerei, împreună cu copiii, ținând cu o mână fuiorul spre piept, iar cu cealaltă învârtind, cu hărnicie lâna toarsă pe fus, bărbatul povesti:

p. 209 „Domnilor, credeți-mă, ne-am iubit nemărginit de mult. Acest sentiment nu s-a stins nici acum, el ne-a pus flori de bucurie în acest pustiu și ne-a înveselit viața singuratică. Totuși aceasta este și datoria dragostei; căci ea a fost cauza că a trebuit să ne refugiem în acest colț îndepărtat, dacă vrem să aparținem unul altuia. Eu eram un // băiat sărac, femeia mea <era> fiica unui bărbat înstărit. Acesta a fost motivul pentru care părinții mei, asaltați de mine de a cere părinților ei mâna iubitei, au primit un refuz; căci suma pe care ei au putut s-o ofere ca venit era prea mică. Trebuia prin urmare să renunț la gândul să pot da numele iubitei mele. N-a fost doar atât, să mi se refuze, să mut floarea iubirii mele în mica mea grădină; au vrut să-i dea, cu sila, un alt băiat bogat, ceea ce ar fi ofilit-o curând”.

„Ascultă, i-am spus, o dată când ne-am întâlnit în taină, într-o noapte, ce se va întâmpla cu mine dacă te vei mărita cu altul ?”

Femeia, care până atunci ascultase tăcută, povesti acum mai departe: „Am spus atunci bărbatului meu: cum poți vorbi astfel, te îndoiești de dragostea mea? Iar <atunci> când el mă asigură cu jurământ înflăcărat, că până în acel ceas n-ar putea să găsească vreun motiv, i-am spus: Mai ai un timp răbdare, vreau să vorbesc cu părinții mei pentru ultima oară! Dacă vor fi totuși contra legăturii noastre, ce vrei atunci să faci? Întrebă bărbatul meu. Atunci nu știam și nu puteam să-i dau un răspuns liniștitor.

p. 210 I-am spus doar // că în noaptea următoare i-aș împărtăși rezultatul rugăminții mele”.

„Pe tatăl meu, Dumnezeu să-l odihnească, aproape că-l înduplecasem să-și dea consimțământul la legătura noastră, dar mama mea – s-o milostivească Dumnezeu să fie mai bună – căci până și azi m-a privit îmbufnată – este o femeie cu inima de piatră; atâta i-a vorbit până ce el și-a retras consimțământul pe care aproape că-l dăduse”.

„Noaptea, veni bărbatul meu. I-am împărtășit strădania mea nereușită, ce-l aduse aproape la disperare. Ca să ajungem, cum să începem! strigă el. Asta nu știam nici eu. Doar cu greu am putut să-l fac să tacă și a trebuit să-i închid gura cu mâna; căci țipetele puteau să ne trădeze. Stăteam îmbrățișați sughițând, când un băiat, trecând, cântă un cântec. Acest cântec îmi aminti de o întâmplare, care abia de curând s-a întâmplat:

[Urmează textul unui cântec popular.]

p. 211 „Ai curaj ?” întrebai pe bărbatul meu. „La ce poate ajuta?”, întreba el. – Știi că, de curând au murit părinții vecinilor noștri și că, atât timp cât aceștia trăiseră, <cei tineri> au fost forțați să trăiască sus în munte, deoarece se logodiseră și se căsătoriseră în taină. Casa <lor> e acum goală și, dacă aștepți puțin, vreau să-mi iau hainele și ne

mutăm la munte. Bărbatul meu strigă de fericire și mă strânse puternic în brațe. După scurtă vreme am venit cu hainele, își luă și el ceea ce avea nevoie și ne-am refugiat aici. A trebuit desigur să ducem lipsă de multe până ce <am reușit> să ne descurcăm”.

„Uiți să povestești – întrerupse bărbatul pe femeia sa – cum te-ai căit, după scurtă vreme, de pasul făcut și cum te îndurera neascultarea față de părinții tăi, încât ai fi vrut să fugi în taină // dacă nu aș fi fost atât de norocos de a-ți fi observat lipsa și de a te fi ajuns din urmă”.

„Știi doar că tatăl meu era, din nou, tare bolnav” – spuse femeia – „voiam doar să-l văd”. Am căutat zadarnic să vorbim cu părinții noștri – prin popa căruia îi dădurăm cadouri – ca să dea încuviințarea <lor> la legătura noastră, odată ce eram deja împreună; degeaba, ei ne-au interzis, în răzbunarea lor, să venim în sat. Ei credeau probabil, că ne-om prăpădi aici. Dumnezeu ne-a ajutat și cum nu dorim câtuși de puțin <să mergem> jos, noi găsim aici mai bine pâinea noastră cea de toate zilele”.

Dimineța soarele strălucea, luminos și curat, aerul era proaspăt, de pe pomi cădeau pe iarbă ultimele picături de ploaie, păsările cântau și râul murmura grăbindu-se, la poalele stâncilor. Ne-am luat rămas bun de la gazdele noastre. //

IX

Drum de toamnă în Răsărit

p. 214

[...] Curând, în spatele Caransebeșului încetează frontiera militară bănățeană. Se întinde până aici, în sus, pe partea de răsărit, mai înainte forma partea de miază-zi // a țării. La o depărtare de circa șase ore de la locul amintit, se află Lugojul, principalul centru al comitatului Carașova, mai mult spre mijlocul ținutului. Orașul are case destul de grațioase ce se oglindesc în <râul> Timiș, lat și verde, care împarte orașul.

În curtea hanului, unde ne-am odihnit, se găseau mai multe grupuri de bărbați și femei. Multele bagaje, lăzile și cuferele, așternuturile, care se găseau răspândite dezordonat, și portul străin te făceau să-i recunoști a fi călători <străini> sosiți <de curând>. Un băiat tânăr, cu o pălărie îndrăzneată apăsată pe o ureche, agita vesel în aer fluierând, o trestie spaniolă și mergea prin curte, încoace și încolo, cu o figură provocatoare. Câțiva bărbați mai în vârstă stăteau de vorbă, preocupați, după cum părea, în apropierea unei femei care stătea întinsă pe jos, pe o pernă mare; căzuse pradă febrei ungurești. La picioarele ei stătea întins un copil mic care se juca cu niște cărți de joc.

Lugojul se află deja în întinsa câmpie bănățeană. Ne-am îndreptat din nou spre nord-est, mergând către Arad. La două ore după Lugoj încep splendide păduri de stejar, se ridică mici coline; noi am mers, părăsind câmpia către munții ce apăreau în depărtare. Șiruri de pomi, atrăgători prin formă și culoare, întovărașeau, pe distanțe mari, șoseaua, pe cele două părți // ale pădurii.

p. 216

XAVIER MARMIER

(1808–1892)

Un adevărat spirit al secolului al XIX-lea, o personalitate care uimește prin vivacitate spirituală, curiozitate științifică, pasiune pentru spații geografice exotice și toleranță față de civilizații și obiceiuri diferite, Xavier Marmier s-a născut în 22 iunie 1808 în orașul francez Pontarlier. A fost atras din tinerețe de presă, publicând articole în jurnalul din Besançon. Călător împătimit a vizitat întregul continent european: Elveția, Belgia, Germania, țările nordice, Polonia, iar din 1842 a fost atras de mirajul spațiilor răsăritene și nord-africane: Rusia, Siria, Egipt, Algeria. Anii 1848–1849 i-a petrecut pe continentul american. În 1835 a avut șansa să fie membru al expediției științifice în Marea Nordului, navigând pe corveta „Recherche”. A fost redactor al revistei „Revue Germanique” și a scris în „Revue des Deux Mondes” și „Revue de Paris”. Înzestrat cu o ușurință deosebită pentru studiul limbilor străine – a învățat singur germana, daneza, suedeza, islandeza, – a fost numit profesor de literatură universală la Facultatea din Rennes, iar în 1870 devenea membru al Academiei Franceze, aducându-și o valoroasă contribuție la elaborarea Dicționarului limbii franceze. Scrierile sale stau mărturie pentru atracția sa față de obiceiurile și folclorul popoarelor întâlnite, dovedind o reală dorință de a înțelege diversitatea culturală, religioasă a etniilor vizitate. A scris în 1837, *Lettres sur l'Islande*, în 1840, *Lettres sur le Nord*, în 1841, *Souvenirs de voyages et traditions populaires*, în 1848, *Lettres sur la Russie, la Finlande et la Pologne*, în 1859 *Voyages pittoresque en Allemagne*, în 1874, *Les États-Unis et le Canada etc.* Marmier a murit în 1892 la Paris.

În 1846 a apărut lucrarea sa *Du Rhin au Nil*, în care autorul a descris, cu un indiscutabil talent literar, voiajul prin Tirol, Ungaria, provinciile dunărene, Siria, Palestina, Egipt. Încă din introducere mărturisea că adevăratul scop al întreprinderii sale era de a surprinde adevăratul chip al aceluia Orient, considerat leagănul civilizației moderne.

Capitolele dedicate principatelor române apar în primul volum al lucrării, iar buna-credință a autorului transpare din bibliografia inserată chiar la începutul cărții, unde regăsim autori ce scriseseră despre acest spațiu: Michael Quin, Julia Pardoe, John Paget, Eduard Thouvenel, J.A. Vaillant, W. Wilkinson, Alexis du Valon.

Poposea pe meleagurile românești la bordul unui vapor austriac. Era fascinat de frumusețea și sălbăticia cursului Dunării, care îi supunea la adevărate suplicii pe călătorii ce se încumetau să navigheze în acele locuri. De la Moldova Nouă la Orșova călătorii erau obligați să continue drumul în bărci cu rame, datorită îngustării periculoase a albiei Dunării. Orșova nu l-a impresionat, era „un sat destul de rău construit”, însă a descris portul țaranilor români și în special târgul organizat la marginea orașului, unde a cunoscut o modalitate mai puțin întâlnită de a face comerț. Pe lângă sârbi, turci și alte seminții balcanice, Marmier a întâlnit în Orșova țigani. Impresionat de situația lor socială călătorul francez descria condițiile de trai ale acestei populații, încercând să facă o comparație între statutul lor din Ungaria și cel din Țara Românească. În capitolul dedicat țăganilor se dovedește a fi un observator obiectiv și documentat. Face aprecieri în legătură cu numărul acestora în Țara Românească, descrie categoriile robilor, obiceiurile acestora, statutul și atribuțiile bulibașei etc. Drumul de la Orșova la Turnu Severin i-a permis să cunoască starea precară a drumurilor din principate și asemenea altor călători străini povestea în termeni pitorești călătoria în căruța poștei. Sesiza contrastul evident dintre bogățiile naturale ale pământului românesc și sărăcia locuitorilor. Cauza acestei realități era, în opinia

sa, statutul economic – lipsa de pământ –, cel social –, dependența de boieri –, care îi transforma pe țărani în simple unelte, apatice, lipsite de perspectivă. Nicăieri în Europa nu mai întâlneau atâta sărăcie și lipsă de speranță.

Orașele dunărene Brăila, Galați, Sulina l-au impresionat în special prin activitatea lor economică. Numărul de nave găsite în porturile de aici era considerabil, iar comerțul cu marile centre europene începuse să se înfiripe. Aceasta însă nu l-a împiedicat să remarce lipsa condițiilor elementare de igienă din Galați sau dezinteresul marilor negustori din portul moldovean față de viața publică a orașului. Singurul oraș pe care îl considera plăcut a fost Sulina, unde locuitorii trudeau zilnic pentru a înlesni transportul mărfurilor spre Marea Neagră.

Lectura scrierii lui Marmier este plăcută. Informațiile științifice sunt presărate cu legende, descrieri ale obiceiurilor populare, povestiri romantice pline de farmec.

Despre Xavier Marmier a scris Nicolae Iorga în *Călători străini despre țările române*, vol. III, 1928, p. 266; o parte a descrierilor sale au apărut în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, XVI, 1851, p. 358–359, 377–379, 391–392.

XAVIER MARMIER

De la Rin la Nil. Memorii de călătorie¹

Capitolul XIII

Coborâre la Orșova. Țiganii

Prietenului meu Saint-Beuve²

În timp ce dormeam de bine de rău pe canapelele incomode ale societății p. 253 austriece <de transport fluvial>, vaporul ne ducea la ora trei dimineața departe de orașul Semlin³ și cobora rapid de-a lungul fluviului. Călătorul nu pierde mare lucru dacă închide ochii în timpul unei părți din traseu, dar odată ajuns la Moldova⁴ trebuie să fie pe punte și să n-o mai părăsească. Acolo fluviul, după ce a rătăcit prin atâtea cotituri capricioase de-a lungul atâtor câmpii se îngustează între două lanțuri muntoase, unde, fie o răsturnare neștiută, fie o revoluție geologică a putut să-i croiască drum. Acestor munți, ale căror pante ondulate și înălțimi rotunjite sunt acoperite de păduri, le urmează curând piscuri abrupte, stânci aride, ziduri de granit ale căror culmi sunt acoperite de nori. Acolo nu sunt decât câteva // tufe pipernicite p. 254 și nu găsim altă locuință decât cabana soldaților din colonie, ale cărei ziduri albe se ivesc ca un ultim refugiu în această teribilă singurătate. În anumite locuri cele două maluri înalte se apropie unul de celălalt, formând, ca în Pirinei, bazine a căror deschizătură nu se zărește. O ceață deasă acoperă intrarea, un petec de pământ

¹ Traducerea s-a făcut după Xavier Marmier, *Du Rhin au Nil*, t.I, Paris, 1846.

² Charles Augustin Saint-Beuve (1804–1869), poet și critic francez.

³ *Semlin*, azi cartier al Belgradului.

⁴ Probabil se referă la Moldova Nouă, localitate, jud Caraș-Severin.

ascunde ieșirea. Ne uităm de jur împrejur cu un fel de nedefinită înfiorare și nu zărim pretutindeni decât peisaje dezolante, pustiite, munți sfârâmați de torente, sol arid, o întindere pustie și fluviul furios. Fluviul, care până aici era atât de mândru și de liber și care este acum forțat să treacă prin strâmtori, se comportă ca un cal nărvaș al cărui neastâmpăr se caută a fi domolit, fie când se scufundă gemând în matca sa, fie când se aruncă cu furie împotriva obstacolelor de neclintit, care îi opresc cursul hoinar.

p. 255 Dincolo de Drencova⁵ cursul său este împiedicat de mai multe stânci răzlețe, care se ridică de multe ori până la suprafață. Acest nou obstacol îi crește impetuositatea. Murmură, spumegă, lovește malurile de granit cu valurile sale nervoase și curge precipitat ca și cum s-ar grăbi să părăsească acest loc îngust, unde se simte prizonier ca // un sclav <între> aceste maluri orgolioase, care îi sfidează furia.

Nici Rinul⁶, atât de cântat de germani, nici Rhônul⁷ de multe ori mai frumos decât Rinul, nu au acest caracter de grandoare maiestooasă și teribilă și nici liniștilele fluvii ale nordului, Torne⁸, Volga⁹ nu au în vasta lor întindere aspectul unei singurătăți atât de profunde și impunătoare.

p. 256 Până de curând vapoarele nu îndrăzneau să treacă prin acest pasaj, unde apele tumultoase ale Dunării au impetuositatea unei cataracte. Călătorii se imbarcau la Drencova pe vase cu rame conduse de oamenii ținutului, care făcuseră o lungă cunoștință cu acest periculos defileu. În ciuda experienței lor mai multe ambarcațiuni se sfârâmau de stânci și erau înghițite de adâncuri. Era o acțiune foarte periculoasă să aduci aceste nave înapoi, la punctul de plecare, urcând împotriva curentului. Pentru a îndepărta aceste pericole, aceste neplăceri care întrerupeau traversarea regulată a fluviului, s-a hotărât construirea unui drum de la Moldova la Orșova¹⁰ de-a lungul fluviului, pentru a oferi călătorilor în caz de nevoie un mijloc de transport terestru și a-i scuti să urce atât de lent și penibil spre Semlin în ambarcațiuni cu rame. Pentru a înțelege greutatea unui asemenea proiect de construcție, trebuie să fi fost în acele locuri //, trebuie să fi văzut acei munți abrupti, unde niciodată omul nu și-a croit o cărare, acele înălțimi de granit care coboară în linie dreaptă spre fluviu. Acolo, inginerii nu pot nici să pună piciorul pe pământ pentru a trasa drumul, iar piatra este atât de dură încât rezistă și în fața minelor. A trebuit să fie sfârâmată încet-încet, să se deschidă tunele, să se facă șanțuri, în anumite locuri să se construiască poduri pentru a reuni spațiile lor largi, iar în alte

⁵ *Drencova*, sat com. Berzeasca, jud. Caraș-Severin.

⁶ *Rhin*, râu în Germania.

⁷ *Rhôn*, râu în Franța.

⁸ *Torneo*, râu în Suedia.

⁹ *Volga*, fluviu în Rusia.

¹⁰ *Orșova Veche*, oraș, jud. Mehedinți.

locuri drumul se sprijină pe o zidărie a cărei bază stă în matca Dunării. Mii de muncitori au lucrat la această operă gigantică și au fost cheltuite sume enorme. Acum, grație atâtor eforturi, a perseverenței, drumul de la Moldova la Orșova este aproape gata. Aceasta este o construcție care, prin obstacolele imense prezentate merită să fie comparată cu celebrul drum de la Simplon¹¹ sau cu admirabilul drum din valea noastră Mouthier¹². Acum, oricare ar fi înălțimea apei în aceste cataracte, traseul de la Pesta la Constantinopol nu va mai putea fi întrerupt, pentru că vom putea urma calea terestră de la Moldova și vom reîntâlni Dunărea la Orșova.

Anul trecut, vasele cu aburi s-au hazardat prin trecătoarea strâmtă și periculoasă care începe dincolo de Drencova și pe care am trecut-o anul acesta, dar nu fără mari precauții, adică am măsurat în orice moment adâncimea // apei. O p. 257 diferență de numai un picior ajunge pentru ca pilotul să fie obligat să-și schimbe manevra și poate chiar să oprească.

Legende populare, tradițiile istorice adaugă un nou interes la frumusețea romantică a acestor maluri. În apropiere de Moldova o stâncă golașă se ridică singuratică la douăzeci de picioare deasupra apelor. Se numește *Babakai*, și se povestește că un turc, care se îndoia de fidelitatea soției sale, a legat-o de creasta acestei stânci și s-a îndepărtat, nerăspunzând plânsetelor sale decât prin acest cuvânt: „Babakai, Babakai, căiește-te, căiește-te!”. Nefericita astfel expusă pentru a deveni pradă păsărilor cerului nu s-a căit, dar un frumos Leandru¹³ s-a aruncat în ape și a eliberat-o.

Aproape de orașul Golubacz se află o grotă adâncă¹⁴ de unde vara ies roiuri de țânțari care, se răspândesc în ținut ca niște vârtejuri, atacă animalele, le hărțuiesc, le ciupec, le epuizează atât de mult că deseori acestea pier în număr mare. Românii spun că dragonul ucis de Sfântul Gheorghe locuia în aceea grotă, iar capul său doborât cu sabia de eroul creștin se găsește încă acolo și din acel cap infernal ies aceste valuri de insecte, care în anumiți ani sunt pentru țară un adevărat flagel.

Mai departe o altă grotă, care se află chiar pe malul // fluviului și care este p. 258 luminată de o crevasă a muntelui, a servit de două ori drept fortăreață trupelor austriece în războaiele lor contra turcilor. [...]

Pe malul drept al fluviului, în fața satului Ogradina¹⁵ se află monumentul pe care Traian l-a ridicat în memoria primei sale expediții în Dacia. A fost tăiat în stâncă de o mână îndemânică. Inscripția destinată a conserva amintirea acestei expediții memorabile este în parte ștersă¹⁶. //

p. 259

¹¹ *Simplon*, drum în Alpii elvețieni.

¹² Mouthier, vale în Franța în departamentul Savoia.

¹³ *Leandru*, erou grec din Antichitate.

¹⁴ *Columbaș*, peșteră în fața stâncii Babacai, pe malul sârbesc al Dunării.

¹⁵ *Ogradina*, sat desființat, înglobat în com. Ieșelnița, jud. Mehedinți.

Este gravată pe o placă susținută de două acvile și ornată cu doi delfini. Din loc în loc se zărește drumul pe care romanii au vrut să-l facă de-a lungul Dunării.

La o oarecare distanță se află Orșova, ultima limită a Austriei spre Orient. Este un sat destul de rău construit, întins de-a lungul malului stâng al Dunării și fără nici o importanță, dar așezat într-o poziție foarte pitorească.

p. 260 Mi s-a dat, la hanul unde am poposit, o cameră unde m-am bucurat de un spectacol încântător. De o parte este o vale proaspăt decupată, brăzdată de cursul sinuos al Dunării, înconjurată de munții Serbiei. Seara, când luna se ridică pe culmea acestor munți acoperiți de păduri și răspândește printre arbori razele sale de lumină și coboară deasupra apei, este o scenă de o frumusețe melancolică care îmi reamintește de cele mai recente descrieri ale lui Walter Scott¹⁷ și de cele mai dulci reverii ale lăkiștilor¹⁸; de cealaltă parte, ferestrele mele se deschid spre drumul care traversează satul, și pe acest drum se găsește o adevărată menajerie. Rațele gazdei mele se plimbă frățește cu cele ale vecinilor; un cocoș se fâlește cu creasta sa superbă; oile pasc iarba ce acoperă marginea prăpăstiilor împreună cu găștele care sunt îngrășate pentru iarnă, iar porcii sunt // aici ca și în Serbia una dintre marile resurse ale satului¹⁹. [...]

p. 261 Din timp în timp un țăran român trece pe același drum cu o căruță, la care are înhamăți doi ponei²⁰ (!) pe care îi mână în galop; o tânără româncă intră din casă în casă cu coșul de fructe. Acești români și-au simplificat hainele cât au putut. Bărbații nu au decât un pantalon de pânză și o cămașă. Cât despre încălțăminte nici nu poate fi vorba, dar sunt foarte atenți să-și ferească // capul de frig și îl acoperă, iarna și vara cu o căciulă enormă de piele de oaie. Femeile disprețuiesc de asemenea ciorapii și pantofii. Ele nu poartă decât o cămașă înnodată sub bărbie, un fel de șorț de lână în față, un altul în spate, amândouă garnisite cu franjuri lungi, ce se mișcă la cea mai mică adiere și ținute pe șolduri de o centură. Părul lor împletit formează o coroană în jurul capului. Cele mai elegante își adaugă câteva medalii de argint sau câteva flori de câmp. Nu se poate vedea nimic mai simplu, mai primitiv, și m-au asigurat că iarna aceste curajoase fete românce nu adaugă nimic costumului lor subțire.

¹⁶ TR.CAESARE.AVS AUGUSTO.IMPERATOPONT.MAX.POT.XXXVLEG.III.SCYTH.E T. V. MACEDO. Din păcate inscripția nu poate fi reconstituită pentru că a fost înghițită de apele Dunării cu ocazia construirii barajului de la Porțile de Fier.

¹⁷ Sir Walter Scott (1771–1832), scriitor englez.

¹⁸ *Lakistes*, poeți numiți așa pentru că frecventau lacurile din Nordul Angliei. Printre cei mai cunoscuți sunt: William Wordsworth (1770–1850) și Samuel T. Coleridge (1772–1834). Cei doi au publicat o culegere, *Balade lrice*, ce a devenit cunoscută drept manifestul romantismului conservator

¹⁹ „Uleiul este în aceste ținuturi o marfă de lux; untul este scump, grăsimea de porc suplinește aceste două produse și carnea acestui animal este provizia esențială a fiecărei familii” (n.a.).

²⁰ Probabil măgari sau catări.

De trei ori pe săptămână liniștitul sat Orșova freamătă de existența unui fel de târg frecventat de câțiva negustori turci din vecinătate și de țărani sârbi. Deși carantina a renunțat la vechile rigori, încă nu se permite ca acest negoț săptămânal să se exercite fără anumite formalități. Târgul se desfășoară sub un hangar mare separat de balustrade în două galerii. Oamenii ținutului sunt de o parte, iar sârbi și turcii de cealaltă. Mărfurile, adică zahăr, cafea, tutun, pipe și pepeni verzi, sunt etalate pe pământ. Târguilele se fac la distanță și prin intermediul a doi sau trei // p. 262 funcționari ai carantinei, care se plimbă printre balustrade și înapoiază ei înșiși monedele care revin cumpărătorului, după ce negustorul turc care trebuie să le dea restul, îl aruncă într-un vas cu apă.

Însă aceste întâlniri comerciale, pe cât de puțin importante sunt, oferă totuși străinului un tablou destul de pitoresc prin discuțiile care se iscă între cele două tabere, prin amestecul de diverse seminții, căror funcționarul carantinei le servește cu amabilitate drept interpret, prin ansamblul de fizionomii orientale și europene grupate pe malurile Dunării, de fiecare parte a balustradei de lemn.

Alături de germani, sârbi și turci se găsesc câteodată și numeroși țigani. Chiar dacă sunt în general îmbrăcați aproape ca românii, ei nu seamănă cu nimic din ceea ce-i înconjoară. Tenul lor este mai bronzat decât cel al unui turc și nici un sârb nu are ca ei ochii și părul atât de negre. Femeile bătrâne ce aparțin acestei rase nomade sunt înspăimântător de urâte, dar printre cele pe care vârsta, soarele marilor drumuri, oboseala de tot felul, nu le-au denaturat trăsăturile, sunt unele înzestrate de la natură cu o frumusețe deosebită. Bărbații sunt, de asemenea, în majoritate remarcabili prin expresia vie a trăsăturilor, prin agilitatea lor și forța musculară. //

În Ungaria țiganii sunt încă supuși regulamentului sever al poliției. Ei nu pot // p. 263 intra într-un sat sau oraș fără autorizația magistraților. O dată obținută această autorizație îi vedem întinzându-și corturile și stabilindu-și tabăra pe marginea drumului. Femeile hoinăresc din locuință în locuință, căutând un suflet credul care are încredere în profețiile lor, ghicesc în cărți și prezic viitorul, uitându-se în mâini. Bărbații repară cratițele, oalele sparte, copii păzesc bagajele. La căderea nopții întreaga trupă hoinară revine în tabără. La trecerea timpului de ședere care le-a fost acordat, trebuie să se retragă la cel puțin o jumătate de milă de comuna unde și-au exercitat meseriile periculoase, ceea ce nu-i împiedică ca deseori în retragerea lor să ia nenumărate lucruri necuvenite.

La granițele Ungariei țiganii obțin în schimbul unui mic impozit anual, pe care îl numesc impozit de protecție²¹, un drept de rezidență fixă. Își construiesc în sate bordeie, destul de mizerabile este adevărat, dar unde pot sta atât timp cât vor. Am văzut în apropiere de Orșova unul dintre aceste bordeie, alcătuit din câteva ramuri de arbuști înfipite în pământul argilos, deschis din toate părțile vântului, ploii,

²¹ *Schutzsteuer*. Despre impozitele plătite de țigani către autoritățile austriece vezi pe larg în lucrarea lui Viorel Achim, *Țiganii în istoria României*, București, 1998, p. 115–119.

p. 264 // zăpezii. Ușa nu era închisă decât cu o sfoară. Proprietarul acestei triste locuințe putea să lipsească fără teamă că în absența sa ar fi fost furat. El nu avea în cocioaba sa nici o mobilă, numai o cuvertură de lână destrămată, întinsă pe pământul gol împreună cu un morman de zdrențe. Acestea erau patul și perna lui. În aceste ținuturi un mare număr de țigani sunt angajați să caute bucăți de aur care sunt aduse de râuri. Plătesc un impozit regulat pentru dreptul de a căuta aur. Ei sunt datori, sub amenințarea unei grave pedepse, să dea autorităților locale tot aurul pe care îl găsesc. Administratorul le dă în ducați greutatea lingoului brut pe care îl pun în balanță, ceea ce indică puritatea aurului din aceste râuri.

În Țara Românească și Moldova țiganii sunt robi. Ei aparțin fie domniei, fie particularilor. Primii se împart în patru clase: *rudari* sau *aurari*, singurii care au dreptul de a căuta aur în râuri în schimbul unei anumite redevențe; *ursarii* sau dansatorii cu urși, care rățăesc din sat în sat cu urșii capturați în Carpați, cărora au avut grijă să le pilească dinții și ghearele; *lingurarii* sau meșteșugarii de linguri de lemn, care plătesc ca și ursarii un impozit anual de șapte până la zece franci; în p. 265 sfârșit *lăieșii* // vagabonzi și fără profesie, care nu trăiesc decât din înșelătorii și din jafuri.

Țiganii ce aparțin particularilor se împart în două clase: *lăieșii* și *vătrașii*. *Lăieșii* duc aceeași existență vagabondă ca și robii domniei cu același nume. Ei plătesc anual un impozit stăpânului sau mănăstirii de care aparțin și lucrează pentru aceștia când li se cere.

Vătrașii de mai multe generații au renunțat la obiceiurile nomade ale rasei lor. Au uitat în cea mai mare parte obiceiurile, limba strămoșilor și se disting cu greu de români. Unii sunt agricultori și exercită în același timp profesiile de croitori, brutari, zidari, iar alții se angajează ca servitori în casele nobililor, unde la cea mai mică greșală comisă sunt pedepsiți cu cruzime²².

Printre acești *vătrași* se găsesc cei mai buni muzicieni din Moldova și Țara Românească. Le este suficient să audă o bucată muzicală pentru a o reda cu o p. 266 precizie perfectă. „Deseori, spunea un scriitor // din a cărei operă împrumutăm câteva detalii, deseori mi-a fost dat să văd un țigan cu vioara sub braț, intrând în teatrul din Iași, urmărind încet uvertura și alte câteva bucăți din *Dama albă*, și după operă, executând întreaga muzică pe care o ascultase cu la fel de mult har ca și primul virtuoz al orchestrei”. Instrumentele favorite ale țiganilor sunt: vioara pe care o mănuiesc cu o mare abilitate; *cobza*, instrument cu nouă coarde, care se aseamănă cu mandolina; *naiul* sau fluierul lui Pan; tamburina și cetera²³.

²² „Câțiva boieri se mulțumesc să-i închidă pe cei care nu și-au îndeplinit sarcinile; alții îi biciuiesc și îi înlanțuiesc și câteodată le pun la gât un lanț greu cu țințe de fier (*Lettres sur la Valachie*, par M.J.R., 1821” (n.a.).

²³ *Schetra*.

Alte grupe de țigani români au conservat aceste obiceiuri străine, acel caracter sălbatic pe care l-a observat M. Borrow²⁴ printre țigani din Spania și pe care l-am putut semna eu însumi printre cei din Rusia. Este același dispreț față de toate regulile pe care noi suntem obișnuiți să le respectăm, aceeași lipsă de credință și de moralitate. „Țigani din provinciile danubiene, spune domnul Kogălniceanu, nu recunosc nici o religie; ei cred în fetișuri, adică își arată credința față de tot ceea ce le este util, ca de exemplu față de corturile lor, de căruțele lor, de uneltele lor. Își botează copii, nu dintr-un sentiment de credință și pietate, ci doar pentru a câștiga // un oarecare profit, și reiau ceremonia de câte ori găsesc nași și nașe de la care pot p. 267
căpăta daruri. La cincisprezece sau șaisprezece ani un băiat ia prima fată pe care o găsește și o face soția sa, spărgând o cană de pământ. Copii sunt abandonati din clipa în care încep să meargă și dezbrăcați își cerșesc pâinea. Un mare număr dintre ei sunt mutilați. Vă întrebați de ce? Pentru că părinții lor îi ia pentru a se bate. Când o ceartă se iscă între doi soți, mama apucă un copil de picioare, tatăl apucă un altul și cei doi mizerabili se lovesc cu firavele creaturi ca niște bastoane”²⁵. În Moldova și Țara Românească sunt în jur de 35 000 de familii de țigani, dintre care numai câteva mii au o viață sedentară. Cât despre ceilalți, existența regulată, munca zilnică, obiceiurile pașnice ale populației în mijlocul căreia circulă nu sunt în concordanță cu natura lor ciudată. Ei nu recunosc altă autoritate legală // decât cea p. 268
a Bulibașei²⁶ lor, pe care îl aleg solemn în câmp deschis și pe care îl poartă, după alegere, pe brațe, cum erau purtați altădată regii franci pe scuturi. Bulibașa nu călătorește decât călare și se distinge de poporul său prin veștmântul său de purpură, prin cizmele sale colorate și barba sa lungă. Are un bici cu ajutorul căruia administrează el însuși pedepse aspre. Odată ce a fost ridicat în înalta sa demnitate, autoritatea sa este fără limite, tribunalul său este locul justiției supreme unde se decid toate problemele, sentințele sale sunt fără apel. Pentru a susține măreția rangului său, fiecare șef de familie îi plătește un tribut anual. În rest este un prinț bun, este accesibil tuturor supușilor și trăiește ca și ei o viață nomadă. Instinctul nomad domină această seminție. Ei nu pot fi civilizați și rătăcesc din câmpie în câmpie, din munte în munte. Sunt alții care, după ce și-au construit un bordei și au dormit sub un acoperiș, sunt dintr-o dată purtați de acel instinct ereditar, de acest fel de nostalgie a pădurilor și câmpurilor și reintră în sânul tribului rătăcitor, pentru a merge cu el din sat în sat, fie cu un urs știrb, fie cu un instrument muzical rudimentar sau cu unelte de căldărar. [Urmează o frumoasă poveste de dragoste

²⁴ *The Zincali or an account of the Gypsies in Spain (n.a.)*.

²⁵ *Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des Cigans*, par M. Kogalnitchan, Berlin, 1837.

„Eu nu pot decât să descriu în urma unei observații rapide, câteva trăsături ale acestei seminții curioase asupra căreia un tânăr erudit, M. Bataillard, pregătește, cu o rară temeinicie, un studiu, care sper că nu va întârzia să apară ” (n.a.).

²⁶ *Bulibassa*.

dintre un nobil maghiar și o țigancă. Aceasta din urmă îl părăsește pentru a-și urma neamul și tradițiile].

Capitolul X

De la Orșova la Scala Cladova²⁷

p. 275 Pentru a aprecia toată importanța navigației cu vaporul pe Dunăre, trebuie cunoscută starea de izolare în care se găsesc unele din populațiile care se învecinează cu acest fluviu. Trebuie avute în vedere dificultățile de comunicație, nevoile de tot felul ale Țării Românești, Bulgariei, Moldovei. În Țara Românească nu sunt nici diligențe, nici trăsurile de poștă și ceea ce se cheamă în această țară o șosea nu este adeseori decât o simplă linie trasată pe un teren mișcător, alunecos, pe care cea mai neînsemnată ploaie îl face impracticabil. Totuși am întâlnit acolo, pe un teren destul de restrâns, în jur de 1 200 de oameni ocupați să netezească solul, să facă terasamente, să construiască poduri. În Franța un asemenea număr de muncitori ar fi făcut într-un timp scurt o operă considerabilă. Dar aici muncitorii angajați la construcția drumurilor nu sunt decât țărani obligați de aspra lege a corvezilor, de două sau de trei ori pe an la această muncă gratuită, în timp ce boierii

p. 276 rămân liniștiți în locuințele lor, eliberați de orice sarcină și scutiți // de impozit. Sărmanii oameni sosesc acolo cu căruțele, cu proviziile de fân pentru boi, dormind seara în aer liber și ducând mai departe cu nepăsare o sarcină pe care n-o consideră decât un aspru tribut. Obişnuiți din copilărie a merge de colo-colo, prin munți și văi cu trăsurile greoaie și rudimentare, care nu țin seama nici de noroi, nici de zdruncinături, ei nu înțeleg în ignoranța lor apatică, avantajul material al unui mijloc mai bun de transport. „Părinții noștri, spun ei, au călătorit la fel. Noi de ce să nu călătorim ca ei ?”

Așteptând ca guvernul și boierii să facă sacrificii rigurose necesare pentru a ameliora o astfel de stare de lucruri, îi plâng pe călătorii care sunt obligați să treacă prin Țara Românească. Aici nu se găsesc, pentru cei ce nu au propriul lor echipaj, decât două mijloace de locomoție: trăsurile de închiriat și căruțele de poștă.

Trăsurile de închiriat sunt aproape toate construite în același fel și seamănă perfect cu niște dricuri. Când intri în ele trebuie să uiți că ai picioare și să te resemnezi să nu vezi nici cer, nici peisaj. Te afli ca într-o cutie, închisă din trei părți cu niște perdele din piei de animal și neavând drept perspectivă în față decât pielea de oaie care acoperă partea din spate a vizitiului. Costă scump pentru a fi zdruncinat

p. 277 în aceste cărucioare rudimentare // și dacă timpul este frumos ai șansa să faci o leghe pe oră; dacă plouă, ajungi când vrea Dumnezeu.

Căruțele țaranilor, care servesc drept căruțe de poștă, sunt niște roabe puse pe patru roți, atât de înguste că se poate așeza numai o singură persoană și este prudent

²⁷ *Schela Cladova*, localitate inclusă în municipiul Drobeta Turnu-Severin.

să se așeze temeinic, chiar legată cu o curea bună. Vizitiul înhamă la acest vehicul, cu niște capete de funie, patru sau chiar șase cai, apoi se aruncă asupra unuia și îndemnându-i cu strigăte, cu urlete sălbătice pleacă în linie dreaptă în mare galop. Nu-l opresc nici pietrele, nici râpele. Aleargă, strigând și biciuind, fără a se interesa de ce se întâmplă în spatele lui. Dacă una dintre roțile nenorocite ale căruței se strică, el nici nu se sinchisește și continuă să biciuiască și să-și îndemne înainte atelajul. Dacă unul dintre cai se rănește sau își rupe un picior, nepăsătorul vizitiu, fără a spune un cuvânt trage cuțitul din buzunar, taie frânghiile ce îl țineau pe sârmanul animal, apoi se urcă în șa și pleacă în același ritm. În fine, dacă însuși călătorul cade din fragilul său scaun este foarte probabil să fie abandonat în drum. Poate să strige, să tune și să fulgere, vizitiul țipă și mai tare ca el și nu-l aude. De mai multe ori acești neobișnuiți surugii sosesc în stații // cu jumătate din căruță, p. 278
cealaltă jumătate rămânând în drum împreună cu încrezătorul călător.

Am întâlnit la Orșova pe unul dintre tinerii mei compatrioți, care trebuia să meargă în Țara Românească, și pentru a nu ne separa am convenit să luăm împreună o trăsură de închiriat. Nu voi povesti vicisitudinile peregrinării noastre printr-un ținut unde nu există încă un han și unde cine nu vrea să se condamne la aspre privațiuni aduce cu sine saltele, cuverturi și provizii. Dar însoțitorul meu era unul dintre acei buni și veseli copii ai Parisului care se adaptează la orice situație. El mergea la București pentru a-și găsi norocul cu talentul său artistic și pe măsură ce avansam, parcurgând satele cu acoperișuri de paie și câmpiile dezolante ale Țării Românești, făcea glume încântătoare despre perspectivele extraordinare ce i se deschideau judecând după aspectul țării. Veselia este la fel de contagioasă ca și tristețea și în curând, trecând peste impresia penibilă pe care am simțit-o intrând în acest nefericit principat, am început să râd împreună cu el la fiecare răpă stâncoasă pe care o traversam, la fiecare scuturătură care zdruncina echipajul nostru. Vizitiul se întorcea din timp în timp spre noi, surprins de o asemenea explozie de bucurie, el care de obicei // nu auzea în spatele său decât suspine și gemete. p. 279

„Vom găsi cel puțin un culcuș? l-am întrebat, apropiindu-ne de Turnu Severin, unde trebuia să ne petrecem noaptea.

„Oh! Da domnule, mi-a răspuns el cu un aer triumfător, și încă unul faimos!”.

Turnu-Severin este capitala unui district. Se află acolo un guvernator, un tribunal și se poate spune că s-a ridicat în această reședință administrativă ceva care seamănă cu un hotel. Domnul Villacosat, voiosul meu tovarăș, mă privea cu un aer sceptic. Cu filosofia sa practică el știa deja mai mult decât mine cu <toate> ghidurile mele de călătorie.

Faimosul culcuș, pe care îndemânaticul nostru vizitiu ni-l promitea atât de mândru era un parter situat dedesubtul unui vast etaj ce aparținea unui om care cumula meșteșugul de brutar, cu cel de patiser, rotiseur și hangiu. La apropierea noastră s-a ridicat de la o masă unde era așezat cu picioarele încrucișate, între niște farfurii de metal pline de rămășițe de carne care răspândeau până în stradă un miros

dezgustător. Ne-a condus într-o cameră plină de rufărie murdară și ne-a arătat cu un gest superb o estradă de lemn pe care se afla întinsă o rogojină de stuf. Era patul nostru. Câteva clipe după aceea ne-a adus un urcior de vin // din care nu ne-am umezit decât buzele. Niciodată un oțet atât de amar nu a aseasonat o salată la barierele Parisului. Acestei băuturi, pe care ne-am grăbit s-o schimbăm pe un urcior de apă, i-a urmat o plăcintă necrescută, uscată în cenușă, apoi un fel de *olla podrida*, pe care am împărțit-o închizând ochii. Nu știu din ce era făcută această tocană și nici nu doresc să știu. Eram înfometați și gata să acceptăm și zeama din Lacedemonia²⁸.

Odată sfârșită cina, ne-am făcut fiecare din hainele noastre perne și ne-am întins pe paturile noastre de campanie, fericiți cel puțin că eram singuri, la adăpost de ploaie și vânt, liberi să ne odihnim atât de mult cât somnul binefăcător va binevoi, după expresia antică, să răspândească pe pleoapele noastre suculele macilor săi. Din păcate nu ne-am gândit la compania puricilor, care privați de societate de câteva zile s-au năpustit asupra noastră cu o amabilă ardoare.

A doua zi ne-am sculat obosiți, epuizați, iar ideea de a petrece o a doua noapte în acest adăpost perfid era într-adevăr foarte neplăcută. Ne-a rămas o speranță, un mijloc de salvare. Aveam și unul și altul o scrisoare de recomandare pentru domnul F. guvernatorul districtului, despre care se spune că este un om foarte ospitalier și bogat. // Dar domnul F., obosit de funcția sa de prefect se pregătea să plece pentru a reîntra în acel *dolce far niente* al vieții de boier. Curtea locuinței sale era plină de bagaje, de trăsurile și de vite, de țărani și de servitori. Opt cai erau deja înhamate la unul din furgoanele sale, alți opt la caleașca sa și cupluri de boi la nu știu câte căruțe, iar servitorii și pandurii alergau dintr-o parte în alta pentru a grăbi pregătirile plecării. Părea migrația unui trib.

Domnul F. se afla în salon, înconjurat de principalii funcționari ai ținutului, care veneau să-i facă o ultimă vizită. A început să râdă ascultând povestirea noastră despre instalarea la han, și ne-a spus, pentru a ne consola că se întâmpla la fel în întreaga Țară Românească. Prietenii săi înarmați cu niște tuburi de pipe, ce se asemănau cu niște enorme băte²⁹, ne priveau prostește ca pe niște animale curioase și un tânăr ofițer, purtând o uniformă croită după model rusesc, care nu-și dezlipea ochii din oglindă studiindu-și pozițiile, care lui i se păreau grațioase, ne-a măsurat din cap până în picioare, apoi și-a reluat atitudinea de maestru de balet. Croiala hainelor noastre nu i-a fost pe plac. Un singur boier, mișcat de situația noastră, ne-a invitat să dejunăm cu el într-o casă unde, în calitatea sa de boier, putea să i ofere ospitalitate.

p 282 // Bineînțeles că noi ne plăteam separat partea, pentru că generozitatea sa nu mergea până la a dori să ne găzduiască gratis. Dar în încurcătura în care ne găseam, ne-a făcut totuși un serviciu deosebit. Am mers împreună în camera lui, și în câteva

²⁸ Sparta antică, cunoscută pentru austeritatea obiceiurilor și simplitatea gusturilor locuitorilor săi.

²⁹ Probabil narghilele.

minute, grație influenței titlului de boier, ne-au fost aduse pe o masă destul de curată pește, ouă și un sfert de berbec. Pandurul boierului, cu cizmele sale înalte, veșmântul brodat la toate cusăturile și centura încărcată de cuțițe, pistoale a găsit platourile la bucătărie și le-a pus umil pe masa noastră. Un astfel de servitor mi s-a părut superb. Ignoram sărăcia ce se ascundea sub această aparență fastuoasă. Spre sfârșitul mesei, boierul ieșind, am văzut pandurul aruncând o privire pofcioasă spre câteva bucăți de pâine ce au rămas pe masă. I-am făcut semn să le ia. Le-a luat și le-a ascuns în centură cu o grabă care indica o trebuință reală. Mișcat de milă la vederea acestui sărman servitor, i-am dat o monedă. El s-a repezit la mâna mea a dus-o la buze, a pus-o pe inimă și s-a aplecat până la pământ, mulțumindu-mi. O astfel de mărturie de recunoștiință pentru un dar atât de mic arăta sărăcia sa. Boierii au acești servitori pe care îi aleg dintre țăranii lor, // îi hrănesc din milă și nu le dau p. 283 nimic sau aproape nimic. Îi țin pentru a le purta pipa, pentru a le păzi anticamera, pentru a le escorta trăsura. Îi înarmează cu vechi săbii turcești și puști groase și scurte. La prima vedere îți par o gardă cu adevărat princiară, dar nu există nici un pandur care nu ar schimba destinul său cu al unuia dintre valeții noștri de călărie.

Turnu-Severin, unde am făcut atât de multe observații triste, este un oraș recent, a cărei construcție a fost ordonată de guvern în speranța că locuitorii din Cerneți³⁰, situat la o distanță atât de mare de fluviu, s-ar fi așezat încet-încet în noul oraș, și că acesta ar fi devenit prin vecinătatea cu fluviul un punct comercial important. Dar oamenii din Cerneți nu au vrut să abandoneze vechile lor bordeie din lemn, iar guvernul nu a avut atât de mulți bani și atât de multă forță pentru a-și desăvârși opera. Și Turnu, capitala unui departament și al unui district judiciar, nu este decât un cătun de aproximativ treizeci de căsuțe împrăștiate pe câmpuri. Singurul lucru remarcabil care se găsește este un turn antic pe jumătate dărâmat, care este plasat lângă Dunăre, capul ruinelor unui pod din care se mai văd încă câțiva stâlpi atunci când apele scad. Arheologii nu au încetat să facă asupra acestui pod numeroase dizertațiuni. Unii // i-l atribuie lui Traian, alții din p. 284 contră susțin că a fost construit în timpul lui Constantin cel Mare³¹, pentru că acest împărat a întreprins expediții împotriva goților și sarmaților. Din fericire nu se află nimic nici pe zidurile turnului, nici pe piloni care să indice originea lor, și astfel savanții pot discuta și disputa acest subiect atât timp cât le va plăcea și vor strânge o cantitate impresionantă de citate și vor publica tomuri groase.

Dincolo de Turnu, pe drumul spre Craiova, nu am văzut decât sărăcie și degradare. Aici vezi colonii de țigani, așezați în jurul unui foc de mărăcinii, copii de doisprezece, paisprezece ani, cu părul scurt și creț, cu pielea măslinie, alergând prin sate dezbrăcați; acolo distingi familii de români adăpostiți în

³⁰ Cerneți, azi sat, component al comunei suburbane Simion, municipiu Drobeta Turnu Severin.

³¹ Constantin cel Mare, împărat roman (307–337 d. Hr.).

bordeie în care noi în Franța nu punem nici animalele. Un mare număr din aceste familii își sapă locuința pe pământul gol. Deasupra acestui bârlog fac un acoperiș din stuf sau din tufe. Sunt două deschizături, una prin care intră în acest adăpost, alta prin care iese fumul. Ploaia, zăpada pătrunde prin toate părțile. O furtună poate smulge fragilul acoperiș, și o scânteie ajunge pentru a declanșa focul. Am găsit în una dintre aceste nenorocite locuințe o văduvă cu patru copii. Era seară

p. 285 // și prăjea pe jar câteva bucăți de porumb pentru cină. Copiii chirciți în jurul vetrei o priveau cu ochii mari plini de încredere și strigau de bucurie, văzând boabele de porumb care se prăjeau la foc, în timp ce mama lor neliniștită poate se întreba cum să le asigure hrana pentru a doua zi. Câteva obiecte de menaj erau agățate de tavan, o veche rogojină întinsă pe pământ servea de pat pentru toată familia. În spatele primei rogojini am văzut o alta adâncită mai adânc în pământ și am întrebat la ce folosește. „Ah! Domnule, mi-a spus biata femeie, am o capră și două oi. Iarna le pun în cameră și le culc împreună cu copii pentru a avea mai multă căldură”. Retrăgându-mă cu o emoție deosebită în fața acestui spectacol, am dat acelei femei câțiva creițari. Ea m-a privit cu un aer mirat, ezitând un moment să-mi primească darul. Apoi, înțelegând că era un simplu gest de caritate, nu mi-a mulțumit ea însăși, a făcut semn copiilor să se ridice și să-mi mulțumească. În dragostea sa de mamă nu s-a gândit că ar putea avea vreun drept la milostenia mea. Nu se gândea decât la copii săi.

Am fost adeseori în alte călătorii înduioșat de existența oamenilor nordului,

p. 286 dar niciodată în munții Norvegiei, în insulele din // Oceanul Înghețat n-am văzut o sărăcie atât de profundă și resemnată. Aceasta există în toată Țara Românească, în orașe ca și în sate, la Giurgiu, în apropierea locuinței negustorilor, la București, la poarta mărețelor edificii locuite de boieri.

Țara Românească este totuși unul dintre ținuturile cele mai fertile ale Europei. Iarna este friguroasă și aspră în ciuda latitudinii meridionale a țării, dar vara toate văile și colinele sunt roditoare. Peste tot unde mâna omului atinge acest excelent sol, peste tot îl acoperă de recolte. În luna august pământul este încărcat de grâu, de tulpini de porumb, de arbori fructiferi, care se apleacă sub poverile lor bogate, de vii numeroase din care din păcate nu știu încă a prepara sucul savuros³². Cum se întâmplă că în mijlocul atâtor bogății, poporul român este atins de o așa de mare sărăcie? Acest fapt dureros are două cauze radicale care nu au remedii suficiente: cauze politice și cauze sociale.

[Urmează considerații privitoare la regimul fanariot]

p. 289 Cât despre popor el a rămas în aceeași situație, șerb mai mult sau mai puțin, neposedând nimic sau aproape nimic, supus autorității absolute a unui stăpân care a făcut să apese asupra lui greutatea impozitelor, povara corvezilor, luându-i partea

³² Inexact. Vinurile românești erau renumite în regiune.

cea mai bună din recoltă și tratându-l cu un profund dispreț³³. Filantropii se înduioșează // de soarta negrilor. Nu-și pot rezerva o parte din mila lor și pentru p. 290 destinul albilor, adică pentru acest fel de sclavie în care sunt ținute încă populații întregi ale Europei?

Din cauza situației sale servile și precare, țăranul român este indolent și leneș. Ce îi pasă lui că terenurile care îi sunt încredințate sunt bine sau nu cultivate? Nu pentru el sunt acele tulpini de porumb care se coc la soare, acelea de grâu care se unduiesc în văi; nu pentru el sunt acele ramuri încărcate de flori și fructe, acei ciorchini de struguri plini de un suc generos, acele râuri care coboară din munți și care aduc în undele lor bucăți de aur. Nu, acestea toate sunt pentru boierul căruia îi aparține pământul pe care sârmanul țăran român nu este decât vita de povară; este pentru evreul, căruia boierul înglobat în datorii i-a vândut recolta pe următorii doi sau trei ani, și care se folosește cu asprime de drepturile date de creanța sa. Acum șaiszeci și șapte de ani Volney³⁴, plângând soarta poporului egiptean, a scris aceste reflecții, care pot fi valabile și pentru Țara Românească: „Acolo unde cultivatorul // nu se bucură de roadele eforturilor sale, nu muncește decât din constrângere și agricultura este secătiută; acolo unde p. 291 nu există siguranța proprietății, nu există industrie, iar artele sunt încă la început; acolo unde cunoștințele nu duc la nimic, nu se face nimic pentru a le dobândi, și spiritele se află în sălbăticie”.

Țăranii români nu formează un corp în stat și nu iau parte la ceea ce se întâmplă în jurul lor. Au fost sub administrația otomană, apoi cea a fanarioților și acum sub cea a Rusiei. Ce-i interesează ce nume poartă stăpânul lor? Ei știu că sunt acolo pentru a munci, plăti, suferi și tăcea. Moștenesc din tată în fiu o mută resemnare care se preschimbă în apatie susținută de ignoranță. În majoritatea satelor românești nu există școli; mulți preoți ortodocși însărcinați cu instruirea morală și religioasă a poporului nu știu nici măcar să citească. Ei învață pe de rost rugăciuni. Dacă pot plăti suma pe care episcopul o cere la fiecare numire, aceasta le ajunge. Ei sunt instalați într-o comunitate unde nu au alte avantaje decât beneficii incerte și

³³ „În Țara Românească țăranul datorează proprietarului său a opta parte din timp. Deși nu este în întregime legat de pământ, el nu este însă prea liber, pentru că pe de o parte este bun de clacă pentru guvern și pe de alta șerb față de stăpân. Are dreptul de a lipsi și de a se muta, dar pe de altă parte, dacă absența sa depășește un an, tot ce are adică, casă, grădină, dependențe revin proprietarului, iar pe de altă parte nu-și poate schimba domiciliul dacă n-a depus la casieria satului suma capitației sale pentru toți anii care vor trece până la următorul recensământ, care are loc din șapte în șapte ani, și trebuie să dea proprietarului toate redevențele pentru anul în curs. J.A.Vaillant, *La Roumanie*, t. III, pag. 68. Cartea domnului Vaillant (3 vol. In 8, Paris, 1844) este una dintre acele opere serioase pe care suntem bucuroși să o descoperim atunci când dorim să cunoaștem o țară străină. Autorul, care a locuit timp îndelungat în Țara Românească și Moldova a făcut un frumos tablou istoric, geografic, literar, un tablou complet al acestor două principate” (n.a.).

³⁴ Constantin François de Chasse-Boeuf, conte de Volney (1757–1820), savant și scriitor francez.

p. 292 duc o viață lipsită de orice considerație. Într-o zi unul dintre acești preoți mi-a arătat biserica și cimitirul. // Am întrebat un țăran dacă, pentru a-i răsplăti efortul făcut nu trebuie să-i ofer un dar. „Uitați-vă, mi-a răspuns acel om arătându-mi o magherniță unde țigani iși savurau țuica, plătiți-i un pahar de vin, este cea mai mare plăcere pe care i-o puteți face”.

Pe câmpuri femeile muncesc mai mult, bărbații părând că vor să arunce pe umerii lor opresiunea pe care o suportă din partea boierilor, iar aceste fragile creaturi se supun la această nouă robie. În timp ce bărbatul rămâne întins la soare, femeile se duc, vin, se agită; rar le vezi o secundă inactive; chiar dacă se duc dintr-un loc în altul ele își poartă furcile și fusele și torc în mers. [...]

p. 293 Rusia râvnește Țara Românească și are dreptate. Pare că această țară a fost făcută după placul său. Aristocrație trufașă și popor mizerabil, lux extravagant al nobililor și al principilor, servajul țăranilor, ignoranță peste tot, iată ceea ce convine p. 294 // guvernului rus. Țara Românească îi aparține deja datorită obiceiurilor asemănătoare. Dacă Rusiei i se va ivi o circumstanță oportună se va înstăpâni aici fără violență. Cunoscând condiția socială și morală a acestui principat Rusia se va crede acasă.

Capitolul XV

Orașe valahe și moldave. Brațul Sulina

p. 295 Există încă în Țara Românească terenuri întinse necultivate, care în Franța sau în Germania ar produce recolte bogate, dar care aici sunt stepe părăsite sau sunt străbătute de cirezile de vite. Populația acestor teritorii este prea leneșă sau mai degrabă prea puțin numeroasă pentru a cultiva solul roditor. Întreaga populație a principatului nu se ridică decât la 1 200 000 locuitori, dar pământul poate hrăni de șase ori mai mulți. Este nedrept să vezi un pământ atât de bun abandonat, în timp ce în alte părți țăranii trudesec din greu să obțină o bucată de teren cultivabil prin defrișări. De ce oare acele nenorocite de familii germane, care caută în America un refugiu înșelător nu caută să se stabilească în Ungaria, Țara Românească sau Moldova? [...] //

p. 296 După ce am hoinărit mai multe zile prin câmpurile pustii, satele sărace și orașele triste ale Țării Românești, după ce ne-am resemnat cu bucatele sărăcăcioase ale hanurilor și am înfruntat musculițele și alte gângănii, care noaptea ne vizitau paturile cu multă insistență și familiarism, ne-am înapoiat pe vapor cu bucuria acelor care părăsesc niște ținuturi barbare și ajung în civilizație.

Civilizația se manifesta la bordul vaporului într-un singur fel. Puntea era încărcată de trăsuri, cupeuri, bagaje, decoruri. Trăsurile, fabricate de curând la Viena, erau duse la București pentru a bucura privirile frumoaselor doamne. În capitala Țării Românești aceste trăsuri erau la mare preț. Vapoarele nu mai pridideau cu astfel de transporturi. Când aceste trăsuri ajungeau la destinație, boierii

care le-au comandat și care au plătit foarte scump pentru ele, se grăbeau să le arate pe ulițele din București. Le târau prin noroaie, nu le spălau // și nu le reparau p. 297 niciodată. [...]

În fața Rusciuk-ului se află Giurgiu, unul dintre orașele principale ale Țării Românești. Vaporul a făcut o oprire mai mare astfel am putut să-l vizităm. Din păcate nu era nimic de văzut. Este un sat mare în care toate casele, construite din lemn sau din piatră, sunt răspândite de o parte și de alta fără nici o pretenție de ordine. Ploua, iar ulițele păreau niște mlaștini. Seara ne-am dus să căutăm un han, pe care bunii locuitori ai orașului ni l-au indicat ca fiind cel mai bun. Ne-am culcat optsprezece, nici mai mult, nici mai puțin, pe niște rogojini într-o sală mare ale cărei geamuri, pe jumătate sparte, ușurau pătrunderea roiurilor de fânțari. A doua zi, stăpânul acestui agreabil loc ne-a cerut fiecăruia un franc. A primit optsprezece franci pentru o noapte, o cameră și optsprezece rogojini. [...] //

Trei zile după plecarea noastră de la Schela Cladova, am ajuns la Brăila, oraș p. 305 situat la frontiera Țării Românești, devastată în 1460 de către turci, cucerită și recucerită de ruși în 1711 și 1770, incendiată de către aceeași în 1828 și renăscută din toate aceste dezastre grație comerțului. Nu am văzut acolo decât case pipernicite de lemn, risipite într-un spațiu larg. Ulițele sunt împânzite de căruțe grele trase de boi încărcate cu grâu, piei de vite, untură topită și alte produse. Magaziile din apropierea portului sunt pline de mărfuri indigene sau străine, iar portul este foarte animat. Aceasta pentru că acolo se scurg principalele produse ale Țării Românești și pe acolo pătrund mărfurile din Franța, Italia, Levant. Brăila nu are decât 12 000 locuitori, dar din an în an se dezvoltă mai mult. Vapoarele, care trec pe aici o dată pe săptămână, o ajută să-și accelereze schimburile comerciale.

La trei leghe de Brăila se află Galați, unicul port al Moldovei, dar unul foarte important. Galați are două părți: de-a lungul fluviului, unde se găsesc case vechi, // p. 306 prost construite, magazii, prăvălii; mai sus, pe o colină nisipoasă se află orașul nou construit cu gust și eleganță. De acolo panorama este superbă; privirea zboară spre valea largă a Dunării, peste câmpiile verzi ce o mărginesc, spre portul plin de vapoare grecești, turcești, italiene. La stânga se află lacul Brateș, la dreapta Prutul, care ne amintește de una dintre zilele memorabile ale lui Petru cel Mare³⁵. În zare se văd crestele albastre ale Balcanilor. [...]

Galați, care are o leghe lungime, seamănă mai degrabă cu un câmp vast decât cu un oraș comercial. Ulițele sale nu au nume, iar casele nu au numere. Pentru un străin este imposibil să găsească o adresă dacă nu are un ghid³⁶. Delușoare de nisip se ridică ici-colo între cartierele orașului, mizerii, cadavre de animale infectează locurile publice, roiuri de corbi le dau târcoale, le ciugulesc și le împrăstie rămășițele. Există la Galați o carantină aspră. La ce servește însă carantina, dacă nu

³⁵ Petru cel Mare, împărat al Rusiei (1689–1725).

³⁶ *Cicerone*.

p. 307 se începe chiar din centrul oraşului să se ia // măsuri igienice de primă necesitate, pentru curăţirea pieţelor, a cheiurilor, pentru îndepărtarea gunoaielor, pavarea uliţelor. Pe acestea în zilele secetoase vântul ridică vârtejuri de nisip şi cea mai mică ploaie le transformă în mlaştini.

Domnitorul Moldovei arată faţă de prosperitatea oraşului Galaţi un mare interes şi pe bună dreptate, pentru că acesta este una dintre cele mai frumoase bijuterii ale principatului. Din nefericire cea mai mare parte a timpului domnitorul este absorbit de propriile speculaţii comerciale şi îi rămâne prea puţin timp pentru îmbunătăţirea materială a oraşelor şi a satelor. Bogaţii comercianţi din Galaţi, cu nepăsarea caracteristică oamenilor acestor ţinuturi, nu caută să remedieze relele de care suferă oraşul zilnic. Apoi, ceea ce este şi mai supărător, în ciuda faptului că trăiesc împreună în acelaşi oraş, există o separare evidentă între diferitele naţionalităţi şi religii. Nu am văzut să se constituie aici asociaţii utile de întreprinzători, de funcţionari, de negustori, care, în Franţa prin intermediul unei contribuţii voluntare înfăptuiesc câteodată lucruri excelente. Dragostea faţă de oraş şi interesul comun nu reuşesc să unească în jurul aceleiaşi idei pe întreprinzătorul

p. 308 turc, grec, evreu, moldovean. Fiecare // lucrează în propriul interes, cu un sentiment de neîncredere mai degrabă decât de simpatie, faţă de vecinul său. Se pare că fiecare s-a stabilit în aceste locuri ale Imperiului turc numai provizoriu şi neavând decât o singură grijă: să găsească un adăpost împotriva persecuţiilor şi să facă avere.

Trebuie totuşi să semnalez existenţa la Galaţi a unei opere de asociere care m-a surprins în mod plăcut. Este vorba despre un cazino bine organizat, unde se primesc publicaţii din sudul Franţei şi de la Paris. Armatorii din Galaţi au nevoie să cunoască ceea ce se întâmplă în ţara noastră, pentru că au cu Franţa un important comerţ. Expediază spre Marsilia încărcături de grâne şi importă de acolo cu succes un număr considerabil de coloniale. Un negustor remarcabil pentru inteligenţa sa, domnul Mendl, mi-a spus că la ultimul său voiaj în Marsilia a cumpărat o sută de tone de zahăr şi chiar înainte de a-l primi l-a revândut în Moldova cu un beneficiu de 30 %.

Anul trecut 1 500 de nave de comerţ au intrat în portul Galaţi, cinci sute în cel de la Brăila. Aceste două oraşe fac o redutabilă concurenţă Odessei şi de aici

p. 309 nemulţumirea Rusiei şi obstacolele // pe care această putere le face la gurile Dunării. [...]

Dunărea se varsă în mare prin patru braţe principale: Chilia, Sulina, Sfântu Gheorghe şi Dunavăţ, care se varsă în lacul Razelm şi de acolo în Mare prin patru braţe secundare. Gurile Dunării formează o deltă, întretăiată de o mulţime de insule, pe o suprafaţă de şaizeci de mile pătrate. Rusia, prin tratatul de la Adrianopole, a acaparat două treimi din această întindere de apă şi teren. A luat insulele Cetal, Letea³⁷, care sunt foarte bune pentru păşunat şi insula Sf. Gheorghe, care datorită mlaştinilor nu prezintă

³⁷ Leti, insulă în judeţul Tulcea cuprinsă între braţele Sulina, Chilia şi Marea Neagră.

interes pentru agricultură, dar are o poziție strategică. Turcia nu a păstrat decât insula Porțița; la nord de ea se formează granița dintre cele două imperii.

Cea mai importantă achiziție a Rusiei, luată prin tratatul de la Adrianopole, este gura Sulina, singura accesibilă vapoarelor de o anumită dimensiune, unica poartă actuală a Dunării, // cheia Mării Negre. Ajunge să închizi acest pasaj pentru a opri toată navigația pe fluviu și Rusia, cu un mare egoism lucrează încet, încet pentru a-l închide. p. 310

În epoca în care această trecere aparținea turcilor, adâncimea era de 15 picioare, acum nu mai sunt decât nouă. În aceeași epocă fundul canalului era nisipos și mișcător. Dacă o navă se înnisipa, ea putea totuși cu ajutorul câtorva ambarcațiuni, să se repună în mișcare. Acum fundul este dur, dacă o navă îl atinge este în pericol să-și spargă chila.

După aceste convenții, Rusia nu trebuia să aibă la Sulina decât un far și o carantină. Farul are proporții grandioase. Luminează foarte bine, dar Rusia a făcut în așa fel încât să-și scoată cheltuielile. A impus fiecărei nave de comerț un tribut de zece franci. Ea a încercat să impună această contribuție și vapoarelor austriece. Dar aceste vapoare au fost considerate de către austrieci nave de război și au refuzat să plătească. Rusia, cu abilitate diplomatică a cedat asupra acestui punct, pentru a-i pune în schimb pe alții la plată. Carantina sa a fost stabilită pe malul stâng al brațului Sulina. Pe malul drept // al acestui braț s-a fondat o colonie de negustori, de muncitori, care au construit de-a lungul fluviului, locuințe, magazine, ateliere. Există acolo o biserică grecească, o mică navă de război, un comandant, ofițeri, hanuri, cafenele. Sulina nu este o simplă carantină, este o așezare regulată, bine construită, care în câțiva ani va fi un adevărat oraș. p. 311

Am ajuns acolo cu vaporul „Ferdinand”, singurul vapor al companiei austriece care poate naviga pe canalul Sulina. [...] În momentul în care am intrat în rada Sulina, vântul era contrar și am fost obligați să aruncăm ancora. Mai mult de o sută de nave comerciale erau acolo din aceeași cauză. Cea mai mare parte dintre ele nu puteau să intre în Marea Neagră, pentru că manevra era dificilă și atingeau mai mult de nouă picioare în apă. Erau obligate să închirieze alte vase pe care le încărcau cu o parte din marfă. Acestea le urmau până în cealaltă // parte a brațului, de unde returnau încărcăturile care le fuseseră încredințate. Era o lucrare grea și periculoasă și de multe ori se ajungea acolo încât navele surprinse de un vânt impetuos erau obligate să plece în larg și să abandoneze marfa. Taxele de transbordare reprezintă principalul venit al coloniei ruse din Sulina. În perioadele neprielnice navigației, deoarece se afla un număr mare de nave oprite în radă, aceste venituri erau foarte ridicate. Am văzut un căpitan din Galați care se ducea spre Triste și care pentru această simplă transbordare a trebuit să sacrifice întreg beneficiul pe care îl aștepta de la expediția sa. Mai mult, pericolele la care transporturile parțiale expuneau navele creșteau considerabil drepturile de asigurare. Era exact ceea ce urmărea Rusia. Ea vrea să paralizeze mișcarea p. 312

comercială din Brăila și Galați, să forțeze Moldova și Țara Românească să se îndrepte spre Odesa. Deja și-a atins parțial scopul. În acest an negustorii din Galați, obosiți de atâtea obstacole, înfricoșați de cheltuieli și pericole, au schimbat cursul comerțului lor și am observat că în port au sosit cu 300 de nave mai puține decât în anii trecuți. [...]

p. 314 Am vizitat în lung și în lat întreaga colonie din Sulina. Acolo sunt case foarte frumoase din lemn, foarte bine aliniate. Nu am văzut niciunde în Țara Românească un orașel atât de plăcut. Până în prezent are încă un aspect pașnic și foarte blajin, dar nu mă îndoiesc că dintr-un motiv sau altul Rusia va stabili fortificații și baterii. [...]

p. 315 Pentru a scăpa de obstacolele puse de Rusia există două proiecte. Primul consta în a curăța canalul Sfântul Gheorghe, de a-i reda adâncimea, cel de-al doilea
p. 316 de a relua drumul pe care vapoarele // îl făceau în 1840. Acestea se opreau atunci la Cernavodă, expediau pe ruta terestră pasagerii și mărfurile până la Constanța. Pentru a îndeplini acest proiect mai ușor trebuie construit fie un canal, fie o linie ferată de la Cernavodă la Constanța și astfel se vor câștiga două zile, dar nu se va mai trece prin Galați și Brăila, ceea ce ar însemna o pierdere considerabilă.

XAVIER HOMMAIRE DE HELL

(1812–1848)

Francezul Ignace Xavier Morand Hommaire de Hell, cunoscut inginer, geograf și călător, s-a născut la Altkirch, Haut-Rhin, la 24 November 1812. A absolvit cursurile de ingineri de la École des mines din Saint-Étienne, iar în 1833 s-a căsătorit cu Jeanne Louise Adelaide Herriot, care îl va acompania în unele din călătoriile sale. În octombrie 1835 a părăsit Franța împreună cu soția, stabilindu-se pentru un timp la Constantinopol. Aici avea să-și lege numele de o serie de construcții de importanță pentru acea vreme, cum ar fi podul suspendat de la Constantinopol și farul de pe coasta Mării Negre, a căror construcție a supravegheat-o îndeaproape. La cererea țarului Nicolae I a întreprins ample cercetări etnografice, geografice, comerciale asupra sudului Rusiei, unde de altfel a și locuit după 1838. Drept recunoaștere a importanței rezultatelor investigațiilor sale, țarul l-a decorat cu Crucea Sfântului Vladimir. În 1841 a părăsit Rusia îndreptându-se spre capitala Moldovei. Aici domnul Mihail Sturdza i-a oferit un contract pe doi ani, semnat la 10 septembrie, pentru a supraveghea căile de comunicație și exploatarea minelor. Din păcate boala l-a împiedicat să ducă la bun sfârșit angajamentul luat și, în 1842, s-a întors în Franța, „atins de frigurile periculoase ale Danubiului”, cum avea să scrie biograful său De la Roquette în necrologul scris la moartea cunoscutului călător și geograf în 1848. În 1843 a devenit membru al Societății de geografie și geologie, iar în 1845 a primit Legiunea de Onoare. În 1844, ajutat și de soție, își finalizează o parte din manuscrise și publică prima lucrare științifică: *Les steppes de la Mer Caspienne, la Crimée et la Russie méridionale*, apărută la Paris în 3 volume între 1844–1847. Primită deosebit de elogios în lumea științifică, lucrarea i-a adus și însărcinarea, din partea guvernului francez, de a face o călătorie pentru aprofundarea studiilor geografico-geologice pe litoralul Mării Negre și Mării Caspice. La 20 februarie 1845, însoțit de soție și de tânărul pictor Jules Laurens a plecat prin Italia și Sardinia spre Imperiul Otoman. De aici a trimis rapoarte detaliate despre navigația și comerțul prin Marea Neagră și Bosfor și a organizat consulatele franceze de la Varna și Samsun. Dacă în prima călătorie a vizitat coastele nordice și estice ale Mării Negre, de această dată lărgeste sfera cercetării cu aria vestică. Astfel, în august 1846, la bordul unui vas și însoțit de marinari experimentați, pornește de la Terapia, prin Bosfor, ajunge pe Marea Neagră la Constanța, de aici pe uscat cu arabaua până la Cernavodă, prin „așa-zisul canal al lui Traian”, adică pe valea râului Carasu și apoi pe Dunăre până la Galați, iar de aici la Iași. După o scurtă ședere în capitala Moldovei, la sfârșitul lunii octombrie se întorce la Constantinopol, unde petrece iarna. În iulie 1847 pleacă spre Heracleia, Trebizonda, valea Eufratului, ajungând în Persia. Iarna dintre anii 1847–1848 l-a găsit la Teheran, unde, grav bolnav, încerca să-și refacă puterile și să continue călătoria. Din păcate, în plină glorie, și-a găsit sfârșitul la Ispahan, în octombrie 1851, la cererea Ministerului Instrucțiunii Publice, Academia de inscripții și beletristică cercetează manuscrisele lui Hell, întocmind un raport despre cuprinsul și informațiile furnizate. Pe baza acestuia, în 1854, Ministerul Instrucțiunii Publice începea publicarea notelor referitoare la călătoria din anii 1846–1848, acțiune ce avea să se încheie în 1860, când toate cele patru volume ale lucrării *Voyage en Turquie et en Persie, exécuté par ordre du gouvernement français pendant les années 1846, 1847 et 1848*. Ouvrage accompagné des cartes, etc. et d'un album de 100 planches par J. Laurens, Paris, 1854, 1855, 1856, 1860, au fost tipărite.

Călătoria din vara anului 1846 i-a prilejuit lui Xavier Hommaire de Hell completarea studiilor geologice și geografice asupra coastei vestice a Mării Negre. Echipajul era alcătuit din Hommaire de Hell, pictorul Jules Laurens, căpitanul și proprietarul bărcii, Ianko și trei mateloți: Stavri, un marinăr bătrân, pescar cu experiență, Stamachi, un constructor de corăbii și Yani, un alt marinăr. Lor li se adăuga Joseph, o figură pitorească, un aventurier, cules de pe străzile animate ale Parisului. La prima oprire, chiar la ieșire din Bosfor, a adunat eșantioane și a făcut primele schițe ale terenului. A doua noapte au petrecut-o la Chilia, dormind, ca și în prima, sub cerul liber. Atmosfera este una asemănătoare vestului sălbatic american, cu veghe, prin rotație, de câte două ore la foc. Într-unul din satele de pe litoralul Mării Negre întreaga expediție este nevoită să rămână 15 zile din cauza vânturilor puternice.

Informațiile oferite de Hommaire de Hell se referă în special la Dobrogea și la Iași și privesc locurile și populația.

Despre Xavier Hommaire de Hell au scris: Rareș Marin, *Xavier Hommaire de Hell, un călător francez în Dobrogea în 1846*, în „Analele Dobrogei”, XV, 1934, p. 54–67; Adrian Silvan Ionescu, *Moda românească 1790–1850. Între Stambul și Paris*, București, 2002, p. 116–117

XAVIER HOMMAIRE DE HELL

Călătorie în Turcia și în Persia, făcută din ordinul guvernului francez în anii 1846, 1847 și 1848 [...]¹

Capitolul VII

[...] *Mangalia*, copilul frumos cu ochii albaștri; *Constanța* (amintirea lui Ovidiu), detalii topografice, sate tătare; *Valul lui Traian*, malurile Dunării; *Cernavodă*; ospitalitate românească, scene; *Măcin*, animație pe fluviu; carantina de la *Galați*

p. 166 Anotimpul fiind prea urât pentru a continua drumul pe mare, rânduit după socoteala vâsleșilor greci plecarăm din Varna la 6 octombrie (1846), cu cai și o araba (sorte de carriole) sub conducerea unui cavas al guvernului și a unui bătrân

p. 167 // arabagiu, și unul și altul ieniceri sadea. Drumul urcă spre nord printre coline înalte, al căror versant meridional este acoperit de vii bogate și pe un platou; un drum de 5 ore ne aduse într-un sat turcesc pitulat în fundul unei văi melancolice. Încântătoare grupuri de tinere fete <îmbrăcate într-un> costum <popular> puțin riguros, înveseleau marginile unei fântâni. Sosirea noastră le-a stârnit așa de viu curiozitatea, încât uitară un moment rezerva lor obișnuită și nu au recurs la voal decât după ce avurăm vremea să le admirăm mutrișoarele lor brune și drăgălașe.

Achmet, cavasul, trebuia, după cum era obiceiul, să meargă înainte de sosirea noastră în fiecare loc, pentru a reclama primirea la care ne dădeau drept teșcherelele și firmele de drum. Grație acestui avantaj, călătoream mai repede, dar în realitate

¹ Traducerea s-a făcut după *Voyage en Turquie et en Perse, exécuté par ordre du gouvernement français pendant les années 1846, 1847 et 1848*, vol. I, Paris, 1854, p. 166 și urm., coroborată cu textul lui Marin Rareș, *Xavier Hommaire de Hell, Un călător francez în Dobrogea anulului 1846*, în „Analele Dobrogei”, an XV, 1934, Cernăuți, p. 58–66.

cheltuielile erau aceleași ca și pentru călătorii obișnuite. Nu mă dădeam niciodată în lături de a plăti cele mai mici sume către țărani cât și găzduirea primită de la proprietari, <care> era și mai costisitoare din cauza bacșișului dat servitorilor.

[În continuare autorul vorbește despre Balcic și Cavarņa]

Mangalia, unde sosim după // șapte ore de mers, prezintă un aspect dintre cele mai dezolante. Tot pământul este acoperit de dărâmături. Odinioară se puteau număra mai mult de 500 de case; însă războiul din 1828 nu a fost mai puțin nenorocit ca <în cazul> atâtor locuri amintite. Există încă urmele scufundate în apă ale unui dig, dincoace de care apele au aproape 4 brațe² adâncime. Se observă, de asemenea, resturi importante de ziduri vechi, ieșind afară în râpa argiloasă unde este așezat orașul, ceea ce arată că marea a invadat toată această parte a litoralului. Țărmlul este presărat de trunchiuri de coloane canelate, de pedestale, de materiale de tot felul de calcar terțiar și de marmoră și mereu de *tumuli*. [...]

Iată unul din punctele cele mai interesante din drumul nostru: *Constanța*, vechiul Tomis³, locul de exil al lui Ovidius⁴, se crede, care ar fi scris aici *Tristele* sale; însă, alături de această importantă amintire, Constanța, se recomandă prin importanța istoriei sale, dovedită de numeroasa cantitate de resturi antice, tot așa de bogate și de diferite, care fac din această localitate un adevărat muzeu în plin aer. Cincizeci de cocioabe răspândite împrejurul a una sau două mori de vânt, iată orașul actual!

Capul nu se ridică mai mult cu 25 m deasupra nivelului mării, îndreptându-și vârful către est, cu două brațe întinse către sud și nord. Vapoarele austriece voiră, la început, să facă din acest punct, principala lor stațiune a Dunării la Marea Neagră și, desigur, ideea nu era rea, căci portul ar putea să aibă o mare importanță. Însă să revenim de la Tomisul istoric la prezent, în fața documentelor din marmură, granit, etc., care merită cu atât mai multă atențiune din partea rarilor vizitatori, căci sunt pe pragul de a fi complet părăsite. Totul dovedește importanța pe care o dădeau grecii și mai cu seamă romanii acestei colonii situată în drumul barbarilor, care veniră din Asia pentru a amenința Occidentul. De asemenea, se pare că aici au fost din îndepărtate vremuri fortificații importante. Rușii // au venit de cinci ori să desăvârșească ceea ce timpul și invaziile lăsaseră în picioare.

Una din chestiunile cele mai importante [...] este aceea așa zisului Val al lui Traian (sau mai bine a *liniilor*). A trebuit să mă îngrijesc să găsesc urmele lucrărilor prin care romanii au vrut să închidă hoardelor asiatice întregul istm, care separă Dunărea de mare, între Cernavodă și Constanța, și să garanteze, într-un cuvânt, deltei <oprirea> accesului <acestora> care era hotărâtor pentru invazia lor în

² Un braț = 1,62 m.

³ *Tomi*.

⁴ Publius Ovidius Naso (43 î H-c. 17 d.H.), poet latin exilat de împăratul Augustus la Tomis unde a și murit.

Europa. Aceste miraculoase lucrări încep chiar din vârful locului pe care era așezat *Tomis*. De pe cele două margini ale peninsulei pleacă două largi șanțuri, depărtate între ele cam de 800 de m pentru a se îndrepta spre vest, la Dunăre. Cel de sud este apărat de un zid gros, ale cărui materiale calcaroase zac răspândite și important, are o lungime de 1–0,50 m. Este dificil de a determina grosimea acestui zid, baza lui fiind astfel acoperită de vegetație, încât nu se poate vedea corect, șanțul care-l apără putea să aibă de la 6 la 8 m adâncime. Linia care pleacă din partea de nord este mai puțin importantă, constând dintr-un șanț dublu, separat de o ridicătură de 27 pași lărgime. Ici și colo apar fragmente antice, în cea mai mare parte ornamentate, p. 177 dovedind că arta contribuia la înfrumusețarea acestor construcții // militare. La oarecare distanță de Constanța, cele două linii ale șanțurilor, care tindeau să se apropie, se depărtează, lăsând o a treia linie să se desprindă din cea de sud, pentru a se îndrepta în direcția sud-vest. Din 20 în 20 de minute <de mers> se observă urmele taberelor întărite cu metereze și imaginația te poartă viu în epoca marilor evenimente, care anunțaseră căderea imperiului roman. Aici au stat diferite armate, însângărând pământul în lupte grozave, căci totul a fost folosit zadarnic pentru a opri mersul barbarilor împinși de valul destinului uman.

Însă de ce putere materială dispunea încă Roma, năvălind din toate părțile! La Burlac⁵, la jumătatea drumului până la Dunăre, unde încep bălțile și mlaștinile ale căror ape stătătoare se pierd printre trestii, valuri diferite de apărare se unesc pentru a nu forma decât unul singur, pe când pe coline se înalță urmele circulare ale taberelor întărite cu metereze.

<După> cinci ore de mers, după ce am părăsit Constanța, ajunserăm la cel mai p. 178 mizerabil sat pe care l-am întâlnit. Mii de purici, numeroși câini lătrând plângător, o sărăcie și o lipsă completă de alimente, ne cam întristară timp de câteva ore de repaos, pe care a trebuit să-l facem. Cei câțiva tătari, care locuiesc în aceste locuri așa de neplăcute, sunt un rest al // faimoasei hoarde din Bugeac, care urcă la hanii din Crimeea. Ei ocupă aici cam 50 de sate, a căror populație poate fi numărată la 2 000 de familii. Tipul mongol este și aici mai deformat prin încrucișarea cu rasa turcă ca și la nogaii de la Marea de Azov. În plus, găsești la acești sărmani oameni ospitalitatea cea mai mișcătoare⁶.

De-a lungul *Valului lui Traian* guvernul austriac voia odinioară să stabilească un canal de unire între Dunăre și Marea Neagră. Acest proiect este puțin realizabil, cu toate că pare să fie îndeplinit în parte de natură, adică prin această înălțuire a lacurilor care comunică între ele și cu care regiunea este presărată. Platoul, care se întinde de la Constanța spre extremitatea superioară a văii, prezintă o mare lungime (de la 8–10 000 m) și o mare înălțime (30 de m cel puțin), pentru a-l tăia, mai ales că ai șansa de a te întâlni cu stânca la o mică adâncime. Însă un drum de fier ar

⁵ *Bourlak*, neidentificat.

⁶ *touchante*.

conveni perfect localității și prin acest mijloc posesiunea rusă a gurilor Dunării ar fi aproape anulată⁷, *Brăila* și *Galați* îndreptându-și spre Constanța mare parte din exportul lor.

Malurile Dunării, văzute de pe înălțimi, pe care le cobori spre Cernavodă, prezintă un admirabil spectacol. Această imagine calmă și maiestuoasă caracterizează toate marile cursuri de apă ale ținuturilor septentrionale. // În timpul nopții, adevărate efecte de auroră boreală produse prin incendiul păpurișurilor, frecvent reînnoit în aceste ținuturi joase, ca să le curețe. *Cernavodă*⁸, un sat sărac, abia de 15–20 de case, nu ne oferă nici <măcar> o barcă pentru a ne îndrepta spre Galați. Pe malurile opuse ale Dunării se ridică, în mijlocul sălciiilor, barăcile rusești ale posturilor de supraveghere moldo-valahe; un păstor cu un aspect sălbatic, adevărat *paysan du Danube* însuflețea singur, cu caprele sale, aceste localități triste. p. 179

Până la Măcin⁹ drumul, plictisitor și trist trece prin stepe, unde câteva tufișuri de mărăcini și măceși formează unica floră a țării. Însă în vecinătatea Măcinului încep să se zărească animale și câmpuri cu porumb, dar pe scurt, este un loc trist, unde abia am găsit, o colibă urâtă și câteva alimente pentru a petrece noaptea.

În același timp, a doua zi dimineata, furăm primiți într-o casă moldavă¹⁰ așezată pe panta unei coline, ce cobora până la Dunăre, de unde domina tot bazinul; la stânga, către est, se desfășoară câmpia peninsulară a Bulgariei (?)¹¹ tăiată într-o formă foarte accidentată. Stăpâna casei ne prepară ea însăși o excelentă supă și niște imense plăcinte, în care se găsește // prazul, usturoiul și brânza. În timpul mesei, un preot intră furios într-o casă vecină și ieși îndată târând de păr o femeie frumoasă (era soția sa), pe care o surprinsese vorbind cu un tânăr țaran. Strigătele acestei sărmene femei, aerul sperios al țaranului, care rămânea în aparență impasibil înaintea brutalității bărbatului, făcea această scenă de moravuri foarte dramatică. Trebui să intervin personal, pentru a pune capăt potopului de reproșuri și lovituri care amenințau să dureze infinit. Femeia fu condusă de o vecină și soțul se duse să înghită cu curaj câteva pahare de țuică pentru a se consola. p. 180

Satele moldave¹² sunt destul de numeroase în această parte a fluviului și populația oferă un amestec de rase de un aspect foarte pitoresc. Se văd aici evrei, cazaci, ruși și moldoveni¹³ atrași de dezvoltarea comercială pe care pare s-o ia *Măcinul*. Ulițele sunt înveselite de numeroase magazine și de marinari greci, care

⁷ Ascensiunea Rusiei la gurile Dunării a înregistrat un succes evident în 1812 când, prin Tratatul de la București, a anexat Basarabia. În 1826, prin Convenția de la Akkerman obținea brațul Sulina, iar câțiva ani mai târziu, prin Tratatul de la Adrianopol, reușea să-și impună controlul și asupra brațului Sfântu Gheorghe cu toate ostroavele formate în deltă, practic asupra întregii delte a Dunării

⁸ *Chernadoda*.

⁹ *Matschina*.

¹⁰ Confuzie, în realitate românească.

¹¹ Eroare. Desigur este vorba de Dobrogea.

¹² Persistă în eroare; corect: românești.

¹³ Corect: români.

umplu aerul cu cântecele lor. Suprafața fluviului, care se lărgeste progresiv coborând spre *Brăila* și *Galați*, prezintă o mare animație. Peste tot bărci, vase și imense plute asemenea aceloră de pe Rhin. Pe țărmul moldo-valah se ridică faleze înalte de un fel foarte pitoresc.

p. 181 La 17 octombrie <1846> intrărăm în sfârșit în carantina // de la Galați, care nu ne oferi, drept confort, decât un vas de lut și două rogojini.

Carantina de la Galați este renumită în tot Levantul pentru rigoarea sa extremă, ale cărei neplăceri le evitai ocupându-mă cu examinarea amănunțită și cu clasificarea a mai mult de 300 mostre geologice.

Capitolul VIII

[...] Reaua-credință a negustorilor din Galați; detalii despre acest subiect. [...] Consulatul Franței. Bosco la Galați. Călugărița Talbot. Doamna Bogdan. Căruța moldovenească. Sosirea la Iași, descriere pitorească

p. 183 [...] Dacă casele din lemn, aspectul magazinelor și al locuitorilor amintesc, la *Galați*, de vecinătatea Orientului, stilul numeroaselor biserici din cărămidă care înlocuiesc moscheele, amestecul unei respingătoare populații evreiești cu băștinașii și în sfârșit *căruța*¹⁴ pentru transport și *droșca*¹⁵ orășenească sunt elemente noi care prevestesc încă de pe acum Rusia. Oficiul sanitar plin de câini la Constantinopol, // este aici în seama corbilor, care se năpustesc în stoluri în mijlocul ulițelor cele mai populate.

p. 184 Cheiul Dunării, obiectul atâtor studii de peste un deceniu, a rămas până în zilele acestea în același stadiu de părăsiere. S-a înlocuit doar vechea împrejmuire a cheiului din anii patruzeci, cu un zid de cărămidă susținut de scânduri. În acest zid se găsesc găuri făcute într-adins, prin care curg cerealele culese de cealaltă parte de marinari, și care sunt trimise direct la nave cu ajutorul scripeților. Astuparea gropilor vine să lărgască drumul, în așa fel încât îngăduie, chiar și pe timpul verii, încărcarea directă. Este imposibil a se înfățișa reaua-credință care domnește în comerțul din *Galați*. Aproape că se vinde <numai cu> măsuri false, fără ca opinia publică să fie revoltată de această mare îndrăzneală. Cauza unei asemenea corupții constă în principal în absența moralității la străini și în protecția pe care o găsesc la consulii lor care, cu ajutorul vechilor capitulații, asigură nepedepsirea jafurilor și delictelor dintre cele mai odioase. Când un proprietar își trimite spre vânzare grâul la *Galați*, are grijă să îl cântărească și să își pecetluiască sacii, așa cum orice om trebuie să facă după rânduială. Precauție deșartă...Cumpărătorul cântărește simplu

¹⁴ *carosa*.

¹⁵ *drochky*.

cu măsuri false și își bazează toată învoiala pe rezultatul acțiunii sale. Ce devine atunci țăranul la întoarcerea sa în sat? Există primejdia de a-și // vedea ridicate p. 185 căruța¹⁶ și boii (singura lui bogăție) de către proprietarul său, care se despăgubește astfel de escrocheria a cărui victimă a fost bietul iobag.

Se crede că în acest mod <foarte> eficace, negustorii fac avere repede. De asemenea, nu arareori se vede că unul dintre ei realizează, la sfârșitul a cinci ani de comerț, treizeci sau patruzeci de mii de ducați.

Un negustor austriac a omorât, de curând, un servitor al casei bătându-l cu sălbăticie¹⁷. Poliția a lăsat mai întâi impresia că s-ar ocupa de această afacere; dar câteva zile mai târziu, negustorul a fost chemat de consulul națiunii sale, care îl îmbarcă la bordul unui bastiment de comerț și îl trimise să se plimbe în Arhipieleag. Astăzi se întoarce la Galați, fără a se teme cât de puțin de lume. Alt exemplu. Un grec (protejat rus) ia în arendă un teren pentru care nu plătește renta trei ani. Firește că proprietarul sfârșește prin a pune sechestrul pe produsele <grecului>, acționând astfel după dreptul său de proprietar. Dar, la o simplă observație a consulului rus, guvernul moldovenesc îi va ordona să ridice imediat sechestrul și să aștepte după bunul plac al datornicului său.

Toate acestea sunt demne de milă. Între timp ar trebui să se înțeleagă clar că <în privința> politiciii străinilor, pe cât de păgubos pe atât este de ridicol să se țină la aceste capitulații de odinioară dintre Poartă și principate, care distrug puterea celor din urmă. <Poarta> se încăpățânează // să nu recunoască tribunalele p. 186 <principatelor> în materie criminală și de aici o iritare excesivă în țară, care poate izbucni, din moment în moment într-o revoltă generală împotriva negustorilor.

După ce am fost instalat la un hotel din Moldova, îngrijit de o nepoată a Galilor, am mers să-i fac o vizită consulului nostru, găzduit într-o veritabilă cocioabă dintre cele mai umiltoare pentru națiune, pe când cei ai altor națiuni trăiesc în mici palate. Cum <nu mai putem> să sperăm la o creștere, măcar <să sperăm> la menținerea influenței noastre, deoarece aici, ca peste tot, suntem zdrobiți de rivalii noștri... N-avem deloc garanți sau agenți acolo unde Anglia, Rusia, Austria, Sardinia, Belgia au chiar consuli; dl. Duclos nu dispune la Galați decât de cinci mii de franci, din care șase sute sunt pentru cancelarul sau. Nu are nici tălmăci, nici pază și nu poate nici chiar să întrețină o trăsură, lucru de primă necesitate în țară. <Dacă> un compatriot are un datornic printre boieri, este imposibil de obținut ceva; consulul este constrâns într-o lipsă de activitate absolută, sub pretextul că nu ar ști să intre în contact, cuviincios, cu un om suspus. Anul trecut, un francez în trecere prin Galați, având ideea, în așteptarea vaporului cu abur, să meargă să vâneze la țărmul Dunării a fost oprit și condus la închisoare, pentru simplul motiv că a purtat arme după apusul soarelui. Fără ajutorul // unei sume <de p. 187

¹⁶ *voiture?*

¹⁷ *à outrance.*

bani> destul de mare care a fost depusă la plecare, influența consulului a fost și de această dată, ca de fiecare dată, absolut nulă.

Consulii au avut, în tot acest timp, privilegiul de a trimite gratis curierul lor la Iași cu poșta moldovenească. De curând, arenda acestei poște a trecut la un boier, care a refuzat să continue să transporte gratis corespondența consulară. Imediat Rusia, Austria și Anglia au obținut, prin reclamații energice, ca lucrurile să fie menținute în vechiul mod, pe când consulul nostru, mai filosof decât pare, plătește liniștit cheltuielile curierului sau.

Franța trimite azi puține articole, <mai ales> de modă și de noutăți, deși ea ar putea lupta cu folos împotriva Austriei și Angliei. Produsele sale sunt foarte căutate, dar îi lipsesc mijloacele de transport. Nu poate conta pe vapoarele cu aburi ale Mediteranei, care nu transportă decât puțină marfa. Transportul se face deci pe uscat și cu vase cu pânze și de aici rezultă o întârziere neplăcută pentru obiectele de modă și de lux. Expedierile pe uscat trec prin Viena, unde guvernul le <pune> piedici mai multe. Astfel, un balot <cu marfă> care a fost deschis și adesea deteriorat, rămâne mai mult de un an pe drum.

p. 188 Galați a fost vizitat, în timpul șederii noastre, de câteva personaje destul de celebre prin rangurile lor diverse. Îl avem // mai întâi pe prestigiosul Bosco, care a distrat mult cinele gazdei noastre; apoi o anumită doamnă Talbot, ultima din <familia> Stuart, ca atâtea altele și, mai mult, austriacă canonică. Această bătrână mică, atât de amabilă pe cât de vioaie și excentrică, s-a dus vitejește în Siria, singură ca întotdeauna. Am citi apoi în ziare, cu un sentiment de suferință adevărată, că a fost asasinată în timpul unei călătorii la Marea Moartă.

O avem, de asemenea, pe doamna Bogdan, al cărei nume se găsește amestecat în mai multe evenimente istorice, între care congresul de la Viena, unde ea s-a remarcat prin strălucirea rangului și a frumuseții. În 1841, în vremea șederii noastre la Iași¹⁸, saloanele sale adunau încă toată floarea societății moldovenești. Farmecul ei era în conversația diversă, în marea obișnuință cu lumea, și mai ales într-o bonomie amabilă, pentru care tinerele femei îi erau recunoscătoare. Mărturisim plăcerea reciprocă pe care am avut-o să ne întâlnim pe neașteptate pe malurile Dunării, după ce nu ne-am văzut timp de mai mulți ani. Ea a mers să-și sfârșească viața românticoasă la mănăstire. Atunci când a aflat că soția mea a fost la Terapia, a fost pe punctul de a amâna proiectele de pensionare, pentru a-i face o vizită. Dar sănătatea ei cerea odihnă totală și am lăsat-o la *Galați* pe mâinile a doi sau trei medici. Trebuie însă să o amintesc și pe contesa Dash, care, // expulzată deja o dată din Moldova, a fost recunoscută la carantină, de unde printr-o scrisoare domnul a trimis-o la graniță sub escorta a doisprezece soldați.

p. 189

¹⁸ În 1841 Hommaire de Hell a venit în Moldova, unde domnul Mihail Sturdza i-a oferit un contract pe doi ani pentru a supraveghea căile de comunicație și exploatarea minelor.

Plecarăm pe 25 octombrie la Iași, în căruța poștei, un fel de roabă din răchită plină cu o legătură de fân și purtată cu o rapiditate de speriat de numeroase atelaje de cai. Roțile, mai degrabă pentagonale decât rotunde, nu sunt, cea mai mare parte a timpului, menținute în osia lor decât de rapiditatea alergării și foarte adesea se întâmplă să rămână în drum. [...] Nefericitul călător trebuie să facă, în lipsa obișnuinței, cele mai grele eforturi de a-și <păstra> echilibrul, pentru a nu fi aruncat în orice moment pe drum. Folosirea <căruței poștei> *reci*¹⁹ ruse m-a călit destul de bine împotriva acestui mod de deplasare, dar însoțitorul meu de călătorie, dl. Laurens, care <il> încerca pentru prima dată, a trudit pentru a-și ține echilibrul și s-a considerat pe bună dreptate cel mai nefericit om. <Din loc în loc caii> se înlocuiesc cu cai întâlniți în deplină libertate și foarte sprinteni. Cât despre vizitii, sunt de o îndemânare de admirat și de o simplitate pitorească. [...]

Drumul nu ne oferă și alte lucruri, decât nesfârșitele câmpii cu varză care, semănând cu *mămăliga*²⁰ (terci de porumb fiert), alcătuiesc singura hrană // a p. 190 țărănilor moldoveni. Câteva colibe, prin gardul cărora încearcă în zadar să pătrundă grupuri de mistreți tineri care poartă la grumaz un triumphi de lemn, câteva corturi negre ale țăganilor și peste tot verde, iată singurele lucruri care atrag privirile noastre în timpul celor cincizeci și cinci de ore cât a durat călătoria.

Privești *Iașilor* este admirabilă, cu înălțimile *Sokolei*, cu un soare în asfințit ce își varsă razele purpurii peste crestele munților Carpați. Catedrala și palatul domnesc, care sunt în realitate doar zidării din ipsos, dau de la această distanță, un efect deosebit de ciudat.

European de fapt, dar oriental prin construcții, obiceiuri și populație, *Iașii* oferă și astăzi, observatorului avid de pitoresc și de culoare locală, o mare asemănare cu orașele Asiei Mici. Amestecul de obiceiuri europene și asiatice, ce se regăsește până în salonul unei doamne moldave; rolul important al consulilor; varietatea raselor; magazinele evreiești, armenesti și tătărești care garnisesc străzile înguste și murdare ale vechiului oraș; cartierele insalubre, moscheele²¹, bisericile în stil bizantin, mizere cocioabe alături de palate elegante, tot ceea ce caracterizează orașele Levantului se găsește adunat la Iași și dă acestei capitale o binemeritată originalitate de care localnicii sunt mai mult umiliți // decât mulțumiți. De p. 191 asemenea, <ei> se grăbesc să ridice <orașul> prin lărgirea ulițelor, prin înlocuirea cu pietre a pavajului primitiv de lemn, prin dărâmarea cocioabelor evreiești și țigănești pentru construirea de mici căsuțe în stil german, cu aspect destul de monoton, prin înmulțirea magazinelor europene, și în sfârșit prin stabilirea unui mod de iluminat care ia cartierelor retrase tot misterul ce <poate fi> imaginat. Nemulțumiți de aceste schimbări, care vor sfârși prin a pune Iașii pe aceeași treaptă

¹⁹ *Péréclatnoi*.

²⁰ *Mamaliga*.

²¹ Exagerare.

cu un oraș de provincie de importanță secundară, boierii moldoveni au abandonat complet minunatele lor costume pentru hainele negre, care cer și o revoluție totală în obiceiurile și gusturile lor.

Nu trebuie să încheiem <cu părerea> că, prin această mică critică, îi dezaprobat pe moldoveni pentru că intră sincer pe calea progresului. Pe de altă parte, asta ar fi neobișnuit din partea mea, că am contribuit eu însumi la mișcarea generală prin studiile mele prin munca de explorare asupra Siretului și Prutului și prin numeroase scrieri privind resursele industriale ale Moldovei.

Capitolul IX

p 192

[...] Evrei moldoveni. Despre moravuri. Domn. Plecarea

Iași s-au schimbat mult în ultimii ani și aspectul lor a devenit din ce în ce mai german. Totodată are și un mare număr de supuși francezi a căror administrare depinde numai de autoritatea consulului. [...]

p. 205

Populația Iașilor este foarte amestecată. Evreii, izgoniți²² din Polonia, s-au răspândit ca un adevărat torent în Moldova, unde trăiesc în condiții mizerabile. La fel ca în orașele Rusiei meridionale, am găsit și la evreii din Iași acel fel degradant, acea mizerie josnică, acea umilință slugarnică, ce seamănă naturii lor. De o murdărie proverbială și îngrămădiți în cocioabele lor infecte, acești nefericiți par că ar fi coborât de pe ultima treaptă a speciei umane. Urmând întocmai cuvintele²³ <Sfintei> Scripturi: *Creșteți și vă înmulțiți*²⁴, numărul lor a crescut foarte repede, astfel că guvernul moldovean a început să fie serios îngrijorat. Aproape că tuturor micilor negustori, <tuturor> vânzătorilor ambulanți, afaceriștilor și cămătarilor²⁵, concurența le reduce câștigul la atât de puțin, încât nu se știe cum pot să întrețină numeroasele lor familii.

p. 206

Când un străin vine la Iași, un nor gros <alcătuit> din acești corbi negri stă la ușă de dimineață până seara fără // a părăsi locul. Nepăsători la dispreț, injurii, cu nerăbdarea celui care jinduie după o para (mică monedă de argint), ei sfârșesc întotdeauna prin a găsi latura slabă a locului și a pune stăpânire <pe el> în așa fel încât prezența lor devine necesară. O rochie neagră din stambă, ce lucește de murdărie, izmene din pânză, încălțăminte uzată, barba ascuțită și șuvițe de păr lipite pe tâmpile, emanând un miros dezgustător, iată costumația acestor nefericiți al căror aspect inspiră dezgust ca și pentru țigani. Cât privește femeile, prin trăsăturile

²² *chassés*.

²³ *à la lettre*.

²⁴ *Croissez et multipliez*.

²⁵ *prêteur sur gages*.

plăcute și grația orientală, ele sunt în contrast cu soții lor, încât nu se poate crede într-o identitate a rasei.

Moldovenii, ca toate popoarele tinere în civilizație²⁶, sunt atrași mai mult de formă decât de fond. Religia, morala, artele, industria sunt încă socotite superficiale. Deplin supuși practicilor din afară ale religiei grecești, ei nu înțeleg nici esența nici principiile morale. De altfel, lipsa de statornicie a gusturilor îi face să nu se apropie de partea serioasă a lucrurilor.

Avizi de plăceri și de risipă, ei se lasă antrenați de moravuri ușoare, care sunt respinse în alte țări.

Boierimea se compune din mai multe clase, care alcătuiesc întreaga putere socială. În ciuda gustului // moldovenilor pentru reuniuni numeroase, ierarhia rangurilor este riguros respectată de ei încât nu pot alcătui ceea ce se cheamă în general o societate. Un singur salon, cel al domnului, dă un amestec trecător, mai degrabă tolerat decât acceptat de marea boierime. p 207

Respectul pentru clasele superioare se traduce aici prin forme servile, despre care străinii sunt uimiți. Astfel, marile servicii aduse țării, înaltele distincții acordate de un guvern străin, nu scutesc un boier din clasa de mijloc de formele de etichetă foarte umilitoare pe care trebuie să le arate în relațiile cu boierii de rang superior, afară de revanșa <pe care o ia> asupra boierilor din a treia clasă și așa mai departe.

În amintitul salon, în care nu sunt primiți oameni remarcabili, care nu au altă vină decât că aparțin unei clase inferioare, se văd adesea aventurieri germani, francezi, italieni, care sunt primiți pentru că au deprinderea de a juca cărți și a pălăvrăgi în mod agreabil. Astfel nu contează pentru nici o parte câți escroci sunt în principate.

Pasiunea jocului <de cărți> este tot atât de prezentă²⁷ ca și în Rusia și averi din cele mai importante sunt mai mult sau mai puțin pierdute. La această pasiune ruinătoare se adaugă cele ale echipajelor, mobilelor, livrelor <slugilor> și toate fanteziile // luxului și se înțelege că cea mai mare parte a marilor familii sunt într-o stare de decadență cu adevărat deplorabilă. O altă cauză care a contribuit la fel <de mult> la ruina moldovenilor <o alcătuiesc> procesele interminabile de o parte și de alta. <Oamenii> se nasc și mor cu un proces; se leagă de o moștenire ca un lucru de nelipsit vieții sociale. p 208

De câțiva ani politica joacă un rol serios în societatea moldavă. Protectoratul exercitat simultan de Rusia și Turcia a produs, firește, o luptă de principii, de opinii, de simpatii și antipatii, al căror rezultat nu putea decât să fie fatal intereselor tuturor. Partida rusă, în mare minoritate, este reprezentată prin câțiva înalți funcționari și boieri care vizitează stăruitor pe consulul general al Rusiei; dar poporul este anti-rus și nu poate uita ocupația din 1828, care a făcut destul rău țării.

²⁶ *les peuples jeunes dans la civilisation.*

²⁷ *y règne tout aussi impérieusement.*

Nici o națiune nu oferă mai multe facilități pentru divorț ca Moldova. Legile civile și religioase admit o așa-zisă bunăvoință, încât să nu fi profitat este total ridicol. Astfel moldovenii folosind din plin <toate acestea>, angajează o căsătorie numai ca mijloc de a-și satisface un capriciu, o fantezie trecătoare. În timpul șederii noastre la Iași nu se poate vorbi decât de un singur cuplu care a dat exemplul unei fidelități fenomenale în țară.

p. 209 Natura sentimentală a moldovenilor îi duce // în mod firesc spre poezie. Poate în nici o parte <a lumii> marii noștri poeți nu sunt citați cu atâta plăcere ca pe malurile Prutului și Dunării.

Numeroase reviste lunare, pline de poezii locale, dovedesc o mișcare culturală foarte pronunțată; femeile, departe de a fi străine, au un cult pentru poezie și scriu ele însele într-un mod foarte plăcut.

I se reproșează domnului actual M*** S***²⁸ o apropiere evidentă spre ruși și, mai ales, o zgârcenie cu adevărat supărătoare pentru un așa de înalt personaj.

Mulți zic că Moldova este o simplă provincie rusă, căci țarul se interesează de cheltuielile administrației.

Se povestește că pe vremea vizitei sultanului la Rusciuck, unde cei doi domni al Moldovei și al Valahiei au mers să-l complimenteze, câțiva <boieri> moldoveni de rang înalt s-au dus în același timp la Înălțimea Sa, <fiind> purtătorii unui protest energic împotriva purtării politice și personale a domnului. Acesta din urmă, ce primise la rândul său o scrisoare anonimă despre acea amenințare, a fost avertizat la timp de intervenția dușmanilor săi și nu a făcut nimic decât de a pune sub ochii lui Abdul Medjid amintita scrisoare, luând astfel primul ofensivă împotriva a ceea ce el numea, o oribilă calomnie. Această tactică i-a reușit atât de bine încât doi dintre boieri

p. 210 au // dispărut fără ca familiile lor să mai știe vreodată nimic de soarta lor.

Întoarcerea la Galați; înainte de a sosi ne-am petrecut noaptea într-un mic sat, situat foarte aproape de Dunăre.

Capitolul X

Comerțul la Galați. Bara Sulina [...] „Ferdinand I”²⁹[...]

p. 211 Exportul prin Galați și Brăila a cunoscut, în 1845, o creștere importantă și pare a se dezvolta în continuare. Totuși, principatele nu pot mulțumi comenzile sosite din Franța și Anglia; grânele, pe de-o parte, au un preț foarte ridicat 7

²⁸ Mihail Sturdza domn al Moldovei, aprilie 1834–iunie 1849.

²⁹ *Ferdinando Primo*, vas cu aburi al companiei austriece de navigație cu proscafe pe Dunăre „Erste Kaiserlich-Königliche Donau-Dampfschiffahrts”, care circula pe ruta Galați–Sulina–Varna–Constantinopol. Drumul era parcurs în 2 zile și jumătate, atât la ducere cât și la întoarcere.

fr<anci> și 30 c<entime>, încărcate la Galați până la Marsilia. Această scumpire este cauzată, în mare parte, de stadiul canalului Sulina, unde timp de trei luni adâncimea apei nu este de 7 picioare engleze, ceea ce închide în întregime trecerea navelor de tonaj obișnuit. Această înnisipare, atât de dăunătoare comerțului nu a dispărut decât în luna iulie, vremea când fluviul se află la nivelul său obișnuit.

Am făcut drumul la Constantinopol la bordul vasului, numit „Ferdinand I” care ne-a oferit o traversare supărătoare și foarte întârziată de violența vânturilor din octombrie, mult mai periculoase aici ca în alte părți.[...]

După o traversare de unsprezece ore am ajuns la *Sulina* (alt punct nu mai puțin p. 212 important pe harta diplomației europene), aflat la intrarea în Marea Neagră. De-a lungul celor două maluri ale fluviului din ce în ce larg, aliniate ca într-un port, staționează cca. 400 de vase cu cereale, ce așteaptă un moment prielnic pentru a trece această teribilă bară³⁰, sursă a atâtor dificultăți și discriminări internaționale.

După ce s-a consultat cu cârmaciul <portului> Sulina, căpitanului nostru a recunoscut imposibilitatea de a intra în mare. Apele de trecere nu aveau decât 11 picioare engleze adâncime, iar violența vântului era astfel că nava nu putea să treacă decât cu riscul atingerii fundului <Dunării> și se putea rupe. [...]

Sulina este compusă din 120 de case așezate pe malul drept al fluviului fără p. 214 cea mai mică regularitate. Locuitorii săi, traficanți sau proprietari de mici bărci³¹ <știu> să folosească foarte bine resursele pe care le oferă portul care adăpostește atâtea vapoare. Garnizoana numără // 240 de soldați de marină, 40 de infanterie, 12 p. 215 angajați la far, 26 de cavaleriști cu un ofițer, 10 cazaci pentru poliție, două bărci și o șalupă canonieră. Aspectul ținutului, năpădit de ceața deasă a Dunării și a mării, este de o mare monotonie. Celelalte brațe ale gurii Dunării sunt părăsite de mult timp și par cu totul impracticabile.

În această tristă localitate, din cauza timpului urât, „Ferdinand I” a trebuit să aștepte 24 de ore. În sfârșit, un cârmaci grec și-a oferit serviciile căpitanului nostru, în schimbul unei sume de bani pentru a trece piroscaful. O jumătate de oră i-a trebuit pentru această manevră și noi ne-am regăsit cu emoție pe Marea Neagră, primul teatru al aventurii noastre de navigație, a cărui amintire ne pare aproape un vis.

³⁰ „Se văd biete vase rămase de luni întregi la Sulina, în acea așteptare atât de dăunătoare comerțului” (n.a.).

³¹ *alleges*.

ANTON WASNIEWSKI

(?–?)

Nu dispunem de prea multe informații în legătură cu Anton Wasniewski, polonez de origine și preot catolic. Ceea ce cunoaștem este faptul că la 13 august 1846 a plecat din Lemberg spre Iași, însoțit de doi nepoți ce studiau în acest oraș și care erau originari din Moldova. Călătoria a durat șase săptămâni, drumetii străbătând în grabă orașe și sate din Bucovina și Moldova: Cernăuți, Suceava, Botoșani, Iași, Galați. De aici Wasniewski s-a îmbarcat spre Constantinopol. Însemnările despre oamenii și locurile prin care a trecut au fost publicate la începutul secolului XX, în traducerea parțială a lui I. M. Zatlokiewicz și au apărut în mai multe numere din „Semănătorul”. Preotul polonez ne oferă informații despre populația Iașilor și mai cu seamă despre diversitatea ei etnică, bisericile din Moldova, în special biserica din Botoșani, consulate. Ceea ce l-a impresionat în mod deosebit a fost poșta moldovenească, despre care scrie că era „renumită pentru iuțea ei”.

ANTON WASNIEWSKI

Din călătoria prin Bucovina și Moldova a părintelui Anton Wasniewski.

Șase săptămâni în răsărit – 1846¹

p. 774 [...] După această din urmă noapte a noastră în Bucovina în hanul satului Panțiri („Pancyr”), am pornit cu noaptea în cap la graniță, unde, spre marea noastră bucurie, ne și așteptau caii, trimiși anume pentru noi de la Iași.

Ni s-au vizat pașapoartele.

Cu pașaportul vizat, alergai fără zăbavă la poarta graniței, ridicată pe podul unui râșor neînsemnat și deschisă pentru călători numai de la 8 până la 12 înainte de amiază și de la 3 până la 6 seara.

O mulțime de călători aștepta de o parte și de cealaltă a graniței clipa mult dorită a deschiderii. În sfârșit, veni ofițerul austriac, grănicerul, și peste puține clipe am intrat în țara moldovenească.

În treacăt adaug că nu așa de iute s-a făcut acea trecere la întoarcere. Toate obiectele mele trebuiau să fie dezinfectate cu gaz cloric. Dezinfectarea m-a oprit

¹ Textul a fost reprodus după I. M. Zatlokiewicz, *Din călătoria prin Bucovina și Moldova a păr Anton Wasniewski* („Șase săptămâni în Răsărit”, 1846), în „Semănătorul”, 1906, an V, nr. 39 (24 septembrie), p. 771–774; nr. 44 (29 oct.), p. 864–868; nr. 48 (26 nov.), p. 954–958; nr. 50 (10 dec.) p. 993–997; nr. 51 (17 dec.), p. 1012–1016.

aproape o jumătate de zi. Această dezinfectare se săvârșea în căsuța ce stă lângă poarta graniței. Lucrurile ce trebuiau dezinfectate se puneau într-o ladă mare cu o deschizătură în fund, prin care intrau aburii.

Suntem în Moldova.

După o zăbavă scurtă la granița moldovenească în orașelul curat Mihăileni, am pornit mai departe pe drumul mare și mult umblat. Nu pot lăuda îndeajuns căsuțele curățele ori foișoarele ridicate de-a lungul drumului, tot la 500 de stânjeni, pentru străjerii siguranței călătorilor. Aceasta e opera lui Vodă Sturdza², căruia Moldova îi datorează multe îmbunătățiri mântuitoare.

Domnul țării este principele Mihail Sturdza, pe care l-au ales în 1834 boierii cu majoritatea voturilor ca gospodar pe viață. Boierii au toate dregătoriile mai înalte, cele civile și cele militare, și tot ei ocârmuiesc țara, împărțită în treisprezece județe, sub conducerea domnului.//

Populația de acum a Moldovei – față de întinderea țării – e foarte puțină, căci p. 864 de-abia atinge un milion. O alcătuiesc în cea mai mare parte românii, dar sunt și mulți greci și unguri, sârbi și bulgari, țigani, dar mai ales evrei.

Prin orașe, și îndeobște la Iași, se mai află și mulți nemți, francezi și alte nații, îndeletnicindu-se, sub ocrotirea consulilor lor, cu felurite meșteșuguri și cu negoțul. În anii din urmă, chiar și polonii emigranți caută în număr mare aici adăpostul.

Deși e încă așa de mică populația, deși industria e încă în leagăn, țara aceasta devine totuși – sub conducerea prințului Sturdza – din ce în ce mai bogată, mai cu seamă din pricina negoțului însemnat de vite și grâne cu Austria, Italia, Anglia și Franța.

Religia domnitoare în Moldova e cea greacă ortodoxă. Mitropolitul – cu reședința la Iași – împreună cu episcopii de Huși și Roman, împlinesc – sub oblăduirea patriarhului grecesc din Constantinopol – toate afacerile duhovnicești ale moldovenilor. Clerul ortodox – mai ales cel de rând – stă îndeobște foarte jos și se deosebește de popor numai prin darul său preoțesc. M-am întâlnit adesea în călătoria prin Moldova cu popi desculți și rupți. Luându-și odăjdii bisericești, ei se unesc cu alaiul funebru pentru o mică pomană: o lumânare, o basma, pe care – ca și în Bucovina – o poartă până la cimitir, legată de lumânare. Câteodată mai capătă câte o colivă sau două, câte unul sau doi colaci, ceva lămâi, mere, smochine și stafide. Se întâmplă că-l mai poftesc pe preot și la praznic, și atunci – bucuria lui nu-i proastă.

Pe lângă religia domnitoare, toate celelalte religii au deplină libertate, și, din această pricină, în vremea de față se află în Moldova 48 064 de catolici, în cea mai mare parte unguri, așezați aici de mult și ocrotiți de curtea austriacă. Se află 23 de parohii, întinse fiecare pe câte zece, ba chiar și mai multe zeci de mile. Din timpurile cele mai depărtate, datoriile duhovnicești le săvârșesc la 80 de biserici și

² Mihail Sturdza, domn al Moldovei (1834–1849).

p. 865 șase paraclise părinții franciscani și câțiva preoți de mir, trimiși din // Ungaria pentru ungurii și secuiei ce s-au așezat aici pe vremurile lui Sigismund³, regele Ungariei la anul 1420. Pe dânșii îi ocârmuiesc patru vicari-decani, aceștia, la rândul lor, supuși vicarului și vizitatorului apostolic, cu reședința la Iași. Astăzi, vicar apostolic e Paul Sardi, episcop de Verona.

Drumul ducea pe un șes necurmat printre sate împrăștiate ici și acolo. De cum trecuăm târgușorul Bucecea⁴, drumul mare apucă la deal. De pe deal ne izbi priveliștea minunată a satului Călinești⁵, cu o bisericuță frumoasă și cu un palat tot așa de frumos, zidit în stil răsăritean. Încă de departe putuăm deosebi o ceată de oameni ce se mișca neîncetat pe lângă niște corturi.

Era o nuntă țigănească.

Acești beduini ai Europei făceau praznicul de cununie sub cerul liber, atrăgând și o parte însemnată a locuitorilor celor mulți ai satului. Greu îți poți închipui priveliștea ce ne-o înfățișează acea gloată pestriță. De o parte stăteau șatrele, ticăite și murdare, iar lângă dânsule ardeau focurile aprinse pe pământ. Țigăncile – negre ca fundul ceaunului – bând tutun din lulele, găteau felurite bunătăți pentru masa oaspeților. Dancii⁶ – goi pe jumătate, smoliți de arșița soarelui – se zbenguiau veseli cu câinii. De cealaltă parte se învârtuiau într-un cerc larg, în veșminte colorate, voioșii flăcăi și fete, bătând în sunetul muzicii lui zgomotoase, țigănești, hora națională – arcanaua – pe care o priveau mamele serioase, așezate la o parte. Bulibașa, în șalvari stacojii, cu fesul pe cap – care păzea rânduiala și bătea tactul cu un buzdugan zdravăn – desăvârșea această priveliște ciudată.

Țiganii ce locuiesc în Moldova sunt împărțiți în șatre – va să zică: comunități – compuse din câte cincizeci de familii. Fiecare șatră are un bulibașă, care, fiind întărit de stat, ia asupra-și toate afacerile neamului său țigănesc.

Asemenea țigani nomazi am întâlnit adesea în călătoria mea prin Moldova. Țiganii aceștia au ajuns aici la 1400, sub domnia lui Alexandru cel Bun⁷.

Ar trebui să te miri de acea mizerie mare și totodată și mare veselie a țăganilor, de n-ai cunoaște puterea deprinderii cu libertatea rău înțeleasă, care-i face pe dânșii – ca și pe arabi – nepăsători la toate celelalte trebuințe ale vieții. Totuși trebuie să mărturisim că mulți boieri – urmând pilda domnului din scaun – au izbutit să așeze

p. 866 // pe moșiile lor mai multe familii de țigani și să-i facă buni plugari, dându-le oarecare libertate.

Curmând șirul dealurilor acoperite cu păduri, am ajuns pe culmea cea mai înaltă a dealului, de unde mi se înfățișa șesul, lung de mai multe mile, care în alți

³ Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei și Împărat romano-german (1386–1437).

⁴ Oraș în apropiere de Botoșani.

⁵ Com. ce aparține administrativ de orașul Bucecea, jud. Botoșani.

⁶ În sensul de „copii”.

⁷ Referire la cele 31 de sălașe de țigani dăruite de Alexandru cel Bun Mănăstirii Bistrița, în 1428.

ani este mănăs și roditor, cu pământul bun; în timpul călătoriei mele era uscat de arșița soarelui. În fundul șesului mijeu Botoșanii cu turnurile înalte. Acest oraș e depărtat șase mile de hotarul Bucovinei. Acolo am rămas peste noapte.

Botoșanii – unul dintre cele mai mari orașe după Iași – se împânzește pe șes larg. El are până la 10 000 de locuitori, cea mai mare parte români și armeni. Are câteva mii de case, mai mult de lemn, zidite frumos, în stil oriental. Dar am văzut adesea și căscioare sărace, care în loc de geamuri de sticlă au la ferestre bășici întinse, cu o frântură de sticlă în mijloc.

Cea mai mare podoabă a orașului acestuia sunt fără îndoială bisericile ortodoxe, durate în stil răsăritean, cu turnuri chipoase, acoperite de tinichea. Am numărat mai bine de zece turnuri.

Vizitând cartierele orașului, simții o mare bucurie, când am zărit aici și o bisericuță catolică, zidită un an în urmă pe o ridicătură frumoasă. Era tocmai pe sfârșite. Era răsplata muncii neobosite și a trudelor părintelui Dornseifer, preot din Ordinul Sf. Francisc. Părintele Dornseifer, vrând să îndeestuleze trebuințele duhovnicești ale catolicilor de aici, acum trei ani porni cu Doamne-ajută, în toiu iernii grele, prin Galiția la Viena, spre a strânge cele trebuitoare. Dumnezeu binecuvântă năzuințele lui zeloase. Căpătă o sumă însemnată de la arhiducele Ferdinand, guvernatorul de atunci al Galiției, și de la mitropoliții Lembergului, tot așa câteva sute de florini de la cetățenii aceluiași <oraș>. În sfârșit, darul episcopilor unguri împlini restul cheltuielilor. Într-un răstimp de doi ani s-a ridicat acest locaș al lui Dumnezeu. Iar acum plăcută va fi fără îndoială tuturor binefăcătorilor darnici știrea că cu ajutorul lor s-a ridicat la Botoșani biserica – una dintre cele mai frumoase ale Moldovei⁸.

Bucuria negrăită strălucea pe fața cinstitului preot, când mă petrecea din paraclisul sărac, întocmit într-o odaie obișnuită, în noua și măreața biserică și-mi arăta toate părțile ei. Sufletul lui era plin de acele sentimente plăcute și înalte, care răsplătesc cu belșug lucrările toate și truda fiecărui păstor al sufletelor.//

Biserica catolică din Botoșani s-a înființat nu de mult. Mai înainte venea de p. 867 câteva ori pe an un preot din Iași, pentru trebuințele duhovnicești ale catolicilor de aici. Numărul lor ajunge acum la 444. Bine ar fi de s-ar mai înființa <o> asemenea biserică și pentru catolicii de rit grec⁹ veniți aici din Bucovina și Galiția. Și asta e de trebuință cu atât mai mult că părinții franciscani de aici sunt îndeobște italieni sau de alt neam, care nu vorbesc nici o limbă slavonă.

După noaptea petrecută la Botoșani, unde doi inși din familia Strus și-au aflat moartea în lupta polonilor cu românii (1583), am pornit în revărsatul zorilor spre a ajunge în aceeași zi la Iași, capitala Moldovei, aproape treisprezece mile de

⁸ Biserica a fost sfințită în septembrie 1847, de episcopul Paul Sardi, cu o solemnitate deosebită, în prezența a numeroși botoșăneni (*n. a.*).

⁹ Corect: greco-catolici.

Botoșani. Drumul mare prunduit, pe care mergeam, ne ducea la început prin ținuturi muntoase, acoperite cu păduri. După vreo patru-cinci mile încetează pădurile și de acolo se întind aproape până la Iași stepele nestrăbătute cu ochiul și acoperite cu iarba uscată de arșița soarelui și îngălbenită, ce întristează privirea drumețului obosit. Numai ici și acolo se vedea câte un lan de păpușoi rătăcit în pustiu, iar prin vâlcele grădini verzi de harbuji și castraveți ale bulgarilor și lipovenilor, care îi vând drumeților foarte ieftin. Grădinile acestea se numesc bulgării și sunt pentru călători o mare binefacere în aceste ținuturi pustii, unde nu dai de o picătură de apă după aproape o jumătate de zi în arșița nesuferită.

Am și făcut o parte bună din drum, când mi se arată în depărtare un puhoi de colb ca un nor cenușiu ca mânat de suflarea vântului năvalnic <care> își iuțea pașii spre noi și trecu mai departe ca uraganul.

Era poșta moldovenească. Am rămas uimit și uluit de priveliștea ce o vedeam întâia oară. Doisprezece cai într-un șir de câte doi galopau loviți de surugii ce pocneau într-una din puha lungă. Alergau cât puteau mai cu zor, purtând ca în zbor trăsura cu curierul moldovenesc, acoperită, care se pleca când la dreapta când la stânga și de abia mai atingea pământul. În acest galop pripit săvârșesc caii întreaga stație poștală.

p. 868 Multe am auzit despre poșta moldovenească – renumită pentru iuțea ei – dar n-aș fi crezut niciodată în povestirile acestea, de nu le-aș fi văzut eu însumi. Se întâmplă adesea – după cum mă asigurau martori oculari – că dacă în zorul acesta năvalnic cade vreun cal, poștalionii îl scot pe loc din șirul celor înhămați și aleargă mai // departe fără cea mai mică zăbavă. Se mai întâmplă ca vreun călător să cază din căruța în zbor și să fie pierdut pe drum. Eu însumi am vorbit cu ușul, care a căzut din căruță și a rămas un sfert de milă îndărăt, până au zărit poștalionii lipsa. Nu trebuie dar să te miri că unii iau la o asemenea călătorie pistoale încărcate, fără gloanțe, ca în caz de trebuință să oprească pe surugiu cu pocnetul descărcăturii.//

p. 954 Asemenea poște întâmpinam deseori în călătoria mea ulterioară prin Moldova, dar vederea lor mă pătrundea într-una de milă pentru sărmanii fugari.

De câteva luni s-a introdus un omnibuz comod pentru opt persoane, care trece de două ori pe săptămână din Iași prin Botoșani – unde se oprește o zi întreagă – spre hotarul Bucovinei. Din Iași la Botoșani ia omnibuzul aproape opt sfanți de persoană. La fiecare conac se înhamă opt cai iuți, care aleargă de zor, după cum cere obiceiul.

Pe la amiază călătoria noastră devenea anevoioasă din cale afară. Era tocmai timpul celor mai mari arșițe, când din pricina secetei neîntrerupte s-a stins mai toată verdeața. Pe alocurea mai stăteau pe stepa stearpă și lipsită de apă un soi de copăcei – arătând matca pârâului uscat, ofilit de dogoare. Vântul nici nu adia, numai din când în când trecea un curent cald, năduf, izbindu-ne fețele aprinse cu praful învâpăiat.

Pătruns de durere, priveam la câmpiile acestea nemărginite ale firei rebegite ca o icoană strașnică a inimii omenești, când simțămintele ei sunt stinse de o durere sau o patimă îndelungată.

Dar puțină vreme aveam să mai mergem prin acest pustiu al cenușii // p. 955 dogoritoare. După un popas la Pietroșița¹⁰, într-un han zidit destul de bine și care mi se părea în stepele acestea hotelul cel mai frumos, am ajuns pe la asfințitul soarelui la Iași, pe care boierii moldovenești – precum auzii eu însumi – îl numesc Parisul mic, parte cu drept cuvânt pentru luxul și pompa lui pariziană.

Capitala aceasta e culcată pe un râu, Bahluiul, de-a lungul unei coaste nu prea înalte și întoarse spre miazăzi. Orașul acesta e dar expus la toată dogoreala soarelui de amiază și vara e insuportabil, mai ales în dricul zilei. Vara – ba chiar și toamna târziu – soarele dogorește atât de tare că de abia poți ieși pe stradă; ba câteodată chiar și noaptea – după cum am experimentat-o eu însumi – respirarea e anevoioasă.

Dacă te sui pe dealul din preajma orașului, cu podgoriile lui multe și mănoase, poți vedea foarte bine toată Capitala aceasta întinsă a Moldovei, începând cu mahalalele Socola și Tătărași, rezemată de un eleșteu mic, până la mahalaua Păcurari, prin care am intrat în oraș.

În mahalaua cea din urmă iernase o parte a oastei polone a lui Iosif Potocki, starostele din Haliciu, partizanul lui Stanislaw Leszczyński¹¹ care, biruit de armata vrăjmașă, a fugit în Ardeal, de acolo a trecut pe neașteptate prin Câmpulung în Moldova și, lăsându-și oastea – 3 000 de soldați – la Cernăuți, a venit cu starostele Gruzinski și cu câțiva ofițeri și soldați – patruzeci la număr – la Iași, unde a fost primit bine de principele Mavrocordat¹². Tot aici a venit mai apoi starostele Szmigielski, cunoscut din războiul suedez¹³. Acesta, trecând de partea regelui Leszczyński, s-a refugiat în Moldova, când s-au mai schimbat lucrurile, și petrecu un timp oarecare la Iași, sub numele schimbat de Hamilton.

O particularitate a capitalei sunt fără îndoială cele optzeci și câteva de biserici, în cea mai mare parte foarte frumoase, durate în stil grec, dintre care se deosebește Mitropolia Moldovei, prin patru turnuri uriașe, ridicate nu de mult cu mari cheltuieli. Dintre biserici se mai deosebesc: biserica Golia și Trei Sfetitele, pe care o vizitase Petru cel Mare, când a trecut pe aici cu oastea în contra turcilor¹⁴. Câțiva ani mai târziu – 1713 – locuia în mănăstirea de aici în odăile egumenului regele Leszczyński, adus aicea din Bacău, unde a fost prins. El a stat mai întâi la

¹⁰ Sat, com. Coarnele Caprei, jud. Iași

¹¹ Rege al Poloniei sub numele Stanislas I (1704–1709) și duce de Lorena.

¹² Nicolae Mavrocordat, domn al Moldovei (nov. 1709–nov. 1710; 1711–ian. 1716) și al Țării Românești (ian.–nov. 1716, mar. 1719–sept. 1730).

¹³ Războiul ruso-suedez soldat cu înfrângerea suedezilor la Poltava (1709). Regele Poloniei Stanislas I a luptat de partea suedezilor.

¹⁴ Este vorba despre campania din 1711.

p. 956 mănăstirea Galata de lângă Iași, iar apoi la Iași, în sus-numita mănăstire, unde-l recunosc principele Mavrocordat și-l primi cu dragă inimă. Principele vizita de două ori pe zi pe rege, care zăbovi aici câteva luni, umbra în fiecare zi la sfânta liturghie, se spovedea adesea la părinții franciscani și primea sfânta împărtășanie, înainte de a fi dus la Bender, unde a fost slobozit câteva // luni mai târziu. În curtea aceleiași biserici i-au jurat moldovenii lui Ipsilanti, ce se înarma în contra turcilor – 1822¹⁵ – credință înaintea altarului ridicat în acel loc.

Dintre clădirile publice trebuie amintită cetățuia din partea de sud a orașului, zidită în semicerc, altădată o întăritură pe care au ars-o turcii în năvălirea lor din urmă¹⁶, iar astăzi un așezământ semeț al Divanului sau guvernului.

Tot asemenea merită atenție cetățuia lui Ipsilanti, ridicată pe colina din preajmă. Împrejurul cetății aceleia se bălăbăneau în vârful sulitelor capetele turcilor, pe care i-au măcelărit în oraș moldovenii în timpul lui Ipsilanti.

Orașul îl împodobesc și consulatele străine, pe care fâlfâie steagurile multicolore. Pe lângă toate acestea se mai află în Iași multe palate mândre ale boierilor celor mai însemnați, care și-au însușit în cea mai mare parte obiceiurile franceze și – dându-și moșia în arendă – trăiesc foarte luxos în capitala Moldovei.

Păcat că străzile sunt – după pilda turcească – de obicei întortocheate și înguste. În oraș nu se află piață.

Cât privește știința, apoi, afară de celelalte așezăminte, lângă Academia de aici se află un foarte frumos cabinet de istorie naturală, care susține legături neîntrerupte cu muzeul din Paris. Este de asemenea și o colecție numismatică, în care <se află> și multe monede polone descoperite în anul 1845 în satul Stânca de lângă Iași, unde s-au aflat peste 9 000 de felurite bucăți de argint și de aramă.

Nu mai puțin împodobesc orașul multele podgorii verzi și mănoase pe poalele dealului din preajmă, unde boierii mai bogați își au vilele. Tot acolo e și palatul de vară al domnului, cu o grădină și un parc mândru.

A doua zi am fost la agenția austriacă. De acolo m-am dus la episcopul catolic Paul Sardi, un om foarte simpatic și inimos, care m-a primit cu drag și m-a asigurat că în cazul unei călătorii spre Țarigrad¹⁷ îmi va da în scris recomandarea sa și voi fi primit la mănăstirea părinților franciscani din Pera ca un oaspete binevenit.

Monseniorul Paul Sardi, născut la Val d'Aosta în Piemonte, e aproape de șaizeci de ani, are o statură mijlocie, căutătură plăcută; părul cărunț și barba măricică îi mai măresc vaza. În anul 1821 a intrat în Ordinul Părinților Franciscani din Regatul Papal, de acolo în anul 1825 porni ca misionar apostolic spre Constantinopol. Acolo ca preot râvnic își dobândi dragostea și stima mai marilor, a confrăților ca și a întregului popor. Griji lui se datorează <faptul> că după

¹⁵ Dată greșită, este vorba despre februarie 1821.

¹⁶ Referire la războiul ruso-turc din 1828–1829.

¹⁷ Veche denumire a orașului Istanbul.

strașnicul incendiu // care a mistuit toată Pera în ziua de 2 august, 1831, mănăstirea p. 957 Sf. Anton, vătămată rău de foc, s-a ridicat iarăși din cenușă. În 1839, când a fost provincial al răsăritului și prefect apostolic în Rumelia, afacerile oficiale l-au dus la Roma, unde murise tocmai Monseniorul Tomaggian, duhovnic grec la Biserica Sf. Petru. Părintele Sardi ocupă atunci locul Monseniorului Tomaggian. Grigore al XVI-lea l-a trimis la începutul anului 1843 în Moldova ca vizitator apostolic și episcop – al treizeci și doilea – al Moldovei. Și în locul nou a știut să-și câștige stima și iubirea tuturor prin însușirile sale frumoase. Pe lângă obișnuitele învățături bisericești, el mai posedă cunoștința multor limbi, mai ales orientale și aceasta îi mărește stima și la ortodocși. El trăiește din veniturile neînsemnate ale unui sat cumpărat de propagandă și lucrează cu adevărată râvnă apostolică la îmbunătățirea stațiunilor catolice în ființă și la întemeierea altora noi. Am vizitat și pe ceilalți părinți, între care și pe P. Zachaczewski, franciscan din Lemberg.

Restul zilei îl petrecui cutreierând și privind orașul, iar la 30 august – după slujba mare ce am cântat-o în frumoasa biserică catolică – am pornit mai departe. Mă întovărășea unul dintre frații mei pe care-l zorea la drum vestea tristă despre năvălirea lăcustelor, care au pustii ținuturile dunărene de lângă Galați și au făcut mari pagube până și în moșiile neamurilor mele. Mult ne înveselea călătoria maiorul Baczynski, născut din părinți polonezi, veteran din armia rusă, om foarte experimentat. Voievodul Sturdza i-a dat rangul de maior al pompierilor din Iași; dar din postul acesta a demisionat acum doi ani, primind totuși o pensie modestă. A demisionat cu prilejul focului, care a prefăcut în scrum și cenușă câteva sute de case din Iași și amenința orașul întreg din pricina vântului și secetei neobișnuite.

În urma cercetărilor mai amănunțite despre pricinile pojarului a ieșit la iveală că unii din pojarnici măreau incendiul, dând foc altor case. Și într-adevăr unul dintre dâșzii, prins în faptul crimei, își atrase o pedeapsă strașnică, care – dacă nu mă înșel – există numai în Moldova. Cu pedeapsa aceasta de obicei nu scapi de moarte – o moarte grozavă; ți-i groază, gândindu-te numai la dânsa.

Osânditul la pedeapsă e dezbrăcat până la brâu și uns cu smoală topită. Îl duc apoi sub paza străzii militare, a ampoliațiilor judiciari și a medicului în piața centrală, iar de acolo încet prin străzile principale ale orașului. De aproape îl urmează gâdele, îmbrăcat într-un caftan roș și în pantaloni, cu un gârbaci zdravăn în mână. Cu gârbaciul // acesta croiește gâdele asupra jertfei nefericite când și când p. 958 loviturile strașnice, hotărâte de osânda judiciară. Gârbaciul, împletindu-se împrejurul trupului, se prinde tare de smoală; tras încă cu o mișcare smucită, rupe odată cu smoala și câte o fâșie de piele și-l rănește până la oase. Trupul jupuit în chipul acesta îl ung cu smoală iarăși și repetă iar operația, până se împlinește numărul loviturilor hotărâte sau până când moartea pune capăt schingiuirilor sângeroase.

Pojarnicul nostru, biciuit astfel, chiar în ziua întâia era așa de despuiat de piele, că i-ai fi putut număra oasele. A doua zi au repetat scena spre a împlini restul

pedepsei. Vinovatul de abia mai putea înainta din cauza rănilor strașnice și a pierderii de sânge, deși medicul cu picături învietoare îl întârea întruna. În sfârșit – după ce a căpătat o sută cincizeci de lovituri – s-a rostogolit la pământ și și-a dat sufletul. Dar de la priveliștea neplăcută să ne întoarcem la călătoria noastră. [...]

p. 1013 Numai câteva zile am zăbovit la Cotoș¹⁸, moșia neamurilor mele. În ziua de 3 septembrie am pornit – întovărășit de fratele meu – spre Galați – câteva mile departe de Cotoș – spre a-mi tocmi un loc în vaporul austriac, care pleca duminica dimineață din Galați spre Constantinopole și ajungea de obicei în două zile. [...]

p. 1014 După mai bine de jumătate de drum spre Galați, am dat de o dovadă neștersă a puterii romane de odinioară. E „Râpa lui Traian”¹⁹ – cum o numesc moldovenii – sau un val mare ce ajunge până la țărmurile Brateșului. L-au ridicat la începutul veacului al doilea al erei noastre legiunile și coloniile lui Traian, care și-au dus acvilele biruitoare până în ținuturile acestea.

Trecusem Valul lui Traian, tăiat de-a curmezișul de drumul mare ce duce spre Galați. Nenumărate rânduri de care și harabale mari, cu roți înalte, se îndreptau într-acolo. Harabagii aceștia – numiți mai des cărauși – veneau adesea chiar la Lemberg²⁰ și Cracovia, aducându-mi produsele române. [...]

Galațiul nu e mare, ce e drept, e însă de cea mai mare importanță pentru Moldova, din cauza poziției sale pe Dunăre; e însemnat și pentru comerțul cu grânele, pe care le trimite Moldova spre Levant. E așezat cam în formă de amfiteatru, pe poalele unui deal; Dunărea vânăță îi udă picioarele.

Afară de frumoasa bisericuță catolică nouă și câteva biserici ortodoxe foarte frumoase cu acoperămintele verzi, afară de palatele consulilor, aproape toate casele portului acestuia sunt de lemn și cu un singur etaj. Totuși în portul acesta se grămădește adesea avuția întreagă a țării. Căci aici sunt cele mai numeroase hambare // cu grâne, cele mai bogate depozite, mai ales de mărfuri orientale, aici cei mai bogați zarafi. La înfrumusețarea Galațiului contribuie mult șirul morilor de vânt, așezate afară de oraș, una aproape de cealaltă, mai cu seamă atunci când sunt toate în mișcare. Atunci ți se pare că-s păsări ce dau din aripi, ca și cum ar voi să zboare în înălțime.

p. 1015

Am ajuns în oraș și am pornit pe loc la consulul austriac, H. Huber, care m-a primit cu politețe îndatoritoare. Mi-a vizat pașaportul și m-a îndemnat totodată să mă folosesc de prilej și să vizitez Țara Sfântă sau cel puțin Smirna, unde poți ajunge din Țarigrad cu vaporul în câteva zile. Dar timpul meu mărginit nu mă lăsa să mă gândesc la o călătorie așa de mare. Amânând deci împlinirea dorințelor mele celor mai fierbinți pentru un timp mai prielnic, am luat rămas bun de la consul, mulțumindu-i cu sinceritate. După aceea m-am îndreptat la bisericuța catolică, ca să

¹⁸ Sat, com. Cuca, jud. Galați.

¹⁹ Corect: Valul lui Traian.

²⁰ Lvov, oraș în Ucraina de astăzi.

pun încă o dată cu rugi fierbinți călătoria aceasta lungă și primejdioasă sub paza lui Dumnezeu celui Atotputernic. Biserica am aflat-o deschisă, se închina tocmai un preot din Italia, care m-a găzduit apoi foarte bucuros.

Am vizitat și bisericile ortodoxe. Lângă una din ele – Sf. Gheorghe de pe Dunăre²¹ – se odihnesc osemintele lui Mazepa, hatmanul cazacilor, aduse aici din Tighina - Bender. Hatmanul murind în Tighina²² – 18 martie 1710 – a lăsat 160 000 de galbeni împărătești din care 40 000 i-a luat Carol XII pentru sine și restul i-a dat lui Wojnarowski, nepotul de soră al lui Mazepa. Turcii, năvălind și jefuind Moldova în anul 1711²³, au sfârșit și mormântul de cărămidă al hatmanului și au risipit osemintele lui și i-au spart piatra de mormânt pe care erau săpate stemele Ucrainei, Poloniei și a lui proprie. După retragerea turcilor, mormântul fu dres iarăși și până în timpurile din urmă se mai vedea înlăuntrul bisericii piatra lui de mormânt, deși vătămată în parte. În 1835 preoții ortodocși neștiind că în mormântul acesta se odihnesc rămășițele lui Mazepa, l-au deschis spre a îngropa pe răposatul boier serdar Dimitrie Dekretszi Bașa.²⁴ Lângă osemintele hatmanului au depus și pe serdarul Dekretszi. Câțiva ani mai apoi au scos trupul boierului, au săvârșit pentru răposarea lui serviciul divin și au îngropat afară în dreapta pridvorului bisericii rămășițele boierului și ale lui Mazepa, deoarece tocmai atunci oprise statul de a îngropa înăuntrul bisericii. Piatra mormântală, deși vătămată, o trimiseră ca monument istoric lui Mihai Ghica, fratele fostului domn al Moldovei, la care se află până // acum. Rudele boierului, voind să păstreze stemele pe mormântul hatmanului, făcură o nouă piatra mormântală, dar sculptorul săpă din neștiință în loc de o pajură cu un cap, una cu două²⁵.

p. 1016

²¹ Biserica a fost demolată de regimul comunist în noaptea de 29–30 octombrie 1962. În locul ei a fost construit un cartier de blocuri.

²² Decesul s-a produs în satul Varnița. Ivan Stepanovici Mazepa a devenit hatman al cazacilor în 1687.

²³ Autorul se referă la bătălia de la Stănilești din 1711, soldată cu victoria otomanilor asupra armatelor conduse de Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir.

²⁴ Corect Derețchi; cf. Mihail Kogălniceanu, *Opere*, II, București 1976, p. 437.

²⁵ Vulturul cu două capete aparține Casei de Austria.

HIPPOLYTE FÉLIX DESPREZ

(1819–?)

Unul dintre cei mai cunoscuți filoromâni, Hippolyte Félix Desprez, s-a născut la Breteuil în 1819. A intrat în Ministerul de Externe al Franței, unde a urcat toate treptele ierarhice, de la arhivar în 1852 la prim-secretar al lui Drouyn de Lhouys la Conferința de la Viena din 1855. În 1878 a fost reprezentantul Franței cu rang de ambasador la Congresul de la Berlin, iar în 1880 a fost ambasador pe lângă Sfântul Scaun.

Înainte de 1848 a făcut parte din cercul lui Jules Michelet, simpatizant al emigrației poloneze, cu multe amiciții în tabăra studenților români din capitala Franței, dintre care îi amintim pe Nicolae Bălcescu și Al. G. Golescu. În articolele sale dedicate mișcării de eliberare națională a românilor, apărute în prestigioase publicații precum „Revue des Deux Mondes” sau „La Revue Indépendente” a fost influențat de scrierile cărturarilor români și de cele ale călătorilor francezi în principate, în special de lucrarea *La Roumanie* a lui Vaillant, pe care a și recenzat-o sub pseudonimul de Saint-Martin. Lucrările sale circulau în principate în preajma revoluției de la 1848. În noiembrie 1847 Bălcescu îi scria, de la Paris, lui Vasile Alecsandri, anunțându-l de apariția unui „articol înfricoșat pentru noi sub titlul *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*. Vedeți tot în acea revue („Revue des Deux Mondes”-n.n) articole ieșite în zilele din urmă, cum acele asupra țăranilor și coloniilor militare din Austria, și asupra Ungariei, unde se vorbește mult de ruminism”¹. Rolul lui Desprez în propaganda problemei românești era recunoscut de liderii revoluționari de la București în vara lui 1848, când au intervenit pe lângă Alphonse de Lamartine, ministrul de externe al Republicii franceze și Adam Czartoryski, conducătorul emigrației poloneze, pentru ca filoromânul să fie numit agent diplomatic al Franței la București.

Desprez scria despre realitățile românești, cunoscându-le personal datorită călătoriilor sale în acest spațiu, în toamna lui 1845, iarna și vara anului 1846. În 1845 însoțit de emigrantul polonez Woronicz, Desprez a făcut prima călătorie în regiunile Europei răsăritene cu scopul de a obține informații despre Galiția. Atunci a urmat itinerariul: Zagreb, Croația – până la granița militară a Bosniei – Semlín, Belgrad, Banat, Transilvania până la Bistrița, iar la întoarcere prin Pesta a ajuns din nou la Zagreb. În iarna lui 1846 cutreieră prin Transilvania, iar rezultatele acestor călătorii sunt articolele închinată țărânmii și regimentelor de graniță din Austria. Era totodată un prilej de a discuta cu liderii revoluționari maghiari despre eventuala cooperare cu românii, sârbii și polonezii. În vara lui 1846 îl întâlnim din nou în Transilvania, fiind însoțit de această dată de Sir John Klinton, un englez ce spera în creștinarea țăganilor, și de către preotul transilvănean, George Angelescu. Treceau astfel prin Oradea, Cluj, Alba Iulia, îndreptându-se apoi spre București.

Datorită importanței sale în apărarea și propaganda cauzei românești am considerat util ca activitatea publicistică a lui Hippolyte Desprez să fie reprezentată de cele mai semnificative fragmente, apărute în publicațiile: „L'Artiste”, „La Revue Indépendente”, „Revue des Deux Mondes”.

¹ Nicolae Bălcescu către Vasile Alecsandri, Paris, 29 noiembrie 1847, în Nicolae Bălcescu, *Opere, IV. Corespondență*, editor G. Zane, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, p. 83.

Călătoriile în Europa răsăriteană i-au prilejuit lui Desprez contactul cu realități sociale necunoscute societăților occidentale. A fost impresionat de existența țiganilor, cărora le dedică trei articole în „L'Artiste” apărute sub titlul *La Bible et les Bohémiens de l'Orient*. Impresiile contradictorii ale călătorilor – milă, repulsie față de condițiile de viață, uimire față de talentul muzical al țiganilor – se întretaie cu povestirea aventurilor mai puțin plăcute trăite cu ocazia vizitei coloniilor de țigani de la periferia Clujului. Problema robilor țigani l-a impresionat pe Desprez, care o reia în articolul semnat cu pseudonimul Saint-Martin și intitulat *La Roumanie ou la Moldo-Valachie*, apărut în „La Revue Indépendente” în 1847. Aici se fac câteva referiri la soarta și numărul robilor țigani din principate.

Cea mai cunoscută contribuție a lui Desprez era însă articolul *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain* apărut în 1 ianuarie 1848 în „Revue des Deux Mondes”, care a fost scris pe baza informațiilor preluate din lucrarea menționată a lui J.A. Vaillant și a articolului lui Nicolae Bălcescu, *Românii și fanarioții*, apărut în 1846 în „Magazin istoric pentru Dacia”. Dovedind o bună cunoaștere a mișcării de emancipare din spațiul românesc, sintagma „România ideală” cuprindea pe românii dintre Tisa, Nistru, Dunăre, Marea Neagră, el sublinia că leagănul viitorului stat român urma să fie principatele Țara Românească și Moldova. De aceea realizează un tablou cuprinzător al vieții politice și culturale a principatelor, surprinzând contradicțiile dintre programul „partidului bătrânilor” și cel al „junilor români”, ultimii fiind percepuți drept înfăptuitori ai statului național român.

Articolele lui Hippolyte Desprez au apărut în culegerile de documente închinete revoluției de la 1848: *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, București, 1902, p. 88–122; *1848 la români*, vol. I, editor Cornelia Bodea, București, 2004, p. 338–339; în traducere integrală în limba română sub titlul *Moldo-Valahia și mișcarea românească*, trad. Maior Gheorghe Fluture, Galați, p. 1–63; articolele apărute în „L'Artiste” au fost traduse de Ioan Breazu în „Patria”, Cluj-Napoca, XIII, nr. 61, 63, 64. Despre filoromân au scris: Liviu Maior, *O pagină din relațiile franco-române. Hippolyte Desprez călător în Țara Românească* în „Studia Universitas Babeș-Bolyai, seria Historia”, Cluj-Napoca, fasc. 2, 1968, p. 103–115; Nicolae Isar, *Mărturi și preocupări franceze privitoare la români sec. XVIII-XIX*, București, Editura Universității București, p. 76–78.

HIPPOLYTE FÉLIX DESPREZ

Biblia și țăganii Orientului²

[...] Era într-o Duminecă, pe un soare frumos, care era, cu toate acestea neputincios în fața frigului de –15° ziua. Priveliștea avea cu toate acestea un aer de sărbătoare, cu care noi nu eram obișnuiți. Oamenii încă s-au schimbat puțin. Printre populațiile maghiare, zgomotoase și de talie mică, cu fața rotundă și fizionomia vulgară, cu pălării strâmte și murdare și cu cizme grele, întâlnim la fiecare pas simplii și bunii români, descendenți din vechii romani ai Daciei, copii mari, cu talia mlădioasă, cu fața lungă și fizionomia inteligentă și blândă, cu pletele lor negre legănându-se sub pălării largi, purtând în picioare opinca antică. Ei se întorceau liniștit și încet de la oraș, puțini grăbiți să se întoarcă la cămin; unii dintre ei aprindeau focuri mari pe drum și dansau în jurul lor jocuri foarte pitorești sau ascultau vreo veche legendă de pe timpul lui Traian [...]

² Fragmente sunt preluate din traducerea lui Ioan Breazu, *Hippolyte Desprez prin Ardeal în 1846*, apărută în „Patria”, Cluj, XIII, 1931, nr. 61, p. 1; nr. 63, p. 1–2; nr. 64, p. 1.

Clujul este, din acest punct de vedere un oraș privilegiat. Nu știu câte rase sunt îngrămădite între zidurile sale posomorâte [...] Am avut în această privință o mostră încă de la prima ieșire a noastră în oraș. Români, unguri, germani, polonezi, sârbi, secui, evrei, țigani, pe toți îi puteai recunoaște după fizionomie, după limbă și port. Iată spectacolul uman atât de variat pe care îl aveam sub ochi. Sir John³ ținea să descurce acest haos.

Ungurii alcătuiesc nobilimea, germanii burghezia comercială, iar românii majoritatea populației muncitori, din care fac parte și țiganii. Fiecare dintre aceste populații, având drepturi diferite, locuiește separat și trăiește la depărtare <una față de cealaltă> cel puțin din punct de vedere moral. Românii din pricina disprețului nedrept cu care sunt priviți (de către unguri și sași), iar țiganii, în urma înclinării lor naturale spre izolare. Aceștia <din urmă> nu locuiesc niciodată în orașul propriu-zis. Ei nu se arată în oraș decât împinși de nevoie, pentru a-și vinde fierăria sau lingurile lor de lemn, pentru a face muzică sau pentru a cerși pe la ușile bisericilor. Ei s-au îngrămădit în cea mai mare parte, în cele două mahalale de la extremitatea orașului. Una este la șes și este așezată între niște băltoace adânci, aproape inabordabile, în care se tăvălesc cu plăcere grupuri de animale scârboase; cealaltă este așezată pe coasta unei stânci, ale cărei poale sunt scăldate de Someș și de pe care ochiul distinge în toate direcțiile culmile Carpaților.

Ne-am îmbrăcat deci cu hainele cele mai ordinare, am luat cizmele noastre cele mai înalte, pentru a ne băga pantalonii în ele după obiceiul ungarilor, și am plecat înarmați numai cu niște ciomege grele, pentru a ne apăra cu ele de câinii, jumătate sălbatici, care păzesc întotdeauna intrarea corturilor și a cătunelor țigănești. Toate acestea nu l-au împiedicat deloc pe Sir John să-și păstreze aerul lui grav, înfățișarea lui de om convins. Gravitatea preocupărilor care îl asaltau marea chiar mândria obișnuită a înfățișării sale și îmbrăcăminteaa noastră ordinară nu putea să pară ridicolă decât unor spirite zeflemiste și rău-intenționate.

Am străbătut anevoie și cu destulă precauțiune străzile strâmte și noroioase, care conduceau la mocirlele infecte în mijlocul cărora se ridică una din mahalalele iubite ale țiganilor. Nici cele mai sărace sate ale noastre nu vă oferă împrejurimi mai respingătoare și un aspect mai deplorabil.

În momentul în care făceam aceste observații, privirea noastră a fost izbită de un spectacol care a mărit întristarea noastră. Triste locuri, unde mizeria coboară până la această treaptă, scăzând și moralitatea <odată> cu ea [...] Aveam înaintea o fată, de vreo optsprezece ani. Ducea de mână un copil, care părea să aibă vreo șase. Asemănătoare prin trăsăturile feței cu *Odalisca* lui Ingres⁴, mai puțin sveltă, dar de o frumusețe mai picantă. O zdreanță respingătoare și fără nume îi acoperea umerii și cobora anevoie până la genunchi. Se străduia zadarnic să o țină pe lângă corp.

³ John Klinton membru al unei societăți britanice, ce avea drept scop creștinarea țiganilor.

⁴ Jean Auguste Dominique Ingres (1780–1867), pictor francez. Este vorba despre celebrul său tablou intitulat *La Grande Odalisque*.

Vântul îi rupea cu ușurință acest vâl unic al farmecelor sale. Copilul pe care îl ducea cu ea era gol cu desăvârșire. Aerul era rece, iar soarele palid. Nouă ne era frig, cu toată îmbrăcămintea. Inima ne era zdrobită în fața acestui spectacol.

Sir John i-a strecurat în mână un ducat de Austria, recomandându-i să se îmbrace și să fie cuminte. Ea ne spune că este deja cuminte. Hrănește doar, prin dragostea ei, pe bătrâna sa mamă și pe copilul pe care îl duce de mână, care era al ei. Am întrebat-o dacă bărbatul său nu o ajută să trăiască sau dacă nu cumva este văduvă. Ea mi-a răspuns că în familia lor nimeni nu are bărbat.

Am pătruns apoi în colonia țigănească, înaintând printr-un noroi până la genunchi. Prezența noastră a excitat foarte mult curiozitatea locuitorilor prăpădiți ai acelor lăcașuri ale mizeriei, puțini obișnuiți cu astfel de vizite. Bărbații au părăsit lucrul și au privit pe ferestre, femeile au ieșit în prag cu brațele încrucișate, iar copiii, unii goi, iar alții în zdrențe, ne înconjură în grupuri, cerând pomană. Nimic mai vioi și mai inteligent, decât toate aceste fețe, cu toate că unele dintre ele erau de o urâtenie înfiorătoare.

Mai ales doi bărbați ne-au atras atenția. Erau destul de bine îmbrăcați. Aveau opinci românești și veston unguresc. Statura mică, pielea arămie, și fruntea expresivă și brăzdată a unuia dintre ei părea să dovedească o viață agitată, experiență și oarecare cutezanță. Îndată ce ne-am apropiat de ei, au început să joace împreună un dans unguresc, fredonând una dintre acele arii atât de sălbatice pe care le-am auzit la frontiera Transilvaniei. [...]

Am intrat în coliba lor. O femeie cu privirea îndrăzneată ședea pe un cuptor larg, alăptând un copil cu pielea atât de neagră încât părea un drăcușor. Pătratele unicei ferestre ale odăii erau astupate cu hârtie, ca în Orient. Nici urmă de pat. Am găsit, cu toate acestea un foc bun, două scaune și o masă. Pe perete erau atârinate o pușcă și o veche sabie ungurească. În lipsa luminii de afară, întregul tablou era luminat de flăcările mari ale focului. Lugrurul se alătura astfel mizeriei. Am băgat de seamă că gazdele noastre schimbau priviri cu subînțelese. Am crezut că descopăr semnele unei viclenii care ni se pregătea. Dar ideea aceasta nu m-a preocupat decât un moment.

Sir John era foarte preocupat de scopul misiunii sale și de aceea avea să răspundă la observațiile mele. Când am văzut graba și simplitatea gazdelor noastre am regretat însă presupunerile mele.

Într-adevăr ȋiganii noștri se trudeau să ne facă o primire bună și să ne facă vizita plăcută.

Iancu – așa se numea stăpânul casei – porunci femeii, aplecată peste vatră, să facă un foc zdravăn și să nu cruțe nimic pentru a ne sărbători în mod demn. Aceasta se ridică, fără a răspunde, așeză copilul pe spate, în mijlocul odăii, ieși și se întoarse degrabă cu un lemn uriaș pe care-l aruncă întreg în foc. Flacăra învălui într-o clipă întreg cuptorul.

Căldura ne sufoca. Am fost nevoiți să ne dezbrăcăm de mantale, pentru a ne împărtăși mai liberi și deplin de această primire bogată. Aceasta ne crescuse și mai mult în ochii țiganilor. Într-adevăr Iancu, văzându-ne pe amândoi îmbrăcați într-un dolman unguresc își făcu o părere și mai grozavă despre noi, ne felicită de faptul că suntem unguri iluștrii și vorbim limba eroică, limba maghiară.

Ne-am apărat, spunându-i că nu știm nici măcar un cuvânt din acest idiom înspăimântător. Faptul acesta l-a surprins, pentru că el credea că nu există curățenie și bunăstare decât la nemeșii unguri. Oricât de mare era mirarea lui declară că niște oameni atât de bogați merită toate onorurile și puse el însuși un al doilea lemn pe foc. [...]

Înainte de a părăsi coliba, Sir John voi să știe dacă acești oameni de treabă au cel puțin câteva noțiuni despre cărțile sfinte. Unul dintre ei răspunse că a auzit vorbindu-se despre ele. Dar din descrierea pe care ne-a făcut-o am avut decepția de a vedea că el a luat un almanah drept Biblia.

Iancu nu dorea decât să ne rețină cât mai mult și plecă să caute un brad întreg, care tăiat în patru bucăți, l-ar fi aruncat în foc, silindu-ne astfel să aruncăm de pe noi toate hainele. Dar Sir John gândi că am dat deja destul de multă atenție acestor ființe lipsite de desăvârșire de simțul moralității. Eu i-am împărtășit părerea, cu atât mai mult cu cât, întorcând capul, am băgat de seamă, că mantalele noastre erau amenințate. Ne-am ridicat brusc, spre marele regret al gazdelor noastre. Ne-am îmbrăcat pentru frig și am ieșit, lăsând pe masă o piesă de 20 de creițari, drept preț pentru atâtea atenții și pentru un foc atât de îmbucurător.

Unde sunt dar bunele idei? Unde sunt bunele moravuri? Unde se poate găsi bunăstarea? Ce prăpăd s-a abătut asupra acestor popoare? zise Sir John. Pentru că ele nu cunosc nici virtutea, nici pudoarea, nici dragostea de familie, nici respectul de binele altuia și nici nu citesc Sfânta Scriptură.

Mergeam tăcuți, pătrunși de aceste triste adevăruri, pradă acestor frământări care caută rațiunea lucrurilor. [...] Am văzut la marginea mahalalei, în apropierea orașului, o casă mai puțin mizerabilă decât celelalte. Ea avea două ferestre, obloane verzi și o cameră de doi metri pătrați. Am observat în acest palat țigănesc o femeie îmbrăcată și cu pantofi în picioare.

După modul în care a răspuns salutului nostru, am observat că nu era deloc lipsită de demnitate. Faptul acesta îi trezi din nou lui Sir John dorința de a o cunoaște. Cinstita gospodină ne-a copleșit cu tot felul de atenții și ne-a condus în camera sa de culcare, care era în același timp și salon și sufragerie. Ne-a oferit apoi ceva răcoritoare din care am gustat din politețe. Odăița aceasta era foarte curată, mobilierul putea fi al unui țăran din Normandia, care câștigă doi franci pe zi și are un venit de 50 de franci pe an, de pe urma unui pământ frumos și bun. Ea ne exprimă regretele sale pentru absența bărbatului, care este – spuse ea – cel mai bun muzicant al Clujului. A adăugat că el nu va întârzia să răspundă vizitei noastre încă înainte de a se înnopta.

Ne-a arătat apoi portretul virtuosului, pictat de un artist al locului, țigan el însuși și stăpân pe arta sa. Sir John crezu că vede în privirea lui mai multă naivitate și candoare decât a întâlnit până acum la oricare dintre țigani și a făcut din acesată constatare o mulțime de considerații morale și pronosticuri cu privire la iscusitul muzicant.

În timpul acesta eu examinam, cu o curiozitate amestecată cu surpriză, un portret al lui Napoleon, pe care l-am descoperit printre gravurile cu care erau acoperiți pereții. „Acesta este un mare războinic ungar”, zise femeia. Am încercat să o fac să înțeleagă că Napoleon nu a fost ungar și nu știa nici un cuvânt unguresc. Ea însă clătină din cap, cu un zâmbet care arăta destul de bine convingerea ei. Cu toate acestea ea știa că există în lumea aceasta o țară care se numește Franța. Ne-a mărturisit cu bucurie că un călător francez a prânzit la ea și a vorbit despre bărbatul său într-o carte mare în două volume. În ceea ce privea Anglia, ea nu-i cunoștea nici măcar numele, fapt care l-a umilit foarte mult pe Sir John.

Am plecat deci cu convingerea că ne vom împărtăși în curând de vizita virtuosului, vizită în care prietenul meu pune mari nădejdi și ne-am îndepărtat spre extremitatea opusă a orașului, de partea colinei locuită de cealaltă colonie de țigani. Pentru a ajunge acolo trebuie să treci peste un pod destul de pitoresc, aruncat peste Someș. Abia ai trecut podul și te trezești în niște colibe unde mizeria este și mai respingătoare decât în prima mahala. „Casele” sunt aproape toate săpate în stâncă și acoperite foarte simplu, cu crengi uscate și cu paie. În general aceste colibe prăpădite nu au nici ferestre și nici coșuri. Fumul iese tot atât de simplu cum iese și lumina – adică pe ușă. Familii întregi trăiesc în asemenea bordeie, alături de animalele lor domestice, în cea mai completă goliciune și cea mai desăvârșită lipsă de moravuri.

Astfel, cu cât am înaintat, cu atât am găsit mai multă corupție și mai multe piedici în fața planurilor generoase ale societății biblice de la Londra. Cu toate acestea nu am bănuît deloc aventura care ne aștepta chiar în acel moment. Într-adevăr, abia am trecut râul și am fost înconjurați dintr-o dată de o ceată de femei bătrâne și tinere, urâte și drăguțe, apărute de o haită de câini amenințatori, iar în urma lor un grup de bărbați, pe care i-am văzut cum au ieșit într-o clipită din pământ, înarmați cu ciomege. Un concert înfiorător de strigăte și lătrături se ridica în văzduh.

Una dintre femei se aruncă la gâtul lui Sir John, alta îl luă de mâna dreaptă, a treia de stânga, iar un bătrân pipernicit, cu privirea ștearsă se îndreptă asupra lui, îndreptându-l spre una dintre sumbrele colibe săpate în stâncă. În ceea ce mă privește eram foarte fericit că nu sunt atacat decât de câini. Mă apăram de ei cum puteam, împărțind în dreapta și în stânga lovituri puternice. Cu toate acestea am fost alungat de cealaltă parte a râului și despărțit de prietenul meu, fără a-i putea acorda ajutor.

L-am observat o bucată de timp zbătându-se cu destul succes și smulgându-se din îmbrățișările unora și altora, dar dintr-o dată nu l-am mai văzut. Stânca s-a golit rapid și a fost învăluită în tăcere. Singuri câinii au mai rămas la capul podului și de-a lungul râului ca și când ar fi așteptat acolo pentru a mă împiedica să trec. Nu mă îndoiam deloc, că sârmanului misionar i s-a întâmplat o nenorocire. Am alergat deci în oraș pentru a chema câțiva soldați în ajutorul lui.

În scurt timp am întâlnit doi unguri pe care îi cunoscusem în dimineața aceleiași zile. Le-am povestit întâmplarea noastră, iar ei, după ce mi-au spus că poliția nu se deranjează decât atunci când e vorba de un nobil sau un funcționar neamț, și că m-aș obosi zadarnic apelând la ea, m-au asigurat că situația este într-adevăr periculoasă. „Nu de mult, au spus ei, a dispărut un om din acest cartier, fără a fi găsit și toată lumea crede că a fost omorât de țigani”. I-am rugat pe cei doi unguri de omenie să mă ajute și ei nu au refuzat. Am alergat apoi împreună în ajutorul lui Sir John, decizi să întrebuițăm toate mijloacele pentru a-l salva.

Am traversat podul, când am observat o mulțime de bărbați și femei ieșind dintr-o colibă, dansând și scoțând strigăte stridente. Ei îl conduceau în triumf pe Sir John, manifestându-și batjocoritor omagiile lor.

Acesta îmi istorisi că după tot felul de propuneri curioase și de o moralitate îndoielnică, respinse de el cu hotărâre, a trebuit să accepte din partea unei vrăjitoare scârboase, pentru un preț de 10 florini, un filtru care, spunea ea, are puterea să cucerească inimile tuturor creștinilor Orientului.

L-am felicitat pe Sir John pentru că a scăpat așa de convenabil. Putea să i se întâmple ceva mult mai rău. [...]

După aceste aventuri incredibile am cinat cu poftă. Ne-a fost prezentat un bărbat de talie mijlocie, nițel încovoiat de spate, cărunt și zbârcit: Expresia ochilor săi era vioaie, spirituală.

Ne-a salutat cu respect. Era bărbatul țigăncii, care a venit să ne întoarcă vizita dimineața. El a scos vioara și a început să cânte celebrul marș al lui Rakoczi, cântecul de predilecție, aria revoluționară a ungarilor. Am fost foarte mirat să aud *Marseilleza*, câteva arii de origine germană, adaptate spiritului unguresc de către ingeniosul virtuos. El pune în cântecul său mai puțină energie, mai puțină patimă decât muzicanții ambulanți pe care i-am văzut la frontieră. Avea însă mai multă delicatețe, mai multă duioșie. În orice altă țară ar fi un executant abil. Poate dacă ar fi avut o altă educație muzicală, ar fi devenit un artist de primă mână. [...]

Sir John, gata oricând să nădăjduiască, nu putea să creadă că o ființă alcătuită în mod atât de delicat să nu fie sensibil la frumusețile și armonia cârților sfinte. Speranța lui dură foarte puțin. Celebrul virtuos ne-a declarat că el cunoaște toate religiile și că le practică pe toate, din nevoia de a plăcea unora și altora, atât catolicilor, cât și unitarienilor și ortodocșilor, luteranilor, cât și calvinistilor, și câteodată chiar și evreilor. De altfel el credea că pentru această credință va fi mântuit de șapte ori. [...]

Sir John a rămas ca trăsnet de aceste răspunsuri atât de întristătoare. Nu mai vorbi muzicantului decât lucruri indiferente. I-am lăudat talentul cu tot felul de complimente, care l-au impresionat plăcut și cu tot scandalul servitorilor de la hotel l-am invitat să cineze cu noi, onoare care l-a pătruns de recunoștință. Am băut pentru sănătatea, bunăstarea tuturor ȝiganilor de toate condițiile și din toate țările. Umilul artist a fost înduioșat de dovezile noastre de simpatie.

Astfel ne-a apărut cel mai cinstit dintre ȝiganii din Cluj. I-am cunoscut și pe ceilalți. Sir John s-a convins că nu mai poate aștepta nimic de la ei, și că ar fi mai bine să treacă în cel mai scurt timp, în Muntenia, pentru a-și înnoi acolo experiențele, care vor fi fără îndoială mai fericite. [...]

România sau Moldo-Valahia⁵

Descrierea țării și a populațiilor Rolul lor în trecut

Una dintre trăsăturile acestui secol este aceea de a reînvia în sânul popoarelor sentimentul naționalității. Astfel se explică mișcarea generală care frământă Europa. Putem spune că noile popoare se ridică pentru a-și găsi locul printre statele continentului. Ele nu sunt nici străine, nici barbare; prin origine, prin istorie, prin spiritul civilizației, ele aparțin familiei europene. [...] Acestea sunt cele două principate: al Moldovei și al Țării Românești, denumite de către locuitori împreună cu celelalte regiuni vecine, sub numele de țările române. [...]

România sau Moldo-Valahia formează partea cea mai mare a teritoriului ocupat altădată de către daci, pe care scriitorii latini l-au denumit Dacia. Este mărginită la Nord cu Transilvania și Polonia, la Vest cu Serbia, la Est de Basarabia și de Marea Neagră, la Sud de Dunăre și de Bulgaria. Populația sa este de aproximativ patru milioane locuitori.

Acest teritoriu se compune din două zone distincte. În zona de Sud, de-a lungul Dunării, se întind câmpii nesfârșite, în care privirea hoinărește liberă. La Nord, dimpotrivă, terenul este accidentat. După zona colinară se atinge regiunea lanțului Carpatic //, care este centura României. Sunt munții din care izvorăsc cele mai multe râuri ale țării. Printre aceste ape se numără și cele în care se găsesc palete de aur. [...] România poate fi considerată una dintre cele mai frumoase regiuni europene. Ea are păduri numeroase, cu lemnul cărora se pot ridica multe construcții. Aici se cultivă grâu, porumb, secară și în general toate produsele ce se găsesc în

⁵ Traducerea a fost făcută după articolul *La Roumanie ou la Moldo-Valachie*, semnat sub pseudonimul de Saint-Martin, apărut în „La Revue Indépendante”, Paris, t. 19, 10 decembrie 1847, p. 291–297.

zonele occidentale ale Europei. Se simt peste tot pulsațiile unei vieți energice, iar Dunărea, cu apele sale frumoase, este imaginea acestor locuri.

p 294 Populația acestor frumoase locuri este de origine latină sau italică [...] Este de ajuns să cercetezi limba română pentru a recunoaște descendența latină a locuitorilor. Această limbă nu seamănă în întregime nici cu latina, nici cu italiana. Întâlnim cuvinte care provin din slavă. De la slavi // a fost împrumutat și alfabetul, care la origini era latin. Totuși, în ciuda acestui amestec, care se întâlnește în toate țările invadate de străini, fondul limbii este italian. [...]

Două elemente străine s-au menținut în sânul acestei populații italice: evreii și țigani.

Evreii sunt puțin numeroși în Țara Românească. Nu li s-a permis să se stabilească în această parte a României. Ei se infiltrează numai sub protecția consulilor prusaci și britanici, pe care o cumpără. În Moldova pătrunderea lor este mai ușoară. Aici se găsesc în număr mare. Cei mai mulți dintre ei provin din Polonia și Rusia. S-au așezat treptat în Moldova, unde sunt considerați o adevărată pacoste. Setea de aur, și acel geniu al speculației specific rasei lor, îi transformă într-un adevărat pericol pentru populația nepregătită. Ei îi exploatează nemilos pe țărani moldoveni, transformându-i în servitori.

Există și țigani. Ei aparțin acelei rase nomade, a cărei origine este legată prin tradiție de Extremul Orient, și pe care noi o cunoaștem răspândită în întreaga Europă sub nume diferite. [...] Putem admite că acești străini au venit în Moldo-Valahia în preajma secolului al XIV-lea, odată cu mișcările dezordonate de populație care au împins spre regiunile europene mai multe triburi asiatice. Țigani sunt destul de numeroși în provinciile române. După un calcul ei numără 24 000 de familii, adică un număr de 200 000 de persoane. O statistică recentă dublează acest număr. În România ca și în restul Europei, acești țigani sunt reduși la trista condiția a unei rase inferioare. Trăiesc precum sclavii. [Urmează considerații despre istoria românilor.]

Moldo-Valahia și mișcarea românească⁶

p. 3 Cele două principate, Moldova și Țara Românească sunt locuite de o populație pe care o putem considera omogenă, cu toate că o mulțime de greci au sosit acolo, pentru a face avere, și mai multe mii de țigani trândăvesc în starea lor de primitivitate. Turcilor, suzeranii țării, nu li se acorda dreptul de a se așeza în principate. Locuitorii din răsăritul Ungariei, ce ocupă întreaga Transilvanie,

⁶ Traducerea s-a făcut după *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*, extras din „Revue des Deux Mondes”, Paris, 1 janvier 1848, p. 3–31, coroborat cu traducerea din *Moldo-Valahia și mișcarea românească*, a lui Gh. Flutur, Galați, 1940, p. 1–63. Paginația s-a realizat după varianta în limba franceză.

Bucovina, Basarabia, sunt frați ai celor din Moldova și Țara Românească. Nistrul, Carpații, Tisa, Dunărea și Marea Neagră formează o frontieră naturală a acestor provincii, împărțite între cele trei mari imperii, și acest vast teritoriu se pare că este predestinat să conțină o singură națiune. [...]

Moldo-valahii sunt descendenți ai coloniștilor romani, iar numele de *români*⁷ p. 4 reprezintă și astăzi denumirea lor etnică. [...]

Sentimentul național, care a fost încătușat în principate, dar nu sufocat, s-a p. 5 redeșteptat cu putere. Încercuiți în nord de slavi-ruși și polonezi, în sud de slavii din Bulgaria și Serbia, la vest de cehi și de maghiari, românii și-au format o conștiință clară a individualității lor. Drept consecință naturală a originii și civilizației lor latine, ei au fost de altfel mai mult decât orice popor al Europei orientale dispuși să sesizeze și să asimileze cu promptitudine ideile noi care triumfau cu strălucire în Europa latină; primeau cu inima deschisă încurajările care le veneau din Franța. Inspirați, ca și maghiarii, cehii, polonezii, slavii, grecii, de sentimentul național, românii au început să caute civilizația în progresul logic și în desăvârșirea // p. 6 naționalității lor, bucurându-se de o simpatie vie printre toate populațiile de același sânge românesc, împărțite între cele trei imperii: Turcia, Rusia și Austria.

Mișcarea românească reprezintă această acțiune politică a savanților, scriitorilor români din principate, Transilvania, Basarabia și Bucovina, pentru unirea celor opt milioane de români, care au supraviețuit celor șaptesprezece secole de crude încercări. Din punct de vedere al principiului naționalităților, acest popor mutilat nu formează în prezent decât un singur corp și vasta unitate teritorială pe care locuiește se numește România, dacă nu în limba tratatelor cel puțin în cea a patriotismului.

Odată ce ai venit dinspre vest și ai trecut Tisa, te afli în acea Românie ideală. Mergeam de la Pesta, traversând Transilvania spre București, orașul bucuriei, capitala Țării Românești și locul principal al activității românești⁸. Am parcurs astfel munții, unde poporul a rămas intact și câmpia, unde <locuitorii> au suferit cel mai mult, și am descoperit la fiecare pas sau orașe antice sau ruine romane. Astfel erau: Gyulafehérvár⁹ (Alba Iulia), Clusemburg¹⁰ (Clusium, Claudiopolis), Hațeg¹¹ (Ulpia Traiana), Hermanstadt¹² (Praetoria Augusta), trecătoarea și ruinele de la Turnu Roșu (Turris Trajana), apoi drumul lui Traian, suspendat pur și simplu pe stâncile <ce se aflau> deasupra tumultoaselor ape ale Oltului. Îndreptându-ne puțin la dreapta, de-a lungul Dunării, am ajuns la Turnu-Severin, unde am contemplat

⁷ *Roumani*

⁸ Numele român de Bucharest este București, care se pronunță Boucourestii. (*n.a*)

⁹ *Gyula*.

¹⁰ Cluj Napoca.

¹¹ *Hatzeg*.

¹² Sibiu.

ruinele, unele dintre cele mai frumoase din Țara Românească, cele ale podului de piatră de peste fluviu, construit în timpul lui Traian, apoi am înaintat spre veselele coline ale băniei Craiovei, în câmpiile imense în mijlocul cărora orașul pe jumătate franțuzesc, București își aștepta călătorii epuizați de oboseala unui drum penibil, dar încântați de frumusețea locurilor și de cea a locuitorilor.

Această frumusețe a locurilor nu se dezvăluie totuși decât la o anumită distanță de București. Trebuie să mărturisim că intrarea în teritoriul românesc dinspre Ungaria de Nord oferă un aspect dezolant. Te afli deodată în mijlocul unei stepe necultivate, părăsite, monotone, care ar putea fi totuși îmblânzită de mâna omului. [...] Din loc în loc <întâlnești> coline ridicate de mâna omului și destinate fără îndoială să marcheze mormintele unei epoci trecute. Câteva fântâni cu
p. 7 cumpănă, puse de-a lungul drumului // sunt semnele unei ospitalități prevăzătoare, apoi în mijlocul acestei câmpii și până departe la linia orizontului, vezi o panglică lungă de pământ negru, care arată drumul străbătut, iată toate urmele umane pe care le găsești în timpul unei obositoare zile de călătorie. Abia aștepti să zărești munții Transilvaniei, care apar odată la ieșirea din orașul maghiaro-român, Oradea¹³ și atunci te poți bucura de contrastul acestor locuri până când, coborând Carpații, te găsești în câmpiile prost cultivate, care înconjoară Bucureștiul. În acești munți ai Transilvaniei și în bănia Craiovei, populația are trăsăturile caracteristice naționalității românești.

Tăranul român, dureros oprimat de maghiari și saxoni în Transilvania și de către boieri în principate, a păstrat pe fruntea sa lată, încadrată de un păr lung negru și în ochii săi blânzi, împodobiți cu sprâncene dese, toate semnele unei inteligențe vioaie și pătrunzătoare. Sărăcia, în loc să-l descurajeze, i-a ascuțit spiritul glumeț, prin care știe să se răzbune pe suferințele îndurate. Imaginația vie și sprintenă se detașează de răul prezentului și se refugiază în timpurile de altădată, unde regăsește bucuria pe tărâmul miraculosului. Tăranul român regăsește în sine o prețioasă îmbinare între entuziasm și ironie. În fine, grație acestei atmosfere orientale în care continuă să trăiască, a reușit să-și mențină acea gravitate amabilă și simplă, caracteristică popoarelor antice și pe care astăzi nu o întâlnim decât la barbari.

Am vizitat principatele în toial iernii, și, deși era frig, țăranii atât la sate cât și la orașe erau în general îmbrăcați cu straie de pânză, dar pe care le purtau cu o oarecare eleganță, atât cât le permitea sărăcia. Femeile purtau o cămașă albă, lungă, cu o fustă brodată cu roșu și albastru, deschisă cu totul pe părți de la cingătoare, iar capul îl aveau învelit într-o năframă albă, care le flutura pe umeri. Mai toate umblă desculțe sau cu opinci înnodate de-a lungul picioarelor peste o bucată de lână roșie, cenușie sau neagră. Tot așa și bărbații umblă cu opinci sau desculți, cu pantaloni largi și cu bluze lungi de pânză, în formă de tunici, strânse la mijloc și pe cap cu căciuli de oaie. În fine, cei mai înstăriți poartă mantale groase de stofă, cu o mândrie

¹³ *Gross Varadin*. De fapt, Grosswardein.

demnă de împărații romani sau de cerșetorii lui Callot¹⁴. Uneori scene triste întuneau acest tablou. În vârful unui munte înghețat un copil aproape gol cere de pomană, iar în alte părți până aproape de București, familii întregi // trăiesc p. 8
îngrămădite în bordeie subterane departe de lumina zilei. Apoi, prin contrast, foarte aproape de această sărăcie se văd vile luxoase, mănăstiri splendide și opulente, construite pe înălțimile colinelor împădurite. Săniile sprintene și trăsurile elegante traversează drumurile cu atelaje năvalnice și vizitii îndrăzneți. Nobilii boieri călătoresc alene, tolăniți pe pernele moi din fundul trăsurilor lor comode și urmați de bucătăria proprie, fiind siguri că vor găsi înainte de căderea nopții vreo casă ospitalieră și prietenoasă, sau cel puțin vor putea improviza o masă bună în căsuța vreunui țăran sărac.

Cum însă eu nu luasem nici o măsură de prevedere atunci când intrasem în principate și nu făcusem nici o pregătire, trebuia să mă mulțumesc cu hrana de toate zilele a țăranilor români și să mă adăpostesc noaptea în bordeiele lor sărăcicioase. Împărțeam cu ei mâncarea tradițională din porumb, mămăliga, și dormeam în paturile lor de scânduri, prost construite, acoperite unele cu paie, dar de cele mai multe ori cu o simplă rogojină de papură. Gazdele mele, din dorința de a fi cât mai pe placul unui *Wlask* din Occident, mă sărbătoreau pretutindeni cu căldură și mă înconjurau cu o mare atenție. Uneori, câte un țigan, înarmat cu scripca mă desfăta cu cântece vesele și dansuri pitorești. Legende nu lipsesc nici ele, fiind în general patriotice și religioase. În ambele cazuri timpurile moderne se amestecă cu cele vechi, eroii din Evul Mediu cu eroii romani, zeii păgâni cu cei ai Olimpului creștin. În povestirile lor, din care nu lipsește mai niciodată veselie, sfinții devin mai blânzi, mai umani, sfințele nu sunt nici posomorâte, nici mistice, iar Venus, înconjurată de veselie și plăceri, domnește încă și acum, în paradisul țăranilor români, alături de Apostoli și de Sfânta Fecioară. Totuși, în imaginația românilor există un personaj foarte iubit de popor, care le apare întotdeauna înconjurat de glorie și putere: este Traian, învingătorul regelui Decebal. Ei regăsesc urmele lui glorioase nu numai în ruinele monumentelor ridicate de el pe pământul românesc, ci îi recunosc prezența și în unele manifestări ale naturii. Astfel, pentru ei, Calea Laptelui este drumul lui Traian; furtuna nu este altceva decât dojana sau amenințarea lui. În sfârșit tot ceea ce este puternic și măreț este opera lui Traian, a cărui umbră părintească veghează // cu grijă asupra destinului acestei țări. [...]

p. 9

Bucureștii reproduc destul de fidel obiceiurile și fizionomia tuturor populațiilor din Țara Românească. Deși aici populațiile nu au acea frumusețe din ținuturile de câmpie ale Transilvaniei și ale băniei Craiovei, putem totuși observa la clasele superioare un oarecare farmec. Bucureștii cu casele sale albe și cu cele o sută zece biserici în stil bizantin, împodobite fiecare cu mai multe clopotnițe, se întinde pe o câmpie nesfârșită spre est, care este mărginită la nord-vest de ghetarii

¹⁴ Jacques Callot (1593–1635), pictor francez.

Carpaților. Abia ai trecut de barierele păzite de niște polițiști foarte conștiincioși în slujba lor, că te și simți în mijlocul agitației unui mare oraș, în care poți constata toate semnele unei civilizații care începe să ia avânt. Lângă cocioabele dezgustătoare, intrate pe jumătate sub pământ și lângă bordeiele afumate, de care îți este silă să te apropii, printre aceste case împrăstiate ca într-un sat mare, se ridică în fiecare zi prăvălii bogate și palate luxoase, apropiindu-se din ce în ce mai mult unele de altele, încât pe zi ce trece, capitala Țării Românești își leapadă caracterul său oriental, luând înfățișarea unui oraș cu adevărat occidental.

- p. 10 Boierimea din toate regiunile principatelor se îngârmădește în București. Este de bun-gust să locuiești iarna în acel oraș. Boierii moldoveni se duc și ei la Iași, care oferă și el destule posibilități de distracție. Cu toate acestea, unii dintre boierii moldoveni vin să-și petreacă și ei iarna la București, adevăratul centru al României, care pe drept cuvânt se numește „orașul veseliei”. Vin aici să bea din undele vrăjite ale Dâmboviței, de ale cărei ape, după cum spune o zicală, nu te poți sătura niciodată, încât rămâi pe vecie legat de ea¹⁵. Iarna îi adună la București pe toți literații și bogătașii români, iar primăvara, ei se grăbesc să se reîntoarcă la moșiile lor din munți sau să meargă de-a lungul Dunării pentru a căuta noi distracții în Viena. Câțiva mânați de patriotism, pentru a studia popoarele latine, pe frații mai vârstnici ai românilor se duc în Italia, de exemplu, unde „Columna lui Traian, așa cum spune poetul român // Gheorghe Asachi¹⁶, reprezintă Istrul încovoiat sub jugul roman și unde mormintele strămoșilor vorbesc încă despre curaj și virtute”. Tinerii tind să urmeze cu onoare aceste înclinații ale spiritului român. Astfel, după ce fac în Franța expediții plăcute, românii își fac pelerinajul la Roma, de unde nu se întorc fără a lua cu ei imaginea de bronz venerată¹⁷, pe care este înscris actul de naștere al poporului român. Puțini sunt boierii care nu călătoresc astăzi în Franța și în Italia. De asemenea, în afară de obiceiul oriental de a oferi pipe, dulceață și șerbeturi tuturor vizitatorilor, saloanele din București nu sunt diferite de ale noastre. Publicațiile și cărțile noastre stau deschise pe mese; dacă nu se cântă partituri din operele noastre, se citește cu voce tare din vodevilurile noastre sau ni se discută cu pasiune politica. În sfârșit, suntem bine primiți acolo, oricât de puțin cunoscute am fi și suntem înconjurați cu o dragoste frățească, încât ne simțim ca într-o familie. Nici nu ai timp să-ți amintești că te afli la București, într-o țară vasală Porții otomane. Nu există nici un însemn care să amintească acest lucru, nici o semilună, nici minarete, nici urmă de turc. Numai un drapel cu trei culori, care poartă pe faldurile lui vulturul roman cu crucea în cioc, fâlfâie singur în fruntea unei miliții disciplinate europenește [...] // Pământul acestei țări, această minunată țarină
- p. 11

¹⁵ „Dâmbovița apa dulce, cine-o bea nu se mai duce. Dembovitza, eau douce! Qui en a bu ne s'en va plus” (n. a.).

¹⁶ Gheorghe Asachi, (1788–1869), boier și cărturar moldovean.

¹⁷ Probabil este vorba de reproduceri în bronz ale Columnei lui Traian.

românească, pare să fi fost anume făcută pentru a primi și fecunda această plantă importată din străinătate și cunoscută sub numele de civilizație latină, crescută pe acest pământ, altfel de cum a crescut pe pământul slav al Rusiei și Poloniei, unde s-a veștejit înainte de a prinde rădăcini. Ea s-a dezvoltat printr-o evoluție naturală și rapidă, care ne arată cât de bine și de tihnită se simte civilizația latină în acest climat, făcut parcă, special pentru ea. Sentimentul de dreptate nu ne îngăduie să fim indiferenți față de nenorocirile principatelor, mai mari decât ale Greciei și ale Poloniei, nici față de renașterea lor morală și politică, începută cu atâta nădejde. Noi trebuie să ne simțim atrași de această națiune printr-un fel de interes de familie, gândind că ea s-a păstrat și trăiește în clipa de față prin geniul popoarelor latine și prin virtutea trainică a credințelor și obiceiurilor noastre. [...]

Numai în 1834 principatele au ieșit din această criză și au putut să facă p. 19 bilanțul pierderilor lor. Legislația, pe care sperau să o transforme conform vechilor instituții românești, fusese transformată de stăpânire cu ajutorul generalului rus Kiselev, împreună cu o Adunare națională¹⁸ reunită ca simplă formalitate [...] Astfel, regulamentul introdus de Rusia și votat de adunările obștești, creaa o aristocrație privilegiată acolo unde nu existaseră niciodată decât funcții publice, ce confereau titluri neereditare. Totuși cea mai mare nenorocire pentru români era că această adunare obștească, numai pe jumătate națională, trebuia să se găsească la dispoziția unui principe electiv, a cărui alegere și înlăturare erau subordonate ele însele acordului dintre sultan și țar. Cel mai mare rău consta în fixarea și limitarea puterilor acestei adunări și ale Principelui, care nu avea dreptul de a aduce nici o modificare legii fundamentale și nici în fixarea impozitului, fără consimțământul celor două curți. În adevăr, principatele, care păreau că-și regăsiseră viața ca popor aparte, pierdeau această suveranitate parțială, pe care dreptul ginților o lăsa popoarelor vasale, și pe care Poarta otomană le-a recunoscut-o cu ocazia vechilor acte de supunere față de ea. [...] Rusia abuzând până la exces de dreptul forței și părăsind principatele, își luase asupra sa dreptul de a desemna pe primii doi principii, care aveau să inaugureze o nouă eră. Românismul, care primise lovituri atât de dureroase de la 1828 la 1834, suferea și gema. Cu toate acestea, gemetele lui erau bărbătești și românii credeau că loviturile primite nu erau decât trecătoare. Românismul nu se bizuia decât pe un număr mic de personalități și de caractere hotărâte pentru orice sacrificii, iar acești oameni devotați nu // șovăiau în fața p. 20 primejdiei să dea dușmanilor lor probe, iar românilor exemple de patriotism. Membrii Adunării, așa-zise naționale, pe care Rusia îi consultase în vederea organizării țării, au vorbit mai întâi cu o mare independență, dar au refuzat în cele din urmă să iscălească această Constituție derizorie. Ei se numeau: Câmpineanu, Bălăceanu, Buzoianu. Nu erau decât trei în Adunarea națională, însă ei reprezentau

¹⁸ De fapt Adunarea obștească.

dorințele și ideea națiunii întregi, și găseau un ecou atât de natural și de puternic în sufletul tineretului cult, încât, într-un moment de entuziasm presărat cu mult haz, un poet a propus să fie trecuți toți trei în rândul sfinților¹⁹.

p. 21 Mihail Sturdza a obținut domnia Moldovei, iar Alexandru Ghica pe cea a Țării Românești. [Considerațiile autorului despre politica internă a celor doi domni regulamentari]. // Câmpineanu în afară de actele sale de deputat, aducea servicii strălucite românismului prin încurajările pe care le dădea literaturii naționale, adevăratul mijloc de propagandă a gândirii românești. El i-a închinat <literaturii> un loc protector, constituind Societatea Filarmonică, pe care a transformat-o mai târziu în Teatru Național, unde la început amatorii și mai târziu profesioniștii, reprezentau comedii și drame naționale cât și traduceri din Voltaire²⁰ și Alfieri²¹ sau din scriitorii moderni.

p. 22 Poeții și intelectualii Moldovei, Basarabiei și Transilvaniei // îi dădeau lui Câmpineanu tot concursul²². De fapt, în toate locurile unde se dezvoltă mișcarea românească, cenzura era totdeauna prezentă, pentru a o constrânge la moderație și la rezervă. Totuși fără a ieși din îngrădirile cenzurii, mișcarea românească mai dispunea și de alte mijloace pentru a pătrunde în inima țării. Dacă-i era interzis poeziei să atace fățîș stările de lucruri contemporane, ea putea însă dispune după placul său de trecut pentru educarea prezentului. [...]

Cu toate acestea prințul Țării Românești, rămas credincios primului său gând de a guverna singur și prin el însuși, crezu că a reușit să se descotorosească de acest control și de acest ajutor, care-l stinghereau, dizolvând Adunarea prin Înalta Curte cu prilejul unui incident, în care suzeranitatea turcă și protectoratul turcesc erau în joc și își vedeau contestate, sub sancțiunile legilor, pretențiile lor. Patriotismul partidului „junilor români” nu devenea prin aceasta decât mai neliniștit și mai

¹⁹ Mitropolitul din București, Grigore, a protestat și el, dar fiind cunoscute sentimentele sale filoruse a fost exilat din precauție (*n. a.*).

²⁰ François Marie Arouet zis Voltaire (1694–1778), scriitor și filozof francez.

²¹ Vittorio Alfieri (1749–1803), scriitor italian.

²² „Printre scriitorii Moldovei din acea epocă îl amintim în primul rând pe Negruzzi, autorul unui episod despre eroul moldovenilor, Ștefan cel Mare, și a unor nuvele care au ceva din vioiciunea și ușurința fabulelor. Un tânăr savant, Mihail Kogălniceanu, care era atunci secretarul prințului Sturdza, a publicat cronicile române din care a tradus și în limba franceză. Moldovenii au avut și câțiva poeți lirici, printre care îi amintim pe Sion și pe Alecsandri, care au reînviat cu originalitate și talent poeziile populare. În Țara Românească, Eliade s-a distins prin ode și cântece patriotice și, de asemenea, prin preocupări lingvistice și prin traduceri din Voltaire și Lamartine. Gingașe încercări poetice au avut și Cârlova, Alexandrescu, Bolliac, Rosetti, Bolintineanu. Cronicile naționale au fost cercetate de domni Laurianu și Bălcescu, care au găsit acolo subiectul unei istorii militare și materiale pentru o publicație savantă „Magazinul Istoric”. Din 1829 jurnalele literare și politice sunt destul de numeroase în principate, chiar dacă sunt supuse cenzurii. Există publicații speciale de arte-frumoase, medicină, comerț și o foaie agricolă, pe care preoții trebuie să o citească țăranilor în fiecare duminică după slujba religioasă” (*n. a.*).

înfocat, iar <partidul> „bătrânii români” și-a intensificat activitatea și finețea diplomatică. Ei aveau două fețe: una întoarsă spre țară, surâdea românismului, alta întoarsă spre ruși, purta amprenta unui respect adânc și a unei supunerii desăvârșite. În zadar câțiva oameni imparțiali, care aflaseră intențiile ascunse ale „bătrânilor români” și care vedeau în stabilitatea puterii un interes de prim ordin încercau // să p. 23

împace țara cu principele, împacând principele cu țara²³. [...] Criza, care devenise de neînălțurat, a izbucnit, ea i-a fost neprielnică nefericitului principe. Turcia și Rusia consimțiră la înlocuirea lui și Gheorghe Bibescu, care-l combătuse pe Ghica cu o înverșunare deosebită prin broșuri scrise în franțuzește, a fost ridicat de Adunarea Națională la prima demnitate în stat. Desigur, că acesta nu era candidatul pe care „junii români” l-ar fi preferat și numai mulțumită virtuților naționale și nobilului devotament al lui Câmpineanu a întrunit el voturile acestora. Însă în afară de faptul că ei formau un număr restrâns în adunarea electorală, numirea patriotului Câmpineanu, până atunci așa de popular, ar fi fost un triumf prea mare pentru românism. Rusia convinsese pe turci să-l excludă de pe lista candidaților și cum Gheorghe Bibescu²⁴ era acel dintre „bătrânii români” care își arătase cel mai mult simpatia față de popor și care știa mai bine decât toți să dea iubirii sale de putere masca liberalismului, a avut destulă dibăcie și nu mai puțin noroc spre a se face plăcut la momentul oportun „junilor români” și a micșorat prestigiul lui Câmpineanu, până atunci așa de popular, făcându-l să accepte funcțiuni ministeriale în guvernul său. Partidul național, care nu știa cât de mult se angajase deputatul Bibescu cu Rusia, ca să obțină sprijinul ei, crezu la început într-un succes complet. Noul domnitor era cel dintâi dintre principii naționali care fusese ales de țară și era de asemenea primul care prinsese rădăcini în inima poporului. El ar fi fost cu totul român, dacă nu ar fi fost și francez într-o oarecare măsură, ceea ce nu-i aducea nici un dezavantaj într-o țară latină. Într-un cuvânt, de când lumea l-a văzut pe Tudor Vladimirescu alungând cu forța pe fanarioți // din țară, de atunci nu s-a mai văzut p. 24

în Țara Românească o veselie generală atât de sinceră ca aceea cu care a fost salutat principele Bibescu când a apărut pe tronul țării, în costumul lui Mihai Viteazu, confecționat special pentru această ocazie.

²³ „Aceasta era cel puțin comportamentul consulului francez la București, domnul Billecocq, și a celui englez. Însă în vremea când Billecocq a ajuns în Țara Românească, în 1839, lucrurile se încurcaseră prea mult și pasiunile erau prea neînduplecate pentru ca intențiile sale sincere să mai poată împăca partidele și să-i asigure principelui stabilitatea. Problema ar fi trebuit să fi fost urmărită îndeaproape încă de la 1834, însă Cochelet, care succedase atunci ca agent politic consulilor comerciali pe care Franța îi avea acolo de la 1792, nu făcuse decât să treacă prin principate, iar cel care-i urmă, Chateaugiron, un bătrân mai mult onorabil decât destoinic, nu văzuse și nu înțelese nimic. Este interesant, de altminteri, să se știe că agenții ruși, cu care cei francezi și englezi se încăierau adeseori la București, erau în general de o abilitate desăvârșită. Ei erau formați aici, în principate, pentru a ajunge într-o bună zi ambasadori la Constantinopol” (n.a.).

²⁴ Domn al Țării Românești (1842–1848).

Se părea că românismul își întărise forțele în ambele principate. [...] În Țara Românească, după ce a fost ignorat de către Alexandru Ghica, românismul a agitat spiritele, a strâns o adunare și a pus pe tron un principe, care era aproape pe placul și pe voința sa. Fanarioții alarmați s-au văzut excluși din nou din înalte funcții pe care le ocupau și s-au crezut la început părăsiți de Rusia, supărându-se din cauza concesiilor pe care aceasta le-a făcut, fără voia ei, partidului „românilor bătrâni”. Cu cât principele încuraja mai mult poporul, în primele sale zile de domnie, cu atât grecii făceau tot ce le era în putință spre a-l împiedica în conducerea și administrația sa. Și dacă principele ar fi fost cu adevărat român el nu ar fi fost răsturnat, iar vârsta sa, care nu era înaintată, ar fi îndepărtat pentru mult timp speranțele unor noi alegeri. [...] Fie că principele Bibescu nu a fost călăuzit decât de ambiția puterii, în care frumoasele lui maniere îl făceau să strălucească după cum îi plăcea, fie că Rusia își reclama prețul pentru serviciile făcute lui, astfel că domnitorul s-a îndepărtat de „partidul național”, sprijinindu-se pe cei mai puțini liberali dintre „bătrânii români”, respingând apoi orice solidaritate cu românismul, întrerupând activitatea Adunării naționale, guvernând astfel mai mulți ani fără nici un control, primind orice influență care venea din afara mișcării naționale, căreia îi datora de fapt succesul său politic.

Constituția română ar fi rămas și astăzi suspendată, dacă Poarta otomană, care părea că pierduse amintirea drepturilor sale de suzeranitate și care lăsase prea mult țările la bunul plac al intrigilor greco-ruse, nu și-ar fi îndreptat din nou privirile asupra principatelor, unde a fost instalat un guvern luminat și european. Fidelitatea românilor merita această bunăvoință, pe care o cerea chiar interesul lor.

Acum i se prezentă Turciei o ocazie minunată de a le face românilor un mare serviciu pentru care ei îi vor rămâne recunoscători. Sultanul a venit în ajutorul lor și a ordonat, cu ocazia călătoriei sale în Bulgaria, ca principele Bibescu să redeschidă Adunarea națională și a lăsat să se înțeleagă că noul guvern otoman nu ar mai permite puterii protectoare să încalce atât de vizibil drepturile suzeranității. Constituția română a fost astfel repusă în vigoare, iar domnitorul deși a falsificat
p. 25 legea electorală // și și-a constituit o adunare servilă, a început să guverneze într-un sens mai național.

[Considerații ale autorului privind rolul românilor în răspândirea civilizației la răsărit de Prut.]

Situația actuală a românismului, ca și întreaga sa istorie, este arătată în
p. 27 întregime de această luptă dintre patriotismul latin al românilor și intrigile greco-ruse. Rău servit de cei cărora le-a încredințat puterea, persecutat cu furie de către greci și ruși, puțin favorizat de turci, românismul a supraviețuit și a prosperat. El domnește în principatele române, stăpânește Bucovina, Ungaria de răsărit, Transilvania – în ciuda ungarilor, Basarabia – fără a ține seamă de ruși – și Dobrogea, stabilind între toate țările române o legătură de idei și de interese tot atât de puternică, ca și cea a sângelui. Cuțovalahii, care locuiesc de cealaltă parte a

Dunării, în special în munții Macedoniei, izolați astfel de români și de meleagurile părintești, destinați fără îndoială a fi antrenați într-o bună zi, împreună cu albanezii în mișcarea ilirică sau helenică, sunt singurele popoare românești care lipsesc românismului.

Transilvănenii însă, care au fost din timpul ultimului secol inițiatorii studiilor istorice și filologice, jigniți de pretențiile maghiare, au intrat în luptă după câțiva ani de odihnă, și merg cu îndrăzneală în aceeași direcție cu românii din principate. Bucovinenii alipiți regatului Galiției, puțin numeroși și slab organizați pentru luptă, s-au alăturat acesteia [...] În fine basarabenii, deși legați de Rusia prin cucerire și lipsiți de instituțiile ce le-au fost garantate în perioada anexiunii, iau parte activă la opera literară a principatelor și a Transilvaniei și, oricât de severă era cenzura într-o țară aflată sub un astfel de guvernământ, ei au știut totuși să servească ideea comună a românismului, prin cultivarea pașnică a limbii naționale și prin cultul tradițiilor. Întreaga Românie este credincioasă acestei credințe, care face din toți românii un singur popor și care, dându-le tinerețe și viață, le promite unitatea politică. Principatele rămân până în prezent punctul spre care se îndreaptă și în care se rezumă această mare activitate a spiritelor și aceasta este cauza pentru care, în ciuda eforturilor contrare ale fanarioților și rușilor, ideea națională are cele mai multe șanse de a se preface în curând în fapt. [...]

„Junii români”, rezervându-și dreptul de a califica cum se cuvine deturnările bănești ale lui Mihail Sturdza și slăbiciunile politice ale lui Gheorghe Bibescu, nu au contra acestora nici un plan de ostilitate și nici un sentiment de ură. p. 28

Sprijinul acestui partid este totuși condiționat și, dacă principii actuali, în loc de a primi ceea ce românismul socotește practic în împrejurările de față, și în loc de a-i da posibilitatea să se dezvolte în mod pașnic și liniștit prin publicitate și prin școli, și-ar pune în minte să combată publicitatea prin cenzură, cum s-a întâmplat adeseori, sau să împiedice propagarea limbii și a literaturii naționale în învățământul superior, cum încearcă ei astăzi sub falsul pretext de a favoriza limba franceză, dacă înspăimântați de amenințările fanarioților le-ar înapoia puțin din influența lor pierdută, dacă ei s-ar închina smeriți în fața ilegalităților diplomatice de care abuzează atât de mult puterea protectoare, atunci „junii români” ar fi constrânși să se pronunțe împotriva acestor principii necredincioși originii lor și să-i urmărească printr-o opoziție formală și sistematică. Apoi, reluând încrederea cu care Tudor Vladimirescu făcea apel la sultan cu privire la domnia fanarioți, ei ar vedea dacă nu cumva există printre ei vreun alt boier pe care să-l poată face principe și care, plin de respect față de suzeranitatea otomană, ar putea în sfârșit continua în mare măsură tradițiile de la 1821 și ar putea trece puterea în mâinile românismului. [...]

Atitudinea societății românești observată în București, întărea în mine această impresie de încredere în viitorul românismului. Românii de la oraș nu se tem deloc să-ți arate impresiile și antipatiile lor. După cum țaranul valah, în mizeria sa, găsește p. 29

o mare plăcere în a face spirite pe socoteala costumului, obiceiurilor și limbajului boierilor, tot așa și boierii se desfășoară, biciuind pe adversarii lor politici prin epigrame și vorbe de spirit, care merg din gură în gură, cât și prin cântece, care circulă în scris.

Există un cuvânt pe care unii îl aruncă de obicei în batjocură la adresa fanarioților sau chiar a românilor bănuți de legături suspecte cu Consulatul rus și cu Fanarul. Este cuvântul istoric de „ciocoi” (câini care dorm pe patru labe, tălpi late), de unde s-a făcut „ciocoismul”, pentru a se putea exprima această trainică slugărnicie cu care principii fanarioți voiseră să-și întindă dominația lor în principate și care nu se potrivea deloc cu mândria românească [...] Această repulsiune instinctivă și naturală, pe care societatea românească o simte față de ruși, este motivul principal // pentru care românii se aruncă în brațele turcilor, unde ei ar vrea să găsească un adăpost bun contra mângâierilor sau amenințărilor diplomației moscovite. Firește că românii pretind să-și țină drapelul lor național la înălțimea pe care l-a așezat Tudor Vladimirescu, însă ei nu mai voiesc ca el să se asocieze unei politici, care ar avea drept scop și ca rezultat ruina imperiului otoman [...] Românii sunt susținătorii păcii, ai stabilității și ai integrității imperiului turc contra Rusiei. [...] Românii sunt pentru Turcia, pe Dunăre, o fortificație materială și morală.

[Considerații despre rolul de avangardă al românilor în lupta împotriva panslavismului.]

REPERTORIU CRONOLOGIC

Hans Christian Andersen

Romancier reputat, autor de piese de teatru, dar mai ales de povești pentru copii, danezul Hans Christian Andersen a fost și un împătimit călător. Subvențiile materiale acordate de câțiva protectori sus-puși i-au înlesnit înfăptuirea călătoriilor, începând cu anul 1832, în marile centre urbane și culturale din Germania, Franța, Italia, Spania, Portugalia, Elveția, tot atâtea prilejuri pentru documentarea și finalizarea unor lucrări. În două rânduri a vizitat și Anglia (1847, 1857) unde l-a cunoscut pe Charles Dickens. Impresionat de relatările unui compatriot, Andersen a pornit în primăvara anului 1841 către meleagurile românești, hotărât să-și încheie călătoria cu vizitarea ținuturilor de la Dunărea de Jos și să se întoarcă acasă pe cursul acestui fluviu până la Viena. La începutul lunii mai 1841 era la Constanța, apoi și-a continuat călătoria prin Dobrogea până la Cernavodă unde s-a îmbarcat spre Viena. Din scurta călătorie au rămas câteva pagini în lucrarea *Ein Digters Bazar*, apărută la: Copenhaga în 1842, despre Dobrogea, Dunărea inferioară și localitățile limitrofe de pe cele două maluri ale fluviului Silistra, Turtucaia, Giurgiu, Ruse, Zimnicea, Nicopole, Vidin, Lom-Palanka, Cladova (Schela Cladovei), zona „cazanelor” Dunării, Mehadia, Orșova Veche, carantina din apropiere de la Jupalnic, fortăreața turcă din Orșova Nouă. Andersen a reușit să redea într-un stil propriu particularitățile ținuturilor românești, vestiigiile istorice, peisajul „bărăganului” dobrogean.

Robert Snow

Robert Snow, călător englez despre care avem puține informații, a străbătut în 1841 întregul curs al Dunării, de la izvoare până la vărsarea în Marea Neagră, iar impresiile acestei călătorii au văzut lumina tiparului 1842, la Londra, sub titlul *Journal of a Steam Voyage Down the Danube to Constantinople and by Way of Malta and Marseilles to England*. Atenă la aspectele etnografice ale locurilor vizitate, deși nu le consacră decât descrieri sumare, Snow a remarcat frumosul port popular al țăranilor din împrejurimile Mehadiiei, dar și veșmintele pestrițe, purtate de vilegiaturiiștii veniți din toate părțile pentru apele curative ale localității. Impresiile sale sunt, în general, favorabile locurilor și oamenilor cu care intră în contact, fără acea pronunțată notă critică și, de multe ori, disprețuitoare a vizitatorilor englezi.

Valentine Mott

Medicul american Valentine Mott a efectuat timp de șapte ani, între 1834–1841, un lung voiaj prin Lumea Veche și Orient, impresiile fiind publicate în 1842 la New York. Dr. Mott ajunge în ținuturilor românești în 1841, după ce vizitase Constantinopolul. El parcurge întregul traseu al Dunării de Jos și mijlocii, pătrunzând cu vaporul din Marea Neagră, pe la Sulina, până la Orșova – unde face zece zile de carantină reglementară – și apoi până la Viena, unde debarcă. Informațiile date de medicul american sunt extrem de sumare și se rezumă la observarea cordonului sanitar care picheta țărmul românesc. Un lung paragraf este rezervat plicticoaselor zile petrecute în carantină și regimului la care erau supuși călătorii sosiți din Imperiul Otoman, foarte sever și plin de privațiuni.

Domenico Zanelli

Publicist și director al gazetei „Il giornale di Roma”, orator, abatele Domenico Zanelli originar din Cremona, a străbătut în 1841 Țara Românească de la est la vest, călătoria de la Giurgiu la Orșova efectuând-o pe Dunăre. Zanelli a trecut în revistă bogățiile naturale, iar referirile la forma de guvernământ, legislație, administrație, finanțe, armată dovedesc o bună cunoaștere a prevederilor regulamentare. El surprindea discrepanța dintre boierimea fascinată de lux și fast și sărăcia umiltoare a țăranimii precum și absența unei clase de mijloc. Preocupat de educație,

Zanelli a acordat spații largi instituțiilor de învățământ din principate, în special celor din București, Craiova, Iași, fiind plăcut surprins de dragostea de învățătură a celor mulți. Abatele a criticat cultul ortodox, preoții ignoranți, corupți, care nu erau preocupați de sănătatea morală a enoriașilor. Relația abatelui Zanelli se remarcă prin informații riguroase, statistici bine întocmite, ce au la bază date din documentele oficiale ale vremii. Informațiile despre Moldova nu sunt obiective, deoarece nu a călătorit în acest principat.

Nicolai Karlovici Giers

Strălucit diplomat, provenit dintr-o familie cu ascendență suedeză și germană, stabilită în Rusia la jumătatea secolului al XVIII-lea, Nicolai Karlovici Giers a fost numit în octombrie 1841 la consulatul Rusiei din Moldova, unde avea să rămână până în 1847. Aici și-a găsit și aleasa inimii în persoana Olăi Cantacuzino, din vechea și bogata familie a Cantacuzinilor, nepoată a prințului Alexandr Mihailovici Gorceakov, ministrul de externe al imperiului rusesc. Căsătoria cu aceasta, în 1849, i-a adus o zestre bogată între care și întinsa moșie Hangu din județul Neamț, dar și accesul în protipendada moldavă și, mai ales, în aristocrația rusă. Ulterior a deținut următoarele funcții: prim-secretar al ambasadei Rusiei din Constantinopol, consul la Iași, în Egipt, la București, ministru plenipotențiar în Persia, Elveția, Suedia, iar din 1878 a girat un timp postul de ministru de externe pe care îl va ocupa efectiv între 1882–1895. Notele memorialistice au fost scrise în timpul misiunii la Stockholm. Deosebit de subiectiv când este vorba de ruși, devine critic și chiar ironic atunci când vorbește despre turci. Pe români îi tratează cu simpatia și înțelegerea celui care se simte reprezentantul unei națiuni puternice, cu veleități civilizatoare, menită să impună ordinea și disciplina propriilor instituții. Față de cei bogăți își arată admirația sub care se ascunde și puțină invidie. Pe cei săraci îi tratează cu dispreț și indiferență. Notele sale cuprind puține descrieri ale aspectelor și obiceiurilor de la țară sau din mediile urbane periferice. În schimb abundă prezentările de reședințe și de conace, de petreceri și excursii vesele în compania elitei societății. Antisemit declarat, Giers considera că mizeria orașelor pe care le vizitează se datora populației evreiești, pentru care folosește, cu precădere, termenul insultător de jidani. Pe țigani, cu excepția lăutarilor, îi privește, de asemenea, cu dispreț și chiar cu ură, ca pe niște ființe inferioare, nedesprișe de sălbăcie. Nu-i agreează nici pe birjarii muscali din secta scopiților atât pentru autodesfigurările la care se supuneau cât și pentru că-i considera transfugi ai țării sale. Față de clerul ortodox și-a manifestat rezerva, socotindu-l fără chemare religioasă și imoral. Tot imorale i se par și relațiile de familie ale societății înalte, unde adulterul și divorțul deveniseră o obișnuință care nu mai uimea pe nimeni.

Johann Georg Kohl

Originar din Bremen, Johann Georg Kohl a fost un drumeț împătimit, călătorind prin Europa (Rusia, Imperiul Habsburgic, Anglia, Scoția, Irlanda, Franța, Danemarca, Elveția, statele germane), dar și prin America de Nord. Fiecare călătorie a fost urmată de volume de amintiri, reunind descrieri geografice și observații pertinente asupra societății din teritoriile vizitate. J. G. Kohl a vizitat Basarabia în 1838, iar după un timp Ungaria, apoi a călătorit pe Dunăre până la Orșova și Mehadia, unde a vizitat Băile Herculane. La întoarcere, a mers prin Caransebeș, Lugoj și Timișoara, iar apoi s-a îndreptat către Seghedin. În relatările sale a acordat atenție vieții de zi cu zi a ofițerilor și ostașilor de la granița militară austro-ungară, ruinelor și inscripțiilor romane întâlnite, componenței etnice și sociale a localităților bănățene străbătute. J. G. Kohl nu s-a bazat strict pe propriile observații, în text fiind incluse citate sau trimiteri la diverși autori, semn al unei documentări solide cu privire la spațiile vizitate.

Joachim Vuici

Sârbo-slovenul Ioachim Vuici face parte din seria călătorilor de limbă slavă mai puțin cunoscuți, despre care avem puține date. Dramaturg de succes și bun organizator al teatrului sârb, Vuici a întreprins, începând din vara anului 1840, o călătorie pe Dunăre prin Ungaria, Valahia, Moldova, Basarabia, până în Crimeea. Un an și opt luni a locuit la mănăstirea Hârjauca. La întoarcere a intrat prin Sculeni, urmând apoi traseul Iași, Vaslui, Bârlad, Tecuci, Focșani. La 23 iunie 1842 a poposit la București, iar de aici s-a îndreptat spre Giurgiu unde

s-a imbarcat. Impresiile de călătorie au fost scrise în vremea cât a stat la mănăstirea Hârjăuca din Basarabia și tipărite în 1845.

Charles Guébbart

Botanistul elvețian Charles Guébbart, ne oferă un tablou destul de echilibrat asupra stării generale a societății moldovene, cu șase ani înaintea revoluției de la 1848. El a venit în Moldova în 1842 la invitația prințului Alexandru Dimitrie Moruzi (fiul fostului domn al Moldovei, Alexandru Moruzi) și a locuit la Pechea, reședința de la țară a lui Al.D. Moruzi. Aici a cutreierat zona, pentru a culege plante și a întocmi o evidență riguroasă a florei Moldovei, cu scopul de a publica o lucrare. Moartea protectorului său avea să-i zădărnicească planurile. Amintirile despre cele văzute și trăite în Moldova sunt păstrate în manuscris în colecția de cărți, documente și acte a lui Alexandru Callimachi. Guébbart face aici unele considerații generale asupra climei și solului Moldovei, descrie flora acestei țări pe care o împarte, în funcție de natura terenului și diferențele de vegetație, în trei părți: Moldova de Sus, Moldova centrală și Moldova de Jos.

George Fisk

Reverendul englez George Fisk a trecut prin spațiul românesc în 1842, la întoarcerea din pelerinajul făcut la Ierusalim și în Țara Sfântă. Călătoria s-a făcut pe Marea Neagră, până la Constanța, apoi pe Dunăre până la Viena și pe uscat, străbătând câteva state germane. De la Istanbul până la Orșova, l-a însoțit pe contele Ignatz Lorenz von Stürmer, internunțul austriac la Poarta otomană. Pe baza notițelor luate zilnic a publicat lucrarea *A Pastor's Memorial of Egypt, The Red Sea, The Wildernesses of Sin and Paran, Mount Sinai, Jerusalem and Other Principal Localities of the Holy Land Visited in 1842; with Brief Notes of a Route through France, Rome, Naples, Constantinople, and Up the Danube*. Nemulțumit de drumul de întoarcere, Fisk a acordat puțin spațiu călătoriei prin Dobrogea și pe Dunăre. Relatarea scurtei excursii făcute la Mehadia denotă concordanța părerilor sale cu ale altor călători prin acele ținuturi, atât în ceea ce privește satele din zonă, cât și portul popular și obiceiurile locale.

Laura Ida Pfeiffer

Austriaca Laura Ida Pfeiffer a fost una dintre cele mai cunoscute călătore de la mijlocul secolului al XIX-lea. Ea a vizitat Locurile Sfinte, Palestina, Egipt, Italia, Scandinavia, Islanda, Grecia, Australia, SUA, dar și țări din Asia (China, India, Persia, Imperiul otoman), America de Sud (Brazilia, Chile, Peru, Ecuador), Africa (sudul continentului, Insulele Sunda, Madagascar). În ultima călătorie s-a îmbolnăvit; revenită în patrie, a murit la Viena. Trecerea prin spațiul românesc a avut loc cu ocazia primei călătorii, în anul 1842. Plecată de la Viena pe 22 martie 1842, cu destinația Ierusalim, Laura Ida Pfeiffer a călătorit pe Dunăre și Marea Neagră, până la Constantinopol. A vizitat Orșova, Giurgiu, Galați. Însemnările sale privesc condițiile de călătorie pe Dunăre și situația porturilor românești în anul 1842. Stilul autoarei este unul plăcut, iar informațiile prezentate subliniază atenția cu care austriaca a urmărit cunoașterea realităților din spațiile pe care le-a traversat.

C. A. Kuch

Diplomat german, originar din Breslau, fost ofițer în regimentul din același oraș, C. A. Kuch a fost consul al Prusiei la Iași între 1826–1842. El este autorul lucrării *Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843*, în care relevă transformările petrecute în Țara Românească și Moldova, în perioada regulamentară. Din lucrare se desprinde contrastul izbitor dintre situația din Țara Românească, prezentată favorabil și cea din Moldova unde totul este înfățișat și interpretat în sens negativ, încât depășește limitele verosimilului și arată lipsa de obiectivitate a autorului.

Johan Daniel Ferdinand Neigebaur

Exponent al intelectualității liberale germane din secolul al XIX-lea, Johan Daniel Ferdinand Neigebaur a fost consul general al Prusiei în principatele române (cu reședința la Iași), din 1843 până în 1845. Anterior fusese prefect de Luxemburg, judecător în Breslau, director al Judecătoriei de țară de la Franstadt și director al Camerei criminale din Bromberg. Spirit liberal, Neigebaur a fost un admirator al *Risorgimento*-ului, un partizan al dreptului autodeterminării națiunilor și a militat pentru unitatea germanilor, italienilor, românilor,

sărbilor. În capitala Moldovei a cunoscut o seamă de exponenți ai mișcării naționale, oameni politici, revoluționari, scriitori, gazetari. În principala sa lucrare, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Neigebaur a reușit să fie cât mai obiectiv, datorită vastei sale documentări și a sesizat corect năzuința românilor spre unitate statală și independență, susținând cu argumente științifice aceste deziderate. El a fost impresionat de hărnicia țărăncilor ca și de eforturile românilor, din acea vreme, în domeniul culturii.

Erdélyi János

Poetul Erdélyi János, una din figurile proeminente din viața culturală a maghiarilor, are meritul de a fi pus în valoare literatura populară prin publicarea colecției *Poezii populare și legende*. Încă din 1842 a făcut mai multe călătorii prin Europa și prin țară, vizitând între altele Transilvania. Însemnările sale succinte privesc două orașe mari de la hotarul apusean al Transilvaniei, Oradea și Aradul, în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

P. D. Holthaus

Călător german, croitor de meserie, a întreprins mai multe călătorii în teritoriul locuit de români începând cu 1830. În 1843–1844 întorcându-se din Orient a călătorit pe mare și apoi pe Dunăre, trecând prin Sulina, Tulcea, Galați, unde avea să trăiască încă o dată avaturile carantinei, descrise de altfel în însemnările sale cu lux de amănunte, ajungând în capitala Țării Românești. De aici alege varianta prin Brașov, Sibiu, Timișoara, Mehadia și Băile Herculane, acordând un mare spațiu descrierii importanței ultimei localități cât și pitoresților ei împrejurimi.

Viconte Alexis de Valon

Scriitor francez, autor al lucrării în două volume *Une année dans le Levant*, viconte Alexis de Valon a călătorit, la întoarcerea din Imperiul otoman, pe mare până la Constanța, de unde a urmat drumul de uscat până la Cernavodă, iar de aici tot pe apă până la Pesta. S-a oprit la Cernavodă, Giurgiu, Orșova, unde a stat în carantină și a vizitat băile de la Mehadia. Sunt interesante părerile sale cu privire la necesitatea îmbunătățirii navigației pe Dunăre, prin realizarea unui canal care să lege Cernavodă de Constanța și prin înlăturarea obstacolului natural de la Porțile de Fier, prin aruncarea în aer a stâncilor de acolo. Notele lui Alexis de Valon sunt relativ sumare, dar se remarcă prin originalitate, spirit de observație ascuțit și talent literar.

Ürmösy Sándor

Preot unitarian care a făcut două călătorii în Țara Românească: prima dată în 1841 când a stat câteva săptămâni (22 mai 1841–15 iulie), timp în care a vizitat comunitățile religioase maghiare din orașele Târgoviște, Pitești, Râmnic și Brăila și a doua oară în 1843 (30 iunie–24 iulie), când șederea a fost mai scurtă. În urma ultimei călătorii, Ürmösy a publicat o descriere amplă și importantă a situației comunităților religioase maghiare sub titlul *Ungurii emigrați în Țara Românească. După însemnările de călătorie ale lui...*

Petőfi Sándor

Cel mai mare poet liric maghiar, care a avut un rol proeminent în pregătirea revoluției de la 1848, mort în 1849 în timpul luptelor pentru înfrângerea acesteia. La sfârșitul lui august 1846 a întreprins o călătorie în Transilvania unde a vizitat Carei, Satu-Mare, Ardud, Colțau, Cluj, Salonta. Însemnările de călătorie din Transilvania constituie o descriere poetică, în care autorul își îndreaptă privirea de preferință, spre frumusețile naturii sau dă expresie vieții lui interioare.

Giorgio Smancini

Peregrin italian despre care avem date foarte puține. În 1843, la întoarcerea din Orientul Apropiat, călătorește pe Marea Neagră și Dunăre până la Viena, de unde a revenit la Milano. În mai–iunie a trecut prin spațiul românesc pe ruta Constanța–Cernavodă în căruță, iar de aici pe Dunăre până la Baziaș. Nu a poposit prea mult în Dobrogea și nici nu a pătruns în interiorul Țării Românești, dar are scurte impresii despre ruinele romane din Constanța, Turnu-Severin, carantinele de la Oltenița și Orșova. Remarcă în mod deosebit peisajul de la Porțile de Fier, băile de la Mehadia, dar și ospitalitatea și respectul de care se bucurau străinii ce veneau în contact cu românii.

Karl Emil H. Koch

Doctor în medicină și filosofie, Karl Emil H. Koch este cunoscut și ca un pasionat colecționar de plante și iubitor al botanicii. În mai–iunie 1843 a efectuat o călătorie științifică în Orient pe

ruta Viena-Istanbul pe Dunăre până la Cernavodă, iar de aici, prin Dobrogea cu căruța până la Constanța. Koch a vizitat Armenia turcească, Gruzia și coasta Mării Caspice, Kurdistan. Cu acest prilej a întreprins cercetări asupra florei și a strâns o impozantă colecție de mostre. Pe români i-a cunoscut direct și a acceptat teoria continuității populației daco-romane în nordul Dunării, după retragerea din zonă a legiunilor romane, dar se dovedește mai puțin convins de caracterul romantic al limbii române.

Jean Alexandre Vaillant

Prieten și admirator al românilor, dar și al domnitorului Grigore Dimitrie Ghica, susținător în lupta pentru domnie, în 1857, al lui Grigore Sturdza, J. A. Vaillant a locuit efectiv peste un deceniu în Țara românească și Moldova, pe care apoi le-a vizitat în mai multe rânduri și s-a implicat în momente și evenimente importante pentru istoria românilor, fiind un susținător al luptei pentru unirea tuturor românilor. Crescut în atmosfera revoluționară a capitalei franceze, aflat în legătură cu elita culturală și politică din Țara Românească și Moldova, el a participat cu fervoare la activitatea societăților secrete, ce prefigurau anul revoluționar 1848, fiind unul dintre liderii mișcării din 1840 și militant activ în cadrul unei societăți secrete revoluționare ce avea legături cu „Societatea de eliberare a popoarelor slave de pe malul drept și stâng al Dunării”. Vaillant a dedicat românilor și limbii române mai multe lucrări, cea mai însemnată prin informație și analiză și care face dovada unei profunde cunoașteri a spiritului românesc fiind *La Roumanie ou Histoire, Langue, Litterature, Orographie, Statistique des Romains*, apărută la Paris, în 1844 în trei volume. Aici el surprinde societatea românească într-o perioadă de transformări marcată de instaurarea protectoratului rusesc și de introducerea Regulamentului Organic și ne oferă date despre domniile regulamentare, despre reformele pe care cei doi domni doreau să le introducă, despre imixtiunea Rusiei prin oficialii ei și descrie lupta împotriva puterii protectoare declanșată de boierimea liberală. Mărturiile lui Vaillant sunt revelatoare datorită timpului petrecut în cele două principate cât și frecvențării celor mai înalte cercuri politice și mondene.

Csatári Ottó

Avocat și literat, Csatári Ottó a fost și un pasionat călător, care a cutreierat numeroase țări din Europa. În 1844 a efectuat o călătorie în Ungaria și Transilvania. Ne oferă o descriere în culori vii a văii Crișului Repede, cu frumusețile ei naturale, populată atât de români cât și de maghiari.

Anne Gabrielle de Cisternes de Courtiras (contesa Dash)

Cunoscută sub pseudonimul literar de contesa Dash, vicontesa de Saint-Mars și-a legat existența de țările române în urma unei aventuri amoroase cu Grigore Sturdza, mai tânăr cu 20 de ani, fiul domnitorului moldovean Mihail Sturdza. În 1845 a locuit mai multe luni la moșia Pereni în încercarea de a oficializa legătura. Informații despre teritoriul românesc și oamenii locului se găsesc în volumul *Les vacances d'une parisienne*.

Porfirie Uspenski

În 1846, episcopul rus Porfirie Uspenski a trecut prin București și Iași cu prilejul unei vizite în Orientul ortodox. Notele sale de drum, apărute postum, constituie o contribuție prețioasă la cunoașterea monumentelor de artă religioasă din cele două capitale la mijlocul secolului al XIX-lea. Deosebit de interesante sunt și amănuntele despre mănăstirile închinat și viața culturală.

Ivan Botanov

Polcovnicul Ivan Botanov, fiul unui român, originar din Moldova, emigrat în Rusia la sfârșitul secolului al XVIII-lea a deținut funcții importante în armata imperială și a fost primit în rândurile nobilimii ruse fiind trecut în Cartea rangurilor. Între 23 iulie 1846–decembrie 1847 a întreprins o călătorie în Moldova și Țara Românească pentru prospectarea pădurilor în vederea achiziționării de cherestea pentru flota comercială rusă din Marea Neagră. Cu acest prilej, Ivan Botjanov a alcătuit un amplu memoriu asupra Principatelor dunărene, redactat în limba franceză și rămas în manuscris. Memoriul cuprinde o descriere a geografiei fizice a Țării Românești și Moldovei, a populației lor, informații despre împărțirea administrativă, unele considerații privitoare la limba și literatura română, descrieri ale orașelor Iași și București, considerații despre societatea românească, regimul legislativ, organizarea miliției, comerțul pe

Dunăre. Sub forma unor tabele statistice este redată situația comparativă a județelor din Țara Românească și Moldova, cu date privind cultura pământului, clasele sociale, sistemul fiscal.

Aloïse de Carlowitz

Aristocrată germană, de expresie franceză, baroneasa Aloïse-Christine de Carlowitz a călătorit în spațiul românesc cu doi ani înaintea revoluției de la 1848. Călătoria în principate și la gurile Dunării este prezentată sub forma unui jurnal, cu note aproape zilnice, iar relatarea privește organizarea regimentelor de graniță și viața în cadrul acestor comunități, căile de comunicație, starea satelor, a orașelor, moravurile și mentalitatea locuitorilor din zonele ce intră în componența frontierelor militare ale Austriei.

Ernst Anton Quitzmam

Medicul bavarez Ernst Anton Quitzmam, participant la campaniile din 1866 și 1870–1871 și talentat literat este cunoscut și ca cercetător al istoriei evului mediu timpuriu bavarez și al mitologiei germane, dar și ca drumeț pasionat. A întreprins călătorii de documentare în Germania de nord, Austria, Turcia, țările române, Grecia, Italia și Elveția, iar o parte din impresii le-a publicat sub formă de scrisori. În 1846 a trecut prin țările române, urmând traseul: Timișoara, Lugoj, Deva, Sebeș, Sibiu, Brașov, Câmpina, București.

Friedrich Uhl

Renumit scriitor și publicist austriac, Friedrich Uhl a făcut o călătorie în Banat în 1846, pe parcursul câtorva luni, care va constitui obiectul lucrării *Aus dem Banate. Landschaften mit Staffagen*. Aceasta conține o deosebit de pitorească evocare, nu numai a orașelor și satelor vizitate (mai ales din zona Băilor Herculane), dar și a vieții locuitorilor, a obiceiurilor și moravurilor lor.

Xavier Marmier

Călător împătimit, Xavier Marmier a vizitat aproape întreaga Europă: Elveția, Belgia, Germania, țările nordice, Polonia, dar și Rusia, Siria, Egipt, Algeria. Anii 1848–1849 i-a petrecut pe continentul american. În lucrarea *Du Rhin au Nil* descrie voiajul prin Tirol, Ungaria, provinciile dunărene, Siria, Palestina, Egipt. Fascinat de frumusețea și sălbăticia cursului Dunării, el insistă asupra drumului de la Moldova Nouă la Orșova, face referiri la diversitatea populației Orșovei, sesizează contrastul evident dintre bogățiile naturale ale pământului românesc și sărăcia locuitorilor. Porturile dunărene Brăila, Galați, Sulina l-au impresionat în special prin activitatea lor economică și prin numărul de nave găsite aici.

Ignace Xavier Morand Hommaire de Hell

Cunoscut inginer, geograf și călător, francezul Ignace Xavier Morand Hommaire de Hell a făcut ample cercetări etnografice, geografice, comerciale asupra sudului Rusiei, a litoralului Mării Negre și al Mării Caspice. Între 1845–1848 a întreprins o călătorie de documentare în Imperiul otoman, țările române, Heracleia, Trebizonda, valea Eufratului, ajungând în Persia. În august 1846, la bordul unei bărci și însoțit de barcașii experimentați, pornește de la Terapia, prin Bosfor, ajunge pe Marea Neagră la Constanța, de aici pe uscat cu arabaua până la Cernavodă, pe valea râului Carasu, apoi pe Dunăre până la Galați și de aici la Iași. După o scurtă ședere în capitala Moldovei, la sfârșitul lunii octombrie s-a întors la Constantinopol. Informațiile oferite de Hommaire de Hell se referă în special la Dobrogea și la Iași și privesc locurile și populația.

Anton Wasniewski

Polonez de origine și preot catolic Anton Wasniewski a făcut o călătorie timp de șase săptămâni în Bucovina și Moldova. Informațiile oferite privesc populația Iașilor, bisericile din Moldova, în special biserica din Botoșani, consulatele.

Hippolyte Félix Desprez

Unul dintre cei mai cunoscuți filoromâni, Hippolyte Félix Desprez, simpatizant al emigrației poloneze, dar și cu multe amiciții în tabăra studenților români din capitala Franței (Nicolae Bălcescu și Al. G. Golescu), a efectuat o călătorie în spațiul românesc în toamna anului 1845, iarna și vara anului 1846, străbătând Țara Românească și Transilvania. A scris despre țărani, țigani, regimente de graniță, iar mișcării de eliberare națională a românilor i-a dedicat o serie de articole apărute în prestigioase publicații din Franța.

INDICE¹

A

- Aaron, Florian (1805–1881), dascăl și cărturar român; scrieri ale lui ~ 458
Abdul-Megid, sultan al Imperiului otoman (1839–1861) 93, 460, 638
Academia Mihăileană, instituție de învățământ din Moldova (1835–1847) 217–218, 646
Ada Kaleh (Adfa Kalé), insulă și fortăreață pe Dunărea, azi inundată = Orșova Nouă
(Orșova <Nouă>) v. Orșova Nouă
Adjud (Ajudut), oraș, jud. Vrancea 252
Adrianopol, azi Edirne, oraș în Turcia 41, 112, 372, 393, 448, 494; tratatul de la ~ (14 sept.
1829) 66, 187, 193, 267, 272, 356, 469, 488, 624; confuzie cu orașul
Constantinopol 441
Africa 198
Agapia, com., jud. Neamț, mănăstirea ~ 82, 430
Ainsworth, englez, companion de călătorie al lui H. C. Andersen 23
Alagovich, Alexander von ~, episcop de Agram (Zagreb) 166
Alba de Sus, comitat în Transilvania 320, 332
Alba Iulia (Gyulafehérvár, Karlsburg), oraș, jud. Alba 134, 659; expediție împotriva (1438)
~ 548; profesori la ~ 573
albanezi, ~ în Țara Românească 71
Albert de Prusia (1809–1872), principe; vizita ~ la București 291, 349
„Albina Românească”, periodic politico-literar apărut editat de Gh. Asachi; supliment al ~
„Albina românească” v. Gh. Asachi
Alecsandri, Ion (Iancu) (1826–1884) 68
Alecsandri, Vasile (1821–1890), scriitor, om politic și academician român 68
Aleșd (Eleșd), sat, jud. Bihor; castel în ~ 433–434
Alexandria, oraș în Egipt; patriarhul de ~ 245, 450
Alexandru cel Bun domn al Moldovei (1400–1432) 642
Alfieri, Vittorio (1749–1803), scriitor italian 664
Alibona = Alibunar, câmpie și mlaștină în Banat 170
Alion, culme muntoasă în Banat, la est de râul Cerna 346, 517, 536, 537, 538
Alogivitch, Alexander von ~, episcop de Zagreb (sec. XIX) 166
Alpi, munți 31
Aluniș, sat, com., jud. Buzău 367
Ambrozie, sfântul ~, (cca 339–397) 397, 548
America = Statele Unite ale Americii 198; America <de Nord> (Indiile Occidentale) 492; ~
de Sud 131

Andersen, Hans Christian (1805–1875), scriitor danez; biografie 19–22, text 22–28

Anglia, englezi 112, 188, 197, 201, 280, 281, 357, 385, 393, 395, 413, 500, 502, 506, 508, 655; agenție a ~ în Moldova 181, 272; agenție a ~ în Țara Românească 76, 277; viceconsul ~ la Brăila v. Lloyd, St. Vincent; comerț al ~ cu Moldova 177, 213, 289; ~ la Băile Herculane 299

Antiohia, patriarhul din ~ 245

Apold (GrossPold), com. Miercurea Sibiului, j. Sibiu 549

Appert Nicolas (1749–1841), inventator francez; sistemul ~ 182

Araci (Arpatek), sat, com. Vâlcele, jud. Covasna; izvoare de apă minerală la ~ 562

Arad, oraș, jud. Arad 282, 285, 286, 607; locuitori: români, sârbi, germani (nemți), unguri 286; cazino (casină), teatru în ~ 286; ~ fost comitat 148, 165; comerț în ~ 286

Arany János (1817–1882), poet maghiar 337

Ardud (Erdöd), sat, jud. Satu-Mare 334

Arefu, sat, com., jud. Argeș 367, 369

Argeș, județ în Țara Românească 254, 367, 376, 474; episcopie de ~ 383, 451; ~ râu în Muntenia 365, 369, 423

Arghiropulo, Pulcheria (1822–1902), fiica boierului Constantin Cantacuzino-Pășcanu; soția lui Emanoil ~; căsătoria ~ 88

Aristarchi, Nicolae (1800–1866), agent diplomatic muntean la Poartă 358

Aristia, Costachi (1808–1880), artist, scriitor 358

Arkadi, Alexandrovici, general lt., prinț, fiu al generalului Suvorov 69

Armășești, sat, com., jud. Ialomița 369

Armenia, armeni 173, 337, 351, 352 642; negustori ~ 549; imigranți în Transilvania 556, 561; ~ în Moldova 90; ~ în Țara Românească 71; ~ în Banat 144; ~ la Tighina 96; ~ la Chișinău 97–98; ~ în Bălți 109, 111; ~ imigranți în Transilvania 556, 561

Armeniș (Armănisch, Armoenisch), com. jud. Caraș-Severin 605; post militar la ~ 532

Arnota, mănăstire, jud. Vâlcea, 424

Arpad (890–907), conducător al triburilor maghiare 336

Arsaki, Apostol (1789–1869), medic, om politic român 360

Asachi Gheorghe (1788–1869), boier și cărturar moldovean („savantul Iașilor”), redactor de periodice („Albina Românească”, „Arhiva Albinei”, „Gazeta de Moldavia”); membru al Eforiei Școalelor, director al Academiei Mihăilene 218, 429, 662; fiică a ~ Hermiona (1821–1900), soție a prințului Al. Moruzi-Pechea (căs. 1838), a scriitorului francez Edgar Quinet (căs. 1852) 79, 82

Asia 109, 208, 311, 351, 569, 635

Atena, oraș în Grecia 133

Athos, muntele ~ 382

Attila (Atyla), rege al hunilor (sec. V d.Chr.) p517

Austria (Zare Niemtschask), austrieci 33, 100, 110, 130, 144, 146, 155, 162, 208, 216, 221, 281, 372, 386, 500, 517, 556, 600, 633; imperiul ~ 311, 470, 612; dinastie imperială v. Habsburg, Habsburgi; relații ale ~ cu Imperiul Otoman 200, 516; războiul ruso-austro-turc (1736–1739) 531; intrigi ale ~ în Ungaria și Serbia 517; frontiere militare ale ~ 519–522, 530; regimente de graniță la ~ 527–531; tratat de navigație al ~ cu Grecia 358; agenție consulară a ~ în Țara Românească 263, 292, 327, 570–571; agenție consulară a ~ în Moldova 84, 181, 186, 187, 263, 272; consul ~ la Brăila v. Sgardelli; proiect de construire a unui canal între Dunăre și Marea

Neagră 349; comerț cu Principatele Dunărene 393, 488, 490, 493, 495, 506; export al Țării Românești în ~ 561; comerț al ~ cu Moldova 213, 250–251; vapoare ale ~ 395, 396; carantină a ~ în Bucegi, Orșova Veche 385, 514; poșta ~ 413, 503
 Averkie, arhimandrit al mănăstirii Stavronikitskaia, ctitor 457
 Avignon, oraș în Franța 253, 373

B

Babacai (Babakai), stâncă lângă localitatea Coronini, jud. Caraș-Severin 201, 611
 Bacău (Bakau), oraș, jud. Bacău 251, 365, 377; ~ ținut al Moldovei 247–248, 251, 374, 377, 471, 475; vicar apostolic de ~ 378; sate de ceangăi din ținutul ~ 251
 Baczynski, maior în armata rusă, stabilit la Iași ca șef al pompierilor 647
 Baden Ludwig Wilhelm (1655–1707) von ~, duce, general imperial supranumit Türkenlouiss 549
 Badewitz, profesor ~ (1846) 555
 Bahlui, râu în Moldova 60, 266, 365, 431, 645
 Bahna (Bagne), râu în Banat 536
 Baia de Aramă, oraș, jud. Mehedinți 369
 Baia de Fier, sat, com., jud. Gorj 425
 Baia Mare (Nagy-Banya), oraș, jud. Maramureș 334; parc în ~ 335; teatru și societate teatrală în ~ 335
 Baia, com., jud. Suceava 90
 Baia, localitate în Ungaria 30
 Baiazid I Yildirim (Bogazet I), sultan al Imperiului Otoman (1389–1402) 244, 466
 Bajza, József (1804–1858), poet și critic literar maghiar 332
 Balaton, lac și stațiune balneară în Ungaria 125
 Balcani, munții ~ (Haemus) 34, 41, 180, 206, 257, 348, 623
 Balmid, insulă pe Dunăre în jud. Caraș Severin 538
 Balș (Balysch), familie boierească din Basarabia 98, 114
 Balș, Gheorghe (Iordache, Bălșuț) (1776–1849), mare vistier (1801), spătar (1812) și agă (1816); soție a ~ v. Anica Filipescu
 Balș, Lupu (1791–1844) boier moldovean, mare logofăt 432
 Balș, Teodor (?–1867), mare hatman, logofăt și general în armata Moldovei; soție a lui ~ Maria, născută Bogdan 90, 214
 Balș, Teodor (Toderaș, Toderiță) (1790–1857), boier moldovean, vornic, mare logofăt (1855) și caimacam al Moldovei (1856–1857) 63
 Banat, provincie 125, 129, 131, 161, 165–166, 330, 377, 523, 544, 579–607, 587; capitală a ~ v. Timișoara; românii din ~ 584–585, 600–601; bulgari, dalmati, germani, sârbi, unguri în ~ 131, 136, 141, 144–145, 151, 153, 165–166, 166–169, 169–170; țigani în ~ 131, 601–603 ; organizare administrativ-teritorială a ~ 584; invazia turcilor (1738) în ~ 531; alegerea deputatului pentru ~ 294; frontieră militară a ~ 205;

¹ Indicele a fost alcătuit de Nicoleta Roman. Introducerea, biografiile, observațiile critice, notele și indicațiile bibliografice nu au fost incluse în index.

statutul grănicerilor din ~ 137, 527–528; regiment româno–ilir în ~ 120–121, 123; regimente de graniță în ~ 529; garnizoană în ~ 523–524; drumuri comerciale în ~ 159–160; antrepozit comercial în ~ 534; mine în ~ 141, 159; agricultură, viticultură, creșterea animalelor în ~ 152, 170–171; transport în ~ 163–164; medicină empirică în ~ 588; boli: febră recurentă 153, 156–158, 163–164; credințe populare românești în ~ 587; obiceiuri de înmormântare în ~ 604–606; religii în ~ 147–148; portul feminin în ~ 585; vestigii romane în ~ 155–156; ținut mlăștinos 156–157; insecte în ~ 583–584;

Bar, oraș în Muntenegru, port la Marea Adriatică 372

Barabas, Iosif (1843) 320

Barbu, ȋigan lăutar, rob al familiei Cantacuzino 79

Barcsai (Barcsay), Acațiu (Bartzai Asaz) (1619–1661), principe al Transilvaniei (1658–1660) 547

Bârlad, oraș, jud. Vaslui 69, 174, 252, 377, 384, 405, 432, 511; ~ râu în Moldova 239, 252, 365, 470, 471, 510, 650

Bârnova, mănăstire, com. Bârnova, jud. Iași, închinată Sf. Mormânt 462

Barnovschi, biserica mănăstirii ~ din Iași, închinată Sf. Mormânt 462

Basarab I, domn al Țării Românești (cca. 1310–1352); bătălie purtată de ~ (Posada, 1330) 557

Basarab Șerban Constantin, domn al Țării Românești (1654–1658), ctitor al bisericii Mitropoliei din București; ctitor al mănăstirii Sf. Sava, al mănăstirii Zlătari 452, 454, 461

Basarab–Brâncoveanu, prințul ~ 73

Basarabia (Bessarabien), provincie încorporată Rusiei (1812) 95, 96, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 112, 113, 117, 120, 144, 164, 174, 180, 348, 377, 452, 470, 471, 657, 664; descriere geografică a ~ 57; locuitori 107, 108, 117, 173; mișcarea românească din ~ 666; clase sociale în ~ 114, 115, 116–118; familii de boieri români din ~ v. Balș, Catargiu, Roznovanu, Sturdza; agricultura în ~ 106–108; sistemul juridic în ~ 66; învățământ în ~ 110–111; vestimentație în ~ 58;

Bâsca Chiojd, com., jud. Buzău 428

Basta, Gheorghe (1550–1607), general imperial, comisar al Transilvaniei (1601–1604) 547, 550

Báthory, Andrei, principe al Transilvaniei (martie–oct. 1599); bătălia purtată de ~ (1599) 550

Báthory, Gabriel, principe al Transilvaniei (1608–1613) 547

Báthory, Sigismund, principe al Transilvaniei (1581–1597; 1598–1599; 1601–1602) 546, 550

Batthyányi, familie de magnați maghiari în Transilvania; proprietate a ~ 144, 433–434

Bavaria, principat 173

Baziaș, oraș, jud. Caraș-Severin 30, 342

Băicoi, localitate în jud. Prahova 419

Băile Herculane (Herculesbádern), oraș, jud. Caraș-Severin 298, 515, 517, 518, 519, 523, 535, 581; descriere a ~ 586–587; legende legate de ~ 297, 588; locuitori (români, armeni, englezi, evrei, germani, sârbi, ȋgani, unguri) în ~ 299, 589; biserici în ~ 296, 297; pașă turc în ~ 299; urbanism în ~ 586; serviciul poștal în ~ 592; cafenele, restaurante, cârciumi în ~ 296, 587; hoteluri în ~ (hoteluri: Ferdinand, Francisc,

Teresa) 296; spital în ~ 296, băi la ~ (Hercule, Francisc, Ludovic) 296–297, 587–588; izvoare în ~ 592; divertisment în ~ 587; timp liber în ~ 591; ruine la ~ 585; împrejurimi ale ~ 585; peșteri lângă ~ (Peștera tâlharilor/grota lui Hercule) 297–298

Bălăceanu, Constantin (1778–1858), boier muntean, mare ban, mare hatman, membru al Divanului Judecătoresc, efor al Spitalelor, mare logofăt al Trebilor Bisericești (1838–1842) 74, 356, 373

Bălăceanu, Maria (1817–1881), fiica marelui boier Constantin Bălăceanu, căsătorită prima dată cu boierul Constantin Glogoveanu și a doua oară în 1838 cu baronul Petru Ivanovici Rükmann, consul rus la București 74

Bălcescu, Nicolae (1819–1852), istoric și om politic român 361, 362, 387

Băleanu, Emanoil (1794–1862), mare boier muntean ; membru în Divan (1829); comandant al miliției pământene a Țării Românești (1831); șeful Departamentului Dinlăuntru (1856), caimacam (oct. 1858–ian. 1859); soție a lui ~ 74

Băleni (Boleny), sat, com., jud. Dolj 71, 426

Bălțatești, com., jud. Neamț; conac la ~, al prințului Leon Cantacuzino 81–82, 90

Bălți, oraș în R. Moldova 108, 109; locuitori în ~ 111–112; învățământ în ~ 110–111; comerț în ~ 109, 110

Băneasa (Banjasa), sat desființat, azi inclus în mun. București 264, 574

Bărcan, veche cetate a Mehadiiei, construită în secolul al XII-lea 535

Bechet, oraș, jud. Dolj; carantină la ~ 385

Becicherecu Mic (Klein Betskerék), sat, com., jud. Timiș; germani (șvabi) la ~ 579; port tradițional românesc în ~ 578–579

Bega, râu și canal în Banat 159–160, 532, 543, 544

Bekes (Bekeser Gespansschaft), regiune în Ungaria 165

Béla III, rege al Ungariei (1172–1196); ~ ctitor 554

Belareca (Bela–Reka), râu în Banat 535, 591

Beldiman <Vasile>, funcționar aflat la conducerea portului Galați (1837–1840) 214

Belgia 394, 395, 633

Belgrad, oraș în R. Serbia 125, 309, 344, 345, 583; tratatul de la ~ (1 sept. 1739) 132, 517, 586

Bellu, Alexandru (Bellio) (1796–1853), boier muntean, mare spătar (1822), căminar (1824), agă (1836), mare logofăt și membru al Înaltei Curți (1850) 371

Bereasca, sat înglobat în orașul Ploiești, jud. Prahova 320

Berlin, oraș în Germania 84, 90, 275, 359

Besdedel, pârau, jud. Dâmbovița 422

Beșenova Veche (Alt Beschenowa), com. desființată, redenumită Dudeștii Vechi, jud. Timiș; locuitori ai ~ 169–170

Betaidei, lac 560

Bethlen Gabriel, principe al Transilvaniei (1613–1639) 547, 573

Beudant, François-Suplice (1787–1850), matematician, fizician și naturalist francez 434

Bezdead, com., jud. Dâmbovița 422

Biasini, han în Cluj v. Cluj 337

Bibescu, Gheorghe (1804–1873), domn al Țării Românești (1 ian. 1843–13/25 iunie 1848) 73, 34, 86, 87, 93, 259, 290–291, 322, 323, 324, 362, 363, 450, 457, 461, 462, 505, 665

Bichiș, județ în Ungaria 282, 284, 286
 Biharia, sat, com., jud. Bihor 336
 Bihor, județ în Timiș 284; trecătoare în ~ 337
 Billecocq Adolphe Etienne, consul general al Franței în Principate (1839–1846) 77
 Biserica Albă (Weisskirchen), azi Bela Crola, localitate în Banatul sârbesc 304
 Bistrița (Aurinium), râu în Moldova 82, 250, 365, 430, 470, 510
 Bistrița <Năsăud>, oraș, jud. Bistrița–Năsăud 552
 Bistrița, sat, com. Alexandru cel Bun, jud. Neamț, mănăstirea ~ închinată Sf. Mormânt 462
 Bistrița, sat., com. Costești, jud. Vâlcea, mănăstirea ~ 424
 Blaremburg, Vladimir (1811–1846), ofițer rus de origine belgiană, stabilit în Țara Românească (1838), colonel (1838), aghiotant domnesc și inginer șef al statului; surorile ~ 75, 388
 Bobos = Boboci, sat, com. Jugureni, jud. Prahova 367
 Bocska (Botschka), regiune din Sebia 145
 Bocskay, Ștefan, principe al Transilvaniei (1604 sau febr. 1605–1606) 434
 Bogălțin (Bogoldin), sat, com., jud. Caraș-Severin 523, 526; ~ stație de ofițeri 526; comunități grănicerești în ~ 526–528
 Bogdan, Smaranda (Smărăgdița) p62, 634 ; bal la ~ 78
 Bolliac, Cezar (1813–1888), poet și publicist român 361, 408
 Borboiu, mănăstire în Iași 462
 Borca, com., jud. Neamț; așezare de țapinari la ~ 81
 Borca, izvor mineral în jud. Neamț 366
 Bordei (Bordejeul), azi com. Păltiniș din jud. Botoșani 250
 Borodul Mare și Mic, sate, com. Borod, jud. Bihor 434
 Borroczy, Rudolf Arthur von ~, maior și slujbaş al Țării Românești, inginer sub a cărui conducere a început în 1844 construcția Teatrului Național din București 258
 Borsec (Borszeg Bortzék), oraș, jud. Harghita; izvoare de apă minerală la ~ 418, 562
 Bosca = Bâsca, sat, com. Chiojdu, jud. Prahova 367
 Bosco, Bartolomeu (1793–1863), iluzionist italian 560, 634
 Bosfor, strâmtoare la Marea Neagră 40, 133, 180
 Bosnia (Bosnien), provincie 311, 166
 Bosniaci, locuitori la în Banat 165
 Botianov Ivan (?-?), călător în Țările Române (1846–1847) biografie 463–464; text 464–506; comentarii 508–513
 Botoșani (Botoschan), oraș, jud. Botoșani 250, 377, 384, 386; ~ ținut al Moldovei 377, 471, 475; locuitori ai ~: români, armeni 643, 644; deputați de ~ 383; case, lăcașe de cult în ~ 643; spital la ~ 405
 Bouquet, Michel (1807–1890), pictor francez 467
 Bran (Törzburg), sat, com., jud. Brașov 563; trecătorea ~ 568
 Brâncoveanu Grigore (1767–1832), mare ban de Craiova, prinț al Sf. Imperiu; soție a ~, Safta 47, 487
 Brâncoveanu, Constantin (1654–1714), domn al Țării Românești (1688–1714) 258; ~ ctitor al bisericii mănăstirii Sf. Sava 461
 Brașov (Kronstadt), oraș, jud. Brașov 134, 292–293, 394, 417, 419, 550, 565; descriere a ~ 560–562; comerț al ~ cu Țara Românească 561; negustori din ~ 317, 318; locuitori

ai ~ (secui, maghiari, gr., români, armeni) 561–562; cetatea ~ 561; timp liber în ~ 562–563; cartiere ale ~ (Blumăna) 562

Brateș, lac lângă Galați 187, 365, 389, 432, 623

Bratislava (Pressburg) oraș în R. Slovacia 44, 205, 294, 520

Brădet, sat, com. Brăduleț, jud. Argeș 367

Brădiceni, sat, com. Peștișani, jud. Gorj 426

Brăești, sat, com., jud. Buzău 367

Brăila (Brailov, Ibraila, Brailow, Prailov), oraș, port, jud. Brăila, v. Ibraila v. Prailov 77, 179, 180, 287, 289, 330, 348, 357, 361, 365, 376, 384, 394, 395, 449, 638; ~ , județ în Țara Românească 376; evenimente istorice la ~ 623; asediu rusesc (1828) 49; agenții străine la ~ 233; consul austriac la ~ v. Sgardelli; consul sard la ~ v. Pedemonte, B. G. ; viceconsul englez la ~ v. Lloyd, St. Vincent; comerț la ~ 173, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 500, 505, 506, 507, 508, 594, 623; concurență comercială cu Odessa 624; ~ port franc al 506, 507, 508; navigație la ~ 503, 623; construcții nave la ~ 497; măsuri și greutate la ~ 500, 501, 502; carantină la ~ 385, 503, 504; spital militar în ~ 405; hoteluri în ~ 449; tipografii în ~ 487; case, străzi, magazine la ~ 49, 623; cetate ~ 66, 208, 222, 229, 469, 470, 509; monumente în ~ 77, 470;

Brăzoiu, hangiu la Roman (1846) 429

Breaza, oraș, jud. Prahova 317, 367, 419

Breger, contele ~; comandant al postului de graniță de la Timișul de Sus, jud. Brașov 564

Brenner, austriac stabilit în București; hotelul lui ~ 449

Breslau = Wrocław, oraș în R. Polonia 240, 242

Bruckenthal, Samuel (1721–1803), președinte al Gubernului Transilvaniei (1774–1777) și guvernator al Transilvaniei (1776–1787); muzeu înființat de ~ 554–555

Brusturaș, sat, jud. Dâmbovița 366

Bucecea (Bucheche), oraș, jud. Botoșani 250, 642

Bucegi, culmi în ~ v. Carpați 315, 364, 385, 416, 417, 419, 420, 421, 424, 564, 565; mănăstiri în ~ 567–568

Buchinger, Jean D. (1803–1888), botanist francez 178

Bucov, com., jud. Prahova; ~ , fostă capitală a județului Săcuieni 376, 427

Bucovina (Bukowina), provincie 106, 110, 115, 116, 118, 119, 120, 126, 144, 166, 250, 364, 377, 470, 513, 522, 531, 640, 641, 643, 659; mișcarea românească din ~ 666; clase sociale în ~ 104

București (Bukarest), oraș–municipiu, capitală a Țării Românești 26, 133, 174, 237, 287, 289, 349, 358, 359, 362, 363, 365, 368, 376, 383, 384, 388, 423, 431, 448, 449–462, 467, 493, 494, 495, 506, 510, 519, 574–576, 618, 620, 632, 638, 660; așezare geografică a ~ 411–412; descriere a ~ 321; drum din Transilvania până la ~; legenda întemeierii orașului ~ 46, 258, 467; ~ reședință domnească; populație: români 70, 414–415 populație alogenă: armeni, bulgari, evrei, francezi, greci, germani, italieni, maghiari, turci, în ~ 48, 70, 290, 327, 460, 574–575; țigani robi în ~ 291; vizita principelui Albert al Prusiei (1809–1872) în ~ 291; pacea de la ~ (16/28 mai 1812) 69 ; agenții în ~ a Austriei, Imperiului Otoman, Prusiei, Rusiei 48, 71, 233, 262–263, 292, 326, 667; viață economică: negustori, piețe, hanuri, hoteluri (Casino, Brenner), cazinou, restaurante, cârciumi, cafenele în ~ 47, 48, 70, 262, 290, 449, birjari în ~ 70; poșta în ~ 412–413, 503; industria în ~ 263–264; antrepozite, comerț

în ~ 394; modernizare în ~ 290, 357; justiție în ~ 386; pompieri în ~ urbanism în ~ 46, 47, 71, 258–259, 290, 661; palate și reședințe domnești în ~ 46, 321, 322, 453, 461; edificii publice în ~ 414–415; turnul Colței în ~ 460; construirea primăriei (Sfatul Orășenesc) din 1842–468; poduri, ulițe (Târgul de Afară, Ulița germană), mahalale în ~ 71, 259–260, 290, 291, 321, 322, 323, 325; poarta Colentinei 70; spitale (Coltea, Pantelimon, Dudești, Filantropia, brâncovenesc,) în ~ 48, 226–227, 259, 355, 404, 405, 458, 460, 487, 488; medici (Issat) în ~ 48; calamități: epidemii (ciumă, holeră) cutremur (1802), în ~ 357, 458, 459–460; băi în ~; stabilimente de binefacere în ~ 403; cerșetori în ~ 406; lăcașuri de cult: Mitropolie, biserici, mănăstiri în ~ 46, 426, 451–453, 454, 455, 457, 461, 462, 467; religie în ~ 260–261, 456; alte confesiuni: catolice, protestante, calvine, sinagogi în ~ 323, 324, 325, 328, 329, 450; cultură, învățământ public și privat în ~ 51, 229–230, 262–263, 407, 409; seminar ortodox în ~ 231, 409; cabinet de antichități în ~ 48; biblioteci, tipografii, teatru, presă, cluburi în ~ 103, 230, 264, 459, 487; construirea Teatrului Național din ~ 468; muzeu în ~ 230; moda în ~; divertisment în ~ 262, 455, 456; baluri, petreceri în ~ 291; împrejurimi (Herăstrău, Mogoșoaia) în ~ 46, 48, 264–265

Budapesta (Buda, Pesta, Ofen), oraș în R. Ungaria v. Pesta v. Ofen 30, 33, 36, 44, 120, 133, 158 165, 174, 205, 283, 284, 286, 337, 393, 439, 546 611

Buftea, oraș, jud. Ilfov 265

Bugea, com., jud. Dâmbovița 366, 367

Bugeac (Basarabia de Sud, Bugeacul tătarăsc, Boudjak) 100, 630

Bughea de Sus, sat, jud. Prahova 369

„Buletin. Gazetă Oficial”, periodic muntean (15 dec. 1832–4 ian. 1847)

Bulgaria, bulgari (slavi) 23, 71, 90, 121, 165, 170, 178, 185, 238, 306, 308, 311, 339, 340, 347, 348, 359, 361, 363, 372, 373, 465, 469, 498, 508, 516, 616, 641, 657, 659; ~ hrisovaliți din Moldova 479; cultura din ~ 460; răscoale antiotomane în ~ (1841); episcop catolic ~ v. Stanislowitch; ~ la Tighina 96; ~ la Chișinău 97–98

Burdujeni (Bukoschaya), oraș, jud. Bacău 251

Burlac (Bourlak, Bourlac), localitate neidentificată (1846) 339, 630

Buzău, oraș, jud. Buzău 376; episcopia de ~ 70, 383, 451; seminar ortodox la ~ 232, 409, ~, județ în Țara Românească 254, 366, 367, 376, 474; tipografie la ~ 487; vin de ~ 418; ~ râu în Muntenia 70

Buzoianu, Hrisoscoleu, Dimitrie, vornic în Țara Românească (1829–1830) 356, 363; văduva lui ~ 428

Byron, George Gordon, lord ~ (1788–1824), poet englez 38

C

Cahors, com. în Franța 258

Câineni, com., jud. Vâlcea 364, 424, 430; drum prin ~ 557

Cairo, oraș în Egipt 450

Calafat (Kalafat), oraș, jud. Dolj 207, 340, 384; bătălia de la ~ (26 feb. 1790) 518; carantină la ~ 385; chila (de grâu) de ~ 489, 490

Caliga, neidentificat 188

Callimachi, Eufrosina (1817–1875), fiica boierului Constantin Pașcanu Cantacuzino; soția
 prințului Alexandru ~; căsătoria ~ 88

Callot, Jacques (1593–1635), pictor francez 661

Cămenița = Kamenet–Podolsk, oraș în R. Ucraina (Kămenița) 57, 119

Câmpia ungară (Alföld) 335

Câmpina (Kimpina), oraș, jud. Prahova 292, 318, 369, 416, 417, 419; starosteria din ~ 571

Câmpineanu, Constantin, mare boier din Țara Românească 356

Câmpineanu, Ioan (1798–1863), boier și om politic român, conducător al „partidei
 naționale” din Țara Românească 358, 360, 362, 421, 664; vila lui ~ (Scufa) 360

Câmpulung Muscel (Kimpoulung, Long–champ), oraș, jud. Argeș; veche capitală a Țării
 Românești 258, 369, 376, 384, 469; descriere a ~ 329, 423

Candia, în insula Creta, Grecia 393

Canta Iancu (Iancușor); soție a lui ~, Pulcheria; sora lui ~, Maria Cantacuzino 79, 81–82

Canta, Nicolae, boier din Moldova (1838), logofăt și președinte al Divanului 62, 63

Cantacuzino, familia; castel al ~ la Filipeștii de Târg 292

Cantacuzino Mihai, banul, genealogist; teorie a ~

Cantacuzino, Alexandru (Alec) (1771–1841), prințul ~, ofițer rus, eterist participant la
 revoluția din 1821, stabilit la Atena după obținerea independenței Greciei 63, 79

Cantacuzino, Ion C. (1825–?) 63, 64

Cantacuzino, Maria, fratele ~, Iancu Canta 32–33

Cantacuzino, Matveevici Egor (1786–1857), prințul ~, colonel rus 64–65, 93; fiu al lui ~,
 Egorovici Grigori (1814–1871) 65, 79; fiu al lui ~ Egorovici Lev (Leon)
 (1818–1874) 79, 81, 90, 93; fiu al lui ~, Egorovici George (1819–1887) 90

Cantacuzino, Șerban domn al Țării Românești (1678–1688), ctitor al bisericii Mitropoliei
 din București 452

Cantacuzino–Deleanu, Gheorghe (1786–1857), colonel în armata rusă 253

Cantacuzino–Pașcanu Constantin (Costache, Costachi) (1778–1843), vistiernic în Moldova
 (1834), mare vornic, soție a ~, Pulcheria Rosetti; fiicele lui ~, Pulcheria
 Arghirovulo, Eufrosina Callimachi; frați ai ~, Dimitrie (1789–1862), Mihalache
 (1791–1857) 63; originea numelui 62, 63, 88

Cantemir, Dimitrie, domn al Moldovei (nov.1710–iulie 1711) 102

Caracal, oraș, jud. Olt 376

Caracaș, frați ~ din Moldova 63, 64

Caransebeș (Karansebeș), oraș, jud. Caraș-Severin v. Karansebeș 141, 143, 523, 534, 607;
 români în ~ 295; cehi în ~ 295; regiment de grăniceri rom.–iliri în ~ 295, 534;
 antrepozit comercial la ~ 534; târg în ~ 603; hanuri în ~ 534; învățământ în ~
 142–143, 534; episcopie ortodoxă la ~ 534; corul muzical din ~ 297; împrejurimi
 ale ~ 534–535;

Carasu (Karasu), lac și comună în Dobrogea, pe locul căreia s–a dezvoltat orașul Medgidia
 24, 307

Carașova (Crașova, Crușova, Krassoer), jud. Caraș-Severin; ~ comitat 147–148, 607

Carei, oraș, jud. Satu Mare 336

Cârligătura (Cartigătura), fost județ în Moldova 475, 519

Carlowitz, Aloise–Christine de ~ (1797–1863), baroneasă germană, călătoare în principatele
 române și Banat; biografie, 514 , text, 514–540

Carol Robert d' Anjou, rege al Ungariei (1308–1342); bătălia purtată de ~ (Posada, 1330) 557, 558

Carol VI de Habsburg, arhiduce de Austria, rege al Ungariei (1711–1740), rege de Neapole (1707–1734), rege al Siciliei (1718/1720–1734), rege al Boemiei și împărat al Germaniei (1736–1740); drum construit în timpul ~ 161, 421, 556

Carol XII (Schwetzky Koroll) (1682–1718), rege al Suediei (1687–1718) 96, 649

Carpați, munți 30, 34, 101, 106, 110, 115, 135, 161–162, 170, 188, 510, 518, 538; munți v. Ceahlău, Bucegi, Retezat; masive ale ~ (Simile, Surul, Tâmpa) 315, 420, 549, 551, 556, 562, 565, 567; Alpii Transilvaniei (Siebenbuergische Alpen) 164; culmi ale ~ (Muntele Mic, Oltului, Someșului, Predeal) 314, 315, 365, 424, 426, 429, 470, 545, 652; văi ale ~ 420, 564; râuri din ~ 246, 257;

Carra, Jean Louis ~ (Cara) (1742–1793), publicist și om politic francez, călător în Moldova 373

Carsdorf, oraș în Serbia 304

Castellinard, Adolfo, consul sard la Galați (1844–1845) 252 v. și Galați

Castelu (Keustelli), sat, com., jud. Constanța 307

Cașin, com., jud. Bacău, mănăstirea ~ închinată Sf. Mormânt 462

Cașolț (Kastenhölz), sat, com. Roșia, jud. Sibiu v. Kastenhölz 542, 550–552, 553, 559

Catargiu (Katarji), familie de boieri în Basarabia 114

Cattaro, fluviu; gurile ~ 530

Caucaz, munți 258, 369

Cazane, sectorul defileului Dunării la trecerea prin munții Carpați (Porțile de Fier) v. Porțile de Fier

Călărași, oraș, jud. Ialomița 254, 376, 489; carantină la ~ 385

Căldărușani, lac în jud. Ilfov 365; ~ sat, com., jud. Ilfov, mănăstire de călugări la ~ 265, 425, 427

Călimănești, oraș, jud. Vâlcea 366, 367; ~ ape sulfuroase 424

Călinești, comună ce aparține de orașul Bucecea, jud. Botoșani 642

Călui, sat, com. Oboga, jud. Olt, mănăstire închinată Sf. Mormânt 461

Ceahlău, muntele ~ v. Carpați 82, 428, 429, 364; schit în ~ 429

ceangăi, maghiari din Transilvania așezați în satele de graniță ale Moldovei 378

Ceatal, insulă pe Dunăre 624

Cehia, cehi (Boehmen) 295, 659

Cenad (Tsanad), com., jud. Timiș; ~ fost comitat 165

Cerna (Tscherne), râu în Banat v. Tscherne 31, 130–132, 134, 296, 297, 298, 517, 523, 536, 586, 587, 588, 591–592, 631; valea ~ p, 139, 140; legenda ~; ~ sat 341; post militar la ~ 134, 137; istoric al ~ 628, 629

Cernavodă (Czernavoda, Tschernavoda, Tschernawoda), oraș, jud. Constanța v. Tschernavodă 23, 25, 26, 34, 35, 36–37, 200, 308, 339, 347, 348, 349, 351, 626

Cernătești, sat, com., jud. Buzău 370

Cernăuți, oraș 364

Cerneți (Czernetz), sat component al comunei suburbane Simian, mun. Drobeta Turnu-Severin, jud. Mehedinți 364, 376, 384, 405, 444

Cernica, sat, com., jud. Ilfov; ~, mănăstire de călugări 265, 426, 451

Cetatea Albă (Akkerman), oraș în R. Ucraina v. Akkerman 97, 104, 108, 112, 113; convenția de la ~ (1826) 362; închisoare la ~ Ostrog 105

Cetățuia Palanca, com., jud. Bacău 429
 Cetățuia, mănăstire în Iași, închinată Sf. Mormânt 60, 273, 462
 Chateaubriand, François-René (1765–1848), scriitor și om politic francez 536
 Cheia, com., jud. Prahova 427
 Cheile Slatinei, com. Slatina Timiș, jud. Caraș-Severin 532
 Chilia, braț al Dunării 624
 China 351
 Chioar, ținut în Transilvania 337
 Chișinău, oraș în R. Moldova 105–106, 112, 115; locuitori ai ~ 96–97, 98, 174; cler ortodox 101; staroste v. Minko; urbanism în ~ 99; împrejurimi ale ~ 100, 113
 Chrysostomus, Ioan (347–407), patriarh al Constantinopolului 397
 Ciacova (Csakova, Szakawa), oraș, jud. Timiș v. Szakawa 570
 Cibin, râu în Transilvania 550, 553, 556
 Ciclova (Siklowa), actuala Ciclova Montană din componența orașului Oravița, jud. Caraș-Severin v. Siklowa 302
 Cioplea, parte componentă a orașului Predeal, jud. Prahova 328, 329
 Cislădie (Heltau), oraș în jud. Sibiu v. Heltau 549
 Cișmele (Tschismélé), sat, com. Smîrdan, jud. Galați ; han la ~ 188; v. Tschismélé
 Cladova = Gladova, localitate în Serbia 300, 340
 Cluj (Klausenburg, Clusium, Claudiopolis), oraș, jud. Cluj v. Klausenburg 285, 337, 433, 548, 659; etnii în ~ 652; mahalale, ulițe ale ~ 652; cartiere: Mănăstur 435; hanuri (Biasini) în ~ 337;
 Cocorăscu, Radu (?–1656), mare boier muntean, apropiat al domnului Matei Basarab; mare logofăt (1641–1654) 459
 Colentina, râu în Muntenia 455; ~ sat înglobat în mun. București; castelul și grădina din ~ 264
 Coleridge, T. Samuel (1772–1834), poet englez
 Colquhoun, Robert Gilmour sau Gilmore (1803–1870), consul general englez la București (17 nov. 1834–20 iulie 1859) 77
 Cola, funcționar al cancelariei consulatului rus (1830) 356
 Colson, Felix, secretar al Consulatului Franței la București, apoi secretar al lui Ioan Câmpineanu, autor al unor lucrări despre principatele române 427
 Coltău, sat, com. Săcălășeni, jud. Maramureș 337
 Colțea, mănăstire în București 460
 Colțu = Colți, sat, com., jud. Buzău 369
 Comana, com. Comana, jud. Giurgiu, mănăstire închinată Sf. Mormânt 461
 Comarnic, oraș, jud. Prahova 419
 Comoreni, sat, com, jud. Teleorman 364
 Conachi, Constantin (Costache) (n. 1777–m. 1849), boier și scriitor moldovean, membru în Comitetul de redactare a Regulamentului organic; căsătoria fiicei lui ~ 91–92
 Congo, râu în Africa 197
 Constantin cel Mare = Gaius Flavius Valerius Aurelius Constantinus (272–337 d. Chr.), împărat roman (306–337 d. Chr.) 347, 619; creștinismul în timpul lui ~ 519
 Constantinopol (Stambul, Istambul, Țarigrad), oraș în Turcia, capitală a Imperiului Otoman 22, 23, 58, 84, 91, 93, 179, 192, 199, 210, 213, 244, 268, 275, 280, 291; 308, 313, 341, 357, 358, 361, 386, 413, 417, 421, 450, 460, 546, 547, 559, 561, 570, 575, 611,

639, 648; confuzie cu Adrianopol 441; strămoare la ~ v. Bosfor; cartiere (Fanar, Pera) 133, 646; fanarioți din ~ 575; patriarhul de ~ 63, 231, 245, 397; comerț ~ cu Principatele 469, 488, 491, 493, 494, 496, 498, 500, 508; credite, schimb și plăți cu Principatele Române 499, 501; linie de poștă la ~ 503 ; epidemii: holeră (1847) 27; împrejurimi ale ~ 22, 23

Constanța (Custendjeh Kuestajë, Kustendje), oraș-port, jud. Constanța 35, 36, 127, 338, 348, 349, 351, 626; originea numelui ~ 36–37; populație la ~ 305, 306; navigație la ~ 36–37, 200; han la ~ 200; cetate la ~ 352; vestigii romane la ~ 36–37

Copăcenii, localitate în R. Moldova 106

Coramnic (Koromnik), defileu în munții Banatului v. Koromnic 131, 517

Corbeni, sat, com., jud. Argeș 369

Corfu, insulă a Mării Ioniene 497

Cornățel (Harbach), valea ~, jud. Bihor 550

Cornea (Kornia), sat, com., jud. Caraș-Severin 531, 535

Cornélie, însoțitoare a contesei Dash (1845) 439, 443, 445

Cornescu, Mihail (1783–1863), boier muntean, deputat (1836–1839) 371, 421

Cornești, sat, com. Bălești, jud. Gorj 426

Cornul de Aur, peninsulă la Marea Marmara 200

Corregio, Antonio Allegri (1489–1534), pictor italian 589

Cosești (Kossesd), sat, com. Lăpușul de Jos, jud. Hunedoara 545

Costache, Veniamin (Beniamin) (1768–1846), mitropolit al Moldovei (1803; 1806; 1812–1821; 1823–1843) 362

Costeștii din Vale, sat, com., jud. Dâmbovița 426

Cotnari (Kotenar), com., jud. Iași; vin de ~ 243, 370, 374, 512

Cotroceni, sat desființat, azi înglobat în mun. București 265

Cotroș, sat, com. Cuca, jud. Galați 648

Covurlui (Cocârlău, Curoulani), fost ținut în Moldova 377, 471, 475, 510, 511

Cozia, localitate în jud. Valcea 366, 367; ~ mănăstirea 424

Craiova (Krajowa), oraș, jud. Dolj, capitală a Olteniei 49, 254, 329, 376, 390, 405, 465, 513, 519, 619; populație a ~ 660; legenda întemeierii ~ 468, 469, 513; agenție străină în ~ 233; deputați de ~ 383; spital militar la ~ 487; justiție 386; învățământ public și privat în ~ 229, 409; tipografii la ~ 487; ban al ~ 403

Crasna, com., jud. Gorj 369

Cricov (Krik), râu în Muntenia 292

Crimeea (Rusia Nouă), peninsulă 111–112, 174, 258; hanatul ~ 103

Cristian (Grossau) comună suburbană a municipiului Sibiu, jud. Sibiu; dieta de la ~ 549

Criș, râu în Transilvania; valea ~ 433, 434, 435

Crișuri (Koeroes), râuri în Transilvania 165

Croația, croați 148, 158, 311

Csaba, târg în Ungaria 285

Csaki, Andrei 548

Csatári Ottó, pseudonimul călătorului maghiar Kovács László (1816–1894); biografie 433, text 433–435

Csató, Pal (1804–1841) scriitor maghiar 284

Cumania, cumani (Kunság), invazie a ~ în Transilvania 286

Cuptoare (Cuptoza), sat, com. Cornea, jud. Caraș-Severin; post militar austriac la ~ 535

„Curierul românesc (Courrier valaque)”, periodic muntean (8 apr. 1829–19 apr. 1848); (29 nov.–3 decembrie 1859) 458
 Curlanda (Curlanda), provincie baltică a Imperiului Rus 90
 Curtea de Argeș (Courte d' Ardjsch), oraș, veche capitală a Țării Românești, jud. Argeș 258, 422, 469; mănăstire la ~ 423, 469, ctitoria lui Neagoe Basarab; seminar ortodox la ~ 232, 409
 Curtici, oraș, jud. Arad; hoți de cai la ~ 285;

D

Dacia, daci, strămoși ai românilor 131, 138, 178, 181, 377, 440, 448, 471, 611, 651; creștinarea populației romanizate din ~ 458; ~ Ripensis 156
 Dalmația, provincie; Dalmați (Dalmatier, Dalmatini) în Banat 522
 Damasc, oraș în Siria; mărfuri de ~ 393
 Dâmbovița, județ în Țara Românească 254, 366, 369, 376, 474; râu în Muntenia 46, 254, 258, 322, 365, 411, 422, 575–576, 662; oraș pe ~ v. București
 Dancu, mănăstire în Iași 462
 Danemarca, danezi 26, 27
 Dash, Anne Gabrielle de Cisternes de Courtiras, vicontesă de Poiloue de Saint-Mars, (contesa ~) (1805–1872), scriitoare franceză, călătoare în Moldova și pe Dunăre (1845); biografie, 436–438, text 438–448; despre ~ 634
 Dașcov (Daskov) Iacov Andreevici, consul general rus în Principate 68, 70–71, 86, 91, 363
 Dauphiné, regiune în Franța 427
 Dărmănești, oraș, jud. Bacău 429
 Dealu Mare, regiune viticolă în Muntenia 371
 Debrețin (= Debreczen), oraș în R. Ungaria 165, 282, 330, 337
 Decebal, rege al dacilor (87–106 d. Chr.) 556, 661; val de pământ construit de ~ 557
 Dej, oraș, jud. Cluj 337
 Demidov, Anatol Nikolaevici (1813–1870) principe de San–Donato, diplomat rus, călător prin țările române (1837) 369
 Dendrino, secretar de origine greacă în cadrul consulatului rus din București (1841) 77
 Derețchi (Dimitrie Dekretszi Bașa), boier moldovean (†1835) 649
 Desprez, Hipolyte (1819–?), om politic francez, călător în Țările române; biografie, 650–651, text, 651–668
 Deva, oraș, jud. Hunedoara; cetatea ~ 546–547; târg, Dietă în ~ 547
 Dickens, Charles, (1812–1870) romancier englez 34
 Dimitri, familie de boieri din Basarabia 114
 Dintr-un Lemn, com. Francești, jud. Vâlcea; mănăstirea ~ 424
 Dniester v. Nistru
 Dobra, sat, com., jud. Hunedoara; turn turcesc la ~ 545
 Dobrogea (Dobrudsche) 666, stepă a ~ 348; emigranți șvabi în ~ 350, 351; tătari în ~ 630
 Dobroslavich, Marco, căpitanul vaporului „Argo” (1841) 25
 Docan, frații (1841) 68
 Doftana, sat, com. Valea Doftanei, jud. Prahova 416, 417

Dolj (Dolgi), județ în Țara Românească 254–255, 376, 474
 Domașnea (Damasna), munte în Banat 531; sat, comună, jud. Caraș-Severin 531; bătălia de la ~ (1738) 531; târg la ~ 531;
 Domnic al Stratornichiei, episcop 453, 455–456
 Domnic, conte (sec. XIV) 557
 Domogled (Domoklett), munte lângă Băile Herculane 298
 Dornseifer, preot franciscan la Botoșani (1846) 643
 Dorohoi (Dorohoy), oraș, jud. Botoșani 249; ~ ținut în Moldova 376, 471, 475; ~ (Iezer), lac 365
 Dosoftei, mitropolit al Moldovei (1671– 1674, 1675–1686) 398
 Drajna, com., jud. Prahova 427
 Drava (Drau), râu în Serbia 166
 Drăgășani (Dragoschan), oraș, jud. Vâlcea 370, 371; vin de ~ 243
 Drencova (Drenkover, Drenkowa), sat, com. Berzasca, județul Caraș-Severin 30, 34, 172, 178, 204, 205, 300, 301, 313, 341, 438, 439, 610
 Drenotzi (1843–1844) 293
 Drobeta Turnu-Severin, oraș, jud. Caraș-Severin ; podul de la ~ 659; carantină la ~ 385; Banatul de ~ 557
 Dudești, comună, jud. Brăila; abatorul și spitalul de la ~ 265
 Duhamel, Aleksandr Osipovici (1801–1880), general maior, aghiotant al țarului; ~, comisar rus în Moldova și Țara Românească (1840–1849) 85, 361
 Dulcești, sat., com., jud. Neamț 429
 Dumitru, călăuză a călătorului german E. A. Quitzmann (1846) 564, 565, 568–570
 Dunăre, fluviu, curs al ~ 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 33, 34, 35, 36, 43, 77, 110, 120, 122, 124, 129, 130, 135, 155–156, 185, 187, 208, 237, 256, 287, 299, 307, 330, 339, 356, 357, 358, 361, 364, 365, 374, 389, 394, 401 432, 438, 439, 449, 465, 466, 467, 473, 508 516, 515, 520, 542, 549, 584, 611, 613, 628, 629, 630, 631, 632, 634, 648, 657, 659, 667; cataracte ale ~ v. Porțile de Fier, Cazane 41, 44, 54, 201, 204, 344, 345–346, 612; insule la ~ (Balmid, Cetal, Letea, Păcuil lui Soare, Portița, Orșova Nouă, Ostrovul Gol) 126, 178, 181, 222, 346, 538, 624; mlaștini la ~ v. Alibunar 253; deltă a ~ 40, 624; câmpia ~ 560; brațe, guri ale ~ 40, 202, 211, 515; stânci pe ~ v. Babacai; râu ce se varsă în ~ 517, 518, 532; canal de legătură cu Marea Neagră: Leman 54, 307, 349; companii la ~ 36–37; navigația pe ~ 24, 54, 173, 178, 179, 180, 185, 201, 213, 217, 244, 289, 300, 536, 538, 539, 540, 553, 547–548; vapoare pe ~ (Argo, Ferdinand, Fernando Primo, Saturnus, Tünste, Zring) 25, 37–38, 124, 159, 200, 204, 205, 206, 210, 289, 306, 625, 638, 639; comerț pe ~ 159–160, 488–498, 500, 508; cordoane sanitare la ~ 223, 309; post austriac de grăniceri la ~ 120; orașe la ~ v. Brăila, Călărași, Calafat, Cernavodă, Drobeta Turnu-Severin, Galați, Giurgiu, Hârșova, Moldova Nouă, Oltenița, Orșova, Sulina, Tulcea, Turnu Măgurele, Zimnicea 515; cetăți la ~ 181, 207; pod la ~ v. Traian 127–128, 313, 347; seceta (1834), inundații la ~ 505, 539; peșterile de lângă ~ 342
 Dunkerque, localitate în nord-vestul Franței 416
 Durău, mănăstirea ~, jud. Neamț 429
 Durighin, secretar al consulatului rus din București (1841) 77

E

- Eaux-Bonnes, stațiune termală din Munții Pirinei 312
- Ecaterina a II-a (Ecaterina cea Mare), țarină a Rusiei (1762–1796) 69, 103
- Egipt (Aegypten), 157, 165, 199, 349
- Eichenbürger, Andrei de ~ 558
- Eisenbach, consul general al Austriei în Moldova (1841) 84
- Elba, fluviu 549
- Elisabeta, fortăreață ~ construită de generalul Hamilton la 1736 în Serbia, în fața insulei Ada-Kalé 536
- Engel, ofițer al armatei ruse 361
- Epir, provincie grecească; biserica Stavropoleos închinată mănăstirii din ~ 453
- Erdélyi, János (1814–1868), literat și profesor maghiar ; călător în Moldova (1843); biografie 282, text 382–286
- Erzerum, oraș în Turcia 351
- Europa, europeni 36, 40, 43, 44, 58, 100, 109, 119, 131, 140, 182, 183, 186, 191, 192, 208, 240, 242, 308, 310, 311, 357, 358, 371, 372, 373, 374, 424, 440, 441, 447, 465, 466, 468, 491, 493, 497, 498, 502, 513, 599, 620, 621, 642, 658, 659
- evrei, locuitori în Moldova 55, 79, 84, 61, 71, 131, 173, 288, 359, 378, 479, 636, 641, 658; ~ fugari (din Ierusalim) 556; ~ în Țara Românească 71, 290, 378, 574–575, 658; ~ în Bălți 111; ~ în Giurgiu 210; ~ în Măcin 631; ~ în Băile Herculane 299; ~ în Cluj 652; ~ în Tighina 96 ~ în Chișinău 97

F

- Fabric, cartier în Timișoara 293, 295
- Făgăraș, oraș, jud. Sibiu 330, 332; regiunea ~ 377, 552; comitatul ~ 557
- Fălciu (Falchey), oraș în Vaslui 252, 371; ~ ținut în Moldova 247–248, 252, 377
- Fălticeni (Foltischeny), oraș, jud. Suceava 250, 371, 377, 474, 510
- Ferdinand Karl von Habsburg-Este (1781–1850), arhiduce, guvernator general al Galiției (1832–1846) 120, 643
- Ferenczy, István, (1792–1856) sculptor maghiar 283
- Ferhad aga (Ferwagau) 546
- Fiedler (1843–1844) 290, 292
- Filipescu, Alexandru (1775–1856), poreclit „Vulpe”, logofăt, mare ban și ministru
- Filipescu, Anica (1791–1867), soție a marelui boier moldovean Gheorghe Balș 63
- Filipescu, Constantin (Costache) (1804–1842), mare postelnic și logofăt; colonel în miliția pământeană a Țării Românești; secretar particular al generalului Pavel Kiselev; fiu al lui ~, Gheorghe (Dado)(1811–1889) 76
- Filipescu, Dimitrie (1808–1843), conducător al mișcării revoluționare din 1840 361, 362, 387, 427
- Filipescu, Gheorghe (Iordache) (1765–1855), mare ban (1832), mare vornic, candidat la tronul Țării Românești (1834); șeful Departamentului Trebilor Dinlăuntru (1834–1842, 1847, 1849–1854), caimacam al Țării Românești (1842) 86, 355, 362

Filipeștii de Târg (Fillepesch), oraș, jud. Prahova; castel domnesc în ~ 292
 Filipovici, arhimadrit al mănăstirii Hârjăuca din Basarabia 174
 Filitis, Dositeiu (1734–1826), episcop de Buzău (1787), mitropolit al Ungrovlahiei (1793–1810) 458
 Fischer, meșter croitor la Sibiu (1843–1844) 293
 Fisk, George (?–1872), englez, vicar de Walsall (1837–1845), călător în Țara Românească (1842); biografie 199, text 199–202
 Florescu, Manolache (1791–1858) logofăt, vornic de temnițe în Țara Românească (1836) 388, 450
 Florești (Floreschtie), sat, com., jud. Prahova 571
 Focșani (Fokschan), oraș, jud. Vrancea 174, 251, 364, 377, 384, 386; victoria de la ~ 69
 Földvár, localitate în Bulgaria 30
 Folna, localitate în Ungaria 30
 Fontainebleau, oraș și pădure în Franța 370
 Fontanes = Fontaine, Georges, dragoman al ambasadei Franței la Poartă (sec. XVII) 421
 Fotino, Dionisie (1777 ? –1821), istoric de origine greacă stabilit în Țara Românească (1804), secretar al domnului I. Gh. Caragea 458
 Foveger, preceptor (1841) 92
 Francisc (Franz I) de Habsburg (1708–1765); duce de Lorena (ca Francisc III (1729–1736), apoi mare duce de Toscana (din 1739) și împărat romano-german (1745–1765) 159, 521, 555; soție a ~ v. Maria Tereza de Habsburg
 Francisc II (1768–1835), împărat romano-german (1792–1806), împărat al Austriei (1806–1835) 519
 Frankfurt am Main, oraș în Germania 277, 560
 Franța, francezi 50, 168, 177, 183, 188, 193, 197, 199, 280, 281, 308, 309, 313, 360, 373, 384, 385, 413, 416, 421, 466, 496, 535, 616, 622, 624, 633–634, 638, 655, 659, 662; agenție a ~ în Moldova 187, 272; consul ~ la Brăila (1840) 53; ~ Țara Românească 76, 359; ~ în Moldova 359, 641; ~ în Chișinău 97, 98; comerț cu Principatele române 393, 395; comerț cu Moldova 213, 221, 289; ~ la Bălți 111; nave ~ 395; limbă ~ vorbită în Principate 48; podgorii în ~ 277
 Frisch, conducătorul trupei de teatru germane (1841) 80
 Frumoasa, mănăstire în Iași 60
 Frumușica (Framachika), sat, com., jud. Botoșani; schit ~ închinat Sf. Mormânt 250, 462

G

Galata, mănăstire, în Iași, închinată Sf. Mormânt 270, 273, 462
 Galați (Galatz, Galacz), oraș, port la Dunăre, jud. Galați 38, 40, 53, 77, 116, 178, 179, 210, 244, 247, 248, 252, 287, 306, 348, 364, 365, 370, 377, 384, 394, 395, 432, 405, 503, 509, 633, 634, 638, 639, 648; ținut (Covurlui) 247–248; descriere a ~ 180, 289; vegetație/floră a ~ 180; lac lângă ~ v. Brateș; populație în ~ 181, 182; agenție a Sardiniei, Austriei, Franței, Rusiei în ~ 85, 186, 187, 233; consul austriac la ~ v. Huber, H.; ~ port franc 506, 507; navigare de la ~ 250–251; construcții nave la ~ 497; armatori la ~ 624; comerț (import, export, taxe) la ~ 172–173, 181–182, 208, 214,

- 217, 229, 250–251, 253, 488, 489, 490, 491, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 500, 504, 505, 506, 507, 508, 614, 648; meșteșugari în ~ 184–185; negustori (Mendl) la ~ 624; operații financiare în ~ 182–185; măsuri și greutăți la ~ 500, 501, 502; prețuri ale alimentelor (1842) în ~ 184–185; justiție la ~ 386; garnizoană militară în ~ 186; carantina, lazaret la ~ 186, 288–289, 310, 385, 503, 504, 624, 628, 632; urbanism în ~ 180, 209; case, prăvălii, magazine la ~ 623; biserici (ortodoxe, catolice), mănăstiri 252, 462, 648; mormântul lui Mazepa la ~ 649; ruine, inscripții antice în ~ 181; publicații străine la 624; timp liber, divertisment în ~ 186, 624
- Galiția, provincie 101, 110, 115, 349, 522, 667; guvernator al ~ v. Ferdinand, arhiduce 120, 643
- Gange, fluviu în India 36
- Gardner, Samuel, consul general englez în Moldova (1841) 84
- Gaston, însoțitor al contesei Dash 442
- Găești, oraș, jud. Dâmbovița 426
- Genova, oraș–port în Italia, comerț al ~ cu principatele române 488; linie de credite a ~ pentru principatele române 501
- Germania (Nemtschina), germani (nemți) 50, 93, 115, 126, 188, 193, 257, 276, 277, 280, 281, 413, 466, 517, 613, 622, 641; ~ în Băile Herculane 299; ~ la Chișinău 98; în Timișoara 295; ~ în Banat 145, 153, 163, 170; ~ la Bălți 111; comerț cu principatele române 289, 393; limba ~ 51; școli ale ~ în București 230, 290;
- Gertina, sat pe Dunăre neidentificat 432
- Gheorghe, servitor albanez al contesei Dash 439, 442, 446, 447, 448
- Gheorghe, sfântul ~ (cca 275/280–303) 572
- Gherla, oraș, jud. Cluj; locuitori: armeni la ~ 337
- Ghica (Ghika), familie de boieri din 114
- Ghica, Alecu, mare boier moldovean 62, 88
- Ghica, Alexandru, Dimitrie (1796–1862), caimacam de Craiova (1825–1826), domn (1834–1842) și caimacam (1856–1858) al Țării Românești; frați ai ~ v. Constantin (Costache) ~, v. Mihail (Mihalache) ~; soră a ~, Ecaterina 117; domnia lui ~ 49, 50, 74, 86–87, 223, 226, 233, 245, 325, 326, 357, 358, 359, 360, 361, 390, 405, 406, 468, 664–665;
- Ghica, Aristide (1818–1860), paharnic și membru al Curții de Casație; frate al lui ~, Iancu (1816–1894) 79; soție a lui ~, Zoe Filipescu 76
- Ghica Constantin (Costache) (1797–1852), boier din Țara Românească, mare spătar al miliției pământene (1835–1842), logofăt al Justiției (1839) p. 73, 74, 82; frați ai ~ v. Mihail (Mihalache) ~, v. Alexandru D. ~; soră a ~, Ecaterina 117
- Ghica, Gheorghe (George) (1830–1889), fiu al marelui ban și marelui vornic Mihail ~, ministru român (1882; 1884–1889) 63, 73–74
- Ghica, Grigore IV (1765–1834), mare comis (1793), mare clucer (1796), mare vornic (1799–1800), mare spătar (1808), mare logofăt (1813) și mare ban (1817) muntean, domn al Țării Românești (1822–1828) 221, 222, 227, 406, 468; fiul lui ~, Grigore (1813–1859) 70
- Ghica, Ion (1816–1897), caimacam de Samos (1853–1859), prim ministru (1866–1867; 1870–1871) și președinte al Academiei Române (1876) 67; soție a ~ Paulina Mavros 76
- Ghica, Mihai, boier moldovean 649

Ghica, Mihail (Mihalache) Dimitrie (1794–1850), boier în Țara Românească, mare vornic al Trebilor Dînlăuntru (1834–1842), mare ban (1837) 73–74, 86, 229, 487; frați ai ~ v. Constantin (Costache) ~, v. Alexandru D. ~; soră a ~, Ecaterina 117; soție a ~ Ecaterina (n. Faca) (1809–1853) 73; fiu al ~ v. Gheorghe ~; fiice ale ~, Elena ~ (Dora d'Istria) (1828–1888), scriitoare, pictoriță și muziciană, feministă și Olga ~ (1832–1867) 73, 74

Ghica, Scarlat (1808–1875), agă, mare logofăt (1842), membru al Eforiei Spitalelor, membru în Comisia de cercetare a revoluționarilor din 1848 317

Ghica, Vasile (1882–?), agă, pârcălab de Galați (1840–1843); soția lui ~, Cleopatra (n. Filipescu) 78

Ghimnav (Weidenbach), comună suburbană a mun. Brașov, jud. Brașov 293

Giers, Karlovici Teodor, unchi al lui Nikolai Karlovici Giers 92

Giers, Nikolai Karlovici (1820–1895), diplomat rus în Moldova (1841–1847); biografie 56–57; text 57–92

Gilău (Gyalu), sat, com, jud. Cluj 435

Giurgiu (Giorgio, Giurgeva), oraș, jud. Giurgiu 26, 174, 179, 311, 340, 349, 374, 405, 419, 620, 623; locuitori în ~ 310; comerț la ~ 469, 470; lazarete, carantină la ~ 310, 376, 385; urbanism în ~ 207, 208; cetate în ~ 66, 222, 489, 498; închisoare la ~ 388

Goethe, Johann Wolfgang (1749–1832), scriitor german 51

Golescu, Dinicu (1777–1830), mare boier și cărturar muntean 406

Golia, mănăstire în Iași 405, 431, 432

Golumbaze (Columbac, Columbaț, Golubacz), localitate și peșteră în fața stâncii Babacai, pe malul sârbesc al Dunării 30, 156, 611

Gorceakov, Alexandru Mihail (1798–1883), prinț ~ ministru de externe rus (1856–1882) 78

Gorj (Gorgi), județ în Țara Românească 255, 364, 376, 474

Gornet, sat, com., jud. Buzău 366

Grabbe Pavel Hristorovici (1789–1875), ofițer rus, aghiotant al țarului Nicolai I Pavlovici (1825–1853) 93

Grammont Antoine de (1795–1851), viconte, ofițer rus de origine franceză, aghiotant al generalului Pavel Kiseleff, colonel în miliția pământească din Țara Românească (1834); aghiotant domnesc al lui Alexandru D. Ghica, Gheorghe Bibescu, Barbu Știrbei 76

Grădiștea de Munte (Varhaly), sat, comuna Orăștioara, jud. Hunedoara 535

Grăiești, localitate neidentificată în Moldova 429

Greaca, sat, com., jud. Giurgiu 371

Greben, munte la Dunărea de Jos 440

Grecia, greci, în Țara Românească 51, 71, 103, 133, 193, 199, 368, 394, 395, 592, 659, 663; ~ în Orșova Veche 517; tratat de navigație între ~ și Austria 358; fanarioți ~ 133; consulat al ~ în Moldova 83; comerț cu Principatele dunărene 492, 494, 497; ~ la Bălți 111, ~ Chișinău 97;

Gregoropol, localitate pe Nistru în R. Moldova 113

Grigore XVI, papă (1765–1846) 647

Gruzia, provincie a Imperiului Rus până în 1918, azi R. Georgia 352

Guébbart, Charles (1792–?), botanist elvețian, călător în Moldova (1842); biografie 175–177, text 177–198

Gura Ialomiței, sat, com., jud. Ialomița; carantină la ~ 385
Győr (Raab), oraș în Ungaria 159, 160
Gyula, localitate în Ungaria 284

H

Habsburg, Habsburgi (Austria, austrieci, Casa de Austria, Curtea de la Viena), dinastie imperială v. Austria; arhiduce de ~ v. Ferdinand de ~; împărați v. Carol VI de ~, Maria Tereza de ~; provincie a ~ v. Galiția; general ~ v. Gheorghe Basta; internunțiu ~ la Poartă v. A. Stürmer

Hadiba, probabil Hadimbu, sat, com. Mogoșești, jud. Iași, ~ schit închinat Sf. Mormânt 462

Hadrian= Publius Aelius Hadrianus, împărat roman (117–138) 342

Hahn Ida von ~ (1805–1880), contesă și literată germană 279

Hangu, com., jud. Neamț; conac la ~, al prințului Leon Cantacuzino 81–82; schitul ~ 429

Haralambie, șeful vânilor din Moldova (1841) 59

Hârjăuca, sat, raionul Călărași, R. Moldova; mănăstirea ~ 174

Harkov, localitate în R. Ucraina ; regimentul rus de la ~ 71

Hârlău (Herlau), oraș, jud. Iași 250, 475, 510

Hârșova (Axiopolis), oraș, jud. Constanța 208, 339, 441;

Hartmann, circar ambulant în Moldova (1843–1844) 288

Hațeg (Hatzeg), oraș, jud. Hunedoara ; numele roman al ~ (Ulpia Traiana) 659

Havana, oraș în Cuba; zahăr din ~ 506

Hefner, dirijor austriac al fanfarei militare din (1841) 80

Hell, Xavier Hommaire de ~ (1812–1848), inginer, geograf și călător francez în Țările române; biografie 627–628, text 628–639

Henry, servitor al lui Mott Valentine (1841) 42, 43

Herodot din Halicarnas (484–cca 425 î. Hr.), istoric antic grec 510

Herson, oraș în R. Ucraina 174

Herța (Herza), regiune (ținut) azi în Republica Ucraina 249, 475, 510

Hietzinger, Carol Bernhard, autor al unei lucrări despre grănicerii din Austria 143

Hlința, schit închinat Sf. Mormânt 462

Holthaus D., (1808–?) călător german în Țările române, text 287–304; carte a lui ~ 290

Horbațki, Anton Ignatievici (1800–1875) ofițer rus, maior în miliția pământeană a Țara Românească (1833), colonel (1839) 76

Horezu (Hurez), oraș, jud. Vâlcea 426; mănăstire ~ 425; episcopie de ~ 377

Hotin, oraș în R. Ucraina, regiunea Cernăuți; cetatea de la ~ 57, 96, 112, 116, 119

Hrisant, patriarh de Ierusalim 461

Huber, Christian Wilhelm ~, consul austriac la Galați (1839–1849) 209, 648

Hubert, consul general francez în Moldova (1841) v. și Galați 84

Hudson, platou în Statele Unite ale Americii 43

Huedin (Bánffy–Hunyad), oraș, jud. Cluj v. Bánffy–Hunyad 435;

Hügel, Charles von ~, baron (1795–1870), diplomat, botanist și explorator austriac 178

Hugo, Victor (1802–1885), scriitor francez 51

Hunedoara, județ în Transilvania; ~ fost comitat 332

Huni; rege al ~ v. Attila

Huși (Husch), oraș, jud. Vaslui 377; episcopie de ~ 252, 383, 641; tratatul ruso-turc de la ~ (1711) 252; vin la ~ 371

I

Iakovenco, Ignatie, director al Serviciului poștelor (după 1833), călător în țările române 412
Ialomîța (Jalowitza), râu în Muntenia v. Jalowitza 292; județ în Țara Românească 254, 365, 368, 376, 422, 474, 494

Iancu de Hunedoara 81387–1456), ban de Severin (1438), voievod al Transilvaniei (1441–1446), regent al Ungariei (1446–1452) 328

Iași (Augustia Iassiorum Municipium, Iassy, Jassy, „Parisul mic”), oraș-municipiu, capitală a Moldovei 58–68, 69, 93, 98, 114, 180, 182, 253, 266–274, 289, 291, 358, 359, 363, 365, 368, 370, 371, 377, 383, 384, 411, 493, 506, 640, 644, 645, 662; ~ ținut în Moldova 247–248, 253, 471, 475; descriere geografică a ~ 266, 411–412; legenda întemeierii orașului ~ 266, 471; ~ reședință domnească 641; populație: români, armeni, evrei, francezi, greci, germani, italieni, turci în ~ 61, 173, 414–415, 636; țigani robi în ~ 291; situația demografică în orașul ~ 70, 267–268; istoric al ~ 266–267; consuli străini în ~ 58–59, 232–233, 272, 646; viață economică: fabrici, antrepozite, comerț în ~ 271–272, 394; hanuri, hoteluri, cârciumi, cafenele în ~ 271, 462; justiție în ~ 386; transportul în ~ 59–60, 61, 412–413, 503; sistemul sanitar (Eforia Spitalelor, farmacii, spitale, medici veterinari) din ~ 219–221, 270–271, 405, 471; stabilimente de binefacere în ~ 403; incendii în ~ (1769, 1783, 1822, 1827, 1843, 1844) 90, 267, 269, 270, 472; băi în ~; urbanism în ~ 267, 269, 414, 415, 635; palate domnești/princiare în ~ 647; Curtea Domnească din ~ 269, 271; cetățuia ~ 647; poduri, ulițe, mahalale în ~ (Păcurari, Tătărași, Sărărie) 60, 81, 269, 431, 432, 646; instituții de binefacere în ~ 272; religie în ~ 269, 272–273, 645; alte confesiuni: catolice, protestante, calvine, sinagogi în ~ 61, 173, 471, 635; Mitropolie în ~ 268, 645; mănăstiri la ~ 268, 428, 429, 461, 646; episcop catolic la ~ v. Sardi, Paolo; cultură, învățământ în ~ 217–218, 410, 472, 646; cabinet de istorie naturală în ~ 471, 646; colecție numismatică în ~ 646; societate de medicină și științe naturale 55; librării, biblioteci, tipografii, teatru, muzeu, cluburi în ~ 55, 80, 102, 103, 173, 181, 273; distracții, timp liber în ~ 60, 64, 79, 80–81, 271; baluri, petreceri în ~ 67; modă în ~ 60–61, 67–68, 80, 271; plimbări în ~ 60, 81, 266

Ierusalim, oraș, capitală a Israelului 101, 199, 395, 462; patriarhul din ~ 245

Ilfov, județ în Țara Românească 254, 258, 376, 474

Imperiul otoman (Înalta Poartă, Poarta Otomană, Sublima Poartă, Turcia, Zare Turtshask), otomani (turci) v. Înalta Poartă, Poarta Otomană, Sublima Poartă, Turcia 42, 66, 87, 100, 109–110, 115, 116, 127–128, 169, 177, 178, 191, 193, 195, 208, 216, 217, 233, 288, 313, 350, 357, 359, 360, 361, 369, 374, 378, 393, 394, 395, 490, 515, 528, 530, 567, 613, 624, 628, 633, 637, 638, 659; relații ale ~ cu Austria 200; relația ~ cu Rusia 65–66; războaiele ruso-turce 57; tratat între ~ și Austria 517; relații politice ale ~ cu Țara Românească 65, 86, 244; suzeranitate a ~ 465; proiectul austriac de îmbunătățire a navigației pe Dunăre 539; comerț al ~ cu principatele dunărene 330,

488, 489, 490, 492, 493, 494, 498, 506; comerț al Moldovei cu ~ 213–214, 216, 228, 251–252;

India, mărfuri de ~ 198, 393

Ingres, Jean Auguste Dominique (1780–1867), pictor francez; tablou al ~ (La Grande Odalisque) 652

Ioachim, arhimandrit, administrator al moșiilor mănăstirii Mărgineni 450

Ioan I Caloian (1196–1207), voievod bulgar 468, 469

Iosif II de Habsburg (fost mare duce de Toscana), coregent al Sf. Imperiu (1765–1780) și împărat romano-german (1780–1790) 300, 519

Iserlohn, localitate neidentificată; casa de economii din ~ 295

Isfordin, secretar al consului general austriac din Moldova (1841) 84

Islaz, stâncă pe Dunăre, lângă Svinița 204

Ismail, oraș în R. Ucraina 100, 116

Italia, italieni 168, 193, 257, 359, 413, 662, comerț al ~ cu Moldova 213–214; expediție a ~ spre Brăila 623; limba ~ 51, 124

Iuri, servitor la Băile Mehadii 134

Ivir, mănăstire de pe muntele Athos; mănăstire din Țara Românească închinată ~ 457

Izvoarele, sat, com. Gruia, jud. Mehedinți; carantină la ~ 385

J

Jeseni probabil Iezeni, localitate, jud. Prahova 369

Jijia, râu în Moldova, valea ~ 59, 273, 470, 471

Jiu, râu în Muntenia 365, 426

Jokmus, general imperial (1842) 200

Josika, familie de magnați unguri de origine românească 144

Jupalnic (Schupanek), localitate, azi înglobată în orașul Orșova Nouă, jud. Mehedinți; carantină la ~ 27, 28, 517

K

Kafendzhi, ofițer rus ce a contribuit la modernizarea cavaleriei (1841) 63

Kalman (Kahlmann), consul general al Prusiei în Moldova (Iași) (?–1843) 84

Kamenski, Michail Fedorowitch (1738 –1809), feldmareșal rus 92

Karabah (Kabardah), regiune, azi în Transcaucazia 350

Karkaleky, staroste imperial (1846) 570–571

Karlsruhe, localitate în Germania 167

Karneev, agent consular rus la Galați 77

Kasim, beilerbei de Buda 546

Kétegyháza, localitate în Ungaria 285

Kezdi Wasarkely v. Tg. Mureș

Kiev (Chiev), oraș în R. Ucraina; seminarul teologic de la ~ 461

Kiropotam, mănăstire de pe Muntele Athos; mănăstire din Țara Românească închinată ~ 458

Kiselev (Kiseleff, Kisselev), Pavel Dimitrievici (1788–1872), conte ~, general și diplomat rus, comandant al administrației de ocupație rusă din principate române (1829–1834), președintele divanurilor din Țara Românească și Moldova (1830–1833); influența rusească din Țara Românească sub ~ 47, 63–64, 66, 68, 76, 84, 221–222, 245, 323, 324, 356, 357, 358, 361, 470, 496, 663; grădina ~ 575

Klinton, John, sir ~ membru al unei societăți britanice pentru creștinarea țiganilor 652

Koch, Karl Emil H. (1809–1879), profesor german de științe naturale, călător în Țările române (1843–1844); biografie, 343–344, text, 344–352

Kogălniceanu <Mihail> (1817–1891), scriitor, istoric și om politic român 363; ~ despre țigani în Principate 615

Kohl Johann Georg (1808–1878), călător de de origine germană în țările române; biografie 93, text 94–171

Kolonov, cpt (1841) 92

Kols, dragoman secund în cadrul consulatului rus din București 77

Koltov–Massalski, prinț, ofițer rus, soțul Elenei Ghica (Dora d'Istria); căsătoria ~ 74

Körösi Sándor Cosma (1784?–1842), filolog, orientalist și călător maghiar originar din Transilvania 329

Köröstarcsa, localitate în R. Ungaria 285, 286

Kotov, Evstafi Semionovici, prim secretar al agenției ruse din București 76, 451, 460

Kotzebue, Karl (Carol) Evstafevici, consul rus la Iași 61, 62, 64, 68–69, 70, 78, 79, 81–82, 90, 91, 92

Kovács Iosif de Ocland, învățat maghiar originar din Odorhei 317

Krenus, localitate în Austria 204

Krupenski, Grigore, maior rus (1841) 64, 68

Kuch, C. A. (?–?), diplomat german, fost consul al Prusiei la Iași (1833–1842); biografie, 212 text, 213–233

Kulpa, râu în Croația 160

Kutuzov, Mihail Illarionovici Goleșnikov (1745–1813), feldmareșal rus 92

L

Labitzki, Joseph (1802–1881), compozitor austriac 574

Lacedemonia (Sparta) 618

Lacy, Wilhelm–August (1721–1802), general austriac 522

Ladislau, conte ~ (sec. XIV) 558

Laman, canalul ~, vechi canal de legătură între Dunăre și Marea Neagră în Evul Mediu

Lamartine, Alphonse de ~ (1790–1869), poet francez 51

Lanterburg, castelul ~ 556

Latină, limba ~ 51

Laudon, Gedeon Ernst, baron von ~ (1716–1790), feldmareșal comandant al trupelor habsburgice în campania din Banat (1788–1791) 523

Laurens, Jules (1825–1901), pictor francez 635

Lavisciovici, localitate în Serbia 341

Laz (Lasso), sat desființat, înglobat în satul Stanciova, com. Recaş, jud. Timiș 545

Lăpuș, râu în Maramureș; valea ~ 335
 Lăpușneanu, Alexandru, domn al Moldovei (1552–1561; 1564–1568) 266
 Leandru, erou antic grec 611
 Leipzig (Lipsca), oraș în Germania 139, 228, 229; mărfuri din ~ 351, 393; comerț al ~ cu principatele dunărene 506, 508
 Lemberg (Liov) = Lvov, oraș în R. Ucraina 120, 643, 647, 648
 Lenș Constantin (Costachi), soție a lui ~ 74
 Leon, maior 68
 Leordeni, sat, com. Popești–Leordeni, jud. Ilfov; crescătoria de la ~ 265
 Leova (Lowowo), oraș în R. Moldova 116
 Lespezi (Lespeze), sat, com., jud. Iași 250
 Leszczyński, Stanislas I, rege al Poloniei (1704–1709) și duce de Lorena 645
 Letea, insulă pe Dunăre în jud. Tulcea 624
 Levant, levantin 186, 187, 305, 635, 648; comerț al ~ 506, 623
 Liman, fort la Nistru 100
 Linz, localitate în Austria 204
 Lipova (Lippa), oraș, jud. Arad 546
 lipoveni, populație de origine rusă 378; ~ în Moldova 86
 Lipsca (Lipschenij) = Lipkanka, sat în R. Moldova 116, 117
 Liszt, Franz (1811–1886), compozitor maghiar 25
 Litke, Feodor, Petrovici, amiral rus, unchi al lui Nikolai Karlovici Giers 93
 Livorno, oraș–port în Italia 184, 502; linie de credite a ~ pentru Principate 489, 499; comerț al ~ cu Principatele;
 Ljubljana, oraș în R. Slovenia 160
 Lloyd, St. Vincent, viceconsul englez la Brăila (1837–1848) v. și Brăila 53
 Lombardia, provincie în Italia 339
 Londra, oraș în Anglia 184, 276, 318; linie de credite și schimb a ~ pentru Principate 499, 501
 Lopătari, sat, com., jud. Prahova 366
 Ludovic (Lajos) I d'Anjou, rege al Ungariei (1342–1382); act de privilegii acordat de ~ (1370) 556
 Lugoj (Loughos, Lugosch, Lugos–Schon), oraș, jud. Timiș 143–146, 150, 152, 159, 293, 295, 544; populație a ~ 149–150; cartiere în ~ 145–146; biserici în ~ 145–146; hanuri în ~ 607;
 Lukas, C., croitor german la București (1843–1844) 290

M

Mac Culloch, John Ramsey (1789–1864) economist și statistician englez 277
 Macarie, ieromonah, metoh al călugărilor sinaïți din București 450
 Macedonia, provincie; cuțovalahii din ~ 666
 Maghiari v. Ungaria, unguri
 Mahomed (Muhammad) (cca 570–632 d.Chr.), profet, întemeietor al religiei mahomedane (islam) 519

Maior, Petru (1754–1821), cărturar român din Transilvania 459
 Malamuc, mănăstire în jud. Ilfov 406
 Maloruși v. și ucrainieni
 Malta, insulă în Marea Mediterană; cavalerii de ~ 250
 Mamigoni, populație din Transcaucazia, posibil originară din China 351
 Mamornița, trecătoare în Carpații Orientali 394
 Mandaray (1846) 536
 Mandezy, conte de ~ (1846) 518
 Mangalia, oraș, jud. Constanța 628; descriere a ~ 629
 Manowitz, maior ~ (1843–1844) 300
 Manuc Mirzaiam Emanuel (1769–1817), negustor armean, bei al Moldovei (1808), hanul
 lui ~ 290
 Maramureș, provincie; holera (1831) din ~ 331
 Marea Adriatică 160
 Marea Mediterană 40, 125, 500, 634
 Marea Moartă 634
 Marea Neagră (Euxin, Pontul ~) v. Pontul Euxin 22, 24, 36, 40, 113, 123, 126, 180, 188,
 200, 204, 210, 257, 258, 346, 348, 369, 394, 470, 474, 520, 624, 629, 639, 657, 659;
 port la ~ 208; proiect canal de construire a unui canal între Dunăre și ~ 307,
 349–350
 Marea Roșie, călătorie la ~ 199
 Maria Tereza de Habsburg, regină a Ungariei și Boemiei și împărăteasă a Sfântului Imperiu
 Romano–German (1740–1780), ducesă de Mantua (1740–1745), și
 Parma–Piacenza (1740–1748)); soț al ~ v. Francisc (Franz I) 159, 521, 555; turnuri
 construite în timpul ~ 300
 Marinovici, agent al Companiei austriece de navigație cu piroscafe la Constanța (1847) 306
 Marmier, Xavier (1808–1892), jurnalist francez; călător în țările române (1846); biografie
 608–609, text, 609–626
 Marsilia, oraș în Franța 183, lazaret la ~ 310; comerț al ~ cu principatele 489, 506, 624, 639;
 linie de credite a ~ pentru Principate 499, 501
 Martinuzzi (Utiesenoviæ) George (1482–17 dec. 1551), episcop de Oradea, cardinal și
 guvernator 546
 Marton, (sec. XIV) 558
 Masitsch, domnul (1846) 564
 Matei, Basarab domn al Țării Românești (1632–1654), ctitor al mănăstirii Sărindar, al
 mănăstirii Plumbuita 458, 459, 469
 Matlock, stațiune balneară din Anglia 201
 Mavrocordat Constantin, domn cu întreruperi al Țării Românești (1730; 1731–1733;
 1735–1741; 1744–1748; 1756–1758; 1761–1763) și al Moldovei (1733–1735;
 1741–1743; 1748–1749; 1769) 472; unități de măsură ale lui ~ (degetul, linia,
 palma, stânjenul lui ~) 392
 Mavrocordat, Alexandru (Alec) (1784–1856), fiul marelui postelnic Gheorghe ~, hatman
 în Moldova (1805) 63
 Mavrocordat, Constantin (Costache) (1773–1852) 63
 Mavrocordat, Nicolae, domn cu întreruperi al Moldovei (1709–1730) și al Țării Românești
 (1715–1730) 645

Mavrogheni, Petcu (Petrache); teatru la ~ 63, 68, 80

Mavros, Nicolae (1782–1868), secretar al Colegiului pentru revizuirea Regulamentului Organic; a condus serviciul de carantină al Țării Românești, inițiator al Muzeului Natural de Istorie Națională și de Antichități din București 73, 74; fiica lui ~, Paulina 76

Maxim Dumitrache, negustor în Țara Românească (1843) 318

Maxim, servitorul lui Nicolai Karlovici Giers (1841) 59

Mazepa, Ivan Stepanovici (1639–1709), hatman al cazacilor în 1687; ~ mormântul la Galați 649

Măcin (Matschina), oraș, jud. Tulcea 503, 631

Măderat (Maggyarad), sat înglobat în orașul Pâncota, jud. Arad 286

Măgura, dealul ~ 546

Măgura, sat, com., jud. Buzău 366

Măgureni, sat, jud. Prahova 427

Mănăstur, sat înglobat în orașul Cluj, jud. Cluj

Mărcuța (Mărcuța), sat, mănăstire și sanatoriu la ~ 264, 458

Mărgineni (Marginoni, Mărgineanu), comună, jud. Prahova 421; mănăstirea de la ~ 360, 450; arhimandrit, administrator al moșiilor ~ v. Ioachim

Mecca, oraș în Arabia Saudită 36

Mecklenburg–Pomerania Inferioară, land federal situat în nord-estul Germaniei 395

Mehadia, oraș, jud. Caraș-Severin 31, 131–134, 141, 313, 341, 517, 523, 531, 535, 581, 589–590, 592–594, 603; români în ~ 590; trupe austriece în ~ 34; regimente de graniță la ~ 132–133; cazărmi în ~ 33; hanuri, hoteluri în ~ 43, 296; stațiune balneară în ~ 28, 43; băi în ~ 31, 32–33, 129, 131–133, 201, 312, 313, 514; ape minerale la ~ 312, 313; medici în ~ 595–596; superstiții la ~ 594–596; obiceiuri românești în ~ 597–599; dansuri românești la ~ 28, 599;

Mehedinți (Mehedinitza), județ în Țara Românească 254, 371, 376, 474

Meitani, Ștefan (1780–1834), boier și bancher muntean 358

Mendl, negustor la Galați (1846) 624

Menimorut (Mén–Morot), conducător al formațiunii statale românești de tip feudal din Crișana, cu centrul la Biharea (sec. X–XI) 336

Meyer, Ignaz (1800–1870) medic, de origine germană al domnului Alexandru Dimitrie Ghica (1834) ; medic șef al miliției pământene (1834–1847) și al Spitalului Pantelimon ; frate al ~, compozitorul Leopold Meyer 75

Miercurea Sibiului (Reussmarkt), sat, com., în jud. Sibiu 548

Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593–1601) al Moldovei (mai –sept. 1600); căpitan general și consilier loțiitor al împăratului Rudolf II în Transilvania (nov. 1599–sept. 1600) 665; bătălie purtată de ~ (1599)550; Unirea realizată de ~ (1600) 550

Mihail IV (Mihnea Turcitul) , domn al Țării Românești (1577–1583) 398

Mihail, fost episcop la Târgoviște (1734) 469

Mihăileni (Michaleni), com., jud. Botoșani 249, 376

Milanova (Milanovitz), localitate în R. Serbia 341

Milcov, râu între Moldova și Muntenia 69, 251, 364

Miloradovici, Michail Andreevich, (1771–1825), general rus, guvernator al orașului Kiev (1800) și al orașului Sankt Petersburg (1818) 92

Minciaki, Matvei Lvovici, consul general al Rusiei în principatele române (1835–1860) 356
 Miniș (Ménés), sat, com. Ghioroc, jud. Arad 161–162, 286
 Minko, staroste bulgar (1838) 98
 Mircea cel Bătrân, domn al Țării Românești (1386–1418) 467
 Mișcenko Ivanovici Constantin, colonel rus implicat în modernizarea poliției române (1841) 63
 Mitrofan al II-lea, mitropolit al Țării Românești (1716–1720) 452
 Moesia, provincie antică 181
 Moftinu Mare (Majtény), sat, com. Moftin, jud. Satu Mare 336
 Mohacs, oraș în Ungaria 30
 Moinești (Moneste), oraș, jud. Bacău 251
 Moldova Nouă (Neu Moldowa), oraș, jud. Caraș Severin 30, 172, 342, 609, 611; vestimentație în ~ 302; mine în ~ 299, 301, 302; locuitori în ~ 301–302
 Moldova Vêche (Alt Moldova, Alt Moldowa), sat, parte componentă a orașului Moldova Nouă, jud. Caraș Severin 301, 342
 Moldova, moldoveni 40, 41, 57–69, 107, 120, 166, 179, 180, 184, 193, 356, 357, 359, 361, 363, 465, 514–540, 519, 616, 624, 638; descriere geografică a ~ 470, 471; originea numelui 599–600; veche reședință a ~ v. Baia v. Suceava; capitală a ~ v. Iași; descriere geografică a ~ 246; climă a ~ 256–257, 368, 369; ape în ~ 470; sol, faună, floră în ~ 185; împărțire administrativă (ținuturi, orașe, târguri, sate) a ~ 55, 246, 375, 376, 377, 377, 383–384, 471; date statistice (suprafață, populație) 55, 267–268, 363–368, 381, 382, 382–383, 470, 508–513; domnia în ~ (condiții de alegere, acordarea titlului princiar, reconfirmarea domniei) 192–193; domni ai ~ v. Roman I, Vasile Lupu, Dimitrie Cantemir, Mihail Sturdza; dregătorii boierești în ~ (Divan, Departamente) 66–67, 196; Adunarea Obșească Extraordinară în ~ 87, 249; vasalitate a ~ 66; relațiile politice ale ~ cu Austria, Imperiul Otoman, Rusia 102–103, 244, 636; agenți diplomatici (viceconsuli, consuli) ai puterilor europene în ~ 58–59, 61, 66, 83, 84, 86, 181, 186, 187, 232–233, 272; ocupații militare străine în ~ (1828) 637; administrația rusească în ~ 66, 113; evenimente istorice: unirea ~ cu Țara Românească și Transilvania (1600) 550; tribut și alte dări către Poartă în ~ 55, 465; fiscalitate în ~ 245, 247–249, 378–380, 388–391, 478, 479, 481, 499; măsuri și greutăți în ~ 391–393; venituri în ~ 482, 483; agricultură în ~ 197, 213, 247–248, 276–278, 370–373, 473, 474; viticultură în ~ 82–83, 473; creșterea animalelor în ~ 373, 374, 375; industrie în ~ 271; comerț al ~ cu Brașovul, secuii, sașii, Țara Românească, Anglia, Franța Imperiul Otoman, Italia, Rusia 177, 180, 213–214, 216–217, 228–229, 249, 250–252, 505; comerț în ~ 55, 77, 181–182, 393–395, 488, 490, 491, 493, 495, 496, 497, 498, 507, 508; cârciumi, hanuri, cafenele, hoteluri în ~ 271; Regulamentul Organic din ~ 196, 213, 215, 216, 221; modernizare în ~ 275; organizarea armatei (miliția națională) ~ 63–64, 71, 249, 399–402; gardă civică, grăniceri în ~; legislație (Codul Caragea), justiție, pedepse în ~ 66–67, 386–388, 481, 483, 486, 647–648; transportul în ~ 59–60, 61, 68–69, 502, 503, 635; serviciul de poștă în ~ 186, 188–189, 225, 644; serviciul sanitar în ~ (medici, spitale, case de nașteri) 219–221, 270–271, 381, 382; cordoane sanitare în ~ 384–386, 486; calamități: cutremure, epidemii în ~ (ciumă, holeră) 83, 473; incendii în ~ (1783, 1827, 1844) 267, 269, 270; instituții de binefacere în ~ 272, 403–406; urbanizare în ~ 249, 267, 269, 278–279; edificii publice ~ 269, 271;

castru roman în ~ 432; religie, rituri străine în ~ 55, 61, 250, 251–252, 268–269, 272–273, 472, 641–642; Mitropolie a ~ 268; mănăstiri în ~ 268, 567; cler în ~ 87, 194–195, 278, 362, 397–399, 477; vicar apostolic în ~ v. Sardi, Paolo; preoți franciscani în ~ 642, episcopi de Huși și Roman 641; mitropoliți ai ~ v. Dosoftei, Costache Veniamin; țărani în ~ 197, 214–215, 227, 396–397, 477, 486; meseriași, negustori, burghezie în ~ 477, 637; boieri, etimologia numelor boierești din ~ 62–63, 72; privilegii, ranguri în ~ 72–73, 402–403, 477; statutul femeii în ~ 82, 279–280; căsătorii, divorțuri în ~ 88–89, 381, 382; consistorii, dicasterii în ~ 638; învățământ public și privat în ~ 217–219, 229, 406–408, 410, 411; moderni în ~ 193, cultură în ~ 275–276, 664; teatru în ~ 80; presă, tipografii, biblioteci, librării, muzeu în ~ 273; timp liber, divertisment în ~ 64, 79, 80, 92, 93, 271, 279; modă în ~ 60–61, 80, 91–92, 271, 275, 276, 279; populație indigenă 192, 221–222, 641; originea românilor din ~ 90; alimentație a ~ 83, 90, 635; locuință a ~ 90; moravuri ale ~ 88–89, 274–275, 279–281, 631, 632, 637; populație alogenă: albanezi, armeni, bulgari, evrei, germani, greci, lipoveni, poloni, sârbi, tătari, turci, unguri în ~ 55, 61, 71, 90, 84, 86, 238, 240, 243, 244, 246, 249, 251, 270, 272, 273, 288, 359, 375, 631, 636, 641; țigani robi în ~ 54, 79, 197–198, 213, 238, 241, 291, 375, 614, 641, 642; emigrarea ungarilor în ~ 330–332

Moldova, râu 251, 365, 470, 471, 522

Moldo-Valahia (România) v. România

Morava, râu în Cehia 348

Moravia, provincie în Cehia 110

Moroi, Costache (1800–1847), profesor și traducător român 384

Moruzi, Alexandru (1750–1816), domn cu întreruperi al Moldovei (mart.-dec. 1792; 1802–1806; oct.– mart. 1807) al Țării Românești (1793–1796; 1799–1801), frate al ~ Dumitrache, Panait 177

Moruzi, Dumitrache, (1768–1812) mare dragoman al Porții (1808–1812) în delegația otomană de pace de la București (1812), decapitat apoi de Poartă; frați ai ~ v. Alexandru ~, v. Panait (Panaiot) ~

Moruzi, Panait (Panaiot) (1816–1859), prințul ~, comandant în războiul Crimeii (1853–1856), frate al ~, Alexandru, Dumitrache 79, 177

Moruzi-Pechea Alexandru (1817–1878), prințul ~, deputat și primar de Galați, senator român 90, 177, 197; soție a lui ~, Hermiona Asachi (căs.1838) 79; moșie a ~ 78, 189–191, castelul ~ (Pechea) 191

Moscova, oraș în Rusia 368

Moscu, Ștefan Hagi, bancher din Țara Românească (sec. XIX) 358, 369

Motru, râu în Muntenia 369

Mott, Valentine (1785–1865), medic american, călător la Dunărea de Jos (1841); biografie 39–40; text 40–44

Mouthier, vale în Franța din departamentul Savoia 611

Mugurelii de Sus și de Jos, localități neidentificate 421

München, oraș în Germania 359; gliptotecă la ~ 345

Muntele Ivănețu, masiv muntos, jud. Buzău 367

Muntele Mare (Montaje-le-Mare), vârf muntos lângă Caransebeș v. Carpați 534

Muntele Mic, masiv care face parte din Munții Retezat-Godeanu; se află la poalele versantului sudic al munților Țarcu v. Carpați 534

Muntenia (La Grande Valachie, Valahia Mare) v. Țara Românească; împărțire teritorial administrativă în ~ 253–254, 375, 465, 474, 510
Murad II, sultan al Imperiului Otoman (1421–1446; 1446–1451); expediție a ~ în Transilvania 548
Murad IV, sultan al Imperiului Otoman (1623–1640) 242
Mureș (Marosch), râu în Transilvania 159, 161, 162, 165–166, 171, 286, 545; ținutul ~ 546, 548, 558
Murgu, Eftimie (1805–1870) filozof, om politic român 361
Muscel (Moustchel), județ în Țara Românească 253, 366, 367, 369, 376, 474
Mustarov, Hristofor (1846) 460
Myslowice (Dreikaiserreichsecke, Myslowitz), oraș în R. Polonia 119–120

N

Nancy, oraș în Franța 246
Napoleon I Bonaparte, împărat al Franței (18 mai 1804–6 apr. 1814; 20 martie 1814–22 iun. 1815); ofițer al lui ~ 560
Nămoloasa (Pemalosa), sat, com., jud. Galați 252
Năsturel–Herescu Constantin (1796–1874), general, aghiotant al domnului Alexandru D. Ghica, mare ban și spătar 388
Neagoe, Basarab, domn al Țării Românești (1512–1521) 423
<Târgu>Neamț, oraș, jud. Neamț 405, cetatea ~ 250, 431; despre ~ 84–85, 90–91
Neamț (Niamzo), ținut al Moldovei 81, 247, 376, 471, 475
Neamț, com. Vânători, jud. Neamț; mănăstirea ~ 81, 82, 430
Neapole, oraș în Italia; călătorie la ~ 86, 199
Negoești, sat, com. Soldanu, jud. Călărași; mănăstirea ~ închinată Sf. Mormânt 461
Negreni (Feketetó), sat, com., jud. Sălaj; târg în ~ 434
Negri 621
Negulici Ioan D. (1812–1855), pictor român 51
Nehoiu (Nevoiaș), com, jud. Buzău 367
Neigebaur, Johann Daniel Ferdinand (Justiz Geheimrath Neigebauer) (1783–1866), profesor german, consul general al Prusiei în principatele române (1843–1845); biografie 234–236; text 236–281
Neofit al II-lea, mitropolit al Ungrovlahiei (1840–1849; 1849–1865) 451, 462
Neofit de Târnovo, mitropolit 460
New York, oraș în Statele Unite ale Americii 42
Niceea, azi Iznik în Turcia; conciliul de la ~ 397
Nicolae de Transilvania (sec. XVI) 558
Nicolae, Alexandru, domn al Țării Românești (1352–1364), ctitor al mănăstirii Stavropoleos 453
Nicolai I Pavlovici (1796 –1855), țar (1825–1855) și rege al Poloniei (1825–1831) 67, 93, 356, 363
Nicomple (Nicompolis), oraș în Bulgaria 35, 207, 441, 465; pacea de la ~ 200
Nicorești, sat, com., jud. Galați 252

Nicoriță, biserică a vechii mănăstiri din Iași, închinată Sf. Mormânt 462
 Niculescu, prefect de Râmnicu Vâlcea 424
 Nifon, sat, com., jud. Buzău 366
 Nikolaevici, Constantin (1827–1892), mare duce 93
 Nil, fluviu 200, 340, 609
 Nistru (Dniester), râu 57, 95, 105, 116–117, 123, 166, 185, 659; fort la ~ v. Liman
 Normandia, provincie în Franța 190, 654
 Norvegia 620
 Noua Suliță (Novasselielze), oraș în R. Moldova 118, 119
 Novi Sad (Neusatz), oraș în Serbia 129

O

Obilești, lac 365
 Obrenovici, Mihai (Milan, Miloș) (1780–1860), principe al Serbiei (1815–1839; 1858–1860) 71, 102, 145, 162,
 Occident 197, 448, 569
 Oceanul Atlantic 40
 Ocna Mare = Ocnele Mari, oraș, jud. Râmnicu Vâlcea 369
 Ocna Sibiului (Salzburg), oraș, jud. Sibiu v. Salzburg; ocne de sare la ~ 182, 558
 Odesa, oraș–port în R. Ucraina 95, 97, 98, 100, 118, 126, 174, 187, 244, 308, 393, 489, 496, 503, 624; linie de credite a ~ pentru Principate 499, 501
 Odobescu, Ioan (1793–1857), ofițer român 373
 Odobești (Obeshti), oraș, jud. Vrancea; podgoria de la ~ 182, 251, 370, 473, 512, 513
 Odorheul Secuiesc (Udvarhely), oraș, jud. Harghita 331
 Ogradina, sat desființat, înglobat în com. Ieșelnița, jud. Mehedinți 611
 Olanda, olandezi 113, 157, 311
 Olomouc (Olmütz), oraș în R. Cehia 110
 Olt (Alt, Aluta, Olta, Otta), râu în Muntenia v. Alt v. Aluta 254, 293, 330, 455, 465, 510, 545, 548, 550, 556, 557, 561
 Olt, județ în Țara Românească 365, 369, 371, 376, 424, 474
 Oltenia (Kleine Wallachei, Petite Valchie, Valahia Mică); capitală a ~ v. Craiova; împărțire teritorial administrativă în ~ 254–255, 375, 465, 474, 496, 510; invazie asupra ~ (sec. XVI) 557; administrație austriacă în ~ 518, 556; drum din Transilvania către ~ 556;
 Oltenița (Oldenitza), oraș, jud. Giurgiu 339; carantină la ~ 385
 Opitz, Martin (1597–1639) poet, profesor la gimnaziul de la Alba Iulia (1622–1623), istoric al regelui Poloniei, Vladislav (1635) 574
 Oradea (Grosswardein, Nagy Varad), oraș, jud. Bihor 282, 283, 336, 433, 660; străzi, case, cerșetorie, cerșetorie în ~ 283, 284; parcuri, monumente în ~ 283
 Oravița (Orowitz) oraș, jud. Caraș-Severin 299, 302, 303
 Orăștie (Bras, Szaszmaroch, Saswares), oraș, jud. Hunedoara; istoric al ~ 548; cârciumi în ~ 293
 Orhegiu (Örhegy), colină lângă Baia Mare 335

Orhei, oraș în R. Moldova 106, 112
 Orient 48, 179, 344, 346, 358, 360, 412, 448, 512, 570, 572, 651, 656
 Orșova <Veche> (Old Orșova, Orsowa, ~ austriacă), oraș, jud. Mehedinți 27, 33, 35, 36, 40, 41, 43, 124, 125, 127, 172, 178, 205, 299–300, 310, 311, 312, 313, 340, 441, 503, 514, 531, 585, 611, 617 v. și Orșova Nouă (Ada Kaleh); așezare la ~ 311; istoric al ~ 516; români la ~ 128, 517; etnii (germani, greci, sârbi, unguri) la ~ 516, 517; incursiuni ale turcilor în ~ 256; post militar la ~ 135; grăniceri la ~ 33–34, 311; hanuri în ~ 31, 517, 520; sistemul sanitar în ~ 33–34; carantină, lazaret la ~ 41, 42, 43, 201, 311, 514, 515; schelă (rastel) de comerț la ~ 128, 129, 515, 613; piețe în ~ 515–516; lăcașuri în ~ 28, 517, 126–127; vestimentație în ~ 128, 516–517; împrejurimi ale ~ 517;
 Orșova Nouă (Ada Kalé, Ada Kaleh, New Orschowa, New Orsova, Orșova turcă), insulă pe Dunăre, inundată în 1972 pentru construirea hidrocentralei de la Porțile de Fier 54, 201, 441, 518, 611; pașă la ~ (1841) 27, 28, 125–126; cetate la ~ 27, 28, 137, 300, 345, 536–537; cimitirul din ~ 536
 Ostrov, oraș, jud. Călărași; închisoare de femei la ~ 388
 Ostrovul Gol, insulă pe Dunăre 346
 Ovidiopol, localitate la Limanul Nistrului, R. Ucraina 113
 Ovidiu, insula ~ pe lacul Siutghiol 307
 Ovidiu, Publius Naso ~ (43 î. Hr.–17 d. Chr.), poet roman, exilat la Tomis 628, 629; legenda locuirii la Caransebeș (turnul lui ~) 534

P

Pacsaj, localitate în R. Ungaria 282
 Paltin (Gelb), sat, com., jud. Vrancea; viticultură la ~ 473, 512
 Pancevo (Pancsova), localitate în Serbia 304
 Panciu (Panchul), oraș, jud. Vrancea 252
 Pantelimon, sat, azi înglobat în mun. București; mănăstirea și spitalul din ~ 265
 Panțiri (Pancyr), sat în Bucovina 640
 Papa Celestin III (1191–1198) 554
 Paran, deșertul ~ 199
 Pârâul Alb, râu în Ceahlău 429
 Paris, oraș în Franța 44, 61, 62, 177, 179, 183, 240, 246, 258, 275, 279, 312, 318, 321, 322, 359, 360, 444, 460, 618, 624; tineri moldoveni educați la ~ 61, 68,
 Pârscov, sat, com., jud. Buzău 366
 Pasărea, mănăstire, jud. Ilfov 426, 427
 Pascău, sat, grădina și palatul din ~ 265
 Passarowitz, azi Pojarec, localitate în Serbia; tratatul de la ~ (1718) 281
 Passau, oraș în Germania 246
 Paul, compagnion al contesei Dash 442
 Pavlovici, Mihail, comandant al Corpului de Gardă, mare duce; asediul cetății Brăila condus de ~ (1829) 77
 Păciul lui Soare (Caput Bovi), insulă pe Dunăre 180

Pădurea Neagră, munții, locul izvoarelor Dunării 36
 Păpușa, mănăstire, jud. Vâlcea 424
 Păușan, Ioan, călăuză a lui J.A. Vaillant în Bucegi 419
 Pechea, sat, comună, jud. Galați; moșia ~ aparținând familiei Moruzi 78, 189, 191; castelul de la ~ 191
 Pecineasca = Pecenisca, localitate componentă a orașului Băile Herculane, jud. Caraș-Severin 134
 Pedemonte, B. G. consul sard la Brăila (16 dec. 1837–16 iunie 1843) 53
 Peggold, Alexandr Kristianovici, poștaș al consulatului rus din Moldova 62–63, 90
 Pellier, comic francez stabilit în Moldova (?–1848) 80
 Persia 351, 393, 628
 Petöfi Sándor (1823–1849), poet maghiar, călător în Transilvania(1846); biografie 334; text 334–337
 Petrovaradin (Peterwardein), parte a orașului Novi Sad din Serbia 521, 532; cetatea ~ 137
 Petru Cercel, domn al Țării Românești (1583–1585) 469
 Petru I <Alekseevici> (Petru cel Mare) (1682–1725), țar al Rusiei 623
 Petru I, domn al Țării Românești (1559–1568); ~ ctitor al mănăstirii Plumbuita 458
 Pfeiffer, Laura Ida (1797–1858), călătoare austriacă în Țara Românească biografie 203, text 203–211
 Philipposach, pasager pe vaporul „Argo” (1841) 27
 Piatra Craiului (Királyhagó), trecătoare în ținutul Crișanei v. Királyhagó 434
 Piatra Neamț (Piatra , Petrodava), oraș, jud. Neamț 250, 376, 429, 474, 510; viile din ~ 82
 Picolo, N., cenzor în Țara Românească (sec. XIX) 408
 Pietroșița, sat, com. Coarnele Caprei, jud. Iași 645
 Pirinei, munți în sudul Franței la granița cu Spania 312, 420
 Pisa, oraș în Italia 253
 Pitești, oraș, jud. Argeș 330, 376, 384, 426
 Plavișevița (Plawischewitza), com., jud. Mehedinți. 120
 Plătărești, sat, com., jud. Giurgiu; mănăstirea ~ închinată Sf. Mormânt 461
 Ploiești (Plojescht), oraș, jud. Prahova 320, 365, 376, 384, 416, 571; originar din ~ 329
 Plovdiv (Philippopoli), oraș în R. Bulgaria 113
 Plugova, sat, com, jud. Caraș-Severin 535
 Plumbuita, mănăstire lângă București 360, 458
 Pluton, sat, com., jud. Botoșani 430
 Pociovaliște (Potchowaleschte), sat, com. Novaci, jud. Gorj 574
 Pocronia, sat, com Tismana, jud. Gorj 426
 Podolia, provincie polonă azi în R. Ucraina 58, 110
 Podul Iloaiei, (Podu–Leloy), oraș, jud. Iași 82, 253
 Poduri, sat, com., jud. Dâmbovița 422
 Pofega, Mihai de ~ (sec. XIV) 558
 Pogonia (Pojaniana), Epir; mitropolia din ~ 453
 Polonia, polonezi 240, 276, 359, 362, 372, 636, 649, 659, 663; evrei din ~ 658; ~ în Cluj 652; poloni, locuitori în Moldova 641; ~ (leși) în Basarabia 100, locuitori la Chișinău 97, 98
 Polovragi, sat, comună, jud. Gorj; mănăstire ~ 425

Pomerania, regiune istorică de pe malul Mării Baltice, divizată între Germania și Polonia 277

Poniatowski, Josef (1763–1813), principe, general polonez, mareșal al Franței 360

Porțile de Fier (Demir kaju, Demir kapı, Donje–Djerdapp, Porta Ferea), cataracte pe Dunăre v. Dunăre v. Cazane 27, 30–31, 33, 44, 127, 206, 310, 340, 440, 441, 535, 536, 584; descriere topografică a ~ 537; navigație în zona ~ 538; etimologia numelui ~ 178, 538–539

Poșești, sat, com., jud. Prahova 367, 427, 428

Potemkin, Jakov Alexeevici (1781–1831), general rus 92

Poznanski, Igantie (1801–1861) ofițer rus ; căpitan în miliția pământenească din Țara Românească (în 1833) ; maior (1836) ; colonel (1849) 76

Praga, oraș în R. Cehia 110

Prahova (die Prawa), râu în Muntenia 292, 315, 317, 365, 368, 417, 419, 568, 570, 571; ~ (Vahova), județ în Țara Românească 254, 366, 367, 376, 474

Prisăcani, trecătoare în Carpații Orientali 394

Probota (Poprată), com. Probota, jud. Iași; mănăstirea ~ închinată Sf. Mormânt 462

Protasov Ober, contele ~, procurator al Sf. Sinod 461

Provența, regiune în sud-estul Franței 416

Pruncu (Prunkul), familie de boieri în Basarabia 114

Prusia, prusieni, agenție a ~ în Principate 84, 232, 233, 272, 281, 292, 497; rege al ~ v. Frederic Wilhelm IV; podgorii în ~ 277;

Prut, râu în Moldova 116, 119. 180, 188, 213, 249, 250, 252, 266, 273, 364, 365, 401, 432, 470, 623, 636; Inspectoratul Carantinei ~ 58

Pucioasa, oraș, jud. Dâmbovița 422

Pückler–Muskau, Herman <Louis Henri>, nobil german, literat, horticultor, ajuns principe (1822), ofițer în armata rusă de la Dunărea de Jos 155

Putna, oraș, jud. Suceava; ~ ținut în Moldova 371, 377, 471, 475

Putna, râu în Moldova 470, 471, 510

Q

Quillebeuf, oraș în nordul Franței 308

Quinet Edgar (1803–1875), scriitor și istoric francez; soție a ~ , Hermiona Asachi (căsătorit în 1852)

Quitmann Ernst Anton (1809–1879), medic și scriitor german, călător prin țările române (1846); biografie, 541 , text, 542–547

R

Racoviță, sat, com., jud. Vâlcea 424

Radu Vodă, mănăstirea ~ din București 451, 457,

Radu, Leon, domn al Țării Românești (1664–3 martie 1669) 452

Radu, Negru (Negru vodă, Radou Négrou, Rodolphe le Noir, Rudolf cel Negru), întemeietorul tradițional al Țării Românești 422, 423, 467, 469

Rákóczi (Rákoczy) Francisc II, conducător al curuților (1703–1711), principe al Transilvaniei (1704–1711) 336, 548

Rákóczi, actor ambulant (1843) 336

Râmnic <ul Vâlciei> (Râmnic de Olt), oraș, jud. Vâlcea 376, 424, 426; seminar ortodox la ~ 231, 409; episcopie de ~ 383, 384, 451; prefect de ~ v. Niculescu

Râmnic <Sărat> (Slam Rîmnik,), oraș în Muntenia 69, 254, 329, 366; ~ județ în Țara Românească 376, 474; victoria de la ~ a generalului rus Suvorov împotriva turcilor 69; episcopie la ~ 469

Râmnic, râu în Muntenia; descriere a ~ 69

Rapp, senator al orașului Sibiu (1846) 557

Râșnov (Rosenau), oraș, jud. Brașov 563

Ratisbona (Regensburg), oraș în Germania 36

Ravenna, oraș în Italia 258

Razelm (Razim), lac situat la vărsarea Dunării în Marea Neagră 624

Rădulescu, Ioan Heliade (1802–1872), scriitor, om politic român, participant la revoluția pașoptistă din Țara Românească, autor al unei gramatici a limbii române (1828) 332–333, 358; vila lui ~ 458; tipografia lui ~ 459

Rătești, sat, com. Berca, jud. Buzău; închisoare de femei la ~ 388

Răut (Razwut), râu în Basarabia 106

Răzvan, mănăstirea ~ din București închinată Sf. Mormânt 461

Réaumur René Antoine de ~ (1683–1757), om de știință francez; grade ~ 206

Recaș (Regasch, Rekas), oraș, jud. Timiș 152, 155, 544

Redutkaleh, localitate în Asia 351

Regensburger, negustor evreu stabilit în Iași (1841); restaurant al lui ~ 64

Regulamentul Organic = corpus de legi alcătuit în baza prevederilor Tratatului de la Adrianopol (1829) având conținut identic pentru ambele principate 49, 66, 196, 213, 215, 216, 221, 357, 359, 360, 362, 383, 401, 402, 407, 468, 663

Reni, oraș–port la Dunăre, azi în R. Ucraina 116, 180, 503

Repedea, deal 266, 273–274; reședință episcopală la ~

Reșița (Russberg), oraș, jud. Caraș-Severin 141

Retezat, muntele ~ 364

Rhedei <Rhedey, Rhedeg, Rhédeus >, parcul ~ 283;

Rhode, dl. de ~ (1842) 181

Rhôn, râu în Franța 610

Rıfaat, pașa (1843) 347, 351

Rîn (Rhin), fluviu 340, 575, 609, 610, 632

Rodna, localitate componentă a orașului Lipova, jud. Arad; mănăstire franciscană la ~ 162

Roma, oraș în Italia 199, 417, 630, 662

Roman I, domn al Moldovei (1391–1394) 429

Roman, oraș, jud. Neamț 181, 251, 377, 384, 405; ~ ținut al Moldovei 247, 248, 251, 253, 370, 377, 471, 475; episcop de ~ 87, 363, 383, 429, 641

Român, români (valahani, wallachian, walachen) 120, 129, 132, 133–134, 138, 139, 151, 173, 315, 363, 377, 543, 544, 612; urmași ai dacilor, romanilor v. Dacia, daci v. roman, romani; originea latină a lor și a limbii ~ 51, 124–125, 345; descriere fizică

- a ~ 449; caracterizare a ~ 378, 576–577; cu referire la ~ din Principate 135–136; ~ în Transilvania 651, 563; imigranți în Transilvania 556; ~ în Cluj 652; ~ în Banat 144; ~ Orșova Veche 128–129; ~ în Bălți 110; ~ în Botoșani 643; ~ în Chișinău 97, 98; familii de boieri ~ din Basarabia v. Balș, Catargiu, Roznoveanu, Sturdza; ~ în Tighina 96; sentimentul național al ~ 659; păstori transhumanți ~ în Dobrogea 23; stare socială a ~ 52; vestimentație a ~ 52, 138, 149–150, 345, 612; moravuri ale ~ 52, 378; superstiții ale ~ 52, 138; dansuri, cantece și jocuri ~ 149–150;
- Romanați, județ în Țara Românească 255, 371, 376, 474
- Romani, coloniști ~ 141, 307, 345, 448; împărat v. Traian
- România (Moldo–Valahia) v. Moldo–Valahia 22, 373, 416
- Romano, Dionisie (1839–1873), arhimandrit și apoi episcop de Buzău (1865–1873); a editat împreună cu Gavriil Munteanu „Vestitorul Bisericesc” (1839–1840) 451
- Romurilor, dealul ~ 561, 562
- Rosenzweig, negustor evreu din Iași (1841) 62
- Rosetti, Ioan, boier muntean (sec. XIX) 373
- Rosetti, Vasile (?–?), logofăt în Moldova 68
- Rosetti–Roznovanu, Nicolae (1794–1858), boier moldovean; castelul și moșia lui ~ 59, 63
- Roznovanu Maria, soră a ~ Elenei Sturdza 63
- Roznovanu, Alecu (1798–1853), boier moldovean 63
- Rosetti–Roznovanu, Gheorghe (Iordache) (1832–?), colonel, deputat (1872) și prefect; moșia lui ~ 512
- Roth, Stefan Ludwig (1796–1849), pastor lutheran și cărturar sas, participant la revoluția din 1848–1849 din Transilvania 551
- Rotundă, sat, com, jud. Argeș 366
- Rozhalin, Alexandr Grigorevici, inspector al carantinei Prutului 58–59
- Roznovanu (Rosnawan), familie de boieri români din Basarabia 114
- Rudeni, sat, com. Șuici, jud. Argeș 424
- Rudolf II de Habsburg, împărat al Germaniei (1576–1612) 547, 550
- Ruginoasa, sat, com., jud. Iași 82
- Rükmann Piotr Ivanovici, baron ~, consul general al Rusiei la București (1834–1839) 87, 357
- Rumelia, provincie otomană situată în sudul Bulgariei 23, 125, 382, 498
- Rusciuc (Rousciuc, Rouzchook, Roushticuck, Roudscuk, Rusciuk, Rusa, Rutschuk) = Russe, oraș în Bulgaria 93, 179, 385, 441, 498, 623, 638; cetatea ~ 207; fortificații și moschei la ~ 35; pașa de ~ 25, 591
- Rusia (Zare Russask), ruși 50, 87, 91, 95, 100, 104, 106, 109, 133, 162, 170, 171, 172, 173, 177, 191, 196, 208, 306, 350, 351, 352, 356, 357, 358, 359, 360, 362, 369, 378, 384, 385, 393, 394, 395, 412, 413, 449, 465, 470, 488, 502, 506, 513, 629, 633, 634, 636, 659, 663, 666; relațiile politice ale Imperiului Otoman cu ~ 65–66; războaiele ruso–turce 57; relații ale ~ cu Serbia 42 ; politică a ~ la Dunăre și Marea Neagră 625; anexarea Basarabiei la ~ 58; protectoratul ~ asupra principatelor române 66, 103, 622; administrație a ~ în principatele române 358, 361, 362, 451; relația ~ cu principatele române 65, 357; agenție a ~ în Moldova 58–59, 61, 83, 84, 186, 187, 272; relația ~ cu Țara Românească 71, 85–86 451, 542; consulat ~ la Galați 77, 85–86; comerț al ~ cu Moldova 213, 216, 289; comerț cu Țara Românească 47; intrigi ale ~ în Țara Românească și Moldova 516; evrei din ~ 658 ; ~ în București

71, 76; ~ (maloruși) la Chișinău 97, 98; 110–112, ~ (maloruși) Tighina 96; ~ în Măcin 631; ~ în Bălți 111; Sf. Sinod din ~ 461; ofițeri ~ 69; țar al ~ v. Nicolae I v. Petru I;

S

Sadova, sat, com. Slatina–Timiș, jud. Caraș-Severin; grăniceri la ~ 533–534
Safvet–effendi = Safet–effendi, trimis otoman în Țara Românească (1842) 361, 364
Sakalario (Szakelari), familie de boieri transilvăneni 320
Salnocul interior, fos județ în Transilvania 337
Salonic=Thessaloniki, oraș în Grecia 125
Salonta, oraș, jud. Bihor 336; poet maghiar născut la ~ 337
Salzburg v. Ocna Sibiului
Samos, insulă în Grecia, la Marea Egee 358; bey de ~ v. Ștefan Vagoride
San Gervais = Saint–Gervais–les Bains, oraș din Savoia, în masivul Mont–Blanc 341
Sand, George (Aurore Dupin, baroană Dudevant) (1804–1876), scriitoare franceză 51
Sandalati, familie de boieri 114
Sankt Petersburg (Petersburg, St. Petersburg), oraș în Rusia 61, 63, 65, 93, 112, 116, 119; tratatul de la ~ (29 nov. 1834) între Imperiul Otoman și Rusia 356, 357
Sântimbru (Szent Imre), sat, com., jud. Alba; bătălia de la ~ (1441) 548
Sardi, Paolo (~ Pavel), episcop de Verona, vicar apostolic în Moldova, cu reședința la Iași 642, 646–647
Sardinia, sard 394, 395, 497; consulat al ~ în Galați 181, 633; consul ~ la Brăila ~ v. B.G. Pedemonte
Sarkad, localitate în Ungaria; târg la ~ 284
sas, sași, ~ în Transilvania 136, 549–550, 551–554, 554–556, 579; orașe, cetăți ale ~ v. Oraștie v. Sibiu; comerț al ~ cu Țara Românească 318; biserici ale ~ 323, 324, 325, 327;
Sasca Montană (Szaska) sat, com., jud. Caraș-Severin; germani în ~ 302; hanuri în ~ 302
Satu Boilor, localitate neidentificată 369
Satu Mare, oraș–municipiu, jud. Satu Mare 336
Sava (Sau), râu în Serbia 33, 160, 166
Savoia, Eugeniu de ~ (1663–1736), principe, feldmareșal al Sf. Imperiu romano–catolic 522
Saxa–Coburg, Frederic Josias (1737–1815), prinț de ~, feldmareșal imperial, comandant al forțelor militare austriece în răz. austro–turc (1787–1791) 519
Saxonia, regatul ~ 173
Săcueni, sat, com., jud. Bihor 336
Săcuieni (Saac, Sakoeni, Secuieni), județ în Țara Românească 254–255, 366, 367, 369, 371, 376, 474
Sălătruc, sat, com., jud. Argeș 424
Săliște (Zelestye), sat și comună lângă localitatea Tăuții de Jos, jud. Baia Mare v. Zelestye; fabrică de sticlă la ~ 335
Sărindar, mănăstirea de la ~ din București 459
Săveni (Seveay), oraș, jud. Botoșani 249

Scăiași, sat, jud. Prahova 427

Scăieni = Boldești-Scăieni, sat, com., jud. Prahova 427

Schela Cladova (Fetislav, Schelecladova, Skela-Cladova, Skelegleadover, Skella-Kladowa), sat, azi înglobat în municipiul Drobeta Turnu-Severin 34, 54, 172, 178, 179, 201, 204, 206, 340, 346, 514, 623; antrepozit la ~ 540

Scoarța, sat, com., jud. Gorj 425

Scott, Walter (1771–1832), scriitor scoțian 51, 197, 612

Scriban, Filaret (1811–1873), arhimandrit (1843), arhiepiscop de Stavropoleos (1852), membru al divanului Ad-hoc (1857), profesor de teologie al facultății din Iași (1860–1863) 462

Sculeni (Skaloni, Sculeny, Skuleny), sat, com. Victoria, jud. Iași 91, 116, 174, 253, 413; carantina din ~ 58, 93; vama rusească de la ~ 58 ;

Sebeș (Mühlenbach) oraș, jud. Alba 293, 546; descriere a ~ 548; cetatea din ~ 435; râul ~ 534

secui, secuime, locuitori ai Transilvaniei 330, 321, 322, 551–553, 561, 562; comerț al ~ cu Țara Românească 331; ~ în Cluj 652; ~ în Brașov

Segarcea, oraș, jud. Dolj, mănăstirea de la ~ 455

Seghedin=Szegedin, oraș în Ungaria 130, 147, 163

Seini (Szinérváralja), sat, com., jud. Maramureș 335

Selim I, sultan al Imperiului Otoman (1512–1520) 244

Semendria, oraș în Serbia; fortăreața de la ~ 30

Semlin = Zemun, cartier al Belgradului v. Zemun 160, 300, 583, 609

Semuș, valea ~ 335

Serbia, sârbi (iliri, ilirieni, slavoni, slavi, rați, razen) 33, 121125, 133, 146, 153, 162–163, 178, 311, 340, 348, 359, 465, 539, 542, 612, 613, 657, 659 ~ în Cluj 652; ~ în Țara Românească 71, 320 ; ~ în Moldova 90, 641 ; ~ în Băile Herculane 299; în Orșova Veche 517; munți ai ~ 299; ~ în Banat 133, 135, 144–146, 159, 165, 168, 169; ~ la Chișinău 97

Serghiescu , Marin (?–1872), participant la mișcarea revoluționară din 1840 361, 362, 387

Serr, mitropolitul de ~ 460

Sevastopol, oraș în R. Ucraina 112

Severus <Lucius> Septimius, împărat roman (193–211 d. Hr.) 340; turnul lui ~ 518, 540

Sf. Ecaterina, biserica mănăstirii ~ din București 455

Sf. Elena (St. Helena), sat, com, jud. Caraș-Severin 301

Sf. Gheorghe (Saint George), braț, canal, gură, insulă a Dunării 287, 624, 626

Sf. Gheorghe, mănăstire în București 462

Sf. Gheorghe, metoh al mănăstirii ~ din Galați, închinată Sf. Mormânt 462

Sf. Ioan Înaintemergătorul, mănăstire din București; descriere a ~ 454

Sf. Ioan Pateron, mănăstire din Țara Românească închinată ~ 459

Sf. Mormânt 382, venituri ale ~ 462; moșii din Țara Românească închinată ~ 451

Sf. Nicolae, mănăstirea ~ din București închinată Muntelui Athos 457

Sf. Pantelimon, mănăstirea de la ~ din București; spitalul public de la ~ 458

Sf. Sava, mănăstire în București 461; Școala de la ~ 409, 487,

Sf. Sava, mănăstire în Iași, închinată Sf. Mormânt 461

Sgardelli, consul austriac 53

Siberia, provincie în Rusia 105, 246

Sibiciu de Sus, sat, jud. Buzău 366, 367, 369, 428

Sibiu (Hermanstadt, Hermannstadt, Jiridava, Praetora Augusta), oraș, jud. Sibiu 134, 292–293, 330, 423, 542, 543, 549, 550, 560, 659; biserici în ~ 554–555, Terezianumul din ~ 555, muzeu, biblioteci, învățământ în ~ 554–555; teatru german în ~ 555, jurnalism în ~ 560; drum către ~ 561–562

Sieglinde, nimfă a Dunării; legenda ~ 539–540

Sigars (Sgarți), mănăstirea ~ de lângă București 450

Sigismund I de Luxemburg (1368–1437), principe elector de Brandenburg (1378–1388; 1411–1415) rege al Ungariei (1387), rege al Boemiei (1419), rege roman (1411–1433), împărat romano-german (1433–1437) 642

Silezia, regiune istorică divizată azi între Polonia, Cehia și Germania 349

Silistra, oraș–port la Dunăre în R. Bulgaria 35, 179, 309, 350; cetatea turcească din ~ 208, 254; incursiuni ale turcilor din ~ 256

Simferopol, localitate în R. Ucraina 113

Simonpetru, mănăstire de pe Muntele Athos 457

Simplon, drum în Alpii elvețieni 611

Sin, deșertul ~199

Sinai, munte în Egipt 199, 382

Sinaia, oraș, jud. Prahova; mănăstirea de la ~ 315, 316, 450, 455, 568

Siret (Arasus, Ararus), râu în Moldova 69, 81, 181, 188, 191, 213, 251, 364, 365, 429, 432, 465, 470, 496, 509, 510, 636; ~ (Sereth, Szereth), sat, parte a orașului Mărășești, jud. Vrancea 252

Siriu (Iezer–Siriu) 365, 428

Sirocco, vânt cald mediteraneean 257

Siutghiol, lac în apropiere de stațiunea Mamaia 307

Sînmiclăuș (St. Micloș), sat, com., jud. Alba 164, 166

Slatina, oraș, jud. Olt 376, 384, 519; epidemie de holeră (1836) 223, mănăstirea ~ 82

Slatina–Timiș (Szlatina–Timiș), com., jud. Caraș-Severin; rit catolic în ~ 533; locuitori ai ~ 533–534

slavi v. sârbi v. bulgari

Slănic, oraș, jud. Prahova 366, 367, 369, 418

Slovacia, slovaci; ~ locuitori la Csaba 2885

Smancini, Giorgio (?–?), călător italian în Dobrogea; biografie 338, text 338–342

Smirna = Izmir, oraș în Turcia 358, 419

Snagov, com., jud. Ilfov; ~ lac 365; mănăstirea ~ 427; închisoarea de la ~ 388

Snow, Robert (?–?), călător englez pe Dunărea de Jos (1842) biografie 29; text 30–38

Sobieski, Ioan III, rege polon (1674–1696) 266

„Societatea Filarmonică” înființată în 1833 la București de Ion Câmpineanu, C. Aristia, I. H. Rădulescu 358

Socola (Sokola), cartier în orașul Iași 92, 81, 273, 410, 635

Sokolov, consul rus la Galați (1841) 85

Someș (Samosch), râu în Transilvania 337, 435, 545, 652, 655

Soodbach., pârau 556

Soratena, localitate în Basarabia 107, 108

Sotir, participant la mișcarea revoluționară din 1840 din Țara Românească 361, 362

Soveja, com., jud. Vrancea; mănăstirea ~ închinată Sf. Mormânt 462

Spania, spanioli 63, 197, 307
 Sporer Iosef dr., medic din Țara Românească 487
 Stânca, proprietate a boierului Rosetti-Roznovanu la ~ 273
 Stanislowitch, episcop catolic bulgar 169
 Starkenfils V. von ~, secretar al consulului general austriac din Moldova (1841) 84
 Stavronikitskaia, mănăstire de pe muntele Athos, mănăstire din Țara Românească închinată ~ 457
 Stavropoleos, Ioanichie (?-?), arhimandrit, stareț al mănăstirii Gura (?-1743), mitropolit al Stavropolei (1726-1743) 453-454; biserica ~ închinată mănăstirii din Epir 453, 454
 Stoianovici, Ivanovici Paul, consilier titular în administrația română (1841) 63
 Stradella, Alessandro (1639-1682), compozitor și interpret italian 555
 Strâmbeni, localitate, jud. Prahova 418
 Strasbourg, oraș în Franța 178
 Strauss, Johann, tatăl (1804-1849), compozitor austriac 574
 Strudel (1841) 31
 Sturdza, familie de boieri români 98, 103, 114
 Sturdza, Alexandru (Alec) (1791-1854), vistier în Moldova (1835), scriitor și diplomat; soție a ~, Elena 63
 Sturdza, Constantin (Costache), mare logofăt în Moldova 62, 64; soție a ~, Marghiolița 63
 Sturdza, Grigore (1821-1901), general în armata otomană (Muklis Pașa), candidat la tronul Moldovei (1859), beizadea ~, fiul domnitorului moldovean M. Sturdza 91; căsătoria lui ~ cu Olga Ghica (1832-1867), fiica marelui ban și vornic M. Ghica 74
 Sturdza, Ioniță Sandu, domn al Moldovei (1822-1828) 88, 221, 472
 Sturdza, Mihail (1794-1884), domn al Moldovei (1834-1849) 50, 61-62, 195, 245, 356, 357, 358, 359, 360, 363, 472, 505, 638, 647, 667; eliberarea țiganilor de către ~ 390; palat al ~ 273; soție a lui ~, Smaranda Végoridi 62, copii ai ~, Grigore și Dimitrie ~ 62, 74, 87, 91
 Sturdza-Miclăușanu, Dimitrie (1833-1914), om politic român, președinte al Academiei Române (1882-1884), beizadea ~, fiul domnitorului M. Sturdza; ~ fratele ~, Grigore 91
 Stürmer <Ignaz Lorenz>, baron von ~ (1752-1825), internunțiu austriac la Poartă (1802-1818); soție a ~ 200, 201
 Suceava, (Santochowa, Santcheon, Santchowa Suezawa, Santoschova) oraș, veche capitală a Moldovei 250, 475; mitropolit de ~ 471; ținutul ~ 247-248, 370, 377, 471
 Suedia, rege al ~ v. Carol XII
 Sukhtelen, contesa (1841) 86
 Sulina, oraș-port, jud. Tulcea 37, 287, 508; locuitori ai ~ 639; colonie rusă la ~ 625, garnizoană în ~ 639; comerț în ~ 217; navigație pe ~ 626; carantină la ~ 625, far la ~ 625, cafenele, hanuri ~ 625;
 Sulița (Sulitza), sat, com., jud. Botoșani 250
 Sulzer Franz Josef (1735-1791), publicist și scriitor elvețian, fost secretar al domnului Al. Ipsilanti 102
 Singurov, colonel rus implicat în modernizarea poliției române (1841) 63
 Surul, vârf din munții Făgăraș v. Carpați 549

Suțu Alexandru (Koko, Draco), dragoman al Porții (1799–1801), domn al Moldovei (1801–1802), al Țării Românești (1818–1821); fiu al ~, Nicolae 68
 Suțu Constantin (Costache) (1820–1875), mare postelnic, ministru al Logofeției Dreptății (1850) 81–82
 Suțu, George 62
 Suțu, Nicolae (1798–1871), om politic și economist român; tată al ~, Alexandru 62
 Suvorov, Alexandr Vasilievici (1729–1800), general rus, conte de Râmnic; victoriile lui ~ împotriva turcilor 69, 92
 Swantz, Frederic, căpitan (1846) 556
 Syrmium (Syrmien), regiune în Serbia 166
 Szapori, familie de magnăți unguri 144
 Szécheny, István (Zichini) (1791–1860), conte și om politic maghiar 202, 584
 Szechy, Dionisie, ban de Severin 557
 Szécsény, Toma de ~, voievod al Transilvaniei (1322–1342) 557
 Székely, Carol, medic maghiar din Țara Românească (1843) 330
 Székely, Moise, principe al Transilvaniei (mai–iulie 1603) 547
 Szik Desjö von ~ (sec. XIV) 558

Ș

Șandra (Schandorhaz), com., jud. Timiș 166–167
 Șekib, elfendi, comisar turc în Principate (1841) 85, 361
 Șelimbăr (Schellenberg), com., localitate înglobată în municipiul Sibiu 549; bătălia de la ~ (1599) 550, 553
 Șerban, Constantin, mare serdar (1646–1648); domn al Țării Românești (1654–1658); lăcaș construit de ~ 260; stânenul lui ~ (1683) 392
 Șerbănești, sat înglobat în orașul Pucioasa, jud. Dâmbovița 366, 367
 Șinteu (Sólyomkö), sat, jud. Bihor 434
 Șistov (Sistovo, Svasciavo) oraș în R. Bulgaria 35, 441; cetate turcească în ~ 256; incursiuni ale turcilor la ~ 256; pacea de la ~ (1791)
 Ștefan III (Ștefan cel Mare) (1433–1504), domn al Moldovei (1457–1504) 471
 Ștefănești (Stéfaneschi), sat, com., jud. Botoșani 250
 Știrbei, Barbu, mare logofăt muntean (1843), domn al Țării Românești (1849–1856); fiul adoptiv al lui Barbu ~, fratele domnului Țării Românești, Gheorghe Bibescu; intrigi ale ~ 86, 362
 Șulepnikov, neidentificat (1841) 85, 86
 Șumen (Șumla, Sumnalasnavă), oraș și regiune în estul Bulgariei

T

Talbot, doamna (1846) 634
 Tallon (?–?), arhitect francez 468, 506
 Tamisa, fluviu în Anglia 35

Tâmpa (Zinne), munte care aparține masivului Postăvaru, localizat în Carpații Orientali, jud. Brașov v. Carpați 562
 Târgoviște (Tergowischt), veche capitală a Țării Românești, oraș, jud. Dâmbovița 49, 254, 258, 329, 365, 376, 384, 421, 467, 571; episcop de ~; mitropolie, mănăstire (Stelea) la ~ 469
 Târgu Frumos (Tergul-Formos), comună suburbană a orașului Iași 82, 253
 Târgu Jiu, oraș, jud. Gorj 376, 384, 425; manufactură de ceramică la ~ 469
 Târgu Ocna (Okna), oraș, jud. Bacău 251, 384
 Târgu-Mureș (Kezdi Wasarkely, Vásárhely), oraș, jud. Mureș 546
 Tavel, profesor de franceză (1841) 92
 Tavernier, Alcibiade Jean Paul Auguste ~ medic și profesor francez stabilit la București (1836) 356; afacerea ~ Marsille 360
 Tazlău, com., jud. Neamț, ~ închinată Sf. Mormânt 462
 Tâlmăciu (Talmatsch), comună suburbană a orașului Sibiu, jud. Sibiu; cetatea ~ (Landeskrona) 556
 Tătari, locuitori la Chișinău 97
 Tbilisi (Tiflis), oraș, capitală a R. Georgia 351
 Tecuci (Tekutsch), oraș, jud. Galați 69, 78, 174, 252, 377; ~ ținut în Moldova 247–248, 252, 377, 471, 475
 Tehussa, sat neidentificat în Basarabia de Sud 211
 Teleajen, com., jud. Prahova 427
 Telega, com., jud. Prahova 366, 369, 419; salinele de la ~ 417, 418; închisoarea de la ~ 418
 Telegescu, Constantin, ofițer în miliția română 361, 362, 387
 Teleki, Mihail, cancelar al Transilvaniei (1634–1690) 549
 Teleorman (Teleokman), județ în Țara Românească 254, 376, 370, 474
 Teodosie Vestemeanul, mitropolit al Ungrovlahiei (1668–1672; 1679–1708) 452
 Teodosie, arhimandrit (1846) 457
 Teregova (Teregowa), sat, com. jud. Caraș-Severin 605; trecătoarea de la ~ 603; Cheile ~ 140, 532–533
 Thalberg, Sigismund (1812–1871), pianist și compozitor austriac 25
 Thiers, Louis Adolphe (1797–1877), om politic și istoric francez 360
 Tighina (Bender), localitate în R. Moldova 95–96, 636, 649; cetate otomană la ~ 97, 112
 Timiș (Oberthaimes, Tömösch), azi localitate componentă a orașului Predeal, jud. Brașov 563; carantină din ~ 292, 564;
 Timiș, râu în Banat 148, 157, 295, 314, 532, 605, 607
 Timișoara (Temeswar, Temeschwar), oraș, jud. Timiș 129, 145, 151–152, 160–162, 164–165, 166, 169, 308, 542; descriere geografică a ~ 578, 579, 587; pașa de ~ 160, 545, 547; germani, sârbi în ~ 162–163, 295; urbanism în ~ 159, 160–161, 579, ulițe, cartiere, mahalale în ~ (mahalaua Fabric) 156, 293, 295; canalul Bega 157, 159; modernizare a ~ 580; justiția în ~ 158, 294; școala de natație din ~ 582; hanuri în ~ 157, 163, 164, 294, 581; târg în ~ 580; boli în ~ (febră recurentă) 156–158; religii în ~ 159; episcop ortodox de ~ 162; moravuri în ~ 581; divertisment, timp liber în ~ 581, 582–583; vestigii romane lângă ~ 155; apeduct la ~ 159; grădini în ~ 582; insecte în ~ 583;
 Timoc (Timok), râu în Banatul sârbesc 340, 348
 Tiraspol, oraș în R. Moldova 95

Tisa (Thesis), râu 33, 129, 147, 159, 162, 165, 171, 286, 335, 584, 659, câmpia ~ 162;
 Tismana, oraș, jud. Gorj; mănăstire la ~ 424, 426
 Titești, sat, com., jud. Argeș 424
 Titov, Pavlovici, Vladimir, ambasador rus la Constantinopol (1841) 93
 Tokay, localitate în Ungaria; vin de ~ 26, 162, 371
 Tököly, Emeric, principe al Transilvaniei (sept. 1690–1691); victorie a ~ (1690) 549
 Töldi, Ștefan 547
 Tomaggian, preot catolic († 1839) 647
 Topleț (Teplitz), sat, jud. Caraș Severin 341
 Topolog, râu în Muntenia 369, 426
 Torino, oraș în Italia 560
 Torne (Torneo), râu în Suedia 610
 Torök, Ioan 546
 Torök, Valentin, comandant militar, căpitan al cetăților Hunedoara și Debrețin 546
 Torontal (Torontale), fost comitat în Banat 162, 165
 Trabzon (Trapezunt, Trebizonda), oraș în Turcia 244, 351, 358
 Traian = Traianus Marcus Ulpius, împărat roman (98–117 d. Chr.); 124, 178, 181, 191, 339, 345, 347, 349, 448, 557; legende legate de ~ 661; Columna lui ~ 662; tabula lui ~ 125, 205, 441; fortificații construite la Dunărea de Jos din ordinul lui ~ 441; drum construit de ~ 124, 130, 202, 205; podul lui ~ 34, 127, 206, 347; valul lui ~ 22, 24, 629, 630, 648; canalul lui ~ (Laman) 307 ; inscripția lui ~ la Dunăre 612;
 Trandafirov-Zaparovski, afacerea ~ 363
 Transilvania (Ardeal, Siebenbürgen), provincie 120, 126, 131, 251, 152, 164, 221, 282, 286, 317, 318, 364, 377, 421, 465, 470, 493, 506, 508, 513, 534, 579, 657, 659; descriere geografică a ~ 335, 542–545, 569; munți ~ 299; trecători din ~ 556; Poarta de Fier a ~ 547; principii ai ~ 546–547 v. Bathory Sigismund, Bathory Andrei, Bathory Gabriel, Bethlen Gabriel; unirea Țării Românești și Moldovei cu ~ (1600) 550; Dietă a ~ 547–549; familii de nobili unguri din ~ v. Batthayanyi, Sakalerio; președinte al Guberniului ~ v. Bruckenthal Samuel; mișcarea românească din ~ 667, 659; emigrarea ungarilor și românilor din ~ 330–332; locuitori din ~ 144, 434; etnii în ~ (secui, sași, unguri, germani) 238, 549–550, 554–556, 551–554, 556, 561, 562; armeni în ~ v. Gherla; națiunea română din ~ 326; negustori, meșteșugari în ~ 549; industrii, manufacturi v. Săliște; hanuri în ~ 545; mineri în ~ 334, 335; șerbia în ~ 281; izvoare de apă minerală în ~ 562; secetă în ~ (1834) 539; epidemii în ~ 331; religie în ~ 324; cler în ~ 281; cetăți în ~ (Deva) 546–547; librării în ~ 458; moda în ~ 34; port tradițional românesc în ~ 543–544, 547
 Trausch, senator (1846) 561
 Triculé (Dreykule), cetate medievală ridicată pe malurile Dunării, lângă Svinița, jud. Mehedinți 440
 Triest (Trieste), port la Marea Adriatică 53, 125; comerț al ~ cu Principatele 184, 493; linie de credite a ~ pentru Principate 499, 501
 Tirreni, episcop la Târgoviște (1734) 469
 Trollope, Anthony (1815–1882), romancier englez 34
 Trötzer, medic-șef austriac în Țara Românească (1846) 561
 Tulcea (Tuldscha), oraș, jud. Tulcea 288
 Tulești, localitate neidentificată 422

Tumanki, Feodor Antonovici, secretar al consulatului rus din Moldova (1841) 62, 90, 93
 Tunis, oraș, capitală a Tunisiei 308
 Turcia v. Imperiul Otoman
 Turda, oraș, jud. Cluj; uciderea lui Mihai Viteazul la ~ (1601) 559
 Turnu <Măgurele>, oraș, jud. Teleorman 465, 489; cetate medievală la ~ 222; închisoare în ~ 231; carantină la ~ 385
 Turnu Roșu (Turrus Trajana), trecătoare pe valea Oltului în Carpații Meridionali 394, 552, 556, 560; cetate medievală de la ~ 557; trecătorile și ruinele de la ~ 659
 Turnu Severin (Torna Severin), oraș, jud. Caraș Severin, 340, 617, 619
 Turtucaia (Talarkan, Turtuka, Tutrakan), localitate în R. Bulgaria 26, 339
 Tutova, fost ținut în Moldova 247–248, 252, 377, 471, 475

Ț

Țara Bârsei, parte a depresiunii Brașovului, regiune istorică din sud-estul Transilvaniei 330, 332, 552, 560
 Țara Românească (La Mantia, Muntenia, Tzara Roumaneska, Valahia, Wallachia, Wallachei) 25, 33, 41, 42, 55, 61, 100, 120, 122, 123, 144, 152, 171, 173–174, 178, 201, 299, 355, 356, 357, 361, 362, 363, 431, 449, 465, 466, 467, 470, 514–540, 519, 520, 525, 538, 584, 616, 617, 626, 638, 659; veche reședință a ~ v. Curtea de Argeș v. Târgoviște; capitală a ~ v. București; istoric al ~ 236; originea numelui ~ 599–600; descriere geografică a ~ 206, 237, 253, 255, 315, 465, 470; condiții geografice în ~ 556; climă a ~ 49, 253, 256–257, 291, 368–369, 472; ape în ~ 465, 466; sol, faună, floră în ~ 473, 474; bogății ale ~ 369, 370; împărțire administrativă (județe, orașe, târguri, sate) a ~ 46, 49, 54, 207, 375, 376, 377, 378, 383–384, 474; date statistice (suprafață, populație,) 46, 49, 54, 363–368, 382, 383 475, 508–513, 622 ; limbă a ~ 238–239, 560; domnia în ~ (condiții de alegere, acordarea titlului princiar, reconfirmarea domniei) 49, 73, 244–245, 291, 324; domni ai ~ v. Neagoe Basarab, Grigore D. Ghica, Alexandru D. Ghica, Gheorghe Bibescu; dregătorii boierești în ~ (Divan, Departamente) 66–67; Adunarea Obșească Extraordinară în ~ 49, 86, 360; vasalitate a ~ 66, 465, 470; relațiile politice ale ~ cu Austria, Imperiul Otoman, Rusia 85–86, 244, 571, 363, 666, 668; agenți diplomatici (viceconsuli, consuli) ai puterilor europene în ~ 66–67, 71, 76, 232–233, 262–263, 292, 327, 451, 570–571; sudiți austrieci în ~ 328; graniță a ~ 205, 525–526; administrația rusească în ~ 66–67; evenimente istorice : unirea ~ cu Moldova și Transilvania (1600) 550; fanarioții din ~ 668; mișcarea revoluționară a bulgarilor (1840–1843) din ~ 360, 361, 362, 363 vizita principelui Albert al Prusiei în ~ 291; ideea Unirii Principatelor în ~ 363; tribut și alte dări către Poartă în ~ 50, 482; fiscalitate în ~ 50, 54, 228, 245, 255–256, 259, 378–380, 388–391, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 499; măsuri și greutăți în ~ 391–393; arendă în ~ 320; agricultură în ~ 243, 253, 277–278, 370–373, 571–572, 620; viticultură în ~ 620; creșterea animalelor în ~ 373, 374, 375 206; transhumanță în ~ 565; industrie în ~ 243, 256, 263–264, 497; taxe vamale în ~ 569, 570; comerț al ~ cu Brașovul, secuiei, sașii, Moldova, Anglia, Franța Imperiul Otoman, Italia, Rusia 213, 216, 228–229, 251, 318, 329, 331, 393–395,

488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 505, 561–562, 568, 638; comerț în ~ 243; cârciumi, hanuri, cafenele, hoteluri în ~ 205, 240, 262, 290, 292, 317, 322, 564, 568–569; Regulamentul Organic din ~ 49, 221; influență rusească în ~ 290–291; modernizare în ~ 263–264, 265–266, 275, 317, 323, 325, 622; organizarea armatei (miliția națională) ~ 71, 223–224, 399–402; gardă civică, grăniceri în ~ 50; legislație (Codul Caragea), justiție, pedepse în ~ 49, 224–225, 230–231, 386–388, 480, 484, 485; închisori în ~ 227, 231; transportul în ~ 70, 71, 506, 508; serviciul de poștă în ~ 225–226, 502, 503; serviciul sanitar în ~ (medici, spitale, case de nașteri) 226–227, 246, 259, 322, 325, 380, 381, 458, 561; cordoane sanitare în ~ 50, 223, 309, 384–386, 485; calamități: cutremure în ~ (1802, 1829–1830, 1843) 291, 458, epidemii în ~ (ciumă, holeră) 223, 331, 356, 473; instituții de binefacere în ~ 232, 403–406; urbanizare în ~ 240, 241, 255, 258–260, 278, 320, 322–325, 519, 563, 571–572; edificii publice ~ 241, 261–262, 476; cetăți, castele în ~ 241; cler în ~ 71, 231–232, 245, 256, 278, 316, 317, 397–399, 455, 456, 565–567, 621; religie în ~ 238, 241, 323–325, 260–261, 327, 456; rituri străine în ~ 238, 261, 466; mănăstiri în ~ 255, 450, 453–456, 454, 455, 457, 461, 461, 462, 566, 565–567; mitropoliți ai ~ v. Dositeiu Filitis; episcopi de ~ v. Argeș, Buzău, Râmnic, Târgoviște; țărani în ~ 227, 396–397, 485, 620, 621, 622; meseriași, negustori, burghezie în ~ 317; privilegiile, ranguri în ~ 72–73, 359, 402–403; statutul femeii în ~ 242, 279–280, 572; zestrea în ~ 572; căsătorii, divorțuri în ~ 380, 381; consistorii, dicasterii în ~ 455; învățământ public și privat în ~ 97, 224, 229–230, 231, 232, 245, 262–263, 323, 325, 359, 406–409, 411, 451, 459, 466, 486, 487; cultură, literatură în ~ 332–333; teatru, presă, tipografii, biblioteci, librării, muzeu în ~ 230, 264, 316, 459, 487; timp liber, divertisment în ~ 262, 279, 291; modă în ~ 240, 242, 278–279, 575, muzică, dans, festivități în ~ 323–324; populație indigenă 201–202, 222, 239, 315, 317, 466; vestimentație a ~ 75, 202, 515–516; alimentația în ~ 240; moravuri, superstiții în ~ 242–243, 274, 278–281, 454, 455, 572, 573 sărbători populare în ~ 291; populație alogenă: albanezi, armeni, bulgari, evrei, germani, greci, sârbi, tătari, turci, unguri 71, 238, 240, 243, 244, 246, 249, 270, 271, 272, 290, 326, 359, 360, 574–575; țigani robi 53, 197–198, 227, 237, 238, 241, 256, 291, 326–327, 573, 614; eliberarea țăganilor din ~ 239; emigrarea ungarilor în ~ 330–332; parcuri în ~ 264, 317

țigani (boemieni, gitani, gypsies, zincali) robi 123, 306, 327, 328, 378, 390, 614, 621, 641, 652, 655–656, 659; ~ țigani în Spania, în Rusia 615; ~ în Ungaria 613; ~ la Băile Herculane 589; ~ în Banat 131, 141, 601–603, 613; ~ la Chișinău 98; ~ la Bălți 111; ~ în Moldova 54, 79, 213, 291, 378, 478, 479; dezbaterea eliberării ~ (1843–1844) din Moldova 363; ~ în Țara Românească 227, 291, 369, 378, 478, 573; superstiții ale ~ 594–595

Țigănești, sat, com. Ciolpani, jud. Ilfov; mănăstire de călugărițe la ~ 265, 427

U

- Ucraina, ucrainieni (Klein russen, maloruși) 98, 100, 107, 108, 116; hatman al ~ v. Mazepa I. S.
- Uhl, Friedrich (1825–?), scriitor și publicist austriac, călător în Banat (1846); biografie, 578 text, 578–607
- Uj Palanka, localitate în Serbia 120, 156
- Ungaria, unguri 43, 101, 120, 125, 126, 130, 131, 141, 144, 152, 154, 155, 158, 161, 162, 165, 166, 170, 174, 286, 310, 313, 319, 320, 372 434, 441, 443, 515, 521, 523, 535, 544, 546580, 581, 600–601, 613, 622, 659, 660, 666; cavaleri germani în ~ 241; invazie a ~ în Țara Românească (1330) 557–558; emigrarea ungarilor în Țara Românească și Moldova 330–332; graniță a ~ cu Țara Românească 201; imaginea ~ în Țara Românească 326; ~ în Țara Românească 71, 327; ~ în Transilvania 550–553, 562, 652; ~ în Banat 166, 167, 168; ~ în Orșova Veche 516; districte în ~ (ceaiștiilor) 521; șerbii în ~ 281; impozite în ~ 558; exploatarea sării în ~ 559; boli în ~ 41, 42; limbă a ~ 316, 317
- Ungrad, localitate neidentificată 377
- Urmösy Sándor (?–?), preot unitarian maghiar, armean de origine, călător în Țările Române; biografie, 314 , text, 314–333
- Urziceni, oraș, jud. Ialomița 77; podul de la ~ 70
- Uspenski, Porfirie (1804–1885), episcop rus, călător în principatele române (1846); biografie 449, text 449–462

V

- Vadul Crișului (Körösfő), trecătoare 435
- Vaillant, Jean Alexandre ~ (1804–1886), profesor francez filo-român, implicat în mișcarea națională a românilor din Principate; călător în Țările Române biografie 353–355; text 355–432
- Val d'Aosta, localitate în Italia 646
- Valahia (La Grande Valachie, Muntenia, Oltenia, Țara Românească, Valachie) v. Muntenia v. Țara Românească
- Vâlcea, județ în Țara Românească 255, 366, 367, 474
- Valon, Alexis, viconte de ~ (1818–1851), scriitor francez, călător pe Dunărea de Jos (1846), biografie 305, text 305–313
- Vârciorova (Werczorowa), localitate, înglobată azi în municipiul Drobeta–Turnu–Severin, jud. Caraș-Severin 401, 520
- Varlam (Warlam), familie de boieri 114
- Varna, oraș–port la Marea Neagră 23, 110, 444, 448, 469, 498, 628; arhiereul de ~ 460
- Varnița (Warmița), localitate în R. Moldova 96
- Vârșeț (Werschnetz), localitate în Serbia 304
- Varșovia, oraș în R. Polonia 145, 362
- Vásárhelyi Károly Mózes, medic militar de origine maghiară (1843) 322
- Vasile cel Mare (330–379), episcopul Cesareei în Capadocia 397, 398, 565, 572

Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634–1653) 415, 431, 469, 472
 Vaslui, oraș, jud. Vaslui 69, 174, 252, 365, 377, 432; ~ ținut în Moldova 247–248, 252, 253, 377, 471, 475
 Văcărescu, Iancu (1792–1863), poet român 51
 Văleni = Văleni de Munte, oraș, jud. Prahova 366, 427, 428
 Văratec, com., jud. Neamț; mănăstirea ~ 82, 430
 Veneția, oraș în Italia 425502; comerț al ~ cu principatele române 493
 Veniamin, Costache, mitropolit al Moldovei (1803–1826 ; 1812–1821 ; 1823–1843) ; demiterea lui ~ 87; blestem al lui ~ 82
 Vernet, Antoine–Charles–Horace (1758–1836), pictor și litograf francez 24
 Verona, oraș în Italia ; episcop de ~ v. Sardi, Paul
 Veterani, Friedrich (1650–1695), conte ~, general și apoi mareșal în armata austriacă; peștera ~ <Maovă> în Banat 205, 299–300, 313, 584
 Vidin (Vidino, Widin), oraș în R. Bulgaria 34, 178, 200, 340, 348, 441; fortăreață la ~ 206, 519; asediu asupra ~ (1737) 538
 Viena, oraș în Austria 43, 44, 61, 63, 110, 119, 129, 139, 160, 161, 162, 179, 185, 210, 228, 311, 358, 359, 362, 393, 502, 503, 561, 580, 622; congres la ~ 634; cancelaria de la ~ 142, 522; linie de credite a ~ pentru Principate 499, 501; comerț al ~ cu principatele române 493, 506; tineri moldoveni la ~ 68
 Villacosta, călător francez (1843) 617
 Villara, Alexandru, boier muntean 356, 362
 Vinga, com., jud. Arad; bulgari catolici la ~ 170 .
 Vladimirescu, Tudor, căpitan de panduri, participant la războiului ruso–turc din 1806–1812; conducător al revoluției din 1821 din Țara Românească 665, 667, 668
 Vlașca (Vlachka), județ în Țara Românească 255, 370, 376, 474
 Vodă, Stoica, călăuză a lui J.A Vaillant în Bucegi 419
 Vovoride Ecaterina (Catinca, Cocuța) (?–1870) , soție a lui Nicolae ~ 358
 Vovoride Ștefan (?–1859), logofăt, bey de Samos 358; fiică a lui ~ , Smaragda 62
 Vovoride, Nicolae (1820–1863), caimacam în Moldova (1857–1858); căsătoria lui ~ 91–92
 Volga, fluviu în Rusia 36, 115, 185, 610
 Volney, Constantin François de Chasse–Boeuf, conte de ~ (1757–1820), savant și scriitor francez 621
 Voltaire, Arouet François Marie de ~ (1694–1778), scriitor și filozof francez 664
 Vörösmarty, Mihály (1800–1855), poet și dramaturg ungur 332
 Vuici, Ioachim, călător de limbă slavă în țările române (1840); biografie și descrierea călătoriei 172–173
 Vulcan, trecătoare în Carpații Meridionali 394
 Vulcănești= Plaiu Vulcănești, jud. Prahova 427

W

Wallachia v. Țara Românească

Wasniewski, Anton, preot catolic polonez; călător în Bucovina și Moldova (1846); biografie 640, text 640–649

Weissbach, Carol, conte de ~ (1846) 516
 Waisbarck, însoțitor al baronesei Aloïse Christine de Carlowitz 514
 Wieselburg, localitate în Austria 160
 Wiest, domnul ~, director al orchestrei de muzică de cameră din Țara Românească (1846) 561
 Wilkinson, William, consul englez în Principatele române (1814–1818); lucrare a lui ~ 177, 275
 Winbel, oraș 31
 Wojnarowski, nepot al hatmanului Mazepa 649
 Wordsworth, William (1770–1850), poet romantic englez 33

Z

Zachaczewski, preot franciscan din Lemberg (1846) 647
 Zagreb (Agram), oraș în Croația 148; episcop de ~ v. Alagovich
 Zanelli, Domenico (?–?), publicist italian; călător în Țările Române (1841); biografie, 45, text, 45–55
 Zărnești (Zernyest), oraș, jud. Brașov 549; victoria de la ~ (1690) 563
 Zelinski, Gaetan 92
 Zemun v. Semlin
 Zimnicea, oraș, jud. Teleorman 405; carantină la ~ 376, 385
 Zlătari, mănăstirea ~ în București 450, 454; moșii aparținând ~ 455
 Zschikofski, meșter croitor la Sibiu (1843–1844) 293
 Zucker, dr. german (1843) 224

LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR OCAZIONALI, CU INDICAREA EXPRESĂ A CONTRIBUȚIEI CONCRETE A FIECĂRUIA

(t=text, b=biografie)

Constantin Ardeleanu

b. t. Laura Ida Pfeiffer, traducere din limba engleză

Daniela Bușă

Prefață

Repertoriu cronologic

Revizuirea generală a volumului

b. Joachim Vuici

b. t. Xavier Hommaire de Hell, traducere din limba franceză

b. Anton Wasniewski

Paul Cernovodeanu

b. t. Ivan Botianov, traducere din limba franceză

Demény Lajos

b. t. Erdélyi János, traducere din limba maghiară

b. t. Ürmösy Sándor, traducere din limba maghiară (prima formă)

b. t. Petöfi Sándor, traducere din limba maghiară

b. t. Csátári Ottó, traducere din limba maghiară

Adriana Cristina Gheorghe

b. t. Alexis de Valon, traducere din limba franceză

b. t. Ürmösy Sándor, traducere din limba maghiară (forma finală)

Adrian-Silvan Ionescu

b. t. Robert Snow, traducere din limba engleză

b. t. Valentine Mott, traducere din limba engleză

b. t. Nicolai Karlovici Giers, traducere din limba engleză

Bogdan Popa

- b. t. Johann Georg Kohl, traducere din limba germană
- b. t. Reverendul George Fisk, traducere din limba engleză

Șerban Rădulescu-Zoner

- b. t. C. A. Kuch, traducere din limba germană
- b. t. Johann Daniel Ferdinand Neigebaur, traducere din limba germană
- t. P. D. Holthaus, traducere din limba germană
- b. t. Karl Emil H. Koch, traducere din limba germană
- b. t. Ernst Anton Quitzmänn, traducere din limba germană
- b. t. Friedrich Uhl, traducere din limba germană

Nicoleta Roman

- t. Contesa Dash, traducere din limba franceză

Marian Stroia

- b. t. Porfirie Uspenski, traducere din limba rusă
- b. t. Aloïse de Carlowitz, traducere din limba franceză
- b. Carol Guébhard

Lucia Taftă

- b. Hans Christian Andersen
- b. Contesa Dash

Raluca Tomi

- b. Abatele Domenico Zanelli
- b. t. Giorgio Smancini, traducere din limba italiană
- b. t. Jean Alexandre Vaillant, traducere din limba franceză
- b. t. Xavier Marmier, traducere din limba franceză
- b. t. Hippolyte Desprez, traducere din limba franceză

CUPRINS

PREFAȚĂ.....			5
HANS CHRISTIAN ANDERSEN	1841	biografie.....	19
		text	22
ROBERT SNOW	1841	biografie.....	29
		text	30
VALENTINE MOTT	1841	biografie.....	39
		text	40
DOMENICO ZANELLI	1841	biografie.....	45
		text	46
NIKOLAI KARLOVICI GERS	1841	biografie.....	56
		text	57
JOHANN GEORG KOHL		biografie.....	94
		text	95
JOACHIM VUICI	1842	biografie.....	172
		text	172
CAROL GUEBHARD	1842	biografie.....	175
		text	177
REVERENDUL GEORGE FISK		biografie.....	199
		text	199
LAURA IDA PFEIFFER		biografie.....	203
		text	204
C. A. KUCH	1843	biografie.....	212
		text	213
JOHANN DANIEL FERDINAND NEIGEBUR	1843	biografie.....	234
		text	236
ERDÉLYI JÁNOS	1843	biografie.....	282
		text	282
P. D. HOLTHAUS	1843	biografie.....	287
		text	287

ALEXIS DE VALON	1843	biografie.....	305
		text	305
ÜRMÖSY SÁNDOR	1843	biografie.....	314
		text	314
PETŐFI SÁNDOR	1843	biografie.....	334
		text	334
GIORGIO SMANCINI	1843	biografie.....	338
		text	338
KARL EMIL H. KOCH	1843	biografie.....	343
		text	343
JEAN ALEXANDRE VAILLANT	1844	biografie.....	353
		text	355
CSATÁRI OTTÓ	1844	biografie.....	433
		text	433
CONTESA DASH	1845	biografie.....	436
		text	438
PORFIRIE USPENSKI	1846	biografie.....	449
		text	449
IVAN BOTIANOV	1846	biografie.....	463
		text	465
ALOÏSE CHRISTINE DE CARLOWITZ	1846	biografie.....	514
		text	514
ERNST ANTON QUITZMANN	1846	biografie.....	541
		text	542
FRIEDRICH UHL	1846	biografie.....	578
		text	578
XAVIER MARMIER	1846	biografie.....	608
		text	609
XAVIER HOMMAIRE DE HELL	1846	biografie.....	627
		text	628
ANTON WASNIEWSKI	1846	biografie.....	640
		text	640
HIPPOLYTE FÉLIX DESPREZ	1846	biografie.....	650
		text	651
REPERTORIU CRONOLOGIC			669
INDICE.....			675
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR			721

ISBN 973-27-1478-6

9 789732 715901

www.dacoromanica.ro

15 LEI